ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEÏCU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciințe și al Societățiĭ Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societățiĭ de Linguistică din Paris, al Academieĭ Regale din Belgrad, al Societățiĭ Academice din Sofia, al Syllogululuĭ filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucurescĭ.

Mănținem dar aceste frumóse expresiuni întrebuințate de străbunĭ, și nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea...

CAROL I.

... marĭ și nétede socotéle etimologhiceștĭ, adecă tălcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL II.

AMUȘĬ—ÂŬ

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ

59 — Strada Berzeĭ — 59

INSCIINȚARE

Fie-care tom se va publica în 4 făscióre.

Prețul unuĭ tom este 12 leĭ. Se primesc abonamente pentru fie-care tom, însă făscióre separat nu se vînd.

Abonaților li se vor expedia făsciórele îndată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socecŭ,* Bucurescĭ, strada Berzeĭ No. 59.

B. PETRICEÏCU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM

ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL LIMBEI ISTORICE SI POPORANE A ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciințe dela St. Petersburg, al Societățiĭ de Linguisticǎ din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia, al Syllogulul filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativǎ la Universitatea din Bucurescĭ.

Mănținem dar aceste frumóse expresiunĭ întrebuințate de străbunĭ, și nu ne temem de cuvinte carĭ aŭ căpĕtat de vécurĭ înpămîntenirea...

CAROL I.

... marĭ și nétede socotéle etimologhicești, adecă tălcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL II.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzeĭ. — 96.

PREFAȚA

Tomul I al Etimologicului eşind întreg la lumină, Academia Română, sub auspiciele căriĭa este pusă lucrarea de către Augustul Intemeiător, s'a credut datóre în sesiunea generală din 1887 a'şi spune cuvîntul în acéstă privinţă, de'ntâĭu prin raportul Secretarului General, apoĭ prin Comisiunea alésă pentru a respunde la acel raport. In loc de prefaţă, extragem pasagele corespundĕtóre din raportul d-luĭ Dim. A. Sturdza, ca Secretar General, şi din respunsul d-lor G. Bariţ, N. Kretzulescu şi A. Odobescu, ceĭ treı membri aĭ Comisiuniĭ.

Din raportul d-luı Dim. A. Sturdza :

„Astădĭ avem înaintea nóstră întâıul volum al *Mareluĭ Etimo-„logic*. Din acest volum putem vedé, judeca şi apreţia atât însem-„nătatea ideiĭ Maiestăţiĭ Sale Regeluĭ cât şi erudiţiunea, pĕtrunderea „şi munca pe carĭ d-l Hasdeŭ le pune în executarea acesteĭ lucrărĭ.

„*Magnum Etymologicum Romaniae* nu este un simplu dicţio-„nar, redactat după modul dicţionarelor de pînă acuma. Este o lu-„crare unică în felul seŭ. D-l Hasdeŭ a cuprins înţelesul intim al „ideiĭ M. S. Regeluĭ şi a conceput un plan de executare fórte vast „şi cu totul noŭ şi original. Cuprinsul lucrăriĭ este precisat chĭar „pe titlu prin cuvintele: *Dicţionarul limbeĭ istorice şi poporane a „Românilor*, de unde se vede că *Magnum Etymologicum Romaniae* „va cuprinde în sine tótă limba română în manifestările şi formele „eĭ istorice, poporale şi dialectale, aşa după cum se găsesce în căr-„ţile vechĭ, în literatura poporană scrisă şi nescrisă şi în vorbirea „vie a poporuluĭ. Acesta este fondul comun, este basa din care „se formézăă limba literară, destinată a exprima tóte cugetările şi „tóte manifestările civilisaţiuniĭ naţionale.

„Din relaţiunile, pe carĭ d-l Hasdeŭ ni le-a presentat în ceĭ „doĭ anĭ precedenţĭ, am vĕḑut cum s'a strîns materialele din carĭ „se formézǎ acéstǎ lucrare monumentalǎ asupra limbeĭ nóstre.

„Cele patru fascicole publicate pînǎ acuma aratǎ cum lucrarea „se executǎ.

„Din partea publicatǎ se vede cǎ *Magnum Etymologicum* nu cu-„prinde numaĭ însemnarea cuvintelor cu arǎtarea etimologieĭ lor. „Fie-care cuvînt formézǎ o monografiǎ, în care sînt înşirate origi-„nile şi istoricul întrebuinţǎriĭ luĭ, precum şi tóte funcţiunile luĭ „în observaţiunile, obiceĭurile, credinţele, superstiţiunile poporuluĭ, „de unde resultǎ cǎ acest dicţionar este o enciclopediǎ naţionalǎ, „în care sînt arǎtate şi explicate tóte manifestaţiunile spirituluĭ po-„poruluĭ nostru. Ast-fel lucrarea d-luĭ Hasdeŭ ocupǎ în studiile nó-„stre filologice un loc de o însemnǎtate fórte mare. Prin ea se va „da un impuls puternic a studia în tóte direcţiunile psichologia po-„poranǎ a Românilor.

„Uşor se va înţelege acum, de ce *Marele Etimologic* trebuia „sǎ se deosebéscǎ de forma obicĭnuitǎ a dicţionaruluĭ. In *Dicţiona-„rul* d-luĭ Hasdeŭ fie-care cuvînt este tractat în forma uneĭ micĭ „monografiĭ, care póte fi cititǎ şi înţelésǎ de fie-care. Prin acésta „*Magnum Etymologicum* va deveni o carte instructivǎ, în care orĭ-„cine va puté gǎsi explicǎrĭ asupra orĭ-cǎruĭ cuvînt; acéstǎ lecturǎ „va contribui fórte mult la respândirea cunoscinţelor drepte asupra „limbeĭ şi asupra poporuluĭ român şi la înlǎturarea multor ideĭ „greşite, carĭ sînt respândite chiar între Românĭ asupra manifestǎ-„rilor spirituluĭ naţional. Dar *Magnum Etymologicum* va maĭ avé „un alt resultat: o cunoscinţǎ exactǎ a tesauruluĭ limbeĭ românescĭ „şi a întrebuinţǎriĭ luĭ.

„Avênd înaintea nóstrǎ întâĭul volum al *Mareluĭ Etimologic* „şi apreţuind marea însemnǎtate a acesteĭ publicaţiunĭ, precum şi „onórea ce face ea ţěriĭ şi Academieĭ, se deşteptǎ în noĭ simţi-„minte de adâncǎ recunoscinţǎ şi de nemǎrginit devotament cǎtrǎ „M. S. Regele, Augustul Preşedinte şi Protector al Academieĭ, care „a conceput ideia lucrǎriĭ şi a dat mijlóce ca sǎ se realiseze; pre-„cum şi simţiminte de ĭubire, de stimǎ şi de mulţumire cǎtrǎ co-„legul nostru B. P. Hasdeu, care şi-a pus tótǎ activitatea sa spre „a realisa acéstǎ lucrare, care va fi, cum a ḑis M. S. Regele: un „monument neperitor pentru limba şi cultura românǎ...“

Din respunsul d-lor A. Odobescu, N. Kretzulescu şi G. Bariţ:

„În frunte vom pune ivirea primei manifestări realisate din „opera capitală a secţiunii literare, cea dintâiu pétră din temelia „limbeĭ nóstre, acel lăstar rĕsărit din măréţa cugetare şi din ge-„nerósa iniţiativă a Augustuluĭ nostru Protector şi Suveran. Vor-„bim de primul volum, în patru fascicule, din *Marele Etimologic* „*al Românieĭ*. Colegul nostru, d. B. P. Hasdeŭ, carele a primit cu „lăudată semeţiă sarcina acesteĭ opere uriaşe, a lucrat în ultimii „doĭ anĭ la dînsa ast-fel cum, şi dacă am voi să-i căutâm cu tot „dinadinsul defecte şi lacune, abia am puté dibui pe ici şi colé „fórte uşóre şi neînsemnate scăpărĭ din vedere, asupra cărora d-sa „mereŭ revine cu completărĭ şi adause. D. Hasdeu lucréză la ea „încet,—şi bine face; lucréză cu prudenţa cuvenită când are omul „a purta cu sine un aparat de erudiţiune atât de greŭ şi atât de „complex. Şi totuşĭ pînă acum nu i se póte imputa că n'a mers „aşa de repede ca alte marĭ lucrărĭ de natură analogă, executate „prin ţerile culte ale Apusuluĭ. Pe acolo însă lexicografiĭ de ąḑi „n'aŭ decât a secera, a aduna în mănunchĭu, saŭ cel mult a prăşi „în holdele literare semĕnate de secoli de către predecesorii lor. „Colegul nostru, putem ḑice, urmând aceĭaşĭ imagine, că trage brazda „şi despică ogor în ţelină. El însuşi v'a explicat maĭ cu de amă-„runtul cum şĭ-a croit răzórele, cum îşĭ destupă rădăcinele şi cum, „lucrând mereŭ în trudă, îĭ resar în préjmă miile de preţióse flori-„cele ale vechiĭ nóstre limbe, pe cari nicĭ o dată el nu se îndură „a le lepăda în laturĭ. Să-ĭ mulţumim dar pentru a sa tot aşa de „vîrtósă cât şi delicată muncă; să-ĭ urâm pe timp îndelungat ace-„ĭaşĭ tăriă, aceĭaşĭ stăruinţă, şi tot de o dată să-ĭ şoptim la ureche „că, şi noĭ de aici şi publicul de afară, sîntem nerĕbdători de a „ne folosi cât maĭ iute de mândra-ĭ lucrare, sîntem doritorĭ a'l ve-„dé înteţindu'şĭ vîrtutea şi agerimea spre a ne da curînd cât maĭ „mult rod se va puté..."

La mijloc între raportul Secretaruluĭ General şi respunsul Comisiunii, autorul a rostit în sînul Academiei propria sa dare de sémă asupra mersuluĭ lucrării, care urméză maĭ la vale ca întroducere la tomul II. Aci mai avem însă ce-va de adaos, ca intimpinare la măgulitórea nerĕbdare, despre care vorbesce Comisiunea Academică.

Doritóre de a ajunge pe tóte căile cât maĭ în pripă la trépta de cultură a surorilor sale din Occident, naţiunea română—orĭ-ce s'ar

ḑice—se mişcă zornică, între cele-l'alte tărîmurĭ, şi pe acela al filologieĭ. Când începusem noĭ maĭ an-ţerţ, atuncĭ cântecele adunate în Ardél de dd. Jarnik şi Bărsanu, în România de d. G. D. Teodorescu, nu eşiseră încă la lumină, nicĭ muzica poporană de d. Vulpian, nicĭ poveştile bucovinene de d. Sbiera, nicĭ studiele dialectale despre Moţĭ şi despre Bihorenĭ de d. Frâncu şi de d. Pompiliŭ, nicĭ maĭ câte altele. Apoĭ tot de atuncĭ încóce sînt de înregistrat unele importante ediţiunĭ critice de texturĭ vechĭ, precum este Codicele Voroneţian, Psaltirea în versurĭ a luĭ Dosofteiu, Predicele luĭ Antim etc.; iar din cercetărĭ curat sciinţifice, câte-va excelente disertaţiunĭ de d. L. Şaĭnénu.

Dacă nemic nu va veni să împedece acest ager avînt, menit din ce în ce maĭ mult a prinde la putere, lucrarea *Etimologiculuĭ* va deveni şi ea maĭ uşóră, maĭ îndemânatecă, maĭ gata cu o óră înainte.

B. P. H.

25 Martiŭ 1887.

DICŢIONARE ŞI DICŢIONARE

INTRODUCERE LA TOMUL II,

CITITĂ DE'NAINTEA ACADEMIEĬ ROMÂNE ÎN ŞEDINŢA DELA 13 MARTIŬ 1887.

— Óre pîn'la ce literă aĭ ajuns? mĕ 'ntreba într'o ḑi un bărbat cu véḑă în lume.

— Hm!—respunseĭ eŭ printr'o altă întrebare—pînă la ce literă aĭ citit?

Aci, firesce, o mare încurcătură, căcĭ omul meŭ cunoscea cartea numaĭ din svon. Românul însă nu se pré-încurcă maĭ nicĭ o dată. Prefăcêndu-se că n'a auḑit întrebarea, el se apucă cu o măiastră uşurinţă a mĕ lăuda pe mine, a lăuda Etimologicul, a lăuda Academia, a lăuda câte 'n lună şi'n sóre, dară—fără un dară nu se póte—îşĭ încheiă acatistul printr'un adânc suspin şi o duĭósă urare:

— Numaĭ să'ţĭ dea Dumneḑeŭ anĭ multĭ ca să poţĭ isprăvi!...

A! ĭată ce-va care trece peste competinţa mea şi chiar peste votul unanim al înaltuluĭ Corp Academic. Ar fi de minune, negreşit, dacă Stăpânirea ar puté să vină în Parlament cu un proiect de lege, prin care să mĕ opréscă de a muri pînă la terminarea Etimologiculuĭ, ba încă să'mĭ maĭ lungéscă ḑilele şi peste litera *z* pentru ca să fac un suplement. Nu sciŭ, dacă ţéra ar câştiga prin acésta; eu însă unul aş fi pe deplin mulţumit. Dar fericitele timpurĭ când se potcovĭau purecii aŭ trecut de-mult. E fórte cu putinţă ca eŭ să mor mâĭne saŭ poĭ-mâne, şi 'ntr'un asemenea cas, fără îndoélă, nimenĭ nu va ḑice: după ce a murit, câte ḑile a maĭ trăit ca să isprăvéscă?...

Ceĭa ce mĕ liniştesce întru cât-va, este că paguba n'ar fi tocmaĭ mare. In adevĕr, dacă lucrarea mea nu e nicĭ caldă nicĭ rece, aşa şi aşa, cât duce cĭurul apă, lesne se vor găsi mulţĭ ca s'o urnéscă maĭ departe; dacă însă, din potrivă, ea ar fi cum-va atât de bună încât a-nevoe să se găséscă cine-va ca să mĕ înlocuéscă la muncă, atuncĭ orĭ-cât va remâné dela mine, un volum, doĕ saŭ treĭ, va fi un dar bine venit, o pîrgă nu de prisos pentru sciinţa în genere şi pentru românime în parte. Punêndu-mĕ la mijloc între ambele ipotese, eŭ îmĭ permit a crede că opera mea, fără a fi ce-va de tóte ḑilele, nu este totuşĭ vre-o grozăvie peste puterile orĭ-cuĭ va întruni în sine un temeĭu de cunoscinţe istorice şi filologice cu un dram de bun simţ şi de bună voinţă.

Cu asemenĭ cunoscinţe filologice şi istorice pe de o parte, cu bună voinţă şi bun simţ pe de alta, nu va avé cine-va, ca să pótă merge înainte cu desăvîrşirea lucrăriĭ, decât să se pĕtrunḑă de planul general, de marginile în carĭ el se desfăşóră, de cugetarea cea călăuză pe calea ce'l duce la capĕt.

Al meŭ în tótă puterea cuvîntuluĭ este numaĭ acest plan, prin care—după ḑisa d-luĭ Dimitrie Sturdza—eŭ isbutiĭ „a cuprinde înţelesul intim al ideeĭ M. S. Regeluĭ" şi pe care din capul loculuĭ îl încuviinţase Academia. In tomul I, pe cele 1120 de colóne, se vede deja destul de limpede chipul de realisare a aceluĭ plan.

Dar ce ḑic? Nicĭ acest plan, cu a căruĭ paternitate aş vré să mĕ fălesc, nu este al meŭ. El resultă aprópe întreg din starea actuală a Sciinţeĭ limbeĭ. De nu l'aş fi zămislit eŭ, trebuĭa s'o facă astăḑĭ saŭ mâĭne un X saŭ un Y. Prioritatea este aci o simplă întâmplare, ĭar zăbava din partea altora nu e de mirare, de óră-ce însăşĭ Linguistica s'a născut abia de jumătate de secol. Câte şi maĭ câte de dres îĭ maĭ remâne de aci încolo!

Dacă sarcina mea ar fi de a lucra un Etimologic al limbeĭ francese saŭ al celeĭ germane orĭ italiene, este învederat că aş avé la îndemână un material însutit maĭ mare, studiat maĭ de'nainte de o pleiadă de cărturarĭ; povara, prin urmare, ar fi nespus maĭ purtăréţă; dar să nu se créḑă că atuncĭ eŭ aş procede altfel decât acuma; să nu se créḑă érăşĭ că altfel aş procede, când mi s'ar da vre-un graĭu selbatec din Africa saŭ din America, lipsit de orĭ-ce monumente, de orĭ-ce cultură, de orĭ-ce năzuinţe literare; nu altfel aş procede, nu şi nu, căcĭ planul — încă o dată — nu este o

nepregetată născocire a crieruluĭ meŭ stăruitor, ci mi se impune vrênd-nevrênd din afară prin Sciinţa limbeĭ.

Dela Bopp şi Diez, dela Schleicher saŭ dela Curtius încóce, nicĭ chĭar un mic manual de gramatică pentru clase primare nu se maĭ scrie aşa cum se scriea altă-dată. Cu atât maĭ vîrtos, este un abis între cea maĭ voluminósă gramatică a orĭ-căriĭ limbĭ de pe la 1800 şi între orĭ-ce gramatică sciinţifică de astădĭ, fie ea şi maĭ mititică decât acea a luĭ Brachet. Cum dară se întâmplă, că numaĭ Dicţionarul n'a făcut în principiŭ aprópe nicĭ un pas înainte?

Nu vorbim nemic despre acele dicţionare aşa dise practice, pe carĭ Francesul pretinde a le purta în busunar: „dictionnaire de poche“, ĭar Némţul le ţine în mână: „Handwörterbuch“, uniĭ şi alţiĭ servindu-se cu ele pentru a'şĭ tălmăci bine-reŭ o frasă saŭ o vorbă străină; acele vocabulare elementare, cu ajutorul cărora nu este de mirare dacă la noĭ unul din vulgarisatoriĭ romanţurilor parisiene de pe la 1850 tradusese pe „plateau de Waterloo“ prin „talerul dela Waterloo“. Despre asemenĭ ABC aĭ lexicografieĭ nu se vorbesce. Nu vorbim érăşĭ despre acele dicţionare aşa dicênd imperative, prin carĭ un areopag oficial, o Academiă Francesă saŭ o Academiă della Crusca, se crede în drept a legifera asupra limbeĭ curat literare a uneĭ naţiunĭ, făcênd din graĭu un fel de selecţiune nu naturală, ci de tot artificială, cel mult artistică. Este un gust, ér despre gusturĭ nu se disputà. Noĭ avem acĭ în vedere numaĭ Lexica totius linguae, numaĭ Thesauros, numaĭ acele repertorie colosale, pe carĭ Littré le definesce: „un enregistrement très-étendu des usages de la langue, enregistrement qui, avec le présent, embrasse la passé“.

Să luâm excelentul dicţionar latin al abbateluĭ Forcellini din secolul trecut şi să'l punem alăturĭ cu cea maĭ nouă mare operă lexicografică: „A new english dictionary on historical principles“, pe care dela 1884 încóce a început a o publica James Murray, după ce în curs de 25 de anĭ o societate întrégă îĭ adunase şi'ĭ grămădise materialurĭ peste materialurĭ.

Inţelegem ca Forcellini să nu ne dea alt ce-va decât clasicitatea latină, căcĭ „populus romanus“ nu maĭ trăesce, graĭul luĭ cel viŭ s'a metamorfosat de vécurĭ în dialectele romanice de astădĭ, fără a ne fi lăsat maĭ nicĭ o urmă propriă; cântecele sale, poveştile, ghicitorile, bócetele, rîsurĭ şi plânsurĭ, totul s'a prăbuşit aco-

perindu-se cu gĭulgĭul uĭtăriĭ. Dar óre în aceĭaşĭ posiţiune se află Murray ? El are a face cu cea maĭ jună din naţiunile cele marĭ ale Europeĭ, o naţiune plină de sucul vieţeĭ, o naţiune căriĭa i se datoréză însuşĭ cuvîntul f o l k l o r e, care însemnéză tóte prin câte se manifestă spiritul unuĭ popor, obiceiele luĭ, ideile'ĭ despre sine'şĭ şi despre lume, literatura luĭ cea nescrisă, miĭ şi miĭ de trăsure caracteristice cu rădăcinĭ în inimă şi cu mugurĭ în graĭu. Eĭ bine, cărturăria englesă veche şi nouă se găsesce la Murray, dar poporul engles — nu.

Popor ! ĭată ceĭa ce deosebesce pe Sciinţa limbeĭ, născută în secolul nostru, de acele studie linguistice de altă dată, carĭ n'aŭ lipsit pe icĭ pe colea nicĭ chĭar în negura véculuĭ de mijloc. Óre de ce nu s'a putut plăsmui acéstă sciinţă în minţile cele semi-ḑeescĭ ale unor uriaşĭ ca Aristotele saŭ ca Bacon ? De ce ? — fiind că orĭ-care naţiune ce-va maĭ înaintată se credea pe atuncĭ a fi pré superióră celor-lalte maĭ puţin desvoltate, şi fiind-că în fruntea fiecăriĭ naţiunĭ se păuna câte o clasă socială rădicată cu mult maĭ pe sus de straturile cele de jos, creḑêndu-se datóre a le despreţui şi a nu le băga în sémă, după cum strălucitul păun — se ḑice — nu se uĭtă nicĭ o dată la picĭórele sale, căcĭ sînt aspre şi întunecóse. Sub o asemenea aristocraţiă între naţiunĭ şi sub o asemenea aristocraţiă între clase, orĭ-ce altă sciinţă saŭ artă putea să propăşéscă, dar nu Linguistica, al căriĭa material brut se află maĭ-maĭ întreg în cătune, în colibe, în bordeĭe, nu în palaturĭ.

Se crede, cumcă creştinismul ar fi dat nascere Sciinţeĭ limbeĭ. O spuseră o dată Pott şi Max Müller ; de atuncĭ o tot repetă alţiĭ. In adevĕr, nemine înainte de Crist n'a şters deosebirea dintre om şi om, înfrăţind pe şerb şi pe stăpân, pe Elin şi pe barbar. Dar vorba Românuluĭ : Vodă vrea, Hâncu ba ; una a fost cugetul Mântuitoruluĭ şi alta a hotărît Papa. In locul graĭurilor celor viue, pe carĭ eraŭ trimişĭ să le înveţe apostoliĭ, eclesia ulterióră a încărcat omenirea, ca un soĭu de monopol, cu câte-va limbĭ mórte şi prohodite, maĭ ales ebraica, gréca şi latina ; în locul frăţieĭ evangelice, cârja Sântuluĭ Petru a concurs la desfăşurarea şi crescerea aceluĭ feudalism, care turtĭa sub călcâie elementul poporan; contra limbilor celor reposate, contra nemiciriĭ morale a glótelor, dacă protesta cine-va, apoĭ numaĭ dóră ereticiĭ, numaĭ dóră aceĭ pretinşĭ schismaticĭ, pe carĭ iĭ spulberaŭ fulgerele Vaticanuluĭ. Este adevĕrat, de treĭ orĭ adevĕrat, că luĭ Crist i se datoréză principiul metafisic

al Sciinţeĭ limbeĭ; nascerea eĭ însă, întruparea'ĭ cea pipăită, nu putea fi opera Papilor, ci este resultanta spirituluĭ celuĭ egalitar, care de un véc şi maĭ bine pregătise Revoluţiunea francesă şi pe care Revoluţiunea francesă l'a transmis înjghebat şi întărit secoluluĭ nostru. Şi fără a se fi desgropat limba sanscrită, deşi póte ce-va maĭ anevoe, Linguistica trebuĭa să se nască din dată ce aŭ devenit egale de'naintea sciinţeĭ limbile cele maĭ culte cu graĭurile cele maĭ necĭoplite, ér toţĭ cetăţeniĭ, dela vlădică pînă la opincă, egalĭ pe tărîmul politic. Linguistica fusese prevĕdută abia pe la începutul secoluluĭ trecut de către marele Neapolitan Giambattista Vico, care trăsese cel de'ntâĭu luarea a-minte asupra literatureĭ poporane, asupra idiotismilor vulguluĭ, asupra aceleĭ împregĭurărĭ că fie-care popor posedă câte o enciclopediă a sa óre-cum instinctivă, o logică a sa, o psicologiă a sa, o geografiă, o cosmografiă, o astronomiă etc., carĭ tóte constituă o nepreţuită comóră a cugetăriĭ sub învălişul graĭuluĭ.

Un mare dicţionar, în care poporul nu este cuprins cel puţin tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al naţiuniĭ, în care o odă saŭ un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bătrânesc saŭ o doĭnă, în care citaţiunile dintr'o nuvelă s'ar crede pângărite alăturĭ cu citaţiunĭ dintr'un basm, în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă un vers din „Vicleem" cu o strofă dintr'o tragediă, şi'n care se descrie menuetul, dar nu se pomenesce „ca la uşa cortuluĭ"; un asemenea mare dicţionar este un anacronism astădĭ, căcĭ Sciinţa limbeĭ urmăresce cu stăruinţă evoluţiunea vorbeĭ nu într'o sémă de capete alese, nu în individualitatea cutare saŭ cutare, nu în cercurĭ sociale restrînse, ci tocmaĭ în popor maĭ pe sus de tóte.

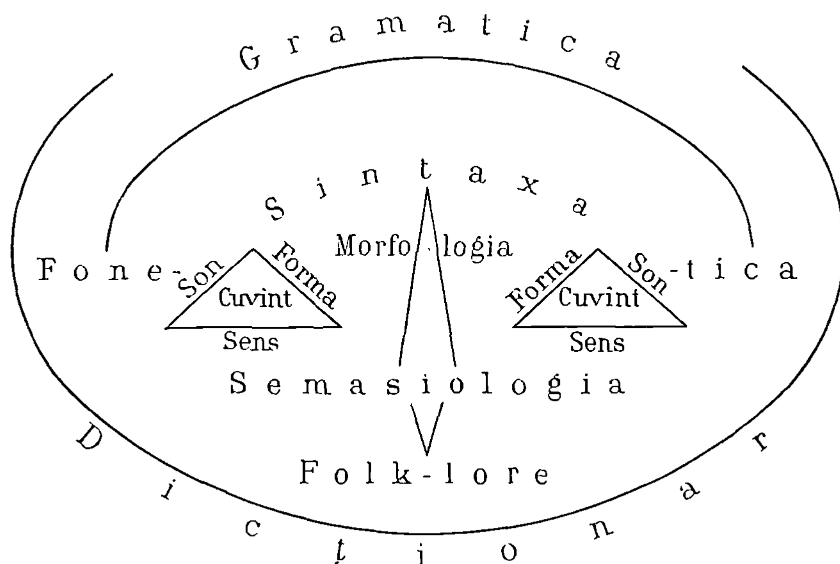
Să constatâm însă că Linguistica este óre-cum ea însăşĭ de vină, dacă Gramatica a mers cu mult maĭ răpede decât Dicţionarul. Preocupaţiunea aprópe exclusivă a corifeilor sciinţeĭ a fost în trecut şi nu încetéză încă de a maĭ fi curat gramaticală. După aşa disa „şcólă gramaticală veche" urméză aşa disa „şcólă gramaticală nóă"; dar „alt-grammatische Schule" şi „neu-grammatische Schule" sînt ambele de o potrivă „grammatische Schule". Mulţumită acesteĭ grijĭ unilaterale, Gramatica a făcut paşĭ giganticĭ; Dicţionarul însă a remas departe în urmă, profitând întru cât-va abia-abia sub raportul fonetic şi morfologic. Lexicografiĭ aŭ început a întemeĭa derivaţiunea materială a vorbelor pe corelaţiunea

regulată a sonurilor, şi aŭ început a da loc pintre cuvinte elementelor celor formative ca prefixurĭ saŭ sufixurĭ; dar atâta e tot. Modelându-se Dicţionarul după Gramatică, s'a scăpat din vedere că sfera D i c ţ i o n a r u l u ĭ e cu mult maĭ vastă decât acea a G r a m a t i c e ĭ.

S'a ḑis adesea că cuvîntul resultă din treĭ factorĭ quintesenţialĭ: son, formă şi sens. Când noĭ rostim „fac“, înşirâm s o n u r i l e *f*, *a*, *c*, a cărora unire f o r m é z ă un verb la prima persónă a presintelui indicativ, avênd s e n s u l cutare. Din ceĭ treĭ factorĭ, cu sonul se ocupă in acelaşĭ grad Gramatica şi Dicţionarul, căcĭ el este rudimentul óre-cum zoologic al graĭuluĭ, prin care limba umană nu se deosebesce în principiŭ de mĭorlăitul pisiceĭ saŭ de ciripitul vrabieĭ. Remân forma şi sensul. Gramatica are a face în specíă cu forma, ĭar cu sensul numaĭ întru cât se atinge de relaţiunĭ logice între o formă şi alta. Cele doĕ ramure proprie ale Gramaticeĭ sînt morfologia şi sintaxa, ambele avênd de obiect forma şi érăşĭ forma, căcĭ orĭ-ce categoriă morfologică, bună-óră „j'ai dit“, este identică în fond cu o construcţiune sintactică: „ego habeo dictum“. In oposiţiune cu Gramatica, Dicţionarul are a face în speciă cu sensul, obiect al doctrineĭ numite semasiologiă; însă aprópe tot pe atâta şi cu forma, fără care rare-orĭ se póte limpeḑi înţelesul unuĭ element lexic. Sensul cuvîntuluĭ isolat este pururea şovăitor. Óre ce însemnéză „scap“? Negreşit nu tot una în „s c a p téfĕr din foc“ şi în „s c a p căcĭula în puţ“. Sensul particular al luĭ „scap“ în casul cutare saŭ cutare se cunósce numaĭ în frasă, în proposiţiune, în întrebuinţarea'ĭ cea sintactică. Totuşĭ Dicţionarul nu se mărginesce cu atâta, ci sgândăresce maĭ departe. El caută sensul cel fundamental, din care să se pótă desfăşura divergința între cele doĕ saŭ maĭ multe sensurĭ particulare, şi'l găsesce în prototipul latin vulgar „excapare“, compus din preposiţiunea „ex“ şi din „capa = mantă“, de unde derivă atât românul „scap“, precum şi francesul „échapper“, spaniolul „escapar“ etc. „Excapare“ însemna literalmente „a eşi din mantă“, adecă pe de o parte: „a se desbăra de ce-va“, pe de alta: „a lăsa jos“; în primul cas: „s c a p din foc“, în cel al doilea: „s c a p căcĭula“. Dar la Stockholm saŭ la Moscva, într'o climă vitregă, acolo unde nicĭ chĭar cojocul nu ajunge pentru a înfrunta năvala crivăţuluĭ, s'ar fi desvoltat óre vre-odată ideia de „scăpare“ din acea de „eşire din mantă“? Ea nu putea să se nască decât într'o ţéră dela amĭaḑi-ḑi, unde mantaua

este bună din când in când la nevoe, dar maĭ adesea e nesuferită în toĭul căldureĭ. La Romanĭ „capa“ înfăşura tot corpul omuluĭ: „totum c a p i a t hominem“ după expresiunea luĭ Isidor. O purtaŭ maĭ ales călătoriĭ plecând la drum; şi pe dată ce sosĭaŭ la cine-va, era obiceĭu ca gasda s'o ĭea de pe umeriĭ óspeluĭ, să'l s c a p e de o asemenea belea: „aufertur capa“. Iată-ne dară, pentru ca să putem înţelege pe al nostru s c a p, siliţĭ a ne strămuta în traĭul intim al străbunilor, în datinele lor, în folklor'ul Romeĭ antice. Şi aşa este aprópe tot-d'a-una.

Gramatica cuprinde o parte dintr'o sferă fórte intinsă, pe care Dicţionarul o îmbrăţişéză întrégă. Raportul sinoptic dintre ambele s'ar puté represinta prin următórea figură, din care vedem tot-o-dată că Gramatica nu numaĭ se intercaléză óre-cum în Dicţionar, dar încă — chĭar când o considerâm în deosebĭ — se întemeĭază pe el:

Prin „folklore“ se înţeleg aci nu acele texturĭ poporane, carĭ sînt nu maĭ puţin trebuincĭóse Gramaticeĭ, fiind o preţiósă fântână pentru Linguistica peste tot; ci se înţelege întregul traĭu presinte şi trecut al unuĭ popor, viéţa luĭ materială şi morală în treptata'ĭ desfăşurare, cu tóte ale eĭ multe şi mărunte. Cu cât acest traĭu ne este maĭ cunoscut, cu cât noĭ ni'l putem înfăţişa într'un chip maĭ intuitiv, maĭ vĕdut cu ochiĭ, cu atât maĭ limpede ne dâm sémă de sensul cel mlădios al cuvintelor. Cine óre n'ar pricepe şi maĭ bine nascerea logică a luĭ s c a p din „excapo = es din mantă“, dacă ar avé de'nainte'ĭ chĭar imaginea aceleĭ mantale, care înfăşura pe drumeţul roman obosit? Un Dicţionar e dator, după putinţă,

a'şĭ împinge cercetările pînă la acea margine extremă, căcĭ ţinta luĭ, în starea actuală a sciinţeĭ, este de a ne împărtăşi în istoria fie-căruĭ cuvînt genesea totală a uneĭ asociaţiunĭ de ideĭ.

Pe lîngă „capa", poporul roman maĭ avea şi alte felurĭ de mantale, numite „lacerna", „birrus", „sagus", „mantum" etc. Putem noĭ óre cunósce cu deplinătate pe una din ele, dacă nu o scim deosebi de cele-lalte? Şi nu numaĭ când e vorba de lucrurĭ, ci nu maĭ puţin şi'n privinţa cea immaterială a simţimintelor şi a speculaţiunilor intelectuale, orĭ-ce graĭu, fie cât de necĭoplit sub raportul literar, posedă pentru orĭ-ce categorią o sémă de sinonimĭ, pe carĭ le distinge unele de altele, fie-care din ele avênd o nuanţă propriă şi dând nascere unor derivate diferite, une-orĭ chĭar divergințĭ. Alt ce-va este „scap" şi alt ce-va sinonimul „mântuesc", derivat din „mantum", adecă din aceĭaşĭ noţiune fundamentală ca şi „capa". Deminutivul „mantellum" ne apare deja la Plaut (Capt. III, 3 v. 5-6) cu sensul de „scăpare":

Nec mendaciis subdolis mihi usquam mantellum est meis,
Nec sycophantiis, nec fucis ullum mantellum obviam est...

„Mântuesc", care n'are a face cu maghiarul „menteni", este format din latinul „mantum" şi însemnéză literalmente „acopĕr cu o mantà", de unde pe de o parte sensul de „sauver", pe de alta — la Moldovenĭ — acela de „achever", nicĭ o dată „laisser tomber", căcĭ la Romanĭ „mantum" era scurt şi uşor, „breve amictum", nu supĕrăcĭos ca lunga „capa". Fără sinonimică accepţiunea celor maĭ multe vorbe ne apare într'o umbră, în care ochĭul zăresce figurele, dar confundă feţele.

Dela Festus pînă la Suidas, dela Suidas pînă la Henricus Stephanus, dela Henricus Stephanus pînă maĭ în ḑilele nóstre, dicţionarele cele marĭ se mulţumesc cu arătarea sensuluĭ immediat vechĭu saŭ noŭ al unuĭ cuvînt prin întrebuinţarea'ĭ curat literară într'o construcţiune sintactică. Dar pînă şi acéstă citare a texturilor este generalmente pré-trunchĭată, uĭtându-se că adesea înţelesul cel intenţionat al cuvîntuluĭ nu se lămuresce fără un lung pasagĭu reprodus in-extenso. Littré cel de'ntâĭu a sciut să citeze, şi tocmaĭ de aceĭa cel de'ntâĭu el a reuşit să indice într'o mulţime de casurĭ nu numaĭ sensurile, dar pînă şi nuanţele cele maĭ fine ale fie-căruĭ sens în parte. Graţiă citaţiunilor bine alese, bine cumpĕnite şi bine clasificate, graţiă tot-o-dată uneĭ pĕtrunḑetóre şi inte-

resante sinonimice, opera lexicografuluĭ frances este nu numaĭ un registru de consultat, ci pînă la un punct o carte de lectură; pe când publicaţiunea Englesuluĭ Murray se asémĕnă maĭ mult cu o diagramă: pe una o poţĭ primi ca pe acel tovarăş cu care vorbescĭ fără să ţi se urască şi—după ḑicĕtórea română—vorba vorbă aduce; cea-laltă este un fel de schelet, un specimen anatomic, o hîrcă cu oscĭóre numerotate într'un mod fórte simetric, pe care trebuĭ s'o studiezĭ câte o dată, dar cu care uneĭ firĭ nervóse nu'ĭ pré vine la socotélă a remâné singură în odaiă.

Orĭ-ce mare dicţionar al uneĭ limbĭ ar trebui să fie cartea de lectură cea maĭ respândită, cea maĭ atrăgĕtóre, căcĭ acolo şi numaĭ acolo se află deplinul *γνῶθι σεαυτὸν* al uneĭ naţiunĭ: „cunósce-te pe tine însăţĭ". In loc de acésta, ni se dă maĭ tot-d'a-una o stenografiă de abreviaţiunĭ peste abreviaţiunĭ, un nămol de terminologiă scolastică, un laconism pe care nu'l întrece nicĭ chĭar stilul telegramelor, nesce litere microscopice menite a face economiă de hârtiă şi a da ochilor orbul găinelor, ş'apoĭ unul şi acelaşĭ tipic monoton aplicat la biografia fie-căriĭ vorbe, deşi fie-care vorbă trăesce ca o individualitate propriă. Tóte astea sînt nesce pĕcate moştenite, în carĭ se resfaţă de bună voe Murray, de carĭ într'o parte s'a scuturat Littré, şi de carĭ n'a putut să scape ilustrul Iacob Grimm în monumentalul seŭ dicţionar german, deşi ne spune el însuşĭ că ar fi dorit să'ĭ dea caracterul uneĭ cărţĭ de lectură, astfel încât să pótă fi citit ca o petrecere de familiă serile pe la gura sóbeĭ. Tocmaĭ acésta aş vré şi eŭ, deşi străduinţa e cam anevoiósă, căcĭ isbânda atîrnă nu dela talentul cel problematic al autoruluĭ, ci maĭ cu sémă dela temperamentul naţiuniĭ cu care are a face. Un Engles saŭ un German citesc césurĭ întregĭ, fără a moţăi, aceleaşĭ pagine carĭ ar adormi într'o clipă pe un Frances, pe un Italian, pe un Român; ĭar ceĭa ce place natureĭ vioĭ şi neastîmpĕrate a ginţiĭ latine, póte să se pară nu sciŭ cum şi nu sciŭ ce duhurilor născute şi crescute într'o altfel de atmosferă. Eŭ unul am lucrat şi lucrez între Românĭ.

Carte de lectură pentru toţĭ fiiĭ naţiuniĭ, un mare dicţionar, zămislit şi săvîrşit după planul de maĭ sus, ar puté şi'n şcólă să înlocuéscă acele compilaţiunĭ adesea insipide, maĭ tóte indigeste, prin carĭ un spirit fraged încă se desgustă de citire, departe de a se instrui petrecênd saŭ de a petrece instruindu-se. Incepênd dela clasele cele maĭ elementare şi pînă la bacalaureat, fie pentru

băieţĭ, fie pentru fete, ar fi lesne de a spicui, potrivit cu vîrsta fie-căruĭa, câte un şir de cuvinte de o varietate extremă, carĭ nu numaĭ să placă şi să înveţe, dar în acelaşĭ timp să atingă o ţintă cu mult şi maĭ înaltă: a sădi pînă'n baĭerele inimeĭ cultul raţionat al graĭuluĭ părintesc...

La întemeĭarea Etimologiculuĭ, dorul Augustuluĭ Suveran, rostit de pe tribuna Academieĭ, a fost de a mântui din peire: „tóte cuvintele vechĭ, carĭ altmintrelea vor fi perdute pentru generaţiunile viitóre..."

Orĭ-ce cuvînt oglindesce un lucru, o fiinţă, o ideiă, o datină; aceste lucrurĭ, aceste fiinţe, aceste ideĭ, aceste datine, eŭ m'am încercat şi mĕ încerc a le apuca câne-cânesce din ĭerĭ şi din astădĭ al poporuluĭ român; dar pentru ca ele cu adevĕrat să nu fie perdute, pentru ca să pótă rodi cu 'mbelşugare în brasdele cele adâncĭ ale ḑileĭ de mâĭne, mĕ tem a le da secĭ, sarbede, reteḑate, ci m'am silit şi mĕ voĭu sili a le aduce palpitânde de viéţă pe ogorul némuluĭ românesc.

NOUE PRESCURTĂRĬ:

G. D. T. = Teodorescu.
J. B. = Jarnik şi Bărsanu.

Amùşĭ, adv.; à l'instant, tout à l'heure, justement. Sinonim cu a c u ş ĭ, de care însă poporul îl deosebesce în maĭ multe privinţe: sub raportul formal, din a c u ş ĭ se face deminutivul a c u ş i c ă, pe când *amuşĭ* n'are deminutiv; sub raportul logic, numaĭ *amuşĭ* póte să însemneze „justement".

Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 47: „A c u ş ĭ = peste puţin, de ex.: a c u ş ĭ va fi anul de când ne-am vĕḑut; *amuşĭ* = tocmaĭ, de ex.: *amuşĭ* e anul de când a venit la noĭ..."

Amuşĭ derivă din a m u prin intensivul - ş i, după cum „acuşĭ" vine din „acu-şi". Întru cât a m u este o formă contrasă din a c m u, în vechile texturĭ ne intimpină a c m u ş ĭ, bună-óră chĭar reduplicat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 54): „... ce pentru tot folosul cel de obşte silind, zis'am şi zic şi nepărăsit voĭu zice, că lupul precum ĭaste adevărat filosof, aşĭa şi spre isprăviré trébei aceştiĭa harnic ĭaste, precum dovédele şi argumenturile, pre carile a c m u ş ĭ-a c m u ş ĭ înaintea tuturor puindu-le, tot adevărul lucrului vor mărturisi..."

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „A k m u s h. Statim. Confestim".

v. *Acuşĭ.—Amu.*

Amuşuluèsc (*amuşuluit, amuşuluire*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister. Sinonim cu a d u l m e c. Provincialism din părţile Transilvanieĭ.

Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 47: „*a amuşului*=a m i r o s i; se ḑice cu deosebire despre câĭniĭ de vînat când daŭ de urma vînatuluĭ..."

Maghiarul m e s s z e „departe", m e s s z e l á t n i „a simţi de departe".

v. *Adulmec.—Aulm.*

Amùt. — v. *Amuţesc.*

Amuţélă.—v. *Amuţire.*

Amuţèsc (*amuţit, amuţire*), vb.; 1°. devenir muet, perdre la parole, se taire tout d'un coup; 2°. rendre muet. Ca netransitiv, a se face m u t; ca transitiv, a face m u t pe altul: astăḑĭ am *amuţit* de frica ta, dar mâĭne te voĭu *amuţi* eŭ pe tine. Românul *amuţesc* corespunde italianuluĭ a m m u t e s c o = lat. vulg. a d m u t e s c o, pe când spaniolul „enmudecer" represintă un prototip „immutescere" (Cihac). *Amuţire* pentru gură este ca a s u r ḑ i r e pentru urechĭ, o r b i r e pentru ochĭ etc.

Coresi, 1577, ps. XXXVIII:

... *amuţii* şi nu deşchişŭ rostulŭ mieu...	... o b m u t u i et non aperui os meum...

la Dosofteĭu, 1680: „*amuţât'*am şi n'am deşchis rostulŭ mĭeu..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „dinţii vorovitorilor după voe să sdrobască, limba viclénă şi mincinoasă să *amuţască*, şi uréchĭa de linguşituri priimitoare să asurzască..."

Descântec „dintru Ĭele", după cum se rostesce în Ardél pe la Năsăud (A. Pop, c. Sân-Georgĭu):

Dĭe ocĭ m'o orbgit,
Dĭe nas m'o cârnĭit,
Dĭe gură m'o *amuţît,*
Dĭe urecĭ m'o asurdzît,
Dĭe mânurĭ m'o lĭegat,
Dĭe pciçcĭóre m'o 'mpcelĭecat...
(cfr. Şaĭnénu, Ielele p. 11)

Ca bólă, după medicina poporană, *amuţire* se datoresce I e l e l o r.

„Cine a vĕḑut Ielele făcênd hore nóptea prin poĭenĭ şi căntând, dacă o va spune, *amuţesce*" (C. Petrescu, Muscel, c. Rădescĭ).

„Poporul ḑice că Ĭelele umblă maĭ mult nóptea căntând, şi dacă se'ntîm-

plă să chieme pe cine-va pe nume şi acela le respunde, *amuţesce...*“ (D. Popescu, Dîmboviţa, c. Băleni-Sĕrbĭ).

„Intre ocărĭ de-ale poporuluĭ: *Amuţire*-aĭ să *amuţescĭ*! Cădé-ţĭ-ar limba!...“ (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

Fără a fi bolnav, *amuţesce* cine-va pe o clipă când se speriă, când e biruit de sfială, când resimte o puternică sguduire sufletéscă.

I. Văcărescu p. 40:

Spuĭu, cer, chem, cânt numele teŭ;
Dar când te 'ntâmpin unde-va,
Rîd, plâng, încep a tremura;
Şi gat' a fi pré vorbitor,
Vrênd mil' a'ţĭ cere l'al meŭ dor,
Când sînt aprópe să 'ndrăznesc,
Cuvîntu 'mĭ pĭere, *amuţesc...*

Zilot, Cron. p. 118: „Ce maĭ reŭ la un pămînt saŭ la o stăpânire decât să fie fără putere de arme ale eĭ şi fără bogăţiă a caselor boerescĭ? precum ajunse ticălósa Ţéră-Românéscă dela o vreme încóce din zavistia Grecilor, precum am arĕtat. Decĭ dintr'acésta *amuţiră* bieţiĭ boerĭ ceĭ iubitorĭ de patriă (las pre ceĭ reĭ şi vîndĕtorĭ, eĭ şi firesce reĭ) neavênd în ce se rezema; acésta ĭĭ făcu de 'şĭ plécă capul la tóte buruenile...“

Maĭ *amuţesce* omul şi atuncĭ, când ĭĭ este urît să vorbéscă cu cine-va.

In următórea doĭnă din Ardél, în loc de *amuţesce* ne întimpină cu acest sens reflexivul s e m u ţ e s c e:

Ba te-aud, bade, aud,
Dar nu pot ca să'ţĭ rĕspund,
Căcĭ gura mi s'a m u ţ i t,
Find în casă c'un urît...
(Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 929)

In Banat se aude şi forma a m u t, care se raportă către *amuţesc* ca „amurt“ către „amurţesc“.

Dicţionar Mss. Lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„A m u t. Obmutesco“.

v. *Amuţire.* — *Amuţit.* — *Mut.* — *Muţesc.*

Amuţire (plur. *amuţirĭ*), s. f.; mutisme, perte de la parole. Sinonim cu a m u ţ é l ă, care însă exprimă maĭ mult o stare patologică, şi cu a m u ţ i t u r ă, care cuprinde o nuanţă de despreţ.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 32): „macar că ré ĭaste *amuţiré* din lipsa organelor de voroavă tocmitoare, dar încă mai ré ĭaste când purcéde din lipsa şi neştiinţa cuvintelor trebuitoare...“

Antim, Predice p. 91: „l'au lovit şi cu palma preste obraz, şi ĭ-aŭ pecetluit spurcata şi clevetnica luĭ gură cu a m u ţ é l a...“

Jipescu, Opincaru p. 39: „Rumâni însă nu tac mult; s'ar bocăni d'ar pătimi de a m u ţ é l ă; sînt glumeţĭ nevoĭe mare...“

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „A m u c i t u r ĕ. Vocis praeclusio“.

v. *Amuţesc.* — *-élă.* — *-ire.* — *-tură.*

Amuţit, -ă, adj.; part. passé d'a m u ţ e s c: rendu muet. M u t într'un mod trecĕtor.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 98): „ca cum şi cu trupurile şi cu sufletele amurţiţi şi *amuţiţi* ar fi fost, prin câtă-va vréme între dînsele mare tăcére să făcu...“

v. *Amuţesc.*

Amuţitùră. — v. *Amuţire.*

Àmza, n. pr. m. — v. *Hamza.*

¹·An (plur. *anĭ* şi *aĭ*), s. m.; 1°. an, année; 2°. long intervalle de temps. Substantivul *an* din latinul a n n u m nu trebuĭ amestecat cu adverbul a n = lat. a n n o, de unde a n - ţ e r ţ = a n n o t e r t i o, despre carĭ vedĭ la locul lor.

In înţelesul strîns al cuvîntuluĭ, *an*

este totalitatea timpuluĭ în cursul căruĭa pămîntul îşĭ săvîrşesce rotirea sa în gĭurul sóreluĭ. Prin acéstă rotire se urméză una după alta cele patru marĭ schimbărĭ periodice: primăvéră, véră, tómnă şi ĭérnă, carĭ în graĭul vechĭu se numĭaŭ: v r e m i l e *anuluĭ.*

Moxa, 1620, p. 346: „începu a podobi cerĭul cu stéle şi cu lucĭaferi, cu soarele şi cu luna, de se întrecŭ una cu altâ întru lauda cui le-au faptŭ şi să cunoască oamenii v r e m i l e *ailor...*"

Ḑicerea a n o t i m p saŭ a n u t i m p, pe care uniĭ o urcă la epoca romană (Cihac, I, 12), este un neologism născut nu de-mult la Româniĭ de peste Carpaţĭ printr'o traducere literală din germanul „Jahreszeit"; cu tóte astea, ea are sorţĭ de a se înrădĕcina în graĭu, lipsind un alt termen maĭ potrivit pentru noţiunea de „saison".

Intr'un sens maĭ larg, se ḑice *an* numĕrul de 365 saŭ 366 de ḑile, orĭ-care ar fi punctul lor de plecare; ĭar într'o accepţiune familiară, *an* este o vreme îndelungată în genere.

I⁰. *an* ca unitate de timp.

1⁰. în literatura poporană.

Impărţirea *anuluĭ* în l u n e, s e p t e m â n e, ḑ i l e şi n o p ţ ĭ se cuprinde în admirabila ghicitóre poporană:

„Am un copacĭu cu doĭ-spre-ce crăcĭ; în fie-care cracă sînt patru cuĭburĭ; în fie-care cuĭb sînt şepte óuĕ, şi fie-care oŭ are o parte albă şi alta négră" (Sbiera, Poveştĭ p. 322; cfr. Ispirescu, Ghicitorĭ p. 31).

Aprópe aceĭaşĭ ghicitóre, dar maĭ puţin ingeniósă, ne întimpină:

la Spaniolĭ:

Un árbol con doce ramas,
Cada una tiene su nido,
Cada nido siete pájaros,
Y cada cual su apellido...;

la Portugesĭ:

Um' árv're com doze ramos,
Cada ramo têin sê nîinho,
Cada nîinho trîinta passaírinhos...;

la Italienĭ:

C'è un altero alberone
Çon dodici ramone:
Ogni rama ha quattro cove,
Ogni cova sette uccelli,
Quest'è il fior de l'indovinelli...

(Pittrè, Arch. delle trad. pop. II, 431; III, 113)

E mult maĭ sarbedă ghicitórea corespunḑĕtóre francesă: „un père a douze fils, chacun d'eux en a trente, moitié blancs, moitié noirs" (G. D. T., Poes. pop. 217).

Intr'o variantă românéscă a acesteĭ ghicitorĭ se ḑice: „doĕ-spre-ce ramurĭ, jumătate verḑĭ, jumătate uscate..." (G. D. T., l. c.), înţelegêndu-se în prima jumătate vremea dela „Dragobete cap-de-vară", adecă dela 1 martiŭ, ér în jumătatea cea-laltă vremea dela „Sânt-Andreĭu cap-de-ĭérnă", adecă dela 1 decembre.

v. ¹·*Andreĭu.* — *Dragobete.* — *Primăvéră.*

E caracteristică prin spirit bisericos varianta bulgară: „un arbore cu 12 ramure, pe fie-care ramură câte 4 cuĭburĭ, în fie-care cuĭb câte doĕ găocĭ uscate" (čolakov, Sbornik 1872 p. 119), adecă câte doĕ ḑile de post.

Ca unitatea cea maĭ lungă de timp, căcĭ „deceniŭ" saŭ „secol" sînt străinĭ poporuluĭ, *anul* se identifică cu însuşĭ t i m p u l, bună-óră în locuţiunea e s t - t i m p = e s t - *an.*

De asemenea *an* se ĭea ca sinonim cu v r e m e, de exemplu într'o doĭnă din Ardél:

Mĕ căsnesc de este-o v r e m e
Să fac din pelinaş mĭere;
El, pustiul, e tot fĭere!

Mĕ căsnesc de este-un *an*
Să fac din pelin zahar;
El, pustiu, 'ĭ tot amar!...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Poporul însă face o deosebire esențială între vremea de acum și vremea de apoĭ. Cea de'ntâĭu a fost tot-d'a-una cum este astădĭ, și tot așa o să remână pînă la judecata cea de pe urmă, când se va începe vremea de apoĭ, și atuncĭ, după disa baladeĭ „Iovan Iorgovan":

Ce-am aflat și ce scim noĭ?
C'o veni vremea d'apoĭ:
C'o fi *anul* ca luna,
Luna ca septĕmâna...
(G. D. T., Poes. pop. 422)

Ca în generalitatea limbilor, Românul asociază des *anul* cu diua, nu cu luna saŭ cu septĕmâna.

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LX, 7:

... *anii* lui pără la dzi în gintu și gintu...	... annos ejus usque in diem generationis et generationis...

Prin *an* și dile îșĭ mĕsóră poporul suferințele sale, când dice: „câte dile într'un *an*".

Cine m'aude căntând,
Dice că n'am nicĭ un gând,
Dar atâtea gândurĭ am
Câte dile 's într'un *an*...
(Retegan, Cărțile săténuluĭ 1886 p. 13)

saŭ:

Câte dile 's într'un *an*,
Atâtea năravurĭ am...
(Familia, 1886 p. 503)

„Blăstem: ducă-se câte dile într'un *an*!" (G. Bottez, Iașĭ, c. Șipotele; G. Bunescu, Tecucĭu, c. Brăhășescĭ).

Printr'o altă asociațiune între *an* și di, un proverb adevĕrat eroic sună:

„Decât un *an* cĭóră, maĭ bine o di șoĭm" (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 72).

Rare-orĭ *anul* se asociază cu césul, ca într'un proverb fórte remarcabil:

Când va vré norocul să'șĭ întórcă pasul,
Nu aduce *anul* ce aduce césul...
(Pann, I, 34).

Acéstă dicĕtóre ne întimpină deja la Miron Costin în „Viața lumiĭ":

Norocul, fără să stea, îșĭ tot schimbă pasul;
Aniĭ nu pot aduce ce aduce césul...
(Ap. Hasdeu, Răzvan, ed. 3 p. 180)

O găsim apoĭ la Ianache Văcărescu, Ist. Otom. (Papiŭ, Monum. II p. 278): „Aceĭa însă ce nu póte aduce și pricinui *aniĭ* și strădania, pricinuesce câte o dată césul și norocul..."

Când trece ce-va peste un *an*, Românuluĭ i se pare a fi de o lungime extremă; așa despre o sócră se dice:

De te-aĭ cóce-un *an* ș'o vară,
Tot veĭ remâné amară!..
(Marian, Bucov. II, 183).

Balada „Țeranul și cĭocoĭul":

Nu te 'ncepe c'un țĕran,
Că ș'așa el ți-ĭ dușman,
Căcĭ țĕranul când te bate,
Zacĭ un *an* și jumătate...
(Col. l. Tr. 1882 p. 154)

Balada „Vîlcan":

N'am dat ochiĭ cu Vîlcan
De'ĭ maĭ bine de un *an*...
(G. D. T., Poes. pop. 551)

Dar expresiunea poporană simbolică a uneĭ durate afară din cale, este noĕ *anĭ*, paralelă cu „noĕ țerĭ și noĕ mărĭ", cu „noĕ rade ale sóreluĭ", cu „noĕ dîne" etc.

Balada „Iovița":

Orĭ-și-cât m'am ostenit
Noĕ *aĭ*
Pe noĕ caĭ,
Pe toțĭ noĕ ĭ-am spetit...
(Marian, Bucov. I, 73).

Balada „Sórele și luna":

Îmblă, frate, mândrul sóre,
Îmblă, frate, să se 'nsóre

N o ĕ *aĭ*
Pe noĕ caĭ...

Balada „Mogoş vornicul“:

N o ĕ *anĭ* să'ĭ tot alungĭ
Şi cu mórtea să'ĭ agiungĭ!..

Proverb:

A lipsit de a-casă n o ĕ *anĭ*
Şi s'a întors cu doĭ banĭ...
(Pann, II, 5)

Raritatea unuĭ fapt se exprimă prin locuţiunea: „într'un *an* o dată“.

Un ţeran din Ialomiţa: „Ađĭ e Sântu Neculaĭu; aĭ, nevastă, la biserică să dăm o leturghie şi să ne rugăm lu Dumneđeŭ, că'ĭ sărbătóre mare, e î n t r ' u n *an* o d a t ă...“ (T. Teodorescu, c. Lupşanu).

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10): „vinŭ ele la noi î n t r ' u n *anu* o d a t ă şi lăcuescŭ 30 de zile cu noi...“

Pluralul *anĭ*, când e vorba de totalitatea timpuluĭ cât a trăit o fiinţă saŭ cât a durat un lucru, e sinonim cu v r î s t ă saŭ — după cum se đicea în vechĭul graĭu — cu c r e s c u t.

În acest sens se póte întrebuinţa cu determinarea numĕruluĭ *anilor*, saŭ într'un mod nederminat.

Nedeterminat, a cerceta despre vrîsta cuĭ-va se đice maĭ poporan: a î n t r e b a *aniĭ*.

Proverb despre fete bogate:

Când vor fi la mijloc baniĭ,
Nu se maĭ î n t r é b ă *aniĭ*...
(Pann, II, 128.)

In loc de: „a examina vrîsta“ — „a c ă u t a *aniĭ*“.

Anton Pann, Prov. II, 96:

Se 'nbulzĭa s'o céră văduviĭ şi juniĭ;
Nu'ĭ căuta chipul, nu'ĭ c ă u t a *aniĭ*;
Tótă frumuseţea îĭ era eĭ baniĭ...

La un cal *aniĭ* s e c a u t ă după dinţĭ.

Când numĕrul *anilor* se determină, de 'naintea cifreĭ se pune genitivalul d e.

Moxa, 1620, p. 366: „el era tinerelŭ d e 7 *ani*...“

Pann, Prov. II, 103:

Un bătrân odinióră d e noĕ-đecĭ *anĭ* trecut...

Fără numĕr, dar determinat printr'un adjectiv, se đice despre vrîstă: m i c d e *anĭ* = „tînăr“; m a r e d e *anĭ* = „bătrân“; în ultimul sens locuţiunea românéscă corespunde latinuluĭ a n n o s u s, şi maĭ bine însă italianuluĭ p i e n o d ' a n n i. Se maĭ póte đice tot aşa de bine: v e c h ĭ u d e đ i l e.

Când nu e vorba de vrîstă, ci despre punctul de plecare al uneĭ situaţiunĭ, atuncĭ d e însemnéză „depuis“, fără raport genitival. Aşa: „m'am însurat d e treĭ *anĭ*“, „d e mulţĭ *anĭ* te aştept“, „d e *anĭ* n'aĭ maĭ venit pe la noĭ“.

Balada „Novac şi corbul“:

Grue zace la 'nchisóre
D e treĭ *anĭ* lipsiţĭ de sóre...

In fine, este de observat că nedeterminatul *anĭ* se întrebuinţéză maĭ ales despre o vrîstă ce-va maĭ înaintată, pe când la ceĭ tinerĭ de tot se aplică deminutivul a n i ş o r ĭ.

v. *Anişor*.

Pentru idiotismul: „d ' a t â ţ ĭ a m a r ĭ d e *anĭ*“ saŭ „d ' a t â ţ ĭ a a-m a r ĭ d e *anĭ*,

v. 5·*Amar.*—*Mar.*

2°. în c r o n o l o g i ă.

Graĭul face o mare deosebire între *an* şi *an*, adecă între *anul* c o m u n şi *anul* p a r t i c u l a r, cel de'ntâĭu începêndu-se şi isprăvindu-se la câte o đi hotărîtă, bună-óră 1 ianuariŭ şi 31 decembre, pe când cel-alalt cuprinde acelaşĭ numĕr de lune, dar se începe şi se isprăvesce la câte o đi convenţională orĭ-şi-care. Astfel póte să fie un alt *an* scolastic, un alt *an* fiscal,

un alt *an* judiciar, un alt *an* pentru arende şi chirie etc., ïar indivigiï în trebile şi daraverile lor îşï încep *anul* după întâmplare saŭ în orĭ-ce gi le vine la socotélă.

Caragea, Legïuire 1818, p. 66: „De să va mărita fămeïa în *anul* j a l i ĭ, să piïarză darul dinnainté nunţiï...“

Anul c o m u n póte să fie numaĭ o f i c i a l saŭ numaĭ v u l g a r. La Românĭ a fost în curs de maĭ multe vécurĭ, pînă în secolul trecut, o diferinţă între unul şi altul. *Anul* nostru oficial, luat dela Bizantinĭ prin Slavĭ, se începea la 1 septembre şi se numĕra dela Creaţiunea lumiĭ, presupusă a se fi petrecut cu 5508 *anĭ* înainte de nascerea Mântuitoruluĭ, astfel că, pentru a sci *anul* creştin, trebuïa din totalitatea uneĭ date să scótem 5508 dela 1 ianuariŭ pînă la 31 august, ïar 5509 dela 1 septembre pînă la 31 decembre inclusiv. Pe când un asemenea *an* se ţinea la Curte, în biserică, pentru relaţiunĭ juridice de orĭ-ce natură, poporul însă n'a încetat nicĭ o dată de a serba începutul *anuluĭ* la 1 ianuariŭ, şi'n parte — printr'o remăşiţă de tot archaică — la 1 martiŭ, legendarul M ă r ţ i ş o r, care şi la Romaniĭ ceĭ primitivĭ era luna de'ntâïu: „annus incipiebat a Martio“ (Macrob., Sat., I, 12), de unde luna a şeptea a şi păstrat numele de „September“.

v. *An-noŭ.—Mărţişor.—Răpcĭunĭ.*

Din causa diverginţiĭ între usul oficial şi între cel vulgar, în vechile texturĭ ne întimpină nu rare-orĭ greşelĭ cronologice, fie prin nescire, fie prin scăpare din vedere, nu numaĭ din partea celor agramaţĭ, dar chïar de către ceĭ maĭ cărturarĭ. Aşa în Synaxarul mitropolituluĭ Dosofteïu citim pe frontispiciŭ încheïarea bilinguică: „v l é t o dela începutulŭ lumii 7190 méseţa octovri 27 dni, dela naşterïa Domnuluĭ şi Mântuitorïuluĭ nostru Ĭsus Hristos l é t ŭ 1682“, pe când octobre 7190 corespunde luĭ octobre 1681, ïar nu 1682.

In graïul vechïu se gicea de o potrivă bine la singular şi la plural: „î n *anul* cutare“ saŭ „î n *aniĭ* cutare“.

Urechïa, Letop. I p. 110: „î n *aniĭ* 6947 Noemvrie 28 întrat'aŭ în ţară oaste tătăréscă de aŭ prădat şi aŭ ars pînă la Botoşenĭ şi aŭ ars şi tărgul Botoşeniĭ; aşijderea î n *anul* 6948 Dechemvrie în 12 érăşĭ aŭ întrat Tătariĭ...“

Intr'un stil solemn, vorbindu-se despre trecut, se gicea: „când a fost c u r s u l *anilor*...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 39: „Când aŭ fost c u r s u l *anilor* dela începutul lumiĭ 7193, éră dela Hristos 1685, în luna luĭ Iunie în 15 zile, aŭ îmbrăcat caftan de Domnie Cantemir-vodă...“

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 199): „de când au fost n u m ă r u l *anilor* 7190 fiindu acestu plaïu di vie păragină...“

Pentru *aniĭ* dela Creaţiune se gicea nu numaĭ „dela începutul lumiĭ“ ca maĭ sus, şi: „dela Adam“ ca în texturile citate la pag. 240, ci încă: „dela zidirea lumiĭ“ saŭ „dela facerea lumiĭ“; însă expresiunea cea maĭ frumósă şi de formaţiunea cea maĭ poporană este: „din f a p t u l lumiĭ“, după cum desdiminéţa se chiamă „f a p t u l gileĭ“.

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 21): „ačast'au fost în *ani* d i î n f a p t u l ŭ l u m i e i 5499 în luna lui Martie...“

v. *Fapt.—Lume.*

Afară de slavicul l é t, cărturariĭ întrebuinţaŭ şi pe compusul seŭ v e l é t = въ лѣто „in anno“ ca sinonim cu *an*, de exemplu: „aŭ purces Antioh-vodă la Cameniţa în luna luĭ Iu-

nie zi 1, şi aŭ trimis şi Domnul muntenesc Costantin Basarab o samă de oaste muntenéscă, şi aŭ zăbovit 3 lunĭ acolo, pănă o aŭ deşertat şi aŭ dat'o pe măna Leşilor în luna luĭ Septemvrie 12 zile marţĭ, v e l é t u l 7208" (Letop. II p. 49).

Dar sensul propriŭ al v e l é t u l u ĭ, cu care el se maĭ aude la bătrânĭ şi ar puté să remăĭe în limbă, nu este „l'année", ci „la date", adecă indicaţiunea cifrică precisă a unuĭ *an*.

Neculce, Letop. II, 196: „doar niscaĭ v e l é t u r ĭ a *anilor* de s'or fi greşit, éră cele-lalte întru adevăr s'aŭ scris..."

v. *Lét.* — *Velét.*

Pentru isprăvirea *anuluĭ* Românul are doĕ saŭ treĭ vorbe deosebite: o expresiune verbală aşa. ḑicênd dinamică: „*anul* s e î m p l e", maĭ rar: „s e î m p l i n e s c e", şi o expresiune nominală statică: „*an* î n c h e ĭ a t". Şi lătinesce se ḑicea: „i m p l e r e a n n u m".

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov p. 89): „se apropie zilele de i se î n p l u cocoanei *anul* diîntăi..."; şi maĭ jos: „déca se î n p l u r â trei *ani*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „să să bucure şi să să veselésca cu acest bine pănă căndŭ să vorŭ î n p l ĭ a doo-dzeci de *ai*, şi elŭ şi fečorii lui, ĭară nu mai multŭ..."

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XXIV, 27:

... ĭară î m p l ă n d u-să doĭ *ani*, luo altulŭ...	... biennio autem e x p l e t o, accepit successorem...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „doĭ *ani* î n p l i n i n d u-se..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 10: „acĭasta o răbdâ treĭ *anĭ* î n c h e ĭ a ţ, şi nemicâ n'au suspinatŭ..."

Jipescu, Opincaru p. 132: „s'aŭ plimbat o stămână şi aŭ plâns o 100 dĕ *anĭ* î n c h e ĭ a ţ ĭ..."

v. *Cumplu.*

II⁰. *a n* î n l o c u ţ i u n ĭ a d v e r b i a l e.

Ca şi ceĭ-lalţĭ termenĭ privitorĭ la împărţirea timpuluĭ, *an* se întrebuinţéză adesea ca adverb. Să se alăture: „*anul* acesta a fost ploios" cu: „*anul* acesta nu voĭu pleca nicăirĭ". Pe când în primul pasagiŭ „*anul* acesta" este un curat substantiv, în pasagĭul al doilea el funcţionéză întocmaĭ ca adverbul „astăḑĭ" în: „astăḑĭ nu voĭu pleca nicăirĭ". De asemenea în „acum un *an* = anno praeterito" *an* trece deja în adverb.

Doĭnă din Ardél:

> Cu mândra de-a c u m u n *an*
> Dintr'un măr mĕ săturam...
> (J. B. 155).

Maĭ ales însă atuncĭ când îşĭ asociază unele preposiţiunĭ, *an* formézâ un şir de locuţiunĭ adverbiale, dintre carĭ maĭ nicĭ una nu se aflâ în limbile romanice din Occident.

1⁰. c u *a n u l* şi p e *a n*.

Intre ambele locuţiunĭ, carĭ se traduc franţusesce de o potrivă prin „par an", este la noĭ aceĭaşĭ deosebire ca între: „cu ḑiua" şi „pe ḑi", „cu luna" şi „pe lună" etc., c u *anul* implicând în sine o noţiune de sarcină, de muncă, de stăruinţă în tot cursul unuĭ *an*, pe când p e *an* însemnéză maĭ mult folóse decât greutăţĭ, şi acésta într'un interval maĭ îndelungat împărţit p e *anĭ*, „per annos", fie-care *an* avênd restimpurĭ libere. Când cine-va „primesce p e *an* atâta", este un venit asigurat pentru un numĕr de *anĭ* în nesce condiţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin îndemânatece; când însă „pri-

mesce c u *anul*", vrea să ḑică că tot aştéptă cu greŭ să priméscă, şi la urmă, *anul* împlinindu-se şi plata fiind refuită, se póte ca să nu i se maĭ dea. Cine-va călătoresce cu plăcere de maĭ multe orĭ p e a n; dar a călători c u *anul* este a nu se maĭ odihni. Nuanţa pessimistă a ḑiceriĭ c u *anul* se învederéză pe deplin din următórele exemple:

„Basmul luĭ Dumneḑeŭ" (Ţara nouă, 1886 p. 71): „Meştere de lemn, — îĭ ḑise Maĭca Domnuluĭ, — du-te a-casă

şi muncesce c u *anu*
pînă ce veĭ lua banu..."

In cântecul „Jianuluĭ":

C'ala e Iancu Jianul,
Care bate cu tufanul
Şi ţine pisma c u *anul*...
(Col. l. Tr. 1873 p. 53)

unde „pisma c u *anul*" exprimă părerea poporuluĭ că pisma n'ar trebui să fie decât cel mult „cu luna", fără a ţiné maĭ îndelungat.

Doĭnă din Ardél:

Mĕ trecuşĭ, măicuţă, délu,
Maĭcă, délu cu podbélu,
Să nu ne vedem c u *anu*...
(J. B. 174)

La plural: c u *aniĭ*.

Anton Pann, Prov. II, 19:

De ce să slujesc c u *aniĭ*, să muncesc ca
un argat?..

P e *an* presupunênd o urmare de *anĭ*, se póte ḑice: „p e tot *anul* = p e fie-care *an*".

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „să vor tocmi p r e totŭ *anulŭ* ca să'i facă plată..."

Dar nu se póte ḑice: „c u tot *anul*" saŭ „c u fie-care *an*", căcĭ „c u *anul*" cuprinde un singur *an* încheĭat.

Tot cu sensul de continuitate, în vechĭul graĭu „*an* p r e *an*" însemna: „*an* după *an*", „într'un şir de *anĭ*".

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 9: „aşĭa făcĭa *anŭ* p r e *anŭ*, cândŭ ĭa să suĭa la casa luĭ Dumnedzău şi'ş făcĭa inemă rĭa şi plângĭa şi nu mânca..."

Locuţiune: p e c é s ş i p e *an*:

Omiliar dela Govora, 1642: „atunce îngerul va bucina ca să se gătéscă alţi şapte îngeri, carii sănt aleş p r e č a s şi p r e *an* să răsipéscă staré ceştii lumi..."

v. *Cu*. — *Pe*.

2⁰. î n t r u *a n* şi î n *a n*.

Nearticulatul *an* nu se construesce cu î n decât în locuţiunea „d i n *an* în *an* = de in anno in anno", care numaĭ prin duplul „in" diferă de italianul: „d'anno in anno" saŭ de portugesul „de anno em anno".

Miron Costin, Letop. I, 295: „de atuncĭ aŭ legat Vasilie Vodă baniĭ ce se daŭ Sultanilor d e n *an* î n *an*..."

Acest î n *an* are în vedere nu totalitatea *anuluĭ*, ci numaĭ marginile. De asemenea articulatul „î n *anul* cutare" are a face cu un moment óre-care, nu cu *anul* întreg. Prin acésta, construcţiunea luĭ *an* cu î n se deosebesce de construcţiunea luĭ *an* cu î n t r u.

Locuţiunea î n t r u *an*, nu rară în vechĭul graĭu, însemnéză: „în tot cursul *anuluĭ*". La plural, de'naintea numĕruluĭ *anilor* se punea simplul î n, ĭar î n t r u atuncĭ când numĕrul urma după *anĭ*; de exemplu: „î n doĭ *anĭ*" şi „î n t r u *anĭ* doĭ". Archaicul î n t r u *an*, î n t r u *anĭ*, represintă pe latinul: „i n t r a annum", „i n t r a annos".

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 450): „miluiţi-mă î n t r u *anu* să plăngu de păcatele mele..."

Rugăcĭunea Sf. Sisinie, 1580 (ibid. II, 285): „şi luo doo fete să-i slujască cu hrană î n t r u *anŭ*..."

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Iacob. IV, 13: „vremu lăcui acie î n t r u *anu* şi vremu

face negoţu şi dobăndă...", unde în Noul Testament din 1648: „vomŭ petréce acolo u n *an*..."

Ibid. V, 17: „nu ploo spre pămăntu î n trei *anii*..."; în Testamentul din 1648 tot aşa: „nu ploo î n 3 *ani*", ïar în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „n'au ploat pre pământ treĭ *ani*..."

Moxa, 1620, p. 355: „Nomanŭ Pombilionŭ stătu Domnŭ după Romil, acesta tocmi 12 luni î n t r u *anŭ*..."

Mitropolitul Dosofteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R., I, 100): „cela ce nu va ispovedi omul de patru ori î n t r u *an*, cela ce nu va posti 4 posturi î n t r u *an*, fie de care post birşag 7 florinţi..."

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 10:

... şi ačasta fu î n doĭ *ani*...	... hoc autem factum este p e r biennium...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă: „î n t r u *ani* doĭ..."

Pravila Moldov. 1646, f. 25: „vameşul ce nu'ş va lua vama dela neguţător pănă î n cinci *ai*, de-aciïa nu va putïa lua nemică, pentru căce s'au trecut o vréme..."

La Cantemlr, Chron. II, 238, într'un admirabil pasagiŭ despre aceĭ ce tăgăduesc persistinţa Românilor în Dacia luĭ Traïan: „pre tot némul romănesc nu într'alt chip, ce tocma ca legumele î n t r ' u n *an* îĭ sădesc, răsar, îĭ cresc şi'ĭ şi zmulg...", unde în loc de „într'un *an*" era de ajuns: „î n t r u *an*", dacă Cantemir n'ar fi voit să se rostéscă maĭ energic: „intra singulum annum".

In oposiţiune cu „într'un *an*" se ḑice „î n t r u mulţĭ *anĭ*".

Colindă din Ardél:

I n t r u mulţĭ *anĭ* cu pace,
Cu pace şi sănătate...

(Familia, 1886 p. 610).

v. *În.—Întru.*

3⁰. p r e s p r e *a n*, p e s t e *a n*.

Alt ce-va este „peste un *an* = après une année" şi alt ce-va „p e s t e *an*", în graïul vechïu „p r e s p r e *an*=dans l'espace d'une année". P r e s p r e *an* este sinonim cu archaicul î n t r u *an*, cu acea deosebire însă că nu implică continuitate: se póte ḑice „trăesc î n t r u *an*", fiind-că traïul se continuă în tóte ḑilele *anuluĭ*, dar nu: „trăesc p r e s p r e *an*", ca şi când n'aş trăi în tóte ḑilele din cursul *anuluĭ*.

Titlul Omiliaruluĭ mitropolituluĭ Varlam, 1643: „Carte romănéscă de învăţătură duminecele p r e s t e *an* şi la praznice înpărăteşti..."

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „dajdïa şi toate greutăţile căte 'sŭ p r e s p r e *anŭ*..."

Anton Pann, Prov. I, 139:

Peste tótă septĕmâna găsescĭ serbătorĭ să ţiĭ,
Că lunïa sînt sfinţiĭ Îngerĭ, marţa sfîntul Ioan,
Cariĭ şi în alte ḑile se prăznuesc peste *an*..,

unde „peste t ó t ă septĕmâna" exprimă continuitate numaĭ prin adjectivul „tot", căcĭ ḑicêndu-se „peste septĕmână", ca şi „p e s t e *an*", nu s'ar înţelege decât unele ḑile din cursul septĕmâneĭ.

v. *Peste.*

4⁰. l a *a n u l*.

Acéstă locuţiune însemnéză: „după un *an*" saŭ „peste un *an*" orĭ maĭ ales „în anul viitor". Şi lătinesce se ḑicea cu acest sens „a d annum"; forma românéscă însă corespunde unuĭ: „a d annum i l l u m".

Moxa, 1620, p. 405: „luară atunce Turcii Bosna, şi l a *anul* se lovi Muratŭ cu Ĭancul voevodŭ..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 8: „l a *anul* după acéstă oştire ïară aŭ venit

poruncă de óste Dabijeĭ vodă şi luĭ Grigorie vodă Domnuluĭ Muntenesc..."

Alexandri (Poes. pop.[2] 76): „Una din mulţemirile Românuluĭ e de a închina pîn'a nu bé. Cuvintele obicĭnuite la asemine închinărĭ sînt: Noroc să dee Dumneḑeŭ! şi l a *anul* cu bine!..."

Balada Oprişanul:

Aleĭ, Dómne, fĕtul meŭ!
Nu te erte Dumneḑeŭ
Să omorĭ pe Oprişanul,
Că'ĭ peri pînă l a *anul*...

Proverb despre ceĭ proştĭ saŭ zăpăcițĭ, carĭ nu'şĭ daŭ sémă de ce vorbesc: „Du'l la nuntă, să'ţĭ ḑică: şi l a *anul*!" (Baronzi, limba p. 50), saŭ: „vorbi ca cel ce la nuntă ḑice: şi l a *anul*!" (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 74).

Alt proverb fórte practic:

Decât l a *anul* un boŭ,
Maĭ bine astăḑĭ un oŭ...
(Pann, III, 117)

Altul, despre ceĭ grabnicĭ a lua şi greoĭ a da:

Cu toptanul,
Şi baniĭ l a *anul*...
(Ibid. II, 86)

Altul, despre femeĭ plodnice:

Pînă l a *anul*
Şi gavanul...
(Ibid. II, 108).

Altul, despre făgăduelĭ nesigure:

L a *anul*, or armăsarul,
Or samarul...
((Ibid. III, 117)

Prin sinonimitate între *an* şi t i m p, Româniĭ dela Criş în loc de „l a *anul*" ḑic: „a *timp* = ad tempus", după cum se ḑice „est-timp" pentru „est-*an*" (Lex. Bud. 709).

v. *A-timp*.

În formule de urare, l a *anul* se aude ades în construcţiunea: „l a mulţĭ *anĭ*", italienesce cu o altă prepoziţiune: „per molti anni".

v. *La*.

III°. M u l ţ ĭ *a n ĭ*! — M u l ţ u m e s c.

Expresiunea „m u l ţ ĭ *anĭ*" este fórte interesantă nu numaĭ prin sine'şĭ, ci maĭ cu sémă prin derivatul m u l ţ u m e s c saŭ m u l ţ ă m e s c, după cum se rostesce maĭ obicĭnuit, ceĭa ce însemnéză literalmente: „doresc m u l ţ ĭ *anĭ*" şi n'are a face câtu'ĭ negru sub unghe cu latinul m u l c t a „amende, peine pécuniaire" (Cihac).

A. Pann, Prov. I, 46:

Slavite 'mpĕrate, m u l ţ ĭ *anĭ* să traescĭ
Şi 'n ḑile senine să înbătrânescĭ...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 10: „Adă păharu'n cócĭ, şi să trăiţĭ la m u l ţ ĭ *anĭ*...!"

Incheiarea maĭ multor balade poporane:

Maĭ daţĭ o ocă de vin,
Să ḑic: l a m u l ţ ĭ *anĭ*, amin!..
(G. D. T., Poes. pop. 581)

După fonetica română, finalul *-n* tinde a trece în *-m*. Astfel s'a născut „bucĭu*m*" din „buci*n*", „tărî*m*" din „tărî*n*" etc. „In Muscel nu se ḑice n o ĭ a n, ci n o ĭ a m, de ex: vine un n o ĭ a m de plóiă saŭ de zăpadă" (I. Vişoĭanu, c. Măţăŭ). Chĭar forma *am* pentru *an* ne întimpină într'un act dela Mihaĭu Racoviţă, 1708 (A. I. R. III, 271): „să vor tocmi cu rupta pe *am* la visterie..."

v. *Aslam*.

In acest chip, din m u l ţ ĭ - a n ĭ s'a format poporanul m u l ţ a m, întrebuinţat ca respuns la o salutare; ér din m u l ţ a m — m u l ţ ă m e s c, m u l ţ e m e s c, m u l ţ u m e s c.

In jocul copilăresc „Baba-rădăcina" din Banat (D. Recénu, Lugoş):

„— Bună ḑiua, babo!

„— M u l ţ a m dumitale, dragă..."

In basmul „Serilă, Medilă și Zorilă“ (M. Juică, Transilv., c. Grădiștea-mică):

„—Bună sara, mamă!

„—M u l ț a m, dragul mumeĭ...“

„La Crăcĭun, când colindătoriĭ primesc darurĭ, eĭ dic: cu toțiĭ m a r e m u l ț a m!“ (D. Pop, Făgăraș, c. Copăcel).

Urația de nuntă:

— Bună diminéța,
Cinstițĭ socri marĭ!
— M u l ț ă m d-vóstră,
Băĭețĭ militarĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 173)

Balada „Meșterul Manole“:

Bună diua ’ĭ da;
El le m u l ț ă m ĭ a...

(Ibid. 461)

Ca românul m u l ț ă m e s c din m u l ț ĭ - *anĭ*, întocmaĭ prin aceĭașĭ procedere logică paleo-slavicul s p o l a v a m e „mulțumim“ se trage din grecul *εἰς πολλὰ ἔτη* „la m u l ț ĭ *anĭ*“, după cum observară de-mult Leskien și Miklosich (Lautl. d. rum. Dial., Vokal. III p. 70). Un paralelism nu maĭ puțin hotărîtor ne presintă limba spaniólă, unde în loc de „mulțumesc“ se dice: „Viva m i l a ñ o s = să trăiescĭ o m i e d e *anĭ*“ (Brinkmann, Die Metaphern, I, 137).

Dacă ar maĭ fi cu putință o umbră de îndoélă despre nascerea luĭ m u l ț u m e s c din m u l ț ĭ-*anĭ*, ea s’ar răsipi prin Dicționarul româno-latin bănățén circa 1670 (Mss. în Bibl. Universit. din Buda-Pesta):

„M u l t z a n y. Deo gratias;
„M u l t z e n y. Idem...“

v. *Mulțumesc.*

IV. *a ĭ = a n ĭ.*

La plural, în loc de *anĭ* e fórte désă în vechile texturĭ și destul de respândită în popor forma *aĭ*, articulat *aiĭ.*

Afară de exemple împrăștiate maĭ sus, étă încă o sémă:

Moxa, 1620, p. 349: „înblă zéce *ai* și se întoarse cu multă dobândă...“

Omiliar dela Govora, 1642 p. 40: „ĭată câți *aĭ* lucraĭu ție, și nice o dată poruncile tale călcaĭu...“

Varlam, 1643, f. 197 a: „și noi în toți *aii* prăznuimŭ pamenté lorŭ...“

Ibid. f. 282 b: „atițé *ai* fu viĭa acéĭa nice tăĭată nice săpată...“

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „au mâncat roadă dentr’acĭa ocină mai multŭ de șĭapte *ai*...“

Silvestru, 1651, ps. 30: „să sfârși de durére viĭața mĭa, și *aiĭ* mieĭ de suspinare...“; unde la Coresi, 1577: scăzu în durére viața mé, și *anii* miei în suspine...“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „să stânsă în durĭare viața mĭa, și *aniĭ* mieĭ în suspinurĭ...“

Doĭnă din Ardél:

Eŭ sînt prunc de noĕ *aĭ*,
Tu măsele ’n gură n’aĭ...

(J. B., 449)

O baladă tot de acolo:

De măncare ce să’ĭ daŭ?
Da o cóge de mălaĭ,
Uscată de noă *aĭ*...

dar maĭ jos:

Intr’o cas’ afurisită,
De cincĭ *anĭ* necurățită...

(Pompiliŭ, Sibiĭu, 51)

Intre forma *anĭ* și între forma *aĭ* exista în vechĭul graĭu o formă intermediară, în care *n* nu despăruse încă, dar totușĭ se rostĭa deja ca o vocală nasală: ѧ, nu ca o consónă: н. O găsim fórte des în Praxia cea tipărită pe la 1570 și din care unicul exemplar cunoscut se află în Muzeul din Bucurescĭ; bună-óră:

p. 12: „ivi-se întru *aînii* (ѧѫїи) de-apoi...“;

p. 20: „n’amŭ petrecut *aînii* vieției...“;

p. 31: „o zi dela Domnulŭ ca o mie

de *aînii* şi o mie de *aînii* ca o zi..."; etc.

De asemenea la Coresi, 1577, ps. LX: „*aîii* (аꙗиѧ) lui pănâ la zi în rudâ şi rudâ..."

Nesciind cum să transcrie maĭ bine acéstă rostire, pentru care grafica cirilică nu oferĭa nicĭ un semn propriŭ, vechile texturĭ aŭ represintat'o uneorĭ prin *anni*, fără să fi avut în vedere pe latinul a n n u s.

Aşa în Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXX, 10: „şi *annii* miei întru suspiri..."

Ibid. LXXVII, 33: „şi cumpliră-se în deşertu dzilele lor, şi *annii* lorŭ cu deşertu..."

Cantemir, Divanul 1698 f. 86 b: „Pune dară bună socotélă şi drĭaptă gĭudecată vremii vieţii tale, şi adevărat sămăluitorĭu şi gĭudecătorĭu *annilor* tăi te fă..."

In loc de a reduplica pe *n*, alte-orĭ se reduplică *i*, de exemplu la Coresi, 1577, ps. LXXXIX: „zilele *aniilorŭ* noştri...", unde la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „dzilele *ailor* noştri..."

In orĭ-ce cas, pluralul *aĭ* dela *an* ne presintă un fenomen fonetic fórte interesant de trecere la Românĭ a duplulŭĭ *n* latin de'naintea luĭ *i* nu în consónă muĭată *-nĭ* (ń), care s'ar fi conservat ca în toţĭ pluraliĭ dela numĭ terminate cu *-nŭ*, ci în vocală nasală, care a trebuit să dispară. Numaĭ forma *aĭ* derivă la noĭ din latinul a n n i, pe când forma *anĭ*, deşi maĭ veche în aparinţă, se datoresce totuşĭ în realitate analogieĭ singularuluĭ *an*. Din a n n u s —*an*; din a n n i—*aĭ*.

v. ²·*An*.—*An-noŭ*.

²·**An**, adv.; l'année dernière, antan. I n a n u l t r e c u t. Intr'un mod maĭ puţin hotărît, se ḑice: m a ĭ *an* = cam în anul trecut. Ca locuţiune adverbială cu acelaşĭ sens: „a c u m u n a n". „*An* véră = aestate anni prioris; d e *an* = anni praeteriti; vin d e *an* = vinum de anno priori" (L. B.).

An, ca expresiune a trecutuluĭ, este în oposiţiune cu presintele e s t - a n saŭ e s t - t i m p şi cu viitorul l a a - n u l.

Proverb: „*An* n'am câştigat, e s - t i m p am păgubit, l a a n u l trag nădejde" (Pann, II, 85).

Altul: „*An* scuĭpam în ĭarbă, şi e s - t i m p în barbă" (ibid. II, 146).

Altul: „*An* s'a ars şi e s t i m p suflă" (Iordachi Golescu, în Tocilescu, Rev. I t. 1 p. 231).

Doĭnă din Ardél:

Sciĭ tu, mândră, de m a ĭ *an*
Cât de dragĭ ne maĭ eram:
Dintr'un mĕr ne săturam...

(Familia, 1887 p. 8)

Colinda „Pluguluĭ":

S'a sculat m a ĭ *an*
Bădica Troĭan,
Ş'a încălicat
Pe-un cal învĕţat...

(Alex., Poes. pop. ², 387, 391)

Cu acest sens se întrebuinţéză şi italienesce a n n o. Lătinesce la Plaut a n n o figuréză de asemenea în loc de „a n n o praeterito"; bună-óră:

Quatuor minis ego emi istanc a n n o uxori meae...

(Men. I, 3, 22)

saŭ:

Etiam histriones a n n o cum in proscenio hic
Jovem invocarunt, venit...

(Amphitr., Prol.)

Când ce-va s'a întâmplat cu un an înainte de *an*, atuncĭ se ḑice: a n - ţ e r ţ = lat. anno tertio.

Constantin Brâncovan, Condica Visterieĭ (Mss. în Arch. Stat.), 1694: „s'au dat lui Gligore Postelnic Vlădescu pentru împrumutaré ce au dat la banii

Camenițiĭ a n - ț ă r ț și pentru împrumutaré ce au dat la poclonul Vizirului *an*..."

v. 1. *An.* — *An-țerț.*

3. -àn, **-ànă** (plur. *-anĭ*, *-ane*); suffixe nominal augmentatif ou intensif. Din sufixul latin -ano- Româniĭ aŭ făcut -ân și -âŭ: Român = Romanum, păgân = paganum, bătrân = veteranum, grâŭ = granum, septĕmână = septimanam etc., după carĭ s'aŭ modelat apoĭ și vorbe străine ca: jupân = slav. županŭ, spân = gr. σπανός și altele. Cu totul alt ce-va e sufixul nostru *-an*, care nicĭ o dată nu trece la feminin în -ancă și -éncă saŭ la plural în -enĭ, -ânce, -ence, și a căruĭa funcțiune precisă este de a mări saŭ a întări o noțiune.

Nu avem aci în vedere cuvinte luate întregĭ dela vecinĭ, precum „cĭoban", „toptan", „tulpan", „Țigan" etc., ci numaĭ pe acelea în carĭ finalul *-an* funcționéză anume ca sufix românesc.

Așa:

șoĭm — șoĭm*an* — șoĭm*ană*;
corb — corb*an*;
lung — lung*an* — lung*ană*;
gros — grosul — grosol*an* — grosol*ană*;
porc — porc*an*;
(glig) — glig*an*;
vultur — vult*an*;
(κότζυφος) — coțof*ană*;
băiat — băiet*an* — băiet*ană*...

La Predél „bold*an*, vîrf de munte inaccesibil" (Col. l. Tr. 1876 | p. 143), augmentativ dela „bold = épingle".

In unire cu sufixul deminutival - i ș, în Biharea în loc de „verișóră" se dice „veriș*ană*" (Conv. lit. 1887 p. 1021).

Din „gol" — „gol*an*"; macedo-românesce din „gol" — „guliș" — „guliș*an*".

Intr'un cântec:

Ș'guliș*ană* inși 'n cale,
Tea s' m'așteptă ditu xéne;
Guliș*ană*, grósă ș' largă,
Ș' lua 'nă mânată de ĭérbă...
(Dr. Obedenaru, Mss. în Acad. Rom. p. 317)

Cu sufix deminutival compus -i ș c u, pe care'l trece în augmentativ:

fétă — fetișcă — fetișc*ană*.

De la Vrancea, Sultanica p. 228: „era numaĭ o fetișc*ană*, dar cu ochiĭ în patru și inimósă..."

Tot așa: vĕr — verișcu — verișc*an*.

Cu sufixul - a ș c u: Romașcu (= Romanașcu) = Romașc*an*.

In numĭ personale:

Vasilie — Vascu — Văsc*an*;
Dumitru — Dumitr*an* — Dumitr*ană*;
Iorgu — Iorgov*an*;
Radu { Radâŭ — Radov*an*; Răduc — Răduc*an*;
Șerb — Șerb*an*...
Holb — Holb*an*...

In derivațiune dela o vorbă feminină, pe care o trece în masculină:

curcă — curc*an*;
gâscă — gâsc*an*;
tufă — tuf*an*;
(aldă) — ald*an*;
(lipă) — lip*an*...

Din „burduf" — „burdăh*an*".

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „grozav burdăh*an* și nesățios gâtlej..."

Din „dulâŭ" — „dolof*an*".

Balada „Moșnégul":

Moșul, măre, l'a crescut,
Măricel că l'a făcut,
Dolof*an* că l'a vĕdut...
(G. D. T., Poes. pop. 616)

Dela „sărac" — „sărăc*an*".

Jipescu, Opincaru p. 20: „gândul mĭeu și mintea mea staŭ pironite dĕ copil maĭ mult la opinca sărăc*ana*..."

Dela „prost" — „prost*an*".

Miron Costin, Letop. I, 255: „hiind la hire foarte prost*an*..."

In Bucovina „vĕd*ană*" în opozițiune cu „vĕdŭă".

S. F. Marian, Descântece p. 105: „în ţinutul Câmpulungului, nevestele cărora le-aŭ murit bărbaţiĭ se numesc numaĭ vĕdue saŭ vĕduve, ér sub cuvîntul vădană se'nţelege o femee care a avut copil de fată mare...“

Numirile vitelor la ţeranĭ: „plev*an*, dum*an*, Joĭ*an*, bucăl*an*, lup*an*, băl*an*, boţ*ană*...“ (T. Mărza, Tulcea, c. Pecenéga).

„Zorilă, nume ce daŭ ţeraniĭ viţeluluĭ ce se nasce în zorĭ, precum murgocĭu celuĭ născut în murgul sereĭ, şi prin extensiune Joĭ*an* celuĭ născut Jóia, Sămbote*an*, Dum*an*, Mărţĭ*an*, Merc*an*, Viorĭ*an*, celor născuţĭ Sâmbătă, Duminică, Marţĭ, Mercurĭ, Vinerĭ“ (Costinescu, Vocab. II, 720).

In personificaţiunĭ legendare:

Ser*an* lîngă „Serilă“;

Zor*an* lîngă „Zorilă“;

Ḑîna Buzi*ană*;

Ḑîna Cosânḑ*ană* etc.

v. *-ilă*. — *Năsdrăvan*.

Ocupându-se în specie cu acest sufix, Lambrior (Romania, IX p. 106, 108, 112) îl confundă cu sufixul -én, care exprimă numaĭ provenință saŭ dependință şi se aude une-orĭ ca -an: Bucurescén, Craĭovén, Moldovan, muntén, vălén, sătén, ţeran, ostén etc. Miklosich desparte cu tot dreptul ambele sufixurĭ, constatând diferinţa lor logică şi genetică (Lautl. Vokal. III p. 19), dar despre originea sufixuluĭ *-an* în parte nu se rostesce.

Românul *-àn* ne întimpină şi la Slavĭ cu acelaşĭ sens augmentativ saŭ intensiv. Aşa din „velikŭ“ (mare) rusesce se forméză „velikan“ (uriaş); din „glava“ (cap) bulgăresce „glavan“, „glavana“ (bărbat saŭ femeiă căpĕţinósă), din „oko“ (ochĭu) „okan“ (cu ochĭ marĭ = holb*an*), din „drag“ „dragan“ şi „dragana“; din „gus“ serbesce „gusan“ (= găsc*an*), din „matza“ — „matzan“ (= mot*an*) etc.

Sufixul slavic *-àn* a străbătut la noĭ prin fórte puţine cuvinte întregĭ, maĭ ales printr'o sémă de numĭ proprie personale, ca Mil*an*, Viş*an*, Drăg*an*, Vulc*an*, Bej*an* etc., dar a reuşit pe dată a prinde nesce rădăcine puternice şi a se respândi în graĭu cu atâta îmbielşugare, încât a ḑevenit necesar. Deplina românisare a acestuĭ sufix slavic se asémĕnă cu sórtea în limbile neo-latine din Occident a sufixuluĭ germanic -hart saŭ -hard, care la Nemţĭ se acăţa maĭ ales la numĭ proprie, ca Reinhart, Leonhard, Eburhart, Meinhart etc., fórte rar la cuvinte comune, pe când la Francesĭ, la Italienĭ, la Spaniolĭ îl vedem căpĕtând d'o-dată un rol fórte important, nu numaĭ în onomastică, ci maĭ cu sémă în formaţiunea vorbelor nouĕ, de ex.: bugiardo, codardo = couard, gagliardo = gaillard, leccardo, linguardo, vecchiardo = vieillard, bavard, criard, fuyard, mignard, pillard, canard, blanchard, étendard, poignard etc. (cfr. Diez, Gramm.[3], II, 385). Din „poule“ printr'un sufix nemţesc Francesiĭ aŭ făcut „poularde“, întocmaĭ după cum printr'un sufix slavic aŭ făcut Româniĭ din „puĭcă“ — „puĭc*ană*“. Este un instructiv specimen de modul de întroducere şi de puterea de propaginaţiune a sufixelor străine într'o limbă.

v. *-nic*.

Remâne totuşĭ deschisă întrebarea: de ce óre *-anŭ* din „žup*anŭ*“ a trecut la noĭ ca „jup*ânŭ*“, pe când *-anŭ* din „Drag*an*“ se ţine intact? Noĭ credem că pe acesta din urmă înşişĭ Slaviĭ îl rostĭaŭ de'ntâĭu cu o nasală tare saŭ chĭar duplă: *-annŭ*. In adevĕr, în paleo-slavica pe lîngă „postoĭ*anŭ*“ ne întimpină „postoĭ*anĭnŭ*“, pe lîngă „prostr*anŭ*“ — „prostr*anĭnŭ*“, pe lîngă „istuk*anŭ*“ — „istuk*anĭnŭ*“ şi aşa maĭ încolo, maĭ tot-d'a-una sufixul fiind de

origine participială, fie direct, fie analogic, astfel că „duşanŭ = duşanĭnŭ" bună-óră corespunde latinuluĭ „cordatus". In acest cas dară dispare orĭ-ce anomaliă, căcĭ Românii aŭ tractat într'un mod paralel pe latinul -anum şi slavicul -anŭ pe de o parte, pe latinul -annum şi slavicul -annŭ pe de alta, făcênd din „paganum" — „păgân" şi din „županŭ" — „jupân", însă din „Almannum" — „Alăman" şi din „Dragannŭ" — „Drăgan".

v. *-ân.* — *-âŭ.* — *-én.* — *-man.*

4·an s. **a'n**; prép.; à la, à la façon de. Contrasă din *a* şi *in*, literalmente ad-in, acéstă prepoşiţiune îşĭ asociază maĭ adesea pe de: „de-*a'n*" saŭ „d'*a'n*", fiind urmată de numele uneĭ acţiunĭ, saŭ maĭ ales al unuĭ obiect pe care noĭ voim a'l imita. E sinonim, prin urmare, cu prepoşiţiunea ca, dar cu acea deosebire esenţială că *a'n* saŭ d'*an* exprimă o imitaţiune anume prin mişcare, înrudindu-se maĭ mult saŭ identificându-se cu compusul „d'a" din terminologia jocurilor copilărescĭ.

v. *11·A.* — *A'n-boule.* — *A'n-călarele.* — *A'ndaratele.* — *A'n-dósele.* — *A'n-picĭórele.*

Pe a-locurĭ *an* saŭ *a'n* este preces de „de pre":

„In Ialomiţa pentre numirĭ de jocurĭ copilărescĭ: dăp'*an* petrecu, dăp'*an* mama-gaĭa, dăp'*an* baba-órba, dăp'*an* nijea..." (T. Teodorescu, c. Lupşanu).

Acest dăp'*an* corespunde unuĭ latin: de-per-ad-in.

v. *După.*

1·2·Àna s. **Ànna**, n. pr. f.; 1°. t. du Calendrier chrétien: Anne; 2°. t. de Mythol. popul.: la première des neuf fées. In primul cas, ca nume de botez, este cuvîntul evreesc Channāh, sinonim cu grecul Ἀγαθή, literalmente „Bună"; în casul al doilea, e o moştenire păgână din epoca colonisăriĭ romane. Poporul distinge pe ambele *Ana* şi le confundă tot-o-dată.

Din *Ana* se formézā deminutivĭ: Ancă, Ancuţă, Anică, Anicuţă, Anuşcă, Aniţă...

1°. Nume de botez.

Deparaţianu, Dorurĭ p. 137:

> O, *Anna* mea frumósă!
> Când tu aĭ fi cu mine,
> Viaţa'mĭ furtunósă
> S'ar scurge 'n ḑile line...

Biserica resăriténă serbéză maĭ ales pe prorociţa *Ana*, şi pe *Ana* nevésta luĭ Ioachim, muma Pré-curateĭ fecĭóre.

Varlam, 1643, I f. 210 a: „Prorociţa *Anna* au dzisŭ că stérpa nâscu şépte..."

Antim, Predice p. 73: „fericita *Anna*, femeĭa luĭ Ioachim, născu scaun sfînt luĭ Dumnezeŭ pre fecĭóra Maria..."

Către acéstă din urmă, versul luĭ Dosofteĭu, Synaxar 1683, la 9 Dec.:

> Nu ca Eva, ce năştĭa grije şi durĭare,
> Ce tu, *Anno*, aĭ născutŭ cu bunâ părĭare
> Ş'aĭ aplecatu'ţŭ hiĭcâ ce-au născut pre Domnulŭ
> De-au rădicatŭ osânda de preste tot omulŭ:
> Cu a sa zămislire fără de păcate
> Ş'au tinsŭ preste totŭ rodulŭ a sa bunătate...

Sff. Ioachim şi *Ana* se serbéză la 9 septembre, ĭar Adormirea Sânteĭ *Ana* la 25 iuliŭ.

v. *Ana-foca.*

„In ḑioa de Adormirea S-teĭ *Ana* ţeraniĭ nu lucréză, şi nicĭ nu dorm în acea ḑi, credênd că nu s'ar maĭ puté deştepta..." (R. Necşulescu, Olt, c. Vlaicĭ).

Temerea de a dormi în ḑiua uneĭ Adormirĭ care însemnéză „mórte", este o asociaţiune de ideĭ fórte firéscă; de ce însă poporul nu simte aceĭaşĭ temere la 15 august, când e Ador-

m i r e a Maïceï-Domnuluï, ci numaï atuncï când a d ó r m e Sânta *Ana*?

v. 2.*Adormire*.

Se póte bănui că aci începe deja a se confunda mitul creştin cu ḑîna cea păgână *Ana*, adecă cu mitul italic de „Anna P e r e n n a“, „*Ana* cea v e c ï- n i c ă“, de unde frica de o adormire anume eternă. Tot prin paganismul din Roma s'ar puté explica şi nelucrarea în ḑiua de S-ta *Ana*, de óră-ce pe A n n a Perenna vechiï Romanï o serbaŭ numaï prin petrecerï, prin jocurï, prin cântece, printr'o necurmată veseliă, pe care pe larg o descrie Ovidiŭ.

Trecem dară la:

II⁰. Ḑ î n a *Ana*.

Acest rest mitologic s'a păstrat maï ales în Banat.

„*Ana* este una din cele 9 dzîne, pe carï vrăjitorile le pomenesc în descântece“ (S. Liuba, c. Maïdan).

In Banat, când cine-va e fórte greŭ bolnav, se pun „cinstile“ pentru ḑîne, pe carï descântătórea le „strigă“ ca să'l întórcă la viéţă.

„Strigarea ḑînelor“ reprodusă de d. Mangïucă (Col. l. Tr. 1876 p. 359) se începe aşa:

Ană B u z i a n ă,
Stancă Ogreşténă,
Lină Magdalină
Flóre din grădină,
Ïană Sânḑiană etc.

D. Mangïucă ḑice că b u z i a n ă se chiamă la Bănăţenï „tagetes erecta“, o frumósă plântă căriï Ardeleniï ïï ḑic „ferfîn“, dar care, fiind exotică, nu póte avé loc în vechile credinţe ale poporuluï român. Cuvîntul însemnéză alt ce-va. B u z i a n ă este o personificaţiune din b o z i ŭ „sureau, Sambucus ebulus“. *Ana* B u z i a n ă vrea să ḑică „*Ana* ḑîna b o z u l u ï“, ceïa ce se potrivesce şi cu rolul magic al acestuï copăcel, căruïa deja Apulejus ïï atribuïa puterï vindecătóre miraculóse. „Les sureaux éloignent les mauvais esprits et promettent une l o n g u e v i e“ (Gubernatis, Myth. d. plantes, II, 355; cfr. Reinsberg-Düringsfeld, Hochzeitsb. 85). La Grecï ḑeul Pan, doftorul prin excelinţă, purta o cunună de bozï, adecă era B u z i a n (Dierbach, Flora mythol., 46). In terapeutica de altă dată, tóte părţile boziuluï eraŭ întrebuinţate: rădăcina şi scórţa ca emetice, purgative şi diuretice; florile, ca stimulante şi diuretice; ér din bóbe se făcea o licóre medicinală (Littré-Robin).

După cum la Românï sfânta *Ana* s'a întâlnit cu ḑîna *Ana*, tot aşa la Albanesï H a n n ă din calendarul creştin, la deminutiv H a n n ă z ă „Anică“, coincidă cu h a n n ă „lună, lumina nopţiï“, la deminutiv h a n n ă z ă „lunică“. Şi în mitologia italică ḑîna A n n a represinta pe l u n ă:

Sunt quibus l u n a est...

la Ovidiŭ (Fast. III, 657). Căpĕtat'aŭ óre Albanesiï pe a lor h a n n ă „lună“ prin numerósele coloniï romane din Illiria? orï fi-va ea la dînşiï o remăşiţă tracică? E fórte cu putinţă, ca Traciï şi Romaniï să fi avut de o potrivă pe aceïaşï ḑînă A n n a „lună“, pentru care uniï maï găsesc şi o paralelă sanscrită în ḑîna A p n a-p u r n a cea „cu semi-luna pe cap“ (Cox, Aryan Mythol. I, 433). In orï-ce cas, era o personificaţiune mitică a l u m i n e ï, şi tocmaï cu acest sens, fie numaï prin Romanï, fie prin Romanï şi prin Dacï tot-o-dată, noï o vedem la Românï în ghicitórea poporană moldovenéscă despre „Ḑiuă“:

Ana grasa
Împle casa...
(Sbiera, Poveştï, p. 322)

ceïa ce în variantul muntenesc sună:

Dobra grósa
Umple casa...
(G. D. T., Poes. pop. 232).

Dobra, slavonesce „bună“, este sinonim cu grecul Ἀγαθή, care la rîndul seŭ e sinonim cu ebraicul Channāh. Cum-că prin Dobra = *Ana* din ghicitórea de maĭ sus se înţelege nu „ḑiuă“ în specie, ci o „lumină mare“ în genere, probă este că despre o „lumină mică“, anume aceea a candeleĭ când licăresce peste nópte, o altă ghicitóre ḑice:

Dobra subţirica
Îmĭ umple ulcica...
(G. D. T., 218).

v. *Dobra.*

In mitul italic, locurile favorite ale ḑîneĭ Anna Perenna eraŭ poĭenele. Tot prin poĭene se resfaţă obicĭnuit ḑînele din credinţele poporane române. Într'o ghicitóre ardelénă despre „Vulpe“ se ḑice:

Merge *Ana* prin poĭană
Şi se cată ca ş'o dómnă...
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 915)

Aci *Ana* se aplică la vulpe ca luminósă, din causa blaneĭ sale aurie, pentru care e atât de căutată. Dintr'un alt motiv ursóica pórtă epitetul de Ancuţă:

„Ursuluĭ poporul îĭ ḑice Martin; ursóneĭ ḑic Ancuţă...“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg).

In acéstă onomastică poporană ne întimpină la un loc ḑeul Marte şi ḑîna *Ana*, carĭ se serbaŭ împreună la Roma:

Mense meo coleris, junxi mea tempora tecum...
(Ovid., F, III, 679).

Ceĭa ce e maĭ cu sémă decisiv, este că ḑeul Marte din acea serbătóre, după mărturia luĭ Serviŭ (ad Aen. VII, 188), era figurat anume printr'un om îmbrăcat cu pieĭ grosolane, un fel de urs, pe care poporul îl bătea, după cum bate Ursarul pe Martin al seŭ. E fórte interesant în acéstă privinţă pasagĭul din Lydus, De mens. III, 29: *„ὅτι ἐν εἰδοῖς Μαρτίαις πομπῆς γινομένης ἤγετο καὶ ἄνθρωπος περιβεβλημένος δοραῖς, καὶ τοῦτον ἔπαιον ῥάβδοις λεπταῖς ἐπιμήκεσι, Μαμούριον αὐτὸν καλοῦντες...“* (cfr. ibid. IV, 36). Despre o aventură amorósă a acestuĭ Martin cu a sa Ancuţă, adecă cu ḑîna Anna, la serbătórea lor cea comună se cânta — nĭ-o spune Ovidiŭ — nesce cântece obscene, carĭ n'aŭ ajuns la posteritate, dar vor fi fost cam în felul acelora din „Jocul păpuşilor“, când biéta ursóĭcă e mustrată că:

... acuma te-a slăbit
Pustiorul de ĭubit...
(G. D. T., 124)

Incă ce-va.

Deşi Anna Perenna era ḑînă şi deşi ameţise pe ḑeul Marte, totuşi mitologia italică o face babă dela Bovilla, adecă dela oborul Romeĭ, şi'ĭ dă perĭ albĭ, „canos capillos“ (Ovid., F., III, 669). Romaniĭ o serbaŭ pentru a dobândi anĭ mulţĭ fericiţĭ: „ut annare perannareque commode liceat“ (Macrob. Sat. I, 12). De aci, credem noĭ, vine blăstemul poporan român: „bată'l mama *Ana*!“ (M. Michailescu, Ialomiţa, c. Cécu), unde nu póte fi vorbă de Sf. *Ana*, căcĭ sfintelor şi chĭar călugăriţelor Românul le ḑice „maĭcă“: „Maĭca Precista“, „maĭca stariţa“ etc., pe când despre fiinţe extra-creştine: „mama-păduriĭ“ saŭ „mătrăgună-mamă-bună“.

v. *Maĭcă.—Mamă.—Martin.*

Ar fi fórte interesant de a urmări mitul archaic roman al ḑîneĭ Anna şi de a'l descâlci de Sânta Anna din legenda creştină la Neo-latiniĭ din Occident, maĭ cu sémă în Italia. Noĭ vom

atinge aci o singură urmă. In dialectul venețian locuțiunea „Don'A n a spassizza“, adecă „trece dómna *Ana*“, însemnéză: „e. fóme“, „la fame si fa sentire“ (Boerio). Deja în epoca luĭ August numele dîneĭ A n n a însoția într'o străbună tradițiune aducerea aminte despre fómetea pe care o suferise poporul roman în retragerea sa pe Muntele-sacru:

Jam quoque, quem secum tulerat, defecerat illos
Victus, et humanis usibus apta Ceres...

şi atuncĭ dîna A n n a, o bună bătrână, trecea de le împărția bieților ómenĭ câte o pită caldă:

Fingebat tremula rustica liba manu,
Atque ita per populum fumantia mane solebat
Dividere...
(Ovid., F. III, 665 sqq.)

Apoĭ străcurându-se prin vécurĭ peste vécurĭ, anticul mit al fómeteĭ celeĭ uşurate de dîna A n n a s'a cristalisat pentru tot-d'a-una într'un obscur idiotism venețian, care n'are a face, negreşit, nicĭ cu sânta prorocită A n n a, nicĭ cu sânta A n n a a luĭ Ioachim.

v. *Ana-baba*. — *Boziŭ*.

[3]**Àna** saŭ **Ànnea**, n. pr. m.; Annas. Nume evreesc bărbătesc C h a n n a, trecut la Românĭ într'o locuțiune de origine evangelică (Ioan., XVIII, 13—29): „a purta pe cine-va dela *Ana* la Caĭafa“ saŭ: „dela *Ana* la Pilat“, adecă: „a trăgăna cu vorbe fără a da dreptate“.

Varlam, 1643, I f. 103 b: „dusără'lŭ priînsŭ (Domnul Hristos) la *Anné*, şi acolo fu bătutŭ cu palma preste obrazŭ, dup'acé d e l a *A n n é* l a C a i a f a, acolo ca un mencĭunos fu şchĭuopit şi bătutŭ....“

Cântecul „Oftatul țeranuluĭ:

D e l a *A n a* l a P i l a t,
Şi d'aci la spîndurat,
Lucrul merge la Domniă
Tot ca şi la Vorniciă...
(Calend. basmelor, 1875)

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) primul verset din psalmul XCVIII: „Dumnedzău se înpărâți ca să se mânie oamenii“ este comentat prin: „Domnul se rădică înpărat mare ca să se mânie *Ané* şi Caiĭafĭa...“, înțelegêndu-se prin „*Ana* şi Caĭafa“ toțĭ ceĭ reĭ.

v. *Caiafa*. — *Pilat*.

Ana-baba s. **Baba-Ana**, n. pr. loc.; nom de certains villages en Valachie. Frundescu (Dicț. top. 7) indică un sat cu acest nume în Buzăŭ şi o localitate în Ilfov, unde se maĭ află şi un sat V a d u l - A n e ĭ, ér în Prahova: V a l e a - A n e ĭ. N'ar fi fără folos de a culege din popor legendele privitóre la aceste numirĭ, ca şi despre muntele din Argeş: Rîpa-A n i c a.

v. [1.2.]*Ana*.

[1.]**Anadòl** s. **Anatòl**, s. m.; t. de Geogr.: Asie mineure, Turquie asiatique. Turcul a n a d o l u din grecul *ἀ ν α τ ο λ ή* „orient“ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 9).

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 26: „Svințiĭ muceničŭ Codratŭ, Theodosie, Emmanuilŭ şi alalțŭ patro-dzăčŭ la *Anatolŭ*. Aceştĭa era din țara *Anatoluluĭ*, şi vădzând în tote dzâle pre creştinii umorâț de ceĭa ce să'nchina la idoli, să vorovirâ andesine să strige mărturisindŭ pravoslaviĭa...“

In districtul Némț, la nuntă când se închină mireluĭ zestrea mireseĭ, vornicelul dice în versurĭ, că de'ntâĭu cumpărase lucrurĭ dela Țarigrad, dar furtuna risipind corăbiile:

Eŭ singur am scăpat
Pe o scândură de brad
Şi la dómna mirésă de scire am dat,
Care fórte reŭ s'aŭ supĕrat;

Dar audind că 'n tîrg la *Anadol* maĭ frumos negoț aŭ descărcat,
Cu noĕ caĭ aŭ plecat
Şi pe toțĭ cu maĭ frumóse lucrurĭ ĭ-aŭ încărcat
Şi aice le-aŭ descărcat;
Iată dar ce aŭ luat:
Doĕ saltele
Umplute cu surcele...
(P. Caderea, c. Bistricióra)

Anadoleniĭ saŭ Turciĭ asiaticĭ aŭ fost tot-d'a-una renumițĭ pintre ostaşiĭ Porțiĭ.

Beldiman, Tragod. v. 1629:

Óste era îndestulă, peste doĕ-decĭ de miĭ,
Cincĭ de Ianicerĭ ortale, ceĭ maĭ aprigĭ şi deliĭ,
Din *Anadolenĭ* o parte, şi Manahĭ, dar nu pré-mulțĭ,
Inbrăcațĭ în straĭe rele, mulțĭ în opincĭ şi desculțĭ...

v. [2.3]*Anadol.* — *Anadoléncă.*

[2]**Anadòl,** s. n.; „une sorte de pelisse de Turquie" (Cihac). „*Anadol*, un fel de blană turcéscă" (Şaĭnénu). In texturĭ pînă la 1800 n'am dat peste acest cuvînt.

v. [1]*Anadol.*

[3]**Anadòl,** s. m.; grand chat, chat d'Angora. — v. *Anadoléncă.*

Anadolén, -éncă, subst. et adj.; habitant d'Anatolie, Turc asiatique.

v. [1]*Anadol.*

Anadoléncă s. **nadoléncă** (plur. *anadolence* s. *nadolence*), s. f.; sorte de poule, variété originaire d'Asie mineure. Se maĭ aude în Moldova. Se dice puĭcă *anadoléncă*, şi maĭ aleş puĭcă *nadoléncă*, cu perderea inițialuluĭ *a-* ca în „naforă = anaforă". N'are a face cu slavicul „nadoiti = alere" şi nu există nicăirĭ sub o formă masculină „nadolénc" (Cihac, II, 208).

I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 1875 p. 286): „... îşĭ aducea ea aminte de puĭcele cele *nadolence* şi boghete, de vinişorul din cramă, de risipa ce s'a făcut cu munca eĭ..."

Intr'o ghicitóre fórte ingeniósă despre pĭsica furând ouĕle găineĭ, poporul preface pe clóşca *nadoléncă* în Natalița, ér pe „anadol", adecă motan de Angora, în Nataloĭu:

Natalița fierbe pere,
Nataloĭu vine şi cere;
Natalița nu se'ndură,
Nataloĭu vine şi fură...
(G. D. T., Poes. pop. 223).

v. [1]*Anadol.* — *Anghinară.*

Ana-foca, s. m. invar.; t. du Calendrier popul.: le premier jour du mois de Juillet. Cuvînt întrebuințat în Banat şi pe a-locurĭ în Ardél.

„In diua de *Ana-foca* cine lucră la vie, i se uscă viea" (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

S. Mangĭucă, Calendar poporan 1882: „1 Iuliŭ, Joĭ. *Anna-foca.* Arde pétra în apă. Gĭócă sórele în apă".

In cursul luĭ Iuliŭ se serbéză la 22 Sf. Foca, ér la 25 S-ta Ana. Din ambele aceste serbătorĭ poporul a compus pe *Ana-foca* ca nume al primeĭ dile a luneĭ, deşi acéstă di e consacrată în specie Sf-lor Cosma şi Damian, din carĭ printr'o procedere analogă se compune poporanul Cosmandin.

v. *Cosmandin.*

Fiind-că φώκη „phoque" însemnéză o vietate care trăesce în Mare, la Grecĭ Sf. Foca, martir din epoca luĭ Diocletian, este privit ca patron al corăbierilor (Migne, Dict. d'hagiogr., I, 723), adecă un fel de sfânt al apeĭ. La Românĭ, din contra, fiind-că Foca séměnă cu foc, printr'o altfel de etimologiă poporană s'a născut credința că el pîrlesce, de unde diua de 22 Iuliŭ se chiamă peste Carpațĭ: „eşirea

p î r l i e l o r, surorĭ ale luĭ Sânt-Ilie" (Mangĭucă, l. cit.)

v. *Ilie.*

Cantemir, Kniga Systima, Petersb. 1722 p. 142-3, povestesce pe larg, în ce mod dela Românĭ a trecut la Turciĭ din Dobrogea datina de a nu lucra nemic, dară nemic, fie măcar cel maĭ mărunţel lucru din casă, în ḑiua de Sf. Foca, căcĭ altfel f o c u l va prăpădi tot.

A. Prejbénu (în Tocilescu, Rev. II t. l. p. 388): „Pe Mucenicul F o c a 22 Iulie îl ḑic că'ĭ reŭ de f o c".

Credinţa Bănăţenilor, înregistrată de d. Mangĭucă, cumcă la *Ana-foca* „arde în apă" resultă din amalgamarea mitologieĭ neo-grece cu mitologia română: „arde (= f o c) în apă (= φώκη)".

Este unul din cele maĭ frumóse exemple de formaţiunea miturilor prin etimologiă poporană.

v. *Antănăsiĭ.—Foca.*

Anaforă (artic. *anaforaoa*, plur. *anaforale*), s. f.; t. de Législ.: rapport fait à l'autorité. Acelaşĭ cuvînt cu a n a f o r ă saŭ n a f o r ă, dar venit d'adreptul din grecul ἀ ν α φ ο ρ ά, fără mijlocire slavică. Este un termen juridic întrodus la noĭ sub Fanarioţĭ şi despărut o dată cu Fanarioţiĭ.

Beldiman, Tragod. v. 2527:

Vedeaĭ magazioneriĭ, asudaţĭ şi mult scârbiţĭ,
Strigând cumcă nu'ĭ făină şi cu toţĭ sînt prăpădiţĭ;
Zorbalîcul este gata, toţĭ Eniceriĭ răcnesc,
Caĭmacamul şi boĭeriĭ ceĭ întâĭ se prăpădesc;
Anafora să se facă, să ĭea pâne dela toţĭ...
Intr'o vreme ca acésta nu iscăli décă poţĭ?...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 257: „Starostea de neguţătorĭ prin *anafora* dela 27 ale curgĕtóreĭ lunĭ Septemvrie face cunoscut acesteĭ Hătmăniĭ, că summa ce a prins din vînḑarea moşiilorŭ dumitale, şi anume Plânsurile şi Chinuielele, nu ajunge ca să se plătéscă întréga summă ce eştĭ dator luĭ Costea Bogasiărulŭ şi altor ipochimenĭ..."

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVII: „In adevĕr, lăsând gluma la o parte, se miră cine-va când vede uricele şi ispisócele vechĭ, care în puţine rîndurĭ cuprindeaŭ atât de mult, şi *anaforalele* şi h o t ă r î r i l e de acum, care în multe rîndurĭ cuprind atât de puţin. Ni s'aŭ prilejit a vedé o *anaforà* scrisă pe doĕḑecĭ cóle hârtiă..."

Ce-va de tot scurt, din contra, este următórea „*Anaforà* o b ş t é s c ă a părinţilor arhiereĭ şi a dumnélor boerilor", prin care se închee Pravila luĭ Caragea:

„Pré-înălţate Doamne! După luminată porunca Măriĭ-tale adunându-ne în multe rîndurĭ cu toţiĭ la un loc, am cetit cu luare a-minte Pravila ce s'aŭ alcătuit de cătră Măriĭa-ta şi ne pliroforisirăm că alcătuiré aceştiĭ Pravilĭ este o desluşire a Pravililor Inpărăteştĭ ce să obicĭnuesc aicĭ în pămîntul nostru şi a vechilor şi a canonisitelor obicéĭurĭ ale pămîntuluĭ, nefiind împotrivitoare celor vechĭ urmate pînă acum. De acéĭa ne rugăm să bine-voeştĭ Măriĭa-ta a porunci să să şi tipăréscă. 1818 Iunie 9".

v. [1]*Grec.*

Anàforă (plur. *anafore*), s. f.; pain bénit. Din grecul ἀ ν α φ ο ρ ά prin paleo-slavicul анафора. In graĭu se aude maĭ ades *naforă* saŭ *nafură*. „Bucătura de pâne binecuvîntată, ce după terminarea liturgieĭ se dă fie-căruĭ creştin care merge la biserică şi stă pînă să se finéscă liturgia" (L. M.).

Şépte-taĭne, 1644, f. 57 a: „Ce să socotéşte *anafora* să fie? *Anafora* s'au

făcutŭ şi să dă creştinilor într'acesta chipŭ: pentru că dintăi toţi ceïa ce era creştini, şi mari şi mici, să priceştuïa la toate svintele liturghii de lua svănta cumenecâturâ prespre toatâ vrémïa, ïarâ acmu s'au depărtatŭ dela noi acéstâ svăntâ şi dumnedzăïascâ tainâ...

Dosofteïu, 1680, ps. L:

... atunce veĭ bine-vrïa jrătva direptăţăĭ, *anaforâ* şi cu'ntregulŭ de arsŭ...	... τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δεκαιοσύνης, ἀ ν α φ ο ϱ ὰ ν καὶ ὁλοκαντώματα...

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 299, descriênd obiceĭurile Curţiĭ în ajunul Crăcĭunuluĭ: „După săvărşirea Liturghieĭ merge Domnul de ĭa *anaforă* din mâna Mitropolituluĭ...“

De la Vrancea, Sultanica p. 51, despre duminica Floriilor: „... copii desculţĭ sĕ'ncuraŭ a veselie, încingêndu'şĭ mijlocul cu vlăstarĭ încăpuşaţĭ de salcie slujită de moş popa; bătrânele, păşĭa-păşĭa, ţineaŭ drumul caseĭ mestecând *anafura* sfinţită...“

„Blăstem: luare-aĭ *anafora* la Pascĭ în ţol!“ (G. Tomescu, Tecucĭu, c. Homocea).

Pentru credinţele poporane despre şóreciĭ carĭ mănâncă *anaforă*, despre vînătorul care împuşcă în *anaforă* şi altele,

v. *Liliac.—Naforă.—Vînător.*

Anăftemă.—v. *Anatemă.*

Anagnòst (pl. *anagnoştĭ*), s. m.; „lecteur à l'église = gr. ἀναγνώστης = paleo-slav. a n a g n o s t ŭ“ (Cihac).

Costachi Negruzzi, Cum am învăţat romănesce: „...luând istoria Romănilor de Petru Maĭor, ajutat de abecedarul urgisit, în puţine césurĭ am învĕţat a c i t i. Pînă 'n séră, eram capabil să spun pe carte cât orĭ-care *anagnost* de repede. Séra am c i t i t tătăluĭ meŭ...“

v. [1]·*Grec.*

Anàpoda, adv.; à l'envers, à rebours, sens dessus dessous. Grecul ἀνάποδα. Deşi cuvîntul s'a întrodus în graĭu abia de prin secolul trecut, totuşĭ a devenit fórte poporan, maĭ ales în locuţiunile: lucrurile merg *anapoda*, tréba merge *anapoda*, vorbesce saŭ face *anapoda*, *anapoda* lucru... Curat romănesce: p e d o s saŭ d' a n d ó s e l e a.

Zilot, Cron. p. 34: „cât este omul cn mintea întrégă şi slobodă, are cumpĕt şi judecă tot lucrul cum se cade; ĭar dacă încremenesce mintea, care vine din coprinderea inimeĭ de spaimă şi de frică, apoĭ lipsesce şi cumpĕtul, şi aşa judecă tot lucrul *anapoda* saŭ p e d o s...“

Alexandri, Gură-cască: „Apoĭ dă! cum n'or merge trebile *annpoda*, dacă nime n'a voit să m'asculte?..“

Acelaşĭ, Iorgu dela Sadagura. act. I sc. 3: „Tóte lucrurile le spune şi le face *anapoda*; când îĭ dic să'mĭ aducă dulceţĭ, el îmĭ aduce lighénul de spĕlat...“

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Bre! c'*anapoda* lucru! se vede că adĭ diminéţă mĭ-a eşit înainte vr'un popă saŭ dracul scie ce...“

Acelaşĭ, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 8): „Măĭ, *anapăda* lucru ş'aista!...“

De la Vrancea, Sultanica p. 198: „... căìniĭ începură a lătra, ca şi când hoţiĭ călcaŭ casa cuĭ-va; chĭar şi porciĭ trândavĭ sĕ ĭuţiră, pornind'o *anapoda*, guiţând să credĭ că li s'aŭ pus cuţitul la beregată...“

Basmul „Coman Vînătorul“ (Col. l.

Tr. 1882 p. 468): „Vedea el că lucrurile în casa luĭ merg *anapoda*, simţĭa că nevastă-sa şchĭópĕtă, dară de! ce'ĭ facĭ necazuluĭ? nu putea să prindă şórecele cu brânză şi pace..."

Basmul „Féta cu pĭezĭ rele" (Ispirescu, Legende p. 394): „chemă un cetitor de stele să'ĭ spue ce e pricina de'ĭ merg lucrurile *anapoda* şi nu póte să dea înainte..."

Intre jurăminte: „să fiŭ *anapoda* de nu'ĭ aşa!" (S. Munténu, Covurluĭu, c. Jorăsciĭ), saŭ ca blăstem: „fire-aĭ *anapoda*!" (I. Burghelea, Tutova, c. Ivescĭ), „să hiĭ *anapoda* şi afurisit!" (N. Corcĭovă, Tecucĭu, c. Răchitósa).

v. *A'ndaratele.* — *A'ndósele.* — *Anocato.* — *Dos.* — 1· *Grec.*

Anastàsie.—v. *Năstase.*

Anasînì, interj.; juron turc. O suduitură, cu care Româniĭ aŭ făcut cunoscinţă pe timpul stăpâniriĭ otomane şi care, în literatura poporană, se pune une-orĭ în gura Turcilor. Turcesce a n a s y n y însemnéză literalmente „matrem tuam".

Balada „Ilincuţa Sanduluĭ":

Unde Turciĭ mĭ-o vedea,
Inimĭóra le venĭa,
La obraz se 'nveselĭa
Şi din gură s u d u ĭ a:
— *Anasîni* Ilinca,
Mult ne-aĭ secat inima!..

(G. D T., Poes. pop. 638)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 222: „Turciĭ dacă aŭ vĕdut că le mănâncă copiiĭ şi fetele Calmuciĭ, ĭ-aŭ cuprins mirare de aŭ fost dicênd: *anasini*-s a c t i m! ce legheóne de ómenĭ aŭ adus ghĭaur-moscal să ne mănânce copiiĭ!.."

v. *Avradini.* — *Mumă.* — 1· *Turc.*

Anasòn, s. m.; t. de Botan.: anis, Anisum vulgare. Din grecul *ἄνισον* prin turcul a n î s ù n (Şaĭnénu). Sinonim cu m o l o t r u, c h i m i n-d u l c e, a n i ş. Plântă saŭ, maĭ bine, sămînţă culinară şi medicinală fórte întrebuinţată.

Tractat de medicină populară circa 1790 (Mss. în Arch. Stat.): „Cum se face rachiul de *anason*? După ce veĭ pune în cazan rachiŭ care va fi să'l prefacĭ, să laşĭ sec cazanul ca de un lat de mână, şi la 10 ocà de rachiŭ puĭ o litră de *anason*..."

v. *Anison.* — *Molotru.*

Anàtemă s. **anàftemă**, s. f.; anathème. Termen grecesc de drept canonic: *ἀ ν ά θ ε μ α* „expoziţiune", fiind-că despărţĭa şi depărta în faţa lumiĭ pe cel vinovat din céta credincĭoşilor. E sinonim cu a f u r i ş a n i ă, întru cât însemnéză pedépsă, şi cu a f u r i s i t când se rapórtă la cel pedepsit; de ex.: „eştĭ *anatemă*=eştĭ a f u r i s i t", dar: „te daŭ *anatemeĭ* = te supun a f u r i s a n i e ĭ". În orĭ-ce cas, a f u r i s a n i ă era o penalitate canonică ce-va maĭ mică în grad, fiind-că se întindea pe un timp mărginit, pe când prin *anatemă* se osândĭa cine-va pentru totd'a-una. În funcţiune adjectivală, *anatemă* e sinonim cu b l ă s t e m a t, p r o c l e t, t r i c l e t etc.

Şépte-taĭne, 1644, p. 14: „de va afunda numai o dată prunculŭ în apâ, sau va vrăsa numai o dată pre capulŭ pruncului apâ, Pravila apostolilor dzice să fie *anathema* acela preot..."

Grama din Hotin, 1621 (A. I. R. III, 215): „care fraţi vor vré să să amésteсe într'acéle vii carele mai sus scriem, să hie t r e c l é t şi p r o c l é t şi *anatftima* şi n e g r u c a A r i i..."

Intr'un act dela Pahomie, episcop de Roman, 1713: „or-cine ar fi unul ca acela fără frica luĭ Dumnedeŭ, să

fie a f u r i s a t şi b l ă s t ă m a t, t r e c l e t şi p r o c l e t şi *anaftima* de Domnul Dumnedeŭ ce-aŭ făcut cerul şi pămîntul şi de Maĭca Precesta şi de 12 apostolĭ şi de 7 săboară şi de toţĭ sfinţiĭ..." (Melchisedec, Chron. Roman., I, 335).

Intr'o carte de blăstem dela episcopul Ierofteĭu de Huşĭ, 1745: „să fie b l ă s t e m a ţ ĭ şi a f u r i s i ţ ĭ de Domnul Is. Hs. şi de Maĭca Precista şi 12 apostolĭ, 318 oteţĭ ot Nikeĭa, aşijderea şi de smerenia nostră să fie daţĭ *anatema* a m a r a n a f t a..." (Melchisedec, Chron. Huş. 277).

Afurisit.— Aria.— Maranafta.— Proclet.— Triclet...

Din terminologiă curat bisericéscă, cuvîntul a trecut în graĭul familiar, unde n'a întârdiat—ca şi a g h i o s, a l i l u ĭ a, a m i n etc., a lua o nuanţă ironică.

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 84: „Linişteşce-te, Duducuţo fosmu, eŭ te ĭubesc maĭ mult decât orĭ-ce în lume; să n'am parte de Dumnedeul la care mĕ închin, să fiŭ *anatema* décă minţ..."

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 7:

„Pepelea: Sus părinte, că se udă cărţile!...

„Arvinte: *Anaftima* să fiĭ!..."

Acelaşĭ, Iaşiĭ în carnaval, act. III sc. 10:

„Săbiuţă: Visază un complot.

„Vadră: Ĭar compot... De vĕ 'nţĕleg, să fiŭ *anaftima*!.."

Doĭnă haĭducéscă:

— Copiliţă, Liţă fa,
Maĭ dat'aĭ gură cuĭ-va?..
Ea se prinse a gĭura:
— Să mĕ bat'*anaftema*
De-am maĭ dat gură cuĭ-va
Afară de dumnéta...
(Alex., Poes. pop.², 313)

In popor *anatemă* e des, fie ca blăstem, fie ca jurămînt, generalmente însă în asociaţiune pleonastică: „să fiĭ saŭ să fiŭ a f u r i s i t şi *anatemă*!"

Blăstem saŭ jurămînt comic: „să hie saŭ să hiŭ *anatemă* din tălchĭ în pămînt şi din creştet în sus!" (C. Gervescu, Némţ, c. Roznovu).

v. *Blăstem*.

Anatematisez. — v. *Anatemez*.

Anatemèz (*anatemat*, *anatemare*), vb.; anathématiser. In loc de a n a t e m a t i s e z, care e pré-lung.

I. Văcărescu, p. 354:

Tot audĭam c'aci Nichifor cuvîntéza,
P'aleşiĭ dregĕtorĭ grozav *anateméză*...

v. *Anatemă*.

Anatemisèsc (*anatemisit*, *anatemisire*), vb.; anathématiser. A da pe cine-va a n a t e m e ĭ.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 70 b: „sau de archierẹu de s'au a f u r i s i t ŭ, sau de preutŭ, sau sângurŭ pre sine de s'au *anatemesitŭ*, sau cu ğurământŭ de s'au ğuratŭ cu numele luĭ Dumnedzău şi ačasta au cálcat, sau cu cuvântulŭ de urgie din creştinĭ pre cine-va au *anăthimisit* saŭ au p r o c l e ţ ă t ŭ..."

v. *Anatemă*.

-ànă. — v. ³-*an*.

Anâŭ. — v. *Cuţitóe*.

A'nboùle, adv.; lentement, paresseusement, comme un boeuf. Din *a* (=ad) + î n + b o ŭ, cu adverbialul - l e. Generalmente îşĭ prepune pe d e şi'şĭ acaţă pe emfaticul -*a*: *d'a'nboulea*, prin asimilaţiune: *d'a'mboulea*.

De la Vrancea, Sultanica p. 104: „Prostia, rumenă şi voĭnică, maĭ mult sĕ tîrăsce decât zbóră; şi merge tot

d'*a-în-boulea*, dar ce'ĭ pasă, ca ea nu maĭ e nimenea..."

v. [4]*An.—Boŭ.*

Ancă, n. pr. f.; Annette. O formă deminutivă din A n a.

Act din 1680 (Cond. M-riĭ Hurezu, Mss. în Arch. Stat. f. 433 a): „Noi 12 boĭari care săntem luaţ pre răvăşéle domneşti de jupănésa *Anca* din Belceni..."

In cas oblic: *Ancăĭ.*

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 26): „... au pus pietri de cătră funé *Ancăi* sora lu Ĭane Sorcoĭul, şi au ales funé *Ancăi* den sus despre hotarul Romăneştilor..."

v. [1,2]*Ana.* — *Ancuţă.*

A'ncălàrele (d'), adv.; en chevauchant. Sinonim cu c ă l a r e „à cheval", care însă este şi atuncĭ când calul stă pe loc, pe când *d'ancălarele*, din contra, presupune tot-d'a-una o mişcare. Este în oposiţiune cu d' a n-p i c ĭ ó r e l e, când se mişcă cine-va pe jos.

Basmul „Fĕt-frumos cu careta de sticlă" (Ispirescu, Legende p. 194): „Vorbi cu Fĕt-frumos *d'an-călarele* şi se înţeleseră la cuvinte..."

De la Vrancea, Sultanica p. 245: „un dél nalt, vĕstmîntat de sus pînă jos cu fîn ca mătasea de móle şi păjurit cu florĭ, pe carĭ le culegea *d'a-·încălarile...*"

v. [4]*An.*— *A'npicĭórele.* — *Călare.*

[1]**Ancùţă**, n. pr. f.; *Annette.* Deminutiv din A n c ă, care este la rîndul seŭ deminutiv din A n a. Era fórte întrebuinţat altă dată, alăturĭ cu A n i c u ţ ă deminutiv din A n i c ă.

Balada „Doncilă":

> Numaĭ sora-sa *Ancuţa*,
> A n i c u ţ a Romăncuţa,
> Lucéfĕrul satuluĭ,
> Salba împĕratuluĭ...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Scule ce sânt şi haine fămeeşti să fie ale *Ancuţii*; viile, ce sânt însemnate mai sus să fie pe séma mé, să aibă a le ţiné ĭar *Ancuţa...*"

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 82): „nişte scule ce au fost dat el zéstre surori-sa jupănései *Ancuţăi...*"

v. *Ancă.*

[2]**Ancùţă**, n. pr. f.; sobriquet de l'ourse.—v. [1]*Ana.*

A'ncâtele (d'), adv.; sans trève, autant que possible. F ă r ă a s t î m p ĕ r saŭ d i n r e s - p u t e r ĭ. Se construesce maĭ ales cu verbiĭ de mişcare: umblu, alerg, caut etc. Maĭ adesea îşĭ asociază pe emfaticul -a: *d'ancâtelea.*

De la Vrancea, Sultanica p. 44: „D'o fi fată, o s'alerge *d'a'ncâtelea* pe la Sóreresare pîn'o vedé pe dracu la Sóre-apune..."

Ibid. p. 226: „Ofiţerimea în fireturĭ, polcovnicĭ şi prapurcicĭ, bănănăiaŭ *d'a-·încâtelea*, uluiţĭ de vutcă şi de rachiŭ, mustruluind, ca vaĭ de lume, căzăcimea cu chipul scofîlcit, uscat şi negricĭos ca pămîntul..."

D. L. Şaĭnénu ne împărtăşesce următórele cincĭ pasage din Calendarul Basmelor:

(1877 p. 13): „Muma smeilor s'a făcut leŭ şi balaur înpotriva nóstră şi ne căuta *d'ancâtele* să ne pérdă...";

(ibid. p. 17): „nu maĭ scieaŭ ce să se facă de bucuriă; rîdeaŭ şi plângeaŭ de o dată; umblaŭ d'*ancâtele* şi se fîstîcĭaŭ...";

(ib. p. 29): „demonu voi ca să ne îndrăgostim amîndoĭ, şi umblam *d'ancâtele* ca să fugim dela părinţĭ...";

(1882 p. 17): „le sosi şi lor vremea de însurătóre şi începură să alerge şi eĭ *d'ancâtele* după codane…";

(ib. p. 28): „grădinarul umbla *d'ancâtelea* să găséscă un ajutor…"

Prin prepoşiţiunea *a* (= ad) şi prin adverbialul *-le*, *a'ncâtele* vine din latinul in quantum (potest).

v. *Alcâtele.* — *Astîmper.* — *Cât.*

A'ndaràtele (d'), adv.; à rebours. Aprópe acelaşĭ sens ca în anapoda, anocato, pe dos, d'a'ndósele, dar cu elementul predomnitor de înděrît.

Proverb: „Omul îndărătnic tóte d'*andaratele* le face" (Pann, III), 14).

Doïna „Ispita":

Plugul este góngă rea,
Umblă *d'a'ndarételea*
Când nu'ĭ sciĭ socotéla:
Cu córnele din-dărěpt
Te lovesce tot la pĭept…
(G. D. T., Poes. pop. 291)

A. Pann, Prov. III, 18:

Că ea cât trăĭa în vĭaţă, tóte le făcea pe dos,
Şi socotesc că şi mórtă *d'andaratele* s'a dus…

Basmul „Finul luĭ Dumnedeŭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 192): „Când s'aŭ dus deminéţa la rîŭ să se spele, aŭ aflat tóte pe de-*a'ndărăptelea*…"

D'a'ndaratele represintă dară pe: de-ad-in-de-retro saŭ de-ad-in-du-retro.

D. M. Pompiliŭ (Conv. 1887 p. 1004) indică la Bihărenĭ adverbul „àndere te = într'alt loc". Să fie óre acelaşĭ cuvînt cu *a'ndaratele*? saŭ nu cumva maĭ curînd germanul ànderwärts?

v. *Anapoda.* — [2]*Ande.* — *Dandanatec.* — *Îndĕrît.*

Andălèsc (*andălit*, *andălire*), vb.; partir, se mettre en marche. Provincialism din părţile Transilvanieĭ. In Biharea: „*andălesc*, a *andăli*, pornesc = ung. indulni" (Conv. lit. 1887 p. 1004),

O baladă din Crişiana:

Pe drumul Orăziiĭ
Merg carăle Gheorghiţiĭ—
Când Gheorghiţa *andălĭa*,
Maĭcă-sa din graĭu grăia…
(Pompiliŭ, Sibiiu, 28)

A'ndărîptele. — *A'ndaratele.*

[1]Ànde.—v. [2]*Al-de.*

[2]Ànde. — v. *Andesine.*—*Înde.*

Ànderete. — v. *Andaratele.*

Andesine, adv.; entre soi, ensemble. Unul cu altul, la o-laltă, împreună. Un archaism în legătură cu o familiă întrégă de cuvinte, pe care trebuĭ s'o atingem aci măcar în trécĕt.

Miklosich a observat cel de'ntâĭu că românul înde în cuvintele „îndemână", „îndeplinesc", „înduplec", „îndelung", „îndópěr", represintă pe latinul archaic indu în „indu manu", „indu gredi", „indu volans" etc. (Lautl. Vokal. II, 72; III, 5); şi a constatat aceĭaşĭ prepoşiţiune funcţionând independinte în italiana vulgară, de ex.: „la luna s'è venuta a lamentare inde la faccia del divino amore…" (ibid., Lautgrup. 59). Tocmaĭ acest înde, ca prepoşiţiune neatîrnată, ne întimpină în:

Neculce, Letop. II p. 226: „sfătuitu-s'aŭ şi eĭ înde eĭ, şi s'aŭ agĭuns şi cu toate capetile, căpitaniĭ slujitorilor, să ţie la un cuvînt…"

Acelaşĭ, p. 265: „s'aŭ gĭurat cu toţiĭ eĭ înde eĭ să fugă în ţéra Munteneéscă…"

P. Ispirescu, Snóve p. 59: „Dinu era un flăcăéndru isteţ, deştept, înfipt

şi spirt, nu glumă. Boïerul de multe orï se lua după gura luï, şi vedea că îï ese în de bine...“

I. Créngă, Amintirì din copilăriă (Conv. lit. XV, 454): „o odae mare, cu oblóne la ferestï şi podită pe jos, unde eram numaï noï în de noï...“

Acelaşï, Povestea luï Harap-alb (ibid. 1877 p. 179): „şi din césul acela aŭ început a vorbi ele în de ele, că spânul de fel nu samănă în partea lor, nicï la chip nicï la bunătate...“

Apoï cu perderea inițialuluï în-, la Barac, Risipirea Ierusalimuluï p. 144:

Între eï făcêndu'şï mórte,
Se sting eï de eişï fórte...

Acéstă preposițiune înde se unïa maï sémă des cu reflexivul sine, formând locuțiunea adverbială îndesine „entre soi, ensemble“.

Miron Costin, Letop. I p. 327: „Seïmeniï, de nebunia căpitanilor seï şi den simeția ce se împluse încă den țara Muntenéscă, şï-aŭ dat cuvînt în de sine şi aŭ purces bulucurï pren tîrg...“

Dosofteïu, Paremiar 1683 f. 23 a: „Bogătaşul şi mïaserulŭ să tâlnirâ înde sine...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 90: „vorbindu-se în de sine, aŭ purces nezăbăvind nimică...“

De aci, prin preposiționalul *a* (=ad) s'a născut vechïul adverb *andesine*, întrebuințat maï ales în Moldova.

Varlam, 1643, I f. 51 b: „şi fariseii ce şedé acolo să mirarâ unde audzirâ că 'i ïartâ pâcatele, şi grâiïa *andesine:* cine poate hi acesta?...“

Ibid. f. 259 a: „le era fricâ să nu-i cumva pârăsascâ învățătorïulŭ lorŭ Hristos, şi gândiïa *andesine* de grăiïa: cândai să nu'l himŭ scărbitŭ în ce-va...“

Ib. II, f. 43 b: „cumŭ facŭ oamenii pentru credința carte cu pecéte cândŭ facŭ vr'o tocmalâ *andesine*, aşïa şi Dumnedzău...“

Dosofteïu, Liturgiar 1683 f. 28 b: „în svântulŭ oltari sărutândŭ preuțâï svintele daruri şi eï *andesine*, şi'ş dzâcŭ: Hristos po srïadé nasŭ...“

Acelaşï, Synaxar 1683, Mart. 26: „vădzând în tote dzâle pre creştiniï umorâț de ceïa ce să'nchina la idolï, să vorovirâ *andesine* să strige mărturisindŭ pravoslaviïa...“

Acest adverb ne întimpină la tot pasul în Pravila luï Vasile Lupul din 1646; bună-óră:

f. 30: „cândŭ să vorŭ gâlcevi doi oameni *andesine* şi va scoate den locŭ unulŭ pre altulŭ, de vorŭ face ačasta amândoi într'o dzi, să nu să cïarte...“;

ibid. f. 87: „să nu fie avánd *andesine* urăcïune să'ş fie urâți până la moarte...“;

ib. f. 103: „cândŭ va mărturisi muïarïa sângurâ cu gura sa, cumŭ mainte di ce s'au răpitŭ au fostŭ făcutâ nunta *andesine*, atunce, de va face ačastâ mărturie găsindu-sâ de putérïa sa sau suptŭ ascultarïa părinților săi, o va créde gïudețulŭ...“;

ib. f. 143: „la ucideré ce fac cuconii *andesine* ğucând, ïau o certare foarte micşoarâ...“;

ib. f. 169: „de vor fi avutŭ mai de multŭ *andesine* vrajbâ...“;

ib. f. 181: „svădindu-sâ den cuvinte *andesine*...“

v. *Înde.*

Andìdiă. — v. *Andiviă.*

Andilàndi, n. pr.; t. de Mythol. popul.: sorte d'oiseau fabuleux. Pentru caracteristica aceste̊ï păserï mitologice, ne ajunge de o cam dată a reproduce următórele cuvinte ale d-luï L. Şaïnénu, Ielele p. 31:

„In basmul Paserea măiastră (Ispi-

„rescu, Legende p. 295—306) se po-„vestesce de o pasere cu miĭ de miĭ „de văpselĭ, ale căreĭ pene strălucĭaŭ „ca oglinda la soare, care fusese maĭ „întâĭu fica unuĭ împĕrat şi, îndrăgo-„stindu-se cu fratele seŭ, fugise spre a „se cununa cu dînsul; atuncĭ naşa lor, „o ḑînă, nevrênd dînsa să se întórcă „la casa'ĭ părintéscă, o blestemă să se „schimbe în pasere şi să rĕpue viaţa „a miĭ de tinerĭ, pre carĭ îĭ va atrage „de a-pururea prin glasul seŭ. Cea maĭ „vestită din aceste paserĭ măiestre „pórtă numele de *Andilandi*, despre care „basmul astfel întitulat ne spune că: „este o pasere m ă i a s t r ă a căriĭ „cântare întrece tóte musicele pămîn-„tescĭ şi care are darul d'a ghici tre-„cutul şi viitorul şi a citi în inimile „ómenilor; acea pasere se află în pa-„latul Ḑînelor din împĕrăţia Ielelor spre „sóre-răsare (Calend. basmelor 1877, p. „18-33). In cântecele bulgărescĭ fecĭóra „mitică A d i l e n c a se transformă în-„tr'o rîndunică (Fligier, Ethnolog. Ent-„deckungen p. 8). Cu forma românéscă „*Andilandi* se póte compara albanesul „d e l a n d u š e, n d e l a n d i š e rân-„dunică, pe care Miklosich o consi-„deră ca provenind dela ipoteticul „hirundula din hirundo, de unde şi ma-„cedo-românul l ă n d u r ă (Alban. Fo-„rah. II p. 31)".

O rectificare e necesară. *Andilandi* este o aşa numită în Linguistică reduplicare frântă din L a n d i-l a n d i, astfel că simplul l a n d i ne duce drept la macedo-românul l â n d u r ă, fără vre-o mijlocire a formeĭ albanese. L â n d u r ă presupune un prototip l â n d ă saŭ l â n d e, întocmaĭ ca „ghindură=glandulam" pe „ghindă saŭ ghinde=glandem". Tipul reduplicat a fost dară l â n d e - l â n d e, de unde, disimilându-se primul *l* şi urcându-se prin compensaţiune iniţialul â n d- la a n d-, s'a născut a n d e - l â n d e, şi de aci asimilativul *Andilandi.*

Prin urmare, ca element material, acest termen este daco-român şi macedo-român tot o dată, înrudit însă—fără îndoélă—cu albanesul d e l ă n d ă. Totuşĭ latin e numaĭ sufixul deminutival -ură=ula în macedo-românul l â n d u r ă. Tulpina românéscă l â n d - şi albanesul d e l ă n d - nu se pot lega d'a-dreptul cu „hirundinem", de unde daco-românul „rîndunea" şi macedo-românul „arăndrunea=hirundinellam".

Din italicul „hirundo" şi grecul *χελιδών* Curtius (Grundz.[3] 199) reconstruesce un greco-italic *χερενδον*. După fonetica albanesă, iniţialul *d* póte fi protetic saŭ să înlocuéscă o aspiraţiune guturală: „la *d* albanese in parecchi casi dee considerarsi come protetica in principio delle parole, o prende il luogo dell'aspirazione divenuta gutturale" (Camarda, Grammatol. I, 74). Inlăturându-se dară pe iniţialul *d* şi pe sufixul - u ş e saŭ - i ş e, albanesul [d e] l ă n d [u ş e] ne permite a restabili, alăturĭ cu greco-italicul *χερενδον*, un prototip tracic *ʽλ ε ν δ -* saŭ *λ ε ν δ -*, de unde epiroticul d e l ă n d- pe de o parte, pe de alta al nostru l â n d e, amplificat la Macedo-românĭ în l â n d u r ă şi reduplicat la Daco-românĭ în *Andilandi* = L â n d e - l â n d e.

Ḑîna bulgară A d i l e n k a, pe care o baladă poporană din Rodop o represintă ca pe mirésa sóreluĭ metamorfosată în rîndunică (Geitler, Poetické tradice p. 51-5), nu póte veni din albanesul d e l ă n d ă, ceĭa ce ar presupune adaosul unuĭ iniţial *a*-, adecă ce-va cu totul contrar foneticeĭ bulgare şi celeĭ slavice în genere, ci derivă din românul *Andilandi* prin perderea disimilativă a primeĭ nasale: A d i l e n k a = A n d i l e n k a, cu sufixul deminutival slavic -ka.

Cu alte cuvinte:

gr.-ital. χερενδον = trac. ʽλενδ-, λενδ-

gr. χελιδών, lat. hirundo (hirundinella) — alb. delănduşe — rom. *lânde

daco-rom. rîndunea, mac.-rom. arăndrunea — mac.-rom. lândură, daco-rom. *Andilandi*.

bulg. Adilenka.

Cât pentru filiaţiunĭ mitologice, v. *Măiestru.* — *Pasere.* — *Rîndunea.*

Andìviă, s. f.; t. de Botan.: chicorée des jardins, Cichorium endivia. O varietate de c i c ó r e. In neo-gréca: *ἐντίβια*, *ἐντίδι*, *ἀντίδι* (Weigel). Românesce de asemenea, alăturĭ cu *andiviă* se aude şi forma a n d i d i ă. Ca şi din cicóre, din *andiviă* se face salată. Altă dată se întrebuinţa nu puţin şi ca doftoriă.

Tractat de medicină populară circa 1790 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru arsura ficatuluĭ— beutura să'ĭ fie miere amestecată cu apă, saŭ apă de orz saŭ de pir, saŭ de a n d i d i ĭ dumesnice..."

Ibid.: „Pentru umflarea cea cu puroĭu—din ĭerburĭ folosesce nalba, a n d i d i ĭ, ştevie..."

v. *Cicóre.*

Andràş
Andrăşèscĭ } v. *Andreĭaş.*

¹·Andreà s. **Îndre** s. **Undreà**, s. f.; Décembre. Nume poporan al luneĭ prin care se încheiă anul şi care urméză immediat după ḑiua sântuluĭ A n d r e ĭ u.

Alexandri, Poes. pop.[2] p. 34: „Decembre, *Andrea* saŭ N e ĭ o s..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 1, f. 186 a: „Dechevrie, luna luĭ *Andrĭà* (ан̑дрѣ) 31 de dzâle are..."

Lexicon Budanum p. 21: „*Andrè, îndrè*, December, a festo S. A n d r e a e quod 30 Novembris celebratur..."

Derivaţiunea cuvîntuluĭ din numele St-luĭ A n d r e ĭ u n'a fost nicĭ o dată contestată; uniĭ însă aŭ pretins că el nĭ-a venit prin Slavĭ, fiind-că rostirea poporană ar fi A n d r e ĭ u saŭ Î n d r e ĭ u şi fiind-că la Slovenĭ acéstă lună s'ar chiăma „Andreĭščik" (Cihac, II, 2). Maĭ întâĭu, în dialectul sloven Decembre se ḑice „gruden", nu „Andreĭščik", care însemnéză ḑiua de 30 noembre, şi numaĭ într'un mod de tot sporadic se aplică la Decembre; al doilea, nicĭ o dată românesce nu se rostesce „Andreĭu" saŭ „Îndreĭu" ca nume de lună, ci tot-d'a-una *andreà* saŭ *îndreà* saŭ *undreà*. Ipotesa slavică se întemeĭază dară pe nesce premise false.

Forma românéscă *andreà* corespunde d'a-dreptul latinuluĭ A n d r è a s=gr. *Ἀ ν δ ϱ έ α ς*. Póte să fie o simplă coincidinţă că 'n dialectul logudores al limbeĭ sarde Novembre se chiamă „Santu A n d r i a"; în orĭ-ce cas faptul este că la noĭ cuvîntul e de provenință latină, nu slavică saŭ alta. Impregĭurarea că Româniĭ se află puşĭ la mijloc între Ungurĭ şi Albanesĭ, face a crede că maghiarul „szent A n d r à s hava = December" şi epiroticul „šen E n d r é = December" sînt ambele imitate dela Românĭ, căcĭ Unguriĭ nu puteaŭ să împrumute Albanesilor, nicĭ Albanesiĭ Ungurilor. Să nu uĭtâm totuşĭ că şi'n medio-germana Decembre se chiămа „sant A n d r e i s maint" (Reinsberg-Düringsfeld în Jahrb. f. roman. Litt. 1864 p. 363). Va fi dară maĭ corect de a lăsa de o cam dată la o parte genesea cea logică a acestuĭ termen, mărginindu-ne a afirma numaĭ sub raportul curat material că nu slavic,

nicĭ unguresc saŭ albanes, ci curat latin este al nostru *Andrea* = A n d r e a s.

v. ¹·*Andreĭu*. – *Lună*. — *Neĭos*.

² **Andreà** s. **îndreà** s. **undreà** (artic. *andréoa*, plur. *andrèle*), s. f.; 1°. grosse aiguille en bois ou en métal, carrelet; aiguille d'emballage, aiguille à trépointe (Pontbriant); aiguille a tricoter, aiguille à passer (Costinescu); 2°. t. de Moulinage: tirant ou poutre portant le plancher du moulin; 3°. t. d'Agric.: une partie de la charrue, barre de fer qui relie le soc à l'age; 4°. t. d'Anatom.: clavicule; au pluriel, *andrele* = veines hémorrhoïdales. Tóte sensurile, după cum vom vedé maĭ jos, se desfăşóră din înţelesul fundamental de a c.

I°. F o r m e l e.

De o potrivă respândite sînt *andreà* şi *undreà*; maĭ rară e forma *îndreà*. Baronzi (Limba p. 161) pune pe *andrea* ca moldovenism faţă cu munténul *undrea*; totuşĭ şi la Oltenĭ, maĭ ales în Mehedinţĭ (c. Cloşanĭ, Glogova etc.) se ḑice *andrè*, nu *undrè*; de asemenea în Banat „*andreà* un ac lung de lemn" (S. Lĭuba, c. Maĭdan), ér în balada „Iorgu Iorgovan" din Dobrogea:

Eraŭ bróscele
Ca muscele,
Şerpiĭ ca şi a c e l e,
Năpărcĭ ca *andrelele*...
(Burada, Călĕt. p. 153)

„In loc de *undrea* la noĭ se rostesce *îndrea*" (A. Minculescu, Putna, c. Irescĭ).

Intre cele treĭ forme este acelaşĭ raport ca între A n d r e à, U n d r e à şi I n d r e à ca nume al St-luĭ Andreĭu, forma cu iniţialul *a-* fiind cea organică.

II°. *a n d r e a* d e c u s u t.

Un ac mare de cusut lucrurĭ gróse, fórte trebuincĭos în orĭ-ce gospodăriă şi pe care în canţoneta luĭ Alexandri îl strigă pe stradă Herşcu Boccegiul: „Marfă! marfă! morunţuşurĭ!.. forficèle... *andrèle*... vacs pentru cibuţele..."

Când însemnéză unéltă de împletit la cĭorapĭ, saŭ sulă de care se servesc cismariĭ, *andréua* e tot-d'a-una de fer saŭ de oţel; pentru alte trebuinţe, póte fi metalică, dar adesea e de lemn.

v. ¹·*Ac*.

Aaron-Hill-Poenar, I, 30: „a c o ĭ u, *undrea*, a c m a r e, cu care se slujesce cine-va spre a petrece un şiret saŭ o sfóră prin chieotorĭ..."

„*Andrele* se întrebuinţéză pentru înseilat la mindire şi la saltele..." (I. Ghibănescu, Fălciĭu, c. Băsescĭ).

„*Undréua* este un ac de lemn, cu care se cos bubouale, un fel de veşminte de ĭarnă, făcute din lână cu pĕr lung pre partea din afară..." (G. Popu, Făgăraş, c. Lisa).

Se cósă de asemenea sacĭ, ţóle, traiste.

Proverb:

Am învĕţat la *undrea*;
Ce voĭu să sciŭ de dumnéta?
(Tocilescu. Rev. 1882, I p. 231)

pe care 'l aduce bătrânul Iordachi Golescu, însemnéză pe aceĭ ucenicĭ, carĭ încep a se crede marĭ şi a despreţui pe dascăliĭ lor, din dată ce aŭ învĕţat pe ABC al unuĭ meşteşug.

Andréua figuréză şi pintre credinţe poporane:

„Pentru ca strigoĭul să nu ésă nóptea din mormînt şi să umble pe la némurĭ, după mórte îĭ bagă petre şi o *undrea* pe buric, şi atuncĭ ḑice poporul că nu maĭ póte învia..." (I. Mirea, Teleorman, c. Socetu).

In alte locurĭ se înfige în buricul presupusuluĭ strigoĭu un mic par saŭ ţeruş ascuţit la capĕt.

v. ¹·*Anin*. — *Strigoĭu*.

Andréua de lemn fiind un par în miniatură, de aci prin generalisare se nasce aplicarea cuvîntuluĭ la bîrne în:

III°. a n d r e à la m ó r ă.

„*Andrele* se chiamă nesce lemne în lăuntrul moriĭ, carĭ ţin podul" (I. Ghibănescu, Fălciĭu, c. Băsescĭ).

„Deosebitele părţĭ ale moriĭ poporul le numesce astfel: babalâc, temelia, de-asupra temelieĭ *andrelele*, de-asupra *andrelelor* doĭ pohotnicĭ, de-asupra pohotnicelor se pun curmeḑişurĭ. *Andrele* sînt acele grinḑĭ care ţin temelia moriĭ şi se învîrtesc doĭ pohotnicĭ pe ele..." (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„*Andrelele* la móră sînt doĕ bucăţele de lemn cĭoplite lat, carĭ prind puntea în care stă fixat fusul, de căpĕtâĭul unde e rezemat capĕtul grindeĭuluĭ dela róta cu măsele, astfel că o *andrea* vine de o parte şi alta de altă parte a fusuluĭ..." (Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

Aceste *andrele* pe aĭurĭ se chiamă t â l p ĭ.

v. *Móră.* — *Talpă.*

Pe când terminologia moraruluĭ a avut în vedere *andréua* de lemn, din acea de fer s'a născut:

III°. a n d r e à la p l u g.

Pe a-locurĭ acéstă parte a pluguluĭ se chiamă c u s t u r ă.

„La plugurĭ vechĭ era un fer legat cu un cap de grindeĭu şi cu altul de ferul cel lat şi se ḑicea *undrea*" (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare; D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

„*Andréua* este un fer lung, care prinde ferul lat de grindeĭu, avênd la capul de sus un alt fer ḑis amnar..." (R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna; C. Ionescu, c. Şişesciĭ-de-jos).

Şi la Bănăţenĭ acéstă bucată de fer se ḑice *andrea* (A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

v. *Amnar.* — *Custură.* — *Plug.*

Alte doĕ asociaţiunĭ de ideĭ diferite aŭ dat nascere la:

IV°. a n d r e a şi a n d r e l e în a n a t o m i ă.

Dr. Polysu: „*Undrea*, os la pept, das Schlüsselbein".

In descântecul „de Samcă" din Bucovina:

Din faţa obrazuluĭ,
Din vederile ochilor,
Din spîrcurile urechilor,
Din berciĭ nasuluĭ,
Din *andrelele* grumazuluĭ...
(Marian, Descântece, 216, 218)

unde editorul observă că: „*Andrelele* grumazuluĭ numesce poporul v i n e l e c e l e d e a u r, germ. Goldadern, éră *andréua* grumazuluĭ numesce el cele doĕ cĭolane de-asupra peptuluĭ de lîngă grumaz..."

Osul numit *andrea* s'a ḑis nemţesce „Schlüsselbein", latinesce „clavicula", fiind-că la ceĭ vechĭ cheĭa avea forma unuĭ cuĭu resucit, de unde lătinesce „clavis = clavus" şi chĭar la noĭ „cuĭu = cheiă" în expresiunile „descuĭu" şi „încuĭu", adecă „ouvrir et fermer à clef". *Andréua* dară are aci înţeles de c u ĭ u.

Cât se atinge de vinele hemoroidale numite la plural *andrele*, un paralelism semasiologic fórte interesant ni se înfăţişéză în sinonimul engles „piles", literalmente „parĭ" saŭ „stîlpĭ", tocmaĭ ceĭa ce însemnéză aci şi cuvîntul românesc.

In ambele sensurile sale anatomice, *andrea* procede dară tot dela noţiunea fundamentală de a c, fie cel metalic = cuĭu, fie cel de lemn = par.

V. F i l i a ţ i u n ĭ i s t o r i c o - f i l o l o g i c e.

Pentru *andrea* s'aŭ propus pînă acum doĕ etimologie de o potrivă imposibile: una, din latinul „î n t r a r e, ca

instrument de întrare = penetrare“ (Laurian-Maxim, Gloss. p. 317); cealaltă, din turcul ibrè „aiguille, aiguillon, pointe“ (Cihac, II, 588). Precum din turcul „ibryq“ s'a făcut la noĭ „ibric“ şi din „ibrišîm“ — „ibrişin“, ér nu „andric“ saŭ „andrişin“, tot aşa niciĭ din ibrè, de unde bulgarul „guberka = aiguille à passer“, nu s'a putut nasce *andrea*. *Andreà* este un deminutiv dintr'o formă cu accentul pe prima silabă, precum „surceà“ vine dintr'un perdut „sùrcă“, „vergeà“ din „vérgă“ etc. De unde însă derivă?

Dela Romanĭ noĭ am păstrat pe „ac = acus“ şi pe „sulă = subula (sulla)“; dela Slavĭ am luat pe „igla“, saŭ maĭ bine pe deminutivul „iglitza“; cât despre *andreà*, ea represintă în acéstă pestriţă societate pe vechĭul german nādala, actualul nemţesc Nadel „ac“. Vechĭul german nādala, prin metatesa nasaleĭ āndala, a trebuit să devină la Românĭ àndără, de unde deminutivul *andreà* în loc de andăreà prin aceĭaşĭ contracţiune ca în „mătréţă“ pentru „măturéţă“ din „mâtură = slav. mèt'la“. Este un paralelism fonetic învederat între *andreà* prin „andăreà“ din „àndără“ = āndala pe de o parte, şi între „mătreà[ţă]“ prin „mătureà[ţă]“ din „mâtură“ = „mèt'la“ pe de alta. Suprimêndu-se termeniĭ ceĭ intermediarĭ, căpĕtâm proporţiunea:

andreà: āndala :: mătreà : mèt'la.

Cihac, care constatase cel de 'ntâĭu fórte bine (II, 190) raportul între „mătréţă“ şi slavicul „mètla“, lesne ar fi putut să ajungă el-însuşĭ la identificarea luĭ *andreà* cu tudescul nādala, dacă nu'l împedeca sistema cea preconceputǎ despre absoluta neexistinţă a elementelor vechĭ germane în limba română, o sistemă pe care acéstă filiaţiune o restórnă, după cum o vor resturna maĭ la vale şi alte date. Vom adăuga aci numaĭ una. Al nostru „ţàndără = éclat de bois“, pe care Cihac (II, 429) îl confundă cu „ţundră = lambeau, vieux manteau“, este un dublet etimologic cu „şindìlă = bardeau“; dar „şindìlă“ vine din modernul german saŭ chĭar din medio-germanul „Schindel“, pe când „ţàndără“, cu accentul pe prima silabă şi cu trecerea finaluluĭ -ala în -ără, se urcă tocmaĭ la vechĭul german „scìntala“ (citesce: ştìndala), derivat din latinul „scindula“, din care însă nu póte să se tragă d'a-dreptul românul „ţàndară“, căcĭ latinul sci- devine la noĭ şti-, ér latinul -ula se face -ură.

v. *Şindilă*. — *Ţandără*. — *Ţundră*.

Nesce termenĭ industrialĭ de cusĕtoriă saŭ de lemnăriă ca *andreà* saŭ ţàndără, intraţĭ la Românĭ immediat din vechea germană, adecă înainte de secolul XI, cam sgudue aşa numita teoriă Röslerianǎ, pe care Cihac s'a încercat s'o aplice pe tărîmul limbeĭ. E ce-va şi maĭ însemnat, că *andrea* se află şi la Macedo-românĭ, unde industria veche germană nu avea cum să străbată, ceĭa ce — într'o oposiţiune diametrală cu acea teoriă — ne indică nesce migraţiunĭ române medievale dela Dunăre spre Pind, ér nu vice-versa.

v. *Igliţă*.

Andrèĭa. — v. *Andreĭu*.

Andreĭàş s. **Andrièş**, n. pers. pr. m.; Androt, Andriot. Unul din deminutiviĭ din Andreĭu, format prin sufixul -aş, care în *Andrieş* scade la -eş în urma scăderiĭ tematiculuĭ -e- la -i-.

Din *Andreĭaş* prin augmentativul -an se formézǎ Andreĭaşan (A. I. R., I, 109).

v. [3]*-an*.

Afară de localităţĭ numite Andri-

eş, bună óră doě sate în Rîmnic-sărat (Frundescu, Dicţ. top. 7) saŭ un cătun şi un munte cu straturĭ de sare în Putna (I. Ionescu, Putna p. 30-34), din *Andreĭaş* s'a născut numele maĭ multor sate saŭ cătune Andrieşescĭ şi Andrieşenĭ (Codrescu, Bucĭumul 1875 p. 38).

Rare-orĭ alăturĭ cu *Andreĭaş* ne întimpină Andraş saŭ Androş (A. I. R., III, 275), o formă unguréscă, din care apoĭ vine numele topic Andrăşescĭ (Frundescu, l. c.).

Balada „Şérpele“:

Departe, măre, departe,
Departe şi nu pré-fórte,
Colo 'n sat la Crătunescĭ
Şi colo la Andrăşescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 438).

v. ·¹*Andreĭu.*

Andreĭaşàn. — v. *Andreĭaş.*

Andrèĭco s. **Andrèĭcă,** n. pr. pers. m.; Androt, Andriot. Deminutiv din Andreĭu, prin sufixul rutén -co, ca în „Nadăbaĭco“, „Petriceĭco“, „Nalivaĭco“ etc. Intre boĭeriĭ luĭ Ştefan cel Mare, 1489, era păharnicul *Andreĭco* (A. I. R. I, 156; cfr. ibid. 42).

v. ¹·*Andreĭu.* — -*co.*

¹ **Andrèĭu** s. **Andriĭu,** n. pr. pers. m.; André *Andreĭu* saŭ *Andriĭu* ne-a venit dela Slavĭ, înlocuind forma maĭ veche Andreà = lat. Andreas (Ἀνδρέας), care s'a păstrat numaĭ în numele poporan al luĭ Decembre.

Patronul acestuĭ nume, Apostolul *Andreĭu*, pare a fi fost o dată cel maĭ socotit dintre toţĭ discipoliĭ luĭ Crist pe întréga peninsulă balcanică, unde fusese maĭ în specie câmpul activităţiĭ sale evangelice; ba după uniĭ părinţĭ aĭ Bisericeĭ, el ar fi călătorit şi prin Sciţia, ĭar cronicarul Nestor dela Kiev din secolul XII aduce tradiţiunĭ slavice despre petrecerea luĭ în Rusia (Karamzin, t. I nota 66).

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noembr. 30: „Şi dară alalţŭ uciničŭ lua ca sorţulŭ alte părţ a pământuluĭ şi limbile ce era într'ânse; ĭară *Andreĭu* ce? mare şi ĭubită cinste şi parte luâ; că i s'au venit totâ ţara Bithinilorŭ şi Pontul Eyxinuluĭ adecâ Maré-négrâ, şi înbe părţâle Propontideĭ adecâ Măriĭ ceĭ de către Marĭa-négrâ de Ţarigrad, unde'ĭ Ţarigradulŭ, ce ţânĭa pănâ la sânulŭ Astachinuluĭ şi Paraplunuluĭ celuĭ nainte, şi cu acĭastĭa însoţĭaşte şi vestita Halchidonâ şi Vizantiĭa, şi némurile ce sîntŭ la Thrachiĭa şi Machedoniĭa şi cĭalĭa ce agĭungŭ la Dunăre...“

In secolul trecut la Moldovenĭ maĭ circula încă legenda, pe care din gura poporuluĭ o culese atuncĭ un călĕtor rusesc, cumcă în satul Serbesciĭ saŭ Troĭan din Covurluĭu, aprópe de Dunăre, ar fi fost o bisericuţă clădită de către însuşĭ Sântul *Andreĭu.*

Colonelul Meier, Opisanie Očakovskiĭa zemli, Petersb. 1794, p. 67: „Din Valachia drumul luĭ Traĭan întră în Moldova lîngă satul Serbesciĭ, unde — după disa Moldovenilor — Sf. Apostol *Andreĭu* întemeĭase cea de'ntâĭu biserică creştină“...

v. *Serbescĭ.*

După credinţa poporană a Românuluĭ, nóptea spre St. *Andreĭu* este un fel de jubileŭ pentru lupĭ şi pentru strigoĭ:

Voĭ, cu suflete curate,
Cu credinţĭ nestrămutate,
Ómenĭ bunĭ, femeĭ, copiĭ!
Voĭ, creştinelor popóre,
Faceţĭ crucĭ mântuitóre,
Căcĭ e nóptea 'ngrozitóre,
Nóptea sfîntuluĭ *Andriĭ*!...
(Alex., Mărgăritărele, XXIX)

N. Gane, Novele, II p. 311:

„—... mĕ veţĭ erta să vĕ spun că mânĭ e Sfîntul *Andreĭu.*

„—Eĭ şi... ?

„—Apoĭ dĕ!.. nóptea înspre Sf. *Andreĭu* sciţĭ că umblă lupiĭ în potae, şi Dómne feresce să'ĭ întâlnéscă cine-va.

„—Am eŭ cu ce să'ĭ întimpin.

„—Cuconaşule, mĕ ertaţĭ ḑeŭ de îndrăznélă, dar nu vĕ sfătuesc. Sînt bătrân, am veḑut multe. Se maĭ ḑice că înspre Sf. *Andreĭu* umblă şi strigoiĭ pe la respintenĭ, pe la zevóe, pe la ĭazurĭ. Iaca bine că'mĭ aduc a-minte! îmĭ veţĭ da voe să ung încuetorile uşilor cu usturoĭu..."

Atât lupiĭ, precum şi strigoiĭ dela Sf. *Andreĭu*, se datoréză unuĭ şir de asociaţiunĭ de ideĭ, carĭ se desfăşură din împregĭurarea că acéstă ḑi cade la 30 Noembre, adecă este începutul ierneĭ, „luna luĭ Cojoc" după cum ḑice poporul (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădeniĭ).

„Intâĭul Decembre se chiamă: *Andreĭu* cap-de-érnă, precum întâĭul Mărţişor se ḑice: Dragobete cap-de-primăvéră..." (A. Crişianu, Făgăraş, c. Mărginenĭ).

„Sântul *Andreĭu* e cap-de-érnă" (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncaviţa).

Insă ĭérna este vremea lupilor. Lunele Noembre şi Decembre pórtă în diferite graĭurĭ epitetul de lupescĭ: la Germanĭ „Wolfmon" saŭ „Wolfmânôt", la Slavĭ „vlčenec", „vlči mĕsíc" etc. Ĭată dară de ce:

„Sfântul *Andreĭu* e peste lupchĭ" (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„Ómeniĭ serbéză pe Sf. *Andreĭu* pentru a nu fi mâncaţĭ de lupĭ" (N. Iordăchescu, Némţ, c. Timişesciĭ).

S. Mangĭucă, Calendar 1883: „Sânt-*Andreĭu*, ḑiua lupuluĭ, în acéstă ḑiuă îşĭ vede lupul códa..."

„Gădineţul-şchĭop saŭ ḑiua lupuluĭ cade la Sf. *Andreĭu*; în ḑiua asta nu lucră nime din casă, ca să nu strice lupiĭ oile şi caprele..." (P. Olténu, Haţeg).

v. ¹·*Apostol.* — *Gadină.* — *Lup.*

„Poporul privesce pe Sf. *Andreĭu* ca pe izbăvitor de fiéră sălbatice şi de strigoĭ" (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

Aci alăturĭ cu lupĭ ne apar strigoiĭ, adecă fiinţe licantropice, ómenĭ-lupĭ, „loups-garous"; şi deşi acest element este posterior, totuşĭ el a luat în popor o desvoltare covîrşitóre în caracterul mitic al luĭ St. *Andreĭu.*

„Strigoiĭ şi strigóele sînt un felĭu de ómenĭ cari aŭ códă şi la Sfântu *Andriĭ* sĕ ung cu un felĭu de unsorĭ, es pe hórnă şi merg pe la crucile drumurilor unde sĕ bat cu limbghile meliţeĭ..." (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

„In nóptea spre Sfântul *Andreĭu*, toţĭ strîgoiĭ şi strîgóĭcele es din morminte, încalecă pe meliţóele şi meliţele de bătut cânepă, ĭeaŭ limba acestor meliţoĭ şi meliţe în mâinĭ drept sabiă şi sĕ duc la hotară, unde sĕ bat. Ómeniĭ în sara spre Sf. *Andreĭu*, ca să nu pótă întra în casă strîgoiĭ şi să le facă vre-un reŭ, mânâncă usturoĭu şi fac şi crucĭ cu el pe la uşĭ şi ferestre, de mirosul căruĭa eĭ fug. A-dóua-ḑi, ducêndu-se cine-va la hotară, găsesce petrele pline de sânge curs din ceĭ rîniţĭ..." (D. Albotênu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

„Înspre Sf. *Andreĭu*, strigoiĭ şi strigóele se strîng cu toţiĭ pe la respinteniĭ drumuluĭ şi jócă drăgaĭca..." (G. Bantaş, Iaşiĭ, c. Stânca).

In graĭul ţĕrănesc din munţiĭ Moldoveĭ: „Cătră dzîua di Sfîntu *Andriĭ* tăţ strîgoiĭ, şî ciĭ morţ şî ciĭ giĭ, s'adună în crucili drumuluĭ şî să bat cu linghili meliţóilor, păr'la cântatu cucoşilor, când să duc ciĭ morţ la locurile

lor, ĭar ciĭ giĭ fug cari 'ncotrò, ostiniţ, păliţ şi sgărieţ, aşa câ-ĭ póti cunóşti on om înţălept câ iĭ o avut val nóptĭa ceĭa şi câ's strîgoĭ. Di putórĭa di usturoĭ fug strîgoiĭ, ş'aista-ĭ mari noroc..." (I. Bondescu, Sucéva, c. Gĭurgesciĭ).

Contra tuturor fermecelor are o deosebită putere „usturoĭul descântat la sfîntul *Andreĭu*", ḑice un descântec atribuit luĭ Ioan Damaschin (G. D. T., Poes. pop. 375).

O mare putere, după uniĭ, are şi macul din acea ḑi.

S. F. Marian (Familia 1883 p. 78): „... Româncele ce voiesc ca vrăjitórele şi strigóĭcele să nu ĭee mana dela vacile lor, încungĭură în nóptea spre Sântul *Andreĭu* vacile, maĭ ales pe cele mulgĕtóre, cu mac, după cum merge sórele, şi 'ncungĭurându-le presură sămînţă tot de mac pe jos împregĭurul lor..."

Din aceĭaşĭ causă, nu numaĭ legumele, dar şi pomiĭ dela Sf. *Andreĭu* sînt cu noroc.

„In ḑiua de Sf. *Andreĭu* se taĭă vergèle din pomĭ roditorĭ ca merĭ, perĭ, cireşĭ, prunĭ etc., carĭ se pun într'un borcan cu apă aprópe de sobă; aceste vergèle înfloresc în ḑiua de anul-noŭ şi copiiĭ sorcovesc cu ele pe părinţĭ şi rude...". (Christu Cuţana, Craĭova).

v. *Drăgaĭcă. — Mac. — Răbâe. — Strigoĭu. — Usturoĭu...*

Româniĭ personificând bólele cele marĭ, astfel că cĭuma saŭ holera sînt represintate ca un fel de strigóĭce, de aice printr'o nouă asociaţiune de ideĭ:

„Sf. *Andreĭu* apĕră de cĭumă, Sf. Varvara de bubat..." (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescĭ).

v. *Haralampie.*

De lupĭ, de strigoĭ, de bóle, poporul se crede scutit prin vrăjĭ.

Sânt-*Andreĭu* este dară una din ḑilele cele marĭ ale vrăjitorieĭ române.

v. *An-noŭ. — Vrajă.*

Se maĭ ţin la St. *Andreĭu* şi alte obiceĭurĭ poporane, în temelia cărora se află tot-d'a-una câte o asociaţiune de ideĭ.

In basmurĭ, după cum gresia simbolisézā muntele, tot aşa peptenele, prin însăşĭ forma sa |_|_|_|_|_|_|, ca şi când ar fi un şir de arborĭ, este un simbol al păduriĭ.

De aci, pădurea fiind a fiarelor selbatece, urmézā că:

„La Sf. *Andreĭu* femeile nu se péptenă" (A. Dobrea, Iaşĭ, c. Cărniceniĭ).

„Poporul crede, că acela care umblă cu peptene în ḑiua de Sf. *Andreĭu* va fi mâncat de lup; de aceĭa maĭ cu samă femeile se feresc în acea ḑi nu numaĭ de a umbla cu peptenele, dar nicĭ a'ĭ rosti numele" (G. Siretênu, Botoşanĭ, c. Rânghilescii).

În fine, grija cea de căpetenia în acea ḑi fiind de a se feri de orĭ-ce perdere, de aci resultă că:

„La Sf. *Andreĭu* ómeniĭ din popor nu se împrumută cu nemic uniĭ dela alţiĭ" (V. Stegarĭu, Tecucĭu, c. Corodu).

v. *Circovĭ. — Filip. — Georgĭu. — Peptene...*

In acest mod se înlănţuesc următórele asociaţiunĭ de ideĭ:

Sf. *Andreĭu* serbându-se între Novembre şi Decembre, adecă în luna lupilor, decĭ: el este peste lupĭ; uniĭ ómenĭ avênd fire lupéscă, anume strigoiĭ, decĭ: e şi peste strigoĭ; epidemiile fiind strigóĭce, maĭ ales cĭuma, decĭ: e şi peste cĭumă; de lupĭ, de strigoĭ, de cĭumă omul apĕrându-se prin vrăjĭ, decĭ: este ḑiua vrăjilor; vrăjile servind a înlătura paguba, decĭ: usturoĭul, macul, sorcoviĭ dela Sf. *Andreĭu* sînt cu noroc, şi nu trebuĭ să

daĭ nemic din mână în acea ḑi; peptenele însă simbolisând pădurea, de unde vin fiĭarele selbatece, deci: de peptene să nu te atingĭ...

Incă o observaţiune mitologică.

Apostolul *Andreĭu* era frate cu Apostolul Petru, şi 'n credinţele poporane române ambiĭ sînt puşĭ în legătură cu lupiĭ; dar pe când *Andreĭu* e duşmanul lor, Petru este, din contra, un fel de patron, care'ĭ ocrotesce şi'ĭ hrănesce chĭar în dauna ómenilor.

v. *Petru*.

Deminutiviĭ din *Andreĭu* sînt: Andreĭaş saŭ Andrieş, Andreĭco saŭ Andreĭcă, Andraş, Andruş, Andruţ. Óre-când se întrebuinţa şi la femeĭ: Andreĭa (A. I. R. I, 89).

Numele Udre = Îndre, fórte des altă dată, resultă dintr'o fusiune poporană între *Andreĭu* şi Adrian (Cuv. d. bătr. I, 144), de unde se explică şi perderea nasaleĭ.

v. *Udre*.

Maĭ multe localităţĭ pórtă numele patronimic de Andreescĭ saŭ Andriescĭ (Frunḑescu, ad. voc.) dela singularul Andreescu, Andriescu...

v. ²·*Andreĭu*.

²·**Andrèĭu**, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: sorte d'Atlas, ange-titan qui soutient la terre. Dintre numeróse legende poporane cosmogonice ale Românilor, pe carĭ le vom clasifica la locul seŭ (v. *Lume*), una — povestită de bătrânul Ioniţă Lepădatu din comuna Perieniĭ în Tutova, ne spune că: „La început érà Dumneḑeŭ salta-singurel, şi unde sîntem noĭ érà apă. Dumneḑeŭ se primbla cu corabie pe de-asupra apelor, ĭar vaslaş avea un îngerel pe care'l chema *Andreĭu*..." Fiind-că acel *Andreĭu* se croḑuse a fi tot aşa de puternic ca şi Dumneḑeŭ, acesta supĕrat l'a asvîrlit în apă, apoĭ dintr'o „bucăţică de mâl de pe aripa corabieĭ făcu o turtişóră", de aci scóte pe *Andreĭu* de'ĭ poruncesce s'o tragă spre Apus, pe când însuşĭ o trăgea spre Resărit, şi astfel din acea turtişóră s'a întins pămîntul, ér îngerul cel semeţ, tot trăgênd de-desupt în apă, s'a pomenit că „de atuncea şi pînă astăḑĭ *Andreĭu* sărmanul ţine fundul pămîntuluĭ pe capul luĭ..." (Iancu D. Nour, Bĕrlad). In acéstă legendă semi-ḑeul *Andreĭu*, pedepsit pentru mândria sa, ne apare cufundat în adâncurile noĭanuluĭ, unde stă înfipt purtând lumea întrégă, întocmaĭ ca titanul Atlas din mitologia elenică:

... κεφαλῇ τε καὶ ἀκαμάτῃσι χέρεσσι...
(Hesiod., Theog. v. 519, 747).

Dar cum óre va fi străbătut un asemenea mit la Românĭ? ş'apoĭ de unde vine aci numele de *Andreĭu*, care n'are întru nemic a face cu Apostolul Andreĭu şi cu alţĭ sfinţĭ omonimĭ? Legenda este învederat manicheică, originară din Persia şi petrunsă pînă'n regiunea Carpaţilor prin faĭmósa sectă a Bogomililor. După doctrina manicheică, Ziditorul lumiĭ a aşeḑat sub temelia pămîntuluĭ anume pe un înger care s'o pórte pe umerĭ: „der Omophorus ist unten und er ist es, der die Erde auf den Schultern trägt, und wenn er vom Tragen ermüdet, schüttelt er sich und das ist die Ursache der Erderschütterung..." (Flügel, Mani, Leipz. 1862 p. 8, 89, 221). Pe acest Ὠμοφόρος saŭ „Atlas laturarius" după traducerea latină a St-luĭ Augustin, noĭ nu scim cum să'l fi chĭămat Persiĭ. Nu cum-va Andra saŭ Andar, numele zendic şi huzvareşic al unuĭa dintre îngeriĭ luĭ Ahriman în doctrina zoroastrică, adecă într'o formă anterióră a manicheismuluĭ? Zoroastricul

A n d r a, pe de altă parte, se scie că corespunde sanscrituluĭ I n d r a (Justi, Handb. d. Zend. p. 55).

Despre Manicheism, şi'n specie despre Bogomilism la Românii din vécul de mijloc, a se alătura cele dise de noĭ în Cuv. d. bătr. II p. 250, 560-64.

v. *Arhanghel.* — *Sarsailă.* — *Satanailă.*

Andreèscu
Andreèscĭ } v. [1]*Andreĭu.*
Andrìĭu

Andrişeà. — v. *Andrişel.*

Andrişèl (pl. *andrişeĭ*), subst. masc., s. **andrişeà** (pl. *andrişele*), subst. fem.; t. de Botan.: Geranium, bec-de-grue. O ingeniósă transformaţiune poporană din i n d r i ş a ĭ m saŭ i n d r u ş a ĭ m orĭ i n d r u ş a ĭ u, nume maĭ respândit al geraniuluĭ, frumósă flóre căriĭa Turciĭ, Persiĭ şi Arabiĭ îĭ dic 'a t r i-š a h ī saŭ 'y t y r-š a h i „essence impériale" (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 58). *Andrişeà* saŭ *andrişie* se dice în Dobrogea (G. Chisencu, c. Satu-noŭ; G. Ţéră-lungă, c. Văcărenĭ); *andrişel* se aude în Moldova (Mironescu, Tecucĭu, c. Găicéna).

v. *Indruşaĭu.*

Andrişie. — v. *Andrişel.*

Andrócă. — v. *Androc.*

Andròc s. **ondròc** (plur. *andróce*, *ondróce*), s. n.; jupe en laine, jupon d'hiver, cotillon des paysannes. Un fel de f u s t ă. Se rostesce şi aspirat: *handroc*, *hondroc.* In unele locurĭ se dice la feminin: *andrócă* saŭ *ondrócă* (Făgăraş, c. Vaĭdarecea).

Jipescu, Opincaru p. 80: „Hina Stanca şĭ'mpletesce códili, sĕ pórtă cu maramă pĕ cap, şi d'asupra urechi drepte 'nhige 'n maramă ace cu flóre verde or roşiĭe, cumpĕrate dĕla negustorĭ dîn tîrg; umblă cu brâŭ or cu betiţe; pórtă fotă, *ondroc*, rochĭe, fermine, scurteĭcă şi zechĭuţă..."

„Femeile în di de lucru ĭérna pórtă *andróce* şi cĭupage de lână, la cap se légă cu tistimele, şi în picĭóre pun papucĭ..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

„...Peste iiă saŭ cămaşe, femeile se îmbracă iérna cu *androc*, vara cu rochiţă..." (Gr. Păltinénu, Transilv., Braşov, c. Ţînţarĭ).

Andrócele fac parte din ţeseturele casnice ale ţeranceĭ.

„Intre ţeseture sînt şi *handrócele* femeescĭ şi zechile bărbătescĭ..." (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

„... pe rochiĭ se ţese fluturĭ, pe *andróce* cercurĭ..." (I. Crişianu, Făgăraş, c. Ohaba).

„*Androc* saŭ *ondroc* este o fustă de lână lucrată de casă în resboĭu, cu vergĭ albastre, verdĭ şi roşiĭ; altele sînt lucrate numaĭ cu albastru închis şi deşchis. Se pórtă maĭ mult de femeĭ bătrâne, căcĭ cele tinere spun că le róde pelea, fiind lână aspră..." (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Şocaricĭu).

Fiind-că iérna vedĭ moşnegĭ cu c o j ó c e şi babe cu *andróce*, ingeniositatea copiilor a plăsmuit epitetul de „cojoceà" pentru om bătrân, ér „androceà" pentru femeiă bătrână.

„Intre s o r ţ ĭ saŭ vorbe întrebuinţate în jocurile copilărescĭ se aude şi: tat'to cojocea, mă-ta a n d r o c e a..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Androc n'are şi nu póte să aĭbă a face cu turcul a n t e r i ŭ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 122; Miklosich, Türk. Elem. I, 12), ci este nemţescul U n t e r r o c k, medio-germanul u n d e r r o c „fustă", de unde şi la Rutenĭ a n d a r a k, ér la Polonĭ i n d e r a k, bună-

óră în cronica luĭ Martin Bielski: „zastáł żonę w i n d e r a k u tylko=a găsit pe nevéstă numaĭ în f u s t ă“ (Linde). Forma română vine d'a-dreptul din medio-germana, fără a fi trecut prin vre-un dialect slavic.

Inainte de a fi ajuns îmbrăcăminte ţĕrănéscă, *androcul* fusese un port al boĭereselor şi al tîrgoveţelor, la carĭ în adevĕr el era o haĭnă „de-desupt= u n t e r - r o c k“ în oposiţiune cu „haĭna de-asupra“: mantale, blănĭ, şalurĭ. Tot aşa în Polonia i n d e r a k se maĭ aude astăḑĭ abia numaĭ pe la ţerance, pe când la 1630 însăşĭ regina Ecaterina purta acolo un „*androc* roşu de adamască“ (Golembiowski, Ubiory w Polszcze p. 162, 285). Este un fapt ce se observă pretutindenĭ în istoria modeĭ: când femeile de jos încep a purta un fel de îmbrăcăminte pe care'l vĕd mereŭ la cucóne, acestea se desgustă şi o schimbă; dar la ţerance, o dată încuĭbată, ea remâne după aceĭa mulţĭ anĭ, póte chiar secolĭ, încât la urma urmelor îşĭ închipuesce cine-va că este un port curat ţĕrănesc.

v. *Alăută.* — [2]*Alivencĭ.* — *Catrinţă.* — *Fustă.* — [1]*Némţ.* — *Şorţ.* — *Vĕlnic* ..

Androceà (plur. *androcèle*), s. f.; t. enfantin: vieille femme, matronne.

v. *Androc.* — *Cojoc.*

Andronàchi. — v. *Andronic.*

Andrònic, n. pr. pers. m.; Andronic, *Ἀνδρονικός*. Nu era rar altă dată ca nume de botez, de unde apoĭ şi ca nume de familiă. Din forma scurtată A n d r o n vine patronimicul A n d r o n e s c u şi topicul A n d r o n e s c ĭ.

Ureche, Letop. I p. 113, sub 1461: „multă mórte s'aŭ făcut în óstea luĭ Alexandru-vodă şi într'acel răsboĭu aŭ perit ómenĭ de frunte Oncĭul logofătul cel mare şi Coste şi *Andronic*...“

O localitate din Moldova se chiamă: P o m i ĭ l u ĭ *Andronic* (I. Ionescu, Dorohoĭu p. 436).

In epoca fanariotică se întrebuinţa deminutivul A n d r o n a c h i.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXXI, vorbind despre fabulistul Alecu Donicĭ: „Nu ne aducem a-minte dacă maĭ trăia unchĭul seŭ Logofĕtul *Andronachi* Donicĭ, care singur cu bătrânul Flechtenmacher sciea pe atuncĭ Pandectele, încât umbla asupra'ĭ şi o epigramă care ḑicea:

Dacă aĭ vr'o judecată,
Mergĭ la Donicĭ de-o arată,
Că el pînă şi 'n pilaf
Va găsi vr'un paragraf...“

Andronèscĭ, **Andronèscu** } v. *Andronic.*

Andronìm. — v. *Filana.*

Andrònius. — v. *Critil.*

-àndru. — v. *-éndru.* — *-man.*

[1]**Andrùş**, n. pr. pers. m.; Andriot. Deminutiv din A n d r e ĭ u. De aci şi numele a doĕ localităţĭ în Basarabia: A n d r u ş u l-de-jos şi A n d r u ş u l-de-sus (Frunḑescu, 7).

v. [1]*Andreĭu.* — *-uş.*

[2]**Andrùş**, n. pr. loc. m. — v. [1]*Andruş.*

Andrùţ. — v. [1]*Andreĭu.* — *Druţe.*

Andùcă. — v. *Handócă.*

Anerisèsc (*anerisit*, *anerisire*), vb.; „réfuter, annuler, abroger, réduire; du ngr. *ἀ ν α ι ρ ῶ*, *ἀναιρέω*, aor. *ἀναίρησα*, *ἀ ν ή ρ η σ α*“ (Cihac). Termen juridic din epoca fanariotică, de scurtă durată

şi uĭtat cu desăvîrşire. Un act din 1817 (Codrescu, Uricar IV, 338): „hotăraşte Domnia sa şi *anerisesşte* dania de maĭ înainte..."

v. [1]·*Grec.*

[1]·**Anevòe**, adv. et subst.; 1⁰. difficilement, péniblement, à grand peine; 2⁰. difficulté, peine. În oposiţiune cu l e s n e saŭ u ş o r. S'a format de'ntâĭu ca adverb din preposiţionalul *a* şi n e v o e, pentru ceĭa ce în graĭul vechĭu se ḑicea „a - g r é ţ ă = ad gravitiem" (v. pag. 530); ca substantiv, se întrebuinţéză numaĭ în locuţiunea adverbială: c u *anevoe.*

1⁰. A d v e r b.

Dicţionar bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Anevoie.* Aegrè. Difficilè".

In proverbĭ:

„Dacă răsipescĭ meĭul, *anevoe* îl adunĭ" (Pann, II, 87; cf. III, 72).

Focul când se încinge,
Anevoe se stinge...
(Ibid. III, 12)

„E *anevoe* când ajungĭ să cumperĭ orḑ dela gâsce" (ib. III, 72).

Proverb biblic la Cantemir, Divanul 1698, pref.: „funea întreită *anevoe* să va rumpe = *τὸ σπαρτίον τὸ ἔντριτον ο ὐ τ α χ έ ω ς ἀποῤῥαγήσεται*".

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 14): „Nicĭ un lucru nu vedem maĭ adése decât moarté, şi nicĭ un lucru nu crédem maĭ *anevoe* decât moarté..."

O aşa numită frămîntătură de limbă la copiĭ, în Baronzi, Limba p. 86: „Nu e *anevoe* a ḑice boŭ bréz-bîrlobréz, dar e *anevoe* a dîrlobîrlobrezi dîrlobîrlobrezitura din oile Dîrlobîrlobrezénuluĭ..."

Urmându'ĭ d e, funcţionéză ca adjectiv: : e *anevoe* d e făcut, d e creḑut etc., adecă: e g r e ŭ d e—.

2⁰. S u b s t a n t i v.

Maximă fatalistă la Miron Costin, Letop. I p. 293: „ce este să nu trécă, c u *anevoe* se mută cu sfatul..."

Acelaşĭ, p. 307: „c u *anevoe* se agonisesce ce se perde o dată..."

v. *A-gréţă.* — *Lesne.*

[2]·**À-nevòe** s. **hà-nevòe,** s. f. invar.; t. de Méd. popul.: mal caduc, haut-mal. E p i l e p s i a are în popor o mulţime de numirĭ, precum: b ó l a - c o - p i i l o r, d u c ă - s e - p e - p u s t i ĭ u, n ă b ă d ă ĭ, n ă v â r l i ĭ, s g i h u é l ă etc. Ceĭ maĭ mulţĭ termenĭ indică gróza de a da un nume precis acesteĭ teribile patime. Aşa pe a-locurĭ se ḑice: „îl găsesce a l t e - h a l e a" (Muscel, c. Măţăŭ), saŭ simplu numaĭ: „îl g ă - s e s c e" (Dobrogea, c. Beilic). De aceĭaşĭ natură sînt numirile a - b ó l ă şi *a-nevoe,* adecă bóla saŭ nevoĭa a c e ĭ a despre care mi-e frică să şi vorbesc.

A. Prijbénu (Tocil., Rev. II t. 1 p. 388): „24 iunie pînă nu resare sórele, [baba] caută cicóre şi îşĭ încinge mijlocul umblând tótă ḑiua cu ea încinsă, pe urmă o usucă ḑicênd că'ĭ bună a o băga în baĭa copiilor de epilipsiă, saŭ cum o numesc eĭ: à - b ó l ă..."

În unele locurĭ se rostesce aspirat: h a - b ó l ă (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Cu acelaşĭ sens peste Carpaţĭ se ḑice: *à-nevoe* saŭ *hà-nevoe.*

„Intre înjurăturile poporuluĭ de aice se aude: călca-te-ar *ha-nevoe*!.." (G. D. Păltinénu, Braşov, c. Ţînţarĭ).

In Banat se ḑice: „aflat de n e v o e" (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *A-bubă.* — [1]·*Ale.* — *Ducă-se-pe-pustiĭu.* — *Nevoe.*

Anevolnţă. — v. *Nevoinţă.*

Anevoĭòs, -ósă, adj.; difficile, pénible à faire. Sinonim cu g r e ŭ şi cu

adjectivalul a n e v o e, de care totuşĭ se deosebesce întru cât-va: e g r e ŭ saŭ e a n e v o e de făcut şi lucrul pe care noĭ n'am încercat încă de a face, dar îl judecâm că aşa este; e *anevoĭos* însă numaĭ atuncĭ când noĭ stăruim a face ce-va şi întimpinâm pedecĭ.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 27: „Basarabiĭ şi alţiĭ câţĭ putuse să scape din mâinile tiranuluĭ, după multe şi *anevoĭóse* rugăminte dobândiseră însfîrşit ajutor dela Impĕrăţia Turcéscă..."

v. *Greŭ.—Nevoe.*

Angarà (pl. *angarale*) s. **angareà** (pl. *angarèle*) s. **angărìă** (pl. *angăriĭ*), s. f.; corvée, taille, servitude, vexation fiscale. Cuvîntul este la noĭ cu mult maĭ vechĭu decât epoca fanariotică, însemnând în modul cel maĭ general orĭ-ce fel de d ă r ĭ în banĭ, în natură saŭ în muncă, datorite Statuluĭ direct orĭ indirect. Cu acelaşĭ sens se întrebuinţéză la tóte popórele de pe peninsula balcanică, dar era nu maĭ puţin respândit în Europa întrégă din vécul de mijloc sub forma a n g a r i a, a n g a r i a e „onera agris aut personis imposita, quaelibet vexatio vel injuria" (Du Cange). La Românĭ dară el póte fi din neo-grecul ἀ γ γ α ϱ ί α saŭ turcul a n g a r i y a, însă ar puté să fie şi maĭ de'nainte.

Miron Vv. Movilă, 1629 (A. I. R. I, 119): „să aveţ a lăsa foarte în pace de toate *angăriile* satul Borăleştii: numai să aibă ei a'ş plăti cisla lor câtă va hi scrisă în vistérul domnii-méle; nič iliş să dé, nič sulĕu, nici untu... nič lup, nič o *angărie*...

Iliaş Vv. Alexandru, 1666 (A. I. R. I, 120): „să fie îm pace de dajde şi de zloţ şi de lei şi de taleri şi de galbeni şi de alte *angherii* de toate de câte sintu pre alţi mişei in ţara domniei méle..."

Mihaĭu Vv. Racoviţă, 1708 (A. I. R. III, 271), întemeiând o colonia din Polonia, promite că: „ori-câţi de mulţi ar hi, dela domniĭa mé vor hi în pace de toate dările şi *angăriile* până în şese luni..."

Nic. Muste, Letop. III p. 19: „Acest Dimitraşco-vodă aŭ scos hărtiĭ pre feţele oamenilor, care *angărie* până atunce n'aŭ maĭ fost în ţară nicĭ la o domnie..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „Aşa într'acest an s'aŭ deschis oştire Impărăţieĭ Turculuĭ cu Moscul, care viind şi la Domnul multe poruncĭ Împărăteştĭ pentru zaherele la sărhaturĭ, care, boĭ şi alte *angăriĭ*, pod în Dunărea la Oblucită, cherestele şi alte multe nesfîrşite *angăriĭ*..."

Acelaşĭ p. 268: „In ţară era foarte cu greŭ, că *angăriile* şi cheltuelile eraŭ multe şi baniĭ ce eşĭa nu le ajungĭa..."

Zilot, Cron. p. 6, vorbind despre fanariotul Constantin Hangerliŭ:

Că cum s'aşedâ în Scaun, alt nimic nu 'ngrijui
Decât: óre cum ar face ţéra reŭ a jefui?
Se aflară şi d'aicea asemenea rîvnitorĭ
Şi cu dînsul împreună pe o cale călĕtorĭ,
Şi maĭ întâiŭ sfătuiră să scóţă o *angarea*
Pre boerĭ de tótă starea şi pĕ bresle fórte grea,
Pĕ mănăstirĭ şi pĕ schiturĭ, şi vĕduvele să dea
Fieşĭ-care după stare-ĭ, că şi lor li s'ar cădea...

ceĭa ce se numĭa „găléta luĭ Hangerliŭ", la care însă el a fost silit a renunţa:

Slavă ţie Împĕrate! cela ce din început
Reŭ în bine tot-d'a-una prin rugĭ ni l'aĭ prefăcut,
Precum şi aicea éraşĭ arĕtaşĭ minunea ta,
Că-ĭ făcuşĭ fără de voe *angaréua* a ĭerta.
Decĭ acésta fu cum fuse, că fu Dumnedeŭ cu noĭ,
Dar pentru nemulţumire, ne lăsâ ĭar în nevoĭ,

Că 'ncepu ïar stăpânirea sfaturĭ réle a croi:
Orĭ-ce huzmet al cămăreĭ pe ţéră a'l îndoi.
Cum şi fu astă 'ndoire maĭ întâïu la oïerit,
Care cu destule zorurĭ din ţéră s'aŭ împlinit;
Veni vremea dijmăritul a se scóte-obicĭnuit,
Şi acesta născociră de'l scóse ïar îndoit.
Se sili săraca ţéră îndestul de l'aŭ rĕspuns,
Numaĭ pentru ca să scape şi de acest foc nespus;
Când făcu o socotélă că aŭ scăpat negreşit,
Étă şi tutunăritul ïar îndoit ĭ-aŭ isbit.
O, săracă ţéră órbă, ce socotişĭ că scăpaşĭ!...

O i e r i t, d i j m ă r i t, t u t u n ă r i t şi câte şi maĭ câte alte h u z m e t u r ĭ, acestea eraŭ *angaralele*, *angărelele* saŭ *angăriile*, a căror aducere a-minte cam cu anevoe se va şterge din graïul poporuluĭ.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI: „Uneorĭ când poporul se simţia asuprit şi jignit în drepturile sale, se auḑia sunetul clopotuluĭ de dandană. Atuncĭ mahalalele îşĭ vĕrsa glóta piste oraş, şi norodul nu se liniştĭa, nicĭ clopotul nu tăcea, pînă nu se videa scapat de *angăriĭ*..."

Jipescu, Opincaru p. 29: „E! E! Dragu mĭeŭ! Voitori tĕĭ dĕ bine 's boi, femeïa, vaca, oili, teşcoïu cu bani şi mălaïu saculuĭ, maĭ ales. Aïa te scapă dĕ *angarale*, aïa te feresc dĕ b e l e l e..."

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Mĭ-am vîndut şi cămĕşĭóra
Şi'mĭ cumpĕraĭ săbióra!
Plugulețul meŭ nebun,
Cum te prefăcuşĭ în tun!
Veḑĭ, aşa maĭ poţĭ ara
Şi mĕ scapĭ de *angară*!..

(G. D. T., Poes. pop. 484)

Balada „Macoveïu":

Adunarea se strîngea;
Dar de vorbă ce vorbïa?
Că la Macoveïu în sat
Nicĭ că maĭ este de stat,
Că te ţine 'n munc'afară
Cât ţine ḑiua de véră
Numaĭ pe ḑece parale
Pentru b i r şi *angarale*...

(Ibid. 297)

v. *Bir*. — ²·*Mâncătură*.

Angărìă. — v. *Angara*.

Angărlîc. — v. *Agărlîc*.

Angâş, subst. n., s. **angâşlă**, subst. f.; sorte de hèche ou ridelle du chariot. Cuvînt pe care 'l cunóscem numaĭ din Dobrogea.

„La un car ţĕrănesc, loïtrele cele lungĭ cu ţepuşĭ pentru snopĭ se chĭamă *angâşlă*..." (St. Voïnea, Tulcea, c. Somova).

„Carâmbiĭ dela loïtrele caruluĭ, în care se vîrâ spetezele, se numesc *angâşurĭ*..." (I. Alexandrescu, Constanţa, c. Aliman).

De unde vine?

v. *Car*.—*Carâmb*.—*Loïtră*.

Angèr. — v. *Hanger*.

¹·Ànghel (plur. *anghelĭ*), s. m.; t. de Théol.: ange. Din latinul a n g e l u s nĭ-a venit î n g e r; din grecul *ἄγγελος* prin slavicul ангєлъ, dubletul *anghel*, care însă numaĭ ca nume de botez a remas în graïul poporan, deşi nu este rar în vechile texturĭ.

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 100): „Dumnedzăulŭ lui Dimitrie, Dumnedzăul creştinescŭ, acesta tremise *anghelulŭ* său..."

Text omiletic (ibid. p. 273): „tremite-voïu *anghelul* mieu înainté féţeei tale..."

Altul (ib. p. 596): „înainté judecatei lui Hristos, unde *anghelii* cu frică şi cu cutremurŭ sta-vorŭ..."

Une-orĭ acelaşĭ text întrebuinţéză de

o potrivă pe înger şi pe *anghel*. Aşa în Omiliarul dela Govora din 1642:

p. 49: „acolo veri vedé cum îngerul Domnului, păzitorĭul tău, dâ samâ spre tine înnainté lui Dumnezeu, că de multe ori ţe-au arătat calé pocaaniei şi nu ai vrut să mergi pre ĭa; ce şi de acĕasta te veri ruşina şi veri întorce ochii tăi spre stănga, ce şi acolo veri vedé pre *anghelii* ceĭ ĭuţi...“

p. 62: „atunce va sta alt *anghelŭ* pre soare şi va striga cu glas mare spre pasările de supt cerĭu grăind: adunaţi-vâ la cina luĭ Dumnezeu cé mare ca să măncaţi trupurile înpăraţilor pămăntuluĭ şi a puternicilor cestuĭ véc, cai şi pre ceĭa ce şed pre ei; acicé îngerul chiĭamâ pre diavol...“

v. [2]·*Anghel.—Înger.*

[2]·Ànghel, n. pr. pers. m.: Ange, comme nom de baptême, quelquefois nom de famille. Ca nume de botez, se serbézǎ împreunǎ cu arcangeliĭ Gavriil şi Mihail la „Sfinţiĭ Voevoḑĭ“ (8 Noembre), căcĭ în Calendarul resăritén nu se aflǎ *Anghel*, afarǎ de un sfânt noŭ bulgăresc, căruĭa Româniĭ de pe lîngǎ Dunăre îĭ ḑic în glumǎ la deminutiv Angheluş şi care n'are nicĭ chiar la Bulgarĭ vre-o ḑi a sa. Din *Anghel* derivǎ patronimicul Anghelescu, fórte respândit prin oraşe, şi topicul Anghelescĭ, după cum se chiamǎ maĭ multe localităţĭ (Frunḑescu, Dict. 8).

Act muntenesc din 1608 (Cuv. d. bătr. I, 160): „Pǎrvul log ot Ruda i Frăncul ot Potăroşani şi *Anghel* comis ot Sǎrăcineşti...“

Altul din 1626 (ibid. II, 243): „Voica de 9 aaii şi *Agghelŭ* de 8...“

Act din 1728 (M-rea Cotroceniĭ, Arch. Stat.): „Adecǎ eŭ Şărban fečorul lui Şărban Scutelnécul ot Trestiĭani dat'am acest crédinčos al mieu zapis la măna sfinţii sale părintélui Gherasim egumen of sfănta mănăstiré Vălénii ot sud Sac, undé să chiamǎ şi să prăznuĭaşte Adormiré Precistei, ca să fie de bunǎ crédinţă, précum să să ştie că am văndut sfinţii sale o moşie dela Buchelaş, caré moşie să chiamǎ a Anghelеştilor ot sud Praov, caré moşie mie-au fostu şi mie cumpărătoaré dela Stan şi dela fraţii lui ce să zic Angheleşti...“

In Oltenia se cântă o baladă poporanǎ despre haĭduciĭ *Anghel* şi Dragul din codriĭ Bălacĭuluĭ.

v. *Bălacĭu.—Dragul.*

Un alt bandit numit Radu *Anghel* saŭ Radu al luĭ *Anghel* din satul Greciĭ în districtul Dâmboviţeĭ, devenise atât de vestit în timpul luĭ vodă Cuza, încât îşĭ are şi el un cântec poporan, care se începe aşa:

> Frunḑă verde de cireşĭ,
> Radu luĭ *Anghel* din Grecĭ
> Şi cu popa din Cândescĭ
> Bea ţuĭcuţă la Botescĭ.
> Ómeniĭ aşa 'ĭ ḑicea:
> Bea, Radule, nu pré-bé,
> C'uĭte potera 'ĭ colea...
> (S. Negoescu, Dîmboviţa, c. Racĭu).

v. *Haĭduc.*

Luĭ *Anghel* corespunde femininul Anghelina cu deminutivul Angheluşă.

v. *Anghelina.—Anghinară.*

Anghelèscĭ / **Anghelèscu** } v. [2]·*Anghel.*

Anghelìcă s. **anghilìcă,** s. f.; t. de Botan.: Angelica archangelica, Angelica sylvestris, angélique, racine du Saint-esprit. Nu trebue confundat cu aglicǎ, care se aude une-orĭ în popor sub forma de anglicǎ, anglicĭu, anglicel.

„*Anghelica*, saŭ cum ḑice poporul *anghilică*, buruénǎ selbatecǎ crescênd prin munţiĭ Carpaţĭ pe locurĭ caloarόse

expuse către sóre, se întrebuinţéză de către popor ca léc în durerile de stomac şi'n colicĭ saŭ vătămătură. Se bea cu apă saŭ cu rachiŭ..." (I. Mironescu, Némţ, c. Dobrenĭ).

„*Anghilica*, cu o flóre albastră mare şi cu frunḑe late, e bună pentru tuse..." (P. Căderea, Némţ, c. Bistriciĭóra).

După D-riĭ Szabo şi Czihak (Flora, 1863 p. 187), Româniĭ maĭ întrebuinţéză *anghelica* contra lângoriĭ şi contra bólelor de gură la vite.

v. *Aglică*. — *Antonică*. — *Buciniş*. — *Îngereà*.

Anghelina, n. pr. pers. f.; Angéline, Angèle. Nume de botez, fórte respândit altă dată şi care corespunde masculinuluĭ A n g h e l.

Act muntenesc din 1639 (Cond. M-riĭ Hurezu, Arch. Stat. p. 461): „Vladul i Stan ot Curtişoară sinŭ *Anghelinei* Oarbei au văndut parté lor..."

Astădĭ e maĭ obicĭnuit deminutivul A n g h e l u ş ă.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Céĭul de soc, după cum ḑicĭ, îĭ tare folositor pentru cataroĭu; dar socot că flórea teĭuluĭ îĭ şi maĭ bună. Întrébă, dacă nu mĕ credĭ, pe baba A n g h e l u ş a, sciĭ, cea care face dresurĭ de obraz..."

Doĭna „Şépte fete":

Una'ĭ Vişa, una'ĭ Muşa,
A treilea e Brânduşa,
A patrulea'ĭ A n g h e l u ş a,
A cincilea'ĭ Catinca,
A şéselea e Voĭca,
A şeptelea Ilinca,
Tóte-aŭ fost mândrele mele,
Şi cât m'am iubit cu ele
Le-am dat salbe şi inele...
(Alex. Poes. pop [2] 346)

v. [2]·*Anghel*.

Anghelùş. — v. [2]·*Anghel*.

Anghelùşă. — *Anghelina*.

Anghirèst } v. *Anghirete*.
Anghilèst }

Anghinàră s. **anghinàre** (plur. *anghinarĭ*), s. f.; t. de Botan.: Cynara scolymus, arhichaut. Plântă culinară. Din neo-grecul *αγκινάρα* saŭ din turcul e n g h i n a r, carĭ vin ambiĭ din vechĭul grec *κινάρα* (Cihac).

Doĭna „Săbărelul":

Foicică d'*anghinare*!
Cât mĭ-e Argeşul de mare,
Haz ca Săbărelul n'are:
Săbărelul mititel,
Se vede pescele 'n el...
(Vulpian, Text p. 101)

Ghicitórea despre *anghinare*:

A n g h e l u ş
C'un picĭoruş
Haĭne verḑĭ
Pînă'n pămînt...
(G. D. T, Poes. pop. 248)

Aci gluma poporană s'a acăţat de asemĕnarea fonetică pentru a preface pe *anghinară* în A n g h e l u ş, după cum într'o altă ghicitóre preface pe „puĭca n a d o l é n c ă" în „N a t a l i ţ ă".

v. *Anadoléncă*.

Anghinarea avênd o înfăţişare spinósă, de aci în Ardél se ḑice a n g h i n a r ă - s e l b a t e c ă la un fel de scaiŭ: „Bergdistel, Onopordum acanthium" (S. Bărcianu).

v. *Scaiŭ*.

Anghinară-selbatecă. — v. *Anghinară*.

[1]·**Anghìnă**, s. f; t. de Méd. — v. *Gâlcarĭu*. — *Lepădătură*. — *Şopârlaiţă*.

[2].**Anghìnă**, s. f.; t. de Comm.: sorte de toile ordinaire. Costinescu, Vocab. I, 43: „*Anghină*, o materiă ordinară ţesută din cânepă". Laurian-Maxim: „*Anghină*, ţesetură din fire de bumbac colorată". Cuvîntul ni se pare a fi o

interesantă românisare din n a n k i n, numele chinesesc al unuĭ fel de pânză próstă, respândit prin comerciŭ în tótă Europa.

v. *Alestincă.*—[2]*Americă.*—*Angliă.*

[1]**Anghiră** s. **anchiră** (plur. *anghire*, *anchire*), s. f.; ancre. Din grecul ἄγκυρα.

Un glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 291): „*anchira*, m ă ţ e l e c o r ă b i e i ce aruncă în Mare cu funile şi ţin corabiĭa“.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Act. Ap. XXVII, 40:

... şi *anchira* adurară şi lepădară întru Mare...	. . . καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν...

unde în Noul Testament din 1648: „şi trăgând sus m ă ţ e l e, slobozirâ-o [corabiĭa] Măriĭ...“

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794 p. 34): „strângândŭ vetrile şi aruncândŭ *anghirile*, fie-şte-care dintr'ânşiĭ au începutŭ a sări la uscatŭ...“

Lexicon Budan, 21: „*Anghiră*, c ă t u ş ă, m â ţ ă de fer“.

Dar la Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII, ne întimpină forma a n h o r ă corespundĕtóre latinuluĭ a n c h o r a:

Şi stare a n h o r eĭ méle nù e
Unde între valurĭ să se puĭe...

Şi oraşul Angora din Asia-mică, grecesce de asemenea Ἄγκυρα, se ḑicea românesce A n g h i r a.

Şépte-taïne, 1644, p. 270: „Ĭară săborulŭ dela *Anghira*, în 20 de capete, scrie de învaţă...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 22: „Vasilie prezviterulŭ de svănta besiĭarică A n g h i r a...“

v. *Cătuşă.*—[2]*Mâţă.*

[2]**Anghiră**, t. de Géogr.: Ancyre.— v. [1]*Anghiră.*

Anghiréte s. **anghilèst** s. **angherìst** s. **anghelès**; t. de Théol.: recueil de musique ecclésiastique. Aşa numĭaŭ Româniĭ manualul de cântărĭ religióse pe opt tonurĭ, compus de St. Ioan Damaschin şi pe care Greciĭ îl numesc Ὀκτώηχος, slavonesce „Osmoglasnikŭ“. Cuvîntul e cu atât maĭ curios, cu cât cele patru forme divergințĭ, departe de a înlesni etimologia, o îngreuéză.

Intre cărţile mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 196): „1 praxeu, 1 *anghiriate*, 1 triod...“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Canon na Văzneseniĭa f. 73 b: „de ĭaste slabŭ la pricĭapere, citéscâ O s m o g l a s n i c u l ŭ adecâ O c t a i h u l ŭ ce'ĭ dzâcemŭ noĭ *Anghilestulŭ*, că va afla toate cuvintele acestuĭa psalomŭ răşchirate, tlăcuite prin canoane...“

In registrul manuscriptelor dela mănăstirea Némţuluĭ, făcut de episcopul Melchisedec (Tocil., Rev. II t. 1 p. 130): „*Angherist* (octoich) dela glas 5-lea inainte. Folio mic...“

Acelaşĭ prelat descrie un manuscript slavon din biblioteca d-luĭ D. A. Sturdza, întitulat: „Въ имѣ ѿца и сна и стго Дха. Сїа стаа книга глемаа А н г е л е с нрѣвыи сътвори ѿ своєгѡ правагѡ стѣжанїа Пан Геѡргїе вел чашник. и кнѣгинѣ Анна и даде а въ свои новосъзданныи сты монастир, зовемыи подгорїє Пеѡн. да бѫдет имъ вѣчнаа памѧт и родителем их. и сътвориса стаа книга въ дни Іѡ Василїе воевод. вълѣт ҂зрм и. (7148). мсца ген. п. Adecă: În numele Tatăluĭ şi al Fiĭuluĭ şi al Sântuluĭ Duh. Acéstă sântă carte ce se chiamă întâĭul *Angheles* o făcu din drépta sa agonisită pan Georgie vel (mare) păharnic şi cnéghinea Anna, şi o dădu în a sa noŭ-zidită sântă mănăstire numită podgoria Peon, ca să fie lor vecĭnică pomenire, şi părinţilor lor; şi s'a făcut sânta carte în ḑilele luĭ Ioan Vasilie Voevod, în anul 7148

(1640) luna Ianuarie 8". Apoĭ se adaugă într'o notiţă: „Octoicul se numĭa *Angheles* saŭ *Angherest* şi era despărţit în doĕ tomurĭ. Tomul întâiŭ cuprindea glasurile 1, 2, 3 şi 4. Tomul al 2-lea cuprindea glasurile 5, 6, 7 şi 8. Tomul întâiŭ se numĭa *Anghelesul* întâiŭ, al doilea—*Anghelesul* al doilea" (Tocilescu, Rev. t. 5 p. 146).

Printr'o scrisóre, episcopul Melchisedec ne împărtăşesce că cuvîntul i se pare a fi derivat din *ἄγγελος*, „pentru imnurile sublime cuprinse în Octoich, pe carĭ bătrâniĭ noştri cărturarĭ le privĭaŭ ca cum ar fi inspirate de îngerĭ". Acéstă ipotesă se intăresce prin aceĭa că şi'n musica bisericéscă rusécă unele cântărĭ se numĭaŭ **Ангельскiа** adecă „îngerescĭ" (Drevnosti, Moscva 1865-7, Archeolog. Slov. p. 23). Este probabil că acest plural slavic aŭ fost tradus românesce prin anghileştĭ, de unde apoĭ, considerându-se ca substantiv, s'a format singularul angelest, anghilest, după cum este la mitropolitul Dosofteĭu. Remâne însă fórte anevoe de explicat, în orĭ-ce cas, variantul *anghirĭate* în textul din 1588, care se apropiă de grecul *ἄγκυρα* „ancre, symbole du salut".

Lăsând etimologia la o parte, este important de a constata cu acéstă ocasiune, că Româniĭ începuseră a'şĭ forma o terminologiă musicală bisericéscă propriă a lor.

v. *Catavasiar.—Psaltichiă.*

Anginĕ.—v. *Anghină.*

Angiŭ.—v. *Hangiŭ.*

Angliă, s. f.; t. de Comm.: sorte d'étoffe très ordinaire, de provenance anglaise ou supposée telle. Şi la Serbĭ „Anglìĭa, englisch Tuch, pannus anglicus" (Karadžić). Din *angliă* se făceaŭ haĭne femeiescĭ şi bărbătescĭ. Cuvîntul remâne cristalisat în poesia poporană, care îĭ maĭ adaugă une-orĭ pe proteticul *d*: *dangliă.*

I. Crénga, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 24): „Am maĭ vĕḑut dăunăḑĭ umblând pe aicĭ prin sat un cĭofligar de-alde tine, dar acela era olécă maĭ chipos şi altfel îmbrăcat:

Cu antereŭ de canavaţă
Ce se ţinea numa'n aţă,
Şi cu nădragĭ de *anglie*,
Petece pe eĭ o mie...

şi când mergea pe drum, nădragiĭ mergea alăturea cu drumul..."

Satira poporană „Pascile Ţiganilor":

Ĭute în cort s'a băgat
Şi'n gĭubeă s'a îmbrăcat,
Intr'o gĭubeă
Ce mult plătĭa:
Căptuşită cu valeŭ,
Numaĭ aţe de un leŭ,
Cu mantă de-*angliă*
Cu peteci o miă...

(G. D. T., Poes. pop. 262)

Balada „Iosif" de lîngă Braşov:

Din umerĭ pînă 'n călcâe
Tot în haĭne de *anglie*
Să mergeţĭ la cununie...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

O doĭnă tot de acolo:

Eŭ ţĭ-am spus, mândruţă, ţie
Să 'ţĭ facĭ iĭe
De *anglie*
Să'mĭ fiĭ dragă numaĭ mie;
Tu ţĭ-aĭ făcut de pargat,
Să fiĭ dragă şi la alt...

(Ibid.)

Cântec din Ardél (c. Bucĭum-Şésa):

Ea 'n cămară se băga
Şi frumos că se gătĭa,
Din crescet pînă'n pămînt
Tot în haĭne de argint,
Din crescet pînă 'n călcâe
Tot în haĭne de *danglie*...

(Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 545)

v. ²·*America.*

Anglìcă } v. *Aglică.* —
Anglìcĭu, anglicèl } *Anghelică.*

Anìcă, n. pr. pers. f.; diminutif d'A n a : Annette. Sinonim cu A n c ă, A n c u ţ ă, A n i ţ ă, A n u ţ ă...

Cântec poporan din Fălciĭu (I. Ghibănescu, c. Băsescĭ):

Frunḑă verde de mătasă,
Anică frumoasă!
Pe cea vale 'ntunecoasă,
Anică frumoasă!
Vine mórtea mănioasă,
Anică frumoasă!
Cu cuţite şi cu coasă,
Anică frumoasă!
Să'mĭ ĭea sufletul din oasă,
Anică frumoasă...

La danţul poporan moldovenesc numit „Horodinca", una din strigăturile este:

Haĭ să jucâm horodinca,
Că s'a măritat *Anica*!...

pe când la „Polca-hora":

Haĭ să jucâm polca-hora,
Că s'a măritat T u d o r a!...
(P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ)

v. [1]·*Ana.* — *Anuţă.*

[1]·**Anìn** s. **arìn** (pl. *aninĭ*, *arinĭ*), s. m.; t. de Botan.: Alnus, aune. Unul din arboriĭ ceĭ maĭ obicĭnuiţĭ în pădurile şi luncile Românieĭ. Forma cu *-n-* se întrebuinţéză maĭ mult în Muntenia şi'n Banat, forma cu *-r-* în Moldova şi 'n Ardél. *Anin* nu derivă din latinul à l n u s (Cihac), fiind o duplă pedecă fonetică: mutarea accentuluĭ şi epentesa unuĭ *i* tonic. Din à l n u s s'ar fi născut cel mult à n i n, ca „dàfin" din „dàphne" şi ca portugesul „àlemo = àlnus". După cum francesul „chêne" nu vine din „quercus", ci din adjectivul „quercīnus", italienesce „quercìno", întocmaĭ aşa românul *anìn* se trage d'adreptul din a l n ī n u s. Să se observe că şi sinonimul italianul „ontano" derivă dintr'un adjectiv „alnetanus".

Neculce, Letop. II p. 244: „dacă s'aŭ făcut ḑioă, s'aŭ apropiat prin *arinĭ* lângă sat pre din gĭos de curte într'o ripă..."

Doĭna „Singur pe lume":

Frunḑă verde de *anin*,
Cine'ĭ ca mine străin?
Numaĭ mĭerla din păḑurĭ,
Cârsteĭul din arăturĭ...
(G. D T., Poes. pop. 283)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „salba móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ cu falnicĭ jugastri, cu plopĭ nalţĭ şi supţirĭ, cu *aninĭ* uşureĭ..."

Aninul e de doĕ felurĭ: *anin*-n e g r u „alnus glutinosa" şi *anin*-r o ş u saŭ *anin*-a l b „alnus incana", ambele diferind prin frunḑiş. Despre o a treĭa specià,

v. *Liliac-de-munte.*

S. Fl. Marian a studiat însemnătatea poporană a *aninuluĭ* în Bucovina, unde — ḑice el — din *arin*-n e g r u, fiind creḑut că putreḑesce cu greŭ saŭ chĭar nicĭ o dată când se află în umeḑélă, se fac „colacĭ la fântână", adecă se cercuesce temelia la puţurĭ; de asememenea se fac „coveţĭ şi trocĭ pentru porcĭ". Apoĭ din cójă saŭ scórţă se face „cruşală saŭ curşală, un fel de argăsélă" pentru opincĭ: „opincile cruşite saŭ curşite se fac roşiĭ întunecate şi ţin maĭ mult decât cele necurşite". Maĭ departe, atât scórţa precum şi buburuzele de *arin*-n e g r u figuréză în medicina poporuluĭ: buburuze ca léc de „cel-perit" şi de orbalţ; scórţa, pisată ca făină, se presară peste „bubele cele rele". Afară de acésta, scórţa se maĭ întrebuinţéză şi la vite când bolesc de picĭóre, făcêndu-se o „cruşală" în care boiĭ saŭ oile cele bolnave staŭ pînă ce li se roşesc picĭórele.

v. *Colac.* — *Covată.* — *Cruşesc.*

Aninul are o mare însemnătate şi'n industria poporană. Din *anin*-n e g r u, fie scórţă, fie bobiţe, fac ţerancele n e g r é l ă, adecă văpséua cea négră pentru ţeseturĭ: „nu numaĭ diferite lâneţe, ci şi mantale şi sumane lâĭ, scule de bucĭ, de bumbac, de in, şi alte pânḑeturĭ, precum şi aţe la opincĭ, carĭ sînt făcute din lână albă de capră". Bobiţele saŭ buburuzele de *anin* se chiamă în Bucovina a n i n e saŭ a r i n e.

v. ²·*Negrélă.*

„*Arinul* vindecă de c e l · p e r i t; facĭ din el tabac şi tragĭ pe nas, saŭ îl ferbĭ cu apă şi beĭ..." (I. Nour, Bĕrlad).

v. ²·*Perit.*

Pentru ca strigoĭul să nu înviue, îĭ bat „un ţeruş de lemn de *arin* drept în inimă..." (I. Gheorghiŭ, Iaşĭ, c. Cârjóĭa).

v. *Strigoĭu.*

Peste Carpaţĭ, în loc de *arin* se aude maĭ mult forma *arine* (Sibiĭu, c. Orlat; Făgăraş, c. Lisa, c. Bucĭum etc.), în Banat *anine*, după cum se ḑice pe alocurĭ şi 'n Oltenia (I. Iliescu, Vâlcea, c. Recea).

O doĭnă din Ardél:

— Tu te ducĭ, bade sărace;
Dar eŭ ce focul m'oĭu face?
— Tu te'ĭ face, mândro, bine,
Că maĭ e frunḑă p'*arine*,
Că maĭ sint voĭnicĭ ca mine;
Şi maĭ e frunḑă pe salcă,
Şi maĭ sînt voĭnicĭ să'ţĭ placă;
Şi maĭ e frunḑă pe fag,
Şi maĭ sînt voĭnicĭ cu drag...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss)

„Cu sens ironic se ḑice:

Să facem de *arine*,
Că ţine maĭ bine...

tocmaĭ pentru că *arinele* nu e tare" (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

In districtul Muscel se aude adesea forma *aĭnin*.

„Pe aice se ḑice de o potrivă *anin* şi *aĭnin*" (E. Pascal, c. Nămăescĭ; C. Petrescu, c. Rădescĭ).

„La o pădure mică de *aĭninĭ* i se ḑice şi c r i n ă..." (I. Bădescu, Muscel, c. Botenĭ), în loc de obicĭnuitul a n i · n i ş.

v. *Crină.*

In fine, în Biharea *anin* se chiamă *arinde* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Din tóte formele poporane, muscelénul *aĭnin* şi bihărénul *arinde* sînt maĭ ales interesante. *Aĭnin* = *ainin* se datoréză propaginaţiuniĭ regresive a toniculuĭ *i*; *arinde*, pe de altă parte, pare a se fi desfăşurat din *arinĭe*=*arine*, după cum rostesc obicĭnuit Ardeleniĭ, printr'o formă intermediară palatală *aringe* = *arindje*.

v. *D.—I.*

²·**Anin** (*aninat*, *aninare*), vb.; 1°. attacher, suspendre; 2°. t. de Vénerie: attraper le chamois; 3°. en macédoroumain: monter. Sinonim cu a c â ţ, a t î r n, a t ă g â r ţ, î n ţ i n, dar fără nuanţă de silă saŭ de greutate, ci din contra: ce-va uşor, pe nesimţite, blând, abia-abia. Când acţiunea e însoţită de dibăciă şi de o eleganţă óre-care, saŭ când însuşĭ lucrul supus acţiuniĭ este plăcut orĭ scump, atuncĭ nu se a c a ţ ă, nu se a t î r n ă, nu se a t ă g â r ţ ă, nu se î n ţ i n ă, ci se *anină.*

Balada „Oprişanul":

El in curte aŭ întrat,
De zebrea aŭ *aninat*
Un cârlig d'e î m p ĕ r a t
C u p e t r e s c u m p e lucrat...

„Doĭnă voĭnicéscă":

Sciŭ că béŭ vinaţe recĭ
Şi că frig vr'o cincĭ berbecĭ,

Dar nu'ĭ frig eĭ cum se frige,
Ci'ĭ *anină* prin cârlige
Şi'ĭ întórce prin belcĭuge
Să le facă c a r n e a d u l c e...
(Alex., Poes pop.[1]. 262)

Cântec din Ardél:

Că mândruța, dragul meŭ,
De te vede că'ţĭ e reŭ,
Anină r o c h i ţ a 'n brâŭ
Şi dă fuga la rázâŭ
De'ţĭ cată lécul mereŭ...
(J. B., 13)

In balada „Novac şi corbul":

Şi pe loc eĭ s'aduna
Şi de Grue s'*anina*,
Şi cu Grue se lupta,
Şi pe Grue mi'l lega...

aninare care precede lupteĭ nu este o pornire violentă, ci o apucătură viclénă, ca şi 'n doĭna:

Sărace dragostile
Ciripesc ca pasările
Pe tóte gardurile,
Sub tóte straşinile;
Dară nu's tóte curate,
Ci's cu dracu mestecate:
Trec prin tină, nu se 'ntină,
De voĭnic tînĕr s'*anină*...
(J. B., 17)

saŭ:

Ĭubirile care's micĭ
Se aţin pe la poticĭ:
Trec prin tină
Nu se 'ntină,
De voĭnicĭ tinerĭ s'*anină*...
(Alex., Poes. pop. [2]., 304)

Cântec haĭducesc:

Haĭ cu mine 'n haĭducie;
Ce-oĭu câştiga ţĭ-oĭu da ţie;
Ţĭ-oĭu *anina* doĭ cerceĭ,
Doĭ cerceĭ de brebeneĭ,
Să tragă ochiĭ la eĭ...
(Ibid. 288)

Basmul bănăţenesc „Găitan de aor" (Picot, Dialectes roumains p. 30): „fata ieĭ se culcă în lĭégănu ieĭ, carĭe-i ţăsut cu firĭe de aor şi stă *anĭinat* la grindă..."

Costachi Stamate, „Scăldătórea cucóneĭ":

Şi o ţigancă fecĭóră, eghiptenéscă prăsilă,
Îngenuchĭată îĭ ţine o oglindă de cristal;
Şi altă fecĭóră, Grécă, pe cap pĕrul îĭ *anină*...

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 4: „Arvinte: Da bine, măĭ, la ce-a să 'ţĭ folosască ţie un cuĭu în părete?

„Pepelea: La nemic... dór numaĭ să am unde să'mĭ *anin* căcĭula, când oĭu vini la d-ta..."

In loc de „se a c a ţ ă scaĭul" se póte ḑice „se *anină*", pentru că scaĭul e fórte uşor şi se introduce pe furiş.

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 5: „Dómne! tare 's îndrăzneţĭ tineriĭ de astăḑĭ! Cum vĕd o femee frumuşică, s'*anină* de ea ca scaĭul..."

Cu acelaşĭ sens la Beldiman, Tragod. v. 3301:

Ĭeaŭ obraz mult Eniceriĭ, de ustale n'ascultaŭ,
Toţĭ se tăvălĭaŭ prin crâşme şi precum vré se purtaŭ;
De-a lor răcnete cumplite uliţile rĕsunaŭ;
Butcă de trecea, treĭ-patru în códă se *aninaŭ*...

Nuanţa cea caracteristică a luĭ *anin* apare fórte bine în locuţiunea proverbială:

Amin, amin,
Şi eŭ m'*anin*...
(Baĭcan, Vorbe bune, p. 10)

când cine-va nepoftit, dar cu duhul blândeţeĭ, îşĭ face loc la mésa saŭ la petrecerile altora.

Şi maĭ deplin s'a păstrat acéstă nuanţă în graĭul vînătoresc de prin Muscel, unde se ḑice „*anin* capra-négră" când dibacĭul gonaş o aduce la strîmtóre.

Nae Rucărénu, descriênd pe cânele seŭ de vînat:

O, şi ce bărbat maĭ este!
El pe ĭepure, pe vulpe,
Şi pe pulbere 'ĭ gonesce;
Ĭar pe cerb, pe căprióră,

Fie şi pe locul negru,
Mi ţi-ĭ bagă 'n rîŭ îndată;
Capra-négră nu maĭ scapă:
Cât clipescĭ, e aninată...

(Incercărĭ poetice p. 61)

v. *Aninătóre.*

Forma cea organică a cuvîntuluĭ s'a mănţinut în dialectul macedo-român: *alin.* Din acest *alin* s'a născut al nostru *anin* prin aceĭaşĭ asimilaţiune regresivă ca în „senin" din „serin = serēnum", „funigine = fuliginem", „cunună=coronam" etc. Dintr'un prototip *anin*, din contra, ar fi fost cu totul peste putinţă, după fonetica română, să derive *alin*, ci s'ar fi făcut *arin*, fiind-că *n* între vocale trece în *r*, nicĭ o dată în *l*.

Uniĭ trag pe *anin* din maghiarul nyúlni „toucher à quelque chose" (Cihac, II, 476); alţiĭ din latinul lēnis „lin", adică „leniter adfigo" (Lex. Bud.). A doua etimologiă, negreşit, atât sub raportul fonetic precum şi sub cel logic, e maĭ seriósă, dar totuşĭ nu ne mulţumesce, căcĭ în *anin* noţiunea de lin nu constituă sensul fundamental, care este acela de „joindre quelque chose à quelque chose", ci numaĭ îl nuanţéză, dându'ĭ un caracter determinat saŭ distinctiv. „A *anina*", sub forma organică „a *alina*", este latinul allēnare „accoupler = joindre d'une manière agréable", din ad şi lēnare „kuppeln". Prin aplicaţiunea cea sexuală a cuvîntuluĭ în latinul: „lēnare = joindre un mâle à une femelle" se lămuresce tot-o-dată în macedo-romăna desvoltarea sensuluĭ: „m'*alin* = mě suĭu pe ce-va", bună-óră într'un cântec poporan:

Ş' pi chĭeptu ţĭ s'*alinară*...

= „ils montèrent sur ta poitrine" (Dr. Obedenar, Texturĭ p. 340, Mss. în Acad. Rom.).

Din *anin* se forméză adjectiviĭ aninător şi aninăcĭos, afară de participiul aninat, care se póte lua şi ca substantiv: „cârlig aninat" şi „aninatul cârliguluĭ". Tot ca substantiv funcţionéză infinitivul aninare, ér cu nuanţă de despreţ: aninătură.

v. *Atîrn.*

Aninàre (pl. *aninărĭ*), s. f. — v. ²·*Anin.*

¹·Aninàt (pl. *aninaturĭ*), s. n. — v. ²·*Anin.*

²·Aninàt,-ă, adj.; part. passé d'anin pris comme adjectif: attaché, suspendu, accroché. Sinonim cu acăţat, atîrnat, atăgărţat, înţinat, dar fără nuanţă de silă saŭ de greutate.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruţeĭ atîrnaŭ păcorniţa cu feleştĭocul şi posteuca, care se isbĭaŭ una de alta, când mergea căruţa, şi făceaŭ: tronca tronca! tronca tronca! Ĭară în belcĭugul dela carâmbul de desupt din stânga era *aninată* o bărdiţă, pentru felurite întâmplărĭ..."

Balada „Dobrişan":

Cĭobaniĭ luĭ Dobrişan
Eĭ sînt boĭerĭ de Divan:
Şed în caţa rezemaţĭ,
Cu caftan toţĭ îmbrăcaţĭ;
Câte-o pétră nestimată
De plătesce lumea tótă
Sus pe caţă'ĭ *aninată...*

(Burada, Dobrogea p. 158)

Ghicitórea moldovenéscă despre „Scripcă" saŭ „Vióră":

Scoĭcă uscată
In cuĭu *aninată.*

(Revista populară, 1884, p. 46)

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Maĭ suindu-te, găsescĭ încă o altă că-

mară boltită, şi maĭ sus staŭ *aninate* clopotele mănăstiriĭ..."

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 10: „De cu dorile, atuncĭ când roua stă încă *aninată* pe firele de érbă, ea s'a pornit dela conacul de nópte..."

v. ²·*Anin.*

¹·**Anină.** — v. ¹·*Anin.*

²·**Anină.** — v. ¹·*Aninósa.* — *Arină.*

Aninăciós, -ósă, adj.; qui s'accroche facilement. — v. ²·*Anin.*

Aninătór, óre, adj.; celui ou celle qui accroche. — v. ²·*Anin.* — *Aninătóre.*

Aninătóre (pl. *aninătorĭ*), s. f.; t. de Vénerie: endroit où l'on attrape le chamois. Cuvînt vînătoresc de prin Muscel, sinonim cu c o l ţ. Nae Rucărénu în „Vînătorul Carpaţilor":

Jos, copiĭ, pe brâncĭ cu toţiĭ!
Audirăţĭ şueratul
Capri-negre p'între stânce?
Ne-a ulmat, dar sînt aicea.
Drept l'*aninătorĭ* vĕ duceţĭ
Şi vedeţĭ de le lŭaţĭ vîntul,
Ca nicĭ una să nu scape...

(Incercărĭ, p. 64).

„Când vînatul, adecă ursul, mistreţul saŭ lupul vulnerat stă pe loc ca să facă resistinţă, atuncĭ numaĭ copoĭul latră, şi acésta în limbagiul vînătorieĭ se dice: bat căĭniĭ. Tot astfel latră copoĭul şi tot astfel se dice când el a închis pe capra-négră în c o l ţ saŭ *aninătóre*..." (ibid. p. 145).

v. ²·*Anin.*

Aninătúră (pl. *aninăturĭ*), s. f. — v. ²·*Anin.*

¹·**Aninìş** s. **arinìş** (pl. *aninişurĭ*, *arinişurĭ*), s. n.; aunaie. Pădure de a n i n ĭ. Sinonim cu a n i n e t saŭ a r i n e t, care e pré-puţin întrebuinţat, şi cu c r i n ă, care e de tot sporadic.

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 247): „o fune şi cu cătă să va mai alége parté lor, însă din livadé Călăraşului în sus în hotarul Stroescu şi mérge pănă în vărfu *aninişului*, cu pădure, cu poĭana bradului..."

Vasilie Lupul, 1646, pentru braniştile mănăstiriĭ Putna (Arch. Stat. Doc. II Rom. No. 1): „de acolo la făntăna ce este supt verba, de acolo culme Hruşovului pănă la muncel şi pără la sfărşitul *arinişului*..."

Intr'un act rustic din Muscel, 1656 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 235) ne întimpină forma *ainiş*: „locul deîn luncă trece răul de ceĭa parte, cu *ainişul*, păn în ĭazul moriei...

De aci numirĭ de sate A n i n i ş (Frundescu).

George Vv. Ghica, 1660 (Arch. Stat., Mitrop. Bucur.): „să fie lor satul *Aninişul* ot sudstvo Sac, tot satul cu tot hotarul şi cu toţi Rumănii şi cu tot venitul, însă anume venitul de sare den zéce bolovani un bolovan şi den drobena de sare den zéce cară un car şi den vama boilor al triile ban..."

Aniniş e format din a n i n prin sufixul -i ş ca în „stejăriş", „aluniş", „cărpeniş", „pălteniş" etc., şi prin acelaşĭ sufix se formézà din „arină = năsip" colectivalul „ariniş" ca în „petriş", astfel că 'n forma *ariniş*, întrebuinţată maĭ ales în Moldova şi'n Ardél, se confundă foneticesce doĕ cuvinte cu totul deosebite.

v. ¹·*Anin.* — ²·*Ariniş.* — *Crină.* — *-iş.*

²·**Aninìş** s. **arinìş**, n. pr. loc. — v. ¹·*Aniniş.*

¹·**Aninósa**, n. pr. loc. f. artic.; nom de certains villages roumains. Frun-

ḑescu (Dicţ. top. 8) indică un sat *Aninósa* în Gorj, unul în Muscel, unul în Vâlcea, apoĭ în Argeş, în Dâmboviţa, în Buzăŭ. Cihac (II, 476) crede că acest nume derivă din a n i n „accrocher", negreşit prin adjectivul a n i n o s=a n i n ă c ĭ o s „qui s'accroche". Un asemenea sens nu se potrivesce cu o numire de sat. Maĭ potrivită ar fi derivaţiunea din a n i n „aune", adecă localitate plină de a n i n ĭ; dar românesce din numirile arborilor nu se forméză adjectivĭ cu -o s, de ex. „stejăros", „frăsinos", „brădos" etc. Originea cuvîntuluĭ trebue dară căutată aĭurea. *Aninósa* este — ca „senin" pentru „serin = serenum" — o formă asimilativă din *Arinósa* dela a r i n ă = lat. arena „sable", asimilat a n i n ă, după cum se şi rostesce pe a-locurĭ. In districtul Argeş există chĭar A r i n ó s a (Frunḑescu, 11). Acest nume, prin urmare, însemnéză: N ă s i p ó s a „La sablonneuse". Prin sinonimul slavic N ă s i p ó s a se chiamă o localitate în Mehedinţĭ şi alta în Prahova (Frunḑescu, 320). Din *Aninósa* apoĭ derivă numele de familiă A n i n o ş é n u şi cel topic A n i n o ş e n ĭ.

Deja într'un crisov dela Vlad-vodă Dracul din 1437 se menţionéză satul *Aninoasa* din Argeş (Venelin, Gramaty p. 78), pe care după aceĭa, pe la 1515, Négoe Basarab l'a cumpĕrat şi l'a închinat Mitropolieĭ din Tîrgovişte (ibid. 145).

Un cântec devenit fórte popular, deşi de origine poporană nu este, se începe cu:

În sat la *Aninósa*
Era o horă mare...
(Vulpian, Text p. 164)

v. *Arină.*

[2]**Aninósa**, n. pr. loc. f. art.; nom des deux couvents en Valachie. O mănăstire *Aninósa* a existat o dată în districtul Buzeŭ, o altă fiinţéză pînă astăḑĭ în apropiare de Câmpulung, ambele lîngă sate cu acelaşĭ nume.

I°. B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. al Buzeuluĭ (Mss.): „*Aninósa*, loc isolat în C. Cislăŭ c. *Aninósa.* Aci, în grădina dascăluluĭ, e un mal din care se scóte óse fórte marĭ de ómenĭ, din care causă se şi ḑice că ar fi de uriaşĭ. După tradiţiă, aci ar fi fost în vechime schitul *Aninósa*, care ruinându se, călugăriĭ s'aŭ mutat la un loc maĭ şes şi aŭ pus fundamentul mănăstiriĭ Cislăŭ".

In adevĕr, mănăstirea *Aninósa* din Buzeŭ fusese întemeiată, în numele Adormiriĭ Maĭceĭ Domnuluĭ, deja în prima jumătate a secululuĭ XVI şi se afla în flóre pînă pe la 1700. La 1590 Mihnea Turcitul îĭ întări satul Despicaţiĭ; ĭar Mateĭu Basarab, la 1644, confirmându-ĭ o moşiă (actele Ep. Buzeŭ în Arch. Stat.), ḑice că: „au aflat cărţile mănăstiriĭ bune şi dirépte de au ţinut de 100 de ani încoace, însă deîn Valé-séca pănă în apa Băşcei şi pănă în Brăduleţu, deč şi boĭarinul Domniiméle Mogoş căpitan încă au lăsat să ţie aşa, însă să se ştie să ţie mănăstiré *Aninoasa* deîntr'acest hotar ce scrie mai sus jumătate..."

Aŭ trecut abia doĭ seclĭ, şi dintr'o mare mănăstire n'a maĭ remas astăḑĭ decât „tradiţiă".

v. *Cislăŭ.*

II°. Pe când începuse a scădé mănăstirea *Aninósa* din Buzeŭ, s'a rădicat o altă mănăstire *Aninósa* în Muscel sub patronagiul luĭ Sf. Nicolae.

Aricescu, Ist. Câmpulunguluĭ t. 2 p. 106: „Acéstă mănăstire [*Aninósa*] a fost făcută, ca biserică de mir, de clucerul pan Tudoran Vlădescu şi de jupaniţa dumnéluĭ Alisandra la létul 7186 (1678) septemvrie 20 sub domnirea luĭ Duca-vodă".

Aci numaĭ cronologia trebuĭ întru cât-va rectificată.

In actul original de fundaţiune, din 1677 (Arch. Stat.), ceĭ doĭ soţĭ ḑic că: „împreunându-ne Dumnezeu pre amăndoi dentru tinerétele noastre şi dentru a sfinţiei sale multa milă, dăruitu-ne-au coconi şi de toate ce tribuescu omului; însă, după cum se cuvine înpotriva noastră, făcut'am şi la satul nostru *Aninoasa* ot sud Muşcel, unde ne-au fostŭ şăzămăntul şi temeĭul părinţilor noştri, case boereşti şi de toate de ce tribuescu înprejurul casii, şi am zidit şi am înălţat şi beséreca mare de piatră şi o am înfrumuseţat cu toată podoaba ei, socotindu să fie beséreca de mir, precum se cade praoslavnicilor creştini; ĭară după acéĭa întămplăndu-ni-se de ne-au luat Dumnezeu coconii ce am avut şi numai ci ne-au rămas o cocoană anume Preda caré o am căsătorit după Costandin post fečorul lu Costandin biv vel peh, şi văzăndu că lumé ačasta ĭaste deşartă şi viaţa omului ĭaste ca o nimică, pus'am găndul cătră Dumnezeu a-tot-ţiitorĭul şi cătră a pré-curatei a lui Maĭcă de am făcut sfănta beséreca den *Aninoasa* să fie sfăntă mănăstire de călugări..."

v. [1]*Aninósa.*

Aninoşèni }
Aninoşénu } v. [1]*Aninósa.*

Anisòn.—v. *Aniş.*

Anìş, s. n.; t. de Botan.: anis, Anisum vulgare. *Aniş* = ung. a n i s (citesce: aniş) se aude maĭ mult peste Carpaţĭ, pe când la noĭ circuléză forma luată dela Turcĭ: a n a s o n, şi acea dela Grecĭ: a n i s o n, ér în Moldova a n o s saŭ h a n o s.

Dicţionar Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Anish.* Anetum."

Lexicon Budan: „*Aniş,* m o l o t r u saŭ c h i m i n - d u l c e".

v. *Anason.*—*Hanos.*

Anişòr (pl. *anişorĭ*), s. m.; année, petite année. Deminutiv din a n, deşi în fapt represintă acelaşĭ numĕr de ḑile. Se întrebuinţéză, maĭ ales la plural, atuncĭ când dorim a înfăţişa timpul despre care se vorbesce ca ce-va maĭ scurt, îndulcind óre-cum impresiunea ce ar produce asupra ascultătoruluĭ positivul a n.

Balada „Moşnégul":

Vremea grea a vremuit,
Anişoriĭ s'a 'mplinit...
(G. D. T., Poes. pop. 619).

O colindă:

Căcĭ n'am fost p'aicĭ
De *anişorĭ* cincĭ...
(Ibid. 68)

Jipescu, Opincaru p. 16: „mĭ-am dat ostenéla, şi 'n câţĭ-va *anişorĭ* am făcut o carte ţĕrănéscă..."

Anişor e potrivit maĭ cu sémă când e vorba despre o vrîstă fragedă.

I. Văcărescu, p. 17:

La un loc toţı nuriĭ cresce
Maĭ spre ḑece *anişori,*
Şi'n fetiţă 'nchipuesce
Fulger de biruitorĭ!..

v. [1]*An.*— *-işor.*

Anìţă, n. pr. pers. fem.; Annette. Deminutiv din A n a, ca şi A n c ă, A n c u ţ ă, A n u ţ ă, A n u ş c ă, A n i c ă etc.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „Adecă eŭ *Aniţă* fata Maricăĭ Cărcoii..."; dar maĭ jos la iscălitură aspirat: *Haniţă.*

Neculce, Letop. II, 249, vorbind despre Domnul moldovenesc Dimitraşco Cantacuzino: „işĭ luase o fată a uneĭ rachieriţe de pe Podul-vechĭu, anume

Arhipoae, ér pre fată o chĭema *Aniţă* şi era ţiitoarea luĭ Dimitraşco-vodă..."

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXV: „...s'o daĭ la pansion. Indată ce va întra acolo, n'o să'ĭ maĭ ḑică *Aniţa*, ce Madmoazel Anet..."

v. [1]·*Ana.—Anuţă*...

An-noŭ (artic. *anul-noŭ*, *anuluĭ-noŭ*), s. m.; nouvel an. Sub raportul formeĭ, *an-noŭ* constituă un singur cuvînt, deşi se declină numaĭ „an-", întocmaĭ după cum un singur cuvînt este „cel-alalt" în care nu se declină decât „cel"; sub raportul sensuluĭ, îşĭ are şi maĭ mult o individualitate propriă bine hotărîtă, însemnând abia primele 24 óre din totalitatea unuĭ an. De aci ingeniósa ghicitóre poporană: „Care an ţine numaĭ o ḑi?—*Anul-noŭ*" (Sbiera, Poveştĭ, 321). Ca o singură ḑi, *anul-noŭ* e sinonim cu Sân-Văsiĭu, căcĭ cade tocmaĭ la 1 ianuariŭ în serbătórea Sântuluĭ Vasilie. Întregul an care precede *anuluĭ-noŭ* se ḑice an vechĭu; dar aci nu maĭ e un singur cuvînt, ci sînt doĕ vorbe deosebite: substantivul an cu sensul seŭ obicĭnuit de treĭ-sute şi atâtea ḑile, urmat de adjectivul „vechĭu" funcţionând ca orĭ-care alt calificativ: an bun, an reŭ etc. De aceĭa se póte pune şi la plural: anĭ vechĭ, adecă perióde de de-mult trecute de câte 365+365+365 ḑile, pe când *an-noŭ* n'are plural, fiind o singură ḑi faţă cu anul vechĭu cel immediat şi cu toţĭ aniĭ vechĭ ceĭ maĭ de 'nainte, precum şi faţă cu cele-lalte ḑile ce'ĭ vor urma pînă la încheĭarea perioduluĭ de 365 şi 'n carĭ se cuprinde anul viitor.

G. Alexandrescu, „Anul 1840":

Să stăpânim durerea care pe om supune;
Să aşteptâm în pace al sórteĭ ajutor:
Căcĭ cine scie óre, şi cine îmĭ va spune
Ce-o să aducă ḑiua şi anul viitor?..
An-noŭ! Aştept minunea'ţĭ ca o ceréscă lege...

Cu acéstă speranţă mereŭ amăgită că *anul-noŭ* deschide uşa unuĭ viitor maĭ frumos, ómeniĭ petrec îngropând anul vechĭu—după expresiunea poporană—şi urându'şĭ unul altuĭa ḑile maĭ bune:

Anul-noŭ cu fericire
Vĕ dorim şi cu 'nflorire,
Ca meriĭ,
Ca periĭ
In mijlocul veriĭ!..
(Alex. Poes. pop.[2] 101)

saŭ: „Bună diminéţă luĭ Sân-Văsiĭu! să deĭe Dumneḑeŭ să fie de acum într'un an

Stogul cât casa,
Pita cât masa,

slăninile cât uşile, untura ca cuptorĭul,

Porciĭ unturoşĭ
Şi ómeniĭ sănătoşĭ..."
(R. Simu, Transilv., c. Orlatu)

La vechiĭ Romanĭ tóte acestea se ḑiceaŭ fórte laconic: „annum novum faustum felicem", ceĭa ce se reducea în scris numaĭ la patru litere: A. N. F. F.

Românul crede că pînă şi pentru dobitóce *anul-noŭ* este o ḑi de resuflare a necazurilor.

„In nóptea spre *anul-noŭ* se deschid cerurile, şi cine vede când se deschid capĕtă dela Dumneḑeŭ tot ce va cere; de asemenea vitele vorbesc în acea nópte între ele, spunênd luĭ Dumneḑeŭ cum le chinuesc ómeniĭ, dar cine ar asculta vorba lor, móre..." (V. Mircea, Ĭaşĭ, c. Copoŭ; M. Lupescu, Sucéva, c. Broşteni; P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ).

„Poporul crede că în séra spre *anul-noŭ* tóte animalele vorbesc unele cu altele întocmaĭ ca şi ómeniĭ, spunêndu'şĭ fie-care câte a păţit în timpul anuluĭ..." (I. Iftimescu, Sucéva, c. Saru-Dorneĭ).

Tóte obiceiele poporane dela *anul-*

-*noŭ*, unele moştenite din Roma saŭ proprie Românilor, altele împrumutate maĭ târḑiŭ de pe la veciniĭ saŭ comune maĭ multor popóre, decurg din acéstă duplă năzuinţă: îndreptarea sórteĭ pe viitor şi gonirea relelor trecutuluĭ. Numaĭ o mică parte din ele aŭ fost descrise de d. G. D. Teodorescu (Incercărĭ, Buc. 1874 p. 55-66). Unele aparţin *anuluĭ-noŭ* şi Crăciunuluĭ tot-o-dată, doĕ ḑile marĭ atât de înrudite în credinţele poporuluĭ încât: „la anul-noŭ se ḑice şi C r ă c ĭ u n u l - m i c“ (D. Recénu, Banat, Lugoş). Aşa sînt maĭ ales: C o l i n d a, împărţirea d a r u r i l o r şi B r e z a ĭ a cu varianturile sale: C e r b saŭ C a p r ă, T u r c ă saŭ Ţ u r c ă etc., despre carĭ a se vedé la locurile lor. De asemenea v r ă j i l e, maĭ cu sémă cele de măritiş, se fac nu numaĭ la *anul-noŭ*, ci de o mulţime de orĭ: la Sânt-Andreĭu, la Bobotéză, la Sân-Georz, la Crăcĭun. Cele maĭ caracteristice pentru *anul-noŭ* sînt anume acele datine, carĭ privesc direct saŭ indirect, ca piezĭ saŭ prevestirĭ, la lucrarea pămîntuluĭ şi 'n genere la munca de peste an.

„In ḑiua de *an-noŭ* nimene nu dórme, că tot anul va hi somnoros; nu daŭ banĭ împrumut, şi cine n'are banĭ atunce, va fi tot lipsit; se pun c ă r i n d a r e de cépă...“ (D. Popu, Transilv., Făgăraş, c. Copăcel).

„Despre *anul-noŭ* este obiceĭu de a pune 12 cojĭ de cépă în rînd umplute cu sare, închipuind cele 12 lune ale anuluĭ, şi care cójă lasă maĭ multă apă din sare, acea lună e maĭ ploiósă...“ (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza; I. Iordachescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ; etc.).

v. *Cărindar*.

„La *anul-noŭ* de demânecate fie-care om trebuĭ să ĭea în mână unélta cu care lucréză în cursul anuluĭ, şi s'o mănuéscă de treĭ orĭ. Aşa plugarul ĭea sapa, cu carea dă de treĭ orĭ în pămînt, şi furca, cu carea rădică de treĭ orĭ. De asemenea fac, fie-care în felul seŭ, cĭobotarĭul, croitorĭul, dulgherĭul, chetrarĭul şi herarĭul, ca semn de bărbăţiă şi sporĭu la lucru...“ (Preut I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

„Spre *anul-noŭ* ómeniĭ se duc câte doĭ pe la grădinele lor, unul cu un topor în mână şi altul cu un braţ de paiă. Cel cu toporul se duce la arbore rostind că voesce să'l taĭe; cel cu paiă ĭĭ respunde să nu'l taĭe, căcĭ îl ĭea în chezăşiă că la véra viitóre va face róde multe; acésta se repetă de treĭ orĭ, apoĭ îl légă cu pae ca semn că l'a luat în chezăşiă..“ (Dobrogea, Constanţa, c. Urum-beĭu).

„Despre *anul-noŭ* şi la *anul-noŭ* se obişnuesc: p l u g u l - c e l - m a r e, p l u g u l e ţ u l, V a s i l c a saŭ S i v a şi S o r c o v a. Iată chipul cum se urméză acestea: 1⁰. In diminéţa ajunuluĭ Sf. Vasile un numĕr óre-care de flăcăĭ se înhamă la un plug, alţiĭ cu clopote în mână, alţiĭ cu bicĭurĭ, şi merg din casă în casă cu plugul după dînşiĭ, sună din clopote, trosnesc din bicĭu şi uréză an înbelşugat, căpetând pentru asta banĭ şi t u r t a p l u g u l u ĭ, care este o azimă gătită înadins pentru acest sfîrşit. 2⁰. Băieţiĭ ceĭ micĭ fac câte treĭ un pluguleţ de lemn, întocmaĭ după chipul pluguluĭ celuĭ mare; córnele pluguleţuluĭ le împodobesc cu cĭucurĭ şi cu cănurĭ de diferite feţe, şi atîrnă de el un clopoţel; apoĭ umblă treĭ câte treĭ din casă în casă, urând an mănos; unul din ceĭ treĭ se ḑice plugar şi pórtă pluguleţul, altul numit mînător trosnesce cu bicĭul, ĭar cel-lalt numit épă pórtă traista unde se pune bornaciĭ saŭ covrigiĭ ce'ĭ capĕtă câte-şi-treĭ plugariĭ. 3⁰. Vasilca saŭ Siva este o căpăţînă de porc împodobită cu măr-

gele, cerceĭ, inele, brățărĭ, sălbĭ, etc.; umblă cu ea căntând Țiganiĭ în nóptea Sfîntuluĭ Vasile și capĕtă banĭ, muschĭu saŭ limbĭ de porc. 4°. In diminéța *anuluĭ-noŭ* copiiĭ micĭ dela 2-6 anĭ merg pe la némurĭ și'ĭ s o r c o v e s c; sorcova e o nuĭa de mĕr împodobită cu lână de diferite fețe saŭ cu hârtiă colorată..." (M. Radulescu, Ialomița, c. Gârbovĭ; P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

v. [1]*An.*—[2]*Bârță.* — *Brezae.* — *Bobotéză.* —[2]*Buhaĭu.* — *Busuĭoc.* — *Căntătorĭ.* — [2]*Cerb.* — *Colindă.* — *Comóră.* — *Crăcĭun.* — *Par.* — *Porc.* — *Scovardă.* — *Semĕnat.* — *Sorcova.* — *Turcă.* — *Țigan.* — *Vasîlcă.* — *Văsiesc.* — *Văsîĭu.* — *Vergel.* — *Vrajă...*

Anocàto, adv.; sens dessus dessous, sens devant derrière. Ca și sinonimul a n a p o d a, *anocato=ἄνω κάτω* ne-a venit dela Grecĭ în epoca fanariotică. Curat românesce: d'a n d ó s e l e a, d'a n d a r a t e l e a, a r a b a b u r a...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 2: „N'am răgaz nicĭ măcar un cés!.. Ba să le aștept cu masa pînă pĕ la tócă; ba îmĭ fac casa *anocato* pînă pĕ la doĕ după mĭedul nopțiĭ, tot-cu jocurĭ și cu nebuniĭ..."

Basmul „Câtea'n vardă" (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Și tot astfel spuse și trase mereŭ cu bățul până ce se făcu azima *ano-cato,* adică una cu cenușă, de nu se maĭ alese nimic de dînsa..."

v. *Anapoda.* — *Arababura.*—[1]*Grec.*

Anòs. — *Aniș.* — *Hanos.*

Ànost, -ă, adj.; „insipide, fade; du ngr. *ἄνοστος*" (Cihac). In opozițiune cu n o s t i m „plaisant"=*νόστιμος.* Ca verb se dice a n o s t e s c „ennuyer" = *ἀνοστίζω;* ca substantiv, a n o s t i ă = *ἀνοστιά,* ér cu nuanță de despreț: a n o s t i t u r ă.

Laurian-Maxim: „*Anost,* neplăcut, nesărat, fără gust".

La Alexandri, Boierĭ și cĭocoĭ, act. IV sc. 3, bătrâna cochetă Tarsița, audind laudele făcute uneĭ frumóse tinere, exclamă năcăjită: „Ce a n o s t i ă!"...

Costinescu: „A n o s t i t u r ă, prefăcĕtură, afectațiune, întrecĕtură".

v. [1]*Grec.*

Anostèsc }
Anostiă } v. *Anost.*
Anostitùră }

Anóten. — v. *Nóten.*

Anotìmp (pl. *anotimpurĭ* s. *anotimpĭ*), s. n. et m.; saison. — v. [1]*An.*

A'n-picĭórele (d'), adv.; en marchant à pied. Sinonim cu p e j o s, dar presupunênd neapĕrat o mișcare ne'ncetată, deși nu ĭute; nicĭ decum stare pe loc. *D'a'n-picĭóre* saŭ *d'a'n-picĭórele* se referă cătră p e j o s întocmaĭ ca d'a'n-c ă l a r e l e cătră c ă l a r e. E maĭ cu sémă poporană locuțiunea: „a boli *d'a'n-picĭórele*", când cine-va umblă ca tótă lumea, mișcându-se în drépta și'n stânga, dar numaĭ el scie cât de reŭ pătimesce.

O doĭnă din Banat:

Du-te dor, pustiĭu de tine!
Nu maĭ veni pe la mine,
Că aĭ maĭ venit o dată
Ș'am zăcut o vară tótă:
Bolĭam bólă de-*a'n-picĭóre*
Și nemica nu mĕ dóre...

(Vulpian, Text p. 94)

v. [4]*An.*

Antàl (plur. *antalurĭ*), s. n.; tonneau, mesure de capacité. Sinonim cu b u t e și p o l o b o c, maĭ ales cu augmenta-

tivul b u t o ĭ u, dar implicând tot-o-dată noţiunea de mĕsură de capacitate: 50 de vedre. Se întrebuinţéză maĭ cu deosebire în Moldova.

Alexandri, Doĭ morţĭ viĭ, act I sc. I:

Prietenĭ bunĭ, să bem şi să mâncâm,
Căcĭ póte mânĭ vom da de cés amar!
Haĭ de pe-acum voĭos să ne 'necâm
Într'un *antal* de vin bun de Cotnar...

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Ĭa să fie un *antal* cu vin orĭ cu rachiŭ, şi să vedĭ atuncĭ: ar şedè carul stricat atâta timp în mijlocul drumuluĭ?...“

Unguresce cuvîntul sună a l t a l a g, a n t a l a g şi á t a l a g. Dela Ungurĭ l'aŭ primit Poloniĭ şi Ruşiĭ sub forma a n t a l, nemţesce A n t e l. Moldoveniĭ însă n'aŭ luat pe *antal* d'a-dreptul dela Ungurĭ (Cihac, II, 476), ci prin Polonĭ, la carĭ acéstă vorbă a fost atât de respândită, încât a dat nascere comiculuĭ epitet A n t a ĭ o w i c z, literalmente „Antalescu“, cu sens de „beţivan“ (Linde).

v. *Bute.—Védră.*

Antănăsiĭ, s. f. plur.; t. du Calendrier popul.: le 16 et le 17 Janvier considérés comme jours néfastes. Se aude maĭ ales în Banat şi 'n Oltenia (Mehedinţĭ). S. Mangiucă, Calendarĭu 1882: „Pre 16 şi 17 Ianuariŭ cad şi *Antănăsiile*, ḑile rele de bóle marĭ şi ameţelĭ de cap şi de dat de reŭ a copiilor...“

Cuvîntul e compus din A n t o n şi T ă n a s e, doĭ sfinţĭ carĭ se serbéză la 17 şi 18 Ianuariŭ, amalgamaţĭ prin aceĭaşĭ procedere poporană ca în „Cosmandin = Cosma + Damian“, „Todorusale=Tóder+Rusaliĭ“, „Petrolie = Pétru+Ilie“ etc.

v. *Ana-fóca.*

Prima întrebare este: de ce óre *Antănăsiile* se încep la 16 Ianuariŭ, pe când în usul general al bisericeĭ Sf. A n t o n se ţine la 17? Un singur calendar slavic pune pe acest sânt la 16, şi anume cel cuprins în evangeliarul dela Reims, care—după cum a demonstrat'o academicul rus Bilĭarski (O kirillovskoĭ časti Reĭmskago Evangeliĭa, SPtrb. 1848) — s'a scris de către un Român în România pe la începutul secoluluĭ XIV. *Antănăsiile* din Banat şi din Oltenia aŭ păstrat dară reminiscinţa uneĭ particularităţĭ calendaristice curat românescĭ tocmaĭ din vécul de mijloc.

In acelaşĭ calendar (Martinov, Annus eccles. p. 348) după Sf. A n t o n urméză peste o ḑi la 18 Ianuariŭ „Sff. A t a n a s i e şi Ciril“, dar nu este nicĭ un sfânt pentru ḑiua de 17. E probabil că fie-căruĭa din ceĭ treĭ sfinţĭ li se atribuĭa la noĭ câte o ḑi deosebită, anume:

16 Ianuariŭ. A n t o n;
17 Ianuariŭ. A t a n a s i e;
18 Ianuariŭ. Ciril;

şi atuncĭ se explică pe deplin serbarea *Antănăsiilor* la 16 şi 17, fiind exclusă ḑiua de 18, care aparţinea în specie Sf-luĭ Ciril. De aĭmintrea, învecinarea Sf-lor Anton şi Atanasie în calendarul greco-slavic, de unde apoĭ a urmat amalgamarea lor la Românĭ, se potrivesce fórte bine cu impregĭurarea că Atanasie a fost nu numaĭ contimpuran, ci chĭar ucenic şi apoĭ biograf al luĭ Anton.

Cât se atinge de rolul cel patologic al *Antănăsiilor*, maĭ ales pentru ameţelĭ şi bóle de copiĭ, el se înlânţuesce cu numele „pojaruluĭ“ în limbile occidentale: „feu Saint-A n t o i n e“, „A n t o n s-feuer“, „A n t h o n y's-fire“, care se intemeĭază pe o legendă născută în Francia în secolul XI (Migne, Dict. hagiogr. I, 215). Se scie că pojarul e însoţit de ameţelĭ şi seceră maĭ ales pe copiĭ. După Cihac (II, 155)

s'ar ḑice şi romănesce: „pojarul Sf. A n t o n", ceĭa ce însă noĭ n'am putut verifica în graĭul poporan. In orĭce cas, credinţa Românilor despre *Antănăsiĭ* ca „ḑile rele de bóle marĭ şi ameţelĭ de cap şi de dat de reŭ a copiilor", fiind originară din apusul medieval, datéză cam din epoca Cruciatelor.

v. *Anton.*—*Antonică.* – [2]·*Brâncă.*—*Orbalţ.*—[2]·*Pojar.*

Antèp. s. m.; t. de Botan.: bois de Sainte-Lucie, Prunus mahaleb. O varietate de v i ş i n, al căriĭa lemn capĕtă cu timpul un plăcut miros, întrebuinţându-se maĭ ales pentru cĭubuce. Cuvîntul romănesc este întocmaĭ turcul a n t e p (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 9), ér nicĭ decum „une altération fort singulière du turc-arabe mahaleb" (Cihac, II, 543).

Dr. Polysu: „*Antep*, der türkische Weichselbaum".

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ, p. 17: „In cel-lalt unghiŭ era aşeḑat un dulap, prin ale căruĭ sticle sa vedeaŭ o mulţime de cĭubuce de *antep* şi de ĭasomiă, cu imamele de chihlibar limoniŭ..."

v. *Cĭubuc.*—[1]·*Turc.*

Antereĭaş.—v. *Antereŭ.*

Anterèŭ s. **anteriŭ** (plur. *anteree* s. *anterie*), s. n.; sorte de justaucorps, habit de dessous plus ou moins long, porté immédiatement sur la chemise et qui serrait la taille. Deşi cuvîntul vine din turcul a n t e r î = ngr. *ἀντηρί* = serb. a n t e r i ĭ a (Cihac, II, 543), totuşĭ el pare a fi destul de vechĭu la Românĭ, maĭ păstrându-se astăḑĭ la preuţĭ şi în poporul de jos, după ce a ajuns să despară cu desăvîrşire de vr'o câţĭ-va anĭ din clasele superióre. Sub domnia luĭ vodă Cuza se maĭ vedea încă din când în când câte un işlicar cu *antereŭ*, dintre carĭ ceĭ maĭ vestiţĭ eraŭ bătrânul Obedénu şi un unchĭu al principeluĭ: Grigorie Cuza.

Costinescu, Vocab. I, 46: „*Anteriŭ.* Haĭnă lungă grécă, peste care, încingêndu-se cu t a c l i t, îmbrăca g ĭ u b é o a".

Antereul purtându-se d'a-dreptul peste căméşă, de aci proverbul: „cămeşa e maĭ aprópe decât *anteriul*" (C. Negruzzi, Scrisórea XII).

Cântec poporan bucurescén de pe la finea secululuĭ trecut despre una din cele maĭ simpatice figure din istoria literatureĭ române:

> Ienăchiţă Văcărescu
> Şéde 'n pórtă la Dudescu,
> Cu cĭubuc de diamant,
> Capot roşu îmbrăcat,
> Cu *anteriŭ* de atlaz:
> Móre Dómna de năcaz...
>
> (Bucĭumul, 1863 p. 195)

Alexandri, Păpuşărĭul:

> Lumea'ĭ plină de păpuşĭ
> De tot soĭul, marĭ şi micĭ,
> Cu surtuce, cu mănuşĭ,
> Cu-*anteriŭ* şi cu işlicĭ...

Acelaşĭ, Barbu Lăutarĭul:

> Cât îĭ şede de frumos
> Cu şalvarĭ de merinos,
> Cu-*anteriŭ* d e c i t a r e a
> Şi cu fes de Indernea !..

Fiind vorba de c i t a r e a saŭ c i t a r i ŭ, stofă din care maĭ ales se făceaŭ *antereele*, apoĭ să ne aducem aminte că pe la 1821 costa 160 talerĭ „2 *anterie* d e c i t a r i ŭ, unul cu o vargă lahanie şi cu alta albă, şi altul cu vărgĭ închise..." (Tocil., Rev. II p. 333).

v. *Citarea.*

Antereele boierescĭ de altă dată, ca şi cele popescĭ de astăḑĭ, eraŭ prélungĭ pentru acele momente de veseliă,

în carĭ piciórele simţĭaŭ mâncărimea de a trage un danţ. Intr'o asemenea împregĭurare, boĭeriul—ḑice Alexandri în Barbu Lăutarul — „îşĭ anina pólele *anteriuluĭ* în brâŭ, îşĭ asvîrlĭa papuciĭ de remânea numaĭ în mestĭ, şi gĭuca..."

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1882 p. 453): „Popa Buligă, deşi era bătrân, dacă vede că ni-ĭ tréba de-aşa, unde nu'şĭ pune pólele *antereuluĭ* în brâŭ, ḑicênd: din partea mea, tot chef şi voe bună...!"

Antereul era nu numaĭ pentru boierĭ bătrânĭ, ci şi pentru junimea cea aurită din generaţiunile trecute.

Costachi Negruzzi, Zoe, I, sub 1827: „El [un tînăr cuconaş] purta un *antereŭ* de suvaĭa alb, era încins cu un şal roşu cu florĭ din care o pólă i se slobodĭa pe cópsa stângă, ĭar capetele alcătuind un fiong dinainte cădeaŭ apoĭ peste papuciĭ luĭ ceĭ galbenĭ; pe sub gĭubéoa de pambriŭ albastru blănită cu samur purta una dintr'acele scurte caţaveĭcĭ numite fermenele..."

Pe un altfel de tînăr ni'l descrie Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 13: „Intr'o diminéţă din luna luĭ Octobre anul 1814, un june de 22 de anĭ, scurt la statură, cu faţă ócheşă, ochĭ negri plinĭ de vicleniă, un nas drept şi cu vîrful cam ridicat în sus ce indică ambiţiunea şi mândria grosolană, îmbrăcat cu un *anteriŭ* de şamalagea rupt în spate..."

Ca şi boieriĭ şi ceĭ de prin curţile boierescĭ, tot aşa purtaŭ *anteree* hoţiĭ şi chĭar porcariĭ.

Balada „Stanislav Vitézul":

Spĕlând *anteriele*
Şi curăţind armele;
Anteriul haĭducesc,
Arme de sânge turcesc...
(G. D. T., Poes. pop. 563)

In „Catastihul" mănăstiriĭ Tuturor-Sfinţilor din Bucurescĭ pe 1741 (Mss. în Arch. Stat. f. 111, 112):

„S'au dat la doi purcari înbrăcăminte, la doao ĭapăngele i 2 *antirie* i 2 părechi dă nădragi, taleri 7..."

Să trecem acuma la *antereul* cel ţĕrănesc, care o să maĭ dureze încă cine maĭ scie câte ḑecimĭ de anĭ, căcĭ în popor moda ţine cu secolĭ, ér credinţele cu miĭ de anĭ.

Jipescu, Opincaru p. 80: „Are hinu pĕ el zechĭe, *antiriŭ*, zechioĭu, cojoc cu bumbĭ şi sarică dĕ'ĭ tribuĭe..."

La ţeranĭ, după localităţĭ, prin *antereŭ* se înţelege atât haĭnă lungă precum şi haĭnă scurtă, fiind sinonim pe aci cu m i n t é n, pe aci cu z e c h e, pe aci cu z ă b u n, cu c o p o r a n, cu i l i c.

„*Antereŭ* saŭ m i n t é n este o haĭnă ţĕrănéscă lungă pînă la brâŭ, se închee de sus pînă jos cu un rînd de bumbĭ, e înflorită la pept, guler şi mânecĭ cu găitane de osebite culorĭ după plăcere, mânecĭ strîmte înspre capĕt unde se închee prin treĭ bumbĭ. În timp de ĭérnă se căptuşesce cu lână. Tot *antereŭ* se numesce şi haĭna ce o pórtă preuţiĭ pe sub gĭubea, lungă pînă jos..." (N. Bălăuţă, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

„*Anteriul* este o z e c h e ţĕrănéscă, cusută cu găitan negru împregĭur" (St. Sersea, Prahova. c. Rânceḑĭ).

„Aceĭaşĭ haĭnă se ḑice *antiriŭ* când e nouă, ĭar z e c h e când este purtată..." (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chioj-du-Bâsca).

„Z e g h e propriŭ ḑisă este de lână négră, *antireul* este o zeghe albă" (B. Ionescu, Dîmboviţa, c. Săcueniĭ).

„In ḑile de serbătóre, ţeranul pune *anteriŭ* alb de lână de óiă, încins cu brâŭ roşu..." (S. Negoescu, Dîmboviţa, c. Racĭu).

„*Antiriele* se fac din dimiă albă“ (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sărdanu).

„Pe la noĭ țeraniĭ pórtă *antiree* pînă la brâŭ; *antiree* lungĭ le pórtă Țiganiĭ lăeșĭ“ (S. Dimitriu, Iașĭ, c. Sinescĭ).

„*Antereŭ* saŭ i l i c“ (P. Bumbar, Tutova, c. Odaia-Bursucanĭ).

„*Anteriŭ* saŭ z ă b u n“ (I. Ionescu, Rîmnic-sărat, c. Slobozia).

„*Anteriŭ* saŭ z e b a n, coporan saŭ zeche...“ (G. Nicolescu, Ialomița, c. Ceganĭ).

„Pe aice se ḑice c o p o r a n în loc de *anteriŭ*“ (D. Pavelescu, Ialomița, c. Chĭóra).

La deminutiv se face a n t e r e ĭ a ș.

v. *Arvinte*. — *Coporan*. — *Gĭubea*. — *Ilic*. — *Mintén*. — *Taclit*. — *Zăbun*. — *Zeche*.

[1]·**Anterlìc** (plur. *anterlicurĭ*), s. n.; pièce d'étoffe pour un a n t e r i ŭ. Și la Serbĭ a n t e r i l u k „panni quantum sufficit ad vestem anterija dictam conficiendam“ (Karadžić). Tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom. II, 324): „*anterlicurĭ* bune, de unul 90 banĭ“; tot acolo însă alt ce-va însemnézà: „a n t e r l i c u r ĭ, de 14 ocă 1 leu vechĭu“, póte nasturĭ pentru anteree.

v. *Antereŭ*.

[2]·**Anterlìc**. — v. [1]·*Anterlic*.

Antifòn (pl. *antifóne*), s. n.; t. de Théol.: antienne. Din grecul *ἀντίφονον* prin paleo-slavicul a n t i f o n ŭ. Literalmente însemnézà „vox reciproca“ (Isid., Orig. XI, 18), acelașĭ vers din psalmĭ repetându-se de doĕ corurĭ ca și când șĭ-ar respunde unul altuĭa. La liturgiă se cântă treĭ *antifóne*, ĭar de 'naintea fie-căruĭa preutul citesce singur în altar o rugă.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Slujba Sf. Grigorie f. 38 sqq.: „Și citescŭ cathizma *antifonelorŭ* pre treĭ despărțâturi. Popa în taĭnă citĭaște molitva î n t â ĭ u l u ĭ *antifonŭ*: Domne îndurate și milostive...“

De aci se chiamă a n t i f o n a r „carte cu *antifónele* bisericescĭ“ (Costinescu) saŭ „carte de biserică în care *antifónele* și alte părțĭ de slujbă sînt însemnate cu note“ (Aaron—Poenar—Hill).

v. *Psaltichiă*.

Antifonàr. — v. *Antifon*.

Antigìc. — v. *Altângic*. — *Condurul-Dómneĭ*.

Antihîrț, s. m.; t. de Théol. et de Mythol. populaire: Antechrist. Din sensul primitiv general de „dușman al luĭ Crist“: *ἀντί-Χριστός*, cuvîntul s'a aplicat maĭ tărḑiŭ în speciă la demonul din Apocalips, devenit o parte integrantă din mitul creștin despre sfîrșitul lumiĭ saŭ v r e m e a-d e-a p o ĭ. Deja din primiĭ secolĭ aĭ creștinismuluĭ, legenda cea apocaliptică începuse a lua la fie-care popor câte o altă desvoltare, nāscêndu-se astfel o mulțime de varianturĭ, între carĭ cel românesc înfățișézà unele particularitățĭ interesante. Forma *Antihrist* ne întimpină numaĭ în cărțĭ; în graĭu se aude: *Antehrîst*, *Antihîrstu*, *Antehârs* saŭ *Antihîrs*, și maĭ ales *Antihîrț*.

Noul Testament din 1648, Ep. Io. I, 18:

...cum ați auzit că va veni *Antihrist*, acmu încă mulți *Antihristi* începurâ a fi, de unde știm că vrémé déapoĭ ĭaste...	...*καθὼς ἠκούσατε ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν*...

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act II sc. 9: „Of, of! Se vede c'am agĭuns în vremea luĭ *Antihîrţ*... Brr, tare mi'ĭ frică..."

„*Antihristul* are să se nască în vremea de apoĭ dintr'o femee roşiă..." (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

„La vremea d'apoĭ, ḑice poporul, pămîntul va arde de şépte coţĭ, apele se vor retrage, numaĭ argintul va fi d'asupra în loc de apă; toţĭ se vor boci de sete; atuncĭ *Antehrîst* va veni cu o balercă cu apă trasă d'o épă albă, şi tot în acelaşĭ timp Maĭca Domnuluĭ c'un potir cu apă de viéţă şi c'un corn de prescure..." (I. Caltin, Némţ, c. Dragomirescĭ; I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

„*Antihîrstu* este dracul, care va eşi pe pămînt la vremea d'apoĭ ca să îndemneze pe ómenĭ a face tóte fără-de-legile. E! tată, s'a apropiat vremea d'apoĭ... a eşit *Antihîrstu* pe pămînt! a perit ruşinea..." (N. Coman, Buzeŭ, c. Maxenu).

„Când are să fie sfîrşitul lumiĭ va fi săcetă şi fómete şi are să se mănânce ómenĭ pe ómenĭ şi n'are să aĭbă de bĕut apă; atuncĭ are să vie *Antihîrţu* c'un poloboc cu păcură, tras de dracĭ, şi are să dee pe la ómenĭ, şi ceĭ ce or bè, are să'ĭ scrie pe o chele de ghihol şi 'ĭ va lua în ĭad..." (Ç. Licĭu, Iaşĭ, c. Cotnarĭ).

„La vremea d'apoĭ, cine va mânca prescură dela Hristos, vor merge în raĭu, ĭar cine va lua pâne multă şi beuṭură dela *Antehîrţ*, vor merge în ĭad" (G. I. Maior, Tutova, c. Plopana; I. Mirănescu, Iaşĭ, c. Podul-Ilóiĭ).

Apoĭ poporul pune pe *Antihîrţ* într'o strînsă legătură cu Sânt-Ilie:

„La vremea de apoĭ Sf. Ilie va avé o luptă mare cu *Antihîrţ* şi va fi biruit" (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

„...*Antehârs* are să umble cu o pâne şi un urcĭor cu apă, fără ca ele să se maĭ mântue, şi are să facă minunĭ ca şi Hristos, înşelând pe ceĭ slabĭ în credinţă; apoĭ va veni şi Sf. Ilie din cer, mustrând pe *Antehârs*, care va porunci credincĭoşilor seĭ să tae capul luĭ Sf. Ilie, din al căruĭ sânge se va aprinde pămîntul şi va arde de 9 coţĭ, ş'atuncĭ va fi şi sfîrşitul lumiĭ..." (D. Demetriŭ, Tuţova, c. Lungescĭ).

Acest amestec al luĭ *Antihrist* cu sf. Ilie ne întîmpină deja în Alexandria luĭ popa Ion din Sim-Pietru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 88): „vor eşi aceste limbi în ḑilele lu *Antihrist* căndŭ va împărăţi el, şi se vorŭ închina lui, şi ei vor fi muncitori de creştini şi cu Ovrei şi cu Ţiganii, şi vorŭ mănca coconii creştineşti, şi vor previ părinţi şi nu-i vor pute folosi în trei ani; anul va fi ca luna, luna ca săptămăna, săptămana ca zio, zio ca časul, časul ca cirta, scurta-să-vorŭ păntru derepţi; şi atunce merge-va *Antihrist* şi sveti Ilie, şi'l va junghe *Antihristŭ*..."

Acelaşĭ pasagĭu în redacţiunea luĭ Bucur Gramaticul, 1702 (Mss. în Arch. Stat. p. 213): „Acéste limbi păgăne [Soti şi Magoti, Aghesi etc.] le închise Alixandru, şi vor eşi acéste limbi păgăne când va naşte *Antihrist* pre lume, atunce li se va deşchide lor uşa şi vor eşi la lume şi să vor închina lui *Antihrist* şi vor munci ei pre creştini cu Ovréii şi cu Ţiganii în 3 ai la vécul de apoi, şi vor luoa pre copii oamenilor şi-i vor frige şi-i vor mănca..."

In unele dialecte francese Anscri „antechrist" însemnéză în genere pe un „monstru" (Mém. de la Soc. de Linguist. III, 380). Cam tot aşa românesce.

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 7: „Tu eştĭ, *antihîrţule*? Ce caţĭ aicĭ?...";

şi maĭ jos, sc. 11: „Bată'l crucea, *antihîrţ*!...“
v. *Apoĭ.—Ilie.*

Antimìs (plur. *antimisurĭ* s. *antimise*), s. n.; t. de Théol.: Corporal, autel portatif. O bucată de pânză saŭ de stofă pătrată, care se întinde pe altar sub potir saŭ sfintele darurĭ şi care — în lipsă de altar — póte să'l înlocuéscă; une-orĭ împodobită cu figure şi purtând inscripţiunĭ. Din grecul bizantin ἀντιμίνσιον prin paleo-slavicul antimisŭ.

Şépte-taine, 1644, f. 39 b: „Întâi trebue în oltarŭ pre préstol să fie *antimis*, sau şi fără de oltarŭ, de nevoe cum are fi în cale unde nu-i besérecă, să fie *antimis* svinţit, ĭară fără de-acesta nice într'uîn chip liturghiĭa să nu sâ facâ...“

Mitropolitul Dosofteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de nu va ave cărţi şi veşminte şi unélte şi vase de *antimis*, altarĭului şi a hramului, birşag 27 de florinţi...“

Mitropolitul Dosofteĭu din Moldova, Liturgiar 1683, Slujba Sf. Grigorie f. 46 a: „Preuţiĭ punŭ *antimisele* pre svăntulŭ prestolŭ şi arhiereul le ocropĭaşte de treĭ ori cu apâ de flori...“

Inventarĭul mănăstiriĭ Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 201): „1 *antimisŭ* de altar roşii cu slove de aurŭ...“

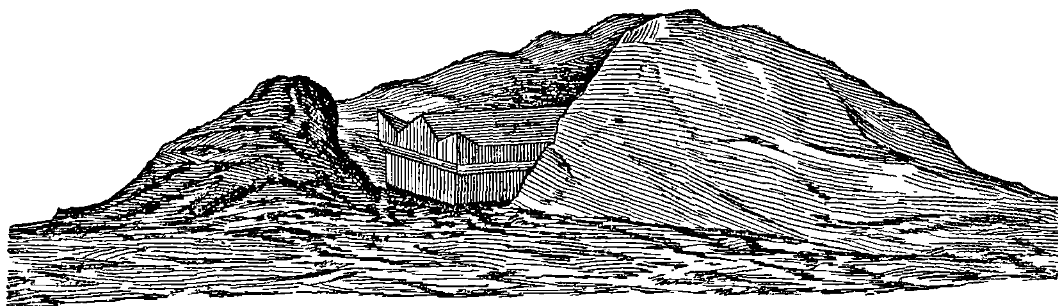
Inventarĭul Cotrocenilor, 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 47: „*antimis* zugrăvit pre atlaz albu...“

Beldiman, Tragod. v. 3285:

Eniceriĭ de mândriă, îngâmfaţĭ cât nu s'aŭ dat,
Vinde cu o falâ mare acele ce aŭ prădat:
Blane, strae şi odóră, cât vĕdênd te minunaĭ,
Ĭar aere, *antimisurĭ*, eraŭ hărşele pe caĭ...

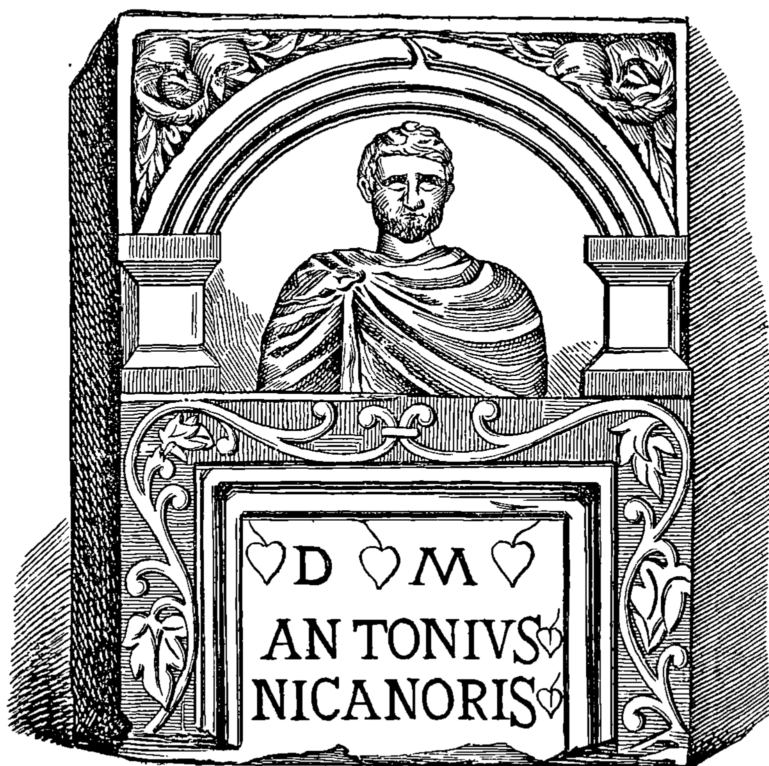
v. ²·*Aer.—Procovĕţ.*

Antìna, s. f.; t. d'Archéol.: 1°. ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2°. brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanaţĭ, la satul Reşca saŭ Recĭca, lîngă rîuleţul Tesluĭu, se află urmele unuĭ oraş din epoca Romanilor, pe carĭ poporul le numesce *Antina*. Deja în secolul trecut generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778 p. 198), menţionând Recĭca „village avec une église et un pont sur le Teslui“, ne spune că: „on y trouve des débris des anciens retranchements“. Maĭ tărdiŭ, o menţionéză la 1818 Fotino (t. 1 p. 153): „*λείψανα Ῥωμαϊκοῦ κάστρου, ἐκ λίθων τετραγωνικῶν κατισκευασμένου, καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ τόπου τούτου λέγεται ἀπὸ τοὺς ἐγχωρίους Ῥέτζκα, τὸ δὲ κάστρον* Ἀντίνα...“ Nemine însă n'a făcut cercetărĭ ce-va maĭ serióse la faţa loculuĭ înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la Antina într'o movilă un sarcofag:

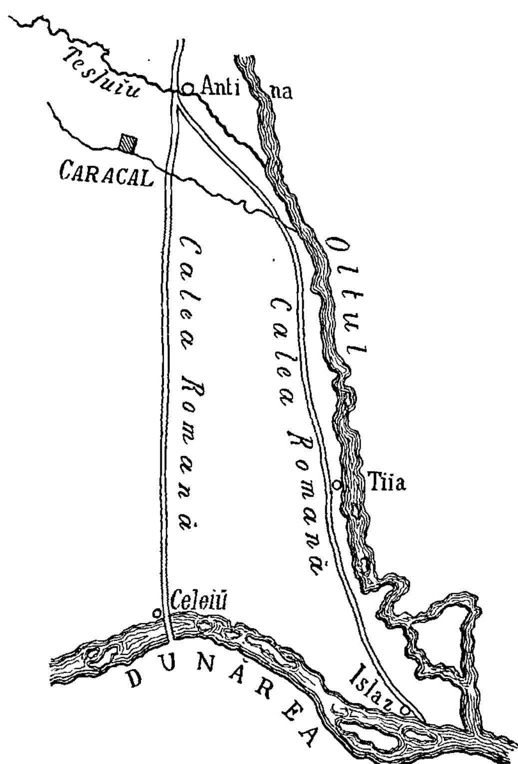

(Muzeŭ naţional, 1836, No. 24 p. 93)

După aceïa, ruinele aŭ fost studiate pe rînd de Laurian şi Boliac, de dd. D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Tocilescu şi V. A. Urechia, în fine de d. A. Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod tóte datele relative la cestiune: „Comuna Recïca saŭ *Antina*. Movila luï Alexandru şi alte numeróse movile. Ruinele aparente ale uneï întinse cetăţï romane, cu ziduri de pétră şi cărămidă, cu urlóe de lut pentru apeducte, cuptóre pentru cărămidă etc. Căï romane cu diferite direcţiunï. In sarcofage, pe lîngă schelete, sînt vase, remăşiţe de veşminte şi ornamente, şi monete romane dela Antoninï pînă la Sever. Altar votiv al Nemesideï, al luï Jupiter tutator, al Dianeï Latoide; stele funerare Claudieï Amba, luï Antonius Nicanoris“ (Analele Acad. Rom. t. X, secţ. II p. 332—5).

Ceïa ce dovedesce maï cu deosebire marea însemnătate în vechime a acestuï punct geografic, este că tocmaï aci se unïaŭ ambele căï romane, carï plecaŭ dela Dunăre spre Carpaţï, una din Celeïu, cea-laltă din Islaz, astfel că *Antina* forma un centru de comunicaţiune. „Şanţurile cetăţiï care se vĕd — ḑicea reposatul Laurian (Magaz. ist. II, 96) — formézä un poligon cu opt laturï, al căruï diametru maï lung face aprópe la o mie de paşï. Rîul Tesluïu curge prin mijlocul cetăţiï; în unele locurï ale luï se află un strat de cărămiḑï, ceïa ce face să credem că a fost constrîns într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa fără vre-o silă artificială: Românïï noştri nu sînt ómenï care să maï constrîngă rîurile. Chïar la podul cel zidit peste rîŭ se unïaŭ cele doĕ drumurï de pétră, unul care venïa dela Islaz şi cel-alt dela Celeïu şi duceaŭ către miéḑi-nópte la Rîmnic...“

O asemenea staţiune centrală nu putea să fie uĭtată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor staţiunilor Imperiuluĭ Roman în secoliĭ III-IV; şi s'a bănuit de de-mult, în adevĕr, cumcă anume aci a fost staţiunea R o m u l a, care se menţionéză şi 'n Geograful Ravennat sub forma de R o m u l a s (Tocilescu, Dacia p. 450, ed. Acad.). Acéstă bănuélă s'a şi verificat prin descoperirea la Recĭca a uneĭ inscripţiunĭ din timpul luĭ Filip Arabul, unde localitatea se numesce „Colonia R o m u l a" şi se arată că „în anul 248 s'a construit un vallum în gĭurul ziduluĭ oraşuluĭ" (Anal. Acad. Rom. Seria II t. 8 (1886) p 14). Din R ò m u l a saŭ R ò m u l a s, prin trecerea luĭ *l* în *n* ca în „sémĕn=similem" şi chĭar lătinesce „Ruminalis = Romularis":

Rumina nunc ficus, R o m u l a ficus erat...
(Ovid., Fast. II, 411)

s'a făcut R ò m u n a, de unde apoĭ numele districtuluĭ R o m a n a ţ ĭ, în vechile documente R o m o n a ţ ĭ, literalmente „locuitorĭ din Romuna", cu acelaşĭ sufix -aţĭ = -ates prin care se formà lătinesce numele etnic din numele unuĭ oraş cu finalul *-na-*, de ex. Casinates, Arpinates, Ravennates, Antinates etc. R o m o n a ţ ĭ=R o m u n a t e s, cu un sufix etnic curat latin netrecut în graĭul românesc, probéză existinţa formeĭ R o m u n a saŭ R o m u n a s deja în epoca romană, pe lîngă primitivul „Romula" cu etnicul seŭ „Romulenses": „ordo Romulensium" în inscripţiunĭ (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina*?

Fotino susţinea că pe lîngă *Antina* ar fi locuit poporul slavic A n t a e saŭ *Ἄνται*, despre ale căruĭa lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbesc Iornande, Procopiŭ, Teofilact şi alţiĭ. Schafarik (Slowanské starožitnosti p. 459, 462) a demonstrat însă prin analisa tuturor fântânelor istorice, cumcă tribul A n ţ i l o r, cunoscut numaĭ în secoliĭ VI—VII, era aşeḑat pe ţermul Măriĭ-negre în regiunea Nipruluĭ, nu de'ncóce de Prut, ér cu atât maĭ puţin la capĕtul apusén al Dacieĭ. Afară de acésta, chĭar dacă Anţiĭ ar fi înaintat într'un moment pînă aprópe de Olt, totuşĭ din terminĭ etnicĭ limba română nu forméză nicĭ o dată numirĭ topice prin sufixul -ìna. După cum nu există „Serbìna", „Bulgărìna", „Turcìna", „Grecìna", „Ungurìna" etc., tot aşa din A n ţ ĭ nu se putea nasce *Antina*.

Cuvîntul sună de tot lătinesce. Trecem cu vedere peste derivaţiunea propusă de Vaillant: *Antina*=C o n s t a n t i n a (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra uneĭ alte etimologie maĭ discutabile. Incepênd dela Blaramberg, generalmente se crede

că *Antina* este Antonina, după numele împěratuluĭ Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I pag. 292—3). Netrecerea silabeĭ *an-* în vocală nasală obscură n'ar fi tocmaĭ o pedecă fonetică, căcĭ în numirĭ topice latine iniţialul *a-* derivă une-orĭ din preposiţiune, ca în: Ad-mediam, Ad-pontes, Ad-aquas etc., adecă: *Antina* =Ad-antoninam, cu o contracţiune cam violentă, dar nu peste putinţă; există însă o altă dificultate maĭ specifică. Latinul Antonina trebuĭa să devină la Românĭ Tiĭa, după cum din „Vidin" s'a făcut „Diĭu"; şi localităţĭ numite Tiĭa se şi află în România, ba chĭar în Romanaţĭ, tocmaĭ pe calea romană dela Islaz spre Recĭca. Fotino confundă pe *Antina* cu Tiĭa: *Ἀντίνα ἢ Τία*, după cum le confundă şi Vaillant: „Antine ou Tia", deşi sînt doě puncturĭ geografice fórte depărtate unul de altul. Tiĭa póte fi „Antonina"; dar *Antîna* — nu. Numaĭ printr'un duplu -inna s'ar explica conservarea finaluluĭ *n* în *Antina*. Eĭ bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeŭ, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află *Ἀρκιννα*, Arcinna. Uniĭ archeologĭ o caută în Dolj (Rev. Română 1861 p. 421), alţiĭ în Gorj (Gooss p. 51), dar de o potrivă fără nicĭ o probă, recunoscênd însă uniĭ şi alţiĭ că era în Oltenia. *Antina*, adecă Antinna, fi-va óre numele cel vechĭu dacic al Romuleĭ, latinisat de către legionarĭ? Se scie că 'n latinitatea vulgară -ci- şi -ti- se confundaŭ; ĭar la Româniĭ din Banat aceste grupurĭ fonetice se confundă pînă astădĭ. Prin *Antina* = Artinna se justifică atât conservaţiunea finaluluĭ *-ina*, precum şi nescăderea iniţialuluĭ *a* la vocală obscură, de óră-ce de 'naintea luĭ *r* el se păstréză tot-d'a-una intact, fie tonic saŭ netonic. Maĭ remâne o singură întrebare. De ce óre *-r-* a trecut în *-n-*? Ar fi fórte legitimă influinţa finaluluĭ *-n-* pentru a preface pe Artinna în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în „cu*n*u*n*ă = co*r*o*n*am", „se*n*i*n* = se*r*e*n*um", „mi*n*u*n*e" etc.; forma *Antina* totuşĭ pare a se fi născut pe o altă cale. Coloniĭ romanĭ îşĭ maĭ aduceaŭ a-minte de străbuna cetate Antīnum în Italia, astădĭ „cività d'Antino", nu departe de Roma în ţéra Marsilor, şi astfel numele oraşuluĭ dacic a fost modelat după o reminiscinţă italică. In scurt, *Antina* din Artinna nu e o transiţiune curat fonetică datorită Românilor din epoca post-latină, ci este o latinisare din acele timpurĭ primitive ale colonisăriĭ, când era încă próspetă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

Aşa dară aceĭaşĭ localitate se chĭăma la Dacĭ Arcinna saŭ Artinna, lătinesce Romula saŭ Romuna. Din termenul latin supravieţuesce „Romanaţĭ = Romunates" ca nume al districtuluĭ întreg; din cel dacic — *Antina*, ruine ale vechĭuluĭ oraş la cóstele căruĭa maĭ trăesce abia un sătuleţ numit maĭ tărdiŭ „Rîuşor", slavonesce Recĭca, de unde se scot pînă astădĭ — ne spune d. A. Odobescu — „acele late şi masive cărămidĭ cărora dialectul local al Romanaţenilor le-a însuşit denumirea topică a *Antineĭ*, dicêndu-le cărămidĭ de Antina". Ba ce-va maĭ mult; în Romanaţĭ se dice cu acest sens chĭar simplu cărămidă-*antina*, la plural cărămidĭ-*antina*, fără adjectivalul „de" (D. Radulescu, c. Amărescĭĭ-de-jos), cuvîntul *antina* ajungênd a exprime o cărămidă de calitate superióră şi funcţionând invariabil ca adverbul „gata" în: lucru gata, trébă gata, banĭ gata.

Romanaţĭ şi *Antina* ar fi de a-

juns ele singure pentru a dovedi nestrămutata stăruinţă a Românilor în Dacia luĭ Traian, spulberând aşa numita teoriă a luĭ Rösler. Dacă némul românesc ar fi venit de peste Dunăre abĭa în seciliĭ XII saŭ XIII, vr'o ḑece vécurĭ în urma luĭ Aurelian, atuncĭ dela cine óre ar fi căpĕtat el o nomenclatură daco-latină atât de pipăită ca *Antina* şi R o m a n a ţ ĭ ?

v. *Caracal.—Ler.—-luĭu.— Recĭca.— Potopin.—Romanaţĭ.—Tesluĭu.—Tĭĭa*...

Antiŏh s. **Antiŏhie**, n. pr. pers. m.; Antioche, Ἀντίοχος. Nume de botez, de unde apoĭ şi de familiă, devenit cunoscut Românilor — pare-ni-se — prin „Alexandria", în care aşa se ḑice unul din hatmaniĭ luĭ Machedon.

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 91): „... şi puse pre *Antioh* voivod în scaunul lu Alixandru şi'i puse stema lui în capŭ..."

Ca nume de botez, *Antioh* era la modă în Moldova pe la finea seculuĭ XVII. Dimitrie Cantemir închină Divanul lumiĭ, 1698: „dulceluĭ şi maĭ mareluĭ frate Ioan *Antiohŭ* Constantinŭ Voevod"; şi tot *Antioh* se chiăma fiĭul seŭ, ajuns celebru ca poet satiric rusesc. Tot atuncĭ unul din personagele cele maĭ istorice era boierul *Antioh* Jora, când hatman, când mare-logofĕt sub un şir de Domnĭ, când fugar peste Nistru, când mazil peste Dunăre. Apoĭ între boieriĭ moldovenĭ duşĭ în Rusia cu Petru cel Mare se aflaŭ *Antioh* Camaraş şi un *Antioh* Porucic. La 1689 (Condica Mss. Asachi in Arch. Stat. t. 1 p. 258) al doilea spatar era „Neculaĭ *Antiohie*". Forma poporană a acestuĭ nume este *Antohi* saŭ *Antofi*, de unde deminutivul A n t o h i ţ ă saŭ A n t o f i ţ ă. Din patronimicul A n t o h e s c u, un sat în Tecucĭu se ḑice A n t o h e s c ĭ (Frunḑescu).

Intr'o baladă poporană, fórte importantă sub raportul mitologic, A n t o f i ţ ă pus în luptă cu „Vidra" (Ὕδρα), care stăpânĭa lacul „Vidrosul", şi scăpat de către „Vióră" (Ἰόλαος), dar blăstemat de „Dómna" (Ἥρα), represintă legenda elenică despre Ercule la Lerna; în varianturile acesteĭ balade în loc de A n t o f i ţ ă figuréză însă M a n t o f i ţ ă, care este o formă neapĕrat maĭ veche, de vreme ce limba română nu cunósce pe proteticul *m*, pe când din M a n t o f i ţ ă s'a putut face A n t o f i ţ ă prin etimologia poporană posterióră dela *Antofi* = *Antiohie*.

v. [1]*Grec.—Jora.—Mantofiţă.*

Antìpa, n. pr. pers. m.; Antipas, Ἀντίπας. Patronul acestuĭ nume de botez este un episcop de Pergam, martir din timpul Apostolilor. *Antipa* fórte rar circuléză la Românĭ, dar în teologia cea medicală a poporuluĭ: „Sf. *Antipa* vindecă de dinţĭ şi măsele" (C. D. Gheucă, Iaşĭ, c. Galata).

Acéstă credinţă poporană o găsim şi la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, apr. 11 (f. 82 b): „să porni ighemonulŭ cu mănie şi aruncâ pre svăntulŭ mucenicŭ [*Antipa*] într'o măestrie de muncâ făcutâ în chip de bou, şi dintr'ânsulŭ făcândŭ svăntulŭ rugâ mare la Dumnedzău şi lăudândŭ putĭarĭa cé mare a Svinţieĭ sale şi mulţămindŭ căce l'au spodobitŭ a păţâ pentru Svinţia sa, să rugâ şi pentru ceĭa ce'l vor pomeni să fie feriţŭ şi apăraţŭ de patime şi de alte bole şi d e n e s u f e r i t a d u r ĭ a r e a d i n ţ i l o r ŭ..."

Rolul cel terapeutic al Sf-luĭ *Antipa* se întemeĭază pe o etimologiă poporană curat grécă din ἀντιπαθὲς „vertu spécifique d'un remède". Dela Grecĭ mitul a trecut nu numaĭ la Românĭ, dar şi la Slavĭ, la carĭ el există de asemenea: „St. A n t i p a s habet a Deo gra-

tiam sanandi dolorem dentium“ (Martinov, Annus eccles. graeco-slavicus, p- 107).

v. *Alexie.*

Antiriŭ.—v. *Antereŭ.*

Antofiţă s. **Mantofiţă**, n. pr. m.; personnage légendaire: sorte d'Hercule combattant l'Hydre.

v. *Antioh.* — *Idra.* — *Mantofiţă.* — s. *Vióră.*

Antòhi. — v. *Antioh.*

Antòn s. **Andòn, Antònie** s. **Andònie**, n. pr. pers. m.; Antoine. La Românĭ acest nume de botez nu vine din latinul A n t o n i u s, de unde s'ar fi făcut „Antoĭu“ saŭ chĭar „Untoĭu“, ci din paleo-slavicul A n t o n ŭ şi din grecul Ἀντώνιος. Se rostĭa şi *Andon* saŭ *Andonie,* ca şi la Slaviĭ meridionalĭ, de unde apoĭ formele scurtate D o n şi D o n e saŭ D o n e a, cu derivatele patronimice D o n e s c u şi D o n i c ĭ, dintre carĭ cel de'ntâĭu e dublet cu A n t o n e s c u, ér cel-lalt diferă de ambele numaĭ prin sufix, şi cu derivatul toponimic D o n e s c ĭ.

v. *Don.* — *Donicĭ.* — *Handócă.*

La deminutiv se ḑice A n t o n a ş, A n t o n u ţ, A n t o n e l. Deminutivul A n t o n i c ă a devenit în Moldova termen poporan botanic pentru „Angelica sylvestris“. Din amalgamarea luĭ *Anton* cu A t a n a s i e s'a născut A n t ă n ă s i i l e, nume a doě ḑile din Ianuariŭ la Bănăţenĭ şi la Oltenĭ.

v. *Antănăsiĭ.* — *Antonică.*

Antonică s. **antonigă**, s. f.; t. de Botan.: Imperatoria sylvestris, Angelica sylvestris, angélique sauvage. Termen fórte respândit în Moldova de sus şi'n Bucovina, pe când pe aĭurĭ acéstă plântă se confundă sub acelaşĭ nume cu a n g h e l i c ă „Angelica archangelica“.

Deşi cuvîntul e fórte armonios, totuşĭ în cântecele poporane *antonica* nu se invócă, afară numaĭ dóră în strigăturĭ comice ca:

> Frunḑă verde *antonigă,*
> Nicĭ un dor nu mě maĭ strică
> Ca dorul de mamaligă!...
>
> (S. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa).

Ea figuréză însă în terapeutica poporuluĭ.

„Rădăcina *antonicăĭ* fiind fórte ĭute, poporul de aicĭ o întrebuinţéză contra dureriĭ de măsele, ţiind bucăţĭ de rădăcină în gură“ (I. Mironescu, Némţ, c. Dobreniĭ).

v. *Antipa.*—*Dinte.*

„Ómeniĭ scot rădăcina *antonicăĭ* şi o vînd la spiţerĭ sub numele de a n g h e l i c ă“ (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„*Antonică,* ca şi hanosul, se întrebuinţéză la velniţe“ (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ).

v. *Hanos.*

Insă rolul cel maĭ interesant al *antonicăĭ* este anume acela din causa căruĭa în Norvegia ea se chiamă „sprut“ şi „luur“, adecă „fluer“ saŭ „telincă“: „in verschiedenen Gegenden von Norwegen machen die kleinen Knaben aus den Stengeln Handsprützen oder Blasröhre“ (Nemnich). Intocmaĭ aşa se petrece şi'n Moldova:

„*Antonigă* cresce pe fînaţele cele maĭ grase saŭ mănóse. Când e crudă, copiiĭ o mănâncă, fiind gustósă ca merele cele dulcĭ; ĭar dacă se cóce saŭ se întăresce, atuncĭ flecăiĭ şi fetele fac din ea f l u e r şi t e l i n c ă...“ (G. Pajure, Sucéva, c. Mălinii).

Cĭudată întâlnire între Norvegia şi Moldova!

Apoĭ asemenĭ telince din *antonică* ne apar şi'n medicina poporană. Bol-

navul de „Dînsele“, adecă de un fel de reumatism, — ḑice S. F. Marian (Descântece p. 93) — „se scólă Marţĭ diminéţă, când se ivesc zorile, se îmbracă în veşminte curate, bate treĭ metaniĭ şi apoĭ be apă cu o t e l i n c ă de *antonică* de treĭ orĭ din cofiţă, fără ca s'o clintéscă cât de puţin de pe locul unde stă pusă; după aceĭa se culcă pe o perină curat înfăţată...“

De ce însă acéstă plântă se chiamă *antonică*? „Plusieurs herbes tirent leur nom populaire de saint A n t o i n e“, ḑice Gubernatis (Myth. d. plantes, I, 44); totuşĭ nicĭ una din numirile occidentale nu corespunde *antonicăĭ*. Maĭ remâne dară de cercetat.

v. *Anghelică*. — *Arsenică*.

Antonìna. — v. *Tĭĭa*.

An-ţerţ, adv.; l'avant-dernière année. Lătinesce a n n o t e r t i o. Anul de faţă se chiamă e s - t i m p; anul trecut: a n; anul înainte de a n, adecă al treilea îndărît, este *an-ţerţ*.

In glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 95 a) ne întimpină conservarea finaluluĭ *i*: *anţărţi* (**анцъpци**).

Proverb:

Porculuĭ aci îĭ daĭ bice
Şi el se 'ntórce şi ḑice:
Anţerţ mĕ bătea p'aice...
(Pann, III, 36)

Finalul ţ e r ţ perḑênd în graĭu sensul de „tertius“, poporul caută uneorĭ a înlocui pe *an-ţerţ* prin ce-va maĭ pe înţeles pentru Român. Astfel Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Rotacism p. 51) în loc de *anţerţ* ḑic: „dincolo de an“.

v. ²·*An*.

¹·**Anùme**, adv.; nommément, à savoir. Din a d şi n o m e n, de unde şi'n vechea francesă se ḑicea „a n o m“, de ex. în Villehardouin: „si avoit un frere qui avoit a n o m Alexis“ (Godefroy), nu însă tocmaĭ cu nuanţa românuluĭ *anume*, care se întrebuinţéză şi atuncĭ când nu urméză un nume propriŭ, bună-óră:

De-aicĭ pînă la Braşeŭ
Nime nu'ĭ străin ca eŭ,
Numaĭ mirla din pădure;
Dar şi mirla din pădure
Are pe unul *anume*:
Pe cucul cu pene sure...
(J. B., 206)

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „Pentru toţŭ lucrătorii pămăntului, *anume* pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiţŭ şi pentru păstori...“

Maĭ adesea însă *anume* precede unuĭ nume propriŭ.

Moxa, 1620, p. 348: „Mesremŭ, den ruda lui Hamŭ, féce Misirĭul, *anume* Eghypetul...“

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat *anumé* Siliştе în ţinutul Némţului...“

Altul din 1638 (ibid. I, 23): „ĭ-am văndut dumnélui un rumăn al mieu den Gémenele *anume* Sava cu fečorii lui...“

In asemenĭ casurĭ e sinonim cu p r e n u m e.

Preda din Lazurĭ (Dîmboviţa), vînḑênd la 1629 o parte a sa dintr'o moşiă cu exclusiunea părţilor de pămînt ale fraţilor seĭ Nedelco, Mihaĭu şi Stoĭca, ḑice (A. I. R. I, 1, p. 15): „ĭară trei părţi au rămas la fraţi-mei care-i scriu mai sus *anume*, deci den parte-me eu m'am sculat de am văndut...“; apoĭ maĭ jos, enumerând pe ceĭ presinţĭ la transacţiune: „şi mărturie am pus oameni buni p r e n u m e Stan etc.“

Prin fusiune între ambiĭ sinonimĭ, în graĭul vechĭu se ḑicea şi: p r e *anume*.

Neculce, Letop. II p. 198: „un egumen p r e *anume* Misail Chisăliţă...“; şi pe p. 199: „un părinte sehastru p r e *anume* Daniil...“

In „Catastih de rumănii mănăstirii Vierăşului“ 1744 (Cond. Mss. Vieroş No. 1 p. 57 în Arch. Stat.) se pune lîngă *anume* sinonimul slavic n a i m e:

„Crăciunii n a i m e: Vladul, Cerné, Muşat, Dobrica, Pătru, Nanu, Dragul, Coce croitor, Stan, Nedelco, Dobre Cîochină;

„Iacoveştii şi Mălureni Băltenii *anume*: Radul, Grigorie, Stanciul...“

Adesea *anume* se punea într'un mod pleonastic, chiar în traduceri unde nu'i corespunde nemic în original. Aşa într'un context slavo-român măhăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82):

... иже въ стыѩ ѡца нашего Ιωанна...	... ore-cire era um părinte *anome* Ionŭ...

Este curios de a vedé în unele documente după *anume* lăsat loc gol, deşi actul este pe deplin terminat.

De pildă:

La 1636 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 179) Mateiu Basarab autorisă pe egumenul dela Tisména să'şi caute şi să apuce pe rumânii ceĭ fugiţi de pe moşiele mănăstirii „cu aćasta carté a domnii méle şi cu sluga domnii méle *anume*...“, urmând loc gol, deşi autorisaţiunea e definitivă, subscrisă de Domn şi cu sigilul Statuluĭ.

Şi maĭ ciudat, la 1641 (ibid. No. 212): „eu Stănilă călăraşul înpreună cu făméia mé *anume*........ diin Târgovişte, ginerele unchiiaşului Radul Cudalbul, mărturisim cu acestu zapis etc.“, ca şi când bietul om n'ar fi sciut cum i se chiamă nevésta, deşi sciea a cuĭ fétă este.

Cu o altă nuanţă de sens, *anume* însemna une-orĭ „sous prétexte“, „en motivant“, dar numaĭ pe cât timp *a* funcţionà încă des ca prepositiune deosebită, încât era maĭ mult a-n u m e, fără fusiunea completă a ambelor elemente; de exemplu la Miron Costin, Letop. I p. 265, vorbind despre rescóla poporuluĭ contra Grecilor sub Alexandru-vodă Iliaş: „nu era putere nice la boierĭ a oprire grosimea ţărănimeĭ pornită, ce şi pre Vasilie Vornicul, a-n u m e că este şi el unul den Grecĭ, aŭ svărlit unul cu un os şi l'aŭ lovit în cap...“

v. *Imerec.* — *Nume.*

2·A-nùme, adv.; sous prétexte. — v. 1·*Anume.*

Anumèsc (*anumit*, *anumire*), vb.; dénommer, indiquer nominalement, spécifier, destiner. Derivat din adverbul a n u m e, *anumesc* se întrebuinţéză la Românii de peste Carpaţĭ cu sensul de: „însemnez pre nume, hotaresc spre ce-va, benennen, bestimmen“ (Lex. Bud.). Circuléză maĭ ales adjectivul participial a n u m i t.

Basmul bănăţenesc „Găitan de aor“ (Picot, Dialectes roumains p. 33): „După ce or ajuns la casa a n u m i t ă, dzise calu către stăpânu-so...“

v. 1·*Anume.* — *Numesc.*

Anumìre., **Anumìt, -ă.** } v. *Anumesc.*

Anùşcă, n. pr. pers. f.; Annette. Un deminutiv slavic din A n a, fórte obicĭnuit altă dată la Românĭ alăturĭ cu sinonimiĭ A n c ă, A n i c ă, A n i ţ ă etc.

Ştefan cel Mare, într'un crisov din 1481 (A. I. R. I, 76), menţionéză ca nepóte ale luĭ „Dragoş Vitéz“ pe: „Jurja, *Anuşca*, Vasutca...“

Anuşca figuréză adesea în vechĭul Pomelnic al mănăstirii Bistriţa din Mol-

dova (Mss. în Acad. Rom., p. 41, 44, 45, 46 etc.).

Un act despre satul Şirăţiĭ din Roman (Doc. Doljescĭ II p. 434, Mss. în Arch. Stat.): „Din vechile vremi au arătat că au înblat satul Şărăţăi în şesă bătrâni anume: Ilie şi Mănăilă şi Costi şi Turcul şi *Anuşca* şi Filip, arătându-ne un ispisoc dela răpoosatul Bogdan voevod din velet 7023...“

v. [1]*Ana*. — *Anuţă*.

Anùţă, n. pr. pers. f.; *Annette*. Unul dintre numeroşiĭ deminutivĭ din A n a.

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde lemn uşor,
De nimica nu mi'ĭ dor
Ca de florĭ de culcuduţă,
De gura leleĭ *Anuţă*...

(J. B., 33)

v. [1]*Ana*. — *Aniţă*.

Ao! interj. — v. *Au*!

Aóce, adv.; ici. Sinonim cu a i c e şi cu vechiul a c i c e (= lat. ecc'hicce), *aóce* este un dublet etimologic cu forma perdută a c ó c e, conservată la noĭ numaĭ în construcţiunea „într'a c ó c e“ şi care represintă un prototip latin rustic e c c ' h o c c e. In dialectul macedo-român *aóce* e fórte respândit, pe când a i c e a despărut acolo cu desevîrşire; în dialectul daco-român, din contra, a i c e a gonit aprópe de tot pe *aóce*, care totuşĭ se maĭ aude pe a-locurĭ în munţiĭ Ardéluluĭ, maĭ ales cu emfaticul *-a* ([5]*A*).

La Moţĭ (Frâncu-Candrea, Rotacism p. 48, 52): „*aócea* = a i c e a, de ex.: eĭ fură irainte *aoacea* = eĭ fuseră înainte aicĭ“.

La Bihărenĭ, după d. Miron Pompiliŭ: „*aóce* = a c o l o“ (Conv. lit. 1887 p. 1004), dacă nu cum-va autorul — după cum credem noĭ — se va fi înşelat asupra sensuluĭ.

v. *Acóce*. — *Aice*.

A-òchĭu, adv.; en vue, en perspective. Literalmente a d o c u l u m, italienesce a d o c c h i o. A avé, a lua, a ţiné *a-ochĭu* însemnéză în graiul vechĭu a nu perde ce-va saŭ pe cine-va din vedere, în curs de maĭ mult timp, pînă la momentul oportun de a'l lovi saŭ de a'l prinde.

Nicolae Costin, Letop. II p. 89: „nicĭ un folos dintr'acele pârĭ nu aduc după sine ţăriĭ, ce mare scădere şi stricăcĭune, şi *a-ochĭu* luată la Împărăţie ţara...“

Acelaşĭ p. 99: „Hanul având *a-ochĭu* pre Nicolaĭ-vodă, aflat'aŭ vreme acel Daul-Ismail-Aga, prin mijlocul Hanuluĭ fiindu'ĭ Capi-chihae, de aŭ scos domnia ţăriĭ luĭ Dumitraşco-vodă...“

v. *Ochĭu*.

Aoleò! s. **aolèŭ**! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este dublet etimologic cu v a l e o saŭ v a l e ŭ, ambiĭ urcându-se la un prototip a v a l e ŭ înrudit cu elenicul ἀβάλε „à Dieu ne plaise!“ Exprimă maĭ mult necaz decât durere, şi tocmaĭ de aceĭa lesne ĭea o nuanţă ironică saŭ sarcastică. Din *aoleo* saŭ *aoleŭ* se forméză pe de o parte deminutivul a o l i c ă, poetic d a o l i c ă; pe de alta, verbul a o l e s c cu varianturile fonetice d ă o l e s c şi h ă o l e s c şi derivatul a o l é l ă, d ă o l é l ă, h ă o l é l ă.

In Moldova *aoleo* în loc de v a l e o a fost tot-d'a-una privit ca muntenism; de aci la Neculce, Letop. II p. 280: „... fata Brâncovanuluĭ vodă, fiind tânără şi desmerdată de tată-seŭ, se bocĭa în gura mare m u n t e n e ş t e de zicea: *Aolĭo, aolĭo*! că va pune taĭca

pungă dă pungă din Bucureştĭ până în Ţarigrad..."

Moldoveniĭ atribue pe *aoleo* nu numaĭ Muntenilor, dar şi Ţiganilor.

Snóva bucovinénă „Ţiganul şi ĭepurele" (Sbiera, Poveştĭ p. 251): „Vĕḑêndu-se Ţiganul şi făr' de friptură şi făr' de boĭerie, aŭ ḑis numaĭ de-odată: *Aolĭo* şi vaĭ de mine! Da sciŭ c'o păţiĭ..."

Cu tóte astea, *aoleo* e fórte respândit şi peste Carpaţĭ.

O doĭnă din Ardél:

Aoleo, măĭ hoţ de dor,
N'am topor să te omor!..
(J. B., 93)

Ca ţipet de o durere seriósă, într'un bócet dela Comarnic:

Intru 'n casă,
Daŭ de masă,
Destulă inimă arsă;
Aoleŭ bărbatul meŭ,
Amărîtă remân eŭ...
(Burada, Înmorm. p. 124)

La Anton Pann, Moş Albu, I p. 6:

Căcĭ cum mĕ vĕḑură 'ndată în fundul puţuluĭ stând,
O croiră toţĭ la fugă, „*aolĭo* dracu!" strigând...

saŭ:

Aolĭo! mor măiculiţă! Cărcĭumarul m'a ucis!
Şi după aceste vorbe alt nimica n'a maĭ ḑis...
(Ibid. II. 4)

Ca refren, într'o doĭnă din Ardél:

Pentru tine, rujă 'nvóltă,
Mĕ rup câiniĭ şi mĕ latră,
Aoleo!..
(J. B. 370)

Maĭ adesea îşĭ asociază alte interjecţiunĭ: o f şi *aoleo*! v a ĭ şi *aoleo*! etc.; bună-óră:

Aoleo şi vaĭ de mine,
Aş juca şi nu sciŭ bine!..
(J. B., 419)

saŭ:

Éca mândra de pe vale!
Cu rochiţa în paftale
Cum mĕ 'ntimpină în cale,
Of, of, of şi *aoleŭ*,
Arde sufleţelul meŭ...
(Alex., Poes. pop.[2] 353)

saŭ:

Ea pe loc eşind afară,
Inima 'n gură îşĭ ĭea,
Şi ţipă, răcnesce, sbĭară:
Aolĭo şi vaĭ de ea!..
(Pann, Prov., III, 115)

Fórte des *aoleo* ĭea un caracter comic şi chĭar trece la sarcasm.

Ion Ghica, Scrisórea XIV, despre o fată dela ţéră uĭtându-se la un cĭoban prin ochianul de inginer, care arată tóte lucrurile întórse: „— *Aoleo*! A întors pe Niţă cu gaĭbele în sus!.."

Cântec de nuntă:

Aoleo cu sócrele!
Că nu strînge mesele,
C'aŭ bĕut rachiŭ de pere
Şi se'npedecă 'n obele;
Numaĭ una a rĕmas,
Ş'aĭa 'ĭ cu concĭul pe nas...
(G. Ţuţuianu, Muscel, c. Valea-mare)

Doĭna „Femeĭa cu minte":

Frunḑuliţă avrămésă,
Am muĭere scurtă, grósă,
Aoleo ce pĕcătósă!..
(G. D. T., Poes. pop. 272)

„Când un lucru nu e de aur bun, poporul ḑice în glumă că'ĭ de *aoleo*" (G. Dobrin, Făgăraş, c. Bucĭum).

v. *Aur*.

Când omul uĭtă saŭ se codesce a face un lucru, se ḑice că acel lucru îĭ strigă *aoleo*.

De la Vrancea, Trubadur p. 137: „Dacă n'o pune mâna pe tîrn, tîrnul nu'ĭ strigă *aoleo*!.."

Ca ţipet de admiraţiune, într'o doĭnă muntenéscă:

Foicică coliliă,
Aoleo, lele Mariă,
Ochiĭ teĭ strugurĭ de viă,
Sprîncenele mĕ mângâiă...
(G. D. T., Poes. pop. 302)

De asemenea în basmul „Tatăl, mama şi puĭul de leŭ“ (Col. l. Tr. 1876 p. 367): „*Auleo*! mamă, da ce frumos mirósă! ḑise fiul împĕratuluĭ, după ce sărută maĭ multe florĭ...“

Aci admiraţiunea este ca un fel de necaz de'naintea uneĭ frumuseţĭ excepţionale.

Când Românul e de tot necăjit, *aoleo* se lungesce în *aooleo*, ca în „Jocul păpuşărilor“, Moş Ionică:

Eĭ babo, din ajunul Crăcĭunuluĭ
Te-am trimes după căpĕtat;
Ĭa să vedem, ce-aĭ căştigat?
Aooleo, în cutiă nimic zimţuit:
Par' căĭ o gaură de puţ părăsit...

(G. D. T., Poes. pop. 131)

Când se reduplică, atuncĭ al doilea *aoleo* se dissimiléză une-orĭ în â o l e o.

Jipescu, Opincaru p. 40:

„—Auḑirăţĭ, fă leĭcă, că bou ăl codalb al lu nenea Radu Bobeĭcă şi-a scrintit un picĭor dĕ dinainte?

—*Aoleo* şi â o l e o! strigară toţĭ şi tóte...“

Ca superlatitv al luĭ *aoleo* figuréză o l e o l e o în proverbul: „Fuge dela *aoleŭ* şî dă peste o l e o l e ŭ!“ (Pann, I, 144)

v. *Aolesc.—Aolică.*—[1] *O.— Valeŭ.*

Aooleò!—v. *Aoleo.*

Aolélă.—v. *Aolesc.*

Aolèsc (*aolit*, *aolire*), vb.; lamenter. Derivat din interjecţiunea a o l e o, *aolesc* a devenit sinonim cu b o c e s c. Cu proteticul *d* ca în „dalb = alb“ este forma poetică d ă o l e s c. Aspiratul h ă o l e s c n'are a face cu rusul „haĭlitĭ“ saŭ cu germanul „heulen“ (Cihac, II, 137), ci numaĭ cu a o l e o şi *aolesc*, bună óră la Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 17 (f. 41 b): „de multe ori plângândŭ şi h ă o l i n d u'lŭ...“, şi maĭ jos tot acolo: „h ă o l i t u r i l e şi plânsurile femeiĭ în totŭ chipul pline de jĭale înfocată şi ovilită, cine poate să le scrie tote? şi maĭcă-sa ca maĭ multŭ b o c i n d u - să...“

Jipescu, Opincaru p. 66: „te bocesc, te *aolesc*, îţĭ pun lumînarea, şi dĕ-ĭ hi slab dĕ ţîţînĭ, te culcă dĕ ghiŭ...“

Cântec de nuntă:

Aolesce, puĭculiţă,
Pînă eştĭ la măiculiţă,
Că dacă te'ĭ depărta,
Tot în cale te'ĭ uĭta,
Mamă, tată, nu'ĭ vedé...

(D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

A o l é l ă saŭ d a o l é l ă „se chiamă cântecele ce se cântă când rade pe mire“ (N. Andriescu, Dobrogea, c. Beilic).

v. *Dăolesc.—Hăolesc.*

Aolèŭ!—v. *Aoleo*!

Aolìcă! interj.; exclamation d'un léger dépit ou reproche. Figuréză numaĭ în poesia poporană, une-orĭ reduplicat: *aolică* — l i c ă, saŭ cu proteticul *d*: d a o l i c ă. Exprimă un năcaz uşor saŭ chĭar prefăcut, un fel de mustrare blândă, maĭ ales cătră o ĭubită.

Doĭnă:

Aolică, Dodo, fa!
Aŭ tu mĭ-aĭ făcut ce-va
De nu te maĭ pot uĭta?..

(Alex., Poes. pop. 2. 359)

Alta:

Aolică, l i c ă flóre!
De n'aĭ fi fermecătóre,
Nu m'aĭ abate din cale
Să calc pe urmele tale!..

(Ibid. 277)

Alta:

Aolică, d a o l i c ă!
Mult mĭ-e drăguliţa mică!
Aş lăsa-o de-ar maĭ cresce,
Dorul crunt mĕ prididesce...

(Ibid. 279)

Parodiă poporană de bócet la A. Pann, Moş Albu, II p. 49:

Aolică, a o l e ŭ!
Scólă, bărbăţelul meŭ,
Scólă să jucâm un joc
Şi te culcă ïar la loc...

v. *Aoleo!—Dăolică.*

Aolitùră s. **hăolitùră** —v. *Aolesc.*

Àor.—v. *Aur.*

Aoràr (pl. *aorare*), s. n.; t. de Théol.: écharpe de diacre. Medio-grecul *ωϱάϱιον*, de unde *aorar* prin proteticul *a-*, alăturĭ cu formele simple maĭ obicĭnuite o r a r şi u r a r, pe carĭ vedĭ-le la locul lor. *Aorar* este pentru diacon ceĭa ce patrafirul e pentru popă: „o r a r i u m gestare ad solos Diaconos spectat“ (Balsamon ap. Goar, Euchol. p. 110).

Catastihul M-riĭ Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 202):

„1 *aorar* de sărma cu 4 canafi...

„3 *aorare* de zarba căte cu patru canafi...

„3 *aorare* de adamască...“

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 156) comentéză *aurar* prin p e t ĭ a l e, derivându'l, pe semne, din „aur“.

v. *Orar.*

Aòrĭ, adv.; tantôt. Literalmente: a d h o r a s. Maĭ adesea repetat: *aorĭ ... aorĭ* = tantôt... tantôt. Maĭ tot-d'a-una cu emfaticul *-a* (v. [5]·*A*): *aorĭa.* Adverb fórte frumos, despărut astădĭ din limba literară, care'l înlocuesce într'un mod puţin propriŭ prin c â n d ... c â n d saŭ a c u m... a c u m şi altele, dar remas încă pe a-locurĭ în graĭul poporuluĭ.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 3: „cumŭ şi ceĭa ce înnoată pre Mare cu precepătură, şi ei încă *aoré* înnoată căndŭ vrémĭa au fără valuri şi lin, ĭară *aoré* stau înlăuntrulŭ adăpostului căndŭ vădŭ bure şi turburéle...“

Ibid. quat. XVII p. 12: „fata mé rău se drăcéşte, şi *aoré* cade în apă, ĭară *aoré* în focŭ...“

Moxa, 1620, p. 353: „aşa le era sfada: *aorĭa* biruĭa Grecii pre Troĭani, *aorĭa* Troĭanii pre Greci, deci au fostŭ oşti şi războae şi vărsare de sănge...“

Ibid. p. 404: „(Turciĭ) se prinseră întăĭu de Galata să o dobăndéscă şi puseră trăbâcie, deci începură a o bate cu tunuri şi oboriĭa zimţii cetăţiei, *aorĭa* pătrundĭa şi păreţii...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 28 (f. 102 a): „multŭ grăescŭ *aorĭa* şi dzâcŭ, unde-ĭ gona şi muncile ce răbda svinţiĭ pre atunce...“

Ibid. Maĭu 17 (f. 133 b): „acolo în prăpaste un zmău trăgându-şă, şi *aorĭa* rănjindŭ, *aorĭa* coda întindzândŭ...“

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 222): „Calmuciĭ aducea disagiŭ pe caĭ fete şi copiĭ de Turcĭ şi'ĭ mânca, *aóre* friptură, *aóre* rasol...“

v. [1]·*Óră.*

Aos! interj.; holà! In Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aos.* H e u s“. Să vină óre din exclamaţiunea corespundĕtóre latină prin forma intermediară é o s = h e u s?

v. *Au!*

[1]·**Àpa**, t. de Choréogr.—v. [4]·*Apă.*

[2]·**Àpa.** — v. *Apadia.*

Apàdia, n. pr. loc.; village roumain dans le Banat. Satul românesc *Apadia*, nu departe de Lugoş, pe la 1858 numĕra 800 locuitorĭ (Hornyanszky). Tot în părţile Ungarieĭ, în regiunea Sat-

marului, se află un mare sat românesc numit A p a. Despre interesantul sufix topic *-adia*, a se vedé la locul seŭ şi maĭ jos în Addenda.

Apàrĭu, s. m.; 1⁰. porteur d'eau; 2⁰. marin; 3⁰. constellation du Verseau.

In primul sens, astădĭ se dice s a c a g i ŭ. La Ieromonahul Macarie, Lexicon slavo-român 1778 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.), ambiĭ termenĭ alăturea: „vodonosetzŭ, *aparĭul*, s a c a g i u l". Cuvîntul *aparĭu* „sacagiŭ" trebuĭa să fi fost o dată fórte poporan, de óră ce din el derivă a p ă r i ă.

Tot la Macarie, cu sensul al treilea: „vodnikŭ, *aparĭul*, vărsătorĭul de apă, ydrohoul (ὑδροχόος)".

In fine, ca sinonim cu c o r a b i e r, cuvîntul ne întimpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): „tată-mieu *aparĭul*, prin multă vréme la Hersonisul Crivăţului cu c o r ă b i e r i ĭ a înblând..."

In tóte accepţiunile, este latinul a q u a r i u s.

v. ¹·²·³·*Apă*. — *Apăriă*. — *-arĭu*. — *Corabiă*. — *Sacagiŭ*. — *Zodie*.

Apàlt (plur. *apalturĭ*), s.; fermage. Terminul juridic italian a p a l t o, întrat la Românĭ în epoca Fanarioţilor, ca şi d r i t = diritto, s u d i t = suddito etc.

La Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 1, Lipicescu arĕtând căştigurile sale: „480 de galbinĭ ş'o sută de testele dela *apaltul* cărţilor de gĭoc..."

v. ¹·*Grec*.

Apàos, s. n.; t. de Théol. et de Mythol. popul.: vin offert aux morts. Se aude maĭ des forma p a o s, de ex. în Lexiconul Budan: „P a o s, vinum sacrificale, Opferwein" saŭ la Laurian-Maxim: „P a u s, pâne, colac, vin etc. ce se aduce la biserică pentru serbătorĭ, şi maĭ vîrtos pentru repausaţĭ", unde însă înţelesul cuvîntuluĭ se pré generalisézā.

„Pre la 6 august (Schimbarea-la-faţă) începe a se cóce póma varatică. Poporul în acéstă di face must şi'l duce la biserică pentru *apaos* şi colivă saŭ jertfă de strugurĭ..." (I. Pandele, Fălciĭu, c. Grumezóia).

„La înmormîntare *apaus* se chiamă vinul cu care se stropesce mortul în grópă..." (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

După cum r e p a o s vine dintr'un prototip latin r e p a u s u m, confirmat prin paralelismul formelor romanice: franc. repos, provenţ. repaus, ital. riposo, span. reposo etc., din carĭ nicĭ una nu e feminină, tot aşa românul p a o s nu se póte trage din latinul clasic feminin p a u s a (Cihac), ci numaĭ dintr'un neutru p a u s u m, ér prin urmare *apaos* este a d p a u s u m, literalmente: „pentru odihnă". Furişat în terminologia nóstră bisericéscă creştină, acest cuvînt îşĭ datorézā totuşĭ nascerea paganismuluĭ italic. Vechiĭ Romanĭ, după Arnobiŭ, aveaŭ în panteonul lor şi pe un P a u s u s, deul odihneĭ celeĭ vecînice.

v. *Paos*.

¹·Àpă (plur. *ape*), s. f.; eau. Combinată din 88,91 părţĭ de oxigen cu 11,09 de idrogen, *apa* este o substanţă curgĕtóre, străvediă, fără culóre, fără miros, fără gust, dar care potolesce setea. Înainte se credea că *apa* este unul din cele patru elemente constitutive ale universuluĭ.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 290): „diĭn patru tocméle cunoaştem că ĭaste adunată şi făcută lumé: focŭ, văzduhŭ, *apâ*, pământŭ...";

şi maĭ jos, p. 291: „*apa* ĭaste una diîn cele patru fâpturi diîn ce ĭaste lumé tocmitâ, şi'şŭ ĭaste rudâ cu pâmăntul, şi într'*apâ* ne afundâmŭ..."

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 193): „stihia, începătura fie-cui, cumu e pămîntul, *apa*, văzduhul şi căldura, dintr'acéste patru ĭaste zidit omul, şi de-ară lipsi una dintr'acéstě, toată lumé ar peri..."

Ca element u d, *apa* este în oposiţiune cu pămîntul privit ca u s c a t.

Moxa, 1620, p. 351: „acesta adunâ oşti mari pre *apâ* şi pre u s c a t de se lovi cu Grecii..."

Apa este în antagonism cu f o c u l, pe care'l stinge; dar totuşĭ ambele se unesc pentru a hrăni pe om.

A. Pann, Prov. II, 67:

Alérgă la *apă*, aduce pe loc
Şi de mămăligă pune vas la f o c...

Doĭna „Nevasta", în care se resumă traĭul ţeranceĭ române:

De cu ḑioa mĕtur casa,
Aprind f o c u l, gătesc masa,
Aduc *apă* din fântână
Şi furca n'o las din mână,
Laŭ copilul, îĭ daŭ ţîţă
Şi mulg vaca la portiţă...
(Alex., Poes, pop.² 308)

Balada „Nelucă":

Mircea sue pe potică
Şi 'ntâlnesce o fetică
Ce purta cofiţă 'n mână
Cu *apă* dela fântână...

După proveninţă, se ḑice: *apă* d e p l ó i ă, *apă* d e r î ŭ, *apă* d e i z v o r, *apă* d e l a c, *apă* d e p u ţ saŭ d e f â n t â n ă etc.; după aspect: *apă* t u r b u r e, *apă* l i m p e d e şi altele; după gust: *apă* s ă l c i ă, *apă* d u l c e, *apă* a m a r ă; după pipăit: *apă* r e c e, *apă* c a l d ă; după felul de întrebuinţare: *apă* d e b a i ă, *apă* d e m ó r ă, *apă* d e b ĕ u t, *apă* d e s p ĕ l a t şi aşa maĭ încolo, afară de diferite composiţiunĭ industriale şi medicale, cărora li se ḑice prin asemĕnare a p ă, şi afară de acele a p e pe carĭ veḑi-le la articoliĭ următorĭ: a p ă ca nume de bólă la om şi maĭ ales la vite, a p ă ca numele unuĭ danţ dela nuntă etc.

Deminutiv dela *apă* este a p u ş ó r ă. Intre derivate: substantivul a p a r ĭ u şi de aci a p ă r i ă, adjectiviĭ a p o s şi a p ă t o s cu verbul a p ă t o ş e z.

Cele doĕ înţelesurĭ de căpetenia ale cuvîntuluĭ în limba română sînt: *apă* „eau" şi a p ă „rivière", dintre carĭ vom vorbi aci numaĭ despre cel de'ntâĭu; şi anume:

I. *A p ă* î n g h i c i t o r ĭ.

1⁰. „*Apă* fără nisip". — L a c r i m a (G. D. T., Poes. pop. 231).

2⁰. „Ce daĭ de pétră şi nu se strică, dar daĭ în *apă* şi se strică. — H ă r t i a" (Sbiera, Poveştĭ p. 322).

„Ce pică 'n *apă* şi nu se udă? — F r u n ḑ a" (Familia 1886 p. 7).

4⁰. Ghicitórea despre C o r a b i ă:

Pană împănată,
Pe *apă* lăsată,
De mână de om
Cu voe de Domn...
(Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 143)

5⁰. Am o épă,
Pe care o duc de códă la *apă*.
— C ó f a.
(Sbiera, Poveştĭ p. 320)

6⁰. „Mama nasce fata şi fata pe mamă. — *A p a* şi g h i a ţ a" (ibid. p. 324).

7⁰. Ghicitóre macedo-română despre U m b r ă:

Nópte-dzua şéde 'n *apă*,
Ninţi s'udă, niţi s'adapă.

8⁰. Cea maĭ remarcabilă este ghicitórea ardelenéscă despre chĭar *A p ă*:

Dumbră,
Sumbră,
Fără umbră.
(Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 915),

asupra căriia cată să ne oprim o clipă.

Nu o dată se póte constata în ghicitorĭ păstrarea urmelor celor maĭ archaice (v. ¹·*Ana*). Tot aşa în:

Dumbră
Sumbră...

ne întimpină aşa ḑicênd cristalisată cimilitura latină rustică:

De imbre,
Exumbre...

adecă: „ce vine din plóiă şi n'are umbră?" Forma primitivă pentru latinul clasic i m b e r era u m b e r = gr. *ὄμβρος*, ca şi „lunter" pentru „linter", românesce „luntre". In „de umbre = de imbre", prepositiunea „de" indică provenință de sus în jos, tot aşa ca în: „de caelo", „de sole", „de monte" etc.; pe de altă parte, în „exumbris = sine umbra" prefixul „ex" are o funcțiune privativă întocmaĭ ca în „excors = sine corde", „elinguis=sine lingua", „exsanguis — sine sanguine", „exanimis" etc. In acest mod, încă o dată:

De umbre,
Exumbre...,

sub-înțelegêndu-se „quidnam est", este o antică ghicitóre latină vulgară despre *apă*, pe care poporul român a conservat'o pe de'ntregul în:

Dumbră,
Sumbră...;

dar când începuse a nu se maĭ pricepe acéstă fosilă linguistică, s'a adaos:

Fără umbră,

care nu este în fond decât o traducere de „exumbre".

La prima vedere,

Dumbră
Sumbră

pare a fi o galimatiă; în realitate însă galimatiă nu se află nicĭ o dată în literatura poporană decât numaĭ acolo unde este pusă cu tot dinadinsul, ca în aşa numitele „poveştĭ cu mincĭunĭ", saŭ acolo unde sensul primitiv s'a perdut prin vechime, dar trebuĭ căutat prin sciință.

v. *Cimilitură*.

II. *A p ă* î n p r o v e r b ĭ ş i l o c u ț i u n ĭ p r o v e r b i a l e.

Iordachi Golescu, Pilde (Conv. lit. 1874 p. 69 sqq. şi Tocilescu, Rev. I, 1 p. 231 sqq.):

1. „*Apa* curge şi se duce, pietrele remân pe loc..."
2. „*Apa* lină mult te înşélă..."
3. „I-a luat *apa* dela móră..."
4. „Ca paparuda, cu *apa* 'n cap..."
5. „Ca pescele 'n *apă* trăesce..."
6. „*Apa* când se turbură, nu maĭ veḑĭ ca prin oglindă".
7. „*Apa* când se umflă, şi pe munțĭ îĭ cufundă".
8. „*Apă* să beĭ din chĭar puțul teŭ".
9. „*Apele* cele micĭ în cele marĭ se vérsă".

Din aceste noĕ ḑicĕtorĭ saŭ locuțiunĭ proverbiale, ne vom opri asupra N-rilor 1 şi 3, ér pentru No. 4 veḑĭ maĭ jos la III § 15.

„A lua *apa* dela móră" este în oposițiune cu: „a veni *apa* la móră" (Pann, II, 68).

Dr. Polysu: „o veni *apa* şi la móra mea = es ist noch nicht aller Tage Abend".

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 460): „Îĭ venise acum şi luĭ Dănilă *apa* la móră..."

In loc de „a lua", se aude cu acelaşĭ sens: „ĭ-am tăiat *apa* dela móră" (Pann, III, 13).

In Sicilia se ḑice: „ognunu tira l'acqua a lu so mulinu" (Traina). Franțusesce: „faire venir l'eau au moulin".

Antitesa între stabilitatea p e t r e ĭ faţă cu mobilitatea *apeĭ*, ca în „*apa* curge, p e t r e l e remân“ (Pann, III, 134), a maĭ întrat în locuţiunĭ:

10⁰. Descântec de „Césul cel reŭ“: „şi cum s'aşédă p é t r a 'n *apă*, aşa să se aşede rĕul“ (Albina Carpaţilor 1879 p. 283).

11⁰. I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „cum s'a vĕdut flecâul cu casă şi avere bunicică, nu maĭ sta loculuĭ, cum nu stă *apa* pe p e t r e...“

Proverbul „*apa* curge, petrele remân“, pentru care n'am putut găsi nicĭ o paralelă în cele-l'alte limbĭ, astfel că trebuĭ să'l privim ca specific românesc, ni se pare a fi de o extremă importanţă istorică. Numaĭ isvórele de munte curg şi se scurg pe petre, nicĭ o dată rîurile de pe câmpiă, în privinţa cărora năsipul remâne. Pentru ca un asemenea proverb să se fi putut nasce şi a se înrădăcina la toţĭ Românii din Dacia luĭ Traĭan, cată să admitem dară că întréga naţionalitate a nóstră s'a format în Carpaţĭ, pogorîndu-se maĭ tărdiŭ gata pe şes.

Acest interesant proverb se resfrânge şi într'un descântec din Bucovina:

De'ĭ pocit de vad,
Curat,
Necurat,
Sece'ĭ *apa*,
Remâe'ĭ p e t r e l e,
Plângă după dînsele...
(Marian, Descânt. 179)

Cele noĕ specimene adunate de Iordachi Golescu sînt o p i c ă t u r ă d e *apă* în mulţimea proverbelor şi locuţiunilor proverbiale românescĭ privitóre la *apă*, dintre carĭ étă o sémă:

12⁰. Pe porcul nu'l facĭ să bea *apă* din fedeleş (Pann, III, 47).

13⁰. La baligă móle puţintică *apă* trebue (ib. II, 101).

14⁰. Găina bé *apă* şi se uĭtă la Dumnedeŭ (ib. III, 134).

15⁰.

Toţĭ pretutindenea sapă,
El duce câiniĭ la *apă*...
(Ib. I, 106)

16⁰.

Binele de reŭ te scapă,
Să'l aruncĭ chĭar şi în *apă*...
(Ib. I, 72)

17⁰. Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'asupra *apeĭ* (ib. III, 28); la Milanesĭ: „l'œuli el sta dessoravia de l'acqua“ (Cherubini).

18⁰. Negustor greŭ ca fulgul pe *apă* (ib. II, 85).

Basmul „Cotoşman năsdrăvan“ (Ispirescu, Legende p. 286): „Unde pînă aci era bilşugul în casa lor, acum ajunseră negustorĭ greĭ ca fulgul pe *apă*...“

Evreul în „Jocul păpuşilor“:

Noĭ suntem triĭ tăvarăşĭ
Grele ca fulg pi *apă*;
Avem triĭ
Privaliĭ:
Ună gólă,
Altă sécă,
Ş'altă plină cu 'ntunerică...
(G. D. T., Poes. pop. 126)

19⁰. „*Apa* trebue să vie la matca eĭ, şi omul la tépa luĭ“ (Pann, II, 87), este o frântură din antica credinţă italică despre „annus mundanus“ (Macrob., Scip. II, 11), când tóte lucrurile se întorc la punctul lor de plecare; proverbul paralel italian sună:

In cento anni e cento mesi
L'acqua torna a' suoi paesi...

20⁰. „A făgădui Marea cu sarea şi a da ce nu curge pe *apă*“ (Pann, III, 78). Prima parte a acestuĭ proverb se găsesce deja la Romanĭ. Sallustiŭ dice despre Catilina că, ajuns la sărăciă: „maria montesque polliceri coepit“ (Cat. 23). A doua parte, este un admirabil

eufemism pentru noţiunea cea maĭ trivială.

Ion Ghica, Scrisórea IV, vorbind despre bieţiĭ dascalĭ din prima jumătate a secoluluĭ: „Le plătĭa ce pe *apă* nu curge: dascălul Stan de exemplu, cel maĭ bine plătit din toţĭ, avea câte 20 de parale de copil pe lună...“

21⁰. „A lăsa pe cine-va să se scalde în *apele* sale“ (Pann, II, 100) = a nu'l împedeca în plăcerĭ, în petrecerĭ, în desfrîŭ.

Dr. Polysu: „a lăsa pe cine-va în *apa* sa = einem freien Lauf lassen“.

22⁰. Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act IV sc. 8: „Iorgule, aĭ ceva care'mĭ tăĭnuescĭ ... Nu eştĭ în *apele* dumnitale...“

Un variant rimat:

„Să vedem

In ce *apă*
Se adapă

= wir wollen sehen, was er will, welcher Meinung er ist“ (Dr. Polysu).

23⁰. „Tivga merge la *apă* pînă când se sparge“ (Baronzi, Limba p. 52); franţusesce: „tant va la cruche à l'eau“.

„Hoţuluĭ îĭ merge tigva pînă la a noua-ḑecĭ-şi-noua óră la *apă*, da la a o suta i sĕ'nfundă“ (Jipescu p. 127).

24⁰. „Mincĭuna ca glonţul în *apă* s'afundă“ (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 572).

25⁰. „Sângele *apă* nu se face“; italienesce: „il sangue non fu mai acqua“, la Sicilienĭ: „lu sangu nun si po' fari acqua“ (Traina).

I. Crćngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453):

„— Frate, frate, dar pita'ĭ cu banĭ, barbate.

„— Apoĭ dă, nevastă, sângele *apă* nu se face. Dacă nu l'oĭu ajuta eŭ, cine să'l ajute?..“

26⁰. „A bate *apa* în piuă“; italienesce: „batter l'acqua nel mortaio“ (Düringsfeld), franţusesce: „c'est battre l'eau“.

I. Crćngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): „eŭ sciŭ ce sciŭ eŭ: degéba maĭ baţĭ *apa* 'n chiuă să s'alégă unt, că nu s'a alege nicĭ o dată...“

27⁰. „Cine stă pe doĕ luntri, cade în *apă*“ (Baronzi, Limba p. 52).

28⁰. „Ca doĕ picăture de *apă*...“

De la Vrancea, Sultanica p. 8: „toţĭ sfinţiĭ sĕ asémănă ca doĕ picăturĭ de *apă*: toţĭ aŭ ochiĭ din treĭ liniĭ, nasul dintr'una şi gura din doĕ...“

Franţusesce: „se ressembler comme deux gouttes d'eau“; italienesce: „paiono due goccie d'acqua“; deja în latina:

..... similior nunquam potis
A q u a a q u a i sumi...

(Plaut., Miles, II sc. 6)

29⁰. Despre ómenĭ ţîfnoşĭ: „să nu pice nicĭ *apă* pe el, ca pe un păun“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

30⁰. „Pînă nu'l storcĭ buretele, nu dă *apa*“ (C. Ionescu, Iaşĭ, c. Sinescĭ).

31⁰. „A nu avé după ce bé *apă*“.

De sărăcie nu scapă,
N'are după ce bé *apă*...

(Pann, I, 132)

De la Vrancea, Sultanica p. 15: „aŭ nu e voĭnic? nu'şĭ are rost de frunte? or e beţiv, stricător de case, zurbagiŭ? aŭ n'are de pe ce bé *apă*? he, he, fata próstă şi ţîfnósă dă norocu− luĭ cu picĭorul...“

Basmul „Ţugulea“ (Ispirescu, Legende p. 313): „Aŭ fost odată un moş şi o babă. Eĭ eraŭ săracĭ de n'aveaŭ după ce bé *apă*...“ (cfr. ibid. 174).

Marian, Bucovina, II, 219, satiră poporană contra ţeranilor din satul Cordun:

Fecĭoraşiĭ din Cordun
Par' că staŭ numaĭ la fum;
Tare 's negri şi pîrliţĭ,
Par' că 's la foc cîrcăliţĭ;

Nu 's negri de ţiitură,
Nicĭ de-o altă 'nvîrtitură,
Da 's negri de *apă* rea,
Că n'aŭ după ce o bea...

32°. „Nu plătesce nicĭ *apa* care o bé" (A. Vasiliŭ, Iaşĭ, c. Poienĭ).

33°. Culmea suferinţeĭ este când „nicĭ *apa* nu alină".

Doĭnă din Ardél:

Străină 's, Dómne, străină,
De nicĭ *apa* nu m'alină,
De-ar ploua o săptămână...

(J. B., 207)

34°. Putere alinătóre are maĭ în specíă „*apa* rece la inimă merge".

Colindă din Dobrogea:

Maĭ jos apoĭ se lăsa,
Pe-un mândru şes se oprĭa,
Cu livedĭ
Verdĭ
Şi cu *apă* rece
La inimă merge...

(Burada, Călĕt. p. 74)

35°. De aci, ca sinonim cu omorîre: „... iĭ fă şi capĕtul, ca să nu maĭ bee el *apă* rece..." (Sbiera, Poveştĭ p. 62).

36°. Orĭ-cât de plăcută însă, *apa* rece nu îmbată, de unde locuţiunea: „a îmbĕta cu *apă* rece = a flecări, a vorbi nimicurĭ".

„... ea umbla să'l îmbete cu *apă* rece..." (Trib. din Sibiĭu 1886 p. 418).

„... îndrugaŭ vorbe potrivite, ca să îmbete lumea cu *apă* rece..." (ibid. 1885 p. 38).

37°. Pentru un beţiv: „*apa* nu e bună nicĭ în cismă" saŭ „nicĭ în opincĭ" (Tocilescu, Rev. I vol. 1 p. 231).

38°. „O scaldă în doĕ *ape*", locuţiune împrumutată dela spelătorese, însemnéză şovăire în părerĭ, un caracter în doĭ perĭ.

39°. „Tot o *apă* = acelaşĭ fel".

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Imĭ place egalitatea. Nu admit eŭ deosebirĭ şi distincţiunĭ d'alea între făpturile luĭ Dumnedeŭ. Cer să fim toţĭ o *apă*..."

40°. „A pĕscui în *apă* turbure" pare a nu fi poporan, ci un împrumut noŭ dela Francesĭ: „pêcher en eau trouble = a se folosi din turburarea trebilor publice saŭ particulare spre a căştiga" (Aaron-Poenar-Hill).

41°. „A trece prin foc şi prin *apă*", cu sens de a se expune la orĭ-ce primejdiă, este deja în Psaltire:

Coresi, 1577, ps. LXV:

Trecumŭ preîn focŭ şi *apâ* şi scoseşi-ne în răpausŭ...	Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium...

Maĭ romănesce este „a da prin foc şi prin *apă*".

Basmul „Ceĭ treĭ fraţĭ împĕraţĭ" (Ispirescu, Legende p. 271): „pentru dragostea ta, aş fi dat prin foc şi prin *apă*..."

Ca proverb:

Când sînt dile cu noroc,
Trecĭ prin *apă* şi prin foc...

(Conv. lit. 1877 p. 185)

42°. „Cât ţine cĭurul *apă* = pré puţin, maĭ de loc", deja la vechiĭ Romanĭ:

Non pluris refert, quam si imbrem in cribro geras...

(Plaut., Pseud., I, v. 100)

La Elenĭ: „*κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖς*" saŭ „*κοσκίνῳ φέρεις ὕδωρ*" (Plut., *περὶ τῶν ἀδυνάτων*, 8, 50). Franţusesce:

Puiser l'eau
Dans un cribleau;

italienesce: „portar l'acqua nel vaglio"; la Spaniolĭ:

Aqua coge con harnero
Quien se cree de ligero...

Cantemir, Chron. II p. 339: „Precum *apa* nu să poate ţiné în cĭur, aşé mincĭuna nu poate să stăruĭască în basnele sale..."

A. Pann, Prov. III, 69:

Baniĭ din mână îĭ scapă,
Ca cĭurul cum ţine *apă*...

Despre o datină în legătură cu acéstă locuţiune proverbială, a se vedé maĭ jos la III § 5.

43⁰. A face ce-va peste putinţă:

Tăiam lumea cu sapa
Şi căram cu cĭurul *apa*...
(Tribuna dela Sibiĭu, 1885 p. 63)

44⁰. „A face cuĭ-va *apa* = a'l prăpădi, a'l înmormînta".

Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 559: „Ba o 'ngropa pĕ mumă-sa, da pĕ noĭ sciŭ că nu, că ĭ-om face noĭ *apa*..."

Despre rolul *apeĭ* la înmormîntare, de unde s'a născut acéstă locuţiune proverbială, veḑĭ la III § 6-7.

45⁰. „A face un lucru *apă* = a'l fura", literalmente: „a'l face să se scurgă".

„Nimĕr eĭ (păgubaşiĭ) şi la casa unde sĕ trăsese Românul şi Ţiganul după ce făcuseră vaca *apă*..." (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 11).

46⁰. „Te-a trecut *apa* sub limbă" se ḑice în Mehedinţĭ (R. Mihailénu, c. Vînju-mare), când e un mare ger.

47⁰. „Ce maĭ némurĭ! Şépte *ape* 'n chisăliţă" (R. Simu, Transilv., c. Orlat), ca respuns aceluĭa ce se laudă că are multe némurĭ, carĭ însă tóte la un loc nu sînt vr'o mare trébă.

48⁰. „A avé *apa* sorb" (Baronzi, Limba p. 44),

v. ²·*Sorb*.

49⁰. Costinescu: „Acésta face a lăsa gura *apă*, se ḑice când cine-va vede ce-va plăcut şi poftesce = cela fait venir l'eau à la bouche". Şi italienesce: „venir l'acqua in bocca" saŭ „venir l'acqua in su l'ugolo"; la Portugesĭ: „fazer vir a agoa á boca".

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 191): „să ne daţĭ cât se póte maĭ multă mâncare şi bĕuturică, ḑise Setilă, căruĭa îĭ lăsa gura *apă*..."

Jipescu, Opincaru p. 153: „... îmbucă cu aşa poftă dĕ pare că sĕ bat doĭ nebunĭ la gura lor. Îţĭ lasă gura *apă*, când te'ĭ uĭta la ĭeĭ cum mănâncă..."

Basmul „Ḑîna ḑînelor" (Ispirescu, Legende p. 213): „le lăsa gura *apă* la toţĭ după o aşa bucăţică..."

50⁰. „A sci saŭ a vorbi ca pe *apă*", „a vorbi ca *apa*" = a nu se încurca, a nu se întrerumpe, a fi c u r g ĕ t o r. Şi'n limba sardă: „ischire una cosa comente i s'abba = saper bene, fluidamente" (Spano).

Basmul „Orb-Impĕrat" (Tribuna din Sibiĭu 1886 p. 421): „Ajungênd la împĕrătésa şi întrebat fiind, povestesce ca pe *apă* tóte păsurile sale..."

Basmul „Omul cu treĭ talanţĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 236): „par'că eştĭ un zodierĭu de le spuĭ tóte aşa ca de pe *apă*..."

„Tóte le scie ca pe *apă*" (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 8).

Ion Ghica, Scrisórea XV: „vorbĭa bulgăresce ca *apa* şi legase cunoscinţe cu neguţătorĭ de peste Dunăre..."

51⁰. Doĭnă din Ardél:

Eŭ mĕ duc cât *apele*,
Că m'ajung dragostele...
(J. B., 137)

52⁰. A cresce ĭute, se ḑice: „ca din *apă*" (D. Popu, Făgăraş, c. Copăcel; G. Muşetescu, Muscel, c. Poienarĭ).

53⁰. Basmul „Găinărésa" (Ispirescu, Legende p. 307): „Are să maĭ curgă multă *apă* pe gârlă, pînă să ajungĭ a cunósce taĭnele împĕrăţieĭ..."

54⁰. „A sorbi pe cine-va într'un păhar saŭ într'o lingură cu *apă*..."

Basmul „Fata de împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 352): „aşa de puţintică şi drăgălaşe maĭ era, încât s'o sorbĭ în-

tr'un păhar cu *apă*..."; saŭ în basmul „Cele treĭ rodiĭ" (ibid. p. 360): „era aşa puţintică la trup încât ar fi bĕut'o într'un păhar de *apă*..."

„Tustreĭ voinicĭ şi pieptoşĭ de să'ĭ sorbĭ într'o lingură de *apă*, aşa eraŭ..." (Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 401).

55°. „A scóte *apă* din pétră = a face un lucru peste putinţă"; deja la Plaut, Persa, I, 1 v. 41:

. . . . quin si egomet veneam, vix recipi potessit
Quod tu me rogas, nam tu a q u a m a p u m i c e nunc postulas...

De la Vrancea, Sultanica p. 24: „cu una cu alta, maĭ cu ce avea dela părinţĭ, scóse *apă* din piatră, şi ajunse a fi jinduit de multe fete în sat..."

56°. In Moldova, când nu vrea omul din popor să facă ce-va pré-greŭ saŭ pré-desgustător, exclamă cu indignaţiune: „maĭ bine să car *apă* la Jidanĭ decât..." (D. Mancaş, Iaşĭ, c. Pirca).

57°. Nevinovăţia se alătureză cu „*apa* c u r a t ă".

Balada Chira:

Gĭur pe Dumneḑeŭ,
Pe sufletul meŭ,
Că's nevinovată
Ca *apa* curată...

58°. *Apa* cea curată, la rîndul seŭ, se alătureză cu a r g i n t u l şi cu l a c r i m a. „Poporul ḑice: *apă* limpede ca argintul; *apă* ca lacrima" (G. Gheorghiŭ, Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

v. *Argint.—Lacrimă.*

59°. A se întinde saŭ a se împrăştia ca *apa*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Atuncea spaĭma şi gróza pre protivnicĭ aŭ cuprins,
Se împrăştie ca *apa* pe şesul acel întins...

60°. Despre *apa* v i ó r ă,

v. *Apă-vie.*

61°. Despre locuţiunea proverbială: „în ce *apă* se scaldă", vorbim maĭ jos, III § 23.

III°. *A p ă* î n d a t i n e şi c r e d i n ţ e.

Despre *apă* sub raportul mitologic saŭ religios şi etno-psicologic,

v. *Aghiasmă. — Bobotéză. — Descântec.— Martin.* —¹. *Mort.— Georz. — Paparudă. — Plóe.— Vrajă...*

Aci vom întruni o mică parte din asemenĭ datine şi credinţe.

1°. „Când ómeniĭ voesc a începe plugăria, atuncĭ pun în un vas *apă* şi'n altul cărbunĭ cu tămâe; apoĭ înjugând boiĭ la plug, tămâéză împregĭur şi stropesc cu *apă* plugul şi pe boĭ, ḑicênd: noroc să dea Dumneḑeŭ, plóiă şi ródă!" (A. Bottez, Iaşĭ, c. Şipotele).

2°. „Poporul crede că cine s'o arunca în *apă* în ḑiua de Bobotéză şi se va scălda, de'ĭ hi betég de orĭ-ce bólă, de şoldină, frigurĭ şi altele, te tămăduescĭ. Din ḑiua de Bobotéză şése septĕmânĭ tóte *apele* sînt curate şi sfinte, chĭar şi 'n vîrful munţilor. Se aruncă atuncĭ în *apă* şi ómeniĭ sănătoşĭ, creḑênd că preste an nu vor hi betegĭ" (D. Popu, Făgăraş, c. Copăcel).

3°. Dacă se va da *apă* din vasul din care beaŭ porumbiĭ celor ce se aŭ reŭ la o-laltă, se îndrăgesc érăşĭ" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

4°. „Femeĭa însărcinată să nu deĭe *apă* la nime, că apoĭ nu póte nasce pînă ce acela nu'ĭ va da *apă* din pumn; de asemenea să nu desculţe pre nime şi să nu'ĭ tragă cĭóreciĭ la nime, că nu póte nasce pînă ce acela nu'ĭ va da *apă* din opincă, cismă, cĭórecĭ etc." (ibid.)

5°. „Când plécă ómeniĭ cu vre-o marfă la tîrg, ĭeaŭ un cĭur, îl ţin de-asupra marfeĭ şi, turnând *apă* în el, ḑic: cât stă *apa* în cĭur, atâta să staŭ cu marfa nevîndută în tîrg" (ib.).

6⁰. „Când se însóră de a doua óră bărbatul remas văduv, pe mormîntul femeiĭ sale mórte se varsă *apă* multă, că aceĭa se crede că arde în grópă..." (ib.).

7⁰. „După ce s'a astrucat în pămînt mortul, toţĭ se spală pre mânĭ cu *apa* m o r t u l u ĭ preste grópă, pentru ca să nu amurtă saŭ asude mâinele" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Tot din Banat ne spune d. Mangĭucă (Calendar 1882), că la 25 Martiŭ, în ḑiua de Bună-vestire, se face „versarea *apeĭ* m o r ţ i l o r pe érba verde".

8⁰. „De bóla d i n t r u - ĭ e l e se vindecă omul cu *apă* adunată din 9 vadurĭ" (V. Petrişor, Transilv., c. Vestem); pe aĭurĭ se ḑice: „*apă* dela 9 fântânĭ" (D. Nisipescu, Vîlcea, c. Nisipĭ).

9⁰. „Ielele béŭ nóptea *apă* de prin fântânĭ, şi orĭ-cine va bé după dînsele, îl pocesc. De aceĭa când cine-va bea *apă* diminéţa din vre-o fântână, lasă în ea vre-un semn dela sine, pentru ca pocéla să caḑă pe acel semn" (C. Poppescu, Prahova, c. Star-chiojdu).

10⁰. „Locul c u *apele* a l b e" figuréză în legende mitologice din Banat. S. Mangĭucă, Col. l. Tr. 1876 p. 360: „Frumóse credinţe are poporul nostru şi despre locuinţa ḑînelor din Ţéra-Românéscă, la locul cu *apele* albe, unde se scaldă ḑînele şi unde cresce flórea cea misteriósă, a căriĭ trupină este învălită în pânză de pétră, şi care om póte căpĕta acea flóre, acela este norocos, căcĭ dînsa 'l conduce cu o atragere magică către locurile unde se află tesauriĭ îngropaţĭ, şi acolo punênd flórea pe pămînt, pe loc es tesauriĭ pe faţa pămîntuluĭ. Sufletul uneĭ muierĭ care a vătămat ḑînele, purtat fiind de ḑîne spre chinuire şi resplătire, ajungênd cu ḑînele pînă la locul cu *apele* albe şi vĕḑênd acolo planta, cunoscênd'o a întins mâna să o rupă din pămînt, dar observând'o o ḑînă, ĭ-a dat cu sbicĭul peste mână de ĭ-a căḑut flórea din mână. Dela locul cu *apele* albe, din Ţéra-Românéscă, plécă ḑînele în călătoriele lor, trec peste munţiĭ Orşoveĭ, peste stânca cea mare dela Berzasca, trag la cârşiele Sascheĭ şi a Cicloveĭ, de aci fac excursiunĭ prin Banat, apoĭ peste muntele Semenic de lîngă Caransebeş şi se întórnă înapoĭ în Ţéra Românéscă. In călĕtoriele lor, ḑînele bucuros petrec pe poienele munţilor de iederă, de foiofiŭ, de semenic şi de priboĭu, unde ţin ele petrecerile, ospĕtările şi jocurile lor, purtând cu sine cete de suflete păcătóse spre pedepsire..."

11⁰. Balada „Neluca":

Mircea 'n vale se ducea,
Dar el cruce nu'şĭ făcea,
Peste *apă* nu sufla,
Ci la ea năvală da.
Înghiţĭa bĭetul o dată
Şi'l lovĭa dorul de fată;
Înghiţĭa de doĕ orĭ
Şi 'l apuca recĭ fiorĭ;
Înghiţĭa ĭar de treĭ orĭ
Şi cădea mort între florĭ!..

Asupra acestuĭ pasagĭu, Alexandri ḑice în notă, că Românul suflă în *apă*: „pentru ca să alunge nelucile morţilor ce sbor prin lume şi se amestecă în faptele ómenilor".

12⁰. „Ş t i m a *apeĭ*" se chiamă în Moldova pe a-locurĭ un fel de geniŭ al rîurilor (S. Mândru, Iaşĭ, c. Iepurenĭ).

v. *Ştima*.

13⁰. Cultul *apeĭ* apare maĭ ales în următórea datină:

„Descântătórea, înainte de a începe a descânta de Dînsele, se duce la un rîŭ curgĕtor cu o bucăţică de pâne, cu un drobuşor de sare şi cu o cofiţă saŭ ólă nouă în mâna dréptă. Ajungênd la rîŭ, bate într'un loc pe mal în con-

tra curgeriĭ *apeĭ* treĭ metaniĭ, aruncă din pâne și din sare ce-va în undele *apeĭ*, apoĭ cu cofița saŭ óla ĭe un pic din *apa* ce-a curs peste pânea și sarea aruncată. Pe când bate ea acele treĭ metaniĭ, dice următórele cuvinte:

Apă curgĕtóre,
Eŭ te sorocesc
Tot cu pâne și cu sare
Să lecuescĭ pe cutare
Din cap pînă 'n picĭóre
Cu léc,
Sănĕtate și véc!

De-aice apoĭ se duce maĭ la dél pe rîŭ, și așa în treĭ lócurĭ după olaltă bate de treĭ orĭ câte treĭ metaniĭ, și pe când bate metaniile, repețesce cuvintele de maĭ sus și ĭe *apă* cu cofița. După ce a făcut ea acésta și după ce și-a umplut cofița cu *apă*, fără ca s'o fi observat cine-va, se întórce spre casă, dară și acuma fără de-a vorbi cu alțiĭ saŭ de a căuta îndărîpt, pentru că dacă ar vorbi cu cine-va saŭ s'ar uĭta îndărîpt, tóte operațiunile sale n'ar maĭ avé nicĭ o putere. Sosită a-casă, începe a descânta *apa* din cofiță c'o mătură de busuĭoc și c'un ban de argint..." (Marian, Descânt. p. 91-2).

v. *Argint.* — *Ban.* — *Busuĭoc.*— *Dunăre.* —*Ĭele.*

14°. O ființă mitologică de *apă* este și S e t i l ă.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „Măĭ, da al draculuĭ onanie de om e și acesta, dise Harap-alb. Grozav burdăhan și nesățios gâtlej, de nu pot să'ĭ potolescă setea nicĭ isvórele pămîntuluĭ; mare ghĭol de *apă* trebue să fie în mațele luĭ! Se vede că acesta'ĭ prăpădenia *apelor*, vestitul S e t i l ă fiul Seceteĭ, născut în zodia rățelor și împodobit cu darul suptuluĭ.....

v. *Setilă.* — *-ilă.*

15°. O altă specie de ființe mitologice în legătură cu *apa* sînt P a p a r u d e l e, a treĭa Joĭ după Pascĭ, când fete încununate cu bozĭ alérgă dela casă la casă invocând ploile, ér stăpâna caseĭ ĭea „o doniță cu *apă* ș'o aruncă pe dînsele, udându-le de sus pînă jos" (Teodorescu, Datine p. 129). De aci locuțiunea proverbială despre ceĭ ușorĭ la minte: „e ca paparuda, cu *apa* 'n cap" (Conv. lit. 1874 p. 73).

16°. Credința în „închiăgarea *apeĭ*" prin fermece e tot ce póte fi maĭ respândit în popor.

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit" (Ispirescu, Legende p. 160): „Maĭ umblară eĭ ce umblară, și la urma urmelor aflară despre un vrăjitor meșter, carele închiăga și *apele*..." (cfr. ibid. p. 193).

Basmul „Coman Vînătorul" (Col. l. Tr. 1882 p. 469): „era Baba Clónța, vrăjitórea care închega și *apele* cu farmecele sale..."

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 1): „Alunga nouriĭ ceĭ negri de pe deasupra satuluĭ nostru și abătea grindina în alte părțĭ, înfigênd toporul în pămînt afară dinaintea ușeĭ; închega *apa* numaĭ cu dóĕ picĭóre de vacă, de se încrucea lumea de mirare..."

17°. „Când se scaldă copiiĭ și li se bagă *apă* în urechĭ, ĭeaŭ doĕ petricele și le pun la urechĭ, dicênd:

Melc, melc cotomelc,
Scóte *apă* din urechĭ
Că țĭ-oĭu da un ban vechĭu
Ș'o lingură de curechĭu
Ș'o palmă peste urechĭ...,

apoĭ aruncă peste cap îndărît petricelele în *apă*, dicênd:

Frigurile mele
Pe cine'ĭ în pele..."
(P. Olténu, Hațeg)

v. *Cubelc.*

18°. „La aghiasmă se ḑice *apă*-m ă r e“ (N. Poppescu, Dolj, c. Piscu); une-orĭ chĭar simplu *apă*, bună-óră: „popa face *apă* pentru lehusă, în loc de sfinţesce“ (P. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

19°. In graĭul bócetelor poporane, „a s l o b o ḑ i *apele* reposatuluĭ“ însemnéză „a da de pomană“ (Burada, Inmorm. p. 150, 157). In Banat, la 22 Maĭu Sâmbĕta se face acéstă „slobodire a *apeĭ* morţilor“ (Mangĭucă, Calendar 1882).

20°. *Apă* n e ' n c e p u t ă, „aqua virgo“ la vechiĭ Romanĭ, se chiamă *apa* de isvor saŭ de fântână, adusă próspetă şi din care nu bĕuse încă neminea.

Alexandri, Pastel XXVIII:

Romăncuţa mulţemesce, suflă 'ncet peste cofiţă
Şi cu *apa* n e ' n c e p u t ă udă rumena'ĭ guriţă;
Ĭar drumeţul după dînsa bea, fugarul îşĭ adapă
Şi se jură că pe lume nu'ĭ aşa de dulce *apă*...

Apa n e ' n c e p u t ă ţine un loc fórte însemnat în medicina poporană, în descântece, în vrăjĭ.

Şi la Nistru se ducea,
Apă rece aducea,
Apă rece n e 'n c e p u t ă,
Pentru dragoste făcută...

(Marian, Bucov. I, 87)

saŭ:

Orĭ tu ḑacĭ de-o bólă grea
Şi nu'ĭ nime pe-acolea
Să'ţĭ dea *apă* din isvor
Şi să'ţĭ facă după dor?..

(Pompiliŭ, Sibiŭ, 45)

21°. Intr'o strînsă legătură cu *apa* n e ' n c e p u t ă este aşa numita s t i n g e r e a c ă r b u n i l o r, „aqua lustralis“ a paganismuluĭ latin.

De eştĭ slab de dorul meŭ,
S'aduc *apă* din părĕŭ
Şi cărbunĭ în ea să stîng,
Şi la pepţ să mi te strîng,
Să te strîng, să te apuc,
Sănătate să'ţĭ aduc...

(Marian, Buc. I, 29)

„S t î n g e r e a c ă r b u n i l o r fiind, după credinţa poporuluĭ, vindecătóre orĭ şi de ce bólă grabnică, maĭ fie-care Romăncă dela ţéră o scie şi se folosesce tot-d'a-una de dînsa când cere trebuinţa. Descântătórea, care vrea să stîngă cărbunĭ, aduce maĭ întâĭu *apă* n e'n c e p u t ă dela vre-un isvor saŭ fântână saŭ şi dela un rîŭ apropiat. Apoĭ tórnă puţină dintr'însa într'un păhar, ĭe noĕ cărbunĭ aprinşĭ şi-ĭ aruncă pe rînd în *apa* din păhar numĕrându-ĭ de-a'ndărĕtelea, adică dela 9 pînă la 1, şi rostind în taĭnă cuvintele descânteculuĭ. Dacă omul saŭ vita bolnavă e diochĭată saŭ pocită, toţĭ cărbuniĭ aruncaţĭ în *apa* n e ' n c e p u t ă s'aşéḑă sfărîind pe fundul păharuluĭ; ĭar dacă omul saŭ vita bolnavă nu e diochĭată saŭ pocită, atuncĭ cărbuniĭ stînşĭ plutesc pe de-asupra *apeĭ*. După ce descântătórea a stîns cărbuniĭ, dă să bea celuĭ bolnav puţină *apă* descântată, îĭ spală cu dînsa tîmplele şi icĭ-colea corpul, tórnă puţină pe la ţiţinele uşelor, ĭar remăşiţa cu cărbunĭ cu tot o aruncă pe streşina caseĭ“ (Marian, Descântece p. 250).

v. *Cărbune.* — *Descântec.*

22°. Fărmecarea cu *apă* d i n t r e ĭ f â n t â n ĭ:

Şi cine l'a fermecat?
Mândruliţa luĭ din sat,
Cu treĭ macĭ din treĭ grădinĭ,
Cu *apă* d i n t r e ĭ f â n t â n ĭ...

(J. B., 11)

23°. *Apa* din unele rîurĭ saŭ pĕrae, după credinţa poporuluĭ, are o influinţă fatală asupra viitoruluĭ copiilor scăldaţĭ cu ea.

Balada muntenéscă „Blăstemul“:

Tacĭ, că te-am scăldat
Cu *apă* de Prut,
Să fiĭ tot urît;
Cu *ápă* de luncă,
Să fiĭ tot de ducă...

(G. D. T., Poes. pop. 438)

De aci vine locuţiunea proverbială: „în ce *apă* se scaldă saŭ s'o fi scăldând cutare = ce fel de om este?“

24°. Despre *apa* Iordanuluĭ, care jócă un rol fórte însemnat în basme, în colinde, în descântece,

v. *Iordan.* — *Apă-vie.*

IV°. Observaţiunĭ linguistice.

1°. Românul *apă* derivă d'a-dreptul din latinul acqua (= ital. aqua = span. agua = provenţ. aigua etc.), întocmaĭ după cum „épă“ vine din „equa“. Trecerea luĭ *qu* în labială există şi 'n forma sardă logudoresă abba (=sardul nordic eba, sardul sudic acqua).

In dialectul istriano-român, alăturĭ cu forma *apă* se aude *ópă* (Miklosich), cu scăderea luĭ *a* la *oa* prin înriurirea luĭ *p*.

2°. In vechile texturĭ române ne întimpină une-orĭ reduplicarea luĭ *a*:

Psaltire Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. ps. XXII): „în *appă* răposată sătură-me...“

Alte-orĭ reduplicarea luĭ *p*:

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 284): „eŭ adecă vă botezŭ cu *appă* (аппѫ)...“

3°. Ca şi generalitatea cuvintelor începĕtóre cu *a-*, *apă* în vechĭul graĭu îşĭ asociază maĭ adesea prepoziţiunea întru în loc de în.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „porni turma toată deîn ţărmure în Mare şi se afundară într'*apă*...“

Legenda Sf-teĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 348): „ĭară cineş de ei ducé'ş cu sine căte ceva hrană care cum vré, cela puţiné păine, altul smochine, altŭ finiche, alţii linte muĭată într'*apă*...“

Act moldovenesc din 1636 (A. I. R. I p. 93): „la sat la Româneşti noao pământuri în frunte cu pomi şi într'*apă* şi cu tot venitul şi cu vie...“

Moxa, 1620, p. 346: „nu era pre pământŭ nice o vită, nice într'*apă*. nice în văzduh a zbura, şi zise Dumnezeu *apelor* de fécеră peşti de tot félul, să le fie sufletul şi hrana dentr'*apă*, şi dentr'*apă* eşi rodulŭ paserilor ce zboară..“

Dosofteĭu, 1680, ps. XVII: „luâ-mă dintr'*ape* multe...“, unde la Silivestru, 1651: „mâ scoase din *ape* multe...“, ĭar la Coresi, 1577: „luaşi-mâ de *ape* multe...“

4°. Genitivo-dativul singular arhaic: *apeei*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. x p. 10: „mulţi bolńavi, orbi, ologi, uscaţi, aştepta clătitulŭ *apeei*, îngerulŭ amu alŭ Domnului deştingé întru vrémĭa la lacŭ şi clătiĭa-se *apa*, şi cine deştingé după clătitulŭ *apeei*, sănâtoşiĭa-se...“

5°. In loc de „a turna *apă*“, ne întimpină într'un fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 439): „după acéĭa băgă *apă* în spălătoare şi începu a spăla pičoarele ucenicilor...“

6°. Pentru noţiunea de „puiser de l'eau“, pentru care graĭul de astădĭ nu maĭ are nicĭ un termen, căcĭ „a scóte *apă*“ este o expresiune nepropriă, Românii diceaŭ altă dată: a mesce *apă*, literalmente: miscere aquam Cuv. d. bătr. I, 292).

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 80 a): „Isaia prooroců izvor chiamă

dumnezăeştile cărţi, că dintr'acéste cei ci cred pre adevărŭ m e s c u *apa* cunoaşterii dumnezăeşti..."

7⁰. Sunetul produs prin căderea unuĭ ce în *apă* se represintă prin onomatopeĭa b ă l d ă b â c.

Jarnik, Sprachliches p. 23: „B ă l d ă b â c, vom Fallen in's Wasser".

A. Pann, Prov. I, 87:

Şi securea cade b â l d â b â c în *apă*...

8⁰. Printr'o contracţiune fórte curiósă, strigătul sacagiilor este: *O-o*! (Baican, Strigările precupeţilor p. 6), ceĭa ce presupune o formă *ópă*, ca în dialectul istriano-român.

9⁰. Despre construcţiunea „a înghiţi l a *apă*" saŭ „a turna l a *apă*",

v. *La*.

10⁰. Tulumbele de stîns foc se numĭaŭ în graĭul vechĭu p u s c e d e *apă*.

Neculce, Letop. II p. 198: „atunce îndată avănd puşce de *apă* aceĭ Căzacĭ, Leşĭ şi Moldovenĭ, aŭ stins focul..."

11⁰. Despre un a p e d u c, cronicarul Mustea, Letop. III p. 20, descriind meremetul bisericeĭ sf-luĭ Nicolae din Iaşĭ de către vodă Antonie Ruset, ḑice: „adus'aŭ şi *ape* p r e o a l e până în zidul aceştiĭ bisericĭ..."

12⁰. Deminutiv dela *apă* este a p ş ó r ă.

v. ²·³·⁴·⁵·⁶·*Apă.—Apă-vie.—Apăriă.—Apările.—Ape.—Apos.—Apósa.—Apătos.—Apşóră.—Curcubeŭ.—Mesc.—Talaz.—Undă.—Val*...

²Apă (plur. *ape*), s. f.; rivière, fleuve. Intindere însemnată de a p ă curgĕtóre. O *apă* se chiamă aşa fiind-că are multă a p ă, dar totuşĭ deosebirea de sens între ambele e atât de mare, încât se pot privi ca doĕ cuvinte despărţite; de exemplu „a bé a p ă din *apă*" la I. Văcărescu p. 66:

Rîurĭ, *ape* marĭ şi micĭ
Ce v'am trecut pîn'aicĭ,
Nu uĭtaţĭ cu ce nevoĭ
Am bĕut a p ă din voĭ...,

o bucată care, printr'o cĭudată eróre, s'a publicat acum de curînd ca o doĭnă poporană inedită din Moldova (Conv. lit. 1886 p. 184).

Une-orĭ însă este cam a-nevoe a hotărî, dacă e vorba de *apă* „rivière" saŭ de a p ă „eau", bună-óră al doilea a p ă în balada „Inelul şi naframa":

Tu să'ĭ spuĭ că eŭ m'am dus
Pe malul *apeĭ* în sus,
Şi că 'n a p ă m'am svîrlit
La copila ce-am ĭubit...

Dar nicĭ o îndoélă nu póte fi în pasage ca:

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): „mergŭ 4 *ape* din raĭu: Tigărŭ şi Efrath şi Fisonŭ şi Ghionŭ; să mergi pre Fisonŭ *apă* şi eşi-veri la lume..."

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „carele va găsi pre margineĭa unii *ape* mari fie-ce lucru, ver mare, ver micŭ, carile va fi aruncatŭ a p a ca o plavie, acesta de nu'l va mărturisi, nu va avĭa nice o certare..."

Donicĭ, Vulturul şi paingul:

Şi *ape*: Bistriţa, Moldova şi Siret,
Pe şĕsurĭ vesele se vĕd curgênd încet...

Doĭnă din Bucovina:

Câte *ape* sînt pe lume,
Ca Sucéva nu'ş maĭ bune:
Nicĭ nu'ĭ rece, nicĭ nu'ĭ caldă,
Şi 'n ea mândra mea se scaldă...
(Marian, Buc. II, 83)

La bălţĭ, lacurĭ, ĭazurĭ, ba nicĭ la pĕrae trecĕtóre, nu se ḑice *apă*; ele aŭ a p ă, dar nu sînt *ape*.

O trăsură caracteristică a rîurilor fiind de a curge mereŭ, fără ca undele să se maĭ întórcă vre-o dată, de aci maĭ multe locuţiunĭ proverbiale saŭ imaginĭ poetice, precum:

Doïna „Lume, lume“ :

C'aşa'ĭ lumea trecĕtóre,
De voïnicĭ amăgitóre,
Ca o *apă* curgĕtóre:
Unul nasce ş'altul móre...

(G. D. T., Poes. pop. 287)

Bócet din Haţeg:

Să mergĭ cu sórele,
Iar nu cu *apele*,
Că sórele 'ĭ mergĕtor
Şi 'napoĭ întorcĕtor,
Dar *apele* 's mergĕtóre
Şi 'napoĭ ne'ntorcĕtóre...

(Burada, Înmorm. p. 34; cfr. ib. 121)

Doïnă din Ardél:

Du-te, bade, duce-te-aĭ,
Când a sta *apa* să staĭ,
Ş'altă drăguţă să n'aĭ...

(Conv. lit. 1881 p. 229)

„Pe la Făgăraş se aude blestemele: bată-te Dunărea! du-te cât Dunărea! du-te cât *apa*. N i s t r u l u ĭ!“ (A. Bunea, c. Vaïdarecea); în Banat: „să te oprescĭ unde se face *apa* sfredel!“ (M. Dragalina, c. Borlova).

Alt blăstem: „Inturna-te-aĭ cu *apele*!“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat), adecă: să nu te maĭ întorcĭ nicĭ o dată.

Când nóptea e fórte tăcută, se ḑice că: dorm şi *apele*.

Balada „Şérpele“ :

Eĭ mi se sculaŭ din ḑorĭ,
După glas de cântătorĭ,
Când dorm tóte *apele*,
Când tac tóte frunḑele...

(G. D. T., Poes. pop. 439)

Colindă muntenéscă:

Unde vĕ căraţĭ
Şi de ce'mĭ umblaţĭ
Pe la mïeḑ de nópte,
Cu sudorĭ de mórte,
Când dorm chĭar şi *ape*
Şi firile tóte...

(Ibid. 92)

Un cântec duïos—ca în legenda elenică a luĭ Orfeŭ—opresce pînă şi cursul *apelor*.

Doïnă din Ardél:

Ş'aşa 'mĭ cântă de cu jele
De staŭ *apele* de-a mere;
Ş'aşa 'mĭ cântă de cu foc
De'mĭ staŭ *apele* pe loc...

(Reteganu, Poes. pop. 78)

Culmea nenorociriĭ este când nicĭ mórtea nu vrea să ĭea pe om, adecă atuncĭ când, ca în doïna din Ardél:

De săracă ce's săracă,
Nice *apa* nu mĕ 'nnécă;
De străină ce's străină,
Nice *apa* nu mĕ mână...

(Cărţile săténuluĭ 1886 p. 15)

Vecïnica frămîntare între *apă* şi malurile ce o ţin închisă, a dat poesieĭ poporane câte-va admirabile imaginĭ.

Bócet din Dobrogea:

Bătută 's de gândurĭ,
Ca vîntul de délurĭ,
Ca *apa* de malurĭ...

(Burada, Calĕt. p. 265)

saŭ o doïnă de peste Carpaţĭ:

Vaĭ de cela ce ĭubesce:
Nicĭ nu móre, nicĭ trăesce,
Numaĭ cât se năcăjesce;
Se bate cu gândurile
Ca *apa* cu malurile...

(Albina Carpaţilor 1879 p. 264)

După cum în Bucurescĭ se ḑice:

Dîmboviţa *apă* d u l c e,
Cine bea, nu se maĭ duce...

tot aşa pentru maĭ tóte rîurile Românul are epitete analóge; bună-óră:

Mureş, Mureş *apă* l a t ă,
Ce viĭ aşa turburată
Şi cu sânge mestecată?...

(Reteganu, Poes. pop. 95)

Balada „Iorgu Iorgovan“:

Soro Cerno dragă,
Tu *apă* p r i b a g ă...

(Burada, Călĕt. p. 149)

Apoĭ:

Frunḑă verde de măslină,
Trecuĭ Prutul, *apă* l i n ă,
Trecuĭ în ţéră străină...

saŭ:

Foicică de sulfină,
Trecuĭ Prutul, *apă* l i n ă...
(G. D. T., Poes. pop. 285)

Murăş, Murăş *apă* l i n ă,
Cine te bea, se 'nstrăină...
(J. B., 201)

Murăş, Murăş, *apă* l i n ă,
Treci-mĕ 'n ţară străină,
Sĕ mĕ treci,
Să nu mĕ 'necĭ...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 27)

Jijióră *apă*-a m a r ă,
Face-te-aĭ négră cernélă...
(Conv. lit. 1886 p. 89)

Bistriţa, *apă* d e m u n t e!
Bistriţa, şiroĭu de frunte!
Ce te făcuşĭ Dunăre
Şi te umflaşĭ tulbure?...
(Alex., Poes, pop. 2. 255)

Lĭ-aŭ durat sălaş
Un vecĭnic lăcaş,
Şi 'n el că mi-ĭ-aŭ pus
Ş'apoĭ mi-ĭ-aŭ dus
Peste Dunăre,
Apă t u l b u r e...
(Aurora română, 1881 p. 14)

Din ploĭ saŭ din topirea zăpeḑeĭ la munte rîurile se umflă, trecênd peste malurĭ. Acésta se chiamă: *apele* c r e s c, *apele* sînt m a r ĭ, *apele* vin m a r ĭ.

Balada „M-rea Argeş“:

Apele s ă c r é s c ă,
Mândra să'mĭ opréscă,
S'o oprésca 'n vale,
S'o 'ntórcă din cale...

Invocarea „Scaloianuluĭ“ în Ilfov:

Ca să curgă ploile,
Ploile ca gîrlele,
Nopţile şi ḑilele
Şi cu septemânile,
Ca s ă c r é s c ă *apele*,
Să s'adape vitele...
(G. D. T., Poes. pop. 211)

Nicolae Costin, Letop. II p. 123: „oameniĭ n'aŭ căzut la robie, că maĭ de timpuriŭ aŭ fugit de şĭ-aŭ scutit viaţa la codri şi spre Focşenĭ, că într'acolo n'aŭ lovit Tătariĭ cu pradă, fiind *apele* m a r ĭ...“

Nic. Muste, Letop. III p. 78: „Tot într'acelaş an în luna luĭ Septemvrie, s'aŭ pornit ploĭ grele, cât aŭ venit *apele* m a r ĭ afară din măsura lor...“

Pluralul *ape* póte să însemneze M a r e; bună-óră, o cătană română descriênd Italia:

Cât te uĭţĭ în lung şi 'n lat,
Nu maĭ veḑĭ pămînt uscat,
Ci tot *ape* tulburele,
Umblând corăbiĭ pe ele...
(J. B., 320)

Nesce rîurĭ mitologice ne apar în blăstemul: „Ducă-se pe *apa* Sâmbeteĭ şi a Duminiceĭ!“ (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Apa D u m i n i c e ĭ, datorită creştinismuluĭ, duce la Raĭu; *apa* S â m b e t e ĭ, un rest evreesc, merge la Iad.

Basmul bucovinén „Pre-minte Solomon“ (Aurora română, 1881 p. 8): „Spaĭma lor nu era próstă. Cum să se 'ntórcă éră pe pămînt“?! Dar şi draciĭ se uĭtară la dînşiĭ chĭorîş, fiind-că veniseră nepoftiţĭ, şi nicĭ nu pe *apa* S â m b e t e ĭ, ci pe o cale cu totul ne'ndătinată...“

v. *Duminică.— Sâmbĕtă.*

In fine:

„Poporul are credinţă, că déca pune la câne nume de *apă*, de ex. M u r ă ş, T i s a etc., atuncĭ nu turbă“ (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

v. ¹·*Apă. — Rîŭ.*

³·**Apă** (plur. *ape*), s. f.; t. d'Industr.: eau comme désignation de certains liquides ayant à peu près l'aspect ou la consistance de l'eau. O mulţime de lécurĭ, de cosmeticurĭ, de composiţiunĭ casnice saŭ industriale, pórtă numele

de *apă*, deşi maĭ adesea apa întră în ele într'o mĕsură fórte mică, une-orĭ de loc.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Cât pentru cucóna Duduca, de-o fi şi maĭ trăind, dar n'o maĭ cunoscĭ. Alifia vînătă cu care se ungea séra, albuşul de oŭ, abusul de cărămidă arsă stropită cu *apă* de salcâm şi *apă* de pelin cu care 'şĭ întindea peliţa, buretele muĭat în *apă* de castraveţĭ cu care'şĭ scotea petele, dresul, sulimanul şi rumenéla cu care se văpsĭa, gogoşile de ristic etc., aŭ tras largĭ şi adâncĭ brazde pe obrajiĭ eĭ..."

In tractatul de medicină populară de pe la finea secoluluĭ XVIII (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină mereŭ: *apă* de trandafir, *apă* de soc, *apă* de orḑ, *apă* de cicóre etc.; de exemplu:

„Cum se face *apa* de trandafir? Flori de tradafir albi, sau şi din roşii, le laşi de se veştejescu o zi şi o noapte după ce-i culegi, apoi pui florile în căzănel şi pui apă curată peste dînsele de undeşte şi le tragi cu rachiul de anason. Asemené se face şi *apa* de izmă, când este izma înflorită. Asemenea se face şi *apă* de floare de soc..."

In acelaşĭ tractat: *apa* crăeseĭ „eau de la reine de Hongrie, alcoolat de romarin".

Apa de trandafir avea un rost şi la nunţile boierescĭ de al'dată.

Ion Ghica, Scrisórea III: „In ajunul nunţiĭ, cam după amĭaḑĭ, pornĭaŭ călţunăresele, tot cucóne alese dintre rudele cele maĭ frumóse ale gineruluĭ, în trăsurĭ înhămate cu armăsarĭ de preţ. Intâĭa călţunărésă întra la mirésă purtând o căţiă de argint cu florĭ suflate în aur, din care eşĭa fum de udagacĭu şi de curse; ea maĭ purta şi o stropitóre din care arunca *apă* de trandafir, semnul curăţenieĭ..."

v. *Nuntă*.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Slujba antimisuluĭ f. 46 a: „Preuţiĭ punŭ antimisele pre svântulŭ prestolŭ, şi arhiereulŭ le ocropĭaşte de treĭ ori cu *apă* de flori..."

Apă-tare „eau forte".

Pe lîngă alte întrebuinţărĭ industriale, *apa*-tare servă şi la vĕpsit, însă maĭ mult în oraşe, rar prin sate.

S. F. Marian, Chromat. p. 10: „Româncele din unele părţĭ ale Bucovineĭ spun şi cred, că *apa*-tare ar fi spurcată, pentru că se cumpĕră dela oraşe şi se întrebuinţéză la boit, şi boéla nu e aşa de bună şi de primită la Dumneḑeŭ cum sînt florile carĭ le fac ele singure..."

Beţiviĭ, pentru ca să nu ḑică beutureĭ lor pe nume, fiind cam deochĭat, botéză vinul:

Apă
De sapă.

Ispirescu, Unchĭaş sfătos p. 104: „Măscăricĭul luĭ Bacus, tot rîḑênd de uniĭ şi de alţiĭ, ajungea de se făcea şi însuşĭ de rîs, când se adăpa maĭ de prisos cu *apa* de sapă..."

v. 1·*Apă*.

4·**Apă**, s. f.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse nuptiales. Se întrebuinţéză articulat: a juca *apa*. In alte localităţĭ se ḑice: a juca gălétа.

„Duminică, după sosirea mireluĭ cu toţĭ aĭ seĭ la locuinţa mireseĭ, pe când căruţele şi călăreţiĭ se prefiră pe dinaintea caseĭ, mirésa din năuntru se uĭtă printr'un inel, ţiind un ochĭu închis, să'l vadă pe ginerică; acésta ci-că să n'o dóră ochiĭ la bătrâneţe. Apoĭ se jócă *apa*. Pentru acésta se trimet doĭ băieţĭ la gârlă, însoţiţĭ de un cobzar,

şi aduc de acolo a p ă. Vasul cu a p ă, împodobit c'o basmà, un fir de roşu şi busuïoc, se pune la rădăcina bradului celuï înfipt de sâmbĕtă séra, şi flăcăï şi fete fac horă împrejurul luï. După fiecare treï învîrtirï a horeï, merge mirésa, care şi ea se află jucând alăturï cu nuna-mare, şi varsă din vas de treï orï la rădăcina bradului; acésta ca să fie începutul căsătorieï mânos şi îmbielşugat. După aceïa stolnicul, adecă flăcâul care stă în horă cu plosca sub braţul stâng şi cu un păhar plin cu vin roşu in mâna dréptă, îl întinde peste capul mireseï către acelà care se va brodi atuncï în acel loc şi care bea astfel pînă de treï orï. După ce s'a jucat *apa*, ginerica şi nunul, carï pîn'atuncï aŭ stat pe afară, se apropiă de uşa caseï. Atuncï mirésa apucă şomoïagul de busuïoc cel legat la tórta vasuluï, îl móiă în a p ă şi stropesce de treï orï picïórele ginericăï şi a celor ce sînt cu dînsul..." (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chióra).

Pe a-locurï se duce la puţ după a p ă însăşï mirésa, întovărăşită de un flăcăŭ „care are şi tată şi mumă bună, nu vitrigï" şi cu doï lăutarï trimeşï dela ginerică, luând a p ă într'o căldare de aramă albă" (D. Ionescu, Ialomiţa, c. Mănucu).

Şi'n districtul Brăileï se ḑice: a juca *apa* (I. Dan, c. Slujitorï-Albotescï), ca şi'n Dobrogea (G. Eftuşescu, Constanţa, c. Ciobanu; A. Vasiliŭ, c. Mărlénu).

Rolul a p e ï la nuntă, aducerea eï dela izvor de către cine-va privit ca norocos şi apoï spĕlarea cu ea a picïórelor, cele doĕ trăsure fórte caracteristice, făcea parte din ritul nupţial la vechiï Romanï: „aqua petita de puro fonte per puerum felicissimum vel puellam quae interest nuptiis, de qua solebant nubentibus pedes lavari" (Serv. ad Aen. IV). Fost'aŭ la dînşiï şi danţul *apa*? Nu se scie. In orï-ce cas, e interesant că'l jócă mirésa şi nuna-mare, pe când nunul-mare şi mirele staŭ afară; căcï după antica credinţă italică, înregistrată de către Varrone (De l. lat. I, 61), a p a la nuntă represinta anume elementul femeiesc: „aqua femina".

v. ¹·*Apă*.—²·*Gălétă*.—*Danţ*.—³·*Brad*. — *Nuntă*.

⁵·Apă, s. f.; t. de Méd. popul.: 1°· hydropisie; 2°. phymatose, eaux aux jambes. Cu primul sens, se ḑice maï mult d r o p i c ă (= gr. ὑδρωπικας); cu sensul al doilea, *apă* este fórte respândit ca nume de bólă la vite şi la caï.

1°. *apă* „hydropisie".

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 51 a): „boala *apei*, z ă p r i t u l..."

„Are *apă*, se ḑice la ceï bolnavï de d r o p i c ă" (I. Dan, Braila, c. Slujitorï-Albotescï).

2°. *apă* „eaux aux jambes".

„*Apă* la caï şi la boï este o umflătură a picïórelor dela genunchï în jos. Acéstă *apă* provine din mâncarea de orḑ şi popuşoïu, precum şi din beutură de a p ă pe ostenélă" (P. Huşianu, t. Sculenï).

Jipescu, Opincaru p. 106: „... are *apă* la picïóre şi gurar la gingiï..."

Ibid. p. 159: „... suïe în car câte un boŭ bolnav dĕ *apă*, or cotonogit dĕ pïétră şi cu céfa pré rósă dĕ jug..."

In loc de „s'a îmbolnăvit de *apă*" se ḑice: „a l u a t...":

„—Da ci iï bouluï, vere Gheorghi?
—Ïa, o l u a t *apă* la un chicïor" (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescïï).

v. ¹·*Apă*.—*Zăprit*.

⁶·Apă (pe-, p'), t. de jeu enfantin. In jocul copilăresc numit a r m é n, *apă* se chiamă întréga liniă circulară, trasă pe pămînt şi 'n mijlocul căriïa

se așédă arșicele. „Fie-care ochesce și se silesce a lovi cu ichĭul seŭ arșicele din mijlocul arménuluĭ. Cine lovesce, și lovesce bine ca să ésă arșicul lovit afară din armén de partea ceĭalaltă, acela este bacĭul cel noŭ la jocul următor. Câte arșice es, atâtea ĭea. Dacă vre-un arșic nu ese de tot din armén, ci remâne pe marginea arménuluĭ, se chĭamă că: a c ă d u t p e *apă*..." (Ispirescu, Jucăriĭ p. 80).

v. [3]*Armén.*

Apă-albă, **Apă-négră** } t. de Méd. — v. [3]*Albéță.*

Apă-botéză. — v. *Bobotéză.*

Apă-mórtă.—v. *Apă-vià.*

Àpăr. — v. *Apĕr.*

Apâs. — v. *Apês.*

Apărìă, s. f. collect.; beaucoup d'eau versée par terre. Derivat din a p a r, acest cuvînt însemnéză literalmente a p ă scursă după sacale. Se ĭea tot-d'a-una în înțeles reŭ.

Créngă, Punguța cu doĭ banĭ (Conv. lit. 1876 p. 403): „tórnă el tótă apa cea din făntână pe jaratic, pînă ce stinge focul de tot și se răcoresce cuptorĭul; încă face ș'o *apărie* prin casă, de s'aŭ îndrăcit de cĭudă baba..."

Acelașĭ, Popa Duhu (ibid. 1881 p. 313): „un lighén de lut cu ibric pentru spělat în mijlocul odăeĭ, *apăriă* pe jos, gunoĭu și găndacĭ fojgăind în tóte părțile..."

v. *Apar.* — *-ăriă.*

Apârile, s. f. plur. artic.; les eaux, tout ce qui est eau.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Molitve f. 48 b: „Și blagoslovĭaște'lŭ cum aĭ blagoslovitŭ fântâna luĭ Iacovŭ și scăldătorĭa luĭ Siluamŭ și paosul sfințilorŭ tăĭ apostoli, acela ce venișŭ în Cana Galileeĭ ș'aĭ blagoslovitŭ *apările* (**апѣрилє**) și apa în vinŭ aĭ premenit..."

Cuvîntul presupune un singular *apare*, care póte fi infinitiv dela a p = a q u o, formă simplă corespundětóre compusuluĭ „adap = adaquo"; maĭ curând însă derivă d'a-dreptul din a p ă prin sufixul - a r e (= lat. -alis), adecă *apare* = a q u a l e m.

v. *-are.*

Apă-tàre, s. f.; eau forte, acide azotique du commerce. — v. [3]*Apă.*

Àpăt (*apătat*, *apătare*), vb.; mouiller, saturer d'eau.—v. *Apătat.*

Apătàt, -ă, adj.: mouillé d'eau. Ne întimpină sub forma negativă într'o colindă muntenéscă:

> Să dé 'n Mare
> Ca o flóre,
> Să ésă 'n vad
> Ca un brad,
> Cu cĭoltarul nesudat,
> Cu calul n e a p ă t a t...

asupra căriĭa d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 72) observă: „Frumósă și rară expresiune, derivată dela a p ă și însemnând neudat, neatins de apă, neînmuiat".

Apătat derivă nu din a p ă, ci dintr'un verb a p ă t, care corespunde unuĭ prototip latin frequentativ „aquato", format din „aquo" prin participiul „aquatus", întocmaĭ ca „dato" din „do—datus", „habito" din „habeo—habitus", „vomito" din „vomo—vomitus" etc. Tot din a p ă t = aquato vin a p ă t o s și a p ă t o ș e z, carĭ n'aŭ a face d'a-dreptul cu formele latine clasice: aquaticus, aquate, aquatilis, aquator.

v. *Apătos.*

Apătòs, -**ósă**, adj.; aqueux, plein d'eau. Sinonim cu a p o s, care însă se aude maĭ rar.

Dosofteĭu, 1673, f. 132 a:

Tu aĭ dat fântână *apătoasă*
In pustie din pĭatră vărtoasă...

Acelaşĭ, Liturgiar 1684, Molitve de ploe f. 119 b: „cu mila ta cercetédzâ pomântul, şi cu *apătoş* nuâri văzduhulŭ adăpostédzâ..."

Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424):

„*Apĕtos*. Aquosus".

„*Apĕtosĕ*. Aquosa".

„La vin s l a b se ḑice *apătos*" (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Intre felurile de strugurĭ din Prahova, Jipescu (Opincaru p. 53) pune: „negru v î r t o s, negru *apătos*", unde *apătos* e în oposiţiune cu v î r t o s.

v. *Apătat*. — *Apătoşez*. — *Apos*.

Apătoşàre } v. *Apătoşez*.
Apătoşàt }

Apătoşèz (*apătoşat*, *apătoşare*), vb.; remplir d'eau, rendre aqueux. Derivă d'a-dreptul din adjectivul a p ă t o s.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXXVII:

De vrĭame č'au lovit piatră de cursără ape şi părao undând *apătoşară*...	Ponеže porazi kamenĭ i potekoša vody, i pototzi n a v o d n i š a s i ę...

unde la Silvestru, 1651: „şi păraele s ă î m p l u r ă d e a p e".

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 182), acelaşĭ pasagiŭ: „şi izvoarâle s e *apătoşară...*"

v. *Apătos*.

Apă-viă, s. f.; 1°. t. de Mythol. popul.: eau de jouvence; 2°. eau de source; 3°. eau forte. In primul sens, *apă-viă* este tot-d'a-una în antitesă cu a p ă-m ó r t ă; în sensul al doilea, nu se maĭ întrebuinţéză decât deminutivul a p ă-v i ó r ă; în sensul al treilea, termenul obicĭnuit este a p ă-t a r e.

I°. In basmurĭ, a p a-m ó r t ă unesce şi 'nchĭagă la un loc părţile cele trunchĭate ale unuĭ mort tăiat în bucăţĭ, carele însă nu înviuă pînă ce nu'l stropesce cine-va cu *apă-viă*. Ambele aceste ape mitologice se găsesc între „munţiĭ ce se bat în capete" (Ispirescu, Legende p. 126) saŭ „la apa Iordanuluĭ unde sînt doĕ fântânĭ" (ibid. p. 330), astfel că dobândirea lor este însoţită de cele maĭ marĭ greutăţĭ saŭ primejdiĭ.

v. *Arghir*.

II°. Deja lătinesce a q u a-v i v a însemna apă de izvor; franţusesce „eau vive = aqua quae semper fluit" (Du Cange, v. Aqua). Dintre Românĭ, dialectul istrian a păstra pînă astăḑĭ: „*apă-viiă*=fliessendes Wasser" (I. Maiorescu). In cel daco-român, cuvîntul nu scim dacă se maĭ aude unde-va cu acest sens, deşi s'a conservat pe a-locurĭ expresiunea opusă: „a p ă - m ó r t ă = stehendes Wasser" (Sava Bărcianu). In loc de *apă-viă* s'a întrodus un derivat. Prin sufixul -or, din „viŭ" se face românesce deminutivul „vior", întocmaĭ ca din „tărḑiŭ — tărḑior". De aci a p ă - v i ó r ă, literalmente „aqua vivula", cu sensul secundar de apă fórte limpede. Printr'o confusiune datorită identităţiĭ fonetice, în loc de a p ă - v i ó r ă a început a se ḑice maĭ în urmă „apă c a v i ó r a", deşi n'are a face întru nemic cu flórea „vióreĭ".

Doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde lozióră,
Prutule, a p ă v i ó r ă,
Face-te-aĭ négră cernélă,
Stuhul teŭ o penişóră,
Ca să'mĭ scriŭ o hârtióră...

Doînă de lîngă Năsăud:

Părîuţ apă vióră,
Face-te-aĭ négră cernélă,
Să'mĭ cernesc eŭ portuţuĭ
Că m'o urît drăguţul...
(Familia, 1887 p. 224)

Basmul „Cĭobănaşul cel isteţ“ (Ispirescu, Legende p. 244): „o fântână de marmură albă ca laptele, şi *apa* curgea pe de o sută de părţĭ, limpede ca vióra şi rece ca ghiaţa...“

„Apa limpede se ḑice ca ghióra, fără a sci ce va să ḑică cuvîntul ghióră“ (I. Floca, Transilv., c. Sina); „limpede ca vióra.“ (R. Simu, c. Orlat).

Jipescu, Opincaru p. 92: „Muntili cu ĭerbuţa luĭ pufósă, cu ale pădurĭ chipóse, cu apaca ghióra şi cu airu luĭ sorbitor, te 'nsufleţĭeşte...“

III°. „*Apă-vie* se ḑice în Banat la apă-tare“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *Apele-viĭ*.

Ape, s. f. pl.; t. d'Industr.: moire, reflets ondulés que présente une étoffe moirée ou un objet métalique. Lexicon Budan: „cu *ape*, se ḑice despre niscarĭ materie saŭ ţeseturĭ, undulatus, gewässert“. Cuvîntul nu este la noĭ un germanism modern, ci e fórte poporan şi ne întimpină deja în vechile texturĭ.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de tabin ghĭulghĭuli cu *ape*...“, şi maĭ jos f. 42: „stiharŭ de tabin ghĭulghĭuli cu *ape*...“ Pe lîngă stofe „cu *ape*“ eraŭ stofe „cu solzi“, tot acolo f. 41: „saraser galben de Veneţia cu solzi“ şi „saraser albu de Veneţia cu solzi“.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 73, descriênd o sabiă din secolul XVI: „o pală de taban cu *apele* negre pe tăiş şi cu mâner de petre scumpe...“

Reduplicat: *ape-ape*, se întrebuinţéză cu multă eleganţă despre undele pĕruluĭ.

De la Vrancea, Sultanica p. 108: „In faţa uneĭ oglinḑĭ marĭ, cu pervazurĭ poleite, d-na Moroĭu îşĭ péptĕnă pĕrul negru, azvîrlit pe spate, care undéză, făcênd *ape-ape* la lumina a doĕ feşnice cu treĭ ramurĭ...“

v. [1]*Apă*. — *Alesĕturĭ*. — *Rîurĭ*. — *Undă*.

Apele-viĭ, n. pr. loc. f. plur.; village dans la Petite-Valachie. Numele unuĭ sat în Romanaţĭ (Frunḑescu).

A. Odobescu, Anticuităţĭ în judeţul Romanaţĭ (Annal. Acad. Rom. 1877, t. X sect. 2 p. 189 sqq.): „Graţiă învĕţătorilor din satele apusane ale aceluĭaşĭ ţinut, situate cam pe răzorul judeţuluĭ Dolj, şi anume a celor din Zănoga, din comunele fórte alăturate Cacaleţiĭ şi Radomirul, éră mergênd tot maĭ în jos: din Dioscĭ, din Marotin, din ambiĭ Amărăscĭ şi din Ghisdăvescĭ, în fine din *Apele-viĭ*, aflâm în împrejmuirile reslăţate ale acesteĭ ultime localităţĭ, cu nume aşa de caracteristic, o grupă de posiţiunĭ, însemnate prin taberele lor de măgurĭ, prin urmele lor de cetăţĭ, pe unde plugarul găsesce pe tot minutul vase de lut, cărămiḑĭ, olane de apă, arme de metal şi chĭar monete din diferite epoce. Ce este acest şir de rŭine antice în jurul comuneĭ *Apele-viĭ*..?“

Veche staţiune romană, satul romanaţén *Apele-viĭ* = aquae-vivae represintă prin numele seŭ antitesa uneĭ vestite staţiunĭ dela capĕtul opus al lumeĭ latine: Aquae-mortuae, astăḑĭ orăşelul „Aigues-mortes“ în Franţa. In Italia doĕ oraşe din fostul regat neapolitan se chiamă Açquaviva, de unde şi o ilustră familiă ducală.

v. *Antina*. — *Apă-viă*.

Apelpisèsc (*apelpisit*, *apelpisire*), vb.; désespérer. Grecul ἀπελπίζω saŭ ἀπελπίζομαι. Deşi substantivul a-

p e l p i s i ă (= ἀπελπισία) ne întîmpină deja la Cantemir, Ist. Ièroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 164): „a p e l p i s i a de multe orĭ mari vrednicii lucrĭază...", totuşĭ cuvîntul nu s'a întrodus în graĭu decât în epoca Fanarioţilor. Circuléză maĭ cu sémă adjectivul participial a p e l p i s i t „désespéré, extraordinaire, fameux, comme l'on en trouve peu" (Pontbriant).

Alexandri, Hagi-Petcu, act II sc. 6: „De'ĭ face un pas maĭ mult, trag clopoţelul să vie slugile, şi te leg butuc ca pe-un a p e l p i s i t..."

v. [1] *Grec.*

Apelpisiă } v. *Apelpisesc.*
Apelpisìt

Apestèsc
Apestìre } v. *Pestesc.*
Apestìt

Apèş (Moş-), n. pr. pers. m.; personnage légendaire: un vieux satyre, personnification d'un vieillard très-adonné aux femmes. Termen fórte poporan în Ilfov. Derivă din a p ě s „peser, oppresser, presser", ast-fel că sensul fundamental ar fi acela de „incubus", „ἐφιάλτης". Şi'n vechea francesă incubul se numĭa a p p è s a r t, italienesce p e s a r v o l o, spaniolesce p e s a d i l l a (Du Cange, v. Apesator). Intre „Snóvele" luĭ Ispirescu, una este întitulată „Moş *Apeş*":

„—Şi cu norocire! Traiŭ bun şi viéţă lungă să vě dea Dumnedeŭ.

„Cu aceste vorbe de heretisire întîmpină pe Moş *Apeş* un prieten vechiŭ al seŭ.

„—Să dea Dumnedeŭ la tótă lumea, şi mie pěcătosuluĭ; respunse moşul.

„—Mĭ-a părut bine când am audit că ĭar te-aĭ însurat, Moş *Apeş*. Sciŭ cât este de reŭ să fie cine-va singur în casă; îĭ maĭ dise prietenul.

„—Am fost nevoit, moşul tateĭ, să maĭ iaŭ încă o dată jugul, respunse *Apeş*; femeia este trebuincióśă la casa omuluĭ.

„—De asta aşa este, deşi însurătórea are multe amarurĭ şi multe găluscĭ de înghiţit. Dară de una nu mě domiresc eŭ.

„—De care?

„—Écě; cum d-ta, om cu destulă doxă la cap, trecut şi prin cĭur şi prin dârmon, lovit cu capul şi de pragul de sus şi de cel de jos, şi la vîrsta dumitale; cum d-ta, dic, te-aĭ lăsat să te musce şérpele de inimă şi să facĭ greşéla d'a lua de muiere o fată mare?

„—Ce era să fac, moşicule? că n'am găsit alta maĭ mică..."

v. [1.2] *Apěs.*

Àpĕr (*apěrat, apěrare*), vb.; 1°. défendre = soutenir, protéger, préserver; 2°. défendre = prohiber, empécher, retenir. Primul sens este astădĭ singur cunoscut în limba literară; sensul al doilea ne întimpină des în vechile texturĭ.

I°. *Apěr* „soutenir".

Cu acest sens, cuvîntul e sinonim cu s p r i j i n e s c, o c r o t e s c, p ă z e s c. Sub forma activă, se construesce tot-d'a-una cu complementul la acusativ.

Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XIX, 2:

... şi diîn Sionu *apără*-te...	... et de Sion t u e a t u r te...

Radu-vodă, 1612 (A. I. R. I, 1 p. 119: „lu Efthemie dela sfânta mănăstire deîn Argheş, ca să fie volnicu cu carté domnii-méle de să'ş *apere* braniştě ce ĭaste mai sus de mănăstire de către toţi oamenii, ori oroşani, ori rumâni, ori megiĭaşi, ori slujitori, ori

cene va fi, nimenilé să nu între în braniște..."

Moxa, 1620, p. 389: „uciseră pre Mihail, că'lŭ aflară mahmurŭ de vinŭ la așternutŭ, deci nu se puté *apâra...*"

Ibid. p. 401: „căndŭ vorŭ veni Turcii la noi, noi ne vom *apăra...*"

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „cela ce să va *apăra* de vrăjmașul său să nu'lŭ ucigă, și de'l va ucide elŭ pre dănsŭ, să nu aibă nice o certare..."

Ibid. f. 63: „poate neștine să'șŭ străngă priatelii, vecinii și alț streini cu arme, să'ș socotéscă și să'șŭ *apere* bucatele, fără nice de o certare..."

Dosofteĭu, 1673, dedic. p. 3: „pavăța luĭ Dumnedzău, cu carĭa putem să ne sprejinim și să ne *apărâm* de toate grăutățale..."

Ibid. f. 95 a:

Că te-aĭ arătatu-te aspru și aprins
De nĭ-aĭ adăpatu-ne cu vinurĭ de plîns,
Și de témă cine'ț aŭ le-aĭ datu-le sâmn
De arc să să *apere* cu toĭag de lemn...

Acelașĭ, 1680, ps. LXXXVIII:

... nu l'aĭ *apăratu*'l la războĭu...	... non es auxiliatus ei in bello...

Miron Costin, Letop. I p. 234: „*Apăratu*-s'aŭ Leșiĭ oare-ce dentăĭu, éră dacă s'aŭ maĭ înglotit oastea, s'aŭ răsipit cine încotro aŭ putut..."

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Leșiĭ ne avănd veste de venirea Turculuĭ, nicĭ o gătire de oștĭ n'aŭ făcut; nicĭ macar cetatea Camenițeĭ cu niscaĭ pedestrime să se *apere* de năvala Turculuĭ n'aŭ întemeĭat..."

Critil și Andronius (Iașĭ, 1794, p. 62), despre soldațĭ: „eĭ fac războĭu la vrăjmașŭ, și maĭ multă stricăcĭune la prietenĭ; eĭ ne *apără*, darŭ Dumnezeu să ne păzască de dânșiĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 317:

Uniĭ, după ce prin lacrimĭ nu se puteaŭ *apĕra*,
Cu dare de banĭ la urmă caiĭ lor rescumpĕra...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Piste puțin se zăresce și stégul părcălăbesc,
Incungĭurat de vitejiĭ ce'l *apĕră* și'l păzesc:
Pe'nprejurul luĭ grămadă staŭ ca zid neresbătut,
Să pue pe dînsul mâna Ungurul nicĭ c'a putut...

Reflexivul mĕ *apĕr*, ca și franțusesce „se défendre", póte avé sensul de întimpin „objecter" saŭ mĕ feresc „se soustraire".

Varlam, 1643, I f. 310 b: „déca dzise lui Petrŭ Domnulŭ să arunce mrejĭa în Mare să venédze péște, îndată începu a să *apăra* dzicăndŭ: învățătorĭu, toată noapté am trudit..."

Noul Testament din 1648, Paul. ad Hebr. X, 38:

... cine să va *apăra*, acela nu place inimieĭ méle...	... quod si subtraxerit se, non placebit animae meae...

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „Boĭeriĭ s'aŭ apucat de Stefan Petriceĭco ce era Clucer mare, fiind bătrăn și boĭer de țară, numaĭ să'l rădice Domn; el *apărăndu*-se să nu fie și vrănd să fugă noaptea, eĭ l'aŭ păzit să nu fugă.."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 248: „éră aŭ găsit cu cale [Teodor Calimah] ca să superĕ pe părintele Mitropolitul ca doară va deslega văcăritul, arătându'ĭ multe nevoĭ a țăreĭ că n'are cu ce le rădica, fiind nevoĭ multe și baniĭ eșĭa cu greŭ; ce văzând că se *apără* tare Mitropolitul, aŭ început Domnul a'ĭ căuta cu față posomorîtă..."

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 20:

„Miron: Nu'țĭ bate capul, cumetre, și haĭ la joc (îl ĭea de mână și'l face să jóce).

„Terinte (*apĕrându*-se) : Lasă-mĕ, lasă-mĕ, lasă-mĕ bre...“

Proverb:

Cu o mână te *apĕră*,
Cu alta te dapĕră

= altera manu panem fert, altera lapidem ostentat“ (Lex. Bud. 163).

Când bĕrbatul e sub papucul nevesteĭ, se dice că ea îĭ dă o vĕrguţă să se *apere* de mâţă, ca şi când ar fi un copil.

Costachi Stamati, Muza I p. 345:

Care pe a lor bărbaţĭ după ce îĭ nebunesc
Şi de tot îĭ terfelesc,
Apoĭ îĭ pun în cotruţă,
Dându-le şi o vĕrguţă
Să se *apere* de mâţă...

Ghicitórea despre „Rîmă“ :

Strigă gălgăuţă
Din pĕrăuţă
S'o *aperĭ* de găinĭ,
Că de câne nu'ĭ témă.
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 930).

De aci, ca locuţiune proverbială despre ceĭ voĭnicoşĭ dar fricoşĭ, la I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173): „s'a împlinit vorba ceĭa: *apĕră*-mĕ de găinĭ, că de cânĭ nu mĕ tem...“

Ca bine-cuvîntare poporană stereotipă, în baladele „Vidra“, „Păunaşul codrilor“ etc. :

Vin' de'mĭ strînge brîul meŭ,
Apăra-te-ar Dumnedeŭ!..

Exclamaţiunea: „D ó m n e - *apĕră*“ însemnéză: „feréscă Dumnedeŭ!“

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdăjanĭ, sc. 8: „Da ce fel de ibovnic îĭ aista? Nicĭ te-o luat încă, şi te-o pus la joc; scii că'ĭ poznaş? Eŭ de-aş fi femee, nu l'aş lua, D ó m n e *apĕră*!..“

Aceĭaşĭ exclamaţiune se întrebuinţéză ca substantiv cu sensul de „drac“.

Basmul ardelenesc „Aflatul“ (Retegan, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 11): „De'ĭ D ó m n e - *apĕră*, ne facem cruce şi'l închinâm în stanĭ şi'n bolovanĭ...“

II⁰. *Apĕr* „prohiber“.

Sinonim cu o p r e s c. Cere complementul la acusativ, dar se póte construi şi cu dativul.

Psalt. Şcheiană circa 1550, XXXIV, 1:

... *apară* ceĭa ce se luptă cu mere...	... i m p u g n a impugnantes me...

Tot acolo, XXXIX, 10:

... adecă cu rostul mieu nu *apăru*...	... ecce labia mea non p r o h i b e b o...

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Act. Ap. XXIV, 23: şi nece urul să nu *apăre* de ai lui...	... şi nece pre unulŭ deîntr'aĭ luĭ să nu 'l o p r é s c ă...
Ib. XXVII, 43: ĭară sutaşulŭ vré se petrécă Pavelu şi *apără* svétul loru...	... ĭară sutaşulŭ vrăndŭ să'l scutéscă pre Pavelŭ, o p r i - i de sfatulŭ lorŭ...

E fórte des la Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. în British Museum, Harl. 6311 B):

Math. III, 14: Ioanŭ amu *apără* lui şi grăi...	Ioannes autem p r o h i b e b a t eum dicens...
Luc. IX, 49: văzut'amŭ oare -cinĭe de cu numele tău gonindŭ dracii, şi amu *apăratŭ* lui...	..... vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, et p r o h i b u i m u s eum...
Ibid. 50: nu *apărareţi*-lu, cine nu e cătră noi, cu noi ĭaste...	... nolite p r o h i b e r e, qui enim non est adversum vos, pro vobis est...
Ib. XI, 52: înşi-vă nu mérgeţi,	... ipsi non introistis, et eos qui

şi cine arŭ mérge *apăraţi*-le...	introibant prohibuistis...
Ib. XVIII, 16: lăsaţi fečorii să vie către mine şi nu *apărareţi* lor...	... sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12: „draci şi vrăjmaşi ceĭa ce ne învăluescŭ pre noi în toate zilele şi ne scrâbescŭ şi ne murguescŭ, şi de légé şi învăţătura Domnului ei ne *apârâ* să nu facemŭ...“

Ibid. quat. IX p. 10: „căndŭ auzimŭ noi pre altulŭ clevetindŭ şi hulindŭ, şi nu'lŭ dereptâmŭ nici 'lŭ *apărămŭ*, atunce şi noi încâ ne învăţămŭ spre rău...“

Legenda apostolilor Petru şi Paul, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 655): „zise Petru: pentru ce mâ *apâraţi* şi nu mâ lăsaţi să întru...“

Legenda St-eĭ Maria Egipténă (ibid. p. 367): „nevoii-mâ să mergŭ şi eu, amărâta, ce căndŭ păşâi la pragulŭ uşâi besérecei, toţi neapâraţi întrarâ, ĭarâ pre mine mâ *apârâ* oarece o târie dumnezeĭascâ şi nu déde să întru...“

Tot acolo p. 371: „nu era nimé să mâ înpiĭngâ saŭ să mâ *apere* să nu întru în beséreсâ...“

Ibid. p. 386: „el vru Zosima să se închine ei, ĭarâ ĭa-i *apârâ* strigăndŭ...“

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 108), versul din ps. XXXIX: „ecce labia mea non prohibebo“, e tradus în doĕ felurĭ:

... ĭatâ cu ustnele méle nu *apărŭ*...	... ĭatâ cu ustnele méle nu oprescŭ...

Dosofteĭu, 1680, ps. XX: „vréria budzelor luĭ n'aĭ *apărat* luĭ...“; unde la Silvestru, 1651: „pohta rostuluĭ luĭ n'aĭ oprit dela el...“

Ioan din Vinţi, 1689, f. 148 b: „ca păcatele méle să nu *apere* a veni aicĭa Duhulŭ tău celŭ sfântŭ...“

Cu sensul de opresc, *apĕr* se maĭ aude încă pe a-locurĭ în popor, maĭ cu sémă în Oltenia.

Intr'o descriere a nunţeĭ ţĕrănescĭ din Vâlcea: „... se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă şi pune sobonul — care este o pânză roşiă — în harcul lăutaruluĭ; acesta 'l duce către mirésă dicênd: césu ăl bun să dea D-deŭ! dar mirésa îl *apĕră* cu mâna; îl duce a doua óră şi dice: noroc bun să dea D-deŭ! mirésa însă ĭar îl depărtézâ cu mâna; îl duce lăutarul a treĭa óră dicênd: Sânta Troiţă cea de o fiinţă şi nedespărţită! şi'l pune în capul mireseĭ ca un fel de glugă...“ (I. Stănescu, c. Recea).

De asemenea în Moldova G. Seulescu (Archiva Albineĭ 1847 p. 165) a audit: „*Apără* boul încolo, nu 'l lăsa la ord, alungă'l...“

Lexicon Budan: „*Apĕr*, opresc, arceo, prohibeo“.

III°. Derivaţiunea.

Cu sensul de „sprijinesc“, *apĕr* se află atât în dialectul macedo-român (Dr. Obedenaru), precum şi'n cel istrian (I. Maiorescu). N'are a face însă întru nemic cu macedo-românul „mĕ doapĕru, innitor“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 29), care representă un prototip latin „de-operor“, pe când *apĕr* este ad-paro.

Latinul clasic parare nu însemna nicĭ o dată alt ce-va decât „gătesc“. A „găti“ însă, a face ce-va saŭ pe cine-va „gata“, presupune o îngrijire ca să nu se strice, să remână într'o stare bună, de óră ce ne-a costat o muncă óre-care saŭ o stăruinţă. De aci sinonimica luĭ parare cu sensul cel fundamental al luĭ „defendere“.

Dar fiind-că „defendo“ are doĕ înțelesurĭ, unul a tras după sine pe cela-lalt, astfel că'n latinitatea rustică paro a început a însemna pe „soutenir“ şi pe „prohiber“ tot-o-dată. Amîndoĕ sensurile ne apar fórte bine în unele remarcabile composițiunĭ romanice indicate de Diez (Etym. Wtb.[2]., I, 305). Aşa italianul „para-petto“, de unde francesul „parapet“, este literalmente „soutient-poitrine“, pe când para-vento“ şi „para-pluie“ sînt, din contra, „prohibe-vent“, „prohibe-pluie“. In românul *apĕr* (= ad + paro) s'a păstrat pe deplin ambele accepțiunĭ ale prototipuluĭ latin rustic, cu accentul şi cu vocalismul întocmaĭ ca în înruditul cùmpĕr = comparo, în care de asemenea noĭ am moştenit sensul cel vulgar romanic, ér nu pe al latinităţiĭ clasice.

v. *Cumpĕr.—Opresc.*

Apĕràre (plur. *apĕrărĭ*), s. f.; l'infinitif d'apĕr pris comme substantif: 1°. défense = soutien, protection; action de se soustraire à quelque chose; 2°. défense = prohibition, empêchement, obstacle. E sinonim cu apĕrătură, care e maĭ puțin întrebuințat.

1°. *Apĕrare* „soutien“.

O bogată sinonimică la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 57 b: „svănta cruce ĭaste agĭutorĭu credinčoşilorŭ, putére slabilorŭ, izbăvire celora ce săntŭ în primejde, soție celorŭ vivorăți de furtuni, linişte celorŭ învăluiți, tărie călugărilorŭ, *apărare* mirénilorŭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 42): „toată putéré syloghizmului corbului să curma, şi *apărаré* caré spre parté monarhiiĭ sale făcé în deşert eşiĭa...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Şi trimite-le din Cerurĭ un înger într'ajutor,
Căcĭ se bat pentru scăparea ş'*apĕrarea* țĕriĭ lor...

Cu nuanța de ferire:

Biblia 1688, Paul. ad Hebr. X, 39:

Ĭară noi nu săntemŭ aĭ *apărăriĭ* spre peire...	Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem...

II°. *Apĕrare* „prohibition“.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 177 a): „*apărare*, piĭadecă“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXI p: 16: „mulți avé de'lŭ opriĭa; elŭ toată *apărаré* birui şi pré-eşi...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 174 a: „tu aĭ zis, biruitorĭule, cumŭ ori-căte arŭ cére oare-cine întru numele tău, făr de *apărare* va priĭmi...“

v. *Apĕr.—Apĕrătură.*

[1].**Apĕràt, -ă**, le part. passé d'apĕr pris comme adjectif: 1°. défendu = soutenu; 2°. défendu = prohibé. In primul sens, care singur circuléză astădĭ, e sinonim cu ocrotit, scutit, sprijinit; în sensul al doilea, ca sinonim cu oprit saŭ împedecat, a despărut din limbă, dar nu e rar în vechile texturĭ, bună-óră:

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVII p. 5: „de vré fi avutŭ putére dracii şi nu vré fi *apărați* de Dumnezeu, mai mare rău fi-vré făcutŭ noao...“

Legenda St-eĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 370): „să nu fiu *apărată* a vedé crucé întru caré se-au răstignit Hristos...“

Cantemir, Divanul 1698, f. 32 b: „de veĭ afla şi de va ce-va plăcĭa, de tine, ĭubitule, ne-oprit şi ne-*apărat* îț ĭaste, şi ce'ț va fi voĭa acéĭa ĭa şi fă...“

Sub forma negativă, neapĕrat a devenit adjectiv şi adverb cu sensul

de neoprit, care nu se póte împedeca, „inévitable“, „nécessaire“.

Ca termen juridic, *apĕrat* însemnéză „nesupus la vre-o respundere“.

Pravila luĭ Caragea, 1818, p. 87: „De să va dovedi că bărbatul ce aduce pâră de précurvie asupra nevestiĭ sale, ĭ-au fost mijlocitorĭu, nevasta să fie *apărată*“.

v. *Apĕr*. — *Neapĕrat*.

2. Apĕràt (pe), adv.; sur la défensive. Locuţiune fórte frumósă, care ar trebui rechemată în limba literară.

Beldiman, Tragod. v. 1075:

Ḑic că agĭutor aştéptă, dar cât şi când sciut nu'ĭ
Ar aduna Seraschĭerĭul, déc'ar fi în mâna luĭ;
Îngrijirea lor îĭ mare, că se tem îĭ vederat;
Gătirea lor tótă este ca să sté p e *apĕrat*...

v. 1. *Apĕrat*.

3. Apĕràt, s. n.; t. d'Agric.: pacage réservé. Se aude în Ardél.

„*Apĕrat* se numesce o păşĭune oprită“ (A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea).

v. 1. *Apĕrat*. — *Imaş*. — *Islaz*.

Apĕrătòr, -óre; adj. et subst.; défenseur, protecteur. Sinonim cu sprijinitor, scutitor, ocrotitor.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 129 a): „*Apărătorĭu*, cela ce ajută cui-va-ş sau să luptă“.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII, 31:

... *apărătorĭu* ĭaste tuturoru upovăindu spr'insu...	... protector est omnium sperantium in se...

şi tot aşa la Coresi, 1577; dar la Silvestru, 1651: „scutŭ“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „sprijenitorĭu“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 159): „nu pre atâta luptători, pre cât scut, cetate şi *apărători* le era...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXX:

Tu mie 'mĭ fi Dumnezeu scutitor
Şi spre casa scăpăreĭ *apărător*...

Beldiman, Trag. v. 931:

Nemţiĭ se 'ngrijesc cu toţiĭ, meşterĭ, dascălĭ, neguştorĭ;
Din rîvna lor cer să fie Iaşuluĭ *apărătorĭ*,
Căcĭ ceĭ maĭ mulţĭ aveaŭ casă, dughéne, femeĭ, copiĭ:
Bărbăţia lor nu értă a vedé tóte pustiĭ...

Ibid. v. 565:

La Curtea *apărătóre* să scrie le-aŭ poruncit,
Agĭutorul eĭ să ceĭe, dând vr'un sfîrşit fericit...

v. *Apĕr*.

1. Apĕrătóre. — v. *Apĕrător*.

2. Apĕrătóre (plur. *apĕrătorĭ*), s. f.; 1°. éventail; 2°. chasse-mouches, chasse-oiseaux.

Costinescu, Vocab. I, 53: „*Apĕrătóre*, orĭ-ce lucru cu care cine-va îşĭ face vînt spre a se recori; *apĕrătóre* de alungat muscele, lucrată din códă de cal“.

Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Apĕrĕtore*. Flabellum“.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXXVIII:

Pusără Ierusalimul ca o *apărătoare* de poame...	Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam...

De la Vrancea, Trubadurul p. 55: „Sórele şĭ-a crĕpat ochĭul seŭ strălucitor, şĭ-a deschis la orizont *apărătórea* sa năpraznică, roşie ca para foculuĭ, aurie ca clipirile auruluĭ topit, violetă, albastră, şi mărginită pe la mijlocul ceruluĭ cu o jumătate de rótă verḑuriă...“

Figurat, orĭ-ce lucru în formă de

43*

„éventail" se póte ḑice *apĕrătóre*, bunăóră códa păunuluĭ saŭ a curcanuluĭ, maĭ ales însă o barbă plină frumos rătunjită.

Ion Ghica, Scrisórea I: „Grigorie Vodă Ghica era un om mărunţel, barba potrivită în *apĕrătóre* şi cănită, maĭ mult roşie decât galbenă..."

v. *Apĕr.—Apĕrător.—Barbă.*

³·Apĕrătóre, s. f.; t. de Botan.: 1⁰ Mentha pulegium, Menthe pouliot, 2⁰. Calamintha rotundifolia, sorte de Calament. Cu primul sens, *apĕrătórea* mĭ-a fost adusă de soţia mea dela Curtea-de-Argeş; cu sensul al doilea, mi s'a trimis de d-şóra Maria Radu-Mihaĭu din Costescĭ, tot în Argeş. Ambele specimene a fost definite de d. Dr. Grecescu. Şi la Baronzi, în nomenclatura botanică (Limba p. 127): „*Apĕrătóre*", dar fără explicaţiune.

„*Apĕrătórea*, care cresce în pămînt humos şi gras, avênd florĭ turcheze, se întrebuinţéză de popor contra tifosuluĭ, fierbênd şi înbăindu-se cu ea" (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Ţerancele din Muscel şi Argeş asigură că *apĕrătórea* e bună şi pentru fermece de dragoste. De asemenea „se pune în scăldătórea copiilor slăbănogĭ" (Maria Radu-Mihaĭu). La Curtea-de-Argeş mi s'a spus că maĭ este şi *apĕrătóre*-mare, avênd florĭ galbene, póte „sulfină" (Melilotus officin.), — nu scim.

„Mentha" şi „calamintha" (literalmente „minta cea bună") forméză doĕ genurĭ învecinate, pe carĭ poporul lesne le confundă. Ambele aŭ floricele violete saŭ —după cum le ḑic Musceleniĭ şi Argeşeniĭ—turcheze (= ital. turchino, franc. bleu turquin). Maĭ tóte varietăţile lor se întrebuinţéză în medicina poporană românéscă, une-orĭ ca beutură, alte-orĭ pe din afară saŭ în baiă, contra coliceĭ, contra disenterieĭ, contra holereĭ şi a altor bóle, pe carĭ le înşiră doctoriĭ Szabo şi Czihak, Heil- und Nahrungsmittel welche die Ost-Romanen aus dem Pflanzenreiche gewinnen, în Flora 1863 p. 262, 263. Despre usul lor analog în Occideet vorbesce Cazin, Plantes médicinales ³· p. 631—2.

De vreme ce nicĭ una din aceste varietăţĭ n'are forma de „éventail", termenul *apĕrătóre* nu vine din înfăţişarea buruieneĭ, ci fiind-că ea apĕră de cutare şi cutare bólă. Din aceĭaşĭ causă minta se chiamă italienesce „erba buona" şi „erba santa", ĭar în credinţele poporane germane din vécul de mijloc î se atribuĭaŭ bunătăţĭ fabulóse nenumĕrate:

Sed si qui vires, species et nomina Menthae
Ad plenum memorare potest, sciat ille, neçesse est,
Aut quot Erythreo volitent in gurgite pisces,
Lemnius aut altum quot in aera Mulciber ire
Scintillas vastis videat fornacibus Aetnae...

(Valafridus Strabo, ap. Gubern, Myth. d. pl. II, 227)

v. *Apĕr. — Buruiénă. — Ismă. — Mintă.. — Polaĭu.*

Apĕrătóre-mare.—v. ³·*Apĕrătóre.*

Apĕrătùră (plur. *apĕrăturĭ*), s. f.; 1⁰. empêchement, obstacle; 2⁰. fortification, fort; 3⁰. moyen de défense en général; 4⁰. bois taillis.

I⁰. Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII p. 9: „mare *apărâturâ* de cătrâ spăsenie ĭaste boala bogâţiĭa, şi mare vătâmâturâ vindecăriei grija ĭubiriei aurului..."

II⁰. Ureche, Letop. I p. 188: „înţe-

legĕnd Impĕrăţiea atăte amestecăturĭ ce se făcea în ţară, aŭ socotit ca să slăbéscă ţara din temelie, să nu se afle *apărăturĭ*, şi aŭ poruncit cine va risipi cetăţile din Moldova, aceluĭ va da domniea..."

III°. Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Apĕrĕturĕ*. Defensio".

Dosofteĭu, Synaxar, 1683, Mart. 31 (f. 60 b): „cinstindu'l împăratulŭ pre sfăntulŭ şi mulţămindu'ĭ, învăţâ de'ĭ fĭacerâ icona şi o au pus în cămara sa ča împărătéscâ, de *apărăturâ* a tot răulŭ..."

Ibid. Oct. 16 (f. 68 b.): „*apărăturâ* de cătră toate primejdele şi boale fără léc..."

IV°. „Pădurea tăiată unde nu umblă ómenĭ, se dice popritură, *apĕrătură*..." (G. Maior, Tutova, c. Plopana).

v. *Apĕr*.—*Branisce*.—*-ură*.

[1]**Apês** (*apĕsat*, *apĕsare*), vb.; peser, oppresser, opprimer, appesantir. *Apĕs* exprimă literalmente noţiunea de o greutate atîrnată asupra saŭ peste ceva orĭ adausă la ce-va: lat. appensum, de unde verbul frequentativ vulgar appensare, care însă în limbile romanice occidentale a căpĕtat numaĭ sensul figurat de „a sta pe gândurĭ", „réfléchir", „être préoccupé", bună óră într'un text provenţal din vécul de mijloc: „don de sciencia fay home ben apessat et ben entenden" (Raynouard, v. pendre), ceĭa ce nu se pré potrivesce cu românul apĕsat. *Apês* e sinonim cu îngreuez, însă cu o nuanţă distinctivă de înfundare saŭ străbatere în întru, şi e sinonim cu asupresc, dar tot-d'a-una printr'o greutate óre-care, astfel că întrunesce în sine maĭ mult decât noţiunile de îngreuez şi asupresc. Se întrebuinţéză maĭ cu sémă ca îngreuĭare saŭ asuprire morală, maĭ rar în sens material.

Lexicon Budan: „*Apĕs* în gĭos = deprimo; *apĕs* înapoĭ=reprimo; *apĕs* la olaltă = comprimo; *apĕs* = trag cu greutate la cumpĕnă, de ex.: *apasă* doĭ ponţĭ = duas libras pendit".

Balada „Ioviţă":

Surul aprig şi fudul,
Care scóte voĭnicul
De unde 'l *apasă* greul...
(Marian, Bucov. I, 149)

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 222 b: „sămtŭ la nevod doaâ coarde; una diîn ĝosŭ gré, cu plumbi şi cu hérâ, pentru să *apĭase* într'adâncŭ să nu tréca péştele..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 167: „zace şi de asupra luĭ piatra grea, care este puterea obiceĭuluĭ celuĭ vîrtos, care obiceĭu *apasă* şi îngreuĭază sufletul luĭ atât, cât nu'l lasă să se scóle din grópa ticălăşieĭ..."

I. Văcărescu, p. 259:

Veniţĭ, fraţĭ, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noĭ!
Căcĭ pré curînd vremea vine
Cea 'ncărcată de nevoĭ,
Ne *apasă*, ne 'ncovóe
Cu mâna eĭ de anĭ grea...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Incungĭurată de şépte copiĭ ce plâng de fóme, îmbrâncită dela uşa bogatuluĭ unde nu i se dete voe a înpărţi nicĭ fărmăturile cu câniĭ luĭ, ticăloşia o *apasă* sub greul eĭ genuchĭu..."

Acelaşĭ, O alergare de caĭ, II: „O greutate îmĭ *apĕsa* inima; un nor ameţitor veni şi se puse pe ochiĭ meĭ..."

Balada „Mihu Copilul":

Zéoa nu mĕ 'ndésă,
Şaua nu m'*apasă*,
Frîul nu mĕ strînge,
Chinga nu mĕ frînge;
Dar ce mĕ *apasă*
Şi'n drum nu mĕ lasă,

Că s'aţin pe-aicĭ
Patru-ḑecĭ şi cincĭ,
Cincĭ-ḑecĭ fără cincĭ
De haĭducĭ Levinţĭ...

Grijile, gândurile, nevoile ne *apésă*; rar se ḑice că ele ne îngreuéză saŭ ne asupresc.

A. Pann, Erotocrit II p. 145:

Dar însă pe Erotocrit grije mare 'l *apăsa*,
Şi frică nepovestită întrase 'n inima sa...

Acelaşĭ, Prov. II, 97:

Grijile vieţiĭ care îl *apasă*
La plăcerĭ şi chefurĭ rare orĭ îl lasă...

Acelaşĭ, Moş-Albu, I p. 83:

Dar sute de gândurĭ voĭa 'ĭ *apăsa*...

Cugetul póte să fie apĕsat el-însuşĭ prin ce-va, ca la Gr. Alexandrescu, în „Viaţa câmpenéscă:

Insă acéstă minciună,
Deşi îndestul de bună,
Apasă cugetul meŭ...

orĭ póte să *apese* el pe om, ca în balada „Voĭnicul bolnav":

Măĭ, voĭnice, ce te dóre?
Eştĭ tu slab de supĕrare,
Orĭ eştĭ slab de dorul meŭ;
Orĭ te-*apasă*-un cuget reŭ?..
(Marian, Bucov. I, 27)

In poesia poporană, maĭ cu sémă des dorul *apésă*.

Doĭnă din Ardél:

Când mĕ uĭt la sînu'ĭ plin,
M'apucă dor şi suspin;
Când vĕḑ pĕru-ĭ de mătasă,
Dorul eĭ tare m'*apasă*...
(J. B. 31)

Balada „Flăcăul şi murgul":

Murgule, căluţul meŭ,
Ce te-abaţĭ din drum mereŭ?
Orĭ ţĭ-e greŭ trupşorul meŭ?
Orĭ te-*apésă* dorul greŭ?..
(G. D. T., Poes. pop. 350)

Doĭna „Fata Ardeléncă":

Când vĕd pĕru'ĭ de mătasă,
Cumplit dorul mĕ *apasă*;
Când vĕd faţa'ĭ rumióră,
Dorul aprig mĕ omóră...
(Alex., Poes. pop.² 301)

Doĭnă-proverb din Ardél:

Cuĭ îĭ daĭ cóje şi sare,
Ala te róde maĭ tare;
Cuĭ îĭ daĭ sare şi pâne,
Ala te-*apasă* maĭ bine...
(Abrud).

Apĕs se construesce tot-d'a-una cu acusativul. Une-orĭ însă e maĭ nemerită construcţiunea cu asupra, nu numaĭ pentru amplitudinea fraseĭ, ci maĭ ales pentru a da luĭ *apĕs* o nuanţă maĭ energică saŭ maĭ intensivă; bună-óră:

Alexandri, Iaşiĭ în 1844: „ţĕraniĭ, cariĭ, slavă Domnuluĭ! alcătuesc cel maĭ mare numĕr, nu şĭ-aŭ părăsit nicĭ odată obiceĭurile, nicĭ limba, nicĭ portul, deşi tristele întâmplărĭ ce aŭ trecut peste ţară aŭ *apĕsat* maĭ mult asupra lor..."

De asemenea se construesce cu peste, maĭ cu sémă atuncĭ când simplul acusativ n'ar fi destul de înţeles; de exemplu la Costachi Negruzzi, Potopul:

O, ce răcnete grozave! ce amară suspinare!
Dar Mórtea, plutind pe valurĭ, glasul lor nu asculta:
Ea venĭa şi preste dînşiĭ *apĕsând* recele 'ĭ ghĭare,
In noĭanul prăpădiriĭ fără milă 'ĭ cufunda...

unde nu s'ar înţelege: „*apĕsându*'ĭ recele'ĭ ghĭare".

Tot acolo:

Dumneḑeule cumplite! de ce mâna'ţĭ măniósă
Preste noĭ nenorociţiĭ cu urgiă-aĭ *apĕsat*?

v. *Apeş*. — *Asupresc*. — ¹·²·*Pĕs*.

²·**Apĕs** (plur. *apĕsurĭ*), s. n.; oppression, accablement. Formaţiune arcaică participială: appensum. *Apĕs* este maĭ energic decât sinonimul apĕsare, dar maĭ trecĕtor. In privinţa

morfologică, între substantivul *apĕs* şi verbul a p ĕ s este acelaşĭ raport ca între p ĕ s „souci“ (= pensum) şi p ĕ s „soucier“ (= penso).

Cantemir. Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 256): „ca fiĭul cătră părinte, de *apăsul* ce are să jeluĭaşte...“

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ) indică din mitropolitul Dosofteĭu: „*apăsul* nevoiĭ = die zwingende Noth“.

v. [1]*Apĕs.* — *Apĕsare.* — *Apĕsătură.*

Apĕsàre (plur. *apĕsărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a p ĕ s: action d'opprimer, d'accabler. Sinonim cu substantivul a p ĕ s, care exprimă o noţiune maĭ intensă, dar nu continuă, şi cu a p ĕ s ă t u r ă, care e ce-va maĭ puţin.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „şi ea, oborîtă supt *apĕsarea* sórteĭ...“

v. [1,2]*Apĕs.* — *Apĕsătură.*

[1]**Apĕsàt, -ă**; le part. passé d'a p ĕ s pris comme adjectif: 1⁰ opprimé, accablé; 2⁰ appesanti, grave, sévère, dur. Sinonim cu a s u p r i t şi î n g r e u ĭ a t, carĭ însă îl pot înlocui numaĭ în primul sens, nicĭ o dată în cel de al doilea.

I⁰. *Apĕsat* „accablé“: *apĕsat* de datoriĭ, de supĕrărĭ etc.

Gr. Alexandrescu, „Candela“:

Voĭu alerga la tine în durerĭ şi necazurĭ,
De ómenĭ şi de sórtă când voĭu fi *apĕsat*...

II⁰. *Apĕsat* „grave“: un mers *apĕsat*, un glas *apĕsat*, o privire *apĕsată*.

Balada „Darie şi mândra sa“:

Şi dintr'înşiĭ unul ĭată
Prin vorbire *apĕsată*
Spre Darie se'ndreptéză
Şi astfel iĭ cuvintéză...

(Marian, Buc. I, 11)

I. Văcărescu, p. 21.

Plăcute sberărĭ de turme
Aerul îl umple tot:
Taurĭ greĭ p'ale lor urme
Apĕsate mugirĭ scot...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 49. „Călcând cu pas sigur şi *apĕsat*, venĭa vĕduva reposatuluĭ...“

v. [1]*Apĕs.* — [2]*Apĕsat.*

[2]**Apĕsàt**, adv.; le part. passé d'a p ĕ s pris adverbialement: gravement, durement. Se întrebuinţéză maĭ cu sémă despre mers şi despre voce.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, p. 424): „*Apĕsat.* Compresse. Dure“.

De la Vrancea, Sultanica p. 110: „Vréŭ să mergem, — rĕspunse *apĕsat* d-na Moroĭu; — vréŭ, fiind-că vréŭ; trebue să înţelegĭ o-dată...“

v. [1]*Apĕsat.*

Apĕsătòr, -óre, adj. et subst.; qui oppresse, qui accable, qui vexe. Ce-va maĭ mult decât a s u p r i t o r.

Ca substantiv:

Gr. Alexandrescu, „Anul 1840“:

Ce pasă bĭeteĭ turme, în vecĭ nenorocită,
Să scie de ce mână va fi măcelărită,
Şi dacă are unul saŭ mulţĭ *apĕsătorĭ*?..

Ca adjectiv:

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „Fiul craĭuluĭ cel maĭ mic făcĕndu-se atuncĭ roş cum îĭ gotca, ese afară în grădină şi începe a plânge în inima sa, lovit fiind în adâncul sufletuluĭ de *apĕsătórele* cuvinte ale părinteluĭ seŭ...“

v. [1]*Apĕs.*

Apĕsătùră (pl. *apĕsăturĭ*), s. f.; oppression, pression; pressage, foulage. Sinonim cu a p ĕ s şi a p ĕ s a r e, dar exprimênd gradul cel maĭ de jos ale

aceleïaşĭ noţiunĭ, şi maĭ ales cu o nuanţă materială.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Apĕsĕturĕ*. Compressio. Pressura".

v. *Apĕsare*.

Apipăèsc (*apipăit*, *apipăire*), vb.; toucher, palper, tâter. Puţin diferă prin sens de simplul pipăesc, din care e format prin preposiţionalul *a* (=ad). Ne întîmpină des la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.), bună-óră:

p. 75: „Dară mişeliïa lumiĭ aceştiïa atâta cu vrémé lucrurile strămută, cât céliïa ce uniĭ o-dată cu mânule le *apipăïa*, cu pičoarele le călca şi cu ochiĭ le vidé..."

p. 243: „Cine ïaste îndrăzneţul şi obraznicul acesta, carile pieptul biruinţiĭ a *apipăi* şi ţiţişoarele fiicăĭ méle de gurgue a suge nu s'au temut?.."

p. 288: „célé ce nu aud, zic că lĭ-au văzut, şi célé ce n'au văzut, zic că lĭ-au *apipăit*..."

La mitropolitul Dosofteïu, Paremiar 1683, forma *achipăesc*:

f. 16 b, Genes. 11-12:

...ïaste fratele mieu flocosŭ, ïară eu sântŭ nïatedŭ, cândaĭ să nu mă *achipăïască* părintele...	...est frater meus vir pilosus, ego autem vir laevis; ne forte attrectet me pater...

unde în Biblia din 1688: „cândai să nu mĕ pipăe tatul mieu..."

v. *Pipăesc*. — *Aput*.

1.2 3.**Aplèc** (*aplecat*, *aplecare*), vb.; 1°. plier, incliner, pencher; 2°. allaiter; 3°. a se *apleca* = avoir des nausées. Cuvîntul derivând d'a-dreptul din latinul applico (= ad-plico), sensul fundamental este:

I°. *aplec* „pencher".

Sinonim cu încovoïu, dar cu o nuanţă maĭ puţin violentă.

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit" (Ispirescu, Legende p. 167): „să fi vĕḑut cum a venit acel Fĕt-frumos strein, cu pĕrul de aur; ce mândru era, când s'a *aplecat* în drépta şi în stânga la toţĭ ceĭ din biserică..."

Colinda „Plugul":

Grâuleţul luĭ de véră
De departe că'nverḑïa,
Ïar d'aprópe 'ngălbenïa,
Faţă de copt îşĭ făcea;
El de pe cal s'*apleca*,
Doĕ-treĭ fire smulgea...

(G. D. T., Poes. pop. 142)

Balada „Chira":

Chiră, Chiralină,
Surióră bună,
Apléca'ţĭ capul
Sa'mpuşc Arapul...

(Ibid. 651)

Balada „Martin cel mititel":

Când sufletul sloboḑïa,
Lemnele se dărîma;
Când sufletul îşĭ trăgea,
Lemnele se *apleca*...

(Vulpian, Text p. 77)

Doïnă din Moldova:

Astă nópte pe rĕcóre
Cânta o privighitóre,
Ş'aşa'mĭ cântă de frumos
De'mĭ *apléčă* crénga 'n jos...

(Conv. lit. 1885 p. 456)

Vlahuţi, Nuvele p. 109: „Giustino s'*apléčă* de şale, şi 'ncetinel îşĭ pune muzica jos. Alăturea, tăcuţĭ, s'aşéḑă amîndoĭ pe caldarîm..."

De la Vrancea, Sultanica p. 83: „şi'ĭ îndoi grumajiĭ, şi'l supuse, şi'l *aplecâ* la pămînt..."

II°. *aplec* „allaiter".

In unele texturĭ se adauge anume „la sîn", ceïa-ce înlătură orĭ-ce îndoélă

asupra filiaţiuniĭ cuvîntuluĭ din a d-plico: „a p p l i q u e r au sein“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 145): „Noi ĭ-am hrănit şi ĭ-am crescut, în braţă ĭ-am purtat şi la sîn ĭ-am *aplecat*...“

I. Văcărescu, p. 269:

Patria, ce pre fiiĭ seĭ
La sîn *apléćă*, bunĭ şi reĭ...

Pravila Moldov. 1646, f. 53, după ce vorbesce despre pedépsa părinţilor carĭ îşĭ înăbuşesc prunciĭ din nesocotinţă, adauge: „ačasta să înţelége şi spre mamce, carele *apléćâ* prunci mici...

Noul Testament din 1648, Luc. XXIII, 29:

...ferice de céle stérpe şi zgăurele célé ce n'au născut, şi ţăţele carele n'au *aplecat*...	...beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt...

Biblia din 1688, Genes. XXI, 7:

...cine va povesti luĭ Avraam că *apléćă* pruncul Sarra...?	...quis annunciabit Abraham, quia lactat puerum Sarra...?

Cantemir, Divanul 1698, f. 18 b: „eu pre toţi ca pre nişte fiĭ ĭĭ ţiĭu, ca pre nişte prunci ĭĭ *aplec*, şi ca pre nişte cuconi ĭĭ grijescŭ...“

Colindă din Dobrogea:

Bătênd vîntu, 'l legĕna;
Cădênd plóĭa, îl scălda;
Dînele mi'l *apleca*...
(Burada, Călet. p. 50)

Despre vite, cu construcţiunea cea organică „applicare ad“:

„Măĭ Vlad, prinde óĭa cea ruscă şi *apléćă* mĭelul la dînsa“! (V. Gătulescu, Tecucĭu, c. Umbrărescĭ).

Sinonimul a l ă p t e z este la Românĭ un neologism, care nu ne întimpină nicăirĭ în vechile texturĭ şi 'n graĭul dela ţéră.

III°. A s e *apleca* cuĭ-va „avoir mal au coeur“.

Se întrebuinţéză impersonal: mi se *apléćă*, ţi s'a *aplecat*, i se va *apleca*.

Vlahuţi, Nuvele p. 75: „Îl durea capul. Póte că i se *aplecase*. Îl frecară cu oţet pe mânĭ şi pe vinele gâtuluĭ, şi 'ĭ legară la frunte feliĭ de cartofĭ...“

Poporul crede că indigestiunea produce î n c r e ţ i r e a vinelor, maĭ ales la mânĭ şi la gât; de aci urméză frecarea lor pentru ca să se î n d r e p t e z e. Astfel „mi se *apléćă*“ înseménéză: mi se sgărcesc, mi se încovóe vinele; de unde apoĭ însuşĭ numele poporan al acesteĭ bóle: a p l e c a t e, sub-înţelegêndu-se „vine“.

v. *Aplecare*. — *Aplecat* — *Aplecate*.

Aplecàre, (plur. *aplecărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a p l e c pris comme substantif: 1°. action de plier; 2°. penchant, disposition. Cuvîntul funcţionéză maĭ ales cu sensul al doilea, pe când pentru cel de'ntâĭu se întrebuinţéză maĭ mult simplul p l e c a r e.

I. Văcărescu p. 43:

Iubirea are gradurĭ:
Iubiţĭ din *aplecarea*
Simţireĭ de întâĭu
Pre Domnul ce ne ţine...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 36: „Vremea d'acum însă cerea ca s'ascundă asprele *aplecărĭ* ale inimiĭ sale...“

Cu acelaşĭ sens se póte dice a p l e c ă c ĭ u n e.

Ţichindél, 1814, p. 117: „întru acésta se vĕd pré-înţelepte osebirĭ ale némuluĭ omenesc, că sînt ómenĭ de chiline chiemărĭ, spornicĭ şi aŭ de tot felĭul de a p l e c ă c ĭ u n ĭ...“

Tot acolo, p. 323, cu sensul de ple-

căciune: „se apropie cu mare aplecăciune şi cu dulce căutatură a ochilor..."
v. *Aplec*.

[1, 2] **Aplecàt, -ă**; le part. passé d'aplec pris comme adjectif: 1°. allaité; 2°. penché.

I°. Pasagiul din ps. CXXX: „sicut ablactatus super matrem suam", la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se traduce în doĕ felurĭ: „ca un *aplecatŭ* la maică-sa" şi „ca un ţărcatŭ la maică-sa".

II°. Bócet din Banat (Cuv. de bătr. II, 712):

Că'ı vedé o salcă
Mare şi înaltă,
Salcă *aplecată*
Şi cu frunḑa lată..

Ţichindél, 1814 p. 251: „slugă pré *aplecată* şi umilită, carele când venim la vre-o nevoe, nu va nicĭ să se clătéscă din loc..."
v. *Aplec*. — *Aplecate*.

Aplecàte, s. f. plur.; t. de Méd. popul.: soulèvement de coeur, indigestion, nausées (Cihac). Din expresiunea întrégă: „vine aplecate" dela verbul „mi se apléćă vinele", a remas ca nume poporan al bóleĭ numaĭ calificativul *aplecate*, întrebuinţat apoĭ maĭ tot-d'a-una articulat: *aplecatele*. Se ḑice şi *plecate* saŭ *plecatele*. Termen fórte respândit în tóte provinciele daco-române.

„Un om când mănâncă mult şi 'ĭ vine reŭ, se ḑice *aplecatele*..." (I. Negrescu, Dobrogea, c. Parachioĭ).

„Măncând omul peste mĕsură, încărcând stomahul şi apucându'l frigurile, se ḑice că: l'aŭ apucat *plecatele*..." (C. Decusară, Tecuciŭ, c. Ţigănescĭ).

„Frigurile vin din *aplecate* şi din ostenélă" (Şerban Ioniţă, Braila, c. Slujitorĭ-Albotescĭ).

Descântec de *aplecate*, după un manuscript din 1809 (G. D. T., Poes. pop. 362):

Voĭ plecăcĭóse,
Mâncăcĭóse,
Să vĕ luaţĭ
Să vĕ duceţĭ
La féta luĭ Raiu-împĕrat etc.

Într'un alt descântec de *aplecate*:

Voĭ plecăcĭóse,
Mâncăcĭóse,
Să vĕ luaţĭ
Să vĕ duceţĭ
La fata luĭ Roşu-împĕrat...
(Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 579)

„Baba Stanca, când descântă pe un bolnav de *aplecate*, îl trage ne'ntrerupt la mâinĭ şi ḑice:

Aplecate din apa,
Din cépă,
Din mămăligă,
Din vin,
Din rachiŭ,
Aplecate din 99 de legumĭ,
Voĭ urîcĭóselor,
Voĭ bălóselor,
Să săriţĭ
Să resăriţĭ
Din băierele inimeĭ,
Să vĕ duceţĭ la fete de împĕrat,
Că v'adastă cu făcliĭ aprinse,
Cu mesele puse,
Cu lingurĭ de furat,
Cu pâinĭ de cumpĕrat;
Ele vĕ scie a cinsti,
Ele vĕ scie a scoti:
NN. nu vĕ scie a cinsti,
Nu vĕ scie a scoti,
Ci vĕ scie a lepĕda.
Să remâie NN. curat,
Ca stéua din cer luminat
Şi ca roua din câmp...
(F. Popescu, Romanaţĭ, c. Rusănescĭĭ-de-jos).

In popor se aude cu acelaşĭ sens şi aplecătură.

Descântec „de apucătură şi întâlnitură":

De 90 şi 9 apucăturĭ,
De 90 şi 9 întâlniturĭ,
De 90 şi 9 aplecăturĭ,
De 90 şi 9 deocheturĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 365)

Ca sinonim: cĭumerniţă. Lexicon Budan: „*Plecate*, cĭumerniţă saŭ o bólă din cĭumerniţă, morbus e nausea contractus“.

v. [3]*Aplec.* — *Aplecat.* — *Cĭumerniţă.* — *Gréţă.* — *-ură.*

Aplecăcĭùne. — v. *Aplecare.*

Aplecătòr, -óre, adj. et subst.; qui penche, qui allaite. Cu primul sens se întrebuinţéză rar; cu sensul al doilea figuréză numaĭ la feminin.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 33 b, Exod. II, 7:

...vrĭa-veĭ să'ţŭ chemŭ o femĭae *aplecătoare* din Evreĭ, şi'ţ va apleca cuconulŭ?...	...vis ut vocem tibi mulierem quae nutriat ex Hebraeis, et lactabit tibi infantem?..

v. *Aplec.* — [2]*Aplecătóre.*

[1]**Aplecătóre.** — v. *Aplecător.*

[2]**Aplecătóre** (plur. *aplecătorĭ*), s. f.; t. de Bergerie: „brebis qui allaite, brebis privée de son agneau“ (Cihac). Se aude şi *plecătóre.*

Lexicon Budan: „*Aplecătóre*=lactans ovis; *plecătóre* = ovis lactans agnello destituta“.

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXVII:

...şi'l luo pr'insŭ dela turma cé de oi, şi dela *aplecătorĭ* il luo pr'insŭ..	...et assumpsit eum de gregibus ovium, de post foetantes accepit eum...

unde la Silvestru, 1651: „şi dela *aplecătoare* aduse'l pre elŭ“; la Dosofteĭu, 1680: „de după fătătoare luatu-l'au pre însul“; la Coresi, 1577: „dela mulgătoare luo elŭ“; în contextul slavic: „доилниць“.

„Oile cu mieĭ se ḑic *aplecătorĭ*“ (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ; I. Teofănescu, Némţ, c. Gârcina).

„Oile cu lapte, când le taie mĭeiĭ, se chĭamă *aplecătorĭ...*“ (G. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăónii).

„Oile suite în munte se despart în treĭ cĭopóră, adecă: unul cuprinde mieĭ, pe carĭ îĭ înţarcă o dată cu suirea în munte; al doilea, miórele, între carĭ se cuprind tot felul de oĭ sterpe, berbeciĭ şi mieiĭ din anul trecut; al treilea cĭopor cuprinde oile cu lapte, numite *plecătorĭ*, carĭ numaĭ acestea vin la stână de le mulg cĭobaniĭ de treĭ orĭ pe ḑi...“ (G. Ţuţuĭanu, Muscel, c. Valea-mare).

v. [2]*Aplec.*

Aplecătùră (pl. *aplecăturĭ*), s. f.; 1°. courbure; 2°. allaitement; 3°. nausées. In primele doě sensurĭ, e sinonim cu aplecare, dar cu o nuanţă de micşurare; în sensul al treilea, e sinonim cu aplecate.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Aplekĕturĕ.* Lactatio“.

v. *Aplecare.* — *Aplecate.* — *-ură.*

Aplecùş (pl. *aplecuşurĭ*), s. n.; pente. Cuvînt format din aplec prin sufixul -uş ca în „urcuş“, „lunecuş“ etc. şi din care derivă apoĭ verbul aplecuşez.

v. *Aplecuşat.*

Aplecuşàt, -ă; le part. passé d'aplecuşez: voûté, courbé, affaissé. Ţichindél, 1814 p. 9: „aŭ umblat tot *aplecuşat* saŭ gârbov“.

v. [1]*Aplec.*

Aplecușèz. — v. *Aplecușat.*

Aplòs, adv.; simplement, naïvement. Grecul *ἁπλῶς*. A circulat în graĭul orășenesc din epoca fanariotică; astăḑi nu se maĭ aude.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66): „*aplos* a grăi dela maice și dela mamce ne deprindem..."

Ibid. p. 76: „Jigania acésta, dobitoc cu patru pičoare nu ĭaste; pasire zburătoare nu ĭaste; cămilă nu ĭaste; struț *aplos* nu ĭaste; de aer nu ĭaste; de apă nu ĭaste..."

La Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 161), ne întimpină și substantivul a p l o t i t ă = *ἁπλότης* „simplicité": „mĕ cucerescc celor ce vor ceti acest hronograf, să fie priimite céle ce sînt istorisite după a p l o t i t a mé..."

v. [1]·*Grec.*

Aplotìtă. — v. *Aplos.*

Apòĭ, adv.; puis, ensuite, après, postérieurement. Adverb de urmare, maĭ ales în timp, une-orĭ și'n spațiŭ, sinonim cu locuțiunile adverbiale: d u p ă a c e ĭ a, m a ĭ d e p a r t e, m a ĭ î n c o l o, p e u r m ă. Numaĭ prin prepoșiționalul *a-* (= a d) *apoĭ* se deosebesce de formele romanice derivate din latinul p o s t: ital. poi, span. pues, portug. poz, provenț. pois, franc. puis, reto-rom. engadines pōia (Carisch) etc. Și'n unele dialecte italiane totușĭ p o i îșĭ prepune pe *a*, de ex. în cel sicilian se aude a p p o i (Traina), în cel milanes a p ó s, în cel brescian a p ö s, în cel cremasc a p ù s (Biondelli) etc., astfel că se póte admite un prototip latin rustic a d - p o s t. La Românĭ forma simplă p o ĭ persistă numaĭ în compusul p o ĭ - m â n ĭ „après-demain".

Pentru a'șĭ da sémă de diferitele accepțiunĭ ale acestuĭ adverb, el trebuĭ studiat din treĭ puncturĭ de vedere: 1°. când se întrebuințéză fără vre-o preposițiune; 2°. intrând într'o locuțiune adverbială compusă; 3°. unindu-se cu preposițiunea d e pentru a funcționa ca adjectiv.

I°. *Apoĭ* f ă r ă p r e p o s i ț i u n e.

a) In corelațiunea: î n t â ĭ u — *apoĭ*... *Apoĭ* este în antitesă cu î n t â ĭ u „d'abord, premièrement".

Locuțiune proverbială:

> I n t â ĭ u să se gândéscă
> Și *apoĭ* să o croéscă...
> (Pann, II, 144)

Moxa, 1620, p. 350: „cela ce ocăriĭa î n t ă ĭ u pre Dumnezeu, *apoi* fugiĭa ca unŭ epure să scape..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „firé vremilor tréce frunza și florile: î n t ă i se arată frumoase, m a i *apoi* pierŭ..."

Maĭ adesea însă î n t â ĭ u este numaĭ sub-înțeles:

Locuțiune proverbială: „Cântă, ș'*apoĭ* ce-o da teĭu și bradu!" (Jipescu, Opinc. p. 91) = „et puis vogue la galère!"

Balada „Sórele și luna":

> Și prin raĭu încă'l purta,
> Dóră că l'ar încânta,
> *Apoĭ* Domnul Dumneḑeŭ
> Cuvînta cu graĭul seŭ...

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I p. 94): „au fost mărgându apa Cracăului pre lângă satul mănăstirii ce să chiamă satul Troița și ĭ-au fost matca cé bătrână pre acolo, ĭară *apoi* s'au mutat Cracăul de ș'au făcut loc pre lângă Călimani..."

Miron Costin, Letop. I p. 241, vorbind despre ceĭ doĭ boierĭ ucigașĭ aĭ luĭ Gaspar-vodă: „Plătit'aŭ *apoĭ* cu capetele sale acéstă faptă, și Șepteličĭ și Goĭa..."

Este interesantă construcţiunea sintactică poporană „când a fost *apoĭ*“ în loc de simplul *apoĭ*.

Popa Dumitru, 1625 (Arch. Stat., Doc. rom. I No. 162): „ĭ-am fost vǎndut mai de înainte vréme loc deîn Bucureşti de 12 prăvălii deîn uliţa Turcilor dela răscruce, ĭar când au fost *apoi*, el ĭ-au luat Dima croitorĭul 1 loc de prăvălie diîn céle 12 locure...“

In fine, „pasă *apoĭ* de“ este o locuţiune interjecţională: „pas moyen!“ „le moyen de...?“

A. Pann, Prov. II, 112:

De vom lua şi neveste,
Pas'*apoĭ* de maĭ trăesce
Or în lume pribegesce!..

b) In construcţiunea: *apoĭ—apoĭ...*

Reduplicat saŭ repetat maĭ de multe orĭ, *apoĭ* exprimă o gradaţiune, care în limba poetică este câte-o-dată de o mare eleganţă.

Balada „Mănăstirea Argeş“:

Domnul se mira,
Ş'*apoĭ* îĭ mustra,
Ş'*apoĭ* se 'ncrunta
Şi 'ĭ amenința...

Balada „Toma Alimoş“:

Apoĭ, dragă, să'mĭ nechezĭ,
Apoĭ să te depărtezĭ
Şi să mergĭ la câmp, la noĭ,
Unde-am născut amîndoĭ...

Doĭnă din Ardél:

Ş'*apoĭ* lin, dorule, lin,
Că puĭca'ĭ pe loc străin;
Ş'*apoĭ* rar, dorule, rar,
Că puĭca'ĭ pe loc amar...
(J. B., 127)

De o nespusă frumseţe plastică este maĭ cu sémă gradaţiunea în balada „Novac şi corbul“:

Corbul vesel cronconĭa,
Inelu'n plisc îl punea,
Aripele'şĭ întindea,
Şi pe cer el se zărĭa
Intâĭu ca un porumbaş,
Apoĭ ca un lăstunaş,
Apoĭ ca un bondăraş,
Şi'n zare dăc'agĭungea,
El din zare se ştergea...

Şi tot aşa la Costachi Stamati, Muza I p. 79:

Se urca mereŭ în sus,
Pîr când s'aŭ vĕḑut pe cerĭu:
Intâĭu ca nişte porumbĭ,
Apoĭ ca nişte lăstunĭ,
Apoĭ ca nişte ţinţarĭ,
Şi *apoĭ* încet-încet
In nourĭ s'aŭ mistuit...

II°. *Apoĭ* cu preposiţiune.

a) Comparativul maĭ *apoĭ*.

Ca şi opusul întâĭu, *apoĭ* îşĭ prepune adesea pe maĭ, şi atuncĭ nu maĭ însemnéză „puis“, ci „plus tard“.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „au zis Safta înainté mării sale, că au dat'o (acé parte den sat den Zahareşti) Dumitraşco Şeptelič la boala lui unii cucoane mai mici č'au făcut mai *apoi* cu dănsa, ĭară Zlata, fata lui cé cu fămé̆ia cé de'ntăi, caré ĭaste după Ştefan Murguleţ, să n'aibă trébă...“

„Maĭ *apoĭ*“ se asociază într'un mod proverbial cu „Joĭ“ pentru a arăta o durată de timp fórte scurtă saŭ o mare nestatornicie.

Ḑicĕtóre:

Uĭtă de Joĭ
Pînă maĭ *apoĭ*,

sinonim cu: „Uĭtă dela mână pîn' la gură“ (G. D. Teodorescu, Prov. p. 88).

Alta: „Îşĭ păzesce taĭna de Joĭ pînă maĭ *apoĭ*, tocmaĭ ca o muĭere“ (Conv. lit. 1874 p. 75).

Balada „Gheorghelaş“:

Să trăesc şi eŭ din Joĭ,
Să trăesc pîn' maĭ *apoĭ*,
Că decât să haĭducesc
Maĭ bine negustoresc...
(G. D. T., Poes. pop. 595)

„Pluguşorul“ după cum se cântă în Dobrogea:

Apoĭ grâŭ că ĭ-a turnat
Şi îndat'a măcinat
De cu Joĭ
Pîn' m a ĭ *apoĭ*...
(Burada, Călĕt. p. 35)

Alexandri, Florin şi Florica, sc. II: „Da de când te-aĭ diprins măĭ badeo? De gĭoĭ pîn' m a ĭ *apoĭ*?..“

Dar de ce óre punctul de plecare este anume J o ĭ, şi nu o altă ḑi? Rima nu pare a fi singurul motiv. Vechiĭ Romanĭ ḑiceaŭ: „a J o v e principium“ (Virg., Aen. III, 60). La noĭ „dies Jovis“ începe atât posturile, precum şi cununiile.

„Poporul crede că e bine să serbezĭ noĕ J o ĭ după Pascĭ, că veĭ fi ferit de ghiaţă saŭ pétră ca să nu strice bucatele“ (Preut G. Talpalar, Tîrgu-frumos).

„O nuntă ţărănéscă pe aicĭ ţine chĭolhanu de j o ĭ şi pînă j o ĭ: opt ḑile...“ (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

v. *Joĭ*.

b) d'*apoĭ*, — *apoĭ* d e...

Apoĭ îşĭ asociază pe d e, fie înainte: d'*apoĭ*, fie în urmă: *apoĭ* d e, rostit maĭ adesea: *apoĭ* d ă. În primul cas, este ce-va maĭ puţin restrictiv decât „d a r *apoĭ*“; în casul al doilea, exprimă o noţiune de fatalitate: „n'am ce face!“ „fie cum o fi!“ „qu'y faire!“ (Pontbriant).

α) d'*apoĭ*:

Doĭnă din Ardél:

Turturea de'ĭ turturea
Şi tot face'şĭ voĭe rea;
D'*apoĭ* eŭ cum să nu'mĭ fac
Pentru unul ce mi-ĭ drag!..
(J. B, 214)

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. I: „Şi ce mulţămire am tras din tóte aceste pitrecerĭ ale Iaşuluĭ? Nimic! D'*apoĭ* creditoriĭ care'mĭ staŭ de strajă la uşă, cum se face ḑiuă, dă! par'că eŭ le-am ḑis să'mĭ facă credit... D'*apoĭ* Iţic zaraful, căruĭ sînt dator doĕ sute de galbinĭ...“

Deosebirea între „d'*apoĭ*“ şi „d a r *apoĭ*“ se vede fórte bine în Şoldan Vitézul:

„D'*apoĭ* ĭar la serbătóre,
La Pascĭ, la Floriĭ,
La clacă, la şĕḑĕtóre,
La cules de viĭ,
Când de-odată 'ncepea hora
Să ne fi vĕḑut...

„D a r *apoĭ* vorba ceĭa: ci că nu'ĭ în tóte ḑilele Pascele!..“

In construcţiunea inversă „*apoĭ* d a r“, la Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat românesce:

„— Ĭartă-mĕ, părinte, eŭ nu pot ceti românesce.

„— Cum! *apoĭ* d a r ce înveţĭ tu?..“

Românul d'*apoĭ*, care s'ar puté scrie şi *dapoĭ*, căcĭ aşa se aude tot-d'a-una în graĭu, corespunde pe deplin prin composiţiune italianuluĭ d a p p o i şi reto-romanuluĭ d a v o = lat. d e - a d - p o s t.

β) *apoĭ* d ĕ:

Alexandri, Rusaliile, sc. 12:

„Răsvrătescu: Cum aţĭ pitrecut pîn' în ḑiua de astăḑĭ? Bine, orĭ reŭ?

„Veveriţă: *Apoĭ* d ă, cucóne; cum o dat tîrgu şi norocu...“

Acelaşĭ, Florin şi Florica, sc. 3:

„Florin: Da cum m'aĭ socotit?

„Colivescu: *Apoĭ* d ă; ce să'ţĭ spun? Când te-am vĕḑut torcênd, am chitit în gându meŭ că'ĭ pĕcat de un voĭnic ca tine să fie de rîsu fetelor...“

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 340):

„— Maĭ bucuros eram, când m'aĭ fi chiemat la nuntă.

„— Te cred, cumĕtre; d'*apoĭ* d ă, nu-ĭ

cum vrem noĭ, ci-ĭ cum vre Cel de sus...

„— Dómne, cumĕtre, Dómne! ḑise capra suspinând. De ce ţi-e maĭ drag în lume, tocmaĭ de aceĭa n'aĭ parte!

— *Apoĭ* d ă, cumĕtră, când ar sci omul ce ar păţi, dinainte s'ar păzi. Nu-ţĭ face şi d-ta atâta inimă rea, că odată avem să mergem cu toţiĭ acolo.

„Aşa este, cumĕtre, nu-ĭ vorbă. Dar sermaniĭ gâgâlicĭ, de cruḑĭ s'aŭ maĭ dus!

„*Apoĭ* d ă, cumĕtră; se vede că şi luĭ Dumnezeŭ îĭ plac tot puişorĭ..."

De fatalistul „*apoĭ* d ĕ" se deosebesce „*apoĭ* n a", care însemnéză o mirare ironică.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcariul (Conv. lit. 1877 p. 379):

„— Nu maĭ vine lupul, moş Nichifor?

„— *Apoĭ*, n a; eştĭ de tot poznaşă şi d-ta..."

c) In construcţiunile: c ă *apoĭ*...; d e n u, *apoĭ*...

După „c ă", *apoĭ* exprimă maĭ totd'a-una amenințare.

Zilot, Cron. p. 106:

C'*apoĭ* îşĭ face
Singur peire,
Nu-ĭ lecuire!...

A. Pann, Prov. III, 115:

Dar ĭa tacĭ, dragă nevastă, să nu îţĭ ésă cuvînt,
C'*apoĭ* aĭt! din lumea astă, cum veĭ spune, pĭerdut sînt...

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107): „tot omul să se feréscă, mai mult adoara jalbă să nu maĭ vie, c ă *apoi* cu capul veţ plăti..."

De asemenea în construcţiunea: d e n u, *apoĭ*...

Moxa, 1620, p. 401: „d e n u' m veţi ajuta acmu, *apoi* voi vă veţi căi..."

Balada „M-rea Argeş":

Iar d e n u, *apoĭ*
V'oĭu zidi pe voĭ,
V'oĭu zidi de viĭ
Chĭar în temeliĭ...

d) Aglutinat: î n-*apoĭ* — d e-*apoĭ* — d e - î n *apoĭ*...

Compusul î n-*apoĭ* a devenit un cuvînt deosebit: î n a p o ĭ saŭ n a p o ĭ, în oposiţiune cu compusul î n a i n t e saŭ n a i n t e.

Proverb:

La plăcinte
I n a i n t e,
Şi la răsboiu
I n a p o ĭ.
(Conv. lit. 1877 p. 174)

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 14): „de acolo întorse Alexandru n a p o i şi merse 7 ḑile..."

Din causa depline ĭ aglutinărĭ, în texturile cu rotacism î n a p o ĭ trece în î n r a p o ĭ.

Psaltire Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX: „căndu toarnă-se dracul mieu î n r a p o i..."

Codicele Voroneţian din aceĭaşĭ epocă (Mss. ibid. f. 153): „înputare dereptu înputare î n r a p o i...

Din î n a p o ĭ se formase în graĭul vechĭu adverbul î n a p o i ş ĭ, cu sufixul ca în „cruciş", „curmeḑiş", „pĭeziş" etc., de unde maĭ departe, prin analogiă cu „aĭurea", „pururea", „nicăirea", forma î n a p o i ş u r e a.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 37 b (Genes. IX, 23) în alăturare cu Biblia din 1688:

...şi purcasără î n a p o i ş u r ĭ a cu faţa...	...să dusără c u d o s u l înainte...

unde în contextul grec: ὀπισθοφανῶς.

De asemenea, în vechĭul graĭu *apoĭ* şĭ-a perdut individualitatea în sub-

stantivii pluralĭ aglutinaţĭ: dépoĭurĭ, dépóĭe, denapoĭurĭ.

Dosofteĭu, Paremiar f. 16 a (Esai, XLVIII, 20):

...daţŭ vĭaste până la dépoĭurile pământuluĭ...	...ἀναγγείλατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς...

unde în Biblia din 1688: „vestiţi până la marginé pământuluĭ...

Versetul: „ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς“ (ps. CXXXIV, 7), la Arsenie din Bisericanĭ (Mss. în Acad. Rom.) se traduce în doĕ chipurĭ: „scoate nuori din dépoile lumiei; scoate nuori dela marginile lumiei...“, unde la Coresi, 1577: „dela frăşitulŭ pământului“.

Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXVIII:

...şi să mă sălăşluescŭ în denapoĭurile Măriĭ...	...καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης...

III°. Adjectivul: de *apoĭ*.

Ca adjectiv, de *apoĭ* saŭ cel de *apoĭ*, în loc de comparativ şi de superlativ are pe: cel maĭ de *apoĭ*.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „sărutaţi-mâ sărutare de *apoi*, că cu voi de acmu nu voĭu mai înbla...“

Noul Testament din 1648, Apoc. XXII, 13:

Eu sănt alfa şi omega, începutul şi săvărşitul, cel dintăĭu şi cel de *apoi*...	Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος...

Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 530): „Cătrâ cel ce aşa grăĭaşte, noi să ne mirâmŭ de nebuniĭa lui céĭa mai de *apoi*...“

Este remarcabil femininul cea maĭ de *apoĭ* în funcţiune substantivală de: „la fin des fins“.

Cantemir, Divanul 1698, f. 47 a (Proverb. XIV, 12):

...ĭaste cale caré omuluĭ drĭaptă să pare, ĭară cea maĭ de *apoĭ* a eĭ duce la moarte...	...ἔστιν ὁδὸς ἣ δοκεῖ παρὰ ἀνθρώποις ὀρθὴ εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς ἔρχεται εἰς πυθμένα ᾅδου..

unde în Biblia din 1688: „ĭară svărşitul ei vine la fundul ĭaduluĭ...“

Antim, Predice p. 192: „să se pedepséscă cu de tóte felurile de muncĭ şi de cazne, şi la cea de *apoĭ* să'ĭ taĭe capul...“

Intrebuinţarea cea maĭ stereotipă a acestuĭ adjectiv este în ḑicerea: vreme de *apoĭ*.

Prin vreme de *apoĭ* Românul înţelege epoca de agonia a lumiĭ, prevestită şi descrisă într'un fel în Apocalips de către evangelistul Ioan, dar care în credinţele deosebitelor popóre creştine a căpĕtat câte o nuanţă mitologică propriă, depărtându-se maĭ mult saŭ maĭ puţin de prototipul cel canonic.

Balada „Treĭ lebede“:

Staţĭ pe loc, că nu sciţĭ voĭ
Ce-am aflat şi ce scim noĭ:
C'o veni vremea d'*apoĭ*
D'o fi anul cā luna,
Luna ca sĕptĕmâna,
Sĕptĕmâna ca ḑiua,
Şi ḑiua ca césul scurt,
Iar césul ca un minut...
(G D. T., Poes. pop. 422)

„La vremea de *apoĭ*, poporul are credinţă că pe la tóte vadurile vor fi morĭ şi pe la tóte respintiile drumurilor vor fi crăcĭume...“ (C. Gervescu, Némţ, c. Roznov).

„Omeniĭ de aicĭ spun că aşa aŭ auḑit din bătrânĭ: când vor fi crâşme

pe la tóte respintiile, când moșnegiĭ vor lua în căsătoriă fete și flăcăiĭ babe, și când se vor face arăturĭ împrejurul satuluĭ, atuncĭ va fi vremea de *apoĭ*" (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

„O sémă de stele pórtă în popor numele de Comóră, altele Sfredelul; când Sfredelul va cădé drept în Comóră, atuncĭ aurul și argintul se vor vĕrsa pe tótă fața pămîntuluĭ și va fi vremea d'*apoĭ*..." (C. Mateescu, Dobrogea, c. Cărjelarĭ).

„Se dice că la vremea d'*apoĭ* Dumnedeŭ are să facă altă lume cu nesce ómenĭ așa de mititeĭ, încât or întórce 12 cu drugĭ un oŭ de găină" (G. Gorescu, Iașĭ, c. Șipotele).

Pentru alte epizóde din epopeĭa cea poporană românéscă a vremiĭ de *apoĭ*,

v. *Antihîrț*. — *Căpcân*. — [2]*Comóră*. — *Ilie*. — *Iov*. — *Pitic*. — *Stea*...

Ca sinonimĭ cu vremea de *apoĭ*, circuléză: diua de *apoĭ*, județul de *apoĭ*, venirea de *apoĭ*, lumea de *apoĭ*, vécul de *apoĭ*, velétul, sfîrșitul véculuĭ, códa véculuĭ, vremea Pălmășoiĭ...

Varlam, 1643, I f. 81 b: „atunci va învie căndŭ vorŭ învie toți morții la dzua de *apoi*..."

Dosofteĭu, 1673, f. 44 b: „pre uniĭ crĭaște, pre alțăĭ concenĭaște de pre lume, pănâ cînd va face și gĭudețul cel de-*apoĭ*..."

Un bócet din Dobrogea:

Mórtea reŭ te-aŭ înșelat
Și în lacrimĭ ne-aŭ lăsat!
La venirea cea de-*apoĭ*,
Atuncĭ ne-om vedé și noĭ...
(Burada, Înmorm. p. 127)

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 179): „Eĭ *apoĭ*! di că nu'ĭ lumea de-*apoĭ*? Să te feréscă Dumnedeŭ, când prinde mămăliga cójă..."

Colindă din Moldova:

— Mult staŭ, Dómne, și mĕ gândesc
Să te'ntreb să îndrăznesc:
Când a fi vécul de-*apoĭ*?
Când s'a mântui lumea cu noĭ:
Sfîrșenia pămîntuluĭ,
Intunecimea sóreluĭ?
— Cu bun dreptul spune-voĭu
Când va fi vécul de-*apoĭ*:
Când a bate fiĭu pe taĭcă,
Când a bate fĭica pe maĭcă,
Frate maĭ mic pe cel maĭ mare,
Soră maĭ mică pe cea maĭ mare,
Atuncea'ĭ sfîrșania pămîntuluĭ,
Potopul creștinuluĭ...
(Conv. lit. 1883 p. 289)

„Când se fac omorurĭ saŭ bătăĭ între némurĭ, poporul dice: ne-a ajuns vremea d'*apoĭ*! ne-a eșit velétul! dacă se bate frațiĭ între eĭ ca orbiĭ, ce să maĭ dicem? e sfîrșitul véculuĭ!" (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

„Códa véculuĭ va fi perirea lumiĭ" (G. Dobrin, Transilv., c. Voĭla).

„La vremea de *apoĭ* ĭĭ maĭ dic ómeniĭ aicĭ vremea Pălmășoiĭ și códa véculuĭ..." (T. Crișénu, Transilv., c. Cugieru).

v. *Județ*. — *Lume*. — *Pălmășóe*. — *Véc*. — *Velét*...

Deja din primiĭ secolĭ aĭ creștinismuluĭ, nu trecea un an fără ca ómeniĭ să nu'șĭ închipuéscă apropiarea vremiĭ de *apoĭ*, și tot așa crede orĭ-ce popor pînă astădĭ, de câte orĭ i se pare a recunósce în stricarea obiceelor și'n vîrtejul noutăților simptómele cele apocaliptice ale sfîrșituluĭ lumiĭ.

Grama din Budescĭ, circa 1600 (Cuv. d. bătr. I p. 94): „și să ștei tot omul că nu săĭntu datorĭu nece unui om, fără de Raduluĭ Măĭnzuluĭ 8 costande, că acum ei vrémé de *apoei*..."

„Când se fac lucrurĭ oprite de lege, când se arată semne în sóre saŭ în lună, când des se întâmplă mórte nă-

praznică, cïumă, holeră, cataroïu în ómenï, în vite etc., atuncï poporul ḑice: s'a apropiat v r e m e a d'*apoï*..." (N. Coman, Buzeŭ, c. Macsenu).

„Uniï ḑic: par'că nu'ï acum v r e m e a d'*apoï*? toţï se mănâncă, Jidoviï ne topesc, dările se îngreue, şi când plóuă pré plóuă, ïar când nu, de loc." (A. Vasiliŭ, Iaşï, c. Poïenï).

„Când cine-va are o judecată şi o perde, ḑice că nu maï este nicï o dreptate în lume: a venit v r e m e a d'*apoï*; când ceï tinerï nu se sfiesc de ceï bătrânï, se ḑice c'a perit ruşinea în lume: a venit v r e m e a d'*apoï*; când copiiï nu se supun părinţilor, când se cértă tatăl cu fiïul seŭ saŭ frate cu frate, se ḑice c'a venit v r e m e a d'*apoï*; când un unchïaş văduv, de 60-70 anï, avênd copiï căsătoriţï, se însóră şi ïea o fată de 16-20 anï, se ḑice c'a venit v r e m e a d'*apoï*; când bogaţiï de ce aŭ maï mult, de ce înşélă pe ceï sărmanï, luându-le şi puţinul lor cu felurï de mijlóce, se ḑice c'a venit v r e m e a d'*apoï*; când poporul vede pré mulţï copiï pe la tóte casele, ḑice c'a venit v r e m e a d'*apoï*, căcï pré s'a înmulţit lumea şi peste 10 saŭ 20 anï n'o să aïbă ce maï mănca..." (G. Bădescu, Muscel, c. Slănic).

„Poporul, maï ales bătrâniï, când văd câte un lucru noŭ pe care nu'l pricep, îndată ḑic că: s'a apropiat v r e m e a d'*apoï*, fiind-că a înviuat dracul pe pămînt..." (I. Iordăchescu, Botoşanï, c. Cristescï).

„Prin v r e m e a d'*apoï* poporul înţelege nu numaï sfîrşitul lumiï, dar şi sfîrşitul fie-căruï om; de aceïa când este cine-va fără témă de Dumneḑeŭ, i se ḑice: acum e mare şi tare, dar va vedé el la v r e m e a d'*apoï*!" (Preut C. Ionescu, Mehedinţï, c. Şişescïï-de-jos).

„Ca ameninţare de resbunare: las', c'o veni v r e m e a d'*apoï*!" (I. Ionescu, Teleorman, c. Răïósa).

Cu diferitele accepţiunï de maï sus, în poesia poporană:

De-ar veni v r e m e a d'*apoï*
Să ne scăpăm de cïocoï!..
(Sucéva, c. Bróştenï)

A venit v r e m e a d'*apoï*
Să slujim ïar la cïocoï!..
(Dîmbovita, c. Pietroşiţa)

În districtul Suceveï (c. Tătăruşiï, N. Gavrilescu) poporul cântă:

Frunḑă verde baraboï!
Aŭ venit v r e m e a d'*apoï*
S'alegem primarï dintre noï
Să judece pe cïocoï...

saŭ:

Frunḑă verde baraboï!
Aŭ venit v r e m e a d'*apoï*,
Căcï ne tunde ca pe oï
Şi ne mână ca pe boï...

Apoï introducerea căilor ferate a dat nascere ḑicĕtoriï:

A venit v r e m e a d'*apoï*,
C'a eşit car fără boï...
(G. Balaban, Putna, c. Pădurenï)

Proverb apocaliptic:

Eşiţï morţï să întrâm noï,
Că e v r e m e a d e *apoï*...
(Pann, III, 51)

IV°. O b s e r v a ţ i u n ï l i n g u i s t i c e.

In popor se aude adesea *apăï* şi chïar numaï *păï*.

Jipescu, Opincaru p. 25: „*Apăï* unde mi ţi sĕ sculă Domnu Tudor, maï acu şaïḑecï de aï fără doï..."

Acelaşï, p. 51: „*Apăï*, mĕ vericule, dacă vreï să te mărïască şi să te fericïască a lume, dĕ ce nu puï sĕrbătórea scripcarï, rumânï d'ăï vechï, să'nveţe pĕ băïeţi şi fetili satuluï la cântărï cu ghióra or cu cobza...?"

Basmul „Fata popiĭ a cu stem“ (Revista literară 1885 p. 539):

„— Ce vreĭ, omule? îl întrebâ ea.

„— *Păĭ*, sărut mâna cocónă, sînt cu stăpânu-meŭ...“

De asemenea *poĭ*, nu ca formă simplă corespundĕtóre italianuluĭ „poi“, ci ca o scurtare, la Hristachi Pitarĭul, Istoria luĭ Mavroieni, 1817 (Bucĭumul, 1863 p. 40):

Vaĭ, o! Ţéră-românéscă,
Vedĭ cin' să te stăpânéscă!
Un Dumitru Turnavit,
Care n'aĭ fi maĭ gândit!
Poĭ să te fi dat d'o parte
Şi să vedĭ ale luĭ fapte!...

Forma *apoĭa*, ca în „înapoĭa caseĭ = derrière la maison“ (Cihac), saŭ:

Din *apoĭa* caruluĭ
Merge mama robuluĭ...
(Reteganu, Poes. pop. 37)

se întrebuinţéză numaĭ cu genitivul şi resultă din aglutinarea genitivaluluĭ *a*, ca şi'n: „din ainte'a caseĭ = din ainte a caseĭ“. La Macedo-românĭ însă forma *apoĭa*, di *apoĭa*, di pre *apoĭa*, întrebuinţată fără genitiv, pare a fi compusă cu emfaticul *-a* (v. 5·*A*), după cum crede şi Miklosich, Rumän. Unters. II p. 60.

v. *Ainte*.—2·*Apoĭ*.—*După*.—*Napoĭ*.

2·**Apòĭ**, adj.; dernier, -ère. După analogiă cu întâĭu, care este adverb şi maĭ ales adjectiv, adverbul *apoĭ* funcţionéză şi el une-orĭ în vechile texturĭ ca adjectiv, în loc de construcţiunea adjectivală obicĭnuită: cel de apoĭ.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 135): „auzi Dumnedzău rugăcĭuné lorŭ şi le déde rod la vréme Dumnedzeescul Necolae, şi se slobozi diĭn neplodire muma, şi ĭară după acéĭa trâi fârâ de coconi şi altulŭ nu mai nâscu, ce acesta-i fu şi întăi şi *apoi*...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 12: „mulţi vor fi întăii *apoii*, şi *apoii* întăii...“

Sub forma scurtată *poĭ* în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 143), Ep. Petr. I, 20: „în *poĭul* anu = ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων“. Tot acolo la feminin, p. 139, Petr. I, 5: „în vrémé céĭa *poĭa* = ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ“.

v. 1·*Apoĭ*.

Aporìă, s. f.; doute, incertitude, embarras. Grecul ἀπορία. Cuvîntul era destul de respândit în timpul Fanarioţilor. Sinonim cu îndoélă, bânat, încurcătură, cumpănă.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 317): „precum cĭa multă vréme cu acest félĭu de îngăĭméle au trecut şi spre toate răbdare neclătită am avut, aşa şi de acmu înainte încă puţină îngăduinţă să avem, ca o dzi puindu-ş, şi acéstĭa *aporiĭ* a'şĭ deslega să poată...“

Hristache Pitarĭul, Istoria luĭ Mavroieni, 1817 (Bucĭumul, 1863 p. 28):

Te uĭtaĭ prin spătăriă,
Remâneaĭ la *aporiă*:
Vedeaĭ săbiĭ ferecate
Tot prin păreţĭ spînzurate,
Maĭ pistóle, buzdugane,
Măsdrace şi ĭatagane...
Apoĭ staĭ, te socotĭaĭ
Şi'n rost nu puteaĭ să'ĭ daĭ...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 56: „Iată doĭ anĭ în cap de când te-am dat pe pricopsélă la Postelnicul, şi nu vĕd nicĭ un spor dela tine; acésta mĕ pune în mare *aporie*...“

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 3: „Ce se potrivesce, beĭzade! de vreme ce vĕrul evgheniеĭ vóstre

v'aŭ proskalisit, nu încape nicĭ o *aporie...*"
v. ¹·*Grec.*

Apòs, -ósă, adj.; aqueux. Lat. aquosus. Maĭ puţin întrebuinţat decât sinonimul apătos.

Basmul „Omul cu treĭ minţĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 226): „Călătorind sărmanul amù cât aŭ călătorit, étă că sosesce la un rîŭ mare şi *apos* fórte, căcĭ ploàse maĭ nainte..."
v. *Apătos.* — *Apósa.*

Apósa, s. f. artic.; océan, mer, vaste étendue d'eau.

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 22: „*apoasa* o trecu 'n vad ca pre uscat şi de eghiptésca nevoae scăpândŭ..."
v. *Apos.*

Aposcorachìnţă, s. f.; renvoi injurieux, action de vilipender.

Dosofteĭu, 1673, ps. XXVI:

Nu'ţ ascunde, Doamne, faţa pré cinstită,
Nu fugi de mine la vrĭame cumplită,
Ce'mĭ trimite, Doamne, a ta socotinţă,
Să nu duc delungul *aposcorachinţă...*

unde în textul original (ed. Bianu, p. 83) se alătură explicaţiunea: „Spun pentru corbul că déca scoate puĭ, âĭ hrănĭaşte până facŭ fulgi şi'ĭ părăsĭaşte, unde's albĭ, că să'ndoĭaşte pre corbiţă; atunce eĭ ţâpă că n'au hrană, până facŭ pană négră, atuncĭa de-acíĭ să'ncrĭade corbul de'ĭ hrănĭaşte; acĭaĭa ĭaste *aposcorachinţă...*"

Un cuvînt făurit de Dosofteĭu din grecul *ἀποσκορακίζω, ἀποσκορακισμός*. E sigur că n'a trăit o clipă măcar în gura poporuluĭ.
v. ¹·*Grec.*

¹·**Apòstol** (plur. *apostolĭ*), s. m.; apôtre. Din gr. *ἀπόστολος*, paleo-sl. apostolŭ, de unde apoĭ adjectiviĭ apostolicesc=gr. *ἀποστολικός* şi apostolesc=paleo-sl. apostolĭskŭ, precum şi substantivul apostoliă =gr. *ἀποστολή*. Cu grafica cirilică, se scriea şi romănesce scurtat, ca şi 'n paleo-slavica: а҃плъ, а҃пли. Literalmente: „cel trimis cu o însărcinare". Numele dat în specie celor doĭ-spre-ḑecĭ ucenicĭ aĭ Mântuitoruluĭ, carĭ însă, respândind doctrina evangelică eĭ-înşiĭ şi prin învĕţăceiĭ lor, formaseră vr'o şépte-ḑecĭ de *apostolĭ* de a doua mână. Pentru a se deosebi uniĭ de alţiĭ, numaĭ ceĭ doĭ-spre-ḑecĭ se numĭaŭ în graĭul vechĭu vărhovnicĭ (=paleoslav. vrŭhovĭnikŭ, *κορυφαῖος*) şi se invocaŭ în blăsteme îndată după Arhangelĭ şi după Ioan Botezătorul.

Act moldovenesc din 1678 (A. I. R. III, 252): „cine s'a ispiti peste scrisore me să strice danie me, acela om să fie neertat de Domnul Dumnezeu şi de Pricurată Fĭcoră Marie şi de sfenţii Voivozi îngereşti şi de Ioan Botezătorĭul şi de 12 vărhovnici *Apostoli...*"
v. *Vărhovnic.*

Ca şi ceĭ-lalţĭ creştinĭ, Româniĭ prin *apostolĭ*, fără arătarea numeluĭ, înţeleg maĭ cu sémă pe Sânţiĭ Petru şi Pavel; ĭar când e vorba de un singur *Apostol*, atuncĭ este anume cel de'ntâĭu din doĭ, cap al tuturor *apostolilor*.

La mitropolitul Varlam, 1646, f. 90 b, în predica „la svenţii *Apostoli*" figuréză în frunte următórea imagine a luĭ Petru cu cheile şi Pavel cu cartea, executată de xilograful Ilie al mitropolieĭ din Iaşĭ:

Cu totul altfel însă îşĭ represintă pe *Apostolĭ* mitologia poporană română, întemeĭată în acéstă privinţă pe o iconografiă creştină maĭ veche decât cea bizantină şi cea slavică:

„Poporul crede că Sff. *Apostolĭ* staŭ în lună, Petru de-a drépta şi Pavel de-a stânga" (T. Manoliŭ, Fălciŭ, c. Şişcanĭ).

Acéstă credinţă isvoresce immediat din următórea representaţiune tipică a celor doĭ *Apostolĭ* în vechile monumente religióse, începênd de prin secolul al IV-lea:

(Martigny, Antiq. chrét. p. 537

V. *Avel*. — *Cain*.

Pe alte monumente ale anticităţiĭ creştine, ceĭ doĭ *Apostolĭ* sînt represintaţĭ în faţa a doĕ oraşe, din carĭ es turme de oĭ, puse sub paza lor (Martigny, op. cit. 538). De aci, eĭ fiind patronĭ aĭ vitelor:

„La Sânţiĭ *Apostolĭ* Petru şi Pavel toţĭ săteniĭ carĭ aŭ vite duc la biserică caş próspĕt, brânză, urdă, colarezĭ şi păsat..." (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Luĭ Sân-Petru însă, ca celuĭ de căpeteniă, iĭ este încredinţată maĭ cu dinadinsul ocrotirea vitelor. Fără voĭa luĭ un lup n'ar puté să mănânce o oiţă. Prin urmare, dacă lupiĭ mănâncă vite, este că dînsul le dă voe. De aci, printr'o firéscă asociaţiune de ideĭ:

„Poporul ḑice că *Apostolul*, adecă Sântul Petru, în tóte nopţile ursesce lupilor vite de mâncare..." (T. Poppescu, c. Chiojdu-Bâsca).

„In 16 Ianuariŭ, ḑiua *Apostoluluĭ* Petru, să nu se lucre, că e reŭ pen-

tru lupĭ. Poporul ḑice: Sân-Petru pórtă lupiĭ." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Despre Sân-Petru şi Sân-Pavel a-parte, şi maĭ cu sémă despre călĕtoriele legendare ale celuĭ de'ntâĭu pe pămînt şi despre o călĕtoriă apocrifă a celuĭ al doilea la ĭad",

v. ¹·*Andreĭu*. — *Petru*. — *Pavel*.

²·**Apòstol**, n. pr. m.; 1⁰. nom de baptême: Apostolus; 2⁰. nom d'une ancienne famille noble de Moldavie.

1⁰. Ca nume de botez, destul de obicĭnuit la Românĭ, ca şi la Serbĭ, la Bulgarĭ şi la Neo-grecĭ, *Apostol* e pus sub patronagiul ḑileĭ Sânţilor A p o s t o l ĭ Petru şi Pavel.

v. ¹·*Apostol*.

Nécşul ot Pitescĭ, 1661 (Arch. Stat., Doc. rom. I No. 161): „frate mieu *Apostol* i Manolie şi alţii carei vor iscăli mai jos..."

Intre boieriĭ pribegiţĭ la Ruşĭ cu Dimitrie Cantemir, unul se chiăma „*Apostol* Căpitan" (Letop. II, 364).

In Moldova, acest nume de botez era des în familia Catargiŭ: la 1641 mare-postelnic era *Apostol* Catargiŭ (V. A. Urechiă, Miron Costin I p. 82); peste 40 de anĭ, *Apostol* Catargiŭ era mare-comis (ibid. 162).

Ca deminutiv din *Apostol*, este A p o s t o l a c h i saŭ numaĭ P o s t o l a c h i.

Act moldovenesc din 1690 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. 2 p. 450): „Toadir fičorĭul luĭ P o s t o l a c h i părcălabul de Orheĭu..."

Un sat în Prahova se chiamă A p o s t o l a c h e (Frunḑescu).

2⁰. In Moldova exista şi o familiă boieréscă *Apostol*.

Nic. Costin, Letop. II p. 94: „După mórtea luĭ Ilie Cantacuzino Visternicul, stătuse Visternic mare Gheorghiţă *Apostol* Păharnicul, pre carele îl avea Nicolaĭ-vodă (Mavrocordat) aprópe..."

In a doua jumătate din secolul XVII, un membru din acéstă familiă, Pavel *Apostol*, întrase în oştirea polónă şi s'a deosebit atât de mult prin fapte vitejescĭ, încât Statul îĭ dărui drept resplată maĭ multe sate în Ucraina. Fiĭul seŭ Danilă *Apostol*, ajuns vestit prin luptele sale contra Tătarilor şi Sueḑilor, rival al faĭmosuluĭ Mazepa, la vîrsta de 70 de anĭ a fost ales hatman de cătră Căzaciĭ Zaporojenĭ, pe carĭ ĭ-a cărmuit apoĭ pînă la mórte, între 1727—34. După Engel (Gesch. d. Ukraine p. 348), el a fost: „un demn urmaş al luĭ Chmielnicki, restabilind între Căzacĭ linişte, dar fără a fi trădat vre-o dată libertăţile lor". Insuşĭ rivalul seŭ Mazepa se rostĭa despre *Apostol*, pe când acesta era încă numaĭ colonel: „este un Moldovén, căruĭ óstea Zaporojenilor îĭ datoréză mult, ca şi luĭ tată-seŭ; e vitéz; toţĭ îl cinstesc şi 'l ĭubesc" (Bantyš-Kamenskiĭ, Ist. Maloĭ Rosii, t. 3 nota 109). Hatmanul Danilă *Apostol* a avut doĭ fiĭ, Petru şi Pavel, ambiĭ colonelĭ şi dintre carĭ cel al doilea — după mărturia contimpuranuluĭ Weber — vorbĭa cu multă înlesnire lătinesce, polonesce, franţusesce, italienesce, nemţesce şi rusesce. Acelaşĭ Weber ne spune, că familia *Apostol* se trăgea: „von dem vornehmen und alten Geschlechte der C a t a r r e n in der Moldau her, in welchem Fürstenthum seine Voreltern die grössten Bedienungen besessen haben" (ap. Engel, op. cit. p. 339). In acest pasagĭu „Catarren" este o învederată eróre de copiă saŭ de tipar în loc de C a t a r z e u, adecă C a t a r g i ŭ, singură familiă boeréscă din Moldova care se începe cu C a t a r- şi cătră care se póte aplica epitetul de „ilustră şi veche" (vornehm und alt). In adevĕr,

după cum am vědut maĭ sus, în familia Catargiŭ numele de botez *Apostol* era aşa dicênd stereotip. Némul boieresc *Apostol* este dară o ramură din Catargiescĭ, numită tot aşa după cum o ramură din Bolduresci şĭ-a însuşit numele de „Costachi“.

v. *Catargiŭ.*

³·**Apòstol** (plur. *apostolĭ* saŭ *apostolurĭ*), s. m. ou n.; t. de Théol.: les actes des Apôtres. Carte canonică, scrisă de St. Luca şi care cuprinde o parte din faptele Apostolilor după înălţarea Mântuitoruluĭ. In Noul Testament urméză immediat după cele patru Evangelie, pe carĭ óre-cum le continuă. Ca sinonim maĭ puţin întrebuinţat se dicea şi Praxeŭ saŭ Praxiă din grecul „*Πράξεις (τῶν ἀποστολῶν)*“.

Din causa mareĭ importanţe bisericescĭ a acesteĭ cărţĭ, Românii începuseră a o traduce deja de prin secolul XV. Cel maĭ vechĭu *Apostol* românesc manuscript este aşa numitul Codice Voroneţian, scris cam între 1500—1550 (ed. Sbiera, Cernăuţĭ, 1885), ĭar cea maĭ veche tipăritură e *Apostolul* de pe la 1570, din care unicul exemplar cunoscut se păstréză în Muzeul istoric din Bucurescĭ (Tocilescu, Rev. t. 5 p. 29—57); ambele fără titlu. La 1683 s'a scos în Bucurescĭ în ediţiune separată: „*Apostolul* de pre orânduĭala grecesculuĭ *Apostol*“.

Afară de vechĭ traducerĭ românescĭ, între carĭ cată să nu uĭtâm pe acelea din Noul Testament dela 1648 şi din Biblia dela 1688, tot Românieĭ aparţine *Apostolul* tipărit în-4 pe 268 foĭ slavonesce „în capitala Tîrgovisce“ (vŭ nastolnem grad Trŭgovišč) la 1547 şi 'n care se dice că:

Ispisašese sie svĭatie i božestŭvnie knigi glagolemi Praxiĭ vŭ dni blagovernago i Bogomŭ chranimago i samodrŭžavnago Io Mirči voevode i gospodarŭ vŭsoi zemli Ugrovlachiiskoi i Podunaviĭu, synŭ velikago i prêdobrago Radula voevodi; temže ubo azŭ grêšni i mŭnše vŭ človcechŭ Dimtrie logofetŭ vŭnukže Božidarovŭ videvšeže umalenie svĭatych i božestŭvnich knigy vŭždelêchŭ troudolĭubŭzno, eliko vŭzmogochŭ oumom postignuti Bogou pospešŭstvuĭuščumi, sŭpisachŭ i sŭvrŭšych duše polŭznye knigy sie Praxi, eže oubo Duchom svĭatim apostoly naučiše i propovêdaše i prosiaše vusêi vŭselenêi konce zemlŭnie; troudichse o semŭ i sŭ oučenikyi moimy Oprê i Petrŭ...	Scrisu-s'aŭ aceste sfinte şi d-deescĭ cărţĭ dise Praxie în dilele bine-credincĭosuluĭ şi de D-deŭ păzituluĭ şi autocratuluĭ Ion Mircea Voevod şi Domn a tótă ţéra Ungrovlahieĭ şi pe Dunăre, fiĭu al mareluĭ şi prébunuluĭ Radul Voevod; decĭ eŭ, pěcătosul şi cel maĭ mic între ómenĭ Dimitrie Logofět, nepot al luĭ Bojidar, vědênd înpuţinarea sfintelor şi d-deescilor cărţĭ, mě apucaĭ cu dragă muncă, întru cât îmĭ putu ajunge mintea, cu ajutorul luĭ D-deŭ, de am scris şi am isprăvit aceste sufletuluĭ folositóre cărţĭ Praxia, pe carĭ prin Duhul Sfânt le-aŭ învěţat Apostoliĭ şi aŭ predicat şi aŭ făcut să lumineze lumiĭ întregĭ pînă la marginile pămîntuluĭ; şi am lucrat aceste cu uceniciĭ meĭ Oprea şi Petru...

Este o mare raritate bibliografică datorită tiparuluĭ românesc, pe care noĭ o cunóscem după exemplarul din biblioteca naţională serbă din Bielgrad;

un altul, maĭ complet, se află în biblioteca publică din Petersburg (Karataevŭ, Rospisĭ slav. knigŭ 1861 No. 30). Dintre *Apostolurĭ* slavice, maĭ vechiŭ decât acesta este numaĭ cel din 1525, tipărit la Wilno de Francisc Skorina.

Atât Ardeleniĭ, precum şi Moldoveniĭ, îşĭ aduceaŭ Praxia din Ţéra-Românéscă.

Zaconic din Bĕlgrad, 1679 (Cipariu, Fragm. 261): „o evanghelie rumănéscă şi *apostol* rumănesc, carele le-au dat Şerban-vodă..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 198: „Poroncit'aŭ (Constantin Mavrocordat) de aŭ adus şi cărţĭ pinţăles din ţara Românéscă, căcĭ în Moldova nu se afla Evangheliĭ, *Apostolĭ* şi Leturghiĭ, dănd poroncă Mitropolitul acele cărţĭ să le cetéscă pinţăles pe la bisericĭ..."

Ion Ghica, Scrisórea IV: „când plecaŭ la prăvălie, îşĭ trămiteaŭ copiiĭ la dascălul Chiosea, ca să nu ştrengăréscă pe uliţă şi ca să înveţe să canarchisécă, să ţie ison cântăreţilor din strană, să citéscă *apostolul*, să ḑică tatăl-nostru şi creḑul..."

v. [1]·*Apostol.*

Apostolèsc s. **apostolicèsc, -éscă,** adj.; apostolique. Tras dela Apostolĭ saŭ de felul cum eraŭ Apostoliĭ.

Omiliar dela Govora, 1642, f. I b: „creştinătăţiei noastre a sfintei beséreci *apostoléscâ* a Răsăritului..."

Cantemir, Divanul 1698, f. 43 b: „când vom cunoaşte şi célĭa carile am cunoscut şi am audzit dumnedzăeşti *apostoliceşti* şi beséricesti porunci..."

Zilot, Cron. p. 91:

Călugăre! când te-aĭ suit pe scaun arhipăstoresc,
Urméză ca să fi sciut canonul *Apostolicesc*...

Şi tot acolo în proză forma *apostolesc*: „multa învĕţătură, care la mulţĭ se întâmplă vătămătóre de suflet, îl surpa şi pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor *Apostolescĭ*..."

v. [1]·*Apostol.*

Apostolèsce s. **apostolicesce,** adv.; apostoliquement. Aşa cum făceaŭ Apostoliĭ.

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 338): „n'au făcutu cumu-i îngereşte şi *apostoleşte*, dereptu ace să muncescu..."

Alexandri, O primblare la munţĭ: „De doĕ césurĭ de când ne primblam *apostolicesce* prin délurĭ şi prin văĭ..." = „am umblat pe jos", imitat după locuţiunea scolastică: „per pedes Apostolorum".

v. *Apostolesc.*

Apostoliă, s. f.; apostolat. Menirea Apostolilor saŭ asemenea. Sarcina de a respândi Evangeliul şi alte marĭ adevĕrurĭ.

Versetul: „καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος" (Psalm. CVIII, 8), la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ne întimpină în treĭ versiunĭ: „şi episcopiĭa lui să o ĭa altul; şi cinstĭa lui..., şi *apostoliĭa* lui..." La Coresi, 1577: „şi piscupiĭa"; la Silvestru, 1651: „şi deregătoriĭa".

v. [1]·*Apostol.*

A-prânḑ, adv. et subst.; avant-midi. Literalmente ad-prandium, ca „a-mĭaḑĭ=ad-mediam-diem". Poporul deosebesce *a-prânḑul*-mare şi *a-prânḑul*-mic, acesta din urmă numindu-se şi aprânjor, formă contrasă din deminutivul aprânḑişor.

„Părţile ḑileĭ sînt: ḑorĭ, rĕsăritu sóreluĭ, pre la prânḑişor, pre la *aprânḑ*,

în crucea-amédḑĭ..." (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

„Cĭobaniĭ împărţesc timpul aşa: de când se lumină de ḑiuă şi cam pînă pe la 7 césurĭ, îĭ ḑice a p r â n g ĭ o r; dela 7 pînă la 9, *aprânḑ*..." (T. Bălănescu, Némţ, c. Bălţătescĭĭ; A. Minculescu, Putna, c. Irescĭ; N. Bănescu, Vasluĭu, c. Telejna).

Nic. Costin, Letop. II p. 125: „când aŭ fost pe *aprânzul* c e l m a r e, étă că aŭ şi sosit Bekir-aga..."

„Diminéţa, când se ridică sórele ca de 3 prăjinĭ la dél, se ḑice *aprânḑul* c e l m i c, maĭ pe urmă este *aprânḑul* c e l m a r e, apoĭ n ă m ĭ a ḑ..." (P. Căderea, Némţ, c. Bistricióra; G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ; Gr. Gheorghiŭ, Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

„Indată după ce resare sórele saŭ când îĭ rădicat de o suliţă, ḑic că'ĭ d e-*aprânḑu* c e l m i c; apoĭ după ce se maĭ rădică hăt multişor, ḑic că'ĭ d e-*aprânḑu* c e l m a r e, cam pe la 9-10 óre" (G. Botez, Iaşĭ, c. Chişcărenĭ).

Descântec bucovinén de „Fapt":

De fapt închinat
In revărsat de ḑorĭ;
De fapt închinat
Diminéţă;
De aprins
De foc nestins
De *aprânḑu* c e l m a r e...
(Marian, Descânt. p. 118),

unde editorul pune din eróre: „a p r i n s u cel mare".

„A p r â n j o r, timpul înainte de prânḑ, care este înainte de a m ĭ a ḑ ĭ" (N. Sânḑianu, Transilv., Haţeg).

v. *A-mĭaḑĭ*. — *Prânḑ*.

Aprângĭòr s. **aprânjòr**. — v. *A-prânḑ*.

¹·²·**Apriàt** s. **apriét**, adj. et adv.; 1⁰. clair, évident; 2⁰. clairement, evidemment. Se aude rar în popor, şi este de prisos din causa pré-multor sinonimĭ.

1⁰. Ca adjectiv:

Lexicon Budan: „*Apriat* = c h ĭ a r, l i m p e d e, l u m i n a t".

Costachi Stamati, Muza I p. 531: „*Apriat*=l ă m u r i t, p e î n ţ e l e s, d e s l u ş i t".

Ţichindél, 1814 p. 420: „Lucrurile carele se pot tâlcui cu cuvinte *apriate* şi î n ţ e l é p t e, de ce trébă sînt aci sfezile, gâlcevile, anathema...?"

Apoĭ în locuţiunea: „*apriat* lucru = c'est une chose claire".

2⁰. Ca adverb:

Basmul „Pepelea" (Sbiera, Poveştĭ p. 12): „Cine ţĭ-aŭ ḑis să taĭ tu tóte oile? Nu ţĭ-am spus eŭ *apriét* că numaĭ pe aceĭa s'o taĭ care s'a uĭta maĭ întâĭu la tine?.."

Oraţiă de nuntă de pe la Braşov:

De vreĭ să scĭĭ *apriat*,
Iţĭ vom spune-adevĕrat...
(G. D. T., Poes. pop. 180)

Apriat n'are a face cu latinul a p e r i o, nicĭ cu o formă frecuentativă a p e r t o (Cihac), căcĭ din participiele a p e r t u s şi a p e r t a t u s fonetica românéscă nu îngădue a trage nemic analog: din „apertus" ar fi eşit la noĭ „aperit", ca din „coopertus"—„coperit"; din „apertatus" am avé „apertat", ca din „libertatus" — „ĭertat"; dar *apriat* nicĭ într'un cas. *Apriat* este curat paleo-slavicul прıатъ „gratus" (Miklosich, Lex. 690), serbesce p r i ĭ a t a n, cu prepositionalul *a-* ca în „a-nevoe", „a-lene" şi 'n atâţĭa alţĭ adverbĭ. Sensul fundamental este dară „gratum acceptumque habendo", „plausiblement", „de façon à être agréé".

v. *Priesc*. — *Priincĭos*. — *Prieten*.

¹·**Àprig** s. **àpric**, adj.; impétueux, violent, fougueux, irascible. Din lati-

nul a p r i c u s „exposé au soleil; ce qui est exposé au soleil, est aussi chaud, vif“ (Cihac). Singura pedecă contra acesteĭ derivaţiunĭ ar fi accentul, de óră-ce lătinesce e a p r ī c u s, adecă a p r ì c u s, de unde la noĭ ar trebui să fie *aprìc* saŭ *aprìg*. Este sigur însă că aşa a şi fost în graĭul romănesc cel primitiv, urcarea tonuluĭ pe silaba iniţială fiind posterióră. In adevĕr, numaĭ prin tonicul *ì* (= lat. ī) se explică netrecerea luĭ *i* în *e* în *àprig*, căcĭ netonicul *i* (= lat. *ĭ*) ne-ar fi dat pe à p r e g, ca în „àger=àgĭlis“, „fràged= fràcĭdus“, „cuminec=communĭco“ etc., pe când o asemenea formă nu ne întimpină nicăirĭ în texturĭ saŭ în gura poporuluĭ, ci tot-d'a-una cu *i*, şi adesea cu conservarea luĭ *c*.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, II f. 20 b, Proverb. XXI, 19:

Maĭ bine să lăcueşti în pustie, decât cu femĭae sfadnică şi *a-prigă*...	Melius habitare in deserto quam cum muliere rixosa et linguosa et i r a c u n d a...

Ibid. I f. 34 b, Prov. XI, 25:

Sufletele sântŭ blagoslovite toate cĭale prostatece, ĭară omulŭ *apricŭ* nu i-ĭ bun chipulŭ...	Anima benedicta omnis simplex, vir autem a n i m o s u s inhonestus est...

unde în Biblia din 1688: „omul m â n i o s ŭ“.

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Dec. 3, f. 189 a: „Elliniĭ şi necredincoşiĭ să fĭacerâ a m a r i şi *apricĭ*, c r u d z şi n e m i l o s t i v i...“

Nic. Costin, Letop. II p. 9: „...Ilie Sturzĭa, măcar că n'aŭ avut fĭcorĭ, n'aŭ priimit nice Domnie; ce boĭariĭ poftindu'l, şi văzind că'l trăgé ĉauşul, îndată s'aŭ ĝurat că de va fi el Domnu, să ştie bine că pre toţĭ boĭariĭ va pune supt sabie; ce boĭariĭ auzind aşĭa, îndată aŭ şi contenit, că aŭ fost de a'l credérĭa, că aŭ fost om *aprig*...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

Cu cel ales de-ĭ umbla
Fiiré'ţ nu se va schimba,
Iară cu îndărătnic
Fii-veĭ *apric* şi s â l n i c...

Beldiman, Tragod. v. 1627:

Óste era îndestulă, peste doĕ-ḑecĭ de miĭ;
Cincĭ de Ianicerĭ ortale, ceĭ maĭ *aprigĭ* şi
d e l i ĭ...

Costachi Conachi, Poes. p. 220:

Să îmbli, să veḑĭ în lume or-ce lucru de
plăcut;
Aĭ priveliştĭ de primblare, aĭ tinerĭ de întrecut;
Saŭ în scurt, uĭtând năcazul ce'ţĭ vine dela
amor,
Să'ţĭ petrecĭ vremea cu gustul unuĭ *aprig*
vînător...

Balada „Ioviţă“:

Şi cum ḑise bătrânul,
Incălecat'aŭ surul,
Surul *aprig* şi fudul...
(Marian, Buc. I, 149)

Doĭnă din Ardél:

Când veḑĭ faţa'ĭ rumeĭóră,
Un dor *aprig* te omóră;
Iar când trece şi'ţĭ zîmbesce,
Câmpu'n faţă'ĭ înfloresce...
(Familia, 1884 p. 455)

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 9: „vulturiĭ ceĭ falnicĭ cu late pene negre, precum şi ceĭ surĭ, al căror cĭoc ascuţit şi *aprig* la p r a d ă rĕsare hidos din ale lor grumazurĭ jupuite şi golaşe...“

v. *Iute.—Inimos.*

²·Àprig s. **àpric,** adv.; impétueusement, vivement.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

Păcătosul pre cel derept *apric* pândéşte
Şi caută, şi să'l omoare pre el gândéşte...

v. [1]*Aprig*.

Aprigìme, s. f.; „véhémence, impétuosité, brusquerie" (Cihac).

v. [1]*Aprig*. — *-ime*.

Aprìlie s. **aprìl,** s. m.; Avril. A patra lună a anuluĭ. Formă cărturăréscă a cuvîntuluĭ, luată dela Slavĭ (Априлий) saŭ dela Grecĭ (Ἀπρίλιος), pe când din latinul A p r i l i s d'a-dreptul derivă forma poporană P r i e r, rostit une-orĭ P r i e l saŭ P r i i l. Macedo-românesce A p r i a r (Dr. Obedenaru). La Istriano-românĭ: A v r i l u, după forma venețiană.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p. 12: „cinci zeci de zile deîn Paşti în luna lu P r i e r ŭ..."

Nic. Costin, Letop. II p. 44: „aŭ venit veste dela Țarigrad şi cărțĭ la boĭerĭ în zioa de staule Floriilor *April* 8..."

„La *Aprilie* în 16 Ĭelele se prind în horă ne'ncheĭată şi jócă pe verdéță; verdéța pe unde aŭ jucat Ielele se topesce ca cum ar fi arsă de foc, apoĭ tărḑiŭ tare resare ĭarăşĭ ĭérbă în acel loc, de o frumusețe rară, dar nemâncând'o nicĭ un dobitoc..." (A. Minculescu, Putna, c. Irescĭ).

„La 22 *Aprilie* se ḑice M â n i c ă t ó r e, când fermecătórele umblă tótă nóptea de ĭeaŭ laptele dela vacĭ şi sporul ródelor de pe câmp, precum şi sporul omuluĭ" (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sărdanu).

Despre diferite credințe şi datine poporane privitóre la *Aprilie*,

v. *Georz*. — *Mătcălăŭ*. — *Tudoruse*...

Obiceĭul de a păcăli în ḑiua de 1 *Aprilie*, „le poisson d'Avril", s'a întrodus la noĭ nu de-mult din Franța şi s'a respândit numaĭ pe'n oraşe.

Donicĭ, „Ḑi întâĭu *Aprilĭ*":

Nu sciŭ ḑĕŭ, pe ce temeĭurĭ
Ḑi întâĭu a luĭ *Aprilĭ*
S'aŭ menit din obiceĭurĭ
A fi ḑi de amăgirĭ...

Cu tóte astea, şi pe la țéră *Aprilie* este privit ca î n ş e l ă t o r, ceĭa-ce a dat nascere maĭ multor ḑicĕtorĭ țĕrănescĭ, în carĭ cuvîntul P r i e r se pune în înrudire prin etimologiă poporană cu p r i e s c.

„Despre P r i e r poporul ḑice: orĭ priesce, orĭ despóe" (V. Tomescu, Tecuciŭ, c. Buda).

„P r i i l priesce şi jupesce" (G. Theodorescu, Galațĭ, Mavromolu).

P r i e r fără plóe
Cheful Românuluĭ móe...
(S. Mangĭuca)

„Luĭ *April* i se ḑice T r a i s t ă ' n b â ț" (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădenĭ) saŭ „luna luĭ T r a i s t ă î n b â ț" (G. Botez, c. Chişcărenĭ).

Istriano-româniĭ aŭ luat dela Venețianĭ doĕ ḑicĕtorĭ:

A v r i l u nu te rescuperì; maĭu zalik cía...	Avril no te scoprir, Magio va adagio...
De A v r i l u dulci durmì...	Avril dolce dormir...
(Miklosich)	(Boerio)

v. *Prier*.

Aprìnd (*aprins*, *aprindere*), vb.; allumer, embraser, enflammer. Focul de'ntâĭu *aprinde*, după aceĭa a r d e. In *aprind* noțiunea fundamentală este „apuc a-", derivând din latinul a p p r e h e n d o, care în cele-lalte limbĭ romanice şĭ-a luat cu totul o altă desvoltare, însă cu aceĭa-şĭ noțiune fundamentală. Românul *aprind* şi francesul a p p r e n d s represintă de o potrivă pe acelaşĭ prototip latin, dar la

noĭ este „a p u c a arde“, la Francesĭ „a p u c a sci“. Fără element prepoziţional, se ḑice: „p r i n d e a arde“, înrudit cu francesul „p r e n d r e feu“ şi italianul „p r e n d e r fuoco“, de unde se şi explică nascerea ulterióră a luĭ *aprind* „allumer“, singurul sens cu care acest cuvînt s'a păstrat în tóte dialectele române (cfr. Şaĭnénu, Semasiologia p. 181). Istriano-românul *prind* alăturĭ cu *aprind* este o formă scurtată. Macedo-românesce se ḑice la participiŭ *aprimptu* saŭ *apresu* în loc de *aprins* (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.). Să se observe că şi'n daco-româna *n* din *aprind* tindea spre dispariţiune, trecênd în nasală vocală, de unde se şi scriea une-orĭ prin ѫ, nu nu prin н, bună-óră la Varlam, 1643, I f. 286 b: „pierdù ucigaşii aceĭa şi cetaté lorŭ *apriînsâ* (апрѫсѫ)...“

In graĭul vechĭu sinonim cu *aprind* era î n c i n d = lat. incendo; cu acea deosebire totuşĭ că acesta din urmă exprimă maĭ mult un moment intermediar între *aprind* şi a r d, precum şi *aprind* constituă érăşĭ un moment intermediar între a ţ î ţ şi î n c i n d. Este o frumósă gradaţiune: focul se a ţ i ţ ă, focul se *aprinde*, focul se î n c i n d e, focul a r d e. Distincţiunea însă între *aprind* şi î n c i n d nu se pré păzesce în vechile texturĭ.

Dosofteĭu, 1680, ps. IX: „în mândriĭa necuratului să *aprinde* méserul“, unde la Coreşi, 1577: „în trufa necuratului î n c i n d e - se mişelul“, ĭar lătinesce: „dum superbit impius, i n c e n d i t u r pauper“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVIII:

Şi în gândul meu,
De nespus băsău,
Foc se va î n c i n d e
Şi se va *aprinde*...

Silvestru, 1651, f. 279 a, Deuteron. XXXII, 22:

Ca foc să va î n c i n g e de mâniĭa mĭa, şi va a r d e până dedesuptul ĭaduluĭ, şi va amistui pământul şi rodul luĭ, şi va *aprinde* temeliile munţilorŭ...	Ὅτι πῦρ ἐκκέκαυται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου, καυθήσεται ἕως ᾅδου κάτω· καταφάγεται γῆν καὶ τὰ γεννήματα αὐτῆς, φλέξει θεμέλια ὀρέων...

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 198): „întrarâ în cuptorĭul de focŭ aprinsŭ de 7 ori, şi nemica nu se spârérâ, nice se temurâ, pentru acéĭa nuoraţi furâ într'ănsulŭ, şi nu se *aprinserâ*, nice a r s e r â...“

Biblia din 1688, Malach. IV, 1:

Că ĭată zi vine a r z â n d ŭ ca unŭ cuptorĭu, şi va a r d e pre ei, şi vor fi toţ cei striini de féĭu şi toţi cei ce fac fără-de-legile trestie, şi va *aprinde* pre ei zioa céĭa ce vine...	Διότι ἰδοὺ ἡμέρα ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβανος, καὶ φλέξει αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἀλλογενεῖς, καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες ἄνομα, καλάμη, καὶ ἀνάψει αὐτοὺς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη...

Zilot, Cron. p. 6:

O, ce gróznică văpae numaĭ decât aŭ *aprins*! A r d e ' ĭ, Dómne milostive, în pârîŭ de foc nestins...

In înţeles propriŭ, *aprind* presupune tot-d'a-una f o c.

Cantemir, Divanul 1698, f. 84 b: „păcatulŭ prilejŭ şi pricină ĭarcâ, ĭară de-aciĭa a să lăţi pre lesne îĭ ĭaste, şi dintr'o scântée să va *aprinde* foc...“

Doĭna ţeranceĭ:

De cu ḑioa mătur casa,
Aprind focul, gătesc masa,

Aduc apă din fântână
Şi furca n'o las din mână...
(Alex., Poes. pop.[2]. 308)

Figurat:

Varlam, 1643, I f. 17 a: „pâcatulŭ ĭaste unŭ lucru nesâţiosŭ: nu-i soséşte cu unulŭ sau cu doaâ, ce totdéuna să *aprinde* şi a r d e tot mai spre multe râutâţi să facâ...

I. Văcărescu, p. 314:

O flacără supţire
Imĭ trece prin simţire
In césul ce te vĕḑ;
Ş'îndată mĕ coprinde
Un foc ce mĕ *aprinde*...

Costache Conachi, p. 226:

Ce furtună tulburată şi odihneĭ surpătóre
Se rădică în simţirea uneĭ bĭete muritóre,
Ş'a potolitelor focurĭ văpaĭa inimĭ *aprinde*...

Într'o doĭnă din Ardél, printr'o admirabilă asociaţiune de ideĭ:

Dragă mi-ĭ leliţa 'n joc,
Când se légĕnă c u f o c;
Unde'şĭ pune picĭorul,
Te *aprinde* mohorul...
(Familia, 1886 p. 311)

Dar noţiunea f o c u l u ĭ, fie directă, fie figurată, se şterge aprópe de tot într'o mulţime de locuţiunĭ metaforice; precum: *aprind* mânia, *aprind* dragostea, *aprind* rîvna saŭ pofta, se *aprinde* setea, se *aprinde* sângele, se *aprinde* faţa etc.

Aprind m â n i a:

Zilot, Cron. p. 10:

Că Dumneḑeŭ *aprinḑêndu*-şĭ gróznică mânia sa,
Ne lăsa pentru pĕcate sudorĭ grele a vĕrsa...

saŭ tot acolo, p. 84, *aprind* g ă l c é v a: „Turciĭ pricepênd cum că prieteşugul Rosîlor este curat ficleşug, fiind că-ĭ vedea făcêndu-se stăpânĭ pe cetăţile şi locurile lor în vreme de pace, le stătură împotrivă a nu-ĭ lăsa să méргă înainte, din care se *aprinse* gâlcéva..."

Aprind d r a g o s t e a:

Varlam, 1643, I f. 42 a: „să nu sâ opréscâ nice dănăoară dragostĭa lui dintru noi, ce pururĭa şi totdéuna să sâ *aprindzâ* şi să sâ înnoĭască..."

Antim, Predice p. 9: „cine va fi acela carele va socoti acestea şi nu se va *aprinde* cu totul de dragostea Mântuitoruluĭ..?"

I. Văcărescu, p. 49:

Răpind simţirĭ tinereştĭ,
Iĭ fermecĭ şi îĭ uĭmeştĭ,
Aprinḑêndu-ĭ cu amor,
Şi de tine se omor...

Doĭnă din Ardél:

Aĭ! săracă mândra mea,
Cu brâŭ roşu se'ncingea,
Inima mĭ-o *aprindea*...
(J. B., 244)

Aprind r î v n a saŭ p o f t a:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 253, despre porcarul care nu vĕḑuse nicĭ o dată vre-un oraş: „cum şi ce ar puté fi cetaté ca să să înştiinţéze cu pofta *aprinzindu*-să, rămătoriĭ în câmp pustiĭ lăsind, — vârtos purcĭasă..."

Beldiman, Tragod. v. 29:

După trecere de vreme de câţi-va anĭ, s'aŭ turbat;
Rîvna între eĭ s'*aprinde* de slavă...

Aprind s e t e a:

Legenda S-teĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 376): „acicé nice apâ n'am avutŭ să gustŭ, şi foarte mâ *aprindé* şi de apâ nu puté răbda...", unde *aprindea* este forma arcaică pentru prima persónă singulară a imperfectuluĭ.

Aprind s â n g e l e:

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 32:

„Atuncĭ sângele se *aprinse* într'însul şi turbarea îĭ coprinse sufletul...“

Aprind f a ţ a:

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „defăĭmaŭ din mult în maĭ mult petrecerile holteieĭ, a cărora însă aducere a-minte le *aprindea* feţele şi'ĭ făcea să rîḑă cu hohot...“

Balada „Codrénul“:

Domnul faţa'şĭ *aprindea*,
Grecu'n beciurĭ s'ascundea...

cu nota luĭ Alexandri: „adică i se cuprinse obrazul de roşaţa mânieĭ“.

In balada „Erculén“ se descrie o fată atât de frumósă:

Cát o şi zăresce,
Sórele s'opresce,
Şi faţa'ĭ s'*aprinde*,
Şi raḑa'ĭ se'ntinde
Ca un sărutat
Lung şi înfocat...

Aprind cu sensul de l u m i n e z:

A. Pann, Erotocrit p. 114:

Ci faţa'ĭ cea luminósă îndată a'ngălbinit,
Şi tot în acea minută ĭarăşĭ la loc s'a roşit;
Nepovestita'ĭ frumseţe tot feţe, feţe făcea,
Aci s'*aprindea* ca focul, şi aci ĭar se stingea...

Alexandri, „Cositul“:

Faptul ḑileĭ se *aprinde* pe a délurilor frunte
Ş'un rîŭ falnic de lumină se revarsă peste munte...

Zilot, Cron. p. 75:

Privelisce de foc pre munţĭ se *aprinsese*:
Nicĭ drumurĭ, nicĭ cărărĭ pustiĭ nu remăsese,
Tóte pline de om, pline fără minciună,
Incât munţiĭ urlând, părea că cerul tună...

Conachi, p. 222:

Atuncĭ înplântându'mĭ ochiĭ în întuneric, pre mărĭ,
Rog pe Dumneḑeŭ s'*aprindă* a sale ceresci cămărĭ,
Ca să poţĭ veni de grabă la locul cel însemnat
Unde, cu tovărăşiţa, nopţĭ întregĭ te-am aşteptat...

Aprind în ḑicĕtorĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

„Lumînarea se *aprinde* pentru ceĭ ce vĕd, nu pentru ceĭ orbĭ“ (Pann, I, 150).

„Bine e şi înaintea draculuĭ a *aprinde* când şi când câte o lumină“ (Ţichindél, 1814, p. 47).

Neculce, Letop. II p. 334: „sosind boieriĭ la Ţarigrad, aŭ socotit vreme şi aŭ păscut prilejul, şi când aŭ eşit Impăratul la gémie, eĭ şĭ-aŭ *aprins* r o g o j i n ĭ î n c a p şi aŭ dat arz la Impăratul, jăluind pre Nicolaĭ-vodă (Mavrocordat)...“

v. *Arz.*

Acelaşĭ, p. 298, vorbind de spaĭma luĭ Duca-vodă când se vĕḑu părît la Constantinopole, urméză: „se turbură tare şi 'ş ĭ *aprinse* p ó l e l e d e t ó t e p ă r ţ i l e; şi ce strinsăse banĭ dela ţară, nu apucă a dare pre la datornicĭ, şi începu a triimete banĭ la Pórtă şi la Hanul...“

v. *Pólă.*

„Dintr'o vorbă îţĭ *aprinḑĭ* p a e î n c a p“ (Pann, III, 9, 122).

I. Crényă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 2875 p. 285): „Dómne, ce vorbă ţĭ-a eşit din gură!.. Vreĭ să ne *aprindem* p a e î n c a p? să ne svîrlă baba pe drum?..“

Maĭ puţin românesce este: „a'şĭ *aprinde* pae p e cap“ (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 304).

v. *Cap.*

Basmul „Orb-împărat“ (Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 401): „Intr'o clipită es afară treĭ fete nu cum să fie, ci tocmaĭ ca treĭ boboceĭ de trandafir. Mare lucru să nu ţi se *aprindă* c ă l c â e l e!...“

Alexandri, Craĭu-noŭ, sc. 2: „Eĭ! se vede că i s'o *aprins* c ă l c â i l e după fata ispravniculuĭ...“

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 1: „Ce spuĭ? Dragostea! Nu cum-va ţi

s'aŭ *aprins* călcâile după vr'o lelică?..“

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „ba o strînge pe fată de mână, ba o calcă pe picĭor, ba... cum e tréba flecăilor. Şi tropaĭ, ropaĭ, ropaĭ! i s'aŭ *aprins* luĭ Ipate al nostru călcâele...“

Macedo-românesce se ḑice cu acest sens: „s'aŭ *aprins* ficaţiĭ“, de exemplu într'un cântec poporan (Dr. Obedenaru, Texturĭ Mss. în Acad. Rom. p. 251):

Cu muntrirea çi'nĭ fiçeşĭ,
Hicatele înĭ le-*aprimseşĭ*...

v. *Călcâĭu.—Ficat.*

Alexandri, Şoldan Vitézu: „mĕ furnică prin inimă, mi s'*aprind* ochiĭ ca ḑoĭ jăraticĭ...“

De tótă frumuseţea este metafora în balada „Toma Alimoş“:

Murgul ochi'şĭ *aprindea*,
Nechezĭa şi respundea...

v. *Ard.— Aţiţ.— Foc.—Prind...*

Aprìndere (plur. *aprinderĭ*), s. f.; l'infinitif d'aprind pris comme substantif: action d'allumer, d'embraser, d'enflammer. Se întrebuinţéză maĭ mult în sens moral, pe când pentru cel fisic e maĭ potrivit sinonimul aprins. Alţĭ sinonimĭ: aprinḑĕtură şi aprinsură.

Cihac: „*aprindere* mare a sufletuluĭ = grande exaltation“.

Glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 285): „*aprindere*, încindere“.

Zilot, Cron. p. 2: „fiind în vîrstă tînără de 18, 19, 20 de anĭ, am simţit în înima mea o *aprindere* de dragoste cătră patrie-mĭ...“

Costachi Conachi, p. 258:

Mintea în căile sale îĭ înţĕlept mĕsurată,
Iar ĭubirea cea de sine cu *aprinderea* sburată,
Căreĭa, spre înfrînare şi spre un fel de oprire,
Mintea îĭ stă înpotrivă cu păsuită gândire...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 61: „Şi de ce să nu'ĭ daŭ pe faţă acéstă négră vînḑare? adaogă Dinul cu óre-care *aprindere* prefăcută...“

v. *Aprind.* — *¹·Aprins.*

Aprinḑĕtòr, -óre, subst. et adj.; 1°. allumeur, éclaireur; 2°. enflammant, échauffant, excitant; 3°. inflammable. Cu primul sens, la Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 88 b): „Unŭ *aprindzătorĭu* de luminele svăntuluĭ, anume Onisiforŭ, să 'mvăţasă a fura făcliile...“ Cu sensul al doilea, de ex.: scânteĭ *aprinḑĕtóre*, saŭ figurat: dor *aprinḑĕtor*, privire *aprinḑĕtóre* etc., se aude rar. Cu sensul al treilea, în Lexiconul Budan: „*aprinḑĕtor* = accendibilis, entzündbar, entzündlich“.

v. *Aprind.—Apringĭóre.—-tor.*

Aprinḑĕtùră, s. f.; „embrasement“ (Cihac).

v. *Aprind.* — *Aprinsură.*

Apringĭóre, s. **aprinjóre,** s. f. plur.; allumettes. Formă contrasă din aprinḑĕtóre. Se întrebuinţéză în Ardél (S. Bărcianu), alăturĭ cu sinonimiĭ lemnuşe şi pucĭósă, la noĭ chibriturĭ.

v. *Aprind.* — *Chibrit.*

¹·Aprìns, -ă, adj.; le participe passé d'aprind pris adjectivement: allumé, embrasé, enflammé. *Aprins* este ce-va gata să arḑă saŭ începênd a arde.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 459): „unora le va fi faţa ca lumina luniei, alţii ca lumina dzileei, alţii ca fierul *aprinsu* căndu sar scânteile dintru elu...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 66 b: „cine mănie pre preotulŭ sau pre ar-

hiereulŭ, vracĭulŭ celŭ sufletescŭ, de mănia lui Dumnezeu vorŭ fi *apriînşi...*"

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

. . . cuventele Domnului *aprense...*	...*τα λόγια Κυρίου π ε π υ ρ ω μ έ ν α...*

In sens propriŭ, este *aprins* ce-va de f o c, saŭ cel puţin se presupune f o c u l, ca la Costachi Conachi p. 105:

Ticălos sufletul meŭ,
Cât pătimesce de reŭ!
Pătimesce că'ĭ *aprins*
De focul acel nestins!...

Adesea însă noţiunea f o c u l u ĭ se depărtéză de tot, ca în ḑicerile figurate: sete *aprinsă*, gónă *aprinsă*, *aprins* de rîvnă, faţă *aprinsă*, ba chĭar la caĭ „nărĭ *aprinse*" când es din ele aburĭ.

Dosofteĭu, 1673, f. 65 a:

În ce chip dorĭaşte cerbul de fîntânâ
Cîndu'l strînge sĭatea de'l a r d e 'n plămânâ,
Sufletul mĭeŭ, Doamne, aşĭa te dorĭaşte
Cu sĭate *aprinsâ*, de mă veştedzĭaşte...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 269: „...gonindu'ĭ toţĭ din tóte părţile, şi ne maĭ avănd unde fugi, aŭ trecut dincoace în pămăntul Turculuĭ la Baltă, şi fiind *aprinşĭ* gonaşiĭ Rusieĭ, s'aŭ înşelat şi eĭ şi aŭ trecut la Baltă..."

Beldiman, Tragod. v. 241:

Toţĭ la brîŭ aveaŭ pistóle, alţiĭ cu săbiĭ încinşĭ,
Cu toţiĭ de-a Eterieĭ rîvnă se vedeaŭ *aprinşi...*

Gr. Alexandrescu, „O impresiă":

Când caiĭ, repeḑĭ, agerĭ, cu cóme resfirate,
Cu n ă r i l e *aprinse*, cu gurile spumate,
Muşcând cu neastîmpĕr zăbala ce'ĭ ţinea...

Colinda „Pluguluĭ":

Să vĕ fie casa casă,
Să vĕ fie masa masă,
Tot cu mesele întinse
Şi cu feţele *aprinse...*
(Alex., Poes. pop.[2]. 391)

Cu poeticul *d* ca în d a l b, ne întimpină în colinda „Botezul":

Sînt tot mese 'ntinse
Şi făcliĭ *daprinse...*
(G. D. T., Poes. pop. 23)

Intre culorĭ este şi *aprins*-g a l b e n = galben ca f o c u l (Marian, Chromatica p. 50).

O făină veche şi stricată se ḑice *aprinsă*.

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 1: „600 de galbinĭ dela Jidaniĭ pitarĭ, pentru ca să li se învoéscă a vinde maĭ scump jămle făcute cu făină *aprinsă...*"

v. *Aprind.* — ² ³·*Aprins.*

²·Aprins, s. n.; le part. passé d'a p r i n d pris substantivement: allumage, éclairage. Sinonim cu a p r i n d e r e, dar care nu se întrebuinţéză nicĭ o dată în sens moral. E stereotip în locuţiunea adverbială: „pe la *aprinsul* luminărilor = lorsqu'on allume les chandelles, le soir" (Cihac).

Dicţionar Mse. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Aprins.* Incendium".

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 87 b): „cu *aprinsulŭ* besĭariciĭ au scornitŭ nărodulŭ, ĭară cu stânsulŭ l'au îndesitŭ...

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „Séra î n *aprinsul* luminărilor, un car plin cu lupĭ tinerĭ şi bătrânĭ, cu vulpĭ şi cu epurĭ, venĭa cu vînătoriĭ..."

v. *Aprind.* — ¹·³·*Aprins.*

³·Aprins, s. n.; t. de Vétérin. popul.: fourbure, entérite couenneuse. Acéstă grea bólă, care face că dobitocul perde grăsimea şi aşa ḑicênd se topesce, de unde 'ĭ vine numele frances poporan „gras-fondu", se observă la caĭ şi la boĭ. Se ḑice şi a r s l a i n i m ă.

„*Aprins* este o bólă la vite" (V. Trifă, Sucéva, c. Mălinĭ).

„Bóla *aprinsul*, atât la caĭ precum și la vite cornute, vine din fugă mare saŭ din pré multă muncă; dobitocul începe a se usca pînă ce móre" (I. Corcĭovă, Tutova, c. Docanĭ).

„Bóla *aprins* la vite este aprindere la plămânĭ" (T. Coate, Covurluĭu, c. Tîrgu-Berescĭ).

Vinețki Avgi-bașa, Cărtecică, Bucurescĭ 1806 p. 68: „Când ĭaste calulŭ arsŭ la inemă, să ĭaĭ rachiu slabŭ una ocă și piperĭu întregŭ sau pisatŭ de—parale, și să'lŭ amestecĭ, să-ĭ tornĭ caluluĭ în gât, dar maĭ înainte să-lŭ învăleștĭ să să nădușască; orĭ să fărâmĭ șapte oao cu totul și prin țesală să'ĭ tornĭ pă gâtŭ..."

v. [1,2]*Aprins.*

Aprinsùră, s. f.; inflammation, embrasement. Sinonim cu aprindĕtură și cu substantivul aprins. Se aude peste Carpațĭ (S. Bărcianu).

v. *Aprind.* — *-ură.*

Apròd (plur. *aprodĭ*), s. m.; 1⁰. page; 2⁰. huissier. In primul sens, cu care nĭ-a venit din maghiarul apród, ne întimpină numaĭ în vechile texturĭ, precum și'n Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr, 1883 p. 424): „*Aprod.* Ephoebus", adecă: „ephebus, ἔφηβος, adolescent". Nu figuréză nicăirĭ „în vechiĭ cronicarĭ cu însemnarea de vitéz" (L. M., Gloss. 22).

Neculce, Letop. II p. 199, vorbind despre epoca luĭ Ștefan cel Mare: „*aprozіĭ* atunce nu era din oamenĭ proștĭ cum sănt acum, ce era tot fecĭorĭ de boĭerĭ, și portul lor era îmbrăcațĭ cu șarvanale cu cabanițe..."

Astfel de *aprod* era legendarul fundator al familieĭ Movilă, pe care'l cântă Costachi Negruzzi în „*Aprodul* Purice", adăugênd în notă că: „copiiĭ-de--casă și *aprodiĭ* alcătuĭaŭ garda Domnéscă; eĭ eraŭ toțĭ călărĭ, purtaŭ căcĭulĭ țurcănescĭ cu pene, dulămĭ de catifea cu nasturĭ de argint".

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 293: „în vechile vremĭ era doĭ Vătajĭ de *Aprozĭ*, unul se numĭa Vătav de *Aprozĭ* de Tîrg, și altul Vătav de *Aprozĭ* de Curte. Și acéstă bréslă a aprozieĭ, la Domniĭ ceĭ vechĭ păn' la Radu-vodă s'aŭ păzit rânduéla cinstiĭ lor, încă și la alțĭ Domnĭ maĭ încoace, că aŭ fost foarte cinstițĭ *aproziĭ*, și îmbla cu șarvanale, și la boĭeriĭ ceĭ maĭ de cinste *aproziĭ* îmbla cu poruncile Domneștĭ; și când mergea la casa boĭerilor, orĭ în ce cinste de boĭerie era acel boĭer, eșĭa înaintea luĭ și'l primĭa cu șlicul a-mână, și băgându'l în casă, stând boĭerul în picĭoare și „cu *aprodul*," îĭ da poronca Domnéscă, și punea pe *aprod* de șădea și apoĭ șădea boĭerul. Și *aproziĭ* aciĭa încă se făcea din oamenĭ de cinste; cum și din némul cel cinstit al Cantacuzinilor, cel dintâĭu anume ce aŭ venit în Moldova întâĭu *aprod* aŭ fost, și pe urmă s'aŭ cinstit cu alte boĭeriĭ, ajungând păn' la starea cea maĭ de cinste a boĭeriilor. Ĭar dela o vreme încoace acéstă bréslă s'aŭ fost micșurat, încăpând acum la acéstă bréslă din oamenĭ proștĭ..."

La 1583, Simeon Movilă, în urmă Domn în Moldova și'n Țéra-Românéscă, era numaĭ *aprod* (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat. t. 1 f. 456 b).

Miron Costin, Letop. I p. 257, vorbind despre Radu-vodă Mihnea: „*Aproziĭ* de Divan maĭ de cinste nice la o Domnie n'aŭ fost; cu urșinice mulțĭ și cu cabaniță cu jder și cu hulpĭ îmbrăcațĭ; și orĭ la cine și la ce boĭerin mergea cu carte domnéscă, în picĭóre sta boĭerinul până ce cetĭa cartea..."

Acelaşĭ ne spune într'alt loc (A. I. R. I, 170) că: „marele postelnic judecă tótă Curtea domnéscă, pe *aproḑĭ*, pe curtenĭ şi pe Turcĭ..."

Act muntenesc din 1649 (Arch. Stat. Doc. Rom. I No. 333): „fost'au mulţi boĭari anume: Popescul căpitan ot Buzău, şi Jipa spătar ot tam, i Ionaşcu diaconul ot tam, i Vasilie ĭuzbaşa ot tam, i Sache ĭuzbaşa ot tam, i Zahariĭa logofĕt ot Trăgovişte, i Mogoş *aprod* ot Buzău..."

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act I sc. 2: „te'ndoescĭ póte de cuvîntul luĭ Farcaş? cel maĭ vrednic şi maĭ voĭnic *aprod* a luĭ Cantimir-vodă..."

Balada „Oprişanul":

Slugĭ, *aproḑĭ*, copiĭ de casă!
Voĭ dormiţĭ şi nu vĕ pasă
Sórele c'aŭ resărit
Şi pe mine m'aŭ trezit...

şi maĭ jos:

Toţĭ *aproḑiĭ* se trezĭa
Şi luĭ Vodă respundea...

După Aşeḑămîntul luĭ Grigorie Vv. Ghica din 1776 despre „Venitul boierilor Moldoveĭ" (ed. Răşcan, p. 21, 32, 33), *aproḑiĭ*, ca şi „copiiĭ de casă" şi „armăşeiĭ", eraŭ însărcinaţĭ a „împlini baniĭ" dela datornicĭ particularĭ saŭ aĭ fisculuĭ şi „a aduce pentru pricinĭ de gĭudecăţĭ şi pentru alte pricinĭ", după hotărîrea Divanuluĭ saŭ din porunca luĭ Vodă. Obosséla lor era calculată cu óra, avênd dreptul de a lua dela ceĭ vinovaţĭ „de tot césul câte 20 banĭ noĭ", ceĭa ce se chiămа cĭubote saŭ trépĕd. In capul lor era un Vătav de *Aproḑĭ* şi un Céuş de *Aproḑĭ*, fie-care avênd sub dînsul un numĕr de *Aproḑĭ* şi câte un Ispravnic.

Duca-vodă, 1682 (Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 65): „de nu or veni după soroc, apoi vom trimite domniĭa mé un *aprod* di-i aduce, şi vor da şi čobote..."

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 69): „fiind Datco sluj dator unuĭ negustor anume Dona vnuc Donie taleri 210 şi neavănd banii să-i plătéscă şi avănd strănsoare şi puindu'l şi la oprélă la Alexandrache Céuşul de *Aprozi*..."

Nic. Costin, Letop. II p. 87, despre Nicolae Mavrocordat: „cărţĭ de plinit cu Armaşĭ, cu Copiĭ din casă saŭ cu *Aprozĭ* nu da, ce cărţĭ pe la scaune la Părcălabĭ să cheme faţă pe cutare cu Turcul să stea să se ĭa sama, şi ce ar fi drept pe zapis cu zi să'ĭ plătéscă (creditoruluĭ Turc), éră nu cu plinélă saŭ cu închisóre..."

În Condica de Visterĭă a luĭ Constantin Brâncovan, 1693 (Mss. în Arch. Stat.), *aproḑiĭ* ne apar ca o bréslă, care contribuĭa la plata haracĭuluĭ şi a diferitelor „poclóne", une-orĭ maĭ mult, alte orĭ maĭ puţin, după hotărîrea Domnieĭ.

Istoria *aproduluĭ* se resumă în următórea scădere: de'ntâĭu el este „page", „enfant noble", copil de boĭer dat la Curte pentru a dvori, în pace şi'n resboĭu, pe lîngă faţa Domnuluĭ, deprinḑêndu-se acolo cu lumea cea mare, în aşteptare ca vrîsta să'ĭ permită a fi boĭerit; ca semn de înaltă încredere, Principele îl trimite cu poruncĭ la uniĭ şi la alţiĭ; de aci însă, mergênd une-orĭ şi după însărcinarea sfetnicilor princiarĭ, *aprodul* începe a perde din însemnătate; înzădar se maĭ face cât-va timp o deosebire între „*aproḑĭ* de Curte" şi „*aproḑĭ* de tîrg" saŭ „*aproḑĭ* de Divan", căcĭ o dată pe pripor, lucrul ajunge în curând că orĭ-ce fel de *aprod* devine un simplu „huissier", o tréptă la care copiiĭ de boĭerĭ şi nicĭ chĭar de boĭerinaşĭ nu vor să se pogóre, ci se'ndésă numaĭ prosti-

mea; de unde, în sfîrşit, astădĭ acest nume se dă în genere la slugĭ de pe lîngă autorităţĭ, de pe la ministere, prefecture, tribunalurĭ etc.

v. *Armăşel.* — *Cĭobóte.* — *Copil-de-casă.*

Aproḑèl (plur. *aproḑeĭ*), s. m.; petit page. Deminutiv din a p r o d.

Colindă muntenéscă:

Stă murgul legat,
Legat şi 'nfrînat;
Mult nu stă legat,
Că pe el mi'l scóte
Şi frumos mi'l bate
Frumuşel pe spate,
Şi pe el mi'l ţin
Patru *aproḑeĭ*,
Doĭ de dărlogeĭ,
Doĭ de dalbe scărĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 56)

Intr'o variantă:

Patru *daproḑeĭ*...
(Vulpian, Text p. 39)

v. *Aprod.*

Aproḑìă, s. f.; qualité de page ou d'huissier.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 293: „acéstă bréslă a *aprozieĭ*..."

v. *Aprod.*

¹·Apròpe, adv.; 1°. près, proche; 2°. presque, à peu près, environ. In primul sens e sinonim cu l î n g ă, care însă presupune o învecinare nemijlocită, pe când *aprópe* admite alt ce-va la mijloc; de ex.: Petru este *aprópe* de mine, dar nu e l î n g ă mine, căcĭ între noĭ doĭ se află Ion. In sensul al doilea, e sinonim cu m a ĭ - m a ĭ: *aprópe* gata=m a ĭ - m a ĭ gata=puţin lipsesce ca să fie gata.

Aprópe este lat. a d - p r o p e, vechĭu ital. a p r o v o, provenţ. a p r o p, vechĭu franc. a p r u e f (Cihac), maĭ persistând în unele dialecte italiene: milanes şi brescian a p r ö f, piacentin a p r ö v etc. (Biondelli). Un text medio-latin: „vina colligenda ipsis ecclesiis a p r o p e situata vix possint recolligi" (Du Cange).

1°. A n t i t e s a.

Aprópe este în oposiţiune cu d e p a r t e, fie în timp, fie maĭ ales în spaţiŭ.

Proverb despre ceĭ ce numaĭ se arată a fi ce-va: „de d e p a r t e calu'ţĭ bate, de *aprópe* ochi'ţĭ scóte" (Pann, II, 111).

Altul: „de d e p a r t e trandafir, de *aprópe* borş cu ştir" (ibid.).

Balada „Voĭchiţa":

Şi la el cum ajungea,
D e p a r t e poclon făcea
Şi de-*aprópe* 'ngenunchĭa...
(Marian, Bucov. I, 35)

Balada „Gheorghiţă":

Du-te la domniĭ ceĭ reĭ
Şi'ţĭ fă vr'o trébă cu eĭ:
De d e p a r t e 'ngenuchéză
Şi de-*aprópe* cuvinţéză...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 39)

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 8: „în munca foculuĭ de vécŭ nu va sta d e p a r t e de aceĭa, ce *aprópe*..."

2°. *Aprópe* f ă r ă p r e p o s i ţ i u n e.

Se întrebuinţéză rar.

O admirabilă locuţiune în „Balada luĭ Dumneḑeŭ":

Dęparte gândiĭ,
Aprópe grăiĭ...
(Ţéra nouă, 1886 p. 702)

„A avé pe cine-va *aprópe* = dans son intimité, dans sa familiarité".

Nicolae Costin, Letop. II p. 94: „stătuse Visternic mare Gheorghiţă Apostol Păharnicul, pre carele î l a v e a Nicolaĭ-vodă *aprópe*..."

La imperativ: „vino *aprópe*!" „stăĭ maĭ *aprópe*" etc.

Maĭ tot-d'a-una *aprópe* îşĭ asociază preposiţiunile d e saŭ p e.

3°. de *aprope*, „de près“.

Avênd înainte pe de, *apróре* póte să aĭbă doě funcţiunĭ:

a) Să arate o direcţiune ca franţusesce în „de près“: „n'am venit de departe, ci de *apróре*“, de corespundênd aci luĭ din în: „am venit din apropiare“.

Dosofteĭu, 1673 f. 6 b:

Strâmbiĭ nu las să trăĭască
D e-*aproape* să te prăvască...

b) Când urméză după un nume, servă drept adjectiv: ce-va de *apróре* =apropiat.

Act moldovenesc din 1662 (A. I. R. III p. 244): „ĭaste şi ĭa rudenie de *aproape* lui Gavril hat...“; pe când fără de este un curat adverb, bunăóră la Moĭsi Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I p. 72): „domniĭa mé săntu mai *aproape* rudă lui Isac Balicăi hatmanului...“

Ca adjectiv; de *apróре* îşĭ póte prepune articlul „cel“:

Dosofteĭu, 1673, f. 40 a:

Cu ceĭa ce nu ţân ğurămînt de pace
Cătră cel de-*aproape*, ce fac ce le place,
Dă-le, Doamne, plata precum eĭ lucrédză...

Acelaşĭ, 1680, ps. XXVII: „cariĭ grăesc pace cu ceĭ de-*aproape* aĭ săĭ“, unde la Silvestru, 1651: „cu priiatiniĭ săĭ“, ĭar la Coresi, 1577: „cătră soţii săĭ“.

4°. *apróре* de „près de“.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIII: „*aproape* e Domnul de frămţii cu înrema...“

Proverbul egoiştilor: „Cămaşa e maĭ *apróре* de pĭele“ (Pann, III, 109).

Locuţiune proverbială despre ceĭ fricoşĭ: „ca şóreciĭ când cânta jucând hora: sus de mână, jos de vînă, şi maĭ *apróре* de gaură“ (ibid. III, 53).

Moxa, 1620, p. 400: „se văzu că e bătrănŭ şi *aproape* de moarte...“

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 662: „carele va bate pre cine-va cu curé sau cu nuĭa, ca să'lŭ facâ bunŭ pentru greşala luĭ, şi'l va omoră, acela ĭaste întru uciderile céle fără de voe; ĭară cine va da la sfadâ băţŭ sau sabie sau cuţitŭ, şi va lovi pre cine-va în fie-ce locŭ şi'l va omoră, acéĭa ĭaste *aproape* de uciderê de voe...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. VIII, 13:

...ĭară ce să învechéşte şi înbătrânéşte, *aproape* e de perire...	...quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est...

E maĭ cu sémă poporană construcţiunea luĭ „*apróре* de“ cu supinul.

Moxa, p. 357: „era zimislitŭ în trupul maicâ-sa, şi căndŭ fu *aproape* de născutŭ, ĭa muri...“

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „dă vréme ce şi chiliile şi păreţii şi îngrădişul mănăstirii, unele s'au surpat, altele era *aproape* de surpat...“

A. Pann, Moş-Albu, I, 39:

Maĭ vîrtos d'atâta vreme după cum nu m'a vĕdut,
Chĭar şi de tot să mĕ uĭte e *apróре* de credut...

Ca idiotism: „*apróре* de mintea omuluĭ=ganz natürlich“ (Dr. Polysu).

Zilot, Cron. p. 73:

Sciĭ ce sună aşa? *apróре* e de minte:
Alérgă care 'ntăĭu să fugă maĭ nainte...

5°. pe *aprope* „pas loin“.

Are un înţeles maĭ nehotărît decât simplul *apróре*.

Dosofteĭu, 1673, f 132 b:

Şi să'ţ facă numeluĭ ocară
Nebuniĭ ce's pre-*aproape* de ţară...

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 382): „să n'aĭ nicĭ o grijă, că sciŭ eŭ o poénă în pădure, chĭar aicĭ pe *aprópe*; să tragem acolo..."

Balada „Mioriţa":

Ca să mĕ 'ngrópe
Aice p e-*aprópe*...

Cu acelaşĭ sens: cam *aprópe*.

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechemvre, cam *aprópe* de Crăcĭun,
Indemnâ dracul pe Vodă spre alt gând gróznic nebun...

6⁰. Particularităţĭ.

a) „*aprópea* = *aprópe* a" de'naintea genitivuluĭ în doĭna „Haĭducul rânit":

Pe cel dél îndelungat
Sue-s'un car ferecat
C'un haĭduc de el legat;
Iar *aprópea* caruluĭ
E mama haĭduculuĭ...
(Alex. Poes. pop [2] 315)

b) „De d'*aprópe*" prin analogiă cu „de departe" în balada „Corbea":

Tu, măĭcuţă, să te ducĭ
Şi pe Vodă să'l apucĭ,
De departe să'ngenuchĭ,
Mâna, póla să'ĭ săruţĭ,
De d'*aprópe* să te rogĭ...
(G. D. T., Poes pop. 519)

c) *Aprópe* construit cu infinitivul la Zilot, Cron. p. 15: „luând séma cu amăruntul, nu numaĭ că dreptate saŭ semn al dreptăţiĭ n'am vĕdut, ci încă maĭ vîrtos: potopul nedreptăţiĭ acoperindu-o şi *aprópe* a îneca ţicăloşiĭ locuitoriĭ eĭ..."

v. [2]·*Aprópe*. — *Apropiŭ*. — *Departe*.

[2]·**Aprópe**, s. m.; proche, prochain. Născut din adjectivalul de aprópe, acest cuvînt păstrézá une-orĭ pe de, dicêndu-se de*aprópele*. Se întrebuinţéză numaĭ articulat. Fie-care om este *aprópele* pentru toţĭ ceĭ-alţĭ ómenĭ. *Aprópele* nu exprimă noţiunea locală de vecin, nicĭ pe acea plastică de asemene, ci concepţiunea cu mult maĭ înaltă de strînsa solidaritate materială şi morală a némuluĭ omenesc.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XIV:

...gĭură-se *aproapelui* său şi nu se lépădă...	...jurat proximo suo et non decipit...

Codicele Voroneţian din aceĭaşĭ epocă (ibid.), Iacob, II, 8:

...ĭubéşte *aproapele* tău ca tiĭnre însuţĭ...	...diliges proximum tuum sicut te ipsum...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688, acusativul cu preposiţiune: „pre *aproapele* tău", ĭar în Noul Testament din 1648 sinonimul puţin potrivit „priĭatenul".

Zilot, Cron. p. 2: „era faptele luĭ sfinte şi pline de tótă dragostea către *aprópele*..."

Pravila Moldov. 1646, p. 1: „să nu cumva îndrăznéscâ a eşi den hotarul de-*aproapelui* său...", unde ar fi fost maĭ nemerit „vecinului".

Dosofteĭu, 1680, ps. C:

Pre cela ce clevetiĭa într'ascuns de-*aproapele* său, pre-acesta 'l goniĭam...	Detrahentem occulte proximo suo, hunc persequebar...

Ibid. XI: „deşĭarte grăi careleş către de*aproapele* său...", unde în Coresi, 1577: „deşertŭ grăi cineş către soţulŭ său..."

v. [1]·*Aprópe*. — *Apropiŭ*. — [2]·*Asemene*. — *Soţ*. — *Vecin*...

Apropiàre, s. f.; l'infin. d'apropiŭ pris comme substantif: rapprochement,

proximité. *Apropiare* este în oposițiune cu depărtare.

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 744: „Dragoste să chiamă o ĭubire și o *apropiare* a unuĭ lucru...“

I. Văcărescu, p. 19:

Ea îĭ simte 'ntâĭu puterea,
Și cu glas petrecător
Tuturor *apropierea*
Spune-a dulceluĭ amor...

Beldiman, Tragod. v. 493:

Codriĭ marĭ și ape multe, *apropiere* de munțĭ,
Cât să nu'ĭ pese nimică de-or fi dușmanĭ cât de mulțĭ...

Se dice: cu *apropierea* și în *apropiere.*

A. Pann, Prov. I, 119:

Deci bubosul strugur, ce'șĭ avea șederea
Pe lîngă Crăĭasa cu *apropierea,*
Pîrcălab să fie cinste avusese...

Costinescu, Vocab. I, 59: „A avé un lucru în *apropiare* = a'l avé aprópe“.

Dr. Polysu: „îmĭ vine cu *apropiare*= ich bin nahe, ich habe es nicht weit“.

v. [1]·*Aprópe.* — [2]·*Apropiat.* — *Apropiŭ.*

[1]·**Apropiàt,-ă,** adj.; le part. passé d'apropiŭ pris comme adjectif: 1°. proche, approché, rapproché; 2°. accessible, affable, aimable. In primul sens este *apropiat* ce nu e depărtat. Ce-va maĭ puțin decât învecinat. In sensul al doilea, este *apropiat* acela care nu ne ține pe noĭ departe saŭ care nu ne respinge. Se dice și apropielnic.

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

Delungat'aĭ de mine soțulŭ și *apropiatulŭ...*	Elongasti a me amicum et notos...

Ibid. ps. XXXVII:

...și *apropiĭații* mieĭ de departe stătură...	...et qui juxta me erant de longe steterunt...

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 29 f. 35 a: „Și era dară blândŭ, și bunŭ cu toțŭ, *apropiĭatŭ* adecă grăĭaĭ lesne cu dânsulŭ...“

v. *Apropiŭ.* — *Apropietor.*

[2]·**Apropiàt,** s. n.; le part. passé d'apropiŭ pris comme substantif: approche. Sinonim cu apropiare. Se întrebuințéză rar.

Miron Costin, Letop. I p. 300: „Mult aŭ stătut boĭeriĭ, maĭ vârtos Iordachi Visternicul cel mare, să nu pĭeĭe Cĭogoleștiĭ și Stefan Sardarĭul; ce temându-se Vasilie-vodă ca după *apropietul* oștilor ungureștĭ să nu facă și eĭ vre-o zarvă în Curte, ĭ-aŭ omorât...“

v. [1]·*Apropiat.*

Apropièlnic s. **apropiètnic,-ă,** adj.; „accessible, affable“ (Cihac). „*Apropietnic* = freundlich, lieb, zugänglich“ (Dr. Polysu).

v. [1]·*Apropiat.* — *-nic.*

Apropietàr, s. m.; propriétaire. Neologismul proprietar a devenit fórte respândit pe la țéră și pe'n mahalale sub acéstă formă *apropietar,* născută prin etimologiă poporană din aprópe.

Jipescu, Opincaru p. 62: „purceĭ, fagurĭ, limbĭ, și tot ce aĭ maĭ bun pîntru *apropriitar,* arîndaș, și Greculuĭ care te-aŭ împrumutat o-dată și le-aĭ plătit dĕ douo orĭ...“

Apropietòr,-óre, adj.; „approchant, rapprochant“ (Cihac).

Coresi, 1577, ps. LIV:

...izbăvéște cu pace sufletulŭ mieu de *apropietorii* de mine...	...redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi...

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve f. 104 a): „cu totul apropiat tutu-

ror greşiţilor, cu totul apropiat tuturor *apropiitorilor*..."
v. *Apropiŭ.*

Apropièz.—v. *Apropiŭ.*

Apropìme, s. f.; „proximité" (Cihac).

Apròpiŭ (*apropiat, apropiare*), vb.; approcher. In oposiţiune cu depărtez. *Apropiŭ* nu este o formaţiune românéscă din aprópe, ci se trage d'a-dreptul din latinul rustic appropio în loc de clasicul „approximo" saŭ „appropinquo", des în texturile medio-latine, bună-óră: „appropians alligavit vulnera ejus" saŭ „appropiare Deo desiderant" (Du Cange, ad voc.), de unde şi provenţalul apropjar, franc. approcher etc. (Cihac).

Locuţiunea proverbială a hoţilor: „*Apropie*-te crâng, depărtéză-te câmp!" (Pann, III, 52).

Diferitele constructiunĭ ale luĭ *apropiŭ* sînt: cu acusativul saŭ cu dativul în graĭul archaic, cu de şi alte preposiţiuní în limba obicĭnuită.

1°. Cu acusativul.

Ca lătinesce: „ripam appropinquare".

Numaĭ sub forma activă: *apropiŭ* ce-va; şi fórte rar.

Balada „Grue Grozovanul":

Un căluţ cam pătrărel,
Eşĭa 'n vară cincărel,
Grue mi'l *apropiĭa*,
Mâna'n cómă că'ĭ punea...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „a visului izbândire într'acesta chip Dumnădzău să o depărtéze, ĭară ceĭa caré eu mai de 'nainte am tâlcuit de izbândire să o *apropiĭaze*..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 265: „ĭar Domnul, după ce *apropiesă* treĭ anĭ a Domnieĭ sale, aştepta din ḑi în ḑi ca să'ĭ vie maziliea..."

2°. Cu dativul.

Ca lătinesce: „finibus appropinquare".

Numaĭ în graĭul vechĭu şi sub forma reflexivă.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Iacob IV, 8:

Apropiaţi-vă lu Dumnedzeu, şi *apropiĭa*-se-va voao...	Appropinquate Deo et appropinquabit vobis...

şi tot aşa în Praxia cea tipărită circa 1570 (Mus. istor. din Bucur.); dar în Noul Testament din 1648: „*apropiĭaţi*-vă cătră Dumnezău şi să va *apropiĭa* cătră voi", ĭar în Biblia Şerban-vodă din 1688: „*apropiaţi*-vă la Dumnezău şi să va *apropiĭa* cătră voi..."

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

...şi viaţa mé ĭadului *apropie*-se...	...et vita mea inferno appropinquavit...

Acelaşĭ, Omiliar 1580, quatern. II p. 1: „Cine se va *apropiĭa* Domnului, întru uîn duhŭ fi-va..."

Ibid. quatern. XXX p. 6: „ne *apropiemŭ* mai vrătosŭ frămseţiei aceştii lumi nestătătoare şi putredâ, ĭară de a fericitei şi a nesfrăşitei viaţâ nici uîn cuvântŭ nu facemŭ..."

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 139: „Nu se-au opritŭ bărbatul şi muĭaré deîn amestecaré trupuluĭ lorŭ fără numaĭ căndŭ vor să se *apropie* rugiĭ sfinteĭ pričaştenie..."

Dosofteĭu, 1680, ps. LIV:

Izbăvi-va cu pace sufletulŭ mieu dela cariĭ să *apropie* mie...	Redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Oct. 3 f. 41

b': „să măhniĭa făcândŭ voĭa rĭa, căce nu era cădzutŭ şi *apropiindu*-li-să de multe ori să cadzâ...“

3°. *Apropiŭ* de.

Construcţiunea cea maĭ obicĭnuită.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 11: „zise lor să'lŭ aducâ cătrâ elŭ, *apropie*-se de elŭ, întrebâ elŭ, grâi...“

Moxa, 1620, p. 403: „şi se *apropiarâ* Turcii de zidul cetăţiei...“

Miron Costin, Letop. I, p. 218: „Era într'o duminecă, când s'aŭ *apropiet* oştile Ungureştĭ de Sucéva...

Dosofteĭu, 1680, ps. XCIII:

Ca să nu să *apropie* de tine scaun de fără-lĭage...	Numquid adhaerebit tibi sedes iniquitatis..

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 217: „când s'aŭ *apropiet* de Iaşĭ, ĭ-aŭ eşit toţĭ boĭeriĭ şi caĭmacamiĭ cu tóte alaĭurile înainte...“

Balada „Marcu şi Turcul“:

En dă'mĭ vreme puţintel,
Ca să m'*apropiŭ* de el,
Să mĕ plec şi să'l sărut,
Căcĭ nu l'oĭu vedé maĭ mult...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 23).

„Cine se face Turcă, şése septemânĭ nu să *aprochie* îngerul de el...“ (D. Pop, Făgăraş, c. Copăcel).

v. *Brezae.*

„Se *apropiă* de ḑioă“=timpul înainte de revĕrsatul zorilor.

„A'nceput să cânte cĭocârlia; aĭ, să 'njugăm la plug, băĭete, că s'*aprochie* dĕ ḑioă...“ (T. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Zilot, Cron. p. 111: „când se *apropie* de ḑio, începênd a cânta cocoşiĭ des şi jigăniile temêndu-se să nu le apuce lumina ḑileĭ prin locurĭ primejdióse pentru dînsele, pe unde ele nóptea umblă de'şĭ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuinĭ...“

„Nu te poţĭ *apropia* de ce-va saŭ de cine-va“, „nu te *apropiĭ* de...“, se ḑice când e fórte greŭ a căpĕta, maĭ ales când este pré-scump saŭ pré puternic.

Dr. Polysu: „N'aĭ să te *apropiĭ* de dînsul = man kann ihm nicht ankommen“.

Nic. Muste, Letop. III, p. 11: „Earna mare era, că aşaşĭ érna s'aŭ făcut acea zarvă; ce de Domn nu s'aŭ putut *apropia* să'ĭ facă vre un răŭ...“

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „De acea moşiă nimenĭ nu s'aŭ putut *apropia*, şi a remas şi pînă în ḑioa de astăḑĭ tot a oraşuluĭ...“

„...m'am dus în tărg să'nĭ cumpăr nişte cojóce, unu nie şi unu ficĭorunĭo, da nicĭ n'o fost chip să mă lichesc, că tălhariĭ de Jĭdanĭ ucigâ-ĭ chetrile o scunchit tâte celĭa de ghĭeţiĭ ómenĭ nicĭ nu sâ maĭ pot *aprochiè*...“ (Preut G. Grosu, Iaşĭ, c. Voĭnescĭ).

4°. *Apropiŭ* la.

Construcţiune obicĭnuită în dialectul macedo-român; rară la noĭ.

Locuţiune proverbială: „s'a *apropiat* funia la par = être aux extremités“.

I. Crényă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Se vede că mi s'a *apropiet* funia la par. Cine scie ce mi s'a maĭ întâmpla. Cu spânul tot am dus'o cum am dus'o câne-cânesce pînă acum; dar cu omul roş nu sciŭ ḑĕu la cât mĭ-a sta capul...“

Codicele Voroneţian circa 1550, Act. Ap. XXVII, 27: „păru corabnicilorŭ că se *apropiară* la vrĭu-o margine“, unde şi'n Noul Testament din 1648: „că să *apropie* la vr'unŭ ţănutŭ“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXV p. 1: „ca se *apropiè* amu, zice, la poarta cetăţiei...“

Moxa, 1620, p. 390: „Sandavarinŭ se *apropie* şi la înpăratulŭ dei zise: păzéşte-te...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 19 a: „să nu se cutéze a se *apropiĭa* la preoţie...“

Şépte-taĭne, 1644, f. 57 a: „cu inimâ înfrămtâ să *apropie* la acĭa straşnicâ şi dumnedzăĭascâ tainâ...“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 25 a (A 6-a Gĭoĭa), Proverb. XXIII, 30:

Nu vă înbătareţŭ în vinŭ, ce vă *apropiĭaţŭ* la oameni direpţŭ...	Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis...

Acelaşĭ, 1680, ps. CVI:

... să *apropiarâ* pănâ la porţile morţiĭ...	... appropinquaverunt usque ad portas mortis...

5⁰. *Apropiŭ* către.

Psaltirea Şcheĭanâ circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXI:

...către elu nu *apropie*-se...	...ad eum non appropinquabunt...

unde la Silvestru, 1651: „nu se vorŭ *apropiĭa* de elŭ“.

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. în Brit. Museum, Harl. 6311 B), Luc. XV, 25:

... ca vine, *apropie*-se către casă...	... quum veniret, et appropinquaret domui...

unde în Noul Testament din Bĕlgrad, 1648: „venind să *apropie* de casă...“, ca şi'n Biblia din 1688.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIII p. 1: „codrulŭ totŭ ardé cu focŭ, cu fulgere şi cu tunete; cine se *apropiĭa* cătrâ codru, elŭ muriĭa...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „măcarâ şi nedestoinici săntŭ, ce fărâ témere cu îndrâznire să *apropie* cătrâ altarĭulŭ Domnului...“

Ibid. p. 92: „...s'au depărtat de toate bucuriile vécilor şi cătrâ atâté nevoĭ se *apropie*...“

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXIII:

Apropiĭaţâ-vâ cătrâ dânsul şi luminaţâ-vâ...	Accedite ad eum et illuminamini...

6⁰. *Apropiŭ* spre.

Coresi, 1577, ps. XXVI:

...căndŭ *apropie*-se spre mine răii...	...dum appropinquant super me nocentes..

la Dosofteĭu, 1680: „când să *apropiĭa* supra mĭa făcătoriĭ de rău...“

Beldiman, Tragod. v. 2689:

Toţĭ privind în sus cu ochiĭ, spre pórtă s'*apropia*...

7⁰. *Apropiŭ* în préjma.

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXVII:

Priĭatiniĭ mĭeĭ şi ceĭ de-aproape aĭ mĭeĭ în prijma mĭa să *apropiĭarâ* şi stăturâ...	Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt...

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 572: „în préjma locului *apropiindu*-se, de departe casa omului cu dégetul îĭ arătai...“

Pe lîngă *apropiŭ* se întrebuinţéză şi forma amplificată *apropiez*.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Appropiedz.* Appropinquo“.

Dosofteĭu, 1680, ps. CXVIII:

Apropiĭadze-se rugăcĭunĭa mĭa de'naintĭa ta...	Appropinquet oratio mea in conspectu tuo...

I. Văcărescu, p. 297:

La dînşiĭ astădĭ fără sfială
In próstă haĭnă m'înfăţişez,
Podóbe bune cu ferbinţélă
Să cer acuma m'*apropiez*...

v. [1,2]*Apropé.* — *Depărtez.*

Apruĕr? Cuvîntul figuréză fără explicaţiune în Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424). Să fie óre P ṛ i e r „Avril"? saŭ nu cum-va maĭ curând o formă pentru a m p r o o r?

v. *Amproor.*

Aprumùt (*aprumutat*, *aprumutare*), vb.; emprunter. Lat. ad-promutuo, formă arcaică pentru î m p r u m u t =in-promutuo.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

Aprumută păcătosul şi nu toarnă...	Mutuatur peccator, et non solvet...

unde la Silvestru, 1651: „î ṇ p r u m u t ĭa păcătosuluĭ..."

v. *Împrumut.*

Àpsin. — v. *Hapsin.*

Apşóră, s. f.; 1°. un peu d'eau; 2°. petite rivière, ruisseau. Deminutiv din a p ă prin sufixul compus u ş - ó r ă, adecă deminutiv secundar dintr'un deminutiv primar despărut a p u ş ă, de unde *apuşóră* şi apoĭ *apşóră*. Forma necontrasă *apuşóră* se maĭ aude uneorĭ în gura poporuluĭ. Aşa într'un cântec bănăţén:

Cu petricele
'n degeţele,
Apuşóră
'n gurişóră...

(Vulpian, Texturi p. 88).

saŭ într'o colindă din Dobrogea:

Acolo sînt treĭ rîurĭ,
Treĭ părîurĭ:
Unu 'ĭ de vin,
Altu 'ĭ de mir,
Altul de *apuşóră*
De cea limpegĭóră...

(Burada, Călèt. p. 53)

Apşóră este, prin urmare, o formaţiune curat românéscă, ca şi „pómă—pomuşă — pomuşóră" saŭ „cap — căpuş—căpuşor—căpşor", şi n'are a face cu vre-un prototip latin „aquiciola" (Cihac).

I. Văcărescu, p. 8:

Acolo am eŭ căşcióră
Pe un vîrf de delişor;
Curge'n vale o *apşóră*
Murmurând încetişor...

Dinu Golescu, Călătoria 1826, p. 156: „Şi cu acest mijloc umblă pre acea *apşóră*, ce nu este nicĭ cât a patra parte din Dâmboviţa, luntri neguţetorescĭ, încărcate ca un munte..."

Proverb:

Ĭ-aĭ luat *apşóra*,
A stătut şi móra.

(Pann, I, 131)

Cuvîntul e des în poesia poporană. Colinda „Tóder Diaconul":

Mică chilióră
Pe mal de *apşóră*,
Chip de mănăstire
Şi de pomenire...

(G. D. T., Poes. pop. 35)

Balada „Şérpele":

Caiĭ de frâŭ că 'şĭ luaŭ,
La fântână că'ĭ duceaŭ,
Cu *apşóră* 'ĭ adăpaŭ...

(Ibid. 439)

Balada „Voĭnicul":

Şi eŭ mi te-oĭu duce
La *apşóră* dulce...

(Ibid. 687)

Balada „Sócra şi nora":

Cu *apşóra* florilor
Tot din tróca boilor...

(Ibid. 623)

v. *Apă.* — *-óră.* — *-uş.*

¹·Aptangic (plur. *aptangicurĭ*), s. n.; t. de Botan.: capucine, Tropaeolum majus. O formă pentru a l t â n g i c, cunoscută în Dobrogea (G. Ţéră-lungă, Tulcea, c. Văcărenĭ).

v. *Altângic.*

¹·Apùc (*apucat*, *apucare*), vb.; saisir, empoigner, ravir, surprendre, atteindre, commencer, s'y prendre, s'acheminer, s'engager. Pe lîngă ĭ e a ŭ, care este expresiunea cea maĭ generală, se grupéză noţiunile maĭ mult saŭ maĭ puţin speciale de p r i n d, d o b â n d e s c, c a p ĕ t, r ă p e s c, î n h a ţ etc., sinonimĭ cu *apuc*, dar de carĭ el se deosebesce maĭ ales prin nuanţa fundamentală de ce-va neisprăvit, pe când în cele-lalte tóte acţiunea ne apare ca terminată. Tocmaĭ de aceĭa ele îşĭ pot prepune pe *apuc*, când noĭ voim să arătâm anume că este abia un început saŭ o parte din lucrare: *apuc* a l u a, *apuc* a p r i n d e, *apuc* a d o b â n d i şi aşa maĭ încolo; dar nu se póte ḑice: ĭ e a ŭ a *apuca* saŭ p r i n d a *apuca*. De aci se desvóltă apoĭ o mulţime de sensurĭ secundare, prin carĭ *apuc* se tot depărtéză din ce în ce de sinonimiĭ seĭ şi'şĭ capĕtă pe deplin — nu *apucă* a c ă p ĕ t a — o individualitate bine definită. Intr'unul şi acelaşĭ pasagĭu, *apuc* póte fi întrebuinţat în treĭ saŭ maĭ multe sensurĭ diferite; bună-óră la Anton Pann, Prov. I, 62:

Că în loc să se *apuce* de negoţ saŭ meşteşug,
Eĭ, p'alţĭ asemenĭ cu dînşiĭ găsind, fac prieteşug
Şi *apuc* prin mahalale împreună înhăĭtaţĭ,
Umblă, mirósă pe uliţĭ, ca nişte învĭerşunaţĭ:
Or-ce zbóră, li se pare că îl vor puté mânca,
Intind felurite curse în mână a'l *apuca*...

Cunóscem treĭ derivaţiunĭ, propuse pînă acum pentru *apuc*. Cea maĭ veche: „per metathesin a verbo o c c u p o" (Lex. Bud.), a fost susţinută de Cihac prin următorul paralelism semasiologic ingenios: „spaĭma *apucă* inimele=pavor o c c u p a t animas; a se *apuca* de ce-va=o c c u p a r e aliqua re; a *apuca* pre cine-va=o c c u p a r e aliquem". A doua etimologiă apropiă pe *apuc* de termenul juridic teodosian a p o c h o din ἀποχὴ „encaisser" (Cipar). A treĭa, cea maĭ nouă şi maĭ argumentată, trage pe *apuc*, prin forma metatetică intermediară a u p u c =a u c u p, din latinul a u c u p o (Burlă). Lăsâm la o parte ipotesa dela mijloc. Din cele-lalte doĕ, prima admite trecerea iniţialuluĭ netonic *o* în *a* şi tot-o-dată o metatesă; cea a treĭa, corectă sub raportul vocalismuluĭ (*apuc* :: a u p u c=ascult :: ausculto) necesitéză şi ea totuşĭ o metatesă nejustificată pe tărîmul specific românesc, de óră-ce din cele doĕ exemple citate, unul — „ruguma" (=it. rugumare) lîngă „rumega" (=lat. rumigare) — este latin rustic, nu românesc, ér altul: „aştept = adspecto", chĭar dacă ar fi sigur, nu cuprinde o metatesă, ci numaĭ o equaţiune fonetică disimilativă, căcĭ din „adspecto" se face românesce „aspept", de unde „aştept" prin disimilaţiunea „sp+p=st+p". Noĭ respingem dară câte-trele; şi le respingem cu atât maĭ vîrtos, cu cât aceĭaşĭ rădăcină ca în *apuc* ni se presintă în latinul a p i s c o r. Aşa la Plaut:

Tace sis modo, sine me hominem apisci...
(Epid. V, 2 v. 3)

este românesce: „Rogu-te să tacĭ pînă ce'l voĭu *apuca*!" Aceĭaşĭ rădăcină se regăsesce în sanscritul ā p (āpati, āpnoti) şi zendicul a p (apāiti) „atteindre, obtenir, acquérir"; apoĭ în grecul ἅπτω, de ex.: „ἅπτεσθαι ἀνθρώπου τινός = a p i s c i hominem".

Acum, fără a maĭ vorbi despre formele sanscrită şi zendică, să constatâm că latinul a p i s c o r, grecul ἅπτω şi românul *apuc* se desbină numaĭ prin elementul sufixal. De unde însă vine al nostru -u c în *apuc*? Pe de o parte, *apuc* se află atât în dialectul daco-român, precum şi'n cel macedo-român; pe de alta, sufixul verbal -u c n'are o existinţă propriă la Românĭ. Prin urmare, forma întrégă *apuc*, ér nu numaĭ rădăcina a p, trebue să se tragă dintr'un prototip italic. In adevĕr, latinul a p i s c i derivă din simplul a p ĕ r e: „comprehendere antiqui vinculo apĕre dicebant" (Paul. Diac.). Din acest àp e r e se desvóltă o formă latină derivată a p ū c a r e, întocmaĭ după cum din m à n d e r e vine m a n d u c a r e şi după cum din latinul vulgar b a t t ĕ r e s'a născut b a t t ū c a r e, de unde portugesul b a t u c a r, în carĭ -u c- servă numaĭ la întărirea noţiuniĭ celeĭ fundamentale. Raportul este matematicesce exact:

a p ū c a r e : : a p ĕ r e=
=mandūcare : : mandĕre=
=battūcare : : battĕre.

Intru cât nu se póte rădica în acéstă privinţă nicĭ o obiecţiune fonetică saŭ morfologică, românul *apuc* reconstituă dară o vorbă italică rustică perdută a p u c o, strîns înrudită cu clasicul a p i s c o r (ad-ipiscor, ind-ipiscor, red-ipiscor, ind-episci, ind-epto).

Diferitele sensurĭ ale luĭ *apuc*, maĭ mult saŭ maĭ puţin, se desfăşură şi se înlănţuesc cam în următorul mod:

saisir = empoigner;
empoigner = ravir;
ravir = surprendre;
surprendre = atteindre;
atteindre = commencer;
commencer = s'y prendre;
s'y prendre = s'acheminer;
s'acheminer = s'engager.

I⁰. *Apuc* „e m p o i g n e r".

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Despre ceĭ făţarnicĭ, şi maĭ cu sémă despre femeĭ ipocrite: „Ḑioa fuge de bivol, şi nóptea *apucă* pe dracu de córne" (Pann, III, 65).

Ameninţare pentru ceĭ şovăitorĭ pe calea cea bună: „Când te-a scăpa Dumneḑeŭ, dracul te şi *apucă*" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„Despre un om sgârcit: la acela nu'ĭ *apucă* şórecele sfărmitura de pe masă" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre morţĭ: „Ce *apucă* pămîntul, lesne se uĭtă" (I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

Din Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 71): „Aĭ *apucat* pisica de códă, învîrtesce-o să nu te sgârie = pe vrăjmaş când îl supuĭ, să te îngrijescĭ de el".

Proverb juridic: „Pînă nu *apucĭ* pe cel drept, cel strîmb nu ese" (Pann, II, 30).

Despre ceĭ nenorocoşĭ:

Ce *apucă*,
Se usucă.
(Hinţescu)

Pentru francesul „ôte-toi de là que je m'y mette":

De ar muri socrul
Ca să'ĭ *apuc* locul.
(Pann, I, 103)

Cu acelaşĭ sens: „De ar muri moşul, să'ĭ *apuc* toĭagul" (ibid.).

Doĭna „Floricica":

Din mână dacă m'aĭ perde,
Cine o să te desmĭerde?
Cin'o să'mĭ *apuce* l o c u l
Să'şĭ fericéscă norocul?..
(Alex., Poes. pop.[2], 278)

„A *apuca* cap de fune = trouver un point de départ":

Cantemir, Chron. II p. 17, după ce citéză un pasagĭu din Iornandes, urméză: „de aice vor uniĭ să *apuce* cap de fune şi să arăte, că aceştĭ Ostrogothĭ rămaşĭ să fie lăcuit pre locurile Dakieĭ..."

Altă locuţiune archaică: „*apucă* ca caĭa maţul" (Cantemir, Chron. II, p. 8) = „sans discernement".

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 83: „Românul dice: pentru asta aşĭ pune mâna'n foc! saŭ: nu pot să'mĭ puĭu mâna'n foc pentru dînsul! In Moldova se'ntrebuinţéză cu acelaşĭ înţeles expresiunea: *apuc* foc cu gura! ér în Muntenia: ĭeaŭ foc în gură".

In loc de „*apuc* cu gura", în graĭul vechĭu: „*apuc* cu rostul", literalmente „cu cĭocul", „rostro", ceĭa ce este maĭ potrivit.

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

...drep-ce tu povesteşti înderep-tăriile mĭale şi *apučŭ* lĭagĭa mĭa cu rostul tău...?	...quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum...?

unde la Coresi, 1577: „priimeşti zisa mé", ĭar la Silvestru, 1651: „ĭaĭ legătura mĭa".

„A *apuca* pe-amânele = a se sili să ĭea care maĭ de care".

I. Crénǵă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „pe vremea aceea era bine să fiĭ harabagiŭ în Tîrgul Némţuluĭ, că te-*apucaŭ* pe-amânele..."

„Cât *apucă* picĭorul = în fuga mare".

Alexandri, Româniĭ şi poesia lor: „Cuĭ nu'ĭ place să vadă alergând pe un şes întins o poştă românéscă cu opt caĭ? Caiĭ alérgă cât le *apucă* picĭorul..."

In agoniă, i se pune bolnavuluĭ o luminare în mână. Aşa fiind obiceĭul, nu e bine să móră cine-va fără luminare. De aci, în balada „Corbea":

Arnăuţĭ că trimetea
Pe roşul a'ncăleca;
Dar cine'l încăleca,
La pămînt trântit cădea:
Lumînare n'*apuca*
(G. D. T., Poes. pop. 530)

„Când cine-va se silesce la mâncare, dice: *apuc* ce-oĭu *apuca*, şi fug la trébă..." (I. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Intre locuţiunĭ proverbiale, se maĭ aude în popor:

„Par'că a *apucat* pe Dumnedeŭ de picĭor!" când arată cine-va o bucuriă necumpĕtată saŭ când se îngâmfă de o dată, credêndu-se pré-mare, pré-fericit etc.

„Te *apuc* de cuvînt"=să nu uĭţĭ ce spuĭ; să te ţiĭ de vorbă.

„Îl *apuc* de scurt" = stăruesc să facă fără zăbavă saŭ fără şovăire.

„*Apuc* pe cine-va de ochĭ" = vreŭ să'l fac a crede ce-va ce nu este...

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 256: „De va *apuca* cene-va călugăriţa cu de-asila, sau slujnica de stăpânu-său, sau altă muĭare dă vre-unŭ omŭ, şi se va arăta viaţa eĭ cé de întâĭ bună şi curătă, acela 40 de zile să se cérte..."

Dosofteĭu, 1680, ps. LXX:

... alergaţŭ de'lŭ *apucaţ*, că nu ĭaste cine'l izbăvi...	...persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eripiat...

unde la Coresi, 1577: „goniţi şi prindeţi elŭ".

Dosofteĭu, 1673, f. 13 b:

Tupilâ s'*apuce* şi să căpuĭască,
Pre mişel să tragâ'n laţ şi să'l smeréscâ...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): „sabiĭa zavistiiĭ mănunchĭu nu are, şi or-cine a-mână ar

apuca-o, nerânit şi nebetejit să rămâe nu poate..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 17: „...l'aŭ îmbrăcat pre dânsul (Dimitraşco Cantacuzino) cu caftan de domniea ţăriĭ în locul luĭ Petriceĭco Vodă, fiind Impărăţiea la Obluciţă, şi ĭ-aŭ dat poroncă să strice toate cetăţile de aice din ţară, să nu le *apuce* Leşiĭ cu oştĭ..."

Zilot, Cron. p. 31: „de mulţĭ anĭ întrând supt jugul biruluĭ şi al supuneriĭ, şi ne maĭ *apucând* arme, cursul anilor şi împilarea ce aŭ avut în tótă vremea ĭ-aŭ desbrăcat [pe Romanĭ] de mărimea inimeĭ, care nasce vitejia şi îndrăznéla, şi ĭ-au îmbrăcat cu spaĭma şi cu frica..."

Beldiman, Tragod. v. 139:

Unuĭa îĭ sbóră mâna, pe altul în cap lovesc,
Şi pe altul unde-*apucă*; mórtea cât pot prelungesc...

A. Pann, Erotocrit, II, p. 86:

Insă amîndoĭ stătură pe caĭ ca nisce voĭnicĭ,
De care se îmbunară toţĭ câţĭ privĭa, marĭ şi micĭ:
Apucară alte suliţĭ, şi s'aŭ repeḑit pe loc,
Căutând să se lovéscă tot la primejdios loc...

Balada „Mihu Copilul":

Codrul mi'l lăsaţĭ,
Gĭugul *apucaţĭ*,
Că nu sînteţĭ voĭ,
Nu sînteţĭ ca noĭ
Ómenĭ de mândrie,
Bunĭ de vitejie...

Figurat: „*apuc* sborul = prendre l'essor".

Gr. Alexandrescu, „Meditaţiă":

Vara 'şĭ *apucă* sborul spre ţărmurĭ depărtate,
Al tómneĭ dulce sóre se plécă la apus...

„A *apuca* pe cine-va pentru datoriĭ, pentru bir, pentru pagube etc. = a'l trage la respundere".

Dr. Polysu: „L'am *apucat* să'mĭ plătéscă = ich packte ihn an, mich zu bezahlen..."

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 63): „aŭ fost *apucat* datornicii şi pre jupănésa Mara sora luĭ Mihai Drosul..."

Acelaşĭ, 1694 (ibid. p. 89): „*apucându'l* Ĭorga Čauşul pentru aceşti bani ce scrie mai sus, ca să'i dé, şi el neavănd banii să să plătéscă..."

A. Pann, Prov. III, 46:

Apucase pe cĭobanul
Paguba să'ĭ împlinéscă...

In acest sens, *apuc* se póte construi cu de: *apuc* de datoriă, *apuc* de chiriă, *apuc* de pagubă etc.

Cântec din Moldova:

Că te-a zări vr'un panţir
Şi te-a *apuca* de bir
Şi de posne ce-aĭ făcut
Din Vasluĭu şi pînă'n Prut!..
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 1)

„A *apuca* Domnia" saŭ „a *apuca* Scaunul" este a ajunge la tron prin mijlóce piezişe.

Moxa, 1620, p. 376: „dupâ Costantinŭ *apucâ* Martinŭ domniĭa..."

Ibid. p. 391: „se râdicâ unŭ feᵉorŭ a lui Andronicŭ Duca de adunâ voinici şi se ispiti să *apuce* domniĭa, ce mainte'lŭ *apucâ* arma şi i se vărsâ săngele..."

Zilot, Cron. p. 116: „mişcările Porţeĭ şi ale Grecilor fanarioţĭ, cariĭ vîna de mult a *apuca* şi Scaunul Ţĕreĭ Romànescĭ cum *apucaseră* al Moldoveĭ cu anĭ maĭ nainte..."

Din activul *apuc* „empoigner", una şi aceĭa-şĭ formă „a se *apuca*" funcţionézâ în patru chipurĭ, pe carĭ nu trebue să le confundâm: 1°. ca verb reflexiv, de ex.: „mĕ *apuc* de pĕr"; 2°. ca verb reciproc: „eĭ se *apucă* unul pe altul"; 3°. ca verb deponent: „eŭ

mĕ *apuc* de cutare"; 4⁰. ca verb pasiv: „el se *apucă*=este saŭ póte fi prins".

a) Reflexiv: „s'empoigner soi-même".

Costachi Negruzzi, Alexandru Lapuşnénul, III: „Ah, ce foc simt că mĕ arde! — strigâ bolnavul, *apucându*-se cu mânile de pântece..."

b) Reciproc: „s'empoigner l'un l'autre".

Balada „Mihu Copilul":

Ianuş Ungurén,
Mihul Moldovén,
De-o parte se duc,
La luptă s'*apuc*...

Balada „Vidra":

Eĭ de brâe s'*apucară*
Şi la luptă se luară,
Ḑi de vară
Pînă'n séră...

Balada „Păunaşul codrilor":

Eĭ de brâe s'*apucaŭ*
Şi la luptă se luaŭ...

Balada „Tudor":

Eĭ de brâe s'*apuca*
Şi la luptă se'ncleşta...
(Marian, Buc. I, 166)

c) Deponent: „a se *apuca* de = empoigner, ne pas laisser tranquille".

Pravila Moldov. 1646, f. 11: „de va avĭa neştine un dulău tare şi dărz şi va mănca pre toţŭ dulăii, şi de să va *apuca* de vre unŭ dulău mai slabŭ şi'l va birui..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 13: „Boĭeriĭ s'aŭ *apucat* de Stefan Petriceĭco, ce era Clucer mare, fiind bătrăn şi boĭer de ţară, numaĭ să'l rădice Domn..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 198: „Constantin Vodă în Moldova domnĭa cu pace, *apucăndu*-se de capul preoţilor să'ĭ înveţe carte..."

d) Pasiv: „se laisser empoigner". Văcărescu, p. 64:

Când s'o *apuc*, sbóră;
Când staŭ, se scobóră;
Nicĭ va să se ducă,
Nicĭ nu se *apucă*...

II⁰. *Apuc* „ravir".

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Apuk*. Rapio. Apprehendo".

Despre ómenĭ lacomĭ se ḑice: „*apucă* ca lupul" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„iii! ala e sciĭ ca lupul: umblă numaĭ s'*apuce*!" (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimŭ ochii de-a prâviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultaré căntece lumeşti de ĭuboste, mănule de-a *apucarĭa* şi de-a prâdarĭa..."

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 360: „atunce'l *apucarâ* diavolii deîn mănile părinţilor luĭ şi perirâ cu dinsulŭ..."

Dosofteĭu, 1680, ps. CIII:

Ţânciĭ leilor scâncindŭ să *apuce*...	Catuli leonum rugientes ut rapiant...

unde la Coresi, 1577: „răcăiĭa să răpéscâ..."

Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXXI:

...*apucaţi* pre cel méser şi pre cel mişel diîn mănule păcâtosului...	...eripite pauperem et egenum de manu peccatoris...

la Coresi, 1577: „luaţi méserulŭ şi mişelul"; la Silvestru, 1651: „scoateţi surmanulŭ şi lipsitulŭ..."

Dosofteĭu, 1673, f. 10 b:

Dobitoc sălbatec de câmp şi de luncâ,
Jigânii sirĭape ce stricâ ş'*apucâ*...

III°. *Apuc* „surprendre".

Când voim a apĕsa asupra elementuluĭ de „ce-va neaşteptat", se dice: *apuc* fără veste.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „de va lua bărbatul pre muĭare numai cu voĭa sa, ce să dzice să o *apuce* fără de vĭaste cu arme sau şi fără de arme..."

Când e vorba de a pre'ntimpina pe alt cine-va, se dice: *apuc* înainte, o expresiune care se întrebuinţéză maĭ adesea într'un alt sens, după cum vom vedé maĭ jos.

Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688, f. 625 (Iudith. VII, 17):

Şi s'au rădicat tabăra fiilorŭ lui Amonŭ şi înpreună cu ei 5000 den fiii lui Asurŭ, şi s'aŭ tăbărât în vale, şi au *apucat* înainte apele şi izvoarăle apelorŭ fiilorŭ lui Israilŭ...	Et promoverunt castra filiorum Ammon, et cum eis millia quinque filiorum Assur; et castrametati sunt in valle, et praeoccupaverunt aquas et fontes aquarum filiorum Israel...

Maĭ obicĭnuit însă se întrebuinţéză simplul *apuc*.

A. Pann, Prov. I, 108:

Şi'n sat la zapciŭ se duce,
Grăbind din somn să'l *apuce*...

Balada „Codrénul":

Vr'un creştin de'l întâlnĭam,
Averile 'ĭ împărţĭam:
Cu doĭ caĭ de'l *apucam*,
Unu'ĭ dam, unu'ĭ luam...

I. Văcărescu, p. 198:

Al nostru cés şi el sosesce;
Orĭ-cum îl vom *apuca*,
Indrăznéla izbutesce
Cât cu minte vom umbla...

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve la pĭatdesĭat f. 115 a): „carele nĭ-aĭ spodobit, pre neşte păcătoşŭ, şi la această dzâ să *apucăm* cu ispovédanie şi cu rugâ faţa sfinţieĭ tale..."

Şépte-taĭne, 1644, p. 17: „Pentru pruncului de să va prileji spre moarte, şi va vré preutul să'l botédze, şi să va téme că nu'lŭ va *apuca* cu sufletŭ să-i cetéscâ molitvele..."

Despre locuţiunea „*apuc* Domnia", care póte să însemneze: „surprendre le trône", vedĭ maĭ sus.

Cu sensul de „surprendre", *apuc* se întrebuinţéză maĭ ales în privinţa bólelor celor năprasnice şi a tot felul de durerĭ saŭ suferinţe.

A. Pann, Prov. III, 68:

Te mirĭ ce îşĭ fac nălucă
Şi frigurile 'ĭ *apucă*...

Ibid. I, 121:

Eĭ mĕ veninézǎ cu spirtosul duh,
Şi pe loc m'*apucă* tusea cu năduh...

Balada „Năluca":

Inghiţĭa de doă orĭ
Şi'l *apuca* recĭ fiorĭ...

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭedĭ (Conv. lit. 1875 p. 341): „Şi bocesce el, şi bocesce, pînă îl *apucă* leşin..."

Tot aşa despre factoriĭ ceĭ mitologicĭ aĭ bólelor, de ex.: „îl *apucă* Iele" saŭ: „îl *apucă* din Ĭele".

Alexandri, Haĭmanà: „..am ajuns a fi nervos de când mĕ aflu in serviciul Statuluĭ. Sciĭ că mĕ *apucă* năbădăĭcele când vĕd un plic ministerial..."

„Intre blăsteme se aude: să'l *apuce* Rusaliile!" (G. Maĭor, Tutova, c. Plopana).

Tot aşa, ba încă maĭ pe neaşteptate, *apucă* pe om mórtea.

Balada „Balaurul“:

Saĭ, bădiţă ortomane,
Că m'agĭunge la cĭolane!
Saĭ, bădiţă, de mĕ scóte,
Că m'*apuc* fiorĭ de mórte!...

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

... *apucară*-me cursele morţiei...	...praevenerunt me laquei mortis...

unde la Silvestru, 1651: „luară-mâ pre denainte“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „înainte mă sărguirâ“, şi numaĭ în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „*apucaţu*-m'aŭ“.

Moxa, 1620, p. 360: „zicĭa toţi: până nu vomŭ vedĭa faţa înpăratului (Tit), să nu ne întoarcemŭ întristaţi şi măhniţi; ce'l *apucâ* moartĭa mainte de vréme, numai ce domni doi ai...“

In acelaşĭ mod ne *apucă* frica, spaĭma, gróza, tot ce ne sperie.

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „Une-orĭ un tremur fioros o *apuca*, alte-orĭ rîdica frumoşiĭ seĭ ochĭ spre cer şi suspinând îşĭ frângea mâĭnele...“

A. Pann, Prov. III, 67:

C'un cuvînt, e o nălucă:
S'o veḑĭ gróză te *apucă*...

De la Vrancea, Sultanica p. 229: „şi tot răcnĭa d'o *apucaŭ* grózele, maĭ ales când scrîşnĭa din dinţĭ şi învîrtĭa sabia...“

Balada „Doncilă“:

Dar un plâns m'aŭ *apucat*
Că pe fetele din sat
Grea urgie aŭ picat...

Despre suferinţe maĭ mărunte:

Când mĕ uĭt la sînu-ĭ plin,
M'*apucă* dor şi suspin;
Când vĕḑ pĕru-ĭ de mătasă,
Dorul eĭ tare m'apasă...
(J. B. 31)

saŭ:

Intru'n casă, o aud,
Şi m'*apucă* dorul crud...
(Alex., Poes, pop.[2]. 303)

Intr'un sens glumeţ:

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 1: „de când nu maĭ am pe nime în capu meŭ ca să mĕ siléscă la trébă, m'o *apucat* o sfântă de lene de mi se rup fălcile...“

Ca o necesitate fatală, cu voe saŭ fără voe, ne *apucă* somnul.

Balada „Corbea“:

De când, maĭcă, am întrat,
Pic de vin n'am maĭ gustat,
Somn nu m'a maĭ *apucat*...
(G. D. T., Poes. pop. 508)

Mânia fiind privită ca un fel de bólă, când vedem pe cine-va supĕrat, maĭ cu sémă fără temeĭu, ḑicem cu ironiă: „l'a *apucat*!“ saŭ: „érăşĭ îl *apucă*!“ orĭ îl întrebâm în bătae de joc: „când te-*apucă*, mult te ţine?“

După bóle, durerĭ, suferinţe saŭ alte neajunsurĭ, o mare sferă în care se întrebuinţéză *apuc* „surprendre“ sînt schimbările timpuluĭ; astfel se ḑice că: ne *apucă* ḑiua, ne *apucă* nóptea etc., maĭ ales însă atuncĭ când ne temem de o asemenea apucare.

Balada „Chira Chiralina“:

Marfa ce-o avem
In curţĭ s'o băgâm,
Căcĭ ḑioa ne-*apucă*,
Potira ne'ncurcă...
(Burada, Dobrogea, p. 110)

Doĭna „Decât ruda şi vecinul“:

Fie nóptea cât de mare,
Că tot mică mi se pare:
Trece 'ngrab ca o nălucă,
Ḑioa'n braţe'ĭ te *apucă*...
(Alex., Poes. pop.[2]. 356)

Zilot, Cron. p. 33: „zăbovindu-se óre-şĭ-ce şi *apucându*'ĭ ḑiua, ĭ-aŭ vĕḑut uniĭ-alţiĭ...“

Ibid., p. 111: „când se apropie de ḑio, începênd a cânta cocoşiĭ des şi jiganiile temêndu-se să nu le *apuce* lumina ḑileĭ prin locurĭ primejdióse pentru dînsele, pe unde ele nóptea umblă de'şĭ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuinĭ..."

„Primăvara ómeniĭ ḑic: haĭ la plug, că ne-a *apucat* cĭocîrlia tot în sat" (P. Mihăescu, Braila, c. Cécâru).

Doĭna „Drum la dél":

Ostenit mereŭ de ducă,
Nóptea 'n codri mĕ *apucă*...
(Alex., Poes. pop.² 277)

Altă doĭnă:

Nóptea 'n drum o *apuca*,
Ea mergea, calea'şĭ perdea
Şi 'ntr'un rîŭ adînc cădea...
(Ibid. 49)

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 97: „Or fi călătorĭ şi i-o *apucat* nóptea pe drum..."

In Dolj, în loc de „ne *apucă* nóptea" se ḑice: „ne coprinde nóptea" (N. Guran, Craĭova).

Balada „Darie şi potira":

Căcĭ pe mine mĕ vor duce,
Séra ca să nu m'*apuce*,
Sus la locul de pĭerḑare,
Locul de spînḑurătóre...
(Marian, Bucov. I, 15)

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 253: „într'acĭa dzi până în sară călătorind, unde întunérecul îl *apucă*, acolĭa popasul şi masul îşĭ făcu..."

Nic. Muste, Letop. III p. 54: „*apucându*'l vremea acolo tăbărît, n'aŭ cutezat să ésă..."

Din *apuc* „surprendre" se desfăşură dela sine'şĭ *apuc* „atteindre", ambele sensurĭ confundându-se une-orĭ, de pildă:

Nic. Costin, Letop. II p. 103: „când aŭ sosit boĭeriĭ la Ţarigrad, n'aŭ *apucat* pe Vezirul acolo, fiind acmu eşit şi purces la Odriĭu..."

Balada „Blăstemul":

De mergea ce maĭ mergea,
Greŭ zăduf îl *apuca*,
Ostenéla l'ajungea
Şi el, măre, se culca...
(G. D. T., Poes. pop. 438)

IV⁰. *Apuc* „atteindre".

Sinonim cu ajung, dar numaĭ în timp, anume la viitor saŭ la trecut, nicĭ o dată în spaţiŭ. Se construesce cu relativul „de", cu acusativul, cu „pînă", cu „din" saŭ „dela".

1⁰. Cu „de":

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „el va *apuca* mainte de toţŭ de va ţinĭa acelŭ locŭ..."

Ibid. f. 92: „*apucâ* de le aflâ firĭa, şi de-acĭĭa le scoate den minte..."

Miron Costin, Letop. I p. 240: „Schindir-paşa tot cu acea năvălă aŭ lovit la başca cea den jos, şi îndată aŭ întrat Eniceriĭ în başcă; sărit'aŭ Leşiĭ de lângă şanţurĭ, şi aŭ *apucat* de aŭ scos o samă de pedestrime ce era în başcă, éră maĭ mulţĭ aŭ perit..."

Nic. Costin, Letop. II p. 13: „Leşiĭ *apucase* de pusese oaste de a lor prin cetăţĭ: la Némţ, la Sucéva..."

Ibid. p. 83: „Inchisăse pe Rugină Sulgerul şi pe Ştefan Luca Visternicul pentru baniĭ năpăştilor în Visterie; ce Rugină *apucasă* de grabă de întorsăse oamenilor..."

Neculce, Letop. II p. 267: „Decĭ el [Dedĭul Spătar] într'o noapte aŭ îmbătat pre Siĭmenĭ, pe străjăriĭ ce'l păzĭa, şi s'aŭ slobozit cu o frânghie pe o feréstră din turn până gĭos, şi aŭ *apucat* de aŭ încălecat pre cal şi cu doĭ fecĭorĭ şi aŭ fugit..."

Acelaşĭ, p. 280: „[Constantin Vodă Duca] aŭ trimes noaptea un stég de Lipcanĭ să ĭa pe Turculeţ din mâna oamenilor Caĭmacanilor să'l ducă la Iaşĭ; ĭar până a mergere Lipcaniĭ, Turculeţ aŭ *apucat* de aŭ scăpat..."

2°. Cu acusativul şi cu „pînă“:

„Intre juraminte: să n'*apuc* Pascele! să n'*apuc* Crăcĭunul!“ (G. Poppescu, Ialomiţa, c. Brosceni-noĭ); ér ca blăstem: „să nu *apucĭ*...“, „să nu *apuce*...“

Cu acelaşĭ sens: „să n'*apuc* pînă la...“, după cum se dice: „se n'ajung pînă la...“

Dr. Polysu: „bolnavul n'*apucă* pînă mâĭne=der Kranke erlebt nicht die Nacht“, ceĭa ce şi maĭ bine se exprimă prin acusativ: „bolnavul n'*apucă* diua de mâĭne“.

Tot noţiunea de „atteindre“ este atuncĭ când, vorbindu-se despre un om din trecut, de care nu mulţĭ îşĭ maĭ aduc a-minte, dar care ne fusese cunoscut întru cât-va, noĭ dicem: „l'am *apucat* încă“.

Jipescu, Opincaru p. 58: „Taĭca bĭetu — că voĭ nu l'aţĭ *apucat*—ĭera Rumân dĕ 88 dĕ anĭ fără doĭ...“

Ibid. p. 132: „Nevoĭa duce pĕ Rumân maĭ mult cum nu vrea ĭel. Cum a fost şi i să'ntâmplă răposatuluĭ Barbu Pisăŭ — că par'că ştiĭ, or l'aĭ *apucat*?—ţăran dĕla munte, d'încolo...“

De asemenea se póte dice: am *apucat* un lucru, am *apucat* un obiceĭu, am *apucat* un port, când e vorba despre ce-va vechĭu, care nu se maĭ întrebuinţéză.

Miron Costin, Letop. I p. 28: „chivere, care am *apucat* şi eŭ şi la boĭeriĭ ţăriĭ noastre...“

Pravila Moldov. 1646, f. 59: „cine va îngropa pre mortŭ ce va fi otrăvit, şi nu va socoti toate lucrurile şi obyčeele ce s'aŭ *apucatŭ* într'acel locŭ de să fac, face prepusŭ cum să'l fie el otrăvitŭ...“

Proverb:

Fie-care cum *apucă*,
Astfel trebue s'o ducă...

(Pann, I, 72)

A. Pann, Prov. II, 12:

. . . . pré mult e răzgăĭat:
El de vorbă nu se bate, ţine ce a *apucat*...

De la Vrancea, Sultănica p. 217: „...le spuneaŭ câte în lună şi în sóre: ba de Turcĭ, ba de Tătarĭ, ba de Calmucĭ, ba de căpcăuniĭ cu doĕ gurĭ, ba de Muscalĭ, ba de Nemţiĭ cu códă; mĕ rog, din câte omul *apucă* şi vede, aude şi nu uĭtă...“

Se dice maĭ ales: *apuc* din bătrânĭ etc., în graĭul actual maĭ adesea: *apuc* de la...

3°. Cu „din“ şi „dela“:

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233): „nič l'au ţănut [acel sat] Stoĭan uşérĭul nič dănăoară, ce l'au *apucat* încă den părinţii lor c'au fost domnescu pănă la Ştefan vodă Tomşé..“

Altul din 1657 (ibid. p. 238): „să caute acei oameni buni cu sufletele lor cum or şti cu dreptul de răndul acelui sat Mihalcĭul, a cui au fost, şi cum au *apucat* ei din moşii lor şi din părinţii lor...“

Cantemir, Chron. I p. 292: „pre malul Oltuluĭ să să fie văzând nişte temeliĭ ca de cetate, cărora ţăraniĭ de pre acolo lăcuitorĭ, din bătrâniĭ lor *apucând*, le zic Curţile luĭ Ler-împărat...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 25: „Povéstĕ Vidriĭ noĭ Brebiĭ din moşiĭ-strămoşiĭ noştri aşa am *apucat'o*, aşa o mărturisim şi aşa o întărim...“

Neculce, Letop. II p. 203, vorbind despre o tradiţiune istorică: „letopiseţul de acésta nu scrie nemică, éră oameniĭ aşa vorbesc că aŭ *apucat* uniĭ dintru alţiĭ...“

De la Vrancea, Sultănica p. 9: „Pĕrul lins, cu unde albăstruĭ, îl pórtă'n tâmple; aşa a *apucat* dela mă-sa şi

46*

mă-sa dela mă-sa: obiceĭu adus de pe obârşia Ialomiţeĭ..."

Când însă *apuc* se construesce cu o locuţiune infinitivală, noţiunea de „atteindre" se plécă către acea de „commencer", fără totuşĭ ca trecerea să fie deplină.

De aci:

V°. Apuc „commencer".

Exprimă ce-va mijlociŭ între încep şi ajung, astfel că adesea e aprópe peste putinţă a deosebi nuanţa cea hotărîtă.

A. Pann, Prov. II, 83:

Ca doă óă când s'alérgă
Şi a se cĭocni *apucă*,
Un' din eĭ o să se spargă
Şi trebue să se ducă...

Ibid. III, 79:

Vĕḑênd dar Ovreĭul, stând, se socoti
Cu înşelăcĭune dulap a'nvîrti;
Apucă şi ḑice unuĭ alt hamal:
Voĭnice...

Jipescu, Opincaru p. 27: „Uni dulăĭ, mălugitorĭ, lingăriţĭ domneştĭ, nicĭ n'*apucă* să să crape bine dĕ ḑiuă şi merg la Domn cu zîmbĭet prefăcut, cu ochi plecaţĭ, cu trupu 'mlădiĭat către la pămînt, şi'ĭ tócă la urechĭe Domnuluĭ câte ale tóte..."

Doĭna luĭ Petrénu:

N'*apucaĭ* să'mbuc o dată,
Cĭocoĭul îmĭ face plată
Şi mĕ ĭe la schingĭuit
Că nimic nu ĭ-am cosit...
(Alex., Poes. pop.² 259)

Moxa, 1620, p: 376: „domni numai unŭ anŭ şi nu *apucâ* să facâ ce-va ca să se cunoască..."

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „de va fi *apucat* celalalt să fie sămănat pămăntul..."

Ibid. f. 37: „cela ce să va svătui să ucigâ pre vre un diregătorĭu dela vr'un tărgŭ, şi de nu va fi *apucatŭ* să facâ moarte, să nu să cérte ca cela ce suduĭaşte domniĭa, ĭarâ numaĭ să i să tae capulŭ..."

Miron Costin, Letop. I p. 257: „Aŭ căutat Radul vodă la boĭerĭ şi le-aŭ zis: aŭ nu v'am spus că acest om de boĭerie nu este? Ĭară cătră dănsul aŭ zis: eŭ, măre, încă pe boĭerie n'am *apucat* a'ţĭ zice; şi aşa aŭ zis Armaşuluĭ: ĭeĭ gărbacĭul! şi aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toĭege..."

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I p. 140): „ne am învoit şi ne am aşăzat tot pre acastă tocmală să ţie dumnĭalui locul dela mine carele scrie mai sus, şi eu să ţiĭu locul acesta pre lăngă locul mieu, gĭumătate de locul Cĭutei ce-i dispre femeĭa lui Antimiĭa; şi eu n'am fost *apucat* a face zapis ca să hie de credinţă..."

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 177): „pentru că lui întămplăndu-i-se moarte de grab, n'au fost *apucat* să lase şi să dé danii şi mile..."

Neculce, Letop. II p. 232: „[Antonie Rusăt] zidit'aŭ şi la mănăstirea sfăntuluĭ Sava zidul împregĭur, ce n'aŭ *apucat* să'l istovéscă..."

Nic. Costin, Letop. II p. 34: „Doamna Ducăĭ Vodă venise la Focşenĭ ca să mérgă şi ea la Domneştĭ, ce n'aŭ *apucat* a trece, că étă şi aŭ venit perirea..."

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „şi acolo la Leva aŭ bătut Nemţiĭ pre Turcĭ şi ĭ-aŭ răsipit, că n'aŭ maĭ *apucat* să dea ajutor Veziruluĭ..."

Zilot, Cron. p. 25: „n'aŭ *apucat* să'ĭ căpătuéscă pĕ toţĭ..."

Ibid. p. 49: „s'aŭ sfătuit cu ministrul fii-seŭ Grigorie Beizadé şi aŭ luat sfat fórte — n'ar fi maĭ *apucat* să-l facă!..."

Caragea, Pravila 1818, p. 5: „Orĭ-ce

lucru nu este al nimunuĭ, acela să face al celuĭ ce va *apuca* să'l ĭa înainte...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, III: „Puţinĭ care scăpară cu viaţă, *apucând* a sări peste zidurĭ...“

Acelaşĭ, O alergare de caĭ, III: „m'am culcat, însă de abĭa *apucasem* a adormi, şi un vis fantastic veni şi'şĭ puse asupră'mĭ negrele sale aripĭ...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 20: „abié *apucaseră* să ĭea în gură şi s'amestece...“

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Par'că dracul vrăjesce, de n'*apuc* bine a scăpa din una şi daŭ peste alta. Se vede că m'a născut mama într'un cĭas reŭ...“

Doĭnă oltenéscă:

Frunḑă verde mĕr creţesc,
Staŭ în drum să mĕ gândesc:
Ce s'*apuc*? ce să muncesc,
Pânea să'mĭ agonisesc?..
(Alex., Poes. pop. 2. 285)

Sub forma reflexivă, *apuc* „commencer“ capĕtă nuanţa de „s'y prendre“, pe care une-orĭ o are şi sub forma activă, de ex. la A. Pann, Prov. III, 60:

Dacă e aşa, respunse bărbatul eĭ, bine dar,
Apucă de te gătesce, şterge'ţĭ ăl cojoc murdar...,

unde însă póte să fie o disimilaţiune sintactică pronominală în loc de: „te *apucă* de te *gătesce*“.

VI°. Mĕ *apuc* „s'y prendre“.

In acest sens, alăturĭ cu noţiunile de ajung şi de încep, ba maĭ pe sus de ele, figuréză noţiunea de încerc, care exprimă căutarea saŭ găsirea unuĭ mijloc de a face ce-va.

Fabula luĭ Donicĭ:

Racu, brósca şi o ştĭucă
Intr'o ḑi s'aŭ *apucat*
De pe mal în ĭaz s'aducă
Un sac cu grăŭ încărcat...

Proverb: „Când te *apucĭ* la vr'o trébă, n'o lăsa fără ispravă“ (Pann, II, 48).

„A se *apuca* de sănătósa“, une-orĭ sub forma activă: „a *apuca* sănătósa“, însemnéză: „a fugi“.

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 177): „Mavrogheni prin cercetare vĕḑênd cum-că Nemţiĭ fără apestire vor să între în ţéră şi ordiĭ de óste a maĭ face nu putea, că Turciĭ se spăimîntase de popara Nemţilor, s'aŭ *apucat* de sănătósa, măcar-că'ĭ era cam ruşine, dar ruşinea aŭ dat'o într'o parte şi aŭ trecut Dunărea...“

Ibid. p. 179: „s'aŭ *apucat* de sănătósa la fugă, ne maĭ stând de a se împotrivi cu răsboĭu...“

Ibid. p. 213 (cfr. 206, 208): „vĕḑênd nevoĭa, aŭ eşit din cetate pe supt cumpăt cum aŭ putut, şi aŭ *apucat* sănătósa de aŭ răsmat'o la cetatea Buda...“

Urechiă, Letop. I p. 120: „eĭ nefiind tocmiţĭ de răsboĭu, nemică de arme nu s'aŭ *apucat*, ce de fugă...“

Ibid. p. 153: „[Albu-Sultan] s'aŭ suit păn la Şerbanca, den sus de Ştefăneştĭ, şi s'aŭ *apucat* a prădare ţéra...“

Ibid. d. 95: „şi măcar că să află şi de alţii însemnate lucrurile ţărâi Moldovii, *apucatu*-m'am şi eu a scriere începătura şi adaosul, mai apoi şi scădere care să vede că au venit în zilele noastre...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 315): „la acĭasta uleul cu ochiĭ a clipi şi din grumazi a adii începu, dulăiĭ coada între picĭoare şi urechile pe spinare a'ş cĭuli se *apucară*...“

Nic. Costin. Letop. II p. 24: „acéstă toată cheltuélă s'aŭ *apucat* Duca

Vodă să o scoată tot din spinarea ţăriĭ..."

Balada „Niţă şi Petru":

Turcul vesel s'*apuca*
Galbeniĭ a numĕra,
Iar nevasta suspina...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 60)

A. Pann, III, 83:

S'*apucară* să mănânce, vorbe vesele spuind,
Şi cu înzîmbite feţe uniĭ la alţiĭ privind...

Ibid. I, 66:

Dând băĭatul socotéla, eĭ pe loc s'aŭ *apucat*
Şi fiesce-care mâna în buzunar aŭ băgat...

Maĭ adesea se construesce cu genitivalul „de".

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 291: „De să va *apuca* neştine de vre o curătură striină părăsită, să fie mărăcinoasă şi plină de pădure, de aŏasta de vréme ce să va afla că ĭaste a altuĭ lucrătorĭu, atunce pentru truda ce va fi pusŭ acolo de o va fi curăţitŭ, treĭ ani să se hrănéscă cu roada eĭ..."

A nu sci saŭ a nu avé de ce se *apuca*=manquer de ressources; a se *apuca* de ale sale=revenir à ses propres affaires.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 247: „având mare trebuinţă de banĭ ca să dee la Poartă pentru Domnie, fiindcă din ţară eşĭa baniĭ cu greŭ, şi încă nu putea cuprinde cu baniĭ ce eşĭa nevoile ţăreĭ, şi datoriea se înglotĭa, se mira de ce se va *apuca*..."

Nic. Costin, Letop. II p. 27: „uniĭ s'aŭ făcut oamenĭ răĭ şi tâlharĭ, de mare nevoe ce le era asupră, că nu maĭ avea de ce se maĭ *apuca*..."

Ibid. p. 32: „Duca Vodă dela Trotuş aŭ tras la Domneştĭ la casele soacră-sa a Doamneĭ Dabijoaeĭ, şi s'aŭ aşezat acolo, şi aştepta di zi în zi să mérgă la Ĭaşĭ să se *apuce* de ale luĭ..."

A se *apuca* de lucru în genere:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 169: „Muscele dar, ca nisce lighioĭ spurcate, mojicoase şi în samă nebăgate, lasă-le să înble, ĭară noĭ de lucrul început *apucându*-ne, la sfîrşit a'l duce nevoitori să fim..."

A. Pann, Prov. I, 19:

Nu'mĭ venĭa să şed în casă,
Nicĭ de lucru să m'*apuc*...

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 3: „Eĭ de-acum, Mărinaş dragă, destulă vorbă, şi mi te *apucă* de lucru..."

Balada „Movila luĭ Burcel":

La Tătarĭ că mĕ duseĭ,
Un plug mare că prinseĭ,
Şi c'un boŭ îl îngĭugaĭ
Şi de lucru m'*apucaĭ*...

A se *apuca* de vre-o meseriă anume:

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 285:

Acésta de nu le vine
Şi vor să trăéscă bine,
Apuce-s' de băcălie,
Că'ĭ maĭ mare boĭerie...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugarĭul cu hărniciă s'*apucase* de arat
Pămîntul ce era încă d'al seŭ sânge rourat...

Colinda „Plugul":

Şi curând s'a *apucat*
Câmpul neted de-arat
In lungiş
Şi'n curmeḑiş;
S'a *apucat* într'o gĭoĭ
C'un plug cu doĭ-spre'ce boĭ...
(Alex., Poes. pop. ². 387)

A se *apuca* de resboĭu, de vrajbă, de duşmăniă etc.:

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „[Carol XII] se *apucasă* de răsboiŭ din casele de unde şedea el, să nu se dea Turcilor să'l ducă la Ţarigrad..."

Neculce, Letop. II p. 321: „Şvezii aŭ purces să se suĭe în vărvul déluluĭ Cernăuţilor să se *apuce* de bătae, ce văzănd că este mulţime de oaste, nu s'aŭ maĭ putut *apuca* de bătae..."

In Pravila Moldov. 1646, f. 37: „ačastâ vrajbâ ce s'au *apucatŭ* cu acel omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de căndŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ mai de multŭ învrăjbiţ, derept acéĭa l'au suduit..." construcţiunea: „vrajbâ ce s'au *apucat* cu..." este un cas de atracţiune sintactică în loc de: „vrajbâ de care s'au *apucat* cu..."

Tot aşa în Indreptarea legiĭ, 1652, p. 39: „ačastâ vrajbâ ce s'au *apucat* cu acelŭ omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de căndŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ maĭ de mult învrăjbiţi..."

A se *apuca* de vorbă:

A. Pann, Prov. II, 8:

Că eĭ dacă s'*apucară* de vorbă şi de lung sfat,
De sluga lor îşĭ uĭtară că slujesce nemâncat...

Ca archaism juridic, este interesantă locuţiunea: „a se puté *apuca* de lege ca să jure", care ne întimpină fórte des în Condica Logofeţieĭ de sub Constantin Brâncovénu (Mss. în Arch. Stat.) cu sensul de „jusjurandum dare" saŭ „jurejurando stare".

Iată câte-va pasage:

p. 94: „am dat domniĭa mé Radului Ştirbéĭu légé ţărăi cum să jure el înpreună cu frate-său Constandin vel clučer şi cu văru-său Cernica biv vel armaş, de cătră boĭarinul domnii méle Şerban vel comis, că n'au luat nič un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru ačastă moşie Negrénii; deč jurănd într'acestaş chip, el să'ş ţie moşiĭa, şi fiind ispravnic la jurămănt sluga domnii méle Haivaz vel portar, şi după judecata domnii méle; ĭar Radul Ştirbéĭu el nič cum nu s'au putut *apuca* de lége ca să jure cu aceşti boĭari ce scriu mai sus..."

p. 203: „domniĭa mé vrănd ca să descoapere lucrul, să nu să facă acestor oameni înpresurare de rumănie, domniĭa mé am judecat cum să jure Oltat şi nepotu-său Nistor cu 6 megiĭaş lăngă dănşii, cum nu săntu rumăni mănăstirii, ce săntu oameni slobozi megiĭaş şi bărséni den ţara unguréscă; deč aceşti oameni nič cum nu s'au putut *apuca* de lége ca să jure, ce rămăind ei de judecată..."

p. 246: „domniĭa mé am judecat înpreună cu toţ boĭarii cei mari ai divanului domnii méle, cum să jure Mihail Săpunarĭul cu doi oameni lăngă dănsul străini, anume Stančul Bujor i Radul sin, în sfănta besérecă cu măinele pe sfănta evanghelie, cu sufletele lor, cum cănd au cumpărat Ĭane acéste vii n'au fost pren ştiré lor, nič pren ştiré rudeniilor lui, nič n'au ştiut pănă acum, deč jurănd într'acestaş chip să aibă a întoarceré lu Ĭane banii înapoi şi să'ş ţie ei viile, ĭar neputănd jura să'ş ţie Ĭane viile cu bună pace, precum le-au cumpărat şi după judecata domnii méle; ĭar Mihail cu rudeniile lui ei nič de cum nu s'au putut *apuca* dă lége ca să jure, ce au rămas dă lége şi dă judecată..."

In „mĕ *apuc*" se apésă asupra omuluĭ însuşĭ ca instrument de a face ce-va: „*apuc* pe mine pentru a—"; înlăturându-se elementul reflexiv, avem în vedere maĭ ales ţinta instrumentalităţiĭ: „*apuc* drumul cutare" saŭ „*apuc* spre". Ambele nuanţe sînt atât de apropiate, încât lesne se pot confunda, bună-óră în următórea doĭnă:

Staŭ în codru şi gândesc,
Ce să fac ca să trăesc?
Să m'*apuc* de plugărie,
Orĭ s'*apuc* în haĭducie?..

VII⁰. *Apuc* „s'acheminer".

Prin francesul „s'acheminer" nu se traduce tocmaĭ bine acest sens al românuluĭ *apuc*, care în fond este transitiv, ca în „prendre" când îĭ urméză „le chemin", „la direction", „la ligne" etc.

Poenar-Aaron-Hill: „Prendre le chemin des écoliers=a *apuca* drumul cel maĭ lung".

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 57: „Chiajna, în fruntea oştireĭ sale, *apucâ* drumul înapoĭ cătră Bucurescĭ..."

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 4): „şi *apucând* calea către rĕsărit, s'a dus, s'a dus treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ..."

A. Pann, Moş-Albu, I p. 66:

. . . din voĭ fie-care câte un drum *apucând*
Şi în treĭ părţĭ ale lumiĭ tot-d'o-dată toţĭ plecând...

Balada „Voĭna":

Eŭ trebue să mĕ duc,
Cale lungă să *apuc*...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 76)

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 229: „de Ministriĭ Măriei tale nu săntem mulţămiţĭ, căcĭ n'*apucasă* drum bun..."

De aci, lăsând „drumul" saŭ „calea" în sub-înţelegere, simplul *apuc* însemnéză „prendre telle direction".

Construit cu spre:

Zilot, Cron. p. 99: „ĭar Vezirul cu Murahazi şi Beĭzade Dumitraşcu Moruz abia scăpând, *apucară* spre Şumla..."

Pann, Prov. III, 108:

Spre Gĭurgĭu a *apucat*,
Şi fugĭ! fugĭ! pogóră! urcĭ!...

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Şi de drum să ne cătâm,
Spre Bugéc să *apucâm*,
Pe Hanul să'l rădicâm...

Construit cu „în", maĭ rar cu „la":

Doĭnă oltenéscă:

In nóptea sânteĭ Măriĭ
S'aŭ vorbit vr'o treĭ copiĭ
S'*apuce*'n codru de teĭ,
Să cerce de's voĭniceĭ...
(Alex., Poes. pop ². 289)

saŭ într'o doĭnă haĭducéscă:

Şi s'*apuc* în codrul mare,
Pe când mugurul resare...
(Ibid. 312)

Balada „Holera":

Şi pe cal încăleca,
Drumul la vale-*apuca*,
Apuca 'n călĕtorie
Să facă negustorie...

Nic. Muste, Letop. III p. 16: „Ruptu-s'aŭ şi podul pre Nistru de năvală; câţĭ aŭ *apucat* în cela capĕt de pod, aceĭa aŭ hălăduit, fugind la Cameniţă..,"

I. Văcărescu, p. 48:

Cu totul m'am prăpădit,
Minţile mi s'aŭ zmintit:
Es din casă să mĕ duc,
Nu sciŭ încotro s'*apuc*...

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „nu maĭ sciea ce să facă şi încotro să *apuce*..."; şi maĭ jos (p. 22): „a dat [dracul] poroncă tuturor slugilor sale, ca să *apuce* care încotro a vedé cu ochiĭ, şi pretutindene, pe mare şi pe uscat, să vîre vrajbă între ómenĭ..."

Balada „Mĭerla şi sturḑul":

Eŭ de gura ta
Şi de-a maĭcă-ta,
Unde să mĕ duc?
Incotro s'*apuc*?...
(Burada, Dobrogea p. 129)

Apuc „s'acheminer“, fie cu acusativul, fie în construcţiune preposiţională, e fórte des la ceĭ vechĭ în descrierĭ topografice.

O hotărnicíă moldovenéscă din 1644 (A. I. R. I p. 87): „am început dila petrile-albe în stănca ča mare, şi pogori suptŭ piscul în dreptul locului în matca părăului ce vine despre hărcul, şi de acolo dreptu în groapa-mălaĭului ce ĭaste în dreptul guri valii Căcaci, şi de acolo suptu margine în capu chičorului din mijloc lăngă mocirla Căcaţii într'o moviliţă care ĭaste suptŭ gropa-boului alăture cu vale Căcacii, şi acolo s'au făcut boor într'un ğugastru lăngă cel vechĭu, şi *apucă* chičorul din mijloc la délŭ în pădure pănă ĭasă în făntăna lui Vărlan, şi din făntăna lui Vărlan în dreptul locului în făntăna Rogozăi, şi din făntăna Rogozăi în lacul-porcului, şi din lacul culmé délului Bănilă pănă într'un ştejar unde am aflat boorul vechĭu, şi de acolo tot culmé în ğos păn'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechĭu şi pán în bălcul lui Balhic, şi *apucă* chičorul din mijloc şi pogoară în gura părăului-răchiţii, şi *apucă* părăul în ğos păn în mitoh şi pănă în matca Almaşului în sus şi ĭasă în gura drumului...“

Grigorie Ghica, 1753 (Cond. Mss. a Vieroşuluĭ 1780, în Arch. Stat. f. 221): moşiĭa Căpăţăneni despra Corbeni *apucă* din apa Argeşuluĭ spre apus pre viruga din sus de cireş pen pietri pre lăngă sălaşul popei, şi *apucă* vălcéoa în sus...“

Act oltenesc din 1775 (Cond. Mss. a Govoreĭ No. 1, în Arch. Stat. p. 334): „am mersu dreptu în nucul costeliv, care ĭaste în matca Orgovii--seci, şi de aci dreptu în piĭatra care ĭaste (sic) să hotăraşte 3 hotară, însă hotarul Siliştenilor i hotarul sfintei mănăstiri i hotarul Dedoviţa al dumnélui căpitan Mihai Ştucă, şi din piĭatră au *apucat* matca api în jos pă lăngă drumul bătrăn pănă în gura Orgovii--seci...“

Construit cu pe:

Doĭna „Lena“:

> *Apucaĭ* pe drum la vale
> Ş'agĭunseĭ pe Lena'n cale...
>
> (Alex., Poes. pop. 2, 237)

Balada „Inelul şi năframa“:

> El pe cal a'ncălecat
> Şi pe drum aŭ *apucat*...

Balada „Vulcan“:

> Făcea mă-sa cum ḑicea,
> În calic îl prefăcea,
> El pe uliţe *apuca*
> Crîşmele de le cerca..

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 17: „Dacă nu te-aş ĭubi, nu mĭ-ar pĕsa nicĭ de cum să te vĕd *apucând* pe cărărĭ unde nu trebue să calce picĭorul uneĭ fete...“

In descăntece:

> Şi *apucaĭ* pe cale
> Pe cărare...

v. *Descântec.*

Apuc lucrul spre:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „mai multă sfadă şi voroavă străncĭunată s'ar fi scornit, şi mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un čas mai înainte spre descoperirea adevărului *apucat*...“

Apuc d'a-lung:

Pann, Prov. II, 90:

> Eŭ vrînd să caut comóră
> Şi'n deşert să nu muncesc,
> Cumpĕraĭ o moşióră,
> Dorinţa să'mĭ izbândesc,
> Şi o *apucaĭ* d'alungul...

In balada „Dolca", cĭobanul către cânele seŭ:

> Inainte să *apucĭ*
> Şi la furĭ drept să mĕ ducĭ,
> Pe urmele oilor,
> Prin pajiştea florilor!..
> Dolca vesel se scula,
> Câmpul d e-a-l u n g *apuca*,
> Botul prin érbă vîrînd,
> Urmele tot mirosind...

Apuc c â m p i ĭ:

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 10): „dac'aĭ sta să facĭ voe rea de tóte, ḑeŭ ar trebui dela o vreme s'*apucĭ* c â m p i ĭ..."

Cu acelaşĭ sens *apuc* î n l u m e:

Cântec din Ardél:

> Cucul cântă, mĭerla ḑice:
> Nu'ţĭ bé banĭĭ, măĭ voĭnice,
> Că ţi'ĭ carul tot stricat,
> Şi plugul neferecat,
> Şi pămîntul nelucrat,
> Ĭar tu'n l u m e - a ĭ *apucat*!...
> (Familia, 1884 p. 601)

Apuc p e u ş ă:

Pann, Prov. I, 20:

> Sare îndată cu berea
> Ş'*apucă* p e u ş'afară...

Apuc a l t ă v o r b ă:

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni (Bucĭumul 1863, p. 28):

> Acum dar să maĭ lăsâm,
> Ş'altă vorbă s'*apucâm*...

Apuc î n a i n t e:

Neculce, Letop. II p. 270: „mergănd veste la Poartă că aŭ murit Cantemir Vodă, Brăncovanul Vodă Domnul muntenesc aŭ *apucat* î n a i n t e şi aŭ isprăvit Domnia luĭ Constantin săn Duca Vodă celuĭ bătrăn..."

Costachi Negruzzi, Sobieski: „aŭ trimis pe loc pe Căpitanul Turculeţ c'o strajă de călăreţĭ, care *apucând* î n a i n t e, aŭ scos toţĭ ómeniĭ de prin sate..."

Jipescu, Opincaru p. 29: „Meseriĭaşĭ streinĭ aŭ *apucat* î n ă i n t e la aĭ noştri, şi uni câştigă şi se rumenesc, alţi pĭerd şi sĕ'ngălbinesc..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 14: „nu aşteptâ pre judele gloateei să răspunză, ce *apucâ* î n a i n t e de zise lui: nu te téme..."

I. Ruset, Sgârcitul de Molière (Buc. 1836), p. 10: „de aceĭa *apucaĭ* î n a i n t e, ca să nu te maĭ încercĭ să mă înduplecĭ..."

I. Crénɡă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 339):

„—Pot să am nădejde în voĭ?

„—Să n'aĭ nicĭ o grijă, mămucă; *apucară* c u g u r a î n a i n t e ceĭ maĭ marĭ..."

Din *apuc* „prendre une direction" se desfăşură dela sine'şĭ m ĕ *apuc* „s'engager", când direcţiunea se resfrânge maĭ cu dinadinsul asupra celuĭa ce o ĭea.

VIII°. M ĕ *a p u c* „s'engager".

Neculce, Letop. II p. 258: „Cantemir Vodă n'aŭ ţinut p a r o l a, cum s ' a ŭ *apucat* cănd l'aŭ pus Domn să omoare pre Iordachi Rusăt..."

Acelaşĭ, p. 363: „Maĭ cerşut'aŭ Turciĭ Azacul, şi s'aŭ *apucat* Moscaliĭ să'l dee cu tot venitul şi hotarul luĭ..."

Ibid. p. 233: „pe Stolnicul Constantin îl credea Duca Vodă, că'ĭ era cumnat şi s e *apuca* că va întoarce pe frate-săŭ dela Udriĭu înapoĭ, şi aşa aŭ amăgit şi eĭ pe Duca Vodă..."

Ibid. p. 214: „Constantin Stolnicul s'aŭ agĭuns cu o slugă a luĭ Grigorie Vodă pre anume Ionaşcu Cap-deghindă şi l'aŭ scos martur înaintea Divanuluĭ Impărătesc de aŭ mărturisit cumcă l'aŭ omorit stăpănu-săŭ Grigorie Vodă fără de nicĭ o vină pre Constantin Postelnicul; decĭ Grigorie Vodă dacă aŭ văzut că mărturiseşte aşa sluga luĭ, n'aŭ avut ce m'aĭ răs-

punde, că se *apucasă* p e c a p înaintea Divanuluĭ că'ĭ este năpaste..."

Nic. Muste, Letop. II p. 17: „...aŭ venit Domn ţăriĭ Dimitraşco Cantacuzino, ce aŭ fost Capichihae luĭ Petriceĭco Vodă la Poartă, *apucându*-se el să strice cetăţile ţăriĭ, să nu între Leşiĭ într'însele..."

Act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III p. 269): „Izvod de pre zapisul lui Toder Moţoc, cum s'au l e g a t să dé unchĭu-mieu lui Murguleţ părcălabul pentru vitele carile zice unchĭu-mieu c'au perit pentru pribegiĭa tătâne-mieu, să se ştie ce s ' a u *apucat* Moţoc: că va da doi boi şi doaă vaci..."

Dialog ţerănesc din Moldova:

„— Ci maĭ faci cumătru Vasile? Tot răŭ?

—Tot, cumătre! Nu'ĭ mergi spri ghini di felĭu. Nu. A maĭ adus acù o babă, cari s'a *apucat* că l'a'ndrepta..." (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

Doĭna „Cucul":

Ba! în curte'ţĭ n'oĭu întra,
Slugă nu m'oĭu *apuca*,
Ci maĭ bine m'oĭu ţinè
Cu hrana ce mĭ-a plăcè...
(Marian, Bucov. II, 75)

De aci: „m ĕ *apuc* cu cine-va p r e r e m a s, mĕ prind=paciscor, pactum ineo, pignore certo" (Lex. Bud.).

Un cântec din Moldova:

Iată mări cum eĭ beaŭ,
R e m ă ş a g că s'*apucaŭ*:
Că celuĭ ce s'a 'mbăta,
Frumos cap i s'a tăia...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 34)

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4:

„Terinte: Te'nşelĭ, cumătre! Ba eŭ m'aş *apuca* că dacă cuconaşul ar îmbla, Domnica...

„Miron: Domnica? E, cerce D-luĭ, şi'ĭ vidè; mi ţi l'a lua cu prăjina. Dar Voĭchiţa... ha, ha, ha.

„Terinte: Ha, ha, ha. Dacă ţi'ĭ aşa povestea, p u n r ă m ă ş a g..."

IX. P a r t i c u l a r i t ă ţ ĭ:

1⁰. Este a-nevoe a clasà în vre-una din rubricele de maĭ sus pe *apuc* urmat de partitivul l a, bună-óră într'un cântec satiric din Ardél:

Doĕ reţe ş'un răţoĭu,
Să'm ĭ *apuc* şi eŭ l a boĭ;
Doĕ reţe potcovite,
Să'm ĭ *apuc* şi eŭ la vite...
(Tribuna din Sibĭĭu, 1885 p. 270),

unde „*apuc* la boĭ", „*apuc* la vite", adecă „*apuc* la avere", însemnéză: c a p ĕ t p u ţ i n ce-va.

In acelaşĭ sens, dar cu o nuanţă morală, deja la Miron Costin, Letop. I p. 269: „de atuncĭ ceĭalanţĭ boĭerĭ ce era închişĭ şi ceĭ ascunşĭ maĭ aŭ *apucat* la suflete cu nădejde de viaţă...", unde în alte manuscripte (ed. Urechiă, t. I p. 527): „aŭ *apucat* la suflet" şi „aŭ *apucat* la fire".

Tot aci vine locuţiunea poporană: „luĭ ĭĭ *apucă* mâna l a tóte", când cine-va se pricepe în multe lucrurĭ măcar câte puţin.

2⁰. Compusul a i n t e-*apuc* „prévenir" ne întimpină la Coresi, 1577, ps. LVIII:

Dumnezeulŭ mieu, meseréré lui a i n t e-*apucâ*-mâ...	Deus meus, misericordia ejus p r a e v e n i e t me...

şi aprópe tot aşa în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „Dzeul mieu, meseréré lui a i n t e-*apucă*-me..."

Ibid. ps. LXXVI:

...a i n t e-*apucarâ* strajâ...	...a n t i c i p a v e r u n t vigilias...

3⁰. *Apuc* pe cine-va cu făgăduinţe, cu linguşire, cu vorbe:

Varlam, 1643, f. 213 a: „cu cuvente

bune *apuca*-i, şi daruri mari le da, şi domnii le ğuruiïa, pentru ca să sâ lépede de Hristos...“

4⁰. Forma poetică *dapuc*, cu *d* ca în „dalb=alb“, într'o colindă din Ialomiţa:

> Maïca de veste prindea,
> Fiïu în braţe că'şĭ lua,
> Cărăruïa *dapuca*...
> (G. D. T., Poes. pop. 26)

v. *Ajung. — Capĕt. — Ieaŭ — Încep. — Incerc. — Inhaţ. — Prind. — Răpesc...*

2·Apùc. — v. *Hapuc.*

1·Apucàre (plur. *apucărĭ*), s. f.; l'infinit. d'apuc pris comme substantif: action de saisir, d'empoigner, de ravir etc. „Fapta de a apuca, d'a lua, d'a prinde, d'a pune mâna; prindere de frig, de frică, de spaïmă“ (Costinescu). Substantivéză tóte sensurile verbuluĭ apuc, dar circulă maĭ ales ca sinonim cu răpire, pe când substantiviĭ apucat şi apucătură aŭ căpĕtat nuanţe cu totul diferite.

Dosofteïu, 1680, ps. LXI:

Nu nedejdïuireţ pre strâmbătate, şi spre *apucare* nu doriretŭ...	Nolite sperare super iniquitatem, et super rapinas nolite concupiscere...

unde la Coresi, 1577: „Nu upovăireţi în nedereptate, şi în răpire nu jeluiţi...“

Varlam, 1643, I f. 4 a: „întru inima vamâşului ïubirïa banilor petréce, lâcomiïa, strâmbâtatïa, *apucările*...“

Ibid. f. 274 b: „acolo vorŭ sta înainté noastrâ râutâţile hie-câruïa de noi, sta-vorŭ nemilostivirile noastre, vrâjmâşiile, *apucârile*, pradele...“

Antim, Predice p. 84: „să ne ferim, din cât ne va fi putinţa, de curvie, de beţie, de zavistie, de vănḑărĭ, de *apucărĭ*, de năpăştĭ şi de alte multe ca acestea...“

v. *1·Apuc. — 2·3·Apucat. — 1·2·Apucătură. — Pradă. — Răpire...*

2·Apucàre, s. f.; t. de Vétér. popul.: phymatose, eaux aux jambes. Termen poporan maĭ obicĭnuit pentru acéstă bólă de vite şi maĭ ales de caĭ este apă.

Vineţki Avgi-başa, Cărtecică, Bucurescĭ 1806 p. 68—70: „Ohfatŭ, care să zice turceşte arpalama, rumânéşte: au luatŭ apă la pičoare, sau din grăunţe s'au vătămatŭ, de care fie-şĭ-care boală voïu pune cu lécurĭ deosebite. Ačastă boală ïaste de vântŭ, de bucate, de orzŭ, din apă, din frigŭ, din ostenélă, de răcélă...“; apoĭ maĭ jos: „Ohvatŭ, apă la calŭ, adică *apucare*...“; maĭ încolo: „Ohvatŭ de vântŭ, adică *apucare*...“

Termenul pare a fi o simplă traducere din polonul „ochwat“, care însemnéză „saisissement“.

v. *5·Apă.*

1·Apucàt,-ă, adj.; le part. passé d'apuc pris comme adjectif: 1⁰. saisi, empoigné, ravi etc.; 2⁰. emporté, violent; 3⁰. ayant pris froid. In primul sens, sinonim cu luat, prins, căpĕtat, înhăţat etc., adjectivând tóte înţelesurile verbuluĭ apuc: *apucat* de pept, *apucat* de hoţĭ, *apucat* de frigurĭ, *apucat* din somn, *apucat* la strîmtóre, *apucat* pe loc, *apucat* a'şĭ ţiné cuvîntul, şi altele. Este interesant maĭ ales sensul al doilea, născut aprópe prin aceïaşĭ trecere logică ca în francesul „emporté“ şi'n care cuvîntul devine sinonim cu ĭute, cu aprig, cu năbădăïos, cu pornit.

O doïnă din Bucovina:

Nu mi 'ĭ cĭudă de bărbat,
Că orĭ-cât e de-*apucat*,
Tot se'ntórce câte-o dată
Ş'a sa dragoste'mĭ arată...
(Marian, Buc., II, 18)

In sensul al treilea, născut din cel de'ntâĭu prin sub-înţelegere „de frig", *apucat* e sinonim cu r e c i t.

„De a recit cine-va la mijloc, dic că'ĭ a p u c a t" (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

L. M.: „*apucat*=recit, de copiĭ".

v. ¹·*Aprig*. — ¹·*Apuc*. — ²·³·*Apucat*. — ³·*Apucătură*. — ¹·*Ĭute*.

²·**Apucàt** (plur. *apucate*), s. n.; le part. passé d'a p u c pris comme substantif: rapine, prise. Sinonim cu j a f şi p r a d ă. Corespunde formaţiuniĭ participiale latine „raptus", de ex.: „ex r a p t o vivere=a trăi din *apucat*".

Urechia, Letop. I p. 144: „Ştefan Vodă fiind ca un leŭ gata d e *apucat*, ce nu'l poate nime îmblănzi şi luĭ odihna altuĭa îĭ părea cu pagubă..."

Cantemir, Chron. II p. 184, despre Cumanĭ: „cu tălhuşagurĭ şi cu *apucatul* a trăi era obicĭuiţĭ..."

Locuţiunea „p e *apucate*" funcţionéză ca adverb cu sensul fundamental de „în pripă", cătră care se adaoge noţiunea de „împrăştiat": „fac p e *apucate* = mĕ pripesc fără şir a face multe".

„P r e *apucate* = raptim" (L. M.).

Basmul „Sânta Vinere" (Sbiera, Poveştĭ p. 307): „De gobăĭ, de vacă, de grădină, de nişte sĕmĕnăturĭ, de tóte trebuĭa să grijascǎ tot ea, aşa cât maĭ că nu găsĭa timp să caute de copiĭ şi să'şĭ facă şi ce-va de mâncat, da încă de măturat prin casă, de spălat blidele, de zolit cămeşile! Tóte acestea le făcea numaĭ p e *apucate*, când încăpea cu timpul..."

v. ¹·*Apucat*. — ³·*Apucat*. — ¹·*Apucătură*. — *Grabă*.

³·**Apucàt**, s. n.; t. de Méd. popul.: mal caduc, haut-mal, douleurs convulsives des petits enfants. Altfel dis b ó l a - c o p i i l o r şi r e u l - c o p i i l o r, maĭ avênd o mulţime de alte numirĭ poporane, precum: d u c ă - s e - p e - p u s t i ĭ u, s g h i h u é l ă, a l t e - a l e a, n ă b ă d ă ĭ, s t r o p ş i t u r ă, a - b ó l ă etc. *Apucat* se dice maĭ în specĭă când este vorba de pruncĭ, dar e fórte potrivit şi pentru e p i l e p s i a în genere, căcĭ termenul sciinţific vine şi el din grecul ἐπίληπτος „saisi, surpris, possédé par le diable", ceĭa-ce corespunde pe deplin cu credinţa poporană română.

„Ţeraniĭ pun sub căpĕtâĭul copiluluĭ mic, dela nascerea luĭ şi pînă la şése septĕmânĭ împlinite, o carte care se numesce A v e s t i ţ a, ca să nu se apropie dracul de el să'l a p u c e; căcĭ epilepsia o numesc ţeraniĭ *apucat* saŭ r ĕ u l c o p i i l o r..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

D. S. F. Marian (Descântece p. 199) descrie în următorul mod acéstă bólă: „...un felĭu de cârceĭ de stomah, carĭ frământă pre copiĭ în nuntru şi-ĭ sgârcesc une-orĭ aşa de tare, pînă ce-ĭ fac ghĭem şi le duc picĭórele la gură. Alte orĭ copiiĭ, ce sînt torturaţĭ de acéstă bólă, fac spume la gură, schimbă felĭu de felĭu de feţe, ba adeseorĭ se schimosesc, adică li se sucesce vr'o mână, vr'un picĭor, se'ncrucişéză, li se strîmbă fălcile, li se slăbesc tóte nervele, şi remân apoĭ, dacă se'ntîmplă să nu móră, astfelĭu schimosiţĭ pentru tótă viéţa. Insă ceĭ maĭ mulţĭ copiĭ nu pot petrece şi scăpa de acéstă bólă uricĭósă, ci maĭ de grabă mor. R ĕ u l c o p i i l o r îl capĕtă maĭ ales din spaĭmă mare şi când zac mult de altă bólă. In limba germană se numesce acéstă bólă F r e i s e n. In mitricele morţilor am aflat că ceĭ maĭ mulţĭ

preoţĭ din Bucovina aŭ înscris'o ş'o maĭ înscriŭ încă uniĭ prin F r a s...“

G. D. Teodorescu (Poes. pop. 362 sqq.): „*Apucatul* saŭ î n c l e ş t a t u l corespunde, la copiiĭ micĭ, cu colicele. Când pruncul se svîrcolesse şi plânsul îĭ este înăbuşit de durerĭ, babele şi móşele ḑic că: e a p u c a t de inimă saŭ de rînichĭ; de aceĭa îl scaldă în apă caldă şi, trăgêndu'l pe corp cu unt próspet, îĭ ḑic acest descântec:

Eŭ m'am sculat
Şi am plecat
Pe cale
Pe cărare
Pe uliţa mare
La rîul luĭ Iordan,
La fântâna luĭ Bogdan etc.

„După ce descântecul se ḑice de treĭ orĭ în timpul scăldatuluĭ, copilul e o-blojit cu foĭ de vérḑă, înfăşat în scutece calde şi culcat ca să înăduşéscă. I n c l e ş t a t u l, afară de *apucat*, se maĭ cunósce şi sub numele de s t r î n s, s t r î n s u r ă, s t r î n s ĕ t u r ă, î n c l e-ş t ă t u r ă...“

v. ¹·*Apuc.* — ¹·²·*Apucat.* — ²·*Apucătură.* — *Avestiţă.* — *Bóla-copiilor.*—*Fras...*

Apucàte (pe-), adv.; „à bâtons rompus“ (Cihac).. — v. ²·*Apucat.*

Apucătòr,-óre, adj. et subst.; qui saisit, qui empoigne, qui ravit etc. „Acela care a p u c ă cu ĭuţélă, care înhaţă cu lăcomiă, care ĭea ce-va prin amăgire, care are obiceĭu d'a lua ce nu este al seŭ“ (Costinescu). Sinonim cu j ă f u i t o r saŭ p r ă d ă t o r. În antitesă cu d a r n i c. E maĭ cu sémă des ca epitet al lupuluĭ şi al fiarelor selbatece.

Varlam, 1643, I f. 1 b (Luc. XVIII, 11): „nu sâmtu ca alalţi oameni *apucători*, nedirepţi...“, unde în Noul Testament din 1648: „nu sănt ca alalţi oameni j ă h u i t o r i, nederepţi...“

Ibid. f. 93 a: „avut'ai înpâraţi mulţi, Ierusalime! ce aceĭa au fostŭ râi şi nedirepţi, *apucâtori* şi p r â-d â t o r i...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve de ploe, f. 119 a): „tu eşt milos, ĭară noĭ nemilostivi; tu eştŭ darnic, ĭară noĭ *apucători...*“

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Mart. 12 f. 30 b: „aceştĭa ce să ğurâ şi să blastămâ cu strâmbulŭ, măzditoriĭ şi luâtoriĭ de mitâ şi *apucătoriĭ*, de'ş petrecŭ cu bişugŭ adunatŭ cu vicleşugŭ...“

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 502): „pâziţi-vâ de prooroci minciunoşi, carii vorŭ veni cătrâ voi întru înbrâcâminte de oi, ĭarâ deîn lâuntru săntŭ l u p i şi *apucâtori...*“

Nic. Muste, Letop. III, p. 18: „Tătariĭ sănt l u p ĭ *apucătorĭ*, pradă, robesc, bat şi căznesc pre creştinĭ...“

v. ¹·*Apuc.*

¹·Apucătùră (plur. *apucăturĭ*), s. f.; 1°. rapine, pincée; 2°. façon, manière de s'y prendre. In ambele accepţiunĭ se întrebuinţéză maĭ cu sémă la plural. In sensul de'ntâĭu e ce-va maĭ puţin decât substantivul a p u c a t.

Costinescu: „*Apucătură*, aceĭa cât se a p u c ă, cât se ĭea, cât se póte lua cu doĕ saŭ treĭ degete.“

L. M.: „*Apucătură*, punerea mânilor, luarea în mânĭ, de ex.: cu o *apucătură* l'a aruncat în aer.“

1°. *Apucătură* „rapine“:

Nic. Muste, Letop. III, p. 26: „După robiea Ducăĭ Vodă, venit'aŭ Domn ţăreĭ Dimitraşco Cantacuzino cu a doua domnie; ĭar nimică n'aŭ schimbat firea sa; şi ĭarăşĭ lăcomie, şi *apucăturĭ*, şi făcea strămbătăţĭ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 240: „Ruşfeturĭ şi *apucăturĭ* nu se

socotĭa câte lua toţĭ în toate părţile, sferturĭ şi dăjdĭ marĭ pe toate lunile, şi maĭ de multe orĭ îndoite, avĕnd pe la ţinuturĭ oamenĭ Grecĭ..."

Jipescu, Opincaru p. 108 : „Cine nu lucréză nimic, şi cel ce trăĭeşte dîn jafurĭ, dîn jumulelĭ, dîn *apucăturĭ*, dîn înşelărĭ, ala este trîntor..."

2°. *Apucătură* „façon".

L. M. : „nu 'mĭ plac *apucăturile* luĭ."

Cihac : „*apucăturĭ* bune, rele=bonne, mauvaise conduite."

I. Ruset, Sgârcitul (Buc. 1836) p. 25 : „d'o mie de orĭ ţĭ-am zis, fătul meu, că *apucăturile* tale nú 'mĭ plac de loc; pré mult te vîrĭ pîntre coconaşĭ...", unde la Molière: „je vous l'ai dit vingt jois, mon fils, toutes vos m a n i è r e s me déplaisent fort; vous donnez furieusement dans le marquis..."

Gr. Grădişténu, Domnu Pursoniac (Buc. 1836) p. 7 : „m'am uĭtat la dînsu o jumătate de cés bună, ş'atât de bine ĭ-am băgat de sémă *apucăturile*, încât acum îl cunosc, ca p'un ban rău, ce fel de om este..."; şi maĭ jos, p. 28 : „oameniĭ cu duh se văd după *apucăturĭ*"; unde la Molière nu se aflâ cuvîntul corespundĕtor.

v. ¹·*Apuc.* — ²·*Apucat.*

²·**Apucătùră,** s. f.; t. de Méd. popul. : 1°. crampes d'estomac, douleurs spasmodiques; 2°. empoisonnement mercuriel. In primul sens, este un fel de c â r c e ĭ u şi se confundă cu a p u c a t u l, deşi acesta se aplică maĭ cu deosebire la prunci, nu la ómenĭ marĭ; despre casul al doilea, în care babele atribue mercuriuluĭ luat în beutură bubele saŭ beşicele ce es şi se sparg pe corp,

v. *Argint-viŭ.*

1°. *Apucătură*, „crampes".

Se întrebuinţéză maĭ adesea în asociare cu terminul î n t ă l n i t u r ă.

„De a recit cine-va la mijloc, ḑic că 'ĭ a p u c a t şi 'ĭ descântă de *apucătură* şi î n t ă l n i t u r ă, trăgêndu'l şi cu untură de porc negru tăiat la Icnat..." (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

v. *Ignat.—Porc.*

„Pentru *apucătură* se bea buruéna numită r ă t e z ă t u r ă, fértă cu apă ne'ncepută. *Apucătura* este când dóre tare la stomah; ér când recesce cine-va, ḑice că l'a apucat î n t ă l n i t u r a..." (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ).

După un manuscript de Aron Prijbénu (Tocilescu, Rev. II t. 1 p. 385), „un descântec de *apucătură* şi î n t ă l n i t u r ă:

„Trage baba pĕ bolnav pĕ spate cu apă, săpun saŭ oţet şi unt-de-lemn, şi ḑice : Strigóĭca a gâsit uşa casiĭ deschisă, feréstra destupată, focul stins; în dinţĭ pĕ (cutare) l'a luat, sângele 'ĭ a sorbit, la pămînt l'a trăntit, cu morţiĭ l'a socotit. Maĭca Domnuluĭ din cer a auḑit, în braţe l'a luat, pĕ masă de argint l'a pus, cu basma de fir l'a şters, oscĭórele i le-a dres, junghĭul i l'a scos, sănătatea să'l pătrunḑă pîn' în os. Strigóĭcă Moróĭcă, desfă (cutăruĭa) de orĭ-ce reŭ aĭ pus pĕ dînsul, că în piuă te-oiŭ pisa, în móră te-oiŭ măcina, în vînt te-oiŭ arunca, încât noriĭ s'or mira. Desfă'l (pĕ cutare) de 99 *apucăturĭ*, de 99 î n t â l n i t u r ĭ, de 99 aplecăturĭ, de 99 deocheturĭ, de 99 junghĭurĭ, strîns cu cés reŭ, tu a p u c a t u l e, tu î n t ă l n i t u l e, colţatule, urîtule, grozavule, negritule, eşĭ, du-te (dela cutare), din spatele luĭ, din pĭeptul luĭ, spinarea luĭ, rinichiĭ luĭ, ficatul luĭ, inima luĭ, din sgârcĭul nasuluĭ, din faţa obrazuluĭ, că (cutare) nu vĕ póte purta, nu vĕ póte cina, adăpa şĭ plimba. Eşiţĭ! du-te preste prăpăstiĭ şi munţĭ, la fata Craĭuluĭ-înpĕrat, unde vĕ aştéptă cu mese întinse,

fâclii aprinse, acolo vĕ este cina, acolo vĕ e odihna, acolo vĕ potoliţĭ, acolo să vĕ risipiţĭ, să rĕmâe (cutare) luminat ca argintul cel curat; eŭ mĕ închin cu descântecul, Maĭca precistă cu lécul..."

v. *Întâlnitură.—Rătezătură.*

2°. *Apucătură* „empoisonnement mercuriel."

„L u m i n o s u l cresce în pădurĭ şi fîneţe, în forma cucuteĭ, avênd florĭ albe măcĭulate ca flórea liliaculuĭ. Se vorbesce de bătrânĭ că acéstă plântă e folositóre pentru *apucătură*, adecă bólă venită din argint-viŭ dat din duşmăniă într'o bĕutură. Când bubele pe trup încep a sparge, se ĭea luminosul, se fierbe sâmbătă séra pînă a nu apune sórele, cu apă ne 'ncepută şi fără a vorbi cu nimene, apoĭ se pune la un loc curat, şi a doua ḑi Duminecă, pînă a nu resări sórele, bolnavul se spélă cu acea apă pe bube..." (N. Ţărcus, Covurluĭu, c. Piscu).

„Luminosul", la Dr. Brândză „luminósa", maĭ numit „năprasnic", „curpen-de-pădure", „curpeniţă", este „Clematis", maĭ ales „Clematis erecta" şi „Clematis vitalba", o plântă care deja în vechime se întrebuinţa pentru vindecarea a tot felul de bube saŭ beşicĭ. „La vertu antipsorique de la clématite était connue des anciens; Pline, Dioscoride et Galien en ont parlé. Il est à regretter que les médecins aient laissé tomber dans l'oubli une plante aussi énergique..." (Cazin, Plantes médicinales[3], p. 330).

v. [1]*Apuc.*—[3]*Apucat.*—*Curpeniţă.*

Apuitòr. — v. *Apunĕtor.*

Apùĭu. — v. *Apun.*

Apùn s. **apùĭu** *(apus, apunere)*, vb.; se coucher (des astres), se fermer (des yeux); fig.: décliner, descendre; s ó r e *apune*, le coucher du soleil. In privinţa sóreluĭ, e sinonim cu a s f i n ţ e s c şi s c a p ĕ t; în antitesă cu r e s a r. Lătinesce a p p o n o = a d p o n o însemnéză „pun lîngă", de unde „culc=colloco". La Macedo-românĭ pînă astăḑĭ: „să te *apunĭ* caplu a teu=pune'ţĭ jos capul" (Şaĭnénu, Semasiologia p. 181), adecă: „culcă capul". „Sórele *apune*" vrea să ḑică: „le soleil se couche". Desvoltarea sensuluĭ e fórte uşóră, şi totuşĭ numaĭ la Românĭ l'a căpĕtat a p p o n o, cel puţin ca verb, căcĭ substantivul a p u s are paralelurĭ şi 'n cele-lalte limbĭ romanice.

Cantemir, Divanul 1698, f. 4 b.: „Ĭarna va lipsi, şi soarele nu va *apune*, căci noapte nu să va face..."

Costachi Conachi, p. 234:

Eŭ ĭubesc şi arḑ în pară la răsăritul de soare,
Şi mĕ vaet când *apune* că arḑ încă şi maĭ tare...

Costachi Negruzzi, „Melancolia":

Nu bag sémă că d'asupră'mĭ vijelia se stîrnesce,
Saŭ că sórele *apune*, orĭ că tunetul vuesce...

O doĭnă:

Olĭolĭo, sóre rătund!
De-aĭ *apune* maĭ curând...
(Alex., Poes. pop.[2] 256).

Alta:

Am o mândră ca ş'o cruce,
Şi la lucru n'o pot duce;
Diminéţa'ĭ rouă mare,
Şi se udă pe picĭóre;
Când *apune* sfîntul sóre,
Staŭ ţînţariĭ să te-omóre...
(J. B., 425)

A. Pann, Erotocrit p. 27:

Şi cum se arată nóptea şi l u m i n a aŭ *apus*,
Iară ca şi maĭ 'nainte la acelaş loc s'aŭ dus...

„Când cine-va a murit, se ḑice: ĭ a *apus* s t é ų a“ (Mironescu, Némţ, c. Frumósa).

Cântec macedo-român (Coll. Mss. Dr. Obedenaru):

Ah, voĭ puiĭ asburătorĭ,
Çi asburaţĭ pîn' tu niorĭ,
Nihĭam să vă *apunéţĭ*...

= Ô vous, oiseaux de haut vol, qui volez jusque dans les nuages, d e s c e n d e z un peu...“

O c h i ĭ *apun* când se închid, prin asociaţiune de ideĭ între „lumina“ ochĭuluĭ şi „lumina“ stelelor.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 119 b: „Acumŭ toate mădulările trupeştĭ deşĭarte se arată, fiind moarte şi nemişcate şi toate netrĭabnice: mănule şi pičoarele săntŭ legate, o c h i ĭ *apuseră* şi audzulŭ asurdzi, limba cu tăcére să îngrădi...“

C. Conachi p. 155:

Inalţĭ Dumneḑeĭ!
Ce vĕd ochiĭ meĭ
De clipesc ş'*apun*?
Sub chip omenesc
Un înger ceresc
Vĕd şi se supun...

Figurat la I. Văcărescu, p. 211:

Mărirea tinereţiĭ
Eŭ simţ c'o am repus:
De tot lumina vĭeţiĭ
Acuma mĭ-a *apus*...

La Beldiman, Tragod. v. 715:

Venind, merg cu toţĭ la Curte, pun la cale, sfătuesc,
Argimagzarĭul la Pórtă să se facă rînduesc,
Să arate starea ţĕriĭ şi cele ce-aŭ suferit,
M i l a eĭ să nu *apuĭe*, c'apoĭ sînt toţĭ de perit...

Tot aşa se póte ḑice că: bucuria *apune*, fericirea *apune*, însişĭ ómeniĭ *apun* când se apropie mórtea.

In sensul din urmă, ne întimpină forma reflexivă într'un text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 644): „căutăndŭ îndărătŭ să vază pre dereptii, de carii se înpartŭ, ce li s e v o r ŭ *a-pune* d e î n t r e o c h i şi nu se vorŭ puté întoarce înapoi...“

O frumósă icónă a vieţeĭ dela ţéră „când s ó r e l e *apune*“, la Boliac:

Când s ó r e l e *apune* pe văĭ şi pe colnice;
Când satul tot se umple de vacĭ şi de junice;
Când sare viţeluşiĭ şi ugerul e plin;
Când rumene copile, flăcăiĭ numaĭ zale,
Îşĭ rîd cu dinţĭ de lapte, se trag de mâĭnĭ din cale,
Îşĭ spun câte o glumă, îşĭ ĭeaŭ mărul din sîn...

Ca substantiv invariabil e fórte poporan compusul s ó r e - *apune* „coucher du soleil“ în oposiţiune cu s ó r e - r e s a r e „lever du soleil“.

Un zapis de vînḑare, 1690 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ, 1754, în Arch. Stat. f. 534 a): „vândutu-ĭ-am dumnélui pivniţa noastră de piĭétră din Târgovişte cu tot locul cât să va alége şi cu un loc de prăvălie alăturé cu pivniţa, care loc mérge în lung din uliţa cé mare spre s o a r e - *apune* până în uliţa caré mérge pre lângă locul Hriziĭ Banul...“

Basmul „Picĭ ramură“ (Stancescu, Basme p. 2): „a întrat vrăjmaşul dinspre s ó r e - *apune* şi ne pustiesce ogórele...“

Alexandri, Legenda Ciocârlieĭ:

Seninul dulce-al ḑileĭ, răvnind acea minune,
Din s ó r e l e - r e s a r e şi pîn'la s ó r e-*apune*,
Se'ntinde pe d'asupră'ĭ cu bolta luĭ rotundă,
Voind să'ĭ fac'un templu în care s'o ascundă...

unde articulatul s ó r e l e - r e s a r e este o licenţă poetică.

De la Vrancea, Sultanica p. 45: „D'o fi fată, o s'alerge d'a 'ncâtelea pe la s ó r e - r ĕ s a r e pîn'o vedé pe dracu la s ó r e - *apune*...“

„Vîntuluĭ dela a p u s i se ḑice s ó r e-*-apune* şi M u n t é n u“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

La prima persónă *apun* saŭ *apuĭu* nu se aude maĭ nicĭ o dată, ceĭa ce se explică prin însuşĭ sensul acestuĭ verb; la subjunctiv însă şi la participiŭ presinte se rostesce tot-d'a-una cu *n* muĭat: *apuĭe, apuind*, nu: *apună, apunênd.*

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braş., p. 524): „mâniĭaţi-vâ şi nu greşireţi, soarele să nu *apue* în măniĭa voastrâ..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 1 (f. 2 a): „Şi bătându-să [Isus Navi] cu inoplemeniciĭ şi soarele *apuindŭ*, avândŭ inemâ la războĭu s'au rugat luĭ Dumnedzău şi dzâsâ să stĭa soarele, şi îndată stătu şi să opri soarele din calĭa sa să nu *apue...*"

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 15: „eu m'amŭ datŭ cu totul la privire aceştiĭ mulţimi de stele, din care unele era scânteioasă şi altele strălucitoare; eu socotiemŭ, eu însemnamŭ a lorŭ mare deosebire, a lorŭ aşăzare, a lorŭ mişcare şi a lorŭ floare, unele răsărindŭ şi altele *apuindŭ...*"

v. ¹·²·*Apus.—Pun.*

apùne (**Sóre-**).—v. *Apun.—Sóre-apune.*

Apunĕtòr s. **apuitòr, -óre,** adj.; „descendant, du soleil" (Cihac).

v. ¹·*Apus.*

A-pùrure, adv.; toujours, en tout temps, continuellement. T o t - d ' a - u n a saŭ h o j m a. Din prepoşiţionalul *a* (=ad) şi din p u r u r e, de care nu se deosebesce prin sens. Maĭ obicĭnuit îşĭ acaţă pe emfaticul *-a* (v. ⁵·*A*): *a-pururea.*

I. Văcărescu p. 29:

O ce simţire! o ce plăcere!
In noĭ s'aprinde foc ce nu piere;
Ş'aprins *apururea* 'n noĭ să fie,
Jurâm p'altar de statornicie...

Îşĭ maĭ prepune une-orĭ pe d e: d e-*-a-purure* saŭ d'*a-purure.*

Beldiman, Tragod. v. 3915:

Dar de eĭ a se încrede nicĭ o dată nu putea,
De aceĭa 'n îngrijire d e *apururea* plutĭa...

v. *Purure.*

¹·**Apùs, -ă**; le part. passé d'a p u n pris comme adjectif: couché (des astres), fig.: sur le déclin, disparu. Sórele *apus.* Lumină *apusă.* Stele *apuse.* Figurat: bucuriă *apusă*; némurĭ *apuse* în întunerecul vécurilor etc.

La negativ, n e-*apus* însemnéză maĭ mult ceĭa ce nu póte să a p u ĭ e saŭ nu a p u n e nicĭ o dată.

Varlam, 1643, I f. 245 a: „Isus Hristos, direptul soare, lumina cé n e - *apusâ*, strâluciré cĭa véĕnicâ..."

Şépte-taine, 1644, p. 127: „mĭargemŭ spre lumina cĭa ne-*apusâ* a dzilei mărirei lui Dumnedzău..."

Cu acelaşĭ sens n e - a p u i t o r.

Cantemir, Divanul 1698, f. 80 b: „lumina lumii în lumina credinţii, adecă în soarele cel n e - a p u i t o r ĭ u a o preface..."

v. *Apun.—²·Apus.*

²·**Apùs** (plur. *apusurĭ* şi *apuse*), s. n.; 1⁰. coucher (des astres); 2⁰. occident, ouest; fig.: déclin. In primul sens, *apus* este dinamic, însemnând treptata a p u n e r e a stelelor; în sensul al doilea e static, arĕtând regiunea ceruluĭ unde stelele a p u n. In ambele sensurĭ e sinonim cu a s f i n ţ i t, cu s ó r e - -a p u n e, cu s c ă p ĕ t a t. Prin sens şi prin partea radicală -p o n- coincidă cu ital. şi portug. p o n e n t e, span. p o n i e n t e, provenţ. p o n e n t (Cihac).

1⁰. *Apus* „coucher".

Se ḑice maĭ adesea *apus* d e s ó r e, nearticulat, construindu-se cu s p r e, l a, p e l a.

Balada „Óia năsdrăvană“:

Şi mi s'aŭ vorbit,
Şi mi s'aŭ şoptit
La *apus* de sóre
Să mi te omóre...
(G. D. T., Poes. pop. 435)

Colindă muntenéscă:

Spre *apus* de sóre,
Cam pe drumul mare,
Trec
Şi se petrec
Stolurĭ de voĭnicĭ
Pe caĭ povîrnicĭ...
(Ibid. 91)

Balada „Mioriţa“:

Eĭ se sfătuiră
Pe l'*apus* de sóre
Ca să mi'l omóre...

Figurat, la Costachi Conachi, p. 100:

Amar nouă! ce durere ne arde şi ne topesce!
Noĭ murim, şi lumea tótă nimic nu ne folosesce:
Nu'ĭ scăpare... căcĭ nădejdea dela noĭ este departe;
S'o 'nchegat lumina vieţeĭ cu *apusul* cel de moarte!...

Ibid. p. 224:

Tu pătrundĭ a mea simţire cu luminĭ ce în cer nu's...
Tu eştĭ Dumnedeŭ de viaţă, tu eştĭ stea fără *apus*...

Gr. Alexandrescu, Mănăstirea Délul:

Măreţul turn, trist martur l'al nostru trist *apus*...

şi tot acolo maĭ jos cu sensul direct:

Aşa în a mea rîvnă, pe locul părintesc,
Fiŭ al astor ruine, ţărîna lor slăvesc;
Încă 'mĭ aduc a-minte de gróza ce simţiam,
Când la *apusul* dileĭ scheletul lor priviam...

2°. *Apus* „occident“.

Un bócet din Moldova:

Ĭe-te după sfântul sóre,
Luminos şi frumos tare,
Că-ĭ nainte mergĕtor
Şi 'napoĭ întorcĕtor:
Merge dela resărit
Şi pînă la asfinţit,
Şi dela *apus*
După ce s'a dus
Merge ĭar la resărit...
(Burada, Inmormînt. p. 121)

Rare-orĭ se dice în acest sens, printr'un fel de pleonasm poporan, „*apusul* sóreluĭ“.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 14: „şi ĭară să hie svintii mănăstiri o moşie în muntele Bucécĭului, însă de către *apusul* soarelui toată parté jupănésii Caplii den Cocorăşti...“

Apus este unul din cele patru puncturĭ cardinale.

Predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 190): „date fură noao patru eyagghelii, derep-ce săntŭ stlăpi acésté lumiei, că şi lumé patru părţi avăndŭ: răsăritulŭ, *apusul*, miază-noapte, amiază-zi, pentru acéĭa se cădé şi stlăpi a fi patru...“

Apus se pune obicĭnuit în antitesă cu resărit.

Balada „Sórele şi luna“:

Noĭ cât om trăi,
Nu ne-om întâlni:
Când eŭ merge-oĭu la *apus*,
Tu la resărit te-aĭ dus;
Când tu merge'ĭ la *apus*,
Eŭ la resărit m'am dus...
(Burada, Dobrogea p. 172)

Cimilitura despre Scrisóre: „Limbă dulce saŭ amară, grăesce la resărit şi s'aude la *apus*“ (Alex., Poes. pop.²·, 393).

Proverb despre cine povestesce fără şir: „Îmĭ vorbescĭ una dela resărit şi alta dela *apus*“ (Pann, III, 131).

„Resăritul şi *apusul*“ = lumea întrégă.

Moxa, 1620, p. 351: „toţi domnii pămăntului şi toţi vitéjii lumiei dela răsărit pănă la *apus*...“

Varlam, 1643, I f. 45 a: „într'un časŭ ĭaste de o datâ şi în cerĭu şi pre pâmântŭ, şi la râsăritŭ şi la *apusŭ*, şi în toate laturile lumiei..."

In urma schismeĭ luĭ Fotiŭ (858), religiunea creştină s'a despărţit în doĕ marĭ secte: biserica Resărituluĭ saŭ grécă, şi biserica *Apusuluĭ* saŭ latină.

Urechia, Letop. I p. 106, vorbind despre Conciliul dela Florenţa: „în loc de împreunare, nicĭ să auză de numele Papiĭ şi a bisericiĭ *apusuluĭ*..."

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XLIX, ne intimpină forma *appus*:

... de răsăritul soarelui pără la *appus* (аппоус)...	... a solis ortu usque ad occasum...

In graĭul vechĭu *apus* se întrebuinţéză şi la plural: *apuse* şi *apusurĭ*.

Coresi, 1577, ps. CII:

... cătŭ stau răsăritele de *apuse*, deluîngat'-au de noi fără-delégile noastre...	... quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras...

unde şi'n textul grec e pluralul: „*ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν*", ca şi'n cel paleo-slavic: „vŭstotzi ot zapadŭ". Însă la Silvestru, 1651, e singular: „câtu'ĭ de departe răsăritulŭ de *apusŭ*".

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 460 (Esai. IX, 12):

Siriĭa despre răsariturile soarelui şi pre Elini dela *apusurile* soarelui...	*Συρίαν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν...*

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) LXVII:

Ce luĭ preste *apusurĭ*, ce s'aŭ suit, cale
Îĭ faceţĭ şi'l proslăviţĭ şi'n dél şi în vale...

v. ¹·*Apus*. *Asfinţit*. — *Scăpĕtat*.

Apusén, -ă, adj. et subst.; 1⁰. „occidental, habitant de l'occident" (Cihac); 2⁰. appartenant à l'église romaine. In oposiţiune cu resăritén.

„Vîntuluĭ de médi-di se dice Vîntul-mare şi *Apusanul*" (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

v. ²·*Apus*.

Apùst (plur. *apusturĭ*), s. n.; t. de Moulinage: écluse. Termen maĭ obicĭnuit este jilip; se dice şi stăvilar.

„*Apust* la móră se numesce o clădire din treĭ păreţĭ de scândurĭ, doĭ lateralĭ şi unul în faţa ĭezetureĭ unuĭ ĭaz, maĭ adăugêndu-se o podélă făcută éră̦şĭ din scândurĭ. La păretele din faţa ĭezetureĭ se aşédă 2-4 stavile, carĭ în timp ploĭos se rădică, căcĭ altfel împlêndu-se ĭazul de apă s'ar strica ĭezetura, s'ar scurge tótă apa şi móra n'ar maĭ îmbla" (I. Solescu, Sucéva, c. Lămăşenĭ).

„*Apust* la móră este ezitura cea de lemn, care opresce apa când vrea, şi'ĭ dâ drumul éră̦şĭ când vrea" (G. Bottez, Iaşĭ, c. Chişcărenĭ).

La prima vedere, *apust* ar păré a fi latinul appositum, ĭar prin urmare dublet etimologic cu adăpost (=adpositum), ceĭa ce s'ar potrivi sub raportul sensuluĭ şi n'ar fi tocmaĭ greŭ de susţinut în privinţa fonetică. Totuşĭ originea latină saŭ romanică trebuĭ cu totul înlăturată. Moldoveniĭ aŭ luat cuvîntul dela Polonĭ: upust „die Schleuse an einem Teiche", din vechĭul slavic upustiti „dimittere". Linde (v. Upuscić) aduce o mulţime de texturĭ polóne, din carĭ ĭată cel de'ntâĭu: „do zatrzymania wody w stawie albo wypuszczenia jej są upusty = pentru oprirea apeĭ în ĭaz saŭ pentru scóterea eĭ sînt *apusturile*". Dela Polonĭ aŭ primit acéstă vorbă şi Rute-

niĭ: o p u s t „Schleuse“ (Zelechowski, I, 574). Din polonul u p u s t vine românul *apust* prin dissimilaţiune vocalică.

v. *Jilip.* — *Lătoc.* — *Móră...*

Apuşóră. — v. *Apşóră.*

Apùt (*apuţit*, *apuţire*), vb; sentir bon ou mauvais, flairer. Sinonim cu a m i r o s. Format din p u t prin prepoziţionalul *a* = a d ca în „apipăesc“ saŭ în „adulmec“. Archaism.

Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Aput.* Olfacio“.

Coresi, 1577, ps. CXIII:

Rostŭ aŭ şi nu grăescŭ, ochi au şi nu vădŭ, urechi au şi nu audŭ, nasure au şi nu *aputŭ...*	Os habent et non loquentur, oculos habent et non videbunt, aures habent et non audient, nares habent et non o d o r a b u n t...

unde la Silvestru, 1651: „nari au şi nu m i r o s e s c ŭ“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „nări au şi nu vorŭ m i r o s i“.

v. *Amiros.* — *Apipăesc.* — *Apuţit.* — *Aulm.* — *Avĕd.* — *Put...*

A-putère-a-fi s. **a-putèrele-a-fi (de-)**, adv.; plus que suffisamment, dans toute la force du mot. Un moldovenism energic şi frumos în loc de: „pe cât se póte maĭ mult“. Sub raportul morfologic se apropiă de vechĭul adjectiv „a-firé“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 9): „...aŭ început şi maĭ cu gura şi cu ocărĭ asupra luĭ şi a'l mustra, cum de aŭ fost el aşa de nebun şi de tont, şi cum de el, om bătrân şi moşnég d e-*a-putere-a-fi*, şi să'l cuprindă aşa jocul când aude o turluitură de fluer!...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 129: „Aĭ înnăucit, sărace, de tot. Ci-că eştĭ om, copt d e-*a-puterelea-hi*, şi nu ţĭ-aĭ prăsit un ban să'ţĭ poţĭ cârpi o nevoe la o vreme grea...“

v. *A-fire.* — *Pot.*

Apuţinèz (*apuţinat*, *apuţinare*), vb.; diminuer, réduire, ammoindrir. Acéstă formă, în loc de î m p u ţ i n e z, ne întimpină numaĭ la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*apuţinezu*, *apuţinu*, vermindern, weniger machen“. Să fie óre poporană?

v. *Impuţinez.*—*Puţin.*

Apuţìre. — v. *Aput.*

1·Apuţìt, -ă, le part. passé d'a p u t pris comme adjectif: senti, flairé.

v. *Aput.* — *2·Apuţit.*

2·Apuţìt, s. n.; le part. passé d'a p u t pris comme substantif: odorat. Archaism. Sinonim cu m i r o s.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424):

„*Apucitul.* Olfactus.

„A p u c i t u r ĕ. Olfactio“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV p. 11: „de-ară fi tot trupulŭ ochĭu, unde ară fi auzul? ĭară de-ară fi totŭ auzŭ, unde ĭ-ară fi *apuţitulŭ*?...“

v. *Aput.*

Apuţitùră. — v. *2·Apuţit.*

1·Ar (*arat*, *arare*), vb.; labourer. Latinul a r o, trecut de asemenea la Italienĭ, Spaniolĭ, Portugesĭ şi Provenţalĭ (Cihac). „A *ara*, a resturna brasda cu plugul“ (Costinescu). A lucra pămîntul pentru a'l face să rodéscă bucate. Tréba plugaruluĭ. Indeletnicirea de căpetenią a ómenilor dela ţéră.

Miron Costin, Letop. I p. 47: „tu *ară* pămăntul şi păzeşte căsnicia, şi alte meşterşugurĭ trebuitoare fă ca un ţăran...“

Pentru a se puté *ara* bine, pămîntul trebuĭ să nu fie vîrtos.

Moxa, 1620, p. 403: „deci Craĭu (Sigismund) cu cătâ hvalâ venise, cu mai mare ruşine se întoarse, că'şŭ pierdu voinicii cu totul şi lăsâ oase de oameni cătŭ nu'şi puté *ara* oamenii pre acei cămpi...“

După ce se *ară* pămîntul, apoĭ se grăpéză şi se aruncă sĕmînţă.

Colinda „Pluguşorul“:

Şi pămîntul mĕsurarăm,
Mĕsurarăm şi'l *ararăm*:
Joile
Văile,
Mercurile
Gropile,
C'aşa ne-era locurile;
După ce'l *ararăm*,
Îl grăparăm
Şi grâŭ curat semĕnarăm...
(G. D. T., Poes. pop. 134)

Ar de tómnă, *ar* de primăvéră, se ḑice după timpul anuluĭ când se *ară*.

Neculce, Letop. II p. 456: „căzut'aŭ o brumă mare de aŭ stricat pânile cele micĭ, şi stricase şi pânile marĭ care era maĭ tărzie, că nu putuse oamenii *ara* de toamnă, fiind vremea oştiriĭ, şi de primăvară érăşĭ nu putea să *are* de vreme, fiind boiĭ slabĭ de érnă...“

Unélta cu care se *ară* este plugul cu hălteele luĭ.

Neculce, Letop. II p. 200: „...[Stefan cel Mare] mirăndu-se ce om este acela că *ară* duminica, îndată aŭ trimes în toate părţile ca să'l găséscă pre acel om să'l aducă la dănsul; şi l'aŭ aflat pre om în sus pre apa Vasluĭuluĭ, cale de patru césurĭ, *arănd* la o movilă ce se chiamă acum movila luĭ Purcel, că pe acel om încă îl chiema Purcel. Şi ducăndu'l pre acel om la Stefan Vodă, l'aŭ întrebat Stefan Vodă: el aŭ strigat aşa tare? şi de ce *ară* duminica? El aŭ zis că aŭ strigat el să aducă boiĭ la plug, şi *ară* duminica că este om sărac şi într'alte zile n'aŭ vrut frate-săŭ să'ĭ deĭe plugul...“

Balada „Movila luĭ Burcel“:

Să'mĭ dea plugul ca să *ar*
Mĭ-a fost ruga în zadar...

O doĭnă:

Aleĭ, puĭco! dac'aĭ vrea,
Patru plugurĭ aş dura,
Ţéra 'ntrégă aş *ara*!...
(Alex., Poes. pop. 2, 243)

Când *ară* mulţĭ de o dată, plugurile se aşéḑă şi înaintéză în rînd, ĭar plugariĭ cântă.

Cântecul Jianuluĭ:

Vĕḑuĭ ómeniĭ *arând*
Cu pługurie în rînd,
Numaĭ pluguleţul meŭ
L'a 'nţelenit Dumneḑeŭ!...
(G. D. T., Poes. pop. 291)

Costachi Negruzzi, „Doĭna nouă„:

Boiĭ meĭ când aud doĭnă,
Ară ţelină şi moĭnă,
Şi îmĭ samăn cel ogor
Cântând doĭnele cu dor...

A *ara* un câmp pentru întâia dată, se ḑice: a despica ţelina.

Cântecul Pandurilor din 1821 (G. D. T., Poes. pop. 484):

Uĭte, mergem să *arâm*,
Ţelina să despicâm,
Că avem sa sĕmĕnâm;
Voĭ aveţĭ să ne urmaţĭ
Şi 'nsutit să seceraţĭ...

Proverb: „Orḑul îl *ară* boiĭ şi 'l mănâncă caiĭ“ (Pann, II, 87); saŭ: „boiĭ *ară* orḑul, şi caiĭ îl mănâncă“ (Baronzi, Limba p. 60).

I. Créngă, Povestea unuĭ om leneş (Conv. lit. 1878 p. 258): „Să 'şĭ pue cine-va obrazul pentru unul ca tine şi

să te hrănéscă ca pe-un trântor, mare minune'ĭ şi asta! dar tot de noroc să se plângă cine-va. Bine a maĭ ḑis cine-a ḑis că: boiĭ *ară* şi caiĭ mănâncă..."

Ghicitórea despre „Scrisóre: "Gâsca *ară*, omul mînă" (Ţara nouă 1887 p. 162); negreşit, de pe când se scriea cu pene, nu cu condeĭe.

„Când pămîntul este fraget, poporul ḑice: se *ară* c u m u 'ĭ c e n u ş a" (G. Băsoc, Tecucĭu, c. Homocea).

Infinitiv archaic „d e - a *araré*" :

Paliĭa, · 1582 (ap. Ciparĭu, Anal. p. 81) : „în şase dzile lucrédzâ, în a şapté dzi tu rădzbunâ d e - a *araré* şi dĭ-a secerarea..."

v. 1. 2. 3. *Arat.—Arător.—Arătură.—Boŭ.—Brasdă.—Plug...*

²-ár s. **-árĭu, -ără** (plur. *-arĭ* şi *-are*); suffixe nominal correspondant au latin -a r i u s et -a r i u m. La vechiĭ Romanĭ sufixul -a r i o- capĕtase o mare respândire maĭ cu sémă în epoca imperială, dând nascere uneĭ mulţimĭ de substantivĭ, precum:

a) masculinĭ de agenţĭ: carbonarius, argentarius, ferrarius, carpentarius, cassidarius, coriarius, furnarius, lapidarius, lignarius, pectinarius, pecuarius, tabernacularius, tignarius etc., ca românesce în: cărbun*ar*, argint*ar*, fer*ar*, cism*ar* saŭ cĭobot*ar*, şel*ar*, horn*ar*, petr*ar*, pepten*ar*, pĕcur*ar*, crâşm*ar*, zid*ar*, lemn*ar*, meşteşug*ar*, plug*ar*, văc*ar*, porc*ar*, măcel*ar* şi altele, în carĭ agentul se numesce după lucrul cu care se îndeletnicesce, dar la feminin nu se face *-ară*, ci -ă r é s ă : cărbunărésă, argintărésă etc., une-orĭ -ă r i ţ ă : văcăriţă, crâşmăriţă, lemnăriţă;

b) neutri cu sens de încăperea unde se face saŭ se ţine ce-va: aerarium, aquarium, cellarium, columbarium, granarium, vestiarium, cibarium, armamentarium etc., ca românesce în: grân*ar*, porumb*ar*, furnic*ar*, ac*ar*, bălig*ar*, frunḑ*ar*, deget*ar* şi altele, numite după cele cuprinse în acel loc şi carĭ ar trebui să aĭbă tot-d'a-una pluralul în *-are* ca „grânare", deşi poporul preferă a le trece la genul bărbătesc: furnic*arĭ*, frunḑ*arĭ* etc.

Pe lîngă acestea:

c) un mic numĕr de adjectivĭ: primarius, secundarius, tertiarius, adversarius, contrarius etc., ca românesce în: [vĕr] prim*ar*, [cal] pătr*ar* saŭ cinc*ar*, sug*ar*, fug*ar* şi maĭ încă vr'o treĭ-patru, cu femininele lor în *-ară*: [véră] prim*ară*, [épă] cinc*ară*...

Numirile de pomĭ ca „frăg*ar*", saŭ de pometurĭ ca „alun*ar*", aparţin rubriceĭ *b*, însemnând un ce c u f r a g ĭ saŭ c u a l u n e; ĭar cuvîntul „armăs*ar*" face parte din rubrica *c*, derivând dintr'un adjectiv: „[cal] armăs*ar* = [equus] admissarius." De asemenea e de origine adjectivală „mĕdul*ar*" = lat. „medullaris" trecut la „medullarium", precum şi „amn*ar* = ad-manuarium".

Către rubricele *b* şi *c* s'ar maĭ puté adăuga numirile lunelor ca „flor*ar*", „cireş*ar*", "ger*ar*", „brum*ar*", adecă c u f l o r ĭ saŭ c u c i r e ş e, g e r o s saŭ b r u m o s, dacă aci nu s'ar recunósce maĭ curând lucrarea de analogiă a termenilor latinĭ: „Januarius" şi „Februarius", de unde şi „cărind*ar*", „făur*ar*", măsel*ar*".

In „ţinţar" nu este sufixul *-ar*, ci cuvîntul întreg e o reduplicare onomatopoetică = it. zenzara, zanzara = sp. zenzalo etc.; ér vorbele „ambar", „cântar", „păhar", „măgar", sînt împrumutate.

Poporul rostesce de o potrivă *-ar* şi *-arĭu*, deşi forma *-arĭu*, cea organică, predomnesce în vechile texturĭ. In cuvinte ca „săbi*er*", „cluc*er*", pivnic*er*", „uş*er*" etc., *-er* din *-ar* se datoresce acomodaţiuniĭ regresive a luĭ *a* cu *i*, saŭ

cu ĭ cel cuprins în consónele palatale.

Românul *-ar* corespunde: italianuluĭ -a r o, -a r i o, -a j o şi -i e r o; spanioluluĭ -a r i o şi -e r o; portugesuluĭ -a r i o şi -e i r o, francesuluĭ -a i r e şi -i e r, afară de unele abaterĭ maĭ rare. Aşa:

cărbun*ar* = it. carbonajo = sp. carbonero = port. carvoeiro = fr. charbonnier;

grân*ar* = it. granaro, granajo = sp. granero = fr. grenier;

prim*ar* = it. primario, primajo, primiero = sp. primario, primero = port. primeiro = fr. primaire, premier...

Sufixul *-ar* este unul din acelea prin carĭ se formézǎ mereŭ cuvinte noue, maĭ cu sémǎ însǎ la rubrica *a*.

v. *-areț*. — *-ariță-* — *-aş*. — *-ărésă*. — *-ăriță*...

[3.] **ár**; 3-e pers. sing. et plur. de l'optatif du verbe auxiliaire a m. — v. [2.]*Am* (p. 981-2).

Arà! — v. *Ăra!*

Aràb. — v. [1.] *Arap*.

Arabà s. **harabà** (plur. *arabale* s. *harabale*), s. f.; grand chariot, chariot turc.

v. *Harabà*.

Arababùră, s. f.; sens dessus-dessous, pêle-mêle. Maĭ nicĭ o dată nu se aude *alababulă* (Cihac). Adesea se aspiră în *harababură*. Sinonim cu d'a n d ó s e l e a, d'a n d a r a t e l e a, a n o c a t o, a l a n d a l a, a n a p o d a, carĭ însă sînt numaĭ adverbĭ, pe când *arababură* funcționéză maĭ tot-d'a-una ca substantiv. N'are a face cu turcul a l a k - b u l a k (Şaĭnénu), decât numaĭ dóră prin principiul comun onomatopoetic, prin care se întâlnesce şi maĭ bine cu venețianul a l a b a b a l à, de ex.; „andar a l a b a b a l à = vivere spensierato", „far a l a b a b a l à = fare alla sciamannata", „parlar a l a b a b a l à = favellare come i pappagalli" (Boerio).

De la Vrancea, Sultanica p. 6: „În câreĭumă e *arababură* mare. Firtisélă nepomenită ține Nea Nicola grecul, printre fruntaşĭ aleşĭ după sprincénă, de ḑiua sa. O dată pe an e St. Niculae..."

„Despre modul cum întrebuințéză poporul pe la noĭ cuvîntul *harababură*, étă doĕ exemple:

„I[0.] In casa Ióneĭ ți-ĭ maĭ mare dragul să întri, că veḑĭ o mare curățenie şi tóte lucruşórele aşeḑate la locul lor; ĭar la vecina sa aĭ să găsescĭ străchinĭ, lingurĭ, făină, slănină, aruncate pi pat, pi masă, pi vatră; printre blide, cârpe; printre cârpe, mămăligă; în scurt, o c u r a t ă *harababură*.

„2[0.] Ferice de Ion! când vorbesce el, toțĭ aĭ caseĭ l'ascultă ca pi părintele duhovnic; ĭar l'alde Sava toțĭ vorbesc o dată, fără să bage 'n samă care e maĭ mare şi care maĭ mic; ce să ḑic decât că la iĭ îĭ o c u r a t ă *harababură*!..."

(E. Mironescu, Covurluiu, c. Óncea).

v. *Anapoda*. — *Curat*.

Arabagìŭ s. **harabagìŭ**, s. m.; charretier. — v. *Harabagiŭ*.

Aràc s. **haràc**, **aràg** s. **haràg**, s. m.; échalas. — v. *Harac*.

Aràca'n-de-mine! interj.; exclamation féminine de détresse. Formă poporană în loc de s a r a c a 'n - d e - m i n e.

Basmul „Pepelea" (Sbiera, Poveştĭ p. 9): „*Aracan*- d e - m i n e! şi eŭ încă să joc? Mĕ socoțĭ tu aşa de próstă?..."

Basmul „Sânta Vinere" (ibid. p. 309):

Aracan-de-mine, mătuşică dragă! Nu sciŭ ce să fie că s'aŭ sculat mama din mormînt..."
v. 2·*Alde* (p. 789). — *Sărac.*

Aràd, s. m.; t. de Géogr.: Vieil-Arad, Neuf-Arad, Arad, ville roumaine en Hongrie. Un oraş din Crişiana, despărţit în doĕ prin Murăş şi legat printr'un pod. Are o cetate. Reşedinţa unuĭ vlădică românesc. Numele se menţionéză pentru prima óră în documente ungurescĭ din secolul XIII, dar numaĭ ca sat (Féjer). De unde vine? e a-nevoe a sci. Ar puté să fie A-Radu, adecă satul luĭ Radu saŭ unde şéde Radu. Să observâm însă că şi'n Dolj o măgură se chiamă Arade (Frundescu). Numaĭ de prin secolul XVI *Aradul* capĕtă o însemnătate órecare istorică. Locuitoriĭ de prin pregĭur sînt într'o fórte mare parte Românĭ.

Doĭnă din Banat:

Suĭ, măicuţă, 'n dél la cruce,
Să vedĭ Domniĭ cum ne duce
Pe drumul *Araduluĭ*
Cătană 'mpĕratuluĭ...
(Familia 1885 p. 511).

Intr'un cântec de pe la Mehadia (Vulpian, Texturĭ p. 41):

Să bem noĭ vin de cel alb
Cu fetele din *Arad*!
Haĭ să bem vin de cel roş
Cu fetele din Lugoş...

Din Ardél:

Câţĭ frăgarĭ pe la *Arad*,
Atâtea gândurĭ mĕ bat...
(J B., 139)

Ţichindél, 1814, p. 372: „şcoală pentru ceĭ ce vor de acuma înainte dascălĭ să fie la Românĭ, mlădiţele vechilor Romanĭ, să se rădice, care în 3 Noemvrie 1813 spre mângăĭare şi bucurie şi vecĭnica pomenire în *Aradul* vechĭu s'au început..."

Aràde. — v. *Arad.*

1·**Aràg** s. **haràg**. — v. *Harac.*

2·**Aràg** (plur. *aragurĭ*), s. n.; t. de Calligr.: jambage. „Unéltă de tras rigle spre a scrie drept" (Costinescu). Se dice şi hambac. Imprumut dela Fanarioţĭ, din neo-grecul ἀράδα.
v. 1·*D.* — *Hambac.* — *Riglă.*

Aralîc (plur. *aralîcurĭ*), s. n.; intervalle, espace, distance. „Mĭ-a făcut *aralîc* = il m'a fait place, j'ai réussi à passer" (Pontbriant). Dr. Polysu: „*Aralîc*, der Raum, Zwischenraum, Spielraum, Platz". Din turcul aralyk „intervalle, interstice" (Şaĭnénu). Nu se maĭ aude nicăirĭ (L. M., Glos. 24).
v. 1·*Turc.*

1·**Aràm**. — v. *Haram.*

2·**Aràm**. — v. 1·*Aramă.*

Aràma, n. pr. loc. artic.; t. de Géogr.: nom d'un village en Moldavie. Un sat în judeţul Iaşilor (Frundescu).
v. 2·*Aramă.*

1·**Aràmă** (plur. *arâmĭ* şi *arâmurĭ*), s. f.; 1°. cuivre; 2°. ustensil en cuivre. Metal roşietec, maĭ puţin vîrtos decât ferul, care se póte topi, se mestecă cu alte metalurĭ, se lăţesce sub cĭocan. Se întrebuinţéză pentru facerea gologanilor şi a felĭuritelor unelte, maĭ ales vase.

Localitatea, de unde altă dată Româniĭ îşĭ procuraŭ acest metal, este Baĭa-de-*aramă* din Mehedinţĭ.

„In Ţéra-Românéscă — dice sub Mateĭu Basarab archidiaconul Paul de A-

lep—se află o frumósă baiă-de *aramă*, din care metalul se scóte ca o pétră négrĕ din nesce puţurĭ fórte adâncĭ, şi apoĭ se prelucréză cu multă măiestriă..." (A. I. R. I, 1. p. 105).

„La noĭ pétra din care s'a scos *aramă* se ḑice rudă..." (I. Spinénu, Severin).

A perit industria, dar a maĭ remas câte ce-va din terminologiă.

Pe la finea secoluluĭ XVII Baĭa-de-*aramă* maĭ trăia încă nu numaĭ ca nume geografic.

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguţitorĭul dela Baĭa-de-*aramă*", ḑice: „...cari moşie şi rumăni au fost zălojit Ĭachim spătărelul drept *aramă* oca 700 la Dédĭul Duca, şi acei bani ce s'au dat pre *aramă* au fost ai Costii neguţitorĭul, şi când au fost la zi, neputănd să dé *arama*, au fost dat toate zapisele de ačastă cumpărătoare la măna Costii..."

Românii nu făceaŭ banĭ de aur, ci de argint, şi maĭ cu sémă de *aramă*.

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Pre acele vremurĭ era pace şi ţara întemeĭată. Era bănărie în cetatea Suceveĭ, care era dela Dabija Vodă, şi făcea şalăĭ de *aramă*, cariĭ numaĭ aice în ţară îmbla, 4 şalăĭ la un ban bun..."

v. ²·*Ban*.

Bănuţiĭ de *aramă* se ḑicea une-orĭ arămióre.

Legenda St-ĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 373): „eşii deîn pritvorul besérecei şi purceş répede; văzu-mâ oare-cine mergăndŭ şi'm déde trei arâmioare, zise'mi: ţine, a mé mumâ; eu le luai şi cumpârai trei pite..."

Cu sens de „monetă ne maĭ trebubuincĭósă" în genere, la Gr. Alexandrescu, „Mănăstirea Déluluĭ":

Şi precum anticarul, la patima'ĭ supus,
Culege veche-*aramă* ce nu maĭ are curs,
Aşa în a mea rîvnă, pe locul părintesc,
Fiŭ al astor ruine, ţărîna lor slăvesc...

In industriă se fac fel de fel de lucrurĭ atât din *aramă*, precum şi din amestecul eĭ cu zinc, numit alamă.

In balada „Radu Calonfirescu" descrierea unuĭ cort:

Este-un cort mare, rotat,
Cu crescetul nărâmzat,
Cu ţĕruşe de *aramă*,
Cu cârlige de alamă...
(G D. T., Poes. pop. 477)

In vechile texturĭ, câte-o-dată *aramă* se confundă cu acióe saŭ bronz, pe carĭ şi Grecul le cuprindea sub singurul termen de χαλκός.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aramĕ*: Aes. Cuprum".

Ioan din Vinţi, 1689, f. 70 a: „Să aşŭ grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor şi dragoste n'aşŭ avé, fire-aşŭ ca o *aramă* răsunătoare şi ca unŭ clopotŭ nerăsunăndŭ..."

Şi tot acolo, f. 194 a: „Manasie celŭ închis în *arame*..."

Dosofteiŭ, 1673, f. 23 b:

La războĭ mĭ-aĭ datu'mĭ bunâ 'nvâţâturâ:
Braţe de *aramâ* la sâgetâturâ...

unde în context: „ἔθου τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου = posuisti arcum aereum brachia mea"

De asemenea, fórte poetic, *aramă* în loc de „clopot de acióe" la Costachi Negruzzi, Melancolia:

Al *arameĭ* tristul sunet gândul meŭ a deşteptat,
Spre locaşul mântuiriĭ paşiĭ meĭ a îndreptat...

Vasele de *aramă*, şi chĭar cele metalice peste tot, pórtă în popor numele de *aramă*, la îmmulţit *arâmurĭ*, ca şi

în latinitatea medievală, bună-óră: „araminum unum argenti album“ (Du Cange).

Jipescu, Opincaru p. 12: „întrară într'o pimniţă cu ghin şi acolea la fundu buţi sĕ sfătuiră, maĭ vorbiră, maĭ ceogniră bărdacu, maĭ ulcica, maĭ *arama*, maĭ borcanu şi garafa, şi togma după câte-va 'nchinărĭ sĕ 'nvoiră...“

De la Vrancea, Sultanica p. 202, descriind o bejeniă: „sgomotul sec al rótelor fără şinĭ, bălăngănitul *arămurilor* ca nişte clopote dogite...“

Aur saŭ argint amestecat cu *aramă* se ḑice spurcat.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „bani răi, dentru aurŭ şi dentru argint spurcat, saŭ prisne de *arame,* saŭ cum are fi...“

Lucrurile de *aramă* pot fi poleite cu aur saŭ cu argint, dar poleiala se şterge cu timpul, şi atuncĭ pe icĭ pe colea începe a se arăta *arama.*

De aci figurat maĭ multe locuţiunĭ proverbiale despre *arama* ce se dă pe faţă la ómenĭ.

Cihac: „a 'şĭ arăta *arama*=lever le masque; i s'a cunoscut *arama*= on a connu son caractère“.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178):

„— ...na'ţĭ o palmă, ca să ţiĭ minte ce ţi-am spus. Băgat'aĭ în cap vorbele mele?

„— Da, stăpâne, — ḑise Harap-alb, lăsând ochiĭ în jos; şi eşind pornesce la grajdĭu.

„Cu asta a voit Spânul să 'şĭ arate *arama* şi să facă pe Harap-alb ca să 'ĭ ĭee şi maĭ mult frica...“

Alexandri, Pétra din casă, sc. 16:

„Leonil: Atuncĭ eştĭ obraznic?

„Nicu: Poroncă?

„Leonil: Vreŭ să ḑic că atuncĭ îţĭ arăţĭ *arama.*

„Nicu: Dar; atuncĭ mĕ disvălesc...“

Proverb: „*Arama* omuluĭ la beţie se arată“ (Pann, I, 117).

P. Ispirescu, Snóve p. 23: „...ca să nu i se dea pe faţă *arama*...“

Aceste locuţiunĭ n'aŭ a face cu latinul „ducere aliquem ex aere“ (Cihac), care nu însemnéză alt ce-va decât „simulacrum alicujus ex aere facere“.

„Intre epitete de grâne: popuşoĭul copt ca *arama*...“ (G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ), când începe a fi roşietec.

In legendele poporane jócă un rol însemnat podul de *aramă*, alăturĭ cu alte podurĭ alegorice.

Sufletul mortuluĭ, în călĕtoria sa pe lumea ceĭa-laltă, trece un pod de *aramă*:

Nu mĕ maĭ judece nime
Om cu suflet ca şi mine,
Că la podu de *aramă*
Sufletul meŭ va da sémă,
Şi la podu de argint
Va fi tare socotit...
(J. B., 175)

Balada „Craĭul şi soră-sa“:

Eŭ atunce voĭu veni
Când tu din casă'ĭ eşi
Şi mie că'mĭ veĭ găti
Pod de-*aramă*
Peste vamă,
Pod de-argint
Peste pămînt...
(Marian, Bucov. I, 153)

Intr'o variantă ardelenéscă a aceleĭaşĭ legende despre „Sórele şi luna“:

Pod de-*aramă*
Preste vamă,
Pod de fĭer
Pînă la cer,
Pod de-argint
Preste pămînt,
Pod de céră
Preste ţéră...
(Reteganu, Poes. pop. 14)

Doĭnă din Moldova:

La podeţul cel de p é t r ă
Străinele's fără tată;
La podeţul cel de-*aramă*
Străinele's fără mamă...
(Conv. lit. 1886 p. 181)

Pentru c a l d e *aramă* din basmurĭ, v. *Cal.*

Cuvîntul derivând din latinul a e r a m e n, medieval a r a m e n (Du Cange), de unde şi ital. r a m e, span. a r a m b r e, portug. a r a m e etc. (Cihac), forma cea organică este *arame*, care se şi găsesce adesea în vechile texturĭ.

Coresi, 1577, ps. XVII: „arcŭ de *arame*", unde şi la Silvestru, 1651: „arculŭ de *arame*", dar la Dosofteĭu, 1680: „arc de *aramă*".

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „şi topindu-i în argintŭ şi în aurŭ şi în cĭuai şi în *arame*..."

Popa Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10): „cetate de *aramă*", dar tot acolo p. 11: „ĭeste raĭulŭ şi ocolitŭ cu apă şi ziditŭ cu *arame* şi acoperitŭ cu focŭ..."

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „aurulŭ cel curatŭ ce are fi să fie, ei 'l spurcă şi amésteca; argintulŭ aşijdere, unulŭ amésteca cu *arame*, altulŭ facŭ chĭar de *arame* şi numai căce 'l spoescŭ de-asupra cu argintŭ..."

Noul Testament 1648, Apocal. XVIII, 12: „tot vasulŭ de pil, şi tot vasul de lemnu scumpu, şi de *arame* şi de fier şi de marmur..."

Despre *arame* a se maĭ vedé la Cipar, Principia p. 388.

Acéstă formă se aude pînă astăḑĭ în Banat:

„Aceĭ ce lucră *aramea* se chiamă căldăraşĭ" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Printr'un joc de cuvinte poporan între *aramă* şi h a r a m „maudit, de mauvais augure", în Muntenia ţĕranul ḑice la gologanĭ „banĭ de *aram*".

Jipescu, Opincaru p. 57: „cĭocoĭu 'ncaĭlea, bătu-l'ar stelili, îngrópă magmudele şi nisfele d'ali noĭ şi banĭ dĕ *aram* scoşĭ dîn pĭelea mea..."

Ibid. p. 95: „fuge dîn pungă 'n pungă banu dĕ *aram*..."

In Inventarĭul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 193 sqq.) ne întimpină o mare varietate de forme:

„doaă tocure de *rame*...
„svéşnice mare de *areme*...
„médelniţa de *arama*...
„cruce de *arame*...

v. ²·*Arămiă.* — *Gologan.*

²·**Arààmă**, n. pr. m. Nume personal, după care apoĭ, prin patronimicul A r ă m e s c u, s'aŭ numit unele sate A r ă m e s c ĭ (Frunḑescu, Dicţ. top. 9). v. ¹·*Aramă.*

Arambàşă. — v. *Harambaşă.*

Aramìn. — v. *Haramin.*

Aràn. — v. *Colibă.*

Arànă. — v. *Hrană.*

Arànghel. — v. *Arhanghel.*

¹·**Aràp** (plur. *Arapĭ*), s. m.; t. de Géogr.: 1°. Arabe; 2°. Nègre; 3°. rébus héraldique des Bassarabes; fig. homme noir ou basané. Se rostesce şi aspirat: *Harap.* Cu sensul propriŭ de „om din A r a b i a" cuvîntul se află numaĭ în cărţĭ, unde însă se preferă forma maĭ corectă A r a b.

Neculce, Letop. II p. 396: „se mărise numele aceluĭ Mirveiz pré mult, cât şi Împărăţia acéstă a Ţarigraduluĭ începuse a se îngriji de dânsul, că se închinase Turciĭ şi A r a b i ĭ maĭ pre gĭumătate de slujĭa la dânsul..."

In graĭul vechĭu, sinonim cu *Arap* era S ă r ă c i n = „Saracenus".

Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 9 (f. 56 b): „elŭ nu o cunoscu pre dânsâ, că'ĭ era veştedzâtâ faţa, şi frămsĭaţĭa eĭ topitâ de multâ nevoinţâ, şi'ţ părĭa că'ĭ un S ă r ă c i n ŭ ponegritâ...“; apoĭ la margine scolia: „*Arapŭ*“.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„*Arap*. Arabs.

„A r ĕ p ĕ s k. Arabicus.

„Czara A r ĕ p a s k ĕ. Arabia“.

In gura poporuluĭ, prin *Arap* se înţelege tot-d'a-una N e g r u saŭ N e g r i t é n; şi tot aşa este la veciniĭ noştri Serbĭ şi Bulgarĭ, ba şi la Turcĭ.

Balada „Chira„ :

Un *Arap* bogat,
Negru şi buzat,
Cu solzĭ marĭ pe cap
Ca solziĭ de crap,
Şi cu buze late
Roşiĭ şi umflate,
Şi cu ochĭ holbaţĭ,
Şi cu dinţĭ smălţaţĭ..

„*Harapiĭ* sînt negri cum iĭ pâcura“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-desus).

Proverb: „*Arapul* de n'ar vedé pe tatăl seŭ şi pe moşul seŭ negru, el s'ar omorî“ (Pann, I, 135).

Pe la ţéră, maĭ ales la cĭobanĭ, se obicĭnuesce a da numele de *Arap* la câniĭ ceĭ negri.

„Intre numĭ cĭobânescĭ de cânĭ: Dulăŭ, Hoţ, Brezoĭu, *Harap*...“ (T. Dobrea, Covurluĭu, c. Rogojenĭ; I. Magheru, c. Cuca).

„Numirĭ cânescĭ: Toroman, Dorozan, *Arap*, Urs...“ (M. Ţigăŭ, Covurluĭu, c. Foltescĭ).

„La un câne negru se ḑice *Harap* saŭ C o r b e ĭ u“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

Din *Arap*, la feminin se face A r a p c ă şi A r ă p ó ĭ c ă.

Varlam, 1643, f. 51 b: „*Arapca* acéĭa ce pentru credinţa ei vendecâ Domnulŭ Hristos fata ei...“

Ibid. f. 306 a: „aşé să rugâ *Arapca* acéĭa cu inimă înfrâmtă şi plecatâ...“

Basmul „Fata cu pĭeze rele“ (Ispirescu, Legende p. 398): „Acolo şedea o A r ă p ó ĭ c ă bogată. Se rugâ de slugile palatuluĭ ca s'o priiméscă. A r ă p ó ĭ c a, care o vĕḑuse de sus când intrâ pe pórtă, porunci să o aducă...“

v. *Arapină*.

Printr'o reminiscinţă medievală despre vestita medicină a r a b ă, în credinţele române *Arapiĭ* apar une-orĭ ca marĭ doftorĭ.

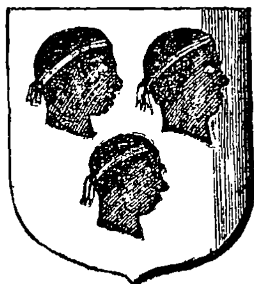
Basmul „Omul de pétră“ (Ţeranul român, 1862 No. 34): „A fost o dată un împĕrat şi o împĕrătésă, amîndoĭ tinerĭ şi frumoşĭ, dar nu făceaŭ copiĭ. Într'o ḑi veni la împĕratul un *Arap* buzat şi-ĭ ḑise: Să trăescĭ, luminate împĕrate! Am auḑit că împĕrătésa nu face copiĭ, şi am adus buruienĭ, pe care cum le-o bé, rĕmâne gré. Impĕratul luâ buruenile dela *Arap* şi porunci să-ĭ dea cal împĕrătesc şi un rând de haĭne de aur ce-ţĭ lua vederile de frumuseţe, apoĭ chemâ pe împĕrătésa şi-ĭ dete buruenile să le férbă şi să le bea...“

In secolul XVII şi maĭ de 'nainte, bogătaşiĭ românĭ îşĭ aduceaŭ nu rare-orĭ N e g r i t e n ĭ. Pe timpul luĭ Mateĭu Basarab, călĕtorul Paul de Alep (A. I. R. I, 1 p. 95) scrie: „Boĭeriĭ aŭ o mulţime de robĭ N e g r i t e n ĭ cumpĕraţĭ, pe carĭ poporul iĭ strigă: *Arab! Arab!...*“

Dar cunoscinţa Românilor cu aceştĭ *Arapĭ* e cu mult maĭ veche şi este în legătură cu un ciclu legendar interesant, pe care nu'l putem trece cu tăcerea.

In evul mediŭ elementele cele semnificative ale unuĭ nume propriŭ jucaŭ un rol fórte important. Ele dederă nascere în eraldică aşa numitelor rebu-

surĭ. „Rebus — ḑice Boutell — este o „composiţiune eraldică făcênd alusiune „la numele purtătoruluĭ stemeĭ, saŭ la „profesiunea acestuĭa, orĭ la calităţile „sale personale, carĭ sînt descrise fi- „gurat: non verbis, sed rebus. Bună „óră: treĭ somĭ, anglesesce salmon, „sînt marca familieĭ Salmon; o lance „plecată: shake-spear, specifică pe Shak- „speare, etc. In vécul de mijloc rebusu- „rile eraŭ forma cea favorită a limba- „giuluĭ eraldic, din care nĭ-aŭ maĭ remas „multe elegante şi curióse specimene. „Aşa pe monumentul abateluĭ Ram- „rydge la St.-Albans sînt sculptaţĭ o „mulţime de berbecĭ: ram, purtând fie- „care pe gât câte o sgardă cu inscrip- „ţiunea: rydge. Un frasin: ash, eşind „dintr'un butoĭu: tun, ne întîmpină la „St.-John's în Cambridge pe monumen- „tul unuĭ Ashton. Asemenĭ alusiunĭ, „asemenĭ rebusurĭ sînt, maĭ mult saŭ „maĭ puţin, chĭar esenţiale în orĭ-ce „eraldică, căcĭ alt-felĭu ea n'ar înde- „plini scopul seŭ de a fi o limbă sim- „bolică" (Heraldry historical, Lond. 1864, p. 100). Tot aşa rebusul fami- lieĭ Basarabilor, adecă al Bas-arabi- lor, din carĭ s'a tras şi dinastia Mu- şatescilor din Moldova, ba póte şi Asa- niĭ din imperiul româno-bulgar, eraŭ capete de *Arapĭ*. Levin Hulsius a pu- blicat în timpul luĭ Mihaĭu cel Vitéz stemele tuturor ţerelor dintre Carpaţĭ şi Balcan (Chronologia, 1597). Munte- nia figuréză acolo în următorul mod:

Marca Moldoveĭ în Levin Hulsius se compune érăşĭ din capete negre, însă nu treĭ, ci numaĭ doĕ, puse în vîrfurĭ a doĕ crenge încrucişate, crengele saŭ ramurele în graĭul simbolic al eraldi- ceĭ denotând derivaţiune. Boliac (Daco- romane No. XXII) publică între cele- lalte, ca primitiva marcă a Munteniei, nu treĭ capete negre, ci doĭ *Arapĭ* în- tregĭ, golĭ, fără legătură, întorşĭ cu spatele unul către altul, braţul stâng al fie-căruĭa fiind rădicat în sus ast- felĭu că ambele se unesc încrucişându-se în nivelul capetelor, éră braţele drepte sînt lăsate în jos şi picĭórele aŭ aerul de a danţa. Boliac nu indică sorgintea, din care a împrumutat acéstă complicată variaţiune a rebusuluĭ eraldic al Basa- rabilor; noĭ însă credem că a luat'o anume din Paul Ritter, un genealog serb din secolul trecut, carele nicĭ a- cela nu citéză fântânele sale în casul de faţă (Stematografia, Viena 1741; cfr. Ivanfi, A magyar birodalok, Pest, 1869). Aĭurĭ, în colecţiunĭ eraldice maĭ vechĭ, noĭ-uniĭ n'am putut'o găsi. Tot în Ritter şi 'n Boliac, sub numele de stemă a imperiuluĭ româno-bulgar al Asanilor, se vĕd cele doĕ capete negre aşeḑate în vîrful crengelor, pe carĭ Le- vin Hulsius le acórdă Moldoveĭ. Orĭ- cum ar fi, din acest rebus eraldic al Basarabilor s'a născut că:

1°. în vechea poesiă poporană epică a Serbilor şi maĭ ales a Bulgarilor, după cum o constatase de-mult Bezso- nov (Rybnikov, Narodnyĭa byliny, Moskva 1862 p. CCCXXX sqq.), Ro- mâniĭ pórtă numele de *Arapĭ*;

2°. poporul român el -însuşĭ şĭ-a plă- smuit legenda eponimică a luĭ Negru- -vodă.

v. *Arăpesc.* — *Arăpilă.* — *Basaraba.* — *Negru-vodă.* — *Sărăcin...*

²·**Aràp** (plur. *Arăpescĭ*), n. pr. pers.;

ancienne famille noble de Moldavie. Strămoşul acestuĭ ném putea să fi fost Arap de viţă saŭ numaĭ arap adecă „negru“ prin boĭul feţeĭ, nu sė scie; în orĭ-ce cas, *Arăpesciĭ* ne întimpină ca boĭerĭ deja de pe la începutul secoluluĭ XVII.

La singular se ḑicea tot-d'a-una articulat: *Arapul.*

La 1639 (A. I. R. I, 94), Vasilie vodă Lupul trimite într'o cercetare judecătoréscă pe „Gheorghie *Arapul* biv slujĭar“.

Act moldovenesc din 1665 (A. I. R. I, 80): „au trimis Dabijé vod pre dumnéalui pre Costantin Bantăş şi pre Costantin *Arapul* să facem oameni de oaste...“

Intr'un act din 1669 iscălesce: „Alexa *Arapul* vornic“ (A. I. R. I, 136).

La Cantemir, Descr. Mold. ed. Acad. p. 114, între familiele boierescĭ: *Arapestii.*

Antonie Vv. Rusăt, 1676 (ap. V. A. Urechia, Miron Costin, I p. 155): „şi să socotiţĭ să alegeţĭ partea *Arapeştilor* despre Boteştĭ pre derese ce vor avea şi precum or ştie şi ómeniĭ bunĭ...“

v. *Cerchez.* — ²·*Turcul.*

Arap-alb s. *Harap-alb*, n. pr. m.; t. de Mythol. pop.: nom d'un héros légendaire. Un fiĭu de craĭu, fiind biruit prin vicleniă de către duşmannl seŭ şi silit a'ĭ deveni rob, capĕtă dela acesta numele antitetic de *Arap-alb*, literalmente negru-alb. Acest basm, de minune povestit de I. Créngă în Conv. lit. 1877, este de aceĭaşĭ natură cu basmul luĭ Aleodor şi cu altele, în carĭ eroul învins se supune la o mulţime de încercărĭ, scăpând apoĭ prin ajutorul „metamorfoselor“ şi al „animalelor recunoscĕtóre“.

v. ¹·*Arap.* — *Aleodor.*

Aràpcă. — v. ¹·*Arap.*

Arapìnă s. **harapìnă**, s. f.; Négresse comme sobriquet de Bohémien ou de Bohémienne. Fie din paleo-slavicul saŭ serbo-bulgarul Aràpin, la feminin Aràpina; fie, maĭ curând, format prin analogiă sufixală cu „başardìnă“, „paţachìnă“, „scorţotìnă“ şi alte asemenĭ epitete cu sens de femee perdută, cu carĭ se împacă şi sub raportul accentuluĭ; termenul *Arapìnă* se dă numaĭ la Ţigancă, pe când la Negresă se ḑice Arăpóĭcă, şi se maĭ dă şi la Ţiganĭ.

Basmul „Cele treĭ rodiĭ“ (Ispirescu, Legende p. 361), vorbindu-se către o Ţigancă: „Du-te la apă, *arapino*! ce tot spuĭ astfel de flécurĭ...?“

In basmul „Bălaurul“ (ibid. p. 204), féta de împĕrat, pe care cât p'aci era s'o ĭea de nevéstă un Ţigan, „lăcrămâ şi mulţumi luĭ Dumneḑeŭ că a scăpat'o de slutenia pămîntuluĭ, de *harapina* spurcată...“

v. ¹·*Arap.* — *Arăpuşcă.* — *Başardină.* — *-ìnă.*

Aràpnic. — v. *Harapnic.*

Aràpul. — v. ²·*Arap.*

¹·**Aràr** (plur. *ararĭ* şi *araturĭ*), s. m. et n.; „bâcle, camelot“ (Pontbriant). Şi aspirat: *harar.*

Costinescu: „*Arar*, un fel de ţol gros şi rar, ţesut din pĕr de capră, din care se face traiste pentru caĭ saŭ se acoper căruţe...“

Laurian-Maxim: „*Ararĭu*, ţesetură de pĕr, cu care se fac corturĭ şi se acopĕr căruţe; coperiş de căruţe saŭ cară, făcut din asemenea ţesĕtură...“

N'are a face cu adjectivul rar, ci vine din turcul harar „rapatelle, grand sac à grain“ (Şaĭnénu).

Chĭar cu acest sens: „s a c *arar*", ne întimpină la Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 177): „Turciĭ se gătise să robéscă ţéra, şi aŭ venit un paşă mare cu óstea luĭ din adâncul ţeriĭ turcescĭ, şi adusese s a c ĭ *ararĭ* plinĭ cu ştréngurĭ şi curéle şi lanţurĭ, să lege robiĭ..."
v. [1]·*Turc.* – *Ţol.*

[2]·**A-ràr**, adv,; rarement. Din prepositionalul *a* şi r a r: a d - r a r u m. In oposiţiune cu a - d e s. Formă maĭ poetică decât sinonimul cel amplificat a - - r a r e - o r ĭ şi maĭ energică decât adjectivul adverbialisat r a r.

De la Vrancea, Sultanica p. 9: „Fata Chivuluĭ e, dĕ pildă, cum *a-rar* sĕ maĭ află sub sóre. Potrivită la nălţime, zmédă, ĭute la fire ca lemnele ujujite. Chipul eĭ e, sciĭ, par'c'ar fi zugrăvit...."; dar maĭ jos p. 10: „a r a r e - - o r ĭ numaĭ ce-o vedĭ cu câte-o brânduşe 'n păr, orĭ cu doĭ-treĭ didiţeĭ..."
v. *A-rare-orĭ.*—*A-rarul.*—[2]·*Rar.*

Aràre (plur. *arărĭ*), s. f.; l'infin. d'ar pris comme substantif: action de labourer. Nu se întrebuinţéză maĭ nicĭ o dată, ci se înlocuesce prin a r a t şi a r ă t u r ă.
v. [1]·*Ar.* – [2]·*Arat.*

A-ràre-orĭ, adv.; rarement. Literalmente: a d - r a r a s - h o r a s. In oposiţiune cu a - d e s e - o r ĭ. Se dice şi simplu: a - r a r, ĭar în Banat se şi articuléză: a - r a r u l.

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784), p. 13: „cumŭ-că tuturorŭ ĭaste rânduitŭ o dată a muri, înşine vedemŭ, nu o o dată au *a-rare-orĭ,* nu departe şi la streinĭ, ci a - d é s e - o r ĭ şi în rudeniile noastre..."

I. Slavicĭ, Novele p. 44: „Din când în când, dar fórte *a-rare-orĭ,* Miron scotea din şerpar un fluieraş, pe care cânta câte o doĭnă plină de duĭoşiă, încât oprĭa resuflarea celor ce'l asculta. Din când în când, numaĭ fórte *a-rare-orĭ,* scotea Miron flueraşul seŭ; îl scotea însă tot-de-a-una când Marta îl ruga..."

Doĭnă din Ardél:

Să nu ne maĭ întâlnim,
Numaĭ Sâmbăta o dată,
Dumineca diua toată,
Alte dile-*arare-orĭ*:
Intr'una de noĕ orĭ...
(J. B., 62)

v. [2]·*A-rar.* — *A-rarul.*

Aràriţă. — v. *Arăţele.* — *Plug.* — *Plugniţă.* — *Rariţă.*

A-ràrul, adv.; rarement. Veche formă bănăţénă pentru a - r a r, opusă adverbuluĭ a - d e s u l.

Dicţionar Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Ararul.* Rarò".
v. *Adesul.* — *A-rar.*

Aràs. — v. *Haras.*

A-ràsna, adv.; à l'écart. Se aude şi forma simplă r a s n a, fără preposiţionalul *a*; ea diferă însă întru câtva prin sens, însemnând maĭ mult „çà et là" şi întrebuinţându-se maĭ ales în locuţiunea „a umbla r a s n a = courir çà et là", pe când compusul *a-rasna* exprimă anume noţiunea de ce-va singuratec saŭ despărţit de cele-lalte.

Ion Ghica, Scrisórea XXVI, descriind pe poetul Grigorie Alexandrescu când învĕţa franţusesce la Vaillant: „Nu sciŭ, mica deosebire de vîrstă, saŭ superioritatea ce credea că avem noĭ în limba ce venĭa să înveţe şi el, îl făcea s ă s e ţ i e *arasna.* La sfîrşitul claseĭ, noĭ eşĭam grămadă şi sgomotoşĭ, pe când el se strecura binişor şi'şĭ lua drumul s i n g u r spre casă..."

Basmul luĭ Sf. Petru: „Umblară din colibă în colibă ca să'ĭ priméscă şi să găsduéscă pînă diminéţa, însă nu 'ĭ primiră nimenĭ. Vĕḑură o casă m a ĭ *a-rasna* d e sat, şi traseră acolo..." (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdanu).

Cu preposiţionalul d e: d'*a-rasna*.

Balada „Badĭul":

S'o ĭeĭ, dragă, d'*a-rasna*:
Să ĭeĭ tîrgul
Tot d'a-lungul
Şi uliţĭ d'a-curmeḑişul...
(G. D. T., Poes. pop. 543)

Din slav. r a z n o „seorsim, sparsim" (Miklosich).

v. *Rasna*. — *Răsnesc*. — *Răsleţ*.

¹·**Aràt,-ă**; le part. passé d'a r pris comme adjectif: labouré. Brăsdat cu plugul. Gata a fi sĕmĕnat.

„Pe la noĭ, când ţelina e *arată* pentru prima óră, se chiamă p r o s i ă; a doua óră, loc d e 2 b r a s d e; apoĭ de 3 b r a s d e, d e 4 etc.; în fine, l o c m ó l e saŭ s l a b" (St. Dobrescu, Ialomiţa, c. Cosumbescii).

Act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „mi au dat un bou şi o vacă cu viţăl şi un cojoc dereptu un galbăn, şi un sucman dereptu doi zloţi, şi un pămăntu *arat* şi sămănat dereptu un galbăn..."

Doĭna „Ispită":

Auḑĭ ḑile blăstemate!
Să 'ţĭ cârpescĭ vĭéţa, mâĭ frate,
Tot cu lemne 'ncruţişate,
Tot cu fĭére 'ncovăĭate
Pe răzórele *arate!*...
(G. D. T., 291)

v. ¹·*Ar*. — ²·*Arat*.

²·**Aràt**, s. n.; le part. passé d'a r pris comme substantif: labourage, labour, action de labourer. Şi lătinesce se ḑice cu acest sens a r a t u s, de ex.: „a r a t u i insistere". Sinonim cu a r a r e şi cu a r ă t u r ă, dintre carĭ însă cel de 'ntâĭu nu se întrebuinţéză în graĭu, ér cel-lalt însemnéză maĭ mult loc de lucrat decât lucrarea în sineşĭ.

Doĭnă din Ardél:

Rojmalin de p'a r ă t u r ă,
Dulce-aĭ fost bade la gură;
Rojmalin de pe *arat*,
Dulce-aĭ fost la sărutat...
(Familia, 1886 p 503)

Ca simplu supin, în colinda „Plugul":

Şi curând s'a apucat
Câmpul neted de *arat*
In lungiş
Şi'n curmeḑiş;
S'a apucat într'o gĭoĭ
C'un plug cu doĭ-spre'ce boĭ...
(Alex., Poes, pop. 2. 387)

saŭ la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugarul cu hărnicíă s'apucase de *arat*
P ă m î n t u l ce era încă d'al seŭ sânge rourat...

Ca substantiv, în loc de „*arat* pămîntul" se ḑice „*arat* al pămîntuluĭ" saŭ „*aratul* pămîntuluĭ".

„Pe aice *aratul* întâĭu se numesce o g o r; *aratul* al doilea, î n t o r s, pe a-locurĭ c h i r u i t; *aratul* al treilea, de s ĕ m ĕ n a t..." (G. Dobrin, Făgăraş).

Doĭna „Ispită":

Să m'apuc ér de lopată
Şi de sapa blăstemată,
De córnele pluguluĭ,
De *aratul* grâuluĭ,
Prăşitul porumbuluĭ...
(G. D. T., 291)

Alexandri, „Plugurile":

Dar lumina amurgesce, şi plugariĭ cătră sat,
Haulind pe lîngă jugurĭ, se întorc dela *arat*...

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Ce maĭ vremĭ acele! Când vinĭa primăvara şi

eşiaŭ ómeniĭ la *arat*, dacă nu le ajungeaŭ boĭ la plug, se duceaŭ la Ungurĭ saŭ la Leşĭ şi, luând de acolo ómenĭ, fie nemeşĭ saŭ proştĭ, şlehticĭ orĭ mojicĭ, nu maĭ alegeaŭ, iĭ înjugaŭ şi araŭ..."

Dric al *aratuluĭ* se chiamă vremea cea maĭ potrivită pentru arătură.

„Când ies scărăbuşiĭ, e dricul *aratuluĭ*; cu cât sînt maĭ mulţĭ scărăbuşĭ într'un an, cu atât va fi el maĭ mânos..." (Albina Carpaţilor, 1879 p. 27).

Ca locuţiune proverbială, pentru un timp nu pré îndelungat se ḑice: "din *arat* pînă 'n cărat", adecă: câte ḑile trec între *aratul* câmpuluĭ şi căratul bucatelor de pe câmp.

Doĭnă din Ardél:

Tu, mândruţă,-aşa ḑiceaĭ,
Că nu este om pe lume
Pe noĭ să ne despreune;
Iată omul s'a aflat,
Pe noĭ ne-a despreunat
Din *arat* pînă 'n cărat!...
(J. B., 255)

Alta:

Să te bată, badeo, bată
Noĕ bóle dintr'odată,
Noĕ bóle
Ş'o lingóre
Din *arat*
Pînă 'n cărat,
Din culesul cânepiĭ
Pînă în ruptul cămăşiĭ!...
(Ibid. 265)

v. ¹·*Ar*. — ¹·*Arat*. — *Arătură*.

³·**Aràt**, s. n.; charrue. Din lat. aratrum. Cuvîntul s'a păstrat numaĭ la Macedo-românĭ. La noĭ s'a înlocuit prin plug. Se maĭ recunósce însă, póte, în unele locuţiunĭ ca: „mĕ duc la *arat* = mĕ duc la plug." Nu scim, de unde a luaţ Cihac formele daco-române aratru şi chiar arotru, pe carĭ nouĕ nĭ-a fost peste putinţă de a le găsi unde-va în graiu saŭ în texturĭ.

v. *Plug*.

Aràvia, s. f.; t. de Géogr.: Arabie. Formă grécă întrodusă prin cărţile bisericescĭ: „Ἀραβία.

Coresi, 1577, ps. LXXI: „Înpăraţii *Araviei* şi Sava darure aducé..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), LXXXVI:

Tirul şi cu alţĭ
Din *Aravia* fraţĭ,
Aceştia din 'nceput
Acolo s'aŭ născut...

Străbătênd în popor, *Aravia* s'a metamorfosat într'o ţéră mitică Oravea. Aşa într'un basm ardelenesc din munţiĭ Abruduluĭ despre „Orb-împĕrat" se pomenesce: „apă vie, adusă tocmaĭ din ţéra Orăviĭ unde o maĭ fi şi aceĭa!..."

v. ¹·*Arap*. — *Orave*.

Aravónă
Aravonèsc } v. *Arvună*. — *Arvunesc*.

¹·**Ără**. — v. ²·*Am* (p. 981—2).

? ²·**Ără**, s. f.; t. de Théol. et Mythol. popul.: fosse funéraire où l'on recevait le sang des victimes. „In vechime se numia astfel grópa în care se scurgea sângele vitelor tăiate pentru comândare", ḑice d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 116), derivând cuvîntul din turcul arg, aryk „fossé, fosse, conduit, canal".

Lambrior (Conv. lit. 1875 p. 154): „Comândarea se pregătesce încă pe unele locurĭ în chipul următor. Inspre ḑiua înmormîntăriĭ se aduc în ogradă maĭ multe oĭ saŭ berbecĭ, maĭ cu samă negri, şi după ce a resărit sórele faç

o grópă, şi apoĭ lipind luminările aprinse de córnele dobitócelor aduse, le întórnă cătră apus şi preutul le citesce o rugăcĭune, pe urmă ómeniĭ le taiă pe marginea grópeĭ ca să se scurgă sângele într'însa. Grópa acésta se numĭa din vechime *arăt...*"

Lambrior repetă aci aprópe din cuvînt în cuvînt pe G. Seulescu (Spicuitorul moldo-român 1841, Oct.), care povestesce lucrul tot aşa, dar despre grópă ḑice: „numită din vechĭ *ară*".

Întru cât nu se vede că Lambrior va fi avut în acéstă privinţă vre-o altă fântână afară de Seulescu, forma *arăt* pare a fi o simplă scăpare de condeĭu în loc de *ară*, pe care a reprodus'o apoĭ cu bună credinţă d. Burada (Înmormînt. p. 43) şi după care s'a luat şi d. Şaĭnénu. Seulescu însă, obârşia tuturora, de unde scos'a dînsul pe: „numită din vechĭ *ară*"? Tot-d'a-una tendenţios în latinomania sa, el trebue pururea controlat prin alte isvóre. În casul de faţă, nemic nu întăresce pe acel *ară*, prin care e aprópe sigur că Seulescu s'a încercat de a furişa în limba română pe latinul a r a „altar pentru aducerea jertfelor". Pe acelaşĭ *ară* el l'a băgat şi'n descântece române acolo unde poporul ḑice „vatră", după dum a demonstrat'o d. S. F. Marian (Descânt. p. 287, 292). Pînă la probă contrară, noĭ credem dară că *ară* de'mpreună cu *arăt* sînt cuvinte române închipuite, deşi am dori să nu fie aşa. In orĭ-ce cas însă, lăsând la o parte pe *ară*, obiceĭul în sineşĭ, adecă „grópa în care se scurgea sângele vitelor tăiate pentru comândare", este curat greco-italic, şi maĭ ales elenic: vechiĭ Grecĭ numĭaŭ asemenĭ grópe, carĭ servĭaŭ de altare pentru ḑeĭ suteranĭ, *λάκκοι* şi *βόϑροι* (Pauly, Real-Encykl. v. Ara).

v. *Comând.*

Arămàr, s. m.; „chaudronnier" (Cihac).

v. *Arămăriă.*

Arămăriă, s. f.; chaudronnerie. „Negoţ cu a r a m ă; fabrică, lucrătoriă de vase în a r a m ă; căldărăriă; cantitate de scule, de vase în a r a m ă" (Costinescu). Format din a r ă m a r. Şi italienesce se ḑice „rameria"„ (Cihac).

După Almanahul Statuluĭ pe 1837, p. 124 sqq., se importa atuncĭ în Ţéra-Românéscă „*arămărie* lucrată şi nelucrată" pentru 100,103 leĭ turcescĭ.

v. ¹·*Aramă.* — *Arămar.*

Arămèsc (*arămit*, *arămire*), vb.; „cuivrer, doubler de cuivre" (Pontbriant). „*Arămesc*, leg, věrs saŭ ferec cu a r a m ă" (L. B.), Se ḑice şi a r ă m e z, deşi nu se aud formele derivate a r ă m a t şi a r ă m a r e.

v. ¹·*Aramă.*

Arămèscĭ, n. pr. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Moldavie. Frunḑescu indică doě sate cu acest nume în judeţul Romanuluĭ şi unul în al Bacăuluĭ. Derivă din numele personal A r a m ă.

v. ²·*Aramă.*

Arămèz. — v. *Arămesc.*

¹·**Arămìă.** — v. *Arămiŭ.*

²·**Arămìă**, s. f.; grand chaudron en cuivre. Un fel de c ă l d a r e.

„*Arămie* este un vas de a r a m ă, mare ca de doĭ decalitri în capacitate. Ea se întrebuinţéză pentru fierberea apeĭ de spělat rufe, şi maĭ cu osebire la fĭerberea văpselelor de negru, adecă la zéma ce se face din sovîrf, din cójă de mojdrén, ĭar în lipsă de cójă se amestecă un fel de corneţĭ verḑĭ cu fóĭa

lată, şi din isma bróscei. Cu acest negru se văpsesc cănurĭ, abale, iţarĭ saŭ pârpâţĭ şi alte scule de casă. Forma *arămieĭ* este cilindrică, avênd o tórtă grósă tot de a r a m ă, prinsă de amîndoĕ părţile de nisce urechĭ..." (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Şocaricĭu).
v. [1]*Aramă.* — *Arămiŭ.*

Arămiòră. — v. [1]*Aramă.*

Arămìre. — v. *Arămesc.*

Arămìt, -ă, adj.; cuivré, doublé de cuivre. „*Arămit,* legat, vĕrsat saŭ ferecat cu a r a m ă" (L. B.).
v. *Arămesc.*

Arămìŭ, -ìă, adj.; cuivré, couleur de cuivre. Din a r a m ă prin sufixul -ìŭ, ca şi 'n „auriŭ", „argintiŭ", „vişiniŭ" etc.
A. Vlăhuţă, Nuvele p. 90: „Era o ḑi posomorită de pe la sfîrşitul luĭ Septembre. Copaciĭ *arămiĭ* îşĭ întindeaŭ crengile ţepene, cu frunḑa rară şi pălită..."
Din femininul *arămiă* s'a format numele unuĭ fel de căldare.
v. [1]*Aramă*.. — [2]*Arămiă.* — *-ìŭ.*

Arădìc. — v. *Rădic.*

Arădùc. — v. *Rĕduc.*

Arămòs, -ă, adj.; „cuivreux" (Cihac). „*Arămos,* care cuprinde în sine maĭ multă a r a m ă decât alt metal" (Costinescu).
v. [1]*Aramă.* — *Arămósa.*

Arămósa, s. f. art.; t. de Géogr.: nom d'un hameau en Moldavie. Sat în judeţul Bacăuluĭ, „lîngă care se află un pod de fer de 55 metri" (Frunḑescu).
v. *Arămos.*

Arâmurĭ. — v. [1]*Aramă.*

Arândă. — v. *Arendă.*

Arăndàş. — v. *Arendaş.*

Arănèsc. — v. *Hrănesc.*

Arăpachi, n. pr. m. — v. *Calimah.*

Arăpèsc, -éscă, adj.; arabe, africain, nègre. Aspirat: *hărăpesc.* In graĭul vechĭu se întrebuinţa şi sinonimul s ă r ă c i n e s c.
Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 174), ps. LXXIII, traduce pe slavicul „dalŭ esi togo brašno lĭudemŭ ethiopskomŭ" (*ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι*) în doĕ felurĭ: „şi'l dedeş pre-acela măĭncare oamenilor S ă r â c i n e ş t i=şi'l dedeş pre-acela măĭncare oamenilor *Arâpeşti...*", unde la Coresi, 1577: „dat'ai elŭ mâĭncare oamenilorŭ de E t h i o p i".
Dicţionar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 89 b): „Casia ĭaste o ĭarbă în ţara *hărăpéscă* ce se chiamă aşa, care miroséşte foarte frumos".
La Românĭ, ca şi pe aĭurĭ, aŭ fost tot-d'a-una vestiţĭ c a i ĭ *arăpescĭ.*
Balada „Sîrb-sărac":

Alalah, caĭ *arăpescĭ!*
Alalah, caĭ tătărescĭ!
Cum mişca copitele
Ca şoĭmiĭ aripele!...

Balada „Oprişanul":

Şi maĭ are grajdĭurĭ marĭ
Cu cincĭ-ḑecĭ de armăsarĭ,
Gĭumătate *arăpescĭ*
Şi ceĭ-lalţĭ moldovenescĭ...

Balada „Toma Dalimos":

Şedea calul ce şedea,
Dacă vedea şi vedea,
Drumuleţu 'şĭ apuca

Tocma 'n ţara *arăpéscă*,
Boerĭ să se pomenéscă...
(Bălténu, Lumina, 1886 p. 576)

In poesia poporană ne maĭ întimpină şi g l ó n ţ e *arăpescĭ*, de carĭ se servĭaŭ haĭduciĭ.

Doĭnă muntenéscă:

Îmĭ da galbenĭ veneticĭ
Ca să'mpart pe la voĭnicĭ;
Îmĭ da glónţe *arăpescĭ*
Pentru poterĭ stăpânescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 272)

Prin *arăpesc* se înţelegea une-orĭ ce-va oriental în genere, ca şi prin l ă t i n e s c ce-va occidental.

Neculce, Letop. II p. 462: „[Constantin Mavrocordat] aŭ maĭ făcut şcoale de învăţătură, Lătineştĭ şi *Arăpeştĭ*..."

v. [1]*Arap*. — *Arăpésca*.

Arăpèsce, adv.; en arabe. Aspirat: *hărăpesce*. In limba a r ă p é s c ă saŭ după obiceĭul a r ă p e s c.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 37): „elinéşte πτήνον, evreĭaşte hof, *arăpéşte* tair, lătinéşte volatilis să chĭamă, carile în limba noastră s'ar zice zburătoare..."

v. *Arăpesc*.

Arăpésca s. **arăchésca**, s. f. art.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse de campagne. Se jócă pe 'n satele românescĭ din Dobrogea (N. Andriescu, c. Beilic).

v. *Armenésca*. — *Arnăuţésca*...

Arăpìlă, s. m.; quelqu'un très-noir, très-basané. Din A r a p prin sufixul -i l ă.

Balada „Chira":

Aleĭ, *Arăpilă*,
Aleĭ, măĭ Buzilă!
Unde s'aŭ aflat
Că s'a 'mpreunat
Corbĭ cu turturele,
Şerpĭ cu floricele...!

In ḑilele nóstre, unul din familia Golescilor a fost cunoscut sub porecla de *Arăpilă*, pe când un alt Golescu, prin antitesă, se ḑicea A l b u l.

v. [1]*Arap*. — *-ilă*.

Arăpìme, s. f.; les Arabes, les Nègres, beaucoup de Nègres. Formă colectivală din A r a p.

Bolintinénu, Ferentarul:

Roşiorul, mândru şi frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată, tremură Vidinul
La vederea sa;
Face de se miră tótă *Arăpimea*,
Enicerĭ, Spahiiĭ şi Arnăuţimea,
Şi 'ĭ strigă: ura!...

v. [1]*Arap*. — *-ime*.

Arăpóĭcă. — v. [1]*Arap*. — *Arapină*.

Arăpùşcă, n. pr. f.; t. de Mythol. popul.: nom d'une fée. Format prin sufixul deminutival -u ş c ă, ca în „muĭeruşcă", „femeĭuşcă" etc., *Arăpuşcă* pare a însemna literalmente „petite Arabe" saŭ „petite Négresse"; dar în mitul eĭ nu este nemic n e g r u, astfel că acest nume trebuĭ să fie resultatul uneĭ etimologie poporane în locul uneĭ alte forme maĭ vechĭ, care va fi încetat de a se maĭ înţelege. Legenda cu acéstă ḑînă a fost povestită de d. D. Stăncescu (Revista literară 1885 p. 360-62):

„Impĕrăţia *Arăpuşcăĭ*" era „spre sóre-apune". De o frumseţe nespusă, dînsa este o f é t ă - p a s e r e, înarmată cu un minunat paloş. Orĭ-cine cuteḑa să mérgă cu resboĭu asupră'ĭ, „înapoĭ nu s'a maĭ întors". In întréga împĕrăţiă nu vedeaĭ „decât câmpiĭ şi ĭar câmpiĭ, pustiĭ, góle; oraşe orĭ sate orĭ ómenĭ, ném!" Treĭ fraţĭ, fecĭorĭ de împĕrat, s'aŭ hotărît să 'şĭ în-

cerce şi eĭ norocul. De 'ntâiŭ a plecat cel maĭ mare, a înaintat cu óstea pînă la palatul *Arăpuşcăĭ*, acolo toţĭ s'aŭ îmbětat şi „dacă adormiră, peste nópte ĭacă veni în sbor o fată frumósă de înlemnĭaĭ s'o fi vědut'o, şi când veni, făcu sgomot de se sculară ostaşiĭ, dar ea numaĭ iĭ amenință cu paloşul ce ţinea în mâna dréptă, şi toţĭ remaseră înlemniţĭ în loc". Tot aşa s'a întâmplat şi frateluĭ celuĭ mijlociŭ. Cel maĭ mic, după maĭ multe peripeţie, isbutesce a fura paloşul *Arăpuşcăĭ*, în care 'ĭ sta tótă puterea, şi o ĭea de nevéstă.

In acéstă *Arăpuşcă* fétă-pasere, dela care fecĭorul de împěrat fură paloşul, nu e tocmaĭ greŭ de a recunósce pe „Harpya", „Ἅρπυια", Arpuia din mitologia greco-italică, cu faţa de fétă şi cu trunchĭul de pasere răpitóre. Lipsită de ghiara'ĭ, ea remâne o dînă.

Din Arpue, prima formă a etimologieĭ poporane cată să fi fost Arepuşcă, deminutiv dela arepă = aripă, ceĭa ce se potrivesce cu natura cea sburătóre a acesteĭ dîne, şi numaĭ în urmă din Arepuşcă s'a făcut *Arăpuşcă*.

v. ³·*Ală*. — *Alimorĭ*. — *Ana*. — *Aripa-câmpuluĭ*...

Arăt. — v. ²·*Ară*.

Arât. / **Arătàre.** / **Arătàt.** / **Arătòs...** — v. *Arêt*. — *Arětare* etc.

Arătòr, -óre, adj. et subst.; 1° laboureur, labourant; 2°· labourable. In primul sens e sinonim cu plugar, care însă se aplică numaĭ la ómenĭ, pe când *arător* se dice şi despre vite.

Dictionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Arětor*. Arator".

I. Văcărescu, p. 18:

> *Arătorul* ce silesce
> Boiĭ seĭ ceĭ greĭ la pas,
> Cântând spune ce doresce...

Ţichindél, 1814, p. 187: „Vaca stérpă şi boiĭ *arătorĭ*..."

Figurat, la Cantemir, Chron. I, 151, vorbind despre un autor prost: „scritoriŭ ĭ-am zice au *arătoriŭ*, nu putem alége..."

Proverbial, la acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 214): „cine cu lăcomie acul cosătorĭuluĭ înghite, acela cu mare mişălie fierul *arătorĭuluĭ* boréşte..."

Cu sensul curat adjectival de „labourable", *arător* se întrebuinţéză anume în dicerea loc *arător*, locurĭ *arătóre*, fiind sinonim cu arătură.

„Pămîntul ce se lucréză, se dice loc *arător*; cel remas nearat un an saŭ doĭ, pîrlog; dacă pîrlogul se învechesce, ţelină..." (C. Ionescu, Dolj, c. Adunaţiĭ-de-Geormane; T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Leontie Ieromonahul Tismeneĭ, 1746 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 17): „şi acéste sate liĭ-aŭ datŭ cu viile şi cu morile şi cu locuri *arătóre* şi cu livezi..."

v. *Ar*. — *Arătură*.

Arătùră (plur. *arăturĭ*), s. f., „labour, labourage, champ labouré" (Cihac) Sinonim cu substantivul arat, care însă privesce maĭ mult la lucrarea de a ara, pe când *arătură*, ca şi loc arător, are în vedere maĭ cu sémă locul unde se ară, deşi une-orĭ se ĭea şi în sens de muncă, bună-óră:

Pravila Moldov. 1646, f. 1.: „să 'ş piĭardză şi sămânţa şi *arătura* şi toată roada ce va face acel pământŭ č'au sămânat pre loc strein..."

Miron Costin, Letop. I p. 44: „Toval aŭ isvodit a face corturĭ, şi toată agonisita căsarilor, cu *arătură* şi cu dobitoc ce fac agonisită la case...“

Constantin Mavrocordat, 1744 (Cond. Mss. a Vieroşuluĭ No. 1 f. 25 a, în Arch. Stat.): „oameniĭ ce vor fi şăzătorĭ pe moşiile mănăstiriĭ să aibă a clăcui 12 zile într'un an, la *arătură*, la coasă şi la secere, să 'ş dé şi dijma moşiĭ den toate bucatele după obiceĭu...“

După anotimp, se dice *arătură* de primă-véră şi *arătură* de tómnă; după numĕrul anilor de când se trăsese cu plugul peste o ţelină, *aarătur* se chiamă de o brazdă, de doĕ brazde, de treĭ brazde etc.

Ca pămînt arat saŭ de arat, de deosebite felurĭ, *arătura* are o mulţime de sinonimĭ, despre carĭ

v. *Cirtă*. — *Curătură*. — *Holdă*. — *Lan*. — *Mirisce*. — *Moĭnă*. — *Morhóncă*. — *Ogor*. — *Pîrlógă*. — *Prosiă*. — *Răsprosiă*. — *Săpătură*. — *Ţarină*...

Intre acestea, termenul cel maĭ general este *arătură*.

Se dice şi loc de *arătură*, anume însă cu înţeles de o întindere óre-care de câmp.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 222: „...întemeeţĭ cu case şi cu bucate peste samă de multe, şi stupĭ, şi *arăturĭ*, şi fâneţe...“

Cantemir, Chron. II, 346, într'o frumósă grămădire de imposibilităţĭ: „corăbiĭ în aer, stâncĭ pre apă plutind, leĭ şi zmeĭ plugurile pre *arăturĭ* trăgând, şi altele ca aceste fosturĭ de chitélă, lucrurĭ pre carile le zămisléşte păreré, a arăta ne nevoim...“ (cfr. Plaut., Asinar. I, 1 v. 86).

Ţichindél, 1814, p. 187: „văzând pre doĭ bouléni în toate sările că viné dela *arătură*, îĭ batjocoré...“

Doĭna „Dorul“:

> Puĭculiţă, flóre 'n gură!
> Când te vĕd în bătătură,
> Imĭ uĭt plugu 'n *arătură*,
> Sapa 'nfiptă 'n curătură...
> (Alex., Poes. pop.[2], 248)

Doĭna „Ispită“:

> Bată'l Dumnedeŭ să'l bată,
> Cine-a scos drumul la baltă,
> Cine-a scornit sapa lată,
> *Arătură* şi răzóre,
> Seceriş şi cositóre!...
> (G. D. T., Poes pop. 291)

Act muntenesc din 1661 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 313): „vândut'amu dumnélui 6 sileşti în sat în Săténi, şi o sileşte căte cu 6 locuri de *arătură*, trei în câmpul de sus şi trei în câmpul de jos, fac preste tot locuri de *arătură* 36...“

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 246): „şi ĭar să fie lui Ĭane şi frătine-său lui Négoe, feĉorii Lupului din Măţăul-dă-jos doao locuri de *arătură* în poĭana Bradului în fundul Dăneştilor ot sud Muşcel, pentru că le-au cumpărat Négoe cu frate-său Ĭane dăla Bunul sinŭ Călii dăn Dăneşti drept ug 5 pol (galbenĭ $5^1/_2$) cu zapis dăla măna lor dă vănzare an 7187 (1679)...“, de unde se vede că 'n secolul XVII un loc de *arătură*, ca mĕsură de câmp, costa ceva ca treĭ galbenĭ.

Cu un secol înainte, Mihnea-vodă, 1579 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ No. 1 în Arch. Stat. f. 460 b): „...după acéĭa au cumpărat însuş Marin un loc de *arătură* dela Stancĭul Jagleĭ drept 100 de aspri gata, şi ĭară au cumpărat însuş Marin dela Dan feĉorul Lucăi un loc de *arătură* la Stupinĭ drept 100 de aspri, şi în Călinet alt loc de *arătură* drept 60 de aspri...“

v. [3]*Aspru*.

In poesia poporană, paserea *arăturilor* este cârsteiul „roi des cailles", căruia în adevĕr, ca şi prepeliţeĭ, îĭ plac câmpiile cu bucate.

Doïna „Singur pe lume":

Frunḑă verde de anin!
Cine'ĭ ca mine străin?
Numaĭ mierla din păḑurĭ,
Cârsteïul din *arăturĭ*...
(G. D. T., Poes. pop. 283);

dar în balada „Mierla şi sturḑul":

Cértă-mi-se cértă,
Vorbele 'şĭ înnódă
Sturḑul din păḑurĭ,
Mierla d'*arăturĭ*...
(Ibid. 457)

unde însă versul pare a fi stricat.

Intr'o doïnă din Moldova se ḑice şi către cucul:

Cucule, pasere sură!
N'am grăit gură la gură,
Să nu'mĭ cânţĭ pe *arătură*,
Ci să'mĭ cânţĭ la noĭ pe şură?...
(Conv. lit. 1886 p. 180)

In unele cântece poporane *arăturile* sînt puse în legătură şi cu fermecele.

Doïnă din Ardél:

Că umblă măicuţă-ta
Pe·*arăturĭ*, pe curăturĭ,
Să'mĭ strîngă fermecăturĭ,
Să mĕ fermece pe mine
Să mĕ las, bade, de tine...
(Tribuna dela Sibiïu, 1885 p. 182)

saŭ:

Tot umblă prin *arătură*
Să'mĭ facă fermecătură,
În păhar îmĭ dă să béŭ
Ca pe tin' să nu te ĭéŭ...
(Ibid. 1886 p. 546)

O urare de anul-noŭ:

Câte bresde 'n *arătură*,
Atâţĭ boĭ pe bătătură;
Câtă trestie pe casă,
Atâţia galbenĭ pe masă...
(Ţara nouă 1887 p. 552)

v. 1·*Ar*. — 2·*Arat*. — *Arător*.

Arăţèl, s. m.; t. de Botan. — v. *Atrăţel*.

Arăvòn } v. *Arvună*.
Arăvònă }

Arăvonisèsc. — v. *Arvunesc*.

Arbàlţ. — v. *Orbalţ*.

1·Arbănàş, s. m.; t. de Géogr.: Albanais, Épirote. Sinonim cu Arnăut, care însă a căpĕtat maĭ multe înţelesurĭ, pe când *Arbănaş* păstréză numaĭ sensul etnic.

Moxa, 1620, p. 395: „suptŭ sabiïa luĭ au plecatŭ Srăbii, *Arbânaşii*, Frăncii, Iverii, Cărăimanii..."

Miron Costin, Letop. I p. 14: „Pir, craïul Epiroţilor adecă a *Arbănaşilor*..."

Acelaşĭ p. 54: „*Arbănaşiĭ* Epiroţĭ sînt. Aşijdere de acolo aŭ fost şi Scanderbeg Castriot, răsipitorul puteriĭ Turceştĭ. Şi astăzĭ Turciĭ dintru acel Epir fac ostaşĭ maĭ răsboïnicĭ..."

Neculce, Letop. II p. 208: „Ghica Vodă, de némul luĭ fiind *Arbănaş*, copil tănăr, aŭ purces dela casa luĭ la Ţarigrad să'şĭ găséscă un stăpăn să slujéscă, şi cu dănsul s'aŭ maĭ luat un copil de Turc, ér sărac, din satul Chĭupri..."

Ibid. p. 267: „Dedĭul Spătar *Arbănaşul*, închis în turnul clopotniţeĭ la Triĭ-sfetiţele..."

v. *Dedĭul*. — *Ghica*.

Forma *Albănaş*, cu poeticul *d*: *Dalbănaş*, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turciĭ,
Cu Turciĭ şi cu Frânciĭ,
Să'ĭ dea Turciĭ vadurile
Şi Frânciĭ corăbiile;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a cărat,

In cea parte 'n *Dalbănaşĭ*,
La ómeniĭ groşi şi graşĭ...
(Burada, Calĕt. p. 80)

Pribegĭ din Epir aŭ fost tot-d'a-una numeroşĭ în România, şi prin cunoscuta lor energiă pe de o parte, prin uşurinţa cu care se românisaŭ pe de alta, eĭ lesne înaintaŭ la cinste saŭ la avere. Deja la 1483, între boeriĭ ceĭ marĭ aĭ luĭ Vlad Ţepeş era: „Vladul *Arbanas* Spatar" (Venelin, p. 126).

Aŭ fost la noĭ pînă şi sate de *Arbănaşĭ*.

Alexandru Vv. Iliaş, 1629 (Cond. Mss. a Govoreĭ No. I p. 170): „să facă sat să fie slobozie să să străngă oameni striini, Sărbĭ şi *Arbănaşĭ* şi Unguréni şi oameni fără bir şi fără dajde..."

Grigorie Vv. Ghica, 1662 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 135): „a faceré slobozie şi a strănge oamini pre moşie Tutana Albota, însă oameni streini: Greci, *Arbănaşi*, Sărbi, Moldovéni şi alţi oameni careĭ vor fi fără bir şi fără nevoi..."

Pentru maĭ multe texturĭ în astă privinţă,

v. *Sloboziă*.

Din acéstă causă *Arbănaş* devenĭa adesea nume personal saŭ poreclă, ca şi G r e c u l, S ĕ r b u l, U n g u r é n u l etc.

Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I p. 66): „dat'am zapisul nostru în mănă l u i *Arbanaş* népotul Bărescului..."; şi într'un alt act din acelaşĭ an (ibid. p. 72): „dat'am zapisul la măna *Arbănaşului* nepotul Berescului..."

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 86): „deŏ Dragomir căpitan înpreună cu alţi slujitori de acolo, anume Jăpa căpitan ot Verneşti, i Jăpa *Arbănaşul*..."

Arbănaş, vechĭu *Arbanas*, formă organică *Albanas*, *Albănaş*, este serbobulgarul A r b a n a s=ital. A l b a n e s e. v. ¹·*Arnăut*.

²·**Arbănàş**, n. pr. m. — v. ¹·*Arbănaş*.

Arbìr. — v. *Arbiŭ*.

Arbìŭ s. **arbìr** (plur. *arbie*, *arbire*), s. n.; baguette de fusil, baguette de pistolet. Vĕrguţa saŭ beţişorul cu care se 'ncarcă un pistol saŭ o puşcă. După Cihac se dice şi *arghir*; după dr. Polysu, *alibiŭ*. Este turcul h a r b y, de de unde şi serbul a r b i ĭ a. Pe când în oştire *arbiul* e înlocuit astădĭ prin nefericitul neologism „baghetă", copiiĭ în jocurile lor, făcênd „puşcocĭu" în loc de „puşcă", păstréză şi vor maĭ păstra mult timp pe *arbiŭ*.

P. Ispirescu, Jocurĭ de copiĭ p. 11: „Se pune în ţévă un glonţ şi se împinge cu *arbiul* pînă ajunge în capĕt. Se pune apoĭ şi cel-alalt glonţ şi, împingêndu'l cu *arbiul*, când acest al doilea glonţ ajunge pe la jumătatea ţeveĭ, cel dintâĭu, carele este la gura ţeveĭ, sare şi pocnesce..."

În Transilvania *arbiul* dela puşcocĭu se chiamă r ă s t o c şi c l i m p u ş.

v. ³·*Armăşiă*. — *Climpuş*.

Àrbore
Àrbur } v. ¹·²·³·*Arbure*.

Arborencùţă. — v. ³·*Alba*.

¹·**Arbure** (plur. *arburĭ*), s. m.; arbre. Lat. a r b o r e m=ital. arbero, albero= span. arbol etc. Mare plântă cu trunchĭul, cu ramure şi rădĕcină lemnóse.

A. Pann, Prov. I, 6:

Şi nimic ĭar nu se póte ca să n'aĭbă vr'un cusur:
Arburĭ, plante, florĭ şi ómenĭ, astfel şi acest răsur...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „...acolo salciea pletósă, socul mirositor, alunii mlădioşĭ, arţariĭ cu pojghiţe roşiĭ, carpeniĭ stufoşĭ, salba-móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ cu falnicĭ jugastri, cu plopĭ nalţĭ şi subţirĭ, cu aninĭ uşureĭ, cu ulmĭ albicioşĭ, cu sângerĭ pestriţĭ, cu cornĭ suciţĭ şi vîrtoşĭ; printr'acel hăţiş felurit de *arburĭ* ce se 'ndésă şi se 'mpleticesc, merlele şi piţigoiĭ şueră...“

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Acea undă gemĕtóre, acel *arbure* jălind,
Par'că sînt doĭ junĭ prietenĭ, ce al nostru chin privind,
Se îndur l'a nóstre patimĭ, la a nóstră grea durere,
Şi ne-aduc prin a lor frémĕt o plăcută mângăere...

In graiul poporan, *arbure* astădĭ rar se maĭ aude pe la noĭ.

„Numirea de *arbor* pe aicĭ nu e cunoscută la popor, ci el numesce totalitatea *arborilor* cu un cuvînt: lemne“ (P. Munténu, Banat, c. Vermeş).

Totuşĭ *arbure*, departe de a fi un neologism, ne întimpină în maĭ tóte texturile vechĭ, ca sinonim cu copacĭu, pom, lemn.

Legenda luĭ Avram, ante 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 190): „merseră cătră uîn *arbure*, şi închiră-se pără la pământu şi grăi: sfăntŭ sfăntŭ sfăntŭ, grăiaşte; pravednicului Avram iĭ păré că dereptu elu se închiră lemnul...“

Noul Testament din 1648, Ep. Iud. I, 12:

...*arburi* veştezițĭ fără de rod...	...arbores autumnales infructuosae...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „copaci de toamnă fără roadă...“

Ibid., Math. III, 10:

Că ĭată săcurĭa ĭaste pusă la rădicina *arburilor*, deĕ tot pomul ce nu face poame bune tae-să şi în foc să aruncă...	Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis enim arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur...

unde la Şerban-vodă: „şi ĭată şi săcurĭa zace la rădăcina copacilor...“

Silvestru, 1651, ps. XXXVI: „Văzuĭu nedireptulŭ înălţăndu-se şi lăţindu-se ca un *arbure* vérde...“

Ibid. ps. LXXIII: „rădicăndŭ săcurile sale susŭ ca întru unŭ *arbure*...“

Ibid. ps. CIII:

Satură-să *arburii* înnalţi, chedrii Lyvanului...	Saturabuntur ligna campi, cedri Libani...

unde la Coresi, 1577: „satură-se lémnele cămpilor...“; la Dosofteĭu, 1680: „sătura-s'or lĭamnele câmpuluĭ...“

Sinonimica: *arbure* este termenul cel maĭ general, în care se cuprind copacĭ, pomĭ, lemne; copacĭu este *arburele* selbatec saŭ neroditor; pom este *arburele* care dă póme; lemn este *arburele* întrebuinţat pentru felurite scopurĭ, la clădirĭ, la încăldire etc.

Deminutiv: arburel saŭ arburaş; colectiv: arburet; forme maĭ mult teoretice, carĭ nu se aud în graĭu.

Pe la Predél, am audit în gura poporuluĭ forma aspirată: *harbur*.

La Macedo-românĭ se dice *arbur* şi *arbure*, bună-óră în ghicitórea despre an:

Arbure mare
Frundele'şĭ le-are
Albe di 'nă parte,
Lăĭ dĭ-alantă parte.
(Ţara nouă, 1887 p. 54)

Într'o maximă macedo-română: „bărbatlu éste *arburlu* şi ficĭorlu ugĭaclu a casileĭ=bărbatul este stâlp al caseĭ,

ér feciorul — vatră“ (M. Iutza, Crușova).

v. ¹·*Copaciu.*

²·**Arbure** (plur. *Arburesci*), n. pr. m.; nom d'une très-ancienne famille noble de Moldavie. Pe la jumătatea secolului XV *Arburescii* erau deja boieri mari. Fiiu al unui părcălab de Némț, Luca *Arbure* devine unul din sfetnicii cei mai de încredere ai lui Stefan cel Mare, păstrând aceiași putere sub Bogdan cel Chior, care la mórte îi încredințéză întréga cărmuire a țerei pe timpul minorității lui Stefan cel Tînăr. Acesta este vestitul hatman *Arbure*, devenit erou legendar al poesiei istorice române.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Acolo se află érăși al oștilor veteran,
Arbur Hatmanul ce'n mână pórt'un gróznic buzdugan,
Pre care ca pre o mince de copil îl arunca,
Dar adi omul cel mai tare de abia l'ar ridica;
Altă armă el nu are, nici voesce-a mai avea,
Căci îi place când pre dușman c'o isbire îl turtia...

Costachi Stamati, Sentinela:

Eu sînt *Arbore*, copile, hatman lui Stefan cel Mare;
Am slujit sub a lui stéguri patru-deci de ani de rînd,
Și 'n patru-deci de resbóie crunte, dar biruitoare,
Vědui Eroul Moldovei pe vrăjmașii sei bătînd...

Mórtea acestui vitéz, ajuns la adânci bătrânețe, a fost cumplită.

Urechia, Letop. I p. 154-5: „[1523] în luna lui April în cetatea Hărlăului au tăiat Stefan Vodă pre *Arbure* hatmanul, pre care zic să'l fie aflat în viclenie. Iar lucru adevărat nu se știe; numai atâta putem cunoaște că norocul fie-unde are zavistie, ales un om ca acela ce crescuse Stefan Vodă pre palmele lui, avănd atăta credință, și în tinerețile lui Stefan Vodă toată țéra ocărmuia, unde mulți vrăjmași i s'au aflat de cu multe cuvinte rele l'au îmbucat în urechile Domnu-seu...“ Mai jos: „Nu multă vreme într'acelaș an au tăiat Stefan Vodă și pre feciorii lui *Arbure*, pre Toader și pre Nichita...“

La satul Solca-de-jos în Bucovina se află pînă astădi o bisericuță zidită de bătrânul *Arbure* la 1502, unde pe părete se mai pot vedé portretul hatmanului, al nevestei sale Iuliana, apoi a patru băiați și o fată.

Nu toți *Arburescii* au perit de urgia lui Stefan cel Tînăr. Sub Petru Rareș, Mihu *Arbure* ajunge și el hatman, dar trădéză pe acest Domn la 1538 pentru a trece la protivnicul seu Stefan-vodă Lăcustă, pe care însă îl viclenesce de asemenea.

Urechia, Letop. I p. 167: „...urăndu'l [pe Stefan-vodă Lăcustă] toată curtea și boierii, s'au vorovit o sémă de boieri den curtea lui, anume Găneștii și *Arbureștii*, și la așternutul lui unde odihnia l'au omorît în cetatea Sucevei...“

D. Wickenhauser a adunat cele mai multe isvóre despre familia *Arbure* în „Moldawa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche“ (Czernowitz, 1877, p. 10 sqq., 213); ele totuși sînt departe de a fi complete.

La 1545, boierii „Gliga fiiul lui *Arbure* și Ion Crasneș“ au fugit din Moldova în Polonia cu doě călugărițe (A. I. R. I p. 35).

La 1628, numai dóră se mai vorbia într'un mod legendar despre avuțiile de altă dată ale *Arburescilor*, cari „au înblat din mână în mână“ (ibid. I, 2 p. 6).

Treptat, acest mare ném ni se înfățișéză scădut la trépta de boierinași.

Pe la 1650 (A. I. R. I p. 88), în-

tr'un act bucovinén subscrie pe'ntre maĭ multĭ rezaşĭ: Radu *Arbure*.

Intr'un zapis de vîndare tot de acolo, 1698 (A. I. R. III p. 264), la sfîrşit: „Şi eu Nicolai *Arbure* steg[ar] am scris zapisul şi pentru credinţa m'am iscălit. Az Sandul *Arbure* steg [ar] iscal..."

Ca o amintire despre *Arburescĭ*, satul Solca-de-jos în Bucovina se chiamă încă A r b u r e (Marian, Biserica din Părhăuţĭ, p. 7—8).

Alăturĭ cu *Arbure*, o altă veche familiă moldovenéscă, din care de asemenea a fost un hatman vestit în secolul XVI, purta numele sinonimic de C o p a c ĭ u.

v. 1·*Arbure*. — 2·*Copacĭu*.

3·**Àrbure**, t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. — v. 3·*Alba*. — 2·*Arbure*.

Arbùz. — v. *Harbuz*.

Arbuzèsc (**pĕr-**). — v. *Harbuzesc*. — *Prăsad*.

Arbuzìcă. — v. *Harbuzică*.

1·**Arc** (plur. *arce* şi *arcurĭ*), s. n.; arc; ressort, cintre. Din lat. a r c u s = ital. a r c o = franc. a r c etc. (Cihac). In graĭu se aude une-orĭ aspirat: *harc* (Tecucĭu, c. Ionăşescĭ; Vîlcea, c. Nisipĭ; Prahova, c. Mărgineni etc.).

Dosofteĭu, 1680, ps. X: „că ĭată păcătoşiĭ încordară *arc*, gătară săgeţi în tulbă...", unde la Coresi, 1577: „că adecă păcătoşii întinseră *arculŭ*, gătiră săgéte în cucură...", la Silvestru, 1651: „că ĭaca nedirepţii întinseră *arcul*, gătiră săgĭata sa în coardă...", ĭar lătinesce: „quoniam ecce peccatores intenderunt a r c u m, paraverunt sagittas in pharetra..."

Arcul, pe care se î n t i n d e prin cele doĕ capete o c ó r d ă saŭ care se î n c o r d é z ă pentru a s ă g e t a orĭ a t r a g e din el la ţintă saŭ în ce-va cu o s ă g é t ă din cele ce se ţin în t u l b ă saŭ c u c u r ă, este una din armele cele maĭ primitive, de demult părăsită de tóte popórele cât de puţin înaintate în cultură, dar altă dată închipuind o parte fórte importantă dintr'o armură, mânuită nu numaĭ de a r c a ş ĭ, dar şi de principĭ.

Varlam, 1643, I f. 56 a: „nu le dă platoşe, nice *arcŭ*, nice sabie, nice suliţă, nice altă nemică de armele voinicilorŭ pementeşti..."

Dosofteĭu, 1673, f. 9 b:

Şi de nu v'eţ întoarce cătră pocăinţă,
Are sâgeţ a-mână scoase din tulbiţă,
Arcul întins în coardă, lancĭa strălucĭaşte...

saŭ ibid. f. 14 b:

Că ĭată păgânii încordară *arce*,
Pun sâgeţ în tulbâ, să grijesc de lance,
Şi vin pri'ntunĭarec cu *arce* pre-a-mână
Intru să sâgĭate pre ceĭ fără vină...

Urechia, Letop. I p. 190, despre Bogdan-vodă Lăpuşnénul: „la călărie sprinten; cu suliţa la halcă nu pré lesne avea potrivnic; a săgetare den *arc* tare, nu putea fi maĭ bine; numaĭ ce era maĭ de trébă Domnieĭ îĭ lipsĭa: că nu cerca bătrâniĭ la sfat..."

Nic. Costin, Letop. II p. 62, despre Antioh-vodă Cantemir: „la primblărĭ şi la vânaturĭ cu şoĭmĭ şi cu ogarĭ pururea îmbla de se desfăta, şi cu mâncărĭ şi băuturĭ, şi la *arc* încă trăgea bine..."

Neculce, Letop. II p. 201: „Petru vodă Rareş fugănd pin târg pin Pétră şi gonindu'l Petreniĭ, l'aŭ fost agĭungănd un popă, şi aŭ tras Petru vodă înapoĭ în popă cu *arcul* şi l'aŭ lovit cu săgéta în oblăncul şeleĭ..."

Cantemir, Chron. II p. 231: „fiind la vânătoare, după ce au ucis un gligan sălbatic cu sabiĭa, apoĭ tocmindu'ş sĭgata în *arc* să sigéte, s'au julit puţinel cu lancé la mână..."

Arcul luĭ Stefan cel Mare se păstra în mănăstirea Némţuluĭ pînă pe la finea secoluluĭ XVII, când l'aŭ răpit Leşiĭ şi Căzaciĭ (Letop. II, 198).

In Caucaz, Cercheziĭ pînă astăḑĭ se slujesc de *arc*.

Costachi Stamati, Muza I p. 181:

Atuncĭ Cerchezul anină de rădăcina viţósă,
De crengele cornorate, a sale arme frumósă:
Tulba cu săgeţĭ şi *arcul*, burca, sineţa, arcanul,
Şi apoĭ sare în apă, lăsându'şĭ priponit calul...

Arcul se făcea maĭ ales din lemn de c o r n.

O doĭnă voĭnicéscă:

Cornule, ce nu te 'ndoĭ,
De-o créngă să te despoĭ
Să'mĭ fac prăjină de boĭ?
— Frăţióre Românaş!
Crénga lungă da-ţĭ-o-aş,
Ca s'o facĭ *arc* de resboĭu...
(Alex., Poes. pop.[2] 44).

In cântece poporane *arcul* nu e rar:

Arcul ĭute-aş încorda,
Aripa ţ'aş săgeta
Şi în braţe mĭ-aĭ cădé...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 19)

In colinde din Dobrogea aŭ devenit stereotipe versurile:

Luâ *arcul* încordat
Cum e bun de săgetat,
Ş'o sicrétă,
De săgétă...
(Burada, Călĕt. p. 55, 86, 90).

Uraţiă de nuntă:

Strînse el ostaşĭ mulţime,
Tot voĭnicĭ de călărime,
Şi agerĭ cu măiestriă
La *arc* şi vînătoriă...
(G. D. T., Poes. pop. 170).

Aducerea a-minte despre *arc* se păstréză şi'n poveştile poporuluĭ.

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 3): „Ca să ajungĭ la dorinţa ta, trebue să cerĭ dela tată-teŭ paloşul, suliţa, *arcul*, tolba cu săgeţile şi haĭnele ce le purta el când era flăcăŭ..."

Când *arcul* se întindea şi săgetà, c ó r d a scotea un r e s u n.

Moxa, 1620, p. 395: „sunetele armelorŭ şi răsunuluŭ coardelorŭ de *arcŭ* mai ĭubiĭa decâtŭ glasŭ de alăute..."

Acest r e s u n se chiamă maĭ propriŭ s b î r n ă i r e.

Alexandri, Sentinela română:

Sbor topórele-aruncate,
S b â r n â ĭ u *arcele*'ncordate,
Şi săgeţile la sóre
Vijelesc vîjîitóre...

Ca onomatopeă a săgetăriĭ: t r a c!

Basmul „Lupul cel năsdrăvan" (Ispirescu, p. 74): „Scóse o săgétă din tolbă, o aşeḑă la *arc* şi, trac! trase o săgétă, şi nu se făcu nicĭ o mişcare; trac! maĭ trase una, şi éraşĭ nemic..."

v. *Armă*. — *Córdă*. — [2]·*Corn*. — *Cucură*. — *Săgétă*. — *Sbîrnăĭu*. — *Trac!* — *Tulbă*...

La plural, astăḑĭ se întrebuinţéză maĭ mult forma *arcurĭ*, identică cu vechĭul italian a r c o r a, pe când cea-laltă formă *arce*, aprópe despărută din graĭu, corespunde italianuluĭ a r c h i.

Balada „Treĭ lebede":

Eĭ în tîrg aŭ poposit
Şi 'n cruciţele d'argint
Lebejórele-aŭ zărit,
Săgeţile şĭ-a 'nţĕglat,
Arcurile şĭ-a'ncordat...
(G. D. T., Poes. pop. 421)

In graĭul vechĭu ne întimpină maĭ adesea forma *arce*.

Coresi, 1577, ps. XXXVI: „întinseră *arcele* să săgéte mişeluluĭ şi mé-

serulŭ, să junghe dereptii cu inema; armele lorŭ întră în inema lorŭ și *arcele* lorŭ frânseră-se..."

Moxa, 1620, p. 375: „se lăuda (Hozroe) că va îngrădi cetaté cu sulițele, cu plavezele și cu *arcele*..."

Dosofteĭu, 1673, f. 56 b:

Scos'aŭ păcătoșiĭ sabie din técă,
Arcele li's gata războĭul să facă,
Să tae mișeiĭ, săraciĭ să ğunghe,
Aŭ gînd să nu lase direpț nice unghe;
Sabiĭa aciaĭa într'înș să va 'nfige,
Coarda să va rumpe, *arcul* li s'o frînge...

Locuțiunea proverbială: „are multe córde la *arc*" însemnéză: „homme de ressource".

Ion Ghica, Scrisórea III: „Când i se părea [luĭ Caragea] că punga nu i se umplea destul de repede, avea și alte córde la *arc*. Scotea pe Aga în tîrg cu cântarul și cu falanga; acesta prindea cu ocaua mică pe vre-un brutar, pe vre-un cârcimar, pe vre-un măcelar, iĭ trântĭa câte o sută de nuele la tălpĭ saŭ îl țintuĭa de ureche în mijlocul pieței. Vodă era sigur că isnaful avea să alerge dela unul la altul ca să facă curamă..."

Orĭ-ce formă încovăiată se póte numi *arc*.

Așa sînt *arcurile* la trăsurele cele de lux.

Jipescu, Opincaru p. 69: „căruțe pĕ *harcurĭ* și dĕ țară..."

Așa sînt *arcurile* cóstelor la om.

A. Vlăhuță, Nuvele p. 76: „Avea durerĭ nesuferite în *arcurile* cóstelor și arsurĭ pe șira spinăriĭ..."

Așa se dice *arcurĭ* la sprincene.

De la Vrancea, Trubadurul p. 222: „... cu ochiĭ albaștri migdalațĭ, umedĭ, bunĭ și limpedĭ, pușĭ sub niște *arcurĭ* de sprincene supțirĭ și perdute în tîmplele eĭ albăstriĭ..."

Ibid. p. 184: „Apele sĕ bat, rostogolesc bolovaniĭ, umple vultorile și sar peste stâncile lustruite; șipotele țîșnesc și'șĭ azvîrlă sulul apelor recĭ, ca niște *arcurĭ* de sticlă străvedie..."

Deși vĕrguța cea încovoĭată cu care se trage pe córdele vióreĭ se numesce maĭ propriŭ arcuș, totușĭ în popor se aude cu acest sens și simplul *arc*.

„Pre lauta se trage cu *arcul*, care se smolesce cu rășina" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Arcuș*.

La zidarĭ, bolțile sînt *arcurĭ;* și cu același înțeles *arcurĭ* se dice și la bólta ceruluĭ:

„Intre cele-lalte înjurăturĭ, poporul dela noĭ înjură și de *arcurile* ceruluĭ" (P. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca).

Ca jucăriă, *arcul* a remas un fel de armă la copiĭ. Băiețiĭ macedo-românĭ, maĭ cu sémă, sînt meșterĭ a face și a întrebuința *arce*, cu carĭ vînéză păserele (M. Iutza, Crușova).

v. *Arcar*. — *Arcaș*. — *Arcos*. — *Arcuesc*. — *Arculeț*...

[2] **Arc.** — v. *Arcuș*.

[1] **Arca,** n. pr. m. pers.; Arcadius. Nume de botez altă dată fórte întrebuințat la Oltenĭ. *Arca* e scurtat din Arcadie, ca „Costa" din „Constantin", „Proca" din „Procopie", „Sima" din „Simeon" etc.

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 58): „Pité ot Scoarța, Vintilă ot tam, Opriĭan al Mogăi ot tam, Dan Cĭuré ot tam, i Drăgan cu fiĭu-său *Arca* ot tam..."

Altul din 1624 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. I No. 176): „Scris'am noi Nicola și *Arca* acestŭ al nostru zapis svintie mănăstiri Tismenei..."

Mateĭu Basarab, 1646, în sfitocul mănăstiriĭ Tisména (Mss. Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 10): „... au cumpărat acești maĭ sus numiți oameni din valĭa Peștișanilor dela fecoriĭ Opreĭ

dela Laţco şi dela Pătru, şi dela Pătru fečorul *Arcăĭ*, dirept aspri gata 2200...“; şi maĭ jos: „şi ĭarăş au cumpărat popa Ionŭ şi călugărul Vasilie dela fečoriĭ luĭ Mihăilă din Drăgoeşti dela *Arca* şi dela Lazărŭ şi dela Vălcul...“

Constantin Brâncovénu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 19), înşirând pe maĭ mulţĭ Mehedinţenĭ: „... Putnic ot Zăgaĭa i Răduţul săn Bălač ot Comăneşti i *Arca* ot Gărboveţ...“

Din *Arca*, ér nu din a r c, vine numele satuluĭ A r c e s c ĭ în Romanaţĭ (Frundescu).

Dela *Arca* forma intensivă este A r c a n, ca din „Iorgu“—„Iorgovan“, din „Răduc“—Răducan“, din „Dumitru“—„Dumitran“ etc. (v. [3]·*an*), de unde apoĭ numele munteluĭ A r c a n şi al satuluĭ A r c a n ĭ în Gorj, precum şi al satuluĭ A r c a n în Buzeŭ, carĭ n'aŭ a face cu a r c a n „lacet“.

Satul oltenesc A r c a n i ĭ ne întimpină deja într'un crisov din 1429 (Venelin p. 55).

v. [1]·*Oltén*.

[2]·**Arcà** (plur. *arcale*), s. f.; protecteur, soutien. Turcul a r k a „dos, appui“ (Şaĭnénu). Cuvînt care, ca şi derivatul a r c a l i ŭ, se întrebuinţa numaĭ în relaţiunile Românilor cu Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I pag. 278: „[Mateĭ Vodă] dedesă ştire şi la *arcalele* sale, ce avea la Împărăţie, de sila ce'ĭ făcea Vasilie Vodă...“

In acest sens se dicea altă dată: „taĭna le pórtă *arcalele*“, adică: secretul lor îl sciŭ numaĭ aceĭa în carĭ eĭ aŭ încredere; o locuţiune pe care Seulescu (Albina Românéscă 1844 No. 40) căuta cu orĭ-ce preţ s'o înrudéscă cu latinul a r c a n u m „secret“.

v. *Arcačiu*. — *Arcaliŭ*.

Arcàčiu, s. n.; vallée, terrain abrité. Cuvîntul se aude pe la cĭobaniĭ din Moldova.

„Târla la cĭobanĭ în timp de érnă este la un l o c î n d o s i t cum e un *arcačiu* adecă v a l e . . .“ (T. Dobrea, Covurluĭu, c. Rogojenĭ).

Este turcul a r k a č „versant ou pied d'une montagne“ (Barbier de Meynard, Dict. Suppl. I p. 37), din a r k a „dos, appui“. Negreşit însă, cuvîntul n'a venit Românilor dela Osmanliĭ, carĭ n'aŭ dat nemic graĭuluĭ nostru cĭobănesc, ci dela vre-un popor turanic din vécul de mijloc, probabilmente dela Cumanĭ. In vocabularul cumanic din secolul XIV, a r k a însemnéză „umĕr“ (Kuun, Codex p. 111). De aĭmintrea, acéstă vorbă e propriă tuturor graĭurilor turco-tătare (Vambéry, Sprachstud. p. 207, şi Etymol. Wtrb. p. 18).

v. *Aslam*.

Arcalìŭ, adj.; puissant, bien soutenu, bien vu. Turcul a r k a l y „qui a le dos large“ (Şaĭnénu). Cuvînt despărut din graĭu şi care abia dacă a circulat vre-o dată în popor.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 249: „. . . scriind şi el acéstă pricină la un i c i r l i ŭ mare ce era *arcaliŭ*...“, adecă: la un „om dela Curte“ care era „puternic“.

v. [2]·*Arca*.

Arcàm. — v. *Alcam*.

[1]·**Arcàn** (plur. *arcane*), s. n.; lacs, lacet pour prendre les chevaux. Cuvînt tătăresc: a r k a n, trecut de asemenea la Ruşĭ şi la Polonĭ (Cihac). „Funiă lungă cu o c h ĭ u la unul din căpĕtâe şi cu care herghelegiul prinde calul din hergheliă. Opritóre. Cursă“. (Costinescu).

Altă dată, la Tătarĭ maĭ cu deose-

bire, *arcanul* se întrebuința și ca armă de resboiu.

Amiras, Letop. III p. 118: „rîpa fiind mare și adâncă, nevoia lor era și mai mare, și numai ce le-aŭ căutat a întra în rîpă, aŭ căzut unul peste altul dănd cu cai cu tot, éră alții lăsând caii aŭ vrut să fugă pe gios, și nici așa n'aŭ scăpat, și năvălind și Tătarii i-aŭ scos cu *arcanele* de gât mai pre toți ..."

Costachi Stamati, Muza I p. 181:

Atunci Cerchezul anină de rădăcina vițósă,
De crengele cornorate, a sale arme frumósă:
Tulba cu săgeți și arcul, burca, sineța, *arcanul*,
Și apoi sare în apă, lăsându'și priponit calul...

La Românĭ, de asemenea, ostașul, mai cu sémă vînătorul, nu desprețuia *arcanul*.

Balada „Stefăniță-vodă":

Mâni în zori să vĕ aflați
Toți călări și înarmați
Cu săgeți, cu buzdugane,
Și la brîe cu *arcane*,
Ca să mergem despre sóre
Să facem o vînătóre...

Balada „Ștefan-vodă și șoimul":

Că's Român cu patru mâni
Și am lécuri de păgâni:
. De Tătari am o săgétă,
De Turci pala mea cea lată,
De Litfeni un buzdugan
Și de Unguri un *arcan*...

Balada „Badiul":

Mâna 'n posunar băga,
Scul de mĕtase scotea,
Vița 'n șése împletia,
Sfóra 'n nouĕ că 'ndoia,
Ca *arcanul* o 'nnoda...
(G. D. T., Poes. pop. 540)

Astădi, afară de herghelegii, *arcanul* slujesce mai cu deosebire hoților de cai.

Spune, spune, barbă sură,
Căișorii cum se fură?
Cum se ieaŭ din bătătură
Pe negură și pe brumă?

— Cu ochiul *arcanului*
Prindi muma juganului...
(G. D. T., 299)

Balada „Fata cadiului":

Mânz de fugă sprintenel,
Eșia 'n vară pătrărel,
Mânz ce fuge ca șolcanul
De nu'l prinde nici *arcanul*...

Balada „Juganii":

Dun *arcan* mi'și împletia;
Și de ce mi'l tot făcea?
Jumătate din tărsînă
Și din funiă bătrână,
Să ție la udătură;
Jumătate din negare
Și din vîrfuri de fuioare,
Să ție jugani mai tare...

și mai jos:

Și *arcanul* colăcia,
Cam cu drépta mi'l ținea,
Cam cu stânga l'asvîrlia...
(G. D. T., Poes. pop. 683—9)

v. *Cal*. — *Colăcesc*. — [1]*Tătar*.

[2]**Arcàn**. — v. *Alcam*.

[3]**Arcàn**. — v. *Arcanaua*.

[4]**Arcàn**. — v. [2]*Arca*.

Arcanàua, s. f. artic., și **arcànul**, s. m. artic.; t. de Choréogr. popul.: noms des deux danses villageoises d'un caractère martial. Ca nume, *arcanauă* este o simplă amplificare din arcan (v. *Agănău*), căci forma *arcaneua*, întrebuințată în Ardél, e femininul din arcanăŭ, care la rîndul seŭ e augmentativ din *arcan*. *Arcanul* și *arcanaua* sînt doĕ hore fórte înrudite, cari s'aŭ desvoltat dintr'un singur prototip. Cuibul lor pare a fi în Moldova, de unde însă aŭ străbătut la Munteni și la Ardeleni.

T. Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Arcanaoa*. Țuțuenii, mai ales acei din Vrancea, jócă acest joc. El se

execută de cătră maĭ mulţĭ bărbaţĭ şi femeĭ, şi se asémĕnă în săltărĭ întru cât-va cu h o r a d e b r â ŭ . . ."

„Intre jocurile poporuluĭ de pe aicĭ este şi *arcanaua*" (N. Sandrovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

„Să jucâm Moldovinésca de mână, Serbésca de brâŭ, *Arcanaoa* p e b ă t a e . . ." (Iconom G. Ionescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

Jipescu, Opincaru p. 52, înşirând jocurile ţerănescĭ din Prahova: „căluşarĭ, şu-şu-şu, *arcanu*, ţigănésca, joĭana, brăilénca . . ."

Următórea descriere amăruntită a *arcanuluĭ* şi a *arcanaleĭ* o datorim d-luĭ Alex. Pop (Transilv., Năsĕud, c. Sân-Georz):

„In Bucovina, *arcanul* se jócă de fecĭorĭ şi fete. Se face o horă, ţinêndu-se de mânĭ, dar fără a bănănăi cu ele. Mişcarea e dela stânga spre drépta. La tactul musiceĭ încep cu picĭorul drept, treĭ paşĭ înainte, aducênd corpul în direcţia mişcăriĭ. Isprăvind pasul al treilea, se opresc pe picĭorul drept un tact, şi fac un pas cu picĭorul stâng spre picĭorul drept, readucênd corpul în posiţia dela început. Acéstă mişcare se face continuŭ după tactul musiceĭ. Obicĭnuit cercul se află deschis, cu un v ă t a v în frunte, care ţine în mână un bâţ, bătênd cu el tactul la unele figure ce le intercaléză. După un interval óre-care, la isprăvitul unuĭ tact, vătavul rădică bâţul strigând: u n u 'n a i n t e! u n u 'n a p o ĭ! u n a b u n ă, ş i l a d r u m! Atuncĭ se opresce şirul, face un pas cu picĭorul stâng pe dinaintea picĭoruluĭ drept şi întórce picĭorul drept pe dinaintea celuĭ stâng. Oprîndu-se pe picĭorul drept, aduce lîngă el picĭorul stâng, şi la ultimul tact bat cu toţiĭ de o dată cu picĭorul drept în pămînt. Apoĭ urméză ca la început, pînă când vătavul poruncesce: d o ĭ n a i n t e, d o ĭ n a p o ĭ! t r i 'n a i n t e, t r i 'n a p o ĭ! etc. — Un alt danţ, numit *arcaneua*, se jócă pe valea Someşuluĭ-mare în comuna Sân-georz numaĭ de fecĭorĭ. In mişcărĭ are multă asemĕnare cu *arcanul* din Bucovina, cu deosebire maĭ ales că nu merg în cerc regulat, ci după cum vrea să-ĭ ducă v ă t a v u l. Mersul este tot treĭ paşĭ înainte, însă fără ca picĭorul stâng să'l mişce în direcţia celuĭ drept şi să vină cu faţa cătră centru; ci unul după altul urméză tactul musiceĭ, şi după treĭ paşĭ balanséză un tact pe picĭorul drept şi unul pe cel stâng. Jucătorul cel din urma şiruluĭ trebuĭ să se ferécă de vătav, căcĭ acela ajungêndu'l îl lovesce cu bâţul; de multe orĭ se întâmplă că, ferindu-se, nu 'şĭ maĭ ţine paşiĭ regulat, ci fuge, şi numaĭ după încetarea ameninţăriĭ re'ncepe jocul. De mânĭ nu se lasă chĭar dacă ĭ-ar împedeca ce-va în cursul joculuĭ. Mişcărĭ de paşĭ regulaţĭ înainte şi 'napoĭ, ca la *arcanul* din Bucovina, la *arcaneua* nu se fac . . ."

In descrierea de maĭ sus, trăsura cea caracteristică este b â ţ u l v ă t a v u l u ĭ, de care trebuĭ a se feri. La început, în loc de bâţ cată să fi fost un a r c a n, cu care vătavul se silĭa a prinde pe un jucător, de unde apoĭ vine însuşĭ numele joculuĭ.

v. [1]*Arcan.*

D. Vulpian (Hore, No. 1 şi 9) a publicat doĕ arie pentru *Arcanul.* Noĭ reproducem de acolo pe cea culésă de Mikuli în Bucovina, transcrisă destul de bine:

PIANO.

f

Arcanèua | **Arcànul** } v. *Arcanaua.*

Arcàr (pl. *arcarĭ*), s. m.; fabricant d'arcs. Cel ce face a r c e, în deosebire de a r c a ş, care este cel ce pórtă a r c.

Nicolae Muste, Letop. III p. 49, vorbind despre Domnia luĭ Dimitrie Cantemir: „Atunce toţĭ se făcuse o-ştenĭ, slugile lăsa pre boĭerĭ, argaţiĭ lăsa pre stăpânĭ, şi altă prostime mulţĭ aŭ mers de aŭ luat banĭ şi s'aŭ scris la stégurĭ, maĭ mulţĭ fără de arme, că nu avea de unde'şĭ maĭ cumpăra, că şi *arcariĭ* sfărşise a r c e l e..."

v. [1]*Arc.* — *-ar.* — *-aş.*

Arcàş (pl. *arcaşĭ*), s. m.; archer. Cel ce pórtă a r c, în deosebire de a r c a r, care este cel ce face arce. Cuvînt format ca: suliţaş, puşcaş, trâmbiţaş etc.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Amos II, 15:

...şi *arcaşulŭ* nu va îngădui, şi cel ĭute cu piĭoarele lui nu va scăpa.."	... et s a g i t t a r i u s non sustinebit, et velox pedibus suis salvari non poterit..

Costachi Stamati, „Dorul de patriă":

Unde's mocaniĭ de munte
Ce purta prâştiĭ şi lâncĭ,
Şi sărĭa ca nişte cĭute
Peste şanţurĭ şi pălâncĭ?
Şi a *arcaşilor* cétă,
Ale cărora săgétă
Pĕtrundea fără de greşĭ
Duşmaniĭ ceĭ maĭ aleşĭ?...

v. [1]*Arc.* — *-ar.* — *-aş.*

Arcàţ, s. m.; t. de Botan.: Acacia blanc, Robinia pseudo-acacia. Formă întrebuinţată pe'n Ardél în loc de a c a ţ.

„La a c a ţ se ḑice *arcaţ*" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1]*Açaţ.*

[1]**Arcèr** (plur. *arcere*), s. n.; affiloir, pierre à rasoir. Sinonim cu c u t e şi cu g r e s i ă; ér când ascuţitórea e metalică, se ḑice a m n a r. *Arcer*, c u t e şi g r e s i ă, nu sînt tot un fel de pétră: cu g r e s i ă se ascut cósele ţeranilor; cu c u t e se ascut cuţitele; cu *arcer* se ascut bricele, adecă tăĭuşurile cele maĭ fine.

v. *Amnar* (p. 1092).

Costinescu: „*Arcer*, pétra pe care bărbierul ascute bricele".

„Ion pădurarĭul mĭ-a istorisit, că Mama-păduriĭ şĭ-aŭ ascuţit dinţiĭ cu *ar-cerĭu*, adecă cute petrificată din a r-ţ a r ĭ u, când era să se lupte ea cu Fĕt-frumos. Din arţarĭu se fac gĭalăe saŭ rendele, códe de topor şi de sapă etc., fiind fórte tare şi alb; acest lemn se petrifică, după spusa ţeranilor, făcên-du-se a r c e r ĭ u pentru ascuţit bri-cele..." (Iconom G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

Arcèr n'are întru nemic a face cu latinul à c i e s (Cihac), ci vine din a c e r „érable" prin adjectivul a c è r-n u m „d'érable", „lucru din arţar", astfel că nicĭ măcar primul *r* nu este epentetic, fiind o simplă propaginaţiune a tematiculuĭ *r*; accentul remâne intact.

Cât pentru derivatul român din latinul a c i e s,

v. *Acióe.*

Ca nume de localitate:

„A r c e r u, o frumósă créstă de pétră în comuna Mănzălescĭ de partea stângă a rîuluĭ Slănic..." (B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. Mss. al Buzeuluĭ).

v. *Arţar.* — *Cute.* — *Gresiă.*

[2]**Arcèr**, t. de Geogr. — v. [1]*Arcer.*

Archìr s. **Archìrie**, n. pr. pers. m.; t. de Litt. popul.: un personnage légendaire. Mare sfetnic la împĕratul Sanagrip din ţéra Doruluĭ, *Archir* nu

avea copiĭ, ci numaĭ pe nepotul seŭ Anadan, pe care'l învĕţă multă carte şi'l puse în locul seŭ la curtea împĕrătéscă. Anadan însă, lăcomind la avuţia unchĭuluĭ seŭ, face pe împĕrat să osândéscă la mórte pe *Archir*, care totuşĭ isbutesce a se ascunde. Tocmaĭ atuncĭ Faraon din Egipt cere dela Sanagrip nesce lucrurĭ atât de grele, încât numaĭ înţelepcĭunea cea maĭ minunată ar fi putut să le deslege. *Archir* se arată, biruesce pe Faraon şi se face érăşĭ mare sfetnic pe lîngă Sanagrip; ĭar pe Anadan îl învaţă de astă dată nu prin carte, ci prin bătae.

A nu se confunda *Archir* cu A r g h i r, eroul uneĭ alte legende. Óre-cine, înarmându-se cu patru semne de exclamaţiune, m'a învinovăţit pe mine că: „D. Hasdeŭ a identificat pe *Archirie* cu „A r g h i r (!!!) din Arghir şi Elena de „Barac (!) şi a tras de aci conclusiunĭ „despre basmul unguresc respectiv". E cu totul neadevĕrat. In Cuvente den bătrâni (II p. XXXVII), vorbind despre un manuscript cunoscut abia după titlu: „Istoria luĭ *Archirie*", eŭ puseĭ întrebarea: „Nu va fi fost cum-va o primă încercare de a traduce romănesce cartea cea poporană ungurécsă?" In acest „nu cum-va", negreşit, nicĭ „identificare" nu este, nicĭ „conclusiunĭ" nu sînt. De aĭmintrea, d. Dr. Gaster (Lit. popul. la Românĭ, p. 104 sqq.) este acela care a studiat maĭ de aprópe pe *Archir* şi din studiul căruĭa resultă că „Inţeleptul *Archir* şi nepotul seŭ Anadam", o cărtecică poporană destul de respândită la Românĭ şi la unii Slavĭ, maĭ ales la Ruşĭ, îşĭ trage obîrşia, póte prin mijlocul uneĭ redacţiunĭ bizantine, din ciclul arab al celor „1001 de nopţĭ", unde o regăsim sub titlul de: „Sinkarib şi ceĭ doĭ vizirĭ aĭ luĭ", saŭ „Istoria înţeleptuluĭ Heykar". D. Dr. Gaster cunósce acéstă cărticică numaĭ într'un manuscript din 1784 şi după ediţiunea luĭ Anton Pann. Dar redacţiunea românéscă cea maĭ veche, întru cât se scie pînă acuma, se află într'un manuscript al Archivelor Statuluĭ din Bucurescĭ, făcută la 1704 de „Bucur grămăticul din Sămbăta-de-sus" la un loc cu A l e x a n d r i a şi care se începe aşa;

„Povéstĭa luĭ *Archirie* filosoful, când învăţă pre nepotu-său Anadan carte. Adecă eu *Archirie* filosoful învăţaĭ pre nepotul mieu Anadan carte întru zilele luĭ Sanagrip înpărat din ţara Doruluĭ..."

Iată tot de acolo (p. 299) cimilitura despre A n:

„... ce ĭaste un copač cu 12 ramuri, şi pre o ramură 4 cuĭburi, şi într'un cuĭbu 7 oao, unul negru, altul albu...?"

Ca nume de botez, într'un act moldovenesc din 1689 (Cond. Mss. Asaki t. I f. 242 b, în Arch. Stat.): „au străns oameni buni megiĭaşi, pe Cinghir de Berhoeşti şi *Archirie* săn Gligorie din Guzari şi Andronache frate-său..."

v. *Alexandria* (p. 860). — [3]*An* (p. 1121). — [1]*Arghir*.

Archiş. — v. *Archit*.

Archit (pl. *archiţĭ*), s. m.; t. de Botan.: Juniperus communis, génévrier, genièvre. Se dice şi a r c h i ş (Dr. Brândză). Sinonim cu ĭ e n u p ă r, c e t i n ă, ş n é p, şi maĭ ales cu b r ă d i ş o r, unde se vor descrie întrebuinţările poporane ale acestuĭ copăcel. *Archit* este învederat grecul ἄρκευθος „genièvre" (Cihac). La Hesychius este forma cretană ἄργετος. Imprumutul pare a fi fórte vechĭu. Cum să ne explicâm însă forma a r c h i ş, care prin guturală nu se desparte de prototipul grec, dar prin *ş* se apropiă de

rusul dialectic a r t î ş „juniperus sabina“ (Budilovič, Pervobytnye Slavĭane, t. I p. 126). Luat'o-aŭ Ruşiĭ dela Românĭ? Problemă.

v. *Aglică* (p. 518). — *Brădişor.* — [1]·*Grec.*

Arciòr, s. m.; t. de Botan. — v. *Arţar.*

Arcòs, -ósă, adj.; courbé en arc, arqué. Sinonim cu a r c u i t, dar cu deosebirea că *arcos* însemnéză o încovoiare firéscă, pe când a r c u i t se dice despre ce-va încovoiat de mână saŭ într'adins.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Arch. Stat. p. 45): „...obicĭuiţĭ sint muritoriĭ cu înălţimé statul, cu frâmséţe trupuluĭ şi cu ghizdăviĭa féţiĭ ca cu un lucru pré mare dela fire dăruit a să lăuda; şi încă maĭ mult, între alţiĭ nu numaĭ *arcoasă* sprâncénele'ş a'ş râdica, ce şi sfaturile preste cuviinţă a'ş da, şi socotéla preste măsură a'ş râdica...“

v. [1]·*Arc.* — *-os.*

Arcuèsc (*arcuit, arcuire*), vb.; arquer, courber en arc. „A *arcui,* a î n c o v o ĭ a. Acéstă grindă începe a se *arcui,* începe a se lăsa, a'şĭ da mijlocul“ (Costinescu). Nu vine din latinul a r c u s (Cihac), ci este o formaţiune românéscă din a r c prin sufixul denominativ -u e s c, ca şi „cercuesc“ din „cerc“.

v. [1]·*Arc.* — *-uesc.*

Arcuìre, s. f.; „cambrure, courbement“ (Cihac).

v. *Arcuesc.*

Arcuìt, -ă; adj.; le part. passé d'a r c u e s c: courbé en arc, arqué. „*Arcuit,* cercuit, încovoĭat, lăsat de mijloc“ (Costinescu).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 66: „nisce lungĭ şirurĭ de clădirĭ cu tinde *arcuite* staŭ rezimate de aceĭ nalţĭ păreţĭ...“

v. *Arcuesc.* — *Arcos.*

Arcuitùră, s. f.; „courbure“ (Cihac).

v. *Arcuit.* — *-ură.*

Arculèţ (plur. *arculeţe*), s. n.; petit arc, arc d'enfant. Deminutiv din a r c. Un alt deminutiv este a r c u ş, care însă a căpětat un înţeles cu totul deosebit, întocmaĭ ca francesul „archet“ deminutiv din „arc“, italianul „archetto“ etc. Cihac maĭ pune deminutiviĭ: a r c u ţ, a r c u ş o r şi a r c u ş e l.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 342): „o săgeţică de carĭ punea el în *arculeţul* luĭ...“

v. [1]·*Arc.* — *Arcuş.* — *-uleţ.*

Arcùş (plur. *arcuşe* s. *arcuşurĭ*), s. n.; archet. Deminutiv din a r c prin sufixul -u ş ca în „căluş“, „lemnuş“ etc.; formaţiune curat românéscă, care n'are nevoe de un prototip latin „arcuceus“ (Cihac). *Arcuş* este o vérgă mlădiósă cu capete încovoiate, unite prin perĭ de cal, cu care se cântă pe vióră saŭ pe un alt instrument cu córde. Se dice de o potrivă bine: „a t r a g e d i n *arcuş*“ saŭ „a t r a g e c u *arcuşul*“.

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „El era Nedelcu, lăutarĭu vestit ce îţĭ rupea inima când trăgea din *arcuş* un cântic de jale...“

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu *arcuşul* de te ardea la inimă, şi cobzarul dicea din gură pe Alimoş; noĭ ascultam cu audul şi cu sufletul...“

Fie Nedelcu, fie Dinică, un l ă u t a r nu se desparte de *arcuşul* seŭ.

Colinda „Vasilcăĭ“:

Cĭobotarĭ cu 'ntinsorile,
Lăutarĭ cu *arcușele*,
Țiganĭ cu barósele...
(G. D. T., Poes. pop. 135)

Cesar Boliac, Idealul și positivul:

Când tremură în spasmurĭ *arcușul* pe vióră,
Când flaotul slobóde suspinurĭ ce'nfióră...

O admirabilă descriere a unuĭ lăutar cântând din gură cu acompanimentul vióreĭ, la A. Pann, Moș-Albu:

Vr'un lăutar de se'ntâmplă să aducă cinevaș,
Nu'l pun la danțurĭ să cânte, după cum fac la oraș,
Ci îĭ cer ca să le cânte d'alde vitézul Mihaiŭ:
Trăgênd din *arcuș* odată, să ḑică ḑece din graĭu...

De asemenea la De la Vrancea, Sultănica p. 55: „lăutarul sĕ prăpădĭa cu firea, trîntind capul și p'un umĕr și pe celalt, să'șĭ rupă *arcușul* cu pĕr negru și maĭ multe nu...“

Acelașĭ, Trubadurul p. 49: „...mâĭnile sale potriviră călușul. Luă *arcușul* din cuĭu, deschise o cutióră mică, îșĭ frecă *arcușul* cu sacîz...“

In loc de deminutivul *arcuș*, se ḑice și arc, ér în graĭul poporan se aude une-orĭ și aspirat: harc.

Intr'o nuntă țĕrănéscă din Vâlcea: „...se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă și pune sobonul — care este o pânḑă roșiă — în *harcul* lăutaruluĭ; acesta 'l duce către mirésă ḑicênd: césu ăl bun să dea D-ḑeŭ! dar mirésa îl apĕră cu mâna; îl duce a doua óră și ḑice: noroc bun să dea D-ḑeŭ! mirésa însă ĭar îl depărtéză cu mâna; îl duce lăutarul a treĭa óră ḑicênd: Sânta Troiță cea de o ființă și nedespărțită! și'l pune în capul mireseĭ ca un fel de glugă...“ (I. Stănescu, c. Recea).

v. *Alăută* (p. 697). — [1]*Arc*. — *Arculeț*. — *Căluș*. — *Lăutar*. — *Sacâz*. — *Scăunuș*. — *Scripcă*. — *Vióră*. — *-uș*...

Arcușèl | **Arcușòr** | **Arcùț** — v. *Arculeț*.

Ard s. **arḑ** (*ars*, *ardere*), vb.; brûler, enflammer, être la proie des flammes, consummer par le feu; hâler, brouir; fig.: rosser, frapper; impers.: *arde* de, *arde* a = il importe. Latinul ardeo, de unde și ital. ardere, span. și portug. arder, provenț. și vechĭu franc. ardre, reto-rom. arder etc. Când ce-va se aprinde, apoĭ *arde* pînă ce se mistue saŭ pînă ce —noțiune opusă— se stinge. *Ard* funcționéză de o potrivă ca verb activ: „flacăra îl *arde*“, și ca verb neutru: „el *arde* în flacără“.

Despre raportul sinonimic între *ard* și încind saŭ *ard* și aprind, veḑĭ maĭ sus la p. 1359. Aci ne mărginim a da câte-va texturĭ complementare.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXXIII:

Arsără cu foc sfințitoré ta...	Incenderunt in igne sanctuarium tuum...

unde la Coresi, 1577: „aprinseră cu focŭ sfințiré ta“; la Silvestru, 1651: „déderă focŭ în sfințiile tale“.

Doĭna „Foc la inimĭóră“:

Arde focul și mĕ 'ncinge,
Nimenea nu'l póte stinge...
(G. D. T., Poes. pop. 322)

Neculce, Letop. II p. 378: „aŭ dat foc caselor, și *arzănd* casele, așa l'aŭ prins și pre Craĭul...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 14: „Volodiovski starostele de Camenița, văzănd că se închină toțĭ ceĭ din cetate, el aŭ întrat în erbărie și aŭ dat foc de s'aŭ aprins erbăriea, de aŭ *ars* și el cu érba cea de pușcă...“

Figurat, în doïna „Leliţele“:

Dragă mi-e leliţa'n gîoc
Când se légănă cu foc:
Unde'şĭ pune picïorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-aruncă-un ochişor,
Arde sufletul de dor!...
(Alex, Poes. pop. 2. 337)

Luat în înţeles material, *ard*, ca şi sinonimiĭ seĭ, se pune maĭ adesea în legătură cu lemn.

Urechia, Letop. I p. 188: „Alexandru Vodă, făcând pre cuvântul împăratuluĭ, aŭ împlut cetăţile de lemne şi le-aŭ aprins de aŭ *ars* şi s'aŭ risipit...“

Varlam, 1643, f. 99 b: „cumŭ nu ïaste putinţâ foculŭ să *ardzâ* fără de lémne, aşïa nu ïaste putinţâ să să spâsască neştine fârâ de lucrurile credinţei sale...“

A. Pann, Erotocrit II p. 119:

Şi ca un lemn uscat tocma, care puindu'l pe foc,
Fără de întârḑiere se şi aprinde pe loc,
Şi scoate flăcărĭ mulţime, fără de a face fum,
Arde mereŭ, nu se stinge pînă'n sfârşit nicĭ decum...

Când însemnéză „hâler“, *ard* e sinonim cu pălesc.

Varlam, 1643, f. 56 b: „cumu-i un câlâtorïu ce înblâ şi câlâtoréşte cale multâ, şi'l *arde* soarele şi'lŭ pâléşte zâduvulŭ...“

In cronice, când e vorba de năvălirĭ duşmănescĭ, *ard* se însoţesce obicïnuit cu prad.

Urechia, Letop. I p. 140: „[mulţime de Turcĭ] s'aŭ întors prădând ţéra şi *arḑând*...“

Cantemir, Chron. I, 147: „Laslău dară, luând acel agïutorïu de tâlharĭ dela împăratul Râmuluĭ trimişĭ, să fie purces cu dânşiĭ asupra Tătarâlor, cariĭ acmu în ţara ungurésca întrând, *ardé* şi prăda tot ce le eşïa înnainte...“

In acest sens la Beldiman, Tragod. v. 555:

Tótă ţéra în călcare, în ce foc cumplit *ardea*,
Căcĭ cu prilejul Eladiĭ, tâlhariĭ o prăpădïa...

După ce a *ars* o clădire, un oraş, ce-va mare saŭ întins, remâne jărişte.

Nicolae Costin, Letop. II p. 65: „şi aşa aŭ *ars* şi târgul cu bisericĭ cu tot, de aŭ rămas jărişte...“

In sens figurat, despre o mare suferinţă fisică saŭ morală se întrebuinţéză adesea în limba poética asociaţiunea: *arde* şi frige.

Hora ţigănéscă, pe care vestitul poet rusesc Puškin o intercalase în poema sa despre Ţiganĭ:

Arde-mĕ şi frige-mĕ!
De me'ĭ pune
Pe cărbune,
Ibovnicul nu ţĭ-oïu spune...
(Alex., Poes. pop 2 334)

Doïnă din Ardél:

Vaĭ, vaĭ, vaĭ, inima mea,
Multu-ĭ bună, multu-ĭ rea,
Multu-ĭ négră ca tina;
Mult se *arde* şi se frige,
Şi n'are gură să strige...
(J. B., 213)

Zilot, Cron. p. 80:

Tăïa şi spîndura fără milostivire
Pe ceĭ cari 'ĭ simţïa în vre-o rea pornire,
Din care se nascu o frică şi o grózâ
La toţĭ ce-avea în gând să frigă şi să *arḑă*...

Cu acelaşĭ sens: *arde* şi cóce.

Cântec din Bucovina:

Tu te ducĭ, bade sărace,
Eŭ cu dorul teŭ ce-oïu face?
Că mĕ *arde* şi mĕ cócel...
(Marian, I, 56)

In blăstemele poporane, una din expresiunile cele maĭ obicïnuite este „*ardă*...“, şi maĭ ales: „*ardă* focul...“

Doĭnă din Ardél:

Pentr'o puşcă, *ardă*'o focul,
Îmĭ lăsaĭ casa şi locul;
Pentr'o puşcă, *ardă*'o para,
Îmĭ lăsaĭ locul şi ţéra...
(J. B., 319)

Balada „Chiralina“:

Ba! nu ĭ-am uĭtat,
Că eŭ ĭ-am lăsat
Pustia să'ĭ bată,
Focul să nu'ĭ *ardă*...
(Marian, Buc., I, 25)

Balada „Vulcan“:

Iar de nu'ţĭ grăi cu drept,
Arde-v'ar dorul în pept!...

Zilot, 6:

O, ce gróznică văpae numaĭ decât aŭ aprins;
Arde-ĭ, Dómne milostive, în părâŭ de foc nestins!..

In blăsteme la a treĭa persónă, acusativul se pune tot-d'a-una nearticulat şi fără prepositiune.

A. Pann, Moş-Albu II p. 54:

Ardă'l focul b ă r b a t,
Cum mĕ bate turbat!
Mĕ piséză ca mĕr
Şi mĕ zmulge de pĕr!...

Balada „Nevasta“:

Ardă'l focu b l ă s t ă m a t
Că s'a dus şi m'a lăsat!
Ardă'l focu t i c ă l o s,
Că mĭ-a fost necredincĭos!..
(Marian, Bucov I, 108)

Alexandri, Rusaliile, sc. XII:

„Răsvrătescu: Da nu te-aĭ maĭ dus adĭ?

„Tóder: Iaca mĕ duc... *Ard*'o focu v o r n i c i e!... Remâĭ sănătósă, nevastă...“

In asemenĭ casurĭ, în loc de acusativ se póte pune constructiunea genitivală cu de.

O doĭnă:

Ardă'l focul d e bărbat,
A venit a-séră bét...
(Alex., Poes. pop.[2] 361)

In blăsteme la a doua persónă, vocativul se pune nearticulat.

„Cântecul plugaruluĭ“:

Arde-te-ar focul p ă m î n t
Şi te-ar bate Domnul sfînt!..
(Alex., Poes. pop.[2] 228)

Doĭna „Codrul“:

Arde-mi-te-aĭ, c o d r i des!
Vĕd bine că s'aŭ ales
Din tine să nu maĭ es!..
(Ibid. 252)

Doĭnă haĭducéscă:

Ardă-te focul r ă c h i t ă,
Ce eştĭ négră şi pîrlită?...
(Ibid. 312)

„Cântecul călugăruluĭ“:

Ardă-te focul p ă d u r e,
Ş'aĭ cădé sub o secure!...
(Ibid. 229)

Blăsteme cu forma proverbială:

Basmul „Vlad şi Catrina“ (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 810): „M'aĭ calicit, *ardă*-te focul şi stîngă vîntul!...“

„Am audit nesce hoţĭ din munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ, carĭ umblă cu cĭubere, înjurându'şĭ caiĭ: „Hi! *ardă*-te focul luĭ Sân-Medru!“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Sân-Medru*.

Ard în proverbĭ şi idiotismĭ:

„Or la unul, or la treĭ, tot o lumînare *arde*“ (Pann, III, 70).

„Satul *arde* şi baba sĕ chĭeptenă“ (Gr. Păltinénu, Transilv., c. Ţînţarĭ).

„Pe lîngă lemnele uscate *ard* şi cele verdĭ“ (Baronzi, Limba p. 51).

„Lasă să *ardă* şi móra, numaĭ şórecii să móră“ (Pann, III, 15).

Alţĭ proverbĭ (Tocilescu, Rev. I t. I p. 232):

„*Arde* focul în pae ude".

„*Arde* lumînarea săraculuĭ, ca să socotéscă baniĭ bogatuluĭ".

Arḑênd numaĭ doĭ tăcĭunĭ,
Nu se pot face cărbunĭ...

Proverb meteorologic:

Arde sórele dulce,
Iarăşĭ plóe ne aduce...

Când cine-va este pré-ĭute saŭ pré-harnic, se ḑice: sub el *arde* l o c u l.

Costachi Stamati, Muza I p. 64:

Toţĭ aceştĭ caĭ, ĭuţĭ ca focul,
Ce sub dînşiĭ *arde* l o c u l...

A *arde* l a i n i m ă:

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu arcuşul de te *ardea* la inimă..."

I n i m a *arde*:

Doĭnă din Bucovina:

Inimióra mi s'a stîns,
Puţuntică ce-a remas
Ş'aceea de dor a *ars*...
(Marian, II, 66)

Doĭnă în graĭul dela Némţ:

Frundzî verdi triĭ aluni,
Câti focurĭ *ard* pi lumi,
Nişĭ unu nu *ardi* ghini
Cum *ardi* inima'n mini,
Şi nu *ardi* cum sî *ardi*,
Şi *ardi* cu lunili
Di'nĭ răpuni dzîlili!...
(I. Mironescu, c. Dobrenĭ)

S u f l e t u l *arde*:

Balada „Codrénul":

Iar unde zărĭam Grecul,
Mult îmĭ *ardea* sufletul
Pîn' ce'ĭ retezam capul...

cu acelaşĭ sens ca lătinesce la Cesar, Bell. Gall. VI, 34: „Omnium a n i m i ad ulciscendum a r d e b a n t".

Doĭnă din Moldova:

Arde sufletu'mĭ şi geme,
Căcĭ mĕ trec fără de vreme...
(Alex., Poes. pop. 2, 232)

„*Ard* ochiĭ; *arde* faţa...":

Ochi'ţĭ *ard* şi'ţĭ *arde* faţa,
Ca garófa diminéţa,
Când de rouă'ĭ încărcată
Şi'n lumină se arată...
(Ibid. 46)

Şi lătinesce, dar cu un alt înţeles, la Tacit, Ann. XVI, 29: „quum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, v u l t u, o c u l i s a r d e s c e r e t..."

In graĭul familiar, *ard* se întrebuinţéză fórţe des ca sinonim cu i s b e s c, l o v e s c, t'r î n t e s c.

Basmul bucovinén „Tovarăşiĭ şóreculuĭ" (Col. l. Tr. 1871 No. 3 p. 12): „Lupóĭca de frică a dat să ésă afară s'o tundă la fugă; calul însă de după uşă îĭ *arse* u n a cu picĭórele de o lăţi la pămînt..."

Satira poporană din Bucovina:

Eŭ daŭ să fug pe feréstă,
El strigă: ĭan stăĭ nevastă!
Şi'mĭ maĭ *arde* câte-va
Spatele de'mĭ resuna!...
(Col. l. Tr. 1883 p. 137)

„Pluguşorul", după cum se rostesce în Basarabia:

Că sîntem tocmaĭ di pi la Délu-lung,
Undi trag fetili'n plug,
Şi li mână o babă bătrână
Cu puha di lână,
Cu svichĭu di sîrmă:
Când li *ardea*,
Sânjili li cişnĭa...
(Famil a 1885 p. 620).

De aceĭa când e vorba de a pedepsi pe cine-va nu cu bătaĭa, ci cu o adevĕrată a r d e r e, se adauge c u f o c.

Amiras, Letop. III p. 118: „pe un nepot a Egumenuluĭ de Caşăn anume

Dumitraşco şi cu altul ĭ-aŭ legat la stălp de viĭ şi ĭ-aŭ *ars* cu foc..."

Un idiotism interesant este: „*arde* cuĭ-va de ce-va = are trebuinţă".

A. Pann, Prov. III, 7:

Inima'mĭ crapă de foc,
Şi luĭ îl *arde* de joc...

Acelaşĭ, Moş Albu I p. 10:

Deşi nu'mĭ *ardea* de cântec, cum eram ostenit mult,
Dar cu voe fără voe trebuĭa ca să'l ascult...

Basmul „Poveste ţĕrănéscă" (Ispirescu, Legende p. 262): „De milă de silă, luâ el şi niţele merinde ce'ĭ dase fata; dară luĭ nu'ĭ *ardea* de mâncare..."

A. Vlăhuţă, Linişte:

Uf, ce anost! Cine'ĭ ăsta? — într'un colţ se'ntrébă doĕ —
De, închipuiţĭ, săracul!... de poveştĭ ne *arde* noĕ?...

Se póte ḑice şi'n construcţiune cu infinitivul: îmĭ *arde* a juca, îmĭ *arde* a cânta, îmĭ *arde* a mânca, întocmaĭ ca lătinesce:

Nescit, utro potius ruat, et ruere ardet utroque...
(Ovid., Met. V, 166)

...avidi conjungere dextras ardebant...
(Virg., Aen. I, 514)

Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras..
(Ibid., IV, 281)

Vom maĭ adauge câte-va observaţiunĭ fonetice şi gramaticale.

La prima persónă singulară a indicativuluĭ presinte, în loc de *ard* maĭ adesea se aude *arḑ*.

De asemenea la a treĭa persónă a presinteluĭ subjunctiv maĭ tot-d'a-una se ḑice *arḑă* în loc de *ardă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceĭa ce vorŭ aprinde casa omuluĭ, sau arĭa cu păinĭa, sau arĭa cu fânulŭ, în pizmâ pentru să'ş răscumpere despre vre-un vrăjŭmaş ce-i va fi făcut vre o răutate, pre unii ca aceĭa ca să-i *ardză* în focŭ..."

A. Văcărescu p. 31:

Când nu te vĕḑ, îngheţ de frig;
Voĭu să te vĕḑ şi să mĕ frig:
A ochilor teĭ raḑă
Îmĭ place să mĕ *arḑă*...

Cântecul luĭ Horia:

Ungurén, mustaţă lungă!
Ḑis'am morţiĭ să te-agĭungă,
Ḑis'am paräĭ să te *arḑă*,
Ḑis'am cruciĭ să te pérḑă...
(Alex., Poes. pop [2], 218)

In doĭna bucovinénă:

Aşa'mĭ vine câte-o dira
Sa'mĭ fac casa tótă ţiră,
Să'ĭ daŭ foc să *ardă* spuḑă,
Să mĕ suĭu la munţĭ cu frunḑă...
(Marian, II, 7)

forma *ardă* în loc de *arḑă* este maĭ mult eufonică, din causa următoruluĭ „spuḑă", pentru a înlătura grămădirea sonuluĭ *z*.

Ardè=*ardea* la imperfect ne întimpină une-orĭ şi'n vechile texturĭ.

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 322): „era într'ânsă multu nărod, bărbaţi şi muerí; unii *ardè* pănâ în brâu, alţii *ardè* pănâ în pieptu..."; saŭ maĭ jos (p. 334): „focu eşiĭa din creştetulŭ loru şi'i *ardè*..."

Infinitivul întreg „a *ardere*", la Neculce, Letop. II p. 263: „aŭ început [Tĭukel grof] a stricare şi a *ardere* şi a robire pre care nu vrea să se închine luĭ..."

Ibid. p. 393: „Sultanul aŭ şi slobozit Tătariĭ în pradă a *ardere* şi a prădare satele şi a le robire..."

Construcţiunea chiasmatică: aŭ *ars* — *ars'*aŭ:

Neculce, Letop. II p. 257: „Atunce

aŭ *ars* Leşiĭ şi Tătariĭ multe curţĭ boĭereştĭ la ţară şi la Iaşĭ; *ars'* aŭ în Lunganĭ, în Obrejenĭ, în Popĭ..."

Perfectul organic *arşĭ* (= lat. arsi), în loc de analogicul *arsèĭ*, se păstrézǎ la Macedo-românĭ.

v. *Arḑĕtor*. — *Arḑoĭu*. — *Arḑuliŭ*. — *Ars*. — *Arşiţă*. — *Foc*...

Ardăoànĭ, t. de Géogr. — v. *Ardeoanĭ*.

Ardèĭcă. — v. *Ardeĭu*.

Ardèĭu (plur. *ardeĭurĭ* şi *ardeĭ*), s. n. et m.; t. de Botan.: Capsicum annuum, poivre rouge, piment annuel. Se maĭ ḑice piper-roş saŭ pipăruş, chipĕruş, chipĕruşă; uneorĭ piperĭu-turcesc (Dr. Brândză). Peste Carpaţĭ se aude ardeĭcă şi piparcă, ér *ardeĭul* măcinat se numesce paprică (R. Simu, Transilv., c. Orlat). Plântă din familia solanaceelor, al căriĭa rod, cu faţa roşiă aprinsă, se întrebuinţézǎ în bucate şi în lécurĭ. Din causa culoriĭ sale focóse şi a gustuluĭ seŭ fórte ĭute, astfel că pare a muşca limba saŭ a o arde, ea nemţesce se chiamă „Beisbeere", în dialecte francese „poivre enragée", ér românesce cu o vorbă trasă din ard. E de prisos a căuta pentru *ardeĭu* vre-un prototip latin. Din presupusul „ardivus" (Cihac) s'ar fi născut la noĭ „arḑiŭ", întocmaĭ ca din „tardivus" — „tărḑiŭ". Este o formaţiune propriă românéscă din ard prin acelaşĭ sufix -eĭu ca în „curm-eĭu", „crâmp-eĭu", „alb-eĭu" etc.

„Soĭurile *ardeĭuluĭ*: gras, măcéşă, nemţesc şi răsucit" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

„Aḑĭ am poftă să mănânc niţică varză acră; da să hie ştiĭ colea maĭ multă zémă; să puĭ ş'un *ardeĭu* d'aĭa ĭuţĭ..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Despre ómenĭ fórte vioĭ, maĭ ales despre copiĭ neastîmpĕraţĭ, se ḑice: „e ĭute ca *ardeĭul*", ceĭa ce ne amintesce din Petroniŭ: „piper, non homo".

Poporul crede că *ardeĭul* a fost introdus la noĭ de către Slaviĭ de peste Dunăre, ca şi piperul de către Grecĭ.

O colindă dela „Lazar":

Lăturile le-a vĕrsat
In calea voĭnicilor,
In piperul Grecilor,
In *ardeĭul* Sĕrbilor,
In jimbla cocónelor,
In franzela dómnelor,
In vinul boĭerilor...

(G. D. T., Poes. pop. 204)

„*Ardeĭ* umpluţĭ" cu carne şi cu orez, este una din mâncările cele maĭ poporane, care fiind fórte roşiă, se ḑice şi: racĭ de *ardeĭ*" (I. Ionescu, Teleorman, c. Răĭósa; R. Mihaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

La A. Pann, Prov. II, 143, ḑicĕtórea despre fetele carĭ vor cu orĭ-ce preţ să se mărite maĭ curând:

A poftit l'*ardeĭu* prăjit
Şi negustând s'a stîrpit...

In epoca Fanarioţilor *ardeĭul* a ţinut un loc destul de însemnat şi pintre schingĭuirile la carĭ era supus poporul.

Dionisie Eclesiarcul (Papiŭ, Monum. II p. 193), vorbind despre isprăvile administrative sub vodă Hangerliŭ: „slujbaşiĭ închidea ómenĭ şi muĭerĭ prin coşerĭ, şi'ĭ înneca cu fumurĭ de gunoĭu, şi cu *ardeĭu* îĭ afuma, şi'ĭ ţinea închişĭ ḑiua şi nóptea flămânḑĭ să dea banĭ..."

v. *Pipĕruş*.

Ardeĭàt, -ă; le part. passé d'ardeĭez pris comme adjectif: saupoudré de piment; fig.: emporté, violent. Costi-

nescu: „*Ardeĭat*=pipĕrat, ĭuţit prin ardeĭu; figurat: supĕrăcĭos, necăjicĭos, care se supĕră, se aprinde, se turbură lesne".

v. *Ardeĭu.*

Ardeĭèz (*ardeĭat*, *ardeĭare*), vb.; saupoudrer de piment. „A pipĕra, a presăra cu ardeĭu" (Costinescu). „A se *ardeĭa* = se fâcher, se mettre en colère, s'irriter" (Pontbriant).

v. *Ardeĭat.*

Ardél, s. m.; t. de Géogr.: Transylvanie. La vechiĭ noştri scriitorĭ, întregul pămînt lŏcuit de Românĭ, antica Daciă, se împarte în treĭ: *Ardél* este tot ce nu se cuprinde în Moldova şi în Muntenia saŭ în Ţéra-Românéscă; către *Ardél*, fără a purta vre-un nume deosebit, se adaugă Banatul şi tóte locurile românescĭ din ţéra Unguréscă; apoĭ *Ardélul* propriŭ ḑis se împarte în ţéra Bârseĭ, ţéra Oltuluĭ, Haţegul etc.

Miron Costin, Letop. I p. 20: „...cu nume pre atunce ţerilor acelora, unde este acmu Moldova şi ţara Muntenéscă Dacia inferior adecă Dakia de jos, ĭar *Ardéluluĭ* şi părţilor celorlalte Dacia superior adecă de sus..."

Cantemir, Chron. I, 9: „Dakiĭa, în caré acmu să cuprinde Moldova, Munteniĭa, *Ardélul* şi o parte de Ungaria..."

Ibid. p. 15: „maĭ vestiţĭ sânt Dakiĭ, a cărora loc acmu îl ţin Moldoveniĭ, Munteniĭ, Ardeleniĭ şi o parte de Ungurenĭ, cariĭ sânt între Tisa şi între *Ardél*..."

Cronica Muntenéscă 1689 (Magaz. istor. V p. 101): „cerea să le dea o parte de loc a *Ardéluluĭ*, unde sînt cetăţile acestea: Logoşul, Cavaran-Sebeş, Mehedia, Lipova..."

Fragment geografic din sec. XVII (Cipar, Archiv p. 433): „*Ardélul* nu este ţară foarte mare, şi numaĭ o parte ce se zice o laturi de ţinut caré este despre parté ţăriei ungureşti..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 80: „să trécă în ţara *Ardeluluĭ* la Braşov..."

Axintie Uricarul, Letop. II p. 153: „la Dorna pe Bistriţa unde se hotăresc Cămpulungeniĭ cu *Ardélul*..."

Amiras, Letop. III p. 93: „Cantacuzino vel Visternic şi alţiĭ aŭ fugit întâĭ la Hangul în munţĭ şi de acolo pre poticĭ aŭ trecut la *Ardél* în ţara Unguréscă..."

Urechĭa, Letop. I p. 121: „s'aŭ dus [Stefan cel Mare] la *Ardél* şi multă pradă şi robie aŭ făcut în ţara Săcuéscă..."

Balada bănăţénă „Fata popiĭ Opriĭ":

Colo'n ţară la *Ardél,*
Ţară mândră numaĭ dél,
Un voĭnic se însurase;
Ce nevastă îşĭ luase?
Fata popiĭ Opriĭ
Din ţara Moldoviĭ...
(Vulpian, Texturĭ p. 52).

In Transilvania însă, în gura poporuluĭ, *Ardél* are un sens cu mult maĭ restrîns. Bârsa saŭ regiunea Braşovuluĭ nu e *Ardél*; regiunea Făgăraşuluĭ saŭ ţéra Oltuluĭ éraşĭ nu e *Ardél*; de asemenea, nu e *Ardél* Haţegul; nicĭ munţiĭ Abruduluĭ; cu atât maĭ puţin Ungureniĭ din Crişiana şi Bănăţeniĭ. De aceĭa în literatura poporană din Transilvania prin *Ardél* trebuĭ să înţelegem tot-d'a-una numaĭ centrul şi laturea resăriténă a ţereĭ. Moţiĭ din apus, maĭ cu sémă, nu numaĭ că nu se privesc ca făcênd parte din *Ardél*, dar încă îşĭ bat joc de Ardelenĭ, bună-óră:

Ardelén cu guba sură,
Zua dórme, nóptea fură...
(Abrud).

Balada „Nița Banuluĭ“:

Eŭ sînt Nița Banuluĭ
Din țara *Ardéluluĭ*...

(Pompiliŭ, Sibiĭu, 61)

Doĭnă din Transilvania:

Bate'mĭ vîntul dinspre dél,
Vine'mĭ dor dela *Ardél*!..

(J. B. 200)

Doĭna „Vrăbiuță“:

Vrăbiuță de pe dél!
Sborĭ degrabă în *Ardél*,
Şi te'ntórce de îmĭ spune
Orĭ veștĭ rele, orĭ veştĭ bune:
Du-te vedĭ dacă maĭ sînt
Frațĭ de-aĭ meĭ pe-acest pămînt...

(Alex., Poes. pop. 2. 317)

Simeon Dascalul, ante 1700 (Letop. I, Append. p. 38): „*Ardélul* este şi se chĭamă mijlocul țeriĭ, care multe cuprinde în toate părțile, în care stă şi scaunul crăieĭ; ĭar pre la marginile eĭ sănt alte țerĭ maĭ micĭ, carele toate se țin de dănsa şi subt ascultarea eĭ sănt, întăĭ cumu'ĭ Maramurăşul despre țéra Leşéscă, şi țéra Secuéscă despre Moldova, şi țéra Oltuluĭ despre țéra Muntenéscă, şi țéra Bărseĭ, şi țéra Hațaguluĭ, țéra Oaşuluĭ, şi sănt şi alte hotare multe carele toate ascultă de crăiea Unguréscă şi se țin de *Ardél*...“.

Lăsâm la o parte derivațiunile cele latine şi celtice ale cuvîntuluĭ (Lexicon Budanum, Möckesch, Dr. Marienescu, Vaillant etc.). Ele nu sînt seriόse. *Ardél* este din punct în punct maghiarul Erdély, care vine la rîndul seŭ din erdö „silva“. După cum a nóstră Țéră-Muntenéscă saŭ Muntenia, „Alpina“, se dice în actele latine ungurescĭ din vécul de mijloc „Transalpina“, tot aşa în loc de „Silvania“ s'a dis atuncĭ „Trans-silvania“. Numele curat românesc, înainte de primirea termenuluĭ maghiar, cată să fi fost „Codrul“, pe care Unguriĭ, aşedându-se în Pannonia, îl tălmăciră prin Erdély, ér Româniĭ apoĭ, uĭtând originalul lor propriŭ, numele cel de baştină, s'aŭ mulțumit a împrumuta traducerea. O parte din Transilvania se va fi numit Codrul; Moldova avusese şi ea un ținut Codrul; în Țéra-Românéscă Codru era județul Teleormanuluĭ; Codrul este o parte din Banat, aĭ căruĭa locuitorĭ se dic Codrenĭ, etc.

v. *Codru*.

Ardelén, -ă s. **-că,** subst. et adj.; habitant de Transylvanie; Transilvain. Ca adjectiv, e sinonim cu ardelenesc. Ca substantiv, sinonim cu Ungurén, însemnéză pe locuitor al uneĭa din cele treĭ provincie marĭ ale Dacieĭ, după cum locuitoriĭ celor-lalte doě se chiamă Muntenĭ şi Moldovenĭ.

Urechĭa, Letop. I p. 98: „Pre *Ardeléni* [Moldoveniĭ] nu-i lăsa să odihnéscă, ce pururé le făcea nevoe, şi cetățĭ multe le luase şi le lipise către țara Moldoviĭ...“

Cantemir, Chron. I, 87: „némul Moldovénilor, Munténilor, *Ardelénilor*, cariĭ cu toțiĭ cu un nume Românĭ să chémă...“

La feminin, se dice *Ardelénă*, maĭ adesea însă *Ardeléncă*.

O baladă de lîngă Sibiĭu:

La pólele munteluĭ,
In tărgușul Graĭuluĭ
Strigă Ana
Ardeléna...

(Pompiliŭ, 71)

Doĭnă din Transilvania:

Câte fete *ardelene*,
Tóte's negre la sprâncene...

(J. B., 28)

Altă:

Cât e ţéra Ungurécsă,
Cât e ţéra Românéscă,
Nu e flóre pămînténcă
Ca fetiţa *Ardeléncă...*
(Alex., Poes. pop. 2. 301)

Deminutivul bărbătesc este Ardelenaş, cel femeiesc Ardelencuţă, une-orĭ Ardelenuţă.

Balada „Ana":

Fóiă verde de sălcuţă,
Săracă *Ardelenuţă...*
(Pompiliŭ, 78)

Ca şi Arapul, Turcul, Căzacul, Rusul etc., *Ardelénul* se aude fórte des în popor ca poreclă pentru Româniĭ veniţĭ din Transilvania saŭ pentru pogorîtoriĭ lor.

Act muntenesc din 1639 (Cond. Mss. a Govoreĭ, Arch. Stat., No. I p. 253): „şi am scris eu popa Nicola *Ardelénul*, care am fost scoţător de cărţi la tiparele domneşti..."

v. *Ardél.—Ardelenesc.—Ungurén.*

Ardeléna, t. de Choréogr. popul. — v. *Ardelenésca.*

Ardelenàş
Ardelénă
Ardeléncă
Ardelencùţă
Ardelenùţă
} v. *Ardelén.*

1. Ardelénul, n. pr. pers. m. — v. *Ardelén.*

2. Ardelénul, t. de Choréogr. popul.— v. *Ardelenésca.*

Ardelenèsc, -éscă, adj.; transilvain, provenant de Transylvanie, appartenant à la Transylvanie. Se dice şi ardelén, dar maĭ rar saŭ maĭ cărturăresce.

Doĭnă haĭducéscă:

Veni-ar timpul să vie
Ca Românul ér să'nvie
Şi de hoţĭ să mântuéscă
Ţéra luĭ *ardelenéscă!...*
(Alex., Poes. pop. 2. 311)

Doĭnă din Transilvania:

Câtu-ĭ ţara românéscă,
Nu-ĭ ca fat'*ardelenéscă...*
(J. B., 81)

Altă:

Cine jócă şi nu strigă,
Face-i-s'ar gura strîmbă;
C'aşa-ĭ jocul românesc
Cu strigăt *ardelenesc*,
Când l'aud mě'nveselesc!...
(Ibid. 359)

O baladă din Bucovina:

Treĭ voĭnicĭ *ardelenescĭ*
Pe treĭ caĭ braşovenescĭ,
Cu frâele 'mpărătescĭ...
(Marian. I, 171)

Femininul *ardelenéscă*, articulat: *ardelenésca*, a devenit numele unuĭa din danţurile poporane române cele maĭ respândite.

„Jocul cel maĭ lăţit în Ardél este aşa numitul joc românesc, care în unele locurĭ (maĭ cu sémă dincóce de Olt, în Ţéra Oltuluĭ şi în Ţéra Bârseĭ) se numesce şi *ardelenésca*. *Ardelenésca* este unul din jocurile cele maĭ originale şi maĭ pline de viaţă..." (J. B., 475).

v. *Ardél. — Ardelén. — Ardelenésca.*

Ardelenésca (adj. f. artic.) s. **ardelénul** (subst. m. artic.) s. **ardeléna** (s. f. art.) s. **ardelenèsce** (adv.); t. de Choréogr. popul.: la tarentelle roumaine. Acest danţ ţěrănesc, póte cel maĭ interesant din întréga choreografiă românéscă care e atât de avută, are în popor, după localităţĭ, o mulţime de numĭ, afară de cele patru forme de

maĭ sus, derivate din A r d é l. Cea maĭ bună descriere o datorim d-luĭ Al. Pop (Transilv., c. Sân-georz), şi anume:

„*Ardeléna* e numele unuĭ joc care maĭ are în Transilvania şi alte numĭ particulare după ţinuturĭ, ca: A b r u d é n a, H a ţ e g a n a, S o m e ş a n a etc.; în Banat L u g o j a n a; în Moldova şi Bucovina îĭ ḑic: *Ardeléna* saŭ *Ardelenesce*, în România *Ardeléna, Ardelénca*, *Ardelenesce* şi U n g u r e n e s c e (la Rucăr). In multe localităţĭ însă poporul îĭ ḑice acestuĭ joc numaĭ: d e m â n ă saŭ d e î n v î r t i t. Jocul *Ardeléna*, sub orĭ-ce nume ar fi, e acelaşĭ în fond orĭ-şi-unde se jócă, cu deosebire maĭ ales în mişcarea făcută cu paşiĭ: maĭ linĭ, maĭ vioĭ saŭ în săriturĭ. Danţul stă din doĕ părţĭ. Partea întâe e un fel de preumblare a unuĭ bărbat cu o femee, câţĭ-va paşĭ înainte şi câţĭ-va paşĭ înapoĭ. Partea a doua e învîrtirea femeiĭ în jurul bărbatuluĭ. Voĭu descrie cum se execută acest joc pe valea Someşuluĭ-mare dela Năsĕud în sus, anume în comuna Sângeorz. Se jócă de un bărbat şi de o femee. Bărbatul ţine cu mâna dréptă mâna dréptă a femeiĭ, întocmaĭ cum se strîng mânile la salutare. Fata începe făcênd cincĭ paşĭ înainte după tactul musiceĭ, al şéselea tact îl împedecă întorcênd îndărept; şi făcênd érăşĭ cincĭ paşĭ, la al şéselea tact ĭarăşĭ împedecându'l se întórce. Paşiĭ făcuţĭ înainte sînt maĭ lungĭ, maĭ vioĭ ca ceĭ dela întórcere. Fata repetă mereŭ acéstă mişcare. Bărbatul, stând în faţa femeiĭ, tot la doĕ tacturĭ face un pas cu mult maĭ mic ca femeia, adecă face treĭ paşĭ înainte şi treĭ îndărept, aşa că în joc se face un fel de înaintare în formă de cerc. Acestea sînt paşiĭ regulaţĭ aĭ bărbatuluĭ şi aĭ femeiĭ. Bărbatul însă nu-ĭ restrîns numaĭ la acéstă mişcare, care este fórte lină, ci póte să facă orĭ-ce fel de mişcărĭ vioĭ şi chiar săriturĭ, ţinênd tot-d'a-una samă de tact. Partea a doua, care este adevĕrată *ardelenéscă*, se începe cu p e s u b m â n ă saŭ p e s t e c a p saŭ o d ă p e s t e c a p, adecă bărbatul ţinênd femeea de mână o învîrte de doĕ saŭ treĭ orĭ pe sub mâna luĭ, şi învîrtindu-se odată şi bărbatul, vin faţă în faţă, aşa că umĕrul drept al bărbatuluĭ să se întălnéscă cu umĕrul stâng al femeiĭ. Bărbatul prinde cu mâna dréptă femeea de subsuóră, femeea pune mâna dréptă pe umĕrul stâng al bărbatuluĭ, ĭar mâna stângă o aşéḑă pe braţul drept al bărbatuluĭ. Bărbatul cu mâna dréptă póte să facă multe mişcărĭ, bună-óră rădicând'o în sus se pocnéscă din degete. Bărbatul, picĭorul drept îl ţine pe loc, ĭar picĭorul stâng face cercurĭ în jurul picĭoruluĭ drept. Femeea, stând cât se póte de aprópe de bărbat, păşesce după tactul musiceĭ cât de ĭute în jurul luĭ. După isprăvirea unuĭ tact saŭ doĕ, se opresc fórte repede şi se învîrt în sens contrar, schimbându-şĭ mânile din posiţia de maĭ nainte. Cu modul acesta continuă jocul numit d e î n v î r t i t cât voesc. In cursul joculuĭ bărbaţiĭ obicĭnuesc a striga după tactul musiceĭ într'un mod recitativ versurĭ poporane, fie lirice orĭ satirice saŭ cătănescĭ. Despre bărbatul care recitéză se ḑice că s t r i g ă pe la Năsĕud, pe la Bărbăŭ c i m p o e s c e, pe alte locurĭ c h i u e s c e saŭ d e s c â n t ă etc. Pe unele locurĭ partea întâe o jócă bărbaţiĭ singurĭ pînă ce-şĭ aleg câte o femee. Un bărbat póte să ĭea şi doĕ femeĭ, şi atuncĭ ḑic că jócă: b ă r b u n c saŭ b ă r b a n ţ ă. In Bucovina am vĕḑut jucând numaĭ partea a doua, şi de multe orĭ numaĭ de bărbaţĭ. Pe unele locurĭ partea întâe o

jócă bărbaţiĭ cu bâta fără de femeĭ...“

Ca varianturĭ, carĭ nu sînt de loc în contradicţiune cu arĕtările d-luĭ Pop, ci tocmaĭ le maĭ întăresc, étă câte-va:

„Jocul *ardelenésca* se ḑice la noĭ şi cĭobănaşu. De multe orĭ jócă un singur om, cu un bâţ în mână, cântând fel de fel de cântece, de ex.:

Unde jócă doĭ mocanĭ,
Par'că jócă doĭ curcanĭ,
Hi! hi! hi...“
(D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ)

„*Ardelenesce* este un joc cĭobănesc, aruncând picĭórele peste cĭomag şi strigând fel de fel de vorbe...“ (N. Isbăşénu, Muscel, c. Albescĭ).

„La danţul numit *Ardelenesce* saŭ Ungouresce, se cântă:

Ungurén cu suman scurt,
Nu şedé'n Moldova mult,
Şi te du în ţara ta
De'ţĭ mănâncă slănina;
Că de când venişĭ la noĭ,
S'aŭ scumpit brânza de oĭ,
Făina de păpuşoĭu!
Ungurén c'o bĭată épă
Tótă vara cără cépă;
Ungurén c'o bĭată mânză
Tótă vara cără brânză...“
(V Căderea, Némţ. c. Bistricĭóra)

In părţile Haţeguluĭ, *ardelenésca* de învîrtit se chiamă Toboşanca, ĭar prin *ardeléna* se înţelege cea de mână.

„*Ardeléna* pe la noĭ şi'n regiunea Crişurilor se jócă aşa: Bărbatul stă în faţa muĭeriĭ şi se prind de mânĭ; lîngă eĭ altă păreche, şi altă, pînă se pun toţĭ, câţĭ vreŭ să jóce, într'un rînd oblu, saŭ —décă's mulţĭ de nu încăp— se pun în cerc; apoĭ cu toţiĭ fac treĭ paşĭ în drépta mereŭ, treĭ în stânga mereŭ, repeţindu-se acéstă mişcare de treĭ orĭ; urméză treĭ scuturate în loc, de aci treĭ paşĭ de-a sărita în vârvărĭ, adecă în vîrful degetelor, în drépta; apoĭ tot aşa în stânga; acésta se repeţesce de maĭ multe orĭ, şi jocul se re'ncepe din noŭ. Toboşanca o jócă poporul din comunele dela isvórele Jiĭuluĭ; e un fel de bătută în loc, întreruptă prin învîrtirĭ în drépta şi'n stânga. *Ardeléna*, avênd multe variaţiunĭ, e fórte respândită în Caran-Sebeş, Lugoş, Beĭuş, Orade etc.“ (P. Olténu, Haţeg).

Fără a vorbi despre Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, II, 414 sqq.), care nu înţelesese de loc bogata choreografiă românéscă,—cel de'ntâĭu care atrase atenţiunea asupra acestuĭ danţ poporan, atât de caracteristic, a fost bătrânul Asachi în Gazeta de Moldavia, 1851, No. 15: „Româniĭ noştri se disfătéză cu acest danţ, numit aice *Ardelén*, a căruĭa pasurĭ şi melodie se asamănă cu danţul Tarantela ca doĭ gemenĭ. Acéstă descoperire merită luarea-minte a archeologilor, căcĭ vederat este că Tarantela, danţ naţional în Apulia şi în Italia, împreună cu melodia sa, nu s'aŭ transportat acum între ţeraniĭ nostri de muzicanţiĭ şi de danţ-maistriĭ Italienĭ, ci împreună cu limba şi alte datinĭ romane s'aŭ adus în Dacia de coloniile ce aŭ venit din Italia...“

Să se observe că şi la Italienĭ Tarantella are maĭ multe varianturĭ: „una è la tarantella, e l'altra è la pastorale; e l'una e l'altra viene variata da' suonatori secondo le cadenze...“ (Boccone, ap. Tommaseo v. Tarantella). Numele de „Pastorale“ ne amintesce pe al nostru „Cĭobănaşul“.

D. Vulpian (Jocurĭ de brâŭ, No. 2, 7, 11, 12, 15) a publicat maĭ multe arie poporane întitulate: *Ardelenesce* şi *Ardeléncа*, din carĭ însă numaĭ aria dela Câmpu-lung (No. 11) şi maĭ ales acea dela Moş-Puĭu din Bucurescĭ (No. 15) sînt bine reproduse. Acéstă din urmă este aprópe întocmaĭ cu următórea arie, publicată de G. Asachi în Almanah de învăţătură (Iaşĭ 1851):

Fine.

d al Segno.

v. *Agănâŭ.* — *Horă.*

[1]·**Ardelenèsce**, adv.; comme les Transylvains, à la transilvaine. Aşa cum se face în Ardél saŭ cum fac Ardeleniĭ. Acest adverb a devenit un fel de substantiv invariabil în numele danţuluĭ poporan celuĭ maĭ respândit, despre care
v. *Ardelenesca.*

[2]·**Ardelenèsce**, t. de Choréogr. popul. — v. [1]·*Ardelenesce.*

Ardeoànĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.:

nom d'un village en Moldavie. Sat răḑeşesc în ţinutul Bacâuluĭ (Codrescu, Bucĭumul 1875, p. 40). Intr'un act dela vodă Miron Barnovski, 1629 (Cond. Mss. Asachi t. I p. 360, în Arch. Stat.): „ş'au pus zi înainté Domnii sale Ignat din *Ardăoani* cu călugării de Berzunţu..." Cuvîntul vine el din ă r d â ŭ (hărdâŭ) = serb. a r d o v = ung. h o r d o „baquet"?

v. *Hărdâŭ.*

Ardeóne s. **ardióe**, s. f.; t. de Viticulture: sorte de raisin. Cuvîntul se întrebuinţéză numaĭ peste Carpaţĭ, maĭ în specie în ţéra Haţeguluĭ.

„*Ardióe* galbină şi sură, un soĭu de strugurĭ fórte dulcĭ, cu bóbele dese; se cóce curund. M u n t e n é s c a séměnă cu *ardioĭa* sură; numaĭ bóbele's maĭ mărişóre, şi dacă spargĭ bóba se împle gura de sěmînţă şi suc; e fórte mustósă" (N. Sânzian, Transilv., Haţeg).

„Viţa *ardeóne* în centrul Ardéluluĭ se ḑice ĭ o r d o v a n ă, la alţiĭ ĭ o r g o v a n ă, ungouresce j á r g o v á n y; are cójă puţin roşietecă; distanţa între nodurĭ saŭ căpuşĭ, din carĭ es alugeriĭ, e maĭ mică decât la alte soĭurĭ de viţă; frunḑa încă e maĭ mică, şi e verde cu códă cu tot; strugurĭ face pînă la 25 şi maĭ mulţĭ, cu bómbe saŭ bóne dese, de mărime mijlociă, carĭ după ce se coc capětă culóre ruginiă şi gust dulce; sînt fórte căutaţĭ pentru mâncare, se păstréză peste ĭérnă şi daŭ vinul cel maĭ dulce. Poporul are şi următórea fabulă despre *ardeóne*, prin care învéţă pe stăpânĭ a nutri bine pe argaţiĭ lor, décă vor ca şi argaţiĭ să lucre bine:

„Un popă şĭ-a trămes sluga la săpat de viniĕ; preutésa ĭ-a dat merinde în traistă: pâne cu cépă; sluga, ajungênd la viniĕ, a ḑis:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, Ióne;
Ce ţĭ-a dat preutésa în straiţă, Ióne?
— Pită cu cépă, *ardéone.*
— Culcă-te şi dormĭ, Ióne.

„Séra, trecênd popa p'acolo, vĕḑu că vinĭa nu e săpată; decĭ a doua ḑi se duse şi se ascunse în viniĕ; sluga venind, ĭar ḑise: bună diminéţa *ardeóne* etc., şi ér se culcâ. Popa atuncĭ spuse preuteseĭ ce a ḑis *ardeónea* către Ion. A treĭa ḑi iĭ dede preutésa vinars la slugă, şi'n traistă pâne cu slanină; sluga, ajungênd la viniĕ, ḑise:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, Ióne;
Ce ţĭ-a dat preutésa în straiţă, Ióne?
— Pită cu slaină, *ardeóne.*
— Pune-te pĕ lucru, Ióne!

„Şi astfel séra a fost vinĭa gata cu săpatul" (P. Olténu, Haţeg).

Este învederat că prototipul cuvîntuluĭ e maghiarul j á r g o v á n y, de unde de'ntâĭu formele ardelenescĭ ĭ o r g o v a n ă şi ĭ o r d o v a n ă, apoĭ *ardeóne.* Trecerile fonetice sînt analóge cu ale vorbeĭ „altónă" din maghiarul „oltvány", adecă *a-* din *o-* şi *-on-* din *-ván-*. Forma muĭată *ardióe* din *ardeóne* n'are trebuinţă de explicaţiune.

v. *Strugur.* — [1]*Ungur.*

Ardic. — v. *Rădic.*

Ardişte. — v. [2]*Arşiţă.*

Àrdere (plur. *arderĭ*), s. f.; l'infinitif d'a r d pris comme substantif: action de brûler, brûlement, incendie. Se întrebuinţéză numaĭ cu sensul cel material al verbuluĭ a r d, pe când în sensul moral se ḑice a p r i n d e r e saŭ f o c, f l a c ă r ă, v ă p a e etc. Aşa: „*arderea* caseĭ", însă „a p r i n d e r e a inimeĭ", „f o c u l ĭubiriĭ", „f l a c ă r a patimelor", „v ă p a ĭ a ureĭ" şi altele.

Urechia, Letop. I p. 148: „să în-

toarcă Radul Vodă toată prada şi *arderea* cătă făcusă în ţéra Moldoviĭ la ţinutul Putniĭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „precum cineva pentru mântuinţa a tot trupul şi pentru paza vieţiĭ fier, foc, şi tăĭaré a unui sau şi a doaâ mădulare *ardere*, tăĭare şi de tot dela sine lepădaré, macar că cu mari chinuri şi dureri, însă suffere şi priĭméşte...“

Nic. Muste, Letop. III p. 76: „ca săgéta aŭ mers focul, căt n'aŭ văzut nimene *ardere* aşa îngrabă...“

Zilot, Cron. p. 65:

D'o dată auḑim veste adevărată
Că şi alţĭ Cârjaliĭ, ca şése-sute cétă,
In ţéră aŭ trecut şi fac răutăţĭ multe,
Arderĭ de foc, robiĭ, d'acestea miĭ şi sute...

v. *Ard.* — [1]*Ars.* — *Arsură.* — *Arşiţă.* — *Foc...*

Ardióe. — v. *Ardeóne.*

Arḑĕtór, -óre, adj.; brûlant, qui brûle, enflammant ou enflammé, consumant ou combustif. Forma *arsĕtor* (Cihac), adecă cu *s*, nu există nicĭ în graĭu, nicĭ în texturĭ. Ca şi verbul a r d, *arḑĕtor* póte fi luat în sens activ: cela ce a r d e pe alt, saŭ în sens neutru: cel ce a r d e el-însuşĭ. Aşa cu primul sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 61: „se vor întoarce ĭazerele întru smoală şi întru piatrâ *arzâtoare...*“, şi tot acolo, p. 195, cu sensul al doilea: „înseto̧şezi de o picăturâ de apâ ca se răceşti limba ta caré e *arzătoare* întru văpae...“ Sensul activ însă e fără alăturare maĭ des.

Coresi, 1577, ps. VII: „săgétele sale *arzâtoare* féce“, unde la Dosofteĭu, 1680: „săgeţile sale a r z ă n d ŭ le féce“; la Şerban-vodă, 1688: „celor ce a r d ŭ le-au făcut“, ĭar la Silvestru, 1651: „cu f i e r b e n t é l â...“

Ca reminiscinţă biblică, s ă g e ţ ĭ *arḑĕtóre* ne întimpină nu rar la vechiĭ scriitorĭ.

Aşa Samuil Claĭn, Învăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 65: „De toate acéstĕ omulŭ celŭ dreptŭ, ca de nişte s ă g e ţ ĭ *arzătoare*, trebue să se ferĕscă...“

La A. Văcărescu, p. 70:

S ă g e ţ ĭ de foc *arzătoare*
Aruncĭ din ochĭ cănd priveştĭ,
Răneştĭ inimĭ simţitoare
Or-încotro te iveştĭ...

Dosofteĭu, 1680, ps. CIII:

...face pre îngeriĭ săĭ duhurĭ şi slujitoriĭ săĭ foc *ardzătorĭu...*	...facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem f l a g r a n t e m...

unde la Coresi: „şi slugile sale p a r â de focŭ“.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 71 b: „trimite din cerĭu puteré lecuiriĭ tale şi te atinge de trupulŭ robuluĭ tău şi stănge într'ănsŭ para ĉa *ardzătoare...*“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21): „...din scânteĭ scăpărătoare pară *ardzătoare* să face...“

Ibid. p. 167: „suspinele drépte cerĭurile pătrund, şi lacrămile obidite chentrul pământuluĭ potricălesc, şi singele vărsat cărbune *arzătorĭu* şi foc p â r j o l i t o r ĭ u să face...“

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbilşugăriĭ adu-ne îndată!
D'armăturĭ, de păvăzĭ, vino *arzătoare*;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată,
Pue Caduceu'ţĭ ĭar negoţu'n floare...

Costachi Conachi, p. 96:

Arde-mĕ foc *arzătorĭu*,
Dar vaĭ mie, că nu morĭu!
Rădic mâinĭ, mĕ rog la cer,
Milă nu gasesc, şi pĭer!...

In descântecul „Sóreluĭ“:

Resaĭ sóre,
Frăţióre,
Cu 44 raḑe *arḑetóre*;
Patru-ḑecĭ ţine-ţi-le,
Patru mie dă-mi-le...
(Col. l. Tr. 1882 p. 344)

Balada „Sórele şi luna“:

Eŭ am plete strelucite,
Tu aĭ plete aurite;
Eŭ am faţa *arḑĕtóre*,
Tu — faţa mângâetóre...

Doĭnă din Ardél:

Codrule, codruţule,
Deschide'ţĭ cărările,
Să'mĭ ducĭ supĕrările;
Căcĭ a-casă
Nu mĕ lasă
Dorul mândreĭ *arḑĕtor*,
Ce mĕ face călĕtor...
(Familia, 1886 p. 275)

v. *Ard.* — *Arḑoĭu.* — *Arḑos.* — *Arḑuliŭ.*

[1]·**Arḑòĭu, -óe,** adj.; ardent. Forma *arsoĭu*, ca la Cihac, nu se află nicăirĭ. *Arḑoĭu* derivă din a r ḑ prin acelaşĭ sufix -o ĭ u=o n ĭ u ca în „usturoĭu“, „urḑoĭu“, „ascultoĭu“, „lucroĭu“ şi alţĭ vechĭ adjectivĭ, din carĭ uniĭ s'aŭ substantivat. E sinonim cu a r ḑ ĕ t o r, dar fără a se aplica la a r d e r e materială, ci numaĭ figurat la a p r i n d e r e morală, la f o c u l uneĭ patime, fie ură, fie ĭubire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „tatăl, om matur şi vîrtos, avea scrise pe faţa sa pĕrósă şi posomorîtă şi'n o c h i ĭ seĭ *arḑoĭ* şi ' n c r u n t a ţ ĭ, străşnicia caracteruluĭ seŭ...“

Costinescu (Vocab. I, 63) reŭ explică pe *arḑoĭu* prin: „atrăgĕtor, călduros, care atrage la sine într'un chip plăcut“.

v. *Ard.* — *Arḑĕtor.* — [2]·*Arḑoĭu.* — *Arḑos.* — *Arḑuliŭ.* — *Ascultoĭu.* — [2]·*-oĭu.*

[2]·**Arḑòĭu,** s. n.; t. culin.: sorte de gaude ou de polenta au lait. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte, dar substantivat ca nume al unuĭ fel de mâncare. Se aude numaĭ peste Carpaţĭ.

„*Arzoĭu* se ḑice lapte c a l d, care'l bagă preste mămăliga ce a rĕmas în céon, şi apoĭ f e r b ê n d le frămîntă bine împreună“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1]·*Arḑoĭu.* — *Usturoĭu.*

Arḑòs, -ósă, adj.; ardent. Sinonim cu a r ḑ o ĭ u, dar aplicându-se numaĭ la aspect, nu şi la pornire saŭ căldură. E format din a r ḑ prin sufixul -o s, ca şi „arĕtos“ din „arĕt“.

A. Pann, Erotocrit t. I p. 23:

Şi de'ţĭ va face 'ntrebare:
De ce aĭ suflărĭ *arḑóse*?
Spune'ĭ că eştĭ o oftare
Uneĭ inimĭ credincĭóse...

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Impregĭur de vie
Să'mĭ samenĭ tu mie
Năramze frumóse,
Că sînt maĭ *arḑóse*...
(Burada, Călĕt. p. 135)

unde editorul explică în notă pe *arḑóse* prin c ă u t a t e, ceĭa ce n'are sens, căcĭ epitetul indică aci numaĭ culórea cea roşietecă, aşa ḑicênd f o c ó s ă, a unor portocale.

Balada „Sórele şi luna“ tot de acolo:

Masa tu să mĭ-o gătescĭ
Şi să o împodobescĭ
Cu póme frumóse,
Cele maĭ *arḑóse*...
(Ibid. p. 171)

În descântecul „Sóreluĭ“ cules de S. F. Marian (Col. l. Tr. 1882 p. 344), versul:

Sóre luminos,
Cât eştĭ de r ă ḑ o s...

trebuĭ să fie în loc de:

Cât eştĭ de *arḑos*...

v. *Ard.—Arḑoĭu.*

Arḑuliŭ, -ĭă, adj.; chaleureux. Sinonim cu a r ḑ o ĭ u, însă cu o nuanţă deminutivală. Se întrebuinţéză în Moldova. Derivă din a r ḑ prin duplul sufix deminutival -u l-i ŭ.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „...tu eştĭ Gerilă? Aşa'ĭ că tacĭ?.. Tu trebue să fiĭ, pentru că şi focul înghĭaţă lângă tine, de *arḑuliŭ* ce eştĭ!..“

v. *Ard.* — *-iŭ.*

[1]**-àre** (plur. *-ârĭ*), suffixe féminin nominal correspondant au latin -a l i s et a r i s (-a l e, -a r e). In limba latină sufixul -a l i s, identic cu -a r i s, formà maĭ mulţĭ adjectivĭ şi pré-puţinĭ substantivĭ ca: „sodalis“, „canalis“ etc.; în graĭurile romanice însă a devenit covîrşitóre anume funcţiunea cea substantivală a acestuĭ sufix (Diez, Gramm. II [3], 328). La Românĭ el forméză numaĭ un mic numĕr de substantivĭ, precum: s p i n *a r e* = [pars] spinalis, c ă r *a r e*=[via] carralis, b r ă ţ *a r e* = [anulus] brachialis, f ă ţ *a r e* = facialis, l u m i n *a r e* = luminaris, c ă l d *a r e*=caldaris, s t r ă m u r *a r e* = stimularis, f r i g *a r e* etc. In graĭul vechĭu se ḑicea tot aşa f r u n t *a r e* (= frontalis) la ceĭa ce se purta pe frunte, şi f o c *a r e* (=focalis) la vatră, de ex.:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lorŭ le fac pentru ca să arate oamenilor, lărgindu'şĭ f r u n t *ă r i* l e lor şi mărindu'şŭ marginile veşmintelor...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 24 (f. 84 b): „aprinsă o f o c *a r e* mare şi'ĭ aruncă pre toţŭ de'ĭ arsă...“

Ibid. apr. 19 (f. 89 a): „pune'lŭ pre dânsulŭ în grătarĭulŭ f o c *ă r i* ĭ...“

Acest sufix s'a stĕrpit din graĭu maĭ cu samă prin cĭocnire cu sufixul verbal infinitival -a r e, cu care s'a şi confundat în unele cuvinte, bună-óră în n ă s c *a r e*, corespunḑĕtor occidentaluluĭ „natale“, saŭ în v î n ḑ *a r e* şi p ĭ e r ḑ *a r e*.

v. [1]*-aĭu.* — *-ariţă.* — *Cărare.*

[2]**-àre** (pl. *-ârĭ*), suffixe verbal infinitival correspondant au latin -a r e.

Laurian-Maxim: „*are*, ē r e, ĕ r e, i r e, terminaţiunile infinitivuluĭ verbilor, trecute în substantivĭ cu immediata insemnare a verbuluĭ, precum: p u r t *a r e*, u m b l *a r e*, m ă n c *a r e* etc. Limba română e fórte copiósă în atarĭ substantivĭ verbalĭ şi are o mare facilitate de a'şĭ exprime ideile indicate prin verb în formă de substantiv, prin care întrece pe tóte surorile sale de ginte latină“.

In conjugaţiune infinitivul perḑênd în graĭu aprópe cu desevîrşire pe finalul -r e, îl conservă astăḑĭ numaĭ când funcţionéză ca substantiv: „a mânc*a*“, dar „m â n c *a r e*“ cu pluralul analogic „m â n c ă r ĭ“, astfel că *-are* a devenit pe deplin un sufix nominal feminin.

v. [2]*-re.*

[3]**-àre.** — v. [1 2]*Am.*

[4] **Are.** — v. [1]*Arĭă.*

Arècĭu, s. n.; licitation, adjudication. — v. *Harecĭu.*

Arecĭluèsc. — v. *Harecĭluesc.*

Àref, n. pr. m. loc. — v. *Haref.*

Arèl, s. m.; t. de Botan.: Laserpi-

tium latifolium, turbith des montagnes. După Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 83) aşa se chiamă acéstă plântă la Românii din Bucovina. Atâta scim. Nu cum-va să fie maĭ curând „A r u m latifolium“, de unde s'ar explica *arel* ca deminutiv din a r?

v. [2]*Aron*.

Arendàre. — v. *Arendez.*

Arendàş (plur. *arendaşĭ*), s. m.; fermier, tenancier. Se aude şi forma *orendaş*. „Acela care ţine, care are în a r e n d ă, în posesiă, o moşiă, un obiect óre-care“ (Costinescu). Sinonimul c h i r i a ş se întrebuinţéză când e vorba de binale şi de lucrurĭ mişcătóre, pe când *arendaş* se aplică cu deosebire la acela ce ţine un pămînt. Se dice şi a r e n d a r saŭ o r e n d a r, maĭ ales în Moldova, însă cu sensul maĭ restrîns de acela care ţine o cârcĭumă dela ţéră. Forma a r e n d à t o r saŭ o r î n d à t o r nu e poporană, precum nu e nicĭ derivatul a r e n d a t o r i e „affermage“, ambele citate de Cihac după „Codica civilă a Moldoveĭ“.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 23: „C h i r i ĭ a ş u l sau *arendaşul* verĭ-ce va zidi sau va preînoi la lucrul ce l'au închiriĭat, fără ştiré stăpânuluĭ, cheltuĭala este a sa...“

A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenĭ la clacă óre-care *arendaş*,
S'a 'ntâmplat în eĭ să fie şi un leneş, nevoĭaş,
Care de'l punea la sapă, adormĭa în mâinĭ cu ea...

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826, p. 96, descriind nevoile ţeranuluĭ român: „şi el neavând să dé, ori o să'l bată, ori o să'l lége şi o să'l ducă să'l vânză pentru un an, doi şi maĭ mulţĭ, sau la un boĭerenaş, sau la un *arendaş*, sau la ori-cine se va găsi, ca el să-ĭ slujéscă aceĭ anĭ...“

Faţă cu o asemenea situaţiune socială, nu e de mirare cântecul poporan:

Frundă verde barlaboĭu!
La móră la Torontoĭu
Vine-un car cu patru boĭ
Incărcat cu păpuşoĭu;
Dindărîtul caruluĭ
Arendaşul satuluĭ,
Lipitórea draculuĭ!...

Cesar Boliac îşĭ încheiă pe „Sila“ prin:

Sufla în peptul mă-seĭ, ca dór' s'o încăldéscă;
Îĭ căuta cojocul... dar unde să'l găséscă?
Căcĭ e la *arendaş*,
D'o dată cu căldarea luat zălog în silă
Pe-o órbă datoriă... O, Dómne, fie'ţĭ milă
De rob şi de clăcaş!...

La feminin se dice a r e n d ă ş ó ĭ c ă saŭ a r e n d ă ş i ţ ă = 1⁰. nevasta *arendaşuluĭ*; 2⁰. femeea care ţine un pămînt în a r e n d ă.

v. *Arendă.* — *Arendăşesc.* — *Chiriaş.*

Arendàt. — v. *Arendez.*

Arèndă (plur. *arende* şi *arendĭ*), s. f.; ferme, bail; cabaret affermé. Se rostesce şi: *arîndă* saŭ *orîndă*. Deşi cuvîntul vine din lat. a d - r e d d i t a, fără prepositiune r e d d i t a, de unde italianul „rendita“, spaniolul „renta“, francesul „rente“ etc., totuşĭ Româniĭ l'aŭ căpĕtat tărdiŭ prin Slavĭ, la carĭ toţĭ, ca împrumut din medio-latina, găsim a r e n d a, la Ungurĭ á r e n d a, la Rutenĭ o r e n d a (Cihac). Sinonimul c h i r i ă şĭ-a restrîns sensul numaĭ la ţinerea binalelor saŭ a lucrurilor mişcătóre, pe când *arendă* se aplică în specie la pămînt, pe a-locurĭ şi la cârcĭume de prin sate.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 22: „I n c h i r i e r é sau *arenda* este tocmélă, şi să zice când zidiré noastră sau ro-

durile şi veniturile pămêntuluĭ nostru le dăm altuĭa cu cutare preţ în cutare soroc ca să le stăpânéscă..."

Zilot, Cron. p. 89: „neguţătoriă a hoţomanilor Grecĭ, caţaunĭ, cu cariĭ, întovărăşindu-se ceĭ de o sĕminţiă cu dînşiĭ egumenĭ, vînd *arendele* moşiilor mănăstirescĭ cu tocmélă necinstită..."

„Pe la noĭ la crâşmă se ḑice *orîndă*" (T. Popescu, Iaşĭ, c. Tĕutescĭ; preut I. Ionescu, Sucéva, c. Preutescĭ).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde treĭ văsdóge!
Colo'n vale la prilóge
Ţin *orînda* treĭ Jidauce
Şi vînd vin de treĭ sorôce...
(Marian, II, 133)

Ca locuţiune proverbială, la Ţichindél, 1814, p. 203: „a vorbi, ca şi când ar fi luat în *arândă* vorba...", adecă: fără a lăsa să vorbéscă şi alţiĭ.

Despre epoca fanariotică se obicĭnuesce a se ḑice că: Greciĭ ţineaŭ ţĕrile române în *arendă* dela Turcĭ, stăpânind nu ca Domnĭ, ci ca a r e n d a ş ĭ.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „Moldavia se făcu o *arendă* ce se vindea celuĭ ce da maĭ mult... Un véc se mulse ţéra de aceştĭ a r e n d a ş ĭ!"

v. *Arendaş*. — *Besmăn*. — *Chiriă*. — [1.2]*Orîndă*.

Arendărìt s. **orîndărìt,** s. n.; „afforage" (Cihac). — v. *Arendă*.

Arendăşèsc, -éscă, adj.; appartenant à un fermier, dépendant d'un fermier. Ceĭa ce este a unuĭ a r e n d a ş saŭ se atinge de un a r e n d a ş.

Zilot, Cron. p. 110: „decât să între acéstă adăogire în visterie, care nu maĭ are saţiŭ, maĭ vîrtos de când domnesc Greciĭ, pungă *arendăşéscă* fiind acum, maĭ bine să rămâĭe tot în ţéră, că nu e greşélă a avé Româniĭ acest folos, firesce a lor fiind şi cu sângele lor câştigat..."

v. *Arendaş*.

Arendăşìă, s. f.; 1°. état du fermier; 2°. cour de la ferme, maison du fermier (Pontbriant, Dr. Polysu).

v. *Arendaş*.

Arendăşìţă } v. *Arendaş*.
Arendăşóĭcă }

Arendèz (*arendare*, *arendat*) vb.; affermer, donner ou prendre à ferme. Sinonim cu î n c h i r i e z, dar numaĭ când e vorba de pămînt saŭ de cârcĭume dela ţéră. Se întrebuinţéză şi forma a r e n d u e s c (Costinescu).

v. *Arendă*.

Arenduèsc. — v. *Arendez*.

Arèng. — v. *Hareng*. — *Clopot*.

Arènĭ, s. m. pl.; t. de Géogr. — v. *Arienĭ*.

Àrepă } v. *Aripă*.
Àrépă }

[1.]**Àret,** s. n.; entourage, proximité de quelque chose. Se construesce maĭ tot-d'a-una cu prepoşiţiunea î n. Sinonim cu p r é j m ă. Se aude numaĭ la Româniĭ de peste Carpaţĭ.

S. Mangĭucă (Familia, 1884 p. 115): „*Aret*, cu tonul pe *a* dela început, însémnă în graĭul bănăţenesc: alentours, environs, Umgebung, Umgegend, de ex.: am vĕḑut pe Petri ĭerĭ îmblând în *aretul* caseĭ tale; în *aretul* acesta nu am auḑit să fie vĕḑut cine-va pe acel lotru; în *aretul* meŭ (persóneĭ mele) nu sciŭ să se fie arĕtat omul acela despre care este vorba..."

Basmul „Azima îmblătóre“ (Familia 1883 p. 99): „Domnul nostru Isus Hristos şi cu St. Petru tot pe pămînt eraŭ. Odată merg la ţéră cam în *aretul* unde era fratele cel maĭ mare cu turma...“

„Şóreciĭ chiţoranĭ sînt aceĭa care îmblă în *aretul* apeĭ“ (D. Angeloni, Banat, Lugoş).

„A îmbla în *aretul* cuĭ-va, de ex. fecĭor după fată“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat)=a se învîrti pe lîngă cine-va, a'ĭ da tîrcóle.

Aret „entourage“ n'are a face întru nemic cu a r ê t „montrer“, cu care s'a încercat a'l înrudi Lexiconul Budan, derivându'l din latinul e r e c t e. De asemenea nicĭ cu latinul a r e a (Mangĭucă), de unde vine al nostru „arie“, nu se potrivesce. Este un maghiarism, din è r r e ' t=e r r e - i t t, de unde Unguriĭ aŭ şi o formă nasalisată e r r ü n t (Fogarasi), însemnând: „de ce côté-ci, dans cette direction-ci“. Trecerea inițialuluĭ *e-* în *a-* este ca în „Ardél = Erdély,“ „argat = ἐργάτης“, „aricĭu = ericius“ etc. Accentul ungu resc e conservat intact. Locuţiunea: „în *aretul* vîntuluĭ“ (L. B.) vrea să ḑică: „du côté du vent“ saŭ „dans la direction de vent“. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) accentéză bine cuvîntul: *àretu*, şi 'l numesce ardelenesc; dar voind cu orĭ-ce preţ a'l apropia măcar pe furiş de latinul r e c t e, el traduce expresiunea: „stare în *aretul* cuĭ-va“ prin: „gegen einem g e r a d e oder i n g e r a d e r Linie stehen“, unde „gerade“ e cu totul de prisos. Miklosich (Rum. Lautl., Vocal. II p. 26), creḑênd că cuvîntul se accentéză pe *e* şi că însemnéză „contra, opposite“, doĕ aserţiunĭ de o potrivă greşite, îl pune în legătură cu verbul a r ĕ t a r e, pe care 'l explică prin „gegenüberstellen“.

v. *Arêt* § IV.

²·**Arèt**, s. n.; t. milit.: défi, menace. — v. *Arêt.*

³·**Arèt.** — v. ¹·*Arete.*

¹·**Arète** (plur. *areţĭ*), s. m.; bélier. Latinul a r i e t e m. Şi românesce poporul rostesce pe a-locurĭ *ariete*, uneorĭ aspirat: *harete*. Cuvîntul se păstréză maĭ ales în Oltenia şi peste Carpaţĭ. Îl aŭ şi Româniĭ din Istria, despre carĭ I. Maiorescu (Itin. p. 85) ḑice: „*Arete* şi *ariete*, plur. *areţĭ*, berbecele nescobit, berbecele taur. Acéstă distingere între *ariete* şi b e r b e c e este usitată şi la oĭeriĭ din munţiĭ dintre Ardél şi România munténă, şi'n acéstă din urmă dela Olt pînă la Argeş...“

In dialecte francese se ḑice de asemenea a r e t, a r é t saŭ a r ë t; italienesce a r i e t e (Rolland, Faune populaire, t. V p. 116).

„*Arete*, *areţĭ*, se numesc b e r b e c i ĭ când sînt deschilinițĭ de oĭ“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maidan).

„Cuvîntul *arete* se rostesce pe la noĭ *arece*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova; M. Dragalina, c. Borlova).

„Berbecele nescobit se ḑice *arete*“ (R. Michăilénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

„*Harete* se ḑice la b e r b e c e de doĭ anĭ“ (C. Drăghicescu, Mehedinţĭ, c. Bistriţa).

„Poporul nostru numesce b e r b e c u l şi *aret*, ĭară pre păstorĭul luĭ a r e ţ a r ĭ u“ (I. Flocă, Trasilv., c. Sina).

„*Arieţĭ* se ḑice la berbecĭ de când se aleg dintre oĭ pînă când se lasă éră între oĭ la Sân-Mihaĭu, cu care ocasiune se face o turtă tare de făină de cucuruz orĭ de grâŭ şi se dă cu ea printre oĭ; décă cade turta cu faţa în sus, atuncĭ le merge bine la oĭ când vor fĕta; décă cade cu faţa în jos, a-

tuncĭ le merge reŭ; acea turtă se ḑice turtă de *arieţĭ*“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg).

Şi'n Moldova *arete* ne întimpină adesea în vechile texturĭ.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXIV:

Învăscură-să *areţiĭ* oilor şi zăpodiile înmulţă-vorŭ grâul...	Induti sunt arietes ovium, et valles abundabunt frumento...

unde la Coresi, 1577: „învestjră-se berbecii oilorŭ...“

Acelaşĭ, ps. LXV:

...rădica-voĭ ţiĭe cu tămâĭe şi *areţŭ*, rădica-voĭ ţiĭe boĭ cu vătuĭ...	...offeram tibi cum incenso et arietibus, faciam tibi boves cum hircis...

unde la Silvestru, 1651: „voĭu înnălţa ţie cu myrosenie de berbeci...“

Acelaşĭ, ps. CXIII:

Munţiĭ, că vă gĭucat ca *areţŭ*...	Montes gestierunt velut arietes...

Dosofteĭu, Paremiar 1683, a 5-a Marţĭ f. 7 a, Genes. XV, 9:

...ĭa-mi o vacă tretină şi capră tretină şi *arĭate* tretinŭ...	...accipe mihi juvencam trimam et capram trimam et arietem trimum...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „şi berbéce tretinŭ“; dar şi acolo, Genes. XXXI, 10:

...şi fu când zămisliĭa oile, şi văzu cu ochii prin somnu, şi ĭată ţapii şi *areţii*...	...et factum est, quando concipiebant oves in utero accipientes, et vidi oculis meis in somno: et ecce hirci et arietes...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 197): „*Arételе* maĭ târziŭ vitejia ce făcusă cunoscând, caré macar că dintâmplare fusése, însă îndată duhurile céle de *aréte* ce purta îş schimbă, şi pănă în dzuă din oae în jiganie şi din *aréte* în lup să mută...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXIV:

Şi *areţiĭ* oilor în îmbrăcăminte
S'au îmbrăcat şi le-au fost de jucat aminte...

Dela Moldovenĭ, pe *arete* l'aŭ împrumutat Rutenĭĭ din Galiţia: „aretiĭ, Widder“ (Želechowski, I, 5).

v. ²³·*Arete.* — *Berbece.* — *Alemesc* (p. 818).

²·Arète s. **ariète,** s. m.; gros billot servant à enfoncer des pieux, sonnette. „*Ariéte*, o unéltă de bătut parĭ, pocĭumpiĭ“ (L. B.). Şi franţusesce se ḑice „mouton“ saŭ „bélier“, nemţesce „Ramme“ din „Ramm“ etc.; dar termenul român nu póte fi o traducere modernă, căcĭ atuncĭ — negreşit — în loc de archaicul *arete*, întrebuinţat fórte rar, s'ar fi ḑis cu vorba obicĭnuită „berbece“ saŭ „cărlan“; ci este o moştenire d'a-dreptul din latinul arietem: „labat ariete crebro janua“ (Virg.).

v. ¹·*Arete.*

³·Arète s. m.; t. d'Astron.: constellation zodiacale du Bélier. Una din cele doĕ-spre-ḑecĭ constelaţiunĭ ale zodiaculuĭ, prin care sórele trece in Aprile. Astăḑĭ se ḑice Berbece. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 116: „Iară după ce soarele în zodia Racului să coboară, căci vîrful munţilor acelora supt zodia *Arételui* să află...“

v. ¹·*Arete.*

4·Arète. — v. *Hărâţ*.

-àreţ, -àreţă; suffixe nominal péjoratif. La cuvîntul limb*àreţ* „bavard“, Cihac îĭ dă un prototip latin „linguarìcius“ şi'l alătură cu spaniolul „lenguaràz“ şi portugesul „lingoaràz“=„linguaràceus“; dar atuncĭ ar fi cel mult „limbărèţ“, ér nicĭ decum limb*àreţ*. Tot aşa în sinonimul vorb*àreţ*. Sufixul compus românesc *-àreţ* se înrudesce cu cel spano-portuges -aràz numaĭ prin sufixul primar -ar. Limb*àreţ*, vorb*àreţ*, derivă din „limbar“, „vorbar“, cu acelaşĭ sens ca în „flecar“. La vechiĭ Romanĭ acela ce flecărĭa trebuĭa să plătéscă un fel de glóbă numită „linguarium“: „ecce ut doleat ut postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo“ (Seneca, Benef. IV, 36). Apoĭ prin analogiă putea să fi fost deja la Romanĭ „verbarium“. Cu adausul unuĭ noŭ sufix, netonicul -eţ la Românĭ, tonicul -àz la Spano-portugesĭ, limbàreţ, „lenguaràz“ saŭ „lingoaraz“, însemnéză literalmente pe ceĭ ce merită a fi globiţĭ pentru flecărire. Luând dela Grecĭ pe πεισμάταρης, Româniĭ l'aŭ făcut pismăt*àreţ*. Sufixul *-àreţ* e latin prin elementul -ar, dar slavic prin netonicul -eţ, care este anume sufixul secundar bulgar -etz, ca în „nàšenetz“, „vàšenetz“, „hùbavetz“, „gòlemetz“ etc. La feminin se ḑice vorb*àreţă*, limb*àreţă*, pismăt*àreţă*, conservându-se sufixalul *-e-*.

v. 2·*-ar*. — *-ariţă*. — *ăreţ*. — 2·*eţ*.

Areţàr, s. f.; t. pastor. — v. 1·*Arete*.

Arèŭ. — v. *Ariŭ*.

Arêt (*arĕtat*, *arĕtare*), vb.; faire voir, montrer; mĕ *arĕt*, apparaître. Sinonim maĭ cu samă cu ivesc şi vĕdesc. S'a păstrat şi la Româniĭ din Istria (I. Maiorescu); Macedo-româniĭ însă l'aŭ perdut, înlocuindu'l prin spunére [=exponere], de ex.: „spuné 'ţĭ faţa = *arată*'ţĭ faţa“ (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.). In tóte formele de flexiune vocala cea radicală trece în *ă* şi *a*, afară de substantivul *aret*, unde *e* se conservă intact şi despre care veḑĭ maĭ jos (§ IV), ast-fel că'n graĭu nu se aude nicĭ o dată: *arétă*, să *arete*, *areţĭ* etc., ci numaĭ: *arată*, să *arăte*, *arăţĭ*, ĭar une-orĭ chĭar: să *arate*, *araţĭ*, *arat*.

In tóte accepţiunile sale, *arĕt* este în antitesă cu ascund.

Gr. Alexandrescu, Aşteptarea:

Luna aci s'*arată*, aci ĭar se ascunde:
Abĭa câte o dată întunecul pĕtrunde...

La Cihac (I, 82) se înşiră pentru *arĕt* următórele patru-spre-ḑecĭ semnificaţiunĭ: „montrer, démontrer, signaler, faire voir, exprimer, marquer, indiquer, manifester, enseigner, exposer, déclarer, dénoncer, désigner, prouver“. In fapt, ele se reduc tóte la „faire voir“ ca sensul cel maĭ general, din care se desface apoĭ o nuanţă reflexivă: mĕ *arĕt* „apparaître“. Din nuanţa cea activă vine substantivul verbal arĕtare „indication“, ĭar din cea reflexivă: arĕtare „vision“.

§ I°. *Arĕt* sub forma activă.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 126):

Iacob. III, 13: Ciĭnre e pré mândru şi meşteru întru voi, se *arate* diĭn buĭnră viaţă lucrul săŭ...	Qui sapiens et disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conversione operationem suam...
Ib. II, 18: *arată*'mi crediĭnţa ta...	...ostende mihi fidem tuam...

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 350): „Blămu, pre-cistită, să-ţi *arâtu* unŭ ĭazeru de focu, unde se muncescu gintulŭ ominescu creştinescu...“

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I p. 22): „...preîntr'un uric dela Alexandru vod ce ne-au *arâtat* şi l'am luat...“

Dosofteĭu, 1680, ps. LIX:

Arătaş poporuluĭ tău aspre...	Ostendisti populo tuo dura...

unde la Silvestru 1651: „*arătat*'aĭ oamenilor tăĭ ĭuţime“, la Şerban-vodă 1688: „*arătat*'ai noroduluĭ tău năsâlnice“; dar la Coresi, 1577: „i v i t 'ai oamenilor tăi greu“.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „dacă aŭ mers boĭeriĭ în Ţarigrad şi aŭ eşit înaintea Veziruluĭ, îndată aŭ întrebat Vezirul: carele este Dabija Vornicul? Şi *arătându*'l ceĭlalţĭ boĭerĭ, l'aŭ îmbrăcat cu caftan de domnie...“

Balada „Feciorul şi maĭcă-sa“:

Grópa cum pot să'ţĭ *arat*,
Că de triĭ anĭ ce-aĭ plecat,
Plóĭe multă s'a vĕrsat
Şi grópa s'o înfundat...

şi maĭ jos:

Cum pot urma să'ţĭ *arat*,
Că de triĭ anĭ ce-aĭ plecat,
Şórele mĭ-o strălucit
Şi ploĭ calde aŭ venit,
Locul tot aŭ înverḑit,
Cu érbă s'aŭ învĕlit...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 53)

Balada „Bujor“:

Frunḑă verde de negară,
Pe Bujor mi'l duc prin ţéră
De'l *arată* ca pe-o féră!..

In următórele exemple *arĕt* se apropie prin sens de s p u n.

Moxa, 1620, p. 352: „să încépemŭ de acum *arâta* şi de înpărăţiĭa Rimlénilor de 'nceputul lorŭ...“, unde este de observat infinitivul fără *a*.

I. Văcărescu, p. 423:

Ş'acele rele ce ne vin, bóle şi multe câte
Ce orĭ-ce limb'ar osteni voind să le *arâte*...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 35: „trămise pe Stoĭca, cu bogate darurĭ, în Vişegrad, la craiul Vladislav al Ungarieĭ, ca să'ĭ *arate* plângerile sale împotriva boĭerilor ţĕriĭ...“

Doĭna „Trandafir“:

Am ibovnic logofĕt,
Pe nume să vĭ'l *arĕt*:
Numele luĭ Trandafir,
Duşmaniĭ mi'l pun la bir...
(G. D. T., Poes. pop. 325)

Cu acest sens, e interesantă expresiunea: „*arăt* m u t e s c e = spun fără cuvinte“ în Pravila Moldov. 1646, f. 122: „cela ce'ş va răde de altulŭ, *arătândŭ* mutéşte, acela să va certa ca şi cănd l'are fi suduitŭ şi ocărâtŭ cu cuvântulŭ...“

Ca sinonim cu v ĕ d e s c saŭ — după cum se maĭ ḑicea altă dată — o b l i c e s c:

Moxa, 1620, p. 370: „mérseră la dinsŭ acei eretici Manihei de vré să'l scoaţe den credinţa deréptă la eresŭ, de zicĭa că au chinuitŭ Hristos pre cruce cu trupul şi cu dumnezeiriĭa; el vru să le *arate* mencĭunile...“

Dosofteĭu, Acatist 1673 f. II: „bucură-te că pre filosofĭ nemăestri ĭ-*arătaş*, bucură-te că pre ceĭ meşterĭ de cuvinte necuvîntătorĭ ĭ-aĭ v ă d i t...“

Beldiman, Tragod. v. 107:

La noă césurĭ de ziuă, svónă, şoptă între toţĭ,
Se vede că'ĭ o pricină, dar să'ntrebĭ pe vr'unul poţĭ?
Căcĭ şi aceĭ ce simţise şi o b l i c i s e ce-va,
Nu 'ndrăznĭa cuvînt să zică saŭ să *arate* cuĭ-va...

Acelaşĭ v. 59:

Pe prinţipul Ipsilante Arhistratig îl numesc,
Îl smulg din sînul Rosieĭ şi cu dînsul se unesc,
Se unesc că'l ştiŭ că este cu ştiinţă şi isteţ:
Mâna dréptă îl *arată* în câtu'ĭ de îndrăsneţ...

Zilot, Cron. p. 6:

Slavă ţie împărate! Cela ce din început
Reŭ în bine tot-d'a-una prin rugĭ ni l'aĭ prefăcut,
Precum şi aicea érăşĭ *arătaşĭ* minunea ta,
Că-ĭ făcuşĭ fără de voe angaréua a ĭerta...

Costachi Conachi, p. 223:

Să m'arunc făr'de siélă în apă în ciuda ta,
Ca să'ţĭ *arăt* că amorĭul m'aŭ putut înbărbăta...

Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688, Esdr. II, 4:

...pre mine Domnul luĭ Israilŭ, Domnul cel pré înnălţat, m'au *arătat* înpărat lumiĭ; şi'm *arătă* mie să zidesc luĭ casă...	...me constituit regem orbis terrarum Dominus Israel, Dominus excelsus; et significavit mihi aedificare sibi Domum...

§ II°. *Arĕt* sub forma reflexivă.

Codicele Voroneţian (ed. Sbiera p. 78), Act. Ap. XXVI, 16:

...spre aĉasta *arătaĭu*-ţi-me cum se te facu slugă şi martoru...	...ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 16: „mainte amu *arâtâ*-se Mariei la mormântŭ şi alăltor mueri, de-aciĭa se *arâtâ* lu Pătru..."

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 2: „*arăţâ*-mi-te ca omul, dzâsâ neputreda fiĉoarâ..."

Neculce, Letop. II p. 202: „i s'aŭ *arătat* Maĭca Precistă în vis şi ĭ-aŭ zis să mérgă la Alexandru Vodă..."

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Intr'acest an, nepovestită minune s'aŭ *arătat* în mănăstirea din gĭos de cetatea Hotinuluĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 115:

Ş'aşa la un cés de noapte, după ce a înoptat,
Feldmarşalul eterieĭ cu convoiŭ s'aŭ *arătat*...

Costachi Negruzzi, Potopul:

Munţiĭ, măgurile nalte sta supt apă îngropate;
Undele spăimîntătóre peste ele s'arunca;
Numaĭ a uneĭ stâncĭ creştet prin talazele turbate,
Precum un uriaş straşnic, din adîncurĭ s'*arăta*...

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubeşte Dumneḑeŭ cu dragoste curată,
În toată vremea o vedem, în toate ni s'*arată*...

Doĭna „Călĕtorul":

Ochi'ţĭ ard şi'ţĭ arde faţa,
Ca garófa diminéţa,
Când de rouă'ĭ încărcată
Şi'n lumină se *arată*...
(Alex., Poes. pop. 2, 46)

Reflexivul mĕ *arĕt* însoţit de adjectiv se reduce la sensul de „paraître".

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 276): „nu trupéşte să înţelégeţi légé, voi Jidovilorŭ, ce sufletéşte, că voi îndărâtnici *arătatu*-vă şi şchĭupatŭ diîn calé céĭa derépta..."

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 42: „decât toţ vă *arătat* maĭ fericiţ...", unde — ca şi la Coresi maĭ sus — este de observat forma organică pentru a 2-a persónă plurală a perfectuluĭ: „vă *arătat*" în loc de forma analogică: „vĕ *arĕtarăţĭ*".

Amiras, Letop. III p. 105: „[Nicolaĭ Mavrocordat] în domniea dintăĭa s'aŭ *arătat* straşnic, că nu numaĭ pe pămăntenĭ nu'ĭ credea, dară nicĭ pe aĭ săĭ..."

Acelaşĭ, p. 113: „Intr'acéstă domnie Mihaĭ Vodă [Racoviţă] s'aŭ *arătat* schimbat din firea carea *arătasă* în domniea dintăĭu..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 282:

> Şi cu toate 'mpodobită,
> Acum te-*arăţi* pré urită...

A. Pann, Moş-Albu, I p. 76:

> Ca să nu s'*arate* maĭ ţanţoşĭ ce-va,
> Ci la fel cu dînsul fiind înbrăcaţĭ
> Seměna la tóte ca treĭ gemenĭ fraţĭ...

Doĭnă din Ardél:

> Bade, trandafir frumos,
> Vrut'aĭ să te-*arěţĭ* duĭos,
> Dar te-aĭ *arětat* ghimpos,
> Şi din minte nu m'aĭ scos...

(Familia 1884 p. 516; cfr. Alex., Poes pop. 2. 369)

Ca sinonim cu vědesc:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „De vréme ce va ğura văcarĭulŭ, cumŭ nu ştie de perirĭa boului, nice de vătămătura lui, ĭară mai apoi să va vădi şi să va *arăta* cu doi sau cu trei marturi oameni de credinţă, cum au gĭurat strămbŭ, acestuĭa să i să tae limba..."

§ III°. *Arět* în proverbĭ şi idiotismĭ.

„Arama omuluĭ la beţie se *arată*" (Pann, I, 117).

„Ḑioa bună de diminéţă se *arată*" (ibid. I, 85).

„După ce s'a rupt carul, toţĭ *arată* drumul cel bun" (Ţara nouă, 1887 p. 532).

„A *arěta* spatele=montrer le talon" (Baronzi, Limba p. 45), ceĭa-ce se ḑice şi: „ a *arěta* călcâile=a se retrage, a fugi, a se trage dintr'un loc de'naintea uneĭ persóne" (Costinescu).

„Nu'ţĭ maĭ *arěta* fasolea = nu maĭ rîde" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Locuţiunea „vremea *arată*":

Neculce, Letop. II p. 395: „Vremea viitoare va *arăta*, cine va agĭunge să trăéscă..."

A. Văcărescu, p. 21:

> Şi d'om avé sănătate,
> Vremé îţĭ va *arăta*
> Că te-am iubit cu dreptate,
> Dar te rog nu mă uĭta...

Arět milă, dar, cinste etc.

Dosofteĭu, 1673, f. 73 a:

> Mila să'ş *arate*
> Cé de bunătate
> Spre noĭ ticăloşiĭ,
> Precum ne spun moşiĭ...

Neculce, Letop. II p. 326: „[Nicolae Mavrocordat] era foarte cunoscător la oamenĭ, şi la ceĭ ce'l slujĭa bine *arăta* dar..."

Acelaşĭ, II p. 249: „[Dimitraşco Cantacuzino] boĭerilor celor marĭ le *arăta* dragoste şi cinste..."

Cantemir, Divanul 1698, f. 7 b: „Fie-te-unde între oameni pasă, şi eĭ — precum că bogat eşti ştiindu-te — locul cel maĭ de susŭ şi capul mĭasiĭ îţ vor *arăta*..."

„A *arěta* pricină", sinonim cu împut, „reprocher, incriminer".

Neculce, Letop. II p. 327: „până s'aŭ mazilit Nicolaĭ Vodă, tot la închisoare l'aŭ ţinut [pe Iordachi Rusăt], *arătându'*ĭ pricină că el aŭ învăţat pre Turciĭ Balgiĭ de'l pârescu la Poartă..."

„A *arěta* cuvînt", sinonim cu daŭ samă „rendre raison de".

Nic. Costin, Letop. II p. 65: „*arătându*-le [oştenilor] maĭ nainte cuvînt pentru sine, precum are poroncă dela Împăratul să mérgă cu oştile împotriva neprietenuluĭ..."

Ibid. p. 76: „Mihaĭ-vodă ĭĭ îndrepta [pe Şveḑĭ] spre ţinutul Suceviĭ, *arătându*-le cuvînt să se feréscă de margine pentru neprietenul lor Moscul..."

„A *arĕta* c u s c r i s u l = faire l'inventaire", la Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 222: „stupĭ şi arăturĭ şi fânaţe, care nu le putem *arăta* c u s c r i s u l..."

Ca verb neutru, „*arĕt* l a f a ţ ă = avoir une mine (bonne, mauvaise)". „*Arată* bine la faţă" (L. M.). Tot aşa: *arată* reŭ la faţă, *arată* nu sciŭ cum la faţă... Se póte ḑice şi simplu: *arată* bine; *arată* reŭ; *arĕt* gras; *arĕt* slab etc.

În fine, impersonalul „s'*arată* cuĭ-va":

„Vinerea saŭ sfînta Vinere este o ḑi, în care femeile se abţin dela multe lucrurĭ, precum: peptenatul, mĕturatul în casă, facerea de leşiă, spălatul rufelor, facerea de pâne, torsul, cusutul; căcĭ cred că lucrând vr'un lucru din acestea, l i s '*arată*, adecă femeea care lucră păţesce ce-va: o cuprinde vr'o bólă, îĭ cóce vr'un deget, i s'aruncă a-buba etc." (G. Dobrin, Transilv., c. Voĭla). .

Lexicon Budan: „mi s e *arată* bine = res mihi succedit, die Sache gelingt mir"; din contra: „mi s e *arată* reŭ."

§ IV. F i l i a ţ i u n e a.

Românul *arĕt* e peste putinţă să derive din latinul r e c t u m printr'o formă verbală a r r e c t o (Cihac, Dict. I p. 82), căcĭ de acolo s'ar fi făcut la noĭ „arept", întocmaĭ ca „drept" din „directus", „pept" din „pectus", „înţelept" din „intellectus" etc. Nu există în limba română un singur exemplu de perderea luĭ *p* din grupul *-pt-* când acesta se trage din latinul *-ct-*, ci numaĭ atuncĭ când derivă chĭar din latinul *-pt-*. Astfel din „directum" se face „drept" şi de aci înainte *p* nu maĭ dispare; dar din „capto" se face „caut" şi apoĭ „cat", cu treptata vocalisare şi finala dispariţiune a luĭ *p*. Resultă dară că al nostru *arĕt* póte să corespundă unuĭ prototip latin a r-r e p t o, nicĭ o dată însă unuĭ a r-r e c t o.

Sensul fundamental al cuvîntuluĭ este acela juridic de a v ĕ d i, a scóte la ivélă pe un vinovat, a'l *arĕta*. Astfel ne isbim de spaniolul r e p t a r şi r e t a r „accuser, défier", provenţalul r e p t a r „imputer, blâmer", portugesul r e p t a r şi vechĭul frances r e t e r.

Aşa în poema luĭ Cid:

> R i e b t o-les los cuerpos por malos è por traydores...

(*arĕt* pe aceştĭ ómenĭ ca reĭ şi trădătorĭ).

La trubadurul provenţal Bertrand de Born:

> Qu'ieu la r e p t e e l'apelh
> De trassio et d'anjan...

(că eŭ o *arĕt* şi o chem la judecată pentru trădare şi înşelăcĭune).

Intr'o cronică francesă (ap. Raynouard, Lex. V p. 87): „les r e t a et les prist..." (îĭ *arĕtâ* şi'ĭ prinse).

Fonetica spaniólă, portugesă şi provenţală nu preface nicĭ o dată pe latinul *-ct-* în *-pt-*, după cum îl preface fonetica românéscă. Este învederat dară că occidentalul r e p t a r e n'are a face întru nemic cu latinul r e c t a r e, cu care póte fi confundat numaĭ dóră printr'o greşélă de copist saŭ printr'o falsă etimologiă. In texturile medio-latine ne întimpină maĭ tot-d'a-una forma cea corectă r e p t a r e saŭ r e t a r e, precum (Du Cange, ed. Carpent. V p. 636):

„Salvo honore suo in hoc, quod r e t a r i non poterit de murtro, neque de proditione..."

„Si quis in Curia a seniore suo coram principe r e p t a t u s fuerit..."

„...nuntium qui ad r e p t a n d u m venerat..."

„Dicta Johanna dictum Petrum increpaverat seu r e p t a b a t..." (Du Cange, V, 715).

Se scie de-mult că latinul rustic r e p t o, de unde se trag formele spaniólă, portugesă, provenţală şi veche francesă, ba încă şi forma reto-romană r a v i d a r, este o contracţiune din r è p u t o. Diez, demonstrând cel de'ntâiu (Etym. Wtb. [3] I, 346) acéstă origine, aduce interesante specimene de întrebuinţarea cu acelaşi sens a formeĭ pline r è p u t o, de ex.: „si quis alteri r e p u t a v e r i t quod scutum suum jactasset." Românul *arĕt* represintă dară un prototip compus a d r è p u t o, din care forma vulgară a r r è t o se găsesce şi'n latinitatea medievală, bună-óră: „A r r e t a t i de crimine aliquo qualiterque magno et enormi..." (Du Cange, V, 637).

Vocala organică *e* şi sensul cel fundamental pan-romanic al cuvîntuluĭ, ambele s'aŭ păstrat la noĭ intacte într'un vechĭu termen ostăşesc, asupra căruĭa aci ni se pare a fi locul cel maĭ potrivit de a trage băgarea de samă, căcĭ printr'însul cele de maĭ sus capĕtă o deplină întărire.

La Spaniolĭ şi la Portugesĭ alăturĭ cu verbul r e t a r „accuser" există substantivul r e t o „défi, menace", care presupune un prototip latin vulgar r e p t u m. Din compusul a r r e p t u m vechea limbă română avea cu acelaşĭ înţeles vorba *aret* „défi, menace, attitude prise pour menacer ou défier l'ennemi", peste care dâm nu o dată la cronicariĭ din Moldova şi pe care astădĭ o înlocuim prin nefericitul neologism d e m o n s t r a ţ i u n e.

Să se observe că pasagele de maĭ jos din cronicarĭ, după ediţiunea d-luĭ Cogălnicénu, aŭ fost colaţionate de noĭ cu manuscriptele din Academia Română, după carĭ se făcuse acea ediţiune, şi pretutindenĭ am găsit: *arèt*, adecă cu *e* tonic deschis.

Nic. Costin, Letop. II p. 121: „mĭercurĭ noaptea spre gĭoĭ aŭ eşit din obuz cam pe furiş cu Moscaliĭ cariĭ era d e *aretu* p e g ĭ u r d â n s u l..."

Ibid. p. 127: „Haĭdar Aga a Hanuluĭ, pre carele apoĭ l'aŭ lăsat p e n t r u *aretul* taberiĭ, că tot încă nu se potolisă Tătariĭ bine cu prada..."

Neculce, Letop. II p. 223: „puternicul împărat ne-aŭ trimis cu óste la acéstă cetate la Hotin cu puteré sa cé nebiruită, să ţinem locul şi cetaté acésta şi să purtăm de grijă, şi d e *aret* să fim c e t ă ţ i ĭ Cameniţă, care este de curând luată din norocită primblare a Împăratuluĭ nostru ce s'aŭ primblat până aice, ca să fim raĭaliĭ ţăriĭ Moldoveĭ, ce este supt ascultarea Împărăţieĭ, d e *aret* ş i d e a p ă r a r e despre Leşĭ..."

Nic. Muste, Letop. III p. 15: „ţăreĭ Moldoviĭ, raeleĭ Împărăteştĭ, să fim d e *aret* d e s p r e n e p r i e t e n i ĭ Împărăţieĭ..."

In tóte aceste pasage, al nostru *aret* s'ar puté traduce fórte bine spaniolesce şi portugesesce prin r e t o, căcĭ pretutindenea este vorba anume de a ameninţa saŭ a desfide pe un duşman.

v. *Arĕtare.* — *Arĕtat.* — *Ivesc.* — *Spun.* — *Vĕdesc...*

Arĕtàniă, plur. *arĕtăniĭ*— v. *-eniă.*— *Videnie.*

Arĕtàre (pl. *arĕtărĭ*), s. f., l'infinitif d' a r ĕ t pris comme substantif: action de faire voir: 1°. indication, désignation, preuve; 2°. vision, apparition, spectre; l a *arĕtare* = manifestement, évidamment. *Arĕtare* e sinonim cu î n f ă ţ i ş a r e saŭ d a r e p e f a ţ ă; în antitesă cu a s c u n s şi cu taĭnă.

Pravila Moldov. 1646, f. 104: „răpitorĭulŭ, pentru să fugă de certarĭa vieţii lui, va a r ă t a la ğudeţŭ, cumŭ aĉastă mainte de răpitŭ au curvit cu

altul şi ĭaste curvâ; atunce ğudeţulŭ trebue să caute: de va fi fostŭ acĭa curvie la *arătare*, nu să va certa răpitorĭulŭ, ĭarâ de va fi pre ascunsŭ şi vecinii vor dzice că ĭaste muĭare bunâ, atunce răpitorĭulŭ îş va piĭarde viaţa..."

A. Pann, Erotocrit t. I p. 25:

Până când astă oftare
Nu o s'o veĭ asculta?
Ce'n taĭnă şi *arătare*
Ese din inima mea...

La vechiĭ scriitorĭ *arĕtare* se asociază une-orĭ într'un mod sinonimic cu chip şi maĭ ales cu semn, adecă cu ceĭa ce se manifestă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 1: „a lui viaţâ Măntuitorĭul nostru pusu-o-au chipŭ şi *arâtare* vieţei celora bunilor ce ascultâ pre elŭ..."

Nic. Muste, Letop. III p. 13, vorbind cum: „aŭ lăcrimat icoana Maĭceĭ Précurate", adaogă: „care adevărat aŭ fost semne şi *arătare* de perirea a mulţĭ Creştinĭ în ţara Leşéscă..."

Ureche, Letop. I p. 137: „fiind Leşiĭ cuprinşĭ de atâte nevoĭ, prinseră a grăire reŭ de Craĭul lor, întâĭu cu taĭnă, éră apoĭ în gura mare îl vinuĭa că aŭ venit fără cale de ĭ-aŭ adus ca să 'ĭ pérză pre toţĭ, şi scotĭa toate semnele căte se făcură rele că aŭ fost lor de *arătare* să fie conceniea lor..."

Neculce, Letop. II p. 219: „Intru acest an [1672] făcutu-s'aŭ şi o minune mare, *arătare* la Hotin, într'o mănăstire mică ce este supt cetate aŭ lăcrămat icoana Maĭceĭ Domnuluĭ, cât se ĭesturna lacrimile pre chipul icoaneĭ de le vedea toţĭ oameniĭ, şi pica într'o tipsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi *arătare* şi sămn ca acela..."

Când derivă din activul arĕt „montrer", *arĕtare* însemnéză „indication"; când însă din reflexivul mĕ arĕt „apparaître", atuncĭ are sensul de „vision".

I°. *Arĕtare* „indication".

Sinonim cu vĕdire şi ivélă.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 25 a: „de'l vor afurisi fără de *arătaré* vineĭ luĭ, atunce să mérgâ la altŭ Arhiereu maĭ mare să'l ĭarte..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 38): „ispita lucruluĭ maĭ adevărată poate fi decât toată socotéla minţiĭ, şi argumenturile *arătăriĭ* de faţă maĭ tarĭ sint decât toate chitélele..."

„A face *arĕtare*", „a veni la *arĕtare*", „a pune la *arĕtare*", însemnéză „décrire", „exposer".

Beldiman, Tragod. v. 153:

Mitropolitul, boĭeriĭ şi consoliĭ se unesc,
La Curte fac *arĕtare* şi cu toţiĭ mijlocesc...

A. Pann, Erotocrit p. 23:

Dar să nu facĭ *arătare*,
Ce inimă e în muncă,
De se arde aşa tare
Ş'asfel de văpăĭ aruncă...

Zilot, Cron. p. 17: „să pociŭ veni la *arĕtare* pentru réoa otcârmuire ce aŭ avut [ţéra] despre stăpânitorĭ..."

Lexicon Budan: „Vin la *arĕtare*, in conspectum prodeo, zum Vorschein kommen; pun la *arĕtare*, conspectui expono, in 's Licht setzen".

Adverbialul „la *arĕtare*" e sinonim cu aĭevea saŭ învederat, în antitesă cu pre ascuns saŭ într'ascuns.

Noul Testament din 1648, Matth. VI, 4: „celŭ ce véde într'ascuns, acela va da ţie la *arătare*..."

Versetul din Psaltire, XLIX, 3: „Deus manifeste veniet", la Coresi 1577: „Domnulŭ aĭavé vine", la Dosofteĭu 1680: „Dumnedzău vederat veni-

-va", la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 126): „Domnul la *arâtare* va veni", ïar în Biblia luĭ Şerban-vodă 1688: „Dumnezăŭ întru *arătare* va veni".

Varlam, 1643, I f. 40 b: „astâdzi maica noastrâ beséreca la *arâtare* aratâ mârturie fiilorŭ săi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 154: „ce vorŭ face cu învăţâtura Domnului ţărăi, de-are fi învăţâtura Domnului la *arătare* să vadză toţŭ că ïaste cu asuprélâ şi cu mare năpaste, aceştïa nice dănâoarâ nu să vor certa..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), LXXXIII:

Al Dumnezeilor Domn, el la *arătare*
In Sion va coborâ cu mărire mare...

II. *Arĕtare* „vision".

Sinonim cu nălucă saŭ nălucire şi vedeniă. Prin analogiă cu acesta din urmă, se ḑice şi arĕtaniă.

Varlam, 1643, I f. 145 a: „şi déca sosirâ la groapâ, multe *arâtâri* vâdzurâ, că într'o datâ vâdzurâ doi îngeri şedzândŭ în groapâ..."

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 427: „de bucurie minunatâ se împlurâ, văzurâ *arătaré* îngeruluĭ şi auzirâ de el c'au învis Domnul..."

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 206): „cu toatâ firé auzïïa pre elŭ şi 'lŭ vedé cu trup, dereptŭ acéïa nu zice vedére ce văzu, ce se zice nâlucâ sau *arâtare...*"

Costachi Stamati, Muza I p. 83:

Iar inimosul Bogdan,
Buzduganul seŭ luând,
Răcnesce înfricoşat:
— Feriţĭ în lăturĭ din drum,
Feriţĭ de sînteţĭ oştenĭ
Şi de vreţĭ ca să trăiţĭ;
Ïar de sînteţĭ *arătărĭ*,
Eŭ pe crucea me vĕ gïur
Să periţĭ din calea me...

In graïul ţĕrănesc din districtul Suceveĭ: „Stacïïa 'ĭ o nălucâ şî sâ diosăgheşte di strîgoĭ, cindr'câ strîgoïu 'ĭ cu trup, da stacïïa 'ĭ numa o *aratari...*" (I. Bondescu, c. Gïurgesciĭ).

„Ĭesmele sînt un fel de *arătărĭ* saŭ nălucirĭ" (V. Dimitriŭ, Brăila, c. Filipescĭ).

Arĕtare cu nuanţa de „monstre":

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „éca Harap-alb vede altă minunăţiă şi maĭ mare: o *arĕtare* de om bĕuse apa dela 24 de ézurĭ şi o gârlă pe care umblaŭ numaĭ 500 de morĭ, şi tot atuncĭ striga în gura mare că se usucă de sete..."

Ibid. p. 190: „toţĭ eraŭ cu pĕrul, cu barba şi cu musteţele pline de promorócă, de nu'ĭ cunosceaĭ, ómenĭ sînt, dracĭ sînt orĭ alte *arĕtărĭ...*"

Nic. Muste, Letop. III p. 46: „[Mavrocordat] avea şi sfetnic pe lângă sine o *arătare* de Grec anume Spandoni, un om urit, podăgrios..."

Arĕtare cu nuanţa de „illusion":

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 16: „nu cu trupéscâ jrătvâ, ce cu sufletéscâ; şi nu umbreei şi *arătarei*, ce adevĕrului...", unde este de observat genitivo-dativul *arătarei*, nu *arătărei*.

v. *Arêt*.

Arĕtàt, -ă, adj.; le part. passé d'arĕt pris comme adjectif: montré, indiqué, ostensible, prouvé, apparu. In antitesă cu ascuns, tăinuit, dosit; sinonim cu vĕdit, ivit.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 155 a: „cândŭ va fi curvïïa de faţâ şi *arătatâ...*"

Arĕtat cu degetul „montré au doigt".

A. Pann, Prov. I, 111:

De mic şi mare în sat
E cu deştul *arătat...*

Gr. Alexandrescu, „Luĭ A. Donicĭ“:

De ar fi o mulţumire să te vedĭ în tipar dat
Şi pe uliţĭ câte-o dată cu degetul *arĕtat*,
S'audĭ: asta e cutare!...

Cu sensul latinuluĭ vulgar a r r e t a t u s, despre care vedĭ maĭ sus (p. 1111), într'un crisov dela Miron Barnovski, 1626 (în Acad. Rom.): „unul ca acela să hie *arătat* şi cu temniţa să fie certat...“

v. *Arêt.*

Arĕtătòr, -óre, adj. et subst.; qui montre, qui indique. „Acela care a r a t ă saŭ cu care se a r a t ă“ (Costinescu).

D e g e t *arĕtător*=index (L. M).).

Lexicon Budan: „*Arĕtătorĭu* la cés, adecă m â n ă, gnomon horologii“.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 3 a: „Grăĭaşte *arătătorĭulŭ* de cerĭure marele Vasilie: judecătorĭulŭ să nu se nalţe...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 15: „credinţa amu ĭaste chipulŭ nâdejdiei, şi lucrurilor célé nevăzutelor *arâtătoare...*“

v. *Arêt.—Deget.—Mână.*

Arĕtătùră (plur. *arĕtăturĭ*), s. f.; apparition, vision, manifestation; monstre. Sinonim cu a r ĕ t a r e, dar cu un sens maĭ restrîns.

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Arĕtĕturĕ.* Ostensio“.

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 205): „nu cu minté văzut'au pre Domnul sau în *arâtâturâ*, ce cu toata firé era...“

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (ib. p. 138): „cine-ară puté spune bunâtâţile lui, bdéniile şi postul şi rugăcĭunile? şi multe *arătături* făcé-se de dînsul...“

La Româniĭ de peste Carpaţĭ se dice *arĕtătură* la copiĭ născuţĭ p o c i ţ ĭ: „*Arĕtătură*, monstrum, partus monstrosus“ (L. B).

v. *Arêt. — Arĕtare.*

Arĕtòs, -ă, adj.; beau, imposant, majestueux. Cuvînt format din a r ĕ t prin sufixul -o s întocmaĭ ca „arḑos“ din „arḑ“. Sinonim cu f r u m o s, m â n d r u, de-a-f i r e a, însă numaĭ când e vorba de înfăţişare, de exterior, de corp. Sinonim cu c h i p e ş saŭ c h i p o s, dar tot-o-dată şi cu m ă r e ţ saŭ f a l n i c.

Cantemir, Chron. I p. XLVIII:

...nu fără oarecare chip de cinsteş şi *arătos* azavistieĭ veşmânt...	...haud sine modestae ac s p e c i o s a e cujusdam invidiae larva...

Acelaşĭ, Divanul 1698, pref. f. VI b: „f r u m o a s ă dară şi *arătoasă* l a c h i p şi m â n g ă i o a s ă la vidére poama morţii...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „nu în c h i p u l *arătos*, nici în dobitocul căpăţinos, ce în capul pedepsit şi cu multe nevoĭ domirit crieriĭ ceĭ mulţi sălăşluesc...“

Ibid. p. 222: „ca soarele de luminos, ca luna de *arătos* şi ca omătul de albičos ĭaste...“

Doĭnă din Ardél:

Cum e bradul *arĕtos*,
Aşa-ĭ badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Aşa-ĭ badea meŭ de frunte!...

(J. B., 39)

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „pre care [Alexandru Ghica] l'am văzut şi noĭ: om d e f i r e şi *arătos...*“

Balada „Meşterul Manole“:

Mare'ĭ şi frumósă,
M â n d r ă ş'*arĕtósă*
Sfînta mănăstire,
Chip de pomenire...

(G. D. T., Poes. pop. 408)

Colindă din Dobrogea:

Face merele
'n tóte verele,
Frumóse,
Arĕtóse;
Ce folos că le face,
Dacă nu se cóce...?
(Burada, Călĕt. p. 89).

De la Vrancea, Sultanica p. 4: „De câte orĭ n'o podidĭaŭ lacrămile, pe bĭata bătrână, privind acareturile marĭ, *arĕtóse*, şi pline de sărăcie şi de pustiŭ..."
v. *Arêt.—A-fire.—Chipeş.—Frumos...*

Argàt (plur. *argaţĭ*), s. m.; valet, garçon qui travaille pour le compte d'un maître ou patron. Sinonim cu n ă ĭ m i t; om tocmit cu plată pe un timp maĭ îndelungat pentru a ne ajuta la lucru saŭ pentru a munci în folosul nostru. Vine din grecul ἐργάτης „travailleur". *Argat* se deosebesce de s l u g ă, care póte să nu muncéscă, pe când el trebuĭ să fie mereŭ la muncă. In graĭul vechĭu, *argat* e în oposiţiune cu s t ă p â n, ér „slugă" e în oposiţiune cu „boĭer". O slugă póte să fie bătrână saŭ slabă; *argatul* e tînĕr saŭ în puterea vîrsteĭ şi tare.

Cantemir, Divanul 1698, f. 124 b: „Cine nemică bun lucrĭadzâ, rău a face să învaţă, precum léneşulŭ n ă i m i t saŭ *argat* de vréme ce mai de cu vréme fânŭ bun nu strânge, în netrébnice erbi şi în gréle stuhuri îĭ ĭaste a să duce...", unde în contextul grecescŭ: „ὁ ὀκνηρὸς ἐ ρ γ ά τ η ς"

Dosofteĭu, Paremiar 1683, (vecernie sâmbăta f. 58 b) Genes. XXII, 3:

...înşălâ asânulŭ săŭ şi luâ cu sine doĭ *argaţŭ*...	...stravit asinam suam, assumpsit autem secum duos p u e r o s...

unde la Şerban-vodă, 1688: „îş însămără măgarĭulŭ săŭ şi luo cu dânsulŭ doaâ s l u g i..."

Antim, Predice p. 83: „Şi de se va întâmpla să'ţĭ stea împotrivă s l u g a ta saŭ *argatul* teŭ, nu te mâniĭ pre dînsul şi'l baţĭ?..."

A. Pann, Prov. III, 87:

Nu aĭ să 'mĭ facĭ nicĭ o trébă, ci de urît. să nu şeḑĭ,
Să 'ngrijescĭ de una, alta, de *argaţĭ* şi s l u g ĭ să veḑĭ...

Nic. Muste, Letop. III p. 49: „Atunce toţĭ se făcuse oştenĭ, s l u g i l e lăsa pre boĭerĭ, *argaţiĭ* lăsa pre stăpânĭ..."

Balada „Bogatul şi săracul":

Béŭ săracul şi bogatul,
Béŭ s t ă p â n u l şi *argatul*...

Argatul nu are o casă a sa, ci este la casa altuĭa, de unde antitesă între *argat* şi c ă s a ş:

Neculce, Letop. II p. 25, vorbind despre o dare întrodusă de Duca-vodă: „s'aŭ venit *argaţilor* cariĭ luase hărtie de 2 leĭ, ĭar maĭ pe urmă la orănduele aŭ dat câte 10 ughĭ; ĭar c ă s a ş i ĭ cariĭ luase hărtie în faţă de 2 ughĭ, ĭară la orânduélă aŭ dat câte 16 ughĭ şi maĭ bine..."

Basmul „Teĭu-legĕnat" (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 22): „Pe vremile acelea,

Când împĕraţiĭ
Şedea la masă cu *argaţiĭ*,

a fost un bărbat şi o muĭere..."

Pluralul *argaţĭ* îşĭ asociază adesea la vocativ pe c o p i ĭ, ca epitet de familiaritate.

Balada „Şalga":

Heĭ! copiĭ, copiĭ *argaţĭ*!
Somnul dulce voĭ lăsaţĭ
Ş'un cal ĭute 'mĭ înşeuaţĭ...

Colinda „Plugul":

Aho, aho, copiĭ *argaţĭ*,
Staţĭ puţin şi nu mînaţĭ!...
(Alex., Poes. pop. [2], 387)

Argat în proverbĭ:

Cine a făcut pe bogatul,
A făcut şi pe *argatul*...
(Pann, II, 139).

„*Argat* vrednic cine are, se cunósce pe mâncare, că când mănâncă îĭ trosnesc fălcile“ (ibid. II, 48).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

„Răsvrătescu: Îmĭ vine să mĕ prind *argat* la voĭ.

„Susana: Pentru ce?

„Resvrătescu: Pentru vorba ceĭa:

Decât a bărbatuluĭ,
Maĭ bine-a *argatuluĭ*...“

In legătură cu acest proverb, într'o doĭnă din Bucovina (Marian, II, 28):

Dacă n'aĭ bărbat,
Eŭ ţi-oĭu fi *argat*,
Şi colea la zorĭ
Merge-vom prin florĭ...

şi la sfîrşit:

Tu'ĭ uĭta de-oftat
Că nu aĭ bărbat,
Şi eŭ că's *argat*...

In graĭu se aude une-orĭ aspirat: *hargat*.

La feminin se dice *argată* saŭ *hargată*, nu la nevasta unuĭ *argat*, căcĭ în genere *argaţiĭ* sînt holteĭ, ci la fete saŭ femeĭ tocmiţe pentru munca cea grea a caseĭ şi pentru alergătură.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 15): „s'aŭ sfătuit popa cu preutésa, ca a doua di, când va merge Pepelea cu vacile la apă, să trimétă maĭ înainte pe *hargata*, care o maĭ avea eĭ, să se suĭe într'un copacĭu...“

v. *Năĭmit*. — *Slugă*. — *Stăpân*.

Argàtă, s. f.; journalière. — v. *Argat*.

Argàţiĭ, s. m. pl. artic.; nom propre de certains villages. In timpiĭ înainte de Regulamentul Organic, când un boier avea lipsă de clăcaşĭ pe moşia sa, el îşĭ tocmĭa cu plată argaţĭ. De aci unele sate purtaŭ numele de *Argaţiĭ*-cutăruĭa. La Fotino (Ἱστ. τ. Δακίας, III, passiom) ne întimpină pintre satele muntenescĭ: *Argaţiĭ* postelniculuĭ Anghelachi, *Argaţiĭ* Boldesculuĭ, *Argaţiĭ* capitanuluĭ Predeĭ Drăgănescul, *Argaţiĭ* luĭ şetrar Teodor...

v. *Argat*. — *Adunaţiĭ*. — *Atîrnaţiĭ*...

Argălîc. — v. *Agărlîc*.

Argăsàr. — v. *Argăsăriă*. — *Argăsitor*.

Argăsărìă, s. f.; tannerie, atelier de tanneur, chamoiserie. Sinonim cu tăbăcăriă. „*Argăsăriă*, tăbăcire de peĭ de animale; locul unde se argăsesc peĭ de capră etc.“ (Costinescu). Derivă prin sufixul -ìă din argăsar „tanneur“ (Pontbriant).

v. *Argăsesc*.

Argăsélă (plur. *argăselĭ*), s. f.; 1°. tan; 2°. tannage. Sinonim cu dubélă şi tăbăcire. Costinescu: „*Argăsélă*, materia acră în care se argăsesc peile; fapta d'a argăsi, d'a dubi peile“. In sensul al doilea, e maĭ potrivit argăsire.

Pentru a dice că ómeniĭ ceĭ reĭ, astădĭ unul şi mâĭnĭ altul, ajung toţĭ la puşcăriă saŭ la spîndurătóre, Românul are proverbul: „în putina cu *argăsélă* se întâlnesc lupul şi vulpea“, saŭ: „la putină 'n *argăsélă*“ (Pann, I, 69, 70).

Cuvîntul e fórte respândit şi la Româniĭ de peste Carpaţĭ, dar sub forma: *arghisélă*.

L. B.: „*Arghisélă*, psilotrium, lixivium coriarium“.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, p. 424): „*Arghisalĕ*“.

v. *Argăsesc*.

Argăsèsc (*argăsit*, *argăsire*), vb.;

tanner, corroyer. „A *argăsi*, a dubi, a face prin dubélă să se curăţe pĕrul după peile otărîte a se lucra“ (Costinescu). „A *argăsi* peĭ de capre-negre = chamoiser“ (Pontbriant). Sinonim nu numaĭ cu dubesc, dar şi cu tăbăcesc“. Din grecul „ἀργάζω (aor. ἄργασα) travailler une chose, la polir et perfectionner; ἀργάζω τὰ τομάρια passer les cuirs, apprêter, corroyer les peaux“ (Cihac). Cuvîntul e vechĭu la Românĭ, fiind cunoscut şi peste Carpaţĭ, dar sub forma *arghisesc* (L. B.).

In tractatul de medicină casnică de pe la finea seculuiuĭ trecut (Mss. în Arch. Stat. f. 21) ne întimpină următórele date asupra moduluĭ de a face:

„Argăselĭ.

„Cum se *argăsescu* vulpile.

„Vulpé, după ce o prinzi şi o jupoĭ, poţi să o sari pă piele, apoĭ o întinzi pe un crac de lemnu cu părul în sus de să usucă, şi o aduci la cojocar; ĭar cojocarul, după ce o cumpără, o moaie cu apă caldă, şi întorcăndu-o cu pielea în sus, o presară cu tărăţe multe, şi o pune la umbră de să usucă cu tărăţele; apoĭ face argăsélă într'o putină, adică sare multă i tărăţe şi apă rece; şi le moaie acolo cu părul în sus, în care şade doaă zile; apoĭ le întoarce cu pielé în sus şi le ţine treĭ zile; apoĭ le scoate şi le cărnoseşte, adică le trage la coasă de scoate untura şi carné ce este pă piele; apoĭ le întinde la umbră spănzurate cu părul în sus, pănă să usucă părul; daca e bine cald, într'o zi să usucă, ĭar daca este vremé maĭ moinatecă, doaă zile. După aceĭa le întoarce cu pielé în sus, şi ĭar le usucă la umbră, doaă treĭ zile; apoĭ le scutură şi le frécă şi le croieşte de le face blane.

„Lupiĭ asemené se *argăsescu* ca şi vulpile; numaĭ fiind că le este pielé maĭ groasă, şedu în argăsélă maĭ multe zile, şi d'asupra puĭ peste pieĭ o scăndură şi un pietroĭu ca să să aşaze pieile în lăuntru să să moaie, şi n'are să le întoarcă pă piele sau pă păr, fiind că pieile de lupu nu sănt făcute burduf, ci sănt spintecate la burtă ca pieile de oaie, şi să usucă la soare după ce să cărnosescu, ĭar nu la umbră ca vulpile.

„Pisicele întocmaĭ să *argăsescu* ca şi vulpile.

„Cum să *argăsescu* nurcile:

„Nurcile, după ce le aduce la cojocar, le moaie cu apă caldă şi le spintecă pe lăngă picĭor, adică pe lăngă coaste, ca să poată alege păntecele, guşa şi cafaoa; apoĭ întăi le spală cu săpun rachiŭ şi cu apă caldă, pă piele şi pă păr bine, pănă să cură unsoarea dintr'ănsele, şi le limpezeşte de nu maĭ curge nicĭ un noroiŭ dintr'ănsele, şi aşa moĭ fiind le cărnoseşte la coasă, după aceĭa face cofar, adică: pune apă într'o albie, şi pune şi ce-va sare de să topeşte, i aluatu fărămăndu'l cu măinele în apă de să moaie de tot; însă aluat i bragă dooă oca i.... de treĭ parale, amestecăndu-le de să face acesté toate groase, cu care le unge pă piele gros, şi le spănzură la umbră de să usucă cu cofaru pă ele; apoĭ le frécă şi le scutură, după aceĭa le croieşte.

„Jderiĭ asemené să *argăsescu* ca şi nurcile.

„Cum să *argăsescu* pieile dă mielu şi de oaie, etc.“

v. [1]·*Grec.—Cofar.—Dubesc.—Putină.—Tăbăcesc*...

Argăsìre
Argăsìt,-ă } v. *Argăsesc.—Argăséla.*

Argăsitòr,-òre, subst. et adj.; tan-

neur, chamoiseur; tannant. Se întrebuinţéză maĭ ales ca substantiv, sinonim cu t a b a c. „*Argăsitor*, care a r g ă s e s c e peile. *Argăsitor* de peĭ de căprióră“ (Costinescu).

v. *Argăsesc.*

Argăsitùră, s. f.; „tannée“ (Pontbriant).

v. *Argăsesc.— -ură.*

Argăţèl (plur. *argăţeĭ*), s. m.; petit valet, gentil valet ou palfrenier. Deminutiv din a r g a t prin sufixul -e l. Are o nuanţă desmierdătóre.

Rare-orĭ însemnéză pe un a r g a t mic saŭ nu destul de tare, ca la I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „am tare multe trebĭ pe capul meŭ, şi numaĭ cu un *argăţel* ce l'am de-abia le pot dovedi...“

Sensul maĭ obicĭnuit este, din contra, acela de un a r g a t fórte tînăr, dar puternic saŭ îndrăzneţ.

Doĭna „Cucul“:

De-ar fi cucul voĭnicel,
Mi l'aş prinde *argăţel*...
(Alex., Poes. pop. 2. 273).

Balada „Rada“:

Iar un *argăţel*,
Tînăr, voĭnicel,
Pe loc s'apuca
De se încerca,
Dunărea trecea
Şi ér se 'ntorcea...

v. *Argat.— -el.*

1·Argăţèsc, -éscă, adj.; appartenant au valet, à la valetaille. Ce-va a a r g a t u l u ĭ saŭ de a r g a t. Muncă *argăţéscă*. Traĭu *argăţesc*.

v. *Argat.*

2·Argăţèsc (*argăţit*, *argăţire*), vb.; valeter, servir comme valet, comme palefrenier; fig.: travailler, se fatiguer sans profit. *Argăţesc* la móră. Am *argăţit* la stână. Nu voĭu *argăţi* pe la Jidanĭ.

A. Pann, Prov. II, 120:

Ş'a-casă dacă 'l aduse,
Să'ĭ *argăţéscă* îl puse...

Costinescu: „A *argăţi*, a osteni, a lucra în folosul cuĭ-va fără a fi resplătit“.

Basmul „12 fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine mĕ bate gândurile să mĕ duc în lume să 'mĭ caut norocul. Destul am *argăţit*...“

v. *Argat.*

Argăţìă, s. f.; valetage, domesticité, état de palefrenier ou de valet. „*Argăţiă*, slugăriă, sarcina a r g a t u l u ĭ“ (Costinescu).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13: „Care vra să ḑică, tocmala 'ĭ sfîrşită. Întru chĭar acu 'ndată în *argăţie*...“

v. *Argat.— -ìă.*

Argăţìme, s. f.; valetaille. Termen colectiv pentru mulţime de a r g a ţ ĭ.

Alexandri, „Plugurile“:

Treptat câmpul se umbresce sub a brazdelor desime;
El resună 'n mare sgomot de voĭósa *argăţime*...

v. *Argat.— Argaţiĭ.— Argăţel.*

Argăţìre } v. *Argăţesc.*
Argăţìt }

1·Argèa (plur. *argele*), s. f.; voûte souterraine, d'où: 1°. en tisseranderie: *a*) souterrain où les femmes tissent, et puis: *b*) partie du métier qui sert de siége à la tisseuse; 2°. en architecture, voûte en général, surtout: *a*) charpente qui soutient le toit, *b*) entrée d'une cave, *c*) partie voûtée

d'une église, *d*) niche ; 3°. t. de batelier : *argele*, les deux pièces de bois servant à garantir les côtés d'une barque.

I°. *argea* în ţesĕtoriă.

Numaĭ cu acest sens cuvîntul a fost cunoscut pînă acum lexicografilor.

Laurian-Maxim : „*Argea*, grópă săpată în pămînt în formă pătrată şi 'n care véra ţes muĭerile pânḑa, ĭar ĭérna se pun stupiĭ..."

Costinescu : „*Argea*, bordeĭu, temnic în pămînt, în care ţerancele ţes pânḑă, materiĭ ce cer local umed..."

„In timpurile trecute, pe când cultura cânepeĭ şi a inuluĭ era în flóre în judeţul nostru, femeĭa dela ţéră obicĭnuĭa a ţese pânḑa de tort într'un mic bordeĭaş săpat în formă de dreptunghĭu, în care se aşeḑa resboĭul, ĭar sub resboĭu se făcea o grópă pătrată pentru potnogĭ. Acest bordeĭaş se numĭa *argea*. Umbra şi umiditatea ce domnĭaŭ în *argea* dădeaŭ firelor de tort o duritate, care permitea ca pânḑa să se ţésă bine şi des, fără a se rumpe vr'un fir, cum s'ar fi întâmplat afară în aer uscat. Acum însă, când nu se maĭ fac pe la noĭ asemenĭ bordeĭaşe, prin *argea* se înţeleg cele doĕ policĭóre, carĭ în sens transversal unesc extremităţile resboĭuluĭ şi servă de scaun pentru femeĭ când ţese..." (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

A. Pann, Moş-Albu, II, p. 19 :

Apoĭ d'acolo la vale în drumul care mergea,
Vĕḑu din sat o muĭere ţesênd aci 'ntr'o *argea*,
Şi copiĭ mulţime spuḑă împrejuru'ĭ gurĭ făcênd,
Uniĭ cereaŭ mamă-papa, alt pentru ţiţă plângênd...

Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73) sfătuĭa femeilor: „Întâĭu furca, apoĭ *argéaoa*, şi cele-lalte în urmă ; nicĭ una să nu'ţĭ scape din mână..."

De la Vrancea, Sultănica p. 12 : „De harnică, harnică, n'are cum maĭ fi : unde pune mâna, Dumneḑeŭ cu mila ; sare din vîrful stoguluĭ şi cade ca un fulg ; în *argea* nu i sĕ vĕd mâĭnile ; când tórce, mănâncă caerul..."

Fetelor leneşe neplăcêndu-le ţesutul, de aci ḑicĕtórea pentru ceĭ molatecĭ :

„Nu te grăbi ca fata mare la *argea* şi ca văduva la măritat" (Pann, Prov. III, 15).

Din aceĭaşĭ pricină, într'un cântec din Dobrogea :

Sócră-mea, muĭere rea,
Mĕ trimite la *argea*...
(C. Haldărescu, Constanţa, c. Rasova).

Trimiterea cea silită a feteĭ la *argea*, a maĭ dat nascere şi unuĭ joc copilăresc, care se chiamă :

„La *argea*, căţea! Se ĭeaŭ de mână maĭ mulţĭ copiĭ, formând un cerc întins. Unul se face mumă şi altul fată. Muma e cu un băţ în mână şi silesce pe fată la *argea*. Fata trece pintre copiĭ etc." (G. Popescu, Ialomiţa, c. Broscenĭ).

Argea fiind în cea maĭ strînsă asociaţiune de ideĭ cu fete, de aceĭa într'o mulţime de cântece o găsim în legătură cu ştrengăriă.

Doĭna „Barbul :

Iată Barbul că trecea
Pe la casa cu *argea*
Unde ţese leliţa;
Dar ţesea orĭ nu ţesea,
Că din gură tot cânta...
(G. D. T., Poes. pop. 329)

Cântec din „Jocul păpuşelor" :

Măĭ Căzace, Căzăcele,
Ce caţĭ nóptea prin *argele*...?
(Ibid. 129)

Balada „Sórele şi luna" :

Făr' de mĭ-a găsit
Şi mĭ-a nemerit

La nouĕ *argele*,
Nouĕ feciorele,
In prunduţ de Mare,
Pe unde resare...

şi maĭ jos:

Sóre resărĭa
Şi sóre'mĭ venĭa
La gură d'*argea*;
Cu dînsa vorbĭa,
Frumos c'o 'ntreba...
(Ibid. 410)

v. ²·*Resboĭu.*

II⁰. *argea* în architectură.

Deja maĭ sus, în ţesetoriă, noĭ am vĕdut că sensul fundamental al *argeleĭ* este cel architectonic: bordeĭu, „casula vel cella subterranea" (L. M.). *Argeaua* fiind o gaură în pămînt acoperită, cuvîntul capĕtă în architectură, pe lîngă înţelesul de ce-va găurit, maĭ cu samă pe acela de bóltă saŭ de partea superióră cea încovoĭată a uneĭ clădirĭ.

„*Argea* se chiamă la un becĭu saŭ la o pivniţă gura cea mare, pe care se vîră bolobócele, şi întrarea cea mică de prin dughénă. Se întrébă, de ex.: pe unde te ducĭ în becĭu? prin *argea*?..." (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„*Argea* se numesce tot materialul lemnos la clădirea uneĭ case, afară de păreţĭ, de ex.: costoróbele, grindile, căpriorii şi léţurile, tóte acestea sînt *argea*. Tot aşa la o şură saŭ alt acaret" (Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

„*Argea* se dice scheletul uneĭ case" (I. Reteganu, Transilv., c. Sâncel).

„La móră *argéua* stă d'asupra în capul amânarilor (N. Vuga, Vasluĭu, c. Bodescĭ).

„*Argea* însemnéză la zidirĭ o formă cercuriă boltită cu pétră; aşa la case, la pivniţe etc." (I. Basiliŭ, Iaşĭ, c. Gropniţa).

In privinţa architectureĭ bisericescĭ, ĭată treĭ vechĭ texturĭ fórte importante: Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 11 a: „şi ĭase diaconulŭ din dverniţe la mijloculŭ *argĭaliĭ* cu sveşnice la ambonŭ..."

Ibid. f. 22 a: „de-acii să 'nchină amândoĭ, diaconulŭ în *argĭa* unde stă, popa în oltarĭu..."

Acelaşĭ, Synaxar 1683, oct. 26 (f. 88 a): „cumŭ întrară în besĭarica svăntuluĭ la loculŭ ce să chémă trivolonŭ la 'ntratulŭ în *argĭa* între ceĭ 2 stlăpi mare de Thessaliĭa ce stau spre-apusŭ..."

Consultând asupra acestor pasage pe I. P. S. Mitropolitul Primat Iosif, a bine-voit a'mĭ respunde că: „*argea* este bólta cea mare a bisericeĭ de sub turlă, obicĭnuit la mijlocul bisericeĭ"; maĭ adăugênd:

„In mănăstirea Némţuluĭ şi pînă astădĭ locul din altar, destinat pentru Stareţ şi care este o scobitură boltită în zidul despre Médi-di al altaruluĭ, se numesce: *Argéoa* Stareţuluĭ..."

III⁰. *argea* la plutaşĭ.

„Iată ce însemnéză pe la noĭ cuvîntul *argea*: 1⁰. La clădirea uneĭ case, de asupra păreţilor în curmediş se aşédă grindile, costoróbele şi alte legăturĭ, carĭ tóte la un loc se chiamă *argea*, ér de asupra *argeleĭ* se aşédă apoĭ căpriorii, pe carĭ se bat léţurile, şi pe léţurĭ draniţa saŭ acoperişul. Se dice, de ex.: am radicat *argéua*, maĭ trebue căpriorii, léţurile şi apoĭ draniţa. 2⁰. Plutaşiĭ, când fac plute de dulapĭ, lătunoĭ saŭ scândurĭ, pe de laturĭ, adecă la stânga şi la drépta pluteĭ légă strîns câte o grindă, numită *argea*. Aceste *argele* apĕră pluta de a nu se desface, când va fi isbită de valurĭ, de vr'un pod saŭ ţerm etc. Se dice, de ex.: am aşedat *argelele* ca să întăresc pluta" (G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

IV⁰. Derivaţiunea.

La Turcĭ Djagataĭ se găsesce cuvîntul arğa „caisse, boîte“ (Vambéry); acelaşĭ sens are şi latinul arca; totuşĭ nicĭ „arca“ cu „arğa“, nicĭ ambele n'aŭ a face cu romănul *argea*, în care sensul fundamental este anume acela de „locuinţă“. Necunoscênd acest sens fundamental, ci numaĭ pe acela de „ţesetoriă“, Cihac (Dict. II, 636) trage pe *argea* din grecul *ἀργαλοῖον* (*ἐργαλοῖον, ἐργαλεῖον*) „outil, métier“, adecă „*ἐργαλεῖον τοῦ ὑφάντι*, métier du tisserand“. Din grecul *ἐργαλεῖον* prin forma latină vulgară „argalia“ (Du Cange), care însemna „unéltă de curgere“, a remas la Moldovenĭ cuvîntul hărgâĭ, după cum se chiamă pe la Covurluĭu, bună-óră, vasele peste tot: străchinĭ, céunurĭ, racle, lingurĭ etc.; dar dacă din argalia se nasce la Românĭ „argae“ ca din „minutalia“—„mănuntae“, din „argae“ însă pînă la *argea* trecerea fonetică e fórte anevoe, fără a maĭ vorbi despre sensul cel fundamental de „locuinţă“. Etimologia turcă, cea latină şi cea grécă din *ἀργαλοῖον*, sînt de o potrivă fără temeĭu.

Numaĭ la Muntenĭ *argea* se ĭea uneorĭ cu înţeles de „métier du tisserand“, ca sinonim cu resboĭu, şi acésta fórte rar chĭar la Muntenĭ, accepţiunea cea maĭ respândită fiind acea de bordeĭu unde se ţese, un fel de cămară în pămînt în care se aşédă uneltele de ţesut şi 'n care lucréză fetele: „*argea*, hutte, unde ţerancele fac pândă“ (Pontbriant). La ceĭ-lalţĭ Românĭ noţiunea de *argea* e cu totul străină aceleĭ de ţesĕtură, măcar-că şi 'n Moldova cuvîntul însemnéză un fel de cămară sub pămînt, anume gura uneĭ pivniţe. Ca o nuanţă a aceluĭaşĭ sens este *argea* „firidă“, „un loc găurit în părete“. Şi fiind-că la o casă, ĭar la un bordeĭu maĭ ales, tocmaĭ bólta de sub acoperiş este ceĭa ce 'ĭ dă caracterul de locuinţă, de aci bólta în genere saŭ întréga lemnăriă de sub acoperiş primesce, atât în Moldova precum şi peste Carpaţĭ, numele de *argea*. Tot aşa este şi *argea* la o móră; ĭar prin analogiă, ca un element de întărire, sînt şi scândurile numite *argele* la o plută.

Pe lîngă femininul *argea*, există şi o formă masculină argel, precum se numesce o localitate în Bucovina şi un munte în Muscel. In Banat, după dicţionarul Mss. lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 414), deminutivul argelaş însemnéză o cocĭóbă: „argĕlash, vile tectum“. In fine, cu sensul precis de „casă“, cuvîntul *argea* ne întimpină într'un preţios pasagĭu la Dosofteĭu, Paremiar 1683, (Noevrie 21, f. 14 a), Jezechiel, XLIV, 4:

...şi mă băgâ pre calĭa uşiĭ svintelor ceiĭ de cătră séverŭ, în potriva *argĭaliĭ*...	...et introduxit me per viam portae quae ad aquilonem, e regione domus (*τοῦ οἴκου*)...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „şi mă băgă înlăuntru după calé porţiĭ ceĭ despre crivăţŭ, în préjma casiĭ...“

Tot aci vine în ghicitórea poporană despre „Luminarea“ următorul paralelism:

Dobra grasa
umple casa

saŭ:

Mică, mititea,
Umple odaĭa cu ea...

saŭ:

Ana grasa
Umple casa...

ceĭa ce într'un variant sună:

Mică, mititică
Umple *argéua* cu ea...

(Bulgărescu, Ghicitorĭ, p. 20, 30, 31)

unde, neapĕrat, nu póte fi vorba de „métier du tisserand“, ci numaĭ despre o d a e saŭ c a s ă.

v. *Ana* (p. 1148).

La 1874 (Ist. crit. II p. 50) cunosceam şi eŭ pe *argea* numaĭ cu înţelesul cel ţesetoresc; şi totuşĭ deja de de pe atuncĭ mĕ isbise coincidinţa fonetică şi logică a acesteĭ vorbe cu archaismul elenic ἄ ρ γ ι λ λ α. La 1880 Diefenbach, deşi fórte înrîurit de Cihac, totuşĭ observă şi el: „*argea*, pl. *argele* Dunk, unterirdisches Frauenarbeitsgemach, entspricht merkwürdig dem uralten ἄργιλλα“ (Völkerkunde Osteuropas, I p. 259). Cu atât maĭ mult astăḑĭ, când avem la îndemână un material îndestulător, filiaţiunea între *argea* şi ἄ ρ γ ι λ λ α nu numaĭ se verifică, dar tot-o-dată se póte precisa modalitatea înrudiriĭ.

Grecesce, însă numaĭ în graĭul cel maĭ vechĭu, ἄ ρ γ ι λ λ α însemna „locuinţă sub pămînt“. Aşa la Efor, cu treĭ secolĭ înainte de Crist: „*(Κιμμερίους) εν κ α τ α γ ε ί ο ι ς ο ἰ κ ί α ι ς οἰκεῖν, ἃς καλοῦσιν ἀ ρ γ ί λ λ α ς*“ (ap. Strab. l. V c. 4 § 5, ed. Didot). In vechea limbă macedonénă—fie ea dialect grecesc, fie dialect tracic—ἄ ρ γ ε λ λ α se numĭa o cămară, în care se făcea baiă caldă: „*ἄ ρ γ ε λ λ α, ο ἴ κ η μ α Μακεδονικὸν, ὅπερ θερμαίνοντες λούονται*“ (Suidas, ad voc.). In sfîrşit, Stefan Bizantinul (v. *Ἄργιλοι*) ne spune că „în limba Tracilor şórecele se chiăma a r g i l“: *ὑπὸ Θρᾳκων ὁ μῦς ἄ ρ γ ι λ ο ς καλεῖται*“. Dacă ne aducem a-minte că lătinesce ĭepurele-de-casă se numesce „cuniculus“, adecă gaură, fiind-că — ḑice Varrone (De re rust. I) — „face gaure sub pămînt: „ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant“; dacă ne maĭ amintim că numirile sanscrite ale şóreceluĭ: çušira şi akhanaka, derivă din çuši „gaură“ şi khâni „gaură“; atuncĭ se lămuresce dela sine'şĭ pentru ce Tracíĭ numĭaŭ pe şórece ἄ ρ γ ι λ ο ς, adecă cu acelaşĭ cuvînt cu care se chiăma o gaură, o „locuinţă sub pămînt“.

Din greco-tracicul a r g i l l a saŭ a r g e l l a „locuinţă sub pămînt“ se trage d'a-dreptul românul *argeà* „locuinţă sub pămînt“, cu trecerea fonetică întocmaĭ ca în „măseà=maxilla“, „vergeà = virgella“ etc. Forma masculină a r g e l cu deminutivul a r g e l a ş se apropiă, pe de altă parte, de tracicul ἄ ρ γ ι λ ο ς.

v. [2]*Argea.*—*Bordeĭu.*—[1]*Grec.*

[2]**Argèa,** n. pr. loc. f.; certaines localités en Roumanie. Frunḑescu indică satul *Argeoa* în districtul Tecucĭu. De asemenea *Argéua* în Putna (Bucĭumul roman, t. I p. 40). Intr'o hotărnicĭă moldovenéscă din 1604 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ I p. 229) se menţionéză în districtul Némţ treĭ puncturĭ topografice numite: *Argea* de jos, *Argea* de sus, *Argea* de mijloc. La plural, un munte în Gorj se chĭamă *Argele.* Pe lîngă acestea, un sat în Bucovina şi un munte în Muscel se ḑice A r g e l.

v. [1]*Argea.*

Argèl. — v. [1,2]*Argea.*

Argelàr (plur. *argelarĭ*), s. m.; propriétaire, gardien ou intendant de haras. Formă bănăţenéscă pentru h e r g h e l e g i ŭ (Şaĭnénu, Elem. turc. No. 663).

v. *Herghelegiŭ.*

Argelàş, s. n.; hutte. — v. [1]*Argea.*

Argèle, n. pr. loc. f. plur.—v. [2]*Argea.*

Àrgeş, n. pr. loc. m.: 1°. rivière en Valachie; 2°. ville située sur la rivière de ce nom; 3°. district et arrondissement nommés d'après cette ville.

În cuvîntul *Argeş* finalul -e ş nu e un sufix românesc ca în numirile lo-

cale „Bràteş“, „Còrneş“, „Bùteş“, „Gùreş“, “Bàbeş“, „Gròteş“, „Spèdeş“ etc., căcĭ în acestea accentul este tot-d'auna pe penultima şi vocala -*e*- nu scade nicĭ o dată la *i*, pe când *Argeş* se aude fórte des *Argiş*, după cum se citesce şi pe vechĭul sigil municipal al oraşuluĭ, ba une-orĭ chĭar *Argìş*, bună-óră într'o variantă a baladeĭ despre Meşterul Manole:

In sus pe *Argìş*,
Prin ăl cărpeniş,
Prin ăl aluniş...
(G. D. T., Poes. pop. 460)

Cuvîntul dară întreg: *Argeş* saŭ *Argiş* saŭ *Argìş*, cată să fie un împrumut dintr'o altă limbă. De unde însă? Este o întrebare, la care nu se póte respunde fără o cercetare fórte migălósă.

Avem un rîŭ *Argeş* şi avem un tîrg *Argeş*. Rîul *Argeş* isvoresce din muntele Albina, curge în lungime de peste 100,000 stînjenĭ şi se varsă în Dunăre lîngă Olteniţa. Pe malul acestuĭ rîŭ, se află orăşelul *Argeş*, numit maĭ adesea Curtea-de-*Argeş*, avênd astăḑĭ abia ce-va peste 3,000 locuitorĭ şi după care s'a numit districtul *Argeş* cu vr'o 200,000 locuitorĭ pe vr'o 900,000 de pogóne, compus din şépte plăşĭ, dintre carĭ una se chiamă şi ea *Argeş*. Actuala reşedinţă prefectorală a acestuĭ district sînt Pitescii, orăşelul *Argeş* fiind numaĭ o reşedinţă sub-prefectorală.

I⁰. Rîul *Argeş*.

E vestit prin limpeḑicĭunea apeĭ sale şi prin frumuseţea malurilor. A fost tot-d'a-una plutitor pentru vase micĭ.

In balada „Staĭcul luĭ Vióră“ se înşiră rîurile cu pesce bun:

Ĭalomiţa,
Dîmboviţa,
Argeşul,
Teléjenul,
Tileormanul cu Vedea,
Tóte apele,
Tóte gîltavele...
(Ţara nouă, 1888, 632)

Balada „Mănăstirea *Argeş*“:

Pe *Argeş* în jos,
Pe un mal frumos,
Negru-vodă trece
Cu tovarăşĭ ḑece...

şi maĭ la vale:

Mândre cĭobănaş
Din fluer doinaş!
Pe *Argeş* în sus
Cu turma te-aĭ dus,
Pe *Argeş* în jos
Cu turma aĭ fost...

Doĭna „Săbărelul“:

Frunḑă verde salbă-móle!
Cât mĭ-e *Argeşul* de mare,
Haz ca Săbărelul n'are...
(G. D. T., Poes. pop. 304)

Neculce, Letop. II p. 260: „Şerban Vodă făcuse gătire mare de oştĭ în ţara Muntenéscă, şi făcuse câte-va vase, şeĭce, la *Argeş* cu zahere de sta gata să se scoboare pe Dunăre, şi se agĭunsăse cu toate capetele Sirbimeĭ pe de ceĭa parte de Dunăre...“

Rîul *Argeş* n'are a face cu anticul Ordessus (Ὀρδησσός) din Herodot. Identificarea ambelor numĭ se întemeĭază numaĭ pe asemĕnarea lor, o asemĕnare însă de tot neorganică, fiind-că iniţialul netonic Or- nu putea deveni Ar-, ba nicĭ dentalul -de- nu avea pentru ce să trécă în guturalul -ge-. Numele antic cel sigur al rîuluĭ *Argeş* nu este Ordessus, ci Mariscus saŭ Marisca; şi étă probe:

Itinerarul luĭ Antonin, Tabla Peutingeriană şi Notitia Dignitatum, carĭ în privinţa Dacieĭ resumă cunoscinţele geografice ale Romanilor în primiĭ seclĭ aĭ creştinismuluĭ, înşiră în următorul mod dela apus spre resărit

o serie de localităţĭ danubiane din Mesia:

Antonin:	Tabla Peuting.:	Notitia Dignit.:
Appiaria.	Appiaris.	Appiaria.
Transmariscam.	*Trasmarisca.*	*Transmarisca.*
Candidiana.	Nigrinianis.	Candidiana.
Teglicio.	Tegulicio.	Teglicio.
Dorostoro.	Durostero.	Durostoro.

Dorostoro, Durostero saŭ Durostoro, Dristor în monumente din evul mediŭ, este Silistria de astădĭ. După Itinerarul luĭ Antonin, între Transmarisca şi Silistria se numĕraŭ 53,000 paşĭ; după Tabla Peutingeriană, 49,000; luând dar o cifră mijlociă între cele doĕ, căpĕtâm ca ce-va destul de positiv: 50,000, ceĭa-ce, după calculiĭ luĭ Canina, basaţĭ pe anticele mĕsurătorĭ romane autentice de prin muzeele Italieĭ, corespunde cu vr'o 70 pînă la 75 chilometri (L'architettura romana, 1840, t. I p. 102, 453).

Căutând acum pe o mapă acéstă distanţă spre apus de Silistria, noĭ dâm peste puntul unde din partea Românieĭ rîul *Argeş* se vérsă în Dunăre.

La Romanĭ particula t r a n s la începutul unuĭ nume local indica maĭ tot-d'a-una posiţiunea lîngă o gură de rîŭ saŭ faţă'n faţă; noĭ dicem maĭ tot-d'a-una, fiind-că aŭ putut fi excepţiunĭ, deşi Mannert nu le admite nicĭ de cum, considerând fenomenul ca o regulă generală: „syllaba Trans qua semper castella ultra flumen in barbarico posita signantur“ (Res Trajani, 1793 p. 26). Deci Trans-marisca însemnéză: „în faţa rîuluĭ Marisca“, întocmaĭ precum Transdierna este: „în faţa rîuluĭ Dierna“.

Étă de ce toţĭ comentatoriĭ, în unanimitate, aŭ atribuit castelului Transmarisca locul Turtucaĭuluĭ de astădĭ, orăşel pe ţermul bulgăresc al Dunăriĭ, avênd în faţă, pe malul românesc, gura *Argeşuluĭ*.

De aci urméză că acest rîŭ, cel puţin acolo unde se cĭocnesce cu Dunărea, se numĭa Marisca.

In adevĕr, Geograful Ravennat din secolul IX pune încă în Dacia: „fluvius M a r i s c u s“ (Ravennatis Cosmogr. ed. 1860 p. 179).

Argeş dară, ca nume al rîuluĭ, nu este antic. N'ar fi de mirare chĭar să fie maĭ puţin vechĭu decât *Argeş* ca nume al tîrguluĭ, după cum în Moldova numele rîuluĭ „Bĕrlad“ pare a fi maĭ noŭ decât numele tîrguluĭ „Bĕrlad“, a căruĭ istoriă se urcă fórte sus în vécul de mijloc. Şi maĭ cu siguranţă se póte dice că rîul Trotuş şĭ-a căpĕtat numele dela orăşelul Trotuş, ĭar rîul Teleorman s'a numit aşa după districtul Teleorman. De'ntâĭu se va fi dis: „rîul *Argeşuluĭ*“ şi apoĭ numaĭ *Argeş*, precum un afluinte al *Argeşuluĭ* se dice „rîul Dómneĭ“ şi numaĭ „Dómna“, ĭar un afluinte al Dómneĭ se dice „rîul Tîrguluĭ“ şi numaĭ „Tîrgul“.

v. *Bĕrlad.*

II°. O r a ş u l *Argeş*.

In privinţa vecheĭ importanţe istorice, dintre oraşele Ţĕreĭ-Româneseĭ numaĭ dóră Severinul se póte făli de a întrece pe *Argeş*. Totuşĭ vechimea acestuĭa nu se urcă la epoca romană. Monumente saŭ inscripţiunĭ romane pe aci nu se află. Este un tîrg cu totul din vécul de mijloc. La 1332 era în *Argeş* un episcop catolic, Dominicanul Vitus „episcopus A r g e n s i s“ (Benkö, Milcovia I p. 222). La 1390, se menţionéză în registrele papeĭ Bonifaciŭ IX: „Frater Franciscus de S. Leonardo Ordinis Carmelitorum Electus, Episcopus A r g i e n s i s in Valachia“, care era sub ascultarea archiepiscopuluĭ de Kolocza în Ungaria (Fejér, Cod. dipl. X, 3 p. 107). Acel episcopat catolic deveni în urmă numaĭ nominal, căcĭ în locu'ĭ s'a rădicat o mitropoliă ortodoxă,

care a ţinut apoĭ pînă pe la începutul secoluluĭ XVI: era un mitropolit în *Argeş* pentru întréga Munteniă, un alt mitropolit în Severin pentru părţile oltene.

v. *Severin.* — *Ungrovlahiă.*

Tot-o-dată *Argeşul* era scaun al Domnieĭ, de unde ĭ-a şi remas numele de Curtea-de-*Argeş*. Cele maĭ multe crisóve din secolul XV datéză din *Argeş*. Şi fiind că alfabetul român cirilic nu avea încă pe atuncĭ semnul џ pentru sonul ǧ (dj), de aceĭa numele vecheĭ reşedinţe princiare se scriea cu г (gh).

In actul slavic dela Vlad Vv. Dracul din 1439 (A. I. R. I p. 85) se ḑice la sfîrşit că: „s'a dat în *Arghişĭ*, dar s'a scris în Tîrgovişte (dana vŭ Argišiu, pisana že vŭ Trŭgovišči)...“

In actul din 1524 dela Vladislav-vodă (A. I. R. I, 104) ni se spune că de 'naintea porţiĭ mănăstiriĭ din *Arghiş* se afla o casă „de priimirea străinilor“.

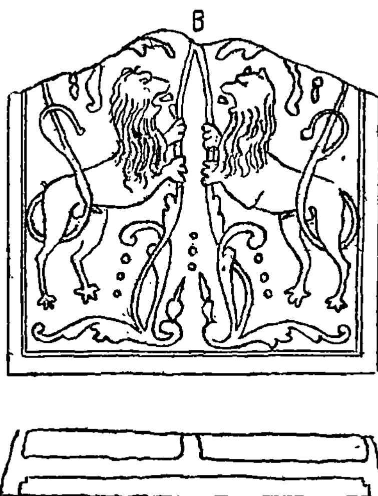
Pînă tărḑiŭ scrierea tradiţională *Argheş* saŭ *Arghiş* ne întimpină chĭar în acte scrise românesce.

Radu-vodă la 1612 (A. I. R. I. p. 119) scrie: „părintelui egumenului lu Efthemie dela sfănta mănăstire deîn *Argheş*...“

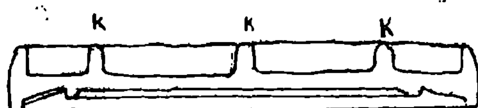
Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Argish.* Oppidum in Valachia Transalpina“.

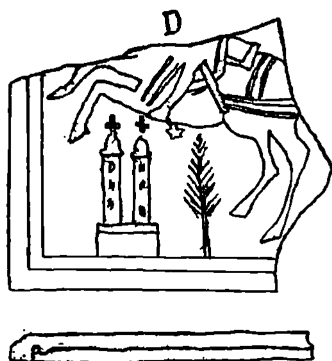
Orăşeniĭ din *Argeş*, pînă 'n secolul XVI şi maĭ încóce, eraŭ fórte cunoscuţĭ prin spiritul lor comercial. In vechile registre municipale din Braşov şi maĭ ales din Sibiĭu, publicate de curând, figuréză pe la 1500 o mulţime de negustorĭ din *Argeş*, carĭ aduceaŭ din Ardél tot soĭul de postavurĭ, şele, ferăriĭ, curele, căcĭule, furcĭ, cuţite etc. şi duceaŭ într'acolo pescĭ, maĭ cu samă crapĭ, céră, pieĭ de vulpe, de jder, de vidră, şi apoĭ felurite lucrurĭ din Orient: piper, stafide, covóre, catifele, bogăsiă şi altele.

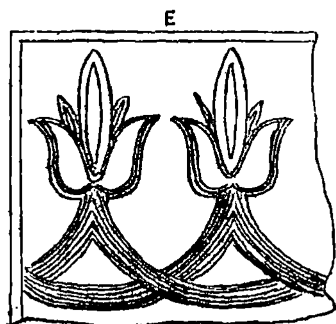
Ce-va după 1512 Négoe-vodă Basarab a mutat cel întâĭu Mitropolia din *Argeş* la Tîrgovişte, după cum era să se facă deja sub Radu cel Frumos. „Şi aşa se tocmi — ḑice scriitorul contimpuran stareţul Gavriil din Sânt-Agora (A. I. R. I, 2 p. 149) — şi aşa se tocmi ca de acum înainte nicĭ o dată în vecĭ în *Argeş* să nu maĭ fie Mitropolie, ci să fie mănăstire şi arhimandrie“. De atuncĭ încóce a început să scaḑă însemnătatea politică şi economică a acestuĭ oraş. Ceĭa ce n'a perdut însă *Argeşul* nicĭ pînă astăḑĭ, este meşteşugul olărieĭ. Cronicarul săsesc Kraus (Siebenb. Chronik, ed. 1862 t. I p. 55), sub anul 1619, vorbesce cu multă socotinţă despre cărămiḑile saŭ olanele cele smăltate, albe, verḑĭ, albastre şi roşiĭ, carĭ se lucraŭ în *Argeş* şi se exportaŭ de acolo în Transilvania. Câte-va fórte vechĭ din acele cărămiḑĭ, din timpul luĭ Négoe saŭ şi maĭ de'nainte, s'aŭ publicat de d. Tocilescu (Curtea-de-Argeş p. 36):

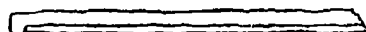

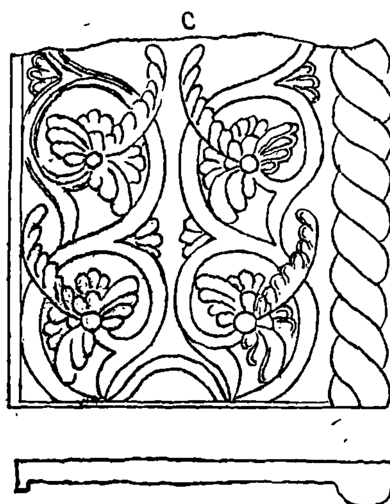

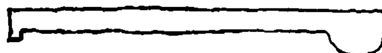

Vechea clădire a Mitropolieĭ, Négoe a prefăcut'o într'o strălucită mănăstire, pe care ĭată cum o descriea pe atuncĭ stareţul Gavriil (A. I. R. I, 2 p. 148):

„Şi sparse mitropolia din *Argeş* din „temelia eĭ, şi zidi în locul eĭ altă sfântă „biserică, cĭoplită şi netezită şi să- „pată cu florĭ, şi a prins pe din lăuntru „toate petrele una cu alta pe din dos „cu scoabe de fer cu mare meşteşug, „şi a vărsat plumb de le-a întărit, şi „a făcut prin mijlocul tindeĭ bisericeĭ „12 stâlpĭ înalţĭ, tot de pétră cioplițĭ „şi învîrtițĭ, foarte frumoşĭ şi minu- „naţĭ, carĭ închipuesc 12 Apostolĭ. Şi „în sfântul oltar de asupra prestoluluĭ „încă făcu un lucru minunat cu turli- „şoare vărsate, ĭar ferestrele oltaruluĭ „şi ale bisericeĭ cele de pe d'asupra şi „ale tindeĭ tot scobite şi răsbătute prin

„pétră, cu mare meşteşug le făcu; şi „la mijloc o ocoli cu un brâŭ de pétră, „împletit în treĭ viţe şi cĭoplit cu florĭ „şi poleit, biserica cu oltarul dimpre- „ună cu tinda închipuind sfânta şi ne- „despărţita Troiţă. Ĭar pe de supt stra- „şina cea maĭ din jos împrejur a toată „biserica, făcu ca o straşină tot de „marmură albă cioplită cu florĭ, scobite „şi săpate foarte frumos; ĭar acopere- „mîntul tot de plumb amestecat cu „cositor, şi crucile pe turle tot poleite „cu aur, şi turlele tot cioplite cu florĭ, „şi unele făcute sucite, şi împrejurul „boltelor făcute steme de pétră cio- „plite cu meşteşug şi poleite cu aur. „Şi făcu un cerdăcel dinaintea bisericeĭ „pe patru stâlpĭ de marmură pestriţă, „foarte minunat boltit şi zugrăvit, şi „învălit şi acela cu plumb. Şi făcu „scara bisericeĭ tot de pétră scobită „cu florĭ şi cu 12 trepte semnând 12 „seminţiĭ ale luĭ Israil. Şi pardosi toată „biserica, tinda şi oltarul, împreună „şi acel cerdăcel, cu marmură albă, şi „le împodobi pe din lăuntru şi pe din „afară foarte frumos, şi toate scobi- „turele petrelor pe din afară le văpsi „cu lazur albastru, ĭar florile le polei „cu aur. Şi aşa vom puté spune cu „adevărat, că nu este aşa mare şi so- „bornică ca Sionul, carele îl făcuse „Solomon, nicĭ ca Sfânta Sofia, care „o făcu Iustinian împăratul, ĭar cu „frumseţea este maĭ pe d'asupra de- „cât acelea...“

Négoe Basarab n'a făcut alt ce-va — după cum ne-o spune el-însuşĭ într'o inscripţiune slavică din a-drépta întrăriĭ în biserică — decât a restaura într'un mod radical un templu maĭ vechĭu: „pe care domnia-mea l'am aflat în C u r t e a - d e-*Argeş* sguduit şi ne'ntărit (eže obrêtoh gospodstvo-mi vŭ Dvorŭ Argiš porušena i nepokrŭplena)“. Ar fi cĭudat de a'şĭ închipui cine-va că Domnul va fi dat jos o zidire care, deşi învechită, totuşĭ era încă destul de bună pentru a servi pînă în acel moment de catedrală a ţereĭ. Intr'un asemenea cas n'ar fi avut decât să'şĭ rădice mănăstirea pe un loc slobod. Cuvintele baladeĭ poporane:

Un zid părăsit
Şi neisprăvit,
Cânii cum îl vĕd
La el se repĕd,
Şi latr' a pustiĭu,
Şi url' a morţiĭu...
(Alex., Poes. pop. 2. 186)

nu se potrivesc nicĭ cu textul stareţuluĭ Gavriil, nicĭ cu însăşĭ mărturisirea luĭ Négoe.

Peste un secol şi ce-va, o a doua restauraţiune, maĭ puţin radicală, a făcut'o Mateĭu Basarab, despre care ĭată cum vorbesce Duca-vodă într'un hrisov din 1674 (Condica Mss. a Argeşuluĭ No. I f. 9, în Arch. Stat. din Buc.): „văzând dumnélui răposatul Mateĭu voevod sfânta mănăstire, veche de nesocotiţi ani şi stricată, cu multă cheltuĭală o au înnoit...“

Frumósă era mănăstirea; dar călugăriĭ nu pré plăceaŭ, se vede, orăşenilor, şi nicĭ cleruluĭ mirén de acolo, ba nicĭ sătenilor de pe'n pregĭur. La 1649 (A. I. R. I p. 107) Mateĭu Basarab scrie: „ţie judetu cu 12 prăgari, şi voao tuturor orăşaniloru şi preuţilor şi diĭaconilor deîn oraşul domnii méle deîn *Argeş*, şi voao rumânilor mănăstirii den satul Flămânzeşti, cătră acésta vă dau în ştire domniĭa mé pentru că am înţeles dumnie-mé, cum purtaţ mănăstire dumnie-méle şi călugării miei de val cu cuvinte grelé şi relé cum nu se'r cădé, de-i măscăriţ şi le aruncaţ năpăşti că vă umblă cu fămiile, de faceţ mănăstire şi călugării de răs şi de măscară...“

La 1793 mănăstirea a fost înălţată

la episcopiă. De aci însă — ḑice d. Tocilescu (op. cit. p. 56) — „biserica luĭ „Négoe avu să sufere un şir de incendiĭ „şi de stricăcĭunĭ, căcĭ la 1838 un noŭ „cutremur îĭ sgudui temeliele, mutând „multe petre din locul lor, pentru care „fu restaurată de episcopul Ilarion „(1828—1845); la 1866, arse semina„riul; la 1867 aprile 23, casele, clo„potniţa şi paraclisul; şi în fine în „acelaşĭ an, decembre 2, un foc mistui „întreg interiorul bisericeĭ şi împedecă „de atuncĭ de a se maĭ oficia într'însa „serviciul divin". In acest chip, la 1875, s'a început ultima restauraţiune, a patra saŭ a cincea.

Intru cât Vodă Négoe nu săvîrşise alt ce va decât o dregere, tot aşa a făcut şi Regele Carol, ba póte chĭar ce-va maĭ mult, de vreme ce în catedrala metropolitană din *Argeş* de pe la 1512 se maĭ ţinea bine-reŭ o liturgiă, pe când biserica episcopală din 1868 era de tot părăsită. Dar cine óre să fi fost artistul cel restaurator din ḑilele luĭ Négoe?

Nu vom desbate aci ipotesa d-luĭ Odobescu despre faĭmosul „meşter Manole"; o lăsâm acésta pentru un alt prilej, ca şi întréga baladă asupra mănăstiriĭ dela *Argeş*, pentru care se află paralelurĭ la Serbĭ, la Albanesĭ, la Neo-grecĭ, ba şi la Macedo-românĭ (Ţara nouă, 1887 p. 47). Vom constata numaĭ că numele artistuluĭ, pe care l'a întrebuinţat Regele Carol, se scie; dar nu s'a descoperit încă pînă acuma înaintaşul seŭ din epoca cea veche.

v. *Manole. — Manea.*

Négoe Basarab începuse lucrarea şi a mers departe, dar n'o isprăvise pe deplin. O inscripţiune slavică din 1526 ne spune că el a murit înainte de sfîrşitul opereĭ sale: „nesŭvrŭšivŭ prêide kŭ vêčniim obitêlem". A terminat'o ginerele seŭ şi urmaşul pe tron, vitézul Radu dela Afumaţĭ. In acea inscripţiune se pomenesce şi un „Dobromir Zugravul", care însă va fi zugrăvit, cel mult, chipurile cele de stil bizantin ale Sfinţilor, dar la partea sculpturală nu s'a amestecat. Intrebarea dară: cine anume fost'a sculptorul din epoca luĭ Négoe, acela care „cĭoplise, neteḑise şi săpase cu florĭ", după expresiunea stareţuluĭ Gavriil, şi căruĭa 'ĭ aparţin minunatele „scobiture" de acolo, — este o întrebare nedeslegată.

Un lucru e aprópe de mintea omuluĭ. Apucându-se a isprăvi cele începute şi fórte înaintate de socru-seŭ, Radu dela Afumaţĭ nu avea nicĭ un cuvînt de a nu întrebuinţa pe aceĭaşĭ meşterĭ, nu pe alţĭ nouĭ, şi maĭ ales pe acelaşĭ artist decorator, căruĭa i se datorĭaŭ cele făcute deja maĭ de'nainte. Dacă dară norocul ne-ar sluji cum-va a destăinui pe sculptorul luĭ Radu dela Afumaţĭ, noĭ am avé prin însăşĭ acésta pe sculptorul luĭ Négoe-vodă.

In vechile socotelĭ municipale ale Braşovuluĭ, aflâm sub anul 1522, îndată după mórtea luĭ Négoe: „sculptori qui ecclesiam in Argis proportionare debebat", adecă: „sculptoruluĭ fost însărcinat cu potrivirea bisericeĭ din *Argeş*". Să se bage de samă „debebat", prin care se indică timpul trecut. Numele propriŭ aci lipsesce. Îl găsim însă în aceleaşĭ socotelĭ sub anul 1523: „Todt Istwan vehenti V i t u m „sculptorem et pictorem effigiare eccle„siam in Argis", adică: „s'a dat atâta luĭ Stefan Todt, care dusese în căruţa luĭ pe V i t u s, sculptor şi pictor al bisericeĭ din *Argeş*". Aci érăşĭ să se observe vorba „effigiare", care în latinitatea medievală însemna maĭ cu samă cĭoplirea petreĭ.

Nu vom cerceta, dacă acel „V i t u s sculptor et pictor" era Italian V i t o

saŭ German V e i t. Ceĭ maĭ mulţĭ sorţĭ sînt anume pentru italienismul luĭ Vitus. Despre relaţiunile luĭ Négoe cu Germania noĭ nu scim nemic, pe când sînt de-mult cunoscute legăturile sale cu Italia. La 1518 Dogele Veneţian Leonardo Loredano a înălţat pe un ambasador al luĭ Négoe la trépta de „cavaler-aurat“, „miles splendidus“. In diploma, dată cu acea ocasiune şi care s'a publicat în „Acta Archivi Veneti“ (Bielgrad 1863), Loredano vorbesce cu căldură despre prieteşugul seŭ cu Négoe: „suadente amicitia et benivolentia qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam“. Nu cum-va Vito să fi fost Veneţian? şi anume din numerósa şcólă a celebruluĭ Giacopo Sansovino, gloria Veneţieĭ din acea epocă şi aĭ căruïa învĕţăceĭ eraŭ fórte căutaţĭ şi se împrăştieaŭ în Europa întrégă ca architecţĭ decoratorĭ? Calea cercetăriĭ e deschisă. In orĭ-ce cas, numele „Vitus“ fiind numaĭ catolic şi numaĭ occidental, artistul nu putea fi nicĭ Grec, nicĭ Armén, nicĭ ortodox în genere, şi nu venïa la noĭ de peste Dunăre, ci de peste Carpaţĭ. Prin urmare, dacă este ce-va oriental în architectura şi maĭ ales în arta decorativă dela *Argeş*, acest ce-va aparţine cu desăvîrşire construcţiuniĭ primitive înainte de Négoe. Italianul Vito saŭ Némţul Veit s'a mărginit a restaura, negreşit cu mult meşteşug şi cu completarea combinativă a lipsurilor, dar totuşĭ numaĭ a restaura.

„Négoe Basarab — ḑice d. A. Odo„bescu (Scrierĭ t. II. p. 505) — înteme„ïetorul mănăstiriĭ dela *Argeş*, nu ne-a „spus nicăïerĭ, nicĭ în inscripţiunile pa„rietale ale bisericeĭ sale, nicĭ în cartea „de poveţe ce el a scris pentru învĕ„ţătura fiïuluĭ seŭ Teodosie Voevod, cu „ce ómenĭ s'a servit spre a înălţa aşa „minune artistică, în fundul munţilor „românescĭ. Adunat'a el lucrătorĭ grecĭ „din Constantinopol şi din Anatolia, „carĭ lucrase la marile moschee ale „padişahilor musulmanĭ? Culesu-ĭ-a el „şi de maĭ departe, din ţinuturile A r„m e n i e ĭ şi ale Georgieĭ, unde crăişoriĭ „creştinĭ aĭ locurilor clădïaŭ biserice „croite şi decorate cam în felul celeĭ „dela *Argeş*? Nimenĭ nu ne-a spus'o; „nimenĭ acum nu ne-o va maĭ puté „spune...“

Tot aşa d. Tocilescu (op. cit. p. 15) observă despre acéstă mănăstire: „Bi„sericele A r m e n i e ĭ şi Georgieĭ, Man„glis, Samthawis, Gelath, Caben, Akh„tala, Safara etc. etc., tóte anterióre „cu maĭ multe secole monumentuluĭ „nostru, ne daŭ, dacă nu prototipul, dar „cel puţin o mare parte din elemen„tele necesare pentru a compune de„coraţiunea sa sculptată. Găsim aci a„celaşĭ sistem de arcaturĭ, adesea în„trebuinţat pe feţele exterióre ale bi„sericelor citate maĭ sus, brâul saŭ „cïubucul sculptat, aceleaşĭ împletirĭ „şi ornamente, aceleaşĭ rosace, şi în „fine, ceïa ce'şĭ are importanţa sa, „aceleaşĭ proporţiunĭ în înălţime, ace„laşĭ spirit, acelaşĭ stil...“

Cine a fost architectul decorator sub Négoe, ne-aŭ spus'o socotelile municipale dela Braşov: „Vitus sculptor et pictor“ (Rechnungen, Kronstadt, t. I p. 460, 505). E şi maĭ uşor a limpeḑi caracterul cel a r m e n e s c al minunateĭ biserice dela *Argeş*; adecă — după cum descrie Bayet (L'art byzantin, p. 284) architectura din Armenia — un fond bizantin, mănuit cu multă neatîrnare şi îndrăznélă, aşa că: „l'ornementation et les motifs géome„triques qu'ils se plaisent à répéter „rappellent bien plutôt le style persan „et le style arabe“.

În vécul de mijloc multe cete de Armenĭ aŭ colonisat peninsula balca-

nică, dintre carĭ unul — vestitul prin vitejiă Ioane Tzimiskes — isbutise chĭar, pe la finea secoluluĭ X, a se urca pe scaunul împĕrătesc al Bizanţeĭ. Bulgaria era plină de Armenĭ, cărora în mare parte li se datorézā acolo nascerea secteĭ eretice a Bogomililor (Jireček, Gesch. d. Bulgaren p. 222). De peste Dunăre eĭ străbătuseră atuncĭ pînă'n Transilvania, unde în apropiarea Ţereĭ-Românescĭ, ba nu departe tocmaĭ de *Argeş*, documentele menţionézā pe la 1355 pe un episcop armenesc dela Tălmacĭu: „episcopus Armenorum de Tulmachy" (Cuv. d. bătr. t. II p. 251).

Dar este ce-va şi maĭ lămurit. In Armenia, lîngă lacul Van, există un oraş fórte vechĭu numit *Argeş* (Արճէշ), rostindu-se cuvîntul întocmaĭ ca românesce, unde pe la începutul secoluluĭ XIV, sub papa Ioane XXII, era şi un episcop: „Zacharias Argis" (Le Quien, Oriens christianus t. I p. 1448). Ce însemnézā acest nume la Armenĭ, nu se scie. Distinsul armenist d. profesor C. Patkanoff dela Petersburg îmĭ împărtăşesce într'o scrisóre: „Quant „à la signification d'Arĕēš, ancienne ville „aux bord du lac de Van, je ne trouve „pas dans la langue arménienne exi„stante aucune trace d'une étymologie „satisfaisante". In adevĕr, în secolul II după Crist lacul Van, lîngă care se află acel oraş, se numĭa deja Argeş, la Ptolemeŭ Arsissa (Ἀρσίσσα), căcĭ Greciĭ numaĭ printr'o sibilantă puteaŭ să represinte sonurile palatale ğ (dj) şi š (sh).

Decĭ:

a) întru cât Româniĭ n'aŭ avut nicĭ o dată coloniĭ în Armenia, pe când Armeniĭ le-aŭ avut în România;

b) întru cât Argeşul cel armenesc e fără alăturare maĭ vechĭu decât al nostru *Argeş*;

c) întru cât fiinţarea coloniilor armenescĭ tocmaĭ lîngă *Argeş* se constată în secolul XIII prin „episcopus Armenorum" dela Tălmacĭu;

d) întru cât tóte acestea, la un loc cu identitatea perfectă a celor doĕ numĭ, nu pot fi un simplu joc al întâmplăriĭ;

resultă că tîrgul *Argeş* din Carpaţĭ cel de lîngă rîul *Argeş* fusese colonisat în vécul de mijloc de către pribegĭ Armenĭ din tîrgul Argeş cel de lîngă lacul Argeş.

La 1275, după o notiţă contimpurană de cronicarul armenesc Smpad (Hist. des Croisades, Doc. arm. 1869 t. 1, p. 608), maĭ multe localităţĭ de lîngă lacul Van, ĭar maĭ cu deosebire Arĕēš, fuseseră aprópe dărîmate printr'un şir de cutremure, carĭ se repetară cu urgiă în interval de un an întreg. Póte atuncĭ, póte şi 'ntr'o epocă ce-va maĭ veche, nicĭ într'un cas însă maĭ nouă, o cétă de Armenĭ pribegiseră de acolo şi, ajunşĭ pînă 'n Carpaţĭ, aŭ întemeĭat aci, în memoria cuĭbuluĭ lor, un noŭ Argeş, dând acelaşĭ nume rîuluĭ, după cum tot aşa se chiăma în vechime şi lacul Van. Clădind o biserică în stil armenesc şi îmbrăţişând catolicismul, de nu vor fi fost catolicĭ din trecut, aceĭ Armenĭ aŭ căpĕtat dela Papa un episcop: „episcopus Argensis", care—strîmtorat de Românĭ — s'a mutat în urmă la Tălmacĭu în Ardél: „episcopus Armenorum de Tulmachy"; ĭar vechea biserică armenéscă, mereŭ învechită şi re'noită, dar totuşĭ păstrând cu stăruinţă tiparul seŭ architectonic şi decorativ cel armenesc, a devenit mitropoliă a Ungro-vlachieĭ, apoĭ mănăstire, apoĭ episcopiă.

Vechea marcă a tîrguluĭ *Argeş*, aşa cum o găsim de când cunóscem pe-

cetĭile sale municipale, nu de ĭerĭ saŭ alaltă-ierĭ, este vulturul. Iată-o după o pecete din 1629:

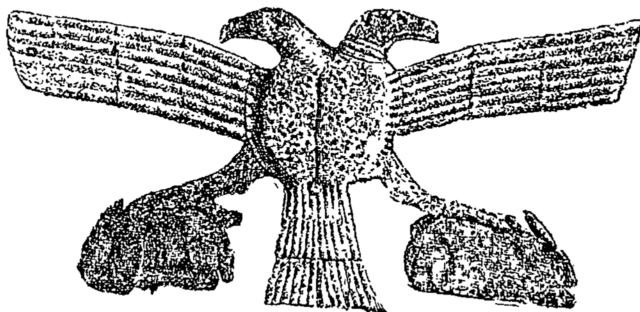

Iată-o ĭarăşĭ după o pecete din 1665, păstrată ca şi cea-laltă în Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ (Doc. II. Rom. No. 53 şi 54):

Acéstă pecete înfăţişéză anume pe vulturul împĕrătesc, cu care România nu avusese à face dela căderea Constantinopoleĭ şi chĭar cu mult maĭ de 'nainte, de când adecă între Bizanţa şi între România s'aŭ aşeḑat la mijloc staturĭ şi stătuleţe serbe şi bulgare. Negreşit, nu pe la 1600, nicĭ la 1500, nicĭ la 1400, îşĭ vor fi băgat tîrgoveţiĭ Argeşenĭ pe acest vultur cu doĕ capete în pecetea lor, şi anume în pecetea cea municipală, nu cea bisericéscă. Din dată însă ce noĭ scim acuma că oraşul *Argeş* fusese colonisat cam în secolul XIII de un stol de Armenĭ, plecaţĭ din Argeşul cel de lîngă lacul Van şi veniţĭ în Muntenia prin imperiul bizantin, este de creḑut că tocmaĭ dînşiĭ 'sînt aceĭa carĭ deduseră coloniei lor drept marcă pe acel vultur, lăsându'l apoĭ moştenire Românilor, de 'mpreună cu numele Argeş şi de 'mpreună cu măiastra biserică.

Să se ĭea bine a-minte, că Armeniĭ ceĭ aşeḑaţĭ în Muntenia, deşi puteaŭ să împrumute pe vulturul cel cu doĕ capete dela Bizantinĭ, totuşĭ ar fi fost nu maĭ puţin cu putinţă, ba póte chĭar maĭ firesce, ca dînşiĭ să şi-l aducă d'a-dreptul din Armenia, căcĭ în regiunea Tigruluĭ şi a Eufratuluĭ, precum de-mult arĕtaseră archeologiĭ francesĭ, după carĭ apoĭ şi d. A. Odobescu în studiul seŭ despre „Tesaurul dela Novo-Cerkask", aquila bicefală e fără alăturare maĭ antică decât la Grecĭ. Nu Armenia o primise dela Bizanţă, ci Bizanţa a primit'o din Armenia. Iată vulturul cel armenesc cu doĕ capete, din cea maĭ adâncă vechime, pe o stâncă dela Eyuk în Cappadocia:

Acéstă obîrșiă a vulturuluĭ argeșén încetéză de a fi o ipotesă, dacă vom recurge la luminile sigilografieĭ. Figurele de prin mărcile municipale, ca și de prin cele nobiliare, se nasceaŭ în vécul de mijloc maĭ ales prin așa ḑisul „rebus eraldic“ saŭ „armes parlantes“, adică: numele unuĭ lucru semĕnând maĭ mult saŭ maĭ puțin cu numele uneĭ localitățĭ saŭ familie, figura aceluĭ lucru se lua drept marcă ereditară a familieĭ saŭ a localitățiĭ.

v. ¹·*Arap* (p. 1458).

Despre pecețile municipale în specie s'a ḑis de-mult că: „maĭ obicĭnuit figuréză pe ele lucrul al căruĭa nume se asémĕnă cu numele orașuluĭ“ (Heineccius, De Sigillis, 1702 p. 140).

Câte-va exemple:

Capitala Bavarieĭ München are în marcă un călugăr = Mönch;

Berna din Elveția are în marcă un urs = Bär;

Magdeburgul are în marcă un castel = Burg și o fată = Magd;

Orașul Arnstadt are în marcă un vultur, fiindcă în vechĭul dialect franconic vulturul se ḑicea „arn“, cuvînt pe care astăḑĭ locuitoriĭ de acolo nu'l maĭ înțeleg, dar totușĭ vulturul remâne și va remâné pe pecetea municipală...

Dacă un popor, printr'un rebus eraldic tras din graĭul seŭ, alcătuesce marca unuĭ oraș, acéstă marcă póte să trécă apoĭ la un alt popor, care înlocuesce pe cel de'ntâiŭ și nu încetéză de a o întrebuința în curs de vécurĭ, deși pentru dînsul ea nu maĭ are nicĭ un înțeles.

Românesce cuvîntul v u l t u r, și orĭ-ce alt cuvînt din nomenclatura păseréscă saŭ nepăserescă, nu se asémĕnă de loc cu *Argeș*. Armenesce însă și numaĭ armenesce, vulturul este rebusul eraldic cel firesc al numeluĭ *Argeș*, căcĭ armenesce și numaĭ armenesce vulturul se numesce a r g' i v (արծիւ), deja la Hesychius: *ἄρξιφος. ἀετόν, παρὰ Πέρσαις.*

v. ¹·*Armén.*—²·*Tălmacĭu.*

Argeșèl, n. pr. loc. m.; ruisseau affluent de Dómna, qui est affluent d'A r g e ș. Frunḑescu: „*Argeșel*, păriŭ în județul Argeș, ce isvoresce din muntele Craĭu și se vérsă în rîul Dómna“.

Colindă muntenéscă:

Să pascĭ érba câmpuluĭ,
Să beĭ apa munteluĭ,
Luncile Musceluluĭ,
Apa *Argeșeluluĭ*,
Ca să'țĭ créscă cómă naltă,
Cómă naltă și învóltă...
(G. D. T., Poes. pop. 72)

v. *Argeș.* — *-el.*

¹·Argeșén, -ă s. **-că,** adj. et subst.; habitant d'A r g e ș; appartenant à A r g e ș. Ca substantiv: Brăteniĭ sînt *Argeșenĭ* de viță. Am vĕḑut un *Argeșén* și o *Argeșéncă*. Ca adjectiv, se ḑice maĭ mult a r g e ș e n e s c: un port a r g e ș e n e s c; olăria a r g e ș e n é s c ă; dar și *argeșén*, bună-óră:

Dionisie Eclesiarcul (Papiŭ, Monum. II p. 164): „un Nazarie bragadir, și arhimandritul *Argeșén* și cu egumenul Vieroșén...“

Numaĭ despre episcopiĭ dela Argeș nu se ḑice nicĭ *Argeșén*, nicĭ a r g e ș e n e s c, ci A r g e ș i ŭ.

v. *Argeș.*—²·*Argeșén.*—*Argeșiŭ.*

²·Argeșén, n. pr. pers. m. Din substantivul A r g e ș é n „habitant d'Argeș“ s'a nascut porecla saŭ numele de familiă *Argeșén*, maĭ ades articulat *Argeșénul*, la feminin *Argeșéncă* saŭ *Argeșénca*.

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 201): „ačastă

a lor parte de moşie fostu-o-au vândut Ţuica cu fraţii lui Nica i *Argeşan* dintâi lui Tudor fećorul Radului comis Ştirbéĭu..."

Colindă din Ialomiţa:

Este vătaf *Argeşénul*,
Şi'mĭ are treĭ fete marĭ,
Câte'şĭ triĭ
Cu meseriĭ:
Imĭ împletesc pe isvóde,
Pe isvóde la năvóde,
La năvóde de mătase
Cu sfóră cu viţa 'n şése...
(G. D. T., Poes. pop. 94).

v. [1]*Argeşén.*

Argeşenèsc, -ă, adj. — v. [1]*Argeşén.*

Argeşénul. — v. [2]*Argeşén.*

Argeşìŭ, adj.; évêque d'A r g e ş. Precum episcopuluĭ de Buzêŭ nu i se ḑice Buzĕuan, ci „Buzêŭ", tot aşa, printr'o imitaţiune nu tocmaĭ potrivită, episcopuluĭ de Argeş, în loc de Argeşén, i se dă epitetul de *Argeşìŭ*, deşi ar fi maĭ corect simplul A r g e ş.

In códa Pravileĭ luĭ Caragea, 1818, pag. 105: „Iosif *Argeşìu.* Costandie B u z ă u..."

Constantin Golescu, Călĕtoria 1826, p. 193: „Episcopul nostru răpăosatul întru fericire Iosif *Argeşiu*, carele după ce ş'au făcut închinăcĭuné cătră milostivul Dumnezeu, adormind nu s'au maĭ deşteptat..."

v. *Argeş.* — [1]*Argeşén.* — *-ìŭ.*

Àrghevița, n. pr. loc. f. artic.; ancien village dans la Petite-Valachie.

Act din Mehedinţĭ, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „să de svintei mănăstiri Tismenei ocine, anume Bistriţa cătă va fi parté lor toată, şi *Arghevița* jumătate, şi Tăntava..."

v. *Ergheviţa.*

Àrgheş. — v. *Argeş.*

[1]**Arghìr,** 1°. nom propre masculin: Argyre, Ἀργύριος; 2°. t. de Mythol. popul.: nom d'un héros légendaire.

Ca nume de botez, se ḑice *Arghir* saŭ *Arghirie.*

Act moldovenesc din 1689 (Cond. Asachi t. I f. 238 b, în Arch. Stat.): „Ion Huebanul şi Marco şi *Arghirie* şi Enache Penişoară..."

Pe la 1820: „*Arghir* Cuza Spatar" (Urechia, Miron Costin t. II p. 535).

Este şi o formă femeéscă. Aşa nevésta luĭ Radu-vodă Mihnea, 1612 (Venelin, Gramaty p. 265), se chiăma A r g h i r a.

Ca termen mitologic, *Arghir* este un fĕt-frumos, care mult a suferit din dragoste pentru ḑîna I l é n a şi a căruĭa istoriă în versurĭ, mereŭ retipărită, circuléză la Românĭ ca una din cărţile poporane cele maĭ respândite, alăturĭ cu faĭmósa „Alexandriă".

Costachi Negruzzi, în „Cum am învĕţat romănesce", ḑice că în biblioteca luĭ tată-seŭ n'a lipsit: „Istoria luĭ *Arghir* şi a pre-frumóseĭ Elene".

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „...deşi nu înţelegeam pré bine povestirile luĭ *Arghir* cel frumos, dar l'am cetit de maĭ multe orĭ..."

Alexandri, Nobila cerşitóre, sc. 3: „Şi eŭ mĕ duc să mĕ 'mbrac, să mĕ fac f r u m o s c a *Arghir*!..."

Tot la *Arghir* face alusiune Gr. Alexandrescu, „Duhuluĭ meŭ":

Şi viaţa cĭudată a unuĭ Craĭu cu minte,
Care lăsâ pe dracu fără încălţăminte...

Prima ediţiune romănéscă a cărţiĭ despre *Arghir* este cea din Sibiĭu la 1800. In prefaţă, Ioan Barac, „dascal normal în Braşov", mărturisesce că a tradus'o din unguresce: „Mulţĭ citesc istoria luĭ *Arghir* cea în limba ungu-

réscă scrisă". O analisă a lucrării luĭ Barac, vedĭ în „Cărţile săténuluĭ român" 1886 p. 19—23. Versificaţiunea în multe locurĭ se apropiă de a poesieĭ nóstre poporane, ceĭa-ce a concurs nu puţin la succesul cărţiĭ; de exemplu:

Tînărul dacă pornesce,
Departe călĕtoresce,
Singur numaĭ cu o slugă
Merge dând Domnuluĭ rugă.
O, *Arghire*! lungă cale,
Lungĭ necazurile tale!
Iea d'a-lungul délurile
Şi numĕră jghĭaburile...

Cĭudata ideă de a vedé în acest romanţ o alusiune la cucerirea Dacieĭ de cătră Traĭan nu este românéscă, ci aparţine chĭar Ungurilor. Póte tocmaĭ ea va fi îndemnat pe „dascălul dela Braşov", din patriotism, a traduce cartea românesce. In catalogul Széchenian originalul maghiar este indicat aşa: „Argirus nevü Király-firul, es egy „tündér Szüz-leanyról Historia. Sine „loco et anno, in-9, fol. 16. Auctor „est Albertus Gergei, qui ex Italico „sermone in hungaricum traduxit. Fa- „bella vero hac expressa esse dicitur „subjugatae a Romanis Daciae histo- „ria" (Catalogus Bibl. Széchenyi, t. I pars I, 1799, p. 35).

Pe la 1778, dicênd de asemenea că un Albert Gergej tradusese istoria luĭ „Argirus" din italienesce şi că prin ea se represintă cucerirea romană a Dacieĭ, renumitul Benkö (Transilvania, I p. 16) adaugă că: „la ţeraniĭ Un- „gurĭ din Ardél acéstă carte este atât „de căutată, ca şi când ar fi ce-va „sacru...".

Cine va fi fost Albert Gergej şi când va fi trăit, nu scim. În orĭ-ce cas, traducerea luĭ *Arghir* „din italienesce" este o farsă. Intre cărţile italiene, vechĭ şi noue, în versurĭ şi'n proză, nicĭ un *Arghir* nu se află. Misteriosul Albert Gergej găsise originalul seŭ maĭ aprópe. Luând un basm românesc, fórte poporan la fraţiĭ noştri de peste Carpaţĭ, el l'a transformat într'o carte unguréscă versificată, căriĭ — pentru maĭ multă védă — ĭ-a atribuit o origine italiană.

A susţiné că basmul cel românesc l'am fi împrumutat óre-când noĭ dela Ungurĭ, e peste putinţă; căcĭ dacă UnguriĭDar fi avut la eĭ a-casă ce-va asemenea în gura poporuluĭ, ar fi fost absurd din partea luĭ Albert Gergej de a dice tocmaĭ poporuluĭ că a tradus din italienesce ceĭa ce poporul cunoscea maĭ de'nainte unguresce; pe când luând basmul dela Românĭ şi dându'l Maghĭarilor sub o altă formă, ca o noutate în limba lor, mistificaţiunea cea italiană se explică dela sine'şĭ.

Basmul românesc în cestiune, ĭată cum îl resumă fraţiĭ Schott (Walach. Mährchen, p. 355): „Un băiat, go- „nit de o mamă-vitregă, nimeresce „într'o pădure la un uriaş, cu aju- „torul căruĭa prinde o dînă, răpin- „du-ĭ cununa în timpul scăldătoriĭ. Fu- „gênd dînsa, el plécă după ea, apucă „prin viclenia treĭ darurĭ minunate de- „la treĭ dracĭ, carĭ se certaŭ pentru „posesiunea lor, şi prin acele darurĭ „isbutesce a redobândi pe ĭubita sa şi „se cunună amîndoĭ...".

Cele patru trăsure caracteristice: 1° prinderea dîneĭ şi perderea eĭ; 2° protecţiunea unuĭ uriaş; 3°. surprinderea a treĭ darurĭ minunate dela treĭ dracĭ în céртă; 4°. regăsirea finală a dîneĭ; acesta este fondul Istorieĭ luĭ *Arghir*, cătră care transformatorul ungur a maĭ adaus, póte, unele particularităţĭ specifice maghiare, de exemplu „Négra-cetate=Fekete-város", apoĭ grădina unde petrecea frumósa dînă etc. (cfr. Wolf-Mannhardt, Zeitschr. f. Mythol. III, 312).

Ca tip, compus din doĕ motive esenţiale: 1°. „prinderea ḑîneĭ şi perderea eĭ“, 2°. „regăsirea finală a ḑîneĭ“, motive complicate în fie-care sub-tip cu nesce ingrediente secundare diferite, povestea nóstră e cunoscută, fie ca basm, fie ca o carte poporană, în maĭ tóte limbile. Nu alt ce-va este faĭmósa rapsodiă sanscrită despre regele Puruꞏravas şi ḑîna Urvaçı. Nu alt ce-va balada germană medievală despre ducele Frederic de Svabia şi ḑîna Angelburg. Nu alt ce-va vechĭa istorióră persiană despre amorul vitézuluĭ cu o ḑînă în romanţul Bahar-Danuş. Nu alt ce-va poema francesă din secolul XIII despre Partenopex de Blois şi ḑîna Melior. Nu alt ce-va, în sfîrşit, pînă şi la selbaticiĭ din Australia, legenda despre regele Tawhaki şi ḑîna Tango-tango... Originaiitatea sub-tipuluĭ românesc consistă în caracteristicul adaos la cele doĕ motive esenţiale a altor doĕ subordinate: 1°. „surprinderea a treĭ darurĭ minunate dela treĭ dracĭ în cértă“; şi maĭ ales 2°. „protecţiunea unuĭ uriaş“.

O înrudire fórte strînsă cu legenda luĭ *Arghir* ni se înfăţişéză, pînă şi 'n privinţa celor treĭ darurĭ, în basmul celtic din Bretania: Le géant Calabardin (Revue d. trad. popul. t. 1, 1886, p. 62 sqq.).

D. Dr. At. Marienescu a scris un tractat întreg pe 50 pagine (Pesta, 1872), în care ne asigură că *Arghir* este Apollo Argirotoxos. Unicul folos, pe care'l tragem din monografia d-luĭ Marienescu, este de a puté constata prin varianturile citate de d-sa, cum-că basmul nostru poporan, după ce devenise carte poporană unguréscă şi s'a re'ntors astfel la Românĭ schimbat la faţă, de aci poporul a început a confunda ambele forme, cea scrisă şi cea nescrisă, dând nascere unuĭ al treilea tip, fórte amestecat.

In acest al treilea tip întră şi următórele legende saŭ credinţe poporane, în carĭ s'a furişat numele luĭ *Arghir*:

„Iléna Cosânḑana, numită şi Lebăda munţilor, căcĭ stăpânĭa munţiĭ carĭ se băteaŭ în capete şi unde era apă de întinerit, a făcut să sufere mult *Arghir* Crăişorul, fiĭu de împĕrat“ (N. Mereuţă, Tutova, c. Mânḑaţiĭ).

„Bătrâniĭ spun că în timpurile vechĭ un împĕrat anume *Arghir*, alţiĭ ḑic Troĭan, a luat robĭ dintr'o ţară depărtată şi le-a adus în ţara luĭ şi că Dumneḑeŭ ĭ-a arĕtat drumul spre ţara luĭ prin o mulţime de stele luminóse, carĭ pórtă şi pînă astăḑĭ numele de drumul-robilor; dar robiĭ nu s'aŭ maĭ întors în ţara lor, fiind-că împĕratul, îndată ce a trecut dincóce de Dunăre, a ars podul...“ (D. Constantinescu, Dolj, c. Negoesciĭ).

v. *Archir*. — *Cosânḑana*. — *Troĭan*.

[2]·**Arghìr.** — v. *Arbiŭ*.

Arghìra. — v. [1]·*Arghir*.

Arghiriĭ, n. pr. loc. m. plur. artic.; un village en Moldavie. Sat din districtul Suceveĭ, menţionat în indicele de pe la 1850 (Bucĭumul roman, 1875 p. 41) ca: „moşie a D-sale Medelnicereseĭ Maria Arghiroe“.

v. [1]·*Arghir*.

Arghiròpulo, n. pr. pers. m.; famille noble phanariote.

v. [1]·*Grec*.

Arghisèlă. — v. *Argăsélă*.

Arghisèsc. — v. *Argăsesc*.

Àrghiş. — v. *Argeş*.

Argimagzàr (plur. *argimagzarurĭ*), s. n.; plainte collective. Termen juridic saŭ maĭ bine politic din epoca Fanarioţilor. Este turcul de origine arabă 'a r z-i m a h z a r „pétition signée par toutes les personnes présentes“. D. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 10) maĭ citéză formele: *arzmagzar*, *arzumagzar*, *arzmahzar*.

Radu Grecénu (Mag. ist. II p. 134): „După aceĭa Costandin Vodă, întorcându-se cu Curtea domnéscă, împreună cu toţiĭ făcut'aŭ sfat şi socotélă şi aŭ trimis boĭarĭ la Poartă la împărăţie, şi anume pre Ghindea vel Vornic, Alexandru vel clucer i Pârvul Logofătul Cantacozino şi Preda Brătăşanul şi alţĭ boĭarĭ mulţĭ cu *arzumagzarurĭ* d e l a t o a t ă ţ a r a...“

Beldiman, Tragod. v. 713.

Maĭ trimet şi din ceĭ tinerĭ pe câţĭ-va a îndemna,
Se supun, încep îndată în Iaşĭ a se aduna...
Venind, merg cu toţĭ la Curte, pun la cale, sfătuesc,
Argimagzarĭul la Pórtă să se facă rînduesc...

Ibid. v. 3447:

Boĭeriĭ din Bucovina, scoposul luĭ înţeleg;
Ca să întîmpine reul, din eĭ pe unul aleg,
La Ţarigrad să resbată cu *argimagzarĭu* înscris;
Stavila se ridicase şi drumul era deschis...

v. *Arz.*—[1]*Turc.*

Argìnt (pl. *arginţĭ* şi *arginturĭ*), s. m. et n.; argent. Metal preţios de culóre albă, din care se fac banĭ şi care se întrebuinţéză în industriă. Lat. a r g e n t u m, de unde derivate în tóte limbile romanice (Cihac, I, 16).

In Catastihul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 192, 194 etc.) ne întimpină forme: *arjintu*, *argintu*, [d']*ârgintu*, *arğuntu*, [d']*ergintu*.

Ca unul din cele doĕ metalurĭ preţióse, *argint* se pune obicĭnuit în legătură cu a u r.

Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688, Zach. IX, 3:

... căştigă *argintul* ca ţărâna şi adună a u r u l ŭ ca tina drumurilorŭ...	...thesaurizavit argentum ut humum, et congregavit aurum ut lutum viarum...

„Dacă plóuă după o secetă mare, se dice că: aŭ dat Dumnedeŭ a u r şi *argint* pe pămînt....“ (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

Ca metalul preţios cel maĭ respândit, *argint* se ĭea adesea în înţeles de avuţiă în genere.

Maxima, cu care Nicolae Muste, Letop. III p. 82, îşĭ închee cronica: „la puţinteĭ se află acesta dar, ca să nu'ĭ biruéscă pofta lăcomieĭ şi ĭubirea *argintuluĭ*...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 131: „ĭară déca dai tu pămăntului şi diavolului avuţia ta, o nemilostive ĭubitorĭule de *argint*, atunce şi sufletul tău va rămăné acolo...“

Despre *argint* neamestecat saŭ încercat, se dice i s p i t i t, l ă m u r i t, p r i s n e, c u r a t, s t r ă c u r a t, a r s...

Coresi, 1577, ps. XI:

.... cuvintele Domnului, cuvinte curate, *argint* a r s...	...eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.

Acelaşĭ pasagĭu la Dosofteĭu, 1673, f. 16 a:

Că cumu'ĭ *argintul* l ă m u r i t cu focul,
Ţ' sînt sfinte cuvinte c u r a t e cu totul...

Neculce, Letop. II p. 198: „Zic călugăriĭ [dela Putnă] să fi fost făcut [Ştefan cel Mare] şi sfeşnicele cele marĭ şi cele micì şi policandre şi hora tot p r i s n e d e *argint*, şi pe urmă să le fi luat un Domn şi să fi făcut

altele de spijă, care le am apucat şi noĭ..."

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „sau altŭ fĭalŭ de bani, să fie prisne de *argintŭ* curatŭ, şi să fie de plinŭ şi la cumpănâ..."

Intre comparaţiunĭ poporane se ḑice: „curat ca *argintul*, alb ca *argintul*, curat ca *argintul* strecurat" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa; I. Stânescu, Teleorman, c. Odaĭa).

„Despre un porumb bun se ḑice: curat ca *argintul* şi uscat ca ferul" (I. Dan, Braila, c. Slujitoriĭ-Albotescĭ).

„Ţĭ-am dat copilul curat ca *argintul*, şi tu'ţĭ baţĭ joc de el..." (G. Muşetescu, Muscel, c. Poenariĭ).

„Ibricele mele sînt curate ca *argintul*" (P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ).

Argintul amestecat se ḑice spurcat saŭ mincĭunos.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 67 a: „Ori-care zlătarĭu va mesteca aurulŭ sau *argintulŭ* cu alte lucruri fără ştiré stăpânuluĭ, ce se zice de va spurca lucrul şi se va afla mincinosŭ, cu altă cu nemica numaĭ cu capulŭ să plătéscâ..."

A acoperi ce-va cu *argint* se ḑice: a fereca.

Neculce, Letop. II p. 203: „aŭ adus [Alexandru Lăpuşnénul] şi capul sfântuluĭ Grigorie Bogoslov de stă pănă astăzĭ la sfânta mănăstire la Slatina, ferecat cu *argint* şi cu petre scumpe..."

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

> Chingile, şéoa luĭ, frîul, ferecate cu *argint*,
> Arată cum că luate dela vr'un mare Léh sînt...

Argintul aurit pe d'asupra, se ḑice suflat cu aur.

v. *Aur*.—[1]*Suflu*.

Despre lucrurĭ de *argint* saŭ împodobite cu *argint*:

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Dacă aŭ descălecat Impăratul sub sliban, ĭ-aŭ închinat darurĭ Duca Vodă, caĭ turceştĭ cu podoabe scumpe, lighén cu ibric de *argint*, şi alte darurĭ scumpe..."

Balada „Crăişorul":

> Mândruţa din graĭu grăĭa:
> Na, bade, năframa mea,
> Năframa cea de mătasă
> Pe marginĭ cu *argint* trasă;
> Când *argintul* s'o topi,
> Să scii, bade, c'oĭu muri...
> (Tribuna dela Sibiĭu, 1885 p. 91)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

> Arnăuţĭ cu şuşanele,
> Cu *argint* pe la oţele...

Asemenĭ lucrurĭ de *argint* se ḑic la plural *argintur*ĭ.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 36): „*arginturile* ce am dat domnia mé la svânta mănăstire", şi urméză evangeliare ferecate, potirurĭ, cadelniţe, candele, crucĭ..."

Act moldovenesc din 1661 (A. I. R. III p. 240): „Cărăiman de-acii n'au mai întorsu banii lui Gorghiţă şi *arginturile* înnapoi..."

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Cetatea Suceviĭ era plină de avere, *arginturĭ*, haĭne, odoare, bucate boĭereştĭ şi neguţitoreştĭ..."

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nicolae din Braşov, p. 128): „unde vorŭ fi acolo frămseţile inélelorŭ şi măriĭa aurului şi sunetele *arginturilor*..."

Când e vorba însă de banĭ, nu se ḑice la plural *arginturĭ*, ci *arginţĭ*.

Dosofteĭu, 1680, ps. XIV: „*arginţiĭ* săĭ nu-ĭ déde într'aslam...", unde la Silvestru, 1651: „baniĭ săĭ nu-ĭ dâ în camătâ..."

Baladă din Ardél:

> Mers'aŭ părinţĭ
> Cu *arginţĭ*

Să'l pótă rescumpĕra;
Domniĭ ḑic că nu l'or da...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 82)

După mitologia poporană, sufletul mortuluĭ trece, între cele-lalte, printr'un pod de *argint*.

Doĭnă din Ardél:

Nu mĕ maĭ judece nime
Om cu suflet ca şi mine,
Că la podu de aramă
Sufletul meŭ va da sémă,
Şi la podu de *argint*
Va fi tare socotit...
(J. B., 175)

Din Bucovina:

Şi mie că 'mĭ veĭ găti
Pod de-aramă
Peste vamă,
Pod de-*argint*
Peste pămînt...
(Marian, I, 153)

Alt ce-va este frumósa locuţiune proverbială: „a'şĭ aşterne un pod de *argint*" = a ajunge la un scop prin banĭ saŭ prin mituire.

Cantemir, Chron. II p. 369: „Greciĭ, ştiindu'ş puţănătaté, cu goana nu'ĭ întisiĭa [pe Latiniĭ carĭ fugĭaŭ la corăbiĭ], ca nu cum-va nevoĭa să-ĭ întoarcă în vitejie, ce maĭ vârtos — cum să zice cuvântul — pod de *argint*, pentru ca maĭ pre lesne în corăbiĭ să sae, le aşterné..."

v. *Pod*.

In colinde, se ḑice că pămîntul stă:

Pe patru stâlpĭ de *argint*
Pré-frumos împodobit..."
(Vrancea, c. Găurile)

Tot în colinde se pomenesc adesea caĭ şi boĭ:

Cu potcóve de *argint*
Ce bat bine la pămînt...

saŭ:

Cu potcóve de *argint*
Ce sînt spornicĭ la fugit...
(Ghibănescu în Anale literare 1888 p. 37 sq.)

In credinţele poporane ne maĭ întimpină morĭ de aur şi de *argint*.

Colindă muntenéscă:

Nouĕ morĭ pe sub pămînt
Ş'alte nouĕ morĭ de vînt
Măcinând aur ş'*argint*,
Cu piscóe pe feréstră
Să pice bănet în casă...
(G. D. T., Poes. pop. 88)

Florĭ de *arginţĭ*:

Doĭ merĭ împletiţĭ,
De véră 'nfloriţĭ,
De tómnă rodiţĭ,
Cu florĭ mărgăriţĭ,
Cu florĭ de *arginţĭ*...
(Ibid. 80)

Măr de *argint*:

Frunḑă verde măr de-*argint*,
Când îmĭ vine mândra 'n gând?
Primăvara la cosit...
(Marian, Buc., II, 182)

Frunḑe de *argint*:

Basmul „12 fete de împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 236): „Trecură printr'o pădure cu frunḑele de *argint*, trecură prin alta cu foile de aur..."

Pasere de *argint*:

Fă-mĕ pasĕre de-*argint*
Cu aripile de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-ĭ dor...
(J. B. 124)

In „Păpărugă" saŭ invocaţiunea ploiĭ, în Banat se ḑice:

Bumburel d'*argint*
Varsă pre pămînt:
Unde'ĭ valea sacă
Grâŭ mult să se facă,
Unde'ĭ valea plină
Şi maĭ mult să vină
(S. Lĭuba, c. Maıdan).

Invocaţiune către Lună-nouă:

Lună-nouă,
Lună-nouă,

Tarĭ ca *argintul* ne-aĭ găsit,
Tarĭ ca *argintul* să ne laşĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 190)

„Când vede cine-va luna nouă pentru prima óră, se închină, apoĭ se lovesce în frunte cu un ban de *argint* saŭ de care are, ḑicênd vorbele acestea:

Lună nouă, lună nouă,
Taĭe pâĭnea 'n două,
Ţie jumătate,
Mie-a treĭa parte..."
(Ţara nouă 1887 p. 100).

E maĭ cu sémă respândită credinţa poporană că numaĭ *argintul* póte să împusce pe haĭduciĭ ceĭ vestiţĭ.

Balada „Codrénul":

Iar Leonti-Arnăutul,
Inghiţi-l'ar pămîntul!
Nasturĭ de-*argint* că scotea
De'ncărca o şuşanea
Şi'n Codrén e sloboḑia...

unde Alexandri adaugă în notă: „Poporul crede că sînt zale vrăjite pe care numaĭ glonţiĭ de *argint* le póte străbate..."

Balada „Pintea":

Dela noĭ puteţĭ afla,
Că mórtea Pinteĭ va sta
Din treĭ fire de grâŭ sfînt
Şi dintr'un plumb mic d'*argint*
Tare'n armă îndesat
Şi la pĭeptu'ĭ aţintat...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 82).

Balada „Golea Haĭducul":

Nu vĕ maĭ stricaţĭ ĭérba,
Că vĕ trebuĭ unde-va,
Căcĭ pe mine
Nu m'atinge
Nicĭ ferul,
Nicĭ oţelul,
Numaĭ singur *argintul*...
(G. D. T., Poes. pop. 589)

Despre rolul *argintuluĭ* la sfîrşitul cel apocaliptic al lumiĭ, v. *Antihîrţ* (p. 1233).

Cu poeticul *d* ca în „dalb", într'o colindă:

Cere morĭ pe sub pămînt
Care macină *dargint*;
Cu piscóĭa pe feréstră
De pică *argintu* 'n casă...
(Vulpian, Text p. 30).

v. *Aramă*. — *Aur*.

Argintàr (plur. *argintarĭ*), s. m.; argentier, orfèvre. Avea altă dată ca sinonim pe z l ă t a r. Lat. a r g e n t a r i u s cu derivate în tóte graĭurile romanice (Cihac). Meşterul care face saŭ care vinde tot felul de lucrurĭ de a r g i n t.

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 24:

... un *argintarĭu* anume Dimitrie, carele făcé beséricĭ de argintŭ....	... Demetrius enim quidam a r g e n t a r i u s, faciens aedes argenteas...

unde la Şerban-vodă, 1688: „Dimitrie z l ă t a r ĭ u," ér in codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 9) compoziţiunea: a r g i n t u - t ă e t o r ĭ u.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 18 (f. 227 b): „avândŭ *argintarĭuluĭ* acela o sorŭ războlită în dzăcare..."

Pitarul Hristache, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul, 1863, p. 40):

Croitoriĭ, cojocariĭ
Şi săraciĭ *argintariĭ*,
Nu maĭ putea tot lucrând:
Blane, celenchĭurĭ făcênd...

La feminin se ḑice a r g i n t ă r é s ă. v. *Argint*. — *Argintăriă*. — [1]·*Zlătar*.

Argintàriţă, s. f.; t. de Botan.: argentine, Potentilla anserina. Sinonim cu s c r i n t i t ó r e. Plântă din familia rosaceelor. Şi 'n cele-lalte dialecte romanice se chiamă a r g e n t i n e, a r j e n t i n a, a r g e n t i n a.

„*Argintariţa* e o plântă mică cu fóiă lată, fórte crestată pe marginĭ; pe par-

tea cătră sóre albă ca a r g i n t u l, cu perĭ fórte micĭ, ér pe cea-laltă parte verde deschisă cu periĭ maĭ marĭ. *Argintarița* e întrebuințată de unele femeĭ la spĕlatul ólelor în carĭ pun lapte, pentru că smântâna în ólele spĕlate astfel se face maĭ bună..." (M. Lupescu, Sucéva, c. Bróştenĭ).

Afară de *argintariță*, se maĭ aud în popor formele a r g i n t i c ă (I. Nour, Bĕrlad) şi a r g i n t u r ă (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Argint.* — *-ariță.* — *Scrintitóre.*

Argintàre
Argintàt } v. *Argintuit.* — *Argințit.*

Argintărésă. — v. *Argintar.*

Argintărìă (pl. *argintărĭĭ*), s. f.; argenterie, vaisselle en argent, objets en argent. Sinonim cu pluralul a r g i n t u r ĭ. Derivă din a r g i n t a r prin sufixul - ì ă.

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „am pus de a topit nisce scule de aur şi tótă *argintăria* câte le aveam lăsate de uniĭ şi alțiĭ amanet la mine; le-am făcut bulgărĭ de aur şi de a r g i n t..."

v. *Argintar.* — *Argint.* — *-ìă.*

Argintèz (*argintat*, *argintare*), vb.; argenter. Lat. a r g e n t a r e. In graĭu se întrebuințéză maĭ adesea formele maĭ noue: a r g i n ț e s c şi a r g i n t u e s c.

v. *Argințit.*

Argintìcă, t. de Botan. — v. *Argintariță.*

Argintìŭ, -ìă, adj.; argentin, ayant l'aspect de l'argent. Sinonim cu a r g i n t o s. Derivă din a r g i n t prin sufixul - ì ŭ, întocmaĭ ca „auriŭ" din „aur".

Colindă din Dobrogea:

Pe-un cal galben găngurel,
Găngurel şi frumuşel,
Cu scărĭ dalbe *argintiĭ*,
Cu frîŭ cu rastagaliĭ...
(Burada, Călĕt. 79)

Doĭnă din Ardél:

De m'aş face unde sciŭ
Cuc la pene *argintiŭ*,
Aş gândi să nu maĭ viŭ
Prin locul ăsta pustiŭ...
(J. B., 145)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

A sa barbă ca zepada, a luĭ plete *argintiĭ*,
Fața luĭ cea cuviósă, ochiĭ seĭ mărețĭ şi viĭ...

Acelaşĭ, Melancolia:

Luna galeşă ce 'ncepe să se 'nalțe cu trufiă,
Arĕtându'şĭ pintre negurĭ a sa frunte *argintiă*...

Alexandri, „Iérna":

Diua ninge, nóptea ninge, diminéța ninge éră!
Cu o zale *argintiă* se îmbracă mândra țéră...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „Blânda turturică a sosit, amețită de bucuriă, aprópe de soțul eĭ; ea s'a pus alăturĭ cu dînsul pe o cracă verde a stejaruluĭ; gungunind, ea îşĭ scutură aripele şi'şĭ incovóe guşa *argintiă*..."

v. *Argintos.*

Argintóĭa, n. pr. loc. f. artic.; nom de quelques localités dans la Petite-Valachie. Aşa se chiamă doĕ sate în Dolj şi unul în Mehedințĭ (Frundescu). La Fotino, în indicele satelor, în Dolj nu se află *Argintoĭa*, ci numaĭ în Mehedințĭ: *Ἀρτζιντόγια* (*Ἰστ. τ. Δακίας*, III p. 305). După acéstă din urmă şĭ-a luat numele familia boerésca a A r g i n t o i e n i l o r. Sufixul - ó ĭ a în *Argintoĭa* se explică prin alte numirĭ de sate mehedințene, indicate la Bauer (Mém. sur la Val. 1778 p. 218 sqq.), precum: Stângăcĭóĭa, Lupóĭa, Ghelmegĭóĭa, Vlădóĭa.

V. *Argintoĭanu.* — *-óĭa.*

Argintoĭànu, n. pr. pers. m.; nom d'une famille noble valaque. *Argintoĭeniĭ* îșĭ datoréză numele satuluĭ Argintóĭa. Se rostesce și *Argitoĭanu*, cu perderea nasaleĭ. In texturĭ tot-d'a-una cu articlul întreg: *Argitoĭanul*, *Argintoĭanul*. Acéstă familiă boieréscă ne întîmpină cam de prin secolul XVII.

Act oltenesc din 1697 (Condica Mss. a Govoreĭ în Arch. Stat. p. 187): „Să se știe boĭariĭ adevărătorĭ și judecătorĭ aĭ părinteluĭ Grigorie egumenul dela sfănta mănăstire Coziĭa și aĭ părinteluĭ Paisie egumenul dela sfănta mănăstire Govora, boĭariĭ anume: Dumitrașco căpitan *Argitoĭanul* i Vasilie căpitan ot Medvéjde..."

Altul din 1727 (Cond. Mss. a Horezuluĭ No. I în Arch. Stat., f. 329 b): „să chiemațĭ și pe părintele igumen Hurezén și pe dumnéluĭ Costandin *Argintoĭanul*..."

v. *Argintoĭa*.

Argintòs, -ósă, adj.; argentin, semblable à l'argent. Sinonim cu argintiŭ, către care se referă ca „auros" către „auriŭ", „arămos" către „arămiŭ".

I. Văcărescu, p. 111:

De unde-aducĭ, zefire,
Suspinurĭ măngăĭóse?
D'a luĭ Apollon lire
Par sunete-*argintóse*!...

Bolintinénu, „Cea de pe urmă nópte a luĭ Mihaĭu":

Luna varsă rađe dulcĭ și *argintóse*;
Austrul le suflă cómele pletóse;
Căpitaniĭ tórnă prin păhare vin...

v. *Argintiŭ*. — *Auros*.

Argintuèsc (*argintuit*, *argintuire*), vb.; argenter, couvrir d'une couche d'argent. A polei saŭ a fereca cu argint. Formațiune denominativă maĭ nouă prin sufixul verbal -uesc, în loc de argintez saŭ argintesc.

v. *Argintuit*.

Argintuire, s. f.; action d'argenter. — v. *Argintuesc*.

Argintuìt,-ă, adj.; argenté. Poleit saŭ ferecat cu argint. Sinonim cu argintat saŭ argințit.

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenéscă:

Și când lun' *argintuită*,
Albind ĭarba de pe vale,
Eșĭa lină, ocolită
De stelele Curțiĭ sale...

De la Vrancea, Sultanica p. 170: „Cerul, scuturat, dă în limpede, și acopere ca un coviltir *argintuit* rotunda ariă a pămîntuluĭ..."

I. Slavicĭ, Novele p. 190: „...când luna nu se maĭ vëđu decât în marginile *argintuite* ale noruluĭ, el închise ochiĭ..."

v. *Argint*. — *Argințit*.

Argintùră, t. de Botan. — v. *Argintariță*.

Argintu-tăetor. — v. *Argintar*.

Argintùț, s. m.; boule d'argent, boulette d'argent. Deminutiv din argint, care ne întimpină în cântece. Sinonim cu argințel.

Balada „Ioviță":

I-a dat încă ș'un biciuț
Carele-avea în vîrvuț
O litră de *argintuț*...
(Marian, Bucov. I, 74)

v. *Argint*. — *Argințel*.

Argint-viŭ, s. m.; mercure, vif-argent. Substanță metalică fluidă, de culóre argintiă. Deja lătinesce argentum-vivum. Se articuléză și se declină ca „an-noŭ": *argintul-viŭ*, *argintuluĭ-viŭ*.

Din causa mobilităţiĭ sale, *argint-viŭ* servă a caracterisa tot ce este sglobiŭ saŭ nestatornic.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 5: „Când aĭ sci cât îĭ de veselă Marghĭoliţa, fiĭcă-mea, că'ĭ vine logodnicul?... par'că are *argint-viŭ* într'însa... Sare pin casă, frate, şi gĭócă drăgaĭca ca o nebună..."

„Despre un copil pré-vioĭu se ḑice: ĭute ca *argintul-viŭ*" (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Balada „Sîrb-sărac:"

El că'şĭ are-un bidiviŭ
Cu sânge de *argint-viŭ*,
Un fugar neîntrecut
Care sóre n'a vĕḑut
De când mă-sa l'a făcut...

De aci, prin simbolism, credinţa poporană că:

„*Argintul-viŭ* punêndu-se în temelia uneĭ case, apoĭ acea casă nu trece multă vreme şi se dăramă..." (Th. Coate, Covurluĭu, c. T. Berescĭ).

„Poporul crede că *argintul-viŭ* are puterea de a sparge orĭ-ce zidire, dacă 'l băgâm într'însa..." (M. Simionescu, Vasluĭu, c. Deleniĭ).

„Un ĭaz sécă, dacă se aruncă în el *argint-viŭ* într'un rît de porc" (G. Enachi, Covurluĭu, c. Bălintescĭ); după alţĭ: „într'un cap de cal" (I. Poppa, Iaşĭ, c. Românescĭ).

„Poporul crede că babele daŭ *argint-viŭ* la ómeniĭ pe carĭ aŭ vre-o pică, şi le sparge trupul; ba dându-se *argintul-viŭ* în ĭazurĭ, le sacă şi pe ele, de nu remâne nicĭ o picătură de apă" (Preut G. Palladi, Tutova, c. Şendrescĭ).

„Poporul crede că cel ce pórtă *argint-viŭ*, nu se prind vrăjile şi farmecele de el; ĭar celuĭ ce i se dă să bea *argint-viŭ* menit şi vrăjit, móre, findcă i se sparge măruntaele în el..." (I. Folescu, Sucéva, c. Borca).

„*Argintul-viŭ* îl dă o muĭere la altă muĭere ca să móră, ca apoĭ să pótă trăi ea cu bărbatul mórteĭ. Se póte da în mâncare, în vin, apă şi altă beutură. Alţiĭ cred că: cine bea apă maĭ întâĭu din isvorul în care s'aŭ spĕlat helĭ-frumósă, adecă Ielele, bea şi *argintul-viŭ* lăsat de Iele în apă, capĕtă bólă şi móre; decĭ trebue să bea alt *argint-viŭ* din apotecă ca să se vindece de cel beut din isvor, cu care prilej se şi descântă..." (P. Olténu, Transilv., Haţeg; cfr. preut D. Nisipénu, Vîlcea, c. Nisipiĭ).

„Vrăjitórea descântă *argintul-viŭ* şi'l trimite cuĭ i se poruncesce. *Argintul-viŭ* plécă singur dela vrăjitóre, şi ajungênd în casa unde e hotărît, se risipesce în cófe, în străchinĭ, în aşternuturĭ şi'n tóte lucrurile din casă. Ceĭ din casă câte-o-dată îl vĕd, dar nu pot face nemic ca să'l depărteze. Din toţĭ ceĭ din casă nu se bolnăvesce decât acela care e u r s i t de vrăjitóre. Bolnavul simte un fel de cârceĭurĭ în tot trupul şi se umple de spuḑélă dând din ea un fel de apă. Acésta nu se póte vindeca decât numaĭ prin descântece şi fumurĭ. Se spune că mulţĭ aŭ vĕḑut *argintul-viŭ* călătorind..." (M. Rădulescu, Ialomiţa, c. Gârboviĭ; I. Bădescu, Muscel, c. Boteniĭ).

„O fermecătóre u r s e s c e pentru cine-va câte-va dramurĭ de *argint-viŭ*, care plécă singur rostogolindu-se pe pămînt pînă ajunge în casa aceluĭa, se lipesce de el saŭ întră în el şi'l slăbesce din ḑi în ḑi pînă se usucă şi móre. Dacă însă el prinde de veste, se duce la altă vrăjitóre, care'ĭ u r s e s c e, cum scie ea, noĕ dramurĭ de *argint-viŭ*; îl pune să şéḑă pe o găletă cu apă ne'ncepută, cu picĭórele p'o mătură, şi'ĭ dă de treĭ orĭ câte treĭ dramurĭ...." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

„*Argintul-viŭ* trimis prin fermec merge singur la locul hotărît, se aruncă în vasul cu apă, şi apoĭ bêndu-se, produce bóla numită: ĭ-a dat *argint-viŭ...*" (S. Diamantescu, Dâmboviţa, c. Petróĭa; R. Michaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

„Prin dare de *argint-viŭ* se înţelege, când un duşman ĭea mercuriŭ şi'l descântă, trimiţêndu'l la cutare, ca să'l bea în apă, în vin, în rachiŭ, şi atuncĭ după treĭ ḑile saŭ patru saŭ după cum îl menesce, îĭ ese bube pe trup, albe şi umplute cu un fel de apă veninósă..." (Vrancea, c. Găurile).

„*Argintul-viŭ* se póte trimite la cine-va de departe, întră în casă, se vîră în gălétă saŭ în urcĭor, şi când bea apă acela la care este trimis, se bolnăvesce şi móre..." (I. Popescu, Dolj, c. Băilescĭ; P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

„Bóla umflătureĭ este privită în popor ca dat *argint-viŭ* de vre-o femeiă" (C. Ghinescu, Teleorman, c. Malu).

„Dacă o femeiă a rĕguşit, saŭ i s'a spuḑit saŭ umflat corpul, atuncĭ ḑice că ĭ-a dat *argintul-viŭ*, şi alérgă la vrăjitóre ca să'ĭ descânte..." (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcinenĭ).

„Când o muĭere simte saŭ îşĭ nălucesce că a luat *argintul-viŭ*, numaĭ de cât se duce la vrăjitóre, carea, încălḑind nesce petre, le pune în o căldare cu apă, éră pre muĭerea cu *argintul-viŭ* o acopere cu o ponévă mare şi o pune să stea cu gura căscată asupra căldăriĭ, atuncĭ *argintul-viŭ* cade în căldare şi vrăjitórea i'l arată..." (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visagu).

„Prin dare de *argint-giŭ* pe aicĭ se înţelege sagnă de cal, care se dă de către vrăjitóre şi sparge tot trupul..." (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

v. *Cal.* — *Sagnă.*

Jipescu, Opincaru p. 75: „Şi câţĭ copiĭ, câte muĭerĭ şi rumânĭ ca braḑi, nu vĕ fîrşiţĭ dĕ pĕ picĭóre, pîntru că v'a dat o babă *argintu-ghiŭ*, or cu bobi, or v'a pus în vase şi dĕscântându-vĕ v'a spus că vi s'aŭ scurtat ḑilili, ş'o credeţĭ!.."

Ibid. p. 95: „Cum fuge *argintu-ghiŭ* dîn ólă 'n doniţă, dîn doniţă 'n strachină, dîn strachină 'n bărdac, când ţi'l trimite vrăjitórea, aşa fuge dîn pungă'n pungă banu dĕ aram..."

v. [2]·*Alta.*—*Babă.*—*Cuţit.*—*Dat.*—*Fapt.*

Arginţèl, s. m.; boulette d'argent, morceau d'argent. Deminutiv din argint. Sinonim cu argintuţ, dar mult maĭ întrebuinţat. Termen poetic, ca şi corelativul aurel, cu care maĭ tot-d'a-una se pune în legătură.

Colindă din Bucurescĭ:

Porumb alb că mi-s'alege,
Porumb alb cu guşa verde,
Cu peniţe
Zugrăvite,
C'ochĭ în cap de petre scumpe,
Capu'ĭ bate'n aurel,
Cĭocu'ĭ bate'n *arginţel...*

(G. D. T., Poes. pop. 39)

Colindă muntenéscă:

Nalt e mĕrul pîn' la cer,
Cu cója de *arginţel*,
Cu mere de aurel...

(Ibid. 81)

Altă:

Şéua'ĭ luce 'n aurel,
Scările'ĭ în *arginţel*,
Iar bicĭul cu măcĭuliă
Şi frîul cu străgăliă...

(Ibid. 20)

Doĭnă din Ardél:

Şi n'o scrie cu cernélă,
Că de-aceĭa'ĭ multă 'n ţară;
O scrie cu *arginţel*,
Că de-acela'ĭ puţintel...

(J. B., 117).

v. *Argint.* — *Argintuţ.* — *Aurel.*

Argințèsc (*argințit*, *argințire*), vb.; argenter.

v. *Argintuesc*.—*Argințit*.

Argințire.—v. *Argințesc*.

Argințit,-ă, adj.; argenté, couvert d'une couche d'argent. Sinonim cu a r g i n t a t și a r g i n t u i t. Se ḑice și *argintit*. Tóte formele se pot întrebuința de o potrivă, deși cea maĭ corectă este a r g i n t a t.

Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...fi-veț ca aripile porumbuluĭ *argențite* și a căruĭa aripile sănt acoperite cu aurŭ galbenŭ...	...pennae columbae d e a r g e n t a t a e, et posteriora dorsi ejus in viriditate auri...

unde la Coresi, 1577: „arepile porumbuluĭ a r g i n t i t e“; la Dosofteĭu, 1680: „aripi de porumbiță a r g i n t a t e“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

A porumbițeĭ arepĭ sînt pré *argințite*,
Intre umerele eĭ poleite ținte,
Cu străluciri de aur lumineză foarte,
Cât prețul a socoti lesne nu se poate...

unde la Dosofteĭu, 1673, f. 105 b:

Ce veĭ dormi'n casâ de ti'ĭ desfăta-te
'n sân de porumbițâ 'ntr'aripĭ a r g i n t a t e...

v. *Argintuit*.

Àrgiș }
Argìș } v. *Argeș*.

Àrgiște.—v. ²·*Arșiță*.

Argitoĭànu. — v. *Argintoĭanu*.

Argòs, adj.; t. ecclés.: interdit, suspendu (d'un ecclésiastique). „Termen bisericesc: oprit de a oficia pentru cât-va timp în tot saŭ în parte, pus pentru un timp în neactivitate completă saŭ parțială“ (L. M.). Din mgr. ἀργὸς = vgr. ἀεργός: „κάμνω ἀργόν = interdire un prêtre“ (Cihac).

Carte patriarcală din 1821 (Uricar, V p. 75): „dacă dupre oare-care chip vă vețĭ aplica înprotiva obșteștiĭ noastre făcătoare de bine puternică înpărăție, vă a v e m *argoșĭ* de toată arhierolucrare...“

Beldiman, Tragod. v. 621:

Argos pe mitropolitul și pe episcopĭ făcea,
Dacă o așa pricină vor cerca a o tăcea...

v. ¹·*Grec*.

Argosèsc (*argosit*, *argosire*), vb.; t. ecclés.: suspendre, interdire (un ecclésiastique). A opri pe un cleric de a funcționa, ca pedépsă canonică.

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „Patriarhul, sumețindu-se în acea poruncă, *argosi* pre mitropolitul Leon...“

v. *Argos*.

¹·**Arhànghel** s. **arànghel** (plur. *arhanghelĭ*, *aranghelĭ*), s. m.; t. de Théol.: archange. Gr. ἀρχάγγελος, paleo-slav. архаггелъ. Cap peste î n g e r ĭ. Sînt doĭ *arhanghelĭ* maĭ marĭ: Mihail și Gavriil.

Varlam, 1643, I f. 116 a: „Unde ĭaste Gavriilŭ *Arhanghelŭ* ce mĭ-au dzis să mâ veselescŭ?..“

Teologia grécă ĭĭ numesce și a r c h i s t r a t i g ĭ, de unde la Românĭ prin traducere epitetul de v o i v o ḑ ĭ.

Constantin Brâncovénu, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 152): „unde să prăznuĭaște sfântul hram marele a r h i s t r a t i g Mihail“.

In Legenda luĭ Avram, text înainte de 1600 (Cuv. d. bătr. II, 189 sqq.) cuvîntul *arhagghelŭ* nu se articuléză nicĭ o dată, după cum nu se articuléză

„Dumnedeŭ“ şi „Vodă“: „deştinse *arhaggheliĭ* suptu codru...“, „vădzură *arhaggheliĭ*...“, „tremése Domnul *arhaggheliĭ*...“

In mitologia creştină *Arhangheliĭ* aŭ căpătat rolul special de „geniĭ psicopompĭ“, despre care vedĭ pe larg la Polites, *Νεοελλεν. μυθολ.* p. 302-48.

„Poporul dice că Lunĭa este a Sfinţilor Îngerĭ saŭ Voivodĭ şi e bine să se postéscă, fiindcă, când móre omul, atuncea vin Sff. Mihail şi Gavriil, carĭ ĭeaŭ sufletul, cu milă şi blândĭ, ĭar nu mânioşĭ...“ (Gr. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăóniĭ).

„*Hrangheliĭ*, adecă *Arhangheliĭ* saŭ Sfinţiĭ Voivodĭ, 8 Noembre, sînt păzitoriĭ ómenilor dela nascere pînă la mórte...“ (G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

„La *Arhanghel* merg finiĭ la nănaşĭ cu colacĭ micĭ, după ce la Crăcĭun aŭ fost cu colacĭ marĭ“ (R. Simu, Transilvania, c. Orlat).

v. *Colac*.

„Diua când se serbéză Sfinţiĭ *Arhangheliĭ* se dice *hranghel*“ (I. Chirvăsuţă, Tecucĭu, c. Ionăşescĭ).

„Din ceĭ doĭ *Arhangheliĭ*, Mihail are cheile raĭuluĭ, ĭar Gavriil ţine cĭuma de pĕr“ (I. Demetrescu, Brăila, c. Viziru).

Cel maĭ poporan a fost tot-d'a-una *Arhanghelul* Mihail, care el se sub-înţelege tot-d'a-una când e vorba de *Arhanghel* fără nume.

„...cinstitul *Arhanghel*, care, precum bine sciţĭ, cât dicĭ treĭ îţĭ scóte scânteĭa cea de suflet din pĕcătosul de trup...“ (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 11).

„Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cépă, cu castravete şi cu mămăligă gólă, te ducĭ ĭute pĕ copcă, prietene; te ĭea gaĭa fără timp, aghiuţă, or sfântu *aranghĭel* ăl dĕ cere sufletu când e să móră rumânu. Dacă voĭeştĭ să trăĭeştĭ mulţumit, mănâncă ţépăn...“

„Descântec de ceĭ răĭ, adecă când trépĕdă or-şi-ce vită: Ĭa borş şi un cuţit; începe a'l învîrti în óla cu borş, bodogănind: Lunĭ diminéţa saŭ Marţĭ aŭ purces Sf. Voivod *Arhanghel* Mihail să are câmpurile Erusalimuluĭ şi a Garalimuluĭ, de spin şi de mărăcĭune; îndată ĭ-a eşit înainte Precurata fecĭóra Maria şi l'a întrebat: Mihaile Voivodul meŭ! eŭ sciŭ unde mergĭ cu plugul aist de aur, cu boiĭ de aur, cu jug de aur, cu răsteile de aur, cu plazul de aur, cu cotiga de aur, cu rótele de aur şi cu tóte de aur, ca să arĭ câmpiĭ Erusalimuluĭ şi a Garalimuluĭ de spin şi de mărăcĭune; dar eŭ te trimet maĭ întâĭu să mergĭ la gĭoĭana, vita luĭ NN. din satul NN., să o arĭ în inimă eĭ, în maţăle eĭ, în stomahul eĭ, în maĭurile eĭ şi în splina eĭ şi în tot trupul eĭ, dela cap pînă la picĭóre, să o arĭ şi să o curăţescĭ de ceĭ răĭ cu potcitură, de ceĭ răĭ cu întâlnitură, de ceĭ răĭ pe didiochĭu, de ceĭ răĭ pe pismă, de ceĭ răĭ din mâncare, de ceĭ răĭ din răcélă, de ceĭ răĭ din băutură; şi s'o arĭ pînă ce o veĭ face curată ca argintul şi sănătósă ca aurul“ (I. Nuor, Bĕrlad).

Intr'un descântec bucovinén de „cés-reŭ“, adecă de epilepsiă, se descrie:

Arhanghelul Mihail
Cu cal negru pântănog,
Cu noĕ urşĭ,
Cu noĕ ogarĭ,
Născuţĭ
Crescuţĭ
In diua de Sân-Gĭorz făcuţĭ,
Cu paloş de tun,
Cu sabie de fulger
Tăind,
Săpând,
Cés-reŭ căutând.
Dar or-cât o căutat,
Nicăiri nu l'o aflat
Decât numaĭ în trupul luĭ N.

Aflatu-l'o,
Săpatu-l'o,
Tăiatu-l'o,
In cuptior de fier aruncatu-l'o,
Cu cociorvă de fier înturnatu-l'o,
Cu pilug de fier pisatu-l'o,
Din piuă de fier scosu-l'o,
In sită de fier aruncatu-l'o,
Cu dînsa cernutu-l'o,
Cu dînsa vînturatu-l'o...

(Marian, Descânt. p. 79)

Intr'un descântec „de Ĭele“:

Eşiţĭ din mână, trup, nas, picĭor;
Rădicaţi-vĕ şi mergeţĭ uşor;
Daţĭ omuluĭ sănătate,
Că Mihail cu sabia de foc vĕ bate...

(Tocil., Rev. II t. I p. 385)

De aci în popor o interesantă fusiune din *arhanghelul* Mihail şi din vodă Mihaĭu cel vitéz, amîndoĭ caracteristicĭ prin săbiele lor cele grozave. Preutul Colcerĭu din satul Măhacĭu de lîngă Turda scrie:

„La noĭ pînă şi prunciĭ aŭ un cântec de primăvéră, în care dic:

Vino sóre,
Pe răzóre,
Că ţĭ-oĭu da o cingĕtóre!
Una mie,
Una ţie,
Una popeĭ Irimie;
Şi un paĭu,
Şi un maĭu,
Şi sabia luĭ Mihaĭu,
Capul Turculuĭ să-l taĭ!“

Acest „cântec de primăvéră“ nu este însă propriŭ Măhăcenilor. El se aude şi pe aĭurĭ în Transilvania. Un variant de lîngă Sibiĭu sună în următorul mod:

Trecĭ, plóe trecĕtóre,
Că vine sórele
Şi'ţĭ taiă picĭórele,
Cu un maĭu,
Cu un paĭu,
Cu măcĭuca luĭ Mihaĭu;
Sus pe cap,
După cap,
Curge sânge mohorît;
Dâ-mĭ căcĭula
Să prind murga;
Murga a fugit,
Plóea s'a risipit!...

In Ţéra-Românéscă acest cântec a scădut la un fel de parodiă, în care plóia este ameninţată:

Cu căcĭula luĭ Mihaĭu,
Plină cu cojĭ de mălaĭu...

(Cuv. d. bătr. II p. 5)

O ingeniósă legendă, culésă în Prahova (Col. l. Tr. 1882 p. 522 sqq.):

„Se dice că sf. *Arhanghel* Mihail trăĭa odată pe pămînt. P'atuncĭa era şi el ca toţĭ ómeniĭ cu slăbicĭunile lor. Când ajunse flăcăiandru, simţi că'ĭ tăcăe inima după o fetiţă tînără, cu faţa albă ca zăpada, cu obrajiĭ rumenĭ ca ciréşa, cu cosiţa négră ca péna corbuluĭ şi cu ochişoriĭ ca mura câmpuluĭ. Frumósa fetiţă nu se arĕtâ nesimţitóre la ochiĭ dulcĭ ce'ĭ făcea Mihaiŭ — aşa se numĭa sf. *Arhanghel* p'atuncĭa, pentru că nu era încă sfânt — şi orĭ de câte orĭ il vedea trecênd de vale, se făcea că nu-ĭ apă în cófă şi da fuga la fântână, unde Mihaiŭ mânca la fagurĭ după guriţa eĭ. Adĭ aşa, mâine aşa, o duseră eĭ cât o duseră, pînă ce dragostea lor începu să sbârnâie pe la urechile sătenilor, 'şi de! gurele rele, când n'aŭ de lucru, scot fel de fel de vorbe. Mihaiŭ, ca să ĭasă din gura lumiĭ, făcu ce făcu, că fata era maĭ bogată ca el, şi o luâ de nevastă pe Stăncuţa, că aşa se chema drăguţa luĭ. Acuma el credea că are să fie cel maĭ fericit om din lume; dar omul una gândesce şi alta nemeresce: mĭerea Stăncuţeĭ de de'naintea nunţeĭ, după cununiă se prefăcu în fiere otrăvită; din oiţă blândă ajunse scorpie afurisită. Bietul Mihaiŭ nu maĭ putea să'ĭ maĭ între în voe: dicea el hăis, ea dicea cea; dicea cea, ea dicea hăis; dicea el tunsă, ea rasă; dicea el rasă,

ea tunsă; ba raţă, ba răţoiŭ, şi aşa maĭ încolo. Cu tóte astea el suferĭa tot fără să ḑică o singură vorbă: tăcea şi'şĭ vedea de trébă. Dumneḑeŭ, vĕḑênd marea luĭ răbdare, îl făcu sfînt şi 'l însărcinâ ca să ĭea sufletele ómenilor. Cu tótă sfinţenia luĭ, tot n'a putut să scape de rĕutatea nevesteĭ. Ar fi vrut să'ĭ ĭea sufletul, dar nu'ĭ da voe Cel de sus. O duse el, cât o duse; dar dacă vĕḑu şi vĕḑu, se sculâ într'o ḑi de diminéţă, luâ zeghea la spinare, puse mămăligă în traistă şi 'şĭ luâ lumea în cap. Merse, merse ḑi de vară pînă'n séră, şi ajunse de'naintea unuĭ bordeiŭ, unde bătu în uşă.—Cine-ĭ? întrebâ un glas din năuntru.—Om bun, rĕspunse el d'afară. N'avu să aştepte mult, că uşa bordeĭuluĭ se deschise şi un biet muncitor îl pofti înăuntru şi 'l ospĕtă şi'l găzdui. Omul era vesel, că nevasta îĭ făcuse un copilaş frumos ca un bujoraş. La masă, din una din alta, ajunse vorba şi la naş. Atuncĭ sf. *Arhanghel* ceru să'ĭ boteze el copilul. Omul primi cu bucurĭă, maĭ cu samă după ce aflâ că naşul e sfânt, pentru că sf. *Arhanghel* îĭ spuse tot ce păţise şi cum se făcuse sfânt. A doua ḑi merseră la biserică de botezară copilul şi'ĭ puseră numele Ionică. După ce se întórseră a-casă, întinseră masă mare, se puseră rótă împrejur, bĕură şi se ospĕtară pînă séra, pînă ce ĭeşiră stelele pe cer, când se duseră să se culce. Ca dar de botez, după obiceiŭ, sf. *Arhanghel* îl făcu doftor, şi'ĭ dete o sticluţă, ḑicêndu-ĭ: Când te-o chema la vr'un bolnav, să sciĭ că eŭ sînt acolo maĭ din nainte. Cum veĭ întra în casă, să te uiţĭ la mine; şi dacă me'ĭ vedé la capul bolnavuluĭ, să sciĭ că nu'ĭ scăpare; ĭar dacă me'ĭ vedé la picĭóre, să'ĭ daĭ treĭ picăturĭ din sticluţă, şi se face bine într'o clipélă. Cu meşteşugul ăsta de doftor, Ionică se vesti peste nouĕ mărĭ şi peste nouĕ ţĕrĭ, aşa că vestea luĭ ajunse pînă la Craĭ-împĕrat, care zăcea de nouĕ anĭ şi care chiemase pe toţĭ vracĭĭ şi tóte babele din lume fără nicĭ un folos. Auḑind Craĭ-împĕrat de ăst doftor năsdrăvan, care spunea curat dela început de-ĭ scăpare orĭ nu, îl chemâ şi pe el. Cum ajunse acolo, împĕratul îĭ ḑise:—Iacă, dacă me'ĭ scăpa, îţĭ daŭ jumătate din împĕrăţia mea; ĭar de nu, unde-ţĭ stă tălpile picióreIor, ţĭ-o sta capul. Sărmanul Ionică o sfecli, pentru că vĕḑuse pe naşu-seŭ stând grecesce la capul împĕratuluĭ. Dar în primejdia în care s'afla, îĭ veni ce-va în minte. S'apropie de sf. *Arhanghel* şi 'ĭ ḑice: Sfinte naşule, te caută nevasta; e la pórtă... Sfântul *Arhanghel*, cum auḑi de nevastă, o luâ la sănătósa, lăsând în pace pe împĕrat, care se şi făcu sănătos numaĭ decât, şi Ionică se întórse a-casă încărcat de darurĭ..."

Intre înjurăturele poporane „de cele sfinte" nu este uĭtat nicĭ *Arhanghelul*.

Despre lupta *Arhangheluluĭ* cu A r i - p a - S a t a n e ĭ,

v. *Avestiţa*.—*Avezuha*.

[2]**Arhànghel** s. **arànghel**, s. m.; t. famil.: fouet. Am vĕḑut în articlul precedinte, că a r h a n g h e l u l, maĭ cu samă Mihail, pórtă o minunată sabĭă, cu care pedepsesce pe ceĭ reĭ. De aci: „*aranghel* se aplică în Muntenia bicĭuluĭ, căruĭa 'ĭ ḑic s f â n t u *Aranghel*" (Ispirescu ap. Şaĭnénu, Semasiol. p. 115).

v. [1]*Arhanghel*.

Arhi-, préfixe construit avec des noms pour marquer un degré excessif. Grecul *ἀρχι-*, care—întrând în cuvinte ca „arhiereŭ", „arhidiacon", „arhipăstor", „arhistratig", „arhimandrit" etc.,—se

póte adăuga prin analogiă la numĭ pentru a le da noţiunea superlativă de pré-pré, bună-óră: *arhi*-şiret = şiret peste mĕsură.

v. [1]·*Grec.*

Arhidiàcon, s. m.; t. ecclés.: archidiacre. Gr. *ἀρχιδιάκονος.* „Primul diacon pe lîngă un episcop“ (Costinescu).

v. *Diacon.*

Arhiepiscòp. — v. *Mitropolit.*

Arhierèŭ s. **arhirèŭ,** s. m.; t. ecclés.: évêque, prélat. Sinonim cu vlădică. Gr. *ἀρχιερεύς.* Obicĭnuit se ḑice *arhiereŭ* la un episcop fără eparhiă; dar, ca termen general, orĭ-ce cleric maĭ sus de arhimandrit şi pînă la patriarh este *arhiereŭ.* In cronice, *arhiereĭĭ* staŭ tot-d'a-una maĭ pe sus de toţĭ boĭeriĭ.

Nic. Costin, Letop. II p. 52: „văzĕnd Costantin Vodă [Duca] aceste obiceĭurĭ nu bune, aŭ socotit cu *Arhiereĭĭ* ţăriĭ şi cu tot sfatul săŭ şi aŭ legat cu mare blăstem: şi văcăritul şi céra cu miere să nu maĭ fie...“

Ion Canta, Letop. III p. 182: „strin-gĕnd pe toţĭ *Arhiereĭĭ* şi boĭeriĭ ţăreĭ, ĭ-aŭ sfătuit să deslege dajdea văcărituluĭ...“

Axinti Uricarĭul, Letop. III p. 180: „aŭ luat zapiş iscălit de *arhiereĭ* şi de boĭerĭ...“

Ibid. 186: „cu blagoslovenia *arhiereilor* şi cu sfatul tuturor boĭerilor...“

In satira poporană „Pascele Ţiganilor“:

Stancĭul nostru paraleŭ,
Cel maĭ mare *arhireŭ,*
Noĭ Ţiganiĭ ne rugâm
Şi la genuchĭ îţĭ cădem,
Să ne daĭ sfinţia ta
Un popă de unde-va...

şi maĭ jos:

Vĕḑênd Stancĭul paraleŭ,
Cel maĭ mare *arhireŭ,*
Că fiĭ'l ĭubesc mereŭ,
S'a aşeḑat pe ilâŭ
Ca să'l ĭerte Dumneḑeŭ...
(G. D. T., Poes pop. 262)

v. *Arhipăstor.* — *Vlădică.*

Arhierăţèsc (*arhierăţit, arhierăţire*), vb.; être évêque ou prélat.

Dosofteĭu, Synaxar, febr. 25 f. 76 b: „Acesta dintru svinţŭ părintele nostru Ypatie, născutŭ la Chilichiĭa, şi nevoindu-să cu podvigŭ în Galatiĭa, şi *arhierăţăndŭ* în Gangra...“

O formaţiune din arhiereŭ fórte remarcabilă, căcĭ nu s'a născut prin sufixul verbal -esc, de unde ar fi „a arhierì“, ci s'a compus prin alipirea finaluluĭ -ăţesc din verbul „a împĕrăţi“, în care -ăţ- se explică din -at din „împerat“. Astfel *arhierăţesc* ni se înfăţişéză ca o curiósă fusiune din: arhier[eŭ] + [împĕ]răţesc.

v. *Codorişte.*

Arhierèsc,-éscă, adj.; episcopal, appartenant à un prélat. Ce-va a arhiereuluĭ.

Amiras, Letop. III p. 149: „cu toţĭ Episcopiĭ şi Preuţiĭ îmbrăcaţĭ, Episcopiĭ în veşminte *arhiereştĭ...*“

v. *Arhiereŭ.*

Arhierìă, s. f.; t. ecclés.: fonction ou dignité de prélat. Sarcina saŭ vrednicia de arhiereŭ.

Patriarhul Dositeĭu către mitropolitul Atanasie din Ardél (Ciparĭu, Fragmente p. 243): „Trebue *arhieria* ta se propovedueşti cuvântul lui Dumnezeu la Sărbi şi la Ruşi pre limba slovenéscă, éră la Rumâni pre limba rumânéscă...“

v. *Arhiereŭ.*

Arhimandrìă, s. f.; t. ecclés.: archimandritat, abbaye. Mănăstire avênd în capul eĭ un a r h i m a n d r i t. Vrednicia de a r h i m a n d r i t.

Omiliar dela Dél, 1644, p. 229: „derept aĉasta cei sfinţi şi cinstiţi bărbaţi înnainté destoiniciei de episcupie şi pentru preoţie, pentru *arhimandrie*, fugiră la pustie..."

Gavriil Stareţul, circa 1525, copiă maĭ nouă (A. I. R. I, 2 p. 149): „şi aşa se tocmi ca de acum înainte nicĭ o dată în vecĭ în Argeş să nu maĭ fie Mitropolie, ci să fie mănăstire şi *arhimandrie.*"

v. *Arhimandrit.*

Arhimandrit (pl. *arhimandriţĭ*), s. m.; t. ecclés.: archimandrite, abbé, prieur. Ngr. ἀρχιμανδρίτης. Sinonim cu e g u m e n şi cu s t a r e ţ, dar maĭ sus în ierarhiă monacală. Fie-care mănăstire are un s t a r e ţ saŭ e g u m e n; pe *arhimandrit* îl aŭ numaĭ mănăstirile cele maĭ însemnate. Maĭ sus de *arhimandrit* este a r h i e r e u l. La călugăriţe sînt s t a r i ţ e saŭ e g u m e n e s e, nu însă ce-va corespundĕtor unuĭ *arhimandrit.*

Urechiă, Letop. I p. 143: „In anul 7010 prestăvitu-s'aŭ Paisie *Arhimandritul* şi E g u m e n u l mănăstiriĭ Putniĭ..."

v. *Arhimandriă.*

Arhipăstòr (pl. *arhipăstorĭ*), s. m.; t. ecclés.: prélat, prince de l'Eglise. Formaţiune românéscă din a r h i şi p ă s t o r, prin analogiă cu „arhiereŭ" saŭ „arhiepiscop".

Zilot, Cron. p. 89: „Care [Exarhul Gavriil] de fel fiind Român, trăit aicĭ în tinereţile sale, ucenic al vestituluĭ Kesaríe Episcopul Rîmniculuĭ, nu fu reŭ pentru ţéră, căcĭ se arăta *arhipăstor* vrednic şi cu dorire de turma sa..."

Acelaşĭ p. 91:

Dacă eraĭ neputincĭos
Şi vréĭ al trupuluĭ folos,
Arhipăstor nu puteaĭ fi,
Că nu e sórt'a te trufi,
Ci este pildă să te facĭ
Şi celor neputincĭoşĭ vracĭu...

v. *Arhi.* — *Păstor.*

Arhipăstorèsc,-éscă, adj.; épiscopal, appartenant à un prélat. Sinonim cu a r h i e r e s c.

Zilot, Cron. p. 91:

Călugăre! când te-aĭ suit pe scaun *arhipăstoresc*,
Urméză ca să fi sciut canonul Apostolicesc...

Acelaşĭ, p. 88: „dar avea patima ĭubiriĭ de argint, şi'l smintĭa fórte la orânduelile *arhipăstorescĭ*..."

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „să nu se maĭ încredinţeze cărma *arhipăstoréscă* la străinĭ ierarhĭ..."

v. *Arhipăstor.*

Arhipóie. — v. *-óiă.*

Arhistratìg. — v. *Arhanghel.*

Àrhon s. **àrhonda**, s. m.; monsieur, seigneur. Din ngr. ἀρχὸς, ἄρχοντας. Termen din epoca fanariotică. *Arhon* se punea de'naintea numeluĭ boieriеĭ: *arhon* s p a t a r, *arhon* p o s t e l n i c; *arhonda* se întrebuinţa maĭ ales la vocativ.

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul 1863 p. 40):

Şi care nu'ţĭ trecea 'n gând,
Vedeaĭ caftan îmbrăcând;
Şi dintr'un mojic plugar
L'auḑĭaĭ *arhon* ş e t r a r...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 261: „Asta este fórte lesne de făcut pentru un om ca dumnéta, dar nu şi pentru mine. — Dar de ce, *arhonda* ?..."

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujănĭ, sc. 5: „Aĭ gând să șeḑĭ mult, *arhon* Șatrar?...“
v. *Arhontologhiă.*

Àrhonda. — v. *Arhon.*

Arhondàr s. **arhontàr,** s. m.; „pitancier d'un couvent“ (Cihac); „celui qui, dans un monastère, reçoit les voyageurs et pourvoit à ce qui leur est nécessaire“ (Pontbriant). Ngr. *ἀρχοντάρης.* In mănăstirile femeiescĭ este o arhondărésă saŭ arhontărésă.
v. *Arhondăriă.*

Arhondărésă s. **arhontărésă.** — v. *Arhondar.*

Arhondărìă s. **arhontărìă,** s. f.; „pitancerie d'un couvent“ (Cihac); „lieu réservé, dans les monastères, aux voyageurs“ (Pontbriant). Ospĕtăriă monăstirescă. Se ḑicea și arhondăric saŭ arhontăric = ngr. *ἀρχονταρίκι* (Costinescu).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 28: „Merseră să se odihnéscă în chilia stareţuluĭ, ce slujĭa de *arhontăriă*...“
v. *Arhondar.*

Arhondărìc s. **arhontărìc.** — v. *Arhontăriă.*

Arhontologhìă, s. f.; état de noblesse, degré nobiliaire. Dîn ngr. *ἀρχοντολογία.* Termen fanariotic.

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul 1863 p. 40):

Alergând care de care
Să ĭa caftanul maĭ mare,
Măturând tot duprin casă
Și dând pînă la cămașă,
Numaĭ și numaĭ să fie
În rînd l'*arhontologhie*:
Să nu remâe maĭ jos
Decât un altul maĭ prost...

Alexandri, Boĭerĭ și Cĭocoĭ, act. I sc. 7: „dumnéta trăescĭ la moșie, unde eștĭ stăpân cât un Domn și n'aĭ prilej, ca noĭ iștĭ din oraș, a te tulbura de călcările ce se fac ḑilnic în *arhontologhie* și în drepturile nóstre...“

Ion Ghica, Scrisórea XII: „Lucram și luptam nu împins de setea de posturĭ bine plătite, saŭ de dorinţa de ranguri pe scara *arhontologhieĭ*...“
v. *Arhon.*

Ària s. **Àrie,** n. pr. pers. m.; t. d'Histoire: Arius, célèbre hérésiarque. Eresiarh din secolul IV, tăgăduind divinitatea luĭ Crist și afurisit prin Soborul din Niceĭa, dar a căruĭa doctrină a fost îmbrăţișată maĭ târḑiŭ de Goţĭ și de Longobarḑĭ, *Aria* a fost privit tot-d'a-una de biserică, la Românĭ maĭ cu samă, întocmaĭ ca vînḑĕtorul Iuda și maĭ-maĭ ca însușĭ dracul.

Varlam, 1643, I f. 189 a: „Doamne, cine ţ'au ruptŭ veșmântulŭ? Și rĕspunse de dzise: *Arie*, cela ce dzice că nu săntŭ Dumnedzeŭ adevĕratŭ, acela mi l'au ruptŭ...“

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 21: „Pe-tru carele opri pre *Arie* Diaconulŭ și 'l înprăștiè afară de totŭ de besérecă...“

Ibid. p. 604: „cé ce s'au întărit la Nechea să fie deplinŭ, că au stricat spiţele învăţăturii *Arieĭ*, carele aducé de bărfiĭă pentru o fiinţă a Dumnezăirii...“

Antim, Predice p. 91: „[în Nicheĭa, Sf. Nicolae] aŭ înfruntat pre începătorul de eresurĭ pre *Aria* și, ca pre un mincinos și hulitor împotriva dreptăţiĭ, l'aŭ lovit și cu palma preste obraz...“

In vechile crisóve, maĭ ales cele muntenescĭ, *Aria* figuréză fórte adesea în formula de blăstem.

Vlad Vv. Dracul, 1437 (Venelin, Vlaho-bolg. gramaty p. 79), în tradu-

cere: „să fie ca Iuda şi ca *Aria* şi ca ceĭ ce aŭ ḑis: sângele luĭ asupra nóstră...“

De asemenea la acelaşĭ, 1441 (ibid. p. 69): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu *Aria* şi cu toţĭ aceĭ ce s'aŭ lepĕdat de Dumneḑeŭ...“

De asemenea la Dan Vv., 1424 (A. I. R. I, 1 p. 20): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu *Aria* şi cu toţĭ aceĭ ce s'aŭ lepĕdat de Dumneḑeŭ...“

Intr'un manuscript moldovenesc din 1655 (Melchisedec, Notiţe istorice p. 67): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu de treĭ orĭ blestematul *Arie*...“

Intr'un alt text din 1717 (ibid. p. 123): „să n'aibă parte cu Hristos, ce cu Iuda şi cu trecletul *Arie* şi cu toţi cei lepădaţi de Hristos...“

Ca sinonim cu dracul:

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III p. 215): „ĭar care fraţi vor vré să să améstece într'acéle vii, carele mai sus scriem, să hie treclét şi proclét şi anaftima şi negru ca *Arii*...“

v. *Arienĭ.—Blăstem.*

Ariàn (pl. *Arianĭ* s. *Arienĭ*), subst. et adj.; sectaire d'Arius, appartenant à la doctrine d'Arius. Ca adjectiv, se ḑice maĭ mult arienesc. Acela ce tăgăduesce, ca eresiarhul Aria, divinitatea luĭ Crist.

Lexicon Budan: „*Arian* = ceĭ de demult, adecă următoriĭ luĭ Arie; ceştĭ de acum, adecă Unitariĭ, Socinianiĭ“.

Varlam, 1643, I f. 40 b: „Domnul Hristos ĭaste Domnu adevăratŭ, nu-i după darŭ fiĭu lui Dumnedzău, cumŭ dzicŭ *Ariĭanii*, ce după fire...“

Antim, Predice p. 196: „Se turbura linîştea cea bisericéscă de dobitocésca pornire a eresuluĭ arienesc, şi pravoslavia credinţeĭ se lupta de valurile necredinţeĭ...“

v. *Aria.—Arienĭ.*

Ariàş. — v. *Arieş*.

1·Ariă s. **àrie** s. **àre** (plur. *ariĭ* şi *ăriĭ*), s. f.; 1°. aire, grange, 2°. toute surface plane. In primul sens, care este cel de căpetenià, e sinonim cu stodolă şi harman: o împrejmuire în lăuntrul căriĭa se îmblătesc saŭ se trieră bucatele. Latinul ārea saŭ āria, de unde span. şi portug. area, ital. aja, provenţ. eira etc. (Cihac). Forma românéscă cea veche este: *are*, articulat *area*, pe lîngă care ne întimpină însă şi *ariă*. Româniĭ din Bihor rostesc pînă astăḑĭ disilabic: *are* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Intinderea *arieĭ* se ḑice faţă saŭ făţar, une-orĭ făţare, avênd în mijloc un par.

Ion Ionescu, Calendar 1845, p. 185: „Trieratul în Moldova se face în chipul următor. Maĭ întâĭu se pregătesce *ariĭa*, a căriĭa mărime se face de 6 stânjinĭ în tóte lăturile dinpregĭur a paruluĭ bătut în mijloc, şi acésta pentru 4 caĭ, şi de 9 stânjinĭ pentru 8 caĭ. Faţa *arieĭ* se cĭoplesce saŭ prăşesce; după aceĭa, dacă pămîntul îĭ uscat, se cară apă şi se udă, ĭar dacă'ĭ móle, se aşterne pae pe dînsa, se vîră caiiĭ şi o bat bine pînă când remâne netedă şi vîrtósă, căcĭ aşa numaĭ se póte strînge sămînţa curată, fără ţĕrnă. După ce s'aŭ bătut bine faţa *arieĭ*, se mătură şi apoĭ se pun de gĭur împregĭurul paruluĭ din mijloc un rînd de snopĭ, depărtaţĭ de un pas dela par...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 82 b: „Oare-cine va arde o curte oare-caré, sau stogŭ cu *arĭa*, sau casâ, să ĭa certare în 8 aĭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceĭa ce vorŭ aprinde casa omului sau *arĭa* cu păinĭa, sau *arĭa* cu fănulŭ, în pizmâ pentru să'şŭ răscumpere despre vre un vrâjŭmaş ce'i va fi făcut

vre o răutate, pre unii ca aceĭa ca să-i ardzâ în focŭ..."

Dosofteĭu, Liturgiar, 1683 (Slujba antimisuluĭ f. 48 a): „Molitvâ la *arĭa* cĭa cu pâĭne. Domne Dumnedzăulŭ nostru, fântâna bunătăţalorŭ, cela ce poruncişŭ pământuluĭ să scoţâ rodâ, prin a ta milostivire şi bunătate, blagoslovĭaşte şi mulţĭaşte şi *arĭa* acasta şi căratulŭ vipturilorŭ şerbilorŭ tăĭ; împle şurile lorŭ de totâ dulcaţa de rodâ..."

Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688, Os. IX, I:

...ĭubit'ai dări preste toată *arĭĭa* grâuluĭ; *arie* şi téscŭ n'au conoscut pre eĭ...	...dilexisti munera super omnem a r e a m tritici; a r e a et torcular non cognóvit eos...

dar tot acolo şi forma *are*, Matth. III, 11:

...căruĭa e lopata în mâna luĭ, şi vă curăţi *aré* luĭ, şi va aduna grâul luĭ în jitniţă...	...cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit a r e a m suam, et congregabit triticum suum in horreum...

Ultimul pasagĭu sună la Varlam, 1643, II f. 89 a: „acela ce lopata lui ĭaste în mâna lui, şi va răni *aré* sa, şi va aduna grăulŭ său în jitniţa sa..."

Şi maĭ jos, f. 89 b, de doĕ orĭ:

„...ca şi într'o *are* grăulŭ cu plévele...

„... acmu încă eşti î n t r'*are* înpreună cu grăulŭ..."

Ca şi alţĭ substantivĭ începĕtorĭ cu *a-*, cuvîntul *ariă* îşĭ asociază maĭ cu preferinţă pe î n t r u în loc de î n; bună óră:

Dosofteĭu, Paremiar 1683 (Noevrie 8, f. 7 b): „Şi Ghedeon, fiĭul luĭ Ioasŭ, mlătiĭa grâŭ î n t r'*are*..."

Colinda „Pluguluĭ":

Cu stânga pologĭa:
Din polog
Snop,
Din snop clae făcea,
Din clae
F a ţ ă a l b ă de *arie*...
(G. D. T., Poes. pop. 142)

Intr'o variantă a acesteĭ colinde:

Uniĭ seceraŭ,
Uniĭ snopĭ făceaŭ,
Uniĭ cară mocânescĭ încărcaŭ,
La *aria* d e a r a m ă căraŭ,
La *aria* d e a r a m ă
Cu s t â l p u l d e a r g i n t...
(Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 46)

Descântec „de albéţă":

La *aria* cu 'mblătitorĭ o duceţĭ,
Ca 'mblătitoriĭ în grabă
Miĭ şi fărime s'o facă...
(Marian, Descânt. p. 5)

„Nicĭ o dată ómeniĭ nu se culcă pe *arie*, căcĭ cred că pe ea jócă nóptea Ielele, care pocesc ómeniĭ" (Ilfov, în Ţara nouă 1887 p. 100).

La Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Ca la *arie* când vînturâ, paĭele în vînt se duc, ér grâul jos remâne, — o dicĕtóre cam revoluţionară.

Alţĭ proverbĭ:

„Orbul îşĭ caută acul în *aria* cu paele, şi surdul îl povăţuesee unde sună" (Pann, II, 4).

„Decât în faţa *arieĭ* maĭ bine în capul loculuĭ" (ibid. II, 144; III, 118), cu acelaşĭ sens ca italienesce: „pagare insù l'aja = pagare immediatamente o sul luogo ov' è il creditore" (Tommaseo), — dicĕtóre de veche origine italică agricolă.

Lefile şi veniturile 1776, ed. P. Răşcanu p. 41: „Stogurile de fîn ce vor fi aproape de sat să le îngrădéscă, cum şi stogurile ce vor fi departe de sat şi se va fi obicĭnuit ca să se îngrădéscă ĭarăş dator să fie Vornicul

cu sătenii să puie să le îngrădéscă. Asemine să se urmeze şi la *ariile* cu pâne ce vor fi aproape de sat. Ĭar de se va întîmpla stricăcĭune în ţarină, în grădinĭ, în fânaţe şi la *arii*...“

La plural, în graĭu se aude maĭ mult *ăriĭ*.

„Am fost aḑĭ cu cuşca pĕ la *ăriile* Sohăţenilor ş'am prins v'o 12 potârnichĭ“ (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Boierieĭ de jitnicer din Moldova îi corespundea în Ţéra-Românéscă boieria de clucer za *arĭă* saŭ de *arĭă*, literalmente: acela care ţine sub cheiă *aria* = jitniţa.

Aceĭaşĭ sinonimică ne întimpină în Dicţionarul slavo-românesc circa 1670, de origine muntenéscă (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 63 a): „jitniţă, *arie*.

Constantin Brâncovénu, Condica de veniturĭ şi cheltuelĭ, 1694, p. 30: „S'aŭ dat Raduluĭ vel Clucer za *Arie* i luĭ Hasanache Clucer pentru chieltuéla fânuluĭ...“

Bauer, Mém. sur la Val. 1778 p. 60: „Le Vel Kloutziar d'*Aria*. Il étoit autrefois inspecteur des magazins de foin et d'orge, qu'il distribua aux Boyars et aux troupes. Il n'en existe plus aujourd'hui que le nom“.

Arĭă cu sens de suprafaţă netedă în genere:

De la Vrancea, Sultanica p. 170: „Cerul, scuturat, dă în limpede, şi acopere, ca un coviltir argintuit, rotunda *arie* a pămîntuluĭ...“

A. Vlahuţă, Nuvele p. 101: „se uĭtă în sus la crengile negre şi fără nicĭ o frunḑă ale mareluĭ pom, şi se aşeḑă trudit sub straşina'ĭ largă, prin care se cerneaŭ mărunţel raḑele sóreluĭ, presărând *aria* umbrită cu bóbe calde de lumină...“

v. ¹·*Harman.—Făţar.—Felezuesc*...

²·**Àriă**, s. f.; t. d'Astron. popul.—v. ²·*Harman.*

³·**Àriă**, s. f.; t. de Mus.: air, chanson. Curat românesce cântec, fie ca musică, fie ca vorbe. *Ariă* e un italienism, întrodus în graĭu pe la începutul secoluluĭ. Îl are şi Lexiconul Budan: „*Ariă*, cântare frumósă şi cu măiestriă“.

v. *Cântec.—Ḑic.*

Arìce. — v. ¹·*Aricĭu* (p. 1648).

Aricèl (plur. *aricei*), s. m.; petit hérisson, petit de hérisson. Deminutiv din aricĭu. Puĭu de aricĭu.

v. *Aricĭóĭcă.—Puĭu.*

Aricélă, s. f.; t. de Vétérin.: javart, arêtes. O bólă de caĭ, numită şi simplu aricĭu, ér după Cihac (I, 16) şi aricitură.

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.):

„*Aricéla* cailor. Când vre-un cal este aricit la picere de pişat şi de murdarlâc dela grajd, să ĭaĭ o scârnă de om în care să puĭ piper mult pisat şi să'l oblojeştĭ că se tămădueşte...“

v. ⁵·*Aricĭu.—Aricesc.*

Aricèsc (*aricit*, *aricire*), vb. réflex.: gagner une des maladies nommées aricĭu.

v. ⁴⁻⁶·*Aricĭu.—Aricélă.*

Aricèscu (plur. *Aricescĭ*), n. pr. pers. m.; famille noble valaque. Literalmente: posteritatea luĭ Aricĭu.

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 51): „să să ştie ce s'au ales şi Iorgăi logofăt *Aricescul* cu megiĭaşii den Dermăneşti parté lor de moşie de acolo ce să chiamă Dermănésca stănjăni 120, şi pren mijlocul moşii pre lăngă dumbravă pre drumu

ales'au Iorgăi log cu megiĭaşii ĭar stănjăni 120, şi pre la capul moşii despre Prăoviţă ĭar au ales Iorgăi log *Aricescul* cu megiĭaşii stănjăni 128..."

v. [1]*Aricĭu.* — *Aricescĭ.*

Aricèscĭ, n. pr. loc. m. plur.; certains villages roumains. Frundescu (Dict. topogr. p. 11) indică treĭ sate *Aricescì* în Prahova. Literalmente, este plural din A r i c e s c u.

v. *Aricescu.*

Arichìţă, s. f.; t. pastoral: petit-lait pressuré. Se aude în Oltenia. Sinonim cu j i n t i ţ ă. Este deminutiv dintr'un a r i c h e saŭ a r e c h e, care ar puté să represinte un prototip latin a l i c u l a deminutiv din a l i c a. Se scie că latinul „alica" însemna „bouillie de froment" saŭ „fromentée", un fel de zémă próstă (cfr. Pauly, Real-Encykl. ad voc.), despre care Marţial, XIII, 6, dice:

> Nos alicam, mulsum poterit tibi mittere dives...

„După ce păstoriĭ storc caş în cupe, remâne zer, pe care'l fierb şi d'asupra'ĭ ése urdă, ĭar ceĭa ce remâne în fundul căldăriĭ se numesce *arichiţă* (C. Stănescu, Dolj, c. Gogoş).

v. *Brândă.*

Aricìre, s. f.; „action de gagner le javart" (Cihac).

v. *Aricesc.* — *Aricélă.*

[1]Aricìt,-ă, adj.; 1° t. de Méd.: dartreux; 2° t. de Vétérin.: atteint d'arêtes ou de mules; 3° t. d'Agron.: rouillé; 4° maigre, étiolé etc. Este participiul trecut din verbul a r i c e s c, represintând tóte sensurile cele patologice ale cuvîntuluĭ a r i c ĭ u. Astfel un om bolnav de sgaĭbe este *aricit*; un cal bolnav la copită orĭ o vită este *aricit* saŭ *aricită*; o plântă bolnavă de tăcĭune e *aricită*; apoĭ în genere, ca expresiune a uneĭ stărĭ bolnăvicĭóse, orĭ-ce fiinţă fórte slabă se póte dice *aricită.*

Dosofteĭu, Synax. 1683, ghen. 18, despre St. Macarie din Alexandria: „să dusă la pustie adâncă de şedzu şĭase luni acolo, unde sântŭ ţânţariĭ mare ca vĭespile, de 'lŭ înpungĭa şi'l potricăliĭa de-aŭ scosŭ v â r c ĭ preste tot trupul; şi după şĭase luni déca s'aŭ venit la chilie, numaĭ de pre graĭ să cunoştĭa, atâta era de schimosât şi o r b ă l c i t preste tot trupul cât sămăna cu piĭalĭa piluluĭ, aşĭa-ĭ era peliţa *aricitâ...*"

Ibid. fevr. 16, despre St. Marutha: „şi *aricitâ* ţâţa uniĭ femeĭ cu bunătăţ, numaĭ cu sămnatul sfinteĭ cruč o aŭ tămăduit..."

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muzeul istor. din Bucur.), citând cuvîntul după Dosofteĭu, fără însă a aduce vre-un pasagĭu, îl traduce greşit: „*aricit*, rauh, stachelig", adecă „aspru, ghimpos", ca şi când s'ar trage d'a-dreptul din numele animaluluĭ a r i c ĭ u, pe când cuvîntul însemnéză s g ă i b o s.

„*Aricit* se dice la un cal saŭ boŭ ce are a r i c ĭ u, adecă o umflătură cu rană la închieturile de jos dinapoĭ a picĭórelor, din şederea viteĭ într'un loc gunoĭos plin de apă" (P. Huşianu, t. Sculeniĭ).

Balada „Jigmon Craĭu":

> Moţoĭu, Moţoĭaş,
> Domn din Făgăraş
> Câĭne de oraş,
> Săruta-mi-l'aş,
> Pe-un cal *aricit*
> De vine stărcit,
> Făcut pe fugit...
>
> (Ţara nouă, 1887 p. 190)

„Un porc mic și *aricit*...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).
v. ⁴ ⁵ ⁶·*Aricĭu.*

²·**Aricit**, s. n.; t. de Vétérin.: arêtes, mules. Participiul trecut din aricesc luat ca substantiv, în loc de aricélă.
v. *Aricélă.*

Aricitùră. — v. *Aricélă.*

Aricĭóĭcă, s. f., hérisson femelle. Aricĭu de partea femeiéscă.

Aricĭóĭca ocupă un loc fórte interesant în mitologia poporană română. Numaĭ prin concursul eĭ se póte descoperi fabulósa plântă numită Iérba-férelor (Eisenkraut, Ferraria), la atingerea căriĭa ferul se sfărâmă în clipă.

„Iérba-férelor, poporul îĭ maĭ ḑice a feruluĭ, se crede a fi o buruénă ce se găsesce printre alte ierburĭ și cu care se póte strica saŭ descuĭa orĭ-ce încuietură; este de colóre roșiă-argintiă; spre a o găsi, trebue a îngrădi bine cuĭbul uneĭ *aricióice* și a pune la gard un lacăt; venind ea și neputênd întra la puĭ, va alerga și va aduce acea iérbă, care se va găsi apoĭ la ușa îngrădítureĭ...“ (T. Cĭoban, Tutova, com. Fruntișeniĭ).

Deja Enăchiță Văcărescu (Poes. 337) a descris acéstă credință poporană fórte respândită:

— Am să v'arĕt o minune...
— Ce este minunea? spune!
— Vĕ rog, n'o luațĭ drept glumă!
Treĭ aricel fără mumă
Î-am închis cu îngrijire,
Să n'aĭbă loc de eșire:
Numaĭ prin ușă se póte
Eĭ d'acolo a se scóte.
Lacătul nu se descue
Nicĭ cu chee, nicĭ cu cue.
Aricĭóĭca mâniată
A fĭarălor ĭarbă cată,
În tot felul se muncesce
Pîn' în sfîrșit o găsesce,
Buruĭana e micșóră,
Ca rubinul roșióră;
Deschide cum o aduce,
Îșĭ ĭa puiĭ și se duce...

„Se ḑice că ĭérba-férelor se póte căpĕta așa: să se prindă un puĭu de aricĭu, să se bage sub o trócă, pe trócă să se pună o pétră mare; atuncĭ vine mama aricĭuluĭ, aduce ĭérba-férelor la trócă, și tróca cu pétră cu tot sare de pre puĭul eĭ, ĭérba apoĭ remâne lîngă trócă...“ (P. Olténu, Hațeg).

Cu pré-puține varianturĭ, legenda circuléză tot așa în Covurluĭu (c. Foltescĭ), în Tecucĭu (c. Corod), în Gorj (c. Polovragĭ), în Olt (c. Gura-bouluĭ), în Rîmnic-Sărat (c. Tîmboescĭ), în Teleorman (c. Răĭósa), în Prahova (c. Mălăiescĭ), în Brăila (c. Albotescĭ) etc., precum și la Româniĭ de peste Carpațĭ (Făgăraș, c. Vaĭdarecea, Copăcel etc.).

Fondul acesteĭ credințe este de origine italică; dar la vechiĭ Romanĭ nu *aricĭoĭca*, ci gheunóĭa era aceĭa care descoperiĭa Iérba-férelor: „adactos cavernis eorum (picorum) a pastore cuneos, admota quadam ab his herba, elabi creditur vulgo“ (Plin. H. N. X, 20).

La *aricĭóĭcă* în Banat se ḑice aricĭóne (S. Lĭuba, c. Maĭdan).
v. ¹·*Aricĭu.* — *Érba-férelor.* — *-óĭcă.*

¹·**Aricĭu** (plur. *aricĭ*), s. m.; t. de Zool.: hérisson. Mic mamifer insectivor, acoperit în loc de perĭ cu țepușe lungĭ și tarĭ. Lat. hericius = ital. riccio = span. erizo etc. (Cihac). Pe a-locurĭ se rostesce aspirat: *haricĭu* (Transilv., Făgăraș, c. Copăcel). La Macedo-românĭ *aricĭu* și *aritzu* (ἀϱιτζον).

Când îșĭ ascunde sub sine capul și picĭórele, *aricĭul* ne apare ca un mare ghem spinos, pe care nu poțĭ pune mâna și de care se feresc animalele.

De aci:

Proverb: „*Aricĭul* cu meşteşug se prinde şi vrabia cu meĭu.“ (Pann, II, 125).

Locuţiune proverbială: „s'a făcut ghem ca *aricĭul*“ (Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

Cu acelaşĭ sens:

„s'a sgulit ca un *aricĭu*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat);

„s'a stârcit ca un *aricĭu*“ saŭ „s'a sgârcit“:

Descântec de „vătĕmătură“:

Nu rage ca buhaiĭ,
Nu necheza ca caiĭ,
Nu te sgârci ca *aricĭĭ*,
Nu te sbate ca chiticiĭ...

(Albina Carpaţilor 1879 p. 326; Marian, Descânt. p. 254).

Basmul „Picĭ, ramură“ (Stăncescu, Basme p. 17): „Ĭa spune şi tu, măĭ cĭobănaş, o poveste. Ce staĭ stârcit ca un *aricĭu*, acolo?...“

„Par'că'ĭ un *aricĭu*, se dice despre cel sfiicĭos, care vorbesce fără a se uĭta în ochiĭ omuluĭ“ (S. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭuresciĭ).

Când *aricĭul* păşesce, încet şi mândru, nemic nu'l zugrăvesce maĭ bine ca ghicitórea poporană:

Merge paşa pe uliţe
Cu treĭ miĭ de suliţe...

(Revista populară, 1884 p. 45).

In Bucovina aceĭaşĭ ghicitóre:

Hanţul
Sbanţul
Cu o mie de suliţĭ.

(Sbiera, Poveştĭ p. 321).

Altă ghicitóre despre *aricĭu*:

Am un unchĭaş mare
C'o sută d'aracĭ în spinare...

(G. D. T., Poes. pop. 217)

saŭ: „am un moş bătrân şi urcă araciĭ la dél“ (Ispirescu, Pilde p. 43).

Destul de apĕrat prin puternica'ĭ armură, *aricĭul* caută să se asigure şi maĭ bine în cuĭbul ce'şĭ sapă pintre buruĭenĭ sub pămînt, unde pare a fi atât de mulţumit cu al seŭ şi numaĭ al seŭ, încât proverbul dice:

Te resfaţă într'al teŭ
Ca *aricĭu* 'n cuĭbul seŭ...

(Pann, I, 136)

Ţepuşele *aricĭuluĭ* se chiamă ghimpĭ, maĭ propriŭ însă arice.

„Poporul crede că, dacă se împunge cine-va cu ghimpiĭ *aricĭuluĭ*, carnea cea rănită cóce de 9 orĭ pînă ce se vindecă“ (N. Priţescu, Teleorman, c. Pîrlita).

In basme, matahala numită Mama-păduriĭ se descrie în următorul mod: „ea avea numaĭ un ochĭu cât un talger, capul ca o căpiţă, codile ca măturóiele, pĕrul ca aricele, dinţiĭ ca secerele, degetele ca ţepóiele, unghiile ca cósele, picĭórele ca răşchitóre...“ (G. Teodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

Aricĭul scóte un glas, despre care se dice că pufnesce (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noŭ; Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ) orĭ forcăesce (T. Cĭobanu, Tutova, c. Fruntişeniĭ; Fălciŭ, c. Iepureniĭ) saŭ forcotesce (Carare, Iaşĭ, c. Cucutenĭ). Tot aşa se chiamă glasul viedureluĭ saŭ bursuculuĭ, cu care vechile texturĭ şi poporul confundă une-orĭ pe *aricĭu*:

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 310): „хирогрил, viezure, *arič*“.

„*Aricĭul* şi viedurele sînt piez reŭ“ (I. D. Spinénu, Severin), — o credinţă poporană, care dintru 'ntâĭu trebuĭ să fi privit numaĭ pe viedure, căcĭ despre *aricĭu* în parte se dice, din contra, că:

„*Aricĭul* la o casă e cu noroc“ (I. Neculaŭ, Némţ, c. Serbeniĭ).

Româniĭ nicĭ o dată nu omóră pe *aricĭu*, nu numaĭ pentru că el stĕrpesce

unele insecte şi prinde chiar şóreci, dar mai cu samă fiind că jócă un mare rol în cosmogonia poporană. Deja la vechii Greci *ariciul* era privit ca cel mai sciutor din tóte vietăţile: πολλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος ἓν μέγα (Gubernatis, Zoolog. mythology, II, 11; cfr. Hahn, Alban. Mährchen, II, 103), încât nu e de mirare dacă Românul îi atribue, cel puţin în parte, zidirea lumii.

„*Ariciul* a urḑit pămîntul împreună cu D-ḑeŭ“ (M. Ştefănescu, Teleorman, c. Traian).

„D-ḑeŭ a trimis pe *ariciu* d'a urḑit pămîntul“ (P. Dobrea, Muscel, c. Dirmănesci).

„*Ariciul* se ḑice că ar fi urḑit pămîntul cu D-ḑeŭ“ (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescii).

„*Ariciul* a fost întrebat de D-ḑeŭ la facerea lumii, şi pentru aceea e păcat să se omóre“ (C. Dermonescu, Prahova, c. Filipesci; G. Voiculescu, c. Mălăesci).

„Pe *ariciu* ómenii nu'l omóră, căci e de când cu urḑirea pămîntului“ (I. Radescu, Dîmboviţa, c. Titu).

„Fiind că *ariciul* a ajutat la urḑirea pămîntului, este un păcat a'l bate saŭ a'l omorî, ca şi pe un om“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru; I. Bujoescu, c. Tătaru).

P. Ispirescu, Snóve p. 92: „Spun, măre, că Dumneḑeŭ, după ce a urḑit pămîntul cu *ariciul*, avu poftă să facă şi ómeni...“

Despre chipul acelei urḑiri a pămîntului, legenda se desbină în mai multe varianturi.

„Poporul povestesce despre *ariciu* că atunci când a făcut Dumneḑeŭ pămîntul, el a umblat cu un ghem şi a urḑit pînă unde trebue să fie uscat şi pînă unde trebue să fie apă“ (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcineni).

„Se ḑice că *ariciul* dintru 'ntâiu mergea în picióre. Când însă, la urḑirea pămîntului, el a învěţat pe Dumneḑeŭ să facă văi şi munţi, ca să nu fie pămîntul neted, atunci Dumneḑeŭ i-a dat *ariciului* să se pótă face ghem, şi la vale să se dea de-a-róta“ (Mironescu, Némţ, c. Frumósa).

„Când a făcut Dumneḑeŭ pămîntul, nu se pricepea cum să'l aşeḑe ca să'i facă loc, căci pămîntul era mult grozav. Aşa i-a ḑis albinei să se ducă la *ariciu* ca să'l întrebe pe el: ce este de făcut? Când a sosit albina la *ariciu*, i-a ḑis: Bună ḑiua, cumetre! *Ariciul* a respuns: Mulţumim d-tale, cumětră! Da ce vînt a bătut? — Am venit să'ţi ceiu un lucru. — Ce? — M'a trămis Dumneḑeŭ să'mi spui, cum să aşeḑe pămîntul, că e mult grozav şi nu se pricepe cum să'l puie. — Da bine, cumětră, eŭ un biet ghiem ce să sciŭ?... Albina şi-a luat ḑiua bună ş'a plecat. Remas singur, *ariciul* ḑicea: Veḑi! Par'că el nu scie să facă văi adânci şi munţi înalţi!... Când a isprăvit *ariciul* vorba, albina sbărrr dup'o flóre de lubene, unde se pitise ca s'auḑă ce va ḑice, şi s'a dus drept la Dumneḑeŭ să'i spuie...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 117: „*ariciu* iera voinic, cu barba mare, când urḑia Dumneḑeŭ pămîntu, şi chiemându'l să-i ţiie doo ghiemuri, unu dě urḑiélă ş'altu dě bătătură, *ariciu* s'a'nhiorat dě faţa Domnului, a scăpat un ghiem dîn mână: din astă pricină pămîntu dîn lat şi şes cum iera să hiie, s'a scovîrdat şi s'a prefăcut în măluşténuri, văi, văgăuni, colnice, piscuri, munţi, rîpi, mătci, şi Dumneḑěu s'a necăjit şi l'a blestemat să rěmâie ghiem, ş'aşa stă d'atunci...“

O paralelă a legendei cosmogonice de mai sus se găsesce şi la Bulgari (Dragomanov, Malorusskiia predaniia,

Kiev 1876 p. 431); dar acolo personagele nu sînt Dumnedeŭ, albina şi *aricĭul*, ci Dumnedeŭ, albina şi d r a c u l. Dracul este acela dela care albina află pe furiş şi apoĭ destăinuesce luĭ Dumnedeŭ meşteşugul de a aşeda pămîntul. *Aricĭul* dară ţine la noĭ locul demonuluĭ dintr'un mit dualistic despre zidirea lumiĭ; un mit al căruĭ urmărire metodică ne-ar duce, póte, în Persia, urcându-ne pînă 'n epoca zoroastrismuluĭ. Remâne a se cerceta.

Din legenda despre bătrâneţea şi priceperea *aricĭuluĭ* s'aŭ născut la noĭ uniĭ idiotismĭ fórte caracteristicĭ.

„Ăsta'ĭ ca *aricĭul* de când a urdit Dumnedeŭ pămîntul, — se dice de omul mic la stat, dar mare de vîrstă" (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Alexandri, Concina, sc. 2: „sciĭ cu ce semenĭ de-o óră de când te sbucĭumĭ ca un óre-care fost orator la tribună? Cu un *aricĭu* de 60 de anĭ, ce s'ar răstogoli şi şĭ-ar înfige ghimpiĭ seĭ în tóte încercările timpuluĭ de faţă..."

Basmul „Doĕ-spre-dece fete de împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 240): „Flăcăiandrul însă se furişă şi de astă dată de întră în cămara fetelor ca să asculte la sfatul lor. Pare-că'ĭ spusese *aricĭul* la ureche că are să se petrécă între ele ce-va pentru dînsul..."

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ" (ibid. p. 333): „A fost o dată un om. El avea o fată şi un băiat. Şi remâind văduv de muma copiilor, îl îndemnă *aricĭul* să se însóre de a doua óră..."

In ultimele doĕ pasage: „spusese *aricĭul*" şi „îndemnă *aricĭul*" însemnéză întocmaĭ ca: spusese d r a c u l, îndemnă d r a c u l.

Dintr'un alt punct de vedere, înţelepcĭunea *aricĭuluĭ* este lăudată chĭar de Sfinţiĭ Părinţĭ.

Antim, Predice p. 119: „să facem cum face *aricĭul*, că după ce merge la vie, întâĭu se satură el de strugurĭ, şi apoĭ scutură viţa de cad brobónele jós, şi se tăvălesce pre dînsele de se înfig în ghimpiĭ luĭ, şi duce şi puilor..."

Totuşĭ Biserica numĕră pe *aricĭu* între vietăţile cele spurcate.

Pravila dela Govora 1640 f. 49: „cine va mănca lupŭ sau vulpe sau căine sau pisică sau *aricĭu* sau pâlşŭ sau nevăstuică sau véveriţă şi ş'altele altele căte săntŭ necurate..."

Şi 'n medicina poporană, *aricĭul* ţine un loc destul de însemnat.

„Pielea de *aricĭu* se pune pe botul viţeilor ca să nu sugă" (P. Olténu, Haţeg).

„Décă se tund ghimpiĭ de pre *aricĭu* şi se daŭ la oĭ în sare, oile nu maĭ căpiază" (acelaşĭ).

Intre fermece este şi unul: „fapt cu sânge şi cu maţe de *aricĭu*" (G. D. T., Poes. pop. 374).

Pe lîngă seusul seŭ propriŭ zoologic şi pe lîngă cel mitologic, *aricĭu* a dat nascere la o numerósă familiă de cuvinte, despre carĭ a se vedé la locurile cuvenite, precum: a r i c ĭ u ca bólă la om, a r i c ĭ u ca bólă la caĭ şi la vite, a r i c ĭ u ca bólă la plânte, de aci verbul a r i c e s c cu adjectivul a r i c i t, apoĭ a r i c ĭ u ca joc copilăresc şi ca danţ ţerănesc etc. etc.

v. *Albină.* — ²·³ ⁴···*Aricĭu.* — *Aricĭóĭcă.* — *Bróscă.* — *Bursuc.* — *Forcăesc.* — *Mama -păduriĭ.* — *Pămînt...*

²·Aricĭu, s. m.; t. de Mythol. popul.: sorte de Démiurge, consulté par Dieu lors de la création du monde; intelligence créatrice.

v. ¹·*Aricĭu* (p. 1649).

³·Aricĭu, s. m.; t. de choréogr.: 1°. jeu enfantin; 2°. sorte de danse

populaire, imitant les mouvements d'un hérisson.

A r i c ĭ u l fiind simţitor la zingănitul metaluluĭ, care'l pune în mişcare ca şi când ar danţa, copiiĭ ĭeaŭ un cleşte şi un vătraĭu saŭ o tingire, le lovesc cu sgomot şi cântă:

A r i c ĭ u, a r i c ĭ u,
Pogonicĭu,
Du-te la móră
Şi te'nsóră
Şi ĭea fata luĭ Cicóră,
Cu cerceĭ
De ghíoceĭ,
Cu salbă de noĕ leĭ,
Şi ĭea zestre
Noĕ ţeste
Ş'un ogar
După car...

(G. D. T., Proverbe p. 97),

unde d. Teodorescu explică fórte bine pe „Pogonicĭu“ prin: „care mĕsóră pogónele“. Să adăugâm însă că acest epitet face alusiune anume la rolul cel cosmogonic al a r i c ĭ u l u ĭ, care — după credinţa poporuluĭ—umbla cu ghemul la urdirea pămîntuluĭ de către Dumnedeŭ.

v. ¹·*Aricĭu* (p. 1649).

In loc de „Cicóră“ în unele variantĭ se dice:

Şi ĭea fata luĭ N e c ó r ă...

(I. Teodorescu, Ialomiţa, c. Petroĭu)

Din acest joc copilăresc de-a a r i c ĭ u l (I. Maior, Tutova, c. Plopana) s'a născut între ceĭ marĭ petrecerea numită *aricĭu*, maĭ ales articulat *aricĭul*, cunoscută pe la ţéră în România întrégă.

„Intre danţurĭ din popor este şi *aricĭul*“ (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaĭa; G. Ioachim, Covurluĭu, c. Tulucescĭ; G. Alesandrescu, Vasluĭu, c. Tangujiĭ; preut C. D. Gheucă, Iaşĭ, c. Galata).

Descrierea cea maĭ amănunţită a acestuĭ danţ ţerănesc o avem din Oltenia:

„*Aricĭul* se jócă în doĕ felurĭ: 1⁰. Flăcăiĭ şi fetele îl jócă în chip de horă. 2⁰. La nunţĭ, *aricĭul* este un danţ comic: danţuitoriĭ, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înşiĭ a r i c ĭ u, care se întinde imitând întogmaĭ mişcările aceluĭ animal, ĭar lăutarul cântă aria şi cuvintele, toţĭ ceĭ-lalţĭ privind şi făcênd haz...“ (I. Popescu, Dolj, c. Băilescĭ).

Iată şi aria oltenéscă a acestuĭ danţ:

Cuvintele acesteĭ arie sînt:

Ariciu, *aricĭ* pogonicĭ } bis
Ce-aĭ cătat pe-aicĭ? }
Dracul te-a adus pe-aicĭ, } bis
Ariciu pogonicĭ! }
Frunḑă verde sălcióră, } bis
Ariciu pogonicĭ! }
Plécă *aricĭul* la móră, } bis
Ariciu pogoniciu! }

Apoĭ, cu acelaşĭ refren şi cu aceĭaşĭ repetiţiune, urméză:

Plécă astăḑĭ că se'nsóră
Şi ĭea fata luĭ Cicóră;
Frunḑă verde treĭ oglicĭ,
Cu plânticĭ de sfîrc de biciu;
Frunḑă verde dedeţeĭ,
Cu cerceĭ de ghioceĭ, etc.

şi se încheiă cu:

Frunḑă verde zărzăĭel,
Aricĭul e mititel,
Mor fetele după el,
Că e mic şi gĭumbuşel!
(P. D. Cĭocălteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca)

Acest cântec învederéză pe deplin nascerea danţuluĭ poporan din jocul cel copilăresc.

In Moldova, o varianţă coreografică fórte interesantă a *aricĭuluĭ*, însoţită de aceĭaşĭ arià, se chĭamă ş u b e t (T. Speranţă).

v. *Nazaret.* — *Şubet.*

⁴·**Ariciu,** s. m.; t. de Méd.: 1°. herpès, une espèce de dartre; 2°. verrue, durillon. O bólă de pele, care dă acesteĭa un aspect solḑos.

Lex. Budan. 31: „*ariciu*, o sgrăbunţă primejdiósă“.

La Macedo-românĭ *ariciu* însemnéză neg saŭ negel, care prin formă, în adevĕr, se asémĕnă cu un a r i c i u.

De aci adjectivul a r i c i t „couvert de dartres“ saŭ „couvert de verrues“.

v. ¹·⁴·*Ariciu.* — *Aricit.*

⁵·**Ariciu,** s. m.; t. de Vétérin.: 1°. mules, arêtes, queue de rat (des chevaux et des bêtes à cornes). Un fel de bólă de picĭóre la caĭ şi la vite. Sinonim cu a r i c é l ă, cu acea deosebire însă că prin acésta se înţelege bóla în stare acută şi care se vindecă, pe când *ariciu* e cronic, pĕrul ne maĭ crescênd pe picĭorul cel bolnav.

„*Aricĭul* la caĭ vine din sudóre. Când calul asudă tare, stând în loc, sudórea curge pe picĭóre pînă la copită, acolo se strînge şi, fiind fórte ĭute şi sărată, întră prin porĭ împregĭurul copiteĭ, apoĭ se umflă picĭorul la copită, pelea crapă şi dă sânge, carnea se cangrenéză. *Aricĭul* la vite cornute se face la iĭa picĭórelor şi la pântece, de'ntâĭu ca o bolfuşóră saŭ ca o nucă, apoĭ cresce ca un pumn legat de piele numaĭ printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face *ariciu* la copită ca la caĭ, e maĭ primejdios (G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

„Când calul se rânesce la picĭóre, se ḑice că are *aricĭŭ*“ (I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

„*Aricĭul* e o umflătură ce o fac boiĭ ce umblă mult la cărăuşiă. Se face la câte un picĭor“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Broştenĭ).

„*Ariciu* la vite este un fel de sgaĭbă crescênd jos lîngă copită ca un burete“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Să se observe că şi Germaniĭ aŭ în veterinăria lor cuvîntul „Igel“ = a r i c i u; ba şi italienesce aceĭaşĭ bólă la caĭ se chiamă „ricciolo“, literalmente a r i c e l.

Un cal bolnav de *ariciu* este a r i c i t; o vită — a r i c i t ă; ĭar ca verb, calul saŭ vita s e a r i c e s c e.

v. ¹·*Ariciu.* — *Aricélă.* — *Aricit.*

⁶·**Ariciu,** s. m.; t. d'Agron.: sorte de maladie végétale; rouille, surtout

de la vigne. O bólă a plântelor, numită încă t ă c ĭ u n e şi b u r e t e.

„*Aricĭu* pe butucĭ de viiă=der Brand an Reben" (Sava Bărcianu).

De aci apoĭ verbul: a s e a r i c ì şi adjectivul a r i c i t, când o plântă capĕtă acéstă bólă saŭ—altfel ḑicênd—se b u r e ţ e s c e.

G. Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. la Gazetă No. 41, 1847): „Cĭorlanĭ, ciriteĭe, tufarĭ se ḑice când arboreiĭ mâncaţĭ de vite agĭung a se a r e c i (cangrenà)".

v. [1]·*Aricĭu.*—[2]·*Burete.*—[2]·*Tăcĭune.*

[7]·**Aricĭu,** s. m.; t. de Botan.: Echinops, boulette. Nume de plântă, întrebuinţat maĭ în speciă la Româniĭ din Banat.

D. S. Mangiucă (Botanica românéscă, in Familia 1874, p. 586) constată existinţa şi explică originea acesteĭ numirĭ:

„In 23 sept. 1874 fiind eŭ într'o comisiune ambulatóriă de pădure în procesul urbarial al comuneĭ Gherlişte, şi ajungênd comisiunea la punctul maĭ înalt în pădure la livéda numită Polumb, vĕḑuĭ în livédă un loc plin de acéstă plântă. Decĭ întrebaĭ pe 6 locuitorĭ din Gherlişte, carĭ aşteptaŭ acolo, cum se chiamă acea plântă, la ce eĭ respunseră: *Aricĭu*, de óră-ce este învelită ca un a r i c ĭ u şi daca 'ĭ rupĭ códa nu sciĭ unde'ĭ este capul. De faţă aŭ fost d. At. M. Marienescu, Ión Popovicĭu, Ivaşcu parocul, apoĭ Pavel Lepa judele comunal din Gherlişte. La vre-o doĕ ḑile după acésta venind înapoĭ la Oraviţa, am căutat în vorbarĭul etimologic botanic: ce însemnéză grecesce echinops? şi spre mare surprindere a mea am aflat, că echin însémnă a r i c ĭ u şi ops prospect, formă. Drept aceĭa numirea românéscă de *aricĭu* a acesteĭ plânte trebue să fie fórte veche şi tradiţională, de óră-ce corespunde conceptuluĭ vechĭu grecesc, şi nu póte fi numire de întîmplare..."

Să se noteze că şi franţusesce acéstă plântă se chiamă „tête h é r i s s o n n é e".

v. [1]·*Aricĭu.*

[8]·**Arìcĭu,** n. pr. m. loc. Numele unuĭ sat în Rîmnic-sărat, numit înainte P u ţ u l-a r i c ĭ u l u ĭ (Frunḑescu).

v. [1]·*Aricĭu.*

[9]·**Arìcĭu,** n. pr. m. pers. — v. *Aricescu.*

Aridìc. — v. *Rădic.*

Arienèsc,-éscă, adj.; appartenant à la doctrine d'Arius.

v. *Arian.*

Arièni s. **Arènĭ,** n. pr. loc. m. plur.; nom d'un endroit historique. O localitate fórte memorabilă, maĭ ales prin peirea luĭ Despot-vodă.

Urechiă, Letop. I, p. 184: „Atunce Despot-vodă, dacă aŭ văzut că l'aŭ viclenit toţĭ boĭeriĭ şi l'aŭ părăsit toţĭ slujitoriĭ, şi ţéra s'aŭ rădicat asupra luĭ, şi nădejde de ajutor de unde-va dela prietinul seŭ Laski nu'ĭ vine, aşa văzând perirea sosită asupra capuluĭ seŭ, îmbrăcat Domneşte, aŭ eşit a f a r ă d e n c e t a t e m a ĭ s u s d e S u c é v a l a *Arenĭ*, unde era ţéra adunată să se închine Tomşiĭ..."

A doua óră *Arieniĭ* se menţionéză în Cronice pe la 1691:

Nic. Costin, Letop. II p. 42: „în S u c é v a aŭ făcut [Ioan Sobieţki] ocop pe gĭur c a p i ş t e a A r m e n é s c ă d e s p r e *Arénĭ*, şi acolo şĭ-aŭ aşeḑat oastea de aŭ ţinut târgul Suc éva..."

Arieniĭ dară, *Arĭani* (Ариани) după

Mss. No. CCXXXVIII p. 120b din biblioteca Academieĭ Române, era ca un fel de mahală a Suceveĭ, vechea capitală a Moldoveĭ, şi anume despre partea unde se afla biserica A r m e n i l o r. Se scie că la Românĭ: „numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca şi când eĭ ar fi ereticĭ a r i e n ĭ“ (Melchisedec, Chr. Romanuluĭ, I p. 33). Aşa dară numele *Arienĭ* însemnéză pe ereticĭ de aĭ luĭ A r i a, A r i a n ĭ.

v. *Aria.* — *Arian.* — *Armenesc.*

Astădĭ acéstă localitate nu maĭ există. Iată ce ne scrie d. S. F. Marian: „Numaĭ amintirea s'a păstrat pînă astădĭ în numirile *Arenĭ* şi P o d u l-*Arenilor*. *Arenĭ* se numesce o bucată de ţarină în partea despre médiḑi-apus a oraşului Sucéva, în nemijlocita apropiere a acestuĭa; ĭar P o d u l-*Arenilor* se numesce un pod simplu de pétră, peste care merge drumul mare saŭ împĕrătesc spre Transilvania şi peste care se trece tot-o-dată şi 'n ţarina numită *Arenĭ*. Pe ţarina acésta, care lung timp a fost imaş, când s'a arat vor fi acuma vr'o 30—40 de anĭ de atuncĭ, s'aŭ aflat o mulţime de dărḑĭ, frânturĭ de săbiĭ şi multe alte obiecte de resboĭu. Tot pe acéstă ţarină, şi anume în partea despre oraş, se află şi acum vr'o câte-va fântânĭ, a căror zidire arată că sînt fórte vechĭ. La una este un stâlp mare de pétră, pe care e săpată marca Moldoveĭ...“

v. ¹·*Armén.* — *Sucéva.*

Arièş, n. pr. m. loc.; t. de Géogr.: Aranyos, rivière en Transylvanie. Rîŭ în Ardél, care trece prin Turda şi se vérsă în Murăş. In năsipul luĭ se găsesce aur, de unde 'ĭ vine numele unguresc A r a n y o s, literalmente „auros“, ĭar de aci forma românéscă maĭ veche *Arenieş* şi apoĭ, prin muĭarea nasaleĭ, *Arieş*.

Fragment geografic din sec. XVII (Cipariu, Archiv p. 434): „cură în jos o apă foarte frumoasă, caré se chémă *Areniaş* şi'i zic a p ă - p o l i i t ă...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 527: „Maĭ sus, pe apa *Arieşuluĭ*, — carele, eşind apoĭ din strîmtórea munţilor, curge spre resărit, pe lîngă Turda, — maĭ sus pe *Arieş* se vĕd satele Câmpeniĭ, Ponórele, Scărişóra...“

v. ¹·*Criş.* — *Olt.* — *Turda.*

Arìete. — v. ¹·²·*Arete.*

Arimbàşă. — v. *Harambaşă.*

Arìn. — v. ¹·*Anin.*

¹·**Arìnă**, s. f.; petit bois, bosquet. O formaţiune din a r i n „aune“, ca şi cuvîntul ce urméză maĭ jos. Literalmente însemnéză a r i n i ş, de unde însă a trecut la un sens maĭ general. Se aude în Moldova.

„Pe la noĭ *arină*, ca şi r e d ĭ u şi ţ i g l ă, se chĭamă o pădure tînără saŭ n u i e l ă r i ă“ (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stânişescĭ).

v. ²·*Arină.* — ¹·*Anin.* — *Redĭu.*

²·**Arìnă** (plur. *arine*), s. f.; t. de Botan.: grain d'aune. Aşa se chiamă, maĭ ales în Bucovina, bobiţe de a r i n, carĭ se folosesc de către ţerance la vĕpsirea sculurilor.

S. F. Marian, Chromatica p. 45: „De multe orĭ însă întrebuinţéză, în loc de scórţă, *arine*, adecă bobiţe de arin negru, căcĭ *arinele*, după cum spun Româncele cele experte, daŭ o negrélă cu mult maĭ bună. Destul atâta, că cu negréţa acésta, fie din *arine*, fie din scórţă de arin-negru şi de prun amestecate cu calacan, negresc nu nu-

maĭ diferite lâneţe, ci şi mantale şi sumane...“

v. ¹·*Anin*. — ¹·*Arină*.

³·**Arină**, s. f.; sable. Latinul arēna, trecut de asemenea în spaniόla, italiana, provenţala. Sinonim cu năsip şi cu prund, împrumutate dela Slavĭ.

Lexicon Budan: „*Arină* = prund, năsip, ţirfă“.

Peste Carpaţĭ se aude une-orĭ şi sinonimul unguresc homoc.

Arină ne întimpină des în vechile texturĭ.

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LXXII:

...şi ploa spr'inşi ca pulbere peliţe, ca *arina* maireei..	...et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam marium...

Tot aşa la Dosofteĭu, 1680, ps. LXXVII: „şi ploâ preste dânşiĭ ca pulberĭa cărni, şi ca *arina* măriĭ...“, unde la Coresi, 1577: „ca năsipul măriei pasâri cu péne“, ĭar la Silvestru, 1651: „ca năsipul măriei pasări zburătoare...“

Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXVIII:

Număra-ĭ-voĭu pre înşiĭ, şi maĭ cu asuprâ decât *arina* înmulţâ-săvor...	Dinumerabo eos et super arenam multiplicabuntur...

Acelaşĭ, Paremiar 1683, Luni a 5-a f. 5 b, Genes. XIII, 16:

Şi voĭ face sămânţa ta ca *arìna* măriĭ; de poate cine-va să numere *arìna* măriĭ, şi sămânţa ta va număra...	Et faciam semen tuum, sicut arenam terrae. Si potest aliquis dinumerare arenam terrae, et semen tuum dinumerabitur...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „năsipul“.

Acelaşĭ, 1673, f. 138 b:

Cînd aŭ potprit marĭa ca'ntr'un foale,
De ĭ-aĭ trecut preste-*arìnâ* moale...

Ibidem f. 139 b:

Ca *arìna* măriĭ sta de multe
Pasărĭ preğurĭ tabără nezmulte,
De mîncară și să săturarâ
Și gingășitura nu'ș uĭtarâ...

Intr'un bόcet din Basarabia:

Unde mi te pornescĭ?
Unde călătorescĭ?
Pe drumurĭ de *anină*
Mergĭ în ţară străină...
(Burada, Datine p. 129)

anină este învederat o formă asimilativă din *arină*, întocmaĭ ca „cunună = coronam“ „senin = serenum“ etc. In acelaşĭ mod din *arină* „sable“ vine adjectivul arinos, asimilat une-orĭ în aninos, şi verbul arinez.

v. *Aninόsa*.—*Năsip*.

Arìnde. — v. ¹·*Anin*.

Arindéua, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse populaire valaque.

v. *Irindéua*.

Arìne. — v. ¹·*Anin*.

Arinèt. — v. *Crină*.

Arinèz (*arinat*, *arinare*), vb.; sabler, sablonner. Lex. Bud.: „*arinez*, arena tero vel lavo“.

v. ³·*Arină*.

¹·**Arinìş**. — v. *Aniniş*.

²·**Arinìş** (pl. *arinişurĭ*), s. n.; désert, endroit sablonneux. Din arină „sa-

ble", prin sufixul -iş ca şi'n sinonimiĭ năsipiş şi prundiş.

C. Negruzzi, Scrisórea XXIV: „istoria luĭ Napoleon, a acestuĭ uriaş ce a resturnat faţa lumiĭ şi pre care l'am urmat în *arinişurile* Egiptuluĭ şi în troĭenele zăpeḑilor Rusieĭ..."

v. [3]*Arină.*

Arinòs, -ósă, adj.; sablonneux, sableux. Prundos. Năsipos.

v. *Aninósa — [3]Arină. — Arinósa.*

Arinósa s. **Arirósa,** n. pr. loc. f. artic. Tot una cu Aninósa, formă adjectivală articulată din arină „sable", *literalmente* „la sablonneuse".

Ca nume de rîuleţ:

Act moldovenesc din 1761 (Cond. Mss. a Doljescilor No. II p. 296 în Arch. Stat.): „un vad de moară în fundul *Arinoasei...*"

Prin asimilaţiune rotacistică *Arirósa* ne întimpină deja la Bogdan-vodă, 1515 (Cond. Doljescilor No. II p. 388), în traducere veche: „o bucată de locu din hotar Stănceştiĭ între Bohonca şi între *Ariroasa...*"; şi maĭ jos: „peste codru păn la *Ariroasa*, unde cade părău Bujorului la *Ariroasa*, deci în jos matca *Ariroasăĭ* unde să înpreună *Ariroasa* cu Bohonca..."

v. [1]*Aninósa.* — [3]*Arină.* — N.—R.

Arìng } v. *Hăring.*
Arìngă }

Ariòc. — v. *Uruĭoc.*

Ariòr, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. — v. *Alior.*

Arióră, n. pr. loc. f.; une colline en Valachie. Ca deminutiv din arìă, prin sufixul -óră = -ola, corespunde latinuluĭ areola.

„*Arióră* se chiamă o colină în comuna Beceniĭ, acoperită cu fâneţe şi pădure" (B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. Mss. al distr. Buzeŭ).

v. [1]*Arìă.*

Arìpa-câmpuluĭ, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: héros légendaire, sorte d'Hercule. Intr'un basm din Banat, fórte bine reprodus de d. A. Tuducescu (Tribuna din Sibiĭu, 1885 NNo. 218-28), smeiĭ furând sórele, luna şi stelele, le scapă dela eĭ fĕtul-logofĕt *Aripa-câmpuluĭ*, după un lung şir de lupte, carĭ reamintesc cu atât maĭ mult anticul mit al luĭ Ercule, cu cât eroul, deşi adesea ar puté să se odihnéscă şi să'şĭ priméscă resplata vitejieĭ, totuşĭ nu se opresce pînă a nu isprăvi întregul lanţ al isbândelor. Acéstă legendă însă nu se întemeĭază pe un prototip elenic, ci pe o redacţiune latină a mituluĭ luĭ Ercule. Numele *Aripa-câmpuluĭ* însemnéză pe protectorul agricultureĭ, după cum era Ercule numaĭ la Latinĭ, nicĭ o dată la Grecĭ (Cox, Myth. of the aryan nations, II, 56). Ce-va maĭ mult; însuşĭ numele curat italic al luĭ Ercule: Semo Sancus (semen, sancire) exprimă tocmaĭ aceĭaşĭ noţiune de „agri custos" ca şi *Aripa-câmpuluĭ* (Bréal, Hercule et Cacus în Mélanges, p. 48 sqq.).

v. *Ana. — Arăpuşcă. — Idră. — Iorgovan. — -ilă. — Inima-pămîntuluĭ...*

Arìpa-òilor. — v. *Aripă.*

Aripàre. — v. *Aripat.*

Arìpa-Satàneĭ. — v. *Avestiţă.*

Aripàt, -ă, adj.; ailé. „Care are aripĭ" (Costinescu). Formaţiune participială din aripez, pe când din aripesc se forméză aripit.

Maĭ de loc nu se aude în graĭu, fiind înlocuit prin compusul î n a r i p a t.

v. *Aripit.*

Arìpă s. **àripă** (plur. *aripe*, *aripĭ*); s. f.; 1⁰. aile; 2⁰. nageoire (de poisson); 3⁰. protection, abri; 4⁰. flanc ou aile d'une armée; 5⁰. aile d'une église; 6⁰. volant d'un moulin; 7⁰. garde-crotte. La plural se rostesce maĭ obicĭnuit *ăripĭ*, pe a-locurĭ *arichĭ* şi chĭar *a-ripchĭ*.

Ca sens fundamental, *aripă* este una din părţile corpuluĭ cele menite pentru sbor şi carĭ sînt tot-d'a-una cel puţin doĕ: *aripa* pasereĭ; *aripa* liliaculuĭ; *aripa* fluturuluĭ; *aripa* musceĭ; a ţînţaruluĭ etc.

Cu acest înţeles:

Doĭnă din Ardél:

Fă-mĕ pasăre de-argint
Cu *aripile* de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-ĭ dor...
(J. B. 124)

Care era mirele
Înălţa umerile,
Ca şoĭmiĭ *aripile*
Când îĭ bat vînturile...
(St. Negoescu, Rimnic-sărat, c. Bogza).

Balada „Şoĭmul şi flórea fraguluĭ":

Cât am pus în gândul meŭ
Pe-o *aripă* să te ĭeŭ...

Balada „Todoriţă şi moşnégul":

Arcul ĭute-aş încorda,
Aripa ţ'aş săgeta
Şi în braţe mĭ-aĭ cădé...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 19)

A se înaripa saŭ a căpĕta puterea de a sbura, se ḑice: a face *aripĭ*.

Proverb: „Dacă f a c e puĭul *aripĭ*, nu'l maĭ găsescĭ la cuĭb" (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. t. 5 p. 153).

De asemenea: a prinde la *aripĭ* (T. Codrescu, Dialogurĭ).

Pentru mişcarea *aripelor* se ḑice: a bate din *aripĭ*.

Balada „Corbac":

Iată, mări, că 'ntr'un nor
El zărĭa un corbuşor
Ce pe sus tot cronconĭa
Şi din *aripĭ* tot b ă t e a...

Cu acelaşĭ sens, dar maĭ puţin poporan: a v î n t u r a.

C. Conachi, p. 121:

Nu pot sci cu hotărîre vremea cât am petrecut;
Dar or cât aŭ fost de multă, o minută mĭ-aŭ părut!
Atuncĭ aŭ sosit şi somnul, cu ochiĭ împovoraţĭ,
De o lene-adormitóre cu totul însărcinaţĭ:
Şi v î n t u r â n d din *aripă*, îndată am adormit...

Prin asemenare de formă şi de funcţiune, se chiamă *aripĭ* şi membranele cele de înnotare la pescĭ.

Lex. Bud.: „*Aripă* = pinna, Flossfeder".

Termenul însă maĭ întrebuinţat e deminutivul a r i p i ó r ă.

Paserea adăpostindu'şĭ puiĭ sub *aripele* sale, de aci sensul figurat de p r o t e c ţ i u n e.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 266: „de câte ori vruĭu să adun coconii tăi, cumu'ş adună o găină puii suptŭ *arepile* sale..."

Dosofteĭu, 1673, f. 96 a:

Petrecînd în casa ta 'ntr'acoperemînt,
Supt sfînta ta *àripă*, vĭaţă pre pămînt...

Zilot, Cron. p. 15: „Decĭ, fraţilor, fericesc pe aceĭa care le au slujit norocul a lăcui în nisce pămînturĭ ca acelea, umbrite supt *aripele* drepteĭ ocârmuirĭ..."

C. Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „de abia apucasem a adormi, şi un

vis fantastic veni şi'şĭ puse asupră'mĭ negrele sale *aripĭ...*"

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 10: „Îndură-te, Dómne, de pămîntenii Măriei-tale şi le deschide *aripă* de apărare..."

O admirabilă imagine la Négoe Basarab, circa 1515 (A. I. R., I, 2 p. 127): „lacrimele sînt *aripele* pocăinţeĭ..."

Nu maĭ puţin frumos la Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 60 a: „norocul cu *arìpĭ* şi fără picoare ĭaste, de tot a zbura şi dela om a să duce poate, ĭară de tot pre cine-va a să pune şi pre dănsul a lăcui nu poate..."

Alte locuţiunĭ metaforice:

„Ḑicĕtóre: calul e *aripa* omuluĭ" (I. Georgescu, Trans., Făgăraş, c. Scoreĭu; P. Michăescu, Brăila, c. Ḉécâru).

„Poporul ḑice că: calul este *haripele* omuluĭ" (B. Ţuţuĭanu, Muscel, c. Valea-mare), — unde e de observat nu numaĭ aspiraţiunea, dar maĭ ales forma singulară masculină *aripe*.

Doĭnă din Banat:

Dragostea'ĭ un lucru mare:
Ea sbóră şi *aripĭ* n'are...
(S. Lĭuba, c. Maĭdan)

C. Conachi, p. 235:

Abĭa somnul îmĭ închide genile cu lăcrămare,
Şi amoŗĭul mi s'arată cu *aripĭ* dizmerdătoare...

Bolintinénu, „Mórtea":

Bóle furióse,
Bóle gălbegĭóse,
Din *aripĭ* plesnind,
Ca ĭesme rînjind...

In mitologia poporană:

„Smeul este un şarpe mare cu *hăripĭ...*" (M. Rădulescu, Dîmboviţa, c. Finta).

„Smeiĭ sînt cu *haripĭ...*" (D. Popescu, Dîmboviţa, c. Băleni-Serbĭ).

„...despre balaurĭ se spune că sînt un felĭu de şerpĭ fórte marĭ cu *aripchĭ...*" (G. Baltă, Némţ, c. Bistricĭóra).

Ca şi smeiĭ saŭ balauriĭ, tot aşa şi caiĭ Feţilor-logofeţĭ sînt maĭ tot-d'auna cu *aripĭ.*

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 3): „un cal gras, trupeş şi c u p ă t r u *aripĭ...*"

In iconografia creştină, îngeriĭ şi draciĭ sînt de o potrivă înzestraţĭ cu *aripĭ,* fără carĭ — se vede — n'ar puté străbate văsduhul.

In graĭul ostăşesc — ca şi lătinesce: „alae exercitus" — se chiamă *aripĭ* cele doĕ extremităţĭ, la drépta şi la stânga, a uneĭ d r â m b e, adecă a unuĭ corp de armată, al căruĭa centru se ḑicea altă dată t e m e ĭ u.

Miron Costin, Letop. I pag. 293: „D r ă m b a cea de oştĭ, care era orănduită spre Sucéva, aŭ cuprins căt ţine Soroca şi ţinutul Iaşilor până în tărg în Iaşĭ, Hotinul, Dorohoĭul, Hărlăul şi Cernăuţiĭ până în cetatea Suceviĭ, t e m e ĭ u l, ĭar *aripele* pănă în munte agĭungea..."

Acelaşĭ, Letop. I p. 312, vorbind despre bătălia dela Finta între Mateĭu Basarab şi Vasile Lupul: „den dirépta aŭ pus Curtea, ce se zice la dănşiĭ Roşiĭ, şi altă oaste de ţéră, şi aŭ pus o sémă de pedestrime Siĭmenĭ, şi acea *aripă* era împrotiva Moldovenilor..."

Nic. Costin, Letop. II p. 40: „[Cantemir-vodă] mare vitejie aŭ arătat la acea *aripă* dincotro aŭ dat el năvală asupra Leşilor..."

I. Neculce, Letop. II p. 288: „Nemţiĭ încă aŭ sosit cu tabăra lor, şi silĭa cariĭ de cariĭ oastea să apuce maĭ curănd la pod, şi nu se bătea t e m e ĭ u l oştilor, numaĭ *aripile* se hărăţĭa..."

Aripĭ există şi 'n architectura bisericéscă.

„*Aripa* bisericeĭ = stréşina dela cel maĭ de sus turn“ (Costinescu).

„*Aripa* bisericeĭ = pteroma“ (Bobb).

La o móră, *aripă* este un termen tecnic, avênd în graĭul poporan o mulţime de sinonimĭ: fofézā, cupă, limbă, săgétă...

„La o móră de vînt în grindeĭu sînt aşeḑate *aripele* pentru vînt, prin ajutorul cărora róta-cu-crâng macină...“ (C. Georgescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„...grindeĭul stă cu un capĕt pe un perete al moriĭ şi cu cela-lalt pe altul, prin care este scos afară ca de 6 palme, în care staŭ înfipte treĭ lemne lungĭ numite colurĭ, ĭar în cele doĕ capete a fie-căruĭ col staŭ *aripile* moriĭ; sînt morĭ şi cu opt *aripĭ*...“ (N. Bălăuţ, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

„La móră, în amnare sînt băgate *arepile*, ce sînt ţepenite prin nesce icurĭ ce se numesc pene...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La descrierea uneĭ morĭ pe apă: „róta din apă se face cu 10—12 cupe saŭ *hăripĭ*, în carĭ isbesce apa...“ (I. Enăchiescu, Muscel, c. Mihăescĭ).

„La o móră pe apă róta din afară are 6 crucĭ şi 6 colacĭ; în tot colacul sînt aşeḑate 6 *arichĭ*“ (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

„La o móră, *aripile* ce se învîrt prin apă se chiamă şi limbĭ“ (N. Sânzian, Haţeg).

„La o móră *aripele* se chiamă şi fofeze“ (I. Prodănescu, Covurluĭu, c. Siviţa).

„*Aripele* moriĭ se chiamă colurĭ saŭ fofezĭ“ (N. Crivăţ, Tecucĭu, c. Fundeniĭ).

„La *aripele* moriĭ se ḑice şi săgeţĭ“ (I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

Costinescu, Vocab. I, 67: „*Aripa* roţiĭ=fofézā dela rótă în care bate apa“.

v. *Móră*.

Aripă este un termen tecnic şi la căruţă.

„Scândurile cele care apĕră a nu sări glodul în căruţă se chiamă *arichĭ*“ (M. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Costinescu: „*Aripa* trăsureĭ=apĕrătórea de d'asupra rótelor, care apĕră de noroĭu“.

v. *Car*.

In vechile texturĭ e fórte désă forma cu *e* în loc de *i*: *arepă*.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Ps. XVI: în coperemăntul *arepiloră* tale coaperi-me...	...in tegmine alarum tuarum protege me...
XVII: zbură spre *árepile* văntului...	...volavit super pennas ventorum...
LIV: şi ḑiş: cine da-mi-va *arepi* ca porumbilor...	...et dixi: quis dabit mihi pennas sicut columbae...
LVI: şi întru umbra *arepilor* tale nădăescu-me.	...et in umbra alarum tuarum sperabo.

Coresi, 1577, ps. CXXXVIII:

Să luare *arepile* méle mănecatŭ şi întra-voĭu în fundulŭ măriei...	Şi recipiam pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris...

nnde la Silvestru, 1651: „Să aş lua *àrepile* zorilorŭ şi aş lăcui în marginĭa măriei...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 7: „rugâcĭuné trézvâ mai bune *àrepi* are decâtŭ însuşŭ văntulŭ; şi mai ĭuşoare *arepi* au acéstě şi bunâtâţi, că de acéste *arepi* şi Dumneze-

esculŭ Davidŭ prorocŭ rugà să i se dé lui, căndŭ grăiïa: cine'mŭ va da *arepi* ca porumbilor și să zborŭ să răpausŭ..."

Moxa, 1620, p. 354: „unŭ vulturŭ bâté cu *arepile* și aducïa văntŭ..."

Ibid., p. 368: „văzu unŭ vulturŭ de supra lu Martianŭ de'șŭ tinsése *arepile* de'lŭ umbriïa..."

Noul Testament 1648, Matth. IV, 5:

...luo sus pre el diavolul întru svânta cetate și'l puse pre elŭ spre *arepile* besérecii...	...assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem et statuit eum super pinnaculum templi...

grecesce: ἐπὶ τὸ πτερύγιον.

Sf. Ioan Crisostom, text din secol. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 573): „Cornilie bine rugăndu-se și pocăindu-se, milosteniïa lui și eftiniïa'i *arèpi* avurâ, cum zice: rugăciunile tale și milosteniïa suirâ-se la ceri, ïară de n'arâ fi avutŭ milosteniïa *arèpi*, n'arâ fi zburatŭ la ceri..."

Către acéstă formă cu *e* aparține și termenul cïobănesc *arépă*:

„Când se pășunéză oile și cïobaniï voesc a le întórce, li se dice la marginea oilor: *arépă...*" (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

„Locul îngrădit, unde staŭ oile în timpul nopțiï, se dice *aripa*-oilor" (V. Popescu, Tecucïu, c. Boghescii).

Ajungênd acum la originea cuvîntuluï, nu ne vom opri cătușï de puțin nicï asupra derivațiuniï sale din elenul ῥιπή „élan" (Rösler), nicï asupra aceleïa din maghiarul röp „vol" (Cihac). Acéstă din urmă, maï cu samă, păcătuesce prin nescirea că *aripă* se află nu numaï în dialectul daco-român, dar și'n cel macedo-român, cu care Unguriï nicï o dată n'aŭ avut a face. Forma macedo-română este àrpită (Dr. Obedenaru) saŭ aràpită (Miklosich), pe lîngă care se aude și *aripă*, la plural *arichï*, de exemplu pe la Crușova se dice: „fudzïa canda ira om cu *arichï*" (M. Iuța). Aceïașï formă cu -tă o avuseseră și Istriano-româniï, de vreme ce dînșiï, deși aŭ perdut cuvîntul și l'aŭ înlocuit prin slavicul „krilo", totușï ï-aŭ adaus acestuïa pe acel -tă: krelută (Miklosich). Etimologia cea corectă este dară aceïa a Lexiconuluï Budan: din latinul ālipes, ālipedem, cu sensul adjectival de „sburător", „volant", „rapide". Din nominativul „alipes" vine forma *aripă*; din acusativul „alipedem" se trage aripită. Ambele forme se referă între ele ca francesul „pâtre" (=pastor) către „pasteur" (=pastorem). Trecerea luï *d* în *t* la Macedo-românï ne întimpină nu rar la finea cuvîntuluï, ca în „fraget=fraged" etc. Sub raportul tonuluï, forma *àripă*=àlipes este maï organică decât *arìpă*, referindu-se de aïmintrea una cătra alta ca „vùltur" către „vultùr", „dùșman" către „dușmàn" etc.

v. *Aripïóră.* — *Col.* — *Foféză...*

Aripèsc
Aripèz } v. *Aripat.*

Aripïóră (plur. *aripïóre*), s. f.; 1°. petite aile, ailette; 2°. nageoire de poisson. Deminutiv din aripă. Se întrebuințéză tot-d'a-una cu o nuanță desmierdătóre.

Balada „Șoïmul și flórea fraguluï":

Sus, în vîrf de brădulet,
S'a oprit un șoïmuleț;
El se uïtă drept în sóre,
Tot mișcând din *aripïóre...*

Doïnă din Bucovina:

Ian maï stăï, măï frățióre,
Pîn' mï-or cresce *aripïóre,*

Aripióre de argint,
Să sburăm spre resărit...
(Marian, II, 126)

Ghicitórea despre „Fasole“:

Alba păseruică
Pe arac se urcă;
N'are *aripióre*,
N'are nicĭ picióre...
(G. D. T., Poes. pop. 226).

C. Conachi, p. 120:

„Dar să nu te'nşelĭ să cauţĭ la fetele ce'ĭ vedea,
„Căcĭ te voiŭ goni îndată de supt *aripióra* mea...

Bolintinénu, „Un ostaş român“:

Însă tu aĭ *aripióre*,
Poţĭ te'ntórce când veĭ vrea;
Iar eŭ plâng în închisóre
După dulce ţéra mea!..

O uraţiă de nuntă:

Aşa de frumuşel,
Precum cântă-un gângurel
Într'on vîrf de păltinel:
Din guriţă cântă
Şi din *arichióre* bate...
(I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescii).

„*Aripióră* de pesce = nageoire“ (Costinescu).

v. *Aripă*.

Aripìt, -ă, adj.; ailé. Formă fórte rară pentru înaripat.

„Furnicele sînt de treĭ felurĭ: furnică mare, furnică négră saŭ mică, şi furnică *aripìtă*, care are aripĭ“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraş, c. Voĭla).

v. *Aripat*.

Aripìdă, **Aripidèsc** — v. *Ripidă*.

Aririósa. — v. *Arinósa*.

Aristàrh. — v. 1·*Grec.*—*Hrisoscoleŭ.*

-àriţă; suffixe féminin, servant à la formation de quelques noms de maladies et de plantes médicinales. Sufixul -*àriţă* în „armur*àriţă*“, „limbric*àriţă*“, „gur*àriţă*“, „fălc*àriţă*“, „argint*àriţă*“, „limb*àriţă*“ etc., scădut la -*àiţă* în „şopărl*àiţă* = şopărl*àriţă*“, n'are a face cu sufixul -àreţ în „vorbàreţ“ saŭ „pismătàreţ“. Pe când acesta din urmă, după cum s'a arĕtat la locul seŭ, e compus din unirea sufixelor -ar şi -eţ, cel de'ntâiu este o compoziţiune din sufixul latin -are (=-aris, -alis) şi din slavicul -iţă. Fiinţarea una lîngă alta a formelor ca „armurare“ şi „armurariţă“ saŭ „gurare“ şi „gurariţă“ pune acéstă derivaţiune afară din orĭ-ce îndoélă. E interesantă stricta specialisare logică, pe care a căpĕtat'o -*àriţă* în graĭu, astfel că pe dată ce se aude acest sufix, noĭ putem fi sigurĭ că e vorba despre o bólă saŭ despre o buruénă de léc. Mulţumită acesteĭ specialisărĭ, poporul lesne forméză cuvinte noue fórte nemerite; bună-óră, noĭ am audit „gălc*àriţă*“, format din „gâlcă“ şi -*àriţă*, cu sens de „angină“.

v. 1·-*are*. — -*areţ*. — 3·-*iţă*.

Ariùg s. **ariùş, -ă**; adj.; t. de Botan.: sorte de pomme. Nu cunóscem originea cuvîntuluĭ, care însă pare a fi unguréscă. Se aude maĭ ales în Banat.

„Mărul *ariug* se cóce maĭ de timpuriŭ“ (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

„Un fel de merĭ se dice măr *ariuş*“ (Pr. Avel Bociat, c. Clopotiva).

Cuvîntul e cunoscut şi Oltenilor sub forma feminină *ariuşă*.

„Măr *ariuşă* se chiamă acela care face mere de Sâm-Petru, acrişóre“ (I. D. Spinénu, Severin).

v. *Măr*.

Ariùş }
Ariùşă } v. *Ariug.*

Ariù s. **arèŭ,** s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. Acelaşĭ cuvînt cu a r i o r. Perderea finaluluĭ se explică prin aceĭa că în forma a r i o r poporul a luat pe -or drept sufix deminutival ca în „frăţior", „tărḑior" etc., închipuindu'şĭ că positivul trebuĭ să fie *ariŭ* saŭ *areŭ.*

„*Ariŭ* se ḑice la l a p t e l e - c â n e l u ĭ" (P. Olténu, Haţeg).

„L a p t e l e c u c u l u ĭ saŭ *ariŭ*" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Forma *areŭ* se aude în Banat (S. Lĭuba, c. Maĭdan) şi'n Oltenia (I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelescĭ).

v. *Alior.* — *-or.*

A-rîndul (de-), adv.: l'un après l'autre, successivement, consécutivement. Locuţiune adverbială sinonimă cu î n ş i r.

C. Conachi, p. 256:

Zidit de stăpân la tóte, supus patemilor sale,
Când se bucură, când plânge, fără cuvînt, fără cale,
Pururea în ne'mpăcare cu-a sa slabă inimĭóră,
A fâpturelor de-*arîndul* este cinste şi ocară...

A. Pann, Prov. II, 144:

Îţĭ mulţămim, împĕrate, toţĭ d'*a-rîndul* îĭ ḑicea...

Acelaşĭ, I, 89:

Aci el dacă se duse,
A privi pe sus se puse
La toţĭ copaciĭ d'*arîndul*...

Alt ce-va este construcţiunea poporană d e a - r î n d u l urmată de un genitiv, care înlocuesce pe simplul d e r î n d u l = de rostul, de tréba cutare.

Basmul „Pepelea" (Sbiera, Poveştĭ p. 5): „După ce s'aŭ aşeḑat neguţătoriĭ bine şi şĭ-aŭ grijit caiĭ şi căruţile, aŭ făcut un foc mare sub copacĭul acela şi căută d e a r î n d u l mâncăriĭ..."

v. [11.12.] *A.* — *Rînd.*

Arm (pl. *armurĭ*), s. n., saŭ **àrmur** şi **àrmure** (pl. *armurĭ*), s. m.; cuisse, jambe, cuissot, gigot, jointure. Latinul a r m u s (ἀρμός). Forma *armure* saŭ *armur* ar puté să derive din deminutivul a r m u l u s (Cihac), maĭ probabil însă ea s'a născut tărḑiŭ prin influinţa pluraluluĭ *armurĭ*, de unde graĭul a făcut *armure* saŭ *armur* prin analogiă cu „strugure-strugurĭ", „mugur-mugurĭ", „cĭucure-cĭucurĭ" etc. Sava Bărcianu stabilesce o deosebire de nuanţă logică între *arm* şi *armure*: „*Arm*, der Schenkel; *armure*, der Schlägel". La Laurian-Maxim *arm* este: „încheetura braţuluĭ şi a umĕruluĭ, încheetura cópseĭ, cópsă". In Lexiconul Budan: „*Armur*, der Bug, Vorderbug, die Schulter".

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 313): „partĭa de napoi cu pântecele în sus ĭaste râdicată ca cum ar fi a leuluĭ, ĭară *armurile* şi picĭoarele de nainte, cu piept cu tot, decât cum măsura trupului ar pofti mai sus sint rîdicate..."

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 48 b (Ezech. XXXVII, 7):

...şi adusă oasele, osŭ către *àrmurele* său, şi vădzuĭu, şi adecă preste dânsele vine şi carne creştĭa...	...et accedebant ossa invicem ad j u n c t u r a m suam, et vidi, et ecce super ea nervi et carnes oriebantur...

Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Monum. II p. 222): „Spunea uniĭ de aceştĭ Calmucĭ, că la drum dacă găsesce orĭ cal orĭ om căḑut mort de resbóĭe, taĭe

pecinĭ de carne din *armuriĭ* din napoĭ şi le aşterne supt şea în loc de ebâncă, stringênd tare cu chinga de se coleşesce fiind el călare supt şea, apoĭ o lua şi o mânca...“

„In Mehedinţĭ cópsa se chiamă *arm*“ (D. Cerbulescu, c. Cloşanĭ).

„Pe la noĭ *arm* se maĭ dice numai la şoldul saŭ piciorul de dinapoĭ al mieluluĭ: *arm* de miel“ (G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

Doĭnă:

Când nălbesce pândele
Şi ridică pólele
De se vĕd *armurile*,
Albe la lebedele...
(Ţara nouă 1887, p. 101)

v. *Cópsă.—Pulpă.—Şold...*

Armàdiă s. **armàde** (plur. *armadiĭ*), s. f.; t. milit.: corps d'armée. Acest termen ostăşesc a fost cunoscut órecând în Moldova ca şi'n Ţéra-Românéscă, întrebuinţându-se pînă astădĭ în Banat şi'n Ardél. Este medio-latinul armata, dar trecut la noĭ abia în seciliĭ din urmă prin mijlocirea formeĭ maghiare armáda, negreşit nu prin spaniolul armada, dar nicĭ prin neogrecul *ἀρμάδα* (Cihac).

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „...aŭ trecut toată armia Moscululuĭ peste apa Vorscla, şi pe de acéstă parte ca o milă mică dela *armadia* neprietenuluĭ aŭ stătut...“, unde alăturĭ se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens şi armiă, formă luată dela Polonĭ saŭ dela Ruşĭ.

Zilot, Cron., p. 92: „Intr'acésta murind comandirul Mihelson, se orândui comandir pré-învechitul in dile Feldmareşalul Petru Prozorofschi, carele veni cu grab şi, după ce se preumblă pe la tóte *armadiile* atât prin ţéra Moldoveĭ cât şi prin Ţéra Rumânéscă, se întórse la *armadia* cea mare din Moldova ce era la Călăenĭ împotriva cetăţilor Ismailul şi Brăila...“

„La o tabĕră se dice *armadie*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

La Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, p. 48): „*armade* = armată“.

Alt ce-va pare a fi cuvîntul în balada din Ardél „Blăstemul feteĭ“:

Strigă féta cea frumósă
Din armadea uscăcĭósă:
Nu'ĭ voĭnic să se găséscă
Pre ea să o celuéscă...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 80)

v. *Armă.* — *Armată.* — *Drâmbă.* — *Stol.* — *Tabără...*

1·Armàn. — v. *1·Armén.*

2·Armàn. — v. *Harman.*

Armàrĭu, s. n.; armoire. Forma poporană este almarĭu. In balada din Banat „Piperea harambaşa“:

Cu talerĭ şi gălbineĭ
Remaşĭ dela moşiĭ meĭ,
Şi'n *armarĭu* salbă frumósa
Chĭar de când eram mirésă...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 47)

forma *armarĭu* ne temem să nu fie cum-va o purificare din partea editoruluĭ pentru a apropia cuvîntul de latinum armarium.

v. *Almarĭu.*

1·Armàş (plur. *armaşĭ*), s. m.; prévôt; gendarme. In vechea administraţiune românéscă, *armaşiĭ* veghĭaŭ asupra siguranţeĭ publice şi aduceaŭ la îndeplinire pedepsele hotărîte pentru ceĭ vinovaţĭ. În fie-care judeţ se aflaŭ *armaşĭ*, dar capul tuturora era marele *armaş* din scaunul Domnieĭ. Primiĭ treĭ *armaşĭ*: cel mare, al doilea şi al treilea, se numĕraŭ între boĭerĭ saŭ boĭerinaşĭ; sub dînşiĭ apoĭ era céta armăşeilor.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 297: „vel agă, vel *armaş*, vel uşer, 3-lea logofăt, apoĭ vătavul de aprozĭ; înainté acestora vătavul de păhărniceĭ, vătavul de stolniceĭ, căpitanul de dărăbanĭ, polcovnicul, 2-lea *armaş*, 2-lea uşer, 3-lea *armaş*, 3-lea uşer, izbaş de divan; înainté izbaşiĭ céuşiĭ cu cĭocanile lor a-mănă, după rănduélă; ĭar armăşăiĭ, aproziĭ, copiiĭ din casă ceĭ marĭ şi călăraşiĭ de Ţarigrad staŭ la rănduéla lor..."

Urechiă, Letop. I p. 105: „*Armaş* mare, ispravnic şi purtător de grijă pentru toţĭ ceĭ ce fac reŭ şi cad la închisoarea ţăriĭ, pen temniţă, şi pedepsitor tuturor acelora; şi ceĭ gĭudecaţĭ de moarte daţĭ în măna luĭ să'ĭ omoare..."

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „La beţiĭa luĭ [Dabija vodă] pre mulţĭ îĭ da la *Armaşĭ* să-ĭ spânzure; ĭară déca să treziĭa, nimică nu ştiĭa, nice maĭ întreba; ce-ĭ luasă sama şi rândul toţĭ, şi deşi orânduĭa orĭ pre cine la *Armaşĭ* orĭ la închisoare, îĭ sloboziĭa, că ştiĭa că a doa zi nimică nu era..."

Maĭ jos p. 25: „...te-aĭ măniat Măria ta pre mine, aĭ trimis un *Armaş* să mă înnece în Bahluĭu..."

Maĭ jos p. 87: „[Nicolaĭ Mavrocordat] cărţĭ de plinit cu *Armaşĭ*, cu Copiĭ-din-casă saŭ cu Aprozĭ nu da, ce cărţĭ pe la scaune la Părcălabĭ..."

Miron Costin, Letop. I p. 257: „[Radul vodă] aŭ şi ḑis *Armaşuluĭ*: ĭeĭ gărbacĭul! şi aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toĭege..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 216: „atuncea Domnul aŭ strigat pe *Armaş* să-l ĭee să'l spănzure..."

Balada „Oprişanul":

Armaşul se bucura,
Ca o fĭară s'arunca,
Pe-Oprişanu 'l apuca,
Şi pe scărĭ îl îmbrâncĭa
Şi la mórte mi'l ducea...

Balada „Calapod Păharnicul":

Atuncĭ Rezul, *armaş* mare,
A sărit drept în picĭóre,
Şi'n picĭóre cum státea
Astfelĭu din gură grăĭa...

(Marian, Bucov. I, 61)

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) *armaş* e pus ca sinonim cu gâde şi măcĭucaş.

Cu acest sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 143: „aceĭ înpăraţ a Rimului, Neron, Domentian, Diocletian, Maxentie şi alţi *armaşi*, muncitori ĭuţi a toată lumé..."

Document muntenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „adecă eu Pană *armaşul* de în Trăgovişte şi cu toată făméĭa mé scriu şi mărturisescu..."

Ca şi franţusesce „gendarme", *armaş* însemna de'ntâĭu în genere pe „om cu armă", întocmaĭ ca „puşcaş=om cu puşcă", „suliţaş = om cu suliţă", „arcaş = om cu arc" etc. Cuvîntul n'are a face cu vre-un prototip latin armaceus (Cihac), ci derivă d'adreptul din armă prin sufixul -aş. Sensul primitiv se conservă bine pînă astăḑĭ într'o colindă din Dobrogea:

Şi să împărţéscă
Lefĭ la lefegiĭ,
Caĭ pe la spahiĭ,
Arme la *armaşĭ*,
Caĭ la călăraşĭ...

(Burada, Călét. p. 84)

Nevésta unuĭ *armaş* se ḑicea armăşóe.

Ca şi alţĭ termenĭ vechĭ administrativĭ, *armaş* nu se maĭ aude în graĭu, păstrându-se numaĭ — afară de numirĭ topice — în numele unuĭ joc co-

pilăresc fórte caracteristic şi'n epitetul unuĭ fel de vin din Moldova.

v. *Armă*. — ²·³·*Armaş*. — *Armăşel*. — ¹·²·*Armăşiă*...

²·**Armàş** s. **d'a-armaşul,** s.; sorte de jeu enfantin. Despre a r m a ş „prévôt" de-mult nu se maĭ aude în România; copiiĭ însă îl păstréză şi'l vor maĭ păstra anĭ îndelungaţĭ, întocmaĭ cu caracterul seŭ din vechea administraţiune a ţereĭ.

„Intre jocurĭ copilărescĭ este şi *Armaşul*" (I. Major, Tutova, c. Plopana.

„De-a *armaşul* se jócă astfel: Se pun copiiĭ rînd. Cel din capĕt ĭea un arşic în mână, adecă un cĭolan dintre încheeturile dela picĭórele dinapoĭ ale mĭeluluĭ, şi'l aruncă în sus. De cade arşicul cu partea cea netedă dela partea cea îngustă, atuncĭ cel ce l'a aruncat e D o m n; de cade cu cea-laltă parte îngustă, care are o săpătură firéscă în forma de *S*, e *armaş*; de cade cu partea cea lată, atuncĭ pe cel ce a aruncat îl numesc t ă l h a r şi el merge de'naintea Domnuluĭ şi a *armaşuluĭ* şi'şĭ ĭea pedépsa dela *armaş* după placul Domnuluĭ, adecă: loviturĭ la palmă, dulcĭ, acre, chipĕrate, ferbinţĭ, sărate, linse, saŭ din fundul ĭaduluĭ. Jocul urméză tot aşa, schimbându-se rolurile după cum cade arşicul..." (Gr. Perianu, Tutova, c. Bogesciĭ).

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 196: „Jocul d'a *armaşul*. Copiiĭ, surchidind un arşic după învoelile ce aŭ, unul dintr'înşiĭ este proclamat ca *armaş*, ér altul ca î m p ĕ r a t. *Armaşul*, cu o basmà resucită, cu o curea saŭ cu o nueà, trage pe rînd celor-lalţĭ la palmă câte i se ordonă. Dialogul lor e scurt, constând din aceste întrebărĭ:

„*Armaşul*: Câte să'ĭ daŭ, împĕrate?
„Impĕratul: Dă'ĭ (atâtea) sărate!..."

O descriere pe larg a acesuĭ joc se află la Ispirescu, Jucăriĭ p. 84—87.

v. ¹·*Armaş*. — ²·*Joc*.

³·**Armàş**, adj.; t. de Viniculture: sorte de vin, vin capiteux. O varietate de vin din podgoria Cotnaruluĭ pórtă epitetul de *armaş*, cu sensul de b ă t ă i o s saŭ h ă r ţ a g a ş, fiindcă lesne îmbétă.

„Vin *armaş* dela Cotnar" (Sachelarie I. Thoma, Galaţĭ, Mavromolu).

„Din p ó m ă - g r a s ă ese vinul cel maĭ bun şi tare, numit *armaş*" (Preut G. Vrâncénu, Iaşĭ, c. Bivolar).

„In privinţa tărieĭ, cel maĭ bun este v i n u l *armaş* d e C o t n a r, făcut din p ó m ă - g r a s ă, de culóre galbenă şi gros la mursă..." (V. Tanasachi, Iaşĭ, c. Bivolar).

v. ¹·*Armaş*. — ²·*Armăşiă*. — *Vin*.

Armàt. — v. *Inarmat*.

¹·**Armàtă.** — v. *Óste*.

²·**Armàtă** s. **harmàtă** (plur. *armăţĭ*, *hărmăţĭ* saŭ *harmate*), s. f.; t. milit.: canon, bouche à feu. Sinonim cu t u n. Cuvînt întrebuinţat altă dată în Moldova, ca împrumut din polonul h a r m a t a „canon".

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Vecernia sâmbătă sara f. 54 a (Exod. XIV, 6):

...şi înhămâ Faraonŭ *harmatele* sale şi toţ oamenïĭ săĭ luâ cu sine...	...junxit igitur Pharao c u r r u s suos, et omnem populum suum eduxit secum...

şi maĭ jos:

...toată călărimĭa şi *harmatele* luĭ Faraonŭ...	...omnis equitatus et c u r r u s Pharaonis...

ceĭa ce la f. 76 b se comentéză: „telĭagele cĭale de herŭ cu *harmatâ*, cum

era pre-atunce de eşiĭa la războĭ cotigâ pre 2 roate, coşulŭ de oţălŭ cu 2 caĭ, şi din coşŭ zvărliĭa cu fuşturĭ ascuţâte vitĭajiĭ de trecĭa prin platoşe..."

In contextul grecesc este: „τὰ ἅρματα".

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: [Moscaliĭ] aŭ luat toată *armata*, adecă puştele Turcilor..."

Acelaşĭ, p. 12: „Purces'aŭ Împărăţia şi aŭ venit în sus pe lângă Prut cu oştĭ şi cu *armată*..."

In Bucovina cuvîntul se maĭ aude pînă astădĭ:

— Sângele din ce'ĭ făcut?
— Din pistol bine umplut,
Din pistol, din busdugan
Învîrtit de Moldovan,
Isbit în pept de duşman,
Din pistol şi din *hărmăţĭ*
Cum mi-ĭ omóră pe toţĭ...
(Marian, II, 115)

v. *Puşcă*. — *Tun*.

Armă (plur. *arme*), s. f.; arme. Este pluralul neutru latin arma, devenit singular feminin la Românĭ, ca şi'n cele-lalte dialecte neo-latine (Cihac). *Armă* e orĭ-ce unéltă făcută într'adins pentru a puté lovi pe un protivnic, fie atacându'l, fie apĕrându-se: aşa puşcă, sabiă, măcĭucă, lance, cuţit etc. sînt de o potrivă *armă*, dar scutul nu, căcĭ nu lovesce.

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

Apucâ *armâ* şi pavăţâ şi te scoalâ întru agĭutorĭulŭ mieu...	Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi...

unde şi la Coresi, 1577: „ĭa *armâ* şi scut"; la Dosofteĭu, 1680: „apucâ *armâ* şi scut".

Ghicitóre poporană despre *armă*: „Suflet n'are şi suflet fură" (Baronzi, Limba p. 214).

Urechia, Letop. I p. 120: „nemică de *arme* nu s'aŭ apucat, ce de fugă..."; ĭar maĭ jos p. 131: „să nu nădăjduéscă de fugă, ci numaĭ la *arme*...

Intr'un mod general, se póte cuprinde între *arme* nu numaĭ uneltele de lovire, dar şi orĭ-ce ne ajută a ne apĕra, în sens literal şi chĭar în cel figurat.

Moxa, 1620, p. 395: „paveţele, coifurele, segĭatele, suliţele, platoşele şi toate *armele*", unde scutul, cuirasa, chivera, sînt şi ele privite ca *arme*.

De asemenea la Varlam, 1642, I f. 56 a: „aćasta ĭaste şi arcŭ, aćasta ĭaste şi suliţâ, aćasta ĭaste şi coĭufŭ şi platoşe şi fie-ce *armâ*..."

Orĭ-cine avea de acestea, era: om cu *arme*; ér cine sciea să le întrebuinţeze bine, era: destoĭnic de *arme*.

Pravila Moldov. 1646, f. 30: „cela ce să va téme că'l vorŭ scoate dentr'o casâ sau dentr'o vie sau şi altâ asémenĭa acestora, de'l vorŭ scoate fără voĭa lui, acesta poate să ćarâ voe la gĭudeţŭ să-i dĭa oameni cu *arme* să'l socotéscâ să nu'l scoaţâ..."

Zilot, Cron., p. 30: „Nu dic că Rumâniĭ nu sînt destoĭnicĭ de *arme*, fiind-că de voiu dice aşa, mĕ vĕdesc de mincinos istoriile cele vechĭ..."

Noţiunea de *arme* se însoţĭa fórte adesea cu acea de caĭ, puterea uneĭ oştirĭ stând altă dată maĭ ales în călărime.

Cantemir, Chron. II, 298: „Tătarâĭ, sprintenĭ la *arme* şi ĭuţĭ la caĭ..."

Balada „Holera":

Na'ţĭ calul şi *armele*
De'mĭ lungesce dilele...

Maĭ tot-d'a-una *armele*, chĭar cele de lemn, aveaŭ şi ce-va fer.

Balada „Balaurul":

Cel Balaur din păcate
Înghiţise gĭumătate

Trup cu *arme* ferecate,
Trupuşor de voĭnicel
Ce striga mereŭ din el...

Balada „Toma Alimoş“:

Inchinare-aş *armelor*,
Armelor surorilor;
Dar şi ele's lemne secĭ,
Lemne secĭ, oţele recĭ!..

Intr'un sens figurat, *armă* este tot ce ne apĕră nu numaĭ trupul, dar şi sufletul: credinţa este o *armă*, faptele bune — *arme* etc.

Varlam, 1642, I f. 32 b: „ruga şi postul tare *armâ* ĭaste spre vrăjmaşul...“

Ibid. f. 55 a: „crucĭa ĭaste *armâ* vonicilorŭ, că într'ănsâ nedejduindŭ întrâ în râzboĭu şi cu putérĭa eĭ batŭ şi izbândescŭ...“

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 140: „luară toate *armele* lui Dumnezeu: credinţa ca un scut, răbdaré ca un coif, graĭul lui Dumnezeu şi libovul ca spata...“

In sens literal strict, Romănul înţelegea prin *arme* pe acele purtate la brâŭ.

Balada „Blăstemul“:

Trupul cu păcatele,
Mijlocul cu *armele*...

Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), VII:

Se nu vâ întoarsetu, *arma* sa va ascuţi...	...nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit...

Varlam, 1642, I f. 1 b: „să'ş gâtĭascâ *armele* şi să le ascuţâ...“

Noul Testament 1648, Matth. XXVI, 47:

...şi cu el mulţime multâ, cu *arme* şi cu fuşti...	...et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus...

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „va fi mărsŭ asupră-i cu *armele* goale şi cu soţii multe...“

Act muntenesc din 1635 (Col. l. Tr. 1874 p. 216): „pre porunca nimuluilé nici pre îndemnaré cuiva vrăjmaşi nu-i vom fi, *armă* înpotriva feţei cinstei coconilor şă credincoşălor mării-sale nu vom scoate, în ţară'i cu *arme* vrăjmăşaşte nici noi nici cei ce se vor ţiné de noi nu vom mérge...“

Balada „Voĭna“:

Tótă fata cunoscea
Pe drăguţul ce ĭubĭa
Pe sclipetul *armelor*,
Pe bumbiĭ dolómelor,
Pe schintéua cailor...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 79)

Mitropolitul Dosoteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de va înbla cu *arme* şi cu puşcă, gloabă 12 florinţi...“

Nic. Mustea, Letop. III p. 70: „Domnul nu îndeşert poartă *armă*...“

Nic. Costin, Letop. I p. 89, explică duelul prin: „să se lovéscă numaĭ amăndoĭ den *arme*“.

Moxa, 1620, p. 383: „furâ biruiţi atunce Grecii şi Nikyforŭ, şi furâ măĭncare sabieĭ şi hrănâ *armelorŭ*...“ unde „sabiă“ şi *armă* sînt sinonimĭ.

Rare-orĭ puşca, pe care un adevĕrat voĭnic o despreţuĭa, era privită ca *armă*.

Cantemir, Chron. I, 208: „înpreună cu făcătorii şi faptele tot într'un mormânt s'ar fi îngropat, de n'ar fi fost urmat îndată scrăşnetul condéelor după tunetul şi trăsnetul *armelor*...“

Balada „Codrénul“:

Arnăuţiĭ se isbĭa,
Armele de foc scotea
Şi'n Codrén le slobodĭa...

Un renume poporan deosebit aveaŭ la noĭ „*armele* persienescĭ“.

Balada „Vîlcan“:

Cazaclii îngrăşaţi,
Negustorii încărcaţi
De postavuri ungurescĭ,
De *arme* persienescĭ
Şi de blănĭ lipovenescĭ...
(G. D. T., Poes. pop 552)

Cu un sens general de óste saŭ de putere armată:

Moxa, 1620, p. 365: „se lepi (Iulianŭ) de dracul şi rădică *arme* şi războae spre Hristos...“

Neculce, Letop. II p. 362: „[Vezirul] l'aŭ trimes la Împăratul Mosculuĭ cu cuvănt de pace. Atunce aŭ stătut de îmbe părţile *armele* de a se maĭ batere...“

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: „aŭ dat năvală Turciĭ şi Tătariĭ în *armaoşteĭ* Moschiceştĭ...“

Zilot, Cron. p. 113: „şi acésta se urméză de când ţéra aŭ perdut puterea *armelor*, remâind ca o grădină fără gard...“

Ibid. p. 118: „Ce maĭ reŭ la un pămînt saŭ la o stăpânire decât să fie fără putere de *arme* ale eĭ şi fără bogăţie a caselor boerescĭ?...“

Cu acest înţeles, orĭ-ce ostaş era armaş, cuvînt trecut apoĭ la o accepţiune maĭ restrînsă.

v. [1]·*Armaş*.

Armăsàr (plur. *armăsarĭ*), s. m.; étalon. Cal nejugănit, ţinut nu numaĭ pentru prăsilă, dar şi pentru frumseţe şi indrăsnélă, fiind maĭ arĕtos la călăriă şi maĭ cu foc în luptă. Poporul rostesce fórte ades aspirat: *harmăsar*; une-orĭ mijlociul *ă* se urcă la *a* prin asimilare cu ceĭ-lalţĭ doĭ *a*: *armasar*, *harmasar*.

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 303): „*armăsar* saŭ stăvar“; un alt sinonim (ibid. 278): duvalmă; ambiĭ aceştĭ termenĭ însemnând tot-o-dată pe „păzitor al herghelieĭ“.

Doĭnă haĭducéscă:

Să dee plóe cu sóre
Ce îndémnă la culcare,
Să adórmă stevariĭ
Să le fur *armasariĭ*...
(Alex., Poes. pop.[2] 314)

Sinonimul cel maĭ interesant este armig, despre care vedĭ la locul seŭ.

Maĭ tot d'a-una *armăsar* e însoţit de vre-un epitet admirativ: frumos, falnic, ager etc.

Balada „Dobrişan“:

Cu opt telegarĭ,
Frumoşĭ *armăsarĭ*,
Negri ca corbu
Şi ĭuţĭ ca focu...
(Vulpian, Texturĭ p. 44)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 61): „In ĭape era şi un *armăsarĭu* pré-frumos, carele cu cât era la chip iscusit, încă mai mult era cu vitejeşti duhuri înpodobit...“

C. Negruzzi, Aprodul Purice:

D'o parte boĭerinaşiĭ, d'a lor slugĭ încungĭuraţĭ,
Călărĭ pe *armăsarĭ* agerĭ şi felurit îmbrăcaţĭ...

Balada „Movila luĭ Burcel“:

Armăsariĭ spumega,
Frîele şi le muşca...

şi tot acolo:

Pîn' a n'agĭunge plugar,
Aveam falnic *harmăsar*...

Cântec din Măhacĭu în Ardél (Cuv. d. bătr. II, 4):

De-ar da bunul Dumneḑeŭ
Să maĭ vĕḑ la Mirăslăŭ,
Heĭ! pe Mihaĭu suvulcat
Pe *harmăsarĭu*'ĭ turbat...

ceĭa ce ni se pare însă a fi de o croélă cam cărturăréscă.

Armasariĭ ceĭ maĭ căutaţĭ se aduceaŭ la noĭ prin Turcia din Egipt saŭ Misir.

Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Monum. II p. 191): „Pasvandoglu aŭ gătit un *armăsar* fórte bun de Misir...“

Balada „Oprişanul“:

Dăruind chĭar pe vizir
Cu-*armăsarĭ* dela Misir...

v. *Misir*.

Prin crescerea de *armasarĭ* pămînteni eraŭ cunoscuţĭ maĭ ales mocaniĭ.

Balada „Jianul“:

El ĭea mieĭ dela cĭobanĭ,
Armăsarĭ dela mocanĭ,
Fără plată, fără banĭ...

In proverbĭ şi idiotismĭ *armăsar* ne întimpină fórte des, maĭ cu samă însă în antitesă cu măgar:

Tată avea *armăsar*,
Dar el a eşit măgar.

(Pann, I, 5)

Ajunge din cal măgar
Şi catâr din *armăsar*.

(Ibid. III, 70)

„Nu ţi-e necaz când te izbesce un *armăsar*, ci când te trântesce un măgar“ (ib. III, 51).

„Din pricinele mici, mari gâlcéve să scornesc, şi ţinţarul să face *armăsarĭu*“ (Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 39).

„*Armăsarul* când îmbătrânesce, ajunge la răşniţă“ (Pann, II, 64).

„Ḑece mârţogĭ pot duce pe un *armăsar*“ (ibid. III, 21).

„Măgarul se vinde tot în oborul *armăsarilor*“ (ib. II, 117).

„*Armăsarĭul* bun se vinde din grajdĭu“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La reŭ alérgă cu *armăsarul*
Şi la bine merge cu carul.

(Pann, II, 21)

La anul
Or *armăsarul*
Or samarul.

(Ibid. III, 117)

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se ajunge nicĭ cu *armăsarul*,
Nicĭ cu ogarul.

(Ibid. I, 21)

„Fierbe óla cu *harmasar* însemnéză: fierbe in clocot“ (V. Gâţulescu, Tecucĭu, c. Umbrărescĭ), negreşit prin alusiune la neastîmpĕrul *armasaruluĭ*.

Tot de aci, figurat, *armăsar* se ḑice la „om desfrînat“ (L. M).

In basmurĭ:

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 9: „Inima, fĕtul meŭ, îĭ ca un *armăsar* din poveste, cu cóma de aur, cu ochiĭ de foc, cu nările dischise, şi care, când nechéză, resună lumea...“

Intre credinţe poporane:

„Se ḑice că peste mormîntul unuĭ strigoĭu e cu neputinţă a face să trécă un *armăsar* negru orĭ un gânsac...“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

v. *Gânsac*. — *Strigoĭu*.

Prin felurite asociaţiuni de ideĭ, unele părţĭ dela car, dela móră şi dela resboĭu de ţesut pórtă numele de *armăsar*, ḑicêndu-se une-orĭ la deminutiv: armăsărel saŭ armăsăraş.

„La o căruţă ţĕrănéscă, *armasar* se chiamă cuĭul care se bagă prin capĕtul proţapuluĭ de prinde jugul...“ (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stănişescĭ).

„La car, cătuşa e cusută de proţap prin câte-va cuie maĭ micĭ şi unul maĭ gros, aprópe de jug, numit *hărmăsărel*“ (G. Grigorescu, Sucéva, c. Bogdănescĭ; G. Siretĕnu, Botoşanĭ, c. Rănghilescĭ; Gr. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăónĭ).

„*Harmasar* la móră este acela care slobóde saŭ îngreuéză pétra moreĭ,

după cum cere trebuinţa: d'asupra dulachilor se pune patru tălpóe, din tălpóe în sus se pune opt ursóĭce, şi prin ursóĭce patru *harmasarĭ...*" (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„La resboĭu, *armăsarĭu* e sinonim cu slobodḑitor" (G. Bechescu, Tecucĭu, c. Oncesciĭ-vechĭ).

Cuvîntul *armăsar* este învederat latinul: [equus] admissarius, literalmente „de prăsilă", rostit deja în latinitatea medievală armessarius (Cihac). Substantivul „equus" s'a perdut, ca şi'n „fântână = [aqua] fontana", „érnă = [tempora] hiberna", „albină = [musca] alvina" etc., substantivându-se adjectivul. Să se observe însă că'n popor în unele localităţĭ *armăsar* remâne pînă astăḑĭ adjectiv, ḑicêndu-se: cal *armăsar*.

„Ca să se scie décă un om s'a făcut strigoĭu, se duce un cal *armăsar* şi se trece peste mormînt; când calul nu vrea să tréćă, dovadă că omul din acea grópă s'a făcut strigoĭu..." (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

v. *Armig. — Cal. — Duvalmă. — Pelivan. — Stevar. — Telegar...*

Armăsăráş / **Armăsărel** v. *Armăsar*.

Armăşèl (plur. *armăşeĭ*), s. m.; t. d'admin.; agent de la prévôté, de la gendarmerie. Deminutiv din armaş. Subaltern al unuĭ armaş, după cum „comişel", „vătăşel", „vornicel" etc. eraŭ subalternĭ aĭ unuĭ „comis", „vătav", „vornic". In vechea administraţiune românéscă *armăşel* se întrebuinţa într'un sens apropiat cu bănişor, aprod, copil-din-casă.

Pravila Moldov. 1646, p. 154: „oamenii cei domneşti, ce să dzice armaşii şi *armăşeii* şi altŭ ca dânşŭ, cândŭ vorŭ munci, cândŭ vorŭ spândzura sau vorŭ tăĭa capulŭ cui-va şi altâ ce vorŭ face cu învăţătura Domnului ţărăi, de-are fi învăţătura Domnului la arătare să vadză toţŭ că ĭaste cu asuprélâ şi cu mare năpaste, aceştĭa nice dânâoarâ nu să vor certa..."

Tot aşa în Pravila muntenéscă 1652, p. 372: „Oamenii cei Domneşti, ce să zice armaşii şi *armăşeii* şi alţii ca dinşii, cândŭ vorŭ munci, cândŭ vorŭ spânzura sau vorŭ tăĭa capulŭ cui-va şi altele ce vorŭ face cu învăţâtura Domnuluĭ ţărăĭ..."

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „şi voi potropopilor, şi voi bănişorilor, şi voi *armăşăilor*, şi voi toate slugile dumnie-méle carii veţi fi şi vornicei, încă să aveţ a vă feri de sfânta mănăstire şi de călugări şi de satulŭ mănăstirii de Flămânzeşti..."

In Aşeḑămîntul luĭ Grigorie Vv. Ghica 1776 (ed. Răşcanu p. 35): „Tâlhariĭ ce se vor prinde de *Armăşeĭ*, să'ĭ aducă la temniţă cu toate lucrurile, ce se vor găsi asupra lor; ĭar lucrurile, ce se vor afla la casele tâlharilor, mişcătoare şi nemişcătoare, prin marafetul Ispravniculuĭ de ţinut, dându-se toate pe sama sătenilor cu izvod, unde se vor afla şezetorĭ, să ĭea *Armăşelul* izvod iscălit de Ispravnicul, să aducă la Vel Armaş. Şi scoţindu-se tâlhariĭ la Divan, după hotărîrea Veliţilor Boĭerĭ, împlinindu-se întâĭ paguba păgubaşilor, atât din cele ce se vor găsi faţă şi le vor cunoaşte cu încredinţare, cât şi pentru cele prăpădite din averea lor; şi după vinovăţia tâlharilor să se socotéscă şi gloaba luĭ Vel Armaş, după cum vor hotărî Veliţiĭ Boierĭ aĭ Divanuluĭ..."

Ca parte din oştire, *armăşeĭĭ* formaŭ o cétă sub porunca mareluĭ armaş.

Amiras, Letop. III p. 157: „*Armă-*

şeiĭ, Aproziĭ şi alte rufeturĭ, cineşĭ cu stégul său...“

Nu scim de unde Costachi Negruzzi îşĭ închipuise că *armăşeiĭ* eraŭ „selbatecĭ“ şi cu „barbe stufóse“, în Aprodul Purice:

Acolo spre resuflarea oştilor a tăbărît
Şi'n treĭ trupurĭ osebite óstea sa a împărţit:
Dărăbaniĭ ceĭ cu plete, toţĭ săneţe lungĭ purtând,
Armăşeiĭ ceĭ selbatecĭ, barbe stufóse avênd,
Simeniĭ ceĭ iuţĭ cu arce şi cu măciucĭ în făliĭ,
Toţĭ aceştiĭa pedestri, numĕr ca la şepte miĭ...

v. ¹·*Armaş*. — ¹·*Armăşiă*. — *-el*.

¹·Armăşèsc,-éscă, adj.; appartenant au prévôt, relatif à la prévôté.
v. ¹·*Armaş*.

²·Armăşèsc (*armăşit*, *armăşire*), vb.; vexer. Verb corespundĕtor substantivuluĭ armăşiă „vexation“, ambiĭ derivaţĭ din armaş „prévôt“, ca o trăsură caracteristică, remasă numaĭ în vechile texturĭ, despre asuprelele administrative de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 274 b: „multe răutâţi ĭ-au ertatŭ Dumnedzău, ĭară elŭ pentru puţinŭ au dosăditŭ ş'au *armâşitŭ*...“

Ibid. I f. 264 b: „decât trupurile mai râu *armâşéşte* sufletele...“

v. ²·*Armăşiă*. — *Asupresc*. — *Dosădesc*. — *Năcăjesc*...

³ Armăşèsc (*armăşit*, *armăşire*), vb.; élever au rang de prévôt. A face pe cine-va armaş.

Balada „Dobrişén“:

Savaĭ, Ghineo armaş mare,
De când eŭ te-am *armăşit*,
Nicĭ o slujbă n'aĭ plinit...
(G. D. T., Poes. pop. 474)

v. ¹·*Armaş*. — ³·*Boeresc*.

¹·Armăşiă, s. f.; t. d'admin.: prévôté, ressort du prévôt. Serviciul public, în fruntea căruĭa se afla marele-armaş.

Beldiman, Tragod. v. 375:

Ia poruncă *armăşiea* herariĭ a aduna,
Şi isprăvniciea Curţiĭ lemnele a le lucra...

In Aşedămîntul luĭ Grigorie Ghica, 1776 (ed. Răşcanu p. 19) se specifică în următorul mod veniturile *armăşieĭ* din Moldova:

„Venitul *armăşieĭ* ceĭ marĭ. Pocloanele pe fieşte-care an; înse pe gĭumătate la Sft. Gheorghie, şi pe gĭumătate la Sft. Dimitrie.

Leĭ	B.	
20	—	De la Ispravnicul de Armăşeĭ.
20	—	De la Condicarĭul temniţeĭ.
5	—	De la Vătaful temniţeĭ.
250	—	De la 50 Armăşeĭ câte 5 leĭ unul.
25	60	De la 17 Dărăbanĭ a temniţeĭ câte 1 pol leŭ unul.
27	—	De la 18 mehterĭ Creştinĭ câte 1 pol leŭ unul.
10	60	De la 4 trâmbacĭ, 1 surmaciŭ, un doboşer şi un topciŭ, câte 1 pol leŭ unul.
12	—	De la 12 masalagiĭ câte 1 leŭ.
370	20	

„30 Baniĭ grosuluĭ dela ceĭ ce se vor închide, când se vor slobozi.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş împlinéla pe baniĭ ce va împlini, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş întriĭala din suma banilor ce vor lua Armăşeiĭ, triapăd, după rînduéla ce se arată cu deosebit rost.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş gloabele de la tâlharĭ, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Bez rînduita liafă.“

v. ¹·*Armaş*.

²·Armăşiă (plur. *armăşiĭ*), s. f.; vexation. Maĭ puţin decât ucidere şi maĭ mult decât asuprélă. Derivat

din a r m a ş „prévôt“, cuvîntul *armăşiă*, dispărut din graĭu, dar frumos, dovedesce cât de sîlnică şi nedréptă trebuĭa să fi fost la noĭ administraţiunea de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 228 b: „spre u c i d e r e şi spre *armâşie*...“

Ibid., I f. 273 b: „mai multe svade, mai multe zavistii, mai multe *armâşii* şi mai multe a s u p r é l e fără de vine sămtŭ întru noi în creştini decăt în pâgâni...“

Ibid., I f. 265 a: „Oame creştine, căci nu te temi de acela vrăjmaş, şi de *armâşia* lui nu te socoteşti...?“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 133 b: „toată lumĭa va potoli şi o va odihni de *armăşiĭa* luĭ...“

v. [2]·*Armăşesc.*

Armătùră (pl. *armăturĭ*), s. f.; 1° armement, équipement; 2° armoirie. Lat. a r m a t u r a. Cu primul înţeles nu e neologism, după cum s'ar păré la prima vedere.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 30, f. 179 a: „după ce să'mbrăcară cu platoşile în toată *armătura*...“

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbilşugăriĭ adu-ne îndată!
D'*armăturĭ*, de pavăzĭ, vino arzătoare;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată;
Sue caduceu'ţĭ ĭar negoţu'n floare...

Cu sens de „armes nobiliaires“, cuvîntul ne întimpină la C. Negruzzi, O alergare de caĭ, I: „Meleli primi vasul de argint, pe care era săpate *armăturile* Besarabieĭ. *Armăturile* aceste sînt: capul zîmbruluĭ etc.“

v. *Armă.* — *-tură.*

Armelìn, s. m.; t. de Comm.: hermine. Sinonim cu c a c o m. Cuvîntul ne întimpină numaĭ la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istoric din Bucur.): „*Armelin*, Hermelin, eine Art Wiesel“. Vine d'a-dreptul din italianul a r m e l l i n o.

v. *Cacom.*

1·Armén (pl. *Armenĭ*), s. m.; t. d'Ethnogr.: Arménien. Poporul, maĭ ales în Moldova, rostesce la singular: *Arman*, cu aceĭaşĭ trecere a luĭ *é* în *a* după labială ca în „Moldovan = Moldovén“, „fată = fétă“, „masă = mésă“ etc. La feminin se dice *Arméncă* saŭ *Armancă*, plural *Armence*:

Armencele mi'l privĭa,
Moldovencele'l plângea,
Copilele mi'l bocĭa...
(Marian, Bucov. I, 64)

La plural masculin se dicea altă dată *Arméni*:

Moxa, 1620, p. 381: „se loviră Grecii cu *Arménii* şi-i biruiră şi prinseră mulţi *Arméni*...“

In sens colectiv, când e vorba despre o localitate saŭ regiune unde sînt mulţĭ *Armenĭ*, se dice cu o nuanţă óre-care de dispreţ: A r m e n i m e, ca „Ţigănime“, „Jidovime“, „Secuime“.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 191: „...atâta ştim că s'aŭ făcut un foc mare în Iaşĭ, începând din A r m e n i m e de lăngă biserica cea mare a lor...“

Din patria lor A r m e n i a, expusă la necontenite lupte cu veciniĭ mult maĭ putermicĭ, maĭ ales cu Persiĭ, deja în vécul de mijloc cârdurĭ de *Armenĭ* pribegiseră în regiunile orientale şi sudice ale Europeĭ, parte prin Rusia meridională, parte prin imperiul bizantin, îndeletnicindu-se maĭ pretutindenĭ cu negoţul. In Ţéra-Românéscă, o colonia de *Armenĭ*, veniţĭ de peste Dunăre, aŭ înfiinţat cam în secolul XIII oraşul Argeş. Mulţĭ neguţitorĭ *Armenĭ* locuiaŭ aci maĭ cu deosebire în apropiarea Transilvanieĭ, cu care întreţi-

neaŭ relaţiunĭ comerciale. Maĭ numeroşĭ însă aŭ fost tot-d'a-una *Armeniĭ* în Moldova, străbătuţĭ acolo pe la finea evuluĭ mediŭ de prin părţile Crimuluĭ. Lăsâm nedeslegată cestiunea, dacă bisericele armenescĭ din Iaşĭ şi din Botoşanĭ s'aŭ fundat în secolul XIV orĭ maĭ tărḑiŭ (Melchisedec). Sigur este că pe la 1418, sub Alexandru cel Bun, 3,000 de familie armenescĭ, alungate din patriă printr'o invasiune persiană, se aşeḑaseră în Moldova, distribuindu-se în oraşele: Sucéva, Hotin, Botoşanĭ, Dorohoiŭ, Vasluiŭ, Galaţĭ şi Iaşĭ (Pray, Dissert. 1775 p. 170; Wolf, Beschr. d. Mold. II p. 60). Înseşĭ fântânele istorice ale *Armenilor* ne arată între aniĭ 1415—1445 un vlădică armenesc în Moldova, anume Avedic; ér peste un secol şi jumătate acest episcopat eterodox avea în fruntea'ĭ pe unul numit Ión, a căruĭa reşedinţă era în Sucéva, adecă chĭar în antica capitală a Moldoveĭ (Barącz, Życia Ormian w Polsce, Lwów, 1856 p. 55, 141). Tot acolo, pe la mijlocul seculuĭ XVI, un *Armén* edifică o mănăstire în numele Sântuluĭ Axentiŭ, în regiunea occidentală a oraşuluĭ, unde se conserva pînă maĭ dĕ-ună-ḑĭ o pétră sepulcrală cu inscripţiunea: „aci zace Agopşa, fundatorul acestuĭ lăcaş în anul 1551". Pe la 1600 *Arménul* Bogdan Donovac zidi érăşĭ în Sucéva, în numele Pré-curateĭ Fecĭóre Maria, o altă mănăstire, pe care o găsim în flóre încă în 1707 (Barącz, op. cit. p. 5, 80). Se pare că şi vechĭul sat Arenĭ de lîngă Sucéva, despre care veḑĭ la locul seŭ, a fost o coloniă armenéscă. Pe la 1669, un misionar papal, Luigi Maria Pidou, a găsit în Moldova un episcopat armenesc, în capul căruĭa se afla un Isac şi dela care depindeaŭ următórele circumscripţiunĭ eclesiastice: în Cetatea-albă, Tighinea, Izmail, Galaţĭ, Siret, Hotin, Vasluĭu şi Botoşanĭ, câte o biserică; în Sucéva doĕ biserice şi o mănăstire; în Iaşĭ doĕ biserice; peste tot vr'o doĕ-ḑecĭ şi treĭ preuţĭ. (Progressi della missione apostolica à gli Armeni di Polonia e Valachia, Mss. No. 1366, italica 483, în Bibliot. Reg. din München). Să maĭ adăugâm biserica armenéscă din Roman, clădită de un Agopşa la 1609 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I p. 35).

Armeniĭ aveaŭ în Moldova nu numaĭ o jurisdicţiune religiósă, dar în unele oraşe, maĭ cu samă în Sucéva şi'n Botoşanĭ, eĭ se bucuraŭ pînă şi de o administraţiune municipală propriă a lor, alăturea cu acea românéscă.

Deja la 1449, într'un act dela Alexandru-Vodă ne întimpină: „Serkiz, cap municipal al *Armenilor* din Sucéva" (Ulianitzki, Materialy dlia istorii, Moskva, 1887 p. 76).

Peste doĭ secolĭ, într'un act din 1669 (A. I. R. I, 139): „Adecâ eu Chirila şoltuzul armenescu de tărgu de Sučavă şi cu fečorul mieu cu Drâghič, scriem şi mârturisim cu cestu adevărat zapis al nostru, de nime nevoiţi nice asupriţi, ce de a noastrâ bunâ voe, am vândut a noastrâ diréptâ ocinâ şi moşie o falce de vie la târgu la Cotnarĭu în déalul Măndru, între viĭa lui Ivan potropopul armenescu din ğos şi între viĭa lui Marco *Armanul* din sus, care falce de vie ne-au fost noaâ moşie dela moşii noştri..."

La 1610 (A. I. R. III, 209) între notabiliĭ tîrguluĭ Siret: „Olbeĭu *Arman* i Haceris *Arman* i Gričca i Agopşâ *Arman*..."

La 1670 (A. I. R., I, 1 p. 21): „Adecă noi târgoveţii Rumâni şi *Arméni* de trăg de Botăşéni mărturisim noi cu cĭastă scrisoare a nostră, cum au venit un fecĭor a lui Gligorie Traistă,

anume Apostol inainté dumisale lui Ghiorghiţă, č'au fost logofăt, şi'nnainté dumisale lui Dumitraşco č'au fostu vistérnic, vornicii de Botăşéni, şi s'au întrebat cu fičorii lui Căldăruşe, pentr'un loc de casă č'au fostu a lui Traistă, în mijlocul trăgului, zicănd fičorii lui Căldăruşé, c'au cumpărat tată-său, Căldăruşe, acel loc de casă dela Gligorie Traistă, ĭar dumnélor vornicii de Botăşéni, carii mai sus sămtu scrişi, dumnélor ne-au poftit, şi ne-au întrebat, şi pre bătrăni, şi pre tineri, şi pre Rumăni, şi pre *Arméni*, carii dentru noi va mărturisi că-i văndut acel loc a lui Gligorie Traistă, ĭar noi toţi trăgoveţii şi Rumăni şi *Arméni* mărturisim..."

Despre *Armeniĭ* din Botoşanĭ ne vorbesce şi cântecul poporan:

Ş'am veđut'o 'n Cernăuţĭ
Cu doĭsprece Arnăuţĭ,
Ş'am veđut'o 'n Botoşenĭ
Primblându-se cu *Armenĭ*...
(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'un timp, cuvîntul *Armén* ajunsese a fi sinonim cu n e g u ţ i t o r. Aşa într'o doĭnă din Ardél:

Bine-ĭ stă mândreĭ gătată
Cu veşminte dela şatră,
Dar maĭ bine ĭar şedea
De-ar fi ţesute de ea.
Săracele şetrele
Cum mărită fetele!...
De n'ar fi *Armén* cu şatră,
N'aĭ vedé fată gătată!...
(J B., 424)

unde editoriĭ observă (p. 479) că: „neguţitoriĭ cu şetre de pe la tîrgurĭ sînt maĭ cu sémă *Armenĭ* şi Evreĭ..."

Tot aşa în doĭna „Voĭniciĭ Bucoveĭ":

Iar cum a'nverđi pe-afară,
Om eşi la codru éră
In capĕtul lanuluĭ
In čalea *Arménuluĭ*...
(Alex., Poes. pop.[2] 316)

Orĭ-cum însă, fie din pricina unor obiceĭurĭ religióse divergințĭ, fie din acea a traĭuluĭ pré-retras şi ascuns, fie printr'o antipatiă împrumutată deja dela Bizantinĭ, Româniĭ nu ĭubĭaŭ pe *Armenĭ*.

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „Româniĭ ţin pre *Armenĭ*, nu sciŭ din ce causă, de nisce ómenĭ spurcaţĭ, numindu'ĭ, maĭ ales când sînt mânioşĭ pe dînşiĭ: A r i e spurcată. Din causa acésta nu pré vreaŭ să împrumute maĭ nemică *Armenilor*, nicĭ să mănânce la o mésă cu dînşiĭ, temêndu-se ca să nu'ĭ spurce. Maĭ cu sémă nu voesc eĭ să le dea apă de bĕut din vre-o cofă saŭ alt vas, cređênd că tot *Armanul*, după ce a beut, spurcă pre Românĭ..."

E fórte caracteristic că la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), versetul din psalmul XXXVI: „mai bine puţinel direptului mai vrătos decăt multă bunătate p ă c ă t o s u l u i" este comentat prin: „mai bine o bucăţĭa păine mititĭa unui creştin mai vrătos decăt multă avuţie *Armanului*", unde *Armén* e pus ca sinonim cu „pĕcătos" în antitesă cu „drept" şi „creştin".

Pravila dela Govora, 1640, f. 50 a: „oare-cine va mănca cu *Arméni* sau cu P a v l i c h é n i sau cu alţi e r e t i c i or-carii, sau mai vărtosŭ cine va avé lĭubovŭ cu dinşii, acestuĭa-i grăĭaşte légĭa lui Dumnezeu să se lase de acéstĭa..."

Tot acolo, f. 56, 57: „*Arménii* ceĭa ce-s de treĭ ori procléţi...", şi maĭ jos: „lepădaţii h a n d z i z a r i i ce sănt *Arméni*..."

v. *Arţivur*. — *Capişte*.

Un vechĭu proverb moldovenesc quasi-juridic đice: „*Arménul* plătesce glóba", adecă: in orĭ-ce trébă *Arménul* este

acela care pórtă ponosul şi primesce pedépsa.

„*Armenii* sînt ceĭ maĭ reŭ privițĭ de săteni după Jidanĭ. Poporul crede că *Armanul* este tot-d'a-una gata a te spurca, că urinéză maĭ întâĭu în ólă ş'apoĭ îțĭ face în ea de mâncare. Este ḑicĕtóre populară:

Să mănâncĭ la Jidan
Şi să dormĭ la *Arman*...

(C. Scheletti, Fălciĭu, c. Crasna)

Unele bóle Românul le botéză armenescĭ, şi la cățele iĭ place a da numele de *Arméncă*.

In descântec de potcă: „potcă de *Armén*" (G. D. T., Poes. pop. 388).

„Intre numirĭ de cânĭ este şi *Arméncă*" (E. Pascal, Muscel, c. Nămăescĭ).

„Dintre numirile câinilor cĭobănescĭ: Labuş, Cióră, Flórea, Bălăcénu, Negreĭu, *Arménca*..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza); şi maĭ jos: Garabet, numele cel armenesc al sântuluĭ Ion Botezătorul.

Une-orĭ însă numele de *Arméncă* se dedea şi la femeĭ.

In vechĭul Pomelnic moldovenesc dela Bistrița (Mss. în Acad. Rom. p. 65, 80): „Костантіна. Армѣнка. Ранда... Ивань. Армѧнка. и чедь ux..."

Intr'un act tîrgoviştén din 1640 (A. I. R. I, 24): „Adecă eu *Armenca* şi cu fiiĭa mé Muşa scris'am acesta zapis..."

Maĭ adesea însă numele de *Arméncă* se dedea la Țigance (Cuv. d. bătr. I, 239).

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 24: „Stoĭca Țiganul cu Țiganca luĭ Rada şi cu 2 fečori anume Mircé i Nécşul şi cu 2 féte Néga i *Arménca* şi cu o sor a luĭ anume Dragole..."

Catastihul mănăstiriĭ Căldărăşanĭ, 1740 (Mss. în Arch. Stat. p. 144): „Numele Țiganilor ...*Arménca* cu doi nepoți".

Arméncă alăturea cu Jidaucă într'un cântec poporan din Bucovina:

Am ḑis, ḑeŭ şi pre-a mea lege,
Că de-acuma n'oĭu alege
Nicĭ Jidaucă, nicĭ *Armancă*,
Numaĭ prisne Moldovancă!..

(Marian, II, 207)

Intr'un altul din Moldova:

Bè Costachi Roşcovan
Şi cu frati-su Buzdugan,
Cu triĭ feti di Jidan
Şi cu dóâ di *Arman*...

(Caniann, Poes. pop. 233)

Din causa ureĭ poporane, *Armenii* aŭ fost nu o dată prigonițĭ în România.

Un principe moldovenesc cam smintit, Stefan Rareş, ḑice cronicarul Urechiă, Letop. I p. 174: „pre *Armenĭ*, pre uniĭ de bună voie cu juruințe şi cu darurĭ împlăndu-ĭ, pre alțiĭ cu sila ĭ-aŭ botezat".

In 1564 teribila catastrofă a famosuluĭ usurpator al tronuluĭ moldovenesc, Iacob Basilic Despota, a provocat lacrime de milă din partea *Armencelor* din Sucéva: plebea, iritată printr'acest sentimentalism, a revĕrsat atuncĭ măcel şi insultă asupra nenorocitelor muĭerĭ (Sommer, Vita Despotae, 1587 p. 46).

De aci în colo un secol întreg *Armenii* s'aŭ ținut în linişte. Pe la 1671, domnind în Moldova crudul Arnăut Duca, boĭerul Hâncu a rădicat stégul rescóleĭ contra născênduluĭ element fanariotic: *Armenii* aŭ luat partea cea maĭ activă în acéstă manifestațiune, şi ceĭ maĭ compromişĭ dintre dînşiĭ, într'un numĕr fórte însemnat, aŭ fost silițĭ apoĭ a fugi din țéră (Engel, Gesch. d. Moldau p. 276).

De câte orĭ cruḑimea Domnilor saŭ urgia poporuluĭ iĭ gonĭa din Moldova,

Armeniĭ îşĭ căutaŭ un adăpost maĭ cu deosebire în Ardél şi'n Polonia.

In Transilvania familiele armenescĭ cele maĭ importante, astădĭ de tot maghiarizate, pórtă nesce numĭ curat românescĭ: Patru-banĭ, Cap-de-boŭ etc.

Pe de altă parte, profesorul I. Hanusz (Sur la langue des Arméniens polonais, Cracovie, 1886) constată în graĭul *Armenilor* din Galiţia o mulţime de cuvinte luate dela Românĭ, precum:

arutùr „champ, terre" = arătură;
ban „argent, monnaie" = ban;
berbèdž „bélier, mouton" = berbece;
bernăvàkh „culotte" = bernevicĭ;
bolt „boutique" = boltă;
brad „pinastre" = brad;
butùk „billot, bloc" = butuc;
čerb „cerf" = cerb;
dòmna „dame" = dómnă;
dzer „gelée" = ger;
džug „joug" = jug, gĭug;
džunk „taureau" = junc, gĭunc;
džuruìt „promesse" = juruit, gĭuruit;
fag „hêtre" = fag;
ferìt ilalù „se garder" = ferit;
furkullţà „fourchette" = furculiţă;
ghindà „gland" = ghindă;
grebìt ilalù „se hâter" = grăbit;
ĭepùr „lièvre" = ĭepure;
ĭutĭ „vite" = ĭute;
kokoveĭkà „hibou" = cucuvae;
komà „crinière" = cómă;
krangà „branche d'arbre" = creéngă;
kumnàt „beau-frère" = cumnat;
kurţàn „palais" = curte, curtén;
kăràr „sentier" = cărare;
malàĭ „millet" = mălaĭu;
mundzùl „poulain, bidet" = mândul;
măţà „chat" = mâţă;
negustor „commerçant" = negustor;
nămà „seulement" = numaĭ;
oprìt anelù „retenir" = oprit;
pintìn „éperon" = pinten;
počùm „tronc" = pocĭumb;
portà „porte" = pórtă;
prund „caillou" = prund;
părăv „torrent" = părîŭ;
păzìt anelu „avoir soin" = păzit;
samakìš „fromage" = sămăchişă;
scăpăràt anelù „battre du feu" = scăpărat;
suferìt anelù „tolérer" = suferit;
sulà „alêne" = sulă;
urìt „laid" = urît;
vestit „illustre" = vestit;
sgrăčìt „avare" = sgărcit; etc.

Vom termina prin indicarea uneĭ coincidinţe nominale, care n'ar avé nicĭ o însemnătate, dacă n'ar puté să arunce lumină asupra uneĭ cestiunĭ istorice fórte importante. Se scie că Macedo-româniĭ îşĭ daŭ numele de Armănĭ, prin metatesă din „Românĭ". Asemenarea acesteĭ forme cu numele *Armenilor* pare a fi dat nascere uneĭ cĭudate confusiunĭ. Cronicele armenescĭ pretind că împĕratul romano-bulgar Samuil ar fi fost de origine *Armén* (Mateĭu de Edessa, ap. Hilferding, Gesch. d. Serben u. Bulgaren, Bautzen, 1864 p. 61). Lucru cu neputinţă nu este; dar, pînă la o probă seriósă, e maĭ de credut că n'a fost *Armén*, ci Armăn.

v. *Argeş.—Arienĭ.—Armenesc.*

[2]**Armén** s. **armán.** — v. *Harman.*

Arméncă. — v. [1]*Armén.*

Arméncĭu n. pr. pers. m. In vechĭul Pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 72) ne întimpină acest nume: Армѣнчь. —?—

Armendìn. — v. *Arminden.*

Armenèsc, -éscă, adj.; arménien, appartenant à l'Arménien ou à l'Arménie. Ţéra *armenéscă.* Obiceĭu *armenesc.*

In Moldova se rostesce maĭ adesea *arminesc.*

Alexandri, Iaşiĭ în 1844: „Iată acum o spiţerie nemţască lipită de o tĭutĭungeriă *arminéscă...*"

Nic. Muste, Letop. III, p. 27: „fiind cetatea Suceveĭ stricată, pus'aŭ de aŭ făcut şanţ la biserica *arminéscă,* puind într'ănsul o samă de oaste să'ĭ fie de pază..."

Sînt puţine oraşe, maĭ ales în Moldova, unde să nu fie saŭ să nu fi fost vre-o stradă numită „uliţa *armenéscă*", locuită óre-când de Armenĭ.

De aceĭa în poesia poporană ne întimpină adesea:

Pe uliţă mi'l ducea,
Pe uliţă pardosită
Tot de Calapod făcută,
Pe uliţa *armenéscă*
Armencele să'l privéscă...
(Marian, Bucov. I, 64)

Pe uliţa *armenéscă*
Este-o crâşmă 'mpĕrătéscă...
(Ibid. I, 172)

Pe uliţa *armenéscă*
Este-o şatră ţigănéscă;
Da la şatră cine este?
Badea calu'şĭ potcovesce...
(Ib. II, 190)

Pe uliţa *armenéscă,*
La o casă ţigănéscă,
Voĭna calu'şĭ potcovesce...
(Pompiliŭ, Sibiiŭ, 75)

La popor, când e vorba de ce-va reŭ, nu e rar epitetul de *armenesc.*

Intre bube din descântece:

Bubă *armenéscă,*
Bubă jidovéscă,
Bubă ţigănéscă,
Bubă românéscă...
(G. D. T., Poes. pop. 359)

Balada „Stanislav":

Îĭ spală zăbunele
Şi'ĭ curăţă armele
Tot de sóe *armenéscă,*
De untură tătăréscă,
De stropurĭ ĭenicerescĭ
Şi de sânġĭurĭ păgânescĭ...
(Ibid. 574)

In sfîrşit, pupăza, o pasere puturósă, pórtă în popor porecla ironică de: cuc *armenesc.*

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „[Pupăza] în rîs şi batjocură se numesce şi Cucul Armenilor saŭ Cuc *armenesc,* de óră-ce — după spusa celor maĭ mulţĭ Românĭ — Armeniĭ ḑic că pupăza îndémnă la deşteptare, la lucru şi la joc strigând: hophophop! hophophop! pe când cucul îndémnă pre Românĭ la culcare strigând ne'ncetat: culcă-te! culcă-te!.."

v. *Cuc.—Pupăză.*

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 8): „Mĕ trezesce mama într'o diminéţă din somn cu vaĭ nevoe, ḑicêndu'mĭ: scólă, duglişule, înainte de resăritul sóreluĭ; ĭar vreĭ să te pupe cucul *arminesc* şi să te spurce, ca să nu'ţĭ mérgă bine tótă ḑiua?.." Şi maĭ jos, p. 9: „Nu cum-va aĭ pofti să'mĭ ĭeĭ viţica pentr'un cuc *armînesc?..*"

v. [1]*Armén.*

Armenèsce, adv.; en arménien, à l'arménienne. A face ce-va ca Armeniĭ saŭ în chipul armenesc.

v. *Armenesc.*

Armenésca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. „Blănăresca şi *armenésca* — ḑice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 63) — am luat'o dela Armenĭ". D-sa publică şi musica acestuĭ danţ, care totuşĭ se pare a fi devenit poporan numaĭ în Moldova.

v. [1]*Armén. — Arnăuţésca. — Blănărésca.— Căzăcésca* etc.

Armenìme. — v. [1]·*Armén.*

Armenòpul, n. pr. pers. m.; t. de Législ.: Harménopoulos, manuel de droit byzantin.

Andronachi Donicĭ, Pravile 1814, predosl.: „Ĭaste şi carté de adunaré pravililor a judecătorĭuluĭ Thessalieĭ Constantin *Armenopul*, pre caré o au alcătuit la aniĭ dela Hs. 1145 în zilele înpăratuluĭ Emmanuil Comnino din céle de maĭ înainte alése aşăzemânturĭ din pravile de către înpăraţiĭ Leon şi Constantin...“

Pravila Mateĭu Basarab, 1652, p. 4: „Grăĭaşte şi *Armenopul*, că obiĉaĭulŭ vechĭu în locŭ de lége se socotéşte şi să ţine...“

Profesorul Linowski, într'o disertaţiune despre legile locale din Basarabia (О мѣстныхъ Бессарабскихъ законахъ, Odessa, 1842 p. 10), bănuesce că extractul din legile imperiale bizantine, pe care Alexandru-vodă cel Bun, după părerea luĭ Cantemir, îl va fi întrodus ca drept positiv în Moldova, nu era alt ce-va decât *Armenopul.*

In Basarabia maĭ cu samă, după alipirea eĭ către Rusia, numele luĭ *Armenopul* devenise şi a fost pînă maĭ în aniĭ trecuţĭ aprópe sinonim cu pravilă, căcĭ înşişĭ boieriĭ moldovenĭ de acolo, fiind întrebaţĭ la 1818 de stăpânirea rusésca, aŭ respuns că *Armenopul* pe prima liniă este legea ţereĭ, apoĭ „hrisovul sobornicesc“ al luĭ Mavrocordat, şi'n fine cartea luĭ Donicĭ. De aceĭa la 1831 manualul luĭ *Armenopul* s'a şi publicat rusesce pentru întrebuinţarea tribunalelor din Basarabia.

v. [1]·*Grec.*

Armèz (*armat*, *armare*) vb.; armer. Formă simplă, în locul căriĭa se întrebuinţéză obicĭnuit compusul înarmez.

I. Văcărescu, p. 40:

> Creştiniĭ şi Româniĭ
> Cu el s'*arméză*...

v. *Inarmez.*

Àrmiă (plur. *armiĭ*), s. f.; armée. Sinonim cu óste şi cu neologismul armată. Formă împrumutată dela Ruşĭ saŭ dela Polonĭ.

Zilot, Cron. p. 85: „şi tot de o dată veni şi gheneral-an-şef Mihelson, ce era comandir peste tótă *armia* rusésca...“

v. *Armadiă.* — *Óste.*

Armìc. — v. *Armig.*

Armìg s. **armìc** (plur. *armigĭ*, *armicĭ*), s. m.; étalon. Sinonim cu armăsar, cu care se întâlnesce şi prin iniţialul arm-, fără ca totuşĭ, după cum vom vedé maĭ la vale, să fie cu putinţă a reduce ambele cuvînte la aceĭaşĭ origine. Se întrebuinţéză fórte mult în părţile Banatuluĭ, maĭ rar în regiunea apusénă a Ardéluluĭ.

„*Armig* saŭ *harmig* se ḑice la armăsarĭu“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Balada „Călin“ din Banat:

> Cu soru-sa ce'mĭ lucra?
> De doĭ *armigĭ* o lega,
> În oraş o sloboḑĭa
> Pîn *armigiĭ* o'npărţĭa...
> (Vulpian, Texturĭ p. 34)

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 97: „*Armic*, armăsar. Cuvîntul *armic* se aude în valea Crişuluĭ alb“.

Vorba *armig* e fórte interesantă. Prin sens şi prin cele treĭ elemente constitutive r-m-k (g) ea nu se póte despărţi de polonul rumak „coursier, cheval de bataille“, a căruĭ origine a remas pînă acum o enigmă pentru slaviştĭ, căcĭ nu se regăsesce nicĭ in-

tr'unul din cele-lalte dialecte slavice. Se bănuesce numaĭ că cuvîntul e de origine orientală (Matzenauer, Cizí slova p. 298). Litvanul r u m o k a s şi leticul r u m m a k s sînt forme împrumutate dela Polonĭ. In limba turcă orientală a r g a m a k însemnéză „cheval de race" (Vambéry, Sprachstud. 206), de unde şi la Ruşĭ аргамакъ. Polonul r u m a k şi românul *armig* cată să derive din alte doĕ dialecte turanice; terminul însă, sub diferitele sale varianturĭ, este unul şi acelaşĭ; şi'n orĭ-ce cas e fórte vechĭu atât la Românĭ precum şi la Polonĭ. Bănăţeniĭ vor fi moştenit pe al lor *armig* dela Cumanĭ, dela Pecenegĭ saŭ chĭar dela Avarĭ, căcĭ cu Tătariĭ propriŭ ḑişĭ eĭ maĭ că n'aŭ avut a face nicĭ o dată, ér dela Turciĭ Osmanliĭ nu puteaŭ să'l capete.

v. *Cal.—At.—Behmet....*

Armìnden, s. m.; t. du Calendrier popul.: 1°. premier jour de Mai; 2°. branche verte ou arbre entier que l'on place, le premier Mai, devant les maisons. In popor se maĭ aud formele: *Armendin* şi *Arminder*. Cuvîntul e respândit maĭ cu samă în Moldova, în Ardél şi'n Banat. Macedo-româniĭ nu'l cunosc. *Armindenul* jócă un rol însemnat în credinţele şi datinele poporuluĭ.

„La 1 Maĭu se ḑice *Armendin*" (I. Major, Tutova, c. Plopana).

„Florile de salcâm înfloresc pe la *Arminden*" (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

„La *Arminden* se aduce din pădure o prăjină cât se póte de mare, cu puţine clence în vîrf, şi se împlântă dinaintea caseĭ. Ḑicĕtóre plugăréscă: Dacă nu se samănă cucuruzul pînă la *Arminden*, poţĭ să bagĭ mestecâul mămăligeĭ în foc..." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„La *Arminder*, ómeniĭ frig un miel, se duc în pădure, la vie, saŭ şi în grădină unde este érbă verde, se pun la umbra unuĭ copacĭu şi, mâncând friptură de mĭel, beaŭ vin-pelin, saŭ dacă nu este, atuncĭ vin de cel-lalt puind în el pelin verde. Uniĭ aduc cu eĭ şi lăutarĭ de le cântă, petrec astfel pînă cătră sară, când se întorc în sat cântând şi bênd, împodobindu-se pe la pălăriĭ cu florĭ de liliac, dacă a înflorit, şi cu pelin verde. Din popor începe a dispăré şi acest obiceĭu. Când 1 Maĭu cade într'o Miercurĭ saŭ Vinerĭ, ḑi de sec, nimine din popor nu'l petrec, fiind că nu mănâncă carne. Cĭocoieşiĭ însă dela ţéră îl petrec în tot-d'a-una..." (D. Albotênu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

„La *Arminden* pun la pórtă un arbore nalt, cu frunḑe numaĭ în vîrf, şi'l lasă acolo pînă se face maĭ întâĭu pâne nouă; atuncĭ face din el jiruitorĭu de cuptorĭu, cu restul arde cuptorĭul. Acel arbore se ḑice *arminden*. Poporul povestesce că atuncĭ când tăia Irod pruncіĭ, a tăiat tótă ḑiua pînă séra; unde a ajuns séra, a pus un arbore ca *armindenul* semn ca să se scie pînă la ce casă a ajuns; diminéţa însă la tóte casele a aflat *arminden*, şi aşa a scăpat şi Domnul Hristos" (P. Olténu, Transilv., Haţeg; cfr. Francu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 130).

„Pe m ă r ţ i ş o r dela 1 Martie femeile şi fetele îl pórtă pînă la 1 Maĭu, când atuncĭ îl ĭeaŭ dela gât şi cumpĕră pe el vin roşu, pe care trebue numaĭ decât să'l bea pe érbă verde, ḑicênd că în cursul vereĭ nu le va părli sórele..." (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

Cântec de 1 Maĭu în Covurluĭu:

Frunḑă verde de pelin!
Iată-ne la *Armendin*;

Beŭ mesenii şi mănâncă
Şi de ciumă nu li-ĭ frică...
(G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 114: „Daţĭ năvală şi'ĭ prindeţĭ şi mi'ĭ legaţĭ colé cot la cot, ca să'ĭ ducem poclon luĭ Vodă, ca doĭ berbeceĭ de *Arminden*..."

Despre obiceĭurĭ analóge la alte popóre, nu numaĭ romanice, dar încă slavice, germanice şi celtice, carĭ serbéză de asemenea pe 1 Maĭu prin veseliă şi prin purtarea unuĭ arbore, a se vedé pe larg la Mannhardt, Der Baumkultus, I, 162—189. Româniĭ însă aŭ unele particularităţĭ, carĭ le sînt proprie.

Etimologia cuvîntuluĭ este una din cele maĭ uşóre. La 1 Maĭu se serbéză sântul I e r e m i a. Serbesce Ĭ e r e m i ĭ e v - d a n, paleo-slavic I e r e m i i n ŭ - d ĭ n ĭ „diua luĭ Ieremia". De aci românesce *Arminden* din *Erminden*, cu trecerea iniţialuluĭ *er* în *ar*, ca în „aricĭu", „Ardél" etc. Orĭ-ce derivaţiune latină, bună-óră ca acea din a l i m e n t a l e (Lex. Bud.), e fantastică; dar şi maĭ cĭudată e inrudirea cu germanul a l l m e n d e „silva communis", propusă de Miklosich (Beitr. z. Lautl. d. rumun. Dialekte, Conson. I p. 51).

v. *Ieremia.*

Armìnder.—v. *Arminden.*

Armînt (pl. *armînturĭ*), s. n.; troupeau de bétail, bétail. In Dicţionarul luĭ Bobb.: „*Arment*, adunare de vite". De ce însă lipsesce în Lexiconul Budan? Negreşit, e latinul a r m e n t u m, din care aŭ remas derivate în dialecte italiene; dar la Românĭ cuvîntul să fie óre unde-va în gura poporuluĭ? Cihac admite ca poporan numaĭ pluralul *armînturĭ* „bétail".

v. *Turmă.*

Armonìă (plur. *armoniĭ*), s. f.; 1°. engrenage; 2°. harmonie, accord. Ἁ ρ μ ο ν ί α. Negreşit neologism, dar vechĭu în limba literară. Noĭ l'am luat d'entâĭu dela Grecĭ, cu înţelesul propriŭ de î n c h e e t u r ă; apoĭ l'am primit a doua óră din italiana saŭ din francesa, cu sensul de p o t r i v é l ă, însă maĭ ales musicală saŭ poetică.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 11, f. 119 a: „stricându'ĭ toate *armoniile* trupuluĭ şi toate 'n c h e e t u r i l e, âĭ arsără şi pieptulŭ cu plase înfocate..."

I. Văcărescu, p. 512:

Tu cânţĭ ca melodia
De glas, susur, murmură;
Tu cânţĭ ca *armonia*
De stele, de natură...

C. Conachi, p. 242:

Tu nu poţĭ vedé, sărace, cordile nenumărate
A cărora *armonie* ţine lumile-atârnate,
Nicĭ a sci cu ce mijlóce, puterea ce marginĭ n'are
Aŭ aşedat rânduĭala crugurilor călătoare...

Gr. Alexandrescu, „Mulţumirea":

De ochiĭ teĭ albaştri, de mica ta guriţă,
In limba *armonieĭ* îţĭ place să vorbesc...

v. *Potrivélă.*—*Rost.*

Armonìc } v. *Harmonică.*
Armonìcă }

Àrmur.—v. *Arm.*

¹·**Armuràr** s. **armuràre** s. **armuràriţă**, s. m. et f.; t. de Vétérin.: sorte de maladie bovine: épaulure (Cihac). Cuvîntul derivă din a r m, saŭ maĭ bine din a r m u r, prin sufixe -a r, -a r e şi -a r i ţ ă, despre carĭ vedĭ la locul lor.

S. F. Marian (Familia 1878 p. 485, 495): „Vitele bolnave de *armurare* se

ḑice că hărcăesc şi se trântesc pe jos. Pelea de pe spinarea lor e aşa de 'nfoĭată, că atingênd'o cu mâna foscăesce ca şi când ar fi deslipită de carne. *Armurarea* o vindecă Româniĭ prin un spin numit armurarĭu, care se piséză dimpreună c'un hârb de talger de marmură şi cu care se ung apoĭ vitele bolnave pe spinare. Tot-odată se 'nfierbîntă fundul unuĭ céun şi se frécă cu dînsul spinarea vitelor bolnave..."

„*Armurariţa* se face când este vita ostenită şi bea apă rece" (G. Popu, Trans., Făgăraş, c. Lisa).

„*Armurarĭu* este putreḑirea picĭoruluĭ drept saŭ stâng de dinapoĭ la o vită" (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„*Armurarĭu* se chiamă când i se paralіséză viteĭ partea de dinapoĭ a corpuluĭ, maĭ ales la vite tinere..." (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Când mor vitele de *armurariţă,* să le dea marmură pisată cu tărâţe. că se scoală..."

„Când vita e bolnavă de *armurarĭu,* o înţépă cu cuţitul în şira spinăriĭ la împreunarea picĭórelor de din-apoĭ..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

„La *armurare,* adecă umflătură pe sub pele, se arde des cu tigaea unsă pusă pe foc şi înfierbîntată, aşa cât cu greŭ să pótă vita suferi, şi se încunjóră umflătura cu zmólă de car" (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

„A opera *armurariţa* la o vită, se ḑice: îĭ tae de *armurariţă*" [D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

In Banat se chiamă *armurare* şi o bólă la porcĭ (Preut A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Pe a-locurĭ se rostesce aspirat: *harmurar* (Rîmnic-sărat, c. Buda).

v. *Arm.*—²·*Armurar.*

²·Armurăr, s. m.; t. de Botan.: Carduus marianus, Silybum, Chardon-Marie. Şĭ-a căpĕtat numele dela bóla de vite armurar, contra căriĭa îl întrebuinţéză poporul.

„Buruéna *armurarĭu* e bună de vite, când mor grabnic" (I. Nour, Bĕrlad).

„*Armurarĭul* cresce ca de un metru şi 50cm. Pe frunḑă are pete albe. La marginĭ frunḑele aŭ spinĭ. Se întrebuinţéză de sĕtenĭ contra uneĭ bóle de vite numită armurarĭu. De aci blăstemul: mânca-te-ar *armurarĭul!*" (M. Lupescu, Sucéva, c. Broştenĭ).

„*Armurarĭu* este cu frunḑa lată, cărnósă, ghimpósă şi pĕtată cu pete albe; se ḑice că acéstă frunḑă, fiértă cu borş, vin saŭ apă, e bună pentru vindecarea vitelor de armurarĭu, un fel de bólă mortală, cu durere de şele şi picĭóre şi a căriĭa simptom, între altele, este că carnea viteĭ e pĕtată ca şi frunḑa de *armurarĭu*" (N. Teodorescu, Iaşĭ, c. Sinescĭ).

„*Armurarĭu,* fĭert cu tărîţă, se întrebuinţéză ca beutură la vitele ce sufĕr de bóla numită armurarĭu" (G. Gheorghiŭ. Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

v. ¹·*Armurar.*

¹·Arnăut (plur. *Arnăuţĭ*), s. m.; t. d'Ethnogr.: 1°. Albanais; 2°. soldat mercenaire, valet armé. In primul sens, care este cel propriŭ, e sinonim cu vechĭul Arbănaş; sensul al doilea s'a desvoltat la noĭ, cam tot aşa ca „Suisse = mercenaire" în Occident, prin aceĭa că Arnăuţiĭ slujĭaŭ pe léfă ca ostaşĭ de pază pe lîngă Domnĭ şi chĭar pe lîngă boierĭ. Turcul arnăud, arnaut, trecut de asemenea la Serbĭ şi Bulgarĭ.

Nic. Mustea, Letop. III p. 45: [Nicolae Mavrocordat] luatu-şĭ-aŭ şi oaste, Sărbĭ, *Arnăuţĭ,* de ĭ-aŭ adus cu sine,

şi aŭ venit nu ca un Domn, ce ca un leŭ asupra tuturor..."

Zilot, Cron. p. 31: „nu cum-va aceştĭ Turcĭ şi *Arnăuţĭ*, într'ascuns uniţĭ cu Pazvangiĭ, n'adastă vreme îndemănatică ca de o dată să năvăléscă cu toţiĭ pe tóte părţile să ne jefuéscă, să ne robéscă..."

In sens de lefegiŭ, *Arnăut* se ḑicea şi se póte ḑice la om de orĭ-ce ném.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Sub denumirea de *arnăut* se înţelegea orĭ-ce Sĕrb, Arvat, *Arnăut*, Bosniac, Muntenegrén, Bulgar saŭ Grec, dacă se lega cu un brâŭ roşu saŭ cu un tarabolus, célma la cap, fustanelă saŭ poturĭ, mintén şi imineĭ roşiĭ; îşĭ trîntĭa la brâŭ un siléf cu un ĭatagan şi douĕ pistóle, şi întra în serviciul curţiĭ dommescĭ, al hătmănieĭ, spătărieĭ saŭ agieĭ, saŭ se suĭa cu cĭubucul în mână dindĕrîtul calesceĭ vre-unuĭ boĭer..."

Alexandri, Surugiul: „ticălosu! în loc să aĭbă milă, el pune pe *Arnăutu* luĭ de'mĭ dă vr'o câte-va bice..."

Acelaşĭ, Istoria unuĭ galben: „un Grec, care fusese *Arnăut* în vremea Domnuluĭ Ioniţă Sturza..."

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 206): „numaĭ *Arnăuţiĭ*, ce le ḑic Horvaţiĭ, ĭ-aŭ oprit boĭeriĭ şi le-aŭ dat lefĭ, să fie de paza oraşuluĭ..."

In cântece poporane se vorbesce maĭ ales despre *Arnăuţiĭ* din potiră, carĭ eraŭ duşmaniĭ ceĭ maĭ înverşunaţĭ aĭ haĭducilor, şi chĭar aĭ săténuluĭ român în genere:

Frunḑă verde plop stătut,
Auḑit'aţĭ c'a trecut
Potiră de *Arnăuţĭ*,
Cât frunḑa ş'érba de mulţĭ?..

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 48)

Alta:

Ş'am vĕḑut'o 'n Cernăuţĭ
Cu doĭsprece *Arnăuţĭ*,
Ş'am vĕḑut'o 'n Botoşenĭ
Primblându-se cu Armenĭ...

(Marian, Bucovina, II, 224)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Arnăuţĭ cu şuşanele,
Cu argint pe la oţele,
Lefegiĭ şi Darabanĭ
Cu-aĭ lor mândri Căpitanĭ..

E fórte nemerit la A. Vlăhuţă, Nuvele p. 181: „un om nalt, spătos, cu mânile marĭ şi negre, cu nasul roş şi cu mustăţĭ lungĭ, un chip de *Arnăut*, vecĭnic hursuz şi'ncruntat..."

v. *Albănaş*.—*Arbănaş*.—²·*Arnăut*.—*Arnăuţésca*.

²·**Arnăut**, s. m.; t. d'Agric.: variété de froment d'été. După Cihac (Dict. II, 544) *arnăut* însemnéză „blé d'Albanie". Laurian şi Maxim observă de asemenea: „importat póte din părţile Albanieĭ". După cum vom vedé maĭ jos, *arnăut* are a face, prin asociaţiune de ideĭ, numaĭ cu aspectul unuĭ *Arnăut*, nicĭ de cum însă cu Albania, de unde nu credem să ne fi venit vre-o dată vre-un fel de grâŭ.

Colinda „Plugul":

Cât cu ochiĭ cuprindea,
Brazdă négră resturna,
Grâŭ de véră semĕna,
Grâŭ de véră
Făr' secară,
Arnăut de cel maĭ mare...

(G. D. T., Poes. pop. 141)

unde cântecul definesce óre-cum *arnăutul* ca „un fel de grâŭ mare de véră". Tot aşa, în antitesă cu „grâŭ

mărunt", cuvîntul ne întimpină în balada „Chira":

Descarc băcălii
Şi'ncarc dimerlii,
Tot de grâŭ mărunt
Şi de *arnăut*...

In legătură cu „frunḑă verde":

Frunḑă verde de-*arnăut*,
Nu mĕ da după urît...

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 89)

unde forma corectă cată să fie:

Nu mĕ da după un slut...

Se ḑice şi grâŭ-*arnăut*, unde cuvîntul devine adjectiv.

„Grâul *arnăut* e un fel de grâŭ cu bóbe marĭ şi albe, din care obicĭnuit se face coliva" (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

„*Arnăut* se ḑice la grâŭ cu spic negricĭos" (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegĭ).

„Grânele se numesc: grâŭ de Banat, grâŭ roşu saŭ *arnăut*, grâŭ ghircă saŭ fără musteţĭ" (G. Popovicĭu, Némţ, c. Siliştea).

„Grâul *arnăut* se ḑice şi colus" (I. Nazare, Tecucĭu, c. Nĭcorescĭ).

„Sînt doĕ felurĭ de *arnăut*: *arnăut* cu péna albă, şi *arnăut* cu péna négră numit şi colus" (I. Ghibănescu, Fălcĭiu, c. Băsescĭ).

Numele de *arnăut* s'a dat acestuĭ fel de grâŭ din causa musteţelor luĭ saŭ a penelor, prin carĭ poporul l'a asemĕnat cu un Arnăut.

v. [1]·*Arnăut.—Grâŭ.*

Arnăuţèl (plur. *Arnăuţeĭ*), s. m.; petit Albanais. Deminutiv despreţuitor din Arnăut.

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Apoĭ venĭa după eĭ
Cétă de *Arnăuţeĭ*,
Lefegiĭ şi Darabanĭ
Cu-aĭ lor mândri Căpitanĭ...

v. [1]·*Arnăut.*

Arnăuţèsc,-éscă, adj.; albanais, d'Albanie. Port *arnăuţesc*, ţéră *arnăuţéscă*.

Gheorgachi Logofĕtul, Letop. III p. 315: „Roşiĭ ce se făcuse ĭar până la 100 de oamenĭ, cariĭ se purta în haĭne roşiĭ şi în bărăţĭ *arnăuţescĭ*..."
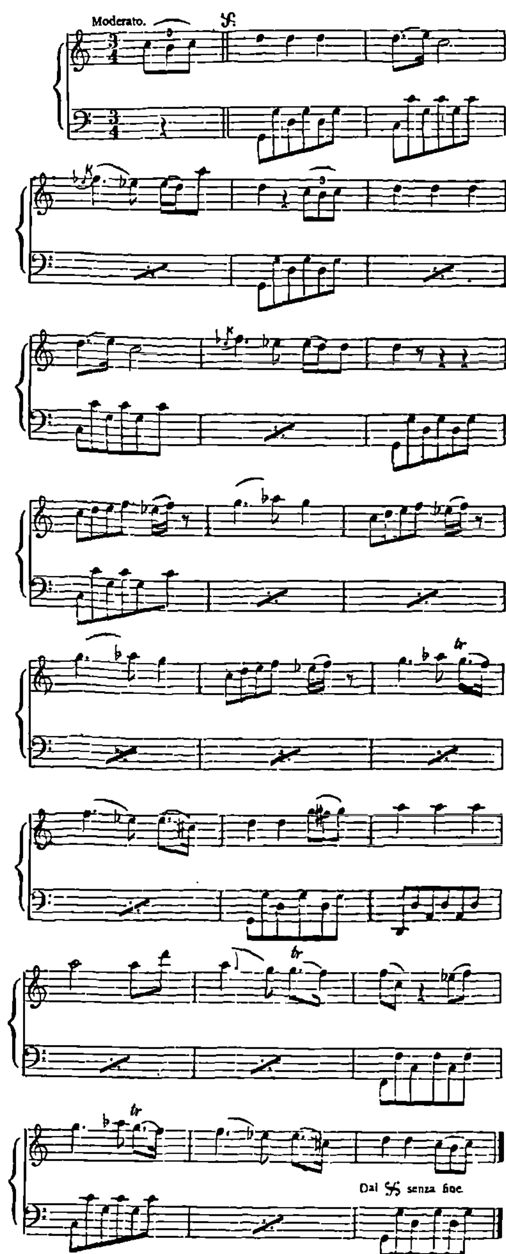
Zilot, Cron. p. 99: „Ĭar Vezirul cu Murahazi şi Beizade Dumitraşcu Moruz abia scăpând, apucară spre Şumla, cum şi Veli-paşa cu óste *arnăuţéscă* spre Şiştov, şi de acolo spre patria lor Ianina..."

v. [1]·*Arnăut.—Arnăuţésca.*

Arnăuţésca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. „*Arnăuţésca* — ḑice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 64) — am luat'o dela Arnăuţiĭ aduşĭ de boeriĭ noştri, ca fecĭorĭ în códa calescelor şi neavênd alta a face decât a da cĭubuc şi cafe". Sulzer a vorbit deja în secolul trecut despre *arnăuţésca*, pe care o jucaŭ la noĭ lefegiĭ Arnăuţĭ din garda beilor fanarioţĭ (Gesch. d. Dac. II p. 423). Arnăuţiĭ aŭ despărut din ţéră, dar jocul lor, un fel de horă, a remas în popor.

„*Arnăuţésca* se jócă maĭ încet decât Alunelul; se jócă tot în drépta; se bate în loc cu picĭorul stâng de treĭ orĭ şi apoĭ cu cel drept în acelaşĭ loc, şi se mişcă hora, ocolind odată; de acĭ ĭar se bate, şi tot astfel cât vor să ţină jocul" (I. Preotescu, Olt, c. Rîjleţu-Vieroş).

Musica acestuĭ danț, după cum se aude în Moldova:

v. ¹·*Arnăut.* — *Alunelul.*

Arnăuțèsce, adv.; en albanais, à l'albanaise. Vorbesc *arnăuțesce*; mĕ'mbrac *arnăuțesce.*

v. *Arnăuțesc.*

Arnăuțime, s. f.; terme collectif pour dire: beaucoup d'Albanais. Mulțĭ Arnăuțĭ, cu o nuanță óre-care de dispreț.

Bolintinénu, „Ferentarul“:

Roșiorul mândru și frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată tremură Vidinul
La vederea sa.
Face de se miră tótă Arăpimea,
Enicerĭ, spahiiĭ și *Arnăuțimea*
Și'ĭ strigă: ura!...

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Ajungênd la Golescĭ lîngă Pitescĭ, Tudor găsesce pe Iordache și pe Farmache instalațĭ acolo cu *arnăuțimea* lor...“

v. ¹·*Arnăut.* — *-ime.*

Arnèŭ (plur. *arnee*), s. n.; panier d'un coche. Cuvîntul se aude numaĭ peste Carpațĭ. Este ung. e r n y ö. Termenul cel maĭ respândit e c o ș.

„Dacă voim să nu ne plóĭe orĭ ningă, punem la car c o v e r c ă saŭ *arneŭ*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Coș.*

Àrnic. — v. *Harnic.*

Arnìcă, s. f.; t. de Botan.: Arnica, arnique. Sinonim cu p o t b é l, care este un termen maĭ poporan. *Arnica* pórtă la Bănățenĭ și numele poetic de C a r u l - d̦ î n e l o r (S. Mangĭuca, Col. I. Tr. 1876 p. 358).

v. *Carul-d̦înelor.* — *Potbél.*

Arnìcĭu, s. m.; t. d'Industrie: fil de coton peint. „*Arnicĭu* = bumbac văpsit roșu, albastru, verde etc.“ (Costinescu). „*Arnicĭu* = fire de bumbac colorate, cu carĭ cos florĭ la cămeșĭ, ștergare etc.“ (L. M.).

Urația de nuntă din Ardél, descriind o năframă de nuntă pentru vorniceĭ:

Fie și de bumbac,
Noĕ și d'alea ne plac;
Fie și de strămătură,
Om șterge caiĭ la gură
Ș'om depĕna după șură;

Fie şi de *arnicĭ*,
Numaĭ să fie d'aicĭ:
Să nu fie de prin vecinĭ,
Să păţim niscaĭ ruşinĭ....

(G. D. T., Poes. pop. 181)

Altă uraţiă:

Puteţĭ da şi de mătase
D'avețĭ inimĭ să vĕ lase;
Ĭar de nu, şi d'*arnicĭu* fie,
Cum vețĭ avé omeniă...

(Ibid. 172)

Altă:

Şése păhare de vin,
Şése măhrame de in,
De carĭ se găsesc p'aicĭ,
Cusute cu fluturĭ-ş'*arnicĭ*...

(Ibid. 175)

Balada „Sócra şi nora":

C'am în becĭu pe supt gârlicĭu
Un căpĕstru cu *arnicĭu*...

(Ibid. 626)

Balada „Bâcul haĭducul":

Mi'l lega tot cu mătase
Împletită 'n câte şése,
Mi'l lega tot cu *arnicĭ*
Împletit în câte cincĭ;
Şi când bine mi'l lega,
Şi când bine mi'l stringea,
Al céuş iĭ tot striga...

(Ibid. 607)

Ca nume personal, *Arnicĭu* ne întimpină într'un act din 1731 (Cond. Mss. a M-riĭ Hurezu, în Arch. Stat. p. 675b): „un Ţigan al sfintei mănăstiri Hurezul anume Şain fecĭorul luĭ Arnicĭu".

Cuvîntul nu póte să derive din turcul al „roşu" unit cu rişte „bumbac" (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 116): de'ntâĭu, pentru că o asemenea unire n'a format un singur termen nicĭ chiar la Turcĭ; al doilea, pentru că „roşu" nu este esenţial în *arnicĭu*; al treilea, pentru că dela Turcĭ l'ar fi luat şi Serbiĭ saŭ Bulgariĭ, la carĭ el totuşĭ nu se află; al patrulea, pentru că din al-rişte nu e foneticesce cu putinţă să ésă *arnicĭu*. *Arnicĭu* este un adjectiv substantivat cu sensul propriŭ de „provenant d'agneau", „agnelin". Din „lână miţă=laine agneline" s'a născut „miţă=flocon, touffe de poils qui pendent en bas" (Cihac, II, 198); tot aşa în *arnicĭu* noţiunea fundamentală este ἀρνός „agneau", neo-grecul ἀρνί, în latina archaică arna „agna" (Festus), de unde românesce termenul despărut arn sinonim cu „mĭel", remas — după cum vom vedé maĭ la vale — şi'n numele topografic Arnotă.

v. *Arnotă*. — *-icĭu*. — *Şoricĭu*.

Àrnotă, n. pr. f.; t. de Géogr.: 1°. montagne dans la Petite-Valachie; 2°. couvent de religieux sur la montagne du même nom. Muntele *Arnotă* cu mănăstirea *Arnotă* se află în districtul Vâlcea d'a-drépta rîuluĭ Bistriţa. Mănăstirea astădĭ nu maĭ are călugărĭ. A fost fondată de Mateiŭ Basarab. Legenda culésă de d. Gr. Tocilescu (Asupra câtor-va mănăstirĭ, 1887 p. 53): „Mateiŭ Vodă ar fi cădut într'o crimă, pentru care trebuia să fie dus să se judece la Constantinopole. El, aflând despre sórta ce-l aştepta, a fugit pe sub munţĭ pînă ce a ajuns în acest loc; aci pe atuncĭ era un lac mare şi răchită multă. Mateiŭ s'a ascuns după răchită, aşa că Turciĭ ce-l urmărĭaŭ de aprópe nu l'aŭ maĭ putut găsi. După aceĭa el şĭ-a adus martorĭ şi s'a îndreptat la Constantinopole de vina cu care era asuprit. In semn de recunoscinţă, Vodă a hotărît să facă o mănăstire pe locul acesta; a scurs lacul şi l'a umplut cu bogşe (cărbunĭ), zidind altarul chiar pe locul unde dînsul scăpase." Tot aci este mormîntul luĭ Mateiŭ Basarab, precum şi al tatăluĭ seŭ Dancĭul Vornic.

Cuvîntul *Arnotă* este format prin acelașĭ sufix -o ţ ă, care ne întimpină într'o mulţime de numĭ propriĭ românescĭ fórte vechĭ, precum: Càlotă, Ràcotă, Làĭotă, Mèşotă, Albotă, Dragotă, Mìcotă, Bàşotă, Hîrgotă etc.

In districtul Vâlcea, afară de *Arnotă*, alte treĭ numĭ de munţĭ pórtă acelaşĭ sufix: Dòlotă, Brèotă şi Bàlotă. In „Calotă" şi „Racotă" este învederat că acest sufix s'a acăţat la „cal" şi „rac", ĭar în „Balotă" la „bală = fĭară". Tot aşa în *Arnotă* partea radicală pare a fi un nume de animal: *ἀρνός* „miel", latinul archaic a r n u m, de unde Româniĭ cată să fi avut cu acelaşĭ sens pe a r n, din care ne-a remas derivatul a r n i c ĭ u.

v. *Arnicĭu.* — *Cozia.* — *-otă.*

Aromàt (subst. n.) s. **aromàtă** s. **aròmă** (subst. f.); arome, parfum, épice. M i r o d e n i ă s. m i r é s m ă. Grecul *ἄ ρ ω μ α, ἀ ρ ώ μ α τ α,* de unde şi paleo-slavicul a r o m a t ŭ (Cihac). Neologism, însă vechĭu în limbă.

Noul Testament 1648, Luca XXIV, I:

... mérsără la mormănt, ducăndŭ *aromata* caré gătise...	*...βαθέως ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀ ρ ώ μ α τ α...*

dar tot acolo, XXIII, 56, la masculin:

...şi înturnăndu-să gătiră *aromat* şi unsoare scumpă...	*...ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀ ρ ώ μ α τ α καὶ μύρα...*

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 50): „stomahului destul încărcat, bucatele macar fie şi cu *aromate*, nu cu mirosul acel frumos poftă, ce gréţă îĭ aduc..."

Ibid. p. 261: „Finicul în foc de *aromate* moară..."

Mineĭul din Buzeŭ 1706 f. 32 b.: „şi *aromatele* adecăte m i r o s é l e l e cele scumpe..."

I. Vàcărescu, p. 503:

Cu resfirare din Raiŭ eşită
D'*arome* florile'ţĭ mĕ năvăliră;
A ta icoană duĭos slăvită
Puseră 'n braţe'mĭ şi m'adormiră...

v. [1-2] *Miros.*

Aromélă (plur. **aromelĭ**), s. f.; assoupissement, rêverie. Sinonim cu a r o m i r e, care însă exprimă acţiune, pe când *aromélă* arată stare.

Mineĭul din Buzeŭ 1706 f. 9 a: „diavolul viindŭ la sfânta muceniţă în *aromélă*, încă spânzurată pe cruce fiindŭ, îĭ da un păharŭ plinŭ de miĭare cu lapte..."

C. Stamati, Muza I p. 257:

Şi ele îndată cad în *aromélă*
Şi a d o r m curând...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 80: „cu încetul fruntea'ĭ obosită cădu pe a sa pólă, trupu'ĭ slăbit de-atâtea suferinţe par'că se cufundă de sineşĭ; o p i r o t é l ă a minţiĭ, o î m p ă e j e n i r e a ochilor începură a o coprinde, când de o dată i se păru că aude, ca într'un v i s măngăetor, un glas depărtat ce cânta cu vĭers tânguĭos.... Ancuţa se trezi din *aromélă*.

v. *Aromesc.* — *Aromire.*

Aromèsc *(aromit, aromire).* vb.; s'endormir, s'assoupir, roupiller, sommeiller à demi, tomber en rêverie; assoupir, endormir, faire rêver. Costinescu: „a *aromi*, a miji de somn, a sta jumătate adormit". Sinonim cu a d o r m, cu a ţ i p e s c, cu m o ţ ă e s c, cu p i r o t e s c, cu m i j e s c, dar numaĭ atuncĭ când omul începe deja a visa, şi anume un vis plăcut, de unde adesea se ḑice: „d u l c e *aromesc*", saŭ:

„florile mĕ *aromesc*". Ca şi sinonimul adorm, funcţionéză şi transitiv.

Balada „Brumărelul":

Vaĭ de mine, ce păţiĭ!
Cum făcuĭ de *aromiĭ*:
Singură mĕ logodiĭ;
Ce făcuĭ de mĕ culcaĭ:
Singură mĕ măritaĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 451)

O colindă muntenéscă:

Cerbul ce'mĭ făcea?
Sta şi rumega,
Namiéḑa 'şi făcea,
Dulce *aromĭa*...

(Ibid. 65)

Balada „Óia năsdrăvană":

La apus de sóre
Să mi-te omóre
Supt póle de munte,
Prin crângurĭ tăcute,
Oĭ când *aromesc*
Şi câinĭ ostenesc...

(Ibid. 436)

Basmul „Féta din dafin":

Rosmarine,
Calofire,
Cum m'aĭ *aromit*
Şi m'aĭ adormit...?

(Ib. 402)

Balada „Mitul";

Icĭ pe iérbă m'am lungit,
Florile m'aŭ *aromît*
Şi somn greŭ am adormit...

(Ib. 683).

Balada „Miul Cobiul":

Sóre scăpĕta,
Murguluĭ pĕsa,
Voĭnic *aromĭa*,
Frîul că slăbĭa:
Pe cal adormĭa,
Greŭ somn că'l fura...

şi maĭ jos:

Miul *aromĭa*,
Miul adormĭa,
Somnul că'l fura...

(Ibid. 490, 495)

I. Văcărescu, p. 217:

Colo'n vesela vălcea
De albeţe strălucea,
Oiţe prin florĭ păscênd,
Un ciobănaş fluerând;
Turmuliţa'şi îngriji,
Apoĭ dulce *aromi*...

Sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ apare maĭ ales bine în derivatele aromélă şi aromire şi'n transitivul *aromesc*, care la cronicarul Moxa, 1620, p. 347, însemnéză anume „faire rêver", „faire voir en rêve": „[diavolul] se apropie de *aromi* pre strămoaşa de-i arătâ poamele frumoase la vedére şi dulci la gustare..."

Lăsâm la o parte, ca nediscutabilă, derivaţiunea luĭ *aromesc* din mijesc printr'o formă intermediară ajmuresc (Cihac). Originea cuvîntuluĭ este greco-latină. Grecul ὅραμα „vision" străbătuse deja în latinitate: „orama, visio, somnium" (Ugutio). Du Cange (v. Horama) citéză o mulţime de texturĭ din vécul de mijloc, în carĭ cuvîntul — maĭ cu samă sub forma oroma — nu póte să fie de proveninţă grécă clasică, ci numaĭ de acea latină vulgară; bună-óră:

Oroma per noctem cernebat rite supernum...

saŭ:

Oroma gentilis, qua viderat ipse...

saŭ: „Mater intempestae noctis quiete caeleste in somnis vidit horama..."

Aromesc este un denominativ din oromă „vis", saŭ maĭ bine dintr'o formă romă, în care iniţialul *o* se perduse la Românĭ prin conflict cu articlul nedefinit *o*, întocmaĭ ca în „strachină = ostrachină = ὀστράκινη". *Aromesc* se descompune astfel în romesc şi preposiţionalul a = ad. Este o vorbă

curat grecéscă, dar întrată în graĭul nostru pe calea latinitățiĭ rustice.

v. *Aromez.—Adorm.—Ațipesc.*

Aromèz, vb.; s'assoupir, tomber en rêverie. O formă poporană fórte rară în loc de a r o m e s c.

Basmul „Hoțul împĕrat" (Ispirescu, Legende, p. 369, 370): „...se tolăniră fie-care pe ce avea, la umbră de copacĭu și la recóre, ca să'șĭ *aromeze* óre-cum..."; dar tot acolo maĭ jos: „un asemenea stăpân, care nu'ĭ dă răgaz cât ar *aromi* cine-va..."

v. *Aromesc.*

Aromìre (pl. *aromirĭ*), s. f.; l'infinitif d'a r o m e s c pris comme substantif: assoupissement, rêverie. Sinonim cu a r o m é l ă. Ambele se pot întrebuința în limba nóstră poetică în locul neologismuluĭ r e v e r i ă.

I. Văcărescu, p. 21:

Ajung ca în *aromire*,
De plăcere îmbătat,
Când d'Amor cu o zîmbire
Ca din v i s sînt deșteptat...

Acelașĭ, p. 362:

Pré sprintenă la picĭor,
Ce rîde când spuĭ c'aĭ dor,
Jucâ, se'nvêrti, sări,
Aromirea-o birui...

Cesar Boliac, „Elena":

Cât mĭ-e superbă a eĭ uĭmire
Când îmĭ dă ruga'ĭ de trandafir,
Când se'ncovóe în *aromire*,
Când mĕ sărută, și 'n zăpăcire
Rostesce vorbe dusă'n delir...

v. *Aromesc.—Aromélă.*

Aromìt,-ă, part. passé d'a r o m e s c pris comme adjectif: assoupi, endormi, tombé en rêverie. Sinonim cu a d o r m i t. Cu sensul de a m ă g i t ne întimpină la Moxa, 1620, p. 367: „acesta înpăratŭ (Teodosie cel mic) fu *aromitŭ* de unŭ scopitŭ anume Hrisafie de'șŭ goni soru-sa dela dinsŭ Polheriĭa, că era omŭ hitlénŭ și rău..."

v. *Aromesc.—Aromitor.*

Aromitòr,-óre, adj. et subst.; assoupissant, ce qui assoupit, ce qui produit l'assoupissement, ce qui fait rêver. Sinonim cu a d o r m i t o r, dar cu o nuanță de adormire v i s ă t ó r e.

Moxa, 1620, p. 381: „atunce se apropiară d'insul nește *arumitori* hitléni și'l măglisiră de'șŭ goni pre mumâ-sa..."

De la Vrancea, Trubadurul, p. 65: „Așa e; e atât de bine și de *aromitor* pe érbă verde, la umbră désă..."

v. *Aromesc.*

¹·**Aròn**, n. pr. pers. m.; Aaron. Numele frateluĭ maĭ mare a luĭ Moĭse, trecut prin Bibliă nu numaĭ în calendar, dar și'n legendele popórelor creștine.

Urațiă de nuntă:

Să avețĭ bucuria luĭ *Aron* proorocul,
Când a luat toég de 12 anĭ uscat în mână
Și o înverḑit neavênd rădăcină...
(M. Busuĭoc, Sucéva, c. Pașcanĭ)

saŭ: „băltagul luĭ *Aron* proorocul, fiind uscat de 99 anĭ" (G. Constantiniŭ, Némț, c. Dómna).

Ca nume de botez, *Aron* a fost înainte fórte respândit la Românĭ peste tot, și se întrebuințéză pînă astăḑĭ mult în Transilvania, de unde sînt: *Aron* Pumnul, *Aron* Florian, *Aron* Densușianu etc. Pe timpul luĭ Mihaĭu Vitézul domnĭa în Moldova *Aron*-vodă, care se ḑicea fiĭu al luĭ Alexandru Lăpușnénu. Ca supra-nume, se chĭăma *Aron* un rival al luĭ Ștefan cel Mare.

Urechia, Letop. I p. 116: „Domnia luĭ Petru-vodă celuĭ p o r e c l i t *Aron*..."

Fiind însă un nume evreesc, poporul îl dă și la câni:

„Intre numiri de câni este și *Aron*" (P. Sălăgianu, Némț, c. Hangu).

„Unii, spre a rîde, pune câinilor numi evreesci" (N. Ionescu, Covurluiu, c. Măcișeni).

v. *Aron-vodă.* — *Câne.* — *Moïse.*

[2] **Arôn.** — v. *Arumă.* — *Barba-lui-Aron.*

Aronénu. — v. *Aron-vodă.*

Arôn-vôdă, s. m.; t. de Géogr.: un couvent de religieux en Moldavie. O mănăstire din secolul XVI, lipsită de almintrea de ori-ce însemnătate.

Urechia, Letop. I p. 209: „[Aron-vodă] s'aŭ apucat în anii 7102 (1594) de aŭ zidit mănăstirea în țérina Iașilor carea se chiamă *Aron-vodă*, pre numele Domnului ce aŭ zidit, unde este hramul sfete Neculai".

Ion Neculce, Letop. III p. 389: „Mihai-vodă (Racoviță) nu știa de Tătari nemică că aŭ fost venit la *Aron-vodă*..."

Același, Letop. III p. 256: „Atunce când aŭ mers Suleiman-pașa cu Cantemir-vodă înainté Leșilor la Boian, venit'aŭ și Șerban-vodă cu oaste din țara Muntenéscă până în Iași, și aŭ descălecat cu oastea la mănăstirea lui Aron-vodă..."

Satul din giurul acestei mănăstiri se dice Aronénu (Frundescu), negreșit presupunêndu-se „egumen": mĕ duc la Aronénu, viŭ dela Aronénu.

v. [1] *Aron.*

A-rostogôl s. **a-rostogôlul (d'-),** adv.; à la culbute, à la renverse. Sinonim cu d'a-róta, d'a-berbelécul, peste cap.

Doina „Busuioc" din Banat:

Fă-mĕ, Dómne,-un merișor,
La mândra pe pieptul gol
Să mĕ daŭ d'*a-rostogol*...
(Vulpian, Texturi p. 25)

„Basmul lui Dumnedeŭ" (Țara nouă, 1886 p. 702): „când pâinea se va da d'*a-rostogolul* și se va face holdă de grâŭ verde, și plósca asta se va vĕrsa și se va face viță verde, atunci să învieze..."

Alexandri, Chirița în voiagiu: „Când i-am tras un pumn, o făcut hîc și o cădut de-*arostogolu* în celalalt colț a vagonului..."

v. [11] *A* (p. 33). — *Rostogol.*

A-róta (d'). — v. *A-rostogol.* — *Rótă.*

Arpăcàș (plur. *arpăcașuri*), s. n.; gruau d'orge, orge perlé, mondé. „Orz curățat de peliță care se pune în sorbituri" (L. M.). „Un fel de orz curățit de pojghiță din care se face ciorbă" (Costinescu). Unguresce árpakása, de unde aŭ luat și Serbii arpakaša (Cihac).

v. *Cașă.*

Arpacìcă s. **arbacìcă.** — v. *Harpacică.*

Arpàdia, n. pr. f.; localité en Valachie. „*Arpadie*, moșiă nelocuită în județul Dolj" (Frundescu).

v. *-adia.* — *Apadia.*

Arpătàc, n. pr. loc. m.; village en Transylvanie. Nume unguresc al unui sat din Ardél, despre care cântecul poporan dice:

Fetele din *Arpătac*
Mereŭ pipă la tabac...
(J. B., 452)

Arpuce. — v. *Harpuce.*

1·Ars, **-ă**, adj.; part. passé d'a r d: brûlé, hâlé; figur. désolé, exaspéré. Lat. a r s u m. Trecut prin foc, nemicit prin foc, pré-încăldit, pré-fript, pré-înnegrit de căldură: lemn *ars*, casă *arsă*, pâne *arsă*, faţă *arsă*, hărtiĭ *arse*.

Zilot, Cron. p. 52:

O ţéră aşa de mare, ca in clipă să o vedĭ
Pustie, *arsă*, p â r l i t ă, lucru tocmaĭ să nu'l credĭ!

O baladă din Ardél:

Ş'o ţinea maĭcă-sa bine,
Fără milă şi ruşine,
Cu cojĭ *arsă*
De pe masă,
Cu spălăturĭ de prin vasă...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 52)

In ghicitórea despre „Doniţă şi Căldare":

— Scurto gróso,
Und' te ducĭ?
— *Arso* 'n fund,
De ce mĕ 'ntrebĭ,
Căcĭ unde mĕ duc,
Tot ţie ţĭ-aduc.
(Bulgărescu, Ghicitorĭ 713)

Anton Pann (Prov. I, 174):

Cu încetul îl recesce,
Ca f ĭ e r u l *ars* când îl scot,
Şi dragostea îĭ descresce
Pîn'o urasce de tot...

Locuţiunea „a dat un f ĭ e r *ars* î n i n i m ă" însemnéză ce-va fórte neplăcut, la care nu ne aşteptam şi care ne apucă nepregătiţĭ.

C. Rasti, traducênd pe Molière, Vicleniile luĭ Scapin (Buc. 1836, p. 15), act. I, sc. 3:

„Iacinta. Ah! Octave, adevărat este ceĭa ce Silvestru a spus Nerineĭ, că taĭcă-tău s'a întors din călătorie şi că voesce să te însóre?

„Octav. Aşa, draga mea Iacintă, şi să ştiĭ că acéstă vestire nĭ-a dat un f ĭ e r *ars* î n i n i m ă..."

Cu acelaş sens, dar fără f ĭ e r, la I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 1875, p. 385):

„— Da ce'ĭ acolo? strigă baba înspăimîntată.

„Nurorile atuncĭ sar *arse* în picĭóre, şi cele marĭ încep a tremura de frică..."

Expresiunea „ca fĭerul *ars*", „ca un fĭer *ars*", când e vorba de spaĭmă, este în legătură cu cunoscuta judecată din vécul de mijloc „prin fĭer *ars*", „ferri candentis judicium", despre care a se vedé pe larg la Du Cange (Gloss. med. Lat. v. Ferrum).

Româniĭ de peste Carpaţĭ dic la rachiŭ v i n-*ars*, prin traducere din germanul „Branntwein".

In sens figurat, *ars* exprimă cu maĭ multă energiă noţiunea de n e n o r o c i t.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 163): „Lasă-mi, tiranule, pre unul! Cruţă-mi, vrăjmaşule, pre acest mai mic macar; nu mă lăsa aşa de tot *arsă* şi î n f o c a t ă..."

I. Văcărescu, p. 333:

E pe moşie'ţĭ *arsa* pădure!
Dar ca norocul să ţi s'îndure,
Şterge din minte-ţĭ or-ce 'ntristare,
In lupta vĭeţiĭ fiĭ cu răbdare...

unde „*arsa* pădure" însemnéză nu numaĭ pădure trecută prin foc, dar şi nenorocósă.

„*Arse* b ĕ t r â n e ţ e" în balada „Moşnégul":

El din dalbe tinereţe
Pîn' la *arse* bătrâneţe
Fiĭu dintr'însul n'a făcut...
(G. D. T., Poes. pop. 616).

Cu acest sens, *ars* se maĭ întăresce une-orĭ prin pleonasticul *fript*.

Ars d e l ă c r i m ĭ:

De lacrimĭ n'aş băga sémă,
Că le şterg cu o năframă,
Dar mi-ĭ milă de obraz,
Că remâne f r i p t şi *ars*...
(I. B., Trans. 151).

Ars de s e t e:

Frate-teŭ venind a-casă,
Cu gura de sete *arsă*,
Apă rece tu nu'ĭ da...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 57)

E fórte respândită maĭ ales expresiunea i n i m ă *arsă*.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 284:

Şi se scoală dela masă
Cu inima f r i p t ă *arsă*...

C. Conachi, p. 218:

Cartea ce te învăţasem, ah! cartea cea înfocată,
La care eŭ ucenită ţi-am fost ţie 'ntăĭaş-dată,
Cetind'o.... amare lacrămĭ pe obrazul meŭ se varsă,
Căcĭ cetesc a tale stihurĭ cu inima de foc *arsă*...

Doĭnă din Ardél:

Cine-a ḑis doĭna pe rît,
Fost-a, Dómne, necăjit;
Care-a ḑis doĭna pe luncă,
Fost-a, Dómne, necăjită;
Cine-a scornit doĭna,
Arsă ĭ-o fost inima
Ca şi mie acuma!...
(I. B., Trans. 211)

Altă:

Mândra de-ar avé bărbat
Din vr'un sat maĭ depărtat,
Dar mândra s'a măritat
Dela noĭ a treĭa casă
Şi m'ĭ inimuţa *arsă*...
(Ibid. 99).

Altă:

Şi se duce şi mĕ lasă,
Şi de mine nicĭ nu'ĭ pasă
Că sînt cu inima *arsă*...
(Ibid. 250).

Din Bucovina:

Seléca inima mea,
Mult e *arsă*, f r i p t ă ea!...
(Marian, Bucov. II, 92)

Din Moldova:

Inima'mĭ de dor e *arsă*,
Că bădica'ĭ dus de-a casă...
(Alex., Poes. pop.² 267)

Când nenorocirea e mică şi trecĕtóre, în loc de *ars* se ḑice p â r l i t, adecă numaĭ un început de ardere. De aceĭa e fórte nepotrivită gradaţiunea la Pann (Prov. II, 156):

Decât stă şi se jelesce:
Vaĭ de ea nenorocita,
Arsa, fripta şi pîrlita,
Că ĭ-aŭ fost triştile sparte
Şi n'a avut de bărbat parte...

unde p î r l i t a după „*arsa*, fripta" este o scădere.

v. *Ard*. — ²·³·*Ars*. — *Fript*. — *Pîrlit*.

²·Ars (plur. *arse*), s. n.; brûlement, feu, flamme. Se întrebuinţéză rar. Maĭ mult sinonim cu f o c decât cu a r d e r e.

Legenda Marieĭ Egipteneĭ, sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 379): „multă nevoe avut'am de erni şi de zâduh şi de *arsulŭ* soarelui..."

Doĭnă din Bucovina:

De năcaz, mânca-l'ar *arsu*,
M'am topit de n'am remasù;
De năcaz, mânca-l'ar f o c u,
Mĭ-am lăsat ţara şi locu...
(Marian, Bucov. II, 87)

Substantivul *ars* e fórte obicĭnuit ca supin în construcţiunea: d e *ars*=„à brûler, de chauffage".

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVI: „Eŭ tot sînt un bătrân singur, c'un picĭor în grópă, lemn uscat bun d e *ars*..."

v. *Ardere*. — ¹·*Ars*. — *Foc*.

³·Ars, adv.; promptement, subitement. I u t e, c u r â n d, d e g r a b ă,

dar cu nuanţa de spaĭmă, ca cine-va care fuge de foc, simţindu-se a r s. Se aude în popor, maĭ ales peste Carpaţĭ. Din texturĭ însă, îl găsim numaĭ în Dicţionarul MSS. Bănăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1884 p. 424):

„*Ars*. In momento. Confestim".

Este de observat că adverbul românesc b u s t a, aprópe sinonim cu *ars*, derivă şi el din latinul „bustum=arsum".

v. [1.2.]*Ars*.—*Arsa*.—*Busta*.

Arsa (cu-), adv., t. de Commerce: en gros, en bloc, à forfait. Lexiconul Budan pune ca sinonimĭ: „c u r i d i c a t a, c u g r o s u l". Să maĭ adăgâm: c u g h ĭ o t u r a, c u r u p t a şi c u t o p t a n u l. Se aude maĭ mult peste Carpaţĭ. A cumpĕra c u-*arsa*, a a vinde c u -*arsa*, este în oposiţiune cu: cumpĕra, a vinde c u - b u c a t a. Etimologia propusă de Cihac (II, 723) din maghiarul: „á r s z a b á s taxe, taxation; le sens serait donc d'acheter ou de vendre en bloc a u p r i x d e t a x a t i o n", se întemeĭază pe o presupunere arbitrară, lipsită de orĭ-ce analogiă. Laurian şi Maxim (Gloss. 29) înşiră treĭ ipotese, fără a se rosti pentru vre-una din ele, fie-care însă maĭ bună decât ipotesa luĭ Cihac, maĭ cu samă cea a treĭa: 1° un prototip latin a v e r s a, de unde francesul a v e r s e „pluie subite et abondante"; 2° grecul ἄρσις „rădicare"; 3° femininul din a r s „cu însemnarea de a lua tot ca focul, a nu lăsa nemica". In vîndarea saŭ cumpĕrarea c u-*arsa* o noţiune fundamentală fiind aceĭa de „grabă", căcĭ nu se alege bun din reŭ, ci se ĭea tóte laolaltă pe amestecate, noĭ credem că adverbul a r s „promptement, subitement", a căruĭa vechime se constată tocmaĭ la Românіĭ de peste Carpaţĭ, explică fórte bine originea acesteĭ locuţiunĭ.

v. [3.]*Ars*.—*Ghĭotura*.

Àrse, s. pl. f.; t. de Théol.: holocauste. Evreiĭ aduceaŭ luĭ Iehova victime, pe carĭ le ardeaŭ de tot, de unde termenul grecesc *ὁλόκαυστον*, fórte des în Vechĭul Testament şi tradus românesce prin *arse*.

Psaltirea Coresi 1577, ps. XIX:

... şi toate *arsele* tale grase fie...	...et h o l o c a u s t u m tuum pinguefaciat...

unde mitropolitul Dosofteĭu, traducênd maĭ literalmente, pune: „şi î n t r e g - d e - a r s jrătva ta grasă fie..."

Coresi ps. XXXIX:

Toate *arsele* şi de păcate nu cerşuşi...	Holocaustum et pro peccato non postulasti...

unde la Silvestru, 1651: „*arsele* şi jărtvele pentru păcat nu pohtiş", ĭar în Biblia Şerban-vodă 1688: „a r d e r i - d e - t o t şi pentru păcat n'aĭ cerşut".

v. [1.]*Ars*.

Arsenìcă, s. f. saŭ **arsenìc**, s. m.; t. de Botan.: Lychnide de Calcédoine ou Croix de Jérusalem, Lychnis chalcedonica. O frumósă flóre roşiă din genul Lychnide, ale căruĭ alte varietăţĭ se numesc: l i p i c ĭ ó s ă, f l o a r e a - c u c u l u ĭ, c u r c u b e ŭ, b a r b a - î m p ĕ r a t u l u ĭ, f l o c o ş e l e, o p a i ţ ă etc. Se cultivă în grădinĭ. Numele de *arsenic* saŭ *arsenică*, ambele forme fiind de o potrivă întrebuinţate, se aude maĭ ales în districtele Suceva şi Némţ (G. I. Grigorescu, c. Bogdănescĭ; V. Radovicĭ, c. Lămăşenĭ; P. Sălăgianu, c. Hangu), dar e cunoscut şi'n Transilvania: F. Porcius, Flora Năseuduluĭ p. 89. Forma *arşinic* la Dr. Brândză, Prodromul p. 186, este o eróre de tipar în loc de *arsinic*.

Cuvîntul nu derivă din numele personal bărbătesc şi femeesc A r s e n i e saŭ A r s e n i a, fórte rar în România

şi din care, la feminin, nu se face deminutivul A r s e n i c ă, ci A r s i n c ă, bună-óră:

Jipescu, Opincaru p. 131: „or pĕ cuscruliţa Andriĭana, or pĕ leĭca priotesa, or pĕ logofeteasa *Arsinca...*"

Originea acestuĭ termen botanic ni se pare a fi fórte veche. In maĭ multe limbĭ numele pentru flórea „lychnis chalcedonica" exprimă saŭ implică noţiunea de r o ş u saŭ chĭar de h a ĭ n ă r o ş i ă. Astfel nemţesce ea se chiamă „K a r d i n a l s-blume", englesesce „r e d batchelors b u t t o n s", italienesce „s c a r l a t e a". Eĭ bine, latinesce a r s i n e u m saŭ a r s i n e a se numĭa o gătélă de cap femeéscă: „a r s i n e u m, ornamentum capitis muliebris" (Festus), şi anume de culóre roşiă: „vestis mulieris r u b e i c o l o r i s et a r d e n t i s" (Ugutio), ĭar în unele texturĭ acéstă gătélă se ḑice chĭar a r s i n i c u m (Du Cange ad voc.), încât remâne explicat pînă şi sufixul. Ar fi bine ca archeologiĭ să urmărescă, pintre gătelele de cap cele femeiescĭ la vechiĭ Romanĭ, pe aceĭa care s'ar asemĕna cu forma floriĭ „lychnis chalcedonica", o formă fórte caracteristică, aprópe întocmaĭ ca a cruciĭ cavalerilor de Malta, dar cu cincĭ aripe.

v. *Barba-împĕratuluĭ.*

Arsetùră (plur. *arseturĭ*), s. f.; „brûlement, brûlure" (Cihac). Cuvîntul e poporan, deşi nu se pré găsesce în texturĭ. Dr. Polysu, pe lîngă sensul de a r s u r ă, îĭ maĭ dă din gura poporuluĭ următórele accepţiunĭ:

arsetură d e s ó r e, t. de Méd.: „coup de soleil, siriasis";

arsetură d e f e r „marque, stigmate";

arseturĭ „ruines, place d'un édifice brûlé";

arsetură d e n ó p t e, t. de Méd.: „bouton, échauboulure".

In sensul din urmă se ḑice şi a r s u r ă d e n ó p t e.

Arsetură este o formaţiune românéscă analogică din a r s prin finalul - t u r ă luat drept sufix, pe când în numeroşiĭ substantivĭ cu acest final *-t-* aparţine tulpineĭ participiale, sufixul fiind numaĭ - u r ă.

v. [1]*Ars.* — *Arsură.* — *-etură.* — *-ură.*

Arsìncă, n. pr. fem. — v. *Arsenică.*

Arsìt, -ă, adj.; avare. „*Arsit* însemnéză s g â r c i t, a v a r" (D. Resmeriţă, Némţ, c. Vînătorĭ).

v. *Hîrsit.* — *Calic.*

Arsòĭu. — v. *Arḑoĭu.*

Arsîz, adj.; „impudent, effronté, audacieux". Cuvîntul e dat ca r o m â n e s c de Cihac (II, 544), care însă nu citéză nicĭ un text. Negreşit, este turcul „'arsyz, impudent, éhonté", dar poporan la Românĭ, carĭ aŭ o mulţime de sinonimĭ pentru noţiunea de o b r a z n i c, n e r u ş i n a t etc., el n'a fost nicĭ o dată. Numaĭ afirmaţiunea luĭ Cihac a îndus în eróre pe Miklosich (Türk. Elemente I, 12) şi pe d. Şaĭnénu (Elem. turc. 10). Chĭar dacă va fi figurând în vre-un text, care ne scapă din vedere, apoĭ numaĭ dóră ca o vorbă curat turcéscă, nu împrumutată, nu trecută în gura poporuluĭ.

v. [1]*Turc.*

Arsùră (plur. *arsurĭ*), s. f.; brûlure, grande chaleur, hâle, brûlé. E adesea sinonim cu a r ş i ţ ă, bună-óră:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici primejdia mersului, nici nevoĭa agĭunsului, şi aşéşi nici ĭuţimea şi *arsura* focului, dela acel din fantazie născut şi din crieri prefăcut aur îĭ poate opri..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 101: „norul de *arsura* şi zăduful zileĭ ĭ-aŭ umbrit...“

B. De la Vrancea, Sultănica p. 221: „nicĭ un pic de adiere nu astîmpără *arsura...*“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltire 1673 f. 142 b, întrebuinţéză acest cuvînt în sens de f o c:

Tinerii lor aŭ perit de-*arsură*
Şi govile nejelite furâ,
Preuţâĭ de sabie perirâ
Şi văduvile lor nu'ĭ jelirâ..,

dar tot dînsul îĭ dă şi înţelesul de beşică ce ese pe trup prin pîrlire saŭ ardere, Synaxar 1683, I f. 215 a: „âl legarâ cu funi şi'l trasărâ susŭ de'l părjolirâ de desuptŭ cu focŭ ce aprinsĭase ĝos; dĭ-acĭĭa'ĭ turnarâ preste *arsùrĭ* slatinâ cu oţătŭ...“

Costinescu, Vocab. I p. 70, dă cuvîntuluĭ *arsură* numaĭ sensul de „brulé“: „Miros de ceĭa ce a ars. Aicĭ mirósă a *arsură*=mirósă a ce-va care a ars: il sent ici le brûlé“.

Ca termen medical, *arsură* de nópte însemnéză „échauboulure“ (Dr. Polysu).

In poesia poporană *arsură* se întrebuinţéză maĭ tot-d'a-una ca sinonim cu f o c în sens moral.

Balada „Tudorel“:

Şi, de vesel ce era,
Drept la becĭu năvală da
Să'şĭ potóle *arsura...*

şi maĭ jos:

Tóte buţile 'ncerca,
Tóte buţile 'mĭ gusta
Să'şĭ potóle *arsura...*
(G. D T., Poes. pop. 673)

O doĭnă din Bucurescĭ:

Numaĭ puĭca cu gura
Îĭ potóle *arsura...*
(Ibid. 322)

Doĭna „Aolică“:

Unde'ĭ vĕḑ ochiĭ ca mura,
Mĕ apucă 'n pept *arsura*;
Unde'ĭ vĕḑ faţa ca crinul,
Mi s'adaūgă suspinul...
(Ibid. 314)

Doĭna „Dragostele:

Dumneḑeŭ să te ferescă
De dragostea femeéscă:
Are dor ş'are *arsurĭ*,
Junghĭurĭ pe la 'ncheeturĭ...
(Ibid. 302)

B. De la Vrancea, Sultănica p. 97: „Că uniĭ dorĭaŭ jeratic de bogăţie, alţiĭ slavă prăpădul pămîntuluĭ, tinereţe fără bătrâneţe, chef vecĭnic de nun mare şi *arsură* la inimă de ginerică, fără sfîrşélă, când vede zestre bogată şi odor de fată mare...“

La Costachi Negruzzi, Toderică: „dă'mĭ pară din copacĭul care este la uşă, ca să'mĭ recoresc *arsura* gâtlejuluĭ...“, cuvîntul e luat ironic.

Arsură nu este o formaţiune românéscă, ca a r s e t u r ă bună-óră, ci romanică, moştenită din latinitatea vulgară. Ea se află nu numaĭ în italiana şi'n provenţala (Cihac), dar şi'n vechea francesă, de ex. într'un act din 1379: „L'exposant si bouta ledit Guillemin qu'il chey ou feu, senz avoir pour ce aucune a r s e u r e ne bleceure“ (Du Cange.)

v. [1]·*Ars.—Arsetură.—-ură.*

Arş „éclanche, cuisse, gigot de mouton“, cuvînt necunoscut noĕ, pe care Cihac îl înrudesce cu a r t a n.

v. *Artan.*

Arşeà s. **harşeà** (pl. *arşele*, *harşele*), s. f.; housse, chabraque, caparaçon. „Postav saŭ altă materiă ornată cu cuseture ce se pune pe şéua caluluĭ“

(Costinescu). Formă maĭ veche este *haşeà*.

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 189): „aŭ luat armăsarĭ împodobiţĭ cu rafturĭ scumpe de argint şi de aur poleite, şi cu *haşalele* de catifea cusute cu florĭ de sîrmă şi cu cĭucuraşĭ de aur împregĭur..."

Este turcul haša „housse" (Miklosich, Türk. Elem. I p. 68), dar atât de românisat prin epenteticul *r* şi prin perderea aspiraţiuniĭ în forma *arşea*, încât Laurian şi Maxim (Gloss. 29) nu s'aŭ sfiit a se întreba: „Să nu fie însuşĭ românescul şea cu ar în loc de ad ca în armăsar?"

E turcesc şi sinonimul cĭoltar.

v. *Arşeŭ*.—¹·*Turc*.

Arşèŭ s. **harşèŭ**, s. n.; bêche. „Unélta de grădinăriă făcută ca o lopată de fer, cu códă de lemn şi cu care se sapă pămîntul" (Costinescu). Hîrleţ. Săpăŭ. Tîrnăcop. Vine din maghĭarul ásó (ášó), cu intercalarea luĭ *r* ca şi'n „arşeà" din „aşeà" saŭ „arşic" din „aşic" (Cihac). Serbiĭ aŭ împrumutat acelaşĭ cuvînt d'a-dreptul dela Ungurĭ sub forma ašov, ĭar prin mijlocirea Românilor sub acea de aršov. La plural se ḑice *arşéuă* (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Arşea*.

Arşìc (plur. *arşice*), s. n.; jeu d'enfants: osselets. „*Arşic*, os dela încheetura picĭoruluĭ mĭeilor, din care copiiĭ fac un fel de joc" (Costinescu).

G. D. Teodorescu, Poesiĭ populare p. 188: „Jocurile în *arşice* (ἀστριχοι) cu numirile de sicĭu (ἐξίτης) şi beĭu (πρανές, pronum), jocurile în nucĭ (nucibus), cu degetele, d'a órca etc., sînt tóte moştenirĭ din epoce fórte depărtate, cu atât maĭ interesante, cu cât nu prin şcolĭ saŭ pe cale literară s'aŭ transmis copiilor inculţĭ aĭ ţeranilor românĭ, ci prin simpla lor practicare şi prin succesiva iniţiare la dînsele de generaţiunile anteriόre..."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 139: „Băieţiĭ asvîrlĭaŭ cu mingea şi cu *arşicele*, ĭar fetiţele cele micĭ se jucaŭ d'a ascunsele saŭ d'a baba órba, alergând ca nisce căprióre prin iérba cea verde şi móle, spre a prinde fluturĭ saŭ a culege florĭ..."

Ion Ghica, Scrisórea XV: „averea nóstră în *arşice* se suĭa într'o vreme pînă la doĕ-miĭ, tot capre curăţite în var şi îngropate în pămînt în doniţe..."

Ispirescu, Jucăriĭ p., a descris pe larg tóte jocurile copilărescĭ cu *arşice*.

Deşi Greciĭ şi Romaniĭ jucaŭ cu *arşice*, deşi o pânză a mareluĭ pictor Polycletus, despre care vorbesce bătrânul Pliniŭ, represinta pe arşicarĭ: ἀστραγαλίζοντες, deşi copiiĭ la Românĭ — de sigur — cunosceaŭ acest joc înainte de venirea Turcilor în Europa, totuşĭ cuvîntul remas în graĭu, după perderea celuĭ vechĭu, e curat turcesc: ašyk „osselets, jeu d'osselets" (Şaĭnénu, Elem. turc. 10). In Moldova, pe unele locurĭ, se ḑice chĭar *aşic* (T. Manoliŭ, Fălciŭ, c. Şişcanĭ), fără intercalarea luĭ *r*. Numele cel vechiŭ grecolatin al acestuĭ joc la Românĭ póte să fi fost astric, a căruĭ asemĕnare cu *aşic* saŭ *arşic* explică înlesnirea cu care a fost înlocuit.

v. *Arşeŭ*.— *Copil*.— *Joc*.

Arşicàr, s. m.; joueur d'osselets. Laurian-Maxim: „*arşicar*, cuĭ plac fórte arşicele, care are pasiunea joculuĭ arşicelor."

v. *Arşic*.

¹·**Arşìn** (pl. *arşinĭ*), s. m.; aune russe.

Un fel de c o t. Mĕsură de lungime, de origine turcă, dar întrodusă la noĭ prin Ruşĭ: аршинъ etc. (Cihac).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 108): „Lumina capiştii în lung de 30 c o ţ i era, în lat de 24 coţi era, ĭară de înalt până supt poalele céle mai de gĭos, 55 de *arşini* să măsura..."

v. ²·*Arşin*.—²·*Cot*.

²·**Arşin** (plur. *arşine*), s. n.; t. de filature: assemblage d'écheveaux. Laurian-Maxim, Gloss. 30: „*arşin*, un cert numĕr de jurubiţe de tort, care rădicat de pre reşchitor şi resucit în formă de spirală, se cóce şi astfel se prepară pentru ţesut". Lungimea fiind o proprietate esenţială a jurubiţelor, cuvîntul este acelaşĭ cu a r ş i n „aune", dar venit la noĭ nu prin Rusia, ci de peste Dunăre. În adevĕr, turcesce a r š y n însemnéză nu numaĭ „aune", dar încă „dévidoir", de unde îl şi derivă d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 10), adăogând că la Românĭ un *arşin* cuprinde anume: „patrudecĭ jurubiţe de tort".

v. ¹·*Arşin*.—²·*Resboĭu*.

Arşinilor (Codriĭ-), n. pr. m. pl.; t. de Mythol. popul.: forêt fabuleuse.

Intr'un descântec bucovinén „de reul copiilor", fiinţele diabolice S a m c e sînt blăstemate:

Voĭ vĕ strîngeţĭ
Şi vĕ duceţĭ
In vîrvu munţilor
In c o d r i ĭ *Arşinilor*,
Unde fată-mare
Cosiţe nu'mpletesce,
Cucoş negru nu cântă,
Mâţă négră nu mnéună...

D. S. F. Marian (Descântece p. 223) observă: „Sub codriĭ *Arşinilor* cred că e de-a se înţelege nisce codri mitologicĭ".

Nu cumva să fie „sylva H e r c y n i a" a vechilor Romanĭ? Pentru a ne explica pe iniţialul *Ar-*, nu avem nevoe de a recurge la forma cea maĭ veche „*τῶν ὀρῶν τῶν Ἀρκυνίων*" (Aristot. Meteorol. I, 13). Latinul h e r- trece regulat la Românĭ în *ar-*, ca în „*ar*icĭu = h e r icius", ĭar pe -c i- Moldoveniĭ îl rostesc ca *-şi-*, astfel că, sub raportul curat fonetic, *Arşin-* represintă exact pe H e r c y n-. Lătinesce se dicea nu numaĭ „sylva H e r c y n i a", dar încă „saltus H e r c y n i u s" (Tac.), „jugum H e r c y n i u m" (Plin.) şi simplu „H e r c y n i a", încât numaĭ H e r c y n i=*Arşinĭ* remânea inalterabil. Românesce, după „codru", ca şi după „apă", nu se pune un nominativ, ci un genitiv: apa Dunăriĭ, codrul Tighecĭuluĭ etc., aşa că din *Arşinĭ*=H e r c y n i aŭ trebuit să se facă „codriĭ *Arşinilor*". Sub raportul morfologic dară, ca şi sub cel fonetic, ecuivalenţa nu lasă nimic de dorit. Şi maĭ puţin sub raportul semasiologic. Prin „sylva Hercynia" vechiĭ Romanĭ înţelegeaŭ o pădure immensă, despre care Juliŭ Cesar (Bell. Gall. VI, 24, 25) ne spune că puteaĭ să călĕtorescĭ prin ea 60 de dile, fără ca să afli de unde se începe; ĭar bătrânul Pliniŭ (XVI, 2) exclamă cu un fel de spaĭmă: „in eadem septentrionali plaga Hercyniae sylvae roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo, prope immortali sorte miracula excedit". Descântecul moldovenesc a conservat dară memoria unuĭ codru maĭ mult decât m i r a c u l o s, care se întipărise adânc în imaginaţiunea vechilor Romanĭ.

v. *Samcă*.

¹·**Ărşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; chaleur, braise, hâle, canicule. „Căldura dilelor de véră", după explicaţiunea luĭ Costinescu, care e fórte nemerită, căcĭ a-

cesta este sensul cel maĭ obicĭnuit al cuvîntuluĭ *arşiţă*. Chĭar când nu vine dela sóre, *arşiţă* totuşĭ însemnéză o temperatură fórte rădicată a aeruluĭ, a atmosfereĭ, nu a unuĭ alt lucru.

Miron Costin, Letop. I p. 294: „arzănd tărgul, den para foculuĭ s'au aprins şi Mănăstiré; dece au căutat o samă de oamenĭ, de *arşiţă* şi de groaza foculuĭ, a eşire pe o portiţă..."

Aci *arşiţă* a fost pricinuită de un incendiŭ; de aceĭa însă, când e vorba numaĭ despre „căldura ḑileĭ de véră", se póte adăuga „de sóre":

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 31): „precum *arşiţa* s o a r e l u i peliţa mută din albă în nĭagră, aşa pizma inimii mută gândul dìn bun în rău..."

In acest sens, cu noţiunea *arşiţeĭ* se asociază adesea acea de s e c e t e.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 f. 4 b: „şi maĭ vărtosŭ acolo *arşiţă* şi s ĭ a c e t ă nu va fi..."

Nicolae Mustea, Letop., III p. 53: „Atunce s'au văzut Moscalul înşălat de sfatul Muntenilor şi a luĭ Dimitrasco Vodă, ce l'au adus dela Nistru la Prut pe o s ă c e t ă şi *arşiţă* ca aceĭa..."

Costache Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, II: „Ea însă era tristă şi tânjitóre, ca flóre espusă *arşiţeĭ* s ó r e l u ĭ..."

Alexandri, Surugiul: „şi cu capu gol, pe *arşiţa* s ó r e l u ĭ, am plecat..."

Acelaşĭ, Baraganul:

Pustietatea gólă sub *arşiţa* d e s ó r e
In patru părţĭ a lumiĭ se 'ntinde 'ngrozitóre...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 213: „S ó r e l e dogorĭa drept d'asupra, şi în *arşiţa* a m ĭ a ḑ u l u ĭ pare-că contenise orĭ-ce adiere...", unde se indică prin *arşiţă* anume partea cea maĭ căldurósă a ḑileĭ.

Jipescu, Opincaru p. 111: „nu staŭ ca voĭ, nu muncesc ca voĭ toată ḑ i u l i c a d e v a r ă, cu ochi 'n *arşiţă*..."

Deşi cuvîntul e fórte respândit, totuşĭ el nu se întrebuinţéză în tóte regiunile, şi are în graĭu o mulţime de sinonimĭ.

Macedo-românĭĭ nu'l cunosc de loc, înlocuindu'l prin c ă r o r e, z ă b u h şi z ă d u h (Dr. Obedenaru, Dicţ. MSS. în Acad. Rom.)

„*Arşiţă* nu s'aude în popor, ci se ḑice: vaĭ cum a r d e s ó r e l e..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraş, c. Bucĭum):

„La *arşiţă* se ḑice f r i p t ó r e" (T. Crişianu, Trans., c. Cugieru.)

„In loc de *arşiţă* se ḑice p r i g ó r e" (V. Petrişor, Sibiŭ, c. Vestem).

„*Arşiţă* este d o g ó r e a sóreluĭ" (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgurenĭ).

Sinonimĭ oltenescĭ cu *arşiţă* sînt: z ă p u c (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescĭ), c r e p ĕ t (N. Pretorianu, Dolj, c. Ţinţerenĭ), b u h ó r e (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vìnju-mare).

In Moldova, şi maĭ ales în Basarabia, se maĭ ḑice la *arşiţă* s t r a p a ţ:

C. Stamate, Muza I p. 42: „Aşa se năruesce şi mănăstirea numită a Dómneĭ, a căriĭa păreţĭ staŭ încă ca şi când în pisma vécurilor, dar eŭ am găsit vitele mahalagiilor creştinĭ adăpostindu-se într'însa de s t r a p a ţ u l sóreluĭ..."

Pluralul *arşiţe* e rar.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Dumneḑeŭ să uşureze pĕcatele celuĭ cu fântâna, că bun lucru a făcut. Pe *arşiţele* este o rĕcorélă ca asta mult plătesce!"

Cihac presupune pentru *arşiţă* un prototip latin a r s ì c i a, paralel cu forma masculină din care derivă italianul a r s ì c c i o. Dar romănesce nu este *arşìţă* cu tonul pe *i*, ci numaĭ cu

tonul pe *a : àrşiţă*. A admite o urcare a accentuluĭ nu se póte, de óră-ce nu s'ar justifica prin analogiă, cuvintele cu tonicul -ì ţ ă fiind mult maĭ numeróse decât acelea cu netonicul - i ţ ă. Apoĭ chĭar dacă ne-am închipui o formă maĭ veche *arşìţă*, sufixul *-ì ţ ă*, ca tot-d'a-una, ar fi deminutival: fetiţă, portiţă etc.; noţiunea însă de *arşiţă*, adecă de căldură fórte mare, este din contra augmentativă. Laurian şi Maxim (Gloss. p. 30) aŭ dreptate când dic: „*arşiţă*, vorbă din rădăcina a r s curat romanică, dar cu sufix străin".

Forma *arşiţă* nu póte fi decât un resultat al fenomenuluĭ numit în linguistică: fusiune a doĕ teme. Maĭ nainte se întrebuinţa cu acelaşĭ sens numaĭ cuvîntul a r s u r ă, care şi italienesce însemnéză „secetă" şi „mare căldură". Făcênd apoĭ cunoscinţă cu Serbiĭ şi cu Bulgariĭ, Româniĭ aŭ dat peste termenĭ slavicĭ cu sufixul netonic - i ţ ă relativĭ anume la anotimpurĭ, precum „zìmitza = frig", „pòleditza = ghĭeţuş", „sùšiţa = uscăcĭune" etc. In acest mod din a r s u r ă, păstrându-se numaĭ rădăcina, s'a format o vorbă nouă *àrşiţă*, în care accentul şi finalul s'aŭ luat pe de 'ntregul dela sinonimul slavic s ù š i t z a.

In Transilvania, după cum vom vedé maĭ jos, à r ş i ţ ă se numesce un fel de ţînţar, a căruĭ muşcătură e fórte durerósă, adecă a r d e. Aci cuvîntul a resultat éràşĭ dintr'o fusiune analogă între românul a r d şi slavicul m ù š i t z a „ţînţar."

Exemplul cel maĭ interesant de asemenĭ fusiunĭ latino-slavice ne va întimpina maĭ la vale în cuvîntul a ş i j d e r e, format din românul a ş ì şi serbul [tako]ždere.

v. *Arsură*.—[2,3] *Arşiţă*.—*Aşijdere*.

[2]**Arşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; coteau; clairière. Acéstă vorbă se aude în Moldova şi'n Banat, cu o mică deosebire de sensurĭ, căcĭ în ambele regiunĭ ea se referă de o potrivă la d é l, şi anume când e expus la a r ş i ţ ă, de unde s'a şi născut cuvîntul.

„*Arşiţă* se dice la noĭ la cósta sterilă a unuĭ dél" (S. Lĭuba, Banat, c. Maidan).

„...sihlă, smidă, saŭ pădure picată, *arşiţă* saŭ b â t c ă" (Pr. G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ).

„*Arşiţă* se numesce un loc de fênaţ saŭ păşune în mijlocul uneĭ pădurĭ, pe un dél în faţa sóreluĭ. O posiţiune încântătóre. Se dice şi m u t a r e. Pe la noĭ sînt: *Arşiţa* Nemţişoruluĭ, *Arşiţa* luĭ Mândrilă, *Arşiţa* Băeşesculuĭ etc." (Pr. Gavriil Pajure, Sucéva, c. Mălinĭ).

Tot dela a r d şi cu un sens apropiat, în unele locurĭ de peste Carpaţĭ „se chiamă a r g ì ş t e pe unde a ars pădurea" (I. German, Zarand).

v. [1,3]*Arşiţă*.—*Bâtcă*.

[3]**Àrşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; t. de Zool.: sorte de cousin, moucheron, moustique. Insectă sburătóre din ordinea dipterelor. Cuvîntul se întrebuinţéză în Ardél.

„Un fel de muscă, care muşcă pe om vara când se scaldă, se chiamă *arşiţă*, şi se dice proverbial despre o femeiă rea: e rea ca o *arşiţă*" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1]*Arşiţă*.—*Muşiţă*.—*Ţînţar*.

Arştĭógă.—v. *Babană*.—*Hârştĭógă*.—*Oiă*.

Artàn s. **hărtàn** (plur. *artane, hărtane*), s. n.; lambeau de quelque chose; cuisse de volaille; grand morceau en général, grande portion de. Singura

bună definițiune a acestuĭ cuvînt aŭ dat'o Laurian și Maxim (Gloss. 30): „*artan*, 1° bucată de carne, de veșmînt saŭ de alt-ceva, care, deși ruptă, se ține încă de totul din care face parte; 2° picĭor de pasere; 3° în genere, bucată." Pentru Cihac, Dr. Polysu și Pontbriant, *artan* este numaĭ „cuisse de volaille"; pentru Costinescu, „bucată mare de carne de animal"; chĭar pentru d. Șăĭnénu (Elem. turc. p. 10): „bucată mare și crudă dintr'un animal, cópsă". Iată treĭ texturĭ despre întrebuințarea acesteĭ vorbe:

Balada „Iancul mare":

Turciĭ din purceĭ mâncaŭ,
De lege se lepĕdaŭ:
Iancul sta de mi'ĭ privĭa,
Cu *hartane* 'ĭ îmbiĭa...

(G. D. T., Poes. pop. 482)

B. De la Vrancea, Trubadurul p. 123: „ba câte unul maĭ sprinten se repeḑĭa ca un șoĭm pînă sub zdrențele luĭ Zobie și 'l înhăța de *hartanele* zăbunuluĭ..."

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „fetele ajutóre cinstĭaŭ pe vînătorĭ, dându-le împreună cu óla de vin și câte un *hartan* de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă..."

După uniĭ, cuvîntul vine din grecul ἀρτάνη „lacet pour se pendre" (L. M.), după alțiĭ din turcul a r q a, â r d, â r t „partie postérieure d'une chose, d'un animal" (Cihac). D. Șaĭnénu, de 'ntâiŭ aduce în legătură vorba turcéscă h a r t a n „restant, reste qui excède, dépasse", dar maĭ în urmă (Elem. turc. p. 122) renunță la acéstă etimologiă, ḑicênd că: „cuvîntul *artan* pare a fi resultatul uneĭ onomatopee din h a r t! care exprimă rupere saŭ îmbucătățire".

Să cercetâm.

Alăturĭ cu *artan*, circuléză cu acelașĭ sens de „bucată" a r t â ŭ saŭ aspirat h ă r t â ŭ.

Ion Ghica, Scrisórea III: „După ḑicĕtórea românéscă: Turcul să plătéscă, Sultanul a dat luĭ Alexandru Basarabia și un bun *hârtăŭ* în Asia pe malul Măriĭ-Negre..."

Sufixul -âŭ, ca și sufixul -an, sînt românesce augmentative. Acésta se póte constata maĭ lesne prin uniĭ adjectivĭ: din „lung"—lungan și lungâŭ, din „gol"—golan și golâŭ, din „prost"—prostan și prostâŭ, etc. *Artan* și a r t â ŭ însemnéză dară d'o potrivă o bucată mare. Despărțindu-se sufixurile, remâne în ambele casurĭ tulpina a r t.

Din aceĭașĭ tulpină a r t, prin sufixul deminutival - i c saŭ - i g, se forméză a r t i c saŭ a r t i g, care se aude la Româniĭ din Banat.

Simeon Mangĭucă, Cuvinte bănățenescĭ (Familia din Pesta, 1884 p. 79): „Cuvîntul *artig* însémnă o parte dintr'un trup întreg, maĭ vîrtos când taĭ mĭelul, óia etc. în patru părțĭ și cumperĭ o parte, atuncĭ se ḑice: am cumpĕrat un *artig* de carne; se ḑice: *artig* de dinainte și *artig* de dinapoĭ".

E peste putință a nu recunósce strînsa înrudire între cele treĭ forme *artan*, a r t â ŭ și a r t i g, ceĭa ce ne depărtéză cu desăvîrșire dela orĭ-ce etimologiă grécă saŭ turcă.

D. Mangĭucă crede că bănățénul a r t i g vine din latinul a r t i c u l u s. Nu se póte. Din „articulus" noĭ am avé „artechĭu", întocmaĭ ca din „caulicu-lus"—„curechĭu". In a r t i g sufixul e curat românesc. Dar dacă „articulus" nu explică nemic, totul se explică prin cuvîntul din care el-însușĭ se trage: a r t u s „articulations, membres du corps, branches des arbres". La Lucrețiŭ: „flecti per membra, per a r t u s"; la Ovidiŭ: „exanimes a r t u s et membra"; la Valeriŭ Maxim: „a r-

t u s et membra trucidatorum corporum“ etc., ar puté cine-va să ḑică că e vorba de *artane*. Din a r t u s, devenit românesce a r t, se fac d'a-dreptul prin sufixurile - a n, - ă ŭ şi - i c: *artan*, a r t ă ŭ şi a r t i c.

D. Şaĭnénu are dreptate de a grupa pe lîngă *artan* pe h ă r t ă n e s c „mettre en pièces“, pe h a r t a - p a r t a „mise en lambeaux“ şi pe derivatul de aci h ă r t ă p ă l e s c, citând următórele texturĭ:

Basmul „George cel Vitéz“ (Ispirescu, Legende p. 144, cfr. ibid. p. 28): „haĭnele de pe dînsa se h ă r t ă n i s e r ă, se muceḑiseră şi se putreḑiseră, remâind maĭ gólă...“

Basmul „Ţugulea“ (Ispirescu, Legende 340):

„—Vedeţĭ voĭ buşténul ăla pârlitu?
„—Il vedem.
„—Să mi'l faceţĭ h a r t a - p a r t a; să mi'l scuturaţĭ, să mi'l sfăşiaţĭ...“

Jipescu, Opincaru p. 24: „vĕḑut'aĭ că te h ă r t ă p ă l e s c toţĭ: unu ţĭ-ĭea un petic de pămînt, altu ţĭ-ĭea graĭu, altu te vinde...“

A r t ă n e s c, pe care Laurian şi Maxim (Gloss. p. 30) îl traduc prin „lanio, lacero“, derivă d'a-dreptul din *artan*, ca „cĭomăgesc“ din „cĭomag“ saŭ „bucăţesc“ din „bucată“. Deja în latinitatea vulgară, din a r t u s, întocmaĭ cu aceĭaşĭ transiţiune de sens, se făcea verbul a r t u a r e „membratim lacerare, dividere“ (Du Cange, ad. voc.).

Cât privesce adverbul a r t a - p a r t a, el nu e o reduplicaţiune a unuĭa şi aceluĭaşĭ cuvînt, ci o composiţiune intensivă din doĕ vorbe cu aprópe acelaşĭ sens. Elementul al doilea este pleonasticul „parte“, modificat pentru asonanţă cu elementul fundamental a r t a. „A face a r t a - p a r t a“ însemnéză: „a face *artane*, adecă p ă r ţ ĭ dintr'un tot“. Sub raportul formeĭ, adverbul a r t a este de acelaşĭ fel cu adverbul „busta“, remas şi el numaĭ într'o locuţiune: „a da busta peste cine-va saŭ peste ce-va, stricând saŭ vătămând“. La vechiĭ Romanĭ se ḑicea substantival „bustum“ despre un om stricăcĭos saŭ vătămător, bună-óră la Cicerone: „Piso bustum rei publicae“ saŭ „bustum legum omnium ac religionum“. In acest mod:

a r t a : : artum=busta : : bustum.

Ca şi „busta“, adverbul a r t a este o fosilă din graĭul legionarilor romanĭ în Dacia.

v. *Busta*.

²·Artàn, n. pr. m.; t. de Géogr.: nom d'un village. Un sat în Gorj (Frunḑescu).

v. *¹·Artan*.

Àrta-pàrta s. **hàrta-pàrta**, adv.; en pièces, en lambeaux.

v. *¹·Artan.—Busta.—Harta-parta.*

Artănèsc s. **hărtănesc** (*artănit, artănire*), vb.; mettre en pièces, tronquer, déchirer.

v. *¹·Artan.—Hărtănesc.*

Artăpălèsc s. **hărtăpălèsc.** — v. *Artan.—Hărtăpălesc.*

Artiă.—v. *Hărtiă.*

¹·Artìc s. **artìg**, s. m.; pièce ou morceau de viande.

v. *¹·Artan.*

²·Artìc, s. n.; t. de jurispr.; requête, plainte. Este un neologism, dar care ne întîmpină deja în vechile texturĭ ca o vorbă înţelésă de popor în loc de slavicul j a l b ă. In latinitatea me-

dievală: „a r t i c u l u s=libellus supplex expostulationis ad judicem“ (Du Cange).

Pravila Moldov. 1646, f. 129: „cela ce va da vre unŭ *articŭ* (артикь) la măna domniei şi va scrie acolĭa hulă şi ocară înprotiva cui-va, de vor fi acéle cuvinte adevărate şi de faţă nu să va certa, ĭară de nu vor fi adevărate să va certa ca unŭ suduitorĭu ce face sudalmă mare...“

In Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Artic.* Articulus“.

v. *Pravilă.*

Artìcul (plur. *articule*), s. n.; articulation; article de traité. Neologism cunoscut de vr'o doĕ-sute de anĭ, dar care nu pare a fi pătruns vre-o dată în gura poporuluĭ.

Cu sensul de „articulation“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262): „limba bolborăsindu-i, balele mergându-i şi gura aspumându-i, scârşnetul glasului *articulul* şi înţelégerĭa cuvântuluĭ îi astupa...“

Cu sensul de „article de traité“, la Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 281: „Vizirul au poftit pe Feldmarşalul Romanţov, şi iscălind el şi toate ortalele toate *articulele* păciĭ...“

v. [2]*Artic.*

Artìg. — v. *Artan.*

Artîrdisèsc (*artîrdisit, artîrdisire*), vb. t. de Jurispr.: enchérir, surenchérir. A rădica la mezat preţul, a da maĭ mult decât altul. Din turcul a r t u r m a q „enchérir“, a r t u r î d j i „enchérisseur“ (Cihac), dar prin forma neogrécă ἀρτηρίζω (Miklosich). Românii, făcênd cunoscinţă cu acéstă vorbă în epoca fanariotică, nu puteaŭ nicĭ măcar s'o rostéscă bine, de unde varietatea formelor: a r t o r i s e s c, a r t u r i s e s c, a t î r d i s e s c, a r t i r o s e s c (Cihac, Şaĭnénu, L. M., Costinescu). Pontbriant şi Dr. Polysu aduc şi derivatele: a r t u r i s i t „enchéri“, a r t u r i s é l ă „enchérissement“, a r t u r i s i r e „action d'enchérir“, a r t u r i s i t o r „enchérisseur“, a căror viéţă în limba românéscă cată să fi fost fórte efemeră.

v. [1]*Grec.* — [1]*Turc.* — *Cochĭŭ-vechĭ.*

Artirosèsc. — v. *Artîrdisesc.*

Artofòr, s. n.; t. ecclés.: ciboire. „Vas saŭ tablă pe care stă pânea binecuvîntată“ (L. M.). Grecul ἀρτοφόριον. Se întrebuinţa şi forma neromânisată *artoforion.* Aşa pe un chivot al mănăstiriĭ Bistriţa din Oltenia e scris: „Acestŭ sfântŭ *artoforion* ĭaste făcut de sfinţiĭa sa părintele arh. Costandie Peloponisiotu — 1799“ (Tocilescu, Raporturĭ asupra câtor-va mănăstirĭ, p. 48). Pe un vas al mănăstiriĭ Tisména: „Acest *artoforion* ĭaste făcut de Daniil ierom. — 1761“ (ibid. p. 64).

v. *Artos.*

Artofòrion. — v. *Artofor.*

Artorisèsc. — v. *Artîrdisesc.*

Àrtos, s. n.; t. ecclés.: pain consacré à la communion. Grecul ἄρτος „pain“. *Artos*, la plural *artosurĭ* sînt: „pânĭ în numĕr de cincĭ, ce în ajunul ḑileĭ sale onomastice duce cine-va la biserică în timpul vespereĭ, ca să le binecuvinteze preutul, şi din carĭ apoĭ împărtăşesce atât pe preuţĭ cât şi pe toţĭ aĭ caseĭ sale“ (L. M.). Cuvîntul se ĭea une-orĭ drept a n a f o r ă saŭ vice-versa.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 191: „Şi din mâna popeĭ, multă vreme, n'a luat nicĭ colac, nicĭ prescură, nicĭ *artos*..."

E. Baican, Obiceĭurĭ la Românĭ (Buc. 1884 p. 15): „liliac, şórece ȑis prefăcut în pasere fără pene pentru că a măncat *artos* în ȑiua de Paştĭ..."

v. *Anaforă*. — *Litiă*.

Arturisèsc. — v. *Artîrdisesc*.

¹·Arţ. — v. *Arţi*.

²·Arţ, àrţă, adj.; terme d'invective. Cuvînt bănăţenesc, întrebuinţat numaĭ ca ocară.

„Doĕ muĭerĭ certându-se o dată, una care se ţinea că e superióră celeĭ-lalte, începu a batjocuri pe cea-laltă că e de ném maĭ de jos decât ea, şi între altele iĭ ȑise:

„— Cine eştĭ tu?

Arţo,
Şchĭarţo,
Şógo,
Mógo,
Surdo,
Ştirbo!

„Pe cine aĭ tu?

Pe *arţu*,
Şchĭarţu,
Şogu,
Mogu,
Surdu,
Ştirbu!..."
(S. Liuba, Banat, c. Maĭdan)

Bănăţénul *arţ* şi *arţă* se pare a fi în legătură cu muntenescul a r ţ o ĭ u şi a r ţ i r ă în ghicitórea despre „Cĭóră şi Porc":

A r ţ i r a
Pîrţira
Incalecă
Pe a r ţ o ĭ u
Pîrţoĭu,
Dar a r ţ o ĭ u
Pîrţoĭu
Nu póte să încalece
Pe a r ţ i r a
Pîrţira.
(Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 12)

v. *Arţibur*.

Arţàg, s. n.; emportement, brusquerie, penchant à la colère; toupet (?). „Aplecare la măniă şi reutate" (L. M.). Nu derivă din maghiarul h a r a g „colère" (Cihac), căcĭ atuncĭ ar remâné ne'nţeles *ţ*, ci este o formaţiune românéscă din h a r ţ „escarmouche" prin sufixul pejorativ - a g (v. *-Ag*).

E sinonim cu p ă r ţ a g, cu care se şi asociază în proverbul: „*Arţagul* îşĭ găsesce părţagul" (Pann, II, 95).

Alexandri, Craĭu-noŭ, sc. XI:

„Ispravnicul. Nu'mĭ umbla cu mâţa 'n sac, şi'mĭ respunde curat cum te'ntreb, c'apoĭ îţĭ găsescĭ Bacâu cu mine.

„Corbu. Cum îĭ vré d-ta, cucóne; cică vorba ceĭa: *arţagu* îşĭ găsesce părţagu..."

O imagine a *arţaguluĭ* la Anton Pann, Prov. I, 120:

Intr'aceste ş'alte, resucind mustaţa,
Plin de nebunie, cu *arţag* în sine,
Se ardică 'ndată...

La acelaşĭ, Moş-Albu, I p. 9:

De o fi, ȑiceam în sine'mĭ, vre un om bănuitor
Şi cu *arţag* la b e ţ i e, bătăios, gâlcevitor...

G. Baronzi, Limba română p. 101, ne asigură că *arţag* se chĭamă şi „pĕrul dela céfă". Ar fi o remarcabilă analogiă cu francesul t o u p e t.

v. *Arţăgos*. — *Harţ*.

¹·Arţàr (plur. *arţarĭ*), s. m.; t. de Botan.: Acer platanoides, érable. Ar-

bore înrudit cu p a l t e n, j u g a s t r u și g l a d e ș, din familia Sapindaceelor (Dr. Brândză).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „Rîul cu apele sale galbene, curge pe o matcă de lut năcleĭos, ocolită cu un desiș de verdéță; acolo salciea pletósă, socul mirositor, aluniĭ mlădioșĭ, *arțariĭ* cu pojghițe roșiĭ, carpeniĭ stufoșĭ, salba-móle și teiĭ cresc amestecațĭ...“

„Ion pădurarĭul mĭ-a istorisit, că Mama-pădurii șĭ-a ascuțit dințiĭ cu a r c e r ĭ u, adecă cute petrificată din *arțarĭu*, când era să se lupte ea cu Fĕt-frumos. Din *arțarĭu* se fac gĭalăe saŭ rendele, códe de topor și de sapă etc., fiind fórte tare și alb; acest lemn se petrifică, după spusa țeranilor, făcêndu-se a r c e r ĭ u pentru ascuțit bricele...“ (Iconom G. Theodorescu, Galațĭ, Mavromolu).

In Vâlcea (com. Zăvoeniĭ și Nisipiĭ) fetele marĭ se duc la un „hududoĭu“, adecă un părîĭaș, fac peste el o puntecică din surcele de alun, *arțar* și scaete, la capĕtul căriĭa pun un busuĭoc, și apoĭ recită invocând fie-care pe „scrisul“ eĭ:

Tu, alun,
Să mi'l aducĭ ca pe-un nebun!
Tu, *harțar,*
Să mi'l aducĭ ca pe-un călușar!
Tu, scaete,
Să mi'l aducĭ ca pe-un herete!..

unde ne întimpină tot-o-dată forma aspirată: *harțar.*

Arțarul se întrebuințéză și'n medicina poporană.

Florea Copil, Carte de doftoriĭ Mss. 1788 (în Arch. Stat. din Buc.): „Pentru dor de inimă, florĭ de *arțar* să fiarbă cu apă nenceputā și să'ĭ dé să bé séra și diminéța“.

In poesia poporană se întrebuințéză maĭ ales deminutivul a r ț ă r a ș.

Din latinul a c e r este cu neputință a scóte pe românul *arțar* (Cihac), după cum a observat'o deja d. V. Burlă (Studie filologice p. 137), care crede că *arțar* derivă dintr'o formă latină vulgară a r c e (= span. a r c e) prin sufixul - a r i u m. In adevĕr, pe lîngă spaniolul a r c e Diez maĭ indică forma catalană a r s (Etym. Wtb. ³I, 6), ĭar sufixul - a r i u m este unul din cele maĭ obicĭnuite în limbile romanice pentru a forma numirĭ de arborĭ.

Nu cumva din acest a r c e va fi deminutivul a r c i o r în cântecul poporan din Moldova?

Frundă verde a r c i o r,
Orĭ de mine nu ți-ĭ dor?
— Dor mĭ-e, puĭule, de tine,
Dar de ce nu viĭ la mine?..
(Conv. lit. 1886 p. 619)

v. ²·³ *Arțar.* — *Arțăraș.* — *Jugastru.*

²·**Arțár** (plur. *arțarĭ*), s. m.; t. d'Industr. popul.: une partie du métier battant. O parte din resboĭul de țesut numită și j u g. Se face din lemnul a r ț a r, de unde'ĭ vine și numele. Cuvîntul se întrebuințéză maĭ ales în Oltenia, dar e cunoscut și peste Carpațĭ.

„Uneltele de țesut se numesc: războĭu, brîgle, spată, ițe, *arțarĭ*, zatcă, scripețĭ...“ (Pr. C. Ionescu, Mehedințĭ, c. Șișesciĭ-de-jos; Pr. R. Popescu, Mehedințĭ, c. Isverna).

„La resboĭu de țesut, *arțar* se chiamă bĕțul care ține brîglele și ițele, fiind făcut din a r ț a r“ (D. Cerbulescu, Mehedințĭ, c. Cloșanĭ).

S. F. Marian (Familia, 1885 p. 352): „*Arțarĭul* saŭ g ĭ u g u l e un drucușor supțirel și rotund saŭ și în patru muchĭ, care se pune de-a curmedișul laturilor de'nainte ale stativeluĭ, éră la resboĭul din Banat se pune peste doĭ drucușorĭ ce vin de-asupra stativeluĭ prinșĭ cu un capĕt de picĭórele

de 'nainte, éră cu cela-lalt capĕt înţepenite pe doĕ speteze, carĭ în Banat se numesc cocae. De *arţarĭu* saŭ gĭug se prind nu numaĭ vătalele prin mijlocul brăţărilor saŭ betelor, ci şi iţele..."
v. [1]*Arţar.* — [2]*Resboĭu.*

[3]**Arţàr**, s. n.; t. pastoral: sorte de bergerie. Cuvînt bănăţenesc, sinonim cu stână.

„La cĭobanĭ stână se ḑice numaĭ când e bine acoperită şi maĭ lărguţă; când e mică şi acoperită cu scórţă şi cetină se ḑice scorţar, ĭar dacă e ce-va maĭ mare — *arţar*" (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Nu scim, dacă derivă saŭ nu din arţar „érable". Bănuim maĭ curând că nu. După analogia luĭ „scorţar" din „scórţă", ar trebuì să presupunem o tulpină arţ saŭ arţă, de unde ar veni acest *arţar* prin sufixul -arium. Nu cum-va să fie o contracţiune din areţar dela arete „bélier"?
v. [1]*Arete* (p. 1544). — *Stână.*

Arţăgàş, -àşă, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Sinonim cu arţăgos, derivând din arţag prin sufixul -aş. Se rostesce maĭ mult aspirat: *hărţăgaş*. Deja la mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 31 a, Isaia XIII, 4: „Domnul Savaoth au poruncit a linbă *ghărţăgaşe*, veniţŭ dela pămîntŭ de departe...", unde grecesce: *ἐντέταλται ἔθνει ὁπλομάχῳ*, ĭar latinesce: „mandavit genti bellicosae..."
v. *Arţag.* — *Arţăgos.* — *-aş.* — *Hărţăgaş.*

Arţăgos, -ósă, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Maĭ întrebuinţat decât sinonimul arţăgaş.

Balada „Toma Alimoş":

Stăpânul moşiilor
Şi domnul câmpiilor,
Manea slutul şi urîtul,
Manea grosul ş'*arţagosul*...
(G. D. T., Poes. pop. 582)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Ómenĭ bunĭ şi credincĭoşĭ
Ce's la masă ruşinoşĭ,
Dar la luptă *hărţăgoşĭ*...

Cuvîntul are o mulţime de sinonimĭ.

Jipescu, Opincaru p. 67: „Par'că ĭeştĭ luat din ĭele, or din dĕvînt, când păşeştĭ. Cine stă flămând, e nevoĭa rumânuluĭ, bolnav, *arţăgos*, pornit la rele, cârcotaş şi cârtitor..."

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 376): „nu'ĭ eraŭ acum maĭ nicĭ o dată boiĭ a-casă, ba chĭar se făcuse buclucaş, *hărţăgos* şi de tot hapsin..."

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 172: „Némul scriitorilor — totdéuna şi pretutindenĭ maĭ *arţăgos*..."
v. *Arţag.* — *Arţăgaş.* — *Hărţăgos.*

Arţăràş (plur. *arţăraşĭ*), s. m.; petit érable. Deminutiv din arţar, fórte des în poesia poporană.

Balada „Radu-Şerban":

Frunḑă verde *arţăraş*,
Vino 'ncóce, cĭobănaş...

maĭ jos:

Frunḑă verde *arţăraş*,
Ia ascultă, flăcăiaş...
(G. D. T., Poes. pop. 478)

Doĭna „Iubitul":

Frunḑă verde *arţăraş*,
Eŭ ĭubesc un flăcăĭaş,
Voĭnicel şi tinerel,
Par'că 'ĭ tras printr'un inel...
(Ibid. 807)

Doïna „Naşul şi finul“:

Foicică *arţăraş*,
Bată-te crucea de naş,
Cum naïba mĕ înşelaşĭ
Şi cu cin'mĕ cununaşĭ!...
(Ibid. 334)

Cântec poporan din 1848:

Fóe verde *arţăraş*,
Spune'mĭ, spune'mĭ băeţas,
Unde'ĭ drumul la oraş...?
(Ibid. 489)

Doïnă din Ardél:

Frunḑă verde *arţăraş*,
Ş'am avut un fecïoraş;
Arţăraşul s'a uscat,
Fecïoraşul m'a lăsat...
(Vulpian, Texturĭ p. 10)

Doïnă din Dobrogea:

Fóe verde *arţăraş*,
Bată-te crucea de naş...
(Burada, Călĕt. p. 245)

v. [1]·*Arţar*.

Arţĭ s. **harţĭ**, s. m. pl.; t. ecclés.: semaine où il est permis de manger de la viande le Mercredi et le Vendredi. Pentru Românĭ, ca şi pentru ceĭ-lalţĭ de rit grecesc, este un pĕcat de a nu posti în tóte mïercurile şi vinerile, afară de unele sĕptĕmânĭ carĭ pórtă numele de *arţĭ*. Se ḑice şi la singular *arţ*, însă rar. Fórte obicĭnuită este rostirea aspirată *harţĭ* saŭ chïar *hărţĭ*: „*hîrţĭ*, certa tempora quibus orientali ecclesiae addicti absque dierum discrimine carnibus vescuntur“ (Lex. Bud.). Pe a-locurĭ poporul întrebuinţéză o formă feminină: *hîrţe* saŭ *hârţă* (D. Arghirescu, Covurluïu, c. Moscu).

Pravila dela Govora 1640 f. 34 a: „o săptămână întrégă după paşti şi altă săptămână întrégă după rojdĭstvo şi în *harţii* d e c a r n e ş i a i b r ă n z e ĭ.“

Corbea, Psaltirea, Mss. circa 1700 în Acad. Rom., ps. XCV:

Cântare noao voi cântaţ
Domnului şi'l slăviţ cu danţ,
Şi de laude'i faceţ harţ
Pururé în post şi'n *arţ*...

Jipescu, Opincaru p. 152: „Or că partea boïerească are dĕprindere să tot dea pîn *arţ?*...“

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Convorbirĭ lit. 1881 p. 458): „In septemâna *Hărţiĭ* saŭ C ă r n é l é g a, moş Vasile, viind la Folticenĭ, între alte merinde aduse fecïoruluĭ seŭ şi treĭ purceĭ grijiţĭ gata...“

Laurian şi Maxim (Gloss. p. 285) înrudesc pe *arţĭ* cu h a r ţ de unde a r ţ a g. Cihac (II, 136) pune cuvîntul între elemente slavice, amestecându'l în acelaşĭ timp cu rusul h a r č ŭ „nourriture, dépense“ şi cu grecul ἀ ρ τ ζ ι β ο ύ τ ζ ι. D. Şaïnénu (Elem. turc. p. 52) se mărginesce cu rusul h a r č ŭ, care este în adevĕr de origine turanică. In fine, episcopul Melchisedec (Chron. Roman. I. p. 33) apropie pe *arţĭ* numaĭ de ἀ ρ τ ζ ι β ο ύ τ ζ ι, adecă de a r ţ i b u r, deşpre care veḑĭ maĭ jos, şi se pare că singur are dreptate.

v. *Arţibur*.—*Harţĭ*.

Arţibùr, arţivùr, arţivùrţ, harţibùrie, arţi-urţi, s. m.; 1°. t. ecclés.: certains jours d'abstinence ou de jeûne chez les Arméniens; 2°. sobriquet des Arméniens, considérés comme hérétiques; 3°. t. famil.: nom donné aux chiens. Ca nume de câne se ḑice *arţibur* şi la feminin *arţibură*. Numaĭ cu acest sens şi sub acéstă formă cuvîntul a devenit poporan, cel puţin în Moldova. Cu cele-lalte doĕ sensurĭ, sub diferite forme, el nu ne întimpină decât în texturĭ. In tóte sensurile, acéstă vorbă ne arată

vechea nepriinţă a Românilor pentru Armenĭ.

v. *Armén.*

„*Arţibur* saŭ *Arţiburà* este un nume ce se dă la c â ĭ n e saŭ h a ĭ t ă. Se povestesce că un arhiereŭ armén, retăcind printr'o pădure, avea cu dînsul un câne cu numele de *Arţibur*, şi numaĭ cu ajutorul aceluĭ câne a putut să ésă din pădure la lume, şi de atuncĭ Armeniĭ aŭ făcut sfînt pe acel câne." (G. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa).

Pravila dela Govora 1640 f. 56 b: „Armenii ceĭa ce's de treĭ ori procléţi spurcatŭ postŭ se postescŭ, de treĭ ori blăstemaţi *arţivurii* procléţii..."

Ibid. f. 57 a: „ĭară lepădaţii h a n d z i z a r i i ce sânt Arméni postŭ facŭ atunce şi jărtvă într'acé săptămână în toată unuĭ c ă i n e oare-căruĭa *arţivurţii* Armenii..."

Episcopul Melchisedec, Chron. Romanuluĭ I p. 33: „Din certele religióse ce aŭ urmat din anticitate între Grecĭ şi Armenĭ, între aceste doĕ naţiunĭ s'aŭ iscat şi întărit o mare ură şi antipatiă, care nu o dată aŭ ajuns la fanatism. Greciĭ aŭ stîrnit asupra Armenilor o mulţime de fabule calomnióse, şi le-aŭ respândit prin scrierile lor şi pe la cele-lalte naţiunĭ ortodoxe. Numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca şi când eĭ ar fi ereticĭ arianĭ. Aŭ născocit că eĭ s'ar fi închinând unuĭ câne *Harţiburie*, care ar fi zugrăvit în bisericele lor, pe care l'ar fi sărutând spre ḑiua de pascĭ séra, când se adună eĭ de fac învierea; că ar fi postind în onórea luĭ septĕmâna din carnavalul de ĭérnă carea la noĭ se numesce h a r ţ ĭ (dela *Harţiburie*) saŭ Cârnelégă, pe carea în pofida lor Ortodoxiĭ ar fi deslegând'o tótă; că Armeniĭ ar fi avênd cea maĭ plăcută desfĕtare de a spurca pe creştinĭ ortodoxĭ prin mâncare, pentru care îĭ şi poftesc la mesele lor. In limba română am citit o carte tradusă din grecesce, unde se spun o mulţime de fabule de aceste contra Armenilor, între altele şi istoria cânelui *Harţiburie*. Am găsit încă asemenĭ fabule într'un manuscris vechĭu român, tradus din limba slavónă în anul 1668 de gramaticul Staĭco servitor bisericeĭ domnescĭ din Tîrgovişte. Opera este îndreptată contra Jidovilor, Latinilor, Armenilor, Luteranilor, Calvinilor. Despre Armenĭ, spune istoria cânelui *Arţi-urţi...*"

Numele curat armenesc al postuluĭ care se ţine înainte de postul cel mare este a r a č a v o r k, ceĭa ce însemnéză „precursor" saŭ „premergĕtor"; un post instituit de sf. Grigorie, creştinătorul Armenieĭ. Amĕnunte asupra acestuĭ post se pot vedé la Chudobaševŭ, Историческіе памятники вѣроученія Армянской Церкви, Petersburg, 1847, p. 150, 207. Din a r a č a v o r k, Greciĭ aŭ făcut *ἀρτζηβούριον*, cuvînt despre care Du Cange (Gloss. med. Graecit. ad voc.) aduce o mulţime de texturĭ bizantine. Din *ἀρτζηβούριον* s'a născut apoĭ la Greciĭ modernĭ *ἀρτζιβούτζι* „l'antepenultima settimana dinanzi la quaresima di Pascha de 'Greci, nella quale mangiano essi carne ogni dì" (Somavera ap. Cihac, II, 136), de unde, cu multă probabilitate, derivă românul a r ţ ĭ.

v. *Arţĭ.*—*Harţiburie.*

Arţĭră } v. ²·*Arţ.*
Arţòĭu }

Arùmă, s. f.; t. de Botan.: arum maculatum, gouet commun. Costinescu: „*Arumă* = b a r b a l u ĭ A r o n, p i c ĭ o r u l v i ţ e l u l u ĭ, m ă r c e ţ". La Baronzi, Limba română p. 128, ne întimpină pluralul: „*arumĭ*, gouets".. Alţĭ

sinonimĭ: r o d u-p ă m î n t u l u ĭ, U n g u r é n c ă, C o c o ş ó ĭ c ă (Dr. Brândză). *Arumă* vine d'a-dreptul din forma latină a r u m, pe lîngă care Romaniĭ aveaŭ pe a r o n şi pe a r o s, numaĭ acesta din urmă de gen feminin.

v. *Barba-luĭ-Aron.*

Arumélă
Arumèsc } v. *Arom...*
Arumitòr

Arùnc *(aruncat, aruncare)*, vb.; jeter, lancer, rejeter, rebuter, objecter; m ĕ *arunc*, se précipiter, s'élancer, danser. Sensul primitiv al cuvîntuluĭ, curat plugăresc, este acela de a plivi, a smulge buruenile ce cresc pe o arătură saŭ într'o grădină: „éherber, sarcler". Acest sens îl păstrézá pînă astăḑĭ italianul a r r o n c o. In latina vulgară a d r u n c o=everto, alieno (Du Cange).

Şaĭnénu, Semasiol. p. 159: „*arunc* derivă din latinul e r u n c a r e, cuvînt întrebuinţat numaĭ de scriitoriĭ agronomĭ cu înţelesul de a plivi un câmp de buruĭenĭ, a *arunca* b ă l ă r i i l e. Importanţa extraordinară ce agricultura a avut şi are în viaţa socială a poporuluĭ român, a făcut să se generaliseze acéstă expresiune agronomică, luând locul clasiculuĭ jacere".

Activul *arunc* e sinonim cu a s v î r l e s c saŭ s v î r l e s c, de care se deosebesce prin maĭ puţină violenţă saŭ iuţélă; bună-óră la Ion Neculce, Letop. II. p. 313: „cât era Antioh Vodă de straşnic la mânie, că de multe orĭ la divan cu buzduganul a s v î r l ĭ a în ómeniĭ ceĭ vinovaţĭ...", unde ar fi fost maĭ puţin potrivit „*aruncă*".

Basmul „Prâslea cel voĭnic" (Ispirescu, Legende p. 85): „Acum e timpul când (Smeul) are să vină la prânḑ, şi are obiceĭu de *aruncă* busduganul cale de un conac şi lovesce în uşă, în masă, şi se pune în cuĭu.—Dară Prâslea luâ busduganul, îl a s v î r l i înapoĭ maĭ departe..."

Arunc este dară ce-va maĭ puţin decât a s v î r l, dar ce-va maĭ mult decât sinonimul l é p ĕ d, care rare-orĭ exprimă o acţiune violentă.

Costache Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „prin ademenirile vóstre o faceţĭ de 'şĭ calcă datoriile sale de femee, uĭtă virtutea, l é p ĕ d ă cinstea ca să s'*arunce* în braţele vóstre..."

La Româniĭ de peste Carpaţĭ, ca sinonim cu *arunc* se întrebuinţéză ţ i p:

Cu cheile s'or jucat
Mulţĭ pruncuţĭ
Nepricepuţĭ;
Nu sciŭ în foc le-aŭ ţ i p a t,
O'n apă le-aŭ *aruncat...*
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 54)

Reflexivul m ĕ *arunc* e sinonim cu m ĕ r ĕ p e d.

Anton Pann, Erotocrit p. 42:

In tóte părţile ca un vultur
Se r e p e ḑ ĭ a şi se *arunca...*

I. Activul *arunc*

„A *arunca*, a asvîrli cu mâna saŭ într'alt chip, a lepĕda, a depărta cu ură, cu asprime, a nu voi, a nu priimi, a părăsi cu despreţ" (Costinescu).

Ion Neculce, Letop. II. p. 252: „noroadele tot îl suduĭa (pe Dimitraşco Cantacuzino) şi-l hătcăĭa şi *arunca* cu petre şi cu lemne după dânsul..."

Coste Băcĭoc, Iaşĭ 1619 (A. I. R. I, 2 p. 6): „au văndut o prisacă cu pomi, şi prenpregĭur prisecei loc în toate părţile căt va puté *arunca* un om cu un topor..."

Beldiman, Tragod. v. 1475:

Fiŭ patrieĭ se numesce, învaţă pe patrioţĭ,
Ḑice să'ĭ dea ascultare, să sae la arme toţĭ,

Jugul robieĭ s'*arunce*, iĭ vremea de deşteptat,
Căcĭ. strămoşiĭ din mormînturĭ strigă toţĭ
neîncetat...

Doĭnă din Ardél:

Când veḑĭ faţa 'ĭ rumeióră,
Un dor aprig te omóră;
Iar când trece şi 'ţĭ zîmbesce,
Câmpu 'n faţă 'ĭ înfloresce;
Şi când ea se prinde 'n joc,
Se tot légănă 'ntr'un loc
Şi'n voĭnicĭ *aruncă* foc...
(Familia 1884 p. 455; Alex., Poes. [2] 301)

Zilot, Cron. p. 33: „când, ce să vaḑă? o negură de Pazvangiĭ, ca nisce hĭare turbate, venĭa răcnind şi *aruncând* focurĭ..."

Acelaşĭ, p. 36: „Şi câte-va ḑile ne încetat aŭ *aruncat* tunurĭ asupră'ĭ, şi într'un trup ca acesta de zidire abia treĭ saŭ patru ghĭulele aŭ nemerit..."

Valurile apeĭ *aruncă* o scândură pe mal.

Pravila Moldov. 1646, f. 21 (cf. Pravila Mateĭu Basaraba p. 340): „carele va găsi pre marginĭa unii ape mari fie-ce lucru, ver mare, ver micŭ, carele va fi *aruncatŭ* apa ca o plavie, acesta de nu'l va mărturisi, nu va avĭa nice o certare..."

Cine-va *aruncă* o mantă pe umerĭ, ĭar figurat se póte ḑice ca în doĭna „Cât o fi":

De te prind cu fată-mare,
Ţĭ-o *aruncă* în spinare...
(G. D. T., Poes. pop. 315)

„Ĭ-a *aruncat* că este pré-tînăr=il lui a objecté sa trop grande jeunesse" (Pontbriant).

II. Reflexivul mĕ *arunc*.

Miron Costin, Letop. I p. 313: „striga Căzaciĭ: ziceţi-ne în vr'o parte, orĭ să mergem, orĭ să ne *aruncăm* în şanţurĭ dupre obiceĭul nostru..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 33): „Cĭacalul acésta dela Vulpe audzind, dzisă: Eu după cuvântul tău şi în fundul mării a mă afunda, şi în mijlocul focului a mă *arunca*, şi nice cum vieţii méle a cruţa, nu mă voĭu feri..."

Balada „Român Grue Grozovanul"!

Iată Grue dă 'napoĭ
Şi s'*aruncă* printre voĭ
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grâŭ uscat...

Balada „Inelul şi năframa":

Vorba bine nu sfîrşĭa
Şi de cale se gătĭa,
Pe-un cal ager s'*arunca*
Şi la tabĕră pleca...

Balada din Banat „Gruĭa luĭ Novac":

Şi 'şĭ scotea un căluşor,
Ca un mânz de sprinteĭor,
Care cure ĭepuresce
Şi s'*aruncă* o g ă r e s c e...
(Col. l. Tr. 1882 p. 621)

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se *aruncă* 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să paţă ş'altă...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 81: „Apoĭ lăsând să ésă din adâncul peptuluĭ eĭ un suspin înfocat, se *aruncă* în braţele cĭocoĭuluĭ..."

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 12): „Povestea cântecului:

Fă-mĕ, Dómne, val de teĭ
Să m'*arunc* între femeĭ..."

Legenda St-luĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. St. Nic. din Braşov, p. 140): „fu în lipsă mare de toate, cătŭ nu-i rămăsése nice hrană, nice haine; o, amarŭ! până în câte se *aruncă* meserătate!..."

Impersonal, la Zilot, Cron. p. 93: „Nu puţină cĭudă căḑu la tótă armia Roséscă de o nenorocire ca acésta, care

maĭ mult *s'arunca* asupra releĭ otcârmuirĭ a comandirilor, fiind că nicĭ la vreme aŭ nemerit, nicĭ câte aŭ trebuit să aibă gata, or nu le-aŭ avut, saŭ le-aŭ avut próste...“

Doĭna „Domnica“:

Paftaluţe şi cordele
Numa'n florĭ şi fluturele,
Ş'apoĭ să s'*arunce*'n joc
Ca un trandafir de foc...
(Alex. Poes. pop. [2] 349)

Cântec de danţ din Bucovina:

Aruncă-te, moş bătrân,
Că la érnă ţĭ-oĭu da fîn;
Da de nu te'ĭ *arunca*
Nice pae nu ţĭ-oĭu da!...
(Marian, II, 233)

La jocul ţ u r c a saŭ c e r b u l, în regiunea Haţeguluĭ se cântă:

Aruncă-te, cerbule,
Că de nu te'ĭ arunca
Turtă caldă nu'ĭ mânca
Dela (cutare) săraca!
Aruncă-te din călcânĭe
Ca móra din căpĕtânĭe!
Aruncă-te din cerceĭ,
Ca móra din clopoţeĭ...
(P. Olténu, Haţeg)

III. I d i o t i s m ĭ.

1°. *arunc* n ă p a s t e.

Cantemir, Chron. II, 379: „şi altă n ă p a s t e *aruncă* asupra luĭ Dragoş Vodă cu Româniĭ săi, nu maĭ nescărândăvicĭoasă decât cé dintâĭ...“

Mateĭŭ Basaraba, 1649 (A. I. R. I p. 107): „de-i măscăriţ şi le *aruncaţ* n ă p ă ş t i că vă unblă cu fămiile...“

In înţeles de asuprirĭ fiscale:

Nicolae Costin, Letop. II p. 82: „nu las aice mainte a pomeni de pecetluiturile ce scosesă în ţară Mihaĭ Vodă, care s'au dat la tot omul ce eşisă la pecetluiturĭ; éră pe urmă neputându-se stringe baniĭ atâţa cât să'şĭ plinéscă lăcomiea cea nesaţie, eşisă poroncă la zlotaşĭ să *arunce* n ă p ă ş t ĭ să se îmbrace toţĭ baniĭ după somele care eşisă din Visterie...“

Cu acelaşĭ sens, la Zilot p. 27: „cu amestecătura ce vrea să curgă să pótă afla mijlócele lesnicĭóse a *arunca* pe ţéră b i r u r ĭ maĭ multe...“

De asemenea la Duca-vodă, Iaşĭ, 1681 (A. I. R. III p. 255): „domnii méle s'au jeluit cestu om anume Ghiorghie din sat Čudii, zicăndu Ghiorghie că lĭ-au fostu *aruncat* s ă f a c ă un car cu patru boi...“

v. *Bir.* — [2]·*Dare.* — *Năpaste.*

2°. *arunc* s o r ţ ĭ.

Locuţiune biblică.

Silivestru, 1651 ps. XXI:

... şi pre veşmăntul mieu *aruncară* sorţi...	...*καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον*...

unde în Vulgata: „miserunt s o r t e m“.

A. Pann, Prov. I, 66:

Ce trebue într'atâta să stăm şi să ne sfădim?
Ci s'*aruncăm* s o r ţ ĭ maĭ bine, şi pe cine va cădé
Atuncé toţĭ să se tragă şi numaĭ unul să dé...

S. F. Marian, Datine (Albina Carpaţilor 1879 p. 132): „Uniĭ alérgă pe la babele vrăjitóre, ca acestea să le cate în cărţĭ şi în palmă, să la *arunce* b o b i ĭ, éră alţiĭ se duc pe la zodierĭ...“

v. *Sórte.* — *Bob.*

3°. *arunc* s ă m î n ţ ă.

Termen agricol.

Pravila Moldov. 1646, f. I: „necum altă, ce nice s ă m ă n ţ a č'aŭ *aruncat* acolĭa, nice acéĭa ca să nu aibă voe să o ĭa...“

Doĭnă din Bucovina:

Mĕ suiĭ pe cea costiţă
Să'mĭ ar şi eŭ o brăsdiţă,
S'*arunc* puţină s e m î n ţ ă..
(Marian, II, 42)

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Să trag brazda draculuĭ
La uşa spurcatuluĭ,
O brăzduţă d'ale sfinte
Să ţiïe cĭocoĭul minte:
Să'ţĭ *arunc* u n s ĕ m î n a t
Cu sângele meŭ udat...
(G. D. T., Poes. pop. 484)

Figurat, la Moxa, 1620, p. 381: „noiră pământul ţelenitŭ şi *aruîncară* s ă m ă n ţ a d e p r a v o s l a v i e..."

Cu totul în alt înţeles în Pravila Vasilie Lupul f. 79: „muĭarĭa lui de să va înpreuna trupéşte cu altâ muĭare, cumu să dzice: una cu alta şi să varsâ una la alta, ce să dzice *aruncâ* s ă m ă n ţ a, pentru că ačasta ĭaste ca şi sodomiĭa..."

v. *Sămînţă*.

4°. *arunc* o c h i ĭ.

Zilot, Cron. p. 6:

Incotro *aruncaĭ* o c h i ĭ, alt nimic nu maĭ vedeaĭ
Decât jelbĭ unul la altul cum ar face auḑĭaĭ...

Alecu Văcărescu p. 26:

O c h i ĭ în ea când ţi'ĭ *aruncĭ*,
De tot se 'ntunecă atuncĭ....

I. Văcărescu p. 237:

Unde-*aruncĭ* plinĭ de dulceaţă
O c h i ĭ dătătorĭ de vĭaţă,
Locul tot îl înviezĭ;
Pré urîtă e pustie,
Beznă, ghĭaţă, grozăvie,
Unde tu nu luminezĭ...

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 3): „tocmaĭ când era să ésă, îşĭ maĭ *aruncă* o c h i ĭ o dată prin grajd, şi zărind într'un colţ un cal răpcĭugos şi bubos şi slab, se duse şi la dînsul..."

Doĭnă din Bucovina:

Şi cum trec, şi cum se duc,
Inapoĭ o c h i 'şĭ *arunc*...
(Marian, II, 40)

Doĭnă din Banat:

Unde-or fi ómenĭ maĭ mulţĭ,
La mine să nu te uĭţĭ;
Unde sînt maĭ puţinteĭ,
S'*aruncĭ* o c h i ĭ pintre eĭ,
Să te uĭţĭ în ochiĭ meĭ...
(Vulpian, Texturĭ p. 104)

unde apare fórte bine deosebirea între „a se uĭta", acţiune intenţionată saŭ prelungită, şi între „a *arunca* o c h i ĭ", acţiune fără precugetare saŭ momentană.

La deminutiv, într'o doĭnă din Ardél:

Unde 'şĭ pune picĭorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-*arunc* u n o c h i ş o r,
Arde sufletul de dor...
(Familia, 1884 p. 431)

In alt înţeles, o bólă se *aruncă* p e o c h ĭ, saŭ pe orĭ-ce parte a corpuluĭ.

S. F. Marian (Descântece p. 7): „spune descântătórea, că deşi albaţa se vindecă în decursul descântăriĭ, totuşĭ trebue să se împlinéscă cele noĕ ḑile menite pentru descântare, căcĭ neîmplinindu-se, albaţa érăşĭ s e *aruncă* p e o c h ĭ".

v. *Ochĭu*. — 3. *Albéţa* (p. 729):

5°. *arunc* d i n c a p = o clătinare nervósă a capuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 348: „Impăratul (Petru I) era om mare, maĭ înalt decât toţĭ oameniĭ, era nu gros, rătund la faţă şi cam smad, ócheş, şi cam *arunca* căte o dată d i n c a p fluturănd..."

v. *Cap*.

6°. *arunc* p i z m ă, u r g i ă, u r ă, v r a j ă etc., o locuţiune fórte désă maĭ ales în cronica luĭ Moxa, 1620:

p. 347: „ĭară diavolul văzu viĭaţa lor într'atăta bine în raĭu ca îngerii, ce nu putu râbda, ce *aruîncâ* u r g i e spr'inşii cu pizmâ...";

p. 353: „*aruncară* v r a j e şi li se arătâ

că cu brăbăţiĭa nu vorŭ puté lua Troada, nice cu sabiĭa, numai cu hitleniĭa...“;

p. 356: „acestuĭa *aruncâ* pizmâ Tulie de'lŭ tăe, şi pre fečorii, şi-i strânse bunâtatiĭa toatâ la dinsul...“;

p. 374: „veni mâniĭa lu Dumnezeu spr'însul şi-i *aruîncarâ* pizmâ toţi...“;

p. 388: „déciĭa *aruîncâ* pizmâ cu vrăjmâşie Varda pre părìntele...“;

p. 394: „Foca *aruincâ* urgie pre Ţimishi pentru că'l vădise oare-cine cu nişte cuvinte réle, deci 'lŭ goni dela dinsŭ...“

A. Pann, Erotocr. p. 8:

Că cu cât maĭ mult stăpânul pe sluga îşĭ va iubi,
Atât şi ură *aruncă* asupra'ĭ când va greşi...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 78: „dacă face un Domn obiceĭu măcar căt de rău, alţiĭ pre urma luĭ pré lesne fac pe obiceĭul acela, fără de nicĭ o îndoélă, *aruncànd* grija sau păcatul asupra aceluĭa ce l'au scornit...“

v. *Grijă.—Pĕcat.—Pismă.*

7°. E cĭudată locuţiunea „a *arunca* nădejdea“, la Zilot p. 21: „Căpitanpaşă, întru care îşĭ avea aruncată tótă nădejdea sa...“; ea se găsesce însă deja într'un text din secolul XVI, Legenda St-eĭ Parasceve (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 72): „Aşa amu cu totŭ sufletulŭ ruga-se, şi toatâ nădéjdé spre a lu Dumnezeu maicâ *aruîncâ*...“ A *arunca* nădejdea spre saŭ întru cine-va, este a avé o speranţă întemeĭată, tare, neclintită.

v. *Nădejde.*

8°. O expresiune poporană remarcabilă: *arunc* cărunţéţă = încep a avé perĭ albĭ.

Am întrat făr' de mustéţă,
Ş'acum *arunc* căruntéţă;
Am întrat puĭu de Român,
Ş'am agĭuns moşnég bătrân...
(Alex., Poes. pop. 252)

9°. Când cine-va séměnă pré-mult cu vre-unul din părinţĭ saŭ din némurĭ, se ḑice că: s'a *aruncat* în partea cutăruĭa“.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Imĭ pare reŭ că n'am luat macar spânul cel de al doile cû mine. Dacă s'a *aruncat* în partea mâne-sa, ce-ĭ vinovat el?...“

10°. In basmurĭ: „a se *arunca* în slava ceruluĭ...“=„s'élancer au haut du ciel“ (Julie Hasdeu, Théatre p. 344).

v. *Slavă.*

11°. Melancolia saŭ ipocondria, numite în specie aruncat saŭ aruncătură, sînt nesce bóle pe carĭ, după credinţa poporuluĭ, babele saŭ duşmaniĭ le *aruncă* asupra omuluĭ:

Frunḑă verde treĭ nuĭele,
Mamă, suratele mele
Ş'aséră s'aŭ socotit
Şi aséră s'aŭ vorbit,
Doĭ mamă, 'ntr'un corn de şură
Să'mĭ *arunce* fapt şi ură...
(J. B., Trans. p. 186)

v. ²·*Aruncat.—Aruncătură.*

12°. Proverbĭ:

„Fă-mě, mamă, cu noroc şi mě *aruncă* 'n gunoĭu...“ (Pann, II, 133).

„Fă bine şi'l *aruncă* 'n drum“ (ibid. II, 20).

Binele de reŭ te scapă,
Să'l *aruncĭ* chĭar şi în apă...
(Ibid. I, 72)

„La copacĭul fără póme nimené nu *aruncă* pétră“ (ibid. II, 126).

„Un nebun *aruncă* o pétră în gîrlă, şi o mie înţelepţĭ nu pot să o scóţă“ (ibid. III, 118).

In hatîrul Dumnévóstră
Ĭacă m'*arunc* pe feréstră...
(Ibid. II, 151)

„O ḑicětóre fórte respândită la Românĭ: Nu maĭ *arunca* mórtea în Ţi-

ganĭ!“ (R. Simu, Trans., c. Orlat), când cine-va se pré-laudă saŭ se pré-îngâmfă, credêndu-se maĭ ce-va decât alţiĭ.

Jipescu, Opincaru p. 149:

„—Mĕ, Ţimboace, da ce zăboghişĭ în casă maĭ mult? Or te bătu muĭerea şi maĭ întârziaşĭ?...

„—Aşa o hi, măĭ Dane! Mult te gândişĭ? Poate că tu aĭ păţit aşa lucru ş'acum *aruncĭ* moartea în Ţiganĭ!...“

v. *Ţigan.*

IV. Particularitățĭ fonetice.

Sonul *n* în *arunc* se rostĭa ca o vocală nasală. De aceĭa la Macedo-românĭ el a despărut de tot, ḑicêndu-se *arucare* şi chĭar *arcare* (Dr. Obedenaru), ér în vechile texturĭ române se scrie adesea prin litera vocală. Aşa, afară de unele citaţiunĭ de maĭ sus:

Textul biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I p. 11): „pre trupurele vostre céle morte eu le voĭu *aruînca* (арѹѧка) ca pre idoli voştri...“

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 259): „să nu ne înşine *aruîncâmu* în nâpaste...“ Şi tot acolo p. 294: „nice să ne *aruîncâmu* noĭ înşine în nevoi şi în nâpâşti...“

Moxa, 1620, p. 382: „şi *aruîncâ* pre toţi dăjdi gréle...“

Mitropolitul Varlam, 1642, I. f. 143 a: „prinsâră'l şi'l *aruîncarâ* într'o groapâ..“

In limba poporană poetică, ne întimpină şi forma *darunc*, cu eufonicul *d* ca în „dalb“, „daur“ etc.

Colindă din Ialomiţa:

Şi când ochi'şĭ *darunca,*
Dinapoĭ maĭca venĭa...
(G. D. T. Poes. pop. 26)

Balada „Toma Alimoş“:

Ochi'şĭ negri *darunca,*
Peste câmpurĭ se uĭta,
Şi departe ce 'mĭ zărĭa?..
(Ibid. 582)

v. *Asvîrl.—Léped.—²·Ţip.*

Aruncàre (plur. *aruncărĭ*), s. f.; l'infinitif d'arunc pris comme substantif: rejet, action de jeter, de lançer etc. „Asvîrlire, lepĕdare, nevrere, nepriimire a unuĭ lucru, împingere dela sine“. (Costinescu).

v. *Arunc.—Aruncătură.*

¹·Aruncàt, -ă, part. passé d'arunc pris comme adjectif: jeté, lancé etc. Exprimă ca adjectiv tóte sensurile verbuluĭ arunc: asvîrlit, lepĕdat, respins.

v. *Arunc.*

²·Aruncàt, part. passé d'arunc pris comme substantif: 1°. jet, rejet; 1°. t. de Méd. popular.: mélancolie, hypocondrie.

Ion Ionescu, Bunul gospodar p. 36: „Sămănătorul trebue, precum pe toate seminţele cele micĭ, de asemine şi pe trifoĭu să'l arunce în doĕ rîndurĭ, mergênd cu *aruncatul* şi întorcêndu-se tot pe un loc...“

Se întrebuinţéză adesea în construcţiunea supinală: „de *aruncat*=de lepĕdat, ce póte saŭ cată a se arunca, a se lepĕda“ (Costinescu).

Ca nume poporan de o bólă, e sinonim cu aruncătură.

Descântec „Spĕlarea Ureĭ“ din Bucovina:

Şi să mĕ spelĭ pe mine:
De ură,
De gură
Şi de făcĕtură,
De dat,
De fapt
Şi de *aruncat*...
(Col. l. Tr. 1882 p. 330)

v. *Arunc.—Aruncătură.*

Aruncàte (pe-), adj.; en jetant, en lançant, désordonnément. Se ḑice şi pe asvîrlite. Fără şir, fără rînduélă.

N'am așeḑat lucrurile, ci le-am pus pe *aruncate*. Unul din adverbiĭ în carĭ, ca în „pe sărite", „pe nesciute", "pe auḑite", prepoșițiunea p e păstréză funcțiunea instrumentală a latinuluĭ p e r.

v. *Arunc.—Pe.*

Aruncătór, -óre, adj. et subst.; jetant, lançant. „Care a r u n c ă saŭ prin care se a r u n c ă, se asvîrle ce-va" (Costinescu).

v. *Arunc.*

Aruncătúră (plur. *aruncăturĭ*), s. f.; 1°. jet, coup; 2°. objection, reproche; 3°. t. de Paléogr.: lettre écrite au-dessus de la ligne; 4°. t. de Méd. popul.: mélancolie, hypocondrie.

1°. *aruncătură* „jet, coup":

I. Văcărescu p. 535:

Prin o *aruncătură*
A genelor frumoase...

„*Aruncătură* d e o c h ĭ=coup d'oeil, aperçu" (Pontbriant).

2°. *aruncătură* „objection, reproche":

Basmul Fata Ciudeĭ" (Sbiera, Poveștĭ, p. 63): „Da unde'ĭ dară? îl întrébă ea scârbindu-se și supĕrându-se éră și fórte, făcêndu-ĭ *aruncăturĭ* că el vrea s'o înșele..."

3°. *aruncătură* „lettre écrite au-dessus de la ligne":

Ceĭa ce în paleografiă se numesce „litterae columnatae".

Se întrebuința la Românĭ numaĭ cât timp eĭ aŭ scris cu cirilica.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „maĭ adăoga câte un ucu-scurt pe icĭ pe colea, saŭ câte o *aruncătură* doĕ pe deasupra, ca să fie slova maĭ cĭocoéscă..."

Acelașĭ, Scrisórea XIII: „numaĭ în câte-va serĭ 'mĕ învĕțase să scriŭ românesce; citĭam slova cea maĭ cĭocoéscă și scrieam cu treĭ *aruncăturĭ* pe d'asupra..."

Cu cât manuscriptele românescĭ sînt maĭ vechĭ, cu atâta *aruncăturile* sînt maĭ puține și maĭ rare. Apogeul lor este în secolul trecut și în prima jumătate a secululuĭ nostru, când uniĭ ajunseră a scrie nu în douĕ, ci în treĭ și patru caturĭ, ĭar iscăliturile se făceaŭ printr'un fel de monogramă de litere suprapuse.

4°. *aruncătură* „mélancolie, hypocondrie":

In Bucovina descântecul „de *aruncătură*" se începe cu:

Ĭeșițĭ *aruncăturĭ*,
Ĭeșițĭ făcĕturĭ,
Ĭeșițĭ țipăturĭ,
Ĭeșițĭ săgețĭ,
Ĭeșițĭ reutățĭ...

D. S. F. Marian (Descântece p. 25) observă: „Dacă cine-va cade într'o bólă grea așa, că nicĭ decum nu'ĭ vine a lucra, ci tot una stă supĕrat, saŭ îĭ vine dor numaĭ de ducă, saŭ alte cugete rele îl cuprind, se crede că atare vrăjitóre saŭ vre un dușman óre-carele ĭ-a a r u n c a t nisce farmece în cale, și el de aceĭa s'a bolnăvit așa de reŭ, pentru că a călcat în *aruncăturile* aceste..."

In acest sens se ḑice și a r u n c a t.

v. *Arunc.*—[2]*Aruncat.*

A-rúptul capuluĭ (d'a-), adv.; la tête la première. Repeḑindu-se fără a căuta la pedecĭ, aruncându-se într'o primejdiă fără preget saŭ fără socotélă.

Alexandri, Surugiul: „Drumu cotigĭa pe lîngă o prăpastie adâncă, plină de bolovanĭ. Mișcă, băete! să mi te ducĭ de-*a-ruptu capuluĭ!* Unde-am repeḑit caiĭ la vale, unde-am cârnit oiștea spre mal, și 'ntr'o clipală, caĭ, trăsură, surugiŭ, arnăut și cĭocoĭu, eram cu toțiĭ stâlcițĭ și ucișĭ în fundu prăpastieĭ..."

v. *Rump.—Rupt.*

1·Arvă s. **hărvă** (plur. *arve*, *harve*), s. f.; t. d'Agric.: vignoble situé au bas d'une colline ou dans la plaine. O viiă care nu se află pe dél, ci pe loc şes. Cuvînt fórte remarcabil, care — fie cu sens de viiă, fie cu acela de şes—trebuĭ să fi fost altă dată destul de respândit, după cum se vede din unele numirĭ proprie topice.

Aurelian, Ţéra nóstră p. 133: „viile dela póle saŭ de pe şes, *harvele* după cum le dice în Prahova, se pot cumpĕra şi cu 300 leĭ pogonul...“

Tot în districtul Prahova, tocmaĭ în regiunea cea vinicolă a Podgorieĭ, se află şi satul A r v a, ĭar în districtul Putneĭ se chiăma A r v a satul Capotanul de jos, şi acelaşĭ nume îl pórtă acolo doĕ rîuleţe (Frundescu).

Cihac (II, 723) trage cuvîntul din maghiarul á r v a, pe care'l traduce prin „orphelin, isolé“, şi observă: „la plupart de vignobles étant sur les collines, ceux dans la plaine se trouvent i s o l é s“. De'ntâĭu, unguresce á r v a nu însemnéză nicĭ o dată „isolé“, ci numaĭ „orphelin“, adecă un copil remas fără părinţĭ, şi negreşit că noţiunea uneĭ viĭ „fără părinţĭ“ e tot ce póte fi maĭ cĭudat. Al doilea, fie pe şes, fie pe dél, acolo pe unde se află viĭ, ele forméză tot-d'a-una o grupare, ĭar nu ne întimpină câte una singuratecă. Al treilea, numele de A r v a dat rîuleţelor dovedesce că sensul fundamental al cuvîntuluĭ este v a l e în oposiţiune cu d é l.

v. *Vale*.

Arvă este tot ce póte fi maĭ romanic. Latinesce a r v u m şi a r v a se chiamă o câmpiă care póte fi lucrată, astfel încât să producă, fie grâŭ, fie vin. Varrone (De re rust.) dice anume: „majores nostri ex a r v o aeque magno, sed male consito, et minus multum et minus bonum faciebant v i n u m et frumentum“. Intr'un text frances din 1326 ne întimpină a r v e cu un sens fórte apropiat: „La ruisselée qui est entre nos v i g n e s de Rousées et l ' a r v e Thomassin...“, unde femininul a r v e, adecă întocmaĭ românul *arvă* din Prahova, însemnéză un fel de pămînt vinicol diferit de v i g n e=v i i ă. Du Cange (ed. Carpent. VII, 39) explică pe vechĭul frances a r v e prin: „place vague, propre à bâtir“. Orĭ-cum ar fi, este aceĭaşĭ vorbă cu al nostru *arvă*.

v. *Harvă*.—*Viiă*.

2·Arva, t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc al Românilor din Dobrogea, pe care'l cunóscem numaĭ din nume.

„Intre danţurile obicĭnuite pe aicĭ în popor: Sălcióra, Brâul, Oisa, Mărunţica, Valu, Orindica, *Arva*, Raţa...“ (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncaviţa).

v. *Danţ*.—*Horă*.—*Joc*.

1·Arvàt (plur. *Arvaţĭ*), n. pr. m. éthn.: Croate, Slave de Croatie. Din paleoslavicul H a r v a t ŭ, H r ŭ v a t i n (Miklosich.

Nicolae Costin, Letop. I p. 88: „văzând aceĭ doĭ fraţĭ oştirĭ aţiţate între némul lor, vorovindu-se amândoĭ s'aŭ clătit den I l i r i c, ţara *Arvaţilor*, şi den Dalmaţia...“

Se întrebuinţa cu acelaşĭ sens şi forma maĭ puţin românisată H o r v a t.

v. *Şchĭaŭ*.—*2·Arvat*.—*Horvat*.

2·Arvàt, n. pr. m. pers. Este numele etnic A r v a t „Croate“, devenit poreclă, întocmaĭ ca R u s u, S î r b u, T u r c u şi atâtea altele.

Sub Bogdan-vodă Lăpuşnénul era la 1569 *Arvat* v e l - c o m i s (Cond. Doljescilor II p. 392, în Arch. Stat.).

Dumitru logofĕt, Bucurescĭ, 1629 (Doc.

Rom. I No. 170 în Arch. Stat.): „loc de casă aicé în oraş în Bucureşti derept 26 de galbeni şi jumătate, care loc ĭaste între Dumitru Colécĭu croitor şi între *Arvat* şi între pimniţa lu Siman judeţul..."

Un zapis de asemenea bucurescén din 1795 (ibid. No. 325): „eu jupânul Defta neguţitorul den Bucureşti, împreună cu jupânéasa mé Ancuţa fata lui *Arvat* spătar ot Izvor..."

Din acest nume personal *Arvat* s'a născut apoĭ numele topic Arvătescĭ, după cum se chĭamă, bună-óră, un sat în Mehedinţĭ şi o pădure în Romanaţĭ (Frundescu).

v. [1]·*Arvat*.

[3]·**Arvàt.** — v. *Avat.*

Arvătèscĭ. — v. [2]·*Arvat.*

Arvinte, n. pr. masc.: 1°. Laurent; 2°. t. légendaire : une espèce de Jocrisse. Ca termen legendar, *Arvinte* represintă un tip de om posnaş.

Intr'un vodevil, Alexandri a unit la un loc ambele personage comice poporane din Moldova : „*Arvinte* şi Pepelea", cel de'ntâiŭ ca moş al Măndicăĭ, cel-lalt ca peţitor :

„Pepelea. Mânca-l'ar zmeoaicele, ghĭuj afurisit!... Şi ce facĭ tu acolo singurică?

„Măndica. Cos!

„Pepelea. Rochiţa ta de nuntă?

„Măndica. Ba!... antereu luĭ moş *Arvinte*...

„Pepelea. Ĭar îl cârpescĭ?... De când te sciŭ, alta nu facĭ... Maĭ deunăḑĭ ĭ-aĭ scos mânicile, ca să'ĭ puĭ spete.

„Măndica. Acum ĭ-am scos spetele, ca să'ĭ fac poale.

„Pepelea. Ha! ha! ha!... O s'ajungă veștit în ţară antereu luĭ *Arvinte*, mânca-l'ar guzganiĭ!..."

Acest personagiŭ, ajuns în adevĕr „vestit în ţară", fusese creat de Donicĭ prin fabula „Antereul luĭ *Arvinte*" :

Arvinte cótele aŭ ros la antereŭ,
Dar n'aŭ stat mult sâ socotéscă,
Ci singur el mereŭ
Se puse să'l cârpéscă,
Ĭar pentru peticĭ de cârpit
Din mânecĭ a tăiat ca o a patra parte,
Şi antereu l-aŭ gătit
Cu mânicile prea scurtate,
Incât orĭ-carele vedea,
De el rîdea...

Donicĭ nu făcuse alt-ceva decât a traduce, schimbând numele „Trişcă" în *Arvinte,* o fabulă ruséscă de Kryloff „Тришкинъ кафтанъ" :

У Тришки на локтяхъ кафтанъ продрался.
Что долго думать тутъ? Онъ за иглу принялся,
По четверти обрѣзалъ рукавовъ,
И локти заплатилъ. — Кафтанъ готовъ...

Acéstă fabulă a fost imitată franţuzesce de Baronul de Stassart sub titlul „L'habit de Jocrisse" şi italienesce de Gioachino Ponto sub titlul: „L'abitò di Giocrisso"; dar numaĭ la Românĭ *Arvinte* a reuşit a deveni un tip poporan, căcĭ se întemeĭază pe cunoscinţa legendară anterióră a acestuĭ nume.

In Transilvania prin „moş *Arvinte*" poporul înţelege pe un bătrân căruĭ îĭ place a da sfaturĭ saŭ a judeca lumea. Astfel în basmul „Lupul cu cap de fĭer" (Reteganu, Poveştĭ ardelenescĭ, III p. 28): „Spânul avea numaĭ mână de luat, dar nu şi de dat, ĭar moş *Arvinte* ḑicea c'aşa vor fi toţĭ spânaticiĭ pînă va peri lumea..."

Este şi o ḑicĕtóre rimată:

Bine ḑice moş *Arvinte*:
Vaĭ de cap unde nu'ĭ minte.
(Ibid. V, 79)

Despre acest moş *Arvinte*, Bănăţe-

niĭ aŭ o poveste întrégă, care ne spune că era popă, care la bĕtrâneţe „s'a tras în sĕcreţiĭ de munţĭ unde şi muşchĭul se teme să créscă“, fiind desgustat de înşelăcĭunile lumiĭ (ibid. 79—85).

In munţiĭ Ardéluluĭ există o altă legendă, în care personalul principal e tot popă, dar un om fórte neastîmpĕrat, astfel că vlădică l'a pedepsit să fie preut într'un sat de Ţiganĭ:

„Pré-sfinţia Sa şĭ-a pus în gând pe vremea aceĭa să facă ómenĭ din Ţiganiĭ din Puradeĭ, căcĭ îşĭ ḑicea: şi Ţiganiĭ din Puradeĭ sînt oĭ de ale mele, şi pe eĭ trebue să'ĭ păstoresc, că am să daŭ samă luĭ D-ḑeŭ pentru eĭ. De aceĭa Pré-sfinţia Sa, ca să pótă căpĕta popă în Puradeĭ, care să fie păstor la turma de Ţiganĭ, a hotărît să dee pe fie-care an câte 200 florinĭ aceluĭa care va sluji cu credinţă în Puradeĭ. Şi 200 florinĭ pe vremea aceĭa eraŭ banĭ, nu glumă! Şi cu tóte acestea nime nu se îmbulzĭa să fie popă în Puradeĭ. Ĭar Ţiganiĭ din Puradeĭ era pe aci pe aci să'şĭ lepede legea, ca să'şĭ capete preot. Atuncĭ tot Pré-sfinţia Sa a pus ochĭul pe părintele *Avrinte*, şi a hotărît ca să'l trimită popă în Puradeĭ. Căcĭ părintele *Avrinte*, ca om tînăr, neînsurat, învĕţat vrăşmaş şi pe faţă şi pe dos, făcuse maĭ multe posne, şi nu era chip de a'l canoni. Ca în chip de cel maĭ straşnic canon a hotărît dară Pré-sfinţia Sa să trimită pe părintele *Avrinte* popă în Puradeĭ...“ (Tribuna din Sibiŭ 1885 No. 138—143).

In acest mod, pentru a romănisa fabula luĭ Kryloff, Donicĭ a întrodus în ea un vechiŭ tip legendar curat poporan, dacă nu tocmaĭ de sgârcit, în or-ce cas de un om mult păţit şi ajuns comic prin păţaniile sale.

Din documente, un act moldovenesc din 1689 (Condica Asachi în Arch. Stat. t. I f. 238 b) menţionéză în districtul Fălciĭuluĭ pe *Avrintie*, proprietar în satul Vitoltesciĭ; ĭar un altul din 1659 (ibid. f. 527 a) vorbesce despre „popa *Avrentie*“.

Forma *Avrinte*, care circuléză alăturĭ cu *Arvinte*, ne duce la etimologia acestuĭ nume. *Arvinte* este o metatesă din *Avrinte*, înlesnită prin mulţimea cuvintelor începĕtóre cu *ar-*, faţă cu puţinătatea celor cu *av-*. *Avrinte*, la rîndul seŭ, corespunde uneĭ forme literare *Avrentie*, întocmaĭ ca „Terinte“ luĭ „Terentie“ saŭ „Axinte“ luĭ „Axentie“.

Ion Neculcea, Letop. t. II p. 297: „Duca-vodă, dacă auḑi că şed Cantimireştiĭ la casele lor cu pace, îndată se îmbrăcă cu cămeşă de ghĭaţă, decĭ şi trimise pe vlădica de Roman anume A v r e n t i e...“

Acest A v r e n t i e figuréză sub anul 1701 în lista episcopilor din Roman ca L a v r e n t i e. Multe note biografice despre el se găsesc la episcopul Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I, p. 314 sqq.

Prin urmare, A v r e n t i e este o formă romănéscă din lat. L a u r e n t i u s saŭ maĭ bine din slav. Лаврентій, căcĭ latinul - t i u s s'ar fi asimilat la noĭ în *ţ*, pe când slavicul тій trece în - t i e. Chiar perderea iniţialuluĭ *l* în A v r e n t i e din L a v r e n t i e este de provenință slavică. Arborul l a u r u s „dafin“ se chiamă bohemesce şi polonesce v a v r i n (wawrzyn), ĭar numele propriŭ Laurentius — polonesce şi bohemesce Wawrzyniec, Wawrinec, astfel că noĭ am făcut pe A v r e n t i e dintr'o formă slavică V a v r e n t i e cu perderea iniţialuluĭ *v* prin disimilaţiune cu al doilea *v*, pe când iniţialul *l* de'naintea luĭ *a* nicĭ într'un cas nu se perde la Românĭ. O reacţiune însă pe deplin romanică contra slaviculuĭ A v r e n t i e este forma poporană *Ar-*

vinte, românisată nu numaĭ prin metatesă, dar maĭ ales prin finalul -i n t e, ca şi când ar veni dintr'un prototip curat latin Arvens (Arventem) după analogia luĭ părinte = parentem, ferbinte = ferventem etc.

Printr'o ciudată întâmplare, Laurentie, pe care biserica îl serbéză la 10 August şi care fusese ars de viŭ în Roma pe la anul 257, se póte a fi fost şi el cam sgârcit, de óră-ce comunitatea creştină de acolo îl alesese de casier. Printr'o altă întâmplare nu maĭ puţin curiósă, acest sfânt a dat nascere şi'n Franţa la vr'o două locuţiunĭ proverbiale, dar de o altă natură: „être sur le gril comme St. Laurent", când se vede cine-va pus la strîmtóre; ĭar când îşĭ recâştigă un loc pĭerdut:

„C'est aujourd'hui la Saint-Laurent,
Qui perd sa place la reprend..."

v. *Arvune.* — *Antereŭ.* — *Terinte.*

Arvòn. — v. *Arvune.*

Arvónă. — v. *Arvună.*

Arvînt. — v. *Arvune.*

Arvùnă (plur. *arvune*), s. f.; t. jurid.: 1°. arrhes; 2°. tout ce qu'on donne au fiancé ou à la fiancée avant les noces. In sensul de'ntâĭu, care este cel general: „Preţ dat la facerea unuĭ contract de cumpĕrare înainte de primirea lucruluĭ cumpĕrat, în semn de obligaţiune pentru părţile contractante" (L. M.). Grecul *ἀῤῥαβών, ἀῤῥαβῶνας* (Cihac). Din causa acesteĭ derivaţiunĭ, în vechìle texturĭ nu sînt rare formele *arăvonă* şi chĭar *arăvon.*

Mitropolitul Varlam, 1642, II f. 33 b: „mĭ-au dzisŭ să ducŭ grăululŭ în Mirlikiĭa, şi ĭată că mĭ-au datŭ şi 3 galbeni *arâvonâ...*"

Pravila Moldov. 1646, f. 3 (cf. Mateĭu Basaraba p. 291): „de să va tocmi vre un lucrător, şi de va lua asupra sa să lucrédze o vie, şi va lua şi *arăvonâ* dela stăpân şi va încépe a lucra..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 6 (f. 50 a): „dându-le şi *arăvonulŭ* înpărăţăeĭ cerĭuluĭ..."

Acelaşĭ, Liturgiar 1683 (Slujba mareluĭ Vasilie f. 29 a): „a de fiĭu punere darŭ, *arăvonulŭ* de viitoarĭa moştenie, pârga văcuitelorŭ bunurĭ..."; dar tot acolo maĭ jos (Priceştenie f. 97 b): „*arăvonâ* vĭeţiĭ ceiĭ viitóre..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 18: „taĭna acésta de astădĭ a schimbăriĭ luĭ Hristos închipueşte şi este ca un *aravon* aceĭ mărirĭ a împărăţieĭ cerĭuluĭ..."

Forma românisată *arvunâ* ne întimpină deja în secolul XVII.

Pravila Mateĭu Basaraba 1652, p. 142: „De să va logodi cineva şi va fi muritŭ unulŭ deîntr'amăndoĭ sau bărbatulŭ sau muĭaré, atunce numaĭ ce să întoarce *arvuna* la parté caré e vie, ĭar nu îndoită..."

Noul Testament din Belgrad 1648, Paul la Corint. I, 22:

Carele ne-au şi sămnat pre noi şi déde *arvuna* Duhuluĭ întru inimile noastre...	Qui et signavit nos, et dedit p i g n u s Spiritus in cordibus nostris...

dar la margine explică pe *arvună* prin z ă l o g ŭ.

Legĭurea Caragea, 1818 p. 17: „De să va face vânzaré cu *arvună*, şi să va căi vânzătorĭul, dă înapoĭ *arvuna*, şi maĭ plătéşte încă atâta..."

Ibid. p. 42: „Când să va strica logodna, atuncĭ *arvunele*, adecă darurile dela logodnă, să daŭ înapoĭ..."

A. Pann, Prov. I, 152:

Când te tocmescĭ, cere să'ţĭ dea plată bună;
Nu lua îngrabă pe nemic *arvună...*

In sens comic:

„—Să'mĭ daĭ *arvună.*

„—Gura mea *arvună* 'ĭ, respunde cumpĕrătorul; dacă însă e un om cunoscut că nu se ține de cuvînt, atuncĭ vîndĕtorul îĭ zice:

„—Iată așa și așa în *arvună*'țĭ!"

(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. [1]·*Grec.*

Arvunèsc (*arvunit, arvunire*), vb.; donner des arrhes. A da a r v u n ă. Une-orĭ se întrebuințéză și forma *arvunez.* In vechile texturĭ însă găsim *aravonesc* și chĭar maĭ grecesce: *arăvonisesc.*

Dosofteĭu, Paremiar 1683 (a 7-ĭa Miercuré, f. 34 b): „Astădzŭ acel viclénŭ s'au strânsŭ săborŭ și asupra svinții tale deșĭarte să învăță; astădzŭ din voroavâ lațul Iuda și'l *aravonĭaşte*, ĭară Caiafa fără de voe mărturisĭaște..."

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 23): „Scaraoschi îl întrébă: —Eĭ copile, ce ispravă aĭ făcut? Câte suflete mĭ-aĭ *arvonit?* Dă'țĭ solia! — Ia maĭ nimica, stăpâne, respunde dracul..."

Dosofteĭu, Liturgiar 1683 (Molitve petdesĭat, f. 114 a): „nedejdile nostre cĭale de îmviere și de neputreda vĭață prin a ta nemințită făgadâ ni să *arăvonisescŭ...*"

A. Pann, Prov. I, 151: „*Arvunéză* din vreme pe fericita muncă..."

v. *Arvună.*

Arvunìt, -ă, part. passé d'a r v u n e s c pris comme adjectif: celŭi qui a reçu des arrhes. Cu sens de l o g o d n i c, acest cuvînt ne întimpină în Fragmentul biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 34): „lui Iosifŭ ca *arvunitului* de pururé fétei și pâzitorĭu, înpreună și slujitorĭu curâției ei..."

v. *Arvunesc.*

Arvùne s. **arvùn** s. **arvòn** s. **arvînt**, subst. m.; t. de Botan.: Quercus pedunculata, Quercus robur, rouvre. Cu proteticul *d,* acest cuvînt nu e rar în colinde; fără *d* și sub forma *arvune,* îl cunóscem în districtul Dîmbovița.

Colindă din Dobrogea:

Prunduleț de Mare,
Sub sóre resare
Un verde *darvînt*
Bătut tot de vînt;
Nu'i verde *darvînt*
Nicĭ bătut de vînt,
Ci'ĭ un roș călin
Bătut de vînt lin...

(Burada, Călĕt. 65)

Și 'ntr'o altă colindă tot de acolo:

Prunduleț de Mare,
Crescutu-mĭ-a tare
Aicĭ pe pămînt
Un verde *darvînt...*

(Ibid. 82)

Colindă din Ialomița:

In prunduț de Mare,
Sub zare de sóre,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *ĭérvant*
Ș'un roșu călin...

(G. D. T., Poes. pop. 85)

Colindă din Teleorman:

In schela Măriĭ,
In vadul săriĭ,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *darvun,*
Verde și frumos,
Sus frunḑa'ĭ măruntă,
Jos umbra'ĭ rötundă...

(Ibid. 84)

O colindă din Ialomiţa:

Sub zare de sóre
In ostrov de Mare
Născut'a,
Crescut'a
Dun verde *darvon*,
Dun rumen călin...

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 50), publicând acéstă din urmă colindă, observă în notă: „In alte variante *ïar-* „*vant* şi *darvant*, ér ca refren se ḑice: „*darvunel* cu frunḑă verde. Este vorba „despre sicomor, ḑis bulgăresce явор, „saŭ maĭ bine despre arţarul stufos, „cu frunḑă lată ca de platan".

Nu e nicĭ sicomor, nicĭ arţar, şi nicĭ cu bulgarul „ïavor", comun tuturor Slavilor, n'are a face.

In basmul despre Iléna Cosânḑana, aşa cum se povestesce în Dîmboviţa, ceĭ treĭ fecĭorĭ de împĕrat merg pe rînd „pînă deteră de un *arvune* mare, al căruïa vîrf se părea că ajunge la cer": de acolo se începea împĕrăţia Ileneĭ. „*Arvune*, cu tonul pe *u*, însemnéză un stejar secular" (G. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭurescĭ).

In colinde *arvînt* şi *arvun* ni se înfăţişéză ca un arbore tot-d'a-una „verde" în antitesă cu „roşul călin". In graïul ţeranilor din Dîmboviţa *arvune* se aplică la stejar, caracteristic érăşĭ prin verdéţa sa pînă şi'n locuţiunea proverbială: „Român verde ca stejarul". Este anume g o r u n u l, numit şi s l ă d u n (Dr. Brândză), de unde se explică prin analogiă sufixul în *arvun*, astfel că, înlăturându-se d'o-cam-dată finalul - u n ca analogic, remâne tulpina a r v -. Nu maĭ vorbim despre iniţialul *d* în formele cele poetice *darvun*, *darvînt*, *darvon*, care este numaĭ eufonic ca şi'n „dalb", „daur", „darunc" etc., întrebuinţate mereŭ în cântece, nicĭ o dată în graïu.

Să ne întrebâm acuma: de unde vine tulpina a r v - şi forma cea organică *arvînt*?

Noĭ scim cu certitudine că din numele personal Laurentie Româniĭ aŭ făcut Arvinte. In a r v - dară, prin aceïaşĭ transiţiune fonetică, se póte ascunde l a u r u s. Din l a u r u s o formaţiune l a u r e n t u m = *arvînt* se constată prin numele vechĭuluĭ oraş italic „Laurentum" şi chĭar prin amplificatul „Laurentius", analog cu „Terentius", care nicĭ el nu se póte justifica fără o formă intermediară „terentum" (Corssen, Aussprache [2]I, 512). Pe de altă parte, un adjectiv latin vulgar l a u r i n u m = italianul „laurino", spaniolul „laurino" etc., a devenit la Românĭ a r v i n ca substantiv, întocmaĭ precum din adjectivul „alninum" s'a făcut la noĭ „anin", saŭ franţusesce „chêne" din adjectivul „quercinum". Trecerea ulterióră a luĭ a r v i n în *arvun*, maĭ înlesnită prin labialul *v*, se datoréză, precum am arĕtat'o maĭ sus, analogieĭ celor doĭ sinonimĭ g o r u n şi s l ă d u n, pe carĭ poporul îĭ rostesce de asemenea g o r u n e şi s l ă d u n e, după cum se ḑice şi „anine" alăturĭ cu „anin" saŭ „căline" lîngă „călin".

După fonetica românéseă, iniţialul *l* de 'naintea luĭ *a* nu dispare. Chĭar din „laurum" noĭ avem pe „laur" ca nume fórte poporan al plânteĭ Datura-stramonium. De unde'ĭ dară dispariţiunea luĭ *l* în *arvînt* şi'n *arvun*? Vorbind despre cuvîntul „Arvinte", noĭ am vĕḑut înriurirea slavică în perderea iniţialuluĭ *l*. Aceïaşĭ înriurire slavică ne întimpină, prin urmare, şi'n perderea iniţialuluĭ *l* în *arvînt*= l a u r e n t u m şi'n *arvun* = l a u r i n u m. In adevĕr, numele polon al dafinuluĭ s'a format şi el din romanicul „laurinum", dar înlocuind pe *l* prin *v*: wawrzyn = vavrin „laurier"; tot aşa la Bohemĭ:

wawĭjn; ĭar uniĭ Slavĭ, din causa dispariţiuniĭ luĭ *l*, aŭ confundat pe dafin cu arţar, numit slavonesce „ĭavor“ (Linde, v. Wawrzyn; cfr. Matzenauer, Cizí slova p. 238). Inriuririĭ slavice se datoréză şi forma *ĭarvant*, cu proteticul *ĭ*, pe care fonetica slavică îl acaţă maĭ tot-d'a-una la iniţialul *a-*: ĭablanĭ = ablanĭ, ĭagne = agne, ĭadŭ = adŭ, ĭazŭ=azŭ etc.

Legionariĭ romanĭ aduseră în Dacia o nomenclatură întrégă greco-italică a laurului: d a f i n (*δάφνη*), l a u r (laurum), l a u r î n t (laurentum) şi l a u r i n (laurinum). Laurul însă, care le fusese atât de familiar în Italia, aci nu se afla nicăirĭ. Numirile luĭ aŭ căutat să se transpórte la alte plânte, cu carĭ el înfăţişa vr'o asociaţiune de ideĭ. Laurul din grădinĭ saŭ cel importat din străinătate a păstrat numele de d a f i n, care însă a devenit tot-o-dată la Oltenĭ sinonim cu salcâm, negreşit din causa mirosuluĭ florilor acestuĭa din urmă. Cuvîntul l a u r s'a pogorît la otrăvitórea cĭumăfae „stramoine“, care face pe om să aĭureze, după cum aĭuraŭ în vechime pitonisele mâncând frunḑe d'ale adevĕratuluĭ laur (De Gubernatis, Myth. d. plantes II, 193). L a u r i n s'a ḑis stejaruluĭ celuĭ verde. In fine, l a u r î n t a remas, ca un termin botanic nedecis, numaĭ în poesia poporană. In vécul de mijloc, influinţa fonetismuluĭ slavic asupra limbeĭ române a făcut ca l a u r i n şi l a u r î n t să pérḑă pe iniţialul *l*, devenind apoĭ pe calea analogică: *arvun* şi *arvînt*, pe de o parte prin paralelism cu mulţimea cuvintelor române începĕtóre prin a r - faţă cu puţinĕtatea celor cu a u -, pe de alta prin analogiă cu sufixul -u n în sinonimiĭ g o r u n şi s l ă d u n.

v. *Afin.* — *Arvinte.* — *Aurel.* — *Dafin.* — *Gorun.* — *Laur.* — *Slădun.* — *-un...*

Arvunèl. — v. *Arvune.* — *Aurel.*

Arz (plur. *arzurĭ*), s. n.; rapport, mémoire, requête, supplique, pétition collective. Se ḑicea şi aspirat *harz*. Cuvînt turcesc, acum despărut din graĭu, altă dată însă fórte întrebuinţat în relaţiunile Românieĭ cu Pórta-Otomană, alăturĭ cu compusele 'a r z - i m a h z a r şi 'a r z - i h a l, carĭ luaŭ la noĭ formele de: *arzmahzar*, *arzmagzar*, *arzumagzar*, *argimagzarĭu*, *arzuhal*, *arzihal*, *arzahal*, *arzoval*, *harzoval* etc. (Şainénu, Elem. turc. p. 10). Sinonim cu p î r ă şi j a l b ă.

Ion Neculce, Letop. II p. 268: „au început a facere p â r ă şi *harzurĭ* la Poartă, a pârire pe Muntenĭ...“

Acelaşĭ, p. 314: „Mihaĭ Vodă dela închisoare dela Ţarigrad au făcut un *arz* de l'au dat la Impăratul cu p â r ă pre Antioh Vodă...“

Acelaşĭ, p. 334: „sosind boĭeriĭ la Ţarigrad, au socotit vreme şi au păscut prilejul, şi când au eşit Impăratul la gémie, eĭ şĭ-au aprins rogojinĭ în cap şi au dat *arz* la Impăratul, jăluind pre Nicolaĭ Vodă ce le-au făcut...“

Obiceĭul aprinderiĭ rogojinelor în asemenĭ ocasiunĭ se generalizase la Românĭ chĭar când nu aveaŭ a face cu Turciĭ, ci cu autorităţile ţereĭ, şi se pare că tocmaĭ etimologia poporană dela a r ḑ a înlesnit luĭ *arz* de a se respîndi în graĭu.

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „s'aŭ sculat Tîrgoviştenii cu mic cu mare, ş'aŭ venit la divan la Bucurescĭ c u r o g o j i n ĭ a p r i n s e î n c a p ş i c u j a l b a î n p r o ţ a p...“

De câte orĭ însă se întrebuinţa cuvîntul *arz*, era vorba anume de Turcĭ.

N. Muste, Letop. III p. 41: „precum este deprinsă firea Moldovenilor grabnică la lucrurĭ noue, numaĭ cât li se părea cevaşĭ boĭerilor Moldovenĭ

spre Domnul lor, se şi ducea în pribegie în ţara Muntenéscă, la Brăncovénul Domnul Muntenesc, şi se scula cu p â r ă asupra Domnuluĭ lor, făcănd *arzurĭ* la Poarta Turcéscă..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 216: „Atunce Domnul aŭ făcut un *arz* dela toată ţara şi dela Turciĭ de loc..."

Acelaşĭ p. 222: „şi aŭ găsit cu cale ca să facă *arz* dela toată ţara către Împăratul..."

Beldiman, Tragod. v. 649:

La Brăila să se scrie şi la Ţarigrad un *arz*
Să ne scape de osîndă, să ne scótă din necaz...

Maĭ puţin poporană era forma *arzuhal.*

Axinte Uricar, Letop. II p. 181: „Murind dar acel Mubaegi Ahmet Aga, aŭ dat *arzuhal* copiiĭ luĭ la Vezirul Ali Paşa..."

Enachi Cogălnicénu, p. 215: „spuind şi halul luĭ ce i s'aŭ tămplat, arătănd şi ce veniturĭ are Domnul aice, l'aŭ pus la cale ca să facă şeretlic, zicănd că eĭ îl vor ajutora la toate, făcănd un *arzaval* către Împăratul Sultan Mehmet..."

Dionisie Eclesiarc, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 199): „Iar vodă Moruz însciinţându-se că nu s'aŭ putut a se schimba lucrul, fiind măestru aŭ făcut altă meşteşugire, şi puind de aŭ făcut *harzoval*, adecă j a l b ă către împěratul..."

Şi maĭ puţin poporan era *arzmahzar*, despre care a se vedé exemple la d. Şaĭnénu.

v. ²·*Artic.—Jalbă.—Pîră.*

Arzmahzàr.—v. *Arz.*

Arzòp.—v. *Harzop.—Brândă.*

Arzumagzàr } v. *Arz.*

Arzuhàl } v. *Arz.*

As-, pron. démonstr. f.: abréviation d'a s t ă, cette. O scurtare din a s t ă, întrebuinţată în graĭul poporan atât de 'ncóce precum şi de 'ncolo de Carpaţĭ, dar numaĭ în asociaţiune cu unele denumirĭ de timp: n ó p t e, d i m i n é ţ ă, v é r ă, t ó m n ă etc., carĭ se încep printr'o consónă.

Jipescu, Opincaru p. 56: „ghisaĭ *as'* nópte un pustiŭ dě ghis urît, scuĭpaţivě 'n sîn, şi hiĭe děparte d'ast loc..."

Doĭnă din Moldova:

Unde mĭ-aştern, nu mě culc;
Unde gândesc, nu mě duc;
Că m'am dus *as'* vară-odată,
Ş'am oftat o ĭernă toată...
(Elena Sevastos, Cântece p. 56)

Doĭnă din Ardél:

Sciĭ tu, bade, maĭ *as'* vară,
Amîndoĭ mâncam o pară;
D'acum de-am avé cu sacul,
Nu ne-am da unul la altul...
(Familia, 1884 p. 203)

unde editorul pune: aḑĭ-véră", ceĭa ce nu are nicĭ un înţeles.

„umblu dě *as*-diminéţă dăpă primar, şi nu l'am găsit pě nicăirĭ, umbla-ĭ-ar năjitu pîn cap să'ĭ umble..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu)

„*as*-nópte a întrat luchi 'n zăvadă ş'a mâncat v'o treĭ oĭ, chétră-le 'n gură şi mărăcinĭ în cale dě jigăniĭ afurisite!" (ibid.)

v. *Acest.—Ast.—Est.*

Asàchi.—v. ¹·*Asan.*

¹·**Asàlt** (plur. *asalturĭ*), s. n.; assaut, attaque de vive force. Este italianul a s s a l t o, prin care totuşĭ nu se pot înlătura turcul ĭ u r ă ş şi slavicul n ă v a l ă, treĭ sinonimĭ de o potrivă folositorĭ: o armată dă *asalt* unuĭ loc întărit; un singur om póte da n ă v a l ă în orĭ-ce grămadă de ómenĭ ar-

maţĭ saŭ nearmaţĭ; o oştire dă ĭ u r ă ş asupra uneĭ oştirĭ.

Enache Văcărescu, 1792 (Papiŭ, Monum. II p. 252): „până a nu sosi înpăratul, Andrianopoli se luâ de Vezirul la *asaltul* sau ĭ u r u ş cel de 'ntâĭu..."; şi maĭ jos (p. 264): „fu trebuinţă ca să ĭa întâĭu cetatea Asahuluĭ, care şi făcându-o muhaserè, o luâ cu *asalt*..."

Urmaşul luĭ Enache, marele logofĕt Ion Văcărescu, în Grădinaru orb (Buc. 1836) p. 13, s'a încercat a întroduce şi verbul „a a s a l t a":

Tunul bombăind când zbĭară
Şi când trimbiţa răcneşte,
Atuncĭ inima se umflă,
In pĭept arde, colcăeşte;
Zece miĭ vitejĭ pĕ zidurĭ
Cu mânie le a s a l t ă...
O, ce vĭaţ' atuncĭ, ce vĭaţă!
Sufletul îl simţ cum saltă...

In Moldova, *asalt* datéză tot de pe la finea secululuĭ trecut.

Enache Cogălnicénu, Letop. III p. 278: „Moscaliĭ într'acéstă érnă se apucase să bată Benderul, şi fiind o mulţime de óste Turcéscă într'însul, n'aŭ putut să 'l eĭe îndată, ci după multă întărziere despre tómnă, pe care l'aŭ luat cu *asalt* şi cu mare mórte de îmbe părţile..."

Costachĭ Negruzzi, Sobieski şi Româniĭ: „*Asaltul* începu. Tunurile aşedate pe scaune de lemn, băteaŭ necontenit cetatea..."; şi acelaşĭ, Muza dela Burdujănĭ sc. 4, cu un sens figurat: „Cupidon, care vrea să mĕ lovéscă prin întreite *asalturĭ*..."

v. *Ĭurăş*.

²·Asàlt (*asăltat*, *asăltare*), vb. — v. *¹·Asalt*.

Asàmĕn. — v. *Asémĕn*.

¹·Asan, n. pr. pers. m.; Hassan. Nume turcesc devenit la Românĭ aprópe tot atât de stereotip pentru Turcĭ ca şi „Ivan" pentru Ruşĭ.

In „Jocul păpuşelor", Turcul cel omorît de Muscal

E *Asan*
Îl de an...

şi popa îĭ cântă:

Asane, Asane,
Bine 'ţĭ şéde mort în sane;
A-sér'aĭ mâncat păsat
Ş'acum dracul te-a luat...

(G. D. T., Poes. pop. 129—30)

Balada „Ion" din Ialomiţa:

Daŭ călcâe să mĕ duc,
Să mĕ duc la Câmpu-lung,
La grajdu luĭ *Asan* turc:
Să 'ĭ mĕsor grajdul de lung,
Să 'mĭ aleg dun cal porumb...

(Reteganul, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 128)

Din acéstă causă Româniĭ ceĭ turciţĭ saŭ crescuţĭ pintre Turcĭ căpĕtaŭ şi eĭ ironica poreclă de *Asan* saŭ la deminutiv A s a n a c h i, ca boĭerul despre care vorbesce Ion Ghica, Scrisórea VI: „La Iaşĭ boĭerul H a s a n a c h e, care făcea parte din casa militară a luĭ Ioniţă Sturza, a fost arestat de Kiuciuk-Ahmet-Aga şi pus în spînḑurătóre fără măcar a preveni pe Domn, sub cuvînt că acel H a s a n a c h e, după ce creştin fiind se turcise, s'ar fi întors ĭar la religia creştinéscă, ca să scape de pedépsa de care era amenințat pentru un omor ce săvîrşise asupra unuĭ Turc..."

Se pare că tot de felul ăsta a fost „*Asan* c ă m ă r a ş u l", căruĭa Constantin Brâncovénu (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 167—169) ĭ-a întărit

la 1696 cumpĕrătórea maĭ multor locurĭ în Bucurescĭ.

Numele de familiă A s a c h i, ilustrat de George Asachi, iniţiatorul cultureĭ moderne în Moldova, nu póte fi decât un deminutiv din *Asan*. Ca doĕ forme deminutivale, A s a c h i se referă cătră A s a n a c h i în acelaşĭ fel ca „Costachi" cătră „Costandachi", „Machi" cătră „Manolachi", „Tachi" cătră „Matachi" şi „Dumitrachi" etc.

v. *-achi.*—*Hasan.*—[1]·*Turc.*

[2]·**Asan** s. **Asén,** n. pr. m.; nom d'une famille noble de Moldavie. Acest nume îl purtase cel de'ntâĭu marele întemeetor al imperiuluĭ româno-bulgar ce-va înainte de 1190. Fiĭu-seŭ Ioan şi-l'a adaos apoĭ ca poreclă. De aci dinastia întrégă a devenit cunoscută ca *Asanĭ*, ĭar cădênd ea, aşa s'a numit o posteritate cam îndoĭósă, cel puţin nu pogorîtă d'a-dreptul, ci numaĭ prin alianţă, şi care a ajuns cu mult maĭ târdiŭ pintre boĭerimea Moldoveĭ.

Legenda S-teĭ Parasceve, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 75): „dulcele creştinŭ înpăratulŭ Şchéilor Ioannŭ *Asénŭ*, fecerulŭ înpăratului lu *Asénŭ* cela bătrânulŭ..."

Cantemir, Descriptio Moldaviae p. 114, începe în următorul mod lista familielor boierescĭ de pe atuncĭ:

„Abazœstii,

„Arburestii,

„A s a n i, qui ab A s a n e Ioannis Valachorum apud Choniatem principis fratre originem ducunt..."

El revine asupra lucruluĭ, vorbind despre întemeĭarea imperiuluĭ românobulgar, în Chron. II p. 250: „Capetele aceştiĭ rădicărĭ fost'au doĭ fraţĭ Peter şi *Asan*; dintr'acest *Asan* sânt *Asaniĭ* cariĭ şi astăzĭ sânt la noĭ în ţară, măcar că cu multă vréme maĭ pre urmă au venit în Moldova..."

Când anume s'aŭ stabilit *Asaniĭ* în Moldova, nu scim. Singura menţiune documentală despre dînşiĭ o aflâm în doĕ acte, pe carĭ d. A. Papadopol-Calimah le-a dăruit Academieĭ Române. Unul, din 1668, scris românesce, se începe în următorul mod:

„Adecă noi Apostol Gologan şi femeĭa mé Ana fata lui Iurco nepóta Nichitei şi fiĉorul nostru Nichita, scriem şi mărturisim cu acest zapis al nostru pentru un sat anume Läturişénii la ţinutul Tecuĉuluĭ, care sat au fost diréptă cumpărătură lui Enachi postelnicul şi apoi l'au dat danie lui Enachi Cilibiul carele au fost fiĉor lui Costantin Cilibiul *Asani* unchĭul dumisale lui Manoli şătrarul, ĭar Enachi Cilibiul aŭ fost văr primar dumisale lui Manole şătrarul, apoi neavând cuconi după moarté lui au rămas la mâna frăţine-sâ lui Curtu ĭarăş văr primar dumisale lui Manoli, etc."

Actul întreg s'a publicat în Conv. lit. 1887 p. 829—31, cu următórea observaţiune interesantă de d. Papadopol-Calimah: „Vasilie C i l i b i u l, pe care'l găsim la 1764 mare logofĕt al Moldoveĭ sub Grigorie Alexandru Ghica Voevod (Letop. III p. 261), era de familia sa *Asani*".

Actul cela-lalt este un crisov dela Vasilie Lupul din 1650, slavonesce, în care sînt menţionaţĭ: „kyr A s a n a c h i" fiĭul luĭ „Constantin *Asani* C e l e b i", apoĭ Iorga *Asani* şi fiiĭ seĭ Manoli şi Constantin, proprietarĭ în districtele Tecuĭu şi Covurluĭu.

Forma *Asani* represintă pe grecul *Ἀσάνης*. In adevĕr, posteritatea vechilor *Asanĭ* era grecisată deja în secolul XIV, când unul dintre eĭ, Alexie *Asan*, stăpânĭa pe la 1373 insula

Thasos și s'a închinat Veneţianilor (Hopf ap. Jireček, Gesch. d. Bulg. p. 334).

Titlul de Cilibiŭ, care însoţesce în actele de maĭ sus numele *Asani*, este și el semnificativ. Turcesce „čelebi“ însemnéză „maître, seigneur, noble“, aplicându-se maĭ în specie la némurile grecescĭ cele maĭ marĭ din Constantinopole. Cilibiĭ eraŭ Cantacuziniĭ, Ralliĭ, Paleologiĭ, Comneniĭ etc. Dintr'aceste familie constantinopolitane ajunseseră a face parte și *Asaniĭ*. Se pare însă că'n linia bărbătéscă eĭ nu maĭ existaŭ acolo pe la 1580, căcĭ Martin Crusius (Turco-graecia p. 497) dice: „De Asanibus, foeminae tantum superesse feruntur“. Linia bărbătéscă să fi trecut óre de pe atuncĭ în Moldova? Și ciudat! póte tocmaĭ din Moldova, adecă din medievala „Cumania“, va fi plecat cu patru secolĭ înainte, precum vom vedé maĭ la vale, străbunul *Asan*, primul împĕrat al Româno-bulgarilor.

Cumcă fraţiĭ *Asan* și Petru, fundatoriĭ dinastieĭ lor, n'aŭ fost Bulgarĭ, ci Românĭ, o constată nu numaĭ unanimitatea scriitorilor bizantinĭ și occidentalĭ din acea epocă, Choniates, Villehardouin, Henri de Valenciennes etc., carĭ iĭ numesc într'una „*Βλάχοι*“ saŭ „Blas“, nu „*Βουλγάροι*“ saŭ „Bougres“, dar o spune pe faţă însușĭ fratele lor cel maĭ mic, devenit cel maĭ celebru, împĕratul Ioaniţiŭ, care se lăuda mereŭ că se pogóră „a sanguine Romano“ (Theiner, Monum. Slav. merid. t. I p. 11, 15—17 etc.). Dar ce fel de nume e *Asan*, pe care l'a purtat unul din ceĭ treĭ fraţĭ și l'a transmis apoĭ întregeĭ posterităţĭ?

Cuvîntul n'are a face cu slavicul ꙗсьнъ „luminos“, căcĭ în „ĭasĭnŭ“ tonul cade tot-d'a-una pe prima silabă, pe când în *Asan* îl vedem tot-d'a-una pe a doua, orĭ-cum ne întimpină scris acest nume în monumente, adecă în texturĭ slavice: Асень, Асѣнь, Асань și Асанъ, ĭar în cele grece și latine: Ἀσάν, Ἀσάνος, Ἀσάνης, Asan, Asanus, Assanus. Forma slavică cea maĭ veche, pe care o întrebuinţaŭ în acte și'n inscripţiunĭ însișĭ urmașiĭ primuluĭ *Asan*, este Асѣнь = Asénĭ (cf. Rakovskiĭ, Nĕkolko rĕči o Asĕnĭu, Bĭelgrad, 1860, passim). Forma ne-slavică *Asan* îșĭ manifestă fonetismul românesc atât prin trecerea luĭ *é* în *a*, întocmaĭ ca în „sară= séră=lat. sera“ saŭ „asamăn=asémĕn =lat. assimilo“ etc., precum și prin finalul *-n* în loc de *-nĭ*, căcĭ românesce „Asanĭ“ însemnéză o pluralitate al căriĭa singular e *Asan*. De aci resultă că Greciĭ și Occidentaliĭ audiseră acest nume din gura Românilor, nu al Slavilor. In fond însă el nu este nicĭ slavic, nicĭ românesc.

In secoliĭ XI-lea și XII-lea Româniĭ din Dacia Traiană, maĭ ales ceĭ din Moldova și din partea resăriténă a Munteniеĭ, locuĭaŭ în vecinătatea cea maĭ strînsă și adesea chĭar în amestec cu Cumaniĭ. De acolo s'a născut și întroducerea numilor cumanice printre Românĭ, maĭ ales când se întâmpla și căsătoriĭ între ambele popóre. Asénĭ este un nume personal bărbătesc curat cumanic și numaĭ cumanic, pe care în deșert îl va căuta cine-va în orĭ-ce altă limbă. Cronicarul rus Nestor are o mulţime de amărunte fórte preţióse despre Cumanĭ, numiţĭ rusesce Polovţĭ: „Kumani rekŭše Polovĭci“ (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 145). Sub anul 1097 el ne spune că Rușiĭ aŭ ucis 900 Cumanĭ și aŭ robit pe doĭ principĭ aĭ lor, pe Sakze și pe Asénĭ, frate al luĭ Bagubars: „izbiša devĭatĭ sŭtŭ Polovĭcĭ i dva knĭazĭa ĭaša, Bagubarsova brata Asĕnĭa (Асѣнıа) i Sakzĭa“ (ibid. p. 153). Sub anul 1107, el ne spune că acest Asénĭ avea pe un fiĭu Aĭepa,

a căruĭa fiĭcă s'a căsătorit cu un principe rusesc: „poĭa Vladimĕrŭ za Iurgĭa Aĭepinu dŭšĕerĭ Asĕnevu vnuku“ (ib. p. 180). Dacă însă fundatorul imperiuluĭ româno-bulgar purta un nume atât de cumanic, acésta ne face a crede că el nu se născuse în préjma Balcanilor, unde nu locuĭaŭ Cumaniĭ, ci în préjma Carpaţilor, unde Cumaniĭ trăiaŭ amestecaţĭ cu Româniĭ.

v. [2]*Arap* (p. 1459). — *Armén* (p. 1704). — *Aslam*. — *Basaraba*.

Asanàchi. — v. [1,2]*Asan*.

A-sară. — v. *A-séră*.

Asaùl (pl. *asaulĭ*), s. m.; chef d'un détachement de Cosaques d'Ucranie. Cuvînt întrebuinţat în texturĭ istorice din secolul XVII numaĭ când e vorba de Căzacĭ Zaporojenĭ, fără a se fi împămîntenit la Românĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „au şedut Timuş aicea în Iaşĭ cu *asauliĭ*, polcovniciĭ şi atamaniĭ săi...“

Cuvînt căzăcesc de origine turcă (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 10).

v. *Căzac*.

Aschèr (pl. *ascherĭ*), s. m.; soldat turc. Ostaş turcesc în genere, fără deosebire de başi-buzuc, ĭenicer, spahiŭ etc.

Zilot, Cron. p. 6:

Şi maĭ întâĭu sfătuiră să scótă o angarea
Pre boierĭ de tótă starea şi pre bresle fórte grea,
Pe mănăstirĭ şi pe schiturĭ, şi văduvele să dea
Fie-şi-care după stare-ĭ, că şi lor li s'ar cădea,
Numindu-o cum că este ajutor de cheltuelĭ,
Pentr'*Ascheriĭ* ce s'adună la Diĭu, ş'alte rînduelĭ...

Turcul 'asker „militaire“ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 10).

v. [1]*Turc*.

Àschie. — v. *Aşchie*.

Aschitàc (pl. *aschitacĭ*), s. et adj.; t. ecclés.: ascète, ascétique. Călugĕrul care duce o viaţă cu totul retrasă, pusnic, schimnic, sehastru. Formaţiune românéscă din grecul ἀσκητής, ἀσκητικός. Ne întimpină la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, pref.: „prepodobniciĭ părinţiĭ noştri, bogonosniciĭ săhastriĭ, *aschitaciĭ*, cariĭ aĉa maĭ zăbavnică şi maĭ trudnică mâcenicie a ştiinţiĭ luptară, cariĭ petrecură în boboaă şi'n pieĭ de capră, lipsiţŭ, scârbiţŭ, păţâţŭ răŭ, prin pustiĭ rătăcindu-să şi prinŭ munţŭ şi vârtoape...“

v. [1]*Grec*. — *Sehastru*. — [2]*-ac*.

Ascrumàre } v. *Ascrumez*.
Ascrumàt,-ă }

Ascrumèz (*ascrumat, ascrumare*), vb.; réduire en cendres. A preface ce-va în scrum.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noem. 6 (f. 110 a): „ş'au opărit de-au *ascrumatŭ* ş'au ars buruĭanele şi toată verdéţa...“

v. *Scrum*.

Ascùlt (*ascultat, ascultare*), vb.; écouter, prêter l'oreille; obéir, obtempérer, être soumis à, dépendre de. Trag cu urechea, de unde apoĭ: ĭeaŭ a-minte, mĕ învoesc, mĕ supun. Aceste doĕ sensurĭ l'a avut şi latinul ausculto, trecut în tóte limbile romanice: ital. ascolto, franc. écouter, vechĭu escolter, etc. (Cihac).

Cine *ascultă*, are drept scop de a audi; instrumente sînt urechile; material este sonul saŭ glasul care ajunge pînă la noĭ.

Costachi Negruzzi, Melancolia:

S'*ascultâm*, ce se aude? Ce noŭ glas re-
sună óre?
A dumbrăveĭ cântărétă gingaşa priveghitóre
Prin accente iscusite rĕdĭul tot aŭ încântat:
Ascultând'o, simt că'n sînu'mĭ un noŭ ce s'a
deşteptat...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „fiete-carele dintre noi cu cé stângă numai, ĭară nu şi cu cé deréptă uréche *ascultându*'l..."

I. Văcarescu, p. 389:

Vremea nu perdeţĭ, *ascultaţĭ*
Cât glasul meŭ vĕ spune
Că este cés să vĕ 'ndemnaţĭ
Spre rugĭ, spre fapte bune...

Costachi Conachi, p. 223:

Staŭ cu luare aminte, *ascult* fără a sufla,
Cuprind ochiĭ tótă Marea ca dór te-oĭu pu-
té afla:
Sună ceva de departe, apa mişcă-se de peştĭ,
Clatină-se trestióra.... mi se pare că tu eştĭ!...

In cele doĕ sensurĭ ale sale, *ascult* devine după împregĭurărĭ sinonim cu aud, fac voe, bag în sémă, slujesc, mĕ plec etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 8 b:

Pizmaşilor putĭarĭa să li să scurtĭadze
Şi ceĭ făr de lĭage să nu'mĭ maĭ cutĭadze,
Că mĭ-au audzât Domnul glasul de plînsóre
Şi mĭ-au *ascultat* Domnul ruga la strînsoare...

Mitropolitul Varlam, 1643 p. 40 a: „îngerii la slujbâ chemŭ, şi de srăgŭ mâ *ascultâ* şi voĭa mĭa facŭ..."

Pravila Mateĭu Basaraba 1652 p. 369: „Cade-se să *asculte* şi să se plece boĭarenuluĭ şi mai mareluĭ năroduluĭ..."

Ibid. p. 17: „nice păra lor să se *asculte*, nice în sémă să se bage..."

Doĭna haĭduculuĭ:

Tótă ĭérna te-am rugat
Să mĕ ĭeĭ la tine-argat;
Vorba nu mĭ-aĭ *ascultat*:
In sémă nu m'aĭ băgat...
(G. D. T. Poes. pop. 289)

Dosofteĭu, 1673, f. 25 b:

Oamenĭ şi năroade ce nu'm sînt ştiute
Mie să'm slujascâ şi să mă *asculte*...

Anton Pann, Prov. II, 58:

Să'ĭ fiĭ supus, cu dreptate să slujescĭ
şi să'l *asculţĭ*,
Ca şi tu negustor mare s'ajungĭ după anĭ
maĭ mulţĭ...

Sub raportul urechilor, *ascult* corespunde luĭ privesc sub raportul ochilor: *ascultâm* pentru a audi şi privim pentru a vedé.

Istoria luĭ Brăncovénu 1730 (Conv. Lit. 1875 p. 329):

Ia s'*asculţĭ* şi să priveştĭ
De-acest Domn mare bogat,
In ce chip i s'a 'ntămplat...

Maĭ obicĭnuit, *ascult* se construesce cu acusativul, ca şi lătinesce: auscultare aliquem vel aliquid.

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 44): „cuvăntul îngerului meu n'aţi *ascultatu* nece înţelésetu..."

Pravila Mateĭu Basaraba, p. 235: „căndu'şŭ va zice omulŭ mueriĭ: nu voĭu să mai mergi în cutare casâ sau în cutaré, ĭarâ ĭa va merge şi nu'l va *asculta*, atunce de-ĭ va prinde în vre o casâ de acélé, să-ĭ ucigâ..."

Nicolae Mustea, Letop. III p. 50 „ĭar cine nu va *asculta* acéstă poroncă, orĭ boĭer, orĭ breslaş, şi nu va merge în oaste, bine să ştie că acela va rămăne vecin şi podan în vecĭ..."

Zilot, Cron. p. 3.

Se înşélă ticălosul şi *ascultă* acest sfat,
Şi numaĭ căcĭ rodul gustă, se vede gol
despuĭat...

A. Pann, Prov. II, 42:

Un stăpân avênd oĭ multe
Ș'argațĭ destuĭ să'l *asculte*...

Balada „Codrénul“:

Domnule, Măria ta,
Tu pe Grecĭ nu *asculta*!...

Doĭnă haĭducéscă:

Gura toțĭ să mĭ-o *asculte*,
Mândrele să mĭ-o sărute...
(Alex., Poes. pop. 313)

Doĭnă din Ardél:

Măĭ bădiță, pentru tine
Multe daŭ cu lemnu 'n mine
Multe daŭ și mulțĭ mĕ 'nfruntă,
Dar cine dracu-ĭ *ascultă*!...
(J. B., Trans. p. 69)

A *asculta* liturgia saŭ sânta slujbă=„entendre la messe“.

Iorgachi Logofĕt, Letop. III p. 309: „Doamna încă merge de *ascultă* Liturghia la biserica sa împreună cu toate gĭupânesele...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, III: „După ce a *ascultat* sf. slujbă, s'a coborît din strană, s'a închinat pe la icóne...“

Balada „Codrénul“:

Las'să mĕ mărturisesc,
De mórte să mĕ gătesc,
Și s'*ascult* slujba cea mare
Din gura popiĭ Macare...

Fórte des se asociază cu drag, când *ascultâm* ce-va plăcut.

Ion Neculce, Letop. II p. 419: „(luĭ Constantin Mavrocordat) mincĭunile îĭ era pré-drag a le *asculta*, numaĭ nu era pré grabnic a face reŭ...“

Balada „Mihu Copilul“:

Iar Unguriĭ mult
Cu drag îl *ascult*...

Balada „Sórele și luna“:

Iar când Domnul cuvînta,
Lumile se deștepta
Și cu drag îl *asculta*,
Cerurile strelucĭa,
Noriĭ din senin perĭa...

Intr'o propozițiune negativă, când voim a ḑice: „n'*ascult* pe nime saŭ pe nicĭ unul saŭ nemic“, este maĭ energic de a pune subiectul fără prepozițiune și nearticulat, ca la Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, orașe, ținuturĭ, maĭ tóte pustiĭ le veḑĭ
Ș'un norod în îngrijire, atâta în cât nu creḑĭ:
Povățuitor nu crede, n'*ascultă* mângăitor,
Alérgă ne-sciind unde, vor liman, cer agĭutor...

unde „n'*ascultă* mângăitor“ însemréză: „pe nicĭ un fel de mângăitor.“

Absolut, fără indicarea subiectuluĭ:

Axinti Uricarul, Letop. II p. 159: „unde este Hatmanul, *ascultă* și oștile maĭ bine...“

Costachi Negruzzi, Todericâ: „Domnul îĭ porunci să șédă la masă, și trebui să *asculte*...“

Cu sens de „supunere“, *ascult* se construesce maĭ adesea cu prepozițiunea de, corespunḑênd latinuluĭ „ausculto alicui“.

Gavriil Movilă Vodă, 1619 (Docum. Rom. I în Arch. Stat. No. 140): „ĭar voi să aveț a *asculta* de călugări orce vă vor da învățătură și să aveț a da datul cum ĭaste légé rumănilor...“

Moxa, 1620, p. 365: „și-i certa tatăsău să *asculte* de dascalŭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu de Belgrad, 1627 (A. I. R. I p. 100): „cine nu va *asculta* de preutul său, cumu-i va învăța légé lui Dumnezău să facă și de ce'l va opri să fie oprit, gloabă 50 de florinți...“

Pravila Moldov. 1646 f. 38 a: „Cela ce nu va *asculta* de 'nvățătura gĭudețului, însă nu de cuvăntulŭ lui, ce

căndŭ va mănà pre o slugâ de-i va dzice, acesta să nu să cérte...“

Ibid. f. 88: „muĭarĭa căndŭ nu să va pleca nice va *ascultа* de besérică, căndu-i va dzice să margâ dupâ bărbatu'şŭ...“

Ibid. f. 153: „de va *asculta* de învăţătura mai marelui său, va putĭa şuvăi şi nu să va certa dupâ pravile pentru greşala ce va fi făcutŭ pentru ascultare...“

Miron Costin, Letop. I p. 16: „fiind némul Dachilor pre acele vremĭ călăreţĭ bunĭ, prăda ţerile ce *asculta* de împărăţiea Rămului...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 123: „o samă de Siĭmenĭ ce era, şi cu Arapul Buluc-başa, *asculta* de dînsul la ce le poroncĭa...“

Balada „Novac şi corbul“:

> Fecĭoraş Gruĭuţul meŭ!
> *Ascultă* de ce'ţĭ ḑic eŭ,
> Să nu caḑĭ la vr'un loc reŭ...

In cântecele poporane din Ardél:

> Dar biràul maĭ ḑicea:
> N'*asculţĭ* de porunca mea?
> Părăsesce cuĭbul teŭ
> Şi te du cu Dumneḑeŭ!...
> (Pompiliŭ, Sibiŭ, 35)

saŭ:

> De mine n'aĭ *ascultat*,
> Deci grea mórte ţ'aĭ gătat...
> (Ibid. 66)

saŭ:

> Las'să fie reŭ, nu bine,
> Că n'am *ascultat* de nime,
> Ci-am făcut de capul meŭ
> Şi m'a bătut Dumneḑeŭ!...
> (I. B., Trans. 218)

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Românii: „—Maĭ bé o duşcă, băete! ḑise un bătrân, de care se vedea că *ascultă* toţĭ...“

Une-orĭ *ascult* se construesce cu preposiţiunea la: „a *asculta* la cine-va= a'l *asculta* cum vorbesce, cum declamă, cum cântă etc.“ (Costinescu).

A. Pann, Prov. I, 55:

> Să'ţĭ fac eŭ un lucru, *ascultă* la mine,
> Să trăescĭ cu dînsul încă şi maĭ bine...

Ibid. II, 103:

> Bătrânul trăgênd din pipă şi la dînsul *ascultând*...

Jipescu, Opincaru p. 30: „Măre, *ascultă* la mine, că-s maĭ priceput niţel, par'că: nu işi din cuvinţelu mĭeŭ nicĭ o dată...“

Balada „Nunul mare“:

> Foicică mărăcine,
> *Ascultaţĭ*, boĭerĭ, la mine
> Să vĕ spuĭu un cântec bine...
> (G. D. T., Poes. pop. 653)

Alt ce-va este *ascult* la uşă, lătinesce „ad fores ausculto“, şi cu acelaşĭ sens, dar fără „uşă“, în Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 326): „ceĭa ce'u *ascultatu* furişu la vecinul seu şi au purtat clevetele...“

Sub forma reflexivă, *ascult* se întrebuinţéză numaĭ la a treĭa persónă.

Miron Costin, Letop. I p. 230: „Numaĭ Nistor Ureche n'aŭ vrut să vie den Caminiţă, şi aşa'ĭ sfătuĭa şi pre dănşiĭ să nu mérgă în Moldova, zicănd să lese să se maĭ vechéscă domnia luĭ Stefan Vodă, că acum fiind domnie noă, Moldoveniĭ sănt din hire pururea la domnie lacomĭ; ce nu s'aŭ *ascultat* sfatul luĭ Ureche Vornicul, cum maĭ multe în lume sfaturĭ bune la Domnĭ nu se *ascultă*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 22: „Într'acesta chip şi jiganiile acéstê într'atâta voe slobodă vădzându-să, cu toatele socotĭa că caré maĭ tare va putĭa

striga, acéïa învăţătură să va *as-cultta...*"

Nicolae Muste, Letop. III p. 75: „Ïară dela Împărăţie ĭ-aŭ venit nume bun şi laudă luĭ Mihaĭ Vodă; şi orĭ de ce scriea şi jăluïa la Impărăţie, i se *asculta* şi isprăvia..."

In proverbĭ şi'n idiotismĭ *ascult* e destul de rar.

„*Ascultă* cucul pînă îţĭ cântă" (Ispirescu în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„*Ascultă* din ḑece vorbe şi una a muïeriĭ" (Pann, Prov. I, 153).

Ascultă cât *ascultă* = *ascultă* fórte mult.

Balada „Corbea":

Ştefan-vodă se scula,
Asculta cât *asculta*
Şi el, măre, n'auḑia
Copil din gură plângênd...
(G. D. T., Poes. pop. 531)

Păcălélă: „a *asculta* căţelul pămîntuluĭ" (Baronzi, Limba română p. 86), în Moldova: „a *asculta* ţîncul pămîntuluĭ", literalmente „écouter la marmotte", însemnéză a dormi adânc, a dormi dus, şi chïar a fi mort. Se scie că ţîncul dórme tótă ïérna fără a se deştepta, de unde şi franţusesce se ḑice: „dormir comme une marmotte", dar locuţiunea românéscă e maĭ metaforică.

In basmurĭ, povestitorul când vrea să fie ascultat maĭ cu luare a-minte, ḑice: „cine-a *asculta*, bine a învěţa; cine-a dormi, bine s'a hodini; găină curtă, oua-s'ar în gura cuĭ n'*ascultă*" (Reteganul, Poveştĭ ardelenescĭ, III p. 15).

In cântecele poporane *ascult* ne întimpină une-orĭ sub forma *dascult*, cu eufonicul *d* ca în „dalb":

Numaĭ să mě *dascultaţĭ*...
(Frâncu-Candrea, Moţiĭ, 196)

Din causa deseĭ sale întrebuinţărĭ, în vechile texturĭ *ascult* ne înfăţişéză nu o dată forme archaice, maĭ ales la condiţional.

Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Matth. XVIII, 15—17:

...să te *ascultare*, afla-veri fratele tău; e să nu tine *ascultare*, ïa cu tine ïară unul sau doi, că deîntre rosturele a doi sau a trei mărturii săntŭ totŭ graïul; e să nu *ascultare* ei, spune la beséreсă... (cfr. Cipariu, Principia p. 187).	...si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae...

Coresi, 1577, ps. LXXX:

...să *ascultari* mine, să nu fie ţie Dumnezeu nou, nece să te închini...	...si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis...

unde la Silvestru, 1651: „să mă veri *asculta* pre mine", ïar la Dosofteïu, 1680: „de mă veĭ *asculta*..."

In acelaşĭ psalm la Coresi:

...să vré oamenii miei *asculta* mine...	...si populus meus audisset me...

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 48): „scriptora sfântă să nu o *ascultaret*..." = de nu o veţĭ *asculta*.

Ibid. p. 45: „nece o dzisă de-ale méle nu fécetu şi nu le ţiînrotu şi nu le *ascultat*..." = nu *ascultarăţĭ*.

Silvestru, 1651, ps. LXXX:

O! de-au vrutŭ *asculta* oamenii mieĭ de mine, şi Israilŭ s'au vrut	Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset,

îmbla în căile méle, îndegrabâ aş fi plecat pizmaşii lui...	in nihilo utique inimicos eorum humiliassem...

Infinitivul nescurtat:

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimŭ urechile de-a *ascultaré* căntece lumeşti de ĭuboste, mănule de-a apucaré...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 120 a: „Nice sintŭ de a să *ascultarĭa* ceĭa carii pentru a păcatelor învăluire blojorescŭ în neputinţă a fi...“

Inversiunĭ:

Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 358): „nu ĭaste om pre pământu cela ce mâ va chema, să nu'l eu *ascultu*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXXX:

De-ar hi poporul mĭeu *ascultatu*-mâ...	Si populus meus audisset me...

Construcţiunea cu acusativul personal fără p r e:

Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ), p. 49: „oare-ce vrem cére pre voĭa lui, *asculta*-va n o i...“

Radu din Mânicescĭ, 1574, Marc. VI, 20: „ştiĭa-lŭ bărbatŭ dereptŭ şi sfântŭ, şi păziĭa elŭ şi *asculta* e l ŭ...“

Coresi, 1577, ps. XXXIII:

Veniţi, fii, şi *ascultaţi* m i n e...	Venite, filii, a u d i t e me...

Sub raportul fonetic:

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 46, 53) de doĕ orĭ cu *o*: „nu *ascoltaţi*...“, „no va *ascolta*...“ Tot aşa în predica din 1619 (ibid. p. 120): „fraţi dragi, *ascoltaţi* sfânta ievanghelie...“

v. *Ascultare.— Ascultător.— Ascultămînt.— Ascultoĭu.— Aud.*

Ascultàre (pl. *ascultărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a s c u l t pris comme substantif: action d'écouter, audition, écoute, attention; action d'obéir, soumission, subordination; obédience monastique. Represintă ca substantiv diferitele sensurĭ ale verbuluĭ a s c u l t. E sinonim cu substantivul a s c u l t a t, cu a s c u l t ă t u r ă şi cu vechĭul a s c u l t ă m î n t, diferind numaĭ prin nuanţe. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ) aduce şi o formă a s c u l t ă c ĭ u n e, pe care noĭ n'o găsim în texturĭ.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 232 a: „cu mai mare *ascultare* să vorŭ pleca vonicii cereşti şi te vor a s c u l t a...“

Pravila Moldov. 1646 f. 153 a: „de va a s c u l t a de învăţătura mai marelui său, va putĭa şuvăi şi nu să va certa după pravile pentru greşala ce va fi făcutŭ pentru *ascultare*...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 37: „Domnului precum nu i se cade a grăi lucrurĭ uşóre, aşa spre *ascultarea* celor uşoare să nu fie uşor...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XCI:

> Uréchĭa mé pré cu *ascultare*
> Va auzi a lor ré lucrare...

In graĭul vechĭu se ḑicea: *ascultare* s p r e cine-va=„obéissance à“.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 369: „*ascultaré* care va face neştine s p r e Domnulŭ ţărăĭ saŭ s p r e stăpânulŭ carele i va sluji...“

Se obicĭnuesce maĭ ales expresiunea: a d a *ascultare*=ital. d a r e a s c o l t o.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „dar Turciĭ fiind în prepus, ĭ-au d a t *ascultare*...“

Zilot, Cron. p. 35: „Şi cu adevĕrat, din toţĭ, chip, Nazirul se vedea cu sîrguinţă; dar ce folos! că nicĭ el nu avea cu cine să facă trébă, fiind-că Turciĭ pré puţină *ascultare* îi d a...“

Ibid. p. 42: „pe care Paşă avêndu-l

şi chiar Pazvantoglu şi la dragoste şi la evlavie, se vede că-ĭ d a óre-şĭ-care *ascultare...*"

Ibid. p. 19: „eĭ nicĭ o *ascultare* nu-ĭ d a, ci vrea să fie fie-şĭ-care în parte socotitor, poruncitor şi hotărîtor..."

Caragia, Legĭuire 1818, p. 9: „De va da înscris răzaşul că să lépădă, şi în urmă să va căi şi va vré, orĭ el sau moştenitoriĭ luĭ, să să facă tovaroş la heleşteŭ, răspunzând cheltuĭala pă jumătate, să nu li să d é *ascultare...*"

Beldiman, Tragod. v. 445:

Sudorĭ recì vĕrsa de mórte, să spue nu avea cuĭ,
Ca să'ĭ d é vr'o *ascultare,* din toţĭ măcar unul nu'ĭ...

Locuţiunea: a s e r u g a d e *ascultare.*

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 14: „Acéste doao, până ce pre scurt le voiŭ spune, mĕ rog de *ascultare...*"

In unire cu s u b, *ascultare* însemnéză tot-d'a-una „autorité".

Miron Costin, Letop. I p. 258: „se dezbătuse Cantimireştiĭ de s u p t *ascultarea* Hanilor, şi şedea cu oardele sale dincoace de Nistru..."

Nicolae Costin, Letop. II pag. 26: „Blăstămat era boĭerul de pe atunce ce avea s u p t *ascultarea* lor brésla, cumu'ĭ la vel-logofăt curteniĭ, la vel-vornic hânsariĭ, la hatman călăraşiĭ..."

Cantemir, Chron. II p. 118: „pe Slavonĭ îĭ avé s u p t *ascultaré* sa de'ĭ stăpâniĭa..."

Ibid. p. 301: „olaturile carile să ţiné s u p t *ascultaré* Latinilor..."

Ibid. p. 375: „i s'au închinat, dându-să s u p t *ascultaré* şi poronca luĭ..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 276: „neavând Tătariĭ ce maĭ face, s'aŭ închinat la Moscalĭ, rugându-se să le dee loc şi să trăéscă s u p t *ascultarea* lor..."

Nic. Muste, Letop. III p. 62: „Precum şi acest Domn Constantin Brâncovanul săracul, deapururea se siliĭa să supuĭe pre Domniĭ din Moldova să'ĭ fie s u p t *ascultare*, adecă ce ar pofti orĭ de bine, orĭ de răŭ, să nu'ĭ ésă din cuvânt..."

Zilot p. 19: „fiind atâţĭa paşĭ daţĭ s u p t *ascultarea* Căpitan-paşeĭ, a cărora minţĭ de ar fi fost cu putinţă să le adunĭ tóte la un loc şi cu a Căpitan-paşeĭ împreună, o minte întrégă nu s'ar fi putut face..."

Pravila Moldov. 1646, f. 103: „găsindu-să de putérĭa sa sau s u p t ŭ *ascultarĭa* părinţilorŭ săi, o va créde gĭudeţulŭ; ĭară de va fi în casa şi suptŭ putérĭa bărbatului, atunce nu o va créde..."

Ibid. f. 184 a: „Or-care cuconŭ ce va fi încă nu de vrâstă, ce să va găsi totŭ s u p t ŭ *ascultarĭa* părinţilorŭ..."

Moxa, 1620, p. 387: „până fu s u p t ŭ *ascultaré* mâne-sa, el era bunişorŭ..."

In terminologia bisericéscă, *ascultare* e sinonim cu p o s l u ş a n i e: „dat de *ascultare*=acela care este dat unuĭ bătrân spre a'ĭ servi în casă, saŭ care s'a trimis cu o afacere d'ale cenobiuluĭ afară" (Costinescu).

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII: „Stareţul îl rîndui s p r e *ascultare* la un bătrân sehastru ce locuĭa afară de monastire în munte, unde el petrecu treĭ anĭ în cea maĭ mare cucerie şi umilinţă..."

v. *Posluşnic.*

În Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera), Acta Ap. XXV, 23, *ascultare* ne întimpină cu sensul de „salle d'audience":

...şi intrară în-tru *ascultare...*	...et introissent in auditorium...

unde şi'n Biblia Şerban-vodă 1688: „întrând la *ascultare*", dar în Noul Testament din 1648: „întrând în p o l a t ă..."

Ca formă archaică a genitivo-dativuluĭ, se observă la Coresi, Omiliar 1580,

quat. XVIII p. 14: „cu dragosté *ascultarei* nevoĭa-se să biruĭască nevoĭa foameei...“

De asemenea în Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ) p. 11: „ca feĉorii *ascultariei...*“

v. *Ascult.* — *Ascultămînt.*

[1]**Ascultàt,-ă**; part. passé d'a s c u l t pris comme adjectif: écouté, obéi. Cântec *ascultat* din depărtare, fără ca să se a u ḑ ă cuvintele. Sfat *ascultat.* Vorbe *ascultate.* Căpitanĭ *ascultaţĭ* de ostaşiĭ lor.

v. *Ascult.*

[2] **Ascultàt** (pl. *ascultate)*, s. n.; part. passé d'a s c u l t pris comme substantif: audition, écoute, soumission. Sinonim cu a s c u l t a r e, dar în graĭul de astăḑĭ funcţionând maĭ ales ca supin.

O colindă muntenéscă:

> D e-*ascultat* cin'l'a s c u l t a?
> Buna maĭcă Precista
> Şi sfînta Dumineca...
> (G. D. T., Poes. pop. 44)

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „am aşeḑat cutióra lîngă mine pe masă şi, cu ţigareta aprinsă, m'am pus p e *ascultat...*“

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Ciparĭu, Principia p. 209): „nu foame de păine şi de apâ, ce foame de *ascultatulŭ* cuvântului lu Dumnezeu...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Martie 11 (f. 27 b): „ş'au întăritu'şŭ inema şi mintĭa cu chititulŭ dumnădzăeştilorŭ scripturi, prădândŭ tot cugetulŭ după *ascultatulŭ* luĭ Hristos...“

Ibid. Maĭu 10 (f. 122 a): „urechile să'ţ fie la *ascultatulŭ* sfintelorŭ cărţ...“

v. *Ascult.*

Ascultăcĭùne. — v. *Ascultare.*

Ascultămînt, s. n.; obédience. Sinonim cu a s c u l t a r e. Corespunde întocmaĭ italianuluĭ a s c o l t a m e n t o. Ne întimpină de doĕ orĭ în Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera):

Ep. Petri, I, 2:

... *ascultămăntul* şi stropiré săngelui...	...o b e d i e n t i a m et adspersionem sanguinis...

Ibid. 14:

...ca feĉorii *ascultămăntului...*	...quasi filii o b e d i e n t i a e...

unde în amîndoĕ locurile Noul Testament din 1648 şi Biblia Şerban-vodă din 1688 pun: a s c u l t a r e.

v. *Ascultare.* — *-mînt.*

Ascultărèţ, -éţă. — v. *Ascultător.*

Ascultătòr,-óre, s. et. adj.; écouteur, écoutant, auditeur; soumis, obéissant; dépendant de, du ressort de. „Acela care a s c u l t ă fără a vorbi, cel ce pune urechea şi a s c u l t ă vorbe oprite a se sci, supus, plecat“ (Costinescu). Sinonim cu a s c u l t o ĭ u, despre care veḑĭ la locul seŭ. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ) are şi o formă a s c u l t ă r e ţ.

I. In sens fisic.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Ep. Iacobi I, 23:

...ori-cine ĭaste *ascultătorĭu* cuvântuluĭ, şi nu făcătorĭu...	...quis a u d i t o r est verbi et non factor...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „pre cât greu bucatele vărtoasă stomahuluĭ slab aduc, pre atâta nesuferire aduce şi cuvântul nealcătuit la uréchĭa bine *ascultătoare...*“

Ibid. p. 93: „Acéste doaâ vestite şi nebiruite Monarhiĭ, o iubiţii miei *a-*

scultători, late în hotare, bogate în comoare, dése în orașe...“

Mitropolitul Antim, Predice p. 121: „A povesti lucrurĭ minunate este dat ómenilor celor învățațĭ, a îndulci cu vorba auḑurile *ascultătorilor*...“

II. In sens moral.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 17 b: „Toate acélĭa ce înpotrivă și réle sintŭ, următoare, *ascultătoare* și bune să fac...“, unde în contextul grecesc celor doĕ „urmatoare, *ascultătoare*“ corespunde numaĭ *ἀκόλουθα*.

Ibid. f. 28 a: „pre mine stăpânŭ, pre tine slugă, pre mine poruncitorĭu, pre tine *ascultătorĭu* a fi au poruncit...“

Acelașĭ, Ist. Ieroglif. p. 22: „și așa cățĭ mai de'nainte era *ascultători*, atățĭa atuncĭa să făcură învățători...“, unde *ascultător* se ĭea în ințeles de „disciple“.

Zilot, Cron. p. 21: „aŭ început a arunca vinuirĭ asupra celor-lalțĭ pașĭ că n'aŭ fost *ascultătorĭ* povățuirilor sale...“

Beldiman, Tragod. v. 973:

Moldova cum că'ĭ supusă, norodul *ascultător*,
Aŭ însciințat la Pórtă cu chip încredințător...

In acest înțeles graĭul cel vechĭu cunoscea sinonimul ascultoĭu.

III°. In sens administrativ.

Miron Costin, Letop. I p. 253: „de atunce sânt luațĭ Reniĭ cu căte-va sate de Sultan Osman, sat de țéră pre Dunăre *ascultător* către ocolul Galaților...“

Gheorgie Stefan Vodă, 1656 (A. I. R. III p. 230): „acel sat Mihalĕul au fost sat domnescu *ascultător* către ocolul Cernăuților...“

v. *Ascult.*—*Ascultoĭu.*

Ascultătùră (pl. *ascultăturĭ*), s. f.; audition, écoute. Se deosebesce de sinonimiĭ ascultare, ascultat, ascultămînt, printr'o nuanță pejorativă.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII p. 2: „de vămŭ desface ușile auzului, însâ nu ocărâlor și *ascultâturilor* spurcate, ce învățâturiei dumnezeĭascâ...“

Dicționar Mss. bănățenesc circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Askultĕturĕ.* Auscultatio.“

v. *Ascult.* — *Ascultare.* — [2] *Ascultat.* — *-ură.*

Ascultòĭu,-óe, adj.; attentif, docile, soumis, obéissant, obligeant. Sinonim cu ascultător în sensul cel moral, neîntrebuințându-se nicĭ o dată în înțeles fisic, nicĭ în cel administrativ. Cuvînt fórte frumos, despărut astăḑĭ din graĭu, dar care nu e rar în vechile texturĭ moldovenescĭ, și chĭar la Muntenĭ. Se ḑicea: a fi *ascultoĭu* și a sta *ascultoĭu.*

Budaĭ-Délénu, Dicționar Mss. (în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*Ascultoĭu*, gehorsam, folgsam“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 382 a: „Zachei mainte de ce învățâ credința a créde, stâtu de fu îndurat, fu *ascultoĭu*, fu milostiv...“

Ibid. f. 311 a, cuvîntul e repetat de treĭ orĭ: „...ĭatâ și peștii în Mare pre dzisa lui stâturâ *ascultoi* și voĭa lui înplurâ; de-aci să cunoaștem și noi putérĭa lui și pre învățâtura lui să stâm *ascultoi* carii nu simtem pești fârâ graĭu și fârâ mente, câ ne-au dzis unulŭ altuĭa să ağutâmŭ și unulŭ altuĭa să priimŭ; ĭatâ câ apostolii la trébâ unul altui ağutarâ și pre dzisa domnu-său stâturâ *ascultoi*...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 128 a: „să fii *ascultoi* și înpăcătorĭu și întregŭ și toate cuvintele le grăĭaște cu smérenie...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Aprilie 27 (f. 99 b): „fiindŭ istețŭ la

carte şi s m e r i t ŭ şi *ascultoĭ*, fu ĭubitŭ dascaluluĭ său..."

Ibid., 9 Maĭ (f. 115 a): „boĭariĭ cetăţalorŭ siliĭa să să arate la 'mpăratulŭ *ascultoĭ*..."

Acelaşĭ, Paremiar 1683 f. 23 a (Prov. XXI, 28):

Martorulŭ mincinosŭ peri-va, ĭară omulŭ *ascultoĭu* ferindu-să va grăi...	Testis falsus peribit, vir autem o b e d i e n s custoditus loquetur...

Ibid. f. 37 a (Ep. Ap. Petri I, 2, 18):

Slugile, fiţ *ascultoĭ* întru totŭ stăpânilorŭ voştri....	Servi, s u b d i t i estote in omni timore dominis...

Ibid. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

Fiĭulŭ cu minte bună *ascultoĭu* tatăluĭ...	Filius astutus o b e d i e n s patri...

Pe când *ascultoĭu* e „obediens, subditus", pe a s c u l t ă t o r mitropolitul Dosofteĭu îl întrebuinţéză cu înţeles de „auditor", bună-óră Parem. f. 10 a (Es. III, 3):

... şi măestru tăslar mare şi'nţălept a s c u l t ă t o r ĭ u...	...et sapientem architectum et prudentem a u d i t o r e m...

Alăturĭ cu *ascultoĭu*, ne întimpină la Dosofteĭu nu o dată forma paralelă l u c r o ĭ u:

Parem. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

In pohte ĭaste tot acel fără de lucru, ĭară mânule l u c r o i l o r ŭ la nevoinţă...	In desideriis est omnis otiosus, manus autem f o r t i u m in sedulitate...

Tot acolo f. 20 (Prov. VI, 8):

...te du la albină de te'mvaţă câtă-ĭ de l u c r o a e...	...vade ad apem, et disce quomodo o p e r a r i a est...

De asemenea forma u s t u n o ĭ u, ibid. f. 36 b (Job II, 7):

...lovi pre Iovŭ cu zgaibă u s t u n o a e dela piĉoare până la capŭ...	... percussit Job ulcere m a l i g n o a pedibus usque ad caput...

U s t u n o ĭ u este în fond acelaşĭ cuvînt cu u s t u r o ĭ u, pentru care Cihac (I, 303) admite un prototip laţin u s t u l o n i u m. De aceĭaşĭ formaţiune este érăşĭ u r ḑ ó e „seuil" şi s c h i m b ó e: „la o cotĭugă saŭ teleguţă o parte se chiamă în Bucovina s c h i m b ó e" (S. F. Marian, Descântece p. 58).

Acelaşĭ sufix -o ĭ u=lat. -o n i u m se cuprinde şi'n cuvîntul a r ḑ o ĭ u.

In tóte casurile ne întimpină următorul paralelism:

a r ḑ o ĭ u—arḑĕtor,
s c h i m b o ĭ u—schimbător,
u r ḑ o ĭ u—urḑitor,
u s t u r o ĭ u—usturător,
l u c r o ĭ u—lucrător,
ascultoĭu—ascultător...

Pe când forma cu -t o r are tot-d'auna un sens fórte general, acea cu -o ĭ u exprimă o restrîngere saŭ o specialisare. In limba latină sufixul -o n i u s avea o funcţiune şi maĭ specialisătóre, întrebuinţându-se maĭ ales la formaţiunea numilor personale: Pedonius, Scribonius, Favonius, Pomponius, Petronius, Trebonius, Mellonia, Populonia, Fessonia, Aquilonia etc.

v. *Arḑoĭu*. — *Ascult*. — *Ascultător*. — *-oĭu*.

Ascùnd (*ascuns*, *ascundere*), vb.; cacher, dissimuler. Latinul a b s c o n d o (=ital. ascondere, span. esconder etc.). „A *ascunde*, a p i t i, a p i t u l a, a face să nu se védă ce-va" (Costinescu). De asemenea a face să nu se auḑă, de unde póte să fie sinonim cu t a c, bună-óră în Pravila Mateĭu Basaraba,

1652, p. 232: „Or-cine va *ascunde* și va tăcé ucideré și moarté tătâne-său saŭ a fiĭu-său saŭ a mueriĭ luĭ...“

Omiliar dela Govora, 1642 p. 452: „dară voĭ, balamuților, pentru ce rânjiț spre mine și'm poruncit să *ascunzu* cu tăcéré atâta putére a făcătorĭului mieu de bine...?“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noem. 4 (f. 104 b): „nu *ascunde* nice tăgădui de ce te voĭu întreba...“

Ascund este în oposițiune cu vědesc, arât, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 92 b: „nu mai putu să tacă și să'și *ascundză* răutățile sale, cunoscăndŭ că preste puțină vréme se vorŭ vâdi...“

Ibid. f. 49 a: „véstĭa lui nu să putu *ascunde*, ce e și aciișŭ pretĭutindiré...“

Ibid. f. 113 b: „fugiră toți ucenicii lui și de frica Jidovilor să *ascunsâră*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 34): „cu anevoe un gând în doaă inimi a să *ascunde* poate...“

I. Văcărescu p. 122:

Ce e sus, s'*ascunde*
Cine scie unde
Supt acea perdea,
Care n'o rădică
Dicênd că ni-e frică,
Nu-l putem vedea...

Alexandri, Sfîrșitul ĭerneĭ:

Lumina e maĭ caldă și 'n inimă pětrunde;
Prin rîpĭ adâncĭ zăpada de sóre se *ascunde*...

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „luna se *ascunsese*; câte-va stele pribege se ivĭaŭ unde și unde pintre norĭ...“

Acelașĭ, Toderică: „se duse să'șĭ *ascundă* pěcatele și ticăloșia...“

Doĭnă din Ardél:

De urît te poțĭ *ascunde*,
Dar de dragoste n'aĭ unde,
Că orĭ-unde te-aĭ *ascunde*,
La inimă tot pătrunde...

(J. B., Trans. 9)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 41: „nice puținel nu am veselĭĭa ceștiĭ lumi, ce e în puțîné vréme, ce pururé mă *ascunzu* în pustii și măguri, întru vrătoape și întru propăstenile pământului...“

Ibid., p. 190: „s'au sălășluît întru măguri, în peșteri și întru prăpăsteniile pământului, *ascundé*-să întru pustii ca să nu prăvască spre lume...“

„A se *ascunde* în gaură se dice de vînat: s'enclotir. A se *ascunde* după brazde, după glodurĭ, se dice de potîrnichĭ: se motter“ (Costinescu).

Proverbĭ:

„*Ascunde*'țĭ cĭomagul de câĭnĭ, că maĭ reŭ te mușcă“ (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„O să cauțĭ în gaură de șérpe să te *ascundĭ*“ (Pann, Prov. III, 51).

„Sulița or-și-unde nu se póte *ascunde*“ (ibid. I, 29).

Acelașĭ proverb la Cantemir, Chron. II p. 21: „vază acmu, de să poate *ascunde* sulița în sac...“

Zilot, Cron. p. 16, proverb de origine biblică: „lumina in sfeșnic nu s'*ascunde*, nicĭ cetatea d'asupra munteluĭ...“

Proverb ardelenesc: „nu *ascunde* mâța, că i se věd unghiile“ (Iosif H. Lita).

Proverb moldovenesc: „dracul se *ascunde* în barba popeĭ [et in cunno mulieris]“ (C. P. Scheletti, Fălciĭu, Crasna).

„A se *ascunde* după deget“ (Baronzi, Limba română p. 48), când cine-va nu scie a se *ascunde*, astfel încât toțĭ îl věd.

Archaisme:

E des în vechile texturĭ perfectul organic *ascunș* în loc de analogicul *ascunseĭ*. Ciparĭu (Principia p. 167-8) aduce ca exemple din Coresi (1577 și 1580), din Tordași (1581), din Noul Testament dela Belgrad (1648), din Psaltirea

luĭ Silvestru (1651) şi chiar din Biblia Şerban-vodă (1688):

„dereptaté ta nu *ascunşŭ* întru inema mé...";

„întru inema mé *ascunşŭ* cuvintele tale...";

„duşu-mâ de *ascunşu* somulŭ tău în pâmântŭ...";

„merşŭ şi *ascunşu* talantulŭ tău...";

„nu *ascunşŭ* mila ta...";

„intru inima mĭa *ascunşu* cuvântul tău...";

„merşŭ şi *ascunşŭ* la Efrat..."

In dialectul macedo-român e obicĭnuită numaĭ acéstă formă: *ascumşu* (Dr. Obedenaru).

Ca şi italianul a s c o s i, *ascunş* vine din latinul vulgar a b s c o n s i în loc de clasicul „abscondi".

Coresi, 1577 ps. LIV:

...şi să vré urătorĭulŭ mieu spre mine mare cuvânta, *ascunde*-m â - v r é d'insŭ...	...et si is qui oderat super me magna locutus fuisset, a b s c o n - d i s s e m me u-tique ab eo...

Infinitiv nescurtat:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: „lacrămile acolo nu vor ajuta, a scăpa n'au unde, loc de a să *ascunderé* nu ĭaste..."

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „slujnicile din casă le bătea să spuĭe banĭ şi odoare şi haĭne mistuite şi bucate ce avusese; şi se aflară multe mistuite şi ascunse pin ţară pe la prietenĭ, după cum este obiceĭul celuĭ fugar a *ascundere...*"

Acusativ personal fără p r e:

Pravila dela Govora, 1640, f. 104a: „Oare-cine *ascunde* tâlharĭu şi 'lŭ va pitula..."

In graĭu se rostesce de o potrivă: *ascund* şi *ascunḑ*, *ascundă* şi *ascunḑă*. La prima persónă, forma cu *ḑ* e rară în vechile texturĭ, dar ne intimpină une-orĭ în Omiliarul dela Govora, 1642, şi în Biblia Şerban-vodă, 1688, bună-óră p. 655: „şi altuĭa, den ce am luat, avuţiĭa ei nu *ascunzŭ...*"

v. ¹·²·*Ascuns.*

Ascùndere (pl. *ascunderĭ*), s. f.; l'infinitif d'a s c u n d pris comme substantif: action de cacher, de dissimuler. T ă ĭ n u i r e. P i t i r e. P i t u l a r e.

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLIII: „acela ştie *ascunderĭa* inimiĭ..."

v. *Ascund.*—*Ascunsóre.*

Ascunḑĕtòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui cache, qui dissimule. Care a s - c u n d e, făcênd nevĕḑut saŭ neauḑit. Se întrebuinţéză cu multă eleganţă în poesia poporană.

Balada „Toma Alimoş":

> Inchina-voĭu codrilor,
> Ulmilor şi fagilor,
> Braḑilor, paltinilor,
> Că'mĭ sînt mie frăţiorĭ,
> De pòterĭ *ascunḑĕtorĭ...*
>
> (G. D. T., Poes. pop. 582)

Balada bănăţénă „Gruĭa luĭ Novac":

> Să ne luâm pept la pept,
> Ar fi dóră maĭ dirept;
> Săbĭile's înşelătóre,
> De vieţĭ repunĕtóre,
> De ţăriĭ *ascunḑĕtóre...*
>
> (Col. l. Tr. 1882 p. 622)

¹·**Ascunḑetóre,** adj. f. — v. *Ascunḑetor.*

²·**Ascunḑetóre,** s. f. — v. *Ascunsóre.*

Ascunḑetùră. — v. *Ascunsură.*

¹·**Ascùns,-ă,** adj.; part. passé d'a s - c u n d pris comme adjectif: caché, dissimulé. P i t i t. P i t u l a t. T a ĭ n i c.

In gura poporuluĭ se aude cu acelaşĭ sens: s ĕ c r e t, s ĕ c r é t ă.

Ascuns nu vine din clasicul latin „absconditum", ci din vulgarul a b s c o n s u m = ital. a s c o s o.

Udrişte Năsturel, în prefaţa la Omiliarul din Govora, 1642: „ca un izvor *ascunsŭ* în pămăntul inimii noastre cel secetos şi uscat de învăţătură, cu ajutorĭul luĭ Dumnezeu şi îndemnaré duhuluĭ aceluĭa scurmat'am cu tămpâ minté mĭa şi am scos acestŭ izvor de apâ dulce şi pururé curătorĭu, adăpătoare de suflete omeneşti..."

Şĭapte taine, 1644, p. 174: „cercetédzâ toate lucrurile omului céle trupeşti şi sufleteşti céle *ascunse* şi n e v ă d z u t e..."

Mitropolitul Varlam 1643 f. 16 b: „locurile céle *ascunse* unde să facŭ curviile, uciderile, nedireptâţile..."

Ibid. f. 163 a: „şi déca vâdzu muĭarĭa acéĭa că-i arătâ vinile ei céle *ascunse* Domnulŭ nostru Is. Hs., credzu..."

Cantemir, Chron. I p. 212: „mincĭunĭ cu voroava frumoasă *ascunse* şi cu numele adevăruluĭ căptuşite..."

Ibid. p. 328: „pizmă *ascunsă* de demult în pântece dospind..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „vrănd să prindă pre boieriĭ Munteneştĭ la mănă, aŭ şedut Grigorie Vodă *ascuns* în Ţarigrad..."

I. Văcărescu p. 501:

Din dulcĭ ochĭ fulger *ascuns*
Fără veste m'a pătruns!...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „potlogariĭ, de care gemea oraşul, şedênd *ascunşĭ* pintre rîsipurĭ, pândĭaŭ pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întórce a-casă..."

Locuţiune: „stă *ascuns* ca un liliac" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Ascund.* ²·*Ascuns.* — *Sĕcret.*

²·Ascùns (pl. *ascunse*), s. n.; part. passé d'a s c u n d pris comme substantif: état d'une chose cachée, secret, mystère. T a ĭ n ă. Sinonim cu a s c u n d e r e, dar arătând stare, nu acţiune.

Coresi, 1577, ps. XVI:

...şi cu *ascunsele* tale împlu-se zgăulŭ lorŭ...	...et de a b s c o n d ĭ t i s tuis adimpletus est venter eorum...

ps. XVIII:

...de *ascunsele* méle curâţéşte-mâ...	...ab o c c u l t i s meis munda me...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XVIII:

...că acela cunoaşte *ascunsele* inemiĭ...	...ipse enim novit o c c u l t a cordis...

Ibid. ps. LXIII:

...întru să săgĭate î n t r ' *ascunsurĭ* pre cel fără vinâ...	...ut sagittent i n o c c u l t i s immaculatum...

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 242 a: „Domnul Hs. cela ce şti şi véde t a i n e l e şi toate *ascunsele...*"

Ioan din Vinţi, Molitv. 1689 f. 40 a: „Dumnedzăulŭ nostru, cela ce toate le cruţi şi de toate grijeşti, ştiĭ *ascunsele* omeneştĭ şi înţălégeré tuturora o aĭ..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „dreptul gĭudecător întăĭ pre sine de drept, apoi pre altul de strîmb gĭudecă, şi întâĭ *ascunsul* inimii sale de făţărnicie curăţéşte, apoi pre altul din nevoe âl izbăvéşte..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIII:

Că el *ascunsul* de inimĭ ştie,
Cine ce au lucrat din pruncie...

P. Ispirescu, Snóve²· p. 47: „Ba că o fi una, ba că o fi alta. Aş! nu pu-

tea el ghici *ascunsul* vorbelor bătrânuluĭ...“

In unire cu diferite prepoşiţiunĭ, *ascuns* forméză următórele locuţiunĭ adverbiale:

1⁰. pre *ascuns*, pe *ascuns*, p'*ascuns*. In oposiţiune cu aĭevea saŭ de faţă; sinonim cu pe furiş.

Act dela ostaşiĭ muntenescĭ către George Rakotzi, 1635 (Col. l. Tr. 1874 p. 216): „câte vom înţelége ori aiévé ori pre *ascunsu* înpotriva mării sale, coconilor şi credinčoşălor, acélé de timpuriu i le vom ivi...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 62: „nice pre *ascunsŭ*, nice de faţă să îndrăznéscă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 58: „cela ce va găta nişte bucate sau băutură şi le va găta pre furiş, ce să dzice pre *ascunsŭ*, face prepusŭ cum să dĭa altui cuiva să să otrăvască...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 18: „Gheŭca Logofătul umbla şi pentru sine, ĭar foarte pe *ascuns*, ĭar la aĭevea umbla pentru Duca Vodă...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 35: „pre binele cel de obşte deapururea îl răstoarnă nevoinţele cele pre *ascuns*, şi maĭ ales la Turc...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „aŭ triimes pe *ascuns* om de aŭ văzut cetatea cu ochiĭ...“

Ibid. p. 217: „aŭ răpezit pe *ascuns* de l'aŭ luat de acolo şi l'aŭ dus la Némţ...“

Ibid. p. 271: „Atuncea Beĭzadea aŭ scris un arz la Impăratul pe *ascuns* şi părĭa pe Neculachi...“

Caragia, Legĭuire 1818 p. 83: „Fur zicem celuĭ ce fură, adecă ĭa pre *ascuns*...“

Beldiman, Tragod. v. 785:

Şi pe Ban Ioan Tăutul i se dă într'ajutor,
Om bětrân şi cu sciinţă, şi în condeiŭ lucrător.
Îĭ grăbesc ca să purcégă, dar în taĭnă, pe *ascuns*,
Să nu se dé Eterieĭ în cât de puţin prepus...

A. Pann, Prov. II, 104:

Asfel ea mergênd o dată şi 'n oglindă căutând,
Vĕḑêndu-se 'nţoţonată, o auḑ p'*ascuns* ḑicênd:
Ah! acum mĕ cunosc bine!...

2⁰. întru *ascuns*, în *ascuns*.

Coresi, 1577, ps. C:

... ce cleveti în *ascuns* soţulŭ său, acesta mânai...	...detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar...

Legenda Sf-eĭ Parasceve circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 145): „şi ruga-se ei întru *ascunsu* în tot časul...“

Moxa, 1620, p. 353: „avé Divsesŭ vrăjmăşie pre Palamid întru *ascunsŭ* şi'l păra către înpăratul cu hitlenşug..“

Fragment biblic sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 421): „întrebă'l întru *ascunsu* la uréche ca să nu fie arătatŭ făţişŭ...“

I. Văcărescu, p. 121:

Ḑioa nu am pace,
Nóptea n'am ce'mĭ face,
Rĕŭ mi-e într'*ascuns*:
Unde cer dreptate,
Surda rĕutate
Nu'mĭ dă nicĭ respuns...

A. Pann, Prov. I, 87:

Vine óre-cine în *ascuns*, pe taĭnă,
Şi 'l fură de 'l lasă fără nicĭ o haĭnă...

3⁰. pre *ascuns*, printr' *ascuns*, prin *ascuns*.

Moxa, 1620, p. 386: „Theodora pre *ascuns* ţiné sfintele icoane...“; şi maĭ jos pe aceĭaşĭ pagină: „până atunce cinstĭĭa prentr'*ascunsŭ* sfintele icoane...“

Zilot, Cron. p. 25: „ĭar pe de altă parte, printr'*ascuns* n'aŭ zabovit a meşteşugi năravul dobândiriĭ de banĭ...“

Doĭnă oltenéscă:

Toţĭ se uĭtă ca la urs
Şi fac sfaturĭ p r i n *ascuns*
Să ne facă vr'un neajuns...
(G. D. T., Poes. pop. 318)

4⁰. p e s u b *ascuns*.
Doĭnă din Ardél:

Vaĭ de mine, ce-am ajuns!
Să ĭubesc p e s u b *ascuns*...
(J. B., Trans. 81)

„Celuĭ ce face vre-un reŭ p e s u b *ascuns*, poporul ĭĭ ḑice că muşcă d e-a-f u r a t a ca cânele..." (M. Juĭca, Trans., c. Sredişte-mică).

Este interesant de a găsi într'unul din cele maĭ vechĭ texturĭ românescĭ forma *auscuns*, care reproduce întocmaĭ pe latinul a b s c o n s u m.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 455): „toate *ascunsurile* se vor i v i"; dar tot acolo de doĕ orĭ (p. 456): „toate *auscunsurile* înainté feţeei salĭa..." şi (p. 458): „întru *auscuns* hitleni aţi fostu...?

In loc de „î n *ascuns*", în munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ se ḑice: „Să vorbim î n s ê c r e t" (Foişóra din Sibiĭu 1886 p. 5).

v. *Ascund.* — *Ascundere.* — ¹·*Ascuns.* — *Sĕcret.*

³·**Ascùns**, adv.; secrètement, en cachette. Din causa locuţiunilor adverbiale: p e a s c u n s, î n a s c u n s, p e s u b a s c u n s etc., simplul *ascuns* funcţionéză fórte rar ca adverb.

Zilot, Cron. p. 30:

Vaĭ de tine, ticălósă ţéră, la ce aĭ ajuns!
Acum ţi-a sosit peirea, şi te tînguesc *ascuns*...

v. ¹·²·*Ascuns.*

Ascùnsă, s. f.; état d'une chose cachée, secret, mystère. Sinonim cu masculinul *ascuns*, dar întrebuinţat fórte rar.

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Ciparĭu, Principia p. 212): „şi *ascunsa* acelora a tuturora descoperi-se-va lucrulŭ lor şi cuvintele a mijlocŭ..."

v. *Ascund.* — ²·*Ascuns.*

Ascùnsele (de-a), s. indécl.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. După regiunĭ, acest joc copilăresc are o mulţime de sinonimĭ: a j u m i t u l, m i j ó r c ă, m i j ó t c ă, d e - a m i j a, d'a - c u c u l, j u m e t c ă, p i t u l i c ĭ c ă etc. Se ḑice şi: d e - a a s c u n s u l saŭ d'a - v'a ţ ĭ - a s c u n s.

v. *Ajumitul.*

De la Vrancea, Sultanica p. 225: „... băeţiĭ o tuliră d'alungul vieĭ, strigând în góna lor:

„— Cine vrea d'a „puĭa-gaĭa" să'ĭ adune cu tigaia?

„— Cine vrea d'a „v'aţĭ *ascunselea*"?

„— Cine d'a „hîra" care tae vina?

„— Cine etc."

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 51: „o porniaŭ de vale, peste pârîŭ, în luncă, şi se jucaŭ de-a *ascunsele* prin tufiş. Sara se întorceaŭ obosiţĭ..."

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 139: „Băieţiĭ asvîrlĭaŭ cu mingea şi cu arşicele, iar fetele cele micĭ se jucaŭ d'a *ascunsele* saŭ d'a baba órba, alergând ca nisce căpriόre prin iérba cea verde şi móle spre a prinde fluturĭ saŭ a culege florĭ..."

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. p. 187) observă: „unele din jocurile copiilor românĭ sînt pînă astăḑĭ o reproducere neschimbată a celor ce se practicaŭ de copiiĭ greco-italĭ cu 20—25 secolĭ în urmă. Monumentele figurate, obiectele de artă şi scriitoriĭ vechimiĭ ne sînt marturĭ neîndoioşĭ despre adevĕrul acesta. Ĭată, spre exemplu, cum se exprimă Pollux despre *ἀποδι-*

δρασκίνδα, care nu era alt-ceva decât jocul nostru *d'a ascunsele* saŭ „d'a v'aţĭ ascuns“ : Unul dintre ceĭ ce se jócă se aşéḑă în mijlocul tovarăşilor şi, dela sine, îşĭ închide ochiĭ, afară numaĭ dacă vr'un altuĭ n'ar fi însărcinat să i'ĭ ţină închişĭ. Jucătoriĭ o ieaŭ la fuga (*ἀποδιδράσκουσι*) şi se răsipesc. Atuncĭ cel care e s t e (de rând, care s e f a c e), deschiḑênd ochiĭ, începe să'ĭ caute, ĭar dînşiĭ trebuĭ să'şĭ dea tóte silinţele ca să ajungă înainte de dînsul la locul hotărît (*ἐις τὸν τόπον τὸν ἐκεῖνον*)...“

La acest joc, copiiĭ rostesc o mulţime de recitative, unele obicĭnuite într'un loc şi altele în altul, din carĭ o samă resfrâng într'un mod fórte curios diferitele epoce din istoria Românilor : epoca fanariotică, epoca slavică, epoca tătăréscă, etc.

Aşa recitativul :

O pi | sec na | sec na | pi
kes tin | boli | na co | sti
tzan găr, | man găr
na caf | to
ti af | to be
len gher | buf!...

este o scălciare din grecesce :

ὅποιος ἔκλασε νὰ πιεῖ
καὶ σ' τὴν Πόλι ν'ἀκουσθῇ...

Tot la Grecĭ se referă recitativul :

Trântiĭ una, trântiĭ două,
trântiĭ, vere, pîn' la nouă :
trântiĭ féta Greculuĭ
pe malul Petreculuĭ.
Veni Grecul mânios
cu cuţitul ruginos :
— dă'mĭ, Voĭco, cheiţele
să'mĭ descuĭu lădiţele,
să'mĭ scot cununiţele,
să'mĭ cunun fetiţele!
— Vaĭ de mine, nu's la mine,
ci's la popa din Popescĭ
sus în casele domnescĭ,
unde fétă vacele,
unde ouă raţele...

Următorul recitativ pare a se referi la Italienĭ :

Eşĭ, fetiţă,
la portiţă,
că te-aştéptă T a l i o n,
Talion, fecior de Domn,
cu tichiă
de frânghiă,
cu pénă
de ciocârliă,
cu căruţa Raduluĭ,
cu cai 'mpĕratuluĭ,
cu bicĭul cumnatuluĭ
în mijlocul satuluĭ.
Dorobanţ, banţ,
clanţ!

E nu maĭ puţin interesant numele propriŭ T i b i ş cu femininul T i b i ş ó r a :

Musca mare treĭera,
a maĭ mică vîntura
două mere,
două pere,
două fuse daurele.
Mĕ duseĭ la Măgurele
cu rochiţa d'aurele.
Bou'n cincĭ,
bou'n cincĭ
după casa luĭ Tibiş :
Tibişóra,
Roşcodana.

Înriurirea slavică este învederată în recitativul :

Ije, ije
[mije, mije]
panimatca,
coţobeĭca,
cuţitele Domnuluĭ,
sabia curcanuluĭ,
limbiricĭ,
custuricĭ,
cioc,
boc,
trecĭ la loc!

unde „ije, ije“ este paleo-slavicul иже, ĭar „panimatca“ e polonul „pani matka“.

In fine, Tătariĭ ne întimpină în recitativul :

Cine s'o uïta
Să'ĭ sară ochiĭ
In putina cu boghiĭ,
Din par în par
Pîn' la uşa luĭ T ă t a r...

v. [11]·*A* (p. 35). —[2]·*Armaş*. — *Codomelc*. — [2]·*Joc*.

Ascunsóre (pl. *ascunsorĭ*), s. f.; cachette, guet-apens, affut. Locul unde cine-va stă a s c u n s pentru a nu fi vĕḑut saŭ pentru a năvăli pe furiş asupra cuĭ-va.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Jes. Nave VIII, 9:

Şi ĭ-au trimisŭ pre ei Iisusŭ, şi au mersu la *ascunsoare*...	Et misit eos Jesus, et iverunt ad i n s i d i a s...

Când însă se a s c u n d e cine-va saŭ ce-va numaĭ pentru a fi maĭ în pază, atuncĭ se ḑice maĭ bine a s c u n ḑ ĕ t ó r e.

I. Ruset, traducênd pe Molière (Sgârcitul, Buc. 1836) p. 21: „nu e maĭ puţină grijă ĭar de a nemeri în toată casa o a s c u n z ă t o a r e sigură, căcĭ pentru mine sipeturile îmĭ sînt bănuite, casele de fier n'au nicĭ o credinţă..."

I. Crêngă, Anecdotă (Conv. lit. 1883 p. 114): „moş Ion Rótă fiind ţĕran, cum v'am spus, deşi se'nvrednicise a fi acum pintre boerĭ, nu avea a s c u n ḑ ĕ t o r ĭ în sufletul seŭ..."

Costinescu, Vocab. I, 73: „A s c u n ḑ e t ó r e, colţ ascuns, maĭ puţin vĕḑut=recoin".

v. *Ascund*. — *-óre*.

Ascùnsul. — v. *Ascunsele*.

Ascunsùră (pl. *ascunsurĭ*) saŭ **ascunḑĕtură** (pl. *ascunḑĕturĭ*), s. f.; état de celui qui se tapit, qui évite d'être vu. Cuvînt rar întrebuinţat, fie sub o formă, fie sub cea-laltă.

Ascùt (*ascuţit*, *ascuţire*), vb.; aiguiser, affiler, rendre tranchant. Se ḑice de o potrivă: *ascut* şi *ascuţ*, *ascută* şi *ascuţă*. Se aude chĭar *ascuţesc*, ĭar la infinitiv: a *ascute*, alăturĭ cu: a *ascuţi*. „A face o armă, o unéltă de fer saŭ de lemn să tae, să înţepe; a da la tocilă" (Costinescu). Se întrebuinţéză fórte des despre ceĭa ce împunge, înţépă saŭ petrunde într'un sens figurat: pénă satirică, limbă muşcătóre, voce supţire pĕtrunḑĕtóre, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 1 b: „să'ş gătĭască armele şi să le *ascuţă*..."

Cantemir, Chron. II p. 239: „precum înpăraţiĭ asupra lor sabiĭa, aşé scriitoriĭ condeĭul îşĭ *ascut*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXIX:

Ascuţâră limba lor ca de şĭarpe...	A c u e r u n t linguam suam sicut serpentis...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 157): „Tótă jigania cumplită colţii âş tociĭa, şi toată pasirea rumpătoare pintiniĭ âş *ascuţĭia*; cucoarele cu bucĭunele bucĭuma, lebedele cântecul cel de pe urmă a morţiĭ cânta..."

Balada „Rusalin":

De ce *ascuţĭ* la cuţit?
Mie tare mĭ-e urît!...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 25).

Cântec poporan despre „Muĭerea rea":

Mĕ judecă cum ĭĭ place,
Traĭul cu oţet mi'l face,
Strigă şi'şĭ *ascute* glasul
De s'aude în tot césul...
(Marian, Bucov. II, 77)

A'şĭ *ascuţi* p i c ĭ ó r e l e = a rumpe la fugă, a fugi ĭute.

O poveste din Ardél: „Olariĭ se duc şi ĭeaŭ galbiniĭ, lasă calabalicul Catrineĭ pînă la cel din urmă cratiţ schĭop, î ş ĭ *ascut* p i c ĭ ó r e l e şi du-te! Pasă-

mi-te, n'aveaŭ poftă să dee faţă cu Vlad..." (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 810).

Inima se *ascute* = se ageresce, se face maĭ îndrăznéţă.

Urechea, Letop. I p. 124: „Stefan Vodă având inimă aprinsă spre lucrurĭ vitejeştĭ, ĭĭ părea că un an ce n'au avut trébă de războae, că are multă pagubă, socotind că şi inimile voinicilor în războaie trăind se *ascut*..."

Acelaşĭ, p. 114: „Crezănd Leşiĭ acela cuvănt, aŭ lăsat să hie pre îngăduinţa luĭ, şi s'aŭ întors; ĭar Bogdan Voda se *ascuţĭa* ca să'ĭ poată vâna unde ar pute; ce simţind aceste oameniĭ luĭ Alexandru Vodă, aŭ spus Leşilor să nu se încréză, ce să se păzéscă; ĭară Leşiĭ fiind de înşălăcĭune cuprinşĭ, nu băgară în samă..."

Bănăţenesce, a se *ascuţi* către cine-va, însémnă a'l amenința (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Lexicon Budan, 34: „Imĭ *ascuţ* dinţiĭ spre ce-va = aştept ce-va cu mare poftă".

Derivaţiunea luĭ *ascut* din latinul acuo saŭ chĭar din acutum, ca şi aceĭa a vorbeĭ „cuţit" din „culter" (Cihac, I, 18, 72), sînt nesce imposibilităţĭ fonetice. Maĭ bună ar fi etimologia din ex-acutum (Lex. Bud.), care cel puţin explică pe *s*; dar şi de acolo s'ar fi născut romănesce „săcut", nu *ascut*. După cum „cuţit" se trage dela „cute=lat. cotem", adecă o unéltă trecută prin cute, tot aşa de acolo vine şi *ascut*, — o derivaţiune indicată deja de d. Şaĭnénu (Dicţ. romăno-german p. 25). Ambele presupun un prototip latin vulgar: cotio (cotitum, cotire), de unde *ascut* prin forma ex-cotio saŭ ad-ex-cotio. Sensul fundamenţal al luĭ *ascut* este acela de a da o armă saŭ o unéltă pe cute.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 122: „cuţitul pre cute să *ascute* şi în simceoa briciuluĭ intorcându-să, părul peste simţire despică..."

Dosofteĭu, 1673, f. 84 a:

Ca dintr'un brič ascuţât pre cute.
Fač vicleşug şi 'nşelăcĭunĭ multe...

Expresiunile ca: „a se *ascuţi* prin resbóe", „a se *ascuţi* către cine-va", „limbă ascuţită", „respuns ascuţit" etc. se pot alătura cu figura ciceroniană: „iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant".

v. *Ascuţit.* — *Cuţit.* — *Cute.*

Ascùţ
Ascuţèsc } — v. *Ascut.*

Ascutélă. — v. *Ascuţitură.*

Ascuţire (pl. *ascuţirĭ*), l'infinitif d'ascut pris comme substantif: action d'aiguiser, d'affiler, d'affuter, aiguisement. Sinonim cu ascuţitură (Costinescu), care însă nu se ĭea în sens figurat, pe când *ascuţire* se întrebuinţéză maĭ adesea despre minte.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, pref. f. IX: „îngerĭasca istecĭune şi a minţiĭ *ascuţire*..."

I. Văcărescu, p. 293:

In el năravurĭ îndreptaţı,
Daţĭ *ascuţirĭ* la minte;
Podoabe limbeĭ voastre daţĭ
Cu Romănescĭ cuvinte...

v. *Ascut.* — *Ascuţitură.*

Ascuţìş. — v. [2]*Ascuţit.*

[1]**Ascuţìt,-ă**, part. passé d'ascut pris comme adjectif: aiguisé, affilé, tranchant, fin. Tăios. Inţepător. Pĕtrundĕtor. Când e *ascuţit* numaĭ vîrful unuĭ lucru, se dice sîmcelos saŭ sîmcelat.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 21 b:

Mĭ-am păzât drumul pre căĭ vărtoase,
Petrĭ-*ascuţâte* şi sâmceloase...

Ion Neculce, Letop. II p. 370: „paloşe simcelate în vărf, de amăndoă părţile *ascuţite*..."

Moxa, 1620, p. 371: „o, pizmâ! de începutŭ vrăjmaşe, fiarâ cumplitâ, tălharĭu, scorpie veninoasâ, şarpe muşcâtorĭu, segétâ fără fierŭ, suliţâ *ascuţitâ*, viaţâ fără pace, cătŭ rău faci şi căţi munceşti!..."

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIV:

...sâgeţâle tale 's *ascuţâte*...	...sagittae tuae acutae...

Coresi, 1577, ps. LI:

...ca bricĭu *ascuţitŭ* fapt'ai înşelâcĭune...	... sicut novacula acuta fecisti dolum...

Şĭapte taine, 1644, p. 102: „spatâ de îmbe părţile *ascuţitâ*..."

Dosofteĭu, 1680, ps. LVI:

Fiiĭ oamenilor, dinţiĭ lor arme şi sâgeţ, şi limba lor paloş *ascuţât*...	Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus...

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 117 a: „sabiĭa cĭa di înbe parţile *ascuţitâ*..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 4: „fulgerând nu ḑic cu fulgerele săbiilor celor *ascuţite*, ci numaĭ cu strălucirile uneĭ vieţĭ bune..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 50: „Şi s'aŭ scris la stégurĭ, maĭ mulţĭ fără de arme, că nu avea de unde 'şĭ maĭ cumpăra, că şi arcariĭ sfărşise arcele, săgeţile şi săhăĭdacele ce aŭ avut în dughenile lor, ce făcea suliţe din crengĭ *ascuţite* şi pârlite la vărf..."

Costachi Conachi, p. 100:

Ah! amarnică durere, despărţirea de amor!
Ce-o să mĕ fac? vaĭ de mine! nu pot scăpa, ş'oĭu să mor!..
Din inimă nicĭ că 'mĭ ese ghimpul acel *ascuţit*,
Ce mĕ gĭunghe, mĕ rănesce şi 'mĭ dă morţĭ fără sfîrşit!..

Cantemir, Chron. II p. 335: „condeile maĭ *ascuţite* decât sulele şi maĭ lungĭ decât suliţele..."

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 165): „şi *ascuţiţĭ* colţiĭ dulăuluĭ îndată toate oşĉoarele îĭ zdrumicară, şi toate măţişoarele îĭ deşirară..."

O satiră poporană din Bucovina:

Sluta e acuma 'n casă,
Aşeḑată după masă,
Cu dinţiĭ de chilimbarĭ
Ascuţiţĭ ca nesce parĭ,
Şi la faţă
Ca o raţă...
(Col. l. Tr. 1871 p. 43)

Moxa, 1620, p. 372: „cela ce avé cerbice ţapănâ şi trufâ ĭute şi cu limbâ *ascuţitâ*, elu se mue ca boul de jug..."

Eustratie Logofĕtul, 1632 (Col l. Tr. III p. 216): „limba cĭa mai supţire şi mai *ascuţitâ* de toate limbile ce să dzice elenéscă..."

„Are limbă *ascuţită* = il a la langue bien pendue" (Th. Codrescu, Dialogurĭ [7] p. 213).

A. Pann, Prov. II, 95:

O văduvă 'n vîrstă, bătrână, zbârcită,
Cu doĭ dinţĭ în gură, barba *ascuţită*,
Nas cât pătlăgéoa, la vorbă 'nţepată,
Cu ochiĭ cécâră, gura lăbărţată...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36: „vântul vivorât sau aerul tare clătit, tocmit şi frumos viersul muzicăĭ alcătuit, dela cât de *ascuţitele* la audzire urechi abătându-l, neaudzit âl face..."

Ibid. p. 150: „toată pasirea ĭute la zburat, toată jigania répede la alergat, şi toată dihania *ascuţită* la adulmecat, pururĭa gata şi fără préget să fie..."

Balada „Sócra şi nora":

Iată, măre, se 'ntâmpla
Că prin codri s'auḑĭa
Tropot mare şi pripit,
Chiot lung şi *ascuţit*...
(G. D. T., Poes. pop. 624)

Respuns *ascuţit*:

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 305: „acel răspunsŭ *ascuţit* a Domnului ce-i răspunsă că nu-i bine să ĭa pâiné cuconilorŭ şi să o dé căinilorŭ...“

Minte *ascuţită*, *ascuţit* la minte:

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 22 a: „frumoasă, întrégă, şi decât simcĭaoa bricĭului mai *ascuţită* şi mai ĭute minte...“

Legenda Sf-luĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 136): „el avé minté *ascuţită* şi în puţină vréme multă învăţătură învăţă...“

Cantemir, Chron. II p. 261: „Asan, om *ascuţit* la minte şi în lucrurile grele foarte isteţ...“; şi maĭ jos p. 281: „om foarte vitéz şi *ascuţit* la minte, orĭ la ce îşĭ puné gândul...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 46: „Nime în lume atâta de *ascuţit* la minte şi ĭute la giudecată a afla să poate, carile în toată alégerea negreşit şi nesmintit să fie...“

Urechia, Letop. I p. 190: „aŭ adus pre Ion Vodă, care era la minte *ascuţit* şi la cuvânt gata, şi se vedea a hire harnic nu numaĭ de Domniea acesteĭ ţerĭ, ce şi altor ţerĭ să hie cap şi maĭ mare...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 48: „fiind *ascuţit* la minte Deucalion, aŭ socotit pământul a fi mumă-sa...“

P. Ispirescu, Snóve[8] p. 89: „băiatul învĕţase carte pînă din sus de brâŭ, şi dascăliĭ îl lăudaŭ că este *ascuţit* la minte...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 272: „arată-te înnaltŭ întru viaţa bunătăţilor şi *ascuţit* întru ustenéle şi întru nevoinţe sufleteşti...“

Ibid. p. 57: „cu diavolii şi cu maĭ marele lor cu Veezevul, care e mai înfricoşat de toate făpturile, *ascuţit* şi mai ĭute...“

Cantemir, Chron. II p. 111: „Calvisie şi Petavĭe, *ascutiţĭ* a anilor istoriceştĭ sămăluitorĭ...“

v. *Ager.* — *Ascut.* — [2]*Ascuţit.* — *Isteţ.*

[2]**Ascuţìt** (pl. *ascuţite* saŭ *ascuţiturĭ*), s. n.; part. passé d'ascut pris comme substantif: tranchant, taillant, fil, pointe, piquant. Sinonim cu ascuţiş şi cu tăiş.

Legenda Sf-luĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 155): „sfântul apucă spata şi o lepădă jos, şi nemic nu se temu de *ascuţitul* spétei...“

Tot acolo o predică p. 198: „închiseră gura leilorŭ, stinseră târiĭa focului, scăpară de *ascuţitulŭ* spétei...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 903: „maĭ tăiosŭ decât toată sabiĭa cu doao *ascuţite*...“

O maximă d'ale vorniculuĭ Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Limba muĭeriĭ, cuţit cu doĕ *ascuţiturĭ*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

După acésta se'ntórce şi acest fel le grăi:
Ostaşĭ! Voĭ sciţĭ fórte bine că spre a ne birui
Alţĭ maĭ însemnătorĭ duşmanĭ înzădar s'aŭ ispitit,
Ce a săbiilor nóstre eĭ cercară *ascuţit*...

Balada „Toma Alimoş“:

Ĭa maĭ staĭ ca să'ţĭ vorbesc,
Pagubele să'ţĭ plătesc:
Pagubele cu tăişul,
Faptele cu ascuţişul...

(G. D. T. Poes. pop. 584)

v. [1]*Ascuţit.* — *Sîmcea.* — *Tăiş.*

[3]**Ascuţìt**, adv.; d'une manière tranchante ou piquante, finement. A judeca *ascuţit.* A vorbi *ascuţit.* A respunde *ascuţit.*

v. [1]*Ascuţit.*

Ascuţitòr,-óre, s. et adj.; celui ou

celle qui aiguise, qui affile etc., émouleur. Care a s c u t e, maĭ ales *ascuțitorul* de cuțite.
v. *Ascut.*

Ascuțitóre (pl. *ascuțitorĭ*), s. f.; pierre à aiguiser, queux. Sinonim cu c u t e și cu t o c i l ă.
v. *Cute.*

Ascuțitùră (pl. *ascuțiturĭ*), s. f.; aiguisement. Sinonim cu a s c u ț i r e. Cu acelașĭ sens se dice și a s c u t é l ă (Lex. Bud.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „la s i m c é groasă ca acésta, pré aspră piatră, multă și îndelungată *ascuțitură* să-i fie trebuit am socotit..."
v. *Ascuțire.*

Aselghìă, s. f.; luxure, débauche, libertinage. Grecul ἀσέλγεια, întrodus la Românĭ în secolul XVII. D e s f r â ŭ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 8 (f. 53 a): „mă temŭ că de oĭ zăbăvi cu svântulŭ botedzŭ, să nu mâ smintéscâ ĭarăș înpiedecătorĭulŭ să mă ducâ la *aselghiĭa* cĭa dintâĭ..."; ĭar la margine ca scoliă: c u r v i ĭ a.
v. *Aselghicesc.—Aselghicĭune.*

Aselghicèsc,-éscă, adj.; luxurieux, débauché, déréglé. D e s f r î n a t.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 16 a (Ep. Petri I, IV, 3):

...petrecând în necurățăĭ *aselghicești*, pohte, vinăriĭ, mâncaturĭ...	...ambulaverunt in l u x u r i i s, desideriis, vinolentiis, comessationibus...

ĭar în contextul grecesc: „ἐν ἀσελγείαις".
v. *Aselghiă.*

Aselghicĭùne (pl. *aselghicĭunĭ*), s. f.; luxure, debauche, libertinage. O românisare a greculuĭ a s e l g h i ă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 b): „[împărățândŭ Iulianŭ], Elliniĭ ce era într'o hire cu dânsul, nu numaĭ făcând pângărite *aselghicĭuni* cu dânsul să gătiĭa pre eiș zăgnĭată foculuĭ vĭacnicŭ, ce încâ siliĭa și pre creștini să facâ lucru spurcatŭ ca acela..."
v. *Aselghiă.*

Asème.—v. **¹·Asemene.**

¹·Asèmene, adj.; égal, pareil, semblable. „*Asemene* = o b l u, n e t e d, u n u c a ș i a l t u" (Lex. Bud.). Din latinul a s s i m i l e m=a d - s i m i l e m, cu trecerea luĭ *l* în *n* (cfr. Miklosich, Lautl. Consonantismus I p. 51), o trecere care se află și la Francesĭ în burguinionul s e m n a i=s i m i l a r e (Littré, v. sembler). In graĭul rotacistic al Moților: *asemerea* (Frâncu-Candrea, Româniĭ din munțiĭ apusenĭ p. 85). Moldoveniĭ rostesc maĭ mult *asemine* și *asămine.* Din causa invariabilitățiĭ sale la gen și la numĕr, *asemene* îșĭ asociază fórte des în graĭu, ca și când ar fi un adverb, pe emfaticul *-a*: *asemenea.*

În fabula luĭ Donicĭ „Bărbatul cu treĭ femeĭ", cuvîntul ne întimpină de patru orĭ:

Un om posnaș aŭ fost schimbat
Vr'o treĭ femeĭ cu cununiĭ,
Fiind tustrele încă viĭ.
Dar acolo era un aspru împĕrat,
La care cum aŭ mers *asemine* sciință,
Aŭ și găsit de cuviință:
Ca pentru așa faptă
Pe om să 'l de subt judecată;
Ĭar spre maĭ aspră înfrînare
Judecătorilor aŭ pus el înainte
Să fie cu luare-aminte
Și să închipuéscă pedépsa cea maĭ mare
Uneĭ *asemine* de pildă ră urmare,

Că la de împotrivă, el hotărît era
Pe toţĭ a'ĭ spînzura.
(*Asămine* un împărat
Nicĭ pe la noĭ n'ar fi stricat.)
Judecătoriĭ vĕd că nu'ĭ de şuguit;
Să hotărêscă drept eĭ mult s'aŭ sirguit;
Şi numaĭ Dumneḑeŭ de sus i-aŭ luminat,
Căcĭ socotinţa lor acésta aŭ urmat:
„Ca omuluĭ să de femeile tustrele,
„Indatorindu-se de a trăi cu ele".
Norodul însă s'aŭ mierat
Pentru *asemine* pré slabă hotărîre...

unde este maĭ cu sémă remarcabilă inversiunea curat poporană: „*asemene* u n împĕrat" = „u n *asemene*..."

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 101): „săvărşăndu-se toată zidiré mănăstirii [Hurezul] şi cu céle ce înprejurul ei sănt, şi dănd laudă lui Dumnezeu cu bucurie multă, nevoitu-ne-am ĭarăş cu *asemene* osărdie de am împodobit sfănta casă .."

Axentie Uricar, Letop. II p. 174: „Acéstă carte şi altele *asemine* scriea la Nicolaĭ Vodă..."

Asemene se construesce obicĭnuit cu dativul: *asemene* c u ĭ, saŭ cu prepositiunea c u: *asemene* c u ce.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 467): „aceĭa's fiii lu Dumnedzeu şi *asĭamene* c u îngerii..."

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „svrédelŭ sau toporŭ sau fune sau alte multe *asémenĭa* a c e s t o r a..."

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 247: „de să va fi şi smintit elŭ singurŭ cu multe lucruri fără de ispravă, cu măncări, băuturi şi altele *asémene* a c e s t o r a, ucigătorĭulŭ totŭ se va certa ca unŭ vinovatŭ..."

Silvestru, 1651, ps. CXIII:

Asémenĭa să le fie l o r carii fac pre eĭ, şi toţ ceĭa ce să nădăjduesc întru ei...	S i m i l e s illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis...

Axentie Uricar, Letop. II p. 145: „aŭ mers cu fermanul ce se scosăse dela Impărăţie, ca unde vor găsi Moldovenĭ robiţĭ să fie volnicĭ a-ĭ lua; scos'aŭ şi dela Hanul ĭarlăc *asemine* c u fermanul împărătesc..."

A. Văcarescu p. 22:

Firésca ta frumuşeţe
Nu se află'n alte feţe;
Tu eştĭ ună între toate,
Asemene 'ţĭ nu se poate...

Une-orĭ se ḑice d e *asemene* saŭ d'*asemene*, fără a trece în adverb.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXX:

...Dumnedzăule, cine'ĭ *dĭasĭamene* ţie...?	...Deus, quis s i m i l i s tibi?...

Ibid. ps. CXXXIV:

Désĭamenĭa lor facă-să carii îĭ facŭ pre înşiĭ...	S i m i l e s illis fiant qui faciunt ea...

Dar acéstă asociaţiune cu d e ne întimpină numaĭ în sens adjectival, pe când verbul e tot-d'a-una fără d e —, bună-óră ibid. ps. LXXXVIII:

Că cine întru nuor să să a s ĭ a m e n e Domnuluĭ, să să facă *désĭamenĭa* cu Domnulŭ...?	Quoniam quis in nubibus a e q u a b i t u r Domino, et qui s i m i l i s erit Domino...?

In Liturgiar, 1683 (slujba mareluĭ Vasilie, f. 29 a), Dosofteĭu nu se sfiesce chĭar de a reduplica pe d e: „Cela ce ĭaste icoană bunătăţăĭ tale, pecĭate d e d e-*asĭamenĭa* în sineşŭ arătând pre tine tatăl..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „Iubiré dară cătră cel şie d e *asémené* va să arăte neĭubiré cătră cel şie nu *désémené*..."

In gura poporuluĭ şi 'n vechile texturĭ *asemene* saŭ amplificatul *asemenea* este invariabil la gen şi la numĕr. In literatura modernă însă, prin analogiă

cu alţĭ adjectivĭ în —*e*, se pune la plural *asemenĭ*. Ambele forme sînt de o potrivă bune.

Zilot, Cron. p. 6:

Se aflară şi d'aicea *asemenea* rîvnitorĭ
Şi cu dînsul împreună pe o cale călătorĭ...

A. Pann, Prov. I, 62·

...în loc să se apuce de negoţ saŭ meşteşug,
Eĭ, p'alţĭ *asemenĭ* cu dînşiĭ găsind, fac prieteşug...

A face *asemene* cu pămîntul = a dărîma de tot o cetate, o întărire, o casă, „raser".

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 195: „casele Agăĭ Enachi, ce era în Iaşĭ făptură de Ţarigrad lăngă Bărnovskie, le aŭ făcut *asemenea* cu pămîntul..."

La Ioan Viski din Haţeg, 1697 (Transilvania, 1875 p. 152) se află o formă scurtată *aseme*, şi tot acolo verbul asemez în loc de asemenez. Acéstă scurtare este pe deplin analogă cu forma nime lîngă nimene saŭ pretutinde lîngă pretutindene.

Fără prepoziţionalul *a-*, semene, saŭ maĭ bine semen, nu însemnéză „semblable", ci „prochain, du même genre": semeniĭ meĭ pot să nu fie *asemenea* mie. Omul alb şi omul negru, cel bun şi cel reŭ, sînt semenĭ, dar nu sînt *asemenea*.

v. ²·*Asemene*.

²·Asèmene s. **d'asèmene**, adv.; pareillement, également, semblablement, de même, de la même manière. Materialmente este acelaşĭ cuvînt cu adjectivul asemene. Maĭ adesea îşĭ asociază în graĭu pe emfaticul *-a*: *asemenea*. Sinonim cu aşijdere, „tot aşa, cu acelaşĭ chip, cu aceĭaşĭ mĕsură, d'o potrivă" (Costinescu). In oposiţiune cu aimintre.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 449): „stau înpăraţii cu voinicii, mişeii cu bogaţii, bătrânii cu tinerii, şi toţi *asemene* vor sta..."; ibid. p. 454: „bogaţii şi mişeii, şi vor sta toţi *asemenele*...", unde e fórte interesantă forma amplificată *asemenele*, cu -le prin analogiă ca în opusul „aimintrele".

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 82 a: „eştĭ de-atocma şi de-*a·sĭamenĭa* şi într'un scaunŭ cu părintele..."

Şĭapte taine, 1644, p. 310: „a doo ĭaste *asémenĭa* aceştiĭa ağunul, a treĭa ĭarăşŭ tot într'un chipŭ ağunul dela bogoĭavlenie..."

Deosebirea de sens între *asemene* şi într'un chip se vede bine în următorul text:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 26: „într'un chip le dărui lor suflet înţelept şi fără moarte, şi într'un chip *asémené* le déde toată ĉastă lume văzută şi ce e întru ĭa; şi *asémenĭa* e lor un cerĭu acoperemănt, soarele şi luna o luminare e întru casa lor şi pămăntul li e masă; şi ploaĭa *asémené* li se varsă celor direpţi şi celor păcătoş..."

Moldovenesce se rostesce maĭ ales *asemine* saŭ *asămine*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 122: „de pre la alte mănăstirĭ ce aŭ maĭ rămas oamenĭ neprădaţĭ şi nejecuiţĭ, după eşitul Tătarilor n'aŭ maĭ întărziat cu şederea, temăndu-se să nu paţă *asemine*..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 22: „Cariĭ n'avea să dea, îĭ lega la puşce, şi'ĭ ungea cu miere ca să'ĭ mănânce muştele, şi nu numaĭ boĭerilor făcea acéstă strimbătate, ce şi giupăneselor lor *asemine*..."

Acelaşĭ p. 30: „Venit'aŭ Antioh Cantemir Vodă la scaunul domnieĭ Moldoveĭ, om tânăr ca de 24 anĭ, si-

litor spre bună chiverniséla ţăriĭ, şi se nevoĭa ca să se facă *asemine* următor tătăni-săŭ la dreptate..."

Axentie Uricar, Letop. II p. 149: „s'aŭ spăĭmăntat şi aŭ plecat fuga, *asemine* aŭ făcut şi alte capete..."

Când se alătureză doĕ lucrurĭ, *asemene* se construesce de o potrivă bine cu c a şi cu c u.

Amiras, Letop. III p. 103: „aŭ luat şi dela boĭerĭ, şi dela mănăstirĭ, şi dela toate breslele desătine *asămine* ca dela ţăranĭ..."; ĭar maĭ jos, p. 150: „dănd desătina *aseminea* c u ţaraniĭ..."

Sensul luĭ *asemene* se întăresce prin t o t.

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 305: „La Sfăntul Vasilie, la Sfăntul Botez şi la Sfintele Paştĭ t o t *asemene* se păzĭa rănduéla meselor Domneştĭ..."

Forma *asămine* se aude şi'n Ardél:

Toţĭ îmĭ plécă la bătae
Între sunet de cimpoae,
Căte şas' alăturea,
Căte patru-*asăminea*...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 77)

v. [1]·*Asemene.* — *Aşijdere.*

Asémĕn (*asemĕnat, asemĕnare*), vb.; comparer, égaler, rendre semblable, trouver semblable, assimiler. Latinul a s s i m i l o, trecut şi'n limbile romanice occidentale, în carĭ însă el s'a confundat cu a s s i m u l o, de unde în francesul a s s e m b l e r saŭ în italianul a s s e m b r a r e s'a păstrat chĭar înţelesul latinuluĭ s i m u l, ceĭa ce la Românĭ nu s'a întîmplat. Alăturea cu *asémĕn* circuléză în graĭu *asemenez*. Poporul rostesce maĭ obicĭnuit: *asamăn, asamănă.*

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826, pref.: „cum putém, ochi având să nu văz, văzând să nu ĭau a-minte, luând aminte să nu *asémăn*, *asemănând* să nu judec..."

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Iată că umblând haĭduciĭ peste un moşnég aŭ dat,
Gărbovit de bătrâneţă, într'un toĭag răzemat;
A sa barbă ca zăpada, a'luĭ plete argintiĭ,
Faţa luĭ cea cuviósă, ochiĭ seĭ măreţĭ şi viĭ.
Îl *asémĕnă* că este îngerul ocrotitor
Al acelor pustiĭ sate, saŭ duhul tănguitor...

Asémĕn se întrebuinţéză maĭ ales sub forma reflexivă, construindu-se cu dativul saŭ cu preposiţiunea c u.

Cu dativul:

Silvestru, 1651, ps. CI:

Asămănaĭu-mă pelicanuluĭ pustieĭ...	Similis factus sum pelicano qui habitat in solitudine...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XXXIX:

...nu'ĭ cine să să *asĭamene* ţie...	...non est qui similis sit tibi...

Ibidem, ps. XLVIII:

... s'au adaos dobitoacelor celor fără minte şi s'au *asămănat* lor...	...comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis...

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 15 a: „să *asamână* omulŭ porcilorŭ..."

Ibid. f. 226 a: „a nimică altă nu să *asamână* isprâvile noastre într'ačastâ lume numai fumului..."

Ibid. f. 361 a: „ačastâ lume să *asamănâ* unii sâri, că dzua lucrâtorii lucrédzâ şi rabdâ nâduvulŭ şi gerulŭ, ĭarâ déca vine sara, atunce ei să odihnescŭ..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 170): „pizma îndelungată calului sirĭap şi nedomolit să *asamănă*, carile ca pe cel de pe dânsul să lépede, întâĭ pe sine de mal să surupă..."

Cu preposiţiunea cu:

Moxa, 1620, p. 361: „acesta [Traianŭ] încă zicĭa: cade-se înpăratului a se *asămâna* cu răbdarĭa lui Dumnezeu..."

Pravila Moldov. 1646, f. 156: „somnulŭ să *asamănâ* cu moartĭa..."; şi maĭ jos f. 157: „dragostĭa să *asamănâ* cu beţiĭa..."

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 8 a: „au *asameni*-te cu ceĭa-lalţĭ oameni? căci ca tine cine ĭaste?..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 34: „se *asămăna* cu Edicula ce este la Ţarigrad; şi cum aceĭ ce încap la Turcĭ de 'ĭ închid la Edicula nu maĭ aŭ nădejde de viéţă, aşa şi aice în ţară la noĭ era acel turn a bisericeĭ curţeĭ domneştĭ..."

Construcţiunea cu dativul şi cu preposiţiunea cu ne întimpină une-orĭ în aceĭaşĭ frasă, ca un mijloc de varietate sintactică.

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 454, Cantic. VII, 7:

Aĉasta e mărimé ta: *asămănaşi*-te finiculuĭ şi ţâţele tale cu strugurii...	Haec magnitudo tua: similis facta es palmae, et ubera tua botris...

unde lătinesce se construesce numaĭ cu dativul: „palmae", „botris", ca şi în contextul grec: „*τῷ φοίνικι*", „*τοῖς βότρυσιν*".

Ca verb neutru, *asémĕn* funcţionéză în loc de sémĕn.

„Lupul *asémĕnă* tare câneluĭ, — în care sens se dice şi simplu: lupul sémĕnă cu cânele"(L. M.)

Donicĭ, Antereul luĭ Arvinte:

Că antereul luĭ era acum pré scurt
Şi nu *asămăna* nicĭ cu un bun mintén...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 281: „Pănă aice am însemnat aceste căte arată, care şi noĭ multe cu ochiĭ nu le-am văzut, dar după auzul unora şi altora cariĭ *asămăna* că le-aŭ văzut cu ochii lor..."

Cu acelaşĭ sens, dar reflexiv, la Zilot, Cron. p. 5:

Să dic că nu vrea mândria, ci vrea blând a se purta?
Acésta pré peste fire, că Domn nu s'*asemăna*..

unde: „Domn nu s' *asemena*" este pentru: „nu semĕna a Domn".

Forma *asemenez*:

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 11 (f. 14 a); „împărăţăĭa cerĭuluĭ să *asâmenédzâ* cu dzĭace fĭate..."

Costachi Conachi, p. 221:

Tu singur eştĭ tot în lume.... Leandre, de-aĭ aduna
Tótă dragostea, tot focul ce sîmte inima ta,
Nu veĭ puté nicĭ o dată să mi te *asemineẓĭ*...

Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Asemenedz.* Comparo. Similo".

La Ioan Viski din Haţeg, 1697 (Transilvania, 1875 p. 152), ne întimpină scurtatul *asemez*.

Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II p. 120): „nu vă *asemărareţi* loru...", înfăţişéză rotacismul şi tot-o-dată pe archaicul imperativ negativ.

v. [1,2]*Asemene.* — *Asemĕnare.* — [1]*Sémĕn.* — *Răduc.*

Asemĕnàre (pl. *asemĕnărĭ*), s. f.; l'infin. d'asémĕn pris comme substantif: ressemblance, similitude, comparaison, conformité. Represintă ca substantiv tóte sensurile verbuluĭ asémĕn. Sinonim cu asemĕnătură.

Ioan din Vinţi, Molitvenic 1689, f. 114 a: „Pre chipulŭ tăŭ şi pre *asămănare* zidit'aĭ dintăĭu pre omŭ..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 267): „sympathia fiica *asămănăriĭ* ĭaste şi den dragoste să naşte..."

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 70: „Aşa ĭaste şi viĭaţa noastră, tot cu frică, totŭ cu grije, să nu să păgubéscă, să nu-ĭ vină perire dincoace sau dincolo, să nu cadă într'acesta sau într'acela păcatŭ, să nu să biruĭască de rău, să sécere sămintăle fapteloră sale celorŭ bune. O *asămănare* voĭ spune, ca maĭ luminatŭ să puteţĭ acésta cunoaşte. Au fostŭ unŭ oraşĭu mare etc."

Alecu Văcărescu, p. 41:

Vĕḑênd ast-fel de răbdare
Făr d'avé *asemĕnare*,
Şi să miră cum nu pier...

Costachi Stamati, Muza I p. 346:

Filosofiĭ grecĭ aŭ ḑis că treĭ rele sînt
Pe acest pămînt:
Femeea rea, focul şi Mare,
Care rele
Intre ele
Aŭ mare *asemĕnare*...

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, IV: „Adevĕrat, nu e nicĭ o *asemĕnare* între voĭ amîndoĭ; capul teŭ e de poet şi al luĭ de oştén..."

In munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ se ḑice „p o t r o z, *asemeninţă*=a s e m ĕ n a r e" (Foişóra din Sibiĭu 1886 p. 5).

v. *Asémĕn.—Răducere.*

Asemenèz.—v. *Asémĕn.*

Asemĕnàt,-ă, adj.; le part. passé d'a s é m ĕ n pris comme adjectif: ressemblant, comparé, conforme. Care se a s é m ĕ n ă cu ce-va saŭ cu cine-va. Nu se ḑice maĭ nicĭ o dată, fiind înlocuit prin a s e m e n e.

v. *Asémĕn.— Asemĕnător.— Asemuit.*

Asemĕnătòr,-óre, adj. et s.; ressemblant, conforme, qui ressemble, qui fait ressembler. Cuvînt fórte rar întrebuinţat.

Antim, Predice p. 199: „să căştigâm darul teŭ, pentru căcĭ acesta însuşĭ având numele teŭ se face *asămănător* desevărşit bunătăţilor tale..."

v. [1,2]*Asemene.—Asémĕn.*

Asemĕnătùră (pl. *asemĕnăturĭ*), s. f.; ressemblance, similitude etc. Sinonim cu a s e m ĕ n a r e.

v. *Asemĕnare.*

Asemenìnţă.—v. *Asemĕnare.*

Asemèz.—v. *Asémĕn.*

Asemuèsc (*asemuit, asemuire*), vb.; assimiler, comparer. Sinonim cu a s é m ĕ n, după analogiă cu care s'a şi format din s e m u e s c, singur întrebuinţat în vechile texturĭ.

Glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 301): „S e m u e s c, aleg cu cugetul, judec, socotesc".

Omiliar dela Govora, 1642, p. 97: „ĭaste soarele lumină în făpturile céle văzute, şi veselie în toate némurile, şi cunoaştere şi s e m u i r e celora ce's într'însul..."

S e m u e s c însemna de'ntâĭu numaĭ „examiner", derivând din „samă = lat. examen"; el s'a confundat apoĭ cu s é m ĕ n, bună-óră în expresiunea: „te s e m u e s c cu cutare=te a s e m ĕ n e z cu cutare", ĭar maĭ mult încă prin forma amplificată *asemuesc*, devenită chĭar sinonim cu a s é m ĕ n.

Zilot, Cron. p. 56:

Dar hoţiĭ fiind mulţĭ şi îndârjiţĭ pré fórte,
Nimic nu s'aŭ sfiit că póte fi şi mórte,
Ci tare-aŭ năvălit asupră-le, săraciĭ:
Nicĭ unul n'a rĕmas, pre toţĭ i-aŭ perdut draciĭ,
Şi hĭare să le ḑic, aspide veninate,
Că nu s'*asemuesc* cu óameniĭ la fapte...

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826 p. 77, vorbind despre Belvedere din Viena:

„Alte odăĭ cu mulţime de organe în multe felĭurĭ din vremé cé veche, ce ĭar nu se *asemuesc* cu céle de acum, decât numaĭ bucĭumul şi flueraşul cĭobanuluĭ...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 33: „...Poetul nu află, în puternica luĭ închipuire, alte imaginĭ maĭ potrivite spre a descrie pe aceĭ nenorocițĭ, decât a'ĭ *asemui* când cu şire de melancolicĭ cocorĭ, când cu stolurĭ zăpăcite de graurĭ...“

In epoca fanariotică se întrodusese cu acelaşĭ sens forma *asemăluesc*, citată de Cihac (II, 525), cu o lungire anormală întocmaĭ ca în „preţăluesc“ în loc de „preţuesc“.

Despre fusiunea luĭ a s é m ĕ n cu s a m ă şi despre raportul ambilor către unguurescul s z á m, a se vedé studiul meŭ în Columna luĭ Traĭan, 1883 p. 22—30.

v. *Asémĕn.* — *Semuesc.* — *-luesc.*

Asemuìre (pl. *asemuirĭ*), s. f.; l'infin. d'a s e m u e s c pris comme substantif: ressemblance, similitude. Sinonim cu a s e m ĕ n a r e şi cu a s e m ĕ n ă t u r ă.

Zilot, Cron. p. 53:

Vedeţi céstă cădere
A ţĕriĭ şi durere
A sufletuluĭ meŭ;
Pentru a eĭ peire
Ce n'are-*asemuire*
Cu cât am cetit eŭ...

v. *Asemuesc.* — *Semuire.*

Asemuìt,-ă, adj.; part. passé d'a s e m u e s c pris comme adjectif: pareil, semblable. Sinonim cu a s e m ĕ n a t şi maĭ ales cu a s e m e n e.

B. De la Vrancea, Sultănica p. 107: „Noriĭ posomorîţĭ burniţaŭ peste tótă mahalaua, înnecând casele într'o atmosferă grea, fumurie şi împufată, *asemuită* cu aburiĭ ce plutesc a-lene pe d'asupra bălţilor...“

v. *Asemuesc.* — *Semuit.*

Àsen. — v. *Asin.*

Asén. — v. [2] *Asan.*

A-séră, adv.; hier soir. Din s é r ă cu preposiţionatul a=ad. Insemnéză: s é r a de ĭerĭ, în oposiţiune cu a l a l t ă-s é r ă „avant-hier soir“ şi cu a s t ă-ș é r ă saŭ d e - s é r ă saŭ maĭ bine a s t a r ă „ce soir“, pe când d e - c u-s é r ă indică numaĭ începutul uneĭ acţiunĭ într'o séră óre-care, „depuis le soir“, bună-óră în proverbul:

D e - c u - s é r ă a plecat
Şi în tindă s'a culcat.
(Pann, I, 82).

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 449: „plângeţi după mine, fraţilor şi soţii miei şi gintul şi cunoscuţii mei, că până *a-seră* a l a l t a-s é r ă cu voi grăiĭa, şi de năprasnă-mi vine şi 'mi sosi časul de mortĭa...“

Anton Pann, Prov. I, 118:

De făceam *a-séră* ca tine şi eŭ,
Nu era să'mĭ fie a s t ă d ĭ aşa greŭ...

Doĭnă moldovenéscă:

Ardă'l focul de bărbat!
A venit *a-séră* bét
Şi de mine s'a legat!...
(Alex., Poes. pop. [2] 361)

Altă:

Asară ş'a l a l t ă - s a r ă
M'am culcat pe prisp'afară
Pe-o pernuţă de bumbac,
Ca să'mĭ puĭ mâna sub cap
Şi să mĕ'ntrebĭ de ce zac...
(Elena Sevastos, Cânt. moldov. 149)

Cântec din Ardél:

A-sară fuseĭ fecĭóră,
Mĭadă-nópte nevestióră...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 28)

v. *Astară. — De-cu-séră.*

Aseuèsc
Aseuìnţă } — v. *Alseŭ.*

Asfinţèsc *(asfinţit, asfinţire)*, vb.; se coucher (du soleil, de la lune, des astres). Sinonim cu a p u n saŭ s c a p ă t. Se întrebuinţéză numaĭ la a treĭa persónă, şi maĭ ales când e vorba despre sóre.

Balada dobrogénă „Mihnea-Vodă“:

Pîn era sóre 'n chindie
Remase Tătarĭ o mie;
Nicĭ sórele n'*asfinţĭa*,
Şi Tătariĭ se sfirşĭa...
(Burada, Călĕt. p. 210)

Alexandri (Poes. pop.[2] 12): „balauriĭ sînt tot-d'a-una învinşĭ de către Feţĭ-frumoşĭ şi tăĭeţĭ în multe bucăţĭ, carile cércă a se împreună până ce *asfinţesce* sórele...“

La Bolintinénu, Cerbul, în loc de „sóre“ se pune ḑ i:

Cerbuleţe, maĭ privesce
Sórele ce pere 'n norĭ,
Căcĭ cu ḑ i o a ce-*asânţesce*
In lungĭ dorurĭ aĭ să morĭ...

Despre lună, Costachi Stamati, Muza I p. 107:

Dar el nicĭ că s'a trezit,
Şi l u n a a *asfinţit...*

Ibid. p. 256:

L u n a *asfinţesce*, fraţiĭ adormiră
Toţĭ pe la chiliĭ...

Despre stele:

„Poporul ḑice că stelele *asfinţesc* diminéţa şi resar séra“ (T. Constantinescu, Brăila, c. Latinu).

E cĭudat că Cihac (II, 338) desparte pe *asfinţesc* atât de s f î n t = slav. свѧтъ (polon. swięty, litv. sventas, gotic svinths) precum şi de s â n t=lat. sanctus, derivându'l din slavicul свѣтъ „lumină“. De'ntâĭu, a s f i n ţ i r e este tocmaĭ disparițiunea lumineĭ, adecă nelumină. Al doilea, nasala în românul *asfinţesc* e organică, ĭar în slavicul s v ĕ t ŭ nasală nu există. Este pe deplin o etimologiă ca „lucus a non lucendo“!

Legătura luĭ *asfinţesc* cu s f î n t saŭ cu s â n t e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă seriósă. Cuvîntul însemnéză literalmente: „a d s a n c t o s abeo“ saŭ „a d s a n c t u m abeo“, „se sanctifier“, „devenir saint“. D. Şaĭnénu (Semasiologia p. 36), vorbind despre epitetul poporan „s f î n t u l sóre“, „s f î n t a lună“, observă fórte bine: „Acest epi„tet explică în acelaşĭ timp şi pe ver„bul s f i n ţ e s c, *asfinţesc* în sens de a „apune despre sóre saŭ lună. Intr'o „doĭnă ardelénă (Jarník-Bărsénu, 15):

Şi de dragul dumitale
Scie chĭar şi s f î n t u l s ó r e,
Că la tine când privesce,
Stă şi nu maĭ *asfinţesce.*

„În balada „Inelul şi năframa“ (Ale„xandri, p. 21):

Şi pe dînsul l'a zidit
În altar la r ĕ s ă r i t,
Pe ea 'n tindă l'a s f i n ţ i t.

„Acéstă scăpătare saŭ mórte apareută „a sóreluĭ, acéstă s f i n ţ i r e, o expri„mă Albanesiĭ prin „perănduem“ (din „perăndi «Ḑeŭ»=lat. «imperantem») li„teral „a împărăţi“: „dile perendóne= „sol occidit“, ca şi neo-grecul βασιλέυω „a apune“ literal „a domni“. V. Mi„klosich, Alb. Forsch. II, 32“.

Intre terminologia română şi între cea romaică ne întimpină, negreşit, o strînsă înrudire semasiologică. Neo-grecul „ἐβασίλευσεν ὁ ἥλιος=a *asfinţit* sórele", „τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλίου=a s f i n ţ i r e a sóreluĭ", „ὁ βασιλεμένος ἥλιος = sórele a s f i n ţ i t" corespunde maĭ cu samă cu locuţiunea românéscă poporană: „sórele e î n s c a u n când apune" (Preut G. Rarinca, Tecucĭu, c. Torcescĭ). Dar nu numaĭ o strînsă înrudire, ci o aprópe identitate se cuprinde între albanesul „sórele se d u m n e d̦ e e s c e" şi românul „sórele *asfinţesce*", în carĭ ambele ni se înfăţişéză „apusul" ca o regiune unde locuesce D̦eul cu sfinţiĭ. In albanesul p e r n d i se ascunde maĭ curând latinul „parentem" decât „imperantem". Noţiunea de „imperans" se exprimă albanesce prin „zot", şi numaĭ se asociază, ĭar nu se identifică cu acea de „deus": „zoti Perndia", ca la noĭ „Dumne-d̦eŭ =Dominus-Deus". Apoĭ precum românesce se d̦ice la occident — a s f i n ţ i t, tot aşa albanesce occidentul se chĭamă p e r n d o n, de ex.: ku vete? tek perndon = încotro te ducĭ? spre a s f i n ţ i t (Hahn). In scurt, terminul albanes şi cel românesc se întâlnesc în tóte accepţiunile lor. Noţiunea de sanctitatea occidentuluĭ era la noĭ atât de înrădăcinată, încât popa Grigorie din Măhacĭu, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 201 sqq.), traducênd o legendă slavică despre Avraam, şi-a permis a adăuga în ea dela sine că îngeriĭ locuesc „la apusul sóreluĭ". Ideĭa e cu totul ne-creştină. La creştinĭ Resăritul este regiunea cea sfîntă, ĭar Apusul numaĭ în anticitatea elenică era privit ca sfînt (cfr. Vinet, Paradis profanes, în Revue de Paris 1856, 15 janv.; Welcker, Kleine Schriften 1845 t. 2: Die homerischen Phaeaken; etc.). *Asfinţesc*, slavisat dintr'o formă anterióră a s â n ţ e s c, este la Românĭ, ca şi „dile perăndóne" la Albanesĭ, un rest paganic din acea epocă pre-creştină când la Apus eraŭ „οἱ Μάκαρες", Hesperidele, Elysiul, Atlantida, în Omer, în Esiod, în Platone...

v. *Sóre.*—*Sânt.*—*Sfînt.*—*²·Sfinţesc.*—*Resbun.*

Asfinţire, s. f.; coucher des astres. Sinonim cu a p u s saŭ a p u n e r e şi cu a s f i n ţ i t.

Costachi Conachi, p. 218:

De-abĭa zorile lucesce, şi doresc de *asfinţire*,
Pentru că, şi d̦i şi noapte, inima mea 'ĭ în clătire...

v. *Asfinţesc.*—*Asfinţit.*

¹·Asfinţit,-ă, adj.; part. passé d'a s f i n ţ e s c pris comme adjectif: couché (des astres). A p u s. S c ă p ă t a t. Sórele *asfinţit*, luna *asfinţită*, stele *asfinţite*.

v. *Asfinţesc.*—*²·Asfinţit.*

²·Asfinţit, s. m.; part. passé d'a s f i n ţ e s c pris comme substantif: 1°. coucher des astres; 2°. ouest, couchant, occident. A p u s. S ó r e - a p u n e. S c ă p ă t a t. Partea ceruluĭ unde a s f i n ţ e s c e sórele şi partea d̦ileĭ când a s f i n ţ e s c e. In oposiţiune cu r e s ă r i t.

Un bócet din Moldova:

Merge dela r e s ă r i t
Şi pînă la *asfinţit*...
(Burada, Inmormînt. p. 121)

Costachi Negruzzi, Aprôdul Purice:

Sórele-acum cu mărire se pleca cătr' *asfinţit*,
Luminând câmpul acela de cadavre coperit...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 458): „Atuncĭ dracul se

cră cesce c'un piciôr la *asfințit* și cu unul la r e s ă r i t..."

Cântec din Moldova:

Cine 'mĭ stă și tăbăresce,
Cine 'mĭ stă de poposesce
La movilĭ între hotare
Pre la *asfințit* de sóre?...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 50)

A. Vlăhuță, Nuvele p. 126: „aștep-tându'șĭ cu liniște, ca pe-un *asfințit* de sóre, césul de vecĭnică odihnă..."

Ibid. p. 179: „In zarea *asfințituluĭ* străjuesc codriĭ arămiĭ, și din văsduh se lasă o liniște grea, posomorîtă și rece..."

In loc de „sórele a s f i n ț e s c e" se ḑice adesea: „sórele d ă î n *as-fințit*".

P. Ispirescu, Legende p. 34: „Când se trezi bine din cugetările luĭ, veḑu că sórele d ă î n *asfințit*..."

Acelașĭ, Snóve p. 51: „Sórele d e-d u s e î n *asfințit*, când un călĕtor a-junsese într'un sat..."

O credință poporană:

„Dacă cine-va calcă pe raḑele res-pândite pe pămînt de sóre când e la *asfințit*, se îmbolnăvesce de piciôre, nu póte merge și se ḑice că'ĭ bolnav d e d î n s e l e..." (Pr. G. Grosu, Iașĭ, c. Voĭnescĭ).

Ca indicațiune a părțiĭ ḑileĭ, *asfințit* se confundă cu a m u r g și chĭar cu c h i n d i ą.

„Pe aice la c h i n d i e se ḑice *asân-țitul* s ó r e l u ĭ..." (I. Thoma, Galațĭ, Mavromol).

In Ardél, pe-alocurĭ se aude la fe-minin: s f i n ț i t ă, ĭar ca verb „a s f î n t a".

„Apă de scaldă să nu se ĭaĭe nicĭ o dată din rîŭ, fântână etc. după s f i n-ț î t a sóreluĭ" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„In decurs de un an să nu s f i n t ă sórele preste haĭnele copiluluĭ, căcĭ capĕtă spaĭmă" (ibid.).

v. *Asfințesc.* — *Asfințire.* — *Achindiă.* — *Apus.* — *Amurg.*

Asigur (*asigurat*, *asigurare*), vb.; assurer, garantir. I n c r e d i n ț e z. În-tréga familiă a acestuĭ cuvînt: s i g u r, s i g u r i p s e s c etc., s'a întrodus la Românĭ în epoca fanariotică saŭ cu puțin maĭ 'nainte, fără a fi stră-bătut peste Carpațĭ, astfel că în Le-xiconul Budan nu se găsesce nicĭ unul. Neo-grecul σίγουρος, împru-mutat dela Italienĭ, ne-a înzestrat cu tóte aceste formațiunĭ, ca și pe Sĕrbĭ cu s i g u r a n saŭ s i g u r n o s t. Cihac dară are dreptate când pune pe s i g u r între elemente neo-grece (Dict. II, 698), după ce de'ntâĭu (I, 254) îl pusese pintre cele latine. Din latinul s e c ù-r u s (ital. sicùro, span. segùro, franc. sûr etc.) ar fi eșit românesce s ĕ-c ù r, cel mult s e g ù r, nicĭ o dată s í g u r. Orĭ-cum însă, cuvîntul a re-mas și va remâné în graĭu, nu numaĭ pentru că e trebuincĭos, dar și pentru că a reușit a se românisa pe deplin, maĭ ales în formele prefixale saŭ sufi-xale ca *asigur*, s i g u r a n ț ă etc.

v. *Sigur.*

Asiguràre, **Asiguràt**. — v. *Asigur.*

A-sìla (cu d'), adv.; par force, par contrainte, forcément, à contre coeur. Când nu se face ce-va de bună voe, ci prin s i l ă.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „nu ĭaste nime datorĭu cu d e-*asila* să'l facă să facă aćasta..."

Miron Costin, Letop. I p. 349: „Ste-făniță Vodă aice ca un-om tănăr, ne-vrând soră-sa Rucsanda să vie pre

scrisorile tătâni-său şi a luĭ în ţéră den Raşcov, care târg aŭ fost dat Hmil după moartea luĭ Timuş fecĭorului său, trimis'aŭ oaste asupra Raşcovuluĭ să'l bată şi să ĭee pre soră-sa pre doamna Rucsanda cu de-*asila*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 5 (f. 46 a): „mă adusără la o râpă adâncă, de o zvărlitură de largă şi adâncă până la tartarŭ, şi mă trăgĭa cu de-*asâla* la acĭa râpă să m'arunce..."

Caragia, Legĭuire 1818 p. 93: „să să tragă cu de-*asila* la judecată..."

Inainte de a fi luat dela Slavĭ pe silă, Românïĭ cată să fi avut un alt adverb cu acelaşĭ sens, de care se pare că s'a şi păstrat o urmă peste Carpaţĭ: în Biharia în loc de cu de-*asila* se dice „cu de-a-tăria" (M. Pompiliŭ, Conv. lit. 1887 p. 1019), unde tóte elementele constitutive sînt latine.

v. *Sila.—Tăriă.*

Àsin (pl. *asinĭ*), s. m.; t. de Zool.: âne. Dobitoc de genul caluluĭ, cu urechĭ lungĭ. Măgar. Din latinul asinus (ital. asino, span. asno, fr. âne etc.). Este o curiósă scăpare din vedere că Cihac a uĭtat de a pune pe *asin* între elementele latine ale limbeĭ române, deşi n'a uĭtat pe măgar pintre cele slavice. Cuvîntul nu e un neologism, ci o moştenire poporană directă din latina, cu conservarea sonuluĭ *s* între vocale, fără a'l trece în *z*, întocmaĭ ca în „casă". În vechile texturĭ sinonimul măgar nu se găsesce de loc, pe când *asin* e fórte des.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 11, 15: „ĭată înpăratulŭ tău vine, şade spre mânzişorŭ de *asinŭ*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 88 b: „ĭată înpăratulŭ tău vine călare pre *asinŭ*..."

Ibid. f. 354 b: „carele de voi nu'ş dezlégă boul său sau *asinulŭ* dela ĭasle şi'l duce de'lŭ adapă..."

Une-orĭ cuvîntul se scrie *asen* şi *asăn*, după cum cată să se fi rostit în graĭul poporuluĭ.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alţii voru fi negri ca însuş diavolul, alţii vor fi ca peile aspideei, alţii ca pieĭale *asenului*, alţii ca fumul..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 24 (f. 26 b.): „odânăoară ĭarăş mĭarsă în pădure a-lĭamne cu *asânulŭ*; şi aducând lĭamne, ursulŭ veni şi loveşte *asânulŭ*..."

Acelaşĭ, Paremiar 1683 f. 1 a: „cunoscu boulŭ pe cine l'au agonisitŭ şi *asânulŭ* ĭaslĭa domnuluĭ său..."

Pentru a exprime maĭ bine sonul luĭ *i* în *asin*, intermediar între *e* şi *ă*, Silvestru (1651, ps. CIII) îl scrie prin *y*:

Carele adapă toate fierile câmpilorŭ şi stâmpără sétĭa *asynuluĭ* (асүнȣлȣй) sălbatecŭ...	Potabunt omnes bestiae agri, suscipient onagri in sitim suam...

Asinul selbatec saŭ onagrul purta la Românĭ un nume specific: colun, împrumutat probabilmente dela Tătarĭ, căcĭ pînă astădĭ acest animal se chiamă kulan nu numaĭ la Turcĭ, dar şi 'n Persia, la Calmucĭ, Kirghizĭ, Bucharĭ etc. (Nemnich, ad voc.). De asemenea turanic este catîr „mulet".

Despre glasul *asinuluĭ* nu se dice în acelaşĭ fel, deşi termenul cel maĭ obicĭnuit pare a fi sbĭerĕt.

Ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778, în Bibl. Centrală din Bucuresci, v. glasŭ), într'un fórte interesant registru: „Deosebiré glasurilor celor jivinelnice", dice: „a *asânuluĭ* râgiré, râgitura, zbierare".

„...calul rânchéză, *asinul* rage, óĭa

şi capra sbïară..." (D. Recénu, Banat, Lugoş).

„...*asinul* urlă" (D. Păscuţ, Trans., c. Făget).

La feminin se ḑice a s i n ă „ânesse".

v. *Asină.* — *Colun.* — *Catîr.* — *Rag.* — *Sbier.*

Asină, s. f.; ânesse, bourrique. Măgar parte femeéscă. M ă g ă r i ţ ă saŭ m ă g ă r ó ï c ă.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Matth. XXI, 7:

Adusără *asina* şi mânzul...	Et adduxerunt a s i n a m et pullum...

Mitropolitul Dosofteïu, Paremiar 1683 f. 58 b: „şi dzâsâ Avraamŭ argaţâlorŭ săï: şedeţŭ aciï cu *asâna,* ïară eu şi cuconulŭ om trïace pănă ciïa..."

Ibid. f. 47 a: „Şi era dobitoacele luï: oï patru-sprïace miï, cămile şïase miï, părechi de boï o mie, *asâne* de prăstură o mie..."

Ibid. f. 60 a: „trimite 'mi pre unulŭ din fiĕori şi o *asână*...

v. *Asin.* — *Măgăriţă.*

Asinàş. — v. *Asinel.*

Asinèl (pl. *asineï*), s. m.; petit âne. Deminutiv din a s i n, ca şi a s i n a ş, ambiï citaţï de ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778 în Bibl. Centrală din Bucurescï).

v. *Asin.*

Asimţèsc (*asimţit, asimţire*), vb.; réfléchir, méditer. Nu vine pe de 'ntregul din latinul a s s e n t i o, ci s'a format deja pe tărîmul românesc din s e n t i o cu intensivul *a* — (=ad), pentru a exprime o concentraţiune a sufletuluï saŭ a spirituluï, cam ceïa ce Bossuet ḑicea: „Réfléchir, c'est recevoir, au-dessus des mouvements corporels et au-dessus même des sensations, une lumière qui nous rend capables de chercher la vérité jusque dans sa source". Aşa, cel puţin, înţelegem noï pe *asimţesc* în următorul pasagïu din mitropolitul Dosofteïu, Synaxar 1683, Nov. 3 (f. 100 b): „închidzându-sâ într'un bordeïaşŭ, au înplut 60 de aï, nice vădzutŭ de nime, nice grăit cu nime, ce întru sine *asâmţândŭ* şi pre Dumnedzău chitindŭ..."

Cuvîntul e fórte frumos.

v. *Simţesc.*

Aslàm (plur. *aslamurï*), s. n.; t. jurid.: usure. C a m ă t ă. D o b â n d ă. Un archaism moldovenesc, despărut din graïu, dar preţios din punctul de vedere istoric.

Psaltirea Şcheïană, circa 1550 (ed. Bianu p. 37), XIV:

...argintul său nu déde într'*aslamu*..."	... pecuniam suam non dedit ad u s u r a m...

Acelaşï pasagïu la mitropolitul Dosofteïu, 1680: „arginţiï săï nu-ï déde într'*aslam*", unde în contextul slavic: „srebra svoego ne dastŭ vŭ l i c h v ă", ïar la Coresi, 1577, şi la Silvestru, 1651: „c a m ă t ă".

La Arsenie din Bisericanï, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), cuvîntul ne întimpină de treï orï:

Ps. LIV: Nu se mai înpuţinéză din calïa ei *aslamul* şi înşelăcïunïa...	... Non deficit de plateis ejus u s u r a et dolus...
Ps. LXXI: de *aslamuri* şi de nedereptăţi va izbăvi...	...ex u s u r a et iniquitate redimet...
Ps. CXVIII: plécă inima mïa întru mărturiile tale, ïară nu într'*aslam*...	... inclina cor meum in testimonia tua et non in a v a r i t i a m...

Mitropolitul Varlam, 1643, Matth. XXV, 27:

...şi déc'am venit eu, aş lua al mieu cu *aslam*...	... et veniens ego, recepissem utique quod meum est cum u s u r a...

unde în Noul Testament din 1648: „cu d o b â n d ă".

Ibid. I f. 16 b: „holdele diavolului săntŭ locurile céle ascunse, unde să facŭ curviile, uciderile, nedireptâţile, *aslamurile*, asuprélele..."

Cuvîntul ne maĭ întimpină în secolul XVIII într'un act dela Mihaĭu-vodă Racoviţă din 20 maĭu 1721 (Doc. 75 pact XV A. R. Mold. în Acad. Rom.): „deci Turcul văzindu că nu i să dau banii, au apucat pe dumnĭalui pe Costantin spatar, şi dăndu-i strănsoare, au căutat dumnĭalui de au luat bani dela alţi neguţitori cu *aslam* de s'au măntuit..."

După cum d o b â n d ă ne vine dela Slavĭ, ĭar c a m ă t ă dela Bizantinĭ, tot aşa pe *aslam* Româniĭ l'aŭ căpĕtat dela Cumanĭ. In Dicţionarul cumano-latin din secolul XIV (Codex Cumanicus, ed. Kuun, p. 85, 101):

„a s t e l a n, .usura;
a s t l a n c i, revenditor".

Radicala a s „gagner", şi chĭar tulpina a s t „gain, avantage", există în maĭ multe dialecte turanice (cfr. Vambéry, Etym. Wtb. d. turko-tat. Spr. p. 19); dar cuvîntul a s t l a n „usure" nu se află nicĭ în dialectul turc osmanli, nicĭ în cel uĭgur, nicĭ în cel djagataic, ci numaĭ şi numaĭ la Cumanĭ.

Despre consecinţele curat istorice ale acesteĭ etimologiĭ, a se vedé notiţa mea „Ueber die türkischen Elemente" (Berichte des Orientalisten-Congresses, Wien, 1889 p. 90). Aci voĭu apĕsa asupra următórelor doĕ puncturĭ:

1°. Pînă la probă contrariă *aslam* aparţinênd numaĭ graĭuluĭ din Moldova, fără a i se găsi vre-o urmă în Ardél saŭ la Muntenĭ, resultă că Psaltirea Şcheĭană, maĭ veche decât cea Coresiană, a fost scrisă de un Moldovén.

2°. Dispariţiunea Cumanilor de pe ţermiĭ Dunăriĭ fiind anterióră secoluluĭ XIV, urméză că cu mult înainte de 1350, adecă înainte de data descălecăriĭ Maramurăşenilor luĭ Bogdan-vodă, Moldova era locuită deja de Românĭ.

v. *Accè*. — ²·*Asan*. — *Coman*. — *Camătă*.

¹·Aslàn, s. m.; t. de Zool.: lion. Leŭ. Turcul a r s l a n, vulgar a s l a n, trecut la Bulgarĭ, la Serbĭ, la Albanesĭ, şi care s'a încercat a se întroduce şi la Românĭ. La Pitarul Hristachi, Istoria luĭ Mavrogheni, 1817 (Bucĭumul 1863 p. 35):

Decĭ érăşĭ luarăm veste
De resmiriţa ce este,
Şi văzurăm ca un *aslan*
Pĕ Mavrogheni în Divan,
Incepând a se găti
Războĭul a'l întocmi...

v. ²·*Aslan*.

²·Aslàn (pl. *Aslanescĭ*), n. pr. pers. m.; nom de certaines familles nobles moldaves et valaques. Din turcul a s l a n „lion" s'a născut, atât la Românĭ precum şi la popórele de peste Dunăre, numele personal *Aslan*.

In actul muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat.) între maĭ mulţĭ boierĭ iscălesce g r e c e s c e şi „*Aslan* vornic", ĭar pe pecetea luĭ sînt doĭ l e ĭ în picĭóre, între carĭ un arbore, şi d'asupra literele latine: A. V.

In cronica munténéscă acest *Aslan*, de'ntâĭu unul din ómeniĭ grecituluĭ Leon-vodă, a fugit la 1630 cu Mateĭu Basaraba şi cu alţĭ „boĭarĭ de preste Olt" la Haţeg, apoĭ s'a împăcat cu

Domnul şi a fost numit mare ban al Craïoveĭ (Ciparĭu, Arch. p. filol. p. 17, 19).

In Moldova ne întimpină *Aslan* mare postelnic sub Petru-vodă cel Şchĭop la 1576 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. I f. 675 b), probabilmente Grec ca şi cel de maĭ sus; ĭar maĭ târḑiŭ, sub Nicolae Mavrocordat, între boĭerĭ figurézâ Iordache *Aslan* al doilea spătar, proprietar în districtul Botoşanĭ (ibid. f. 508 a).

A fost în Moldova şi o familiă armenéscă *Aslan*, care s'a boierit la 1810 şi a dobândit apoĭ nobilitatea austriacă în Bucovina (Barącz, Zywoty Ormian w Polsce, p. 32).

Pe lîngă *Aslan*, maĭ există în Moldova şi a remas, pare-se, în Basarabia o altă familiă grecéscă boierită purtând porecla sinonimică L e o n (=*Λέων*), din care unul ţinuse în căsătoriă pe o nepótă a luĭ Duca-vodă (A. I. R. I, 1 p. 84).

De aĭmintrea, ca supranume se întrebuinţa la noĭ şi vorba curat românéscă L e ŭ; bună-óră, între reḑaşĭ saŭ moşnenĭ din timpul luĭ Alexandru Lăpuşnénul, într'un crisov din 1554 (A. I. R. I, 1 p. 67): „Stan i Badĭul i Dobre i Ion L e u l...“

v. *Aslana*.—[2]*Céur*.—*Leon*.—[1]*Leŭ*.

[3]**Aslàn** (pl. *aslane*), s. n.; variété de cerises. „*Aslan*, Kirschenart“ (Şaĭnénu). Baronzi, Limba română p. 93: „Numirĭ de cireşe: Negre-dulcĭ; negre-amare; albe-rumeĭóre; drăgănele; *aslan*-roşie; *aslan*-negre...“ Cată să fie un cuvînt turcesc.

v. [1]*Aslan*.

Aslàna, n. pr. pers. f.; Léonie. O formă femeéscă din turcul a s l a n „lion“. In Pomelnicul dela Bistriţa, 44 (Mss. în Acad. Rom.), între membriĭ vechiĭ familie boerescĭ din Moldova Ganguru: „Ivanŭ Gangurŭ i Marĭĭa, *Aslana*, Parasca...“ Textul fiind dintr'o epocă anterióră înriuririĭ turcescĭ propriŭ ḑise între Românĭ, bănuim că este un nume cumanic.

v. [1]*Aslan*.

Asmaţùc }
Asmaţùĭu } —v. *Haţmaţuchĭu*.

Àsmă, s. f.; t. de Vinic.: sorte de vigne. Din turcul a s m a „treille, vigne“. Cuvîntul se aude peste Olt. „Via pusă din noŭ ĭea numirea de s a d; aceĭa care are viţă mare se ḑice h a l â n g ă; când se prăşesce înainte de a înflori se ḑice că t ă r ş e s c e l a c h i t ă; viţa tăiată la doĭ mugurĭ se ḑice c ă p r u c ĭ; aceĭa care o lasă pe rod se ḑice c e p; când o tae de tot, se ḑice că de acolo ĭésă o viţă numită *asmă*“ (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

v. [1]*Turc*.—[2]*Viţă*.

Asmàn (pl. *asmanĭ*), s. m.; t. pastoral: bélier châtré, mouton. Se rostesce şi aspirat: *hasman*. B e r b e c s c o p i t. B e r b e c b ă t u t. B e r b e c î n t o r s.

„Berbecĭ se ḑice numaĭ la ceĭ carĭ nu sînt întorşĭ; la ceĭ întorşĭ se ḑice *hasmanĭ*“ (Tutovanu, Covurluĭu, c. Fărtănescĭ).

„...b e r b e c, dacă se lasă de rudă; ĭar dacă i se scóte sămînţa—*asman*“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

Cuvîntul ne e cunoscut numaĭ din Covurluĭu şi din Dobrogea. Acésta ne face a presupune o origine turcéscă, póte chĭar din aceĭaşĭ tulpină cu „asma“, care însemnézâ „viţă t ă i a t ă“, „vigne c h â t r é e“. Dacă se va constata însă că turcesc nu este, atuncĭ s'ar puté

apropia de latinul vulgar s e m u s „châtré, mutilé“ (Du Cange), conservat şi'n dialectele italiane. Din s e m, prin analogiă sufixală cu „cărlan“, „ţurcan“ etc., s'ar nasce s ĕ m a n, de unde apoĭ *asman*. De o cam dată este o pură ipotesă.

v. *Asmă*.

Asmoniă saŭ **asoniă**, s. f.; t. de Botan.: Jasmin. O variantă poporană poetică din ĭ a s m i n, numele obicĭnuit al uneĭ mirositóre florĭ de grădină, pentru care tóte limbile europee aŭ adoptat termenul arab i â s m i n, maĭ mult saŭ maĭ puţin modificat, astfel că italienesce, bună-óră, el a agĭuns g e l s i m o şi g e l s o m i n o, ĭar în vechea francesă g e n s e m i l. Numele românesc ordinar este ĭ a s o m i ă = neo-gr. *ἰασουμί* saŭ *γιασουμί* (Cihac), în care însă a perit *n* din ĭ a s m i n, conservat în *asmoniă*.

Un cântec de nuntă din Basarabia:

El cu mâna florĭ adună
Mărióreĭ de cunună,
De cunună de-*asmoniă*
S'o pornéscă 'n cununiă,
Cunună de mintă crécă
Să ĭ-o slobodim pe faţă,
Cunună de bărbănoc
In doĕ cu busuĭoc...
(Aurora română 1882 p. 53)

Doĭnă din Ardél:

Frunduliţă *asonie*,
Maĭ în jos de Orăşie
Vin doĭ fraţĭ din cătănie...
(Ţara nouă 1887 p. 126)

v. *Iasmin*.

Asmùţ (*asmuţat*, *asmuţare*), vb.; exciter des chiens; fig.: pousser quelqu'un à une mauvaise action. A aţiţa cânii. A îndemna la vrajbă. A întărîta. A stîrni. *Asmuţ* circuléză, fără vre-o deosebire de sens, la un loc cu formele *amuţ* şi *sumuţ*. *Amuţ* e numaĭ de prima conjugaţiune; *asmuţ* şi *sumuţ* se întrebuinţéză şi la a patra: *asmuţesc*, *sumuţesc*. Noţiunea fundamentală este „exciter des chiens“; cele-l'alte noţiunĭ sînt secundare. Cihac (Dict. II, 352) trage câte-trele forme din paleo-slavicul съмѧтѫ, съмѧштѫ „troubler“, rusul смущать, смутить. O asemenea derivaţiune, pe care nicĭ sensul n'o justifică, nicĭ fonetica, este curiósă maĭ cu samă când o etimologiă bună, singură maĭ pre sus de vre-o objecţiune, a fost propusă deja la 1825 în Lexiconul Budan: „*amuţ* = a d et m u t i o“. Tot aşa *sumuţ* este s u b-m u t i o, ĭar *asmuţ*, contras din *asumuţ*, este a d - s u b - m u t i o. Acéstă derivaţiune e atât de clară, încât n'ar avé trebuinţă de a fi demonstrată, dacă pretinsul slavism al luĭ *asmuţ* nu s'ar fi furişat pînă şi la d. Şaĭnénu (Dicţ. rom.-germ. v. sumuţ). Lătinesce m u t i o „marmotter, murmurer“ însemna de'ntâĭu „gronder comme un chien“, de unde apoĭ a trecut la orĭ-ce glăsuire ne'nţelésă, neisprăvită saŭ inarticulată, însă reutăcĭósă ca mărîirea câneluĭ: „m u t i r e, quod proprium est canum, cum incipiunt irritari“ (Vossius, Etymologicon ed. 1664, v. Mutus). In dialectul macedo-român s'a păstrat simplul m u ţ = m u t i o cu sensul de acel son pe care 'l produc buzele când cine-va trage din pipă saŭ când pruncul suge, bună-óră în „Cânticlu a unuĭ bărbat linivos“ (Dr. Obedenaru, Mss. în Acad. Rom.):

Cu cicĭórĭle tu cinuşe,
Nĭ'nşit nafór di uşe;
Cu cibuca 'n gură, m u ţ ă
Ca ñĭaclu çi suge ţîţă...

adecă: „Şedênd cu picĭórele în cenuşă, nu ese afară din casă; cu cĭubucul în gură, m u ţ ă ca copilaşul când suge

ţîţă". Dialectul daco-român a perdut pe simplul m u ţ, dar a păstrat pe compusele *amuţ*, *sumuţ* şi *asmuţ*, cu sensul cel primitiv al latinuluĭ m u t i o.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57) : „în grabă afară eşind, şi încă mai tare pre dulău *amuţind* şi îmbărbătând, atâta cât căută lupului a da dos..."

Pravila Moldov. 1646, f. 11 : „de va avĭa neştine un dulău tare şi dărz şi va mănca pre toţŭ dulăii, şi de să va apuca de vre unŭ dulău mai slabŭ şi'l va birui, şi stăpănu-său va sta de va prăvi şi nu'i va despărţi, ce încă-i va *amuţa* de'l va simeţi, şi de'l va vătăma pri cel slabŭ sau de'l va şi omoră, ca să plătéscă toată paguba celuĭa cu dulăulŭ, şi să-i dĭa şi dzéce toĭage .."

Doĭnă din Ardél:

Aséră pe vremea ciniĭ
Când treceam gardul cu spiniĭ,
M'*amuţaĭ*, mândră, cu câniĭ;
M'*amuţaĭ* şi niciĭ pré tare:
Cam sciaĭ că cine sare;
M'*amuţaĭ* şi nice pré:
Cam sciaĭ cine trecea...
(J. B., Trans. 390)

Balada „Costea Gĭalatul" din Banat:

Apoĭ Costea ce lucra?
Odată că şuera,
Câniĭ reŭ că *amuţa*,
După fecĭorĭ se lua,
Vinele că le rupea...
(Vulpian, Texturĭ p. 32)

Anton Pann, Prov. III, 36:

Dicênd asfel, eşi 'ndată, strigă să vie Griveĭ,
Îĭ arătâ pe streinul cel lungit în patul eĭ,
Şi *sumuţându*'l asupra'ĭ, şi el ĭar cum îl zări,
Îl făcu 'n grab să nu scie uşa cum a nemeri...

Basmul „Paserea măiastră" (Ispirescu, Legende p. 302): „Eĭ, în loc să facă ca tine, să priiméscă cu dragoste rugăcĭunea mea, *asmuţară* ogariĭ după mine..."

„Colinda Cerbuluĭ":

Pe cerb că 'ntălnĭa,
Arcul că 'ntindea,
Şoĭmĭ că trimetea,
Copoĭ c'*asmuţĭa*
Şi mi'l săgeta...
(G. D. T., Poes. pop. 66)

In balada „Vălcan", sluga după ce'şĭ légă pe stăpânul seŭ pentru a'l da Turcilor:

Unde bine mi'l lega,
Într'o fugă se ducea
Şi pe Turcĭ iĭ *asmuţĭa*...
(Ibid. 554)

Se aude în graĭu şi forma *azmuţ* saŭ *azmuţesc*.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 218: „La Ignat, când zăpada cădea de doĕ palme, porciĭ înjunghĭeţĭ *azmuţĭaŭ* câiniĭ caselor şi guiţaŭ de se cutremura pămîntul..."

Figurat, ibid. p. 14 : „Îşĭ *azmuţĭa* gândul, îl gonĭa din muche în muche, de p'un plaĭu p'altul..."

Acelaşĭ, Trubadurul p. 122: „copiiĭ de pe drumurĭ îşĭ făcură din ochĭ, *azmuţindu*-se asupra guşatuluĭ..."

Conservarea latinuluĭ m u t i o cu sensul cel primitiv de „canum irritamen" în cele treĭ forme românescĭ compuse *amuţ*, *sumuţ* şi *asmuţ* e cu atât maĭ interesantă, cu cât maĭ tóte graĭurile romanice şĭ-aŭ făurit pentru acéstă noţiune câte un termen propriŭ maĭ noŭ. Franţusesce, de exemplu, se dice după dialecte: aguicher, haler, hisser, acagner, assiler, anksi, énehyé, jaquillâ etc. (Roland, Faune popul.); în Provenţa : acagna, acussa, atissa, assuta, abourra, abouta (Azaïs, Idiomes languedociens). Numaĭ interjecţiunea normandă: „a m o u é e, cri pour lancer un chien sur quelqu'un" (Mém. de la

Soc. de Linguistique, III p. 376) înfăţişéză o asemĕnare cu *amuţ*, dar póte să fie de o altă origine.

v. *Sumuţ*.

Asmuţèsc. — v. *Asmuţ*.

Asmuţitòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui excite, qui pousse à quelque chose. Cine asmute saŭ asmuţesce. Cuvînt rar întrebuinţat, dar fórte nemerit în colinda muntenéscă:

Câte'şĭ treĭ sînt vînătorĭ,
De şoĭmeĭ *asmuţitorĭ*...
(G. D. T., Poes. pop. 62)

v. *Asmuţ*.

Asòg (*asogare*, *asogat*), vb.; broyer, pétrir, macquer. Meliţez, frămînt (păĭne), frec mărunt. Cuvîntul se găsesce în dicţionarul episcopuluĭ Bobb (1822). E fórte remarcabil. Ca maĭ toţĭ verbiĭ românĭ cu iniţialul *a*-, e compus prin preposiţiunea ad. Remâne dară a se urmări numaĭ sog. Precum din latinul „sambucum“ s'a făcut „soc“, prin vocalisarea labialelor şi prin contracţiune, tot aşa, prin contracţiune şi prin vocalisarea labialelor, sog derivă din latinul subigo: „subigo farinam“ la Catone, „subigo panem ex ovis aut lacte“ la Pliniŭ.

v. *Meliţez*.

Asogàre | **Asogàt** — v. *Asog*.

Asonìă. — v. *Asmoniă*.

Aspìc, s. m.; t. de Botan.: lavande, Lavandula. Numele latin vulgar al acesteĭ plante a fost spica (Vegetius), maĭ bine spicus saŭ spicum ca într'un text medieval: „sertum rubentium rosarum, fulcitum floribus spici“ (Du Cange, ad. voc.). De aci, prin acelaşĭ preposiţional *a*, la Românĭ *aspic*, în vechea francesă aspic, în provenţala: „aspic, lavande en épi“ (Barthès, Gloss. botanique languedocien, p. 51). Italienesce Spigo. N'are a face cu neologismul frances culinar „aspic = gelée“.

v. *Alivant*. — *Spic*.

Aspènchĭu, s. m.; t. de Botan.: doradille, Asplenium. Numele românesc obicĭnuit pentru varietăţile genuluĭ Aspleniŭ este spinarea-lupuluĭ (Dr. Brândză). Termenul *aspenchĭu* se află la Sava Bărcianu. Este învederat o scălciare poporană din asplenium, remarcabilă maĭ ales prin finalul -chĭu, care represintă sufixul latin deminutival -culum. Numele frances „doradille“ e de asemenea deminutival.

v. *Ferigă*.

¹·Aspìdă (pl. *aspide*), s. f.; t. de Zool.: aspic. Un fel de vipere. Aprópe sinonim cu năpârcă. Neo-grecul *ἀσπίδα*, paleo-slavic аспида din vgr. *ἀσπίς*. Ca şi „vasilisc“, *aspida* s'a întrodus la Românĭ prin Bibliă, devenind însă un cuvînt de tot poporan, maĭ ales ca epitet de o fiinţă veninósă saŭ fórte rea, căcĭ ca termen curat zoologic nu e tocmaĭ precis. In Moldova poporul rostesce *aschidă*.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alţii voru fi negri ca însuş diavolul, alţii vor fi ca peile *aspideei*...“, unde — ca şi maĭ jos la Moxa — este de observat genitivul organic *aspideei*.

Coresi, 1577, ps. LVII:

Mănia lorŭ dupâ chipulŭ zmeŭlui; ca *aspida* surdâ ce astupâ urechile sale...	Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdae, et obturantis aures suas...

Acelaşĭ, Omiliar 1580, quatern. XXVI p. 1: „nu înţelegutulŭ auzului nostru să'lŭ astupămŭ, ca şi *aspida* ce'şŭ astupâ auzulŭ urechilor sale, ce cuvântulŭ lu Dumnezeu cu înţelesŭ să'lŭ auzimŭ..."

Moxa, 1620, p. 379: „elu se făgâdui, puĭul *aspideei* nepoţilorŭ n â p r ă c e e i..."

Mitropolitul Varlam, 1643, II p. 2: „şi aflâ unŭ puţŭ pustiĭu, fârâ de apâ, şi într'acela puţŭ era ş e r p i şi *aspide* şi s c o r p i i de lăcuĭa într'ănsŭ..."

Viaţa luĭ Nifon, text din sec. XVII (ed. 1888 p. 58): „să dezbrăcă lupul de pielĭa oeĭ şi'ş astupă urechile ca *aspida* şi ca v a s i l i s c u l, ĭar arcul şi'l încordă şi găti săgeţi..."

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XC:

Pre *Aspidă* şi pre V a s i l i s c ŭ,
Veĭ încăleca şi'ĭ lovi în piscŭ...

Mitropolitul Antim, Predice p. 176: „limba *aspideĭ*, gura ş e r p i l o r cu care tótă ḑiua clevetim, batjocurim, ocărâm..."

Cu sensul vechĭu grecesc de „scut", cuvîntul ne întimpină la Anton Pann, Erotocrit, II p. 69:

Rîdic săbiile goale, în *aspide* se lovesc,
Incep să se rĕsboéscă, să se tae se silesc...

In Psaltirea Mss. a luĭ Ioan Viski din Haţeg, 1697 (ap. Bianu, Ps. luĭ Dosofteĭu p. XLVII), se întrebuinţéză forma nominativală *aspis*:

Pre leu fere nics o frikĕ
Si pre *aspis* vej umbla...

v. *Năpârcă.* — *Şérpe.* — *Vasilisc.*

[2]·**Aspìdă** (pl. *aspide*), s. f.; t. d'Archéol.: bouclier rond.

v. [1]·*Aspidă.*

Aspis. — v. [1]·*Aspidă.*

Aspra, n. pr. pers. f.; Aspra, Sévère. La vechiĭ Romanĭ exista numele propriŭ bărbătesc A s p e r. La Românĭ, numele propriŭ femeesc *Aspra* pare a fi fost destul de respândit, deşi nu figuréză în calendarul creştin.

Act din 1689 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ 1754, în Arch. Stat., I f. 218 a): „Tănasie Păuşăscul înpreună cu maĭcă-mé Martha monahiĭa şi cu jupănésa mé *Aspra*..."; şi iscălit: „*Aspra* Păuşasca".

Act din 1696 (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 168): „Mihuluĭ Pitar încă ĭ-au fostu acestu locu de cumpărătoare dela Zamfir şi dela feméĭa luĭ *Aspra*, fečoriĭ luĭ Statie Bulucbaşa..."

v. [1]·*Aspru.*

Asprélă (pl. *asprelĭ*), s. f.; 1°. „âpreté, rudesse, dureté, rigueur, inclémence, sévérité" (Cihac); 2°. amidon. In sensul de'ntâĭu, e sinonim cu a s p r i m e, care este mult maĭ întrebuinţat. In sensul al doilea, indicat în Lexiconul Budan, e sinonim aprópe necunoscut cu s c r o b é l ă.

v. [1]·*Aspru.* — *-élă.* — *Năsprélă.* — *Scrobélă.*

Asprèsc (*asprit*, *asprire*), vb.; rendre âpre, endurcir. „A se *aspri* = devenir âpre, rude; a se *aspri* la cine-va = brusquer, rudoyer quelqu'un" (Cihac). Lexiconul Budan maĭ aduce o întrebuinţare neutră: „*aspresc*=îngheţ puţin, modice congelo". Când e vorba de licuide, maĭ ales de vin, se ḑice n ă s p r e s c, n ă s p r i t, n ă s p r i r e, cu prepoziţionalul i n - ca şi'n italianul i n a s p r i r e.

v. *Năspresc.*

Asprìă, s. f.; âpreté. O formă, pe care numaĭ Cihac o citéză, ca sinonim cu a s p r i m e.

v. *Asprime.*

Asprìme (pl. *asprimĭ*), s. f.; âpreté, dureté, rudesse. Sub raportul fisic, însuşirea lucrurilor a s p r e la pipăit saŭ la gust; sub raportul moral, s t r ă ş n i c i ă, n e'n d u r a r e etc., dar tot-d'a-una maĭ mult ca formă decât ca fond.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 246: „într'acéstă *asprime* şi n e î n d u p l e c a r e..."

Beldiman, Tragod. v. 725:

Cătră Greci cam cu *asprime* încep a se arăta,
Însă cu iconomie de tot a nu'ĭ întărta...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, III: „am arătat *asprime* cătră mulţĭ, m'am arătat c u m p l i t, r e ŭ, versând sângele multora..."

Alexandri, „Tunetul":

Vĕsduhul bubuesce!.. Pămîntul desmorţit
Cu miĭ şi miĭ de glasurĭ semnaluluĭ respunde
Şi de *asprimea* ĭerneĭ simţindu-se ferit,
De-o nouă 'ntinerire ferice se petrunde...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 84: „Sĕlbătecia şi gravitatea subiectelor reclamă óre-care *asprime* în mănuirea dalteĭ..."

v. ¹·*Aspru.*

Asprìre. — v. *Aspresc.* — *Năsprire.*

¹·**Asprişòr,-ă,** adj.; un peu âpre, un peu rude, duret. Deminutiv din a s p r u.

v. ¹·*Aspru.* — *-şor.*

²·**Asprişòr** (plur. *asprişorĭ*), s. m.; petite monnaie, sou. Deminutiv din numele moneteĭ a s p r u, despre care a se vedé maĭ jos. E curios de a maĭ găsi pe *asprişor* în poesia poporană, pe când a s p r u a despărut de-mult din graĭu. Sinonim cu b ă n i ş o r.

Balada „Bălăcénu şi Brâncovénu":

Staŭ Tătarĭ şi Turcĭ tăiaţĭ,
Ca şi snopiĭ seceraţĭ:
Lesne-lesne de tăiat,
A-nevoe de scurmat
La chisele cu parale,
Cine foc le bagă'n samă:
Asprişor dĕ'l mărunţel,
Sciĭ ca roua pe pămînt...

(Lumina pentru toţĭ, 1887, p. 71)

Intr'o colindă de Crăcĭun din Transilvania: „S'a sculat jupânul gazdă de o lună, de o septĕmână, cu un dar măndru, cu vre-o doĭ-treĭ *asprişorĭ*, dar nouĕ nu ni se par vre-o doĭ-treĭ *asprişorĭ*, ci o comóră împĕrătéscă de unde a dat Dumneḑeŭ să-ĭ împlinéscă..." (D. Pop, Făgăraş, c. Copăcel).

v. ⁴·*Aspru.* — ²·*Ban.* — ²·*Bănişor.*

Asprişóră, s. f.; t. de Botan.: 1⁰. Asperugo (Cihac); 2⁰. Asperula (Şaĭnénu). Doctorul Brândză, autoritatea cea maĭ competinte, nu cunósce *asprişóră* în terminología botanică poporană. Se pare a fi o simplă adaptaţiune modernă.

v. ³·*Lipicĭósă.*

Aspritòr,-óre, adj. et s.; „rendant âpre, dur, rude, aplaneur, aplaigneur" (Cihac). Care a s p r e s c e.

v. *Aspresc.* — *Năspritor.*

Asprìŭ,-ìă, adj.; un peu âpre. Formă citată de Cihac. Noĭ n'o cunóscem nicĭ din graĭu, nicĭ din texturĭ, deşi e cu putinţă; dar în orĭ-ce cas nu derivă dintr'un prototip latin a s p r i v u s, ci este formată simplu prin analogiă cu „acriŭ".

v. *Acriŭ.* — *Aspru.*

¹·**Àspru,-ă,** adj.; âpre, dur, raboteux,

rude, bourru, sévère. „Care nu este neted, dulce la pipăit; straşnic, iute, fără blândeţă“ (Costinescu). Sub raportul moral, *aspru* se referă tot-d'a-una la formă; ast-fel póte să fie cine-va *aspru* fără a fi crud saŭ cumplit, după cum póte fi cumplit saŭ crud fără a fi *aspru*: în primul cas este o bunătate de fond ascunsă sub o formă reutăcĭósă, în casul al doilea este un fond reŭ ascuns sub o formă îmbunătóre. Sub raportul fisic, *aspru* este ceĭa ce ne înglodesce, ne sgârie, ne încolţesce, ne supĕră când îl atingem. Din latinul asper = ital. aspro = span. aspero etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 a): „furâ amândoĭ împroşcaţŭ cu pietri şi tarâiţŭ prin locuri *aspre*...“

Ibid. Mai 13 (f. 127 a): „încâ de tânăr· âş zmăcina şi'ş trudiĭa pre sine cu postulŭ şi cu nelipsita rugâ şi *asprâ* petrĭacere...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 46: „*aspru* lucru ĭaste pentru céle şie cunoscute dréptă gĭudecată a face..“

Ibid. p. 52: „Inima mĭa, o priĭatinilor, spre cĭa cât de grĭa poruncă şi *aspră* slujbă a Monarhiilor noastre pururĭa gata şi bucuroasă au fost şi ĭaste...“

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 184): „[Alexandru Moruzi] se vedea iscusit la trebile ţereĭ, adecă a Domnieĭ socotinţă, că era străcurând ţînţarul şi înghiţind cămila, era şi cam strajnic şi *aspru* cu boĭeriĭ...“

Costachi Negruzzi, Toderică: „cu un glas pe care voĭà să 'l arăte *aspru*, deşi se cunoscea că 'ĭ este milă...“

Acelaşi, Scrisórea XVII: „e móle şi netedă, nu *aspră* şi cĭotorósă...“

Balada „Radu Calonfirescu“:

Şéde un bătrân vestit,
Cu chip *aspru* şi smolit...

(G. D. T., Poes. pop. 478)

Costachi Conachi, p. 96:

Rădic măĭnĭ, mĕ rog la cer,
Milă nu găsesc, şi pier!..
Aspre's toate şi de plâns,
Ochiĭ lumina şĭ-aŭ stîns!...

Donicĭ, „Bărbatul cu treĭ femeĭ“:

Dar acolo era un *aspru* împărat
La care cum aŭ mers asemine sciinţă,
Aŭ şi găsit de cuviinţă:
Ca pentru aşa faptă
Pe om să'l de subt judecată;
Ĭar spre maĭ *aspră* înfrînare
Judecătorilor aŭ pus el înainte
Să fie cu luare-aminte...

Alexandri, „Gerul“:

Gerul *aspru* şi selbatec strînge 'n braţe'ĭ cu jălire
Négra luncă de pe vale care zace 'n amorţire...

Cuvîntul *aspru* are o accepţiune proprie în graĭul cĭobanilor:

„Berbecĭ *aspri* se dic ceĭ negri pârli de felul oilor ţurcăne, ca berbecĭ de prăsilă saŭ de rudă din carĭ es mieĭ negri, creţĭ mărunt, cu pĕrul saŭ lâna resucită ca bobul de grâŭ, din ale cărora pĭeĭ saŭ hărşiĭ se fac căcĭule. Se maĭ dice berbeçĭ *aspri* şi oĭ *aspre* la orĭ-care are lână grósă în fir şi sfâşiósă“ (I. Vişaĭanu, Muscel, c. Măţăŭ).

Une-orĭ *aspru* se asociază cu noţiunea de acru şi de amar.

La vin acru se dice *aspru* (Fălciĭu, pl. Crasna).

„Vinul cam acru se dice *aspru*“ (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 145: „toată moartea din fire *aspră* şi amară ĭaste...“

Jipescu, Opincaru p. 20: „în tim-

puri *aspre*, dĕ nevoïe şi dĕ a m a - r u r ï...“

v. ²·³·*Aspru.*

²·**Aspru** (pl. *aspre*), s. n.; aspérité. Sinonim cu a s p r i m e şi cu a s - p r é l ă. Prin prepositiunea c u forméză o locuţiune adverbială: c u a s - p r u = durement.

Mitropolitul Dosofteïu, 1680, ps.LIX:

Arătaş popo-rului tău *aspre*, adăpaşi-ne cu vin de ovilire...	Ostendisti populo tuo d u r a, potasti nos vino compunctionis...

Acelaşï, Synaxar 1683, Oct. 11 (f. 60 a): „şi fură trimişŭ aceşti pré'nţăleptŭ dela patriarhulŭ Ierusalimuluï la 'mpăratulŭ Theofilŭ Iconoboreţulŭ c u *aspru*, cariï stândŭ naintïa luï de faţă, ăl înfruntară...“

v. ¹·*Aspru.*

³·**Aspru**, adv.; âprement, durement, sévèrement. C u a s p r i m e saŭ c u a s p r u.

„Balada Vulcan“:

Ochi 'n sânge 'şï încrunta
Ş'apoï *aspru* cuvînta:
Aleleï, fecïor de lele!
Vîndĕtor ḑilelor mele!...

v. ²·*Aspru.*

⁴·**Aspru** (pl. *aspri*), s. m.; t. de Numism.: aspre, petite monnaie d'argent. Moneta numită *aspru* circula la Românï înainte de căderea Constantinopoleï. Astfel, bună-óră, într'un crisov slavon dela Radu-vodă din 1471 noï citim că One şi némul seŭ aŭ cumpĕrat patru delniţe de pămînt drept 1000 *aspri*. Publicând acel crisov, Venelin (Vlacho-bolgarskiïa gramaty p. 95 sqq.) face o disertaţiune întrégă despre *aspri*, de'ntâïu ca monetă bizantină: *τὰ ἄσπρα* „les blancs“, apoï ca monetă turcéscă. Lăsâm la o parte valórea după timpï a *aspruluï* peste Dunăre. La Românï, în secolul XVII, 12 *aspri* făceaŭ un „florin de argint“ saŭ „2 potronicï de argint“ şi corespundeaŭ cu plata normală a uneï ḑile de muncă, după cum resultă din următórele doĕ texturï, unul muntenesc şi cel-lalt moldovenesc:

Moxa, 1620, p. 370: „să dé birŭ la anul unŭ florintŭ de argintŭ, cum se zice 12 *aspri*...“

Vasile Lupul, Pravila 1646, f. 6: „Ceïa ce vorŭ fura plugŭ sau herŭ de plugŭ sau ğugŭ, şi de să vorŭ găsi, să socotéscă din ce dzi s'au furatŭ pănă în ce dzi s'au găsitŭ, dece să plătéscă pre toată dzua căte 12 *aspri* carii facŭ 2 potronici de argint, sau cătŭ să va da unui omŭ ce lucrédză pre dzi...“

In Noul Testament din Belgrad, 1648, Mat. XVII, 27:

...vei afla, un s t a t i r ŭ; acela ïa şi'l dă lorŭ derept mine şi derept tine...	...invenies s t a t e r e m; illum sumens, da eis pro me et te...

la cuvîntul s t a t i r se pune la margine tălmăcirea: „b a n saŭ *asprŭ*“, ceïa ce arată că în Ardél cuvìntul luase un sens general de „monnaie“.

Acolo unde valórea *asprilor* nu póte fi hotărîtă, este când se vindea în şerbiă o familiă întrégă de Românï, cu copiï maï mulţï saŭ maï puţinï şi cu avere maï mare saŭ maï mică, ceïa ce făcea ca preţurile să fie fórte variate. Iată câte-va exemple:

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 204 în Arch. Stat.): „Adecă noi Ignat şi Stancïul şi Négoe şi Stan deîn Siliştoară scris'am noi acesta al nostru zapis să fie de mare credinţă la măna jupan Neculei Vist, ca să se ştie cum am venit noi toţ de ne-amu văndut cu fecorii noştri şi cu toate ocinele noastre să fim rumăni dum-

nélui, şi am luat eu Ignat şi cu fečorii miei preste toată ocina mé 2700 *aspri*, şi eu Stancĭul cu fečorii miei şi cu toată ocina mé luoat-am 2700 *aspri*, şi eu Négoe s sinove 1600 *aspri*, şi eu Stan cu fečorii miei cu toată ocina mé *aspri* 1600, de ne-am văndut de a noastră bună voe..."

Document din 1610 (A. I. R. I, 1, p. 8): „sintu detorĭu jupănuluĭ Mihaĭu *aspri* 7700, şi i sintu detorĭu de multă vréme de sintu la 8 ani de căndu i sintu detorĭu aceşti *aspri*, şi mi-au pus zi de multé ori, ĭar acmu ĭar m'amu rugat de mi-au pus zua la sveti Dimitrie să-i plătescu *aspri* la zi; ĭar să nu-i voĭu puté plăti *aspri* la zi, ĭar eu să-i fiu rumănu cu fečorii mei..."

Astfel preţul uneĭ familie de Românĭ varia în prima jumătate a secoluluĭ XVII între 1500 pînă la 8000 *aspri*. In aceĭaşĭ epocă, la 1606, boĭerul Cernică (Venelin, op. cit. p. 252) îşĭ cumpĕra patru Ţiganĭ, şi anume pe Stroe drept 1500 *aspri*, pe Dumitru 1000 *aspri*, pe Iova 1700 *aspri* şi pe Oancea 1000 *aspri*. Intre Românĭ şi Ţiganĭ — cam mică deosebire!

E fórte interesantă următórea cercetare a luĭ Littré (Dict. I, 21) despre dupla origine a cuvîntuluĭ *aspru*: „En grec moderne, *ἄσπρος* signifie blanc; et en effet l'aspre est une monnaie d'argent, et c'est ainsi que chez nous une pièce blanche s'est nommée un blanc. Cette monnaie est en usage chez les Turcs; mais le mot n'est pas turc; car on le trouve dans Alexis Comnène bien longtemps avant l'établissement des Ottomans, *διὰ τραχέων ἄσπρων νομισμάτων*, exiger le payement en monnaie non usée. Cette phrase explique en même temps l'origine du mot aspre. En effet les Latins nommaient nummus asper, une monnaie âpre, c'est-à-dire non usée par le frottement, en d'autres termes, fraîchement frappée. On a là une des plus curieuses mutations de sens qu'une langue puisse offrir. Asper nummus signifie en latin une monnaie qui sort de la fabrique; le mot asper passe dans le grec avec le sens de monnaie, puis il prend le sens spécial de monnaie d'argent; et comme l'argent est blanc, il arrive à exprimer la blancheur, de sorte que, par une déduction qu'on suit nettement, asper devient synonyme de blanc."

Casul e maĭ cu samă curios în limba română, unde adjectivul latin asper s'a păstrat intact în gura poporuluĭ, întălnindu-se apoĭ d'o dată cu acelaşĭ asper numismatisat de către Bizantinĭ, fără ca să maĭ fi fost cu putinţă de a recunósce că este una şi aceĭaşĭ vorbă!

După ce cuvîntul a despărut de mult din graĭu şi din sistema nóstră monetară, el trăesce pînă astăḑĭ în poesia poporană sub forma deminutivală asprişor „petite monnaie", dar numaĭ în poesia poporană.

v. 1·*Aspru*. — 2·*Asprişor*. — 2·*Ban*. — *Florint*. — *Leţcae*. — 2·*Leŭ*. — *Potronic*...

Aspùm *(aspumat, aspumare)*, vb.; écumer, se couvrir d'écume. Din spum (= lat. spumo) cu prepoziţionalul *a* (= ad). Sinonim cu spumeg. Cihac a uĭtat acest cuvînt între derivatele din spumă (I, 261), deşi îl are Lexiconul Budan: „*Aspum*. Spum".

Noul Testament din 1648, Marc. IX, 17, 19:

... *aspumâ* şi scrăşnéşte cu dinţii lui şi să veştejéşte...	...spumat et stridet dentibus et arescit...
...şi căzu la pămănt, tăvălĭĭa-se *aspumănd*...	...elisus in terram, volutabatur spumans...

Ibid. Epist. Jud. I, 13:

Valurile măriei groaznici, *aspumăndu'ş* necurăţiile lor...	Fluctus feri maris, despumantes șuas confusiones...

Cantemir, Ist. Ieroglif (Mss. în Acad. Rom. p. 262): „.....cu o falcă în cer şi cu alta în pământ, la şoim alergă, cătră carile ochiĭ întorcând, faţa in divurĭ în chipurĭ, voroava amestecând, limba bolborăsindu-ĭ, balele mergându-ĭ şi gura *aspumându-ĭ*...."

v. *Aspumat*. — *Spum*. — *Spumă*. — *Spumeg*...

Aspumàre (pl. *aspumărĭ*), s. f.; l'infin. d'aspum pris comme substantif: action d'écumer, de mousser. Lexicon Budan: „*Aspumare*. Spumatio, Exspumatio."

v. *Aspum*.

Aspumàt,-ă, adj.; le part. passé d'aspum pris comme adjectiv: couvert d'écume, écumant. Spumegat şi spumegător.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alţii *aspumaţi*, alţii voru fi gunoiţi, alţii cu toată spurucăcĭune diĭn talpe până în capu..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 218): „cu fălcile căscate, cu buzile lăsate şi cu balele *aspumate*, cuvinte cu stropĭ, şi stropĭ cu cuvinte amestecate..."

v. *Aspum*.

Ast, ăstă; pron. démonstr.: ce, cet (cette). Formă contrasă din acest, de care nu se deosebesce maĭ de loc prin funcţiune, decât numaĭ că *ast*, nicĭ o dată acest, întră în cuvinte compuse: astăḑĭ, astfel, astară etc., saŭ în locuţiunĭ aglutinate ca: *astă*-dată, *astă*-nópte şi altele, maĭ scurtându-se uneorĭ forma feminină în as-: as-nópte, as-véră, as-tómnă. Câte-o-dată *ast* pare a avé o maĭ puţină demonstrativitate decât acest, apropiându-se maĭ mult de caracterul unuĭ simplu articol, bună-óră la I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 340): „ĭa să maĭ odihnesc o lécă *aste* bătrâneţe!...", unde „*aste* bătrâneţe" însemnéză: „bătrâneţile". In orĭ-ce cas, pentru varietatea stiluluĭ, *ast* şi acest se pot întrebuinţa unul lîngă altul, înlăturându-se o repetiţiune monotonă.

Zilot, Cron. p. 77:

Feréscă Dumneḑeŭ *ast* reŭ să nu maĭ fie
La noĭ, nicĭ la duşmanĭ acest fel de urgie!...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VI: „Sub biserica *astă* nouă sînt catacombele mânăstiriĭ, în carĭ se pun ósele morţilor când le desgrópă din umedul lor locaş ca să dee locul lor altor morţĭ maĭ próspeţĭ. Acéstă hrubă e boltită..."

Masculinul *ast* nu 'şĭ acaţă nicĭ o dată pe emfaticul *-a*, care se asociază numaĭ cu forma ăst: „omul ăsta", nu: „omul *asta*". De aceĭa este o licenţă, de nu va fi cum-va o eróre de tipar, la A. Odobescu, Mihnea-Vodă p. 8: „Mâna mea s'a muĭat; nu maĭ póte ridica buzduganul *asta*, vechĭul meŭ tovaroş...", unde trebuĭ să se ḑică: „buzduganul ăsta".

Emfaticul *-a* se acaţă însă la femininul *astă*.

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 190): „Par'că nu faceţĭ a bine, de nu vĕ maĭ astîmpĕră dracul nicĭ la vremea *asta*..."

Negreşit că emfaticul *-a* se adauge numaĭ atuncĭ când pronumeĭe se pune după substantiv, expres saŭ presupus, căcĭ altfel funcţionéză tot-d'a-una simplul *astă*.

A. Pann, Prov. I, 93:

Ierĭ de murĭam, Dómne bune,
Nu vedeam *astă* minune!...

La plural: *aştĭ*, *aste*. Casurile oblice: *astuĭ*, *aştiĭ*, *astor*.

Act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „Şi eu Auvram m'am prălăjit la plata *astui* zapis...“

A. Pann, Erotocrit p. 119:

Aşa ïar ş'între doĭ tinerĭ Amorul când mijlocesce,
Din desfătările sale ca să guste ïĭ silesce,
Încep să'ĭ pricépă taïna şi meşteşugirea tótă,
Ş'în urmă să'ĭ simţă dorul şi rana cea 'nveninată:
Alerg cu mare plăcere asupra *aştiĭ* pricine,
Şi urméză cu 'ndrăznélă, ca nisce învĕţaţĭ bine...

Acelaşĭ, Prov. I, 121:

Aştĭ protivnicĭ dară n'aŭ de tine păs...

Costachi Conachi, p. 227:

Marmurilor fără suflet, pïetrilor nesimţitóre,
Ce sînteţĭ razem la plânsul *astor* slujnice fecïóre...

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Cu respect şi duïoşiă mĕ închin *astuĭ* mormînt...

Acelaşĭ, Scrisoarea IV: „omul se simte cât e de mic înaintea mareĭ puterĭ a luĭ Dumneḑeŭ, înaintea *astor* óse mucede ce aŭ avut odinióră carne şi sânge ca noĭ...“

Ca şi maĭ tóte cuvintele cu iniţialul *a*-, în poesia poporană *ast* îşĭ póte prepune pe *d*.

Colindă din Muscel (N. Isbăşanu, c. Albescĭ):

Leroroĭ sara,
Dastă sară
Mĭ-este-o sară mare...

v. *Acest*. — *Astară*. — *Astăḑĭ*. — *Astfel*. — [1]*D*...

[1] **Àsta**. — v. *Ast*.

[2] **Àsta**; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). O contracţiune din acésta, întrebuinţată maĭ cu preferinţă în proverbĭ şi'n locuţiunĭ stereotipe saŭ familiare.

A. Pann, Prov. I, 168: „Şi când o pate, începe să'ĭ ḑică: Şi *asta* e cercel la ureche! saŭ: Oïu ţiné-o ş'*asta* minte...“

Doïna „Nevasta bolnavă“:

Asta'ĭ lumea, ard'o focul!
Când chitescĭ să cercĭ norocul
Nicĭ că'n lume'ĭ afli locul...
(Alex., Poes pop.[2] 310)

Cântec din Ardél:

Du-te câne,
Măĭ calvine!
C'*asta* nu'ĭ cu direptate
Să se ïe un sor cu frate...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 3:)

Balada „Doncilă“:

Ba, feréscă Dumneḑeŭ!
Nu'ĭ *asta*, drăguţul meŭ...

In locuţiunea „una ca *asta*“ se adaugă la noţiunea cea obicĭnuită de *asta* o nuanţă de mirare saŭ de necaz.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13:

„Graur: Am mâncat la masă cu cucóne?... I! mămulica me, căcĭ n'am sciut una ca *asta*!

„Florica: Şi ce făceaĭ?

„Graur: Ce făceam?... Le sărutam pe tóte...“

In graïul poporan neutrul *asta* se ïea une-orĭ ca feminin, bună-óră la I. Crénga, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176): „Omul bun n'are noroc; *asta* 'ĭ sciută, rogu-te să nu'ţĭ fie cu supĕrare...“, unde obicĭnuit se ḑice: „*asta* 'ĭ sciut...“.

Asta e în oposiţiune cu alta „pas ceci“.

Balada „Golea Haïducul“:

Voïnicĭ, staţĭ
De nu maĭ daţĭ,
Pe mine nu mĕ stricaţĭ,
Că *asta* nu e alta

Ci este greşéla mea
Şi blestemul maĭcă-mea...
(G. D. T., Poes. pop. 589)

Balada „Oprişanul“:

Nu mĭ-e cĭudă de *asta*,
Cât mĭ-e cĭudă de alta...

Asta'ĭ *asta*=„c'est bien comme cela, la chose est ainsi“.

A. Pann, Prov. III, 156: „*Asta* e *asta*! staŭ să'ĭ pice potcóvele, şi tot cere să maĭ trăéscă...“

Asta se póte constrni cu partitivul de, ca în chiuitura din Ardél:

Părinte popia ta!
Fă şi cu mine ce-va,
Numaĭ nu mĕ cununa,
Că nu'mĭ place de *asta*!
(Familia. 1887 p. 187)

unde „de asta“ însemnéză „una ca *asta*“.

Alt ce-va este construcţiunea genitivala cu de, ca în proverbul:

Multe-am tras
Şi nu m'am ras,
Nicĭ de *asta* nu m'oĭu tunde.
(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. *Acésta.—Aĭasta.—Ast.*

Astàr, s. n.; t. de Comm.: étamine, toile commune, doublure. Din turcul āstār „toile grossière qui sert de doublure“ (Şaĭnénu), de unde şi neo-grecul *ἀστάρι*, serbul astar etc. (Cihac). „Căptuşélă de pânză ce se pune pe dosul uneĭ haĭne“ (Costinescu).

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 321: „i se gătĭa un cal Domnesc îmbrăcat peste tot cu *astar* alb...“

Nartul oraşuluĭ Iaşiĭ, 1792 (Codrescu, Uricar IV p. 134): „Un antereŭ femeesc de alăge maniţe cu adaos de *astarĭu*. Un antereŭ femeesc de alăge cu matasă tij cu adaos de *astarĭu*...“

De aci şi verbul astăresc „doubler“: „a astări, a pune *astar* pe o haĭnă, a o căptuşi cu *astar*“ (Costinescu).

v. [1]·*Turc.*

Astàră, adv.; ce soir. Sinonim cu de-séră. O contracţiune din astă-séră, întrebuinţată maĭ ales peste Carpaţĭ, dar cunoscută şi de dincóce.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Astarĕ.* Hoc sero.“

Ţichindél, Fabule, 1814 p. 121: „cel fără obraz şi gros la péle, şi céĭa ce e datorĭu şi póte şi trebue să dé, el îndeparté astăzĭ până *astară*, de mâne până poĭmâne, şi aşa mînă tot maĭ departe...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Iun. 6 (f. 148 b): „şi déca să dusă la curţâle sale, porunci egumeneĭ să'ĭ trimiţă pre Mariĭa *astară*, ĭară egumena să măhni...“

Doĭnă din Ardél:

Ţucu-ţĭ, lele, ochiĭ teĭ
Séra, încuind viţeĭ;
Ţucu-ţĭ, lele, guriţa
Astară, când t'eĭ culca!...
(J. B., Trans. 392)

Astară, alăturĭ cu astă-séră, se întrebuinţéză şi 'n dialectul istriano-român (I. Maĭorescu, Itin. p. 85; Miklosich, Rum. Unters. I p. 19), ceĭa-ce dovedesce vechimea acesteĭ forme.

v. *Séră.—A-séră.—De-séră.*

Astàŭ *(astătut, astare)*, vb.; être présent, comparaître devant une autorité. Latinul asto, astiti. E fórte intrebuinţat în tóte scrierile mitropolituluĭ Dosofteĭu, maĭ ales însă cu sensul de a se înfăţişa de 'naintea unuĭ judecător. Vom cita numaĭ o parte din texturĭ dosofteĭane:

1680, ps. XXXV:

...*astătu* la toată calĭa nu bună, şi de răutate nu s'au urât...	...astitit omni viae non bonae, malitiam autem non odivit...

unde la Coresi, 1577: „pristăni în toată calé ré“, la Silvestru, 1651:

„stâ lăngâ cale nu bunâ", la Şerban-vodă, 1688: „aproape stătu lângă toată calé nu bună..."

1680, ps. CVIII:

Că *astătu* nadirépta mişeluluĭ...	Quia adstitit a dextris pauperis..

unde la Coresi: „că stătu déderépta méserului", la Silvestru: „că stă dĭa-direpta surumanuluĭ", în Biblia Şerban-vodă: „căci stătu den dirépta săracului..."

1680, ps. XLIV:

Astătu înpărătésa nadirépta ta...	Astitit regina a dextris tuis...

unde la Şerban-vodă: „înainte stătu..."

Synaxar 1683, Mai 5 (f. 109 b): „în cetatĭa Calliniculŭ unde era Numerianŭ împăratŭ sosândŭ, şi 'naintĭa fĭaţiĭ luĭ *astăndŭ* şi pre Hs. Dumnedzău mărturisindŭ..."

Ibid. Oct. 24 (f. 85 a): „îngerulŭ Domnuluĭ i să arătâ de'i dzâsâ: cutédzâ, fata lui Dumnedzău, că ţă să cade să *astaĭ* naintĭa Ighemonului..."

Ibid. Fevr. 3: „şi décâ *astătu* la ğudeţ şi fu întrebat, spusâ vederat şi numele său şi credinţa şi meşterşugul..."

Ibid. Mart. 11 (f. 28 b): „şi ĭarăş părându-ĭ, *astăturâ* la ğudeţŭ..."

Ibid. Mart. 14 (f. 37 a): „dĭ-acĭĭa âş băgarâ mânule în cătuş şi *astăturâ* naintĭa luĭ Urvanŭ ighemonulŭ..."

La gerundiŭ, Dosofteĭu întrebuinţézâ de o potrivă formele *astând* şi *astătând*.

Synaxar 1683, Mai 6 (f. 110 b): „Acesta era în dzâlele lui Lichinie şi Savinŭ ighemonulŭ, naintĭa căruĭa *astătândŭ*, fu bătut cu vine de bou..."

Ibid. (f. 111 a): „l'au aruncatŭ în temniţâ, unde *astătându*-ĭ îngeriĭ l'au pusu'lŭ sănătosŭ..."

Ibid. Mart. 19 (f. 46 a): „deci mărgândŭ svântulŭ la Nicomidiĭa şi *astătândŭ* naintĭa aceluĭ domn şi 'ntrebându'lŭ să dĭa răspunsŭ, âĭ dzâsâ..."

Ibid. Mart. 28 (f. 57 b): „ĭară diminéţâ *astătândŭ* naintĭa tiranuluĭ, le dzâsâ..."

Ibid. Mart. 17 (f. 42 a): „acĭastĭa audzândŭ cariĭ era *astândŭ*, să cutremurarâ..."

Din *astaŭ* s'a format şi a remas la Ardeleni verbul astăvesc, despre care veḍĭ maĭ jos.

v. *Astătut.* — *Staŭ.*

Astătùt,-ă, adj.; part. passé d'astaŭ: comparu devant une autorité. Infăţişat.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 12 (f. 61 b): „călugăriţâ depreună cu alte fĭate într'o mănăstire, şi părâtâ la Ighemonul şi *astătutâ* naintĭa luĭ, într'o legăturâ de her legatâ, o bătu..."

v. *Astaŭ.*

Astăḍĭ, adv.; aujourd'hui. Ḍiua în care sîntem, între ierĭ şi mâĭne. Prin extensiune, se ḍice une-orĭ şi despre vremea în care trăim, cuprinsă între trecut şi viitor. In primul sens: *astăḍĭ* e lunĭ; în sensul al doilea: *astăḍĭ* ómeniĭ nu cred nemic fără dovadă.

In graĭul vechĭu se maĭ auḍĭa încă trisilabic: *a-stă-ḍi*, circulând însă în acelaşĭ timp disilabicul *a-stăḍĭ*.

Coresi, Omiliar 1580, quat. V. p. 10: „dă-mi tu mie *astăzi*, ĭarâ lu Dumnezeu i veri da mâine..."

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 459): „*Astâzi* era cu noi, ĭară mâine se duce dela noi acolo; *astâzi* cela ce ne ĭubiĭa pre noi, ĭară demânéţă petrecemu'lŭ cu jale; *astăzi* în viĭaţâ, ĭară mâine în groapâ; *astăzi* putérnici, mâine fără putére; *astâzi* cu bune mirosele ungându-se,

ĭară demănéţă înpuţindu-se; *astâzi* hrâniîndu-se acicé, ĭară mâine acolo plăîngândŭ..."

Deja în secolul XVII, finalul *i* saŭ *ĭ* din *astăḍĭ* începuse a dispare, trecênd în *ŭ*.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine *astăzŭ* şi vrătejişi bine calul..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 11 (f. 118 a): „Un om de-ahirĭa cu alţŭ 2 înşŭ ţăindu-mâ şi sprejinindŭ, au venitŭ totŭ cu mine eri şi *astădzŭ* pre Mare pănâ aicĭa..."

E remarcabilă forma substantivală plurală *astăzile* la Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIV p. 9: „să nu cu léné şi cu negrija să rămânemŭ, *astăzile* de pururé cu înşelâcĭune petrecându-le, ĭarâ demâneţile de-acĭa începâturile lucrurilor ĭară pârâsindu-le..."

Urmând după un nume şi prepunêndu'şĭ pe de, *astăḍĭ* funcţionéză ca adjectiv: „hodiernus".

Cantemir, Chron. I, 94: „Românïĭ ceştĭ de *astăzĭ* în Dachia sînt tot aceĭa Romanĭ pre cariĭ Ulpie Traĭan ĭ-au adus atuncé..."

In popor e fórte obicĭnuit pleonasticul ḍi de *astăḍĭ*, care se deosebesce de simplul *astăḍĭ* numaĭ prin maĭ multă energiă.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 36 b: „ĭară strâluci dulce primâvarâ şi linişte mare într'ačastâ dzi de *astâdzi*..."

Şĭapte taine, 1644, p. 117: „Taina preoţiei ĭaste leğuitâ dela Hs. spre apostoli şi pănă în dzua de *astădzi*..."

Când nu urméză după un nume, de *astăḍĭ* însemnéză „à partir d'aujourd'hui".

Act moldovenesc din 1682 (A. I. R. III p. 258): „să dé Ursul Murguleţ aceşti bani toţi de *astăzi* din 26 de zile a lui Iĭul în patru săptămâni..."

La mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 1 (f. 67 b): „să nu mutăm vrĭamĭa pocăinţiĭ, zăbăvindu-ne în păcatŭ de *astădzŭ* de mâĭne, că nu ştim pănâ mâĭne ağunge-vomŭ...", locuţiunea „de *astăḍĭ* de mâĭne" exprimă fórte energic ideea de trăgĕnare: de *astăḍĭ* pînă mâĭne şi de mâĭne pînă maĭ încolo.

Când sîntem însă nesigurĭ dacă ceva se va întâmpla tocmaĭ *astăḍĭ*, ḍicem: *astăḍĭ*-mâĭne, ca în colinda muntenéscă:

> *Astăḍĭ*-mâĭne,
> Nunta-mĭ vine...
> (G. D. T., Poes. pop. 83)

Când *astăḍĭ* şi mâĭne nu sînt aglutinaţĭ devenind óre-cum un singur cuvînt, ci ambele elemente sînt despărţite, atuncĭ locuţiunea indică o continuitate de timp, o neîntrerumpere între *astăḍĭ* şi mâĭne, bună-óră în doĭna „Domnica":

> *Astăḍĭ* bură, mâĭne *bură*
> La Domnica 'n bătătură...
> (Alex., Poes. pop.[3] 349)

saŭ într'o doĭnă muntenéscă:

> *Astăḍĭ* beŭ şi mâne beŭ,
> Mĕ mir banĭ de unde ĭeŭ...
> (Vulpian, Texturĭ p. 9)

Ḍicerea „pînă *astăḍĭ*" exprimă raportul trecutuluĭ cătră actualitate.

Nicolae Muste, Letop. III p. 11: „Numaĭ de poveste aŭ rămas de atuncea întru pomenirea oamenilor numele Hănceştilor aice în ţară pănă *astăzĭ*..."

Ion Neculce, Letop. II p. 235: „la Alexandru Buhuş nemică nu i s'aŭ ales de casa luĭ şi de fecĭoriĭ luĭ, care se vede şi pănă *astăzĭ*..."

Proverb: „I-a cântat cucul *astăḍĭ*= îĭ merge bine" (Pann, II, 68).

v. *Cuc*.

Disilabicul *astăḍĭ* este identic prin sens cu monosilabicul *aḍĭ*; în privinţa etimologică însă, sînt doĕ vorbe deo-

sebite, *astadĭ* fiind format din astă şi ḑi, pe când *adĭ* represintă pe a-ḑi = ad diem. Macedo-românii posedă de asemenea ambele forme: *astazu* şi *azŭ*.

A. Pann, Prov. I, 32:

De *adĭ* înainte nu'mĭ suna 'n urechĭ
Ca să 'mĭ câştig pâine din cârpiturĭ vechĭ...

Basmul „Picĭ ramură“ (D. Stancescu, Basme p. 16): „...şi nucul crescea, crescea mereŭ. *Adĭ* aşa, mâine aşa, se făcuse cogeamite pom...“

Proverb: „Cine fură *adĭ* un ac, mâine fură un gânsac“ (Pann, I, 68).

v. [12] *A* (p.39).—*Ast.*—*Ḑi.*—*Ĭerĭ.*—*Mâĭne.*

A-stânga. — v. [12] *A* (p. 42). — *Stâng.*

Astărèsc. — v. *Astar.*

Astăvèsc *(astăvit, astăvire)*, vb.; tarder, retarder, rester longtemps quelque part. Cuvînt întrebuinţat peste Carpaţĭ, dar numaĭ sub forma reflexivă. Lexiconul Budan aduce locuţiunile: „Mĕ *astăvesc* = staŭ, sînt, zăbovesc; puţin se *astăvesce* pe a-casă = parum moratur domi“; şi derivă cuvîntul din latinul sto, adsto. Din adsto se trage verbul astaŭ, despre care a se vedé maĭ sus. Din astaŭ s'a format *astăvesc* prin analogiă cu sinonimul zăbăvesc, astfel că finalul -ăvesc, adecă -ăv-, se datoréză înriuririĭ slavice.

v. *Astaŭ.* — *Zăbovesc.*

Astfel s. **astfèl**, **àsfel** s. **asfèl**, subst., adj. et adv.; 1° telle sorte, telle espèce; 2° de telle sorte, de telle espèce, tel; 3° ainsi, tellement, donc. In tóte sensurile sale, *astfel* este în oposiţiune cu altfel. Aglutinat din ast şi fel fără ca elementele cele constitutive să fie destul de fusionate, *astfel* e substantiv când predomnesce elementul fel, şi se accentéză atuncĭ *astfèl*; e adjectiv când elementul ast predomnesce, accentându-se *àstfel*; când nu predomnesce nicĭ unul, e adverb şi se póte accenta în ambele modurĭ.

Astfel, ca şi altfel, este o composiţiune curat românéscă fórte poporană, dar de o origine destul de nouă. Vechile texturĭ n'o înfăţişéză. In „Viéţa luĭ Nifon“ bună-óră, din secolul XVI, noĭ citim (ed. Erbicénu, p. 12): „aşa şi într'acesta chip s'au arătat şi sfinţia luĭ cu nevoinţă...“, unde în locul celor doĭ sinonimĭ ar fi fost de ajuns un singur *astfel*. Din causa noutăţiĭ relative a cuvîntuluĭ, de unde şi lipsa de fusiune, ambele elemente ast şi fel nu numaĭ se pot despărţi, dar cel de 'ntâĭu se póte chĭar înlocui prin forma lungă acest, de exemplu la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

După acésta se 'ntórce, şi acest fel le grăi: Ostaşĭ!...

Ca substantiv, *astfel* nu e rar la Anton Pann, de pildă:

.. Dragă nevestică! o taĭnă să 'ţĭ spuĭu aş vré,
Dar mult mĕ sfiesc de frică că n'o veĭ puté ţiné...
Respunse ea: vaĭ de mine! de *astfel* mĕ socotescĭ?...
(Prov. III, 114)

unde de *astfel* însemnéză: „de felul acesta“. Tot aşa „în *astfel* = în felul acesta“:

Ghicitorul nostru gura şi-a deschis
Şi cătră 'mpĕratul în *asfel* a ḑis..
(Ibid. I, 46)

saŭ:

Chĭemă să vie la sine pe fiĭul seŭ cel ĭubit
Şi cu cuvinte puţine în *astfe'* l'a sfătuit...
(Ibid. III, 112)

Ca adjectiv:

P. Ispirescu, Legende p. 2: „Dar bine, fiĭule, de unde pot eŭ să'ţĭ daŭ un *astfel* de lucru ne-maĭ auḑit?...“ unde s'ar puté ḑice tot aşa de bine: „o *astfel* de trébă“, genul luĭ *astfel* con-

cordându-se cu substantivul care 'ĭ urméză.

Doĭnă din Ardél:

Dela inimă fĭerbinte
Ḑicênd *astfel* de cuvinte:
Alelele, Dómne sfinte!...
(J. B., Trans. p. 125)

Ca adjectiv, *astfel* se pune şi maĭ romănesce după substantiv, de exemplu:

O bătrână *astfel* cum mĕ veḑĭ pe mine....
(Pann, Prov. I, 54)

Intrebuinţarea adverbială este cea maĭ désă.

Gr. Alexandrescu, „Meditaţie“:

Astfel un vis ţĭ-arată o ĭubită ființă;
Astfel cu bucurie voescĭ s'o 'mbrăţişezĭ,
Dar *astfel* umbra 'nşală zadarnica'ţĭ silinţă:
Acum din mâinĭ îţĭ scapă, acum ĭarăşĭ o vezĭ...

Cesar Boliac, „Nedejdea“:

Mâĭne şi ĭar mâĭne, şi de mâĭne—mâĭne:
Astăḑĭ e durerea, mâĭne fericirea;
Astfel crede-acela care n'are pâĭne,
Astfel şi bogatul....

Balada „Mănăstirea Argeş“:

Apoĭ se scula
Ş'*astfel* cuvînta...

Balada „Cucul şi Turturica“:

Ĭar când te-oĭu zări,
Astfel ţĭ-oĭu grăi:
Sfântă iconică,
Fă-te păserică...

v. *Ast.—Altfel.—Aşa...*

¹**Astîmpĕr** (*astîmpĕrat, astîmpĕrare*), vb.; tempérer, calmer, modérer, apaiser, adoucir, tranquilliser. Alin, linişteșc, potolesc, cumpĕt, îmblânḑesc, domolesc, în oposiţiune cu turbur, aţîţ, întărît etc. Noţiunea fundamentală a luĭ *astîmpĕr* este de a face să înceteze o stare anormală, de a reduce lucrurile la norma peste care ele aŭ păşit într'un mod trecĕtor. Cuvîntul nu vine de-a dreptul din latinul attempero (Cihac), ci din romănul stîmpĕr (=lat. ex-tempero) prin preposiţionalul *a* (=ad). Iniţialul a s- represintă pe ad-ex ca şi'n „ascut“ etc.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 257: „acela ce se amestecă în trebile Porţeĭ este Frănc, ĭar nu Frăncoaĭcă, care nu numaĭ aice se amestecă, ce şi pin ţară face amestecătură pentre boĭerĭ, şi scrie la eĭ, arătănd şi suretul pitaculuĭ, spuind că se află pe lăngă Constantin Vodă şi aceste vor fi cu învăţătura luĭ, căcĭ nu se *astămpără...*“

Zilot, Cron. p. 26: „Decĭ cu acésta s'aŭ *astîmpărat* furtunele ţĕreĭ, aŭ maĭ alinat durerile creştinilor...“

Doĭnă din Ardél:

Ş'un sîn alb de fată-mare,
Să'l săruţĭ cu desmerdare,
Să'ţĭ *astîmperĭ* dorul mare...
(Familia 1886 p. 177)

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 12:

„Vochiţa: *Astîmpĕră*-te, cuconaşule. Ce ar ḑice bărbatul meŭ dacă te-a vidé?

„Lionescu: Dă'l încolo pe bărbatul teŭ...“

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „trebue să sciĭ, nepóte, că uniĭ ómenĭ ăs maĭ al draculuĭ decât dracul; nu se *astîmpĕră* nicĭ în ruptul capuluĭ; macar că aŭ păţit multe, tot cércă...“

Acelaşĭ, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „De ce nu vĕ *astîmpĕraţĭ* în mănăstire şi să vĕ căutaţĭ de suflet, macar în sĕptĕmâna patimelor?...“

De la Vrancea, Sultanica p. 221: „nicĭ un pic de adiere nu *astîmpĕră* arsura...“

Intre „termeniĭ tecnicĭ carĭ se usitéză maĭ tare de către Romăncele sătene în decursul colorăriĭ“, S. F. Marian în „Chromatica poporuluĭ“ p. 52 pune: „*Astîmpĕr* = recoresc, recesc“.

Astîmpĕr nu se deosebesce de loc prin sens de simplul stîmpĕr.

Costachi Stamati, Muza I p. 317:

Vino de'mĭ închide ochiĭ ce ne'ncetat privehéză;
Vino de stîmpĕră chinul întristatuluĭ meŭ gând...

La Moţiĭ din Ardél (Frâncu şi Candrea, Rotacismul p. 58): „a se ogoi= a se *astîmpera*, de ex. ogoi-te zo tu= *astîmpĕră*-te ḑeŭ tu, dă'mĭ bună pace".

v. *Stîmpĕr.*—[2] *Astîmpĕr.—Ogoesc.—Turbur...*

[2] Astîmpĕr, s. n.; calme, répit, repos, trêve. Răgaz. Odihnă. Pace. Se întrebuinţéză maĭ ales în expresiunea: „a nu avé *astîmpĕr* = n'avoir ni paix ni trève, ne pas rester tranquille".

Povestea „Câtea 'n varḑă" (Col. l. Tr. 1882 p. 124): „Nevasta luĭ tótă ḑióa muncĭa şi *astîmpĕr* nu maĭ avea. Spuḑa aĭa de copiĭ o făcea de multe orĭ să nu scie unde'ĭ stă capul de lucru..."

Basmul „Petrea Fĕt-frumos" din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 37): „s'aŭ apucat să ḑică nisce cântece de joc cu atâta foc, cât te ridica în sus şi nu'ţĭ da nicĭ un *astîmpĕr...*"

Tot de acolo „Ion Săracul" (ibid. p. 157): „După ce aŭ zărit'o şi boĭerĭul, s'aŭ minunat fórte de chipul eĭ, şi îndată i s'aŭ şi pus la inimă, cât nu maĭ avea *astîmpĕr* nicăirĭ. Dragostea îl înghimpase urît!..."

I. Văcărescu, p. 421:

Trupul orĭ-când slăbănogind, *astîmpĕr* nu găsesce,
Atuncĭ cu cel pré dulce somn tăriă'ĭ dăruesce
Tu, milostive Dumneḑeŭ!...

Acelaşĭ p. 40:

Din césu 'n care te-am vĕḑut
Nu am odihnă nicĭ minut,
Şi nicăirĭ nu găsesc loc
Să daŭ *astîmpĕr* l'aşa foc...

A. Văcărescu, p. 48:

Arḑ, mĕ frig în mare foc,
N'am *astîmpĕr* la un loc...

Acelaşĭ p. 59:

Amîndoĭ ard într'un foc,
N'aŭ *astîmpĕr* la un loc...

Ghicitórea despre „Césornic": „Am o casă mică, de tot mititică, cu piticĭ, cu firfiricĭ, ḑiua cântă, nóptea cântă, n'are de loc *astîmpĕr*" (Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 10).

v. [1]*Astîmpĕr.*

Astîmpĕrare.—v. [1]*Astîmpĕr.*

Astîmpĕrat,-ă, adj.; le part. passé d'astîmpĕr pris comme adjectif: calme, tranquille, calmé, tranquillisé, modéré. Liniştit, potolit, după ce fusese turburat.

Beldiman, Tragod. v. 2843:

Întru acest curs de vreme, Eniceriĭ supĕraţĭ,
Căcĭ eĭ n'aveaŭ când să şéḑă într'un loc *astîmpĕraţĭ*,
Încep vederat să fugă, rîndurĭ-rîndurĭ se pornesc:
Décă vr'un resboĭu nu este, ḑic că nu maĭ zăbovesc...

A. Pann, Erotocrit, II. pag. 74:

Iată dar acela care maĭ nainte cu puţin
Sufla ne'ncetat mâniă ş'umplea pe toţĭ de venin,
Acuma în lac de sânge zace pre pămînt lungit,
Cu gura *astîmpĕrată* şi cu trupul amorţit...

Se întrebuinţéză mult maĭ des negativul neastîmpĕrat „turbulent".

v. [1, 2] *Astîmpĕr.—Neastîmpĕrat.*

Astîmpĕrătór.—v. *Stîmpĕrător.*

Astîmpĕrătúră.—v. *Stîmpĕrătură.*

1. Astrahàn, t. de Géogr.—v. 2. *Astrahan*.

2. Astrahàn, s. m.; t. de Comm.: astracan, peau d'agneau de qualité supérieure. Guler de *astrahan*, căcĭulă de *astrahan*. *Astrahan* se dice la blană de mĭel négră saŭ sură şi increţită, fórte fină, pe când cea obicĭnuită saŭ próstă se chiamă h ă r ş i ă.

De la Vrancea, Trubadurul p. 72: „Era brună, cu pĕrul lustruit şi creţ ca o piele de *astrahan*, cu ochiĭ micĭ şi pĕtrundetorĭ..."

Astrahanul se aduce din Rusia, unde sînt renumite turmele dela A s t r a h a n, provinciă şi oraş de lîngă Marea-Caspică.

Ion Neculce, Letop. II p. 422: „oardele cele ce sânt supt ascultarea Moscululuĭ, ce sânt la Cazan şi la A s t r a h a n, a le pune hanĭ şi beĭ..."

v. 1. *Blană*.—*Hărşiă*.

-àstră.—v. *-astru*.

Astrăgàcĭu, s. m.; t. de Cordonnerie: espèce d'ustensile de cordonnier. In cismăria cea grósă se numĭa altă dată *astrăgacĭu* o unéltă de lemn cu care se î n t o r c e a pe faţă cisma, după ce se cosea maĭ întâĭu pe dos. Termemenul este învederat ungurese, din e s z t e r g á z n i „tourner".

I. Crényă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1882 p. 449): „Iară gazda, robotind di şi nópte, se proslăvĭa pe cuptor între şanurĭ, calupurĭ, *astrăgacĭu*, bedrég, dichicĭu... şi tot ce trebue unuĭ cĭubotar."

v. *Cismă*.—1. *Ungur*.

Astrăinàre.—v. *Astrăinez*.

Astrăinàt, -ă, adj.; le part. passé d'a s t r ă i n e z: aliéné, éloigné. Arcaism pentru î n s t r ă i n a t saŭ s t r ă i n a t.

In Psaltirea Şcheĭană din Moldova, 1550 (ed. Bianu p. 176), Ps. LVII:

Astriiraţi (=*astriinaţi*) fură păcătoşii din zgău...	A l i e n a t i sunt peccatores a vulva...

Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ, p. 53): „aşa e amu *astriinatŭ* a fi deîn dédevărŭ..."

v. *Astrăinez*.

Astrăinătòr }
Astrăinătùră } v. *Astrăinez*.

Astrăinèz (*astrăinat*, *astrăinare*), vb.; aliéner, éloigner. Din s t r ă i n e z prin prepoziţionalul *a*- (=ad). Sinonim cu î n s t r ă i n e z saŭ s t r ă i n e z.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425):

„*Astrienĕdz*. Abalieno.

„A s t r i e n ĕ t o r. Abalienator.

„A s t r i e n ĕ t u r ă. Abalienatio".

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 283 b.: „ĭară voi, nemulţămitorilor, diînsulŭ vă lepădatŭ, şi cădzutŭ diîn darul lui, şi de înpărăţiĭa ceriului vă *astrăinat*...", unde *astrăinat* este forma arcaică pentru a doua persónă plurală a perfectuluĭ simplu în loc de *astrăinarăţi*.

v. *Astrăinat*.—*Instrăinez*.—*Străin*.

Astrîng (*astrîns*, *astrîngere*), vb.; ramasser, réunir ce qui est épars, recueillir çà et là ce qui est à terre. Nu vine d'a-dreptul din latinul a s t r i n g o, ci este o formaţiune românéscă din s t r î n g cu prepoziţionalul *a* (=ad). S t r î n g, a d u n.

„*Astrîng*=adun ce-va de pe jos" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Balada „Haram-başa" din Banat:

El fecĭorĭ mi'şĭ *astrîngea*
Şi de codru s'apuca...
(Vulpian, Texturĭ)

Balada „Stoĭnicel Vitézul“ din Ardél:

Şi maĭ fluera o dată
Să vină şi a luĭ cétă
Ce'ĭ prin codru 'mprăştiată;
Apoĭ déca s'*astrîngea*,
Stoĭnicel poruncĭ dedea...
(Reteganu, Trandafirĭ p 55).

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 3 (p. 5): „ducându-să preutul cu Evdochiia la casa eĭ, *astrânsâ* toatâ bogata eĭ bogăţâe şi o au dat pre mâna luĭ...“

A astrînge „astreindre, contraindre, obliger, forcer“ (Pontbriant) este un neologism.

v. *Strîng.*

-àstru, -àstră, suffixe nominal ayant une portée minorative ou atténuante. Sufixul latin -astrum, -astram era un fel de deminutiv, care arăta o asemĕnare nedeplină saŭ scădută; aşa pinaster din pinus, salicastrum din salix, mentastrum din menta, oleaster din olea, palliastrum din pallium, patraster din pater etc. In limbile romanice occidentale a covîrşit nuanţa cea pejorativă a sensuluĭ: giovanastro saŭ garzonastro „tînĕr prost“, medicastro „medic prost“, poetastro şi altele, fără a se perde totuşĭ nuanţa cea numaĭ deminatională: pollastro „cocoşel“, porcastro „purcel“, spaniolesce: cochastro, camastro „pătuleţ“ etc. La Românĭ sufixul *-astru* s'a păstrat în fórte puţine cuvinte, dar — ca şi 'n latina — el nu este nicĭ o dată pejorativ; aşa: fiĭastru = lat. filiaster (ital. figliastro, sp. hijastro, fr. fillâtre), albastru din „alb“ ca italianul „biancastro“ din „bianco“ saŭ francesul „blanchâtre“ din „blanc“. E fórte interesant termenul botanic jugastru, pe care Cihac (II, 510) îl trage din maghiarul juhar „érable“, adăugênd totuşĭ el-însuşĭ: „la terminaison *astru* (lat. aster) joint au mot magyar est assez curieuse“. „Assez curieuse“ este aci tocmaĭ etimologia din unguresce. Unul din numile greco-italice ale carpenuluĭ este zygia (ζυγία): „carpinus, quod est minima ignis et terreni mixtione, aëris autem et humoris summa continetur temperatura, non est fragilis, sed habet utilissimam tractabilitatem; itaque Graeci, quod ex ea materia juga jumentis comparant, quod apud eos juga ζυγὰ vocitantur, item et eam ζυγίαν appellant“ (Vitruv., II, 9). Astfel jugastru nu e şi nu póte fi alt ceva decât jug-aster=ζυγ-aster (jugum=ζυγόν), adecă: apropiat de carpen, ca-şi-carpen. Sufixul *-astru* a existat cu certitudine şi la Dacĭ, la carĭ dovlécul saŭ bostanul se numĭa tutastra: *κολοκυνθὶς Ῥωμαῖοι κουκούρβιτα σιλβάτικα, Δακοὶ τουτάστρα* (Dioscor.). Partea radicală „tut-“ se apropiă de numele paleo-slavic al acesteĭ plânte „tyky“, derivat din „tyti“ a cresce în volum, a se îngrăşa saŭ a se îngroşa, de unde substantivul „tukŭ“ grăsime, tóte din radicala ario-europeă tu, reduplicat tut-, conservată în sanscrita şi'n Vede cu sensul de crescere. Literalmente dacicul tutastra, înrudit numaĭ prin partea'ĭ radicală cu slavicul tyky (ung. tök, bulg. tikvă, la noĭ tidvă, tivgă) însemnéză un fruct „grăscĭor“ saŭ „groscĭor“, descompunêndu-se în tut şi sufixul *-astru*, care funcţionéză, prin urmare, întocmaĭ ca romanicul *-astru* în „sordastro=surdişor“, „verdastro=verdişor“ etc. Acelaşĭ sufix ne întimpină în numele topic Vădastra din Romanaţĭ, o localitate mlăştinósă în care se descoper mereŭ anticităţĭ romane şi ante-romane (cfr. A. Odobescu în Analele Acad. Rom. 1877 t. X secţ. II p. 188). Partea radicală a

cuvîntuluĭ nu este slavicul вода „apă“, căcĭ Slaviĭ nu cunosc sufixul *-astru*, ci este tracicul *βέδυ* „apă“ (De Lagarde, Gesamm. Abhandl. p. 285), de unde, cu acelaşĭ sufix ca în *τουτάστρα*, resultă *Βεδάστρα*, literalmente „apşóră“. Să adăugâm în trécĕt că 'n al nostru s ă h a s t r u nu se cuprinde sufixul *-astru*, după cum credea Diez (Gramm.[3], II p. 391), acéstă vorbă fiind un împrumut din grecul *ἡσυχαστής* (Cihac); este de observat însă, în orĭ-ce cas, intercalarea luĭ *r* în „săhastru“ în loc de „săhastu“. La Moţiĭ din Ardél (Frâncu şi Candrea, Rotacismul, p. 58) pînă şi din ă s t a se face h ă s t r a.

v. *Albastru.* — *Buĭestru.* — *Jugastru.* — *Secastru.* — *Vădastra...*

Astrùc *(astrucat, astrucare)*, vb.; 1°. enterrer, ensevelir; 2°. couvrir; 3°. coucher par terre. In primul sens, sinonim cu î n g r o p şi î n m o r m î n t e z; în al doilea, cu a c o p ĕ r; în al treilea, cu c u l c. Cuvîntul e fórte des în vechile texturĭ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 26 b (Genes. L, 2):

Şi porunci Iosifŭ slugilor sale ćoclilorŭ ceĭa ce 'ngroapâ să 'n g r o a p e pre tatălŭ luĭ, şi'l *astrucară* ćocliĭ pre Izrailŭ...	Et praecepit Joseph servis suis sepultoribus, ut s e p e l i r e n t patrem ejus; et s e p e l i e r u n t sepultores ipsum Israel...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „şi î n g r o p a r ă îngropătoriĭ pe Israil...“

Biblia Şerban-vodă, Jes. Nav. XXIV, 32:

Şi oasele lui Iosif le-au scos fiii lui Israilŭ dela Eghypet şi le-au *astrucat* pre ĭale la Sichima..	Et ossa Joseph extulerunt filii Israel de Egypto, et d e f o d e r u n t in Sicimis...

Despre mórtea luĭ Petru Rareş, varianturile croniceĭ luĭ Urechea (Letop. I p. 172) sună:

... l'au *astrucat* în mânăstirea Pobrota...	... l'au î n g r o p a t în mănăstirea Pobrata...

Miron Costin, Letop. I p. 269: „...l'au *astrucat* [pre Barnovski Vodă] în Patriarşie întru aceĭaşĭ noapte, apoĭ de acolo spune să'ĭ fie dus oasele în ţéră Vasilie Vodă...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 44: „Dumitraşco Vodă, după ce l'aŭ domnit boĭeriĭ şi ţara, aŭ *astrucat* pre tatăseŭ cu mare cinste în gropniţa ce şĭ-aŭ fost gătit răposatul Antonie Ruset...“

Cantemir, Chron. I, 254: „ĭară oasele luĭ puindu-le în raclă de aur, leau dus la Roma şi le-au *astrucat* supt stâlpul carele era de dînsul zidit...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „pre tâlharul la mână va băga şi în groapa morţiĭ de viu âl va *astruca...*“

Figurat, la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 6: „Şi să botedzâ Hs., deci toată firĭa apelor o svinţi, şi tot păcatul oamenilorŭ *astrucândŭ* în şipinile Iordanuluĭ, îndată să sui dela apâ...“

Cuvîntul circuléză pînă astădĭ în popor, deşi a devenit din ce în ce maĭ rar.

Povestea „Pepelea“ din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 14): „Şi ca să nu aĭbă cheltuélă multă cu înmormîntăcĭunile, lĭ-aŭ juruit popa că va î n g r o p a fiă-căruĭa copiiĭ degéba, şi aşa aŭ avut ce *astruca* o sĕptĕmână întrégă...“

Tot de acolo basmul „Doĭ Feţĭ-Logofeţĭ“ (ibid. p. 110): „...ĭ-aŭ *astrucat* în ogradă de dinaintea curţiĭ, unul de-o parte şi altul de ceĭa-laltă parte de prag...“

Sensul maĭ respândit însă este acela de a c o p ĕ r.

Cântec poporan din Moldova:

Mare taïniţă să'mĭ facĭ,
Cu dinţiĭ de brâŭ să mĕ ïaĭ
Şi'n taïniţă să mĕ daĭ,
Că frunḑa s'a scutura,
Pe mine m'a *astruca*...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 27).

De asemenea în Banat:

„După ce s'a *astrucat* cu pămînt mortul, toţĭ se spală pe mânĭ cu apa mortuluĭ peste grópă..."

„Mama pădurii este vîlva codruluĭ. Ea e o muïere care pre o ureche se culcă şi cu altă se *astrucă* = se acopere..."

„Mălaïul se cóce şi în cerine de pămînt, unde se *astrucă* cu spudză..." (S. Lïuba, Banat, c. Maïdan).

In Oltenia:

„A acoperi casa se ḑice a *astruca*, astrucare, ïar acoperişul — astrucuş" (Pr. C. Ionescu, Mehedinţĭ, c. Şişesciĭ de jos; D. Cerbulescu, c. Cloşanĭ).

Sensul de acopĕr este singurul pe care ni'l dă şi Dicţionarul Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425):

„*Astruk*. Tego.

„Astrukĕtore. Tegumentum".

Prin asociaţiune de ideĭ între culcuş şi mormînt:

„Sînt unele vorbe prin carĭ cïobaniĭ se deosebesc de sătenĭ, de ex.: *astrucă*-te să te cotroşesc=culcă-te să te învălesc" (M. Neculaŭ, Dobrogea, c. Garvan).

Prin alte doĕ asociaţiunĭ de ideĭ, una cu arunc: „a arunca un cadavru", alta cu astup: „a astupa o grópă", poporul a modificat pe *astruc* în *astrunc* şi'n *astrup*.

Balada „Dómna Iléna" din Ilfov:

După ce Varticĭ murïa,
Jos din ţépă îl dedea...
Pe Varticĭ că'l *astrunca*...
(Ţara nouă 1887 p. 94)

Forma *astrup* ne întimpină în Psaltirea Haţegană Mss. a luĭ Ioan Viski (Transilvania, 1875 p. 152).

In fine, pe lîngă *astruc* în graïul vechïu se auḑia şi *astroc*.

Mitropolitul Dosofteïu, Synaxar 1683, Mai 8 (f. 113 a): „şi când fu să să pristăvască dela trup, sosând la adânĕ bătrânïaţe, că era lângă o sută de aĭ, âl întrebară uciniciĭ luĭ unde şi cum să cade să 'l *astroce*..."

Ibid. Oct. 8 (f. 54 b): „să adunară dela Ierusalimŭ şi dela Ierihon şi dela Iordanŭ şi din toate hotarâle cu multă smerenie dumnedzăïască să *astroce* svintele eĭ moştiĭ..."

De unde vine cuvîntul *astruc*?

Cată să ne oprim puţin asupra derivaţiuniĭ propuse de Cihac (II, 3) din paleo-slavicul sŭkryti abscondere, occultare: „*astruca* serait alors pour ascruta, le *a* est simplement prépositif". Pentru a dobândi o formă intermediară ascrut, de unde printr'o metatesă să ésă *astruc*, Cihac alérgă la infinitivul slavic sŭkryti, pe când desininţa slavică infinitivală -ti nu trece la Românĭ nicĭ o dată, dar nicĭ o dată, ci se înlocuesce totd'a-una prin desininţa românéscă infinitivală -re: blagosloviti = blagoslovire, bolêti = bolire, brazdati = brăzdare, kaïati = căire, črŭniti = cernire, čitati = citire, klatiti = clătire, kroiti = croire, dosaditi = dosădire, etc. etc., aceste exemple fiind luate chïar din lista elementelor slavo-române de Cihac. Prin urmare, paleo-slavicul sŭkryti putea să devină la Românĭ ascrire, cu presintele ascresc, întocmaĭ ca: ocărîre, ocăresc = okarïati; zărire, zăresc = zrêti; părîre, păresc = prêti, şi altele. Este o absolută imposibilitate ca acel sŭkryti, în care *-t-* nu aparţine tulpineĭ cuvîntuluĭ, să se fi prefăcut vre-o-dată într'un verb românesc ascrut!

Etimologia din latinul o b s t r u o, propusă de Bobb, de Lexiconul Budan, de Laurian şi Maxim, e maĭ bună, adecă se apropiă de adevĕr prin elementul s t r u -, după cum vom vedé îndată.

In *astruc* noţiunea fundamentală e acea de l e s p e d e. A lespeḑi este a acoperi cu o lespede, de unde apoĭ:

1°. a acoperi cu orĭ-ce, a acoperi în genere;

2°. a acoperi cu pămînt, a înmormînta;

3°. a întinde ca pe un mort, a culca.

Noţiunea cea fundamentală de „lespede“ s'a păstrat intactă în germanul E s t r i c h, vechĭu german a s t r i c h „pavé, plancher carrelé“, care însă nu e german de origine, ci împrumutat din latina vulgară. Diefenbach îl derivà din a s s e r „solive, planche“, ĭar Diez din e m p l a s t r u m „emplâtre“,— prima etimologiă lăsând fără explicaţiune pe *-t-*, ĭar cea-laltă necesitând vr'o doĕ aferese preliminare, grele de admis. Negreşit, italianul l a s t r i c o cu varianturile sale l a s t r o şi l a s t r a însemnéză „pavé, plancher carrelé“, întocmaĭ ca germanul a s t r i c h; dar iniţialul *l* de ce óre să fie aci organic? de ce maĭ curând să nu represinte numaĭ articlul aglutinat din „l'a s t r o“, întocmaĭ ca în exemplul citat de însuşĭ Diez (Et. Wtb. [2] II, 39): „lampone = l'ampone“, şi 'n maĭ multe alte cuvinte italiene (cfr. Caix, Studj di etim. p. 194-5)? In adevĕr, fără *l* noĭ găsim:

vechĭul frances a s t r e, a i s t r e, astăḑĭ â t r e, „proprement le bas d'une cheminée garni de carreaux“ (Scheler);

neapolitanul à s t r i c o „terrasse, pavé“ (Basilio Puoti);

sicilianul „à s t r a c u = terrazza“, „a s t r a c a t u = suolo o pavimento di terrazzo o di luogo scoperto“ (Ant. Traina);

vechĭu milanes „a s t r e g a r e, à s t r e g o = lastricare, lastricato“ (Biondelli);

reto-romanul a s t e r „pavé“, conservat astăḑĭ numaĭ în unele localităţĭ, bună-óră la Filisur (Otto Carisch, Wtb., Nachtrag);

medio-latinul „à s t r a c u m vel à s t r o c u m est pavimentum domus“ (Du Cange).

Cuvîntul aflându-se la Românĭ şi 'n dialectele neo-latine occidentale tot-o-dată cu acelaşĭ sens fundamental de lespede, este învederat că el aparţinuse deja latinităţiĭ vulgare. Este anevoe însă de o cam dată a reconstitui prototipul latin comun, căcĭ variantul românesc presintă sufixul tonic — ū c o —, pe când varianturile occidentale aŭ pe netonicul '-i c o -, '-a c o -, saŭ numaĭ '-o. E cu putinţă să fi circulat de o potrivă în latina rustică varianturile nominale à s t r u m, à s t r i c u m, à s t r a c u m şi a s t r ù c u m, tóte derivate prin prepositiunea a d din rădĕcina s t a r (s t r a, s t r u) „étendre“, de unde cu sensul apropiat de „amas, monceau“: s t r u e s, s t r u i x, s t r u c t u s.

v. *Astrucare*. — *Astrucat*.

Astrucàre (pl. *astrucărĭ*), s. f.; l'infin. d'a s t r u c pris comme substantif: action d'enterrer, d'ensevelir, sépulture. I n m o r m î n t a r e, î n g r o p a r e.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Maccab. II, IV, 49:

...pentru care lucru şi Tirii, scărbindu-se de răutate, céle cătră *astrucaré* lor cu mare cuviinţă au dat...	. . . quamobrem Tyrii quoque in malefactum indignati, quae ad s e p u l t u r a m eorum pertinebant magnifice suppeditaverunt.

Nicolae Costin, Letop. II p. 81: „după *astrucarea* tătâne-seŭ luĭ Alexandru, aŭ purces şi Nicolaĭ Vodă din Ţarigrad..."

v. *Astruc.* — [2]*Astrucat.*

[1]**Astrucàt, -ă,** adj.; le part. passé d'astruc pris comme adjectif: enterré, enseveli. Ingropat. Inmormîntat.

v. *Astruc.* — [2]*Astrucat.*

[2]**Astrucàt,** s. n.; le part. passé d'astruc pris comme substantif: ensevelissement, enterrement, inhumation. Sinonim cu astrucare.

Miron Costin, Letop. I p. 29: „Vechĭu obiceĭu şi la Rămlenĭ, de zicea trămbiţe înaintea oaselor, cum mărturiseşte Ovidius, adecă cănta trămbiţe jalelor astrucăriĭ; şi acésta la ceĭ marĭ şi de cinste oamenĭ se făcea, precum şi astăzĭ în aceste ţerĭ la *astrucatul* Domnilor..."

Ibid. p. 269: „A triĭa zi după *astrucatul* luĭ Barnovski Vodă, într'o séră trecuse Impĕratul Sultan Murat pe acea vreme peste Boaz în ceĭa parte la Scudar la primblare, şi aŭ întrebat pre Vizirul: aşezat'aŭ Domn la Moldova în locul ghĭaurulu ce aŭ perit?.."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 18 (f. 88 b): „dĭade'şŭ cinstitulŭ sufletŭ la Dumnedzău, şi mulţŭ îndrăciţŭ şi bolnavi să isţélîră la *astrucatul* eĭ..."

v. *Astruc.* — *Astrucare.*

Astrucătóre, **Astrucùş**, **Astrùnc**, **Astrùp**. — v. *Astruc.*

Astùp (*astupat, astupare*), vb.; boucher, fermer, obstruer, remblayer. Sinonim cu închid, acopĕr, umplu, dar numaĭ atuncĭ când este o deschidĕtură. „Din latinul stupa avem romănesce stupă (călţĭ), de unde verbul a *astupa,* a închide o gaură, a acoperi o spărtură, literalmente a umple saŭ acoperi cu călţĭ" (Şaĭnénu, Semasiologia p. 87). Francesul étouper, vechĭu spaniol estopar (Cihac). In texturĭ medio-latine: „in viis publicis astopatis" (Du Cange, v. Astopatus).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Rom. III, 19:

...ca toată gura să să *astupe...*	...ut omne os obstruatur...

Ion Neculce, Letop. II p. 232: „aŭ adus şi apă pre oale până în zidul acesteĭ bisericĭ, care pre urmă cu vreme s'aŭ *astupat,* netocmindu-o nime..."

Cantemir, Chron. II, 261: „apele începusă a îngheţa, şi ometţiĭ nu numaĭ câmpiĭ acoperiĭa şi văile umplé, ce încă şi uşile caselor cu troĭaniĭ *astupa...*"

Balada „Miul Cobiul":

Doĭ-treĭ să'mĭ plecaţĭ,
Drum să 'ĭ *astupaţĭ,*
Calea să 'ĭ tăiaţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 493)

Jipescu, Opincaru p. 30: „Şi câte bunurĭ, câte neajunsurĭ, câte găurĭ n'aĭ *astupa* cu bani din păstrare!..."

Locuţiune proverbială din Ardél: „N'am adunat fîn nicĭ cât să *astup* un clopot" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

A'şĭ *astupa* urechile = a nu voi să audă.

A. Pann, Erotocrit p. 57:

Dadaco! că's amăgită, sciŭ, nu o tăgăduesc,
Nicĭ n'am vrednice cuvinte să mĕ dezvinovăţesc;
Când am audit chitara şi acel pré nostim glas,
Nu socotĭam nicĭ o dată c'oĭu ajunge l'acest pas,

De scieam c'o să alunec, urechile'mĭ *astupam*
Şi mě făceam ca o surdă de nu le maĭ ascultam...

E maĭ cu samă familiară locuţiunea: a *astupa* g u r a cuĭ-va = a împedeca să vorbéscă.

Ţichindél, Fabule, 1814 p. 248: „De mult ĭaste zis, că cine va *astupa* g u r a la toată lumé? Acĭasta nu e cu putinţă,.."

Vornicul Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 69): „Gura omuluĭ numaĭ pămîntul o *astupă*, adică omul numaĭ după ce móre nu maĭ póte grăi de reŭ".

Jipescu, Opincaru p. 113: „Gura lumi, vorba ăluĭa, nicĭ pămîntu n'o *astupă*, dar Rumânu!..."

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 8:

„Hîrzobénu: Lenţa mea aŭ priimit o crescere care o va opri tot-de-a-una de-a se abate din calea buneĭ cuviinţe, şi care o pune maĭ presus de tóte bănuelele.

„Tarsiţa: Nu mě 'ndoesc, Iorgule... dar... scii... gura lumiĭ numaĭ pămîntul o *astupă*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 252 a: „pentr'acĭa Domnul Hs. de bună voe să duse la pustie, ca să *astupe* g u r a ereticilorŭ a lui Marchiĭanŭ ş'a lui Maniheĭu č'au învăţatŭ că cu nălucire s'au întrupatŭ Hs..."

Cantemir, Chron. II, 328: „băsnuitoriĭ g u r a să'ş *astupe*..."

Ion Neculce, Letop. II p. 276: „[Brăncovanul] aŭ luat şi treĭ-sute de pungĭ de banĭ cu dănsul, şi agĭungănd la Impăratul, cu aceĭ banĭ aŭ *astupat* g u r i l e tuturor cine ce cerea..."

Proverb la Jipescu, Opincaru p. 150: „fĕmeĭa are noue gurĭ, şi să i le *astupĭ* pě tóte, tot nu sě îndĕstuléză..."

Alt proverb:

De te latră vre un câine,
Astupă'ĭ gura cu păine...
(Pann, II, 20).

A *astupa* g l a s u l saŭ v o r b a = a face să nu se audă.

A. Pann, Moş Albu I, p. 6:

Decĭ, când simţiĭ maĭ apróре scârţiitura de car,
Incepuĭ să strig din grópă cu rîcnet ca un văcar;
Dar de alt necaz acuma fĭerea în mine crĕpa,
Că zgomotul cel de cară de tot g l a s u 'mĭ *astupa*...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36: „mare scârşnetul roatelor *astupă* v o r o a v a cărăuşilor..."

De aci: a *astupa* v e s t e a, p o v e s t e a, h u l a etc.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 270: „îndemnasă şi Neculachi ca să facă oştire, ca să se *astupe* p o v e s t e a veştilor din ţara Leşască..."

Acelaşĭ, p. 235: „făcând tuturor boĭerilor veniturĭ şi lefĭ îndestule, şi rădicăturĭ, şi alte darurĭ ce era pe ascuns, ca să rămăe boĭeriĭ mulţămiţĭ de Domnul şi de Grecĭ, ca să *astupe* h u l a ce luasă..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 37: „[Domnul ţereĭ] de pregĭur sine gĭambaşiĭ şi îmbunătoriĭ să'ĭ isgonéscă, că uniĭ ca aceĭ cu răutatea vieţeĭ lor oraşul vor turbura, şi cu îmbunăturile sale v e s t e a şi n u m e l e Domnuluĭ vor *astupa*..."

A *astupa* o c h i ĭ cuĭ-va=a face să nu védă.

Ţichindél, Fabule, p. 121: „nu 'şĭ înplinesc datoriile sale, ci numaĭ gândesc cu muncĭunĭ să *astupe* o c h i ĭ altora..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 27: „lăcomia *astupându*'i ochii, după peşti fără sine alergând, în loc de vânat el să vânéză..."

Tot aşa, fără o c h ĭ, a *astupa* ce-va anume ca să nu se védă.

Ion Neculce, Letop. II p. 279: „găn-

dind că 'şĭ va *astupa* greşala luĭ ce făcusă..."

Cantemir, Chron. I, 75: „tâlhariĭ, socotind ca să'ş *astupe* faptele lor céle réle, după ce au prins pe Remus, l'au dus la Amilie..."

Astup în sensul cel maĭ general, ca să nu se audă, să nu se védă, să nu se bage în samă, ne întimpină în proverbul:

Ḑestrea tóte le *astupă*,
Ea şi pe dracu îl pupă...
(Pann, Prov. II, 128)

Astup este în antitesă nu numaĭ cu destup, dar şi cu deschid, bună-óră la Moxa, 1620, p. 364: „*astupâ* capiştile unde purta Ellinii sfara dracului şi le sfărşi toatâ spurcăcĭunĭa lorŭ, şi deschise besérecile creştineşti..."

Astup ca sinonim cu stric.

Miron Costin, Letop. I p. 29: „cu vreme îndelungată, ce strică şi *astupă* vestite Impărăţiĭ, Crăiĭ şi Domniĭ..."

E curiósă forma *austup*, ca şi când cuvîntul ar deriva din ab-, la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom., ps. LXII):

Căce eĭ au *austupat*
Gura celor cu păcat,
Ce grăesc nedereptăţĭ
Prin oraşe şi cetăţĭ...

v. *Stupă.* — *Destup.*

Astupàre, s. f.; l'infin. d'astup pris comme substantif: action de boucher. „*Astuparea* lumineĭ unuĭ tun = enclouage; *astuparea* uneĭ găurĭ cu pămînt=comblement, remblayage; *astuparea* crĕpăturilor uneĭ corăbiĭ=calfatage; *astuparea* găurilor uneĭ uşĭ, uneĭ ferestre = calfeutrage; *astuparea* unuĭ drum = barrage, encombrement, embarras; *astuparea* uneĭ ţevĭ=engorgement" (Pontbriant). In tóte aceste exemple *astupare* indică continuitatea acţiuniĭ, căcĭ din dată ce acţiunea este isprăvită, se întrebuinţézâ maĭ potrivit substantivul astupat, care indică stare: „astupatul drumuluĭ a costat atâta", „astupatul ţeveĭ a împedecat curgerea apeĭ" etc. Când e vorba însă de ce-va mic, neînsemnat, nebăgat în samă, atuncĭ se ḑice astupătură: „cu o astupătură saŭ doĕ nu scapĭ de şórecĭ".

v. *Astup.* — [2]*Astupat.*

[1]**Astupàt, -ă,** adj.; le part. passé d'astup pris comme adjectif: bouché.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „unde urechile adevĕrului sânt *astupate*, acolo toate hrizmurile se par basne..."

Acelaşĭ, Chron. II, 66: „cé de demult şi dela mulţi părăsită cale a cerca şi urmele cele *astupate* şi pierdute a adulmăca şi a le descoperi, ne vom nevoi..."

Se întrebuinţézâ adesea supinal: de *astupat* ce-va.

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 3:

„Magdian (dându'ĭ punga): Na cu ce să'ţĭ astupĭ ochiĭ şi d'acum înainte...

„Marin: De *astupat* ochiĭ mĭ-aĭ dat... dar de *astupat* gura?

„Magdian: Cu adevĕrat... uĭtasem!.. poftim şi pentru gură... (îĭ dă încă o pungă)".

v. *Astup.* — [2]*Astupat.*

[2]**Astupàt,** s. n.; le part. passé d'astup pris comme substantif: obstruction, remblayage. Sinonim cu astupare şi cu astupătură.

v. *Astupare.* — [1]*Astupat.*

Astupătór,-óre, adj.; ce qui bouche, obstrue, engorge, obstructif.

v. *Astup.*

Astupătóre (pl. *astupătorĭ*), s. f.;

„bouchon, tampon, couvercle“ (Cihac). „*Astupătóre* de foc = étouffoir“ (Pontbriant). Sinonim cu astupuş, care e maĭ întrebuinţat.
v. *Astup*. — *-óre*.

Astupătùră (pl. *astupăturĭ*), s. f.; engorgement, obstruction. Cihac aduce ca sinonim pe astupélă, o formă posibilă, dar pe care noĭ n'o cunóscem.
v. *Astupare*.

Astupélă. — v. *Astupătură*.

Astupùş, s. m.; bouchon, tampon, étoupillon. „Dop de lemn, mototol de cârpe, cocoloş de hârtie cu care se astupă ce-va“ (Costinescu).
v. *Astup*. — *Astupătóre*. — *-uş*.

¹·Asùd (*asudat*, *asudare*), vb.; suer, transpirer, suinter; fig. se fatiguer. Sinonim cu năduşesc, ĭar în sens figurat cu obosesc, ostenesc, mĕ trudesc. Din lat. assudo (=adsudo). Limbile romanice occidentale cunosc numaĭ forma simplă sudo (ital. sudare, span. sudar, franc. suer etc.).
In sens direct:
„Este o credinţă în popor, să nu ĭeĭe femeile sare în mână, că le *asudă* când cos.“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).
Beldiman, Tragod. v. 101:

Din bal Postelnicul Rizul precum era *asudat*,
Aŭ mers de aŭ dat de scire, pe Ipsilant aŭ chemat...

In sens figurat:
A. Pann, Prov. II, 155:

Că banul, cum vedem bine,
Asudâm pînă ne vine...

Mitropolitul Antim, Predice (ed. Bianu p. 192): „să osteniască cu călătorie pe jos, să *asude*, să flămândĭască şi să însetoşeze....“

Cantemir, Chron. I p. XXI: „puţin să se fie ostenit, puţin să fie *asudat* să vede...“
I. Văcărescu, p. 351:

Voĭ cariĭ sînteţĭ îmboldiţĭ
Spre-a Artelor cultură,
Şi *asudaţĭ* şi vĕ trudiţĭ
Muncind Literatură!...

Balada „Tudorel“:

Pâĭne, sare c'am mâncat
Şi cu toţĭ am *asudat*...
(G. D. T., Poes pop 679)

Negruzzi, Scrisórea XXV: „n'or *asuda* ca tatăl lor să 'şĭ scótă pânea din pămînt...“
Adesea *asud* se pune în legătură cu noţiunea de spaĭmă.
Legenda St-ĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 357): „atunce mai în mare frică căzui, şi mă puş cu faţa la pămăntŭ şi mă *asuda* foarte...“, unde *asudà* este prima persónă singulară archaică a imperfectuluĭ.
Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 4: „ĭară cândŭ i s'au apropiatŭ césulŭ morţiĭ, au începutŭ a *asuda* şi a se înfrica, şi mare necazŭ a avé...“
A. Pann, Erotocrit, II p. 153:

De s'a sperĭat calu, 'mĭ pare,
Eŭ nu m'am infricoşat,
Că puterea 'mĭ vĕḑ în stare
Şi încă n'am *asudat*...

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 10: „Din mare primejdie m'aŭ scăpat duduca... Am *asudat*...“
A *asuda* de suferinţă saŭ de dor, în doĭna din Ardél:

Dorul arde şi pĕtrunde,
La inimă mi s'ascunde,
Asudă şi se topesce
Inima care ĭubesce...
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 182)

Proverbial se ḑice: „nicĭ limba nu

'ĭ *asudă*" (Baronzi, Limba română p. 47), când acusă cine-va ironic de leneş pe un om muncitor. De asemenea: „a'ĭ *asuda* urechea pentru ce-va" (ibid. p. 40), când aştéptă cu nerăbdare o veste.

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Verdulescu: Ĭar te ĭea în triĭ parale, Petcule.

„Petcu: Să 'ĭ fie de bine! Petcu n'*asudă* nicĭ de patru parale..."

Proverb la C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Nebunul n'*asudă* nicĭ la dél, nicĭ la vale".

Metaforic, *asud* se întrebuinţează şi despre bucate când aburéză.

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 11: „Scrobul cu smântână, ce maĭ forfotesce încetişor pe lîngă buza tigăiĭ, umple încăperea c'un miros plăcut, şi aburiĭ se ridică molaticĭ în tavan de pe mămăliga ce *asudă* pe fund..."

O frumósă alliteraţiune la Cantemir, Chron. I p. 81: „Este altul atocma acestuĭa lunatec pre nume Mayenburg, carile *asudă* şi a s p u m ă să zică precum limba ellinéscă este din limba şfezască abătută..."

Transitiv „a *asuda* pe cine-va" însemnéză: a'l face să *asude*.

Ureche, Letop. I p. 98: „...cu Turciĭ, cariĭ să vedé că ca o negură toată lumé acoperiĭa, războae minunate făcé (Moldovenii); de multe orĭ ĭ-aŭ şi biruit; mai apoi, de ĭ-aŭ şi supus supt ğugul lor, de căte-va ori ĭ-au *asudat* rocoşindu-se, şi nu fără multă moarte..."

v. *2·Asud.—Sudóre.*

2·Asùd, s. n.; transpiration, sueur. Cihac aduce forma plurală *asudurĭ*. Sinonim cu s u d ó r e şi cu n ă d u ş é l ă.

Doĭna „Barbul":

Vine Barbul dela plug
Cu doĭ-spre-'ce boĭ la jug,
Cu trupul plin de *asud*
Şi căméşa numa 'n lud...
(G. D. T., Poes. pop. 329)

v. *1·Asud.*

Asudàre, s. f.; l'infin. d'a s u d pris comme substantif: sueur, action de suer, de transpirer. Se întrebuinţéză numaĭ pentru a indica o acţiune continuă; când e vorba de resultatul acesteĭ acţiunĭ, se ḑice a s u d, a s u d a t, a s u d é l ă, a s u d ă t u r ă.

v. *1·Asud.*

1·Asudàt,-ă, adj.; le part. passé d'a s u d pris comme adjectif: suant, transpirant, en sueur, fig. fatigué. N ă d u ş i t; figurat: o b o s i t, o s t e n i t, t r u d i t.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „macar că tu la trup mai chipeş, şi la stat mai înalt eştĭ, dară eu şi de vârstă mai bătrân, şi de pedépse mai dosedit şi mai ispitit, şi de câi mai multe şi mai departe şi de ţări mai streine şi mai late mai *asudat* şi mai z b u c ĭ u m a t sânt..."

Beldiman, Tragod. v. 2527:

Vedeaĭ magasioneriĭ, *asudaţĭ* şi mult scârbiţĭ,
Strigând cumcă nu 'ĭ făină şi eĭ toţĭ sînt prăpădiţĭ...

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Româniĭ: „Cu câte-va césurĭ maĭ nainte sosise încă un tînăr plăeş, a căruĭ cal *asudat* păşcea înşelat troscotul ce crescea pe lîngă zidurĭ..."

In graĭul poporan poetic ne intimpină forma *dasudat* cu proteticul *d* ca în „dalb".

Colindă muntenéscă:

Ce ţĭ-e calul *dasudat*
Şi şoĭmeiĭ feşteliţĭ,
Ogăreiĭ cĭopărtiţĭ
Şi dulăiĭ n ă d u ş i ţ ĭ?...
(G. D. T., Poes. pop. 70)

Supinal: de *asudat*, se ḑice maĭ ales

despre lécurĭ carĭ provócă sudóre: „prafurĭ de *asudat*“ (L. B.).
v. [1] *Asud.* — [2] *Asudat.*

[2] **Asudàt,** s. n.: le part. passé d'asud pris comme substantif: „transpiration, sueur“ (Cihac). Se întrebuințéză maĭ rar decât sinonimul asud.
v. [2] *Asud.*

Asudàtor, -óre, adj.; sudorifique, qui fait suer. O formă care se înlocuesce maĭ tot-d'a-una prin supinalul de asudat.
v. [1] *Asudat.*

Asudătùră
Asudélă } v. *Asudare.*

Asudul-caluluĭ, t. de Botan.: Ononis spinosa, arrête-boeuf. După Dr. Brândză, acéstă plântă se maĭ numesce sudórea-caluluĭ, osul-ĭepureluĭ, dărmotin şi sălăşitóre. Lexiconul Budan iĭ dice nu numaĭ *asudul-caluluĭ*, dar şi asudul-capuluĭ. In medicină „ononis spinosa“ se întrebuințéză ca aperitiv şi maĭ ales ca diuretic, dar nu ca sudorific, încât din acest punct de vedere numele de asud nu se justifică. El nu se justifică, de asemenea, prin nomenclatura botanică corespundĕtóre din alte limbĭ, în care noțiunea de „sudóre“ nu ne întimpină nicăirĭ. Noĭ credem dară că asud- este aci o simplă etimologiă poporană dintr'un alt termen, care va fi remas préisolat în graĭu. O trăsură caracteristică a semi-arbustuluĭ „ononis-spinosa“ este spinositatea rămurelelor sale, al cărora vîrf e fórte ascuțit. De aci, afară de termenul tecnic, s'aŭ născut numele rusesc „iglišnik“, polonesce „iglika“, unguresce „iglitze“=„igliță“, apoĭ în dialecte germane: „Stachelkraut“ şi „Katzensperre“, în portugesa „unha gata“, spanĭolesce „gatillo“ etc. (Nemnich). Un spin saŭ un vîrf ascuțit în genere se dicea lătinesce sudis. Nu cum-va *asudul-caluluĭ* va fi o transformațiune posterióră dintr'o formă primitivă sudea-caluluĭ? Cât se atinge de epitetul „caluluĭ“, el figuréză tot aşa de bine ca acela al măgaruluĭ în „ononis“ dela ὄνος, ca acela al bouluĭ în numele german „Ochsenkraut“, ca acela al vulpiĭ în numele polon „lisi ogón“ şi aşa maĭ încolo. Noțiunea de „cal“ este în casul de față atât de puțin esențială, încât poporul a înlocuit'o prin „cap“ în variantul asudul-capuluĭ.
v. *Dărmotin.*

Asudul-capuluĭ. — v. *Asudul-caluluĭ.*

Asùn. — v. *Sun.*

Asunătóre. — v. *Sunătóre.* — *Unt.*

Asùpra. — v. *Asupră.*

Asupră s. **asùpra,** prép., adv. et subst.; 1°. sur, à l'égard de, concernant; 2°. dessus; 3°. usure, surplus. Prin preposiționalul *a* (=ad) din latinul supra (=ital. sopra, sovra, span. şi portug. sobre, prov. sobre, franc. vechĭu seure, etc.). In graĭul vechĭu se întrebuința şi forma simplă supră, bună-óră la mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XXVI:

...când să apropiĭa supra mĭa făcătoriĭ de rău...	...dum appropinquant super me nocentes...

Asupră exprimă noțiunea de „sus“, fiind în oposițiune cu „supt“, care exprimă noțiunea de „jos“. Şi 'n latina există aceĭaşĭ antitesă între supra şi subtus, bună-óră: „Romani

supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant" (T. Liv.). Ca adverb, *asupră* e sinonim cu sus; ca prepoşiţiune, e sinonim cu pe şi maĭ ales peste; ca substantiv, cu prisos, camătă, dobândă.

Astăḑĭ forma organică *asupră* circuléză numaĭ într'un mod excepţional, precum vom vedé maĭ la vale; în vechile texturĭ însă ea este cea obicĭnuită, deşi une-orĭ ne întimpină şi acolo alăturea cu ea forma maĭ nouă *asupra*, de exemplu:

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Esaias II, 12 sqq.:

Că dzua Domnuluĭ Savaoft vine *asupra* tot ocarniculŭ şi trufaşulŭ, şi *asupra* a totŭ suitulŭ şi înnălţatulŭ, şi corogi-să-vorŭ; şi *asupra* de totŭ chedrulŭ Livanuluĭ celŭ înaltŭ şi prénălţatŭ şi *asupra* de totŭ muntele nalt, şi *asuprâ* de totŭ turnulŭ naltŭ, şi *asuprâ* de totŭ zidĭul naltŭ, şi *asuprâ* de totŭ părĭatele nalt, şi *asuprâ* de toatâ corabiĭa mâriĭ, şi *asuprâ* de totŭ chipul de frâmséţâ de şaice...	Dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Et super omnem cedrum Libani excelsarum et sublimium, et super omnem arborem glandis Basan. Et super omnem excelsum montem, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum excelsum, et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium...

unde în Biblia Şerban-Vodă, 1688, pretutindenĭ preste: „preste tot dosăditorĭulŭ şi mândrul, şi preste tot înnălţatul, etc."

In latina, supra şi super sînt fórte apropiaţĭ prin sens, dar nu se confundă nicĭ o dată. In limbile romanice ambiĭ s'aŭ fusionat, astfel că la Spaniolĭ, la Italienĭ, la Provenţalĭ, a despărut super înlocuindu-se prin supra, ĭar la Francesĭ a despărut supra (vechĭu seure) înlocuindu-se prin super (actual sur). La Românĭ s'aŭ contopit numaĭ sensurile ambilor în *asupră*, dar şi super a remas tot-o-dată sub forma spre, care însă, scăḑută la simplă prepoşiţiune, a căpĕtat astăḑĭ accepţiunea de „pour, vers", după ce în graĭul vechĭu maĭ însemna încă adesea „sur", de exemplu la Dosofteĭu, 1680, ps. XCI: „Şi căută ochĭul mĭeu *asupra* pizmaşilor mieĭ şi *asupra* celorŭ ce să scoalâ supra mĭa...", unde la Coresi, 1577: „cautâ ochĭulŭ mieu spre dracii miei şi ce sculară-se spre mine..."

I—II°. *Asupră* ca adverb şi ca prepoşiţiune.

Funcţiunea curat adverbială a luĭ *asupră* se învederéză maĭ ales în vechea locuţiune: „a fi cuĭ-va *asupră*", „a veni *asupră*" saŭ „a cădé *asupră*"= „tomber dessus, courir sus".

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, I p. 128): „fără aceşti bani ce sănt mai sus scrişi, am mai luat eu Dumitru Ţiganul ughĭ 6 de m'am plătit de un Turcu de ce miĭ-a căzut *asupră*..."

Miron Costin, Letop. I p. 238: „cât aŭ prins de veste Gaspar Vodă că vine Skimni Aga, aŭ şi scornit că 'ĭ vin Leşiĭ *asupră*..."

Acelaşĭ, p. 300: „aŭ văzut Vasilie Vodă toată cumpăna ce 'ĭ venĭa *asupră*..."

Nic. Muste, Letop. III p. 45: „toţĭ

aştepta din cĭas în cĭas, ce urgie le-ar veni *asupră*...

Nic. Costin. Letop. II p. 27: „şĭ-aŭ părăsit părinţiĭ şi fraţiĭ, de acele nă-cazurĭ, de s'aŭ dus printr'alte ţerĭ, şi uniĭ s'aŭ făcut oamenĭ răĭ şi tălharĭ, de mare nevoe ce le era *asupră*, că nu maĭ avea de ce se maĭ apuca..."

Tot în vechile texturĭ ne întimpină comparativul maĭ *asupră* şi superlativul *asupră* de tot.

Dosofteĭu, 1680, ps. XXX:

Maĭ *asupră* decât toţ pizmaşiĭ mieĭ mă fečŭ ocară...	Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium...

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 225): „ceĭa ce au ĭubitŭ Dumnezeu *asupră* de totŭ, că porâncitele lu Dumnezeu tare le-au ţinutŭ..."

Tot ca adverb, *asupră* de aceĭa însemnà „par-dessus, en outre".

Fragment oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 8): „semănătura vostră o vor mâînca vrăjimaşii voştri; *asupră* de acéâ, voĭu întorce faţa mé în alénul vostru şi veţi hi bâtuţi..."

In graĭul actual, pentru a funcţiona ca adverb, *asupră* îşĭ prepune de saŭ dupla prepoziţiune pe de.

Zilot, Cron. p. 16: „să nu mě lăudaţĭ, căcĭ lumina în sfeşnic nu s'ascunde, nicĭ cetatea d'*asupra* munteluĭ..."

Gr. Alexandrescu, „Meditaţie":

Puţin maĭ înainte un monument s'arată;
Să'l privim... Dar ce semne de cinste pe el sînt?
Negreşit ceĭ dintr'însul slăviţĭ aŭ fost o dată:
Aḑĭ slava stă d'*asupra*, şi omul in pămînt...

A. Pann, Prov. III, 28: „Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'*asupra* apeĭ..."

Ibid. I, 147: „Asta e pe d'*asupra* ca fuĭorul popeĭ...", ḑice omul care a rĕbdat multe şi maĭ dă érăşĭ peste năcazurĭ.

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu p. 19), ps. VIII: „se luo mare cuviinţâ a ta pre *asuprâ* de cerĭu...", unde la Coresi, 1577: „se luo mare frâmséţé ta mai susŭ de cerĭu..."

In basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 6): „Scorpia, cu o falcă în cer şi cu alta în pămînt şi vĕrsând flacărĭ, se apropia ca vîntul de ĭute; ĭară calul se urcâ repede ca săgéta pînă cam d'*asupra* eĭ şi se lăsâ *asupra* eĭ cam pe de o parte...", — primul *asupra* e adverb, cel al doilea prepoziţiune.

Doĭnă din Ardél:

Pe de-*asupra* ochilor
Trasă'ĭ péna corbilor,
Pe din jos de ochişorĭ
Rumeoriĭ obrăjorĭ...
(J. B., Trans. 136)

„Despre ómenĭ uşureĭ se ḑice: are mintea de *asupra* capuluĭ" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Intre de *asupra* şi pe de *asupra* este o fină deosebire de sens, care nu se observă tot-d'a-una. Maĭ întâĭu, pe de *asupra* arată un contact maĭ strîns între doĕ lucrurĭ. Aşa la Costachi Negruzzi, Zoe, II: „se îmbrăcâ cu dulama luĭ stacojiă cusută numaĭ fir, se încinse pe de *asupra* şaluluĭ cu o curea lată coperită cu ţinte aurite..."; dar în Aprodul Purice:

D'*asupra* lor o movilă cu mărire-aŭ înălţat,
Ca să fie tot-d'a-una monument nestrămutat...

Afară de acésta, numaĭ pe de *asupra* însemnézâ „en outre, par dessus le marché".

Doĭnă din Ardél:

— Da de cină ce 'mĭ veĭ da?
— Castraveţĭ ca ĭedera,
Pe de-*asupra* guriţa
Să'ţĭ derégă inima...
(J. B., 74)

Alta:

Marişcuţă dela vamă,
Taĭe-un puĭu şi ne fă zémă;

Cându'ĭ trece pe la noĭ
Pentru unu ţĭ-om da doĭ,
P e d e-*asupra* buze moĭ...
(Ibid. 395)

Reduplicatul d e de-*asupra* e adjectiv. Dosofteĭu, 1680, ps. CI: „şi ca un îmbrăcământ d e d e-*asupra* veĭ învăli pre înş..."

Ca preposiţiune, *asupră* se construesce cu genitivul şi cu posesivul, dela carĭ îşĭ aglutinéză articlul prepositiv *a*, devenind *asupra*=*asupră* — a=*asupr'*a. Acest *-a* nu este amplificativ ca în adverbiĭ acum-a, atunce-a etc., căcĭ amplificativul *-a* nu se acaţă nicĭ o dată la preposiţiunĭ. Când cuvîntul dară funcţionéză adverbial, el ar trebui să fie tot-d'a-una *asupră*, ca în cele maĭ vechĭ texturĭ, ĭar nu *asupra* după cum s'a făcut prin generalisarea formeĭ preposiţionale, o generalisare ajutată, negreşit, de analogia adverbilor cu amplificativul *-a*.

Asupră cu genitivul:

Moxa, 1620, p. 404: „se sculâ Temerménŭ domnul tătărăscŭ de rădicâ oşti *asupra* lu Baĭazitŭ..."

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 164 a: „pâcatul lui Adam şi a Evvei strămoşii noştri, care pâcatŭ biruiĭa *asupra* hie-cârui omŭ di'începutulŭ lumiei..."

Şĭapte taine, 1644, p. 31: „De să va prileji pruncului să fie bolnavŭ spre moarte şi vorŭ chema preotul să'l botédze, ĭară elŭ nu va mérge de sărgŭ, ce să va leni, şi va muri pruncul nebotedzatŭ, acest pâcat ĭaste *asupra* preotului..."

Ion Neculce, Letop. II p. 238: „[Duca-vodă] de cum era răŭ de felul luĭ, încă şi maĭ răŭ s'aŭ făcut şi maĭ groznic *asupra* boĭerimeĭ şi *asupra* ţăriĭ..."

„Doĭna Haĭduculuĭ":

Pus'am cruce satuluĭ
Şi códă baltaculuĭ,
Că am gândul draculuĭ
Asupra bogatuluĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 289)

„A s t a *asupra* cuĭ-va" însemna în graĭul vechĭu „dépendre de, être du ressort de".

Pravila Moldov. 1646 f. 78 a: „şi acĕasta stâ *asupra* gĭudeţului să să isprăvască, de vor fi mărturiile bune sau de nu vor fi..."

La mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXI:

Până când veţŭ stărui *asupră* d e om?...	Quousque apponitis s u p e r hominem?...

„*asupră* d e om" este în loc de „*asupra* omuluĭ".

Asupră cu posesivul:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „un văcarŭ de va lua *asupra* s a un bou să'l pascâ..."

Dosofteĭu, 1673, f. 9 a:

Asupra m ĭ a pizmaşiĭ mâniĭa să'ş âmple...

A. Văcărescu, p. 21:

Pentru tót' a mea iubire
Ce o am *asupra* ta,
Nu cer altă răsplătire,
Ci te rog nu mĕ uĭta...

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 19:

— Lasă-mĕ! mi-ĭ drag bărbatul,
Eŭ luĭ ĭ-am jurat credinţă.
— Ieŭ *asupra* mea pĕcatul
De-a 'nşela aşa fiinţă...

Când se construesce cu posesivul enclitic, care n'are pe genitiv, ci numaĭ pe dativ, adecă fără articol prepositiv *a*, atuncĭ *asupră* se conservă intact, fără a deveni *asupra*.

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „de'l va ucide într'altâ datâ, ĭarâ nu într'acela ĉasŭ căndŭ veniĭa *asupră'ĭ*, atunce ca să aibâ certare ca şi un ucigătorĭu..."

Cantemir, Chron. II p. 130: „urgiĭa luĭ Dumnezeu *asupră*'ş şi a toată împărăţiĭa pornind, el [Iraclie] cu gré boală de idropică au murit...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 158: „lua tot ce găsĭa la dânşiĭ şi'ĭ ducea golĭ şi desculţĭ, numaĭ câte cu un sucman răŭ *asupră*-le...“

Pravila Caragea, 1818 p. 78: „are voe să facă pâră *asupră*'ĭ...“

Este dară o greşélă saŭ o scăpare din vedere la A. Pann, Prov. III, 36:

Ḑicênd astfel, eşi'n dată, strigă să vie Grivei,
Îĭ arătă pe streinul cel lungit în patul eĭ,
Şi sumuţându'l *asupra*'ĭ, şi el ĭar cum îl zări,
Îl făcu 'n grab să nu scie uşa cum a nemeri...

unde trebuĭa: „sumuţându'l *asupră*'ĭ“.

La mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 59a:

Răutatĭa toată *asupre*'mĭ să strînge,
De suspinĭ, de ghaĭpăt inema să stinge...

e în forma *asupre* resultă din acomodaţiunea vocalică cu *i* din „mĭ“.

III°. *Asupră* ca substantiv.

Coresi, 1577, ps. LIV:

...şi nu scăzu de calé lui *asupra* şi înşelăcĭuni...	...et non defecit de plateis ejus usura et dolus...

In locuţiunea „cu *asupră*“, „maĭ cu *asupră*“, *asupră* e tot aşa de substantival ca şi „milă“ în „cu milă“, „maĭ cu milă“, saŭ „prisos“ în „cu prisos“, „maĭ cu prisos“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: „şi încă nu numai acéste va vedé atunce, şi şi mai cu *asupră* de acéste mai înfricoşate...“

Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXVIII:

Număra-ĭ-voĭu pre înşiĭ şi maĭ cu *asupră* decât arina înmulţă-să-vor...	Dinumerabo eos et super arenam multiplicabuntur...

unde la Coresi, 1577: „şi mai vrătos de năsipulŭ înmulţi-se-vorŭ“.

Acelaşĭ, Paremiar 1683 p. 63 a (Daniel, III, 22):

...drepce că cuvântul înpăratuluĭ s'au întărit, şi cuptorĭuluŭ s'au înfierbântat cu *asupră*...	...quia verbum regis urgebat, et fornax succensa erat nimis...

în contextul grecesc: ἐκ περισσοῦ, ceĭa ce Biblia Şerban-vodă, 1688, traduce prin: „pré de prisosit“.

Acelaşĭ, 1673, f. 27 a:

Pentr'acĭaĭa şerbul tăŭ le ţâne,
Păzându-le întregĭ cum să vine,
Pentru să ĭa cu *asupră* plată
Din mila ta cé nemăsurată...

Ibid. f. 83 b: „Fiind războae dĭase prin multe prilejĭurĭ în dzâlele luĭ David, una pentru că era multe cetăţ nedobîndite, alta pentru sîngele luĭ Urie ce-au răscumpărat Dumnedzăŭ de pre casa luĭ David cu *asupră*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 66: „întărzierea certăriĭ, Dumnezeŭ cu *asupră* o plinesce...“

Cantemir, Chron. I p. 62: „socoti, că precum prada ţărilor sale, aşé moarté tătâne-său, dela Elladénĭ îş va puté răscumpăra şi maĭ cu *asupră*...“

Ibid. II p. 252: „Peter şi Asan, după ce aşé înfruntaţĭ şi ruşinaţĭ la aĭ săĭ s'au întors, cocând în inimă cu maĭ *asupră* să 'şĭ răscumpere, au început a 'ĭ smomi ca să 'ĭ întoarcă să fie cu dânşiĭ într'o minte...“

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 258: „Dar bine, cum aŭ fugit eĭ fără să 'şĭ priiméscă simbriile? — E, e! Cocone; dumnéta să trăescĭ, şi-le-aŭ priimit, ba încă maĭ cu *asupra*...“

v. *Supră*. — *Asupresc*. — *Asuprit*.

Asuprăluare, s. f.; avidité, cupidité. Cuvînt format din asupră şi luare, care ne întimpină în Codicele Vorone-

ţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 172), Petri Ep. II, II, 3:

Şi cu *asupră-luaré* cu menciuroase cuvente voi vă vor scuînpăra...	Et in avaritia fictis verbis negotiabuntur...

unde în Noul Testament din 1648: „şi pentru hlăpie...", ïar în Biblia luï Şerban-Vodă, 1688: „şi cu lăcomie..."

v. *Asupră.—Asuprăvin.—Luare.*

Asupravin *(asupravenit, asupravenire)*, vb.: survenir. O composiţiune din asupră şi vin, pe care o găsim la mitropolitul Dosofteïu, Paremiar 1683 (Vinerï a 3-a săptămână în post, f. 31 b): „ceriul s'a clăti şi pămăntulŭ s'a legăna din urdzăturile sale pentru mânia urgieï Domnuluï Savaoftŭ, în dzua acïaïa în carïa va *asupraveni* mânia luï..."; dar tot acolo (Joï a 4-a, f. 1 a): „volbură purtată de va suprâveni..."

v. *Asupră.—Supră.*

Asuprélă (plur. *asuprele, asuprelï)*, s. f.; oppression, vexation. Sensul propriŭ cată să fi fost acela al vechïuluï substantiv asupră „usure"; un sens care se maï păstréză în unele texturï şi pe care 'l regăsim şi 'n derivatul asuprit.

Şïapte taine, 1644, p. 154, explică cuvîntul camătâ prin „dobandă cu *asuprélă*".

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 383 a: „întâi să părăsască nedireptăţile, măzdele, apucările, *asuprélele*, camatniciile, răutăţile...", unde *asuprélă* figuréză între „apucare" şi „cămătnicia".

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „orcare vameş va fi pricină ca să nu trécă negoţătorii cu negoţŭ pre la vre o scală, făcăndu-le multă *asuprélâ* şi luîndu-le maï multŭ decumŭ au fostŭ obicéïulŭ, acesta ïaste datorïu toată *asuprêla* şi paguba ce vor fi păgubitŭ neguţătorii pentru dănsŭ, totŭ să să socotéscâ şi să plătéscâ la visterie..."

Şi precum se dicea: „cu asupră", se dicea şi: „cu *asuprélă*":

Pravila Moldov. 1646, f. 152: „unŭ ğudecătorïu dela unŭ trăgŭ, ce să dzice un diregâtorïu, nu ïaste datorïŭ să asculte pre Domnulŭ ţărăi să muncéscâ sau să spândzure pre neştine, cunoscăndŭ elŭ că nu-i vinovatŭ şi ïaste lucru cu *asuprélâ* acéïa muncâ saŭ acéïa moarte; ce mai bine-i ïaste lui să'ş lase scaunulŭ cel de ğudeţŭ ce ţine decâtŭ să să pléce învăţâturii Domnu-său cïa cu *asuprélâ...*"

De aci *asuprélă* s'a luat ca antiţesă cu dreptate.

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „ïaste datorïu acesta să cercetédze: tocmala acéïa dirïaptă-i au cu *asuprélâ...*"

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „şi aşa într'âmbe părţile mai mult făţărnicie decât omenie, sau mai mult *asuprélă* decât dréptă socotélă s'ar face..."

Fiind în oposiţiune cu dreptate, *asuprélă* devine sinonim:

cu strămbătate:

Moxa, 1620, p. 371: „ei avé *asuprélâ* multă şi strămbâtăţi griéle şi măntuiri réle de cătrâ o samâ de boïari..."

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 226 b: „Pentr'acé să cade a tot omul creştin să'ş ferïască ochïul menţei sale de gândurile păcatelor, de lăcomii şi de apucărï cu nedireptul, de străînbătăţi şi de *asupréle...*"

cu nevoe:

Document moldovenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „nu-i lăsaţi în pace, ce multă nevoe le faceţi şi *asuprélă*

de nu pot odihni mişeii de răutatĭa voastră...“

Nic. Muste, Letop. III p. 24: „Venit'aŭ veste Ducăĭ Vodă precum să fi venit la Iaşĭ din ţara Leşască Petriceĭco Vodă cu oaste şi cu căţĭ-va boĭerĭ, cariĭ se afla acolo pribegĭ de multe n e v o ĭ şi *asuprelele* Ducăĭ Vodă...“

Acelaşĭ, p. 39: „împlând Nemţiĭ cetăţile lor cu oşteni, multe *asuprele* şi n e v o ĭ le făcea boĭerilor, nemeşilor şi tuturor...“

cu n ă p a s t e:

Pravila Moldov. 1646, f. 62: „s'au făcutŭ *asuprélă*, ce să dzice au cădzutŭ n ă p a s t e...“

cu d o ḑ e ĭ é l ă:

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 77 a: „Adu'ţ dară aminte, că câte blăstămăţii, câte nevrednicii, câte bezcisnicii, câte nevoi, câte greutăţ, câte *asupréle* şi d o d e ĭ a l e sintŭ, toate în lume sintŭ...“

cu n ă d u ş é l ă, literalmente „suffocation“:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 41: „din zavistie înponcişére, din înponcişére n ă d u ş é l ă şi *asuprélă*, din *asuprélă* gânduri de şuvăială şi cuvinte de răzsuflare să scornesc...“

Ibid. p. 167: „a multora multă *asuprélă* şi mare î n ă d u ş a l ă să face...“

cu a r m ă ş i ă în înţeles de „violence“:

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 273 b: „mai multe a r m ă ş i i şi mai multe *asupréle* fără de vine sămtŭ întru noi în creştini decât în păgâni...“

cu î m p r e s u r a r e:

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „oamenii cei domneştĭ încă de să vor prileji să fie zlobivi şi vor face *asupréle* şi vor î n p r e s u r a săracii fără de ştirĭa domniei, pre unii ca aceştĭa cini-i va sudui, nu să va certa...“

v. *Asupră.—élă.*

Asuprèlnic, -ă, adj.; „oppressif“ (Cihac). Cuvînt format din a s u p r é l ă prin sufixul - n i c, întocmaĭ ca „îndoelnic“ din „îndoélă“ şi altele. Dispare din graĭu, înlocuindu-se maĭ totd'a-una prin sinonimul a s u p r i t o r.

v. *Asupritor.— -nic.*

Asuprèsc *(asuprit, asuprire)*, vb.; opprimer, oppresser, violenter, s'imposer à. Literalmente, a se pune a s u p r a. Cantemir, Chron. I p. 102: „căzând eĭ a s u p r a lor şi *asuprindu'ĭ*...“ „A a p e s a, a n e d r e p t ă ţ i, a cere dela ceĭ slabĭ ceĭa ce nu pot da saŭ împlini, a pune altuĭa greutăţĭ, sarcine“ (Costinescu). A n ă p ă s t u i, a d o s ă d i, a î n g r e u n a.

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 910 (Ep. Jacob. II, 6):

...au nu bogaţii *asupresc* pre voi?.	...nonne divites p e r p o t e n t i a m o p p r i m u n t vos?..

în contextul grecesc: *καταδυναστεύουσιν*.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „numai pentru să dobândéscă şi să strângă multŭ, n ă p ă s t u e s c u şi *asuprescŭ* lumĭa...“

Ibid. f. 27 b: „cei mai proşti, pre carii de multe ori ĭ-au d o s ă d i t ŭ şi ĭ-au *asuprit*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 22: „fără de zăbavă aŭ început a face ĭarăşĭ ca şi în zilele luĭ trecute, adică a î n g r e u n a ţara cu nesăturarea ce avea şi a *asupri* pre boĭerĭ...“

Cuvîntul se întrebuinţă maĭ cu deosebire în privinţa dărilor fiscale.

Moxa 1620, p. 362: „aşa era viaţa acestui înpăratŭ bunŭ, că pre săraci cu birurile nu-i *asupriĭa*...“

Ibid. p. 383: „blândŭ şi linŭ, véselŭ, răbduriŭ, nelacomŭ, nice se bucura de scandala altuĭa, nice se grăbiĭa cu

moarté cui-va, nice *asupriïa* pre săraci cu birurile..."

Ibid. p. 350: „se adunară toţi Izrailii de 'lŭ rugară să le ĭuşuréze măncăturile ce-i *asuprise* Solomonŭ..."

Ioan Canta, Letop. III p. 178: „Alte obiceĭurĭ rele ce era maĭ înainte să nu fie, nicĭ spurcatul şi stingerea noroduluĭ acel cu nume urit văcărit, numaĭ Grecilor drag foarte, să nu fie, nicĭ pogonărit, nicĭ coniţa, nicĭ adaoşagul, nicĭ jacurĭ de cĭocoĭ să nu ămble prin oamenĭ *asuprindu'ĭ*..."

In sens moral, *asupresc* se ĭea ca sinonim cu p ă r e s c.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 48 b: „pre nime nu *asupriretĭ*, pre nime nu p ă r ă r e ţ i...", unde este de observat forma arcaică a imperativuluĭ negativ.

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 3: „draciĭ în totŭ chipulŭ să silescŭ cumŭ să aducă pre omŭ la desnădăjduire, îi aruncă toate păcatele, îlŭ p ă r ă s c ŭ şi în totŭ chipulŭ îlŭ *asuprescŭ*..."

In sfîrşit, *asupresc* însemnéză a f a c e s i l ă, în sens material ca şi în cel moral. E fórte frumos la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „nu ĭuşoare pricini sînt, carile spre Hieroglifica acésta Istorie condeĭul a'mi slobozi tare m'au *asuprit*..." Acelaşĭ, Chron. II, p. 24: „după câte-va războae maĭ ĭuşurele, au *asuprit* pe Athanaric să dé fuga..."

v. *Asupră*. — *Asuprit*. — *Apĕs*.

Asuprìnţă. — v. *Asupricĭune*.

Asuprìre (plur. *asuprirĭ*), s. f.; l'infin. d'a s u p r e s c pris comme substantif: vexation. Sinonim cu a s u p r é l ă şi a s u p r i c ĭ u n e, cu a p ĕ s a r e, n ă p ă s t u i r e etc.

Beldiman, Tragod. v. 2215:

Asuprirĭ şi urmărĭ rele cu totul a conteni,
A desbrăca maĭ mult ţéra nime a nu îndrăzni...

Gr. Alexandrescu, „Aşteptarea":

Un drum fără primejdiĭ, cărărĭ nesemĕnate
De *asuprirĭ* nedrepte, de curse ficlenescĭ...

unde însă epitetul de „nedrept" e de prisos, orĭ-ce *asuprire* fiind „nedréptă".

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, I: „ţéra geme sub *asuprirea* Tomşeĭ..."

v. *Asupră*. — *Asuprélă*. — *Apĕsare*.

Asupricĭùne (pl. *asupricĭunĭ*), s. f.; vexation. A s u p r i r e, a s u p r é l ă, a s u p r i t u r ă. Uniĭ daŭ cu acelaşĭ sens forma a s u p r i n ţ ă (Dr. Polysu), pe care noĭ n'o cunóscem.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 8: „ale trupului *asupricĭuni* şi cametele şi mândriĭa ceştii lumi şi pohta ei, cade-i-se să le lase..."

v. *Asupră*. — *Asupritură*. — *-cĭune*.

Asuprìt, **-ă**, adj. et subst.; le part. passé d'a s u p r e s c pris comme nom: opprimé; excessif, surchargé. A p ĕ s a t, n ă p ă s t u i t, s i l i t, n e d r e p t ă ţ i t, î m p r e s u r a t, j i g n i t.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „macarŭ ca are fie-cine voe să agutorésca pre cel *asupritŭ* şi, unde va vedĭa că staŭ cu războĭu asupra lui, să-i scoaţă capulŭ şi să'l măntuĭască den moarte, ĭară acestŭ lucru nu ĭaste nemărui dată cu vre o silă cumŭ să fie datorĭu să facă..."

Nic. Costin, Letop. II p. 98: „se învitasă oameniĭ ceĭ cu strâmbătăţĭ *asupriţĭ* de apuca unul pre altul, strigând: haĭde la divan!..."

Beldiman, Tragod. v. 25:

Un norod *asuprit* fórte, dar falnic, nestîmpĕrat,
Îngâmfat c'avea o-dată stăpânire ş'Impĕrat...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI: „Une-orĭ, când poporul se simţĭa *asu-*

prit şi j i g n i t în drepturile sale, se audĭa sunetul clopotuluĭ de dandana..."

Cuvîntul ne întimpină fórte des în vechile acte juridice ca antitesă cu „volontaire", n u d e b u n ă v o e.

Act moldovenesc din 1591 (A. I. R. I, I p. 105): „de a lui bună voe, de nime n e v o i t nici *asuprit*, au văndut a lui diréptă ocină şi moşie..."

Altul din 1672 (A. I. R. I, I p. 80: „de a noastră bună voe, de nime s i l i ţ i nici *asupriţi*, am văndut a noastră dréptă ocină..."

Intr'un alt act, din 1665 (ibid. p. 95), aceïaşĭ noţiune se exprimă prin: „de nime s i l i ţ i nici î n p r e s u r a ţ i nici n ă p ă s t u i ţ i..."

Cu sensul de „excessif":

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 164): „şi da Turciĭ baniĭ cu dobânḑĭ *asuprite*, de întrecea pină la un an saŭ doĭ dobânda pe capete..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „să fugimŭ amu de beţie şi de mâincare *asuprită*..."

Cu sensul de „surchargé":

C. Conachi, p. 142:

Sufletul de trup departe, pe năsăliĭ răstignită,
Incă cu ceva podoabe de-ale lumiĭ *asuprită*,
Faţa ta pare că rîde, liniştită de păcate...

Nu rar se întrebuinţéză ca substantiv.

Dosofteïu, 1680, ps. CXLV:

...carele păzïaşte adevărătatïa în vécŭ, care face gïudeţ *asupriţilor*...	...qui custodit veritatem in saeculum, facit judicium i n j u r i a m p a t i e n t i b u s...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „la *asupriţĭ* şi neputincioşĭ blăstămul, ca la prădătorĭ scutul, sigéta, fierul şi focul, ïaste..."

Jipescu, Opincaru p. 127: „*Asupritu* pătimïeşte multe, da nu moare ïute ca asupritoru..."

v. *Asupră*. — *Asupresc*.

Asupritòr, **-óre**, s. et adj.; oppresseur, tyran; oppressif. vexatoire. „Acela care a s u p r e s c e, care nedreptăţesce, care apasă pe ceĭ maĭ slabĭ, pe ceĭ maĭ micĭ" (Costinescu). Sinonim cu a p ĕ s ă t o r, n ă p ă s t u i t o r etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „vamăşulŭ ïaste *asupritorïu* şi l u p ŭ în oile céle cuvăntătoare..."

Acelaşĭ, f. 383 a: „lacomii, apucătorii, *asupritorii*, măzdarii, prădătorii..."

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „bătăndu-să ei amăndoi, va cunoaşte cel asuprit că'l va ucide *asupritorïul*..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „nu fiete-cui ïaste dat jăratic e mânca, nicĭ fiete-cui de lucruri aspre şi gréle a să apuca să cade, ales când pricina *asupritoare* lipsïasce..."

Beldiman, Tragod. v. 2087:

Cerescule Impĕrate, uită-te din Cer şi vezĭ,
Tu eştĭ cumpăna dreptăţiĭ, tu poţĭ să le îndreptezĭ;
Privesce tótă năpastea unuĭ ném înviforat,
Care, împilat de duşmanĭ, se află pré supĕrat;
Nu lăsa să bântuéscă nisce reĭ *asupritorĭ*...

v. *Asuprelnic*. — *Asupresc*. — *Apĕsător*.

Asupritùră (plur. *asupriturĭ*), s. f.; vexation, contrainte, chicane.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 14: „beţiïa şi cămâtniciïa şi *asupritura* şi toate alalte păcate..."

Mitropolitul Dosofteiŭ, 1683, Ghen. 19: „că de *asupritura* trudeĭ călugăreştĭ ce să a s u p r i ï a nice părul nu 'ĭ putïa crïaşte..."

Legenda Sf-tuluĭ Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 127): „în tlăhării şi în furtişagure şi în multe *asu-*

prituri ce-am asuprit fără de dereptate pre alții..."
v. *Asupră*. — *Asupricĭune*. — *-tură*.

A-sùrda (d'), adv.; en vain, inutilement, sans résultat. De géba. In zadar. De-afetea. Negreșit, acest adverb s'ar puté explica la nevoe prin surd. Surdul nu aude, decĭ nu înțelege, decĭ îĭ vorbescĭ de gĭaba. Ni se pare însă maĭ potrivit de a vedé în *a-surda* numaĭ o etimologiă poporană din surda, o simplă adaptare, pe când originea cea adevĕrată a cuvîntuluĭ ar trebui căutată în adverbul latin absurde, „hors de propos", de unde se desfășură d'a-dreptul, fără nicĭ o dificultate, noțiunea de „sans résultat". Din surd s'ar fi născut maĭ curând un adverb cu sensul de „pe ascuns", „ca să nu se audă", italienesce „alla sorda", franțusesce „à la sourdine". Cihac se mărginesce de a aduce locuțiunea: „a vorbi *de-a-surda*=parler en vain, en l'air", căcĭ numaĭ dóră prin „vorbire" se justifică pînă la un punct derivațiunea din surd; în faptă însă, *d'a-surda*, ca și latinesce absurde, n'are nicĭ o legătură strînsă cu „vorbire", ci însemnéză în genere de gĭaba: „*de-a-surda*, vergeblich, vergebens, umsonst, vergebliche Mühe" (Dr. Polysu). Vom adăoga în trécĕt că, după cum al nostru *a-surda* sémĕnă cu surd, dar nu credem că se înrudesce cu el, tot așa latinul „absurdus" sémĕnă cu „surdus", de unde îl și derivă filologia cea trecută, dar este în realitate o vorbă cu totul de o altă origine (cfr. Corssen, Aussprache[2]., I, 488; Littré, v. Absurde).

De la Vrancea, Sultanica p. 82: „Dar cât era de mare și de vestit, or-cât îĭ colindase vestea pîn' la scăldătórea sóreluĭ, pînă unde pămîntul e drob și piftie, *d'asurda* eraŭ tóte: écă, nu putea să 'ĭ adórmă un junghĭu ce 'ĭ tăia inima..."

Ibid. p. 241: „ce ne folosesce nouĕ, niște bătrânĭ, singurĭ cucĭ, atâta bogăție ce-o grămădim de géba și *d'a-surda*..."
v. *Surda*.

Asurḍèsc *(asurḍit, asurḍire)*, vb.; devenir sourd, s'assourdir; rendre sourd, assourdir. Se întrebuințéză maĭ ales ca verb neutru: a perḍe auḍul. *Asurḍire* este pentru ureche ceĭa ce'ĭ orbire pentru ochĭ saŭ amuțire pentru limbă. Din ad și surdus, italienesce assordesco și assordo, de asemenea ca neutru și ca activ.

Ioan din Vinți, 1689, f. 119 b: „mănele și pĭcoarele săntŭ legate, ochiĭ apuseră și audzulŭ *asurdzi*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673:

Asurdzăĭu ca surdul de gâlcévâ multâ...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „limba viclénă și mincinoasă să amuțască, și uréchĭa de lingușituri primitoare să *asurzască*..."

Alexandri, Istoria unuĭ galbin:

Gâlcevĭ și vorbe și strigare
Amestecate cu cântare,
Și sunetul de ferăriĭ
Asurdă locul în câmpiĭ..,

unde *asurd* în loc de *asurḍesc* este o licență poetică, la care Alexandri face maĭ bine că nu recurge în Cucóna Chirița:

Bicĭul pocnesce
De te-*asurḍesce*,
Și caiĭ poșteĭ alerg la pas...

Lexicon Budan: „*Asurḍesc* pre alt, adecă îl fac surd, surdum reddo".

„M'a *asurḍit* cu vorbele luĭ. Nu ne maĭ *asurḍițĭ* cu atâtea secăturĭ!" (L. M).
v. *Surd*. — *Surḍesc*.

Asurḍîre
Asurḍît, -ă } .— v. *Asurḍesc.*

Asvîrl s. **asvîrlèsc** (*asvîrlit, asvîrlire*), vb.; jeter, lancer. Sinonim cu l é p ĕ d şi maĭ ales cu a r u n c, dar însemnând o maĭ multă răpeḍiciŭne şi violenţă. Violenţa şi răpeḍiciŭnea sînt trăsurile cele caracteristice ale acţiuniĭ de a *asvîrli*, cuvîntul derivând din paleo-slavicul v r ŭ l ŭ „véhément", h r ŭ l ŭ „rapide", de unde apoĭ serbul v r l j a t i „lancer", bulgarul f ă r l i t i etc., cătră carĭ Românul a adaos de 'ntâĭu pe *s*- prin analogiă cu verbiĭ ca „storc = extorqueo", „smulg=exmulgeo" şi altele, ĭar pe urmă a maĭ acăţat pe *a* (=lat. ad) prin analogiă cu sinonimul „arunc". Forma fără *a*: s v î r l, s v î r l e s c, circuléză însă în acelaşĭ timp cu amplificatul *asvîrl, asvîrlesc*, uneorĭ chĭar în acelaşĭ text, bună-óră la Crénga, Punguţa cu doĭ banĭ, 1876, 403: „ḍice uneĭ babe dela bucătărie să ĭa cucoşul, să'l *asvărle* într'un cuptor... Boerul vĕḍĕnd că n'are ce'ĭ maĭ face, ĭ-*asvărle* punguţa..."; dar pe aceiaşĭ pagină de treĭ orĭ fără *a*: „ĭa'l de pe capul meŭ şi'l s v ă r l e în ciréda boilor... ĭa cucoşul şi'l s v ă r l e în haznaua cu baniĭ... Vezeteul érăşĭ ĭa cucoşul şi'l s v ă r l e în cirédă..." Sub raportul sensuluĭ, între *asvîrl* şi *svîrl* nu este nicĭ o deosebire. Distincţiunea stabilită de Laurian-Massim (Gloss. p. 31) e cu totul imaginară.

Deşi de conjugaţiunea a patra, totuşĭ la presinte *asvîrlesc* se scurtéză maĭ adesea în *asvîrl* tocmaĭ pentru a da cuvîntuluĭ maĭ multă energiă óre-cum onomatopoetică. La a treĭa persónă se aude în gura poporuluĭ de o potrivă: la singular, *asvîrle* şi *asvîrlesce*, la plural *asvîrlă* şi *asvîrlesc*.

Doĭna „Nevasta harnică":

Pînă un copil să sugă
Se *asvîrle* ca vîrlugă
Şi răşnesce tot în fugă...
(Alex., Poes pop.² 353)

Colinda „Plugarul":

Unde sînt fete nebune
Ce *asvîrlă* cu alune
Şi se légă de fecĭorĭ
Ca albinele de florĭ...
(Ibid. 391)

Colindă muntenéscă:

Rupe'şĭ câte-un măr
Şi 'n sus l'*asvîrlesce*,
'n palmă 'l sprijinesce...
(G. D. T., Poes. pop. 79)

Deosebirea şi maĭ ales gradaţiunea între *asvîrl*, a r u n c şi l é p ĕ d se învederéză bine prin următorul pasagĭu din Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „prin ademenirile vóstre o faceţĭ de'şĭ calcă datoriile sale de femee, uĭtă virtutea, l é p ĕ d ă cinstea ca să s'a r u n c e în braţele vóstre, şi apoĭ spre resplata tuturor acestor jertfe o *asvîrliţĭ* cu despreţ..."

Asvîrlire d i n d e s p r e ţ ne apare şi la Anton Pann, Prov. II, 79:

C'o mână ţiind chimirul, alta cu galbenĭ umplea,
Şi privindu'ĭ câte unul în Mare îĭ *asvîrlĭa*...

De asemenea la Odobescu, Mihnea-vodă p. 47: „Trupurile lor, trunchete şi tîrîte prin ţĕrîna uliţeĭ, le *asvîrli*, ca stîrvurĭ, afară din cetate..."

Maĭ obicĭnuit însă *asvîrle* cine-va din m ă n i ă saŭ f u r i ă, şi chĭar în exemplele de maĭ sus însuşĭ despreţul e cu n ă c a z.

A. Pann, Moş Albu, II p. 9:

Raţele auḍind glasu'ĭ şi zburând tóte pe loc,
El luând o zburătură *azvîrle* necăjit foc...

Acelaşĭ, Prov. I, 87:

Nu'ĭ venĭa în minte că o să maĭ paţă:
Azvârli securea să dea într'o raţă...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, IV: „căuta o armă pe lîngă el, dar negăsind decât potcapul, îl *asvîrli* cu mănia în capul unuĭ călugĕr...“

Cântec poporan:

Capra 'n dél, capra'ĭ în vale,
Nicĭ că vré să'mĭ stee 'n cale;
Asvîrliĭ măcĭuca 'n sete,
Capra peste cap se dete...
(Alex., Poes. pop.[2] 265)

I. Văcărescu p. 8:

Când cu mrejĭ amăgitóre
Viĭ prindeam păsărĭ din zbor;
Când prin ţevĭ fulgerătóre,
Cu plumb le-*asvîrlĭam* omor...

Ion Neculce, Letop. II p. 313: „cât era Antioh Vodă de straşnic la mănie, că de multe orĭ la divan cu buzduganul *asvărlĭa* în oamenii ceĭ vinovaţĭ...“

Descântec de diochĭu:

Fugĭ diochĭ
Dintre ochĭ
Că te-agĭunge-o vacă négră
Cu córnele să te spargă,
Să te-*asvîrle* peste Mare...
(Alex., Poes. pop.[2] 10)

Reflexiv: a se *asvîrli.*

I. Crénga, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): „Ĭară moş Nichifor se *asvîrle* pe capră, dă bicĭu epelor şi lasă pe gĭupânul Strul şi cu aĭ seĭ cu lacrimile pe obraz...“

In balada Codrénul, când banditul îşĭ vede calul:

Pe el ĭute s'*asvîrlĭa*,
Pintre glonţurĭ viŭ trecea...

Colindă din Dobrogea:

Picĭoru 'n scară punea
Şi pe cal se *asvîrlĭa*...
(Burada, Călĕt. p. 86)

v. *Arunc.—Svîrl.*

Asvîrlìre, s. f.; l'infinitif d'a s v î r l pris comme substantif: action de lancer, de se lancer.

v. *Asvîrl.*

Asvîrlìt,-ă, adj.; le part. passé d'a s v î r l pris comme adjectif: lancé. A r u n c a t, dar cu multă răpeḑicĭune saŭ violenţă.

A. Pann, Erotocrit t. 2 p. 114:

Îşĭ strîng suliţile tare, a se lovi se intrec,
Ş'alăturĭ pe lângă tîmple suliţele îşĭ petrec;
Azvîrlite fiind tare, să facă rĕŭ n'aŭ putut,
Ci întregĭ cu zgomot mare jos pre pămînt aŭ căḑut...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Turciĭ îşĭ arătaŭ măĭestria lor în josul Geriduluĭ, nimerind ţelul cu suliţa *asvîrlită* din fuga cailor...“

Jipescu, Opincaru p. 125: „Numaĭ c'un codru a r u n c a t în traista săraculuĭ nu se plătĭeşte omu mare de datoriĭe. Numa cu câte o lege *asvîrlită* în dăsaga uĭtări, nu sĕ chĭamă c'avem capete strălucite...“

v. *Asvîrl.—Asvîrlită.*

Asvîrlita (d'a), adv.; à la lancée. Copiiĭ când a s v î r l ă unul într'altul cu mingea, cu fructe etc., se lovesc *d' a-asvîrlita.*

v. *Asvîrlit.*

Asvîrlìtă, s. f.; petite distance, espace que parcourt un projectile. Depărtare cât póte să ajungă o pétră saŭ altă unéltă a s v î r l i t ă.

I. Slavicĭ, Novele p. 115: „Nu era departe casa bătrânuluĭ. Numaĭ aci, în apropierea oboruluĭ, doĕ *asvîrlite* dela Calea Moşilor, în drépta...“

v. *Asvîrl.—Arunc.*

Asvîrlitòr,-óre.—v. *Svîrlitor.*

Asvîrlitùră (plur. *asvîrliturĭ),* s. f.;

lançade, ruade. Aruncătură cu multă răpeḑicĭune saŭ violenţă.

A. Pann, Erotocrit, t. 2 p. 156:

Sosiră dar, ḑic, numiţiĭ, amîndoĭ ca nişce Leĭ,
Şi se loviră în suliţĭ cu mare ură 'ntre eĭ.
Nespusă 'nselbătăcire şi necaz înfricoşat,
Intr'o parte şi într'altă d'odată s'aŭ arătat.
Azvîrlitura luĭ Protim atât de tare a mers,
Incât din coĭf zugrăvéla luĭ Erotocrit s'a şters...

v. *Asvîrl.—Aruncătură.*

¹·Aş, vb. auxil.; 1re pers. sing. de l'optatif ou du conditionnel d'am. Etimologia auxiliaruluĭ *aş* noĭ am stabilit'o într'un alt loc, precum şi dupla'ĭ construcţiune, la presinte şi la trecut: *aş* face, facere-*aş*, *aş* fi făcut, fire-*aş* făcut (v. pag. 979, 982). Aci vom reveni asupra acesteĭa din urmă numaĭ întru cât ea ne ajută a explica cĭudata formă istriano-română *raş*.

Construcţiunea inversă: (facere)-*aş*, (fire)-*aş*, este mult maĭ rară decât cea directă: *aş*- (face), *aş*- (fi), nu numaĭ în graĭul de astăḑĭ, dar şi 'n vechile texturĭ. Aşa, bună-óră, la Ioan din Vinţi, 1689, f. 70: „Să *aşŭ* grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor şi dragoste n'*aşŭ* avé, fire-*aşŭ* ca o aramă răsunătoare şi ca unŭ clopotŭ nerăsunândŭ; şi să *aşŭ* avĭa prooroсie şi să *aşŭ* cunoaşte toate taĭnele şi toată înţelepcĭunĭa, şi să *aşŭ* avé toată credinţa câtŭ să poĉŭ şi munţiĭ muta, ĭară dragoste n'*aşŭ* avé, nemică nu săntŭ; şi de *aşŭ* înpărţi surumanilor toată avuţiĭa mĭa şi să *aşŭ* da trupulŭ mieu spre ardere, şi dragoste n'*aşŭ* avé, nice unŭ folosŭ...", ne întimpină un singur cas de construcţiune inversă la 9 casurĭ de cea directă.

Doĭnă din Ardél:

De-*aş* maĭ fi o dată june,
Scire-*aş* péna cum se pune,
C'*aş* pune-o după ureche
Ş'*aş* merge séra la fete.
De-*aş* maĭ fi o dată fată,
Scire-*aş* péna cum se poartă,
C'*aş* purta-o în cosiţă
Ş'*aş* da séra la guriţă...

(J. B., Trans. 396)

Orĭ-cum însă ar fi astăḑĭ şi 'n trecutul cel literar nu pré-vechĭu al limbeĭ române, e sigur că în epoca de formaţiune a graĭuluĭ nostru construcţiunea inversă a auxiliaruluĭ am în genere era cea maĭ désă, căcĭ aşa a fost în totalitatea dialectelor romanice, de unde s'aŭ şi aglutinat în Occident formele cele sintetice ale conjugaţiuniĭ. Un „dirai", un „farò" etc. nu s'ar fi putut nasce, dacă construcţiunea cea obicĭnuită n'ar fi fost „dire ai", „fare ho"=„dicere habeo", „facere habeo". Cu alte cuvinte, construcţiunea fire-*aş*, scire-*aş*, ḑicere-*aş*, facere-*aş* cată să fi fost, pînă tărḑiŭ în vécul de mijloc, maĭ respândită decât construcţiunea *aş* fi, *aş* sci, *aş* ḑice, *aş* face.

O trăsură caracteristică a construcţiunii inverse facere-*aş* este conservarea infinitivuluĭ întreg, pe când infinitivul se scurtéză în construcţiunea cea directă *aş* face, ba se scurtéză şi'n cea inversă atuncĭ când pronumele îl desparte de auxiliar: face-*m'aş*.

In pădure duce-m'*aş*,
Frunḑă verde rupere-*aş*,
Pe genuche pune-o-*aş*,
Slovă négră scriere-*aş*,
La mândra trimite-o-*aş*...

(J. B., 180)

Poporul judecă limba după auḑ, nu după scris. In forme ca fire-*aş*, facere-*aş*, ḑicere-*aş*, alăturĭ cu *aş* fi, *aş* face, *aş* ḑice, urechea desparte silabic: fi-*réş*, face-*réş*, ḑice-*réş*. De aci, în loc de *aş* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raş*, trecută dela construcţiunea inversă la cea

directă. Frasa istriano-română: „n'am puniava cu ce me *raş* copri, ni stramasu pre carle *raş* zacé“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-românesce: „n'am plapumă cu care m'*aş* acoperi, nicĭ saltea pe care *aş* zace“ = „nicĭ saltea pe care zacere-*aş*.“

Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâĭu atenţiunea asupra aceste̥ĭ forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îĭ dă o altă explicaţiune. El crede că *raş* ar resulta din fusiunea luĭ vré cu *aş*, fusiune ocursă numaĭ la prima persónă singulară, pe când la cele-lalte persóne ar fi numaĭ vré cu perderea luĭ *v*. In acest mod condiţionalul istriano-român:

raş ave
rai ave
ra ave
ram ave
raţ ave
ra ave

ar fi, după Ascoli:

vrere-*aş* ave
vrai ave
vra ave
vram ave etc.

Eĭ bine, chĭar în acéstă ipotesă prima persónă singulară *raş* ar resulta, ca şi'n explicaţiunea nóstră de maĭ sus, din construcţiunea inversă vre-*réş*. Noĭ credem însă că nu numaĭ prima persónă singulară, dar şi cele-lalte s'aŭ născut din aceĭaşĭ construcţiune inversă, cu saŭ fără verbul vrere, adecă cu orĭ-ce verb, şi anume:

raş ave=ave-*réş* (=avere-*aş*)
rai ave=ave-réi (=avere-ai)
ra ave=ave-rér (=avere-ar)
ram ave=ave-rém (avere-am)
raţ ave=ave-réţ (avere-aţĭ)
ra ave=ave-rér (avere-ar)

V. ²·*Am*.

²·-àş, -àşă, suffixe indiquant la profession, l'occupation, le penchant d'une personne. Acest sufix n'are a face cu deminutivalul -aş, despre care a se vedé maĭ jos. Funcţiunea luĭ se póte judeca după cuvinte ca: arc-*aş*, suliţ-*aş*, arm-*aş*, ost-*aş*, ucig-*aş*, pung-*aş*, nunt-*aş*, pătim-*aş*, pizm-*aş*, păgub-*aş*, slujb-*aş*, pozn-*aş*, vrăjm-*aş*, părt-*aş*, rînd-*aş*, văsl-*aş*, luntr-*aş*, urm-*aş*, clăc-*aş*, frunt-*aş*, călăr-*aş*, cămăr-*aş*, băi-*aş*, plăi-*aş*, cos-*aş*, cărcot-*aş*, bucluc-*aş*, mărgin-*aş*, căs-*aş* şi atâtea altele. Prin acest sufix, care se acaţă de o potrivă bine la tulpine verbale şi la cele nominale, Românul nu încetéză de a forma vorbe noue. Astfel în timpul ultimuluĭ resboĭu cu Turciĭ, oşteniĭ noştri aŭ numit cercetaşĭ pe ceĭ trimişĭ la recunoscinţă. Intr'un act moldovenesc din 1675 (Cond. Mss. Asaki, în Arch. Stat. t. I p. 201): „scriem domniĭa-mé la toţ slujitorii carii veţ umbla cu toate slujbele domnii-méle aice în tărgul Iaşii, la zlotaşi şi la leoaşi şi la tăleraşi şi la gălbenaşi...“ Intr'un alt act din aceĭaşĭ epocă (ibid. p. 364): „să'ş ĭa toţĭ banii dela vănzaşi...“

E peste putinţă a admite, cu Diez şi cu Cihac, derivaţiunea luĭ -*aş* din latinul -aceus, căcĭ pe de o parte, sub raportul fonetic, e fără exemplu trecerea luĭ č în š în totalitatea limbeĭ române, ĭar pe de alta, sub raportul semasiologic, romanicul -aceus este augmentativ şi pejorativ, bună-óră „grandaccio“, „poveraccio“, „pagliaccio“ etc., încât nu corespunde de loc luĭ -*aş*. E nu maĭ puţin inadmisibilă derivaţiunea din sufixul -às (citesce: aş), atât de des la Ungurĭ, dar cu totul diferit prin funcţiune. Drept dovadă, ĭată tóte cuvintele unguresc̆ĭ cu finalul -aş, trecute la Românĭ:

aldămaş = áldomás,

aldaş = áldás,
imaş = nyomás,
lăcaş = lakás,
răntaş = rántás,
sălaş = szállás,
văcălaş = vakolás,
văgaş = vágás,
vălătaş = vallatás,
papistaş = pápistás,
uriaş = óriás.

Din aceste 11 vorbe, numaĭ ultimele doĕ se referă la persóne, presintând o analogiă cu formaţiunile române în *-aş*; ş'apoĭ „papistaş" e un termen bisericesc aprópe fără circulaţiune în graĭu, ĭar „uriaş" se rostesce maĭ adesea „urieş", printr'o obicĭnuită acomodaţiune de vocale -ia- = -ie-, care schimbă pe -aş în -eş, Ipotesa derivaţiuniĭ unguresci trebuĭ dară cu desevîrşire înlăturată.

La Slavĭ sufixul *-aş* ne întimpină numaĭ în dialectele meridionale: bulgar, serb şi sloven. La Ruşĭ în subdialecte, la Rutenĭ, la Polonĭ şi la Bohemĭ Miklosich (Vergl. Stammbildungsl. § 180) n'a găsit decât numaĭ dóră câte un cuvînt cu *-aş*, care şi acela e dubios saŭ póte fi împrumutat. La Slaviĭ meridionalĭ însă, maĭ cu samă la Serbĭ, noĭ vedem: brazdaş „bos arator dexter = romănesce b r ă z d a ş, pletkaş „doli machinator" = c ă r c o t a ş, b u c l u c a ş, p i z m a ş, rabotaş şi robiĭaş „operarius" = c l ă c a ş, bogataş = b o g ă t a ş, stražaş „tabellarius" şi kolibaş „servus publicus" = s l u j b a ş, galiĭaş „nauta" = v ă s l a ş saŭ l u n t r a ş, lakrdiĭaş „jocosus" = p o z n a ş, tamburaş „qui cithara canit" şi gaĭdaş „utricularius" = c e t e r a ş, kalaş „homo nihili" şi ličinaş „nequam" = p u n g a ş, plemenitaş „nobili genere natus", velikaş „magnas", ikraş „piscis ovis gravida", apoĭ un şir de termenĭ pentru noţiunea de „flecar": blebetaş, prtiĭaş, sprdaş, čegrtaş etc. (Daničić, Osnove srpskoga jezika p. 358).

In tóte aceste şi asemenĭ cuvinte, sufixul slavo-meridional -a š este atonic la nominativ: bràzdaš, plètkaš etc., dar în casurĭ oblice se accentéză: brazdàša, pletkàša. Să se observe că şi la Românĭ sufixul *-aş* este une-orĭ atonic, de exemplu în vorba t r ù f a ş = t r u f à ş.

Sufixul *-aş* e aprópe sinonim cu sufixul -a r = lat. -a r i u s. Astfel în Ardél se ḑice c e t e r a ş în loc de al nostru l ă u t a r, şi nicĭ pe noĭ nemic nu ne-ar împedeca de a întrebuinţa forma l ă u t a ş, pe care o şi găsim la Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...înainte mergĭa căntătorii, după acéĭa l ă u t a ş ĭ...	... praevenerunt principes conjuncti p s a l l e n t i b u s...

P u n g a ş nu diferă prin funcţiune sufixală de p o t l o g a r saŭ c o ţ c a r, v ă s l a ş saŭ l u n t r a ş de c o r ă b i a r saŭ ş a ĭ c a r. Al nostru a r c a ş corespunde romaniculuĭ a r c u a r i u s „archer". Tot aşa c ă m ă r a ş = lat. c a m e r a r i u s. Pe când dela „arc" se face a r c a ş, dela „săgétă" se face „săgetar". Negreşit însă, ambele sufixurĭ circulând în graĭu, în unele casurĭ ele s'aŭ putut diferenţià printr'o nuanţă de sens; în cronice, de exemplu, a r c a ş însemnéză „celui qui emploie l'arc", ĭar a r c a r „celui qui fabrique des arcs"; dar acéstă diferenţiare e de tot sporadică şi fără consecinţă.

Şi la Serbĭ, de asemenea, se confundă prin funcţiune sufixurile -a š şi -a r. Lîngă ličinaš „nequam" circuléză ličinar; lîngă rabotaš — rabotar. La „cartofor" se ḑice de o potriva kartaš şi kartar. Românuluĭ „telegar" respunde serbul „ taliĭgaš ".

Se scie că la Slavĭ sufixul -a r este de o origine străină. După Miklosich,

eĭ l'aŭ împrumutat dela Germanĭ, carĭ, la rîndul lor, îl luaseră dela Romanĭ (Stammbildungsl., p. 88: „nicht ursprünglich slavisch, sondern wahrscheinlich deutsch, das seinerseits aus dem Lat. stammt: arius"). Slaviĭ de pe peninsula balcanică nu aveaŭ însă nevoe şi nicĭ nu puteaŭ să'l împrumute dela Germanĭ, pe cât timp aveaŭ a face d'a-dreptul cu Latiniĭ, pe carĭ îĭ găsiseră pretutindenea în imperiul bizantin. Dar atuncĭ, cu atât maĭ vîrtos, de ce óre să nu fi luat eĭ dela aceĭaşĭ Latinĭ orientalĭ, adecă dela Românĭ, sufixul *-aş*, care represintă pe -a s i u s, forma arcaică a luĭ -a r i u s?

In latina propriŭ ḑisă consóna *s* între vocale a trecut aprópe fără excepţiune în *r*. Astfel sufixul -a s i u s a scăpat numaĭ în vorba a m a s i u s, pe când în cele-lalte el a devenit -a r i u s. In vechile inscripţiunĭ, maĭ ales acelea din Italia sudică, ne maĭ întimpină numĭ proprie personale şi topice ca: Vari-a s i u s, Apell-a s i u s, Pin-a s i u s, Dom-a s i u s, Vel-a s i u s, Rot-a s i u s, Cael-a s i a, Mult-a s i a, Vitr-a s i u s, Vic-a s i u s, Murr-a s i u s, Equ-a s i u s, Taur-a s i u s, Capr-a s i a, Vesp-a s i a, etc. (cfr. Mommsen, I. R. Neap., Ind. nom.), dintre carĭ unele, de exemplu Rotasius=Rotarius şi Equasius=Equarius corespund pe deplin formelor române Rotaş şi Călăraş. In loc de acestea, în latinitatea clasică noĭ nu maĭ vedem decât pe -a r i u s. Nu însă tóte dialectele italice s'aŭ supus pe aceĭaşĭ scară acestuĭ rotacism. In dialectul oscic, de pildă, primitivul *s* între vocale se păstra în maĭoritatea casurilor, adesea şi 'n dialectul umbric. Dela „dicito" Osciĭ formaseră pentru un fel de slujb*aş* termenul „deget-a s i u s" (Mommsen, Unterital. Dialekte p. 254). Cu acelaşĭ sufix, la Oscĭ şi la Umbri: verehasius, fluusasius, purasius, plenasius, urnasius etc. (Aufrecht-Kirchhoff, Umbr. Spachdenkm. I p. 163). In acest chip pe lîngă noul -a r i u s se maĭ auḑĭa pe icĭ pe colea învechitul -a s i u s; şi fiind că graĭul românesc nu s'a născut dintr'un singur dialect italic, ci din diferitele dialecte italice şi extra-italice ale legionarilor, nu e de mirare de a întâlni în el pe *-aş*=a s i u s alăturĭ cu -a r=a r i u s, după cum întâlnim pe latinul propriŭ „care=qualis" alăturĭa nu cu „catru=quatuor", ci cu „patru=petor" din dialectul oscic.

De almintrelea, bifurcarea unuĭ singur sufix în douĕ lesne se póte constata deja in latinitatea vulgară prin derivatele ambelor forme in dialectele romanice; de exemplu, din „musculus" s'a făcut la noĭ „muşchiu", dar din „masculus" — „mascur", italienesce „muscolo" şi „maschio", franţuzesce „muscle", şi „mâle", spaniolesce „muscolo" şi „masclo", astfel că ramura latină orientală şi ramura latină occidentală aŭ bifurcat fie-care acelaşĭ sufix -culus, însă fie-care l'a bifurcat după o normă diversă. Intre amîndouĕ ramurile, luată fie-care peste tot, diverginţele sînt atât de numeróse şi atât de caracteristice, încât n'ar fi de mirare dacă forma sufixală -a s i u s ar fi remas numaĭ la Românĭ; este important totuşĭ de a'ĭ căuta urme şi 'n Occident, unde studiul sufixelor în genere a înaintat pré puţin dela Diez încóce.

v. *—ar*, — ³·*aş*.

³**—àş, —àşă**, suffixe nominal diminutif. Menit a micşura noţiunea cuprinsă în tulpina cuvîntuluĭ, maĭ adesea arătând numaĭ o micime materială saŭ reală, une-orĭ însă într'un mod desmĭerdător şi câte-o-dată în cel despreţuitor, sufixul *-aş* este unul din cele

maĭ obicĭnuite în limba română, acăţându-se aproape tot-d'a-una la substantivĭ masculinĭ, printr'o rară excepţiune la adjectivĭ şi la genul feminin. Aşa: copil-*aş*, înger-*aş*, cuţit-*aş*, nour-*aş*, păun-*aş*, fluer-*aş*, scăun-*aş*, cĭobăn-*aş*, Român-*aş*, Ţigăn-*aş*, gălben-*aş*, ĭepur-*aş*, doftor-*aş*, negustor-*aş* etc., apoĭ drăgăl-*aş* şi drăgăl-*aşă*, unde adjectivul a fost maĭ întâĭu sufixat prin -ul.

D. Quintescu (De deminutivis p. 47) a demonstrat fórte bine imposibilitatea fonetică a derivaţiuniĭ luĭ -*aş* din latinul -aceus, dar s'a încercat în zadar şi n'a reuşit a găşi acestuĭ sufix o origine slavică, căcĭ la Slavĭ nicĭ un sufix deminutival -aş, ba nicĭ -uş saŭ -iş, nu există. In adevĕr, in unele cuvinte el pare a se audi la prima vedere în sufixaţiunea cea compusă, bună-óră în rusul rubaşka =rub-aş-ka „cămeşuţă" saŭ în serbul mekaşan = mek-aş-an „molicel", dar şi aci sonul ş represintă pe un ch (x) viŭ în graĭu: rubaşka este un deminutiv din rubacha prin sufixul -k-, nu prin -ş-, ĭar alăturĭ cu mekaşan circuléză forma cea organică mekahan. Slavic dară sufixul nostru -*aş* nu póte fi. La Albanesĭ aflâm doĕ vorbe: dĭallĭ-oş „copilaş" din dĭallĭe „copil" şi trim-oş „voĭnicel" din trim „voĭnic" (Hahn, Alb. Stud., Gramm. p. 41), în carĭ póte că este sufixul -aş, póte că nu este, ĭar dacă este, póte să fie imprumutat tocmaĭ dela Românĭ, în orĭ-ce cas nu ne luminéză.

Sufixul -*aş* nu e isolat în limba română, ci-ĭ într'o strînsă legătură cu alte douĕ forme fórte înrudite: -uş şi -iş. Nu este nicĭ o deosebire de funcţiune între: copil-*aş*, cuţit-*aş*, păun-*aş* etc. şi: cercel-uş, mĭel-uş, picĭor-uş (macedo-românesce cĭcĭor-uş), viţel-uş, saŭ chĭar cu aceĭaşĭ tulpină: inel-*aş* şi inel-uş. Pe de altă parte, dacă -iş a perdut în generalitatea casurilor menirea sa curat deminutivală, el totuşĭ a păstrat'o în composiţiune cu alte sufixe, de exemplu: mor-iş-că, fet-iş-cană, domn-iş-or, macedo-românesce gul-iş-an=gol-*aş*, căl-iş-óră=drum-uş-or etc.; ba s'ar puté dice că şi'n „petriş", „cărpeniş", „frundiş", „aluniş" etc. sensul cel fundamental este acela de o colectivitate relativamente mică. Avem dară acelaşĭ sufix sub o formă triplă: -*aş*, -uş, -iş, întocmaĭ ca trinitatea sufixală de asemenea deminutivală -ac, -uc, -ic, ceĭa ce ne dirige, în casul de faţă, ca şi 'n cela-lalt, spre o derivaţiune latină.

Unul din sufixele cele maĭ caracteristice la Grecĭ era deminutivalul -*ισκος*: *παιδίσκος*, *παιδίσκη*, *στεφανίσκος*, *μαζίσκη*, *ἀμφορίσκος*, *σκελίσκος*, *μελίσκιον*, *πινακίσκος*, *Ἀνδρίσκος* etc. Se crede că Romaniĭ împrumutaseră acest sufix dela Grecĭ (Gust. Mueller, De l. lat. deminutivis p. 3). De ce însă în „lentiscus", în „marisca", în „scutriscum", să nu fie un sufix deminutival -iscus tot atât de latin ca sufixul deminutival -uscus în „asinusca", în „labrusca", în „molluscum", şi ca sufixul deminutival -ascus în „verbascum", a căror latinitate e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă? După cum latina avea sufixul deminutival triplu: acus -ucus, -icus, tot aşa cată să fi avut sufixul deminutival triplu: -iscus, -uscus, -ascus; şi din dată ce -ascus şi -uscus sînt constatate, nu maĭ putem bănui latinitatea numaĭ pentru -iscus. Să observâm că vorbele latine: lentiscus „fistic", mariscus „trestiă", verbascum „luminărică", scutriscum „blidişor", labrusca „viţă selbatică", asinusca „viţă mĕruntă", atrusca „viţă négră", palusca „un fel de smochină", vopiscus saŭ popiscus „copil gémen remas în viaţă" etc., vin tóte din acel graĭu latin

ţerănesc, ale căruĭ urme sînt atât de puţine în latinitatea cea clasică.

Vechimea sufixurilor -iscus, -uscus, -ascus se maĭ demonstréză pe pămîntul italic prin nomenclatura topică şi etnică. Numele cel archaic al oraşuluĭ Trebula în regiunea Sabinilor era Mutusca, ĭar omul de acolo se numĭa Mutuscus: „Trebuleni qui cognominantur Mutuscĭ" (Plin.). Un alt oraş, çhĭar din Laţiŭ, se çlicea Polusca (T. Liv.). Insuşĭ cuvîntul „Etruscus" are acelaşĭ sufix -uscus, prin care derivă din umbricul =etro- „străin", ca şi când am çlice: „străinaş." Pentru Ligur de asemenea se întrebuinţa forma: Liguscus, ĭar sufixul -iscus ne apare în numele poporuluĭ: Faliscus. Numaĭ prin acest sufix -ascus, în fine, se explică în italiana numirile ca „Bergamasco"=locuitor din Bergamo, „Cremasco"=locuitor din Cremona, „Comasco"=locuitor din Como etc., şi numele vechĭuluĭ oraş „Cherasco". Maĭ pe scurt, existinţa tripluluĭ sufix curat latin -ascus, -iscus, -uscus, este necontestabilă. Plecând de aci, noĭ trebuĭ să admitem sufixurile amplificate -asceus, -usceus, -isceus, după norma sufixurilor amplificate -aceus, -uceus, -iceus; şi atuncĭ cestiunea care ne preocupă se resólvă dela sine'şĭ. După cum din latinul «fascia» s'a născut la Românĭ «faşă» saŭ din „ostium" (vulgar „oscium") — „uşă", tot aşa din -asceus, -usceus. -isceus s'aŭ format cele treĭ sufixurĭ ale nóstre -*aş*, -uş, -iş.

Sufixul deminutival -*aş* se acaţă şi la numĭ personale: „Dumitr-*aş*, Ion-*aş*, Ili-*aş*, Gheorghi-*aş* etc., maĭ mult cu sens desmierdător" (Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). După -*i*-, *aş* se rostesce -*eş*: Ili-*eş*, Gherghi-*eş*, Andri-*eş*, Mati-*eş*...

Doĭnă din Moldova:

> Mâĭ bădiţă Grigor*aş*,
> Vin la noĭ să'ţĭ daŭ salaş...
>
> (Sevastos, Cântece moldov. 171).

Alta:

> Cine trece pe la vie?
> Ghĭorghi*eş* cu pălărie,
> Cu cordica vişinie...
>
> (Ibid. 179)

In nomenclatura personală către -*aş* se maĭ adaugă deminutivalul -cu (=lat. -cus), formându-se sufixul compus -aşcu, rostit maĭ obicĭnuit -aşco: Dumitraşcu, Ionaşcu, Toderaşcu, Grigoraşcu, Petraşcu, Vasilaşcu, Lupaşcu, Vidraşcu, Iuraşcu etc.

Act moldovenesc din 1631 (A. I. Ṙ. I, 1 p. 71): „Pâtr*aşco* Başotă bivlogofăt, i Pătr*aşco* Cĭolpan biv jitničar, i Gheorghie Başotă biv-vistiĭarnic, i Ĭur*aşco* Başotă biv-dvornic..."

Altul din acelaşĭ an (ibid. p. 106): „înainté lui Iur*aşco* Başotă şi de 'nainté lui Dumitr*aşco* Buhuş şi înainté lui Tăutului logofătului şi Dumitr*aşco* Solomon..."

Altul din 1665 (ib. p. 80): „popa Ion*aşco* şi Toder*aşco* Hărco şi alţi orăşéni..."

Altul din 1740 (Cond. Asaki în Arch. Stat. t. I p. 519): „încăpând în măna unui tălharĭu anume Il*aşco* Orheĭanul..."

Tatăl luĭ Mihaĭu Vitézul, Petr*aşcu* cel Bun, îşĭ dă acest nume el-însuşĭ în crisóvele sale, bună-óră la 1556 (Venelin, Vlaho-bolgarskiĭa gramaty p. 169): „Božieĭu milostiĭu Io Petr*aşco* Voivoda i Gospodinŭ..."

In crisovul luĭ Alexandru vodă Lăpuşnénul din 1559 (ibid. p. 172) se menţionéză ceĭ patru fiĭ domnescĭ: „sinove gospodstva-mi Ion*aşco* i Bogdana i Michaila i Pătru..."

Ion vodă cel Cumplit (1572—74) e cunoscut în cronicele muntenescĭ (Lau-

rian-Bălcescu, Magaz. istor. IV p. 275) numaĭ ca „Ion*aşco*-vodă."

Urechea, Letop. I p. 206: „In anul 7100, Aron-vodă domnind şi atâte răutăţĭ şi belniturĭ făcănd, n'aŭ maĭ putut suferi ţara, ce s'aŭ rădicat Orheiĭaniĭ şi Soroceniĭ cu un domnişor ce'ĭ zicea Ion*aşco*..."

In cronica luĭ Miron Costin, Letop. I p. 228, celebrul mitropolit Petru Movilă este Pătraşcu, ĭar un frate al luĭ Mihăĭl*aş*...

La Macedo-românĭ (Dr. Obedenar, Dicţ. Mss. t. II, în Acad. Rom.) se găsesce Taşcu ca deminutiv din „Anastasie", adecă o prescurtare din Anastaşcu, apoĭ Naşcu=Atanaşcu, de asemenea Gligoraşcu, dar tot-o-dată formele onomastice: Nicuruş şi Culuş=Nicolae, Pitruş=Petru, Chĭacuşa=Chiriaca, Maruşa şi Maruşca=Maria, Tuduruş=Tóder, şi numele necalendaristic Babuşcu, carĭ tóte arată că, după cum sufixul simplu *-aş* are forme înrudite -iş şi -uş, tot aşa şi sufixuluĭ compus -aşcu ĭĭ corespund formele înrudite -işcu şi -uşcu.

In adevĕr, când alăturâm numele insectuluĭ rădaşcă „escarbot" cu morişcă „petit moulin" saŭ bicĭuşcă „petit fouet", constatâm fără greutate că sufixele *-aşcu*, -işcu şi -uşcu sînt în fond unul şi acelaşĭ sufix compus, din ale căruĭa forme -aşcu s'a specialisat la noĭ în nomenclatura personală, devenind atât de rar, atât de excepţional în cuvinte comune, încât eŭ nu'mĭ aduc aminte la Daco-românĭ decât pe rădaşcă saŭ rudaşcă, ĭar la Macedo-românĭ pe mulĭeraşcu „homme effeminé", un fel de om muĭeruşcă.

La prima vedere s'ar păré că românul -aşcu (-işcu, -uşcu) ar puté să se tragă d'a-dreptul din latinul -ascus (-iscus, -uscus), de vreme ce din latinul „labrusca" s'a născut al nostru „lăuruşcă" saŭ „rouruşcă". Nu aşa însă este în faptă. Latinul -sc- se păstrézâ la Românĭ intact dinaintea vocalelor dure: nascŭ, pascŭ, mascur, ustur, etc. Forma „lăuruşcă" saŭ „rouruşcă" trebuĭa să fi fost de 'ntâiu „lăuruscă", adecă cu *-sc-*, şi numaĭ prin analogiă cu deminutiviĭ femeĭescĭ în „-uşcă" s'a operat maĭ târḑiŭ trecerea luĭ *s* în *ş*. Ca termen botanic isolat, latinul „labrusca" a suferit schimbărĭ fonetice analogice şi 'n limba italiană, în care îl găsim sub forme de tot inorganice: „abròstino, labròstino, abròstolo, ambròstolo, averùsto, averùstio, raverùsto" (Caix, Etimologia italiana e romanza p. 47). Decĭ al nostru -aşcu (-işcu, -uşcu) nu derivă immediat din latinul -ascus (-iscus, -uscus), ci se formézâ deja pe terenul românesc prin acăţarea luĭ -cu către *-aş*.

Sufixul compus -aşcu este pré în legătură cu *-aş*, -iş, -uş de o parte, cu -işcu şi -uşcu de alta, pentru ca să fie permis de a'l înstrăina de acéstă grupă derivată din cele doĕ sufixe latine de o potrivă deminutivale: -sceo- şi -co-. Prin urmare, de câte orĭ noĭ îl vom găsi într'un nume personal la Slavĭ, cată să fie saŭ o formaţiune independinte din sufixele proprie slavice -chĭ (-chŭ) şi -kŭ, de exemplu din „Abraham" — Авраха şi apoĭ Авраmко=Abrachĭ+kŭ (Moroškinŭ, Slavĭanskiĭ imenoslovŭ p. 1), saŭ un împrumut dela Românĭ, în ambele casurĭ ce-va atât de sporadic încât în onomasticul serbesc publicat de Venelin (op. cit. p. 341—351) nu se află un singur -aşcu, pe când în cel românesc publicat tot de dînsul ne întimpină: Grigoraşco, Dumitraşco, Ionaşco, Ivaşco, Petraşco şi Tudoraşco.

In urma cercetărilor luĭ Kalužniacki

maĭ cu deosebire (ap. Miklosich, Wanderungen der Rumunen, Wien, 1879) migraţiunile medievale ale Românilor în părţile Polonieĭ şi în Rusia sudică aŭ devenit un fapt istoric ne maĭ controversabil, precum şi existinţa de pe atuncĭ a elementelor românescĭ la Slaviĭ dela nord. In Galiţia maĭ cu samă ne întimpină pe de o parte o mulţime de vechĭ sate românescĭ, ĭar pe de alta maĭ mulţĭ Românĭ ajunşĭ la demnităţĭ şi la boĭeriă. Ast-fel, între alţiĭ, starostele de Premislia din 1372 numit Andreĭaşco (Andreaszko starosta przemyski), a căruĭ origine încurcă pe d. Breiter (Wladyslaw ksiaże Opolski, Lwów 1889 p. 103), nu putea să fi fost decât Român.

Incă o particularitate interesantă. Precum din „fétă" prin sufixele combinate -iş-cu-an s'a format „fetişcană", tot aşa locuitorul oraşuluĭ Roman se numesce Romaşcan, adecă Romanaşcan, prin combinarea sufixelor -*aş*-cu-an. Este învederat că dintru 'ntâiŭ cată să fi existat forma deminutivală Romanaşcu pentru numele personal „Roman" al fundatoruluĭ oraşuluĭ; acéstă formă însă ni s'a păstrat astăḑĭ prescurtată numaĭ în derivatul Romaşcan.

V. — *iş*. — -*uş*. — *işcu*. — -*uşcu*.

⁴·**Aş!** interj.; bah! à d'autres! par exemple! Exclamaţiune de îndoélă, de neîncredere, de tăgăduire, unită cu mirarea de a auḑi saŭ de a vedé ce-va.

A. Pann, Moş-Albu, I p. 56:

Decĭ scurgênd eĭ la pahare şi verḑĭ-uscate 'ndrugând,
Găsind prilej şi boĭerul făcu 'ntrebare ḑicênd:
„Ce este întâĭu ĭubit,
„Şi'n urmă e neprivit?"
—E! *aş*! ĭĭ respunse unul, asta e cirésa chĭar...

Acelaşĭ, Prov. I, 1:

...Jupâne! Voĭ fraţĭ sînteţĭ póte?
Că vĕ vĕḑ pré-bine semĕnând la tóte...
Tovarăşu'ĭ ḑise, cu scârbă într'însul:
Aş! n'aş maĭ vré, frate....

Ibid. III, 55:

Ce? te-aĭ speriat, bărbăţele?... Respunse el: *Aş*! nimic,
Nu se pré sperie lesne o inimă de voĭnic...

Basmul „George cel vitéz" (Ispirescu, Legende p. 135): „Pustnicul o vĕḑu, începu s'o măngâe: capra-tati! capra-tati! voind să puĭe mâna pe dînsa. Dar *aşĭ*! unde e pomana aĭa?..."

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit" (ibid. p. 160): „Cercetară în drépta şi 'n stânga ca să afle niscaĭ-va lécurĭ care să le desfacă făcutul sterpicĭuniĭ lor; dară *aşĭ*! par'că întâlnĭa tot surḑĭ şi muţĭ..."

Basmul „Poveste ţĕrănéscă" (ibid. p. 255): „Maĭ se întórse în drépta, maĭ la stânga; *aşĭ*! în loc să ĭésă la lumină, el se retăcĭa şi maĭ mult..."

Alexandri, Rusaliile, sc. 22:

„Susana: Să vĕ spun eŭ, óminĭ bunĭ. Dumnélor o vrut să vĕ vindece de spaĭma Rusaliilor.

„Toţĭ: *Aş*!

„Resvrătescu: Ghidi, şirată!..."

B. De la Vrancea, Sultanica p. 237: „Eĭ *aşĭ*! ţĭ-aĭ trăit traĭul, ţĭ-aĭ păpat mălaĭul..."

Albanesce as este o particulă de negaţiune, care a dat nascere substantivuluĭ asie „negazione, negamento" şi verbuluĭ asien „negare, dir di no" (Rossi da Montalto). Hahn o identifică cu neo-grecul ἄς, care însă este numaĭ optativ, nicĭ o dată negativ, pe când albanesul as nu e nicĭ o dată optativ, ci numaĭ negativ, întocmaĭ ca românul *aş*. Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. albanes. Spr. p. 17) trage pe acest as din combinaţiunea particuleĭ *a* „saŭ" cu particula *s* „nu", ceĭa ce constituă o impo-

sibilitate morfologică, de óră ce albanesce, după cum însuşĭ Gustav Meyer (ibid. p. 376) o constată, particula negativă *s* se combină tot-d'a-una cu începutul unuĭ cuvînt, nicĭ o dată cu sfîrşitul. In scurt, originea albanesuluĭ as, ca şi acea a românuluĭ *aş*, precum şi raportul de filiaţiune între ambele, remân d'o-cam-dată enigme.

Din exclamaţiunea compusă „du-te! *aş*!" = „va! allons donc!" se contrage: t é ş, adecă t e -*aş*, care e fórte des la Ispirescu, bună-óră:

Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Unde să se maĭ apropie lupiĭ de vacele lor! unde să maĭ dea bóla în vite! t e -*aşĭ*! ferit'a sfînteleţul!..."

Cum aŭ perdut Saşiĭ pe sfinţiĭ lor (Col. l. Tr. 1882 p. 159): „Apoĭ intră érăşĭ binişor şi se culcă. Şi credeţĭ că mĭ-a dormit? T e -*aşĭ*! ferit'a Dumneḑeŭ! Tótă nóptea n'a închis ochişoriĭ..."

Câtea'n varḑă (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Serbul remase cu buzele umflate; dĕdu el să caute niscaĭ-va remâşiţe de azimĭóră; t e -*aşĭ*! nu maĭ găsi nicĭ ném de turtă..."

v. *Dec.*

Aşà, adv.; ainsi, comme ça, de la sorte, or, oui, si, tellement. Adverbul *aşa*, chiar fără a vorbi aci de adjectivul a ş a, are în graĭu atâtea nuanţe de sens, încât le póte schimba de treĭ-patru orĭ într'un dialog de o minută.

Intr'un vodevil de Costachi Negruzzi (Cârlaniĭ, sc. XII):

„Lionescu. — Eştĭ *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră, că...

„Vochiţa. — Da las, las. Dumnĭavóstră cuconaşiĭ *aşă* sînteţĭ deprinşĭ a ḑice la tóte...

„Lionescu. — Vin, Vochiţo, să şidem pe laiţa asta.

„Vochiţa. — *Aşa*! Da ce a ḑice de mine lumea? Bărbatul meŭ a face un calabalic..

„Lionescu. — N'aĭ nicĭ o grijă, drăguţă.

„Vochiţa. — Da 'ĭ şedé binişor, *aşa* 'ĭ ?..."

In acéstă conversaţiune: *aşa* de frumuşică = „si mignonne"; *aşă* sînteţĭ deprinşĭ = „vous êtes habitués de la sorte"; apoĭ exclamaţiunea: *aşa!* = „ah! vraiment oui!"; în fine, întrebarea „*aşa* 'ĭ ? = n'est-ce pas?"

I°. C o r e l a ţ i u n e a c u a l ţ ĭ a d v e r b ĭ.

a) c u m — *a ş a*.

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „cum ĭaste maĭ cu direptate, *aşĭa* să fie..."

Doĭnă din Ardél:

> Cum e bradul arătos,
> *Aşa*-ĭ badea de frumos;
> Cum e bradul nalt din munte,
> *Aşa*-ĭ badea meŭ de frunte!...
> (I. B., Transilv. 39).

In proverburĭ (Pann, II, 35, 101; III, 71):

> Cum are naş copilaşul,
> *Aşa* are naş şi naşul...

„Cum îţĭ veĭ aşterne, *aşa* veĭ dormi".

Acelaşĭ proverb la Ţichindél, Fabule 1814 p. 426: „cum îşĭ va aşterne cine-va, *aşa* va zăcé; cum va sămăna, *aşa* va şi săcera; şi cum va săra, *aşa* va mânca."

Cu inversiunea: *aşa* — c u m saŭ *aşa* — c a.

Niculae Costin, Letop. II, 36: „27 de petre roşiĭ, *aşa* de late şi de groase într'un chip, cumu 'ĭ acéstă figură ce scrie aice..."

Neculcea, ibid. II, 441, despre amicia Turcilor: „*aşa* ţin şi eĭ preteşugul ca lupul cu oaĭa şi ca cânele Vinerea..."

Tot aci vine corelaţiunea maĭ puţin elegantă: p r e c u m — *aşa*, saŭ: d u p ă c u m — *aşa*, saŭ chiar: c a c u m — *aşa*.

Cantemir, Chron., I, 102: „precum singur cântă, *aşé* singur gïoacă, ïară pre alţiĭ la horă şi danţul său nicĭ au tras, nicĭ a trage poate..."

Badé Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „precum îi veţi tocmi şi 'i aşăza, *aşa* să le faceţi şi scrisori la mănile lor de înpăcăčune..."

Neculcea, Letop. II, 353, vorbind despre Ruşĭ: „ca cum ar lua oare-cine cârpa uneĭ femeĭ din cap, *aşa* ţinea eĭ că or lua şi or bate puterea Impărăţieĭ Turceştĭ..."

In basmul cu Fĕt-frumos: „după cum ḑisese bătrânul, *aşa* se şi întâmplâ..." s'a tradus în macedo-româna: „după cum avea ḑisu auşlu, *aşi* să féce" (Petrescu, Mostre, I, 11).

Cu inversiunea: *aşa*—precum.

Neculcea, II, 312: „şi *aşa* aŭ ţinut de bine acéstă pace, precum ţin cânii vinerile..."

b) aşa—cât:

Acéstă corelaţiune ne întîmpină maĭ ales în vechea literatură.

Portretul luĭ Mateiu Basarab la Miron Costin, Letop. I, 326: „nemăndru, blănd, dirept om de ţară, harnic la răsboaïe, *aşa* neînfrânt şi nespăimat, cât poţĭ să'l semenĭ cu marĭ şi vestiţĭ oştenĭ a lumiĭ..."

Moxa, 1620, p. 402: „*aşa* de se vrăsa sănge multŭ, cătŭ era văile crunte..."

II⁰. *Aşa* de—.

Când *aşa* stă de 'naintea unĭ alt adverb saŭ a unuĭ adjectiv, ïĭ urméză generalmente partitivul *de*, ca în pasagïul de maĭ sus din C. Negruzzi: „*aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră..."

Basmul „Cele doĕ-spre-ḑecĭ fete" (Ispirescu, Legende p. 233): „Fata băgâ de sémă acésta, însă creḑu că flăcăul este ruşinos şi d'aïa se face *aşa* de roşu..."

Se póte însă şi fără *de*, adesea maĭ bine, şi în orĭ-ce cas maĭ energic; bună-óră în proverbul: „Cine ţĭ-a scos ochiĭ?—Frate-meŭ.—D'aceïa ţĭ-a scos *aşa* adânc..." (Pann, Prov. III, 28).

Neculcea, II, 348, povestind un prânḑ pe care 'l dete în Iaşĭ Cantemir luĭ Petru cel Mare, ḑice că împăratul şi ceĭ-lalţĭ Muscalĭ: „se ospăta şi se veselïa pré frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul foarte, şi încă maĭ bine le plăcea vinul cel cu pelin, şi mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin *aşa* bun..."

Doïna „Oltul":

Oltule, câïne spurcat,
Ce viĭ *aşa* turburat?...

(G. D. T., Poes. pop. 320)

III⁰. *aşa* „oui, ainsi, c'est ainsi".

a) afirmaţiune simplă.

Document moldovenesc din 1642 (A. I. R. I, 1 p. 24): „*aşa* mărturisim noi cu trupul şi cu sufletul înainté lui Dumnăzău şi înainté mării tale..."

Document muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 1 p. 31): „au întrebatu pe orecineva din oameni: a cui este moşiïa pe acelu vârfu frumosu? le-au spusu cinevaş că este a nostră moştenilor Brăneşti; dumnélor auzindu *aşa*, au venitu la noi şi ne-au întrebatu..."

Basmul „Aleodor împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 45):

„—Să facem legătura.

„—*Aşa*?

„—*Aşa*.

„Se puseră şi făcură legătura..."

A. Pann, Prov. I, 101:

— Ce mĕ porţĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebâ el,
Căscatul umblă ast-fel?
Ḑise ea: dar aŭ nu sciĭ?
Gïaba dar eştĭ între viĭ!
El privind'o a respuns:
Aşa, bine că mĭ-aĭ spus...

Cu o nuanţă ironică la Gr. Alexandrescu, „Mulţumirea“ :

Aşa! Imĭ trimiţĭ darurĭ, iubită copiliţă?
Abĭa eştĭ de o palmă, şi vreĭ să te slăvesc...

Tot de aci se ţine locuţiunea „*aşa* să sciĭ.“

Costache Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 4:
„Miron. — Pentru mine? Mări ce spuĭ?
„Terinte. — *Aşa* s'o sciĭ, pentru tine, sermane omule....“

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 11): „*aşa* să ştiţi, că Dumnezăi voştri căţi aveţi, elineşti şi ai Indiei şi ai Persilor, toţi sămtŭ în ĭadŭ...“

Tot aci în legătură cu imperativul „fie!“:

Impĕratul ḑise: fie şi *aşa* cum ḑicĭ...
(Pann, Prov. II, 128)

C. Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 13:
„Lionescu. — Ce te mâniĭ? Eĭ bine, să'ţĭ daŭ înapoĭ sărutarea ce ţĭ-am luat'o.
„Domnica. — Ba mĕ rog.
„Lionescu. — Fie ş'*aşa*, dacă vreĭ...“

Doĭnă:

Orĭ-cum fie, *aşa* fie,
Eştĭ frumósă şi'mĭ placĭ mie!...
(Alex., Poes. pop.[2] 368)

Apoĭ locuţiunile: *aşa* a fost să fie... *aşa* 'ţĭ trebue!.. *aşa*! na!.. uĭte *aşa*!..

Afirmativul „v e ḑ ĭ *aşa*“ exprimă mulţumirea de a vedé realizându-se o dorinţă saŭ o prevedere.

Doĭnă oltenéscă:

Ţĭ-o fi dor, surato, dor,
Ţĭ-o fi dor de-un puişor?
— V e ḑ ĭ *aşa*, surato fa!...
(Vulpian, Texturĭ p. 104)

In limba veche, ca şi la ţeraniĭ de astăḑĭ, „a afirma“ se exprimă prin: ḑice că este *aşa*, ĭar „a nega“ — că nu'ĭ *aşa*.

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai adevărate sămtŭ mărturiile carile dzăcŭ că ĭaste *aşĭa* decâtŭ ceĭa ce dzăcŭ că nu-i *aşĭa*...“

b) a f i r m a ţ i u n e r e p e ţ i t ă:

Balada „Vidra“:

— *Aşa* este, Vidro fa?
— *Aşa*'ĭ, Stoene. *aşa*!
Am ḑis'o şi 'nc'o maĭ ḑic
Că mĭ-e drag cine'ĭ voĭnic
De se luptă făr'a cere
Agĭutor dela muĭere...

Simeon Movilă Vodă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 116): „*aşa* vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiţ pre călugărl, *aşa* vă grăescu...“

Silvestru, 1651, ps. LXIX:

Să se întoarne îndegrab ruşinându-se carii zic mie *aşa*, *aşa*...	Avertantur statim erubescentes qui dicunt mihi E u g e, e u g e...

ĭar la margine ca scoliă: „bine e, bine e.“

Repeţitul *aşa* exprimă noţiunea de „c h ĭ a r *aşa*“; dar pentru maĭ multă energiă se póte întrebuinţa şi după c h ĭ a r.

Costachi Stamati, Ciubăr-vodă (Muza I, p. 106):

Că ceĭa ce eŭ v'am spus
C h ĭ a r *aşa* aŭ fost, aŭ fost...

şi maĭ jos (p. 124):

C h ĭ a r *aşa*, *aşa* aŭ fost...

In loc de repeţitul *aşa* — *aşa* se póte ḑice: m a ĭ *aşa*, însă numaĭ cu o nuanţă ironică.

Alexandri, Florian, şi Florica, sc. 2:
„Florica. — Maĭ frumósă viéţă unde se dă?
„Colivescu. — Nu'ĭ *aşa*?
„Florica. — Maĭ *aşa*...“

Când e vorba de o acţiune continuă,

afirmaţiunen nu se exprimă prin repeţirea luĭ *aşa*, ci prin t o t *aşa*.

Miron Costin, Letop. I, 231: „Domniea luĭ Stefan-Vodă Tomşea precum s'aŭ început în vărsărĭ de sânge, tot *aşa* aŭ ţinut...“

Afară de repeţirea energică *aşa aşa*, există o repeţire comică: *aşa* ş i *aşa* „tellement quellement“, pe care o aŭ de asemenea Latiniĭ din Occident: span. a s i a s i, ital. c o s ì c o s ì, sicil. a c c u s s i a c c u s s i etc. Maĭ este apoĭ o repeţire şi maĭ comică, când vorbesce cine-va despre discursul altuĭa, ḑicênd: „şi a spus *aşa* şi *aşa* şi *aşa*...“

Ce-va analog la Neculcea, II, 330, în reproducerea sfaturilor ce le da Turcilor un Sveḑian în privinţa resboiuluĭ cu Ruşiĭ: „el *aşa* socoteşte, să gătéscă vezirul patru-sute de tunurĭ, şi *aşa* cu acele tunurĭ slobozind odată şi de doĕ orĭ şi de treĭ orĭ, ar pute rumpe obuzul moschicesc, să'l spargă să facă drumurĭ pintr'însul lovind acele multe tunurĭ, şi *aşa* cu acel meşteşug póte să biruéscă...“

Tot de felul acesta la Alexandri, Gură-cască: „Timpurile sînt grele, politica Europeĭ *aşa* şi *aşa*... Trebue dar ca adevĕraţiĭ patrioţĭ să chibzuie...“

Basmul „Fĕt-frumos“ (Ispirescu, Legende p. 166): „Ce rĕŭ aĭ făcut de n'aĭ venit şi tu la biserică, că a venit un tînĕr îmbrăcat *aşa* şi *aşa*, a făcut *aşa* şi *aşa*, şi numaĭ decât a plecat de aŭ remas toţĭ cu ochiĭ după el...“

Maĭ menţionâm aci locuţiunea: aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 337): „Aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*, trecea ḑilele ca păcatele de ĭute...“

Cântec muntenesc:

Aḑĭ *aşa* şi mâĭnĭ *aşa*,
Vestea de el se ducea
Din Chĭajna pînă 'n Gĭulescĭ,
Din Rudenĭ la Bucurescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 298)

„In Banat se ḑice: t i r i *aşa* t i r i *aşa* în loc de: orĭ *aşa* orĭ *aşa*; se maĭ ḑice şi: n i *aşa* n i *aşa*, pentru: o dată *aşa*, o dată *aşa*“ (S. Liuba, c. Maĭdan).

v. *Ni*. — *Tiri*.

c) a f i r m a ţ i u n e c o n c l u s i v ă.

Ca ultimul grad de afirmaţiune, este *aşa* d a r saŭ *aşa* d a r ă „ergo, c'est ainsi donc...“

Pann, Prov. II, 91:

„Munca pe om nicĭ o dată nu'l lasă a flămânḑi,
Când cu firea 'nbărbătată nóptea o va face ḑi.
Aşa dar d'aci 'nainte să nu şedem lenevoşĭ...“

Un grad maĭ slab de aceĭaşĭ noţiune se exprimă prin ş i *aşa* „itaque“:

Neculcea, II, 288: „şi *aşa*, sosind temeĭul Nemţilor, ĭ-aŭ luat pre Turciĭ pre toţĭ de grumaḑĭ...“

La interogativ: *aşa*? saŭ: *aşa* d a r ă? însemnéză „eh bien?“ provocând órecum o conclusiune dela cel întrebat.

Tot într'un mod conclusiv, dar ironic, se întrebuinţéză *aşa* în loc de interjecţiunea „Aş!“ care este de o altă origine şi despre care s'a vorbit la locul seŭ.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgĭa vre-un cuconaş de o cuconiţă şi vrea să'ĭ spue alénu sufletuluĭ, socotiţĭ că'ĭ scriea răvăşelele franţuzescĭ ca în ḑiua de astăḑĭ?... *Aşa*!... Mĕ punea pe mine de cântam nopţĭ întregĭ pe supt ferestrele eĭ...“

IV⁰. *aşa* „a d e o, a d e o q u e“.

Pus la începutul proposiţiuniĭ, cu sens de „atât de mult“, *aşa* este fórte energic, maĭ ales în poesiă.

Doĭnă din Bucovina:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să daŭ cu capul de pétră.

Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să béŭ otravă să mor...
(Marian, II, 184)

Doĭnă din Ardél:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să mĕ suĭu la munţĭ cu pétră,
Să 'mĭ fac ochişoriĭ roată,
Să mĕ uĭt în lumea tótă.
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu florĭ,
Să mĕ uĭt pe la surorĭ,
Dóră 'mĭ vĕd batăr una
Şi 'mĭ maĭ stîmpĕr inima.
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu florĭ,
Să mĕ jeluesc la norĭ,
Să 'mĭ maĭ trécă de plânsorĭ!
(J. B., Trans. 201)

Nu maĭ puţin energic este *aşa* în aceiaşĭ posiţiune, dar preces de şi ca latinesce în „atque adeo“:

Ş'*aşa* cântă de duĭos
De se lasă frunḑa jos,
Ş'*aşa* cântă cu durere
De maĭ tótă frunḑa pere...
(Marian, Buc. II, 10)

saŭ:

Cântă puĭul cuculuĭ
In mijlocul codruluĭ!
Ş'*aşa* cântă de cu dor,
Frunḑele în vînt că sbor;
Ş'*aşa* cântă de cu jale,
De pică frunḑa pe cale;
Ş'*aşa* cântă de duios,
De pică frunḑele jos!
(J. B., Trans. 220)

Câte-o dată aceĭaşĭ vigóre presintă *aşa* pus la sfîrşit.

Doĭnă din Moldova:

De me'ĭ bate cu gardul,
Tot m'oiŭ iubi cu altul!
Aşa 'mĭ cere sufletul,
Aşa 'mĭ este umbletul...
(Alex., Poes. pop. ²·234).

V⁰. *aşa* numaĭ.

Insoţit cu numaĭ, fie după saŭ înainte, *aşa* capĕtă înţelesul de „cu uşurinţă“.

Lumea mea cea frumuşea
Se petrece num'*aşa*;
Lumea mea cea frumuşică
Se petrece 'ntr'o nimică...
(J. B., Trans. 218)

unde numaĭ *aşa* se comentéză prin „într'o nemică.“

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „nu va putĭa nime să cérce pre locŭ strein pentru se găséscă comoară fără de voĭa stăpânului acelui locŭ; ĭară de va cerca şi de va găsi fără svatulŭ stăpânului celuĭa cu locul, *aşĭa* numai den capul lui, nu va rămânĭa să fie a lui...“

Ibid f. 66: „*aşĭa* numai într'o pizmă va vrĭa să'l ucigă...“

Gheorghe Stefan Vv. 1656 (A. I. R. III, 230): „Domnĭĭa mé şi cu tot svatul nostru n'am crezut nice pre unii *aşé* grăind numai cu gurile...“

In basmul „Voĭnicul cel cu cartea“ (Ispirescu, ed. 1 p. 108): „Dară ce credeţĭ, că Arapiĭ mi'l lăsară numaĭ *aşa* cu una-doă? nicĭ să vĕ gândiţi!...“

In basmul „Poveste ţĕrănéscă“ (ib. 257): „cel ce a făcut o asemenea vitejie, nu creḑ să se fi culcat pe urechĭa aĭa şi să fi stat numaĭ *aşa* cu degetul în gură...“

Cu acelaşĭ sens se întrebuinţéză în vechile texturĭ construcţiunea *aşa* fieşte-cum.

Pravila Moldov. 1646, p. 4: „De nu va lucra pământul bine cumu să cade, ce va sămâna *aşĭa* fieşŭ-te-cumŭ, acesta să nu ĭa nemică den roada ce va face acelŭ pământŭ...“

Lîngă numaĭ *aşa* saŭ *aşa* fieşte-cum se alătură cam *aşa* „à peu près“, „pas tout-à-fait.“

In basmul „Cele doă-spre-ḑecĭ fete“ (Ispir. 239):

„—Care va să ḑică, tu te-aĭ ţinut după noĭ şi sciĭ unde mergem noĭ nóptea?

—Cam *aşa*, Măria ta...“

VI⁰. Ĭ a c’ *aşa*.

Exclamaţiune faţă cu o întâmplare neprevĕḑută şi cĭudată, dar nu de o mare importanţă, ce-va ca în francesa „en voici d’une autre!“, ĭ a c *’aşa*, literalmente „ecce sic“, şĭ-a dobândit în poesia poporană din Transilvania un loc special tocmaĭ în capul unor doĭne de acéstă natură.

Cântecul unuĭa căruĭa ’ĭ place maĭ mult mama decât féta:

Fóĭă verde ĭac’*aşa*,
Dragu mi-ĭ de dumnéta,
Dar maĭ drag de maĭcă-ta...

(J.. B., Trans. 374)

saŭ:

Frunḑă verde ĭac’*aşa*,
Temniţa-ĭ numaĭ colea:
Ce lucru póte să fie
Să mĕ bage în robie!..

(ib. 101)

saŭ:

Fóĭă verde ĭac’*aşa*,
Poruncit’a bădiţa
Pe-un spic verde de secară
Să mĕ duc, că el se ’nsóră...

(ibid. 98)

In loc de „ĭac’*aşa*!“ se întrebuinţéză une-orĭ, cu o mică nuanţă de sens, exclamaţiunea „ĭan *aşa*!“, care ar fi lătinesce „en sic“.

Plângerea unuĭ recrut la Alexandri, Şoldan: „cât ţi’ĭ ḑiulica Domnuluĭ de mare, mĕ ţin la sóre, ca pe un cocostârc, ĭan *aşa*! numaĭ într’un picĭor...“

VII⁰. *aşa* în jurăminte.

Acest *aşa*, bogat deja la vechiĭ Romanĭ: „ita me di ament!“ „ita sim felix!“ „ita valeas!“ etc., e nu maĭ puţin respândit la Românĭ:

aşa să’mĭ ajute Dumneḑeŭ!
aşa să am parte de...!
ḑeŭ că ’ĭ *aşa*!
aşa ḑeŭ! etc.

In Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text de pe la 1550 (Cuv. d. bătr. II, 326), între ceĭ pedepsiţĭ vedem şi pe: „aceĭa su ceĭa ce’u ğuratu pré cinstita cruce şi dzicu: *aşa* mi ağute Dumnezău şi sila cruciei!...“

Intre cele-lalte, e fórte interesant jurămîntul „*aşa* să trăesc„ saŭ „*aşa* să trăescĭ“, deja la Romanĭ: „ita vivam!“ „ita vivas!“

In basmul „Porcul cel fermecat“ (Ispir., 54): „*Aşa* să trăescĭ, bătrânico, ĭa spune’mĭ d’a minune ce are bărbătu-meŭ...?“

Alexandri, Rusaliile, sc. 4:

—*Aşa* să trăescĭ?
—*Aşa* să trăesc!
—Că tu mĕ ĭubescĭ?
—Că eŭ te ĭubesc!
—Şi, ḑeŭ, nu glumescĭ?
—Şi, ḑeŭ, de glumesc!
—*Aşa* să trăescĭ?
—*Aşa* să trăesc!

Jurămîntul „*aşa* să trăesc“ e fórte obicĭnuit şi la Macedo-românĭ: „*aşi* si banezu!“ (Bojadschi, 124).

VIII⁰. *aşa* de danţ.

Nu există maĭ nicĭ o horă ţĕrănéscă pe care să n’o însoţéscă corul sgomotóselor *aşa*. In Transilvania, maĭ ales, prin *aşa* se încheĭă aprópe tóte strigătele de danţ:

Place-mĭ mie d’a juca
Cu drăguţa altuĭa,
Că să uĭtă pe sub gene
Şi de mine că şĭ-o teme!
Aşa, copile!..

(I. B, Trans. 360)

saŭ:

Dragele mele nepóte,
Nu vĕ pot juca pe tóte;
Faceţĭ bine şi ertaţĭ,
Că pe rând toate jucaţĭ!
Aşa, măĭ! ..

(Ibid. 363).

saŭ:

Mândră maĭc’am maĭ avut!
Copil mândru m’a făcut:

M'a băiat cu florĭ de munte,
Toţĭ gura să mi-o asculte,
Mândrele să mi-o sărute,
Hop *aşa*, măĭ!..
(Ibid.)

saŭ:

Pentru tine, mândră hăĭ!
Mi-a perit iarba 'ntre văĭ
Şi bucatele 'n hotară
Noĕ clăĭ şi noĕ cară,
Noĕ cară de secară
Şi noĕ de grâŭ de vară!
Aşa ḑĕŭ, copile!..
(Ib. 369)

In „Ţurca" saŭ „Cerbul", ast-fel cum se jócă în ajunul Crăcĭunuluĭ în unele locurĭ din Ardeal, unul din strigăte este (P. Olténu, Haţeg):

Aşa jócă calul meŭ,
Cându'ĭ daŭ câte-un jisdăŭ!
Aşa jócă ĭépa mea,
Cându'ĭ daŭ câte-o nuĭa!..

In fine, printr'un tradiţional *aşa* se isprăvesce maĭ tot-d'a-una basmul românesc:

Iar eŭ încălecaĭ pe-o şea
Şi vĕ spuseĭ dumnévóstre *aşa*,

o formulă pe care Julia Hasdeŭ (Théâtre, p. 369) a dat'o franţusesce:

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

In unele locurĭ (Ispirescu, 182):

Şi m'am suit pe-o şea
Şi am spus'o *aşa*;
M'am suit pe o rótă
Şi am spus'o tótă!

IX°. Filiaţiunĭ istorico-filologice:

a) Dialectul daco-român:

O formă *aşi* s'a conservat numaĭ în compusele aşişĭ şi aşijdere, pe carĭ veḑi-le la locul lor. Formele existinţĭ sînt: *aşa* saŭ *aşĭa*, *aşă* saŭ *aşe*, uneorĭ *şa*, *şă* saŭ *şe*, şi poeticul *daşa* cu un *ἅπαξ λεγόμενον daşare*.

Forma *aşe* adesea la Pompiliŭ, Sibiiŭ, 19, 21, 23:

Nicĭ *aşè* n'aĭ avé pace,
Că eŭ un pescar m'aş face...

Jura badea şi nu prè,
Că scia c'a fost *aşè*...

Aleĭ slugă, fĕtul meŭ,
De ce muscĭ tu *aşè* rĕŭ...?

Dintre ceĭ vechĭ, *aşe* nu e rar la Dosofteiŭ, de ex. 1672, f. 163:

Ca otava ce să tréce
De soare şi de vînt réce:
De deminéţă'ĭ cu floare,
Sara'ĭ véştedă de soare,
A doa dză să usucâ
Ca 'n cuptoriu cînd o aruncâ,
Aşe cu lesne ne arde
Urgié ta şi ne scade...

„La noĭ în Banat se ḑice adesea *aşe* pentru *aşa*" (D. Recénu, c. Bucova).

Forma *aşă* resultă maĭ adesea din acomodaţiune cu scurtatul „ĭ=este", astfel că „*aşă'ĭ*" circuléză în aceĭaşĭ frasă cu „*aşa* este."

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173): „Eĭ, dragul tateĭ, *aşă*-ĭ că s'a împlinit vorba ceĭa...?"

Ibid. p. 182: „—Eĭ, Harap Alb, *aşă*-ĭ că ĭar te-a ajuns nevoea de mine?—*Aşa* este, măicuţă..."

Ibid. p. 183: „—Eĭ, Harap Alb, ḑise sfînta Duminică, *aşă*-ĭ că am scos'o la capĕt şi asta?—*Aşa*, cu ajutorul luĭ Dumneḑeŭ..."

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 10: „*aşă'ĭ* c'am păţit'o? Care vra să ḑică, am casă şi nu's stăpân într'însa... *Aşă'ĭ* că mĭ-o întors şurubu puşchĭu cel de Pepelea?..."

„Forma *şa*, care se întrebuinţéză în expresiunea „*şa* şi *şa*", lipsesce în dicţionarul d-luĭ Cihac." (Burlă, Studie filol. 86).

Basmul ardelenesc „Orb-împĕrat" (Tribuna din Sibiĭu, 1886 No. 101): „Trece un an, şi fecĭorul cel maĭ mare nu maĭ vine, nicĭ *şa*, nicĭ *şa*..."

Basmul „Pepelea" din Bucovina (Sbie-

ra, Poveştĭ p. 22): „—Mi se pare că neam înşĕlat amîndoĭ!—Ba ş a ş *aşa'ĭ*! respunse celalalt...", unde „ba ş a ş *aşa*" represintă pe: „ba *şa* şi *aşa*."

Forma cu proteticul *d* ca în *dalb*:

Calapod îĭ respundea:
Dacă e tréba *daşa*...

(Marian, Bucov. I, 63)

saŭ:

— Măĭ femee! tu 'mĭ cânţĭ mie?
— Ba! bărbate, nu 'ţĭ cânt ţie,
Daşa merge cântecul,
Bată-te 'ntunericul!

(Ibid. II, 206)

Doĭnă din Ardél:

Daşa 'ĭ, Dómne, 'ntre străinĭ
Ca mlădiţa între spinĭ:
Suflă vintul ş'o clătesce,
De toţĭ spiniĭ mĭ-o lovesce!...

(J. B., Trans. 195)

Intr'o notiţă versificată, scrisă de mână în secolul XVII pe scórţa Omiliaruluĭ Coresian din 1580, canonicul Ciparïŭ (Organul 1848 No: 62) citesce:

. . . .
Poruncit'o ferimanu,
Feriman di 'npărăţie
Să lipséscă Vodă din Domnie;
Dunde în masă n[e]pusă
El în mână ş'o luară
Şi dâncepu da cetire,
Lacrămile 'l podidiră;
Iar ce Doamnă de Stăncuţi,
E din graĭu *daşa* îĭ grăire:
Nu gândi Doamne nimica,
Vom dari v'uîn blid de galbeni,
Şi va f[i] Doamne *daşare*...

unde vedem alăturĭ cu proteticul *d* în d u n d e, d i n c e p u şi d a c e t i r e, nu numaĭ forma *daşa*, dar încă o formă *daşare*, cu acelaşĭ inorganic *-re* ca la Iarnik-Bărsan p. 385:

Frunḑă verde şi frunḑa*re*,
Măĭ bădiţă Iona*re* etc.

Să observâm însă că'n unele casurĭ *d* din *daşa* póte fi conjuncţionalul d a scurtat din „dar, dară", ca în unele exemple de maĭ sus; ĭar în altele este învederat prepoziţionalul d e, bună-oră:

Pravila dela Govora, 1640, f. 13: „Episcopulŭ ce va fi negrijnicŭ de biséricâ şi se va măhni de rugăcĭune şi popii nu-i va învăţa de *aşa*, ce şi acélé le va lăsa..."

I. Crénga, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176): „fiind-că a venit vorba d e-*aşa*, îţĭ spun ca la un frate..."; şi maĭ jos, p. 177: „Dacă ţi-ĭ vorba d e-*aşa*, aĭ să 'ţĭ rupĭ cĭochinele umblând..."

Jipescu, Opincaru p. 79: „Lumi nicĭ pîn gând îĭ trece că omuluĭ cu mintea plăsmuitóre îĭ ĭe felu d'*aşa*, adecă cela ce cugetă nalt, copt şi mare, ĭe târḑior la vorbă..."

Tot acolo, p. 134: „Iacă, vere, reŭ şi reŭ, nu sĕ póte m a ĭ d'*aşa*..."

Maĭ adăugâm că în vechile texturĭ rustice ne întimpină *aşa* scris la sfîrşit cu duplul aa: „*aşaa* amu aflatu cu alé nooastré suflété...", dar tot acolo maĭ jos: „*aşa* amu aflatu..." (Tudor Logofĕt, Muscel, circa 1580, Cuv. d. bătr. I. 38.) In alte texturĭ finalul *a* din *aşa* se fusionéză cu iniţialul din verbul auxiliar: „*aşau* fost=*aşa* au fost..." (Gherghi, Tîrgovişte, 1602, Cuv. d. bătr. I, 22), după cum se fusionéză maĭ tot-d'a-una în viul graĭu.

Doĭnă din Banat:

Aş'aŭ ḑis frunḑa de fag,
Să ĭubescĭ cu cin' ţi'ĭ drag:
Aş'aŭ ḑis frunḑa de prun,
Să ĭubesc şi să nu spun;
Aş'aŭ ḑis frunḑa de nuc,
Să ĭubesc şi să mĕ duc...

(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

b) Dialectul macedo-român:

S'a conservat forma primitivă *aşĭ* alăturĭ cu *aşiţe*, adecă *aşice*, cu *-ce* întocmaĭ ca în *atunce*, *aice* etc. La Româniĭ din Epir şi Tesalia se aude o

formă şi maĭ veche: *acşi*, *acşiţĭ*, *acşice*. Confruntarea acestor diferite forme v. la Miklosich (Rum. Untersuch. I, 62).

c) Dialectul istriano-român:

Forma primitivă *aşi* s'a perdut, conservându-se numaĭ *aşa*, afară de adjectivul a ş a v a „tel", în care finalul -v a este o imitaţiune după sinonimul slavic t a k o v ŭ „tel" din t a k o „comme;a".

Din cele doue etimologie ale luĭ *aşa*, una din lat. aeque-sic, propusă de Diez şi susţinută de Cihac, cea-laltă din lat. eccum-sic, préferită de Flecchia, carĭ ambele explică pe *c* în macedo-românul *acşi*, în ital. così saŭ cusì, sicil. accussì, vechiŭ provenţal acsi, brescian icsi şi altele, numaĭ derivaţiunea din eccum-sic ne satisface pe deplin. Ca sens, eccum-sic se justifică prin românul „ĭac'aşa"; ca formă, trecerea luĭ ecc- în ac- ne întimpină de asemenea în acel, acest, acolo etc., carĭ ne apar tot cu ac- în limbile romanice occidentale, pe când latinul aeque n'a dat nascere nicăirĭ la o formaţiune analógă. Cu perderea luĭ *c* prin asimilaţiune, românuluĭ *aşa* saŭ *aşi* corespunde span. así, catal. assi, portug. assin etc. Prin nasalisare, s'aŭ format lombardul insci, vechiŭ span. ansi, franc. ainsi, în privinţa cărora etimologia luĭ Ménage, Littré şi Brachet dela o formă latină separată in-sic „mot-à-mot en ainsi" este inadmisibilă, ca una ce nesocotesce cele-lalte paralelurĭ romanice. In macedo-românul *acşice*, cea maĭ completă din tóte formele neo-latine, se resfrânge un prototip latin archaic: eccumsice, cu „sice" pentru „sic" ca la Plaut. La Reto-Romanĭ, ca şi la noĭ, există o formă cu *-a* şi o altă cu *-i*, punêndu-se *aşì* de 'naintea unuĭ adjectiv saŭ adverb: „aschì bein, aschi mal" etc., dar *aşà*, când stă deosebit saŭ când vine după un verb: „far aschia, dir aschià..." (Carigiet, Raeto-rom. Wtb. 1882, p. 15).

Finalul *-a* în *aşa*=reto-rom. a s c h i a n'are a face cu emfaticul *a* din acum-a, atuncĭ-a, aĭurĭ-a etc. (v.⁵*A*), care nu e nicĭ o dată tonic şi este specific românesc, ci resultă din diftongirea scurtuluĭ *i* în latinul s i c, după cum s'a diftongit scurtul *i* şi în „abia" din lat. vix. Deşi nu latine clasice, totuşĭ cele treĭ forme române *acşi* *aşi* şi *aşa* sînt dară romanice generale. Lîngă eccum-sic, literalmente „ĭac'aşa", comun tuturor Neo-latinilor, atât în ramura occidentală cum şi 'n cea orientală, latina rustică maĭ avea un „alterum-sic", maĭ puţin respândit şi numaĭ la Apus, de unde franc. aussi, vechĭu altressi, literalmente „încă o dată aşa", de ex. în Chanson de Roland, v. 3329:

„Altresi blanches cume neif sur gelée..."

v. *Aşişĭ*. — *Aşijdere*. — *Şi*. — *Cum*. — *Cât*. — *Atât*...

²·**Aşà**, adj.; tel. Conservând forma sa adverbială, *aşa* funcţionéză adesea ca un curat adjectiv. De patru orĭ în proverbul: „la *aşa* barbă, *aşa* răsĕtură; la *aşa* cap, *aşa* chĭulaf" (Pann, II, 52) „telle barbe, telle rasade; telle tête, tel bonnet". Une-orĭ numaĭ din totalitatea fraseĭ se póte înţelege, dacă *aşa* este adverb saŭ dacă 'ĭ adjectiv. In exclamaţiunea: „*aşa* te voĭu, băete!" el este adverb, când îl punem în legătură cu „voĭu": „ita volo te esse", ĭar în legătură cu „te" este adjectiv: „talem te esse volo". Apoĭ este adjectiv în frasa: „*aşa* ce-va nu 'mĭ vine să cred, atare lucru nu 'mĭ vine să cred, unde c e - v a figuréză ca substantiv" (Laurian-Massim, v. *asia*).

Balada „Român Grue Grozovanul":

Dar colo, cât colo'n fund,
Ĭat'un negru cam rătund,

Care sóre n'aŭ vedut
De când mă-sa l'aŭ făcut;
La el Grue se ducea,
Mâna'n cómă că 'ĭ punea,
Din loc nicĭ că mi'l clintĭa:
Aşa cal îĭ trebuĭa...

Basmul „Dîna dînelor“ (Ispirescu, Legende p. 213): „le lăsa gura apă la toţĭ după o *aşa* bucăţică...“

Când adjectivul *aşa* „tel“ e pus în corelaţiune cu cum, atuncĭ şi acest din urmă încetéză de a fi adverb, adjectivându-se cu sensul de „quel“.

Balada „Bogdan“:

Cum era şi nuntaşul,
Aşa 'ĭ da şi postavul...

Cu sens adjectival, *aşa* a devenit tipic într'o mulţime de locuţiunĭ ca: *aşa* e povestea, *aşa* e tréba, *aşa* e gĭóca, *aşa* e vorba etc.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13 (cfr. Arvinte şi Pepelea, sc. 4):

„Graur.—Dacă aş vra să te sărut, nicĭ că te-aş maĭ întreba.

„Florica.—Ba deŭ!

„Graur.—Dec! nu cum-va te-aĭ fasoli póte?

„Florica.—Maĭ sciĭ?

„Graur.—E, e, e! Nu mĕ face, că eŭ acuş cerc.

„Florica,—Ean cércă, să vedĭ.

„Graur.—*Aşa* ţi 'ĭ povestea fa? Apoĭ aştéptă (se repede s'o sărute)...“

Doĭnă din Ardél:

Vecină mândruţ' alésă,
De bădiţu meŭ te lasă!...
Să sciĭ tu, vecină, bine
C'*aşa*-ĭ povestea cu mine:
Să bolesc la pat o lună,
Cum mĕ scol, ţi-l iaŭ din mână,
Şi să zac chiar patru aĭ,
Cum mĕ scol, bădişor n'aĭ!
(J. B., Trans. 278)

saŭ:

Acum décă'ĭ tréba-*aşa*,
Spune-ĭ, dragă, maĭcă-ta
Să 'ngrădéscă uliţa
Tot cu in şi cu pelin,
Să nu ne maĭ întâlnim...
(Ibid. 61)

In fine, legat cu noţiunea Destinuluĭ:

Nu plânge, ĭubita mea,
Că scrisa nóstră 'ĭ *aşa*!..
(Ibid. 147)

Alexandri, în notă la Mioriţa:..„întâmplările lumiĭ îl găsesc (pe Român) tot-d'a-una pregătit a primi lovirile lor, căcĭ el se întăresce în credinţa mângăetóre că: *aşa* ĭ-aŭ fost scris! *aşa* ĭ-aŭ fost zodia! *aşa* ĭ-aŭ fost să fie! etc.“

„Ursita o numesce poporul şi Dată, dicênd: *aşa* ĭ-a fost Ursita! saŭ: *aşa* ĭ-a fost Data!“ (N. Sânzian, Haţeg).

O locuţiune tipică din Colinde: „*aşa*'ĭ legea din bĕtrânĭ=telle est l'ancienne coutume.“

Colindă din Dobrogea:

Mérgă calul cel de dar
Alăturĭ pe lîngă car,
Şi rădvan lîngă radvan,
C'*aşa*'ĭ legea din bătrânĭ,
Din bătrânĭ, din ómenĭ bunĭ...
(Burada, Călăt. p. 61)

La adjectiv, ca şi la adverb, *aşa* se gradéză.

Doĭna „Puişorul meŭ“:

De'ĭ lua una frumósă,
Dumnedeŭ să'ţĭ facă casă
De copiĭ şi de nevastă;
De'ĭ lua din maĭ urite,
Dumnedeŭ să nu'ţĭ ajute;
De'ĭ lua-o maĭ *aşa*,
Să nu aĭ parte de ea...
(G. D. T., Poes. pop. 328)

Adjectivul reduplicat „*aşa* ş'*aşa*“ însemnéză „médiocre“: cutare e un scriitor *aşa* ş'*aşa*, un artist *aşa* ş'*aşa*, etc.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I, sc. 7: „*Aşa* ş'*aşa*, nicĭ pré pré, nicĭ fórte fórte...“

v. ¹·*Aşa*.—*Asemenea*.—*Atare*.

Aşàşĭ. — v. *Aşişĭ*.

Aşâ. — v. [1, 2] *Aşa.*

Aşâşĭ. — v. *Aşişĭ.*

Aşâŭ (plur. *aşauă*), s. n.; t. d'Agric.: hoyau, houe. Maghiarul á s ó. Cuvînt întrebuinţat la Româniĭ de peste Carpaţĭ ca sinonim cu h ă r l e ţ.

Povăţuire către economia de câmp, Buda, 1806 p. 118: „hârleţul (*aşăul*) ĭaste o lopată de fer ascuţită la vârv şi cu tăiş făcută pe de laturĭ, saŭ o lopată de lemn cu fer ascuţit în capăt, cu care se sapă pământul..."

v. *Hărţet.* — *Ungur.*

Aşè. — v. [1, 2] *Aşa.*

[1] **Aşcă.** (plur. *aşce*), s. f.; t. milit.: bassinet d'une arme à feu. Poĭenar—Aaron—Hill: „Bassinet, *aşcă*, t i g a e la armele de foc". Se rostesce şi aspirat: „*Haşcă*, t i g a e la puşcă saŭ pistol" (Lex. Bud.). Pe de o parte, cuvîntul nu póte fi vechiŭ, de óră-ce se referă numaĭ la o armă inventată în timpiĭ moderni; pe de alta, el are tótă aparinţa unuĭ deminutiv prescurtat. Sinonim maĭ respândit este t i g a e, care cuprinde acelaşĭ sens de unéltă scobită saŭ gólă în lăuntru, pe care'l găsim în francesul „bassinet", în germanul „Zündpfanne, Pfanne", în englesul „pan".

v. *Puşcă.* — *Tigae.*

[2] **ăşcă.** — v. *-aşcu.*

Aşche s. **ăşchiă** (plur. *aşchĭ*, *aşchiĭ* şi *ăşchiĭ*), s. f.; éclat de bois, copeau, cale, esquille. „Bucată, făşiă, ţandără luată în lungul lemnuluĭ saŭ dintr'un os" (Costinescu). Din latinul a s t u l a, de unde *aşche* întocmaĭ ca „veche" din „vetula", provenţalul a s c l a (Cihac), sicilianul a s c a, a s c h i „pezzetto che nello spacar il legno si vien a spiccare" (Traina). Din forma organică dissilabică *aşche* se face deminutivul a ş c h i ţ ă; din forma lungită trisilabică *aşchiă*, care se raportă către cea-laltă ca „unghiă" către „unghe" saŭ „funiă" către „fune", se face deminutivul *aşchiuţă*. E sinonim cu s u r c e a şi ţ a n d ă r ă, carĭ însă pot să nu fie lungĭ şi subţirĭ, pe când în *aşche* lungimea şi subţirimea formézã elemente esenţiale.

Dicătóre: „Copacĭul mare dintr'o *aşchie* nu se taĭe" (Pann, III, 18), a căriĭa filiaţiune greco-latină e urmărită de d. G. D. Teodorescu în studiul seŭ despre Proverbĭ.

Alt proverb: „*Aşchia* nu sare departe de butuc" (Ios. Lita, Transilv.); maĭ obicĭnuit: „s u r c é u a nu sare..."

Costachi Stamati, Muza I p. 118:

Iar măsdracele s'aŭ rupt,
În *aşchiĭ* s'aŭ ţăndurit,
Dintre care câte-va
Pîn' la sóre aŭ ajuns...

A. Pann, Prov. I, 92:

Tae pînă nu maĭ póte,
Aşchiĭ peste *aşchiĭ* scóte...

Jipescu, Opincaru p. 153: „Unde conăcesc eĭ, acolo scot crăcanili, scapără, fac şi aţîţă focu supt ele cu găteje, cu ogrinjĭ, cu surcele, cu *aşchiĭ* şi cu ce găsesc..."

E nu maĭ puţin intrebuinţat pluralul *ăşchiĭ*.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 195: „să'mĭ adun în mănunchĭu notiţele, răsipite aci ca *ăşchiile* şi ca surcelele ce se 'mprăştie fără folos când, cu o teslă reŭ mânuită, o calfă de dulgher stângacĭu cĭopărtesce bîrna..."

P. Ispirescu, Snóve ed. 2, p. 52: „Pînă atuncĭ călĕtorul adunase nisce rascote, surcele şi *ăşchiĭ* de lemne ce putea afla prin bătătură, şi atîţase un focşor bunicel, puind şi crăcanele..."

Se aude pe a-locurĭ şi aspirat: *haşchiă*, *hăşchiĭ*.

De la Vrancea, Sultanica p. 205: „códa biciuluĭ i s'a spart în *hăşchiĭ* şi sar din ea pusderiĭ...“; şi tot acolo, p. 208: „în gură avea *hăşchiĭ* din scândura driculuĭ...“

Pluralul corect *aşchĭ* din *aşche* se maĭ găsesce la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1682, oct. 31 (f. 97 a): „strujindŭ pre svântul cu acĭale brânč au mănuşŭ de herŭ cu unghile ascuţâte, sărindŭ *aşchĭ* de carnĭa svântuluĭ...“

v. *Aşchiez*. — *Surcea*. — *Ţandără*.

Aşchièsc. — v. *Aşchiez*.

Aşchièz *(aşchĭĭat, aşchĭĭare)*, vb.; briser ou tailler en éclats. „A *aşchia*, a ţ ă n d ă r i, a lua şuviţe, făşiĭ lungĭ din ce-va solid, a reduce în a ş c h i ĭ“ (Costinescu).

„Lemnarul tae lemnele; bărdaşul le *aşchiesce* ş'apoĭ le cĭoplesce, le rătéză, le scobesce...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Aşche*.

Aşchìţă (pl. *aşchiţe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din a ş c h e. S u r c i c ă. Ţ ă n d ă r i c ă.

Doĭnă din Banat:

—Dar cine l'a fărmecat?
—Doĕ fete din alt sat.
—Da cu ce l'aŭ fărmecat?
—Cu *aşchiţă* din portiţă,
Cu pulbere din uliţă,
Cu ghĭorghinĭ din treĭ grădinĭ,
Cu apă din treĭ fântânĭ...

(S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan)

ĭar într'o doĭnă din Ardél:

Cu otravă
Din Sucévă,
Cu *aşchiţă*
Din portiţă,
Cu pĕr galbĕn din cosiţă...

(Familia, 1886 p. 43)

v. *Aşche*. — *Aşchiuţă*.

Aşchiùţă (pl. *aşchiuţe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din a ş c h i ă.

Ghicitórea bucovinénă despre „Sîtă“ (Sbiera, Poveştĭ p. 320): „*Aschiuţă* din pădure, mihohò din câmp, şi lĭop-lĭop în casă, ce'ĭ aceĭa?“

v. *Aşche*. — *Aşchiţă*.

-àşcu. — v. [3]— *aş*.

Aşèḍ *(aşeḍat, aşeḍare)*, vb.; asseoir, placer, ranger, fixer, établir, instituer, installer, apaiser, tranquilliser, convenir, stipuler, fiancer. Raportul logic între *aşeḍ* şi ş e ḍ e intocmaĭ ca latinesce între s e d e r e şi s e d a r e. Noţiunea „şeḍ“ este cea fundamentală în *aşeḍ*, indicând însă anume o lucrare transitivă saŭ maĭ bine causativă prelungită: *aşeḍ* însemnéză „fac să ş é ḍ ă altul pentru mult timp saŭ într'un chip traĭnic“; ĭar reflexivul m ĕ *aşeḍ*: „fac pe mine însumĭ a ş e d é într'un chip traĭnic saŭ pentru mult timp“.

Act moldovenesc circa 1650 (Ṿ. I. R. III, p. 220): „au fugit de-au înblat hrănindu-să pren ţară, şi apoi au venit cu fečorii săi şi s'au *aşezat* de ş é d e cu fečorii săi pre partea fételor Gligorcii...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 198: „după mergerea la Ţarigrad, [Grigorie Vodă] s'aŭ *aşezat* cu ş e d e r e a la Kuru-Cişmè...“

I. Văcărescu, p. 40:

Plec grabnic când voesc să ş e z,
Când voiŭ să plec, atuncĭ m'*aşez*...

In acest sens m ĕ *aşeḍ* este în antitesă cu î m b l u, bună-óră tot la Văcărescu, p. 59:

U m b l ă uĭmiţĭ nu *s'aşază*,
Tot doresc ca să se vază...

De aci noţiunea de *aşeḍ* se asociază obicĭnuit cu acea de scaun ca unéltă de şedere, maĭ ales când e vorba de tron: „a se *aşeḍa* în scaun" saŭ „pe scaun" saŭ chiar „la scaun".

Zilot, Cron. p. 6:

Că cum s'*aşéḍă* în Scaun, alt nimic nu 'ngrijui
Decât: óre cum ar face ţéra reŭ a jefui?..

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 11: „Basarabiĭ, carĭ maĭ eraŭ şi Banĭ moştenĭ aĭ Craĭoveĭ, voĭaŭ să *aşeḍe* pentru veciă némul lor pe scaunul Domnesc..."

Nicolae Costin, Letop. II, p. 6: „s'aŭ *aşezat* cu domnie în scaun...", ĭar la p. 11: „aŭ luat el domnia şi s'aŭ *aşezat* la scaun..."; de asemenea p. 18: „s'aŭ *aşezat* Duca-Vodă la scaun..."; p. 40: „s'aŭ *aşezat* Cantemir Vodă la scaunul ţăriĭ...", etc.

De alminterea, cel puţin în graĭul de astăḍĭ, *aşeḍ* la însemnéză lîngă, ĭar când sînt maĭ mulţĭ carĭ se *aşéḍă* în maĭ multe puncturĭ nu departe unul de altul, atuncĭ se ḍice: pe la—; când însă toţĭ se *aşéḍă* în gĭurul unuĭ singur punct: pe lîngă.

Costachi Negruzzi, Toderică: „Uniĭ acum se şi *aşeḍaŭ* la o masă de joc..."

Acelaşĭ, Sobieski şi Româniĭ: „*Aşeḍaţi*-vě toţĭ pe la metereze. Să nu ḍică Léhul c'a întrat într'o cetate românéscă ca într'o ţarină pustie..."

Acelaşĭ, Marşul luĭ Dragoş:

Vitejiĭ se *aşéḍă*
Pe lîng'un mare foc,
Şi Dragoş ospetéză
Cu dînşiĭ la un loc...

Dela *aşeḍ* în scaun se trece d'adreptul la noţiunea generală de *aşeḍ* pe un loc, pe o întindere maĭ mare saŭ maĭ mică.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXVII:

Dumnedzău *aşĭadză* pre ceĭ într'un gândŭ...	Deus inhabitare facit unius moris...

unde la Silvestru, 1651: „Dumnezău'ĭ carele sălăşluĭaşte..."

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, p. 250): „de căndu au eşit din locul lor de unde lăcuĭa, au mărsu acolé la acé ocină de s'au *aşăzat*..."

Cantemir, Chron. II, p. 9: „Gotthiĭ, după ce aŭ eşit despre părţile Măreĭ Baltică, aŭ venit şi s'aŭ *asezat* pre locurile carile staŭ pre marginile Măriĭ Negre..."

Ibid. II, p. 39: „[Traian] tot némul lor [Dachilor] din Dachia aŭ scos, şi pre Romaniĭ săĭ în locul lor aŭ *aşezat*..."

La acelaşĭ, II, p. 46: „multe Crăiĭ de varvarĭ acmu să întemeĭasă, şi altele începuse a să descăleca şi a să *aşeza*...", *aşeḍ* e pus în legătură cu descalec, ca şi când am ḍice: „s'a dat jos de pe cal şi a şeḍut".

De asemenea la Costachi Negruzzi, Scrisórea XXIX: „unde a descălecat şi s'a *aşeḍat* fie-care după plac şi voe..."

Este interesantă tot la Cantemir, Chron. II, p. 284: „câţĭ aŭ fost *aşezatu*-să pre acele locurĭ, le-aŭ dat voe şi slobozenie să'ş ţie cineşĭ locurile...", metatesa sintactică curat poporană: „aŭ fost *aşeḍatu*-se" în loc de: „s'aŭ fost *aşeḍat*".

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195: „îmblănd din loc in loc, pe la Umbrăreştĭ, pe la Turceştĭ şi pe la Şărbăneştĭ, maĭ pe urmă şi la Brăval, şi de acolo la Galaţĭ, *aşădăndu*-se acolo cu toată urdiea..."

Vom reproduce în întreg un interesant text biografic necunoscut, în care pe lîngă „mě *aşeḍ* în cetate", adecă cu sensul de maĭ sus, ne maĭ întimpină o nouă nuanţă: „mě *aşeḍ* în şcoală", ca latinesce „assido in schola"

(Cic.), nu „assideo“. In traducerea de pe slavonesce a unuĭ crisov dela Mateĭu Basarab din 1646, tălmacĭul din 1746 d̦ice (Arch. Statuluĭ din Bucur., Doc. Rom. II, No. 3, pag. 18): „Eu greşniĭ Leontie Ieromonahul Tisméniĭ şi dascalul domnesc, carele sînt de nĭam Rumân Muntĭan, Oltĭan din judeţul Mehedinţilor, născut în oraşul carele să numéşte Baĭa-de-aramă, şi de mică vărstă m'am călugărit aicĭ în Sfînta Laură Tismana, apoĭ dorind de sfînta învăţătură m'am înstrăinat în ţara Sărbĭască şi *aşăzându*-mă în şcoala Prĭa-sfinţituluĭ Mitropolit kyr Moyseĭ Petrovicĭ al Bălgraduluĭ Sărbescŭ, am învăţat grammatica slovenĭască la dascalul Maxim filosoful şi Moscalul, fiind dumnéluĭ trimis de Petru cel Mare înpăratul Mosculuĭ prin rugăcĭunĭa şi cérerĭa maĭ sus numituluĭ Mitropolit ca să fie dascal Sărbilor, apoĭ din Dumnezeĭasca socotinţă m'am dus la ţara Nemţască la înpărătĭasca cetate a Becĭuluĭ, apoĭ mergând în ţara Mosculuĭ m'am *aşăzat* în vestita cetate Chievul şi învăţându-mă pre limba Latinĭască prin toate şcoalele înpărăteştĭ de rând, m'am nevoit anĭ 11...“

Dela „*aşed̦* pe un loc“ venim la „*aşed* la o trébă“, la o funcţiune, la o însărcinare.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 55: „aŭ *aşezat* pre Ioan Buhuş Logofătul Caĭmacan...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceĭco Vodă şi cu Grigorie Vodă s'aŭ sfătuit să se închine la Leşĭ, să stea cu toţiĭ să bată pre Turcĭ, să nu se *aşeze* paşă în cetatea Hotinuluĭ...“

Prin legătura sa cu şed̦, *aşed̦* are un sens fundamental curat personal: *aşed̦* pe cine-va, de unde se desvóltă apoĭ într'un mod metaforic aplicarea la orĭ-ce lucru, pe care nu numaĭ îl punem într'un loc, dar maĭ ales într'o posiţiune hotărîtă, aşa cum trebue să stea acolo, nu orĭ-şi-cum: „ranger, arranger“.

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 1:

„Florica. — Ce facĭ tu acolo de ad̦ĭ diminéţă, ca un lăstun?

„Florin. — *Aşed̦* fînu în podu şuriĭ...“

Aci nu este o simplă aruncare a fînuluĭ în pod, ci o punere a luĭ astfel ca să încapă, să fie la îndemână de luat etc. Posiţiunea intenţionată precisă apare şi maĭ bine în doĭna:

Mĕ fac bróscă la pămînt,
Imĭ *aşed̦* durda spre vînt,
Şi mi-ĭ ĭéŭ la căutare
Dela cap pîn' la picĭóre,
Şi chitesc şi socotesc
Pe unde să mi-ĭ lovesc...

(Alex., Poes. pop.² 260)

Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat românesce: „In vremea acésta, dascălul îşĭ *aşed̦ase* ochilariĭ pe tronul lor, pare-că privesc încă aceĭ ochilarĭ ţugueţĭ pe nasul luĭ uriaş, ca un Turc călare p'un harmăsar roĭb...“

Printr'o altă metaforă, un lucru s'*aşéd̦ă*, când se lasă în jos, ca şi când s'ar *aşed̦a* o persónă; astfel se póte d̦ice că s'*aşéd̦ă* apa după ce a clocotit, pămîntul aruncat peste o grópă etc.

Dragĭ ne sintem amîndoĭ,
Este-un dél mare 'ntre noĭ!
M'oiŭ ruga la Precista
Şi délul s'o *aşed̦a*
Ş'apoĭ, dragă, ne-om lua!...

(I. B. Trans. 60).

E maĭ ales obicĭnuită expresiunea: vinul s'*aşéd̦ă*, vinul s'a *aşed̦at*, când s'a limped̦it saŭ începe a se limped̦i.

Prin noţiunea generală de lucru, „res“, *aşed̦* a trecut apoĭ la sensul de punere în rînduélă saŭ limped̦irea uneĭ situaţiunĭ anevoĭóse: a scóte o afacere din încurcătură, a linişti, a împăca. Se

ḑice de o potrivă şi: *aşeḑ* tréba saŭ trebile.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 35: „[Duca Vodă] îşĭ *aşezase* lucrul despre Craĭul cu răscumpărarea, ca să dea 180 pungĭ de banĭ..."

Cantemir, Chron. II, p. 270: „Impăratul dară Alexie fiind el să trécă spre Anadol ca să *aşeze* lucrurile dintr'acéia parte, aŭ trimes hatman cu oştile asupra Vlahilor pe Alexie Aspiatis..."

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „după multe şi nenumarate de tâmplărĭ şi zbuciumărĭ, preţul dându'şĭ şi, precum li să părĭa, lucrurile *aşedzîndu*'ş, şi oare cum după voĭa lor tocmindu'ş, dela ceĭ şépte voevodzĭ ertare âşĭ luară şi la locurile sale să să ducă să sculară..."

Ion Neculce, Letop. II, p. 291: „tămplatu-s'aŭ multă zăbavă acolo la Nistru, până s'aŭ *aşezat* aceste trebĭ..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 24: „să mérgă în ţara Munteněscă, unde era şi Doamnă-sa, până s'or *aşeza* tulburările în ţară..."

Aşeḑ gândurile într'o doĭnă din Ardél:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte şi părinte!
Maĭ *aşéḑă*'mĭ gândurile
Să'mĭ isprăvesc rîndurile...
(I B., Trans. 125)

In acest sens *aşeḑ* e sinonim cu liniştesc, potolesc, astîmpĕr.

A. Pann, Erotocrit II, p. 132:

Nicĭ el nu s'a rănit, însă fórte ameţit era,
Şi sculându-se îndată să se lupte ĭar cerea.
Dar toţĭ dacă începură să ḑică că nu-ĭ ertat,
S'a cam *aşeḑat* atuncea şi d'al seŭ scop s'a lăsat...

Miron Costin, Letop. I, p. 16: „[Traian] întâĭ aŭ *aşezat* înpărăţia în ce era stricată şi veniturile eĭ, apoĭ îndată s'aŭ apucat de oaste..."

Când era vorba de a face să înceteze anume un resboĭu, se ḑicea în graĭul vechĭu: a *aşeḑa* pace saŭ punturile păciĭ; apoĭ în aceaşĭ sferă de ideĭ: a *aşeḑa* uricele, când se certaŭ particularĭ pentru hotare; a *aşeḑa* posturile, când creştiniĭ eraŭ în nedumerire, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 15: „s'aŭ *aşezat* pace cu Leşiĭ, carea s'aŭ ţinut până la vremea Beciuluĭ..."

Cantemir, Ist. Ier. p. 143: „Decĭ îndată'şĭ uricele şi privileghiile liliaculuĭ, vrând-nevrând, după vechile luĭ pravile şi voe, înoind *aşedzară*..."

Ion Neculce, Letop. II, p. 197: „când s'aŭ bătut la Răsboenĭ, atuncea s'aŭ *aşezat* Turciĭ cu Ştefan Vodă şi le-aŭ dat hotar şi olat Bugécul, şi aŭ făcut pace..."; dar maĭ jos p. 199: „Când aŭ *aşezat* pace Ştefan Vodă cel Bun cu Leşiĭ..."

Nic. Muste, Letop. III p. 20: „toţĭ Greciĭ aŭ acéstă eresă de ocăresc pre ceĭ ce aŭ tocmit şi aŭ *aşezat* sfinte posturĭ să le ţie creştiniĭ..."

E frumósă vechea expresiune: „*aşeḑ* cuvîntul"=„faire le pacte", la Amiras, Letop. III p. 145: „şi aŭ *aşezat* cuvântul să fie aşa, şi aŭ zis Domnul că după ce va face scrisoare va chiema pe boĭerĭ de le va arăta..."

De aci *aşeḑ* devine sinonim cu tocmesc şi chĭar cu mĕ învoesc, aprópe fără nicĭ o deosebire de înţeles, maĭ cu samă în vechĭul graiŭ juridic.

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „şi deca va fi precum zice Necula, să'şi ţie Necula locul cu bună pace, ĭar de va fi precum zice Calé, să-i întoarcă banii Neculii înapoi, şi precum veţi îi veţi tocmi şi'i veţi *aşăza*, aşa să le faceţi şi scrisori..."

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I, 1 p. 140): „deč acmu şi cu Ionaşco ginerele Cĭutii ne am învoit şi ne am

aşăzat tot pre ačastă tocmală să ţie dumnĭaluĭ locul dela mine...“

Altul din 1699 (A. I. R. III p. 265): „de a nostră bună voe nĭ-am învoit şi ne'm *aşezat* pentru parte den zestre ce mi se vine mie den tote moşiile...“

Altul din 1703 (A. I. R. III p. 268): „aşé ne-am *aşăzat*, şi ačastă tocmală am făcut dinainté a boiari şi a fečori di boĭari...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „cu mare chizeşie aŭ eşit [Luca Visternicul din închisóre] de s'aŭ *aşezat* să plătéscă oamenilor ce le luasă...“

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „Venit'aŭ atunce Iusuf Paşa Sarascherul înprotiva aceluĭ Sultan la Smil, şi au şezut câte-va săptămânĭ acolo cu metereze până i s'aŭ strins oaste, şi trimisese şi la Constantin Duca Vodă să méargă şi el la oaste, şi aŭ purces din Iaşĭ de aŭ mers numaĭ până la Bărnova, şi s'aŭ întors éră, că s'aŭ *aşezat* Sarascherul cu Tâtariĭ...“

Caragea, Legĭuire 1818 p. 9: „Câţi răzaşĭ având locurĭ în care să pot face heleştee cu zăgazurĭ vor vré să facă heleşteŭ, să să *aşaze* între dânşiĭ pentru chĭeltuĭala ce vor face de-a-valma...“

In fine, plecând dela sensul general de tocmesc, *aşeḍ* a căpĕtat o accepţiune aşa ḍicênd tecnică în terminologia poporană a nunteĭ.

„Maĭ întâĭu se duce un singur om de spune tatăluĭ feteĭ că cutare flăcâu vrea să ĭea în căsătoriă pe fiĭa sa, întrebându'l décă primesce acésta, şi décă tatăluĭ place flăcâul şi familia luĭ, ḍice să vină în cutare séră să *aşeḍe*, adecă să facă logodna“ (D. Michailescu, Prahova, c. Scăenĭ).

„In loc de logodnă se ḍice în popor: a *aşeḍat*...“ (I. Popescu, Teleorman, c. Tufenĭ).

„In popor, când plécă să caute mirésa, se ḍice că se duce în peţit; când logodesc, se ḍice că *aşéḍă*“ (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

Tot aşa se ḍice în judeţul Braileĭ (I. Stefan, c. Zărnescĭĭ-Călnăŭ; Pr. C. Stănescu, c. Găvănescĭ); în Dolj (I. Georgescu, c. Bodăescĭ); în Ialomiţa (D. Georgescu, c. Coşerenĭ); şi pe aĭurĭ; ĭar ca substantiv se întrebuinţéză aşeḍămînt, aşeḍare, aşeḍat.

In Moldova cuvîntul *aşeḍ* însemnéză nu tocmaĭ „logodnă“, ci o înţelegere anterióră. „La căsătoriă, când un tînăr a mers la o fétă, se ḍice că merge de vorbesce; după ce a vorbit, se duce de se *aşeḍă*; după ce s'a *aşeḍat*, croesce cămăşĭ; după croélă, logodna...“ (I. Poppa, Iaşĭ, c. Românescĭ).

Acéstă accepţiune a luĭ *aşeḍ* ne întimpină deja în vechile texturĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 295: „Numaĭ ce ĭ-au căutat luĭ Vasilie Vodă a *asezare* atuncĭ şi logodna feteĭ sale Ruxandra după Timuş...“, unde este de observat şi infinitivul nescurtat.

Ion Neculce, Letop. II p. 271; „[Mihai Spatarul] s'aŭ dus la Ţarigrad de aŭ *aşezat* logodna cu fiĭca Brăncovanuluĭ Vodă anume domniţa Maria cu Constantin Vodă fecĭorul Ducăĭ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 252: „aŭ găsit pe fiĭca luĭ Bezede Alexandru Mavrocordat şi aŭ *aşezat* vorba cu părinţiĭ eĭ, luându-o cu toată zăstrea eĭ şi cu blagoslovenia părinţilor...“

Etimologia cuvîntuluĭ *aşeḍ* nu e atât de uşóră precum s'ar păré a fi la prima vedere. Deşi sensul fundamental este acela de şedere, totuşĭ derivaţiunea dela verbul şed prin preposiţionalul *a* (=ad) nu e cu putinţă, de óră-ce în loc de *aşéḍă*, *aşeḍâ*, *aşeḍat*, *aşeḍare* etc. ar fi atuncĭ: aşéde, aşeḍu, aşeḍut, aşedere, ceĭa ce nu se găsesce nicăirĭ. Pe de altă parte, cuvîntul nu se póte trage d'a-dreptul nicĭ din latinul assidère, de care di-

feră cu totul şi prin sens, nicĭ din assìdere, cu care altfel se împacă sub raportul logic; nu se póte, cacı din latinul sedere limba română conservă pe *d* în flexiune şi 'n forme duple: „şed“ lîngă „şeḍ“, „şédă“ lîngă „şéda“, „şcdere“, pe când în *aşeḍ* nu apare nicĭ o dată *d*, ci numaĭ *ḍ* (*z*). Infinitivul substantivat *aşeḍare* s'ar puté alătura, ce'ĭ dreptul, cu infinitiviĭ substantivaţĭ „creḍare„ şi „vînḍare“; dar să nu se uĭte că aceste forme, ca şi „născare“, n'aŭ făcut să disparā din graĭu nicĭ măcar pe infinitiviĭ organicĭ „credere“, „vindere“, „nascere“, necum să schimbe forma verbuluĭ peste tot; ĭar prin urmare nicĭ trecerea din a doua conjugaţiune în cea de 'ntâĭu nu e aci admisibilă. In sfîrşit, nu înţelegem de loc prin ce fel de proces fonetic se'ncércă Cihac (I, 273) a identifica pe românul *aşeḍare* cu italianul sedare, spaniolul asentar, provenţalul asestar şi altele, recurgênd la o equaţiune imposibilă: *za=da=nta=sta*. Singura etimologiă temeĭnică a luĭ *aşeḍ* este acea din latinul rustic sedium „scaun“, de unde italianul sedio saŭ seggio, franc. siège, românesce substantivul perdut şeḍ, întocmaĭ ca din „medium“ „mĭeḍ“. Din „mĭeḍ“ prin prepoziţiunea „pre“ Româniĭ formaseră verbul „premĭeḍ, premĭeḍat, premĭeḍare“ cu sensul de „jumătăţire“, bună-óră în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu p. 330), ps. CI:

... în premiedzare dzilelor méle, în gintulŭ gintului anii tăi...	... in dimidio dierum meorum, in generatione generationum anni tui...

unde şi la Coresi, 1577: „în premiezare zilelor méle, în némulŭ némului...“, ĭar la Silvestru, 1651: „în mijloculŭ zilelor méle....“ Tot aşa, prin prepoziţiunea *a* (=ad) s'a format românesce *aşeḍ*, *aşeḍat*, *aşeḍare* din latinul rustic sedium „scaun“, devenit românesce şeḍ, substantiv despărut apoı prin omonimiă cu verbul şeḍ. Literalmente, a *aşeḍa* vrea să ḍică: a ınscauna, de unde şi sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ.

v. *Aşeḍare* — [1.2.] *Aşeḍat*. — *Aşeḍămînt*. — *Şeḍ*.

Aşeḍàre (pl. *aşeḍărĭ*), s. f.; l'infinitif d'aşeḍ pris comme substantif: résidence, repos, tranquillité, pacte. Intre ceı treĭ sinonimĭ, aşeḍămînt, aşeḍat şi aşeḍare, este o deosebire maı cu samă de gradul de tramiciă cuprins în noţiunea fie-căruĭa: aşeḍămînt exprimă trépta cea maĭ statornică, ce-va făcut pentru tot-d'a-una saŭ pretins a fi aşa, pe când aşeḍat şi aşeḍare, două forme verbale, însemnéză cel întâıu o stare supusă la schimbarı, cel al doilea o acţiune neisprăvită saŭ care urméză înainte. In pasagĭul din Ion Canta, Letop. III p. 184, ne întimpina în acelaşĭ timp *aşeḍare* şi aşeḍat: „[Ioan Teodor] întâmplându-se în acele vremĭ tulburare între Tătariĭ Bugegenı şi Nohaiĭ cu Hanul, ca cela ce era ispitit la trebĭ marĭ n'aŭ lipsit din trebile acele, adecă a *aşeḍăriĭ* Tătarilor, a hotaruluĭ celor 2 césurĭ în curmeziş, éră în lung 32 césurĭ ce s'aŭ dat şedere Tătarilor, la aşeḍatul uşuruluĭ şi a alămuluĭ ca să plătéscă Tătariĭ, cum şi la alte trebĭ...“

In textul de maĭ sus „*aşeḍarea* Tătarilor“ s'a făcut pe locuinţe unde li „s'a dat şedere“. Acest element material de „şedere“ se păstréză în noţiunea de *aşeḍare* maĭ mult decât în acea de aşeḍămînt şi de aşeḍat, astfel că o putem urmări în tóte întrebuinţările cuvîntuluĭ, începênd dela sensul de „résidence“.

Beldiman, Tragod. v. 1039:

Fără a maĭ perde vreme, aŭ purces şi din Băcăŭ,
Făcênd plan, îndreptând drumul ca să trécă prin Hârlăŭ,
Ţinta sa fiind Flămânḑiĭ, *aşeḑarea* ce avea,
Favorita sa moşie pe care mult o slăvia...

Costachi Negruzzi, Scrisórea I: „Drumul de ce merge se face maĭ vesel şi maĭ pitoresc. Culmile aste îmbrăcate cu rĕdiurĭ umbróse; satele aste cu *aşeḑările* mândre; munţĭ azurii..."

Aceĭaşĭ nuanţă de „şedere" străbate şi atuncĭ când *aşeḑare* e sinonim cu odihnă.

Doĭnă din Ardél:

Şi n'am cină cu-*aşeḑare*
Nicĭ odihnă la mâncare...
(Familia 1886 p. 43).

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 66 a:

Valurile nalte şi spume de Mare
Âmblă presto tine şi n'aŭ *aşedzare*....

La f. 50 b:

Şi ferice'ĭ de limba ce are
Pre Dumnedzaŭ Domn cu *aşedzare*...

e vorba de un Dumneḑeŭ care şéde tot-d'a-una în sînul poporuluĭ celuĭ ales.

Ibidem f. 25 b:

Ce.mĭ-aĭ dat vârtute şi izbîndâ mare
Pre năroade multe mĭ-aĭ dat *aşedzare*...

Ibid. f. 101 a:

Că svinţia ta eştĭ *aşedzare*,
Pre uscat tuturor şi pre mare...

Ib. f. 108 b:

Că ţie să cade bunâ cuvîntare
De-a ta 'mpărăţâe ce 'ĭ cu *aşedzare*...

Nicolae Muste, Letop. III p. 51: „cerşind şi el [Dimitrie Cantemir] dela Impăratul să'ĭ facă *aşezare* ca să fie Domn neschimbat...", adecă să şéḑă pe tron fără grije de a fi înlocuit.

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 30 a: „nice bine sau bunătate, nice odihnă sau *aşedzare*..."; ĭar la f. 5 a, ca antitesă: „răscoală şi neaşedzare".

Nicolae Costin, Letop. II, p. 42: „aŭ făcut preoţilor testament de *aşezare* şi cu mare blăstăm legat, ca sa fie din dările ţăriĭ preoţiĭ aleşĭ de altă ţară..."

In fine, *aşeḑare* se chiamă la nunta românéscă un act care precede logodnei şi une-orĭ chiar o înlocuesce.

S. Fl. Marian, Nunta la Românĭ p. 135: „Dacă tineriĭ sînt din unul şi acelaşĭ sat, atuncĭ părinţiĭ feteĭ nu se maĭ duc pe vedere, căcĭ n'aŭ trebuinţă de acésta, de óră-ce eĭ sciŭ de maĭ nainte pré bine: ce purtare are viitorul lor ginere şi cam ce fel de avere póte să capete dela părinţiĭ seĭ. Prin urmare *aşeḑarea* se face aşaşi în aceeaşĭ ḑi, când aŭ venit părinţii fecĭoruluĭ de-aŭ peţit formal pre fată. Dacă însă tineriĭ nu sînt din acelaşi sat, atuncĭ *aşeḑarea* urméză tot-d'a-una după pe vedere. In casul prim se face *aşeḑarea* de regulă la părinţiĭ feteĭ, ér' în casul al doilea la părinţii fecĭoruluĭ. *Aşeḑarea*, numită altmintrelea şi legătură, învoélă, tocmélă, însemnéză punerea în cale şi conţelegerea părinţilor din amîndouĕ părţile asupra tuturor obiectelor ce se prind şi se légă că vor da aceştĭa ca ḑestre tinerilor ce aŭ să se căsătoréscă. Decĭ, după ce s'aŭ închinat vr'o câteva pahare de bĕutură în sănătatea părinţilor, a tinerilor şi a óspeţilor adunaţĭ, îndată urméză şi *aşeḑarea*..."

Acéstă operaţiune pórtă însă maĭ adesea numele de aşeḑat saŭ aşeḑămînt.

v. *Aşeḑămînt*. — *Neaşeḑare*.

1. **Aşeḑàt**, — **ă**, adj.; part. passé d'aşeḑ pris comme adjectif: placé, assis, établi, ordonné, rangé etc. Se întrebuinţéză ca adjectiv în tóte sen-

surile verbuluĭ a ş e ḍ : cărţĭ *aşeḍate* în rafturĭ, ómenĭ *aşeḍaţĭ* lîngă o mésă, sat *aşeḍat* pe dél etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 35 b :

> Ca ţi-ĭ, Doamne, mila de pre-atunce
> *Aşedzată* s p r e tot cu gînd dulce...

In cronice *aşeḍat* se întrebuinţéză maĭ ales despre o Domnie îndelungată şi liniştită, ca sinonim cu î n t e m e ĭ a t.

Ion Neculce, Letop. II p. 215 : „Dabija Vodă aice în ţară domnind cu pace şi cu d o m n i e *aşăzată*, cu ţară î n t e m e ĭ a t ă, era om bun..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 13 : „[Duca-Vodă] era Domn *aşezat* şi î n t e m e ĭ a t, şi harnic de Domnie pre acele vremĭ..."

Ibid. p. 9 : „Dabija Vodă domnind cu pace, cu domnie *aşezată* şi cu ţară î n t e m e i a t ă, era om bun şi blând..."

O altă veche locuţiune : *aşeḍat* l a m i n t e „tête bien equilibrée".

Ion Neculce, Letop. II, p. 282 : „[Antioh-Vodă] era om tănăr ca de doă-zecĭ de anĭ, om mare la trup, cinsteş, chipeş, l a m i n t e *aşezat*, judecător drept..."

Acelaşĭ, p. 251 : „cunoştea Gavriliţă pe fecĭoriĭ luĭ că nu sănt toţĭ *aşezaţĭ* l a m i n t e, ce o samă sănt şi cam zlobivĭ...", unde „zlobiv" este o formă veche pentru z g l o b i ŭ, antitesă cu „*aşeḍat* l a m i n t e".

v. *Aşeḍ.* — *Domnie.* — *Minte.* — *Neaşeḍat.* — *Zglobiŭ.*

[2]**Aşeḍàt** (pl. *aşeḍaturĭ*), s. n.; part. passé d'a ş e ḍ pris comme substantif: établissement, arrangement, accord.

v. *Aşeḍare.* — *Aşeḍămînt.*

Aşeḍămînt (plur. *aşeḍămînturĭ* şi *aşeḍăminte*), s. n.; établissement, arrangement, pacte, accord, fiançailles. S'a format din a ş e ḍ prin sufixul - m î n t (=lat. -mentum), de care se servesc Româniĭ chiar astăḍı la plăsmuirea nouelor cuvinte, de ex. legămînt, învĕţămînt etc. Noţiunea fundamentală de ş e d e r e dispare aprópe de tot în *aşeḍămînt*, înlocuindu-se prin acea derivată de statornicie, de nemişcare, de neclintire. O maĭ regăsim numaĭ dóră în sensul de „établissement pour habiter", destul de rar, bună-óră :

Cantemir, Chron. I, p. 174 : „dela *aşezămîntul* Romanilor în Dachia pănă la acest Avrelian a trecut la mijloc 167 de anĭ..."

Ibid. II, p. 42 : „începătura şi purcederé şi *aşezămîntul* cel maĭ de pre urmă a acestuĭ ném..."

Amiras, Letop. III, p. 169 : „orănduindu-se din locul Moldoveĭ numaĭ 32 césurĭ de alungul şi 2 césurı de acurmeziş pentru *aşezămîntul* şi l ă c u i n ţ a lor a Nohailor..."

Cu sensul de „assiduité" cuvîntul ne întîmpină într'o locuţiune fórte frumósă, dar excepţională, în doĭna ardelenéscă :

> Năcazul şi voia rea
> S'aŭ pus pe inima mea,
> Şi s'a ŭ p u s c u-*aşeḍămînt*
> Pînă m'or băga 'n pămînt...
>
> (J. B., Trans. 2.5)

Sensul de căpetenie al cuvîntuluĭ, cel maĭ în circulaţiune, este acela de „arrangement", „pacte", „accord".

Ion Neculce, Letop. II, p. 287 : „trimisăse Antioh Vodă de poftĭa la Craĭul Avgust pentru *aşezămîntul* Domnieĭ şi a ţăriĭ cum va fi, după ce a birui pre Turcĭ..."

Constantin Brâncovénu (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 140) : „după cum dovedéşte şi cartĭa boĭarilor ce sănt mai sus zişi, de s o c o t é l ă şi de *aşăzămănt*..."

Ibidem, p. 224 : „ş'au făcut *aşeză-*

mănt cu boïarinul domnii méle Cornïa vel Paharnic pentru acïastă moşie..."

Ion Canta, Letop. III, p. 184 : „*Aşezămăntul* p ă c i ĭ cu Nemţiĭ şi alte trebĭ prin mănele luĭ aŭ trecut..."

Zilot, Cron. p. 82 : „Domnul începu a oblădui ţéra cu bune începăturĭ : pre boeriĭ cinstindu-ĭ şi înlesnindu-ĭ, pre săracĭ dorindu-ĭ şi miluindu-ĭ; *aşeḍămînt* făcu în tótă ţéra de se cumpără tóte breslele la darea dăjdiilor după stare şi putere..."

Un act moldovenesc din 1781 (Arch. Stat., Doc. Rom. II, No. 4, p. 10) : „şi s'au învoit schitul cu răzeşiĭ şi răzeşiĭ cu schitul, şi s'au făcut *aşezământ* c u z a p i s şi la o parte şi la alta..."

Caragea, Legĭuire 1818, p. 12, în capitolul despre „Tocmeli" : „In *aşăzămînturĭ*, verĭ ce să va tocmi, orĭ în scris, sau nescris, de nu va fi înpotriva pravilelor, prinde loc de pravilă..." Ibid. p. 16 : „de să va hotărî cu *aşăzămînt* cum să să căpuïască, atuncĭ să să urméze după *aşăzămînt* şi l e g ă t u r ă". Ibid. p. 45 : „După cum tata saŭ muma sau moşul, înzestrând o fată, să vor a ş ă z a cu ginerele pentru zestre, acel *aşăzământ* rămâne nestrămutat, adecă : de să vor a ş ă z a ca murind mueré fără moştenitorĭu să moştenéscă bărbatul toată zestré etc."

In ultimul text este deja vorba de *aşeḍămînt* d e n u n t ă, sensul devenit cel maĭ cunoscut în popor.

„După ce un june saŭ flăcăŭ a vĕḍut o fată de maĭ multe orı în locurĭ de petrecere, hanurĭ, horĭ, clăcĭ, nunţĭ etc., şi dacă'ĭ este plăcută, el trimete pe unul din vecinĭ saŭ rude cu o ploscă bĕutură, ţuĭcă, rachiŭ saŭ alt ceva, la părinţiĭ saŭ epitropiĭ eĭ; şi dacă şi el este plăcut feteĭ saŭ juneĭ, ceĭ din casă béŭ acea ploscă, poftindu-ĭ a veni pentru vorbirea zestreĭ şi *aşeḍămîntul* n u n ţ i ĭ; după acésta vine junele, părinţiĭ, câte-va rude saŭ vecinĭ, se ajung din zestre, p u n *aşeḍămînt* d e n u n t ă şi petrec cu toţiĭ..." (St. Istratescu, Dîmboviţa, c. Cobia).

Intr'o doĭnă din Ardél *aşeḍămînt* se întrebuinţéză cu acest sens fără nicĭ o lămurire, ca şi când n'ar avé nicĭ un alt înţeles :

Cine strică dragostele,
Mânce-ĭ grâul pasĕrile
Şi să n'aĭbă pâne 'n masă
Şi nicĭ sănĕtate 'n casă!
Cine desparte doĭ dulcĭ,
Ducă-ĭ corbiĭ carnea 'n nucĭ;
Cine desparte doĭ dragĭ,
Ducă-ĭ corbiĭ carnea 'n fagĭ;
Cine face orḍ din grâŭ,
Şéḍa 'n sânge pana 'n brâŭ,
Să-l mânce vermiĭ de viŭ!
Şéḍă 'n sânge pînă 'n barbă,
Mânce-l viermii de ispravă!
Şéḍa 'n sânge pînă 'n piept,
Să-l mânce viermiĭ de tat!
Cine strică *aşeḍămînt*,
N'aĭbă ţarnă pe mormînt!...

(J. B., Trans. 281).

Aşeḍămîntul d e n u n t ă maĭ pórtă în graĭul poporuluĭ numele de a ş e ḍ a t.

„A ş e ḍ a t u l este un chip de l o g o d n ă, pentru ca să pótă întra în cheltuelĭ; când aŭ a ş e ḍ a t, sînt învoiţĭ din zestre şi din tóte..." (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„Cuvintele privitóre la căsătoriă : trimisu=peţitu, a ş e ḍ a t u=l o g o d i t u, mire=generică..." (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

„L o g o d n ă la ţéră se ḍice a ş e ḍ a t" (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Băsca; N. Vasilescu, Muscel, c. Glâmbocel; I. Georgescu, Dolj, c. Gubancea).

„A ş e ḍ a t este atuncĭ când se duc de vorbesc părinţiĭ gineruluĭ; ţine loc de l o g o d n ă..." (I. Pretorianu, Dolj, c. Poĭana-de-sus).

In fine, verbul a ş e ḍ avênd, între altele, sensul de „tempérer", Cantemir exprimă cu multă îndrăznélă noţiunea

de „température“ prin *aşeḑămîntul* a e r u l u ĭ, în Chron. I, p. 224: „de lucrurile carile în vremile stăpânitorilor din descălecatul ţăriĭ Moldoviĭ cel vechiŭ până la vremile noastre s'or fi tâmplat, de staré şi pusul loculuĭ eĭ, de *aşezământul* a e r u l u ĭ, bişugul pământuluĭ, ocolitul hotarălor şi altele...“ ceĭa ce el însuşĭ în „Descriptio Moldaviae“ numesce: „aëris t e m p e r i e s“.

v. *Aşeḑare.* — *Credinţă.* — *Logodnă.* — *Merinḑĭ.* — *Nuntă.* — *mînt.*

Aşeḑătòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui établit, qui arrange, qui concilie, qui pacifie.

Ureche, Letop. I, p. 173: „şi firea şi faţa îl lăuda a fire b l ă n d, m i l o s t i v şi *aşezător*...“

v. *Aşeḑ.* — [1] *Aşeḑat.*

Aşeḑătŭră (pl. *aşeḑăturì*), s. f.; lieu bas. Loc a ş e ḑ a t. „De către popor se numesce *aşeḑătură* orĭ-ce loc maĭ jos ca altul din pregĭurul luĭ, numit acesta g r i n d; la *aşeḑătură* se maĭ ḑice şi j a p c ă, ĭar dacă este tare jos şi apos — p l o ş n i ţ ă“ (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. *Aşez.* — *Japcă.* — *-tură.*

Aşìjdere
Aşìjderea . — v. *Aşişdere.*
Aşìjderile

Aşişdere s. **aşìjdere,** adv.; de même, pareillement. D e a s e m e n e, t o t a ş a. In texturĭ şi 'n graĭu circuléză de o potrivă formele *aşişdere* şi *aşijdere*, astăḑĭ maĭ adesea cu amplificativul *-a*: *aşişderea, aşijderea.*

Moxa, 1620, p. 381: „a ş a e şi maica Mariĭa, *aşişderĭa* şi alte mueri.....“

Doĭna „Chiéla“:

Chiélo, nu te legĕna
Că rochiţa nu'ĭ a ta,
Cămeşuţa ĭar a ş a
Şi scurteĭc' *aşijderea*...
(G. D. T., Poes. pop. p. 337).

Biblia Şerban-vodă 1688 p. 860, Paul. ad Rom. VIII, 26:

Aşijderé şi Duhul înpreună ajutoréşte slăbiciunilor noastre...	Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram...

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „*aşişderé* ĭarăşĭ nice înpăratul neştiind că ĭaste socotéla cu sfatul Viziruluĭ.....“; dar la p. 7: „ĭară părâtul *aşijderé* de iznoavă dacă zicé...“

A. Pann, Moş Albu, I p. 51:

Căcĭ precum de micĭ crescêndu'ĭ ĭ-aŭ ferit de [foc, de vînt,
De sóre, de frig, de apă şi de alte câte sînt.
Aşijderea 'ĭ feresc ĭarăşĭ şi după ce se măresc
Să nu caḑă în vr'o cursa, precum mulţĭ se [poticnesc...

Fără amplificativul *-a*, *aşişdere* sau *aşijdere* e fórte dẹs în vechile texturi.

Grigorie din Măhaciu, 1607 (Cuv. d. bătr. II p. 107): „*aşişdere* şi păharŭ luo după cină şi blagoslovi...“

Act muntenesc din 1636 (A. I. R. I. p. 16): „şi om văndut eu Stancĭul de a mé bună voe şi cu ştire a toate rudeniile méle şi cu ştire tuturor vecinilor miei şi deîn jos şi deîn sus; *aşişdere* şi dumnelui ou cumpărat de a dumnelui bună voe...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I p. 73 a: „ştiu ce mă va tămpina dela dănşi, ce batğocuri şi ce ocărŭ şi ce munci, mai apoi şi moarte rrĭa şi cumplită, *aşijdere* după acé înpărăţie şi slavă...“

Şĭapte taine, 1644, p. 82: „nice să le priceştĭuĭască cu svănta pričaştenie, numai la moarte atunce să le cuminece; *aşijdere* şi masle încă numai la moarte să le slujască...“

Act moldovensc din 1699 (A. I. R. III p. 266): „am dat danie dumisale

nepotului mieu Lupaşco Murguleţu rohmistrul parte me ce să va alege în Zahareşte şi în Slaviceni, *aşişdere* şi într'alte locuri..."

Moldovenesce se rostesce maĭ mult *aşijdîre,* o formă scăḑută care ne întimpină deja într'un act din 1615 (A. I. R. I p. 128): „şi dumnéei *aşijdire* au mărturisit înnaintĭa nostră..."

E şi maĭ interesantă, tot în zapise moldovenescĭ, forma *aşijderile*, cu un -le acăţat prin analogiă cu „al-doile", „almintrele", „aĭurile" etc.

Act din 1610 (A. I. R. I p. 22): „pre acolé pre unde au mârsu acei oameni bătrâni şi noi *aşijderile* şi cu mulţi boĭari..."; dar tot acolo între iscăliturĭ: „şi mulţi boĭari şi slugi domneşti *aşijdere* mârturisim..."

Altul din 1650 (A. I. R. I p. 95): „am văndut părintelui lui Iosip dript 25 de lei bani gata; *aşijderile* şi de 7 meri ce sintu pre lăngă hălăşteu am dat căte un leu pre măr..."

Altul din 1660 (A. I. R. I p. 108): „*aşijderile* şi doâ sălaşe de Ţigani..."

Incă ce-va.

In Pravila Moldov. 1646, f. 18: „carele va fura haine dela feredeu, *aşijŭdère* (ăшижьдépe) să se cĭarte ca şi acesta ce-i mai sus scrie...", forma *aşijŭdère* e curiósă prin accentuaţiune şi prin vocala irraţională care desparte cuvîntul după aşij-. E şi maĭ curios la Moxa, 1620, p. 364: „Maxentie luase Rymul, Sevirŭ altâ lature, Maximianŭ altă, *aşişjderĭa* (ашишждєрѧ) Galerie...", unde ne apare un fel de compromis între cele doĕ forme în circulaţiune: *aşişdere* şi *aşijdere* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240; Weigand, Olympo-Walachen p. 44).

Aşişdere derivă învederat din aşişĭ; însă de unde óre să vină nu numaĭ trecerea luĭ *ş* în *j* în variantul *aşijdere*, dar maĭ ales finalul dere? Cihac (I p. 275) descompune cuvîntul în aeque-sic-sic-de-iterum. Lăsâm la o parte că în aşi- nu este nicĭ un „aeque", ci „eccum" (v. [1]*Aşa*). Ne întrebâm numaĭ: în ce mod latinul „de-iterum", contras cel mult în „dìtero", ar fi putut deveni românesce -dere? ş'apoĭ cum un asemenea dere s'a conservat exclusiv în *aşijdere?* După însuşĭ Cihac (I p. 116) din latinul „iterum" s'a născut românul „ĭară". Să admitem d'o cam dată că aşa este; dar tocmaĭ atuncĭ trebuĭa să se capete un aşişdéră, nu un *aşişdere.*

Atât trecerea luĭ *ş* în *j* precum şi finalul -dere se datoresc înriuririĭ slavice, şi anume celeĭ serbescĭ. Serbesce „de même, pareillement" se ḑice „takoždere", adecă „tacojdere", din paleoslavicul такождеже „eodem modo", al căruĭa ultim *ž* între doĕ vocale devine *r* după un rotacism propriŭ foneticeĭ serbescĭ (Miklosich, Gramm. I p. 336). Slavismul dară, şi în specie serbismul luĭ takoždere e sigur, ĭar forma românéscă *aşijdere* nu este decât o imitaţiune, o imitaţiune însă fórte importantă din punctul de vedere istoric, de óră ce ea s'a putut nasce la Românî în vécul de mijloc numaĭ în vecinătatea elementuluĭ serbesc, prin urmare în Oltenia şi în Banat, nu pe aĭurĭ.

v. [1]*Aşa* — *Aşişĭ.*

Aşişderea. — *Aşişdere.*

Aşişĭ, aşaşĭ, aşâşĭ, adv.; comme cela, tout d'un coup. Derivă din aşi saŭ aşa prin intensivul -şi, care jócă în morfologia română întocmaĭ rolul latinuluĭ -que. Forma aşi se maĭ regăsesce în vechile texturĭ, bună-óră în Pravila dela Govora, 1640, f. 67 b: „cine grăĭaşte de acésta că cela ce mănăncă carne nu ĭaste destoinic a sfintei priceştanii, cine grăiaşte aşi, anate-

ma...“ Prin sens, *aşişĭ* este a ş a, dar tot-d'a-una cu noţiunea de răpeḑiciune, astfel că une-orĭ devine pe deplin sinonim cu î n - d a t ă. Formele *aşişĭ*, *aşaşĭ* şi *aşăşĭ* ne întimpină de o potrivă, în aceĭaşĭ epocă şi chĭar la aceĭaşĭ scriitorĭ.

Dicţionar români-latin din Banat circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Ashishi.* S t a t i m. C o n f e s t i m.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 13: „n'ară fi judecată deréptă acăsta de-aşŭ da eu voao *aşaşŭ* darulu şi cinsté...“

Text omiletic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 361): „Filipŭ, déca auzi acestŭ cuvântŭ, *aşaşŭ* purcése, nu zise elŭ să mergŭ mainte a-casă să'mŭ lasŭ casa şi fămeĭa cu sémă bună saŭ cu tocmélă bună, ce numaĭ cătŭ zise lui Hs. vino după mine, *aşaşŭ* porcése, nu cugetă elŭ nemică.. “

Legenda Sf. Parasceve, text din sec. XVI (ibid. p. 69): „şi a ş a amu rădică-se ĭa spre fire şi *aşaşŭ* de înfrâmseţă ĭa sufletulŭ, cătŭ şi spre ĭa înplu-se cuvântul prorocului...“, unde însă *aşaşŭ* póte să fie a ş a ş i e, adecă: „a ş a de'ş ĭ înfrâmseţă sufletul“, textul întreg fiind plin de asemenĭ metatese sintactice.

Basmul „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ p. 62): „Dacă vreĭ ca să nu maĭ aĭbĭ grijă de Smeŭ, după ce ţi-ĭ lua soţia din mâna luĭ, apoĭ să nu ţi-o ĭeaĭ *aşaş* îndată, măcar că aĭ puté fără frică, ci maĭ întâĭu te du pînă acolo...“, unde *aşaşĭ* se maĭ completézā prin î n d a t ă, care este aci aprópe pleonastic.

Câte-odată *aşişĭ* exprimă nu numaĭ repeḑicĭunea, dar şi uşurinţa cu care se face ce-va neaşteptat saŭ nepregătit.

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „oricine va putĭa şi de va vrĭa să cĭarce pre locul lui şi pre hotarulŭ lui, sau de să va nemeri *aşĭaş* f i e ş t e - c u m ŭ să să tămple să găséscă vre o co moară, să chĭamă să fie a lui...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 19: „aŭ trimis [Duca-Vodă] ca să'ĭ cuprindă pe toţĭ să'ĭ prindă, ce unora le-aŭ făcut Dumnezeŭ cale de aŭ scăpat în ţara Unguréscă, Mihaĭ biv-vel-Spătar scăpase *aşişĭ* din rădvan ducăndu'l la Cucoreştĭ—ţiindu'ĭ gĭupănésa luĭ poala tămbarĭuluĭ despre partea ce era paznicĭ...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „aŭ prins pe boĭeriĭ Munteneştĭ şi 'ĭ dederă pre măna luĭ Grigorie Vodă: pre Mihaiŭ şi pre Iordachi Cantacuzineştĭ fecĭoriĭ luĭ Constantin Postelnicul. Numaĭ Şerban Logofătul aŭ scăpat: *aşăşĭ* din gloată denaintea vezirului nu l'aŭ văzut nime ce s'aŭ făcut...“

La Cantemir *aşaşĭ* are obicĭnuit înţelesul de c h ĭ a r „et même“, o nuanţă logică a înţelesuluĭ de î n d a t ă.

Iată patru pasage din Chronic:

I, p. XLII: „Aravia fericită, pietroasă şi cé pustie, nefericiré şi pustietaté caré armele turceştĭ ĭ-aŭ mestit nu numaĭ aŭ gustat'o, ce *aşéş* pănă la beţie şi ameţélă aŭ sorbit'o...“ unde la p. LXV însuşĭ Cantemir se exprimă latinesce: „sed e t i a m ebrietatem usque crapulamque exhausit“.

II p. 62: „şi nu Mano, ci *aşéş* nicĭ Lado loc n'are în limbă ca acésta ţigănéscă...“

II p. 277: „lovind oraşele de pe'n pregĭurul Miseniĭ şi a Cĭorbiĭ, şi de năprasnă rău prădându-le, *aşéş* de tot le-au prăpădit...“

II p. 361: „Avut'am noĭ, încă la Ţarigrad fiind, Hronicul Muntenesc, şi *aşéş* cu sângură măna luĭ Şerban Logofătul pe proastă limba grecéscă scris...“

La Ion Neculce *aşaşĭ* ni se înfăţişéză cu înţelesul de cu atât maĭ vîrtos „à fortiori“, derivat d'a-dreptul din sensul fundamental aşa-şĭ „itaque“, adecă maĭ mult decât simplul aşa.

Neculce, Letop. II p. 330 : „Moscaliĭ pedestrimea este pré tare, maĭ tare decât tóte némurile la războĭu, că staŭ ca un zid nemişcat; că de n'aŭ putut Şveziĭ să'ĭ bată şi să'ĭ spargă, dar alte némurĭ *aşăşĭ* n'aŭ nicĭ o putere să'ĭ spargă...“

Acelaşĭ p. 410 : „Perit'aŭ atunce multe vite a lăcuitorilor, ĭar a bejenarilor *aşaşĭ* aŭ perit maĭ de tot, fiind eĭ nişte oamenĭ neaşezaţĭ...“

Fórte des, maĭ ales în graĭul actual, *aşişĭ* însemnéză numaĭ: astfel îndată, fără întărḑiare.

Nicolae Costin, Letop. II p. 53 : „şi pe Gĭaun Mărzea l'aŭ luat cu tot ogăcul luĭ, şi pre toţĭ ĭ-aŭ gonit fără drum prin stuh, şi *aşăşĭ* ĭ-aŭ trecut peste Nistru...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 155 : „aŭ dat poroncă să se strângă toate oştile că va să oştéscă împrotiva Moscalilor, şi *aşaşĭ* şi singur Împăratul aŭ purces în luna luĭ Noemvrie din Ţarigrad şi aŭ mers la Udriŭ...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 13 :

„Susana.—Sciĭ una? Aştept pe sorămea în astă nópte. Imbracă-te femeesce şi vină; de te-o întâlni cine-va, a crede că-ĭ Iléna.

„Resvrătescu. — Minunată idee! *Aşâşĭ* chĭar mĕ duc să'mĭ pun catrinţă...“

Acelaşĭ, Cinel-cinel, sc. 16 : „Nu vĕ rĕmâne decât să vĕ măritaţĭ cu ţĕranĭ. Ş'*aşaşĭ* am poruncit să vie preotul din sat ca să facă chiar acum nunta...“

Acelaşĭ, Craiŭ-noŭ, sc. 2 : „Sciĭ ce, Dochiţă? haĭ să'ĭ ascundem noĭ doĭ... *aşâş* să nu'í gĭsască nicĭ dracu...“

Să se observe că în cele treĭ pasage de maĭ sus Alexandri scrie *aşâşĭ*, *aşaşĭ* şi *aşîş*, deşi nu există în ele nicĭ o deosebire de sens.

După cum aşa se scurtéză la popor în şa, de asemenea din *aşaşĭ* se face *şaş*.

Basmul „Teĭu-legănat“ (Sbiera, Poveştĭ p. 81) : „El aŭ înghiţit'o *şaş* de-o dată, şi cere să-ĭ maĭ dee...“

Basmul „Capra cu ĭeḑiĭ“ (ibid. p. 204) : „Ursul *şaş* îl apucă şi'l crompoţesce, apoĭ sare ĭute şi după ceĭlalţĭ...“

v. *Aşa*. — *Aşişdere*. — *-şĭ*.

Aştémăt, adv.; soudain, subitement, à la sourdine, furtivement. Acest cuvînt ne întimpină de treĭ orĭ în poesiile poporane culese de d. G. D. Teodorescu, şi anume :

Balada „Vălcan“ din Teleorman (p. 554) :

Turciĭ, unde 'l auḑĭa,
Planul măre ca 'şĭ schimba:
Aştémăt s'apropiea,
Semn luĭ Nedea că 'ĭ facea,
Pungĭ de banĭ îĭ arăta...

Balada „Stanislav Vitézul“ din Brăila (p. 566) :

Grecul, baniĭ când vedea,
Minţile din cap pĭerdea,
Cu ochiĭ la eĭ era
Şi măre se 'ndupleca,
Pe Stanislav îl lasa,
După céuş se ducea
Şi *aştémătul* călca...

unde urméză a se ceti: „şi *aştémăt* îl călca“.

In fine, balada „Ilincuţa Sanduluĭ“ tot din Brăila (p. 637) :

Foicică ş'o lalea!
Când Ilinca ajungea,
Turcĭ *aştémăt* se vedea;
Sandulésa de'ĭ simţĭa,
Nicĭ o clipă nu perdea,
Pe Ilinca ascundea
Şi 'nainte-le eşĭa...

In condiţiunile în carĭ ni se presintă acest adverb, fără varianturĭ fonetice şi numaĭ din regiunea de lîngă Dunăre, e fórte a-nevoe a se rosti cine-va asupra originiĭ luĭ. Cuvintele cu finalul netonic -ăt, -ĕt, -et (= -itum, -ito) sînt generalmente de o provenință latină: gémăt, suflet, muget, umblet etc., deşi acest sufix se póte acăţa şi la tulpine străine, ca în: trăsnet, pocnet şi altele. Astfel, din „tem=timeo" noĭ am format substantivul témăt „crainte, appréhension". Noţiunea „cu témăt" corespunde destul de bine sensuluĭ luĭ *aştémăt* „furtivement=craintivement"; dar cum óre să ne explicâm pe iniţialul aş-? Ni se maĭ presintă o altă etimologiă. Iniţialul aşte-, după fonetica nóstră, póte fi în loc de aşche-, de óră-ce în gura poporuluĭ se aude „aştiă" pentru „aşchiă". In acest ćas forma corectă a cuvîntuluĭ ar fi *aşchémăt* saŭ maĭ bine *aşchĭamăt*, al căruĭa -chĭamăt ar represinta exact pe latinul clam- „furtivement", întocmaĭ ca în „chĭar=clarus"; dar totuşĭ remâne de explicat aş-, peste care nu putem trece cu uşurinţă.

v. *-ĕt.* — *Témăt.* — *Furiş.*

Aştèpt (*aşteptat*, *aşteptare*), vb.; attendre, patienter, espérer. A sta pînă ce vine cine-va saŭ se întâmplă ce-va, privind într'acolo cu ochiĭ saŭ cu gândul: latinul adspecto, formă poporană pentru clasicul exspecto. Al nostru *aştept* nu s'a format pe tărîmul romănesc din aşpept, ci deja în latinitatea rustică trebuĭa să fi existat o formă assimilativă adstecto alăturĭ cu adspecto, de vreme ce în dialectul sicilian se ḑice de o potrivă astittar şi aspittar (Traina, Vocab. p. 95). Şi 'n dialectul friulan se aude astitta, ca şi'n cel tarentin (W. Meyer-Lübke, Gramm. d. langues romanes, I p. 425).

Ca verb activ, *aştept* se construesce cu acusativul, prin saŭ fără pe; ca verb reflexiv, mĕ *aştept* se construesce cu la, dela, pînă la; în ambele casurĭ, se póte construi cu subjunctivul. „*Aştéptă*-mĕ că vin îndată; *aştept* să 'mĭ respunḑă la scrisórea ce ĭ-am trimis; *aştept* înviuarea morţilor; *aşteptâm* Pascile cu bucuriă; ce maĭ *aşteptaţĭ?* ce bine poţĭ *aştepta* ḑela atarĭ ómenĭ? la acestea nu m'am *aşteptat*" (L. M.).

Legenda Sf-tuluĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 154): „toată cetaté plănge şi débiĭa te *aştéptâ*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 24 a: „să'l foarte cu dédinsŭ *aşteptâmŭ* şi foarte să ne tememŭ şi să ne grijimŭ, că fără de greş va veni..."

Pravila luĭ Mateĭu Basarab, 1652, p. 127: „să nu *aşteptăm* să ne fie păcatele neertate, că déca vomŭ muri, nu se vor erta cu prescurile..."

Nicolae Costin, Letop. II, p. 77: „cum ĭ-aŭ dat ştire, n'aŭ maĭ *aşteptat* Sfânta Liturghie, ce aŭ mers de grab la Curte..."

Nicolae Muste, Letop. III, p. 35: „nime n'aŭ dosit, ce toţĭ aŭ *aşteptat*, luăndu'ĭ cu bine Bogdan Hatmanul, şi ştiind şi pre Antioh Vodă éraşĭ Domn de ţéră, toţĭ l'aŭ *aşteptat* pănă aŭ venit..."

A. Văcărescu, p. 65:

Să vĕḑ drumul d'a mĕ duce
La ĭubita mea cea dulce,
Carea tristă şi deştéptă
Cu dor mare mĕ *aştéptă*...

Beldiman, Tragod. v. 293:

Greciĭ aceştĭ mult cu minte, aceştĭ adâncĭ şi isteţĭ,
Urmărĭ, fapte de aceste, puteaĭ dela eĭ s'*aşteptĭ?*

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II : „în vîrstă de treĭ-decĭ şi cincĭ anĭ, *aştéptă* şi doresce mórtea ca o fericire...“

Balada „Vulcan“ :

> Mergĭ acum la tine-acasă
> Şi'ţĭ ĭea haĭne de mirésă
> Şi m'*aştéptă* bucurósă...

Sensul *aştept*=e x s p e c t o este cel maĭ obicĭnuit.

Coresi, 1577, ps. LXVIII :

Imputare *aştéptâ* sufletulŭ mieu şi pănâtate...	Opprobrium e x s p e c t a v i t anima mea et miseriam...

Noul Testament, 1648, Luca I, 21 :

Şi era oamenii *aşteptăndŭ* pre Zacharia...	Et erat plebs e x s p e c t a n s Zachariam...

Cantemir, Chron. I, p. XXVIII, LVII, scriênd în doĕ limbĭ :

Gratum imo favitissimum haberemus, nos neque fortunam huius campi tentasse, neque legitimi certaminis coronam e x s p e c t a s s e...	Plăcut şi încă cu fericire ne-ar fi fost, nicĭ norocul acestuĭ câmp să fim ispitit, nicĭ cununa aceĭ după pravilă lupte să fim *aşteptat*...

Cu acest sens de e x s p e c t o, *aştept* exprimă în sfera sa noţiunea cea maĭ generală : *aştept* cu friçă, *aştept* cu speranţă, *aştept* cu sfiélă, *aştept* cu îndrăznélă, *aştept* mult, *aştept* puţin etc., astfel că, din causa acesteĭ generalităţĭ a luĭ *aştept*, sinonimul maĭ specialisat a d â s t, care însemnéză anume o aşteptare nerăbdătóre saŭ de scurtă durată, circuléză fórte rar, la uniĭ scriitorĭ de loc. Orĭ-unde e vorba de răbdare, a d â s t nu se póte întrebuinţa, ci numaĭ *aştept*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV, p. 8 : „acestŭ bolnavŭ n'au făcutŭ aşa, ce şi prein tărgŭ trecu, şi toate alalte căte zisemŭ r ă b d a t - au, şi *aştepta* pentru credinţa ce avé cătrâ Hristos...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 40 a :

> M'oĭ îmbărbăta-mâ ş'oĭ pune r ă b d a r e.
> *Aşteptind* pre Domnul cu inemâ tare...

Costachi Conachi, p. 222 :

> Atuncĭ înplântându'mĭ ochiĭ în întuneric, pre [Mărĭ,
> Rog pe Dumneḑeŭ s'aprind'a sale ceresci că [mărĭ,
> Ca să poţĭ veni degrabă la locul cel însemnat.
> Unde cu tovărăşiţa n o p ţ ĭ î n t r e g ĭ te-am [*aşteptat*...

Gr. Alexandrescu, „Cimitirul“ :

> Vicléaul îşĭ desbracă aicĭ ipocrisia;
> Acel căit se'mpacă cu ceru'ntărîtat;
> Aicĭ fapta cea bună viséză vecĭnicia
> Ş'*aşteptă* n e'n c e t a t.
> Şi omul care crede, şi omul ce *aşteptă*,
> D'o sfîntă mângâere î n v e c ĭ e însoţit;
> Pacea va fi cu dînsul ; el va lua resplată,
> Căcĭ a nădejduit...

Cu acest sens, *aştept* devine chiar sinonim cu r ă b d, corespunḑênd la tinuluĭ „sustineo“, greculuĭ *ὑπομένω*.

Silvestru, 1651, ps. LV :

...să ascundŭ şi păzescŭ urmele méle,când *aştepta* sufletul mieu...	...*τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι, καθάπερ ὑπέμεινα τῇ ψυχῇ μου*...

la Coresi, 1577 : „r ă b d a sufletulŭ mieu“.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XXXII :

...ĭară sufletul nostru *aşteptâ* pre Domnul...	...*ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομένει τῷ Κυρίῳ*...

tot aşa la Silvestru, 1651, ĭar la Coresi, 1577, fără prepositiune : „sufletulŭ nostru *aşteptâ* Domnulŭ“.

Dosofteĭu, 1680, ps: LXVIII :

Şi *aşteptat*-am pre care cu mine să ducâ tângă, şi nu era...	*Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε*...

la Silvestru: „şi *aşteptaĭu* pre cine 'l va maĭ duria"; la Coresi: „şi *aşteptai* cine cu mine va scrăbi..."

De aci legătura luĭ *aştept* cu mult saŭ de-mult, carĭ nu se légă bine cu sinonimul adâst.

Nicolae Musto, Letop. III p. 67: „bine aţĭ venit, că de mult vă *aşteptam*, dragiĭ noştri!..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 19 b: „cadi cătră mila Lui, că de multŭ te *aştaptâ...*"

Acelaşĭ f. 21 b: „ne-au *aşteptat* în multă vréme ca să ne pocăim..."

La Varlam, ibid. f. 19 a, a *aştepta* este un semn de lene, de părăsire, de lipsa energieĭ: „ce te pârâseşti, pâcâtoase? ce te leneşti? ce *aştepţi?...*", unde ar fi peste putinţă a întrebuinţa pe adâst.

Elementul rĕbdăriĭ reese nu maĭ puţin lămurit în următórele pasage:

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovénul înţelese înşelăcĭunea Cantacozinuluĭ; dar ce să facă atuncĭ la aşa césurĭ primejdióse? fără decât sta încremenit, *aşteptând* ce va aduce întâmplarea..."

Ion Neculce, Letop. II p. 199: „aŭ răspuns sehastrul să *aştepte* Stefan Vodă afară până şĭ-a isprăvi ruga..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 160: „se roagă să maĭ *aştepte* până le va veni răspuns..."

Ibid. p. 7: „mă rog, Doamne, să să pue acesta om la o închisoare, saŭ să 'mĭ plătéscă acum, că nu 'l pocĭu *aştepta...*", adecă: am rĕbdat destul.

Cantemir, Chron. II p. 361: „ne-au căutat a muta vremé şi a *aştepta* până când ne va veni la mână..."=„il a bien fallu ajourner et patienter jusqu'à..."

De aceĭa, nu e tocmaĭ corect în Psaltirea luĭ Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Şi nu vor avé cum a sta,
A răbda ş'a adăsta...

unde după „răbda" trebuia să fie: „*aştepta*".

Rebdare ca o trăsură caracteristică a luĭ *aştept* se exprimă într'un mod aşa dicênd plastic, se personifică de către popor în „sfîntul *Aştéptă*".

„A plăti la sântu-*Aştéptă*=envoyer aux calendes grecques" (Baronzi, Limba română p. 47, 85).

„S'a face tréba la sfîntul *Aştéptă*" (Foişóra din Sibiŭ, 1886 p. 9).

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „Cum vĕd eŭ, frate-meŭ se póte culca pe o ureche din partea vóstră; la sfântul *Aştéptă* s'a împlini dorinţa luĭ..."

Lungimea rebdăriĭ în *aştept* se descrie prin: „din cés în cés", „din di în di", „din an în an".

Ion Neculce, Letop. II p. 323: „aŭ mers la Iaşĭ dărjĭ şi sumeţĭ, *aşteptând* din cés în cés să le vie cărţĭ dela Antioh Vodă..."

Acelaşĭ, Letop. II p. 318: „[Mihai Racoviţă] sta acolo, din cés în cés *aştepta* să apuce Domnia..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „căţi şi maĭ rămăsesă, *aştepta* din cés în cés să ĭa care încotro va puté..."

Acelaşĭ, Letop. II p. 139: „nădăjduind în mila luĭ Dumnezeŭ şi *aşteptând* din zi în zi să i se scoată Domnia Moldoviĭ..."

In proverbĭ şi 'n idiotismĭ:

„*Aştéptă* îmbucătura să ĭ-o dea mură în gură" (A. Pann, I, 106).

„Marfă gata banĭ *aştéptă*" (ibid. II, 87).

„Tóte fonfológele îşĭ *aştept* norócele" (ib. II, 117), unde pluralul *aştept* în loc de *aştéptă* este o licenţă.

„*Aştéptă* ca mortul colacul" (P. Ispirescu în Tocil. Rev. 1882 t. I p. 234).

Aştept în tot vacul
Ca mortul colacul.

(Ibid.)

„*Aştéptă* ca porcul muchea toporuluĭ“ (ib.).

„E reŭ când *aştepţĭ* la mâna altuĭa“ (ib.).

Ghicitóre ardelenéscă despre „Spin“:

Ce stă în călecică
Şi *aştéptă* cărnecică?
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 919).

Variantul muntenesc:

Ciuta mare
Şéde 'n cale
Şi *aştéptă*
Carne moale.
(Bulgărescu, 17).

Repeţirea luĭ *aştept* pentru a'ĭ da maĭ multă energiă presintă în graĭu diferite nuanţe fórte interesante, despre carĭ se póte judeca după următoriĭ specimenĭ:

Basmul „Fata săraculuĭ“ (Ispirescu, Legende p. 180): „Ţĕraniĭ *aşteptară* ce maĭ *aşteptară*, şi dacă vĕdură că cucóna nu le face nicĭ o judecată, întrebară...“

Balada „Şalga“:

Iară Şalga 'ĭ urmărĭa
Şi din gur' aşa răcnĭa:
Ian *aştépt' aştépt' aştéptă*,
Să luptâm la luptă dréptă...

Balada „Ioniţă“ din Bucovina:

Ieşĭ, Firuţă, la fântână,
La fântâna din grădină
Lîng' o tufă de sulcină,
Că te-*aştept* făr' de hodină
La fântâna cea de sus,
Că te-*aştept* cu dor nespus;
Ieşĭ, Firuţă, la zăplaz,
Că te-*aştept* cu dor şi haz...
(Marian, Buc I, 45).

Doĭna „Bobocel“:

— Du-te, puĭule, mĕ lasă,
Că zorile se revérsă
Şi te-*aştéptă* mă-t'a-casă.
— Frunḑă verde de năut!
Să m'*aştepte* cât de mult,
D'aicea nu mĕ maĭ duc,
Că e bine 'n aşternut;
Să m'*aştepte* cât o vrea,
Nu plec dela dumnéta...
(G. D. T. Poes. pop 308).

Doĭnă din Ardél:

Du'ţĭ, bade, dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-alâŭ cu mine,
Că eŭ am de secerat —
Dor *aşiéptă* sărutat,
Şi eŭ am de făcut fîn —
Dor *aştéptă* strîns la sîn...
(Familia, 1883, p. 216).

Cihac (I, 19) aduce locuţiunea: „nu mĕ *aşteptam* la acésta = ital. questo non me l'aspettava“. In popor se ḑice obicinuit: nu mĕ *aşteptam* la una ca acésta.

Urechia, Letop. I p. 154: „mulţĭ dintre dînşĭ se ispitĭa să apuce Domnia, ales pribegiĭ cariĭ de mult *aştepta* una ca acésta...“

Ion Neculce, Letop. II p. 201: „de mult *aşteptam* eŭ una ca acésta să 'mĭ vie...“

O frumósă expresiune: „*aştept* milă şi cinste“, la Nicolae Muste, Letop. III p. 31: „*aşteptând* [Antioh-vodă] milă şi cinste de către Impărăţie pentru slujba ce s'aŭ făcut la deşertarea Cameniţeĭ, că nu era puţină slujbă, în loc de milă l'aŭ mazilit...“

Ca particularitate fonetică, este în unele texturĭ forma *aştaptă* în loc de *aştéptă*.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 62): „*aştaptă* îmvieeré cé ce va se fie morţiloru...“

Ion din St. Petru, 1620, 13 (Mss. în Acad. Rom.): „te întorce înapoi la lumé, că te *aştaptă* înpărăţie...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 122 a: „raĭulŭ te *aştaptâ*, hrana cĭa dulce te tâînpină...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 46 a: „stau naintĭa fıaţiĭ slăviĭ-tale de 'ş *aştaptă* acĭa dela tine bogată milă..."

O altă particularitate este *aştepta*-vrem şi *aştepta*-văm în loc de *aştepta*-vom.

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XXXVII p. 8: „Ioannŭ auzi în legătură lucrulŭ lu Hs., tremise doi ucenici ai lui, zise lui: tu eşti cela ce e să vie, au altulŭ *aştepta*-vremŭ?..."; ĭar maĭ jos p. 10: „tu eşti cela ce va să vie, au altulŭ vămŭ *aştepta*?..."

v. *Acept*. — *Adâst*. — *Ingăduesc*. — *Rĕbd*.

Aştéptă (Sfîntul-). -v. *Aştept*.

Aşteptàre (pl. *aşteptări*), s. f.; l'infin. d'aştept pris comme substantif: attente, expectative. Acţiunea de a aştepta pe cine-va saŭ de a se *aştepta* la ce-va.

Costachi Conachi p. 222.

Mĕ laşĭ, crudule, în focul *aşteptăriĭ* în zadar
Cu năluciri să trec nóptea şi diŭa cu plâns [amar...

Gr. Alexandrescu, „Umbra luĭ Mircea":

Dar a nopţiĭ négră mantă peste délurĭ se [lăţesce;
La apus se adun noriĭ, se întind ca un veş- [mînt;
Peste unde şi'n tăriă întunerecul domnesce;
Tot e grózâ şi tăcere... umbra intră în mor- [mînt.
Lumea e în *aşteptare*...

In *aşteptare*, ca şi'n verbul „aştept", predomnesce elementul rĕbdăriĭ.

A. Pann, Erotocrit, II, p. 31:

Cela ce în *aşteptare*
Va avé multă răbdare,
El cu vreme dobândesce
Aceĭa care doresce...

Silvestru, 1651, ps. LXX:

Că tu eşti *aşteptarĭa* mĭa, Doamne, Dumnezău nădĭajdĭa mĭa...	Quonium tu es patientia mea, Domine: Domine, spes mea...

unde la Coresi, 1577: „tu eşti răbdaré mé"; la Dosofteĭu, 1680, de asemenea; ĭar în Biblia Şerban-vodă, 1688: „tu eşti îngăduinţa mé".

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 455: „jrătva pentru păcate nu se maĭ află, ci o *aşteptare* înfricoşată a judecăţieĭ luĭ Dumnezeu..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 21 b: „ĭară noi ne-am răsŭ şi ne-amŭ bătut ğocŭ de îngăduinţa lui şi de *aşteptarĭa*..."

Acelaşĭ, f. 258: „ne arată să răbdămŭ şi noi la rugă mult şi cu *aşteptare* să ne rugămŭ..."

Cantemir, Chron. II p. 299: „mână de agĭutorĭu întinzând şi binele, carele peste nedejdé şi *aşteptaré* lor era, făcându-le..."

v. *Aştept*. — [2]*Aşteptat*.

[1]**Aşteptàt,-ă,** adj.; le part. passé d'aştept pris comme adjectif: attendu, expecté, désiré. Ce trebuĭ să vină, ce se aşteptă, fie cu plăcere saŭ speranţă, fie de nevoe saŭ cu temere, dar maĭ ales cu rĕbdare.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Deĕ sosind cĭa mie pentru frica, ĭară lupului pentru foamĭa mult dorita şi *aşteptata* sară, amândoi înpreună purcésăm..."

Acelaşĭ, Chron. II p. 188: „să venim la cel maĭ de pre urmă şi cetitorĭuluĭ român maĭ *aşteptat* cuvânt..."

I. Văcărescu, p. 320:

Numaĭ sufletul ce spaĭma
N'o cunósce nicĭ de cum,
Talaz, tunet, foc, nicĭ trasnet

Nu'l fac s'abată din drum,
Arătând că *aşteptate*
Tóte dela dînsul sînt...

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „...scapă în hudiţa uneĭ mahalale, ajunge la o căsuţă cunoscută unde era *aşteptat*, îşĭ lasă galoşiĭ la scară, întră obosit şi trudit, şi vede că 'ĭ aduc dulceţĭ. O, ce bun obiceĭu!..."

v. *Aştept.* — ²*Aşteptat.* — *Aşteptate.*

²Aşteptàt, s. n.; le part. passé d'a ş t e p t pris comme substantif. Frumos sinonim cu a ş t e p t a r e, cu a ş t e p t ă c ĭ u n e şi cu a ş t e p t ă t u r ă (Cihac), dintre carĭ primul exprimă numaĭ acţiunea, al doilea este o formaţiune teoretică neîntrebuinţată, ĭar de cel al treilea ne putem servi numaĭ când aşteptâm ceva mărunt cu supĕrare saŭ cu despreţ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 39 b: „adă'ţŭ aminte de noĭ păcătoşiĭ şi netrĭabniciĭ şerbiĭ tăĭ, cândŭ strigămŭ noĭ pre svăntul şi închinatulŭ numele tău, şi nu ne ruşina pre noĭ de către *aşteptatulŭ* miliĭ tale..."

v. *Aşteptare.* — ¹·*Aşteptat.*

Aşteptàte (pe-), adv.; en attente. A ş t e p t â n d mereŭ, într'una, fără preget.

Doĭna „Ḑis-aŭ badea":

Unde eştĭ, bădiţă frate,
De mĕ laşĭ p e *aşteptate*?
— Tacĭ, leliţo, c'am venit
Decum luna s'a ivit...
(Alex., Poes. pop.²·, 761)

Se întrebuinţéză maĭ mult negativul: „p e n e a ş t e p t a t e".

v. *Aştept.* — *Aşteptat.* — *Neaşteptate.*

Aşteptăcĭùne. — v. ²·*Aşteptat.*

Aşteptător, -óre, adj. et subst.; attendant. Care a ş t é p t ă. Cuvînt aprópe neîntrebuinţat.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 108: „vom fi *aşteptătorĭ* de rĕspuns..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 3 f. 5 b: „şi mărturisiĭa cu 'ndrăznire cuvântulŭ Domnuluĭ Hs. şi încă şi *aşteptătorĭa* bucurie a svinţilorŭ la împărăţăĭa cerĭurilor..."

v. *Aştept.*

Aşteptătùră. — v. ²·*Aşteptat.*

Aştèrn *(aşternut, aşternere)*, vb.; étendre, longer, déployer, paver; faire le lit, le coucher. „A prepara un aşternut; a *aşterne* patul = a pune pe pat veşmintele necesare spre a puté dormi pe dînsul; a *aşterne* mésa = a adorna mésa cu cele necesare spre a puté mânca; a *aşterne* vitelor = a face aşternut vitelor; a *aşterne* pe cine-va la pămînt = a'l arunca la pămînt..." (Laurian-Massim). Din latinul a s t e r n o = a d s t e r n o.

Intrebuinţarea cea maĭ obicĭnuită: *aştern* d e c u l c a t.

Beldiman, Tragod. v. 235:

Franzelă, puĭ de găină, cĭorbă sa'ĭ dea de mâncat,
Şi nóptea doĕ saltele să'ĭ *aştérna* de culcat...

Aştern d r u m u l = îl acopĕr cu covóre, cu florĭ etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 91 b: „unii *aşterné* veşmentele sale de călca priînse asinul lu Hs., alţii tăĭa frundză de punia pre cale pre unde mergĭa..."

Gheorgachi, Letop. III, p. 314: „Şi tot într'acéstă zi eşind Domnul din biserica, toate rufeturile *aştern* pe gĭos dela uşa bisericiĭ şi până la uşa Spătăriei năfrămile lor..."

Bolintinénu, „Mihaĭu revenind dela Dunăre":

. . . . . Iară luna plină
Le *aşterne* drumul cu florĭ de lumină.

Aştern cu pétră = pardosesc.

Enachi Cogalnicénu, Letop. III, p. 234: „s'aŭ mutat în curtea Domnéscă, căcĭ se isprăvisă tot salamlăcul şi 'l *aşternusă* frumos, ĭar partea haremuluĭ aŭ rĕmas nefăcută..."

Aştern pe hărtiă = scriŭ (L. M.). In acelaş sens la A. Odobescu, Pseudokyn. p. 17: „N'am să *astern* aci tot ce ar trebui să se afle în acea monografiă..."

Figurat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „In inima ta acésta ascuns având, ca cu o voroavă viclénă şi cu un obraz ce nu ştie a să ruşina, doao vicleşuguri să poţi *aşterne* şi cu doao răutăţi să te poţi acoperi..."

Reflexivul mĕ *aştern* = mĕ întind, mĕ lungesc.

A. Pann, Prov. II, 53:

Un copacĭu bătrân căduse
De un mare gróznic vint,
Şi precum se *aşternuse*
Cu 'ntregimea'ĭ la pămînt,
S'afundase într'o baltă...

Cu un alt înţeles: „mĕ *aştern* undeva, adecă mĕ aşed" (Lex. Bud.).

Cu un al treilea înţeles: mĕ *aştern* de tot = „se prosterner", în Biblia Şerban-vodă 1688, Judith VII, 22:

... ne-au vândut pre noĭ Dumnezău în mânile lor, ca să ne *aşternem* de tot înainté lor cu séte şi cu peire mare...	... vendidit nos Deus in manus eorum, ut prosternamur coram eis in siti et perditione magna...

Dar întrebuinţările cele maĭ frumóse ale luĭ *aştern* ne întimpină în acele metafore poetice poporane, din carĭ s'aŭ inspirat pînă acum numaĭ vr'o doĭ-treĭ din scriitoriĭ noştri.

„Calul se *aşterne* drumuluĭ" saŭ „se *aşterne* ĭepuresce", când alérgă în tótă fuga, astfel că ţi se pare că atinge cu pântecele pămîntul.

Balada „Toma Alimoş":

Aleleĭ, murguleţ mic!
Aleĭ, murgul meŭ voĭnic!
Aşterne-te drumuluĭ
Ca şi iarba câmpuluĭ
La suflarea vîntuluĭ!..
Murgul mic se *aşternea*...

unde Alexandri (p. 76) observă cu drept cuvînt: „icóna vie şi admirabilă de fuga caluluĭ".

O baladă din Ardél:

Şaua pe cal o punea
Şi pe cal turbat sărıa,
Şi s'*aşternea* drumuluĭ
Ca şi pana vîntuluĭ...
(Pompiliu, Sibiŭ, 32).

Doĭnă din Ardél:

Calcă, murgule, lupesce
Şi te-*aşterne* ĭepuresce,
Că zăresc prin bătatură
Mândra cu mĭere pe gură...
(Familia, 1884, p. 465).

De la Vrancea, Sultănica, p. 201: „Cât te-aĭ şterge la ochĭ, şi céta, care *aşternuse* pântecele cailor la pămînt, sosi în faţa mulţimiĭ..."

A *aşterne* mort pe cine-va = a'l omorî trântindu'l jos în tot lungul luĭ.

Balada „Corbea":

Roşul nimic nu făcea,
Făr' de numaĭ c'aştepta
Călăreţul când săria,
Ş'atuncĭ bine că'ĭ venĭa,
Numa 'n salturĭ se umfla
Şi departe 'l asvîrlĭa,
Fĭerea 'ntr'însul cătrănĭa,
Mort pe jos îl *aşternea*...
(G. D. T., Poes. pop. 523)

Aştern o plângere dréptă saŭ nedréptă = mĕ jeluesc, arăt temeĭurile mele la judecată.

Balada „Dobrişén“ :

Măre, treĭ moşnegĭ bătrânĭ
Cu barbele pîn' la brânĭ,
Cu căcĭulĭ la subţióre,
Cu vâslele la spinare,
Unul e din Burduşanĭ,
Altul e dela Ceganĭ,
Al treilea din Lupşan,
Şi părĕsc pe Dobrişén
Naintea luĭ Mihnea-vodă;
Şi din gură ce'ĭ spunea?
P â r a cum îşĭ *aşternea?..*

(G. D. T., Poes. pop. 473)

Cu un sens apropiat: m ĕ *aştern* p e v o r b ă = lungesc cu vorba, me apuc a vorbi mult.

De la Vrancea, Sultănica p. 236: „Sub castanĭ ómeniĭ s'aŭ *aşternut* p e v o r b ă. Numaĭ moş Dorofteĭ judecă cel din urmă clondir şi'l stórce picătură cu picătură...“

In frumósa traducere de pe „Bourgeois gentilhomme“ publicată de Heliade la 1835, p. 75 (act. IV sc. 4): „La dracu! veni şi ea din nenorocire aci! Mĕ *aşternusem* să zic o mie de lucrurĭ frumóse, şi nicĭ o dată nu m'am simţit cu maĭ mult duh...“

In poveştile luĭ I. Creangă se întrebuinţéză cu multa dibăciă: m'*aştern* p e m â n c a t e şi p e b ĕ u t e, m'*aştern* p e s o m n, m'*aştern* p e g â n d u r ĭ; bună-óră:

Capra cu treĭ ĭedĭ (Conv. lit. 1875 p. 344): „Şi audind caprele din vecinătate de una ca acésta, tare le-aŭ maĭ părut bine! Şi s'aŭ aruncat cu tótele la priveghiere, şi unde nu s'aŭ *aşternut* p e m â n c a t e şi p e b ĕ u t e, veselindu-se împreună...“

Moş Nichitor Coţcarul (Conv. lit. 1877 p. 882): „Da fiĭ maĭ cu inimă o lécă! Orĭ dacă eştĭ aşa de fricósă, apoĭ suĭ în căruţă şi te-*aşterne* p e s o m n, că nóptea'ĭ numa un cés, acum se face ḑiuă...“

Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Apoĭ cu mare greŭ hartoesce carul într'o parte, îl opresce în loc, se pune pe proţap şi s e *aşterne* p e g â n d u r ĭ...“

De asemenea se nemeresce bine *aştern* la A. Vlahuţă; de exemplu:

Nuvele p. 9: „Acolo sta [mama Ilinca], în picĭóre, pe prispă, neclintită, *aşternêndu*'şĭ p r i v i r e a dornică şi nerĕbdătóre p e dunga vînătă a drumuluĭ...“

Nuvele p. 32: „...dar gândurile i se încâlcĭaŭ, ş'atuncĭ îşĭ ridica mânios capul şi se *aşternea* maĭ îndărătnic p e c i t i r e, înfingêndu'şĭ ochiĭ marĭ şi necăjiţĭ pe slove...“

Nuvele p. 91: „Harnic, s'ar fi *aşternut* p e m u n c ă, ar fi tăiat ogorul strămoşesc...“

Colinda „Plugul“ despre făină:

Şi cernea, mări, cernea,
Ninsórea se *aşternea...*

(Alex., Poes. pop. 2·390)

Proverb: „cum îţĭ veĭ *aşterne*, aşa veĭ dormi“ (A. Pann, II, 21, 101; III, 71); maĭ complet la Ţichindél, Fabule 1814 p. 426: „cum îşi va *aştérne* cineva, aşa va zăcé; cum va sămăna, aşa va şi săcera; şi cum va săra, aşa va mânca“.

Cantemir, Chron. II p. 389: „Grecii, ştiindu'ş puţânătaté, cu goana nu'ĭ întisiĭa (pre Latinĭ), ca nu cumva nevoia să'ĭ intoarcă în vitejie, ce maĭ vârtos, cum să zice cuvântul, p o d d e a r g i n t, pentru ca maĭ pre lesne în corăbii să sae, le *aşternea...*“

v. [1.2.] *Aşternut.*

Aştèrnere, s. f.; l'infin. d'a ş t e r n: action d'étendre, de déployer, développement de quelque chose. Fapta de a î n t i n d e, a d e s f ă ş u r a. Substantiv necesar, de óră ce a ş t e r n u t a că-

petat un alt înţeles. „*Aşternerea* socotelelor = bilan, balance; *aşternerea* cu năsip = sablage; *aşternerea* cu érba verde=gazonnage“ (Pontbriant).

Cantemir, Chron. II p. 68: „ceĭ vechĭ scriitorĭ, cariĭ — lucrurile maĭ marilor săı în minte aducăndu'ş cu slove a le însămna şi celor maĭ pre urmă viitorĭ, ca pre o materie gata în palmă-le puind, spre tocmiré, orânduĭala şi *aşterneré* lor a-ĭ îndemna şi a-ĭ invăţa au inceput...“

v. *Aştern.* — ²·*Aşternut.*

Aşternătòr,-óre, adj. et substant.; „étendant etc.“ (Cihac). Care a ş t e r n e, saŭ care se póte a ş t e r n e. Cuvînt aprópe ne 'ntrebuinţat.

v. *Aştern.—tor.*

Aşternătùră, s. f.; „action d'étendre“ (Cihac). Sinonim cu a ş t e r n e r e. Nu se aude maĭ de loc.

v. *Aştern.—tură.*

¹·**Aşternùt,-ă,** le part. passé d'a ş t e r n pris comme adjectif: recouvert, étendu par dessus. Drum *aşternut* cu pétră, saŭ pétră *aşternută* pe drum. Odaiă *aşternută* cu scórţe, saŭ scórţe *aşternute* în odaiă.

Noul Testament 1648, Marc. XIV, 15:

Atuncĭ acela voao va arăta unŭ cerdacŭ mare *aşternut,* gătat: acolo gatiţŭ noao paştile...	Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande, s t r a t u m; et illic parate nobis...

Mitropolitul Varlam, 1643, 1 f. 131 a: „celora ce sà trudescu pentru Dumnedzău, sàmt p a t u r i de odihnă véčnică cu lumină *aşternute...*“

Doĭnă din Moldova:

> Colo jos pe prundurele
> Este-un pat de scândurele;
> Da pe p a t ce'i *aşternut?*
> Iarba verde de pe Prut...
> (Sevastos, Cânt. moldov. 183).

I. Créngă, Povestea porculuĭ (Scrieri I p. 73): „un bordeĭu ca vaĭ de el, nişte ţóle rupte, *aşternute* pe lăiţı, şi atâta era tot...“

Ghicitórea ardelenéscă despre „Holde“:

> De-aicĭ pînă la munte
> Tot p a t u r ĭ *aşternute...*
> (Tribuna din Sibiıu, 1885 p. 918)

Cu întrebuinţarea supinală: d e *aşternut,* p e n t r u *aşternut.*

Pravila dela Govora, 1640, p. 75 a: „se cade totŭ creştenului, muerii şi bărbatului, 2 p a t u r i să aĭbă de *aşternut* lorŭ, şi de ei-ş să se culce dumineca şi într'alte zile sfinte...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 67:

> Şi urmă ḑicênd: covorul e vrednic şi de maĭ mult,
> Că nu e, cum ţi se pare, numaĭ pentru *aşternut,*
> Ci este un covor magic saŭ descântat şi vrăjit...

v. *Aştern.* — ²·*Aşternut.*

²·**Aşternùt** (plur. *aşternuturĭ*), s. n.; le part. passé d'a ş t e r n pris comme substantif: couche, litière, accessoires du lit. Prin désa asociaţiune între *aşternut* şi p a t, ambele noţiunĭ se confundă une-orı, ıar în graĭul vechĭu se maĭ amestecă cu ele cuvîntul s t r a t.

Silvestru, 1651, ps. CXXXI:

Sa voĭu întra în salaşulu caseĭ méle, au sa voiu sui spre *aşternutulŭ* patuluı mieu...	Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero super lectum strati mei...

unde la Coresi, 1577: „sa întrare în satulu casei méle, sau suire în p a t u l u stratului mieu...“

Moxa, 1620, p. 394: „(Foca) purta desupra caftanu de auru, ıară pre lăingă piiale cămaşe de lână; şi *aşternutul* lui era de olovirne, elu se culca josu pre rogojină...“

Mitropolitul Dosofteıu, Synaxar 1683, Dec. 16 (f. 223 b): „nu lipsiıa nice dă-

nâoară cu faţa mălniţia în taină şi cu lacrămi udându'ş *aşternutul* ce era luminatŭ cu scumpe s t r a t u r ĭ şi o d ĭ a l u r i scumpe..."

Cu tóte astea, e o mare deosebire între *aşternut*, p a t şi s t r a t: p a t u l este o unéltă făcută într'adins pentru odihnire, dintr'un material traĭnic, fie lemn, fie metal saŭ alt ce-va; s t r a t, născut din participiul latin „stratum" dela „sterno", ĭar prin urmare etimologicesce înrudit cu *aşternut*, a căpetat totuşĭ în graĭu nesce aplicaţiunĭ fórte departate: strat de oţet, strat de legume, strat de porcĭ etc., asupra cărora noĭ vom reveni explicându-le la locul cuvenit; *aşternut*, în fine, însemnéză: 1) cu sensul cel maĭ restrîns, ca termen tecnic, un fel de ţesetură ţărănéscă pentru pat; 2) cu sens maĭ puţin restrîns, tot ce se obicĭnuesce pentru a acoperi patul; 3) cu sens maĭ întins, patul cu tot ce 'l acopere; 4) cu sens şi maĭ general, tot ce se întinde pentru odihna saŭ dormirea omuluĭ.

„Deosebitele felurĭ de ţeseturĭ ţărănescĭ sînt: velinţa orĭ scórţa este în 2 iţe şi în 2 foĭ, ţesute drept şi des, urdéla rară de aţă grósă; *aşternutul*, în 4 iţe, ţesut în ochiurĭ şi în vergĭ, urdéla de lână văpsită; căpĕtâĭul orĭ perina mare este ca şi *aşternutul*, însă tórsă supţire; macatul în 4 orĭ 5 iţe etc." (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; I. Ionescu, Teleorman, c. Calmăţuĭu; pr. G. Teodorescu, Galaţĭ, Mavromol).

Balada „Radu":

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Şi un *aşternut*
Cu aur ţesut...

Balada „Brumarelul":

Intr'o verde gradiniţa
Şéde-o dalbă copiliţă
Pe-*aşternut* de calonfirĭ,
La umbra de trandafirĭ...

Urechia, Letop. I p. 167: „s'aŭ vorovit o sémă de boĭerĭ den curtea luĭ [Ştefan Vv. Lăcustă], anume Găneştiĭ şi Arbureştiĭ, şi la *aşternutul* luĭ unde odihnĭa l'aŭ omorît în cetatea Suceviĭ..."

Moxa, 1620, p. 389: „se rădicară într'acĭa noapte de uciseră pre Mihail, că 'l aflară malmurŭ de vinŭ la *aşternutŭ*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 52: „candu să va tămpla, ori bărbatŭ, ori fămée, de 'ş vor înpresura cuconulŭ langă sine într'*aşternutŭ*, pentru nesocotinţa lor, neavăndŭ grijă cumu se cade de pruncul lor, să să cérte..."

Miron Costin, Letop. I p. 227: „dinsă-de-noapte într'*aşternut* încă fiind Mihaĭ Voda, aŭ venit doĭ Căpitanĭ..."

Cantemir, Chron. II p. 215: „Dupa treceré acestuĭa, Zoi, a mulţĭ Sampsonĭ Dalida, îndată şi la scaunul împărătesc şi la *aşternutul* eĭ bărbat de trébă pe Constantin Mononah alegând..."

Ion Neculce, Letop. II p. 317: „au prins şi pre Ilie Cantacuzino cel tare şi mare, perifan, numaĭ cu camaşa, desculţ şi fara izmene, ca se tămplasă de nu ştiea nimică şi dormĭa în *aşternut*..."

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 141 a:

Muşte cânestĭ le-au trimis sa'ĭ pişce
Şi'ntr'*aşternut* broaşte sa le mişce...

Beldiman, Tragod., v. 125:

Jacuesc, prada, omóra, marfurile imparţesc,
Şi cu cât privesc folosul, cu atâta se ĭuţesc.
Cine să se 'mpotrivésca? cacĭ, saracĭĭ, ameţiţĭ,
Fiind toţĭ în *aşternuturĭ* şi întru somn adânciţĭ...

Doina „Ilenuţa dela Pétra":

De ţi-i bărbatul urit,
Ie ţerna dela mormînt
Şi 'ĭ presare 'n *aşternut*
Sa se scóle surd şi mut...
(Alex., Poes. pop. 2. 333)

Intr'un mod excepţional, *aşternut* se ìea cu sens de c o v o r la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 296 a: „voĭu pune vrăjmaşii tăi *aşternutŭ* picĭoarelor tale...“
v. *Aştern.* — *Culcuş.* — *Pat.* — *Strat.*

¹·**At** s. **hat** (plur. *aţĭ. haţĭ*), s. m.; cheval entier, étalon, coursier. Turcul a t, pe care, afară de Românĭ, l'aŭ împrumutat şi Slavíĭ de peste Dunăre (Şaĭnénu, Elem. turce p. 11).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 227: „aŭ venit la Iaşĭ Casim-Aga de s'aŭ împreunat cu Domnul, căruĭa mare prieteşug ĭ-aŭ arătat Domnul, şi el aşijderea, trăgând şi un *at* Domnuluĭ peşchişĭ...“, unde editorul pune în parentesĭ: „c a l d e ş e a“.

Acelaşĭ, p. 218: „şi vrând [Domnul] să se sărute cu Agasi de pe c a ĭ, s'aŭ tulburat *aţiĭ* lor, şi sculându-se *aţiĭ* în doă picĭoare, aŭ lunecat c a l u l Domnuluĭ...“

Balada „Mogoş vornicul“ din Dobrogea:

Văd pe Stanca
Mogoşanca
In carita zugravita,
Cu postav verde 'nvelita.
Impregĭur stateaŭ legaţi
Şepte puişorĭ de *haţĭ*
Să 'ĭ dea Stanca pe la fraţi
Şi Mogoş pe la cumnaţi;
La carită 's înhămaţĭ
Doi c a i vineţi porumbaţi...
(Burada, p. 161)

Balada „Ghimiş“:

Ca aci, la Calafat,
Mai este un puiu de *hat*
Tot de dumnéta 'nveţat...
(Ţara nouă, 1885 p. 571)

Balada „Aguş“ din Vâlcea:

Aguş nicí un lucru n'are
Cu troĭ *hate* la coşare
Puşi dela Vinerea-mare
Pe grăunţe şi pe sare...
(G. D. T., Poes. pop. 611)

unde *hate* pare a fi o eróre în loc de *haţĭ*, căcĭ tot acolo maĭ jos (p. 613):

— Ia, Aguse dumnéta,
Nu ţi-e *hatul* de vîndare
Sa 'ţi dau galbeni şi parale?
— Nu'mĭ e *hatul* de vîndare
Să 'mi daĭ galbeni şi parale,
Mi-e *hatul* de daruéla...

Balada „Stoian“, aşa cum o cânta Românii din Serbia:

Stoĭan tot aşa facea:
Mult puţin ce capeta,
Tot pe el şi pe-*at* punea
Şi la raia da sa bea...
(Picot, Roumains de Serbie, p. 4)

v. *Armasar.* — *Atóică.* — *Cal.*

²·**-àt, -àtă**; suffixe participial servant à former des adjectifs et quelquefois des substantifs. Elementul sufixal *t* este atât de respândit şi atât de diferenţiat, la noĭ ca şi în tóte limbile, încât ne vom mărgini aci numaĭ cu una din variantele celui participial, saŭ maĭ bine supinal, pe care graĭul românesc l'a moştenit d'a-dreptul din latina sub patru forme: *-t* (rup-t=rup-tum), *-at* (cânt-at=cant-atum), -i t (auḑ-it=aud-itum), -u t (băt-ut=batt-utum), fară să maĭ vorbim despre casurĭ fórte dese când *-t* trece în *s*, ca în „uns“ lîngă „unt=unctum“ saŭ în „ales“, macedo-românesce „alept=electum“. Pe lînga unele vorbe cu *-at* remase încă din latina, precum: „bărbat=barbatus“, „ficat=ficatum“, „cumnat=cognatus“, „păcat=peccatum“, şi pe lîngă formarea regulată prin *-at* a tuturor participielor saŭ supinelor de prima conjugaţiune: stricat, uitat, lăudat, rugat, măsurat, cumperat şi aşa maĭ încolo, întrebuinţate maĭ obicinuit ca adjectivĭ, ĭar câte o data de tot substantival, bună-óră: vînat, oftat, versat, judecată; pe lîngă aceste doue categoriĭ, Românii se servesc de *-at*, cum făceau

şi vechii Romanĭ, la plăsmuirea unor substantivĭ saŭ adjectivĭ din tulpine curat nominale: bubat, cărnat, fârtat, buzat, moţat, surată, din: bubă, carne, frate, buză, moţ, soră.

Ca sufix primar, *-at* îşĭ póte asocia sufixe secundare, şi atuncĭ saŭ îşĭ conservă tonul, ca în -à t e c=lat. -àticus, saŭ îl perde devenind *-ăt-*, une-orĭ chĭar *-ăţ-* şi *-ăcĭ-*: bărb-*at*—bărb-*ăt*-esc—băr-b-*ăţ*-iă, stric-*at*—stric-*ăt*-or—stric-*ăcĭ*-os, mĕsur-*at*—mĕsur-*ăt*-óre, cărn-*at*—cărn-*ăţ*-ar — cărn-*ăţ*-ăr-iă — cărn-*ăcĭ*-or, sur-*ată*—sur-*ăţ*-ică. Un derivat fórte interesant al sufixuluĭ *-at* este *-aţ*, despre care a se vedé la locul seŭ.

N'am avé nevoe de a adăuga că în vorbele: macat, bogat, epistat, argat, armată etc., nu este sufixul românesc *-at*, ele fiind împrumutate pe de 'ntregul din alte limbĭ.

v. *-t.—it.—-ut.—-atec.—-aţ.—Pre.*

³·**At,** vb.; frapper. Scurtare curat poporana din b a t, întrebuinţată numaĭ înjurând, la imperativ. „Poporul blastămă: bată-te sfînta cruce, bată-te Dumneḑeŭ etc. In loc de bată-te adesea se rostesce: *ată*-te, de ex.: *ată*-te Dumneḑeŭ, calicule!“ (T. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâsca).

v. ¹·*Bat.* ²·*Ut.*—*Aracan.*

¹·**Atàc** (plur. *atacurĭ*), s. n.; attaque, assaut. N ă v a l a. Italianul a t t a c c o, francesul a t t a q u e, întrodus în literatura română în epoca fanariotică.

Beldiman, Tragod. v. 3021:

Şi eĭ aveau a lor verme ce'ĭ rodea neîncetat;
Acésta cred că pe dînşiĭ maĭ mult ĭ-aŭ îmbărbătat,
Căcĭ în câte-va *atacurĭ* ce afară aŭ făcut,
Sînt încredinţat pré bine că Turcilor n'aŭ plăcut...

In graĭul aşa ḑicênd mitocănesc saŭ de mahalà, pe care aŭ început a'l fotografià uniĭ scriitorĭ, *atac* însemnéză „insulte, offense, affront“. Aşa la Caragiale, O nópte furtunósă, act. I sc. I: „Vaĭ de mine! jupân Dumitrache, adică, gândescĭ că am vrut pentru ca să'ţĭ fac un *atac*?...“

v. ²·*Atac.* — *Asalt.* — *Năvală.*

²·**Atàc** (*atacat*, *atacare*), vb.; attaquer. Galicism întrat în literatură sub Fanarioţĭ.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „Simţirea nenorociriĭ luĭ, mustrarea cugetuluĭ, pomenirea pĕcatuluĭ seŭ, ĭ-aŭ *atacat* sănătatea, şi în vîrstă de 35 anĭ aştéptă şi doresce mórtea ca o fericire...“

v. ¹·*Atac.*

³·**Atàc,** s. n.; chambre à coucher, Forma maĭ obicĭnuită este ĭ e t a c saŭ ĭatac = tur. y a t a k „couchette“.

Ianache Văcărescu, 1794 (Papiŭ, Monum. II p. 300): „La Avgust 2 s'aŭ făcut mare sfat la *atacul* pré-înaltuluĭ vezir, la care sfat am fost chemat şi eŭ...“

v. *Iatac.*

¹·**Atàc (mĕ-)**, vb.; t. de Méd. popul.: devenir phthisique. M e o f t i c e z. C a p ĕ t o f t i c ă. Se ḑice tot-d'a-una reflexiv: m'am *atacat*, s'a *atacat*, şi maĭ ales adjectival: sînt a t a c a t, e a t a c a t. Cuvîntul nu se aude pe la ţéră, ci numaĭ în oraşe, fiind—credem noi—o tărḑiă formaţiune prin etimologiă poporană din o f t i c a t, sau maĭ bine din e t i c a t=franc. étique (gr. ἑκτικός). Adjectivul a t a c a t o dată plăsmuit, se va fi născut apoĭ analogicesce verbul: me *atac*, şi chĭar substantivul a t a c „phthisic“, ba încă la Dr. Polysu: „*atac* d e a p o p l e x i ă=Schlag-

flussanfall, *atac* d e f r i g u r ĭ=Fieberanfall".
v. *Oftică.*

[5]·**Atàc,** s. n.; t. de Méd. popul.: phthisie. — v. [4]·*Atac.*

[1]·**Atacàt, -ă,** adj.; attaqué, insulté, affronté. - v. [2]·*Atac.*

[2]·**Atacàt, -ă,** adj.; phthisique, poitrinaire. — v. [4].*Atac.*

Atagàn. — v. *Iatagan.*

Atàe. — v. *Hatae.*

Atamàn (pl. *atamanĭ*), s. m.; chef des Cosaques. Termen căzăcesc, remas numaĭ în cronice.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „câte trebuĭa la o nuntă domnéscă, nimică n'aŭ lipsit, și după câte-va săptămânĭ ce au șezut Timuș aicea în Iașĭ cu asaulïĭ, polcovniciĭ și *atamaniĭ* săĭ..."
v. *Asaul.*

Atàre, pron. indéterm.; quidam, un tel, certain. Triplet etimologic cu a c ă t a r e și c u t a r e, tóte derivate din latinul vulgar e c c u ' t a l e m, de unde și italianul c o t a l e alăturĭ cu spaniolul a t a l. In macedo-româna s'a maĭ păstrat urma guturaleĭ, ḑicêndu-se *ahtare.* La Costachi Stamati, Muza I p. 526, *atare* este explicat prin a ș a f e l. La Ţichindél, Fabule 1814 p. 347, ne întimpină și pluralul *atarĭ*: „Nicĭ a oamenilor celor ce nu știu carte dezvinozățiĭa nu are loc, cariĭ fură și alte blăstămățiĭ fac zicând: că Dumnezeu le va erta, că nu știu carte... Dar dacă *atariĭ* zic că din neștiință fură, pentru ce nu fură zioa și înainté oamenilor?.."

Acest cuvînt e fórte des în Palia din 1582 (ap. Ciparĭu, Analecte p. 67—71), Exod. XXI, XXII, unde el funcționéză maĭ mult ca un articol indefinit, căruĭa nu'ĭ corespunde nemic în context:

Să *atare* bărbați unulŭ cu altŭ se vorŭ sfădi, și unulŭ va lovì pre alaltŭ...	Si autem jurgati fuerint duo viri, et percusserint proximum...
Să *atare* bărbați se vorŭ sfădi, și va vătâma vr'unulŭ dentre ei muĭare tăroasă...	Sin autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem...
Să va înpunge boul pre *atare* bărbat au muĭare...	Sin autem cornu percusserit taurus virum aut mulierem...
Să neștine *atare* groapă deșchide au sapă groapă...	Si quis autem aperuerit lacum aut exciderit lacum...
Să *atare* bou înpunge - va pre boul altui om...	Sin autem cornu percusserit alicujus taurus taurum proximi...
Să neștine da'ș-va banii la priĭatniculŭ său a ține sau *atare* vase...	Si quis dederit proximo argentum aut vasa...
Să neștine va cére dela vecinulŭ său *atare* dobitocŭ, și acela se va vătâma sau va muri....	Si quis vero petierit a proximo [quodcumque pecus], et contritum vel mortuum fuerit...
Să neștine va amăgi *atare* vergură, caré încă n'ară fi obrocită...	Si quis auctm deceperit virginem non desponsatam...

E maĭ cu deosebire interesant următorul pasagĭu, în care *atare* figuréză lîngă c u t a r e: „Să neștine pre altulŭ va vădi pentru *atare* lucru strâmbŭ, săva bou fie, săva asinŭ, săva oae, săva veșmânt. săva ce acéia ce au peritŭ, și acesta va dzice cum la c u t a r e l e ĭaste, amândurorŭ légĭa înainté

dzeiloră să mérgă...“, din care resultă că *atare* este maĭ nedeterminat decât c u t a r e.

v. [3] *Ac. — Acătare. — Atât. — Cutare.*

Atăgârţ s. **atăgărţèz** *(atăgărţat, atăgărţare)*, vb.; suspendre, attacher. Sinonim cu a t î r n. A c ă ţ ce-va de sus în jos. S p î n ḑ u r un lucru. Cuvînt poporan uĭtat în vocabulare. Derivă prin prepoziţionalul *a* (=ad) din t ă g â r ţ ă „traistă în care călătoriĭ pe jos pun merinde saŭ necesarele unelte la o meserie óre-care“ (Costinescu).

P. Ispirescu, Ḑicĕtorĭ (Tocil., Rev. 1884 t. I p. 151):

Tótă vara la ogor
Şi érna cu t ă g â r ţ a la obor.

Tăgârţa fiind atîrnată la umĕr saŭ pe spate, de aci formaţiunea unuĭ verb cu sensul general de atîrnare.

v. *Atăgărţat. — Atîrn. — Tăgârţă.*

Atăgărţàre, s. f.; l'infin. d'a t ă g â r ţ pris comme substantif: action de suspendre. A c ă ţ a r e de sus în jos.

v. *Atăgârţ. — Atăgărţat.*

Atăgărţàt, -ă, adj.; le part. passé d'a t ă g â r ţ pris comme adjectif: suspendu. A t î r n a t. A c ă ţ a t de sus în jos.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Că Dumneḑeŭ are douo scărĭ cu câte un cap vărît în pămînt şi cu altu *atăgârţate* d'al şaptilea cer, şi pĕ una suĭe pe rumân, ĭar p'alta 'ĭ dă drumu dĕ vale...“

v. *Atăgârţ.*

Atârn
Atărnàre
Atărnàt .— v. *Atîrn* etc.
Atărnàţĭ
Atărnătóre

[1] **Atât,** adv. şi adj.; tant, autant, en telle quantité. O deosebire riguróså între adverbul *atât* şi adjectivul *atât* e şi maĭ anevoĭósă românesce de cum era lătinesce aceĭa dintre adverbul „tantum“ şi adjectivul „tantus“, maĭ ales când acesta din urmă se punea la neutru. De aceĭa nu este de mirare, dacă Laurian şi Maxim, a cărora definiţiune o reproducem aci întrégă, amestecă la un loc ambele funcţiunĭ, făcĕnd pe *atât* numaĭ adjectiv: „Adjectivul acesta cantitativ admite şi suffxul *a* (v. [5] *A*), atât în singular: *atâta*, cât şi în plural: *atâţĭa*, *atâtea*, *atâtora;* şi e de însemnat că admite acésta chĭar şi când substantivul urmézä immediat, însă numaĭ în nominativ: *atâţĭa* ómenĭ, *atâtea* muĭerĭ, nu şi în genitiv, unde se ḑice numaĭ: *atâtor* ómenĭ, *atâtor* muĭerĭ. Vorba acésta respunde la interogativul c â t şi se construe în acelaşĭ mod: c â t pămînt aĭ? *atâta;* c â t ă apă curge pe rîŭ? *atâta;* c â ţ ĭ ómenĭ sînt în casă? *atâţĭa;* c â t e vite aveţĭ? *atâtea;* c â t o r ómenĭ aţĭ făcut bine? *atâtora;* de c â t e orĭ aţĭ jurat? de *atâte* orĭ; c â t de mare e numĕrul militarilor înarmaţĭ? *atât* de mare; cu c â t vĕ îndestulaţĭ? cu *atâta;* la c â ţ ĭ aţĭ putut face bine? la *atâţĭa; atât* noĭ c â t şi voĭ perdem timpul îndeşert...“ Orĭ-cât de greŭ însă ar fi de a despărţi funcţiunea adverbială a luĭ *atât* de cea adjectivală, în unele casurĭ totuşĭ cea de 'ntâĭu este pré-învederată, bună-óră în ultimul din exempleĭe aduse de Laurian şi Maxim: *„atât* noĭ c â t şi voĭ...“, unde *atât*, ca şi corelativul c â t, nu pot fi decât adverbĭ. Din punctul de vedere specific românesc, se póte ḑice că *atât* este maĭ mult adverb decât adjectiv, saŭ că este chĭar un adverb care câte o dată se adjectivézä, căcĭ emfaticul *-a* nu se acaţă la noĭ nicĭ o dată la adjectiviĭ propriŭ ḑişĭ, ci nu-

maĭ la adverbĭ și la elemente pronominale. Acéstă lămurire fiind dată din capul loculuĭ, vom puté urmări maĭ jos pe *atât* în ambele sale funcţiunĭ împreunate; rĕmâne sub-înţeles, neapĕrat, că el este un curat adverb de câte orĭ ne apare ca nedeclinabil.

Respundênd la întrebarea c â t, *atât* devine une-orĭ sinonim cu a ș a, care funcţionéză și el ca adverb și ca adjectiv tot-o-dată.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 6, f. 9 a: „a ș ĭ a 'ĭ era portulŭ, *atâta* 'ĭ era sculele, ĭară mâncarĭa sâmbăta și dumeneca nafora numaĭ..."

In corelaţiunea *atât*—c â t, ambiĭ se pot întrebuinţa singurĭ, saŭ îșĭ asociază diferite preposiţiunĭ: c u, p r e, î n t r u.

Intrebuinţare neprepoziţională:

Proverbĭ (Ispirescu în Tocil. Rev. 1882, t. I p. 235):

„*Atâta* pagubă cât și dobândă."

„*Atât* făina cât și aluatul, tot cu împrumutare."

Alexandri, Rusaliile, sc. 11:

„Răsvrătescu.—Nu?.. se vede că nu sciĭ cine sînt și ce pot eŭ?

„Galuscus.—D-ta?.. eștĭ domnul Răsvrătescu; *atâta* t o t ș i l a d a 'n p o d..."

Blăstem poporan: „Câţĭ perĭ în podu palmeĭ, *atâta* blagă în casa luĭ!" (Pr. Ioch. Iliescu, Vâlcea, c. Recea).

Exclamaţiunea: „*atâta* e de mine! = actum est de me!" (Lex. Bud.).

Idiotismul: „*atâta* ĭĭ e după vînat, după joc etc. = die Jagd, der Tanz ist sein Leben" (Dr. Polysu).

Descântec „de viermĭ" din Ialomiţa:

Câţĭ popĭ in raiu,
Atâţĭ viermĭ în bubă...
(E. Bălténu, Lumina 1886 p. 377)

Urare cu plugul:

Câte pae sus pe casă
Atâţia galbenĭ pe masa;
Câţi carbuni în cel cuptorĭ,
Atâţi mândri gonitori;
Câte fire în manta,
Atâte vaci a fĕta...
(Alex., Poes. pop. 2. 03).

Atât fără preposiţiune póte să respundă luĭ c â t cu preposiţiune, și vice-versa.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „c u c ă t ŭ omulŭ deîn nafară boléște și e în neputinţe, *atâta* elŭ deîn lăuntru se înnoĭaște și se vindecă de păcate..."

Cantemir, Chron. I p. XXXVI: „nu *atâta* copilăréște p r e c â t blăstămăţéște..."

Costachi Negruzzi, Scrisoarea XXVI: „Jicniceriul Simeon Durac e un bătrân p r e *atât* de vesel c â t și nesupĕrăcios..."

Intrebuinţare preposiţională:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 31: „cu c ă t u 'i mai mare și mai înnaltă destoniciĭa lui Dumnedzău de neputinţa omului, cu *atăta* ĭaste mai greu a plăti..."

Miron Costin, Letop. I p. 296: „munţiĭ ceĭ înalţĭ și malurile cele înalte, când se năruesc de vr'o parte, p r e c ă t sănt maĭ nalţi, p r e *atăta* și durăt fac maĭ mare când se pornesc..."

Constantin Brâncovén (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „și p r e c â t vor jura ei că are boĭarinul domnii-méle Radu Golescu vel Comis moșie acolo, p r e *atâta* să ţie..."

Beldiman, Tragod. v. 125:

Jacuesc, pradă, omóra, mărfurile împarțesc.
Și cu cât privesc folosul, cu *atâta* se ĭuţesc...

Costachi Negruzzi, Toderică: „Focul îndată s'a aprins și a împlut de pară și de fum î n t r' *atâta* cuptorul, î n c â t Morţiĭ ĭĭ venĭa să 'șĭ dee duhul..."

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „C u c â t gĭubéoa e maĭ ferfelită, c u *atât* Ţiganul e maĭ fudul..."

In loc de c â t, *atât* póte fi pus în correlaţiune cu d e: „*atât*—d e“, saŭ cu c ă: „*atât* —c ă“, bună-óră:

Ureche, Letop. I p. 106: „*atăta* urăciune stătu între amăndoă besericile de nu se potŭ vedére cu dragoste, ce una pre alta hulésţe şi defaĭmă...“

Balada „Mihu Copilul“:

Un cântec duios,
Atât de frumos
Munţii ca resun,
Şoĭmiĭ se adun,
Codriĭ se trezesc,
Frunḑele soptesc...

Exprimênd tot-d'a-una o noţiune cantitativă, fie ca adverb, fie ca adjectiv, *atât* însemnéză, ca latinul „tantus“ saŭ „tantum“, une-orĭ p r é - m u l t, alte-orĭ p r é- p u ţ i n.

Cu sensul de p r é - m u l t:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 18 b: „de ĭaste *atăta* bucurie numai de un pâcâtosŭ ce să pocăĭaşte, dară căndŭ s'are pocâi mulţi c e bucurie vâ pare c'are face...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 68 b:

Ni'i obrazul negru de-*atâta* ocară
Ce ne bate 'n faţâ den dzâ păna 'n sară...

Zilot, Cron. p. 4:

Adame, dar nu'ţĭ ajunse un raiu d'*atăta* rod plin?
Nu'ţĭ ajunse, o faptură, numai tu a'i fi stapân?...

Gr. Alexandrescu, „Buchetul“:

O singura frunḑa acum maĭ plutesce;
Ea plânge *atâţia* tovaraşi de florĭ;
Straină, uitata, de ce mai traesce?...

Cu acest sens de p r é - m u l t *atât* e fórte des în jurăminte poporane: *atâta* reu, *atâta* bine etc.

Jipescu, Opincaru p. 31: „Fă, cuscruleţ, cum te 'ndemnaĭ eŭ, şi dĕ ţĭ-o hi răŭ aşa, *atâta* răŭ să'mĭ caḑă pĕ casa mea, pĕ mine or pĕ odrasla mea, na!...“

„C u *atât* m a ĭ v î r t o s = d'autant plus“.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 96 b: „cu cât să. mulţĭaşte iscuşeniĭa, c u *atâta* m a ĭ v ă r t o s să ne nevoim cu ruga şi cu bunătăţale...“

Cu acelaşĭ sens de p r é - m u l t, figuréză *atât* în idiotismul: „*atâta* a m a r d e“ saŭ „*atâta* m a r d e“.

Vrancea, Sultănica p. 92: „Eştĭ prima făptură, pe care 'mĭ maĭ resuflaĭ chinul din mine, d'*atâta* m a r' de vreme...“

I. Crényă, Povestea porculuĭ (Scrierĭ I p. 94): „Şi în sfîrşit, după *atâta* a m a r de trudă şi primejdiĭ, cu mare ce aŭ isbutit să ajungă la gura uneĭ peşterĭ. Aicĭ călătórea s'a suit érăşĭ pe aripile cĭocărlanuluĭ, din care abia mai putea fâlfăi, şi el şĭ-a dat drumul cu dînsa pe-o altă lume, unde era un raiu şi nu altă ce-va. — Iaca mănăstirea de Tămâe! ḑise cĭocărlanul. Acolea se află Fĕt-frumos, pe care 'l cauţi tu de *atât* a m a r de vreme...“

O altă construcţiune cu acelaşĭ înţeles la Ureche, Letop. I p. 96: „de multe ori omul insuşi céle ce véde cu ochii săi nu poate să le pue pe rănd, şi multe zmintéşte, şi au spune mai multe au mai puţine; dar céle de demult şi răsuflate de *atăta* v r é m i d e ani!..“

v. [5]*Amar*.

E interesant un alt idiotism: „*atâta* o m = f o r t e m u l ţ ĭ ó m e n ĭ“ la Ion Neculce, Letop. II p. 379: „Hatmanul văzănd că se apucă de gălcévă, aŭ şi rădicat ţinutul Hotinuluĭ şi a Cernăuţilor şi i-aŭ strins pe toţĭ la un loc; ĭar Leşiĭ văzănd că s'aŭ strins *atâta* o m, căzut'aŭ cu rugăminte la Hatmanul...“

v. *Omet*.

Pentru a exprime noţiunea nu de o

mulţime grămădită la un loc, ci de un lung şir urmând unul după altul, se întrebuinţéză pluralul reduplicat: *„atâţĭ* şi *atâţĭ“* saŭ: *„atâte* şi *atâte.“*

Cantemir, Chron. II p. 38: „aşé dela sine a *atâţé* şi a *atâţé* scriitorĭ credinţă lepădând...“

Ţichindél, Fabule 1814 p. 18: „baba Brânduşe, vrăjitoaré cé bătrână, precum şi baba Fruga, vestita descântătoare, spuné *atâté* şi *atâté* modurĭ de spaĭme, cât cutremur mare te lové când le ascultaĭ...“

Acelaşĭ, p. 367: „Nu te ţiné aşa măréţă cu cântaré ta, au zis prăsăroĭul cătră priveghitóre, căcĭ eŭ pot ţie arăta *atâţa* şi *atâţa* carii şi pre mine toată zioa cu aşa bucurie mă ascultă ca şi pre tine...“

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 13): „Auzimŭ şi cetimŭ de Patriĭarşiĭ ceĭ din légé véche, că au trăit *atâţa* şi *atâţa* anĭ...“

Alt ce-va este repetiţiunea anaforică: *atât—atât*, care póte să însemneze şi mult şi puţin, după împrejurărĭ; de exemplu mult la Samuil Clain p. 7: *„atâta* s'au ostenitŭ, *atâta* s'au muncitŭ, *atâté* nevoĭ au răbdatŭ...“, dar puţin la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Îl întrebaĭ: de unde este? Nu sciŭ, respundea; sciŭ numaĭ că mama când m'a lăut mĭ-a ḑis: Niţă, dragul meŭ! să cumperĭ lumînărele şi să le împarţĭ pe la bisericele. *Atâta* sciŭ, *atâta* fac...“

Cu sensul de pré-puţin:

I. Créngă, Povestea porculuĭ (Scrierĭ I p. 73): „un bordeĭu ca vaĭ de el, nişte ţóle rupte, aşternute pe lăiţĭ, şi *atâta* era tot...“

Proverb:

> *Atât* de trébă este,
> Numaĭ jujeŭ îĭ lipsesce.
> (Tocil. Rev. 1882 p. 235)

Balada „Codrénul“:

> Aleleĭ, tâlharĭ păgânĭ!
> Cum o să vĕ daŭ la cânĭ,
> Că de-*atâta* sînteţĭ bunĭ!..

Cu acest sens însă *atât* se construesce maĭ bine cu elemente carĭ determină puţinătatea: *atâta* numaĭ, decât *atâta*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: *„Atâta* numaĭ că marfa luĭ e marfă ce nu aduce pagubă; ce nu se vinde, se mănâncă...“

Costachi Stamati, Muza I p. 103:

> Şi nicĭ eŭ să spuĭu nu pot
> Cât de frumósă era,
> Decât *atâta* vĕ ḑic
> Că aĭ eĭ galbenĭ zuluf̆ĭ
> Pe la tâmple împletiţĭ
> In cosiţe măruntel
> Cu găitane de fir,
> Era.....

v. *Decât. — Numaĭ.*

In locuţiunea poporană: „a se mulţumi pe *atât*“, „a se lăsa pe *atât*“, saŭ „a se lăsa cu *atât*“, *atât* însemnéză: mult, dar nu de ajuns.

Zilot, Cron., p. 113: „priimiţĭ fiind dela Mateiu-Vodă încóce, maĭ virtos némul Cantacuzinilor, pentru milostivire a se chivernisi aicĭ, încă şi rudindu-se cu Românĭĭ, eĭ nu s'aŭ mulţumit cu *atâta*, ci aŭ rîvnit şi la Scaunul Domnieĭ...“

„Pluguşorul“ din Dobrogea:

> Ist domn bun
> Vasile jupân
> Cu *atât* nu se lăsa,
> Şi degrabă apuca
> In sat la Cegaĭ
> Ş'aduse opt caĭ...

maĭ jos:

> Cu-*atâta* nu se lăsa,
> Ci la turmă se ducea,
> Noĕ sacĭ luâ vărgaţĭ
> Dela noĕ turme faptĭ...
> (Burada, Călĕt. p. 32).

Balada „Sócra și nora“:

Bine măre c'o 'ngrijĭa,
Bine măre c'o hrănĭa:
Cu cojiţe de mălaĭ
Uscate de nouĕ aĭ,
Cu apșóra ploilor
Tot din tróca boilor;
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ci din gur'o tot certa...

(G. D. T., Poes. pop. 623)

Balada „Doĭcilă“:

Satul măre ĭ-a tot dat
De prânḑit și de cinat
Nouĕ cuptóre de pâĭnĭ,
Nouĕ buţĭ pline cu vin
Și bătlage cu rachiŭ
Ca să aĭbă âl deliŭ,
Deliul Tătaruluĭ
Din fundul Bucéguluĭ.
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ce fétă pe drum vedea,
Cu privirea mĭ-o ochĭa...

(Ibid. 578)

Balada „Gheorghelaș“:

Dar p'*atât* nu te-aĭ lăsat
Pînă nu m'aĭ însurat
Cu-o nepótă ce mĭ-aĭ dat...
. . . .
Nicĭ p'*atât* nu te-aĭ lăsat,
Ci când fuse la'nsurat,
Atuncĭ tu m'aĭ cununat...
. . . .
Nicĭ p'*atât* nu te lăsaĭ,
Bănișoriĭ că 'mĭ luaĭ,
Cu mirésa că 'mĭ plecaĭ...

(Ib. 598)

v. *Cu*. — *Las*. — *Pe*.

Ca particularitate fonetică, vom menţiona forma *atiţia* și *atite* la mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 320 b: „âșé și pre acestŭ cucon înaintĭa a *atitĭa* nârode învise'lŭ...“, saŭ tot acolo f. 25 a: „*atiţé* ai fu viĭa acéĭa nice tăĭată, nice săpată...“ De asemenea la mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 97 a: „cine m'ar scula, pre un între'*atitĭa* rĭale ca acĭastĭa și 'ntr'*atitĭa* cădzut păcate?..„; și maĭ jos, f. 118 b: „dară noĭ, într'*atitĭa* ce sântem dăruiţ, ca neşte pizmaș ne pusăm...“

Atât nu vine din latinul a d - t a n - t u m, după cum se crede generalmente, ci din rusticul e c c u - t a n t u m, de unde și italianul c o t a n t o. E curios că și Miklosich (Lautl. I p. 22) admite derivaţiunea din a d - t a n t u m, deși cunósce formele guturale macedo-române: *ahât*, *ahâta*, *ahtântu*, *ahtânţi*, în carĭ a h- se explică numaĭ prin e c c u-. In *atât*, e c c u- s'a redus la *a*- întocmaĭ ca în „așa=eccu-sic“, în „atare=cutare=eccu-talem“, în „aist=acest=ecc'istum“ etc. Pe când românul *atât* =*ahtânt* se trage din e c c u - t a n t u m, francesul „autant“ vine din „aliud-tantum“, ĭar italianul „altrettanto“ din „alterum-tantum“, treĭ formaţiunĭ de o potrivă latine vulgare.

v. [3]*Ac*. — *Acătare*. — *Atătând*. — *Atătică*. — *Atătuţ*.

[2]**Atât**, s. n.; quantum, somme déterminée. Românesce nu se póte ḑice „un c â t“, ci numaĭ „un *atât*“, când e vorba de o câtime hotărîtă de banĭ saŭ de alte lucrurĭ.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 31: „Dobândă să zice un *atât* ce după tocmélă dă datornicul împrumutătorĭuluĭ său...“

Ibid. p. 37: „Tovărășiĭa ĭaste un felĭu de obștire și să zice când doĭ inșĭ sau maĭ mulţĭ, tocmindu-se, vor pune toţĭ câte *atât*, cu care să neguţătoresc împreună...“

v. *Atât*. — *Câtime*.

Atâta. — v. *Atât*.

Atătică, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Deminutiv din a t â t prin sufixul - i c. Îșĭ acaţă maĭ tot-d'a-una pe emfaticul -*a*: *atătica*.

Ca adjectiv: „eraĭ numaĭ *atătica*, nu

maĭ mare, când te-am cunoscut întâĭa dată".

Alexandri, Pétra din casă, sc. 10: „Par'că nu'mĭ vine a crede că'ĭ ea, cucónă Zamfiră. Dintr'*atătica*, s'a făcut coşcogè fătoĭu!.."

Ca adverb, la Caragiale, O nópte furtunósă, act. II, sc. 1: „cum m'a făcut Dumneḑeŭ pe mine, nu 'ĭ trec muĭeriĭ nicĭ *atătica* din al meŭ..."

v. *Atât.* — *Atătuţ.* — *-ic.*

Atătìca. — v. *Atătică.*

Atătùţ, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Sinonim cu a t ă t i c ă. Derivă din a t â t prin sufixul deminitival -u ţ, fără a avé nicĭ o trebuinţă de un prototip latin t a n t u c e u m (Cihac). Se întrebuinţéză maĭ adesea cu emfaticul -a: *atătuţa.* Lexicon Budan: „*atătuţ* saŭ *atătuţa*, so klein, so wenig, so winzig".

v. *Atât.* — *Atătică.* — *-uţ.*

Atătùţa. — v. *Atătuţ.*

Atătând, adv.; encore autant. I n c ă p e a t â t. Un arcaisn preţios, care ne întimpină în Palia din 1582, Exod. XVI, 5:

...a şasé dzi ĭară gătéscă-se cum de doa ori *atătând* să aducă lăutru de cum într'alte dzile adunase...	...erit in die sexto, et parabunt quodcumque intulerint: et erit duplum quod colligerint per diem in die...

Canonicul Cipar (Analecte p. 65) explică pe acest *atătând* prin „a l t e r o t a n t u m"; dar: 1) latinul „alter" devine romănesce „alt", fără a perde vre o dată pe *l*; 2) latinul „tantum", chĭar dacă ar conserva pe *n*, totuşĭ n'ar preface pe *t* în *d*. Ş'apoĭ de ce óre să alergâm la a l t e r o t a n t u m, de tot imposibil sub raportul fonetic, pe când latina ne dă cu acelaşĭ sens adverbul t a n t u n d e m, de unde se nasce romănesce d'a-dreptul t ă t â n d? Simplul a t â t, după cum am vĕdut la locul seŭ, represintând pe e c c u 't a n t u m, compusul *atătând* este e c c u 't a n t u n d e m.

v. *Atât.* — *Tând.*

-àtec, -àtecă, suffixe servant à former des adjectifs, rarement des substantifs, dont le sens est généralement un peu péjoratif. Derivă din latinul -à t i c u s, sufix compus din participialul -a t- şi deminutivalul -i c-, exprimênd o noţiune maĭ mult saŭ maĭ puţin pejorativă, astfel că „volaticus" este maĭ reŭ decât „volatilis" saŭ „volucer", „silvaticus" maĭ reŭ decât „silvestris", „fanaticus", „lunaticus" etc. Românesce *-atec* rare-orĭ se acaţă la tulpine ne-latine, bună-óră: p r o s t a t e c, p o s n a t e c, p ă l ă v a t e c, s p ă n a t e c. Maĭ tot-d'a-una cuvîntul e luat întreg din lătinesce, saŭ cel puţin sufixul *-atec* se asociază cu elemente latine nominale: s e l b a t e c, l u n a t e c, u m b r a t e c, m o l a t e c, v î n t u r a t e c, t o m n a t e c, v ĕ r a t e c, ĭ e r n a t e c, b ă t r ă n a t e c, s u r d a t e c, r o ş i a t e c, n e b u n a t e c, f l u t u r a t e c saŭ f l u ş t u r a t e c, m u ĭ e r a t e c, î n d e m ă n a t e c stc. Sufix adjectival, numaĭ prin excepţiune *-atec* forméză une-orĭ substantivĭ, de ex. ĭ e r n a t e c, care presupune însă pe latinul neutru -à t i c u m: „hibernaticum =fr. hivernage"; ĭar de aci, prin analogiă, dintr'o tulpină slavică: j e r a t e c. O formaţiune de asemenea analogică este b u r a t e c în loc de „brótec=brotăcel", ca şi când s'ar trage din „bură", pe când în realitate cuvîntul „brotac" este înrudit cu vechiul grec *βάτραχος*.

Doĕ vorbe cu sufixul *-atec* merită o deosebită atenţiune.

Moldovenesce s t r u l u b a t e c saŭ s t u r l u b a t e c, alăturĭ cu formele „strulŭbat“ saŭ „sturlubat“, însemnéză „écervelé“. Cihac (II p. 377) îl trage din paleo-slavicul „strêla=săgétă“, fără a'şĭ da ostenéla de a explica sufixul. Este învederat că acest sufix s'a acăţat la s t u r l u b prin analogiă cu s e l b a t e c saŭ cu n e b u n a t e c, cuvinte avênd un înţeles apropiat de s t r u l u b a t e c. Dar tulpina vorbeĭ să fie óre „strêla=săgétă“? Maĭ întâĭu, sub raportul sensuluĭ, ce are a face s t u r l u b a t e c cu noţiunea de „săgétă“? Un „săgetatec“ ar însemna pe cine-va ĭute, energic, mergênd drept la ţintă, ĭar nicĭ de cum pe un om neastîmpĕrat. Apoĭ, sub raportul morfologic, Românul nu putea asocia pe *-atec* cu vorba slavică „strêla“, de óră-ce acéstă vorbă n'a trecut de loc în limba românéscă. In fine, sub raportul fonetic, din „strêla“ ar trebui să fie „strălatec“; ce să facem dară cu elementul constitutiv *-b-*, care figuréză în tóte variantele cuvîntuluĭ? S t u r l u b a t e c, cu metatesa luĭ *l* ca în „culbec“ din vechĭul „cubelc“, nu este decât t u l b u r a t e c. In latina vulgară aceĭaşĭ noţiune se exprima prin „turbaticus“ (Du Cange), acăţându-se sufixul - a t i c u s la „turbo“. Din amplificatul „turbulo“, de unde al nostru „tulbur“ şi francesul „troublé“, trebuĭa să resulte prin aceĭaşĭ sufixaţiune adjectivul „turbulaticus“. Lîngă „turbo“ există o formă maĭ energică „exturbo“; prin urmare, lîngă „turbulo“ — „exturbulo“, ĭar de aci — e x t u r b u l a t i c u s, românesce s t u l b u r a t e c. Varianturile s t r u l u b a t saŭ s t u r l u b a t în loc de s t u l b u r a t vin apoĭ din forma participială e x t u r b u l a t u s.

Este şi maĭ interesantă vorba z ă n a t e c. Cihac (II p. 713) o traduce prin „lunatique“ şi o trage din grecul σεληνιακός, de unde orĭ-cine vede că s'ar fi putut nasce „selenéc“, fie „senelée“, fie „seĭac“, dar numaĭ z ă n a t e c—nu. In privinţa sensuluĭ, z ă n a t e c nu este tocmaĭ „lunatec“, de óră-ce chĭar în proverbul din Anton Pann (II, 142) citat de Cihac:

E nebună, lunatică,
Umblă ca o z ă n a t i c ă...

se stabilesce o deosebire de nuanţă între „z ă n a t e c“ — „nebun“ — „lunatec“, o nuanţă pe care Pann o maĭ lămuresce prin următórele doĕ versurĭ:

De rea, câmpiĭ nu o 'ncap,
Îşĭ ĭea pólele în cap...

Nuanţa propriă luĭ z ă n a t e c reĭese şi maĭ bine din cel-lalt pasagĭu din Anton Pann (Moş-Albu, II p. 38), citat trunchĭat de către Cihac, dar care în întregime sună aşa:

Dacă amîndoĭ sînt éråşĭ z ă n a t e c ĭ, nabadaioşĭ,
Se bat apoĭ ca nebuniĭ şi trăesc tot mâniosĭ...

De aci se vede că un z ă n a t e c n'are consciinţă de ce face, ca şi lunatecul, dar pe când acesta din urmă e liniştit, cel de 'ntâĭu ne apare, din contra, năbădăios, zurbagiŭ, bătăuş. Eĭ bine, acest z ă n a t e c este pe de 'ntregul, din punct în punct, latinul d i a n a t i c u s, nu teoreticesce restabilit, ci existinte într'un text fórte preţios, o predică a episcopuluĭ italian Maxim din secolul V, şi anume: „Cum maturius vigilaveris et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut D i a n a t i c u s aut aruspex est; insanum enim numen insanum solet habere pontificem: talis enim sacerdos parat se vino ad plagas Deae suae, ut dum est ebrius, poenam suam miser iste non sentiat.—Nam ut paulisper describamus habitum vatis hujusce, est ei

adulterinis criniculis hirsutum caput, nuda habens pectora, pallio crura semicincta, et more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur" (Muratori, Anecd. Lat. IV p. 99—100). Z ă n a t e c dară, adecă d i a n a t i c u s, era la vechiĭ Romanĭ un individ care, pretinḑênd a serba pe ḑeiţa Diana, se schimonosĭa la faţă, se despoĭa la pele şi, îmbĕtându-se, învĕrtĭa în mână o armă şi se lovĭa pe sine însuşĭ. Păstrarea acestuĭ termen mitologic la Românĭ, şi póte numaĭ la Românĭ din tóte popórele neo-latine, este de o mare însemnătate.

v. *-at.* — *-ic.* — *Cosângénă.* — *Sânziană.*

A-tìmp, adv.; à temps, juste à temps, au moment opportun. T o c m a ĭ l a t i m p, nu înainte şi nu maĭ tărḑiĭ.

Mitropolitul Dosofteiŭ, Paremiar 1683, f. 23 a (Esai. VIII, 22):

... şi nu va răspunde cela ce'ĭ în strâmtoare până *atimpŭ*...	... et non deficiet qui in angustia fuerit usque a d t e m p u s...

Peste Carpaţĭ, anume la Moţĭ, cuvîntul se întrebuinţéză pînă astăḑĭ, dar cu sensul concretisat de anul viitor.

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ, p. 124: „O fată mare din ţinutul Moţilor, dacă voesce să scie că se va mărita în cursul anuluĭ saŭ peste unul orĭ doĭ anĭ, merge la coteţul rîmătorilor şi ḑice cu glas tare: huĭ estimp; huĭ *atimp*; huĭ d i n c o l o de *atimp*..."

v. [12]·*A* (p. 39). — *Estimp.* — *Timp.*

Ating *(atins, atingere)*, vb.; atteindre, toucher. Latinul a t t i n g o, trecut în maĭ tóte limbile romanice (Cihac). A j u n g pînă la ce-va, astfel că-l p i p ă e s c în trécĕt saŭ îl l o v e s c încetişor, îl m i ş c puţin. Noţiunea fundamentală este acea de a j u n g, de unde se dĕsvoltă apoĭ cele-lalte. P i p ă e s c, l o v e s c, m i ş c sînt sinonimĭ cu *ating* numaĭ întru cât acţiunea cuprinsă în aceştĭ verbĭ este fórte uşóră, abia simţită, aprópe immaterială. Se întebuinţéză sub forma activă şi sub cea reflexivă, une-orĭ fără deosebire de nuanţă logică, ci numaĭ de construcţiune: *ating* lucrul cutare, m ĕ *ating* d e lucrul cutare. Aşa, bună-óră, pasagĭul din Psaltire, CIV: „nolite t a n g e r e christos meos" este tradus la:

Silvestru 1651:	Dosofteĭu, 1680:
Nu *atingereţi* p r e unşii mieĭ...	Nu v ă *atingereţ* d e hristoşiĭ mieĭ...

I. Activul *ating.*

α) în sfera materială.

Gheorgachi Logofĕtul, Letop. III, p. 299: „apoĭ întinde şi Domnul măna la cupă, şi *atingănd* degetele sale de o parte de păne ce este în cupă, le *atinge* de buzele sale..."

Ating c u v î r f u l c o n d e ĭ u l u ĭ, la Cantemir, Chron. II p. 199: „măcar cu vârful condeĭuluĭ, precum se zice, a *atinge*..."

Ibid. II, p. 362: „vom adaoge şi altele, carile din câţva scriitorĭ străinĭ avem culése, carile istoriciĭ noştri ceĭ maĭ vechĭ nicĭ cu vârful condeĭuluĭ nu le-au *atins* şi până astăz a lor noştri staŭ îngropate şi neştiute..."

A n u *atinge* p ă m î n t u l, când calul fuge în gónă mare.

I. Văcărescu, p. 336:

Na bacşiş! îl bat pe spete;
Iute! să te vĕḑ băete!
Mânaţĭ! s'ajungem ca vîntul!
Nicĭ să *atingeţĭ* pămîntul...

Balada „Corbea":

Pintenĭ roşuluĭ că da,
Sălta roşul şi sbura,

Maĭ ĭute ca pasărea,
Tot ca vîntul şi ca gândul
Fără s'*atingă* pămîntul. : .
(G. D. T., Poes. pop. 531).

Balada „Toma Alimos“ :

Pînă Toma se ţinea,
Murgul măre şi sbura,
Şi sbura tocmaĭ ca vîntul
Fără s'*atingă* pămîntul...
(Ibid. 583).

Locuţiunea: „te *atinge* cu bumbac“ (Pann, III, 63) = „persifler légèrement, taquiner“.

Jurămînt poporan ironic:

Să nu *ating* luna
Cu mâna,
Nicĭ sórele
Cu picĭórele!
(L. M.).

Vrancea, Sultănica p. 239: „pe când vĕ născeaţĭ voĭ, eŭ însuram flăcăĭ, măritam fete, beam o butiă, luam o casă în spinare, *atingeam* cerul cu deştul...“

β) în sfera morală.

Cantemir, Chron. I, p. 13: „uniĭ dintre ceştĭ maĭ noĭ scriitorĭ, minté celor maĭ vechĭ a *atinge* poate fi neputând, într'alt chip aŭ socotit...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 27): „şi ĭată că dintr'adunările voastre vrând-nevrând îmĭ caută a lipsi; însă oare-ce, ce rădăcina adevăruluĭ *atinge*, a grăi nu voĭu părăsi...“

I. Văcărescu, p. 15:

Apoĭ doru 'ĭ venĭa 'n minte,
Ea de jale se spărgea;
Nevorbind spunea cuvinte
Ce simţirea *atingea*...

Proverb:

Cu vorbe îmbolditóre
Îl *atinge* unde 'l dóre.
(Pann, I, 5).

Balada „Bogatul şi săracul“:

Dar săracul nu tăcea,
Cu cuvîntul îl tăĭa,
Cu vorba că'l *atingea*...
(G. D. T., Poes. pop. 297).

Balada „Corbea“:

Stefan-vodă 'nţelegea
Unde baba 'l *atingea*,
Şi 'n gura mare 'ĭ ḑicea:
— Babă slabă şi 'nfocată,
Dar la minte înţeléptă...
(Ibid. 519).

II. Reflexivul mĕ *ating*.

α) în sfera materială.

Construcţiunea cea obicĭnuită cere preposiţiunea de.

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, p. 228): „acolo vare-ce veri simţi şi vare-ce veri auzi, totu ţi-e urâtŭ şi de totu te îngrozeşti, şi vare-ce veri *atinge* sau se va *atinge* de tine, de toate te vatămi...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 119 a: „o, vai de mene, dulce Isuse! cum mâ voĭu *atinge* de trupulŭ tâu cel neputredŭ!..“

Pravila Moldov. 1646, f. 67 a: „Ranele unele sămtŭ de moarte, carile şi de nevoe sămtŭ îndemnâtoare spre moarte, mai vrătos acéste rane ce să *atingŭ* de inimâ sau de crierii capului...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673. f. 6 b:

Urât'aĭ pre toţ făloşiĭ,
Şi veĭ pĭarde mincinoşiĭ
Şi de om ce varsâ sînge
Ţi'ĭ gréţâ a te *atinge*...

Nic. Muste, Letop. III, p. 47: „scria Dimitraşco-vodă să nu se *atingă* nime de Nicolaĭ Vodă nicĭ de oameniĭ luĭ...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Mitropolitul lăsase să'ĭ apuce mâna mahinalicesce, dar abia rumenele buzişóre a fetiţeĭ se *atinseră* de mâna

astă veştedă şi sbîrcită, el o trase ca şi când s'ar fi *atins* de un fer roşu..."

A. Pann, Prov. I, 140:

Joile pìn' la Rusaliĭ eŭ nu m'am *atins* de fus,
Şi la Circoviĭ Mariniĭ mâna pe nimic n'am pus,
Cum şi alte ca aceste...

Ghicitórea despre „Corabia":

Am un lucru mare,
Suflet n'are,
Suflet duce,
De pămînt nu s'*atinge*...
(Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 5).

Rare-orĭ m ĕ *ating* se construesce cu la şi chiar cu către.

Moxa, 1620, p. 346: „şi se *atinse* ziditorĭul cătrâ coastele lui şi luo osŭ de-i féce soţŭ..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 7 f. 23 a: „dzâsă părintele cătră Pavel: şedz la masâ, şi ĭa a-minte să nu te *atingi* la bucate..."

Absolut, în locuţiunea poporană rimată: „Nu te *atinge* că te frige" (Ios. Lita, Transilv.).

β) în sfera morală.

A se *atinge* de = „ne pas laisser quelqu'un ou quelque chose tranquille", „attenter à".

Ion Neculce, Letop. II p. 230: „toate crăiile câte sănt creştineştĭ aŭ scris cărţĭ la Impăratul Turcesc şi la Vezirul, să dea pace Leşilor să nu se maĭ *atingă* de dânşiĭ, că apoĭ eĭ cu toţiĭ se vor scula asupra lor..."

Acelaşĭ, p. 332: „scriea Dimitraşco Vodă la Caĭmacamĭ să nu se *atingă* nime de cinstea luĭ Nicolaĭ-Vodă..."

Mateĭu Basaraba, Pravila 1652, I, p. 257: „tóte felĭurile de greşale cu câte se *atinge* omul de besérică, toate acélé să chiamă ierosylii..."

Beldiman, Tragod. v. 157:

După ce averea tótă şi armele le-aŭ luat,
A s'*atinge* de viéţă, îĭ cruḑime, îĭ păcat...

A se *atinge* de = „concerner".

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 454: „că ĭute e şi rău păcatul şi foarte cumplit, că vătămaré lui se *atinge* şi de suflet şi de trup..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 310: „ĭatâ apostolii o noapte întrégâ vănarâ şi nemicâ nu prinserâ, ĭarâ îndatâ déca ascultarâ cuvăntulŭ Domnului aruncarâ mréjĭa şi multŭ péşte prinserâ; *atinge*-sâ ačasta ispravă de cuvăntulŭ Domnului ce dzice: cercaţi mainte înpârăţĭa lui Dumnedzău, ĭarâ acéste toate să vorŭ da voaâ, adecâ şi hrana şi agonisita..."

Pravila Moldov. 1646, p. 130: „de'l va fi suduitŭ pre robŭ pentru vina lui şi nu să va *atinge* nemicâ de stăpân, atunce nu să va certa nice unul nice altul; dupâ voĭa gĭudeţului stă acest lucru să legĭuĭască acĭa sudalmâ a robului: oare *atinge*-să de stăpănu-său, au nu să *atinge*..."

Donicĭ, Gânscile:

Dar unde de câştig saŭ pagubă s'*atinge*,
Nu numaĭ gânscele, şi omenirea plânge...

A se *atinge* = „se sentir blessé, froissé".

Zilot, Cron. p. 111: „simţise (Caragea) că Pórta are socotélă a'l perde, şi pentru căcĭ jefuise ţéra fórte, dar maĭ mult căcĭ după arătarea faptelor sale fiind întrebat, silit aŭ fost de aŭ arătat Rosieĭ prin socotélă tótă luarea din téră, cum şi la darea la obrazele Ţarigraduluĭ, care dare fiind adevĕrată şi înţelegêndu-se ticalósa téră ca o masă de hrăpire a tuturor, nu puţin s'aŭ *atins* acele obraze..."

Sub raportul fonetic este de observat că *n* în *ating* se rostĭa ca o vocală nasală, de óră ce în vechile texturĭ se află une-orĭ represintat prin ѫ.

Legenda St-ĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St.

Nic. din Braşov, p. 390): „nu se cuteza apropiĭa să se *atiîngâ* (атиѧгѫ) de trupulŭ ei...“

Se pare érăşĭ că palatalul *-ge* în *atinge* nu se deosebĭa mult de *-ce*, căcĭ în Cuvîntul St. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. din Braşov, p. 478): „acumu 'lŭ privâscŭ ca un striinŭ, şi acela ce'l foarte ĭubiĭa, acum nu mâ nice poč *atince* (атинче) de elŭ...“, şi tot acolo maĭ jos, p. 508: „eşiţi diîn miljoculŭ lorŭ, şi c â t r â necuratulŭ nu vâ *atingeţi*...“

v. [1.2.]*Atins.*

Atìngere, s. f.; l'infin. d'ating pris comme substantif: action de toucher, frôlement. „*Atingere*, fapta d'a a t i n g e, l o v i r e, i s b i r e = atteinte; *atingere*, p i p ă i r e = attouchement“ (Costinescu). Sinonim cu substantivul a t i n s, care e maĭ energic, şi cu a t i n g ĕ t u r ă saŭ a t i n s e t u r ă saŭ a t i n s u r ă, carĭ exprimă o durată maĭ scurtă.

v. *Ating.* — [2]*Atins.*

Atingĕtòr, -óre, adj.; „touchant, concernant, piquant, mordant“ (Cihac). Care a t i n g e, adecă: 1° se lovesce încet de ce-va saŭ de cine-va; 2° „mişcă inima, móe, apléca, înduplecă către milă; 3° mişcă, înţépă prin vorbe“ (Costinescu); 4° are ce-va în vedere, drept scop saŭ obiect. In primul sens şi 'n cel al patrulea cuvîntul e poporan; în cele-lalte două pare a fi o imitaţiune modernă după francesul „touchant“; în orĭ-ce cas se aude rar în graiŭ.

v. *Ating.* — *-tor.*

Atingĕtùră. — v. *Atinsură.*

Atingìc (plur. *atingicurĭ*), s. n.; t. de Botan: capucine, Tropaeolum majus. Flóre de grădină, al căriĭ nume maĭ corect este a l t â n g i c. Forma *atingic* ne-o dă d. Datculescu în Tratat de horticultură, Rîmnic-sărat 1882, p. 77.

v. *Altângic.*

[1.]**Atìns, -ă,** adj.; le part. passé d'a t i n g pris comme adjectif; atteint, touché. Se întrebuinţéză în tóte sensurile verbuluĭ a t i n g: „mână *atinsă*, scop *atins*, lucrurĭ *atinse*“ (L. M.).

Doĭnă:

> Ca stejarul înfrunḑit
> Când de brumă e *atins*
> Saŭ de mare foc cuprins...
>
> (Alex., Poes. pop.[2] 244).

v. *Ating.* — [2.]*Atins.*

[2.]**Atìns,** s. n.; le part. passé d'a t i n g pris comme substantif: contact, attouchement. Sinonim cu a t i n g e r e, a t i n s e t u r ă, a t i n s u r ă.

Doĭna „Fratele răsleţ“:

> De dor mare nesfîrşit
> Faţa lor s'a vestejit,
> Ca frunḑa stejaruluĭ
> De-*atinsul* brumaruluĭ...
>
> (Ibid. 379).

v. *Atingere.* — *Atinsură.*

Atinsùră, s. f.; contact, attouchement. Formă maĭ archaică decât a t i n g ĕ t u r ă (Dr. Polysu) şi a t i n s e t u r ă (Cihac). Acéstă din urmă totuşĭ se găsesce şi 'n Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „A t i n s ĕ t u r ĕ. Attactus“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 320 a: „pre călătorie č'au călătorît şi pre *atinsurâ* ce s'au a t i n s ŭ de pat, omŭ deplinŭ să aratâ, ĭarâ pre cuvăntŭ şi pre čudesâ Dumnedzău deplinŭ să mărturiséşte...“

v. *Ating.* — *Atingere.*

Atîrdisesc. — v. *Artîrdisesc.*

Atîrn *(atîrnat, atîrnare)*, vb.; 1⁰. appendre, suspendre; 2⁰. dépendre, résulter; 3⁰. hésiter. In primul sens, care este cel fundamental, *atîrn* e sinonim cu a c â ţ, dar cu acea deosebire esenţială că acăţare póte să fie în linia orizontală, pe când *atîrn* însemnéză tot-d'a-una a face ca ce-va să fie de sus în jos; ş'apoĭ acéstă sinonimică încape numaĭ atuncĭ când *atîrn* funcţionéză ca verb activ, bună-óră:

P. Ispirescu, Snóve, p. 52: „Ceru dară călĕtorul o căldare cu apă şi sare, şi o *atîrnâ* de crăcanĭ. Maĭ ceru şi o tigăiţă, şi o aşeḑâ şi pe dînsa pe foc..."

O doĭnă haĭducéscă:

In tine de când intraĭ,
Numaĭ o créngă tăiaĭ
Armele de'mĭ *atîrnaĭ*...
(Alex., Poes. pop. ². 263).

In aceste exemple, în loc de *atîrn* s'ar fi putut ḑice tot aşa de bine: a c â ţ, ba incă şi a n i n saŭ î n ţ i n, dacă acţiunea e molatecă. Din dată însă ce *atîrn* nu e activ, ci neutru, el nu maĭ este sinonim decât cu neutrul s p î n ḑ u r.

I. Văcărescu, p. 332:

P'obraz lăsate cărunte plete
Ca şerpĭ *atîrnă* încovoete,
Négră la faţă din ochĭ sclipesce,
Nu se aude ce mormăesce...

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „Inainte mergeaŭ suitariiĭ călărĭ cu 'nalte căcĭulĭ flocóse, la care *atîrna* câte o lungă códă de vulpe..."

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarul, (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruţeĭ *atîrnaŭ* păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca, care se isbĭaŭ una de alta când mergea căruţa..."

Vrancea, Trubadurul, p. 122: „Capul, greŭ şi mare, i se clătina pe umerĭ; obrajiĭ scofîlciţĭ *atîrnaŭ* în jos..."

Acéstă sinonimică între *atîrn* şi s p î n ḑ u r trece apoĭ din sfera cea curat materială, ca în exemplele de maĭ sus, la acea morală: „dépendre".

Caragea, Legĭuire 1818, p. 2: „chivernisiré averiĭ lor şi faptele lor s p â n z u r ă de puteré părinţilor lor..." unde în loc de s p â n ḑ u r ar fi fost maĭ la locul seŭ *atîrn: atîrn* d e, *atîrn* l a, *atîrn* d e l a, *atîrn* î n, *atîrn* d i n.

Tichindél, Fabule 1814, p. 62: „numaĭ d i n t r'un obicéĭ *atârnă* acéĭa, căcĭ barba când o taĭ nicĭ o durere nu se simte..."

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Apropie-te, fiĭcă, ḑise Sfîntul, şi mărturisesce adevĕrul în cuget curat şi cu mâna pe inimă, pentru că d e l a asta *atîrnă* sórta ta de faţă şi viitóre..."

Beldiman, Tragod. v. 401:

Să venim la trebuinţa cea de banĭ care avea,
În care isprava tótă *atîrna* şi priivĭa...

Jipescu, Opincaru, p. 33: „ştergi-te bine la ochi'ţĭ împăĭenjeniţĭ, cată 'n juru tĕŭ şi nu maĭ *atârna* l a mâna şi la voĭa altuĭa..."

Ibid. p. 97: „Nu te uĭta la faptili lumi, l a ce *atârnă* gândŭ omuluĭ; tu ascultă numaĭ la ce 'ţĭ ḑice cugetarea în or-ce, şi dacă te sfătuĭe inţelepcĭunea dréptă la vr'un lucru, fă'l..."

Sensul de „*atîrn* = r e s a r, u r m e z, provenio", pe care 'l dă Lexiconul Budan (p. 40), nu se constată nicăirĭ în texturĭ, dar se póte explica prin „résulter de = dépendre de".

Proverbĭ:

„Sita când e nouă, n'aĭ unde s'o *atîrn*" (Baronzi, Limba română p. 53).

„N'o să o *atîrnĭ* cercel la ureche, nicĭ n'o să o scoţĭ în tîrg de vînḑare, ci să ĭeĭ nevastă de potriva ta" (Pann, II, 151).

Pune'ţĭ nădejdea în Domnul
Decât s'*atîrnĭ* la tot omul...
(Ibid. II, 46).

Ghicitórea despre „Plosca“: „Am o fată mare, şi o *atîrn* de plete în cuiŭ“ (Bulgărescu, Ghic. p. 9).

Alta despre „Lacătul“: „Am o cutiă cu un cârlig, şi d'a-casă când plec, la uşă o *atîrn*“ (ibid. p. 11).

Ca obiceĭu poporan: „Când cine-va are vr'un mânz frumos, ĭĭ *atîrnă* de gât o lingură, ĭar de códă un fir roşu, ca să nu se deóche“ (Ilfov, Stoĭcescu, în Ţara-nouă 1887, p. 413).

Intrebuinţat absolut, *atîrn* nu maĭ e sinonim nicĭ cu a c ă ţ saŭ a n i n, nicĭ cu s p î n d u r, ci însemnéză „être en suspension“, a nu sci cine-va ce să facă, încotro s'apuce, care drum s'alégă, a fi nehotărît, a sta la îndoélă. Cu acest sens limba română nu are nicĭ un alt verb maĭ nemerit, căcĭ m ĕ c l e t i n saŭ ş o v ă e s c cuprinde o nuanţă mult maĭ materială. Ce-va maĭ aprópe este m ĕ n e d o m e r e s c.

Jipescu, Opincaru p. 26: „Dĕla Tudor ne-am dĕşteptat, dar tot maĭ *atîrnâm*, maĭ m o ţ ă i m câte odată...“

Ibid. p. 38: „La sculare, nevestili şi fetili n'*atîrnă*, sînt maĭ ghioĭ ca flăcăi..“

Ibid. p. 83: „Sătenĭ şi orăşanĭ, nu maĭ horcăiţĭ cu atâta poftă; nu maĭ *atîrnaţĭ* să vĕ dea tóte mură 'n gură stăpânirea...“

Maĭ puţin energic, se póte întrebuinţa cu acelaşĭ sens forma reflexivă: m ĕ *atîrn*.

Zilot, Cron., p. 42: „Vodă vĕḑĕnd că nicĭ Hasan-paşa nu póte isprăvi împăcĭuirea cu Pazvantoglŭ, ci merge lucrul tot împerechiat, a socotit—se vede lucrul—maĭ bine să lipsécă de Domnie şi să scape de aceste învăluelĭ şi împerecherĭ, care puteaŭ să-ĭ aducă vre-un reŭ mare, maĭ vîrtos că vedea şi cheltuelile Domnieĭ marĭ şi nu-ĭ maĭ rĕmăsese mijloc de agonisita banilor; că póte de era acésta, tot se maĭ *atîrna* cevaşĭ..“

Ibid. p. 101: „şi fiind-că se însciinţâ şi Turcul de acésta, schimbâ socotéla păciĭ cu Rusia şi începu a se *atîrna*, nădăjduind că Rusia de temerea rĕsboĭuluĭ Franţeĭ nu numaĭ nu va cere dela dînsul Dunărea hotar, ci încă îĭ va maĭ da cevaşĭ şi să închee pacea...“

Când însă nu este o trăgănélă curat morală, ci maĭ mult fisică, atuncĭ nu se întrebuinţéză absolutul *atîrn* saŭ reflexivul m ĕ a t î r n, ci impersonalul *atîrnă*: mĕ *atîrnă*, îl *atîrnă*, unde se sub-înţelege „greutatea“.

A. Pann, Prov. I, 118:

Culcându-se astfel şi dormind ce-va,
A doua ḑi capul grozav îĭ urla;
Îĭ părea maĭ mare decum era 'ntâĭu
Şi 'l trăgea să'l puĭe ĭar pe căpătâĭu;
Îl punea, şi géba, or-cum nu'ĭ trecea,
Îl *atîrna*, par'că locul nu'ĭ plăcea...

In Panegiricul luĭ Ştefan cel Mare, sec. XVIII (Cogăln., Arch. Rom. p. 556), „greutatea“ nu se sub-înţelege, ci se exprimă: „puterea mea slăbesce, amorţesce cu totul, g r e u t a t e a mĕ *atîrnă*...“

Laurian şi Maxim (Gloss. 30) ḑic: „din a r t a n e probabil că vine şi a r t ă n a r e saŭ *atîrnare*, verb care prin flexiunea sa simplă: *atîrn*, şi nu a t î r n e z, pendere, suspendere, denótă o mare vechime“. Tot dînşiĭ intr'un alt loc (Dicţ. I p. 98) identifică pe *atîrn* cu grecul ἀ ρ τ ά ε ι ν, ἀ ρ τ ά ν η „pendre, lacet“. Cihac (II, 476), pe de altă parte, trage pe *atîrn* din maghĭarul á t é r n i „étendre sur, atteindre, aller jusqu'a“. Prima etimologiă e maĭ bună decât cea a doua, căcĭ ea lasă luĭ *atîrn* cel puţin sensul seŭ fundamental de „a fi de sus în jos“, pe când cuvîntul unguresc exprimă o posiţiune orizontală. Orĭ-cum însă, *atîrn* nu e

nicĭ grecesc, nicĭ maghĭar, dar nicĭ cu latinul a t t i n e o (Pontbriant) saŭ cu italianul a t t o r n i a r e (Lex. Bud.) n'are a face, ci este o formaţiune curat românéscă din elemente latine. După cum sinonimul a t ă g â r ţ derivă prin preposiţionalul a- (=ad) din „tăgârţă= traistă pentru merinde", întocmaĭ aşa *atîrn*, prin acelaşĭ *a*-, vine din t î r n ă „coş pentru merinde", traistă saŭ coş carĭ de o potrivă s p î n ḑ u r ă pe spate saŭ pe umĕr, de unde şi transiţiunea sensurilor.

La Anton Pann, Prov. II, 66:

Acum vrênd să 'şĭ spele obĭala la rîŭ,
Ĭa şi putineĭul, îl légă c'un brâŭ,
Îl *atîrnă* 'n u m ĕ r...

saŭ (III, 121):

Se ducea, şi drumul par'că tot mereŭ i se lungĭa,
Ca când cine-va d e s p a t e 'ĭ se *atîrna* şi'l trăgea...

Nicĭ Lexiconul Budan, nicĭ Laurian şi Maxim, nicĭ Cihac, nicĭ d. Pontbriant n'aŭ cunoscut vorba curat ţărănéscă: t î r n ă, deşi ea este destul de respândită în Moldova ca şi în Muntenia.

„T î r n ă se chiamă un fel de coş de forma ovală" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„Pentru ducerea bucatelor în câmp se întrebuinţéză coşurĭ, t î r n e, disagĭ şi copăĭ" (C. Nicolescu, Muscel, c. Vălenĭ).

„La coşuleţul făcut pentru a căra popuşoiĭ ştuleţĭ i se ḑice t î r n ă" (V. Popa, Covurluiŭ, c. Sloboḑia-Conache).

Deja un învĕţător sătesc a dibuit înrudirea luĭ *atîrn* cu t î r n ă în următórea interesantă comunicaţiune:

„T î r n a se maĭ numesce de popor une-orĭ paner şi alte-orĭ coş. Ea este făcută din nuĭele de alun saŭ de răchită. Unele t î r n e sînt făcute din aşchiĭ saŭ şuviţe de lemn de teĭu, împletite de ómenĭ carĭ se ocupă maĭ numaĭ cu asemenea meseriă. Numirea de t î r n ă pare a fi în legătură cu vorba *atîrnă*, de óră-ce tot ce se pune în acest fel de coş stă a t î r n a t, adesea-orĭ numaĭ d'o singură nuĭa încovrigată ca un cerc numită códă. Băeţiĭ dela precupeţĭ pun în t î r n ă mere, pere etc., după aceĭa agaţă t î r n a cu códa de capetele crestate ale cobiliţeĭ şi plécă prin oraş. La culesul prunelor, merelor, nucilor, porumbuluĭ etc. se întrebuinţéză t î r n a, în care se adună şi cu care se cară din grădină a-casă. Fiind uşóră şi cuprinḑênd mult, t î r n a servesce la rădicatul porumbuluĭ de jos în pod saŭ în pătule ḑise şi porumbare..." (D. Basilescu, Prahova, c. Drajina-de-sus).

Atîrn dară s'a născut din t î r n ă. De unde să fie însă acésta din urmă?

Cu perderea normală a luĭ *b* între vocale (hiberna = ĭérnă, cubitus = cot, caballus = cal, sambucus = soc, ĭert = liberto, tăun = tabanus etc.), românul t î r n ă represintă din punct în punct pe latinul t a b e r n a, negreşit nu cu sensul de „cabaret", ci cu acela de „ce qui contient des provisions". Să se observe că sufixul latin compus - e r n a exprimă în cele maĭ multe casurĭ noţiunea de „réceptacle"; ast-fel un vas se numĭa „nassiterna", pesceră — „caverna", lampă — „lucerna" saŭ „laterna", basin — „cisterna", apoĭ romanicul „giberna" — patrontaş; să nu uĭtâm de asemenea pe medio-latinul „zaberna" un sipet saŭ o raclă, ceĭa-ce se ḑicea şi „taberna", bună-óră într'un text: „novo linteolo ea (ossa) involvit, — hospitium venit, in una suarum t a b e r n a r u m collocavit" (Du Cange, ed. Carpent., v. Zaberna). T î r n ă = t a b e r n a, ca şi „merindă=merenda", se pare a fi la Românĭ o moştenire anume din graĭul particular ostăşesc

al legionarilor romanĭ, la carĭ t a b e r n a era cortul în care mâncaŭ, de unde apoĭ petrecerea împreună — „contubernium“, tovarăşĭ — „contubernales“. Pe drum t a b e r n a = t î r n ă înlocuĭa pentru ostaşul roman pe „taberna = cort“. O analogiă logică perfectă ni se presintă în graĭul Căzacilor Zaporojenĭ, la carĭ cuvîntul „kosz“ (=românul „coş“) însemna nu numaĭ t î r n ă, dar şi corturile ostăşescĭ, adecă t a b e r n a; în dialectul ruten modern: „Kiш = 1° Korb, 2° Feldlager“ (Zelechowski, Wtb. I p. 347).

v. *Atăgârţ.*

Atîrnàre (plur. *atîrnărì),* s. f.; l'infin. d'a t î r n pris comme substantif: 1° action de suspendre; 2° dépendance, soumission. In primul sens, ca şi sinonimiĭ a c ă ţ a r e, a n i n a r e, a t ă g ă r ţ a r e, *atîrnare* exprimă maĭ mult acţiunea de a a t î r n a ce-va; în sensul al doilea, el se substantivéză pe deplin, ca şi negativul maĭ întrebuinţat: n e a t î r n a r e „indépendance“.

„Acest om îşĭ lasă tóte lucrurile în *atîrnare*=cet homme laisse toutes ses affaires en suspension“, saŭ „en souffrance“ după cum traduce Pontbriant.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXV: „Ḑicĭ că vreĭ pre fecĭorul cel mare să'l înveţĭ maĭ multe limbĭ şi să'l facĭ logofĕt saŭ advocat. Sciĭ ce o să ésă dintr'asta? Aĭ să'ţĭ osândescĭ copilul la o vecĭnică *atîrnare;* să şadă într'o odae cu pana în mână, unde a să tânjéscă ca o flóre scósă din locul ce 'ĭ priĭa. . .“

v. *Atîrn.*

Atîrnàt,-ă, adj,; le part. passé d'a t î r n pris comme adjectif: 1° suspendu; 2° dépendant. Sinonimica între *atîrnat* = „de sus în jos“ şi a c ă ţ a t — „orizontal saŭ de jos în sus“ e fórte bine nemerită la Alexandri, Boĭerĭ şi ciocoĭ, act. I sc. 9: „ciocoĭu în doĭ perĭ, gĭumătate a c ă ţ a t de protipenda prin măritişul uneĭ mătuşĭ a luĭ c'un boĭer mare, şi gĭumătate *atîrnat* în gĭos de rudele luĭ de starea a doua. . .“

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Lîngă el o mândră salce cu lungĭ ramurĭ *atîrnate*
Işĭ împlântă 'ntr'a luĭ ape cosiţele-ĭ resfirate...“

Acelaşĭ, Scrisórea VI: „sórele sparge noriĭ, plóea stă *atîrnată* în aer făr' a cuteza să caḑă. . .“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „uniĭ purtând pe umerĭ dobitócele ucise, *atîrnate* pe bîrne, alţiĭ ducênd câĭniĭ de zgarde. . .“

Cântec din Moldova:

Sub răchita cea plecată
Preste apă *atîrnată,*
Pre marginea Prutuluĭ
In drépta bechetuluĭ
Şede Manea adormit. . .“
(Caranfil, Valea Prutului 12).

Jipescu, Opincaru p. 116: „ĭe nemerit lucru, hinu mĭeŭ şi dragu neni, a nu socoti sfânt p'ăl dĕ ţine *atîrnate* în casă o sută dĕ icóne şi şapte cruceóĭe! . .“

v. *Atîrn.* — *Atîrnaţĭ.*

Atîrnàţĭ, s. m. pl.; t. topique: nom propre de plusieurs villages en Roumanie. In Dicţionarul topografic al luĭ Frunḑescu sînt înşirate vr'o 15 localităţĭ cu acest nume, în districtele Teleorman, Brăila, Dîmboviţa, Dolj, Buzeŭ, Mehedinţĭ, Ilfov, Ialomiţa, Prahova. Neapĕrat, *Atîrnaţĭ* nu póte fi decât plurarul dela adjectivul a t î r n a t; dar ce să însemneze el ca nume topic? Să fie óre că locuitoriĭ din acele sate a t î r n a ŭ óre-când de o altă localitate, sat saŭ tîrg? Să fie óre că satele aşa numite sînt aşeḑate pe co-

stișul unuĭ dél, ca și când ar fi a t î r n a t e de sus în jos? Să fie óre o poreclă satirică a locuitorilor cu sensul de „leneșĭ“ saŭ „nedomerițĭ“?.. Numaĭ o cercetare amănunțită va puté da un respuns mulțămitor.

v. *Atîrn.* — *Atîrnat.*

Atîrnătòr, -óre, adj.; pendant, suspendu. Cine saŭ ce a t î r n ă. Cuvînt de prisos, de óră-ce nu pré diferă prin sens de a t î r n a t.

v. *Atîrnat.* — *Atîrnătóre.*

Atîrnătóre, s. f.; t. pastor.: endroit où les bergers font sécher leurs habits. „*Atîrnătóre* se chiamă la ciobanĭ locul unde eĭ îșĭ a t î r n ă haĭnele și obĭelele ude să se svînte...“ (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

„Mânzările cĭobaniĭ nu le mîn în strungă după ce le mulg, ci le dă pe hătașurĭ pînă la locul de culcare ce se chĭamă *atîrnătóre* și care este departe de stână maĭ bine de un kilometru. Remân în *atîrnătóre* adecă în locul de culcare ca un cĭas, apoĭ plécă cu mânzările în pornélă, vătaful înainte cântând din fluer saŭ din bucĭum, ĭar ceĭlalțĭ le mîn după urmă pe pólele munteluĭ pînă la strungă...“ (Pr. G. Brebu, Prahova, c. Brebu).

„Z ă v ó d ă saŭ *atîrnătóre*, unde atîrnă cĭobaniĭ obĭelele și cele-lalte haĭne spre a le svînta“ (G. Secărénu, Dîmbovița, c. Runcul).

v. *Atîrn.* — *Zăvódă.*

Atîrnătùră, s. f., quelque chose qui est suspendue, qui traîne. Sinonim cu a t î r n a r e (Dr. Polysu), dar aplicându-se numaĭ în sfera materială și cu un sens mult maĭ substantival. Astfelĭu lingura pe care, ca un fel de amuletă, o atîrnă țeraniĭ de gâtul mânzuluĭ nu este a t î r n a r e, ci *atîrnătură.*

v. *Atîrn.* — *Atîrnare.*

Atlangìc. — v. *Altângic.* — *Atingic.*

Atlàs. — v. *Atlaz.*

Atlàz (plur. *atlazurĭ* și *atlaze*), s. n.; t. de Comm.: satin. O stofă de mătasă fină și lucĭă. La Românĭ cuvîntul nu vine din turcul a t h l a s, ci din grecul bizantin ἀτλάζι, de unde finalul *-z*, nicĭ o dată *s*, în vechile texturĭ.

După un crisov muntenesc din 1572 (Cond. Mss. a Vieroșuluĭ p. 228 b, în Arch. Stat.) pentru o moșiă s'a plătit, pe lîngă banĭ: „un caftan de *atlazu* și un conteș de urșinic încă din zilele răposatuluĭ Basarab voevod cel bătrân...“

In Catastihul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 198 sq.) se menționéză: *atlaz* m u ș c h i, *atlaz* a l b a s t r u, *atlaz* r o ș u, *atlaz* n e g r u...

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. în Arch. Stat.) passim., mentionéză o mulțime de felurĭ de *atlaz* întrebuințate la „odăjdiĭ“ bisericescĭ: „*atlaz* vérde“, „*atlaz* roșu“, „*atlaz* durenghi cu flori mărunte cu vérde, cu roșu, cu albu“, „*atlaz* ghĭulghĭuli cu flori albe și verzi“, „*atlaz* albastru taratli“, „*atlaz* cărmăz“, „*atlaz* nărămzat“, „*atlaz* mohorăt lucru de Veneția“, „*atlaz* albu“, „*atlaz* cemenì“, etc.

Gheorgachi Logofătul, Letop. III p. 315: „Fost'aŭ obiceĭu vechĭu maĭ 'nainte, de zioa Paștilor, la toțĭ boĭeriĭ dela vel-logofăt până la vel-comis, avea dar dela Domn căte un postav mahut și căte un *atlaz* f l o r e n t i n...“

La 1705, la nunta Despeĭ Căzănéscăĭ (Cond. Ms. a Hurezuluĭ No. 1 p. 477, în Arch. Stat.) s'a plătit 12 ½ talerĭ

pentru o „sucnă de *atlaz* galbenă cu sponce de argint poleite“.

La plural se ḑicea de o potrivă *atlaze* și *atlazurĭ*.

Ion Neculce, Letop. II p. 219: „s'aŭ întins câte-va bucăţĭ de *atlazurĭ* şi de tăfţĭ pre îmbe părţile de uliţă pe unde mergea Impăratul...“

Axinti Uricarul, Letop II p. 177: „dăruindu-le caĭ, saŭ postave, *atlaze* şi alte darurĭ...“

In graĭul poporan, ca şi 'n vechile texturĭ, se ḑice *atlaz*, nu *atlas*, rimând tot-d'a-una cu „necaz“.

Balada „Mogoș vornicul“ din Dobrogea:

Ia pe Mogoş vornicul
Calare pe galbenul
Cu zabunaş de *atlaz*,
Mor boĭeriĭ de necaz...
(Burada, Calet. 157)

Doĭna „Tótă lumea“:

Cu scurteĭca de cutnie,
Place multora şi mie,
Cu scurteica de *atlaz*,
Face multora 'n necaz...
(G. D. T., Poes. pop. 314).

O rostire şi maĭ poporană este *aclaz*, grupul consonantic *tl* fiind antipatic foneticeĭ române.

Doĭnă din Moldova:

De ĭubit ea mĕ ĭubesce,
Cu dragoste mĕ 'nvĕlesce
Cu oghĭalul de *aclaz*,
Mor duşmaniĭ de necaz...
(Sevastos, Cânt. moldov. 151).

v. *Taftă*.

Atmişcè, s. f.; t. de Comm.: sorte de fourrure. Cunóscem cuvîntul numaĭ dintr'un act muntenesc din 1620 (A. I. R. I, 1 p. 139): „ĭ-amu datu un cal murgu cu şa turcéscă cu grana şi cu frâu, şi o dulamă cabaniţă cu guler cu vulpi de *atmişcele* roşiu...“ Pare a fi un termen turcesc.

v. [1]·*Turc*.

Atòc, n. pr. pers. m. Intr'un crisov moldovenesc din *1433* (*A. I. R. I*, *1* p. 81) se menţionéză boĭerul „Jurja *Atoc*“. Acest nume pare a fi deminutiv dîntr'un A t. Orĭ-ce derivaţiune ar fi pré ipotetică.

v. *-oc*.

A-tòcma, adv. et adj.; 1° au juste, tout juste, exactement; 2° parfaitement égal. Diferă de t o c m a numaĭ prin prepoziţionalul *a* (= ad). Se întrebuinţéză în vechile texturĭ în loc de î n t o c m a, impreună cu derivatele a t o c m e s c saŭ a t o c m e z, „ajuster, accomoder, organiser“, a t o c m a r e saŭ a t o c m i r e „ajustement, arrangement“, a t o c m a t saŭ a t o c m i t „ajusté, arrangé“. Îşĭ prepune adesea pe d e: d e - *atocma*, fără vre-o schimbare de sens. Se construesce obicĭnuit prin c u.

Miron Costin, Letop. I p. 311, mirându-se de victoria luĭ Mateĭu Basarab asupra Căzacilor luĭ Timuş, raţionéză: „Cine ar puté să créză în socotélă să se înfrângă oaste căzăcéscă cu tabără de oaste cum este oastea Muntenéscă? Nu să defaĭm, ce orĭ pedestraşul, orĭ călăreţul veĭ socoti, şi nu veĭ afla să hie de protiva sineţasuluĭ căzăcesc. Ce veĭ zice: fost'aŭ acolo Sirbĭ, Ungurĭ şi Leşĭ, nu numaĭ Muntenĭ. Aşa este: Leşĭ aŭ fost puţinĭ; ce are hi făcut eĭ numaĭ de are hi fost tocmală în oastea căzăcéscă pre obiceĭul lor? Siĭmeniĭ Sirbĭ saŭ Ungurĭ nu'ĭ aleg den Muntenĭ, nicĭ sânt Siĭmeniĭ Sirbĭ saŭ Ungurĭ *atocma* c u focul Căzacilor...“ =„parfaitenent égaux à l'artillerie des Cosaques“.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar

1683, Na văznesenie canon f. 81 a: „şedzŭ de-adirépta părinteluĭ tău căce eştŭ de-*atocma* şi de-asĭamenĭa şi într'un scaunŭ cu părintele..."

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Oct. 10 f. 60 b: „l'au aruncat în temniţă, ĭară pre svăntulŭ Theofanŭ, păţăndu'lŭ dĭ-*atocma*, l'au trimis în Thesalonic la 'n-chisoare..."

Ibid. Oct. 22 f. 77 a: „părintele nostru şi de-*atocma* cu apostoliĭ Averchie..."

Acelaşĭ, 1673, f. 9 a:

Vĭaţa 'n pâmînt să'm calce *atocma* cu pravul
Şi slava să'm defaĭme precum li'ĭ năravul...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „gâlcĭava lungă *atocma* ĭaste cu boala hronică..."

Ibid. p. 106: „pre din luntru cu var şi cu prav de cărămidă şi sfărmăturĭ de piatră şi de marmore amestecate împlut era; şi tot locul în luntru pre aţă de-*atocma* atocmat era..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 62: „acest Domn Constantin Brăncovanul, săracul, de-apururea se silĭa să supuĭe pre Domniĭ din Moldova să'ĭ fie supt ascultare, adecă ce ar pofti, orĭ de bine orĭ de rău, să nu'ĭ ésă din cuvănt; ce cu greŭ poate să se facă acésta, avănd amăndoĭ aceştĭ Domnĭ ţărĭ osăbite şi stăpănirea lor de *atocma*.."

V. *Aidoma.—Tocma.*

Atocmàre, **Atocmàt**, **Atocmèsc**, **Atocmèz**, **Atocmìre**, **Atocmìt** v. *Atocma.*

Atrăţèl (plur. *atrăţeĭ*), s. m.; t. de Botan.: Cynoglossum off., Cynoglosse. Cihac. (II, 477) maĭ aduce ca poporane formele *arăţel*, *otrăţel* şi *otăţel*, cărora le maĭ dă sensul de „Borago off.", „Anchusa off.", derivând cuvîntul din maghiarul atracél cu acelaşĭ înţeles, ĭar pe acesta din bohemul jitrocel „Plantago major". In Dicţionarul Budan sînt formele: *arăţel* şi *otrăţel*, cu sinonimica: limba-căneluĭ şi boranţă; la Laurian-Maxim: *arăţel*, *otăţel* şi *otrăţel*; la Dr. Polysu: *arăţel* şi *otrăţel.*

v. *Boranţă.*

Atùnce s. **atùncĭ**, adv.; alors, pour lors. Se ḑice maĭ ades *atuncea*, cu amplificativul *-a* (v. [5]·*A*), macedo-românesce *atumcĭa*. Este latinul ad-ţunc saŭ maĭ bine ad-tuncce. Corespondinţa cu italianul adunque, provenţalul adonx, vechĭul frances adunc (Cihac) e dubiósă din causa luĭ $t=d$ şi a luĭ „-que".

Coresi, 1577, ps. XVIII:

Să nu mă învăîncure, *atunce* nevinovatŭ voĭu fi...	Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XCII:

Gata'ĭ scaunul tău de-*atuncĭa*...	Parata sedes tua ex-tunc...

Ca adverb de timp, *atuncĭ* respunde la întrebarea: când?

Act moldovenesc din 1650 (A. I. R. I, 1 p. 79): „când vor goni péşte cu nâvodul sau cu mréja de vre-o trébă, *atunce* să fie cu ştiré tuturor..."

Dosofteĭu, 1673, f. 3 b:

Cînd urgiĭa luĭ cé mare
Va arde fară 'ncetare,
Atunce va fi ferice
De ceĭa ce nu pun price...

Cântec de nuntă:

Când va da lapte din pétra,
Atuncĭ m'oĭu maĭ face fétă...
(Marian, Nunta, p. 713).

Atuncĭ este nu numaĭ adverb de timp, dar şi adverb condiţional, corelativ luĭ d a c ă saŭ d e.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 97 a: „c ă n d ŭ să desparte sufletul nostru de trupŭ, *atunci* moare trupulŭ; aşia şi sufletulŭ d e să va despărţi de Dumnedzău pentru fapte réle, *atunci* va muri cu moartĭa cĭa de véci..."

Dosofteĭu, 1673, f. 27 b:

Că d e nu mĭ-ar putĭa să'mĭ învince,
Atuncĭ aş fi în bună ferice
Ş'*atuncĭ* aş fi curăţât de toate
De greşĭale cĭalĭa ce's de moarte,
Ş'ar fi *atuncĭ* cu bine priĭmite
A rostuluĭ mĭeŭ, Doamne, cuvinte...

Gr. Alexandrescu, „Inima mea e tristă":

D a c a din întâmplare
Veĭ nemeri o floare
Ce pórtă un scump nume, ce'ĭ dic: Nu-mĕ-uĭta,
Atuncĭ, atuncĭ gândesce
De mine că'ţĭ vorbesce...

Ca adverb de timp, *atuncĭ* póte să privéscă la trecut saŭ la viitor, la ce a f o s t *atuncĭ* saŭ la ce v a f i *atuncĭ*, nicĭ o dată însă la presinte, şi ast-fel el se află în oposiţiune cu a c u m.

Moxa, 1620, p. 356: „puseră nume beséreciei Capitol, şi de *atunce* până a c u m noi chemâm besérecile latineşti românéşte capişte..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 198: „maĭ poroncind Domnul (Constantin Mavrocordat) Mitropolituluĭ şi Episcopilor să facă Tipografie fieştecare la Eparhiea luĭ ca să se tipăréscă cărţĭ pi'nţăles, şi aşa s'aŭ apucat de aŭ făcut stampă, şi d e *atuncĭ* şi p ă n' a c u m lucréză acea pomenire în pămîntul Moldoveĭ..."

Zilot, Cron. p. 112:

Cine să latre?
Ceĭ ce împarte
Cu lupiĭ turma
Ş'*atuncĭ* ş'a c u m a...

Asociându'şĭ diferite preposiţiunĭ, *atuncĭ* formézâ locuţiunĭ adverbiale:

p î n ă *atuncĭ* „jusqu'alors";
p e *atuncĭ* „dans ce temps-là";
d e *atuncĭ* „depuis lors";
d e p e *atuncĭ* „depuis ce temps-là".

Act muntenesc din 1683 (A. I. R. 1 p. 62): „ĭ-am pus viile zălog p ă n ă *atuncé* la zi..."

Balada „Toma Alimos":

Ce-aĭ vĕdut, om maĭ vedea,
Ce-am făcut, om judeca,
P î n' *atuncĭa*, mâĭ fărtate,
Dă'ţĭ mânia la o parte
Şi bé icĭ pe jumătate...
(G. D. T., Poes. pop. 583).

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „Pe *atunce*, mitropolitul Antonie întâmplându-se a pribegi în Rusia, Patriarhia, făr' a maĭ aştepta alegerea, numi d'adreptul la scaun pe archiereul grec Nechifor..."

In privinţa locuţiunilor d e *atuncĭ* şi d e p r e *atuncĭ* cată să observâm că ele sînt nu numaĭ adverbiale, dar pot fi şi adjectivale.

Adverbial:

Ion Neculce, Letop. II, p. 213: „aŭ scornit şi el (Dabija-vodă) acest obiceĭu rău de viĭ de pogonul de vie câte un leŭ să dee, care de *atunce* s'aŭ tras multă vreme la mulţĭ Domnĭ..."

Ibid. p. 259: „scotea (Constantin Vv. Cantemir) mulţime de orănduele pe ţară, şi pe mazilĭ dăjdĭ grele, şi pe breslaşĭ greutate de s'aŭ stins d e *atunce*, că era breslaşĭ mulţĭ în ţară..."

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III, p. 250): „acel sat Mihălčul l'au fost cumpărat Gavril Moţocel moşul vistiĭarnicului Pelin şi al de Gherman dela Ilé vamăşul, şi zapis č'aŭ fost d e p r e *atuncé* au perit..."

Dosofteĭu, 1673, f. 35 b:

Că ți'ĭ, Doamne, mila d e p r e - *atunce*
Aședzată spre toț cu gînd dulce...

Dar d e *atuncĭ* funcționéză de tot adjectival, de exemplu, în cuvîntul St-luĭ Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St. Nic. din Brașov p. 515): „ce multâ depârtare vâzŭ de cătrâ acei pâstori ce-au fostŭ *atunće* de ceşté ce săntŭ a c u m, nicĭ săntŭ aceşté d e a c u m ŭ ca ceĭa d e *atunce*...", unde „ceĭa d e *atunce*" însemnéză „les hommes d'alors", nu „depuis lors". De asemenea se póte ḑice: „ceĭ d e p e *atuncĭ*" = „les hommes de ce temps-là", nu „depuis ce temps-là".

T o t *atuncĭ* se traduce prin „en même temps, à la fois", saŭ maĭ bine „alors même".

Nic. Costin, Letop. II, p. 101: „Așijderea t o t *atuncea* și dela Crâm s'aŭ sculat Devlet Ghereĭ Han..."

In loc de t o t *atuncĭ* se póte întrebuința maĭ energic adverbul compus a t u n c e ș ĭ.

Un idiotism fórte interesant este: „*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*", prin care poporul exprimă o hotărîre nestrămutată fatalistă de a nu se supune chïar uneĭ forțe majore.

Doĭnă din Ardél:

Spune, bade, maĭcă-ta
Că noĭ *atuncĭ* ne-om lăsa
Când ea va sci numĕra
Penele de pe doĭ cucĭ,
Iarba de pe noĕ luncĭ,
Póte-*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p 182).

Doĭnă din Bucovina:

Dór *atuncĭ* m'oĭu lecui,
Tocm'*atuncĭ* m'oĭu doftori,
Când mĭ-i-aduce gheţişóră
'n meḑ de vară;
Dór *atuncĭ*
Și n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Marian, Buc. II, 154)

Balada „Sórele și luna":

Und' s'a auḑit
Și s'a pomenit
Să ĭea sor pe frate
Și frate pe sor?
De mi-ĭ arăta,
Atuncĭ te-oĭu lua,
Atuncĭ, n i c ĭ *atuncĭ*!..
(G. D. T., Poes. pop. 411).

Cântecul „Fétă de birăŭ":

Bico, te-oĭu lua
Eŭ când oĭu vedea
Lupul cu cimpoĭ
Cĭoban după oĭ,
Atuncĭ, n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Ibid. 383).

urmând așa înainte ca refren. Noĭ credem însă că în acest cântec, ca și în balada de maĭ sus, d. G. D. Teodorescu a supres din considerațiunĭ metrice pe „și", căcĭ poporul nu ḑice: „*atuncĭ* n i c ĭ *atuncĭ*", ci tot-d'a-una: „*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*".

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 183): „remânere-aș păgubaș de dînsul să remân, și să'l vĕd când mĭ-oĭu vedé céfa, *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*, că tare mi'ĭ negru înaintea ochilor..."

Alexandri, Gură-cască: „Dee Dumneḑeŭ ca să ĭes mincinos, însă pînă *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ* nime nu mĭ-a scóte din minte că orizonul politic e posomorît..."

Vrancea, Sultănica p. 177:

„— Când veĭ lăsa foculuĭ vĭața de haĭducie, viață de aḑĭ pînă mâĭne?

„— Când étaganele ruginite dela căpătâĭul tateĭ s'or schimba din văzduh în étagane de aur; când din busuĭocul de pe mormîntul luĭ vor resări dafinĭ și naramzĭ; când codriĭ or înfrunḑi érna ca și vara, vara ca și érna; *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*!.."

O particularitate curat fonetică:

In Legenda S-teĭ Vinerĭ, circa 1580

(Cuv. d. bătr. II, 147 sq.), alăturĭ cu *atuncĭ* ne întimpină: *atuînci* (ѧтȣ҆ꙟчи), *atoînce* (ѧтѡ҆ꙟче), *atoînci* (ѧтѡ҆ꙟчи), forme grafice dovedind că *n* se rostĭa ca o vocală nasală, din causa căriĭa pe de o parte vocala labială ce'ĭ precede şovăia între *u* şi *o*, ĭar pe de alta putea să se vocaliseze de tot elementul nasal, ca în fragmentul argeşén din 1626 (ibid. p. 243): *atoce* (ѧтѡче).

v. *Acum.* — *Atunceşĭ.* — *Când.*

Atùncea
Atùncĭ } v. *Atuncĭ.*
Atùncĭa

Atùnceşĭ, adv., en même temps, à la fois, alors même. Adverb compus din a t u n c e şi din intensivul ş i (=lat. sic), ca şi 'n „acelaşĭ", „acoloşĭ", „acumaşĭ" etc. E maĭ energic decât locuţiunea sinonimică t o t   a t u n c e.

Ureche, Letop. I. p. 148: „Şi curănd *atunceşĭ* tămplăndu-se moartea luĭ Craĭu Jicmond, n'aŭ plinit făgăduinţa..."

Ibid. p. 159: „A t u n c e semn mare s'aŭ arătat pe cer şi aŭ stătut multă vreme, şi *atunceşĭ* aŭ trecut Leşiĭ Nistrul..."

Ibid. p. 191: „[Ion Vodă] *atunceşĭ* în ziua de Paştĭ aŭ tăiat pre Ionaşco Zbierea, şi multe cazne făcea..."

Moxa, 1620, p. 367: „pre bietulŭ Pavlinŭ i tăe capul *atunceşi*, ĭară pre înpărătésa o goni..."

Acelaşĭ, p. 374: „déca stătu Foca înpăratŭ şi dobăndi scaunul şi stégulŭ, *atunceşi* treméseră de prinseră pre Mavrichie..."

Pravila Moldov. 1646, f. 33: „căndu să va fura nescui ceva, să strige cu glas mare şi să facă gălčavă să să cutremure toţŭ, *atunceşŭ* într'acelŭ časŭ căndŭ vor fura..."

v. *Atunce.* — *-şĭ.*

-àţ, suffixe formant certains substantifs tirés des participes en - a t. Sufixul *-aţ* în f î n a ţ, g ă i n a ţ, v i n a ţ, c ă r n a ţ, n'are a face cu latinul - a c e u s, de unde 'l trag Diez, Cihac şi alţiĭ (cfr. Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). Deja Lexiconul Budan a înţeles fórte bine că acest *-aţ* vine din lat. - a t u s, probabilmente printr'o formă adjectivală intermediară - à t e u s. Astfel f î n *aţ* „prairie" nu este „fenaceum", ci „fenateum" dela „fenatum=fenum secatum et siccatum" (Du Cange, v. Fenare); g ă i n *aţ* „fiente de poules" nu este „gallinaceum", ci „gallinateum" dela un verb „gallinare", „a găină", de unde şi medio-latinul „gallinatus=pullus gallinaceus"; v i n *aţ* „produit de la vigne", nu este „vinaceum", ci „vinateum" dela latinul rustic „vinata =vinea". Cât privesce pe c ă r n *aţ*, forma primitivă c ă r n a t = c a r n a t u m circuléză în graĭu pînă astăḑĭ, avênd ca plural c ă r n a ţ ĭ, după analogia căruĭa s'a format apoĭ singularul c ă r n a ţ dându-i-se ca plural c ă r n a ţ u r ĭ. Dacă c ă r n *aţ* ar fi vechiŭ în limbă, el ar avé un plural „cărnaţe", după cum este: „fînaţ—fînaţe", „găinaţ—găinaţe", „vinaţ—vinaţe".

v. ²*-at.* — *-uţ.* — *-eţ.*

A-ţàmpura (d'). — v. *Ţampură.*

Aţapòc. — v. *Oţapoc.*

Aţă (plur. *aţe*), s. f.; „fil, filet, filament, fibre, ligne" (Cihac). In graĭu, şi la plural se rostesce *aţă*. Latinul a c i a, cu aceĭaşĭ transiţiune fonetică *ci* = *ţ* ca în „facies = faţă" saŭ „glacies=ghiaţă". Italienesce a c c i a. Sinonim cu f i r, une-orĭ chiar cu s f ó r ă, dar cu acea deosebire că sensul fundamental al *aţeĭ* este de a servi la cusut, de unde legătura 'ĭ cu a c, deja

la vechiĭ Romanĭ: „acus aciasque“ (Titinius ap. Nonium).

Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat romănesce: „De unde aŭ luat Adam şi Eva a c şi *aţă* de aŭ cusut frundele de smochin?...“

Balada „Corbea“:

Năpârcĭ ca undrelele
S'aŭ făcut ca grindile,
Iar şerpiĭ ca *aţele*
Acum sînt ca buţile...
(G. D. T., Poes. pop. 533).

De aĭmintrea, la orĭ-ce tort resucit se póte dice *aţă*, bună-óră: „légă cu *aţa* córnele bouluĭ, a mĕsura locul cu *aţa*, adecă cu funea“ (L. M.).

Ureche, Letop. I p. 175: „(boĭeriĭ) aŭ tăiat *aţele* cortuluĭ asupra luĭ Stefan-vodă, şi acolo cu multe rane pătrunzăndu'l l'aŭ omorît...“

La ţeranĭ se chiamă *aţe* legăturile dela opincĭ.

„Locuitoriĭ dela munte pórtă opincĭ, adesea şi femeile. Opincile se légă de picĭor cu nesce *aţă* făcute de pĕr din códă saŭ comă de cal negru saŭ pĕr de capră négră, pe care resucindu'l ţeraniĭ îl împletesc şi acestea se chĭamă *aţă* negre la opincĭ. Pĕrul negru este privit în părţile despre munte ca cel maĭ frumos şi la femeĭ...“ (I. Solescu, Sucéva, c. Lămăşenĭ).

„La cĭobanĭ *aţa* cu care 'şĭ légă opincile se dice tărsănă“ (I. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Balada „Ion“:

Mĕ děduĭ din dél în luncă
Să'mĭ leg *aţa* la opincă,
Să'mĭ taĭu şi de o măcĭucă...
(Reteganu, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 128).

Doĭnă din Ardél:

Nu mĕ călca pe picĭor,
Că eŭ sciŭ de ce ţi-ĭ dor;
Nu mĕ călca pe obĭele,
Că eŭ sciŭ de ce ţi-ĭ jele;
Nu mĕ călca pe opincĭ,
Că eŭ sciŭ ce vreĭ să dicĭ;
Şi nu mĕ călca pe *aţă*,
Ca eŭ te cunosc pe faţă,
Pe ochĭ şi pe buzişóre,
La inimă ce te dóre...
(Tribuna din Sibiŭ, 1886 p. 177).

Aţa mămăligeĭ:

„La mâncare mămăliga saŭ măliguţa se taiă cu o *aţă* de cânepă“ (I. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

De aci vine în „Hora vinuluĭ“:

Băgaĭ mâna 'n punga chingeĭ,
Găsiĭ *aţa* mămăligeĭ;
Băgaĭ mâna 'n buzunare,
Găsiĭ cremene ş'amnare...
(G. D. T., Poes. pop. 333).

„*Aţa* cuţituluĭ = firul de oţel care se desface de pe ascuţitul cuţituluĭ prin continua ascuţire“ (L. M.).

In maĭ multe obiceĭurĭ poporane *aţa* jócă un rol important; de exemplu:

„Pentru frigurĭ se descântă şi se face 9 nodurĭ pe o *aţă*, pe care bolnavul o pórtă apoĭ la gât“ (Al. Stoenescu, Ialomiţa, c. Perieţiĭ).

„Femeĭa care vrea să nu se atingă lupul de vitele sale, légă un ac cu *aţă* de mănuşa doniţeĭ şi 'l pórtă atîrnat în doniţă cât vrea...“ (Ţara-nouă 1887 p. 192).

„Uniĭ dic că Vârcolaciĭ se sue la lună saŭ la sóre pe *aţa* ce s'a sucit intr'o di de Duminică, ĭar alţiĭ cred că pe *aţa* ce se tórce nóptea la lună“ (G. Siretènu, Botoşanĭ, c. Rănghilescĭ).

„Când cine-va are judecată cu altul, îşĭ face o *aţă* de cânepă de vară şi, după ce a descântat'o, se 'ncinge cu ea peste mijloc, la genunche, la gleznele picĭórelor, la mânĭ, la cóte şi la gât, acésta spre a se puté uĭmi judecătoriĭ de a'l pedepsi şi a se pune lucrul la uĭtare...“ (pr. I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

v. *Bobotéză*.

In proverbĭ:

A sburat puĭul cu *aţa*
Tocmaĭ când era dulcéţa...

cu varianta:

A sburat puĭul cu t e ĭ u l
Tocmaĭ când era temeĭul...
(Tocilescu, Rev. I p. 233).

Despre un om flămânḑit: „Nicĭ *aţă* n'am tras prin gură de a-séră pîn'acum" (Pann, Prov: I, 22).

Despre îmbrăcăminte sărăcăcĭósă saŭ jerpelită: „Din călcâe pîn' la cap, haĭna luĭ maĭ mult *aţă* decât faţă" (ibid. I, 133).

Maĭ mult *aţă* decât faţă se vedea în al eĭ port,
De cânepă, in şi lână şi de tot felul de tort...
(Ibid. I, 137).

Despre năcazurile vieţeĭ: „Trăesce viaţă cârpită cu *aţă*" (ib. I, 155); saŭ:

Noroc şi vĭaţă
Legată cu *aţă*...
(Baĭcan, Vorbe bune, p. 9).

La Româniĭ de peste Carpaţĭ: „el e cu şerpar de *aţă*=sărac" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„A se ţiné într'un fir de *aţă* saŭ într'o *aţă*", o locuţiune proverbială despre ceĭa ce abĭa se ţine.

Necăjita luĭ viaţă
Se ţine 'ntr'un fir de *aţă*...
(Pann, I, 132).

Dar a omuluĭ viaţă, după cum singur spuneaĭ,
Se ţine 'ntr'un fir de *aţă*, şi se rupe gând când n'aĭ...
(Ibid., II, 89).

Vrancea, Sultănica p. 36: „vĭaţa ce abĭa se maĭ ţine într'o *aţă*..."

Ion Crén̆gă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 24): „un cĭofligar de-al de tine, dar acela era o lécă maĭ chipos şi altfel îmbrăcat:

Cu antereŭ de canavaţă
Ce se ţine numa 'n *aţă*,
Şi cu nădragĭ de Anglie
Petece pe eĭ o mie...

Un fir de *aţă* însemnéză în genere ce-va fórte mic saŭ fórte puţin.

A. Pann, Prov. III, 96:

Nu sta să ne daĭ povaţă,
Că nicĭ cât un fir de *aţă*
Nu'ţĭ dăm prin gură să tragĭ...

Acelaşĭ, II, 11:

Când va fi 'mpĕrat, să scie şi închisórea cum e,
Ĭar nu pentr'un fir de *aţă* or d'alt ce-va vinovat,
Să'l ţie pe tótă vĭaţa în puşcăriă băgat...

Idiotismul: din fir pînă 'n *aţă*=cu tóte amănuntele orĭ-cât de micĭ.

Pann, II, 96:

In scurt, nu ajunge omuluĭ viaţă
Ca să'ĭ spuĭe tóte d i n f i r p î n ă 'n *aţă*...

Acelaşĭ, II, 142:

Şi ĭ1 povestiră din fir pînă 'n *aţă*
Pentru ce veniră eĭ de diminéţă...

Vrancea, Sultănica p. 141: „mestecă pesmeţĭ de Braşov, urmărindu'şĭ fiecare gândurile şi planurile, carĭ ar fi putut isbuti, d i n f i r p î n ă 'n *aţă*, fără cutare greşélă, cutare lăcomiă..."

v. *A-fir-a-pĕr.*

In graĭul vechiŭ: „pînă într'un cap de *aţă*, pînă la un cap de *aţă* = fără a lăsa nemic".

Nic. Costin, Letop. II p. 56: „aŭ încărcat şi bucate şi vinul şi grâul p ă n ă î n t r ' u n c a p d e *aţă*, de aŭ lăsat numaĭ pétră sécă..."

Ion Neculce, ibid. p. 210: „ĭ-aŭ plătit lucrurile toate acele dela senatorĭ ce'ĭ luasă p ă n ă l a u n c a p d e *aţă*..."

Acelaşĭ p. 229: „măncat'aŭ tot, şi

păne şi dobitoc, şi aŭ jăcuit tot până la un cap de *aţă...*"

Cu acelaşĭ sens se dicea altă dată: „pînă la un cap de a c".

v. 1. *Ac* (p. 111).

E fórte interesantă locuţiunea poporană: trage *aţa* la...", prin care se exprimă o forţă maĭoră, o necesitate fatală.

A. Pann, Prov. I, 57:

Pe semne pĕcatul şi *aţa* îĭ trage
Amîndoĭ viaţa în nevoĭ să'şĭ bage...

Basmul „Şérpele moşuluĭ" (D. Stancescu, Basme p. 50): „... n'aveaŭ copiĭ, ném. Se tot gândĭaŭ eĭ să ĭea vr'unu de suflet, dar nu'ĭ pré trăgea *aţa*, că de! alta e copilul teŭ ş'alta e ăl de suflet..."

Basmul „Poveste ţerănéscă" (Ispirescu, Legende p. 260): „era să uĭt a vĕ spune că în curtea Smeóĭceĭ era de jur împrejur parĭ înfipţĭ în pămînt, şi în fie-care par câte un cap de om din ceĭ ce îĭ trăgea *aţa* la mórte şi'ĭ împingeaŭ pĕcatele să'ĭ calce hotarele..."

Basmul „Ceĭ treĭ fraţĭ" (ibid. p. 280): „Gazda se sili în tóte chipurile să'l oprésca dela acéstă otărîre a sa. Fu peste putinţă. Îl trăgea *aţa* la rele..."

Scapin de Molière, trad. de C. Rasti (1836 p. 76): „Când este să'ĭ vie omuluĭ la cap, par'că 'l trage *aţa*..."

Ghicitórea despre „Pepenele":

Aţe 'ntinse,
Gheme strînse.
(Ispirescu, Ghicitorĭ p. 25).

„Ca pe *aţă* = drept, fără cotitură".

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 105): „pre malurile gârleĭ, tot félĭul de pomăt roditorĭu şi tot copacĭul frunzos şi umbros, dĭ-a-rândul, ca cum pre *aţă* dĭ-a-dreptul, şi unul de altul dĭ-a-departe ca cum cu pirghélul ar fi fost puşĭ, frumos odrăsliĭa..."

De aci *aţă* se întrebuinţéză adverbial, fără nicĭ o preposiţiune, cu sensul de „en ligne droite".

Basmul „Tămâia draculuĭ" (Reteganu, Poveştĭ ardeleneşcĭ, II, p. 65): „Şi merge dracul cel maĭ isteţ *aţă* la mănăstirea sfîntuluĭ părinte, ş'acolo se dă peste cap şi se face o fată frumósă..."

Basmul „Arvinte" (ibid. V p. 83): „buna mea muĭere prinde a plânge şi merge *aţă* la curte..."

In fine, ca termen topic, *aţe* se dicea la pĕraĭe micĭ, „un fil d'eau".

Crisov moldovenesc dela Alexandru-vodă din 1630 (Doc. Rom. II No. 1 p. 1, 3, în Arch. Stat.): „părăul Bicazuluĭ în sus până în gura Jidanuluĭ, de ci Jidanul în sus până în gura Bistriĭ, şi ĭară Bicazul în sus până în obărşiile *Aţilor*, şi toate *Aţăle*, şi de acolo până la muntele lungu..." Apoĭ în crisovul dela Moĭse Movilă din 1631 se repetă: „pînă la obărşiĭale *Aţelor* şi *Aţele* toate..."

v. *Bumbăcel. — Fir. — Sfóră. — Nojiţă. — Tărsînă...*

2. **Aţă**, adv.; directement, tout droit. — v. 1. *Aţă*.

3. **Aţă**, s. f.; fil d'eau. — v. 1. *Aţă*.

Aţegàn, s. m.; t. de Météor. popul.: vent du nord-est, bise. Aprópe sinonim cu crivăţ. Termen propriŭ Românilor de peste Olt pînă 'n Banat, fie sub forma *aţegan*, fie aspirat: hăţăgan.

„Hăţăganul = vîntul dela nord" (M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Vîntul mare = cel dela apus; *aţegan* = cel dela resărit" (pr. R. Popescu, Mehedinţ, c. Isverna).

Este învederat că *aţegan* însemnéză „vînt care vine din H a ţ e g“, adecă din partea Transilvanieĭ spre nord-resărit de Oltenia şi de Banat, ér numele topic H a ţ e g , la rîndul seŭ, este un cuvînt întrebuinţat pînă astădĭ în munţiĭ Ţereĭ-Românescĭ cu sens de „pădurice“ :

„Cuvinte pentru locurĭ acoperite de arborĭ selbatecĭ: codru, pădure, h a ţ e g , redîu, zăvoĭu. H à ţ e g vrea să dică pădure măruntă, tînără, tufiş, lăstar des“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Prin urmare, h à ţ e g diferă numaĭ prin sufix de h ă ţ ì ş „buisson, taillis“, despre a cărora derivaţiune din tulpina h a ţ a se vedé la locul seŭ.

v. *Crivĕţ.* — *Haţeg.* — *Hăţiş.*

Aţegànă. — v. *Hăţăgană.*

[1]·**Aţică,** s. f.; fil fin. Deminutiv din a ţ ă şi sinonim cu a ţ i ş ó r ă.

v. *Aţişóră.* — *Tiriplic.*
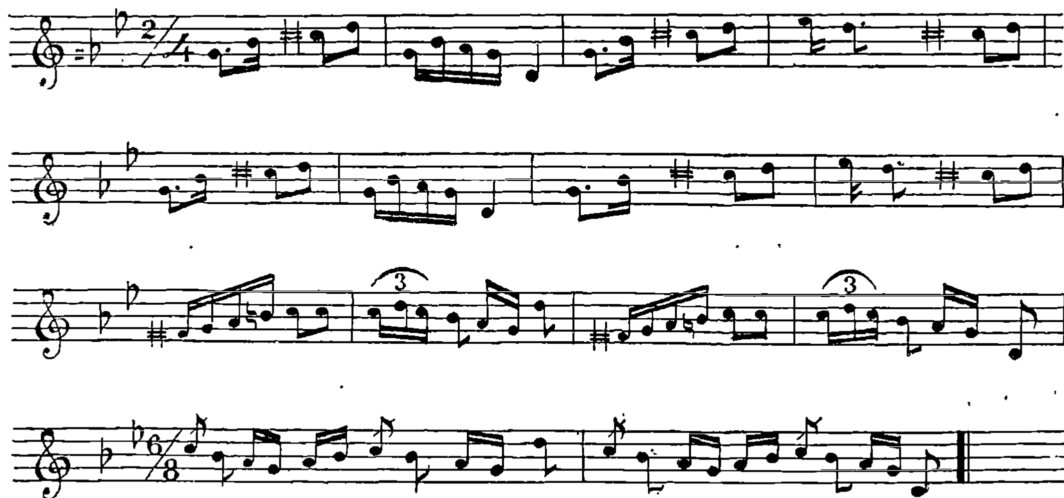
[2]· **Aţică,** s. f.; t. de Comm.: sorte de toile. Un fel de pândă subţire, făcută numaĭ din *a ţ ă* ca urdélă şi ca bătătură.

v. [1]·*Aţică.*

[3]·**Aţică,** s. f.; t. de Choréogr. popul.: une sorte de danse villageoise. Acest joc ţerănesc e propriŭ judeţelor Prahova şi Buzeŭ. Noĭ îl cunóscem din satele Cislăŭ, Pătârlagĭ, Mărunţiş, Benga, Brebu, Mălăescĭ, Proviţa, Pietrósa, Nehoĭu, Viperescĭ, Cândescĭ, Gherghiţa, Udrescĭ, etc.

Jipescu, Opincaru, p. 51, înşirând danţurile ţerănescĭ: „ca-la-Bréda, doĭ-dĕ-mână, sultănica, *aţica,* ardilinésca...“

„*Aţica* se jócă în chipul următor: Flăcăul ĭea de mână o fétă, se opresc faţă 'n faţă, fac treĭ mişcărĭ din mânĭ: una la drépta, una la stânga şi alta ĭar la drépta, apoĭ pornesc înainte făcênd treĭ paşĭ spre drépta, se întorc la locul de unde aŭ plecat, fac alţĭ treĭ paşĭ spre stânga, se întorc ĭarăşĭ etc. Părechĭ pot fi una saŭ maĭ multe. Când jócă numaĭ flăcăĭ, maĭ rar, atuncĭ eĭ se prind de mâĭnĭ saŭ şi cu mâĭnile pe umerĭ, orĭ-cât de mulţĭ, ca şi la Sîrba saŭ Brâul, făcênd apoĭ aceleaşĭ mişcărĭ. Săteniĭ ţin fórte mult la *Aţica*“. Acéstă notiţă o datorim d-luĭ prosor B. Iorgulescu din Buzeŭ, împreună cu notaţiunea de maĭ jos după jocul lăutarilor, carĭ cântă întocmaĭ aşa, cu lipsa de patru tacte în partea III:

Ca termen choreografic, *Aţica* să fie óre un deminutiv din a ţ ă? Ar fi a-nevoe a găsi vre-o analogiă între o a ţ ă şi între mişcările acestuĭ joc. Să fie óre un nume personal, bună-óră ca la danţul „Sultănica“? E maĭ probabil; însă ce fel de nume? La Serbĭ A ţ a e deminutiv din „Alexie“ (Karadžić, v. Аца), de unde ar fi A ţ i c ă, ca „Costică“ din „Costa“, „Petrică“ din „Petru“ etc., saŭ ca la femeĭ „Miţică“ din „Miţă“. Orĭ-cum, ar remâné totuşĭ a se cerceta originea logică a acesteĭ denumirĭ.

v. *Brâul. — Sultănică.*

Aţigàn. — v. *Ţigan.*

[1]**Aţin** (*aţinut*, *aţinere*), vb.; guetter, être aux aguets. Din latinul a t t i n e o cu sensul de a ţiné strîns saŭ de aprópe, ca la Plaut: „ante oculos a t t i n e s = *aţiĭ* de 'naintea ochilor“. Locuţiunea tipică, din care derivă cele-lalte accepţiunĭ, este: *aţin* c a l e a cuĭ-va, de unde apoĭ reflexiv: m ĕ *aţin* î n c a l e. In balada „Miul Cobiul“ se întrebuinţéză chiar „ţ i n calea“ ca sinonim cu „m ĕ *aţin*“:

Şi p'aicĭ s'*aţin*,
Calea că mi'ţĭ ţ i n
Patru-ḑecĭ şi cincĭ,
Cincĭ-ḑecĭ fără cincĭ
De voĭnicĭ levinţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 49?).

Doĭnă din Moldova:

Calea măndreĭ *aţinuĭ*
O florică de 'ĭ ceruĭ:
Ceruĭ flórea sînuluĭ,
Ea 'mĭ dă flórea crinuluĭ;
Ceruĭ flórea din guriţă,
Ea 'mĭ dă flórea garofiţă...
(Alex., Poes. pop. [2], 237).

Alta:

Aş veni şi n'am cu cine,
Duşmanul c a l e a 'mĭ *aţine*,
Şi 'ntre noĭ un dél ş'o vale
Strică dragostile tale...
(Conv. lit. 1886 p. 619).

Alexandri, „Surugiul“:

Iar când un duşman c a l e a 'mĭ *aţine*,
Îĭ desmĭerd faţa cu şfichĭu de foc...

Acelaşĭ, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. I sc. 10: „Domnule Radu, trezesce-te că vine duşmanul... să'ĭ *aţinem* c a l e a...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 129: „Tu, om să sfărîmĭ petrele 'n palmă, în loc să te-apucĭ de-o trébă, *aţiĭ* c a l e a celeĭ fete şi 'ţĭ prăpădescĭ ḑiua pe flécurĭ...“

In loc de „*aţin* calea“ se ḑice maĭ puţin energic: m ĕ *aţin* la drumurĭ, la poticĭ; saŭ numaĭ: m ĕ *aţin*.

Alexandri, „Concertul în luncă“:

Frăţiorĭ şi romaniţe, care se *aţin* la drumurĭ,
Clopoţeĭ şi măzerele îmbĕtate de parfumurĭ...

Doĭna „Ĭubirile“:

Ĭubirile care 's marĭ
Staŭ la drumurĭ ca tâlharĭ,
Ĭubirile care 's micĭ
Se *aţin* pe la poticĭ...
(Alex., Poes. pop. [2], 304).

Balada „Mihu Copilul“:

Dar ce mĕ apasă
Şi 'n drum nu mĕ lasă,
Că s'*aţin* pe-aicĭ
Patru-ḑecĭ şi cincĭ
Cincĭ-ḑecĭ fără cincĭ
De haĭducĭ levinţĭ...

„*Aţin*'te! unul din strigătele vînătorescĭ“ (pr. P. Dobrea, Prahova, c. Dîrmănescĭ).

„Termenĭ vînătorescĭ: se duce la pândă, se *aţine*, face pătul...“ (Gr. Bantaş, Iaşĭ, c. Stânca).

I. Créngă, Danilă Prepeleac (Conv. lit. 1876 p. 457): „Acela'ĭ copilul meŭ cel maĭ mic. *Aţine*-te! Şi când l'oĭu trezi din somn, să te ĭeĭ după el...“

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act. II sc. 4: „*Aţineţi*-vĕ, fraţilor, că acu 'ĭ

greul! Sobieţki însuşĭ o rădicat stégul crăesc..."

Figurat, se póte ḑice: mĕ *aţin* la folóse, la căştig, la petrecerĭ etc.

Jipescu, Opincaru p. 103: „Streinu va 'ntâĭ să hiĭe 'mpămîntenit cu ḑisa aleşilor ţări, şi pĕ urmă să s'*aţiĭe* la drepturĭ..."

v. *Ţin.*

[2]·**Aţin** (*aţinat, aţinare*), vb.; suspendre, attacher. Diferă numaĭ prin prepoziţionalul *a* (=ad) de „î n ţ i n=aliquid leviter adfigo, etwas dicht anfüngen", pe care Lexiconul Budan îl trage din latinul i n—t e n e o, de unde însă el nu póte veni, căcĭ ar da în flexiune pe „înţinut, înţinere", ĭar nu pe „înţinat, înţinare". *Aţin*, ca şi sinonimul î n ţ i n, derivă din prototipurĭ ad-t e n a r e, in-t e n a r e, dela latinul t e n u s „corde, cordage", de unde şi medio-latinul t e n a „vittarum extremitas d e p e n d e n s" (Du Cange), însemnând, prin urmare, a anina ce-va de o cordeluţă saŭ sforicică. Sava Barcianu aduce numaĭ participiul trecut *aţinat* „hängend", pe care 'l găsim şi 'n doĭna din Ardél:

Trandafir verde-*aţinat*,
A-sară te-am aşteptat
Tot cu foc şi cu lumină
Şi cu dor dela inimă...

(R. Simu, c. Orlat).

Laurian şi Maxim (Gloss. 31) aŭ confundat pe *aţin* cu h ă ţ î n „secouer".

v. *Inţin.*

Aţinàre | **Aţinàt** } v. [2].*Aţin.*

Aţinère, s. f.; l'infin. d'a ţ i n pris comme substantif: 1° action d'être aux aguets; 2° vigilance, persistance. In prima accepţiune, reproduce sensul fundamental al verbuluĭ: *aţinerea* druluĭ; accepţiunea a doua, fórte nemerită, ne întimpină la Nic. Costin, Letop. II p. 107: „noĭ, cineşĭ din partea sa, cu sfântă *aţinere* făgăduim..."

v. [1].*Aţin.*

Aţintèsc (*aţintit, aţintire*), vb.; fixer, pointer, viser. Sinonim cu ţ i n t e s c, din care derivă prin prepoziţionalul *a* (=ad).

Basmul „Ceĭ treĭ fraţĭ" (Ispirescu, Legende p. 283): „Apoĭ ochiĭ tuturor se *aţintiră* la măiastra, şi mărturisiră că aşa frumuseţe de muĭere nicĭ c'aŭ maĭ vĕḑut..."

Jipescu, Opincaru p. 92: „Şĕḑênd lungit, într'un rĕsărit dĕ sóre, pĕ iarba munteluĭ Gămăliea—maĭ ĭera treĭ ḑile, pare-mi-sĕ, pîn' la sân-Pĭetru — auḑiĭ bucĭumu păstoresc. Sunetu luĭ mĭ-*aţintiră* şi urechĭa şi inima..."

v. *Aţintez.—Aţintit.—Ţintă.—Ţintesc.*

Aţintèz (*aţintat, aţintare*), vb.; fixer, pointer, viser. O variantă a luĭ a ţ i n t e s c.

Gr. Alexandrescu, „La Drăgăşanĭ":

Şi ochi'mĭ s'*aţintară* pe semnul mântuinţeĭ
Ce singur se înalţă în locul de suspin...

Acelaşĭ, „Barca":

Din rătăcita'mĭ barcă, ce-o las la întamplare,
Ochiĭ meĭ cătră cerurĭ uĭmit îĭ *aţintez*...

I. Văcărescu, p. 105:

Ochilor, *aţintaţĭ*
In cer icóna sfîntă!..

v. *Aţintesc.—Aţintat.*

Aţintàre.—v. *Aţintez.*

Aţintàt, -ă, adj.; le part. passé d-a ţ i n t e z pris comme adjectif: fixé. Indreptat spre o ţ i n t ă.

Balada „Pintea vitézul“:

Din mine puteţĭ afla
Că mórtea mea că va sta
Din treĭ fire de grâŭ sfînt,
Dintr'un plumb micuţ d'argint
Bine 'n armă îndesat
Şi la peptu'mĭ *aţintat*...
(Reteganu, Trandafirĭ, p. 81).

v. *Aţintez.*—*Aţintit.*

Aţintire. — v. *Aţintesc.*

Aţintit, -ă, adj.; le part. passé d'a ţ i n t e s c pris comme adjectif: fixé. O variantă a luĭ a ţ i n t a t.

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 14: „Junele, a căruĭ atenţiune era *aţintită* la cea maĭ mică mişcare ce se petrecea, audi şi el acest sgomot...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 7: „Şi eŭ am vĕdut cârdurile de dropiĭ, cutrierând, cu pas mĕsurat şi cu capul *aţintit* la pază, acele şesurĭ fără margine...“

I. Slavicĭ, Novele p. 182: „O clipită privirea luĭ remase *aţintită* asupra Ileneĭ...“

v. *Aţintesc.*—*Aţintat.*

Aţipèsc (*aţipit*, *aţipire*), vb.; s'assoupir. Sinonim cu a d o r m şi m o ţ ă e s c, dar exprimênd o fasă intermediară: când cine-va *aţipesce*, nu maĭ m o ţ ă e s c e, dar póte să *aţipêscă* fără a fi încă a d o r m i t. Este un început de a d o r m i r e, caracterisat maĭ ales prin nemişcare, şi un sfîrşit de m o ţ ă i r e, în care omul se maĭ légĕnă saŭ dă din cap. Cihac (II, 3) trage pe *aţipesc* din slavicul s ŭ p a t i, z a s y p a t i, z a s i p i t i „dormir, s'endormir“; o etimologiă în care sensurile se 'mpacă, însă numaĭ sensurile. Sub raportul fonetic, slavicul z a s i p i- e peste putinţă să devină la Românĭ *aţipi-*, căcĭ pe de o parte noĭ conservâm tot-d'a-una în cuvintele împrumutate dela Slavĭ pe preposiţionalul „za“: zăbavă, zălog, zămislesc, zavistie, zăvod etc., ĭar pe de alta, fie împrumutul de orĭ-ce natură, un *s* între vocale nu se preface în *ţ*, cel puţin când nu se învecinéză cu o consónă dentală pentru ca transiţiunea să fie justificată printr'o acomodaţiune. Maĭ întâĭu, *a-* în *aţipesc* este preposiţionalul *a*=a d, ca şi 'n „adorm“ saŭ în „aromesc“; restul *-ţipesc* este latinul s t u p e s c o, inchoativ dela s t u p e o. S t u p e o, s t u p e s c o exprimă tocmaĭ noţiunea de a cădé în nemişcare ca în *aţipesc*, de unde la Cicerone (Acc. V, 36): „cum hic s e m i s o m n u s s t u p e r e t“, ĭar într'un text medio-latin (Du Cange, ed. Carpent. VI, 398): „suspensis sensuum exteriorum actibus ac s t u p i t o c o r p o r e quasi lapis reddebatur immobilis“. Vocala în latinul s t u p (eo) = gr. *στύφ(ω)* era acea vocală nehotărîtă între *i* şi *u* pentru care împĕratul Claudiŭ voĭà să născocéscă o literă specială; de aceĭa în „stupeo“ şi „stipo“ radicala este aceĭaşĭ (cfr. Corssen, Musspr. [2] I, 505), ĭar în latina vulgară circulaŭ de o potrivă „stippa“ şi „stuppa“, „stipare“ şi „stupare“ (Du Cange). In scurt, românul *aţipesc* este latinul a d - s t i p e s c o saŭ a - s t i p e s c o.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Noevr. 4 (f. 106 a): „ş'am *aţăpitŭ* puţânelŭ de am d o r m i t suptŭ umbră de um pomŭ...“

Vrancea, Sultănica p. 128: „Şeful de masă tresări ca un om care *aţipind* pe scaun m o ţ ă e şi se isbesce cu barba de pept...“, unde *aţipire* nu este încă deplină, de óră-ce maĭ urméză m o ţ ă i r e.

Acelaşĭ raport ne întimpină maĭ jos între *aţipesc* şi c l i p e s c saŭ c l i p o c e s c, adecă maĭ mişc din ochĭ.

Balada „Drăguţa înşelată“:

Maica tot lucra,
Mereŭ se 'nvârtia,

Tóte le făcea,
Ĭar fiĭca şedea
Cu ochiĭ c l i p i n d,
In somn *aţipind*...

(G. D. T., Poes. pop. 661).

Basmul „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ p. 60): „Tot nu se da somnuluĭ, tot se 'mbărbăta; dară maĭ pe urmă aŭ fost biruit de fire şi aŭ *aţipit* puţin. Cum aŭ c l i p o c i t, aŭ slăbit căpĕstrul din mână...“

In Banat, îmĭ scrie d. S. Lĭuba din Maĭdan că pe lîngă *aţipesc* se întrebuinţéză în loc de m o ţ ă e s c verbul c u c ă e s c, neapĕrat dela „cuc=ameţit“ (Marian, Ornit. I p. 47).

După fie-care deşteptare din somn, urméză o nouă *aţipire* înainte de a d o r m i r e.

I. Créngă, Ivan Turbincă (Scrierĭ I p. 302): „Ce-ar maĭ fi şi cutremurile ĭeste, ḑise Ivan, maĭ făcênd câte-va crucĭ pînă la pămînt, şi apoĭ éră se culcă. Dară când să *aţipéscă*, de o dată se aud prin casă o mulţime de glasurĭ...“

Doĭnă din Ardél:

— Trandafir de pe feréstă,
Nevastă, dragă nevastă,
Scólă, mulge vacile,
Că rĕsare sórele!
— Fóie verde de dudâŭ,
Măĭ bărbate, dragul meŭ,
Lasă să maĭ *aţîpesc*,
Că mintenĭ le ţîrcotesc!

(J. B., Trans. 456).

Basmul „Picĭ ramură“ (Stancescu, Basme p. 15): „Nóptea nu *aţipi* nicĭ cât daĭ într'un amnar...“

O formă gerundială curat poporană *aţipindă* în loc de *aţipind*, la Jipescu, Opincaru p. 38: „Colindători dĕ trimişĭ plécă la alţĭ sătenĭ, îĭ scólă şi pĕ eĭ, ş'apăĭ se 'ntorc ĭară la hăĭ d'ântâĭ care li sĕ par maĭ codelnicĭ şi 'ĭ dĕştéptă d'or hi *aţipindă*...“

v. *Adorm.* — *Aromesc.* — *Cucăesc* — *Moţăesc.* — *Somn...*

Aţipélă (plur. *aţipelĭ*), s. f.; assoupissement. Inţepenire după m o ţ ă é l ă şi înainte de a d o r m i r e. Sinonim cu a ţ i p i r e, dar cu o nuanţă maĭ substantivală.

Jipescu, Opincaru p. 103: „când te trezescĭ că aĭ drepturĭ, scólă din *aţipélă*...“

v. *Aţipesc.* — *-élă.*

Aţipire / **Aţipit, -ă** } v. *Aţipesc.* — *Aţipélă.*

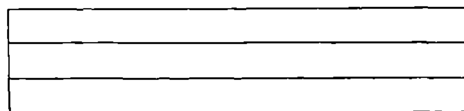
Aţişóră (plur. *aţişóre*), s. f.; petit fil, filet. Deminutiv din a ţ ă. Sinonim cu a ţ i c ă.

Ţichindél, Fabule 1814 p. 156: „Copiĭ! ĭată ceuca céĭa ce gândé a fi maĭ mare decât un vultur.—Aceşté legându-o cu *aţişóre* de picĭor, o hrăné şi se juca cu ĭa...“

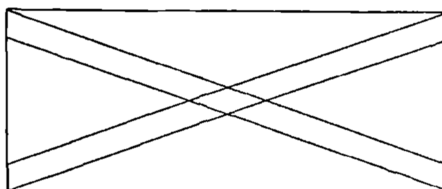
Acelaşĭ p. 261: „capul mieu numaĭ cât într'o *aţişóră* atârnă...“

v. *Aţă.* — *Aţişórele.* — *-iş* — *-óră.*

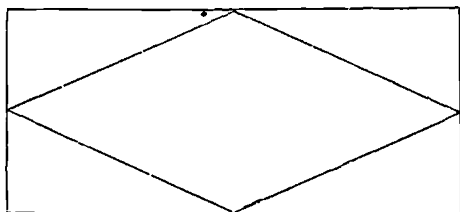
Aţişórele, s. f. pl. artic.; sorte de jeu enfantin. Copiiĭ ĭeaŭ câte doĭ o a ţ ă lungă şi, întinḑênd'o legată la capete printre degetele amînduror mânilor, îĭ daŭ diferite figure geometrice, numite: o g l i n d ă, m é s ă, c r u c e etc.; bună-óră: o g l i n d a saŭ a p a:

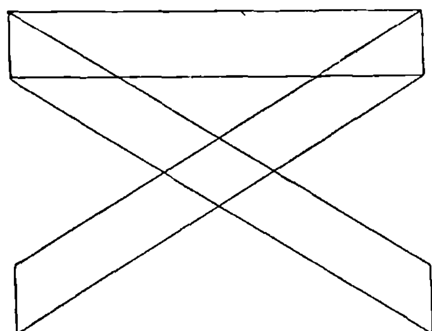
c r u c e a:

m é s a:

scrîncĭobul:

v. *Aţişóră.— Copil.*

Aţìţ (*aţiţat, aţiţare*), vb. ; attiser, exciter, stimuler, susciter. „A *aţiţa*, a aprinde focul; a întărîta, a resculа, a înteţi, a îmboldi, a sumuţa" (Costinescu). „*Aţiţare* = a aprinde focul, de aci în genere a aprinde, a deştepta, a înflăcăra" (L. M.). In privinţa foculuĭ, *aţiţ* este aceĭa ce 'ĭ scornesc în privinţa vîntuluĭ, de unde şi apropiarea între ambele cuvinte.

Dionisie Eclesiarcul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 168): „răsmiriţa acésta a doua într'acestaşĭ chip s'aŭ scornit şi s'aŭ *aţiţat*..."

A face foc materialmente, a sufla pentru ca să se aprindă maĭ bine, este sensul fundamental al luĭ *aţiţ*.

Moxa, 1620, p. 354: „veni unŭ lupŭ deîn pădure şi purta gâtejii de bâga în focŭ, ĭară unŭ vulturŭ bâté cu arepile şi aducĭa văntŭ de 'lŭ *aţiţa*..."

O maximă d'ale vorniculuĭ Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 74): „Cum vîntul *aţiţă* focul, aşa vorba *aţiţă* vrajba".

Basmul „Poveste ţerănéscă" (Ĭspirescu, Legende p. 254): „De maĭ ţinea lupta numaĭ cât aĭ *aţiţa* un foc, s'ar fi muĭat şi cine scie ce se întâmpla..."

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 342): „Şi aşa ḑicênd, pune pólele 'n brâŭ, îşĭ suflecă mânicele, *aţiţă* focul şi s'apucă de făcut bucate..."

A. Pann, Prov. II, 153:

Cu o mână îĭ dă ţiţă,
Cu alta focul *aţiţă*..."

Proverb: „Dintr'o scântee se *aţîţă* focul" (Pann, II, 93).

Locuţiunea proverbială: „îmĭ *aţiţ* paiă în cap = îmĭ fac nevoe" (Lex. Bud.); maĭ obicĭnuit: „îmĭ aprind paiă în cap".

Dela foc, *aţiţ* se îndrumézâ spre alte accepţiunĭ trecênd maĭ întâĭu prin asociaţiunea de ideĭ cu ferbinte, aprins, înflăcărat etc.

Cantemir, Chron. I p. 241: „care lucru pre cât inima luĭ Traĭan aŭ înpuns, pre atâta, înfierbântând'o, spre izbândire şi răscumpărare aŭ *aţiţat*'o..."

A. Pann, Moş-Albu, I p. 39:

Căcĭ, dacă se stinge dorul cel aprins din căpătâĭu,
Nicĭ o dată nu se póte se s'*aţîţe* ca întâĭu...

Acelaşĭ, Prov. III, 85: „Plosca 'l *aţîţâ* maĭ tare de se făcu numaĭ foc..."

Aţiţ vrajbă:

Nic. Muste, Letop. III, p. 41: „ĭară Ilie Cantacuzino acolo aŭ rămas, *aţiţăndu*-se vrajbă între Domnul Muntenesc şi între Mihaĭ Vodă..."

Beldiman, Tragod. v. 1493:

Vrajbă între eĭ s'*aţîţă*, cad întru nemulţumire,
Care de care să ĭee a ţĕreĭ ocârmuire...

Aţiţ zarvă saŭ zorbalîc:

Cantemir, Chron. I p. 61: „mare pârjol de zarvă şi nepotolită gâlcévă s'aŭ *aţiţat* între Grecĭ..."

Acelaşĭ, II p. 38: „pricinele zarvelor, carele spre apus ca un pojar nestâns şi nepotolit să *aţiţa* şi să lăţiĭa..."

Nic. Muste, Letop. III p. 64: „mare zarvă s'aŭ *aţiţat* în ţară, înmulţindu-se tâlhariĭ..."; şi maĭ jos p. 70: „de câte orĭ zarve ca aceste s'aŭ *aţiţat* asupra vre-unuĭ Domn, tot de risipa ţereĭ aŭ fost..."

Nic. Costin, Letop. II p. 57: „când aŭ sosit Costantin Vodă la Udriĭu, étă că s'aŭ *aţiţat* şi zorbalâc întru împărăţia Turcéscă..."

Acelaşĭ, p. 76: „dentr'aceea s'aŭ *aţiţat* şi alte răutăţĭ de s'aŭ stricat şi pacea între Turcĭ şi între Moscalĭ..."

Aţiţ nevoĭ, amestecăturĭ, pizme:

Ureche, Letop. I p. 161: „unul cu altul cerca sfat ce vor putè face, ca să poată hălădui de atâte nevoĭ ce s'aŭ *aţiţat* în ţéră..."

Acelaşĭ, p. 106: „atâta zavistie aŭ *aţiţat*, că în loc de înpreunare nicĭ să auză de numele Papiĭ..."

Aţiţ bólă:

Enachi Cogălnicénu, Letop, III p. 192: „începu a se auzi pe unile locurĭ de cĭumă, care nu dă puţină spaĭmă la tot norodul, neflind deprinşĭ aceĭ lăcuitorĭ cu de aceste felĭurĭ de boale, care boală aŭ întrat şi în érnă pi'ncet, ĭar de primăvară s'aŭ *aţiţat* foarte tare..."

I. Văcărescu, p. 71:

Fiorĭ grele 'nspăĭmîntate
Daĭ din buze când zîmbeştĭ,
Aţiţĭ junghĭurĭ necurmate,
Robeştĭ, fermecĭ, minţĭ uĭmeştĭ...

Aţiţ spre-:

Axinte Uricarul, Letop. II p. 171: „(Carol XII) érăşĭ făcând amestecăturĭ, aŭ *aţiţat* pre Impăratul Turcesc spre oştire împotriva Moscalilor..."

Fórte rar se întrebuinţéză *aţiţ* când e vorba de ce-va bun saŭ plăcut; bună-óră:

A. Pann, Prov. II, 136:

Mergênd ea, găsesce în plâns pe copila,
Şi privind la dînsa, i s'*aţîţă* mila...

Alexandri, Românii şi poesia lor: „Ele (horele) *aţîţă* veselia gĭoculuĭ şi adese-orĭ, desvălind taĭnele inimelor, slujesc de misteriósă coînţelegere între aceĭ ce se ĭubesc..."

Gr. Alexandrescu, „Viaţa câmpenéscă:

Ca cercul acel supţire
Ce-*aţiţă* din întamplare
Pe-o undă nemişcătóre
Un vînt cu lină suflare...

Cuvîntul *aţit* e învederat latin, dar nu se găsesce în latinitatea clasică. Gröber (Arch. f. lat. Lexikogr. t. l, p. 244) construesce o formă latină vulgară attitiare, de unde span. atizar, vechĭu-franc. atisier, noŭ-frances attiser, prov. atisar, catal. atiar, portug. atisar, reto-rom. s-tizzar, ital. attizzare şi al nostru *aţiţ*.

v. *Aprind.—Foc.*

Aţiţàre (plur. *aţiţărĭ*), s. f.; l'infin. d'aţiţ pris comme substantif: action d'attiser, d'exciter. Suflare în foc ca să se aprindă maĭ tare, ĭar figurat: îndemnare la o faptă, maĭ ales rea: la duşmăniă, la rĕsboĭu etc. Cu un sens maĭ substantival se ḑice aţiţătură.

v. *Aţiţ.*

Aţiţàt, -ă, adj.; le part. passé d'aţiţ pris comme adjectif: attisé, excité. Foc *aţiţat* de copiĭ. Flacără *aţiţată* de

vînt. Figurat: om *aţiţat* de alţiĭ la o faptă rea. Resboĭu *aţiţat.* Vrajbă *aţiţată.*

Nic. Costin, Letop. I p. 88: „văzând aceĭ doĭ fraţĭ oştirĭ *aţiţate* între némul lor, vorovindu-se amândoĭ s'aŭ clătit den Iliric..."

v. *Aţiţ.*

Aţiţătòr, -óre, adj. et subst.; attisant, excitant, instigateur. Cine-va saŭ ce-va care aţiţă, fie foc, fie vre-o faptă rea.

Ureche, Letop. I p. 132: „aŭ prins Stefan Vodă pre Radul Vodă, carele aŭ fost *aţiţător* de păgânĭ asupra creştinilor..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 67): „mâniei *aţiţitorĭu* să să arate..."

v. *Aţiţ.*

Aţiţătùră (pl. *aţiţăture*), s. f.; „attisement, excitation, instigation" (Cihac).

v. *Aţiţare.*

1. **Au** s. **aŭ,** conj.; 1° ou; 2° est-ce que? Ambele sensurĭ sînt bine deosebite de Laurian şi Maxim: „*Aŭ,* conjuncţiune în locul căriĭa acum e maĭ mult în us compusul saŭ: *aŭ* noĭ *aŭ* voĭ=saŭ noĭ, saŭ voĭ; interogativul *aŭ,* care se pune la începutul întrebăriĭ spre a-ĭ da maĭ multă putere: *Aŭ* nu sciţĭ că trăim într'un stat constituţional? *Aŭ* dóră tu eştĭ Domn în ţéră? *Aŭ* dóră aţĭ uĭtat ce v'am spus atât de clar şi limpede?..." In ambele sensurĭ, *aŭ* este latinul aut, care de asemenea se întrebuinţa fórte des în propoziţiunĭ interogative; în limba valonă au, francesul şi portugesul ou, italianul o şi od, span. o, u, provenţ. o, oz. Numaĭ la Românĭ acéstă conjuncţiune a desvoltat pe deplin sensul interogativ, ast-fel că s'a specialisat prin el faţă cu sinonimiĭ saŭ şi orĭ=vechĭul verĭ, şi s'a apropiat de óre=vechĭul vare. Intre interogativul *aŭ* şi intre interogativul óre există totuşĭ o nuanţă de sens, cel de'ntâĭu întrebuinţându-se numaĭ atuncĭ când întrebătorul scie bine ceia ce întrébă şi se miră óre-cum că nu o scie cel întrebat.

Conjuncţiunea alternativă *aŭ*:

Ion din St. Petru, 1620, 15 (Mss. în Acad. Rom.): „să luaţi totŭ ce veţi găsi în peştere: *au* lemne, *au* ose, *au* piĭatră, *au* ce'ţi va păre, totŭ să luaţi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 112: „ačasta stâ pre gĭudeţŭ să rĕspundzâ ce să dzice numărulŭ şi căt va fi dzóstrĭa, multŭ *au* puţinŭ..."

Ibid. f. 52: „or-care fečorŭ sau slugâ sau fie cine va fi, de va şti şi va cunoaşte că vorŭ să ucigâ pre cine-va, *au* cu otravă, *au* cu armă, *au* fie cu ce fĭal de moarte...", unde *aŭ* alternéză cu saŭ.

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, p. 253): „să aibă a'ş strănge pre ai lui oameni cari sintu rumâni den Moldova ver-unde ĭ-ar afla în ţéra domnii-méle, *au* în sat domnescu, veri boerescu *au* călugărescu vel (sic) prin slobozii *au* la oraş *au* veri-unde ĭ-ar afla...", unde *aŭ* alternéză cu verĭ.

Nic. Costin. Letop. II, p. 11: „După cum sănt faptele oamenilor într'acéstă lume, *aŭ* bune, *aŭ* rele..."

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.), f. 28: „să hie svintii mănăstiri den toată vama oraşului dăla Flocĭ, însă a treĭa parte den ce s'arŭ aduna, *au* den vama péştelui, *au* den vama altor bucate ce se vor vende, *au* den judecăţi, *au* den prăzi, *au* veri den ce..."

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din

Braşov, p. 271): „diîn ce vom avé, să dâm şi să'ĭ ajutâm, *au* bânişorŭ, *au* păine, *au* hăinişoare, *au* încălţîmintu, macarŭ unŭ pâharŭ de apâ..."

Alt text (ibid. p. 687): „cine ĭaste acela de acolo? înpâratŭ *au* săracŭ, bogat *au* méserŭ, dereptŭ *au* păcâtos, *au* cine ĭaste?.."

Compusul *aŭ*-u n d e în loc de o r ĭ-u n d e în Noul Testament din Belgrad, 1648, Marc. XIV, 14:

Şi *au*-u n d e va întra, ziceţŭ stăpănului caseĭ...	Et q u o c u n q u e introierit, dicite domino domus...

In loc de negativul „s a ŭ b a" vechĭul graĭu obicĭnuesce maĭ mult: „*aŭ* b a".

Şĭapte taine, 1644, p. 15: „va fi lucrulŭ cu prepusŭ, oare botedzaţi sămtŭ, *au* b a..."

Pravila Moldov. 1646, f. 87: „stâ pre sama gĭudeţului să gĭudece acel lucru şi acĭa vinâ de carĭa să téme muĭarĭa, poate să fie de chizeşie, *au* b a..."

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 38 b: „Acmu dară să socotim, oare aceşti 40 de ani vieţuitu-ĭ-am deplin, *au* b a?.."

Prin *aŭ*-b a noĭ trecem deja la funcţiunea cea curat interogativă a luĭ *aŭ*, o funcţiune în care el corespunde latinuluĭ n o n n e saŭ n u m q u i d, construindu-se maĭ ades cu n u saŭ d ó r ă: *aŭ* n u, *aŭ* d ó r ă.

Silvestru, 1651, ps. LIII:

...*au* n u e ascunsu Davidŭ la noĭ?..	...n o n n e ecce David absconditus est apud nos...?

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXI:

De *au* n u luĭ Dumnedzău supleca-să-va sufletulŭ mĭeu?..	N o n n e Deo subjecta erit anima mea?..

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. I, 14:

Au n u toţi săntŭ slujitoare duhure...?	N o n n e omnes sunt administratorii spiritus...?

Silvestru, 1651, ps. LXXVI:

Au pănâ în véč mă va lepăda Dumnedzău? şi nu va maĭ vrĭa să'm fie ču bine? *Au* d o a r â s'au sfărşit pănâ în vécŭ mila luĭ? *au* sfârşitu-s'au cuvăntulŭ luĭ den némŭ în némŭ? *Au* uĭtatu-s'au Dumnezău dĭ-a-miluirĭa? *au* închis'au întru mănia sa milele sale?...	N u m q u i d in saecula projiciet Dominus, et non apponet ut beneplaceat ei adhuc? A u t in finem abscidet misericordiam a generatione et generatione? A u t obliviscetur misereri Deus, a u t continebit in ira miserationes suas...?

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

Au d o a r â mănânc carne de taur, şi *au* d o a r â sânge de ţapŭ bĭau?...	N u m q u i d manducabo carnes taurorum, a u t sanguinem hircorum potabo...?

unde la Silvestru, 1651: „*au* d o a r â voiŭ mânca carnĭa taurilorŭ? *au* voĭu bé săngele ţapilor?" ĭar la Coresi, 1577: „*au* d o a r â mănâîncŭ carne de juncŭ, s a u sânge de ţapŭ béu?"

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „le-au făcut totŭ într'un locŭ suptŭ oblastiĭa unuĭ domnŭ şi ğudeţŭ, *au* d o a r â şi aĭuri într'altŭ locŭ? sau fost'au certatŭ pentru acéstĭa, *au* d o a r â n'au fostŭ certatŭ?..."

Ioan din Vinţi, 1689, f. 70 a: „*Au* toţi's Apostoli? *au* toţi's prooroci? *au* toţi's învăţători? *au* toţi's putérnici? *au* d o a r â au toţi darure de vinde-

care? *au* d o a r â toți grăescŭ în limbi? *au* d o a r â toți răspundŭ?..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LIX :

Aŭ n u tu, Doamne, carele pre noĭ
Ne-aĭ lepădat dela tine în nevoĭ?..

Anton Pann, Prov. I, 101 :

Ce mĕ porțĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebâ el,
Căscatul umblă asfel?
Ḑise ea : dar *aŭ* nu sciĭ?
Gĭaba dar eștĭ între viĭ...

Doĭna „Aolică" :

Aolică, Dodo, fa!
Aŭ tu mĭ-aĭ făcut ce-va
De nu te maĭ pot uĭta?...

Doĭnă din Ardél :

Cucule, pasăre sură!
Ce tot cânțĭ la noĭ pe șură?
Aŭ ți-ĭ fóme, *aŭ* ți-ĭ sete,
Aŭ ți-ĭ dor de codrul verde?..
(J. B., Trans. 122).

Printr'o obicĭnuită contracțiune, poporul rostesce une-orĭ, maĭ ales peste Carpațĭ, *o* în loc de *aŭ*; bună óră într'un cântec din Transilvania:

Cu cheile s'or jucat
Mulțĭ pruncuțĭ
Nepricepuțĭ:
Nu sciŭ în foc le-aŭ țipat,
O'n apă le-aŭ aruncat...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 54).

saŭ:

Spune'mĭ ce mórte doresci?
Cum vreĭ să te chinuescĭ?
Te-oĭu tăia, te-oĭu împușca,
O'n sabie te-oĭu lua?...
(Ibid. 66)

v. *Óre.* — *Orĭ.* — *Saŭ.*

[2]**Au** s. **aŭ**, interj.; bah! Interjecțiune de mirare unită cu nepăsare, când se întâmplă adică ce-va neobicĭnuit, dar care nu ne pré tulbură. La Plaut și la Terențiŭ e désă acéstă interjecțiune sub forma a u și h a u.

Ion Ghica, Scrisórea XXIII : „în loc de Timoteĭ cu trăsura vine Vintilă, sărind într'un picĭor, ḑicêndu'ĭ rîḑênd: *Aŭ!* Dumnea-ta să trăescĭ, că pe Timoteĭ l'a mâncaaa...t Moș-Martin, și nu mai striga de géba..."

Basmul „Găitan de aur" din Banat (Picot, Dialectes roumains p. 34):

Au! dar tăt le prinseĭ odată!..	Ah! je t'ai pourtant pris une fois!...

v. [2]·*Aĭ!* — *U!*

[3]·**Au** s. **aŭ**, adv.; oui-da, certainement. Cuvînt fórte remarcabil, pe care noĭ îl cunóscem de o cam dată numaĭ din Dobrogea: „Țĕraniĭ de aicĭ întrebuințéză cuvîntul *au* în loc de d a; buni-óră îl întrebĭ: aĭ făcut cutare lucru? el rĕspunde *au*..." (I. Alexandrescu, Constanța, c. Aliman).

Latinesce a u - saŭ a u t - are acelașĭ înțeles afirmativ în verbul a u t u m o „ḑic da", opus verbuluĭ n e g u m o „ḑic nu". Românul țĕrănesc *au* să fie óre o rămășiță din acel a u t u m o, după cum tot la țĕranĭ se ḑice a u în loc de a u d=audio?

v. [4]·*Au.* — [5]·*Aĭ?*

[4]·**Aù**, interj.; hé! O scurtare din a u d și din a u ḑ ĭ, fórte rĕspândită la țĕranĭ. Une-orĭ se aude aspirat: *hau.*

„Cĭobaniĭ de aice ḑic: *hau* mu, în loc de: a u d mă..." (pr. I. Manoĭlescu, Vasluĭu, c. Berésa).

La Româniĭ din Biharia : „*aù, aù,* =a u ḑ ĭ, a u ḑ ĭ!" (Conv. lit. 1887 p. 1004).

„*Aù!*=abrev. din a u ḑ ĭ! Aprópe exclusiv pentru a u ḑ ĭ" (V. Vaida, Dia-

lect sĕlăgian, în Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85).

v. *Aud.*

1. **Aùă** s. **àuă,** s. f.; t. de Botan.: 1°. raisin en général, Uva; 2°. variété de raisin. S t r u g u r, moldovenesce p ó m ă, fructul viţeĭ de vie, cĭorchinul cu bóbele luĭ.

Text macedo-român (Dr. Obedenaru, Texte ed. Bianu p. 143):

Frûndĕ-le verdĭ ĭea 'şĭ le avea,
Aua laĭe 'şĭ o făçea;
Di *aua* vhin-lu çi s' făçea,
Amar ca pilonĭ-lu 'şĭ era...

(Elle avait des feuilles vertes, elle produisait du r a i s i n noir; le vin qu'on faisait avec ce r a i s i n était amer comme l'absinthe).

La Macedo-românii *aùă*, tot-d'a-una cu tonul pe *u*; la Daco-românĭ tonul pe iniţialul *a* preface pe *u* în *o* deja în Palia din Orăştia dela 1581, Genes. XLIX. II:

La-va în vin veşmăntul său şi în săngele *aoiei* tămbarĭulŭ său...	Lavabit in vino stolam suam et in sanguine u v a e amictum suum...

Forma nearticulată *auo* în loc de *auă* ne întimpină în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu, 492), ca şi la Coresi, 1577 (ed. Hasdeu, 412): „şi sănge de *auo* bé vinŭ..."

Noul Testament din Belgrad, 1648, Apocal. XIV, 18:

Slobozi sécere ta cé ascuţită, şi culége strugurii viei pământului, căs'au copt *aua*...	Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt u v a e ejus...

unde la margine, ca scoliă, cuvîntul ne maĭ fiind pe atuncĭ pré-obicĭnuit, se pune lîngă *aua*—p o a m a. Este fórte remarcabil că 'n acest pasagĭu se face o deosebire între s t r u g u r şi *auă*: s t r u g u r corespunde latinuluĭ „botrus", în contextul grecesc *βότρυς*, ĭar *auă* luĭ „uva", grecesce *σταφυλή*.

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I. p. 268) cuvîntul se găsesce de doĕ orĭ:

„Гроздь, *aua*, s t r u g u r u l;
„Грезновение, s t r u g u r i i, *aua*..."

Dispărênd din graĭu ca termen general pentru tóte varietăţile de strugur, *auă* s'a păstrat totuşĭ în unele regiunĭ ale Românieĭ, anume pe lîngă Olt, cu sensul specialisat de o singură varietate, un fel de strugur alb mărunţel, care se apropiă de varĭetatea numită b e r b e c e l şi pe alocurĭ se identifică cu ea.

„Numirĭ de strugurĭ: c o r b, g o r g a n, c ó r n ă albă şi négră, r a z a c h i e, b e r b e c e l, v u l p e, v î n ă t ă, s ă i n ă, c ă ĭ n é s c ă, b r a g h i n ă, *auă*..." (C. Bărbulescu, Dolj, c. Calopĕr).

„*Aua*, saŭ cum îĭ maĭ dice şi b e r b e c e l, este un strugure cu bóbele mărunte şi dese, deosebit de c ó r n ă, de t ă m ă ĭ ó s ă, de c o r b u, de c r ă c ă n a t ă, de r o ş i ó r ă..." (C. Popescu, Teleorman, c. Cĭóra).

„Strugurele numit *aua* se asémĕnă cu cel a l b, cu deosebire că bóbele sînt maĭ micĭ şi mult maĭ des aşedate pe cĭorchin..." (I. Comănescu, Teleorman, c. Voivoda).

Românul *auă* este învederat latinul u v a, conservat de asemenea la Italienĭ, la Spaniolĭ etc. In forma macedo-română *aùă*, iniţialul *a-* ar puté să fie protetic întocmaĭ ca în „aùmbră" în loc de „umbră"; acéstă explicaţiune însă nu ajunge faţă cu forma daco-română *àuă*, pentru care noĭ am propus deja în Cuv. d. bătr. I, 268, următórea desfăşurare fonetică: 1° din u v a—*oaă*, cu oa=uv ca în ploae=pluvia; 2°. din

oaă—oauă, cu epenteticul *u* ca în rouă, ḑiuă etc.; 3⁰. din *oauă—auă* cu aferesă ca în strachină din ostrachină (=*ὀστράκινα*).

v. ²·*Berbecel.—Strugur.*

²· **Auă.**—v. *Auméḑă.*

—**àuă** }
—**àucă** }.—v.—*âŭ.*

Àubă, s. f.; enclos, clos, cour. Cuvînt ţĕrănesc din Moldova, cules de G. Seulescu: „*aubă*=o g r a d ă" (Archiva Albineĭ, 1847, Suplem. No. 41). Este o rĕmăşiţă din epoca năvăliriĭ Mongolilor, saŭ póte dela Cumanĭ, căcĭ în dialectul turc-oriental o b a, vechĭu a u b a, însemnéză „tente, foyer domestique" (Vámbéry, Čagat. Spachstud. p. 215).

v. *Cocĭóbă.*

Aùd s. **aùḑ** *(auḑit, auḑire)*, vb.; entendre, ouïr. A simţi sonurile, a primi întipărirĭ prin organul urechilor: *aud* bine, *aud* reŭ, *aud* de aproape, *aud* de departe, nu *aud*, abia *aud*, aş vré să *auḑ*. In flexiune, se rostesce de o potrivă *aud* şi *auḑ*, să *audă* şi să *auḑă*, ca şi „vĕd" şi „vĕḑ", „să védă" şi „să véḑă"; dar nicĭ o dată noĭ n'am întimpinat în graĭu saŭ în texturĭ formele *audere, audem, audeţĭ*, după cum pretinde Costinescu, ci numaĭ: *auḑire, auḑim, auḑiţĭ*. Lătinesce a u d i o, a u d i r e, ital. u d i r e, provenţ. a u z i r, franc. o u ï r etc. (Cihac).

Construcţiunea regulată a luĭ *aud* este cu acusativul: *aud* pe cine-va, *aud* ce-va; în vechile texturĭ ne întimpină însă într'un mod de tot excepţional *aud* cu dativul, ca latinesce în „audio dicto".

Gr. Alexandrescu, „Drăgăşanĭ":

Din vreme 'n vreme numaĭ de dincolo de délurĭ
Părea c'*auḑ* un s u n e t, un u e t depărtat,
Ca g l a s u l uneĭ ape ce 'nécă-ale eĭ valurĭ...

Balada „Mihu Copilul":

Ian staţĭ s'ascultaţĭ
Ş'armele apucaţĭ,
Că eŭ cam *auz*
Un g l a s de cobuz...

Balada „Mioriţa":

Ca să mĕ îngrópe
Aice pe-aprópe
In strunga de oĭ,
Să fiŭ tot cu voĭ,
In dosul stâniĭ
Să'mĭ *aud* c â n i ĭ...

Doĭna „Femeĭa temută":

Frunḑă verde de agude!
S t r i g la puĭca, nu m'*aude*,
Şi de-*aude*, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mĭ rĕspunde...

(Alex., Poes. pop.²·, 343)

Doĭnă din Banat:

Auḑĭ tu, mândro, n'*auḑĭ?*
Orĭ n'aĭ gură să 'mĭ rĕspunḑĭ
Cum te strigă neĭca 'n frunḑĭ?...

(Vulpian, Texturĭ p. 49)

Zilot, Cron., p. 33: „şi fiind-că oraşul Craioveĭ cade cam pe córstă, de unde se vede pe lunca Jiĭluĭ în partea despre care venĭa Pazvangiiĭ, *auḑindu*-se din Craiova un c h i l o m a n de p u s c ĭ şi de s t r i g ă r ĭ, s'aŭ uĭtat din orăşenĭ..."

Silvestru, 1651, ps. XXVI: „*auzi*, Doamne, g l a s u l mieu ce s t r i g! miluĭaşte-mă şi *auzi*-mă pre mine!.."

C. Negruzzi, Scrisórea XIII: „Fi! nu 'ĭ frumos, domnule; şi ca să te pedepsesc, n'o să te sărut treĭ ḑile. *Auḑitu* m'aĭ?..."

Impersonal: „se *aúde* = le b r u i t court" (Cihac).

Deşi orĭ-ce *auḑire* presupune u r e c h ĭ, totuşĭ pentru maĭ multă energiă se póte ḑice pleonastic: „*aud* cu urechile mele", ca şi: „vĕd cu ochiĭ meĭ."

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „uritu-l'aŭ toţĭ pe Duca Vodă şi se ruga toţĭ luĭ Dumnezeŭ să'Ĭ mântuéscă din mănele luĭ, şi 'l blăstăma dela mic până la mare de *auzĭa* slugile luĭ c u u r e c h i l e..."

Ca funcţiunĭ ale organelor celor maĭ insemnate, carĭ sînt aşa ḑicênd ca doĕ porţĭ ale înţelegeriĭ, *aud* şi v ĕ d se însoţesc fórte des în graĭu, fie afirmativ: „am v e ḑ u t ş'am *auḑit*", fie negativ: „n'am v e ḑ u t, n'am *auḑit*", aretându-se prin acéstă însoţire o certitudine maĭ deplină că noĭ scim ce-va bine saŭ că nu scim de loc.

Balada „Oprişanul":

Dar unde s'aŭ pomenit,
S'aŭ v ĕ ḑ u t şi *auḑit*
Doă săbiĭ într'o técă,
Doĭ Domnĭ în ţară săracă...

Aud se referă către a s c u l t intocmaĭ ca „vĕd" către „privesc" saŭ „mĕ uĭt"; adecă *aud* este o facultate organică, a căriĭ întrebuinţare voită devine a s c u l t, astfel că se póte ḑice: „te *aud*, dar nu vreŭ să te a s c u l t", căcĭ urechile cele sănătóse primesc sonul vrênd-nevrênd, însă prin voinţă eŭ pot să mi le astup saŭ să 'mĭ îndreptez luarea a-minte într'o altă parte. A s c u l t a r e implică *auḑire*, nu viceversa.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LJII:

Dumnedzău, *audzŭ* făgada mĭa, a s c u l t ă graĭurile rostuluĭ mĭeu...	Deus, e x a u d i orationem meam a u r i b u s p e r c i p e verba oris mei...

grecesce: *εἰσάκουσον, ἐνώτισαι;* la Silvestru, 1651: „*auzi*, ĭ a a - m i n t e..."

Acelaşĭ, 1673, f. 8 b:

Că mĭ-au *audzăt* Domnul glasul de plînsoare
Şi mĭ-au a s c u l t a t Domnul ruga la strînsoare...

Prin *auḑire*, ca şi prin v e d e r e, omul află, de unde *aud* adesea se şi întrebuinţéză în loc de a f l u.

Călătoriă Maĭceĭ Domnuluĭ la Ĭad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 320): „n'aţi *audzitu* că printru numele meu munci-se-va totu cela ce nu va crede..."

Doĭnă din Dobrogea:

De când mama m'a făcut,
Ibovnică n'am avut,
Dar a-séră într'o ciudă,
Fetele să mĕ *audă*,
Numaĭ treĭ am căpĕtat,
Numaĭ treĭ am sărutat...

(Burada, Călĕt. 254).

In proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Despre ingratitudine: „Fă bine să 'ţĭ *auḑĭ* reŭ" (Pann, II, 86).

Despre experienţă: „Mult trăescĭ, multe *auḑĭ;* mult umbli, multe v e ḑ ĭ" (ibid. II, 4).

Despre indiscreţiune:

Găina când va ouă,
Aude o mahală...

(Ibid. I, 162).

Caracteristica surduluĭ:

Când este luna veche,
Nu *auḑ* d'o ureche;
Când este luna nouă,
Nu *auḑ* d'amîndouă...

(ibid. II, 146).

Cu acelaşĭ sens: „Strigă dela munte ca să 'l *audă*, şi dela Dunăre ca să 'ĭ respunḑă" (ib. I, 94).

Despre bătae:

Basmul „Aleodor împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 47): „...ea nu se putu opri, ci îl sărută. Aleodor, cum se deşteptă, îĭ trase o palmă de *auḑi* câĭniĭ în Gĭurgĭu. Ea plânse..."

Basmul „Poveste ţeranéscă" (ibid. p. 262): „Smeul trase feteĭ şi de astă dată o calcavură de *auḑi* câĭniĭ în Gĭurgĭu..."

In loc de „căinii în Giurgiu" se ḑice une-orĭ „cocoşiĭ":

„Când ţĭ-oĭu trage o palmă, *auḑĭ* o c o ş i ĭ în G ĭ u r g ĭ u" (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

Cu acelaşĭ sens:

„Te bat de *auḑĭ* tóca în cer" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aceĭaşĭ locuţiune proverbială amplificată:

Jipescu, Opincaru p. 30: „Beĭ uniorĭ pînă 'ţĭ trăsnesc urechili, pînă 'ţĭ laşĭ zălog căcĭula şi zechĭa, pîn' *auḑĭ* ş i c â ĭ n i ' n c e r ş i t ó c a l a s f ă n t u I l i e..."

v. *Gĭurgĭu.—Ilie.*

„*Aude* în gură, ca cucul" (Tocil., Rev. I, 235), saŭ: „*Auḑĭ* tot în gură, —despre cel ce nu te 'nţelege" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

In ghicitorĭ:

Despre „Tunet":

Ce sună dintre hotară
Şi s'*aude*-a noua ţéră?
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 930).

Despre „Clopot":

Bate toba 'ntre hotară
Şi s'*aude* 'ntr'altă ţéră...
(Ţara nouă, 1887 p. 159)

Variantă:

Rage Buga 'ntre hotară
Do s'*aude* 'n a noua ţară.
(Sbiera, Poveştĭ, 320).

saŭ:

Sunaĭ frîul în curte
Ş'*auḑi* murgul din munte.
(Ispirescu, Ghicitorĭ p. 25).

Aud în urărĭ şi blăsteme poporane:

„S'*auḑim* de bine!" (Baĭcan, Vorbe bune p. 1).

„Să v'*audă* D-ḑeŭ!—Să v'*audă* sfîntul!—Să v'*audă* cel de sus!" (ibid. p. 6).

Jipescu, Opincaru p. 144:

„— Opincili să se rupă, stăpânu să trăéscă!

„—Să te-*audă* sfântu Ilie, logofete!.."

Ion Créngă, Moş Nichifor Coţcariul (Conv. lit. 1877 p. 378):

„— Să te-*audă* Dumneḑeŭ, să am băeţĭ, moş Nichifor!

„— Asemene şi eŭ gonitorĭ, gĭupăneşică, că de băeţĭ nu maĭ trag nădejde..."

Intre blăstemurĭ poporane: „n'aĭ maĭ *auḑi* cucul cântând!" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aud se întrebuinţéză fórte des în interjecţiunĭ de mirare saŭ de necaz, maĭ obicĭnuit reduplicat:

„Ĭa *auḑĭ* colo!=da sieh' einmal her!" (Dr. Polysu).

Pann, Prov. III, 114:

Auḑĭ! auḑĭ! vicleşugurĭ!
Să nu sciŭ eŭ ce lucrez!
Ĭa veḑĭ cu ce meşteşugurĭ
Va să mĕ facă să crez!...

Acelaşĭ, III, 107:

— Să mĕ bată Dumneḑeŭ
D'oiŭ fi furat calul eŭ,
Calul ḑĕŭ e vinovat,
El pe mine m'a furat...
— *Auḑĭ, auḑĭ* cal mişel!..

Ibid. I, 26:

Ea cum îl *aude*, luând furca sare
Şi 'l încarcă bine cu ea pe spinare,
Strigând: *auḑĭ* vorbă! *auḑĭ* fléc o dată!
Tocma un ca tine de min' joc să'şĭ bată?..

C. Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 6: „*Auḑĭ*, nătărăiĭ! pentru că mĭ-e drag să şĕd la vorbă, hop! li se nazare nu sciŭ ce..."

Ibid. sc. 17: „A, ţolina, *auḑĭ* ce 'mĭ face! Las c'oĭu dobzăla-o eŭ..."

Alexandri, Rămăşagul, sc. 4:

„Tinca.—Pare-mi-se, dragă Smărăndiţă, că ţĭ-am înţeles planul.

„Smărăndiţa.—Dacă l'aĭ înţeles, cu atât maĭ bine, pentru că n'oĭu fi silită să ţĭ'l tălmăcesc.

„Tinca.—*Audĭ*, şirata, cum s'ascunde de mine!..“

Alţĭ idiotismĭ:

Vrancea, Sultănica p. 6: „Apoĭ, când se maĭ muĭa jocul, numaĭ ce'ĭ *audĭaĭ* pe toţĭ, care maĭ de care: — Haĭ să ne fie de bine!..“

Ibid. p. 11: „Uniĭ maĭ împeliţaţĭ numaĭ ce'ĭ *audĭ*: sărĭ, cutăriţă!..“

O formulă în descântece:

Nime nu l'a vĕdut,
Nime nu l'a *audit*...

A *audi* de nume:

Doĭnă din Ardél:

Prăpădi-te-aĭ, badeo, 'n lume,
Să nu'ţĭ maĭ *aud* de nume...
(R. Simu, c. Orlat).

Alta:

C'am şi eŭ o fică 'n lume
Şi nu'ĭ maĭ *aud* de nume...
(J. B., Trans. 171).

O oraţiă de nuntă:

Audind de numele dumitale,
Că eştĭ negustoriţă mare,
S'a bucurat fórte tare...
(S. F. Marian, Nunta p. 383).

Nic. Muste, Letop. III p. 56: „nu era bucuros nicĭ de nume să'ĭ *audă*...“

A *audi* din bătrânĭ = prin tradiţiune strămoşéscă.

Doĭnă din Moldova:

Audise din bătrânĭ
Că'ĭ rea pânea prin străinĭ,
Audi, dar n'a credut,
Pîn'ce singur a vĕdut...
(Conv. lit. 1886 p. 444).

Doĭnă din Bucovina:

Frundă verde treĭ măslinĭ,
Am *audit* din bătrânĭ
Că'ĭ rĕŭ, frate, prin străinĭ;
Am *audit*, n'am credut,
M'am dus singur ş'am vĕdut...
(Marian, II 89).

Ion Neculae, Letop. II p. 197: „Stefan Vodă cel Bun multe războae aŭ bătut; şi aşa se *aude* din oamenĭ vechĭ şi bătrânĭ că căte războae aŭ bătut, atăte mănăstirĭ cu bisericĭ aŭ făcut...“

Cantemir, Chron. I, 332: „din pomeniré moşilor strămoşilor *audim*, precum unde acum este Obluciţa, căriĭa Turciĭ îĭ zic Isaccé, să fie chemat vadul Dunăriĭ...“

Poporul credênd că lupul nu *aude* bine, îĭ dă epitetul de „N'*aude*“, bunăóră în basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 338):

Uuŭ! N'*aude*,
N'avede,
N'agreul pămîntuluĭ
Şi uşorul vîntuluĭ,
Căţeluşiĭ meĭ,
Că vĕ pĭere stăpânul...

cântecul prin care băiatul vînător îşĭ chiamă fĭarele ce 'ĭ slujĭa: lupul, vulpea, ursul şi ĭepurele.

La Bolintinénu:

O! N'*aude!* o N'a-vede,
N'a greul pămîntuluĭ!..
Hĭarele prin crângurĭ verde
Vin cu sborul vîntuluĭ...

In oposiţiune cu lupul, vulpea *aude* forme bine, de unde locuţiunea proverbială: „*aude* ca o vulpe“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Căţeluş*. — *Lup*. — *Na!* — *Vulpe*.

Forme archaice:

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49): „şi 'm voĭu întoarce faţa de către voi să nu *audzu* plăîngerile voastre...“

Dosofteĭu, 1680, ps. XXV: „s'*audzu* glasul laudiĭ sale...“, unde disilabic la Coresi, 1577: „să *auzŭ* glasulŭ“, dar éraşĭ trisilabic în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu): „se *audzu*“.

Doĭnă din Ardél:

Es afară, vĕḑu-o,
Întru 'n cas', *auḑu*-o...

(J. B., Trans. 99).

Trisilabicul *auḑi* alăturĭ cu disilabicul *auḑĭ*, în care finalul *ĭ* ajunge chĭar a dispare.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XLIV:

Audzŭ, fiĭcâ, și vedzŭ...	Audi, filia, et vide...

la Silvestru, 1651: „*auzi*, fie..."

Intregul *u* final la gerundiŭ în actul muntenesc din 1622 (A. I. R. I. p. 31): „dumnélor *auzindu* așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu: moșilor, a dumnévostră este moșiĭa pe acel vărfu la Vălcani? noi amu spusu că este a nostră; dumnélor au zisu: nu ne veți vinde noo acel vărfu ca să facemu o sfântă mănăstire? dar noi, *auzindu* că va să facă mănăstire, ne amu adunatu..."

Formele subjunctivale *auḑe* și *auḑă:*

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, f. 191 a: „Ĭa a-minte, cerĭule, și voĭu grăi, și *audze* pământul graĭurile rostuluĭ mĭeu..."; dar la acelașĭ, 1673, f. 26 b:

Să s'*audză* la toț preste țară,
Să 'nțălégâ marginĭa de-afarâ...

Psaltirea Șcheiană, ps. XXXIII: „se *audzâ* blândzii și se veseléscă..."

Imperfectul *auḑiĭam*, *auḑiĭaĭ*:

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXVII: „eu ca surdul n'*audzâĭam*..."

Ibid. ps. XCVIII:

Doamne Dumnedzăul nostru, tu le *audziĭaĭ* lor....	Domine Deus noster, tu exaudiebas eos...

unde la Silvestru, 1651: „tu-ĭ ascultaĭ pre eĭ..."

Prima persónă plurală a perfectuluĭ organic *auḑim*=audivimus în loc de analogicul *auḑirăm*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 16: „După acéĭa amu acéstĕ toate le *auzimŭ* și le văzumŭ..."

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Carele *auzim* și le cunoscum, și părințiĭ noștri le spuseră noao...	Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis...

la Dosofteĭu, 1680: „Câte *audzâm* și le cunoscum pre ĭale..."

Dar alăturĭ cu *auḑim* ne întimpină tot acolo și forma *auḑisem*, ps. XLVII:

Precum *audzâsăm*, așĭa și vădzum...	Sicut audivimus, ita et vidimus...

la Silvestru, 1651: „cum amŭ *auzitŭ*, așa amŭ și văzutŭ..."

Forma organică *auḑit* în loc de analogicul *auḑirăți*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „spușu voao și nu *auzitŭ*..." = „spuseĭ voĕ și nu *auḑirăți*."

Ibid. quatern. XXII p. 4: „să socotimŭ cine-șŭ de noi-șŭ înfrămsețaré sufletului-șŭ său, că *auzitŭ* amu, bărbaților și muerilor, și tinerii și bătrânii, că nu ĭaste de trebuință noao veșmintele trupului în multe chipure și de multŭ prețŭ..."

Condiționalul vrea *auḑi*=ar fi *auḑit:*

Silvestru, 1651, ps. LXV:

Spre strămbătate s'am vrut căuta întru inimamĭa, nu m'au vrut *auzi* pre mine Domnul...	Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat Dominus...

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 19: „acesta fericitŭ de vrĭa *audzâ* cândva pre cine-va făcut vr'un lucru de nevoință postničască, răvniĭa de făcĭa și elŭ..."

v. [2] *Voiŭ.*

Construcțiunea reduplicată la Dosofteĭu, 1680, p. 155 a: „Căile mĭale

spusu-le-amŭ şi m ĭ - a ĭ *audzitu'* m ĭ..., unde să se observe tot-o-dată, ca şi într'un alt pasagiŭ de maĭ sus, construcţiunea luĭ *aud* cu dativul în loc de obicĭnuitul acusativ.

Infinitivul nescurtat, ibid. ps. CII:

...de-a *audzirĭa* glasuluĭ cuvintelor luĭ...	...ad audiendam vocem sermonum ejus..."

la Silvestru, 1651: „ascultănd glasulŭ..."

Voĭu avé a *auḑi* la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII p. 3: „de vămŭ fi rădicaţi cu pocaanie şi cu ispovédanie şi ne vămŭ aduce cătrâ Hristos, atunce avé-vămŭ a *auzi* glasulŭ cela dulcele..."

Acusativul personal fără pre:

Psaltirea Scheĭană, XXXIII: „adecă méserul chiemă şi Domnul *audzi* elŭ..."

Forma poetică *dauḑ* ne întimpină fórte des în doĭnele din Ardél:

*Dauzit'*am o mincĭună,
Că Mureşu-ĭ apă bună:
Câţĭ béŭ, toţĭ se împreună...
(J. B., 62).

Dauzĭ, mândră, orĭ n'*auḑĭ*,
Orĭ n'aĭ gură să răspunḑĭ?..
(Ibid. 75).

*Dauzit'*am şi sciŭ bine
Că n'oĭu muri pe perine,
Ci-oĭu muri în ţĕrĭ străine...
(Ibid. 194).

Dauziţĭ, fecĭorĭ cu ţundră,
Mândră-ĭ lumea cu ce-ĭ mândră,
Mândra-ĭ lumea cu fecĭorĭ
Ca grădina cu bujorĭ...
(Ibid. 400).

Daţĭ din gură, măĭ fecĭorĭ,
Nu şedeţĭ ca 'n şeḑĕtorĭ!
Dauḑĭ, măĭ!
(Ibid.).

Aleleĭ, maĭ părinţele,
Dauḑĭ cuvintele mele...
(Ibid. 487).

Despre forma aspirată *hauḑ* v. [4]*Au.*

[1]**Aùḑ.**—v. *Aud.*

[2]**Aùḑ** (plur. *auḑurĭ*), s. n.; audition, ouïe. O scurtare curat românéscă din substantivul auḑit = lat. auditus, după care prin analogiă s'a format şi substantivul vĕḑ, care — orĭ-ce ar ḑice Cihac — n'are a face cu latinul „visus", de unde vine numaĭ al nostru „vis".

Format din auḑit, care ca substantiv aprópe a dispărut din graĭu, după cum vom arăta la locul seŭ, *auḑ* representă ambele sensurĭ ale latinuluĭ auditus, adecă pe de o parte însuşĭ simţul al căruĭa organ e urechea: „aures acerrimi auditus" (Plin.), pe de alta—metonimic—resultatul saŭ efectul aceluĭ simţ: „dignior auditu" (Lucan.). In sensul al doilea *auḑ* devine sinonim cu auḑire.

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „încă tot nu sîntem lipsiţĭ de simţul *auḑuluĭ*, şi prin urmare ne place a asculta poveştĭ frumóse din vremile trecute..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV p. 11: „de-ară fi totŭ trupulŭ ochĭu, unde ară fi *auzulŭ*, ĭară de-ară fi totŭ *auzŭ*, unde ĭ-ară fi apuţitulŭ..."

Cantemir, Chron. I p. 175: „nicĭ maĭ mult ar fi trebuit cu une cuvinte fără temeĭu ca acéste *auzul* cetitorĭuluĭ să supărăm..."

Locuţiune proverbială: „Are vĕḑ de lup şi *auḑ* de vulpe". (Tocil., Rev. I, 233).

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, p. CXI:

...de *audzul* cel rău nu să va tĭame...	...ab auditione mala non timebit...

unde la Silvestru, 1651: „de véstĭa rrĭa nu să va téme..."

Biblia Şerban-Vodă, 1688, Paul. ad Rom. X, 17:

... credinţa e den *auz*, ĭară *auzul* pren graĭul luĭ Dumnezeu...	...fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi...

Mitropolitul Antim, Predice p. 3: „ca pre nişte peştĭ, cu mréja Dumneḍeéscă aŭ prins mulţimea, şi aŭ vînat *auḍurile* noródelor, şi aŭ înduplecat inimele tiranilor..."

Idiotismul: ĭ e a ŭ *auḍul* = asurḍesc, fac să ameţéscă de sgomot.

Ion Ghica, Scrisórea XXVI: „clopotele marĭ şi micĭ sunaŭ la o sută de biericĭ de luaŭ *auḍul*, urla oraşul de vuet..."

Ion Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „avea o bicĭuşcă de cele de cânepă, împletită de mâna lui şi cu şfichĭul de mătasă, cu care pocnĭa de'ţĭ lua *auḍul*..."

Acelaşĭ, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 3): „stropşitul de Ion, cu talanca dela oĭ, cu cleştele şi cu vătraĭul, face o hodorogélă şi un taraboĭu de 'ţĭ ĭa *auḍul*..."

Auḍ se construesce cu l a şi cu î n saŭ î n t r u. Următórele exemple vor lămuri deosebirea între cele doĕ construcţiunĭ.

Balada „Mihu Copilul":

Un mândru cântic,
Cântic de voĭnic,
Ş'un glas de cobuz
Dulce l a *auz*...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 111: „Un ne'ncetat susur de taĭnică trădare îĭ şoptĭa l a *auḍ*..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III. p. 215: „Şi aducăndu'l, aŭ început Domnul a se gĭudeca cu el la Cadiŭ, în *auzul* tuturor...

Dionisie Eclesiarcul, Chron. (Papiŭ, Tesaur II p. 203): „şi fiind împăratul de faţă, aŭ poruncit să se citéscă jalba Valahieĭ î n *auḍul* tuturor, şi după ce aŭ citit'o aŭ întrebat împăratul pe solĭ..."

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act. II sc. 3: „Nu mĕ sfiesc acu, în agĭunul morţiĭ, s'o mărturisesc î n *auḍul* ómenilor..."

Logofĕtul Gheorgachi, Letop. III p. 320: „o ceteşte î n t r'*auzul* tuturor..."

C. Negruzzi, Cum am învĕţat romănesce: „Ba nu ne înţelegem nicĭ decum, am strigat eşind din ameţéla ce mĕ cuprinsese î n t r u *auḍul* barbarelor numirĭ a buchilor luĭ, nu ne înţelegem!..."

v. *Aud.* — [2.] *Vĕḍ.*

Auḍire (plur. *auḍirĭ*), s. f.; l'infin. d'a u d: action d'ouïr, d'entendre, ouïe en général. Sinonim cu substantivul a u ḍ, cătră care se raportă ca „vedere" cătră „vĕḍ".

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, f. 231 b: „dracii diîn oameni gonéşte, bolnavii tămăduĭaşte, surdzilorŭ *audzire* le dâ, muţilor grâire..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 36: „vântul vivorît sau aerul tare clătit, tocmit şi frumos viersul muzicăi alcătuit, dela cât de ascuţitele la *auzire* urechi abătându'l, neauzit âl face..."

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 84: „O, părintele mieu iubite, îmĭ opriră limba, îmĭ legară picĭoarele, îmĭ ţinură mânile, îmĭ împedecară vedéré şi mă făcură fără de *auzire*..."

Caragia, Legĭuire 1818 p. 98: „Martoriĭ martorilor nu să socotesc de martorĭ, ĭară la prigonirile de stăpânire sau de hotară priĭmim şi mărturiĭa după *auzire*..."

Zilot, Cron. p. 4:

Care dup' a mea sciinţă le voiŭ arăta curat,
Din vedere ş'*auḍire*, precum m'am îndatorat...

Acelaşĭ, p. 101: „*auḍirea* numeluĭ luĭ Cutuzof în urechile Turcilor era fórte

înfricoşată, şi pentru aceïa nicĭ nădăjduïa cu înlesnire a maĭ puté aduna oştirĭ. . ."

I. Văcărescu p. 527:

> Ce *auḍirĭ* d'odată!
> Ce taĭnic glas ascult!
> Simţ césul c'o să bată
> Ce 'l aşteptam de mult...

Costachi Conachi p. 220:

> Departe cu *auḍirea* de jelnic suspinul meŭ,
> Nu credĭ inimeĭ ce arde de para doruluĭ teŭ...

Donicĭ, „Bărbatul cu treĭ femeĭ":

> Dar n'aŭ trecut nicĭ patru ḍile,
> Şi s'aŭ împrăştiet pi'n ţară *auḍire*
> Că cel cu treĭ femeĭ bărbat
> De rĕu lor s'aŭ spânḍurat...

v. *Aud.* — [2]·*Auḍ.*

[1]·**Auḍit,-ă**; le part. passé d'aud pris comme adjectif: entendu, ouï, appris. Ajuns la scire prin organul urechilor; aflat prin simţul auḍuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 197: „O samă de cuvinte ce sânt *auzite* din om în om, de oamenĭ vechĭ şi bătrânĭ..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CXLII:

> Deminéţa, mila'ţĭ fă *auzită* mie,
> Că spre tine nădéjdïa mĭ-am pus din
> pruncie...

Negativul comparativ n e - m a ĭ - *auḍit* însemnéză ce-va cu totul afară din cale, „monstrueux, excessif, exorbitant", de ex.: „asemenea cruḍimĭ sînt un lucru n e m a ĭ *auḍit* în ţéra nóstră".

v. [2]·*Auḍit.* — *Vĕḍut.*

[2]·**Auḍit,** (plur. *auḍite*), s. n.; ouïe, audition. Sinonim cu a u ḍ şi cu a u ḍ i r e. Se întrebuinţéză rar. Nu vine din participiul trecut românesc a u ḍ i t, ci d'a-dreptul din substantivul latin a u d i t u s.

Coresi, 1577, ps. XVII:

întru *auzitulŭ* urechiei auzirămă...	in a u d i t u auris obedivit mihi..

Ion Neculce, Letop. II p. 195: „am scris de pe nişte isvoade ce am aflat la uniĭ la alţiĭ şi din *auḍitele* celor bătrâni boïerĭ..."

Ca locuţiune adverbială: d i n *auḍite*, p e *auḍite*, „par ouï-dire", „auditu accipere".

Alexandri, Neculae Bălcescu: „Româniĭ se cunosceaŭ împreună maĭ mult din *auḍite*, sub nume de Moldovenĭ şi Muntenĭ..."

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Fă cunoscinţă cu fata, n'o lua numaĭ p e *auḍite*, pentru că nu se mănâncă tot ce sbóră, şi se 'ntâmplă de departe trandafir şi de aprópe borş cu ştir..."

Ca supin: d e *auḍit.*

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, f. 298 b: „cine are urechi de *audzitŭ* ca să a u d z ă..."

v. [2]·*Auḍ.*

Auḍite (pe-, din-), adv. — v. [2]·*Auḍit.*

Auḍitòr,-óre, s. et adj.; auditeur, auditrice, celui ou celle qui entend, qui ouït. Cel ce a u d e. *Auḍitor* póte fi cine-va şi fără voe în trécĕt, a s c u l t ă t o r numaĭ atuncĭ când stăruesce a auḍi: aceïaşĭ deosebire ca între „vĕḍĕtor" şi „privitor".

Caragia, Legïuire 1818 p. 95: „Toate dieţile, de nu vor fi scrise de tot de însuşĭ ceĭ ce le fac, să să iscăléscă de ceĭ ce le fac şi să să adeveréze cu treĭ martorĭ singurĭ văzătorĭ sau singurĭ *auzitorĭ*..."

Cantemir, Chron. I p. 121: „[eĭ] au scris tot pre o vréme cu lucrurile ce să făcé şi singurĭ marturĭ privitorĭ, ïar nu *auzitorĭ* aŭ fost..."

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paralip. II, VI, 40:

...fie ochiĭ tăi deșchiș și urechile tale *auzitoare* la umilința locului acestuĭa...	...sint, quaeso, oculi tui aperti, et aures tuae exaudientes ad orationem loci hujus...

I. Văcărescu p. 354:

Tot auḍĭam c'aci Nichifor cuvîntéză,
P'aleșiĭ dregătorĭ grozav anateméză:
Așa 'l vĕḍuĭ! ca Leŭ trăsnind fără blândețe,
Oase-azvîrlind de morțĭ l'*auḍitorĭ* în fețe...

v. *Aud.*—*-or.*—*Vĕḍĕtor.*

Auèsc *(auit, auire)*, vb.; bourdonner, retentir. Resun. Sinonim cu uesc, din care s'a și format prin prepositionalul *a* (=ad) pentru a da noțiuniĭ fundamentale un sens maĭ intensiv: *auesc* = uesc prelungit.

Vrancea, Sultańica p. 267: „Și acea liniște adâncă, întinsă peste tótă mahalaua, *aui* de țipetele copiilor când zăriră primul liliac care gonĭa, cotiș, d'a lungul ulițelor..."

v. *Auélă.*—*Huesc.*—*Uesc.*—*Vuesc.*—*U!*

Auélă (pl. *auelĭ*), s. f.; bourdonnement, retentissement. Resunet. Sinonim cu uet, când este vorba însă de un sgomot maĭ prelungit.

Vrancea, Trubadurul p. 261: „După ce m'am odihnit pe treptele privdoruluĭ, cu capul in mâĭnĭ, cu ochiĭ închișĭ și surd la *auéla* întinsă a satuluĭ, m'am sculat..."

v. *Auesc.*—*-élă.*

August.—v. *Gustar.*—*Măselar.*

Augustìn, n. pr. m.; Augustin. Augustinus. E curios de a găsi acest nume de sfânt din calendarul catolic în descântecul „de Măiestre" din Bucovina, care se începe cu:

Sfinte *Augustine*
Și tu, sfinte Trifoane...

(Marian, Descânt 327).

Se scie că 'n biserica grécă marele Augustin, una din luminele cele maĭ strălucitóre ale creștinismuluĭ, este privit numaĭ ca „fericit", nu ca „sfânt".

Auìre, **Auìt**.—v. *Auesc.*

Àuleo.—v. *Aoleo.*

Auleròm.—v. *Aler.*—*Ler.*

Aùlm s. **Aulmèz** *(aulmat, aulmare)*, vb.; flairer, dépister. Acelașĭ cuvînt cu adulmec saŭ adurmec, de care se deosebesce numaĭ prin lipsa sufixuluĭ verbal deminutival -ec, căcĭ inițialul *a-* saŭ *ad-* este în ambele forme aceĭașĭ preposițiune latină ad.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar, 1683, 23 Oct.: „Și venindŭ svăntulŭ spre noĭ ne *aulmâ* de departe și cădzu la pământ..."

v. *Adulmec.*—*Olm.*—[2] *Ulm.*

Aùlmec, **Aulmèz**.—v. *Aulm.*

Auméḍă, vb. impers.; poindre (du jour). Crapă de ḍi. Mijesce.

Cunóscem acest cuvînt numaĭ din G. Seulescu ap. Marian, Descântece p. 298: „îndatinéză Româniĭ din Moldova a împărți nóptea, și anume: a) de-cusară, b) ciniorĭ, c) cântătorĭ, d) dalbeḍorĭ, care se chiamă și auă. Iacă de unde este cuvîntul *aumeḍesce* = începe a se arăta pe jumătate aua." Apoĭ într'un farmec de dragoste, tot după

G. Seulescu reprodus de d. G. D. Teodorescu, Poes. pop. 376 :

Duminecă diminéţa
Când ḑiua se *auméză*
M'am sculat
Ş'am plecat...

Aumeḑesce diferă numaĭ prin prepoziţionalul *a* (=a d) de forma moldovenéscă cea obicĭnuită u m i ḑ e s c e saŭ o m i ḑ e s c e, bună-óră: „Când se u m i ḑ ĭ a de ḑiuă" la Costachi Negruzzi (Pĕcatele tinereţelor p. 277)=„quad le jour commençait à poindre". U m i ḑ e s c, pe de altă parte, este strîns înrudit cu m i j e s c: „m i j e s c e de ḑi." Prin urmare, *aumeḑesce* saŭ *auméḑă* n'are a face cu a u ă „aurore". Dar acéstă vorbă a u ă „aurore" există ea óre adevĕrat în graĭul poporan? Iată o întrebare, la care nu cuteḑâm a rĕspunde. Este greŭ a bănui că Seulescu a născocit'o pe de'ntregul. Urméză a se cerceta.

v. *Mijesc.* — *Omiḑesc.*

Aumeḑèsc. — v. *Auméḑă.*

A-ùmĕr (d'), adv.; sur l'épaule, à l'épaule. P e u m ĕ r saŭ î n l u n g u l u m ĕ r u l u ĭ. Literal: a d h u m e r u m.

Basmul „Trifon hăbăucul" (Reteganu, Poveşti ardelenesci, I p. 5) : „Mergênd maĭ departe, se 'ntâlnesce cu alt om, care avea nn bĕţ mare d e-*a-umĕr* şi o cârjă mică în mână..."

Fără preposiţiunea d e :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12 : „să mérgemŭ după Hristos domnulŭ nostru şi crucé lui *aumârŭ* să luom..."

Se póte ḑice şi îmmulţit : *d'a-umere.*

Alexandri, O primblare la munţĭ: „cum îĭ rîdea ochiĭ când mĕ zărĭa pe dél, întorcêndu-mĕ a-casă cu vînatul d e - *a-umere....*"

v. 12·A. — *Umĕr.*

A-ùna (d'), adv.; 1°. pour un chacun, pour chaque partie d'un tout; 2°. soudain, immédiatement. In ambele sensurĭ represintă un prototip latin a d - u n a m, din care se trage atât spaniolul a u n a „ensemble", precum şi al nostru compus t o t - d ' a - u ñ a „toujours". Variaţiunile logice se explică lesne prin cele doĕ aspecturĭ ale noţiuniĭ u n a, care pe de o parte însemnéză o separaţiune din maĭ multe, ĭar pe de alta — cu totul din contra — o întrunire a maĭ multora.

In primul sens, perdut din graĭu, cuvîntul ne întimpină în Pravila Moldov. 1646, f. 25 : „să dĭa drep-ce au luatŭ acĭa vamâ *de-a-una* patru la visterie..."

In sensul al doilea, cuvîntul se aude maĭ ales in Bucovina.

S. F. Marian, Descântece p. 66 : „Cum aŭ început vitele a se bolnăvi, d e - *auna* trebue a le descânta..." şi maĭ jos p. 86 : „cel perit (scrofule învechite) cum începe a se ivi şi a se desvolta, d e - *auna* şi nasul începe a se buboti, a se căţăli şi a putreḑi..."

v. *Tot-d'a-una.* — *Una.*

A-ùne-orĭ. — v. *Une-orĭ.*

Àur, s. n.; or. Latinul a u r u m, trecut în tóte dialectele romanice. „Metal nobil, solid, fórte maleabil, de colóre galbină, de unde şi monetele de *aur* s'aŭ numit galbinĭ; *aurul* este de 19 1/3 orĭ maĭ greŭ decât apa sub acelaşĭ volum, prin urmare cel maĭ greŭ dintre tóte metalele (afară de platina care e de 20 4/5 maĭ grea decât apa, şi de 2 orĭ maĭ grea decât argintul a căruĭ greutate specifică e numaĭ de 10 2/5). *Aurul* se află în pétră, în pămînt şi în apă, in stare nativă. In Dacia superióră se află mult *aur* din timpurile cele maĭ antice. In timpurile

moderne s'a descoperit fórte mult *aur* în America şi în Australia. Acum *aurul* în comerciŭ e de 15 orĭ maĭ scump decât argintul, însă cu îmmulţirea actuală póte să scadă la acelaşĭ preţ. De *aur* se fac monete şi diverse obiecte : coróne de *aur*, vase de *aur*, statue de *aur*, etc." (L. M.)

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 226 a: „în lăcomiĭa avuţiei *aurului* şi argintului, satelorŭ şi a vecinilor..."

In minele din Transilvania: „*aur* s l o b o d = masiv". (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 41).

Aurul póte să fie c u r a t saŭ a m e s t e c a t. Un fel de amestec se numesce „*aur* l e ş e s c ŭ" în Catastihul mânăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 204).

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „macar dĭ-are face neştine bani cât de buni, galbeni p r i s n e d e *aurŭ* c u r a t ŭ, sau taleri, saŭ altŭ fialŭ de bani...

Ghicitórea despre „Sórele":

Bumb de *aur*
Pe o pele de taur.

(Reteganu, Cărţile săténuluĭ 1882 p. 32)

Baladă din Ardél:

Şi vînt cald aŭ legănat
Pomul cu florĭ încărcat,
Ş'aŭ cădut un şerpe reŭ,
Ş'aŭ intrat în sînul meŭ:
Cu córnele de *aur*...

(Pompiliŭ, Sibiŭ, 44).

Tot de acolo :

In grădină
La stupină
O fântână se găsesce,
Ĭar pe fundul eĭ trăesce
Şerpe laur, bălaur,
Cu solzuţiĭ de *aur*
Şi din gură
Pară'ĭ cură...

(Ibid. 57)

Basmul „Impĕratul împetrit" (Sbiera, Poveştĭ p. 152): „Intr'un timp de nópte étă că aŭ sosit o mulţime de dracĭ — cruce de *aur* în casă! — cu dicĕtorĭ felĭu de felĭu, şi aŭ început împrejurul luĭ a dice şi a cânta..."

„C r u c e d e *aur* î n c a s ă!" este o exclamaţiune poporană stereotipă de câte-orĭ se pomenesce numele „necuratuluĭ", pe care 'l împedecă de a se apropià.

Basmul „Cele treĭ rodiĭ" (Ispirescu, Legende p. 361): „fata se făcu o păsărică c u t o t u l ş i c u t o t u l d e *aur* şi începu a sbura..."

„Poporul dice că *aurul* este o c h i u l d r a c u l u ĭ, pe care i l'a scos sf. Ilie plesnind cu bicĭul, şi de atuncĭ a rĕmas pe pămînt" (pr. A. Bădescu, Prahova, c. Mărginenĭ).

C. Negruzzi. Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „In acest al nostru véc de *aur*, *aurul* e boĭer mare, frumos şi învĕţat..."

Aur ca m o n e t ă şi ca sinonim cu a v u ţ i ă :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 8: „cine e ţinutŭ şi legatŭ *aurului* şi robéşte lui şi e prinsŭ de b o g ă ţ i e, nu se va spăsi..."

O predică a luĭ Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov. p. 565): „ca unŭ mărgăritari în tină îngrupatŭ, ca u n *aur* în balegi aruncatŭ, ca o floare a credinţeei de mărăcini înpresurată..."

Moxa, 1620, p. 369: „fu mai tare şi mai putérnicŭ *aurul* decătŭ mulţimé oştilorŭ, că poate sparge cetăţi şi a răsipi ziduri, *aurul* poate birui războĭul, poate piĭarde toate bărbăţiile, că e segĭată lucie şi se înfige lesne la inimă de omŭ..."

Acelaşĭ, p. 382: „boeriile nu le da voinicilorŭ pentru slujbe, ce le vindé pre *aurŭ*..."

Ibidem: „cu năravŭ rău, ĭubitorĭu la *aurŭ*, închisŭ la cuvinte...“

Metaforic, în aplicaţiune maĭ ales la grâŭ:

„Grâŭ frumos ca *aurul*, om tare ca ferul, vas curat ca argintul“ (P. Olténu, Haţeg); saŭ: „grâul curat ca *aurul* şi roşu ca jarul“ (N. Sânzian, Haţeg; D. Păscuşĭu, Făget); pe aĭurĭ: „fete mândre ca *aurul*“ (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

„Frumos ca *aurul*, curat ca *aurul*, galben ca *aurul*“ (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„După o secetă mare, dacă plóuă, se dice: a dat Dumnedeŭ *aur* şi argint pe pămînt“ (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricióra).

Ioan Crisostom se traduce românesce prin: „Ioan cela cu rostul de *aur*“ (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din Braşov p. 436; Ioan din Vinţi, 1689, f. 86 a).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 92): „cu bună samă, dilele de fier în vécul de *aur* vor să să priminéscă, şi ţoată calĭa grunzăroasă şi cĭulinoasă în nétedă şi bătută să să istovască...“

„Când cine-va are un copil ce'l ĭubesce maĭ mult ca alţiĭ, dice: are mama un boţ de *aur*“ (N. Habar, Vasluĭu, Negresciĭ).

A auri un lucru se dice: a întrauri, a polei cu *aurul*, a sufla cu *aurul*, a vĕrsa, a îmbrăca, a ţese, a trage, a fereca...

Ion Neculce, Letop. II p. 197: „aşa aŭ fost făcut mănăstirea de frumoasă, tot cu *aur* poliită, zugravala maĭ mult *aur* decăt zugrăvală...“

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. rom. p. 14): „Alexandru stătu cu oştile acolo şi zidi stălpŭ de pĭiatră şi'l polei cu *aurŭ*...“

Balada „Mihul Copilul“:

La masă de pétră
In patru crăpată,
Cu sîrmă legată,
Cu slove săpată,
Cu slove de carte
Cu *aur* suflate...

Tot acolo:

Nicĭ unul nu póte
Să rădice 'n spate
Armele culcate
Cu-*aur* îmbrăcate,
Cu fer ferecate...

Alt ce-va este locuţiunea adverbială: îmbrăcat *aur* saŭ îmbrăcat numaĭ *aur*, bună-óră în doĭna „Dina şi boĭerul“:

La coşarul dărîmat
Stă boĭerul rădĕmat,
Numaĭ *aur* îmbrăcat...

(G. D. T., Poes. pop. 326).

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 13: „încălecâ pe un armăsar cu harşa de fir şi cu zăbale suflate cu *aur*...“

Balada „Smeul şi fata“:

Şi cindecĭ
De berbecĭ
Cu codile pe telegĭ,
Cu unghile cârligate,
Cu córnele belcĭugate,
Tóte cu *aur* vĕrsate,
Cu lânele slobozite
Cu *aur* întraurite...

(Marian, Bucov. I, 114).

Balada „Rada“:

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Şi un aşternut
Cu *aur* ţesut...

Balada „Inelul şi năframa“:

Na'ţĭ naframa de mătasă,
Pe marginĭ cu *aur* trasă;
Aurul când s'a topi,
Să sciĭ, frate, c'oĭu muri...

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 36 : „cruce ferecată cu *auru*, cu zmalţu, cu robinuri fé-ţele..."

Forma poetică *daur* nu e rară în colinde, maĭ ales în Ardél, de pildă:

Tot săpân şi îngropân,
Găsi viţă de *daur*
Şi se 'nvĕţâ bun faur
De mi'ş lucra la *daur;*
Şi ḑo el mi'ş maĭ făcea
La cel frate plugărel
Tot un pluguţ de *daur*,
Incătro cu plug pornĭa
Tóte cóstele rĕsturna...

(Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 188).

v. *Aurar.* — *Aurel.* — *Auresc.* — *Aurit.* — *Auriŭ.* — *Aramă.* — *Argint.* — *Anticrist.*— *Cosinḑéna.*— *Fĕt-frumos.*— [1]*Suflu*....

[1]**Auràr,** (pl. *aurarĭ*), s. m.; 1° orfèvre; 2° orpailleur. In primul sens *aurar* e sinonim cu argintar, ĭar în graĭul vechiŭ zlătar; în sensul al doilea, se zicea altă dată şi rudar: Ţiganĭ rudarĭ saŭ Ţiganĭ aurarĭ, „qui ont seuls le droit de chercher l'or dans les rivières et dans le sable des montagnes, et en paient chacun à la princesse pour ses épingles trois ou quatre drames, c'est-à-dire 3/400 ou 4/400 d'une oca qui vaut tantôt deux livres et demi, tantôt trois livres..." (Cogălnicénu, Esquisse sur les Cigains p. 12). Aceştĭ Ţiganĭ scoteaŭ aur maĭ ales din Olt, Motru, Lotru, Argeş, Dâmboviţa etc. „*Aurar*, lucrător de obiecte de aur, faur de aur; cel ce scóte aur din mine, cel ce culege aur din rîurĭ" (L. M.). In Ardél, aceĭ ce scot aur din munţĭ nu se chiamă *aurarĭ*, ci băiaşĭ; eĭ sînt Românĭ, ba încă ceĭ maĭ frumoşĭ şi maĭ voĭnicĭ dintre Moţĭ. Cuvîntul, negreşit, este latinul aurarius, dar s'a putut form d'a-dreptul de către Românĭ din aur prin sufixul -ar.

v. *Auraş.* — *Argintar.* — [2]*Băiaş.* — *Rudar.* — *Ţigan.* — [2]*Zlătar*...

[2]**Auràr** (pl. *aurare*), s. n.; voile en lames d'or porté par la fiancée le jour de noces. Cuvînt fórte frumos în loc de petélă, care însă ne întimpină numaĭ la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 157).

v. *Aur.* — *-ar.*

Auràş, terme enfantin d'une signification indécise. Intr'un cântec copilăresc:

Auraş,
Pĕcuraş,
Scóte apă din urechĭ
Că ţĭ-oĭu da parale vechĭ,
Şi ţĭ-oĭu spĕla cofele
Şi ţĭ-oĭu bate dobele!..

(Conv. lit. 1881 p. 12).

Auraş „care scóte apă din urechĭ" este din partea copiilor o parodiă din aurar „care scóte aur din rîurĭ", după cum în acelaşĭ cântec „pĕcuraş" figuréză în loc de „pĕcurar".

v. [1]*Aurar.* — *Copil.*

Auràtă, s. f.; t. de Botan.: Leucanthemum Tournef. Nume dat de Dr. Brândză (Prodrom p. 284) ca sinonim cu romoniţă-mare, roman, ochiul-bouluĭ, mărgărită. Să fie óre poporan?

v. *Romoniţă.*

Aură (pl. *aure*), s. f.; zéphyr, brise. „*Aură,* vînt lin, suflare lină, aer, vînt" (L. M.). Nu e cuvînt poporan, şi prin urmare nu vine din latinul aura= v. gr. *αὔρα*, ci este italianul aura, întrodus în poesia română literară pe la finea secoluluĭ trecut.

I. Văcărescu, p. 116 :

Plâng Nimfe, juniĭ, plâng graţioare,
Plâng *aure*, z e f i r ĭ, şi orĭ ce floare...

Ibid., p. 512 :

Tu cânţĭ şi ca lumina,
Ca fulgerul, ca tunet,
Cânţĭ d'*aure*, z e f i r ĭ lina
Suflare şi resunet...

La Bolintinénu sub forma de *aurea*, bună-óră în „Timpul“ :

Cosiţa lor saltă sub *aurea* dulce
Şi flacăra luneĭ pe brâul lor luce...

Sinonim curat poporan cu b ó r e, *dar maĭ eufonic, aură* ar trebui să rĕ*mână ca termen poetic.*

v. *Bóre.*

Aurărìă, s. f.; „objets, marchandises en or“ (Cihac). „*Aurăriă*=a r g i n t ă r i ĭ, tot felul de scule de aur saŭ de argint“ (Costinescu).

Vrancea, Sultănica p. 246 : „Peste porţĭ, maĭ dincolo de ele, stă palatul Vinereĭ, numaĭ în *aurăriă* şi diamanticale...“

v. *Aur.—Aurar.*

[1]**Aurèl**, s. m.; t. poétique : or. Deminutiv din a u r, care—ca şi a r g i n ţ e l—ne întîmpină numaĭ în poesia poporană.

Colindă muntenéscă :

Pe-un cal galben grăngorel
Şéua'ĭ luce 'n *aurel,*
Scările'ĭ în a r g i n ţ e l...

(G. D. T., Poes. pop. 20)

Alta :

La un cap de mésă
Mĭ-este-un jeţurel
Dres de *aurel*...

(Ibid. 23).

Alta :

Porumb alb cu guşa verde,
Cu peniţe zugrăvite,
C'ochĭ în cap de petre scumpe:
Capu'ĭ bate'n *aurel,*
Cĭocu'ĭ bate'n arginţel...

(Ibid. 39).

Alta :

Nalt e mĕrul pîn la cer,
Cu cója de arginţel,
Cu mere de *aurel*

(Ibid. 81).

Doĭnă din Moldova :

Este-un mândru stejărel
Cu frunḑa de *aurel,*
Cu cója de arginţel

(Elena Sevastos, Cânt. p. 166).

Colindă de peste Nistru :

Sus maĭ sus la capul meseĭ
Stă un scaun d'*aurel,*
Dar pe scaun d'*aurel*
Şede Dumneḑeŭ cel sfînt,
Sfânt în cer şi pe pămînt...

(Conv. Lit. 1883 p. 289).

v. *Arginţel.* — *Aur.* — [2]*Aurel.* — *Auriŭ.*—*-el.*

[2]**Aurèl,** adj. m.; t. poétique : d'or, en or, doré. Ca şi substantivul a u r e l, de aceïaşĭ formaţiune, se află numaĭ în cântecele poporane, maĭ ales în colinde.

Colindă din Dobrogea :

Fir de mĕr *aurel,*
Mândru şi frumuşel,
Face merele
'n tóte verele...

(Burada, Călĕt. 89).

Să nu uĭtâm însă că în privinţa plantelor cuvîntul *aurel,* fie ca adjectiv, fie ca substantiv, póte să fie numaĭ o etimologiă poporană din a u r, derivând în realitate din l a u r u s : „frunḑă de l a u r e l“, „mĕr l a u r e l“ etc.

S. F. Marian, Chromatica p. 50, pune ca sinonimĭ între numirĭ poporane de culorĭ:

aurel=aurellus,
a u r i c = auricus,
a u r i ŭ = aurivus.

v. [1]*Aurel*.— [3]*Aurel*.

[3]**Aurèl,** (plur. *aureĭ*), s. m.; t. de Vitic.: 1[0] sorte de raisin; 2[0] sorte de vin. Pare a fi sinonim cu a u ă, din care póte şi derivă, fie printr'o formaţiune analogică după rourică, rouros etc. din rouă, fie prin etimologiă poporană din a u r, culórea struguruluĭ *aurel* fiind puţin gălbue.

„*Aureĭ* se ḑice la struguri ceĭ albĭ-galbenĭ cu bóbele puţin eliptice" (P. Ciocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca).

„*Aureĭ* sînt struguriĭ ceĭ albĭ cu bóbe măruntele" (N. Michăiescu, Dolj, c. Dobridor).

„*Aurel* este un strugure alb şi cu bóbele mărunte; vinul scos din acest strugure ĭea numele de vin *aurel*" (I. Negreţ, Dolj, c. Risipiţĭ).

Jipescu, Opincaru p. 53, înşirând felurile de strugurĭ: „voĭculésă, sască, romostin, olog, *aurel*, berbecel vânăt..."

v. [2]*Auă*.— *Strugur*.

Aurèsc (*aurit, aurire*), vb.; dorer. „A *auri*=a polei cu aur, a sufla, a acoperi cu aur" (Costinescu).

v. *Aur*.—*Poleesc*.

Auric.—v. [2]*Aurel*.—*Aurică*.

[1]**Aurìcă,** s. et adj. f.; t. poétique: charmante, gentille. Alexandri, Românii şi poesia lor: „la rĕspunsul copileĭ, voĭnicelul, cetind în inima eĭ, se înduĭoşézā şi, în exaltarea dragosteĭ luĭ, îĭ dă numirile cele maĭ desmierdătóre:

Aurică, drăgulică,
Nicĭ n'aĭ grijă, nicĭ n'aĭ frică...

Cuvîntul *aurică* cuprinde ideea de frumuseţe, de preţ mare, de raritate, de lucire şi de tóte calităţile a u r u l u ĭ. Voĭnicelul nostru, căruia negreşit aurul i se părea un metal fórte rar, nu putea dar găsi un termen maĭ bogat, maĭ original şi maĭ potrivit cu ĭubita luĭ, ce avea cosiţa gălbióră..."

v. [2]*Aurel*.

[2]**Aurìcă,** s. f.; t. de Botan.: Primula Auricula, auricule. „*Aurică*=oreille d'ours" (Baronzi, Limba română p. 128). N'are a face cu a u r, ci este un neologism de grădinăriă. In Transilvania se ḑice şi a u r i c u l ă (L. B.)

Aurìre.—v. *Auresc*.

Aurìt,-ă, adj.; le part. passé d'a u r e s c pris comme adjectif: doré. P o l e i t c u a u r. S u f l a t c u a u r.

C. Negruzzi, Scrisórea VI: „slujbaşiĭ mănăstiriĭ, îmbrăcaţĭ în *aurite* veşminte, cu cântărĭ, tămâerĭ şi făcliĭ, plecară ca să însoţéscă rămăşiţele sfîntuluĭ bărbat..."

Basmul „Brósca ţestósă" (Ispirescu, Legende p. 38): „Apa cĭuruĭa din ţeve *aurite* şi o lua cu năstrape şi cu căuşe de a u r..."

Doĭnă din Moldova:

Bate vîntul, viscolesce,
Dorul teŭ mĕ prăpădesce:
Casa ta'ĭ descoperită,
Mie 'mĭ pare *aurită*...
(Elena Sevastos, Cântece p. 48)

Balada „Oprişanul":

Mihnea-vodă adormit
Dormĭa pe-un pat *aurit*
In cămară 'ntunecată
Tot cu şalurĭ îmbrăcată...

Aurit să ĭea şi 'n loc de a u r i ŭ, adecă avênd culórea a u r u l u ĭ.

Balada „Erculén“ :

O dalbă de fată
Albă, gólă tótă,
Vie și frumósă,
Dulce, recorósă,
Cu pĕr *aurit*
Pe umerĭ leit...

I. Văcărescu, p. 255 :

Să rĕzbesc spre *auritul*
Mult ferice răsăritul,
Prin cerésca acea pórtă
L'a lumiĭ maĭ bună sórtă...

Intr'un sens ironic „între ocărĭ : fi-ţĭ-ar gura *aurită* ca cuĭbul de pupăză“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Aurit cu înţeles de dorit, ales, „exquis“ :

Doniciĭ, „Lupul și Cucul“ :

In Arcadia ferice
Este codru de trăit,
Unde *aurita* vreme
Impărățesce deplin...

Alexandri, „Serile la Mircescĭ“ :

Afară plouă, ninge! afară'ĭ vijelie,
Şi crivĕţul alérgă pe câmpul înnegrit;
Iar eŭ, retras în pace, aștept din cer să vie
O ḑină drăgălașă cu glasul *aurit*...

A. Pann, Prov. II, 130 :

Fie măcar *aurit*,
Nu'l voiŭ, nu 'mĭ este dorit...

Se ḑice și înaurit saŭ întraurit.

Doĭna „Puĭul posomorît“ :

Am avut un puĭu ĭubit,
Ca trandafiru 'nflorit,
Ca un măr *înaurit*...
(Marian, Buc. II, 21)

Balada „Smeul și fata„ :

Cu lânele sloboḑite
Cu aur *întraurite*...
(Ibid. I, 114).

v. *Aur*. — *Auresc*.

[1]**Aurìă**, s. f. ; t. de Vitic. : sorte de raisin. Intre numirĭ de strugurĭ la Baronzi, Limba română p. 94 : „Gîmză. Braghină. *Auriă*-Mohamet. Ţîţa-capreĭ...“

v. [3]*Aurel*. — *Auriŭ*.

[2]**Auriă**. — v. *Auriŭ*.

Aurìŭ,-ă, adj. ; doré, blond. Nu de aur, ci semĕnând cu aurul, avênd culórea galbenă și lucitóre a auruluĭ.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. 145 : „Un fior iţĭ trece prin vine când veḑĭ într'un tabel al luĭ Rubens pe un cavaler numid sfâșiat de crescet și de umerĭ de către un leŭ puternic care ĭ-a sărit în cârcă și s'a stârcit pe șoldul armăsaruluĭ negru ce se rădică îngrozit pe picĭórele'ĭ de dindărît. Féra *auriă* mușcă din umeriĭ călăreţuluĭ...“

Doĭnă din Moldova :

Vin la neĭca la isvóre
Să culegem lăcrimióre :
Tu să'mĭ puĭ în pălăriă,
Eŭ în gîţă *auriă*...
(Elena Sevastos, Cântece, p. 51).

Cu poeticul *d* în doĭnă „Fetiţele“ :

Şi paralele-am bĕut
Cu fetele după gât,
Gălbinașiĭ *dauriĭ*
Cu fetiţele din Jiĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 307).

v. *Aur*. — [2]*Aurel*.

Auròs,-ă, adj. ; aurifère, contenant de l'or.

Bolintinénu, „Cozia“ :

Nóptea trece lină. Stelele voióse
Scutură în aer cómele-*aurόse*...

v. *Aur*. — *-os*.

Auscùns. — v. [2]*Ascuns.*

Àustru, s. n.; vent du midi, vent du sud-vest. Latinesce a u s t e r, italienesce şi spaniolesce a u s t r o. Francesul a u s t e r este un neologism. *Austru* se rostesce trisilabic, une-orĭ chĭar *aostru.* Cuvîntul ne întimpină des în vechile texturĭ şi este viŭ în graĭul poporuluĭ, dar nu tot-d'a-una cu sensul primitiv de vînt de méḑi-ḑi, ci maĭ mult cu acela de vînt de apus.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera), A t. Ap. XXVII, 13:

Suflă *austrul...*	Adspirante autem a u s t r o...

în Noul Testament din 1648: „suflând *austru*", în Biblia Şerban-vodă din 1688: „bătând *austrul*".

Ibid. XXVIII, 13:

..după o dzi suflă *austru...*	..post unum diem flante a u s t r o...

în Noul Testament: „suflând *aostru*", cu *o;* dar tot acolo, Luc. XII, 55:

Şi cănd suflă *austru* , ziceţ : zăduh va fi...	Et quum a u s t r u m flantem, dicitis: quia aestus erit...

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Scorni *austru* den cerĭu şi aduse cu putéría sa *austru...*	Transtulit a u s t r u m (*νότον*) de coelo, et induxit in virtute sua a f r i c u m (*λίβα*).

ĭar la margine, ca scoliă: „v â n t u l d e l a r ă s ă r i t"; la Dosofteĭu, 1680: „rădicâ *austrul* de pre cerĭu şi adusâ cu puteré sa v â n t u l l i v e ĭ"; la Coresi, 1577: „rădicâ *austru* deîn cerĭu şi aduse cu vrătuté sa c r i v ă ţ ŭ"... Acelaşĭ pasagĭu în Psaltirea cea versificată, 1673:

Rădicat'au despre-*austru* vînturĭ
De le-au adus crăsteiĭ cu crădurĭ,
Că slobodzâ'n putĭaré sa l i v â,
Vînt ce nu'ĭ stâ nemicâ'n protivâ...

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 73 b, Zachar. XIV, 10:

...şi pustiĭa dela Gavaa pănâ la Remvonŭ şi spre *austru* de Ierusalim...	.... et desertum a Gabee usque Remmon ad a u s t r u m Jerusalem...

de asemenea în Biblia Şerban-vodă, 1688: „despre *austrul* Ierusalimuluĭ".

C. Negruzzi, „Princeseĭ Vogoride":

Afară este vicol, *austrul* vîjîesce
Şi sgudue coliba sărmanuluĭ lipsit,
El tremură şi geme, suspină şi hulesce
Palatul de alăturĭ ce'l vede strălucit...

Bolintinénu, „Cea de pe urmă nópte":

Luna varsă raḑe dulcĭ şi argintóse,
Austrul le suflă cómele pletóse...

„Vîntul de méḑi-ḑi se numesce şi *austru*, ĭar cel de méḑi-nópte crivăţ" (I. Crişianu, Transilv., c. Ohaba).

„Vîntul dela resărit se numesce Secuĭul saŭ crivăţul, cel dela méḑiḑi *austru*, cel dela apus murĕşan" (Gr. Păltinénu, Trans., c. Ţînţarĭ).

„Vînturilor li's date numirile după oraşul dinspre care vine, de ex. Braşovénul, Sibiénul; ĭar cel dela sud se numesce *austru*" (A. Crişianu, Trans., c. Mărginenĭ).

„Vîntul ce bate dela méḑi-ḑi se numesce *austrul*, care este cald; ĭérna, bătênd acest vînt, se topesce zăpada" (G. Popu, Trans., c. Lisa; C. Ónă, Rîmnic-Sărat, c. Corbu; P. Anghelescu, R.-Sărat, c. Jirlăŭ; C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; M. Rădulescu, Ialomiţa, c. Gârbovĭĭ).

„Deosebitele vînturĭ cunoscute de popor : munténu=nord, crivăţu=nord est, *austru*=nord-vest... Când bate *austrul* véra, usucă tot, ĭar când bate ĭérna este ger tare" (C. Theodorescu, Ialomiţa, c. Dudescĭĭ).

„Vîntul dela apus se ḑice *austru* saŭ t r a i s t ă - g ó l ă“ (N. Vasilescu, Muscel, c. Glâmbocel).

v. *Trăistar*.

Tot ca vînt de apus se ĭea *austrul* n Prahova (D. Mihăilescu, c. Scăenĭ)' în Dîmboviţa (St. Negoescu, c. Racĭu), în Putna (A. Minculescu, c. Irescĭ), în Olt (N. Constantin, c. Vaţa) etc.

De asemenea în Dobrogea: „v î n t u l a l b saŭ de méḑi-ḑi, *austrul* saŭ de apus“ (N. Ludovic, c. Niculiţel).

v. *Băltăgan*. — *Băltăreţ*. — *Crivăţ*. — ²·*Muntén*. — *Istriţa*.

Aùş (pl. *auşĭ*), s. m.; aïeul, grand-père, vieillard. Laurian-Massim, Glosarĭu: „*Auş* şi a ĭ u ş, vorbă cunoscută sub cea de'ntâĭu formă la Macedo-românĭ, ĭară sub cea de a doua şi la Oltenĭ, însémnă: 1⁰. bătrân, moş în genere; 2⁰. tatăl tatăluĭ“. In judeţul Olt se aude nu a ĭ u ş, ci chĭar *auş* întocmaĭ ca la Macedo-românĭ, dar numaĭ cu sensul de „moşnég“. Vine din a ŭ=lat. a v u s prin sufixul deminutival - u ş, adecă întocmaĭ acelaşĭ sufix ca în „mătuşă“. Latina avea şi o formă a u s în loc de a v u s (Fabretti, Gloss. 228).

v. ⁵·*Aĭa*. — *Auşel*. — *-uş*.

Auşèl, s. m.; t. de Zool.: regulus cristatus, charleton. Marian, Ornit. I, 326: „Cea maĭ mică dintre tóte păserelele, câte provin în Europa, şi totodată una dintre cele maĭ frumuşele este *auşelul*, numit în Bucovina t a r t a l a c. *Auşelul* e de nouĕ-ḑecĭ şi şése milimetri în lungime, de o sută cincĭ-ḑecĭ şi patru în lăţime; de patru-ḑecĭ şi opt în lungimea aripelor şi de treĭ-ḑecĭ şi opt în lungimea coḑiĭ. El e pe de asupra măsliniŭ, pe tîmple şi laturile grumazuluĭ castaniŭ; marginile frunţiĭ şi o trăsĕtură de-asupra ochilor sînt deschise, zăbelele şi cercul ochilor albiĭ; vîrful capuluĭ galben, părţile inferióre ale corpuluĭ galben-aprinse şi pe de lăturĭ ruginiŭ-castaniĭ. Penele aripelor şi a coḑiĭ castaniĭ-închise şi pe marginĭ măsliniĭ-deschise. Ochiĭ castaniĭ-întunecaţĭ; rostul negru, picĭórele castaniĭ. *Auşelul* e respândit maĭ preste tótă Europa. El petrece vara prin pădurĭ, éră primăvéra şi tómna se arată şi prin grădinĭ. Nutreţul *auşeluluĭ* sînt diferiţĭ cărăbuşĭ, musce şi alte insecte micĭ...“

Etimologicesce, *auşel* este deminutiv din a u ş „moşnég“, şi prin urmare însemnéză „moşneguţ“. Cele-lalte graĭurĭ neo-latine aŭ preferit sensul nu tocmaĭ depărtat de „împĕrătuţ“: regulus, roitelet, petit empereur, realino; grecesce βασιλίσκος (Rolland, Faune, II, 301).

v. *Auş*. — *-el*. — *Tartalac*.

Aùz. — v. *Aud*. — *Auḑ*.

Auḑire etc. — v. *Auḑire*...

Avàd. — v. *Avat*.

Avaèt (plur. *avaeturĭ*), s. n.; redevance, taxe. Cuvînt turcesc, din arabul 'a w a ï d „revenus“ (Şaĭnénu), întrodus la noĭ în epoca Fanarioţilor. „*Avaet*, taxă pusă pe un lucru orĭ parte dintr'un lucru, taxă la o pădure, taxă la un pod etc.“ (Costinescu). D a r e saŭ d a j d i ă într'un sens maĭ restrîns.

E. Cogălnicénu, Letop. III, p. 250: „ĭară peste treĭ zile luându'şĭ gelatul *avaetul* luĭ după obiceiŭ, aŭ dat trupul de l'aŭ îngropat la Hasikioĭ...“, unde se înţelege anume taxa pe care în Turcia rudele unuĭ descapitat o plătĭaŭ calâuluĭ pentru a puté lua cadavrul.

Aşeḑămîntul luĭ Grigorie Ghica din 1776 (ed. Răşcanu p. 12): „*Avaetul* caftanelor ce îmbracă Domnul pe boĭerĭ: dela vel log. până la vel post.

câte 100 leĭ, dela vel spat. până la vel stol. câte 80 leĭ...“

Ibid. p. 28: „Venitul luĭ vel cahvegiŭ: de toată cahfenéoa şi de tot tahmisul, ce s'ar afla atât în oraşul Iaşuluĭ cât şi la cele-lalte târgurĭ de pe la ţinuturĭ, să ĭea *avaetul* seŭ, după tocméla ce se va puté aşeza...“

Beldiman, Tragod. v. 3351.

Beşlegiĭ pe la ţinuturĭ, vaĭ mie, ce nu lucraŭ
După ce beşlegăritul de aice 'l cumpĕraŭ!..
Dar *avaeturĭ* şi glóte cât în fine nu s'aŭ dat!
Acest fel de osîndire, Moldova n'aŭ maĭ răb-
[dat!...

v. *Dajdiă.*—[2]*Dare.*—[1.]*Turc.*

Avaleà. — v. *Havalea.*

Avalìm, interj.; bravo! O curiósă transformaţiune poporană din turcul a f e r i m, în următorul cântec din Covurluiŭ (Iconom G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromol):

Frundă verde d'alior,
Oĭolĭo vitéz Tudor
Că mulţĭ îţĭ maĭ mor de dor!
Avalim Tudor vitéz,
Mulţĭ îţĭ maĭ mor de năcaz!..

v. *Aferim.*

Avàlma (d'a-) adv.; en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, pêle-mêle. Din prepoziţionalul *a* (=lat. a d) şi v a l m ă. La Româniĭ de peste Carpaţĭ funcţionéză şi simplul v a l m a, atât ca adverb: „cu glóta, acervatim, haufenweise“, precum şi ca substantiv: „v a l m a, acervus, cumulus, caterva, globus, der Haufe, Schwall, die Menge“ (Lex. Budan).

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „Aşijderea (Duca Vodă) şi pe preoţĭ încă 'ĭ închidea d e-*avalma* cu mireniĭ la grosurĭ...“

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „pe Tătarĭ aŭ început a'ĭ călca şi a'ĭ pune de a lucra la cetate d e-*avalma* cu creştiniĭ...“

Caragea, Legĭuire 1818, p. 9 etc.: „pentru cheltuĭala ce vor face d e - *avalma* şi pentru stăpâniré cé d e - *avalma*...“. „Cel dintre vecinĭ ziḑ când să va întemeĭa pe locul şi al unuĭa şi al altuĭa vecin, e d e - *avalma*...“; „când să dă în chirie sau în arendă lucrul lor cel d e - *avalma*...“

Alexandri, „Statu-palmă“:

Unde vede-o stâncă 'naltă, el o macină cu
palma.
Bolovaniĭ sub picĭóre'ĭ daŭ d'a-dura, daŭ d'*a-
valma,*
Şi cu pétra măcinată şi cu petrele-aruncate
El ĭezesce, bate, umflă rîurile tulburate...

C. Negruzzi, „Aprodul Purice“:

In zădar şi ofiţeriĭ, şi Hroĭot oştén vestit,
Ca să'ĭ maĭ îmbărbăteze, d'*avalma* p i n t r e
soldaţĭ
Se luptă; nu vĕd, n'ascultă husariĭ înspăĭ-
mîntaţĭ...

unde e de observat construcţiunea „d'*avalma* p i n t r e“ în loc de obicĭnuitul „d'*avalma* c u“.

Ion Créngă, Moş Nichifor Coţcarul (Conv. lit. 1877 p. 375): „la dél moş Nichifor se da pe jos şi trăgea d e - *avalma* cu ĭepele...“

De la Vrancea, Sultănica p. 219: „In ḑiua de aḑĭ bĕtrâniĭ s'aŭ dus dupe tărîmul ăsta; casele vechĭ, nespoite, dărîmate, fără gardurĭ, mărturisesc că sărăcia s'a încuĭbat în locul bilşuguluĭ d'odinióră. Aḑĭ tot e d'*avalma*, căcĭ tóte sînt d'*avalma* când bĭetul creştin nu maĭ are ce ocroti...“

„Haĭ d'*avalma*, adecă toţĭ cu grămada din tóte părţile“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Se aude în popor și fără prepositionalul d e.

I. Slavicĭ, Novele p. 194: „Iacă să spuĭe Mitrea, el scie maĭ bine, cine este Bujor. Vr'o șase anĭ de ḑile el singur a purtat gospodăria nóstră, și așa gospodărie nu era în sat. Acuma, de când s'a dus el dela noĭ, tóte merg *avalma*...“

Forma arhaică necontrasă *avaloma* ne întimpină tot-d'a-una la mitropolitul Dosofteĭu; bună-óră:

Paremiar 1683, f. 133 a: „mare strigare, suspinĭ, boacete nestâmpărate dela toț oameniĭ d e-*avaloma*...“

Synaxar 1683, Oct. 22, f. 77 b: „și să fĭace obeștnic prazničŭ c u d e-*avaloma*, mulțămindŭ luĭ Dumnedzău și proslăvindŭ...“

Ibid. Fevr. 25, f. 87 b.: „lăcuitoriĭ orașuluĭ Gangrelorŭ să strânsără acolo, plângândŭ d e-*avaloma*...“

Ibid. Nov. 23, f. 145 a: „toț în tr'o voe și c u d e-*avaloma* gĭudeț âl suiră în scaun ca un destoĭnic...“

Aceĭașĭ formă o vedem în verbul derivat a v ă l o m e s c la Cantemir, Chron II. p. 185: „uniĭ cu alțiĭ d e-a v ă l o m i n d u-se...“

De asemenea la Sava Barcianu, Gramm. 1858, p. 234: d e *avaloma*.

Cihac (II, 446) propune o etimologiă slavică, cu care se unesce și d. Șăinénu (Dict. rom.-germ. 29), dar care, deși fórte ingeniósă, totușĭ se risipesce prin cercetare critică. El crede că *a-valma* vine din locuțiunea ruséscă „v a l o m ŭ valitĭ, en foule, en masse (de valŭ vague, valitĭ rouler)“, identică cu bohemul w a l e m „en foule, en masse, impétueusement“. Maĭ întâĭu, rusesce un adverb separat v a l o m ŭ nu există, ci numaĭ substantivul „valŭ“, al căruĭa ablativ singular v a l ò m ŭ (cu accentul pe *o*, nu pe *a* ca în românul *avàloma*) nu funcționéză adverbial decât în acea locuțiune „v a l o m ŭ valitĭ“, de care se acață Cihac și care nu este alt-ceva decât o așa numită „figura etymologica“, fórte désă în gréca, în latina, în ebraica, în araba, în maĭ tóte graĭurile, întocmaĭ ca și când am ḑice bună-óră latinesce „undâ undare“, „terra tremet tremitû“ etc. A despărți dintr'o asemenea excepțională locuțiune pe ablativul cel neseparabil de acolo, împrumutându'l apoĭ uneĭ limbĭ străine ca un adverb fórte respândit, este o procedere cât se póte de ciudată. Bohemul w a l e m, pe de altă parte, e acelașĭ ablativ, a căruĭa întrebuințare adverbială este însă maĭ désă decât a rusuluĭ v a l o m ŭ și care nu s'a aglutinat într'o singură frasă, ci se póte construi cu diferițĭ verbĭ. Dar chĭar dacă BohemiĬ ar fi învecinațĭ cu Româniĭ, tot încă al nostru *avaloma* nu s'ar fi putut nasce din al lor w a l e m, care ca adverb exprimă tot-d'a-una o noțiune de violență, o noțiune cuprinsă și la Rușĭ în v a l o m ŭ, pe când nuanța de violență e cu desăvîrșire străină românuluĭ *avaloma*. In fine, pentru ca să fie cu putință a se trage al nostru *avaloma* dela Slavĭ, ar trebui neapĕrat să se tragă tot de acolo ceĭ-lalțĭ doĭ adverbĭ de o formațiune pe deplin identică: a i d o m a și h o j o m a contras în h o j m a. In câte-trele, după cum noĭ am vĕḑut deja maĭ sus (p. 554), figuréză același sufix superlativ - o m ă, înrudit cu arhaicul latin - u m u s în „minumus“, „infumus“, „decumus“ etc., astfel că însemnarea câtor-trele este:

aidoma = d'une ressemblance p a r f a i t e,

hojoma = t r è s fréquemment,

avaloma = t o u t-à-f a i t ensemble.

Departe de a fi luat pe *a-valoma* dela Slavĭ, Româniĭ l'aŭ împrumutat eĭ unuĭ dialect slavic învecinat, și l'aŭ împrumutat anume cu prepositionalul *a*- (=lat. a d), al căruĭa românism nu

póte fi tăgăduit nicĭ chĭar de către Cihac. Cercetările luĭ Miklosich și ale profesoruluĭ Kalužniacki (Mikl., Wanderungen d. Rumunen p. 11 sqq.) aŭ dovedit de de-mult însemnatul număr de elemente românescĭ la Rutenii din Galiția și din Ucraina. Le-a scăpat însă din vedere adverbul *a-valoma*, pe care —sub forma avulòm și cu același înțeles de „en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, pêle-mêle" — l'a găsit la Rutenĭ Piskunov (Slovnik, ap. Želechowski, Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 2).

Al nostru *avalma* a maĭ fost împrumutat de către Slavĭ sub o altă formă, asupra căriĭa ne vom opri o clipă, casul fiind fórte interesant.

In glosarul român de pe la 1600 se află cuvîntul duvalmă cu sensul de „étalon" (Cuv. d. bătr. I, 279). Pînă astăḑĭ la Ocnele din Muntenia, anume la Telega, duvalm însemuéză „palefrenier", „argat însărcinat cu îngrijirea cailor" (Aurelian, Țéra nóstră p. 155). Sensul fundamental este acela de „turmaș" saŭ „herghelìaș", „celui qui marche au-devant du troupeau, qui est en tête du haras". De aceea și polonesce un singur cuvînt „stadnik", dela „stado" =turmă, însemnéză de o potrivă „étalon" și „conducteur de chevaux". In acest chip duvalmă se descompune în de-valmă, adecă „de turmă", „gregarius", cu trecerea fonetică a inițialuluĭ de- în du- de 'naintea labialeĭ, întocmaĭ ca în „dumic=demic" saŭ „dupre=depre". Miklosich (Lex. palaeosl. 154), găsind în doĕ texturĭ paleo-slavice cuvîntul dvalma, двалма, o dată cu sensul de „dresseur de chevaux" și cea-laltă cu acela de „palefrenier", observă că vorba e obscură, „vox obscura", căcĭ în adevĕr nemic într'însa nu e slavic, și nicĭ într'un dialect slavon, nicĭ într'unul, ea nu ne întimpină, ast-fel că slavisarea'ĭ de către Cihac (II, 722) contra luĭ Miklosich este o curată glumă. Se scie că 'n vécul de mijloc comerciul european al cailor din România era atât de respândit, încât la toțĭ Slaviĭ și chĭar la Germaniĭ pînă'n Scandinavia caiĭ scopițĭ se chiamă pînă astăḑĭ „românĭ": „Wallach", „volochŭ", după cum franțuzesce eĭ se chiamă „ungurĭ": „hongre", fiind-că acolo se aduceaŭ din Ungaria saŭ prin Ungaria. Asupra acestuĭ fapt istorico-linguistic fórte prețios eŭ atrăseĭ atențiunea Congresuluĭ Orientaliștilor din Viena în ședința din 28 Septembre 1886 (Berichte, Wien 1889 p. 70—71). Așa dară, afară de analisa linguistică, și pe calea istorică se explică dela sine străbaterea pe atuncĭ la Slavĭ a cuvîntuluĭ românesc duvalmă, póte și a altor termenĭ privitorĭ la crescerea cailor. Acest du-valmă, adecă de-valmă, este important încă dintr'un alt punct de vedere: el confirmă că deja în evul-mediŭ adverbul nostru *avalma* „ensemble", „gregatim", sub forma nepreposițională valmă însemna substantival „troupeau", „un ensemble de bêtes", „grex", după cum însemnéză pînă astă-ḑĭ peste Carpațĭ valmă „caterva, Haufe" (Lex. Bud.).

Sensul cel fundamental al luĭ *avaloma* este acela de grămadă, de mulțime unită, fără nicĭ o nuanță de violență. Partea radicală a cuvîntuluĭ nu e de loc înrudită cu slavicul valŭ „undă", ci cu latinul vallus, vallum, care însemna nu numaĭ un șir de parĭ grămădițĭ unul lîngă altul, dar încă o grămadă de alte lucrurĭ înșirate strîns la-o-laltă, de exemplu: valli pectinis (Ovid.), vallum aristarum (Cic.), vallum pilorum (id.) etc. *Avaloma* s'ar fi putut ḑice latinesce fórte bine vallatim: „comme une palissade, comme une haie, comme une rangée de..."

Intru cât elementul sufixal -oma este înrudit cu latinul -umo-, dar totuşĭ elementul radical „hoj-“ în „hojoma“ e peste putinţă de a fi latin, şi nicĭ formaţiunea totală a celor treĭ adverbĭ românescĭ cu -oma nu presintă vre-o analogiă latină, este învederat că originea vorbelor nóstre *avaloma*, aidoma şi hojoma trebuĭ căutată nu în latina, ci într'o altă limbă ario-europeă, o limbă fórte apropiată de grupul italic şi cu care de aprópe să fi avut a face Româniĭ, prin urmare în limba tracică cea dispărută a Dacilor.

Fost'a óre *avaloma*, adecă neprepoziţionalul valoma saŭ valma, şi la Traciĭ de peste Dunăre? Astădĭ Macedo-româniĭ şi Albanesiĭ nu'l aŭ. Există însă o urmă fórte preţiósă, asupra căriĭa ne vom opri o clipă. Intr'un glosar bizantin din secolul XV, scris de George Hermonymos, d. Decharme (Annuaire de l'Assoc. des études grecques, t. 7, 1873 p. 100 sqq.) a găsit maĭ multe vorbe provinciale şi câte-va pe carĭ Bizantiniĭ le luaseră din alte limbĭ, bunăóră: *χαρναμοῦζα* (=ital. cornemusa), *λουμάκα* (=ital. lumaca), *προβίζιο* (=lat. provisio) etc. Intre acestea este şi:

„*Βαλμάς — ἱπποκόμος*. Agaso.“

D. Decharme adaugă: „Mot dont je ne trouve pas d'explication satisfaisante.“ Şi 'ĭ era cam greŭ să găséscă o asemenea explicaţiune, de vreme ce acest *βαλμάς* „palefrenier“ este fără cea maĭ mică îndoélă al nostru duvalmă „palefrenier“ de maĭ sus, dar desbrăcat de prepoziţionalul românesc du-.

v. *Valmă*. — *Deavălmaş*. — *Deavălmăşiă*. — *Vălmăşag*. — *Vălmăşélă* ...

Avàloma. — v. *Avalma*.

[1]·**Avàn** s. **havàn** (pl. *avanurĭ, havanurĭ*), s. n.; 1.⁰ t. milit.: mortier, pièce d'artillerie pour lancer des bombes; 2⁰. mortier comme ustensile domestique. În ambele sensurĭ, cuvîntul este turcul havan „mortier“; cu sensul de tun, a despărut din graiŭ; cu sensul de piuliţă, se aude în părţile de jos ale Moldoveĭ.

Istoria oştireĭ, 1715 (Cogaln., Arch. 2·II p. 63): „s'aŭ dat poroncă la Topcibaşa, ca să sue balghemezurile şi *havanurile* de combarale, ca să împroasce cetatea de noapte ...“ — Ibid. p. 83: „locul pe unde să poate sui tunurile şi *havanurile*...“ (cfr. Şaĭnénu, Elem. turc. 53).

„*Avan* este un vas de alamă saŭ chiar şi de spijă saŭ de tuciŭ, cu care se servesc bucătariĭ la pisarea seminţelor ce daŭ gust bun la bucate, avênd *avanul* un mic pilug saŭ bătoiŭ cu care piséză. Maĭ este *avan* şi de marmură grósă saŭ chiar de pétră, avênd pilugul de lemn, cu care piséză carnea tocănată pe fund, ca să pótă trece printr'un cĭur de sîrmă spre a fi carnea uşóră la mistuit, peliţele şi vinele cele micĭ din carne remânênd prin pisare în strecurătóre. Se maĭ chiamă şi piuliţă“ (Gr. Perién, Tutova, c. Bogescĭ).

v. *Piuliţă*. — *Tun*. — 1·*Turc*.

2·**Avàn, -ă**, adj.; méchant, arrogant, cruel, terrible, impitoyable. „*Avan*, aprig, amarnic, reŭ, straşnic; măreţ, orgolios, mândru“ (Costinescu). Cuvînt vechiŭ şi fórte poporan.

Mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Apr. 27, f. 100 a: „l'au probrăzâtŭ pre acel tiranŭ, făcându'lŭ bezbojnicŭ şi *avanŭ* şi alte multe mustrări ...“

Ca poreclă, *avan* figuréză într'un act dela Constantin Brâncovénu, 1697 (Cond. Brâncovenéscă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 224): „pentru că acéstă moşie din Juguréni fost'au a

lui Matei biv vel Vist. fečorul lu Pătru slujer *Avanul* — păn' în zilele răposatului unchĭului domnii-méle Şerban voevod..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. LI):

Pre limba cea nespus viclénă,
Pângărită şi *avană*...

Costachi Stamati, Muza I p. 116, 117:

Iar ca să'l poţĭ omorî,
Tot drept în pept să isbescĭ,
Unde *avanul* de Han
Pórtă baer farmecat...

şi maĭ jos:

Şi ĭată că 'ntimpină
Pe *avanul* Han viind
Singur între doĭ mîrzacĭ...

Alexandri, Chiriţa în Iaşĭ, act. III sc. 9: „Maĭ stăĭ, că dór' nu daŭ Tătariĭ... să'mĭ ieŭ măcar ḑiua bună dela prietinĭ... măĭ!... că *avan* maĭ eştĭ..."

Acelaşĭ, Creditoriĭ, sc. 2: „Scapă-mĕ că mor!... Sufletul meŭ arde... arde maĭ *avan* decât focul cel mare din Sărăriă...", unde *avan* este întrebuinţat ca adverb: „cruellement, terriblement".

Acelaşĭ, „Sentinela română":

Iată órdele *avane,*
Iată limbile duşmane...

I. Créngă, Ivan Turbinca (Scrierĭ I p. 315): „Dómne, Mórtea întrébă, ce maĭ poroncițĭ? Şi să nu vĕ supĕraţĭ, dar tare'ĭ n e a s t î m p ĕ r a t ă şi *avană*, drept să vĕ spun; şede ca pe spinĭ şi vrea numaĭ decât să'ĭ daţĭ respuns..."

In glosarul luĭ Stamati, p. 530, *avan* reŭ se tălmăcesce prin „scumpul, sgârcit", confundându-se cu neologismul „avar". Aceĭaşĭ confusiune ne întimpină la Cihac (II, 637), care o susţine prin citaţiunea din Alexandri: „ĕtă Leĭba cel *avan*", unde însă — în canţoneta „Surugiul" — nu e de loc vorbă despre a v a r i ţ i a luĭ Leĭba, ci se ĭea în bătae de joc s t r ă ş n i c i a Evreuluĭ, după cum se vede din pasagĭul luat în totalitate, ĭar nu bucăţit:

Iată Leĭba cel *avan*
Care pórtă h a r ţ a g a n!
Iată Leĭba cel din cuşcă
Care pórtă la drum p u ş c ă,
Şi când vede un Român
Armele 'şĭ ascunde 'n sîn...

Nicĭ o dată, cu desăvîrşire nicĭ o dată, *avan* nu însemnéză românesce a v a r; dar nicĭ c a l o m n i a t o r, ba nicĭ a s u p r i t o r în înţeles fiscal, ci numaĭ dóră în privinţa cruḑimiĭ, a brutalităţiĭ, a aroganţeĭ, a barbarieĭ. Etimologia din latinul a v a r u s e peste putinţă, atât prin deosebirea sensurilor, precum şi sub raportul fonetic, căcĭ latinul *v* între doĭ *a* trebuĭa să disparǎ, ĭar latinul *-ar-* se păstréză la Românĭ tot-d'a-una intact şi nu póte să trécă în *-an-*. De asemenea e peste putinţă, din maĭ multe puncturĭ de vedere, etimologia cea susţinută de maĭ toţĭ (Cihac, Laurian-Maxim, Şaĭnénu etc.) din neo-grecul ἀ β ά ν η ς „calomniateur", care el-însuşĭ nu e decât arabul h a w w ā n „traître".

Chĭar dacă s'ar potrivi sensurile ambelor cuvinte, ceea ce nu este, totuşĭ înrudirea lor nu s'ar puté admite. Din texturile de maĭ sus: Dosofteiŭ, Brâncovénu, Corbea, noĭ am vĕḑut că *avan* e nu numaĭ anterior la noĭ epoceĭ fanariotice, dar încă s'a întrebuinţat de o potrivă în Moldova, Muntenia şi Transilvania. Dacă acéstă vorbă ar fi dară de origine grécă, după cum

este „drum“, „argat“, „condeĭu“ etc., adecă dintre cele puţine grecescĭ carĭ sînt respândite în întréga Daciă Traiană, atuncĭ Românii cată s'o fi împrumutat în epoca bizantină; eĭ bine! în epoca bizantină Greciĭ nu aveaŭ încă eĭ-înşiĭ pe *ἀβάνης*, şi prin urmare nu puteaŭ să'l dea Românilor.

De unde dară vine al nostru *avan*?

Singurul sens al acesteĭ vorbe fiind „cruel, impitoyable, terrible“, o vom alătura cu serbul G a v a n, cu bohemul h a w a n şi cu albanesul g a v n, fiecare rĕmas pînă acum o enigmă.

Serbesce G a v a n este o personificaţiune legendară a unuĭ om fórte bogat, dar crud şi nemilos: „pored svega prevelikoga bogastva bio vrlo tvrd i nemilostiv“ (Karadžić, ad voc.). La Serbĭ dară s'a păstrat din cuvîntul comun numaĭ o aşchiă mitică, pe care slaviştiĭ nicĭ nu s'aŭ încercat măcar s'o explice.

Bohemesce h a w a n saŭ h a b a n (ambele forme circuléză de o potrivă) însemnéză: 1⁰ eretic, adecă om fără Dumnedeŭ, „bezbojnic“ după expresiunea mitropolituluĭ Dosofteĭu; 2⁰ om nalt şi puternic, un fel de uriaş, „weliky a silny člowěk“ (Jungmann); ĭar „hawanský nož“, „cuţit a v ă n e s c“, vrea să dică „satîr“, „hachoir, couteau de boucher“. Etimologiele propuse de către slaviştĭ pentru acéstă vorbă: uniĭ dela germanul „Hafen=ólă“, alţiĭ dela numele secteĭ Anabaptiştilor, alţiĭ dela cuvîntul ţigănesc „habanos=o minge“ (ap. Jungmann, Slownjk, I p. 643), sînt câte-trele pré copilărescĭ pentru a puté fi discutate.

In fine, la Albanesĭ g a v n à r, adecă g a v n cu sufixul secundar -ar, însemnéză „stolz, hochmütig, orgueilleux“, ĭar g a v n i „orgueil, Hochmut“. Gustav Meyer (Vergl. Wtb. 122) îl trage din neo-grecul *χαῦνος*, care însă exprimă tocmaĭ noţiunea diametral opusă de „molâŭ“ saŭ „leneş“.

Prin sens, românul *avan* corespunde pe deplin serbuluĭ G a v a n, albanesuluĭ g a v n şi bohemuluĭ h a w a n, şi le corespunde nu maĭ puţin sub raportul fonetic, de vreme ce perderea iniţialuluĭ *h* de 'naintea vocaleĭ este la noĭ un fenomen fórte obicĭnuit, precum este şi vice-versa adaosul luĭ *h* de'naintea uneĭ vocale iniţiale, aşa că *avan* nu se deosebesce de *havan*.

Inrudirea celor patru cuvinte, adecă urcarea lor la un prototip comun, se pare a fi sigură; dar se nasce acum întrebarea: cine dela cine? şi anume: care este rolul formeĭ celeĭ românescĭ între cele-lalte?

Finalul - a n în *avan* n'a trecut în - â n ca în „păgân=paganus“, „bătrân = veteranus“, „jupân = župan“ etc., fiind-că, prin asimilaţiune regresivă, l'a apĕrat contra scăderiĭ silaba precedinte, al căriĭ iniţial *a* nu putea să scadă. Maĭ este ce-va; sensul luĭ *avan* exprimênd aceĭaşĭ noţiune augmentativă saŭ intensivă ca în „năsdrăvan“, „şoĭman“, „grosolan“ etc., finalul - a n s'a păstrat în el prin protecţiunea sufixuluĭ -a n= -ann din acestea din urmă (v. ³·*an*).

Mai remâue de lamurit încă o particularitate fonetică.

In cuvinte vechĭ şi poporane, primitivul *v* între doĕ vocale în silaba tonică tindênd neapĕrat la Românĭ să dispară saŭ să se vocaliseze, ca în „cal =caval (caballus)“, „soc=savuc (sambucus)“, „tăun = tavan (tabanus)“ etc., *avan* trebuĭa să devină „an“ saŭ „aun“. Urméză dară că *v* în *avan* nu este primitiv, ci derivat. Intre altele, el póte să derive dintr'o guturală, ca în „movilă= paleo-sl. могила“. In acest cas prototipul luĭ *avan=havan* va fi h a g a n. Şi aşa şi este.

H a g a n, la Bizantinĭ *χαγάνος*, în

în cronicele medievale latine chaganus, cappanus, caganus, în limbile turanice khakan (cfr. Zeuss, Deutschen u. Nachbarstämme p. 729), era titlul acelor gróznicĭ năvălitorĭ de viţă tătăréscă, carĭ în vécul de mijloc, începênd dela epoca hunică şi pînă la cea mongolică, înspăĭmîntaseră în curs de secolĭ Europa, şi maĭ ales întréga regiune orientală a continentuluĭ nostru. La Românĭ în specie, după cum maĭ târḑiŭ „hantătar“, adecă „le khan des Tartares“, a devenit pînă şi 'n fundul Ardéluluĭ sinonim cu „dracul“, astfel că „du-te la han-tătar“ însemnéză „du-te la dracul“ şi „omul luĭ hantătar=omul naĭbeĭ“ (Lex. Budan. p. 254), tot aşa dintr'o epocă mult maĭ veche *avan=havan=* h a g a n căpĕtase înţelesul de „tyran“.

De aci resultă că la Serbĭ G a v a n, la Albanesĭ g a v n şi la Bohemĭ h a v a n sînt de proveninţă românéscă.

v. *Căpcăun.—Hantătar.*

[3]**Avàn,** adv.; cruellement, terriblement.—v. [2]*Avan.*

Avàt, s. m.; t. de Zool.: Pleuronectes Rhombus, carrelet. Un fel de pesce de Mare, care se pescuesce şi la gura unor rîurĭ marĭ. Din acelaşĭ gen este aşa numitul p e s c e - ţ i g ă n e s c. Despre acest pesce în părţile Moldoveĭ a scris colonelul rus Meier, Описаніе Очаковскія земли, Petersb. 1794, p. 161, 199. In Dobrogea se ḑice *avat* saŭ *avad;* de asemenea în Covurluïu, în Tecuciŭ, în Braila; în Ialomiţa *„arvat* saŭ s t o ĭ c e ţ“ (C. Theodorescu, c. Dudescĭ), pe lîngă care se aude şi augmentativul a v ă ţ o ĭ u (c. Pioa-Petriĭ); în Tutova (c. Epureniĭ, c. Irescĭĭ, c. Blagescĭĭ), în Fălciŭ (c. Dodescĭĭ), în Iaşĭ (c. Prisecanĭ, c. Buciumĭ, c. Bosia), în Némţ (c. Negrescĭ, c. Dobrescĭ) predomnesce forma *haut* saŭ *haot,* care este cea originală, adecă numele turcesc al acestuĭ pesce: h a u t.

„Avat se asémĕnă cu mréna, cresce pînă la greutatea de 2 chilograme, are multe óse, pînă şi pe 'n carne, micĭ ca nesce ace. Dacă'l scóte din apă, îndată şi móre şi 'n câte-va césurĭ se şi strică din causa grăsimiĭ. Sărat nu se face. Pescariĭ, dacă'l prind, îl légă de urechĭ cu sfóră şi'l anină de luntre ca să se tîrăe pe 'n apă şi să trăéscă pînă la finea pescuituluĭ. Se găsesce rar. Gura ĭĭ este mică, înarmată cu dinţĭ micĭ, şi se hrănesce cu pescişorĭ. Primăvara, când vin apele marĭ şi se revérsă din Prut pe gârle, el se găsesce la gura gârleĭ: şéde la pândă cu capul la suprafaţa apeĭ şi vînéză pescişoriĭ ce trec din Prut pe gârle“ (D. Albοténu, Covurluïu, c. Mastacanĭ).

„Haut este un pesce ce sémĕnă cu mréna. Colórea albicĭósă argintiă, mărimea pînă la 3 ocà, maĭ lat decât mréna, solḑiĭ micĭ şi gura maĭ mare şi maĭ puţin cărnósă decât a mreneĭ. Se găsesce rar pe 'n Prut“ (P. Huşianu, Sculenĭ).

v. [1].*Turc.*

Àvă (pl. *ave),* s. f.; t. de pêcherie: rets, filet, panneau. Cuvînt turcesc, întrebuinţat în Dobrogea. „Pescele se prinde cu undiţa, cu coteţe de stuf, ostreţe, plase, *ave. Avele* aŭ şi marafet cu nesce plumburĭ de se lasă la fund...“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

v. *Pescăriă.—* [1]*Turc.*

Avălmàş.—v. *Deavălmaş.*

Avălmăşià.—v. *Deavălmaşiă.*

Avăţòiu.—v. *Avat.*

Avecèrne s. **avecèrniă**, s. f.; t. ecclés.: vêpres. Sinonim cu c h i n d i ĭ. Obicĭnuit se ḑice v e c e r n i e, din paleoslavicul večerĭnja „officium vespertinum“, cuvînt trecut şi la Ungurĭ: vecsernye (Cihac). Forma *avecerne,* cu preposiţionalul *a* (=lat. a d), se aude în Transilvania, după cum şi la noĭ se ḑice „achindie“ în loc de „chindie“

„Timpul înainte de asfinţitul sóreluĭ se chiamă: la *avecerniă*“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraş).

„*Avecerne* este timpul între órele 4—5 postmeridiane“ (A. Bunea, Trans., Făgăraş).

v. *Vecerniă.—Achindie.*

A-vedère, adv.; en face, ouvertement, franchement. P e f a ţ ă saŭ f ă ţ i ş, fără a se ascunde. Un adverb fórte frumos, pe care'l găsim la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, f. 135 a (Mai 18): „Amfianŭ mărturisind *avedĭare* şi cu îndrăznire pe Domnulŭ nostru Is. Hs. Dumnedzău, bătut fu...“

v. *Vedere.—Făţiş.*

Avèl, n. pr. m.; 1° Abel, personnage biblique; 2° homme de la lune, personnage mythique. După Bibliă, *Avel* a fost al doilea fiiŭ al luĭ Adam, ucis din invidiă de către fratele seŭ Cain.

Intre cărţile fórte gustate la noĭ pe la începutul seculuĭ, era şi „Mórtea luĭ *Avel*“, faĭmósa poemă de Gessner (C. Negruzzi, Cum am învĕţat românesce).

Mitologia poporană română a făcut din *Avel* şi din Cain doĕ figure, pe carĭ le vede în lună. Acéstă legendă există de o potrivă în Moldova, în Muntenia şi 'n Ardél, pe când o altă legendă maĭ puţin respândită crede că cele doĕ figure sînt apostoliĭ Petru şi Pavel.

v. [1]*Apostol.*

D. Gaster (Lit. populară p. 299) ne spune că poporul român „vede în lună saŭ un cioban cu oile, saŭ după o altă credinţă, omul din lună este Sf. Gheorghe cu balaurul“, — dar nu ne arată de unde anume, dela cine saŭ măcar din ce parte a Românieĭ a auḑit aceste legende, carĭ, prin urmare, remân de o-cam-dată îndoióse.

v. *Câne.*

„In lună sînt doĭ fraţĭ. Cel mic a omorît pe cel mare şi acuma îl pórtă în spinare, ţinêndu-ĭ o căldăruşă la nas, în care curge sânge“ (N. Călinescu, Brăila).

„In lună şéde *Avel* cu capul spart de Cain, care'l ţine plecat peste un ciubăr ca să i se scurgă sângele“ (I. Bondescu, Sucéva, c. Gĭugesciĭ; I. Dumbravă, Némţ, c. Resboeniĭ).

„In lună e Cain şi *Avel.* Cain a tăiat capul luĭ *Avel* şi din grumaziĭ acestuĭa picură sânge într'o căldare. Când căldarea va fi plină, atuncĭ vor pica din ea treĭ picure pe pămînt, pămîntul se va aprinde şi va arde cu tot de pe el: vremea de apoĭ“ (A. Deganu, Trans., c. Veţel).

„Vîrcolaciĭ se ḑice că sînt câĭniĭ luĭ Dumneḑeŭ, carĭ vor să mănânce luna, unde se află Cain şi *Avel.*“ (C. Melinte, Covurluĭu, c. Gănescĭ).

Legenda despre *Avel* şi Cain în lună se află şi la Rutenĭ, vecinĭ cu Moldoveniĭ (Dragomanovŭ, Малорусскія преданія, Kiev 1876 p. 94), dar schimbată: Cain ţine pe *Avel* înfipt în furcă. Există ea óre şi la alţĭ Slavĭ?

O legendă fórte apropiată e respândită în Italia întrégă pînă la capĕtul Sicilieĭ (Archivio per le tradizioni popolari, I, 296), şi ne întimpină deja la Dante, Parad. II v. 17—19 (cfr. Inf. XX, v. 42—44):

. che sono i segni bui
di questo corpo, che laggiuso in terra
fan di Cain favoleggiare altrui...

unde comentatorul Landino observă: „cioè la luna, nella quale i volgari vedendo una certa ombra, credono che sia Caino, c'habbia in spalla una forcata di pruni“, după alţiĭ: „una forcata di spine“. După o veche legendă scandinavă, conservată pînă astăḑĭ în Sveḑia şi care se apropiă érăşĭ fórte mult de cea românéscă, anume prin aceea că sînt doĕ figure şi un ciubĕr, pe lună sînt doĭ fraţĭ Bil şi Hiuki purtând pe umeriĭ lor un ciubĕr cu apă (Grimm, Deutsche Myth., [3]I, 679). In Anglia, din timpiĭ luĭ Chaucer şi aĭ luĭ Shakspeare circula legenda despre omul din lună, urmat de un câne şi — ca la Italienĭ — purtând o povară cu spinĭ:

„Stephano: I was the man in the moon, when time was.
„Caliban: I have seen the in her, and I do adore thee;
My mistress showed me thee, thy dog, and bush...“

(Tempest, II sc. 2.)

Provenţaliĭ cred că acel om din lună cară nu spinĭ, ci lemne, şi că e anume S-tul Bernard, pedepsit de Dumneḑeŭ pentru că lucrase într'o ḑi de Duminică (Revue des traditions, III, 512). In Picardia: „lorsque la lune est pleine et que le temps est clair, on peut voir la tête de Judas Iscariote, pendu là en punition de sa perfidie“ (Romania, VIII, 254). La Ungurĭ se află în lună doĭ copiĭ de Ţiganĭ, după alţiĭ un frate şi o soră, după alţiĭ David şi sfînta Cecilia, după alţiĭ Adam (Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn, I).

Legenda românéscă ni se presintă ca ce-va intermediar între cea italiană şi între cea scandinavă, ambele astăḑĭ cele maĭ vechĭ în Europa; dar cât se atinge de filiaţiunea între câte-trele, noĭ ne vom încerca a o stabili într'un alt loc. De o-cam-dată amintim numaĭ că pe ceĭ doĭ ómenĭ în lună îĭ constată deja în mitologia elenică Ahrens, Götternamen, în Benfey's Orient u. Occident, II, 43.

v. *Cain.* — [1]*Lună.* — *Vîrcolac.*

Avèla, s. f. art.; type de femme acariâtre, mégère. Cuvînt care se aude numaĭ în Moldova. „*Avela* este numirea ce se dă femeilor rĕutăcĭóse, cârtitóre, şi maĭ ales bune de gură: tu eştĭ *Avela* care a înnălbit pe dracul! e liştav *Avela!* saŭ: e curat *Avela!* saŭ: *Avela* în picióre! Auḑit prin judeţul Iaşĭ şi Boţoşanĭ, în Tîrgul Hîrlăŭ, satul Delenĭ, Tîrgul-Frumos. *Avela* are ca sinonim: S c o r p i ă, cu deosebire că S c o r p i ă se póte ḑice şi uneĭ fete şi chiar uneĭ fetişóre, pe când numele *Avela* aŭ dreptul să'l pórte numaĭ femeile măritate, şi maĭ ales cele carĭ aŭ fost măritate“ (Th. Speranţia).

Cuvîntul e luat dela Rutenĭ, carĭ sînt nu numaĭ învecinaţĭ cu Moldova, dar şi fórte respândiţĭ în partea'ĭ cea apropiată de Bucovina. Rutenesce Ĭ a v e d a, sinonim cu „vidmina“, vrea să ḑică un monstru, o fiinţă infernală (Želechowski, Wtb. ad voc.). Sub raportul fonetic trecerea iniţialuluĭ slavic *ĭa-* în *a-* nu înfaţişéză nicĭ o greutate, de óră-ce acel *ĭa-* la înşişĭ Slaviĭ se confundă cu *a-*: adŭ = ĭadŭ, avorŭ = ĭavorŭ, agnĭ = ĭagnĭ etc., românesce „agud = slav. ĭagodŭ“. De ce însă *d* din Ĭ a v e d a = A v e d a a trecut românesce la *l* în *Avela*? Inlocuirea dentaleĭ prin liquidă în: căşlig = căştig, coraslă = corastă, bréslă = bréstă (slav. bratstvo) etc., presintă o analogiă fonetică pré-depărtată. E cu putinţă

ca etimologia poporană să fi prefăcut pe A v e d a în *Avela* anume ca o formă feminină la A v e l. Fără a cunósce istoria luĭ Socrat și a Xantippeĭ, poporuluĭ îĭ place a da sfinţilor neveste fórte rele (v. ¹·*Arhanghel*, p. 1628). Ast-fel bĭetuluĭ A v e l, după ce avusese pe un Cain de frate, legenda românéscă îĭ va maĭ fi pus în spinare şi pe infernala *Avelă*.

v. *Scorpiă*.

¹·**Áver** s. **Avĕr,** n. pr. pers. m. Acest nume s'a păstrat în patronimicul topic A v e r e s c ĭ, plural din patronimicul personal A v e r e s c u = fiĭul luĭ A v ĕ r. Frunḑescu, Dict. top. 13, arată treĭ sate numite Averescĭ, unul în Fălciĭu, altul în Némţ, cel al treilea în Roman, tóte în Moldova. Dar ce fel de nume să fie a v ă r saŭ a v ĕ r? Din latinul „stabilis“ Româniĭ formară vechĭul adjectiv „stavăr“ saŭ „stavĕr“, pe care 'l maĭ întrebuinţéză încă mitropolitul Dosofteĭu. O analogiă perfectă :

stabilis : stavĕr : : h a b i l i s : *avĕr*

pe lîngă care se maĭ póte aduce şi „ager = agilis“, ne urcă dară pentru *avĕr*, un adjectiv românesc dispărut din graĭu, la prototipul latin h a b i l i s cu sensul de „isteţ, îndemânatec“.

v. *Stavĕr*.

²·**Áver,-ă,** adj.; habile. — v. ¹·*Aver*.

Avère (plur. *averĭ)*, s. f.; l'infin. d'am pris comme substantif: avoir, tout ce qu'on possède. Mult-puţin cât a r e cine-va. *Avere* se deosebesce de a v u ţ i ă, care însemnéză numaĭ *avere* m u l t ă, nu şi p u ţ i n ă. Un cort rupt şi câte-va unelte sînt *averea* Ţiganuluĭ, nu a v u ţ i a Ţiganuluĭ, decât numaĭ dóră într'un sens ironic. Dar se póte ḑice de o potrivă bine: *averea* Ţiganuluĭ şi *averea* împĕratuluĭ, una fórte mică, cea-laltă fórte mare. Francesul a v o i r, italianul a v e r e, spaniolul h a b e r etc., aŭ acelaşĭ înţeles de tot general.

Când nu e fórte mică, ci îndestulătóre, *avere* se póte lua ca sinonim cu s t a r e. La Româniĭ de peste Carpaţĭ se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens ĭ o s a g = ung. jószág.

Doĭnă diu Ardél:

Toţĭ voĭniciĭ trag a-casă
La copiĭ şi la borésă,
La copiĭ şi la ĭ o s a g,
La neveste maĭ cu drag,
La copiĭ şi la *avere*,
Tot maĭ cu drag la muĭere...

(Reteganu, Trandafiri p. 40).

Beldiman, Tragod. v. 1239:

Îĭ ruşine, le ḑic Nemţiĭ, cu tâlharĭ a fi uniţĭ,
Ómenĭ ce-ĭ socotĭa ţéra credincioşĭ şi ispitiţĭ.
S t a r e a lor, *averea* tótă, era de pe la bóĭerĭ,
Cu léfă şi darurĭ multe, ce aŭ luat pînă ĭerĭ...

Doĭnă din Moldova:

Insóră-te, ĭe'ţĭ muĭere,
Fără s t a r e, făr' de-*avere*,
Că *averea* 'ĭ trecĕtóre,
Dar urîta nu maĭ móre...

(Elena Sevastos, Cântece 165).

Mitropolitul Dosofteĭu întrebuinţéză sinonimic *avere* şi f i i n ţ ă în Synaxar 1683, f. 75 b. (Oct. 20): „au înpărţât toată f i i n ţ a lor la săraču...“, ĭar la margine ca scoliă: *„avĭarĭa“*.

Moxa, 1620, p. 372: „ĭ-au luatŭ toată *avérĭa* pentru nice o vină...“

Nic. Costin, Letop. I p. 69: *„Averea* craĭuluĭ Dekeval încă aŭ aflat'o Traian împărat aproape de apa ce se chiamă Sargheţia...“

Caragea, Legĭuire 1818 p. 48: „Toată

averé mişcătoare şi nemişcătoare. câte are mueré afară din zestré eĭ, exopricâ să zice...“

Cu sens de *avere* nemişcătoare, la A. Pann, Prov. I, 49:

... întâmplarea ne-a făcut bogaţĭ:
Cu banĭ, cu *avere* şi destuĭ argaţĭ...

Cu sens de banĭ, la A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „*Averea* adimenesce pe om ş'apoĭ îl scârbesce...“

De asemenea într'o doĭnă din Bucovina:

Nu vĕ uitaţĭ la *avere*,
Că'n ea n'aflaţĭ mângăere,
Că *averea* trece délul
Şi tu remâĭ cu amarul!..

(Marian, Buc., II. 71).

A se umple de *avere*=a se îmbogăţi, a se înavuţi.

Ion Neculce, Letop. II p. 231: „aŭ spart săcriile şi lăzile unora şi altora, cariĭ aŭ fost pus acolo, şi multe lucrurĭ scumpe şi odoare aŭ luat de s'aŭ umplut de *avere*...“

Cu prepoşiţiunea la: lacom la *avere*, a se bucura la *avere*.

Nic. Costin, Letop. II p. 39: „[Cantemir bătrânul] ertător şi nelacom la *avere* şi îndurător...“

Doĭnă din Ardél:

Mĕ 'nsuraĭ să iaŭ muĭere,
Mĕ bucuraĭ la *avere*,
Lăcomit'am, lăcomit...

(J. B., Trans., 181)

In cântecele haĭducescĭ, se preferă pluralul *averĭ*.

Balada „Jianul“:

Şi pândesce la strîmtorĭ
De despóe negustorĭ,
Şi tot prinde la boerĭ
De-ĭ curăţă de *averĭ*...

Balada „Codrénul“:

Vr'un creştin de'l întîlnĭam,
Averile 'ĭ împărţĭam:
Cu doĭ caĭ de'l apucam,
Unu 'ĭ dam, unu 'ĭ luam...

In aceleaşĭ cântece, pluralul *averĭ* se ĭea figurat în înţeles de „force, vigueur“.

Balada „Vidra“:

Vin' de'mĭ strînge brâul meŭ,
Apĕra-te-ar Dumnedeŭ,
Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc *averile*!...

Balada „Păunaşul Codrilor“:

Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc *averile*...

unde Alexandri observă într'o notă: „pentru sufletele viteze puterea e cea maĭ scumpă *avere*...“

v. [1]*Am*. — *Avuţiă*. — [2]*Stare*.

Averèscĭ, n. pr. top. pl. — v. [1]*Aver*.

Avestiţă, s. f.; t. de Myth. popul.: Médée, démon femelle qui étrangle les petits enfants. Un fel de strigóe, de care aŭ grózâ maĭ cu sémă femeile însărcinate.

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 292: „In Muntenia, *Avestiţa* saŭ Aripa-Satanei e un spirit reŭ, care omóră pruncii în pântecele mamelor saŭ îndată după nascere...“

„Ţeraniĭ pun sub căpĕtâĭul copiluluĭ, dela nascerea luĭ şi pînă la şése septemânĭ împlinite, o carte care se numesce *Avestiţa*, ca să nu se apropie dracul de el să'l apuce, căcĭ epilepsia eĭ o numesc apucat saŭ reul copiilor“. (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Acea „carte“ nu este alt ce-va decât următorul descântec:

„Eŭ sfîntul Iosif pogorîndu-mĕ din muntele Sionuluĭ, întîmpinaĭ pe *Avestiţa* aripa-Sataneĭ, care avea pĕrul capuluĭ eĭ pînă în călcâie şi ochiĭ ca de foc, şi din gura eĭ eşĭa pară de foc, şi unghiiie eĭ era ca secerile şi fórte grozavă la chip, şi depărtându-mĕ dela dînsa vĕḑuĭ unde o întîlni Arhanghelul Mihail, ḑicêndu'ĭ: stăĭ, Diavole! şi îndată stătu; şi ĭarăşĭ iĭ ḑise acela: de unde viĭ, necurato? şi unde mergĭ? şi cum îţĭ este numele teŭ? iar ea respunse ḑicênd: eŭ sînt *Avestiţa* aripa Sataneĭ, am auḑit de pré-curata Fecĭóră, care e fata luĭ Achim şi Aneĭ, cumcă nasce pe Hristos Mesia, şi merg cu ale mele meşteşugurĭ marĭ ca să smintesc nascerea eĭ; iar Arhanghelul auḑind, o apucă de pĕrul capuluĭ şi o bătu peste tot trupul eĭ cu bătae de foc, şi o împunse cu paloşul în cóstă, şi iară iĭ ḑise: Spune, Diavole, cum te facĭ tu şi întri în casele ómenilor de le smintescĭ femeile şi le omorĭ copiiĭ? iar ea respunse cu glas mare ca să maĭ înceteze d'a o maĭ bate, că le va spune tóte anume, şi începu să ḑică: Eŭ mĕ fac pitună, muscă, pisică, ogar, găină, capră, femee, grăunte de meiŭ, şi întru în casele ómenilor de le smintesc femeile şi le omor copiiĭ; şi maĭ tare mĕ apropiŭ de care este fată de căpetenia din cele-lalte femeĭ, — şi am nouĕspre-ḑece numĭ: cel d'întâiŭ *Avestiţa*, al 2-lea Avaruḑa, al 3-lé Brano, al 4-lé Pabirano, al 5-lé Zaea, al 6-lé Liba, al 7-lé Muza, al 8-lé Dezano, al 9-lé Nazarana, al 10-lé Petia, al 11-lé Grobina, al 12-lé Frango, al 13-lé Labra, al 14-lé Cadachia, al 15-lé Năfruţa, al 16-lé Necorînda, al 17-lé Grăbina, al 18-lé Zuza, al 19-lé Zira de Zano; şi iată 'ţĭ daŭ acest zapis, muncitorule, carele munceseĭ numele meŭ, ca să fiŭ lepădată de treĭ mile de loc şi să nu mĕ pociŭ apropia de puterea acestuĭ zapis. Şi'l dete în mâna mareluĭ Arhanghel Mihail. Arhanghelul ḑise: îţĭ poruncesc ca de acum înainte să nu te maĭ apropiĭ de robul luĭ Dumneḑeŭ în vécul véculuĭ, ci să te ducĭ în ghena foculuĭ nestins, că acolo e locul teŭ în vecĭ, Amin“.

Despre paralelurile slavice, grecescĭ şi altele ale acestuĭ descântec, în care e fórte caracteristică pestriţa nomenclatură a *Avestiţeĭ*, am scris pe larg eŭ (Cuv. d. bătr. II, 277, 717) şi profesorul A. Wesselofsky (Разысканія 1883, VI, p. 50 sqq.). In ciclul acestor descântece se amestecă la un loc maĭ multe elemente mitice eterogene, dintre carĭ pe noĭ ne intereséză aci numaĭ unul: *Avestiţa* aripa-Sataneĭ. El nu póte fi înţeles, dacă nu'l vom cerceta deosebit, în sine, căutând a lămuri ceea-ce constituă propria luĭ individualitate.

Avestiţa, care în Moldova se ḑice şi Vestiţa, este din punct în punct slavicul вѣщица, vĭeştiţa „magicienne“, dela paleo-slavicul vĭeştĭ „expérimenté, instruit“ (Miklosich). Numaĭ la Serbĭ şi la Bohemĭ, maĭ ales la „Valachĭ“ saŭ Româniĭ ceĭ slavisaţĭ din Moravia, Vĭeştiţa ne apare cu sensul pe care 'l are la noĭ *Avestiţa*, deşi amalgamat şi acolo cu unele motive din alte miturĭ.

Despre Vĭeştiţa la Serbĭ ne spune Karadžić (Lex. ad voc.): „După credinţa poporuluĭ, vĭeştiţă se chiamă o femee înzestrată cu un spirit diabolic, care în somn ese din ea, se preface în fluture, în găină saŭ în curcă, şi sbóră pe la case, măncând ómenĭ şi maĭ ales pe pruncĭ: când găsesce un om dormind, îl lovesce cu o vĕrguţă în ţîţa stângă, iĭ scóte inima şi o mănâncă, apoĭ pelea se închide ĭar la loc. Uniĭ din ceĭ mâncaţĭ ast-fel mor pe dată,

alţiĭ maĭ trăesc atâta cât timp le ursise dînsa când mânca inima, şi'n urmă mor de asemenea prin felul de mórte ursit de dînsa. Vĭeştiţele mănâncă pe ómenĭ maĭ ales în posturĭ şi nu mănâncă usturoĭu, de aceĭa mulţĭ la ḑile marĭ de post se ung cu usturoĭu pe pept, pe tălpĭ şi sub-suorĭ..."

La Româniĭ din Moravia, Vieştiţa fură copiiĭ noŭ-născuţĭ şi 'n locul lor pune nesce pocitūre. Ea are puterea, ca şi la noĭ şi la Serbĭ, de a se metamorfosà în orĭ ce animal (Kulda, Morawské povêsti, Praha, 1874, t. 2, p. 263).

Ceea ce este dară esenţial la *Avestiţa*, nu e nicĭ mulţimea numilor eĭ, nicĭ lupta contra luĭ arhanghel Mihail saŭ contra sfântuluĭ cutare şi cutare, ci este întrunirea următórelor elemente constitutive:

1⁰. Sciinţa magică, de unde însuşĭ numele vĭeştiţa;

2⁰. Sborul, de unde epitetul „Aripa-Sataneĭ";

3⁰. Patima de a omorî saŭ a prăpădi pe prunci.

A susţine, ca d. Gaster (Literatura populară p. 396; Anuar pentru Israeliţĭ, an. IV p. 73—79), că prototipul *Avestiţeĭ* se află în mitul evreesc talmudic despre acea „Lilith" care omóră pe copiĭ, care are multe numĭ şi pe care o bate prorocul Ilie, este a întemeĭa o încheiare totală pe o comparaţiune fórte necompletă. Pentru *Avestiţa* mulţimea numilor şi lupta sînt nesce ingrediente secundare. Cât se atinge de caracterul de „omorîtóre de prunci", apoĭ printr'însul, luat singur, atât *Avestiţa* precum şi Lilith fac parte dintr'o categoriă fórte respândită de credinţe poporane, despre care se póte vedé la dr. Ploss (Das Kind, Leipzig, 1884, t. 1 p. 111 sqq.): Perşiĭ aveaŭ pe ḑina Aal, Litvaniĭ pe Laume, Scoţianiĭ pe „Queen Mab" etc. Óre tóte aceste „omorîtóre de prunci" se datoréză neapĕrat unuĭ singur prototip, fie el evreesc saŭ altul?

Prin cele treĭ elemente constitutive de căpeteniă, mitul despre *Avestiţa* saŭ Vĭeştiţa slavo-română se apropiă maĭ mult de figura mitică elenică a fiĭceĭ infernaleĭ Hecate, acea Medeia, *Μήδεια*, care:

1⁰. era femeea cea maĭ sciutóre în magiă, „*φαρμακιστάτη γυναικῶν*" (Suidas);

2⁰. sbura prin aer dusă de smeĭ, o adevĕrată „Aripă a Sataneĭ";

3⁰. omorî nu numaĭ pe fratele seŭ şi pe rivalele sale, dar maĭ ales pe propriiĭ seĭ copiĭ.

Asemĕnarea între ambele miturĭ e atât de mare, încât deja un vechĭu scriitor bohem, citat de Jungmann (Slownik česko-nĕmecky, I, 80), traduce pe Medeia prin *Avestiţă*, „Wĕštice".

Noĭ ne mărginim a da o indicaţiune, pe care o lăsâm s'o urmăréscă alţiĭ.

v. *Avezuhă.—Strigoĭu.—Samcă.*

Avezùhă, s. f.; t. de Myth. popul.: sorte de démon femelle. Este unul din numile pe carĭ şi-le dă Avestiţa în descântecele române, unde acelaşĭ nume ne maĭ întîmpină sub formele *Aveziha* şi *Avizoĭa* (Cuv. d. bătr. II, 281). Intr'un descântec neo-grec corespunḑĕtor, publicat de Allatius (ap. Wesselofsky, Разысканія 1883, VI p. 94), acest nume are forma: *Βυζοῦ*. De unde să fie?

v. *Avestiţă.*

Avgìŭ (pl. *avgiĭ*), s. m.; t. milit.: chasseur. Turcul awğy „chasseur" (Şăĭnénu, El. turce, 69), întrebuinţat la Românĭ pe la finea seculuI XVII.

Nic. Costin, Letop. II p. 38: „odăile Siĭmenilor şi ale *Avgiilor*, neşte slujitorĭ de a luĭ (Dumitraşco-vodă Canta-

cuzino), ce le pusesă el acest nume, ţiindu'ĭ maĭ de credinţă..."
v. [1]·*Turc.*

Avìdoma. — v. *Aidoma.—Avalma.*

Avilìţă, s. f.; t. de Botan.: nom d'une plante. Nu scim, ce fel de plantă să fie, dacă nu cum-va însuşĭ cuvîntul va fi reprodus greşit.
Balada „Macoveĭ" din Prahova:

> Fóe verde d'*avilìţă*,
> Cine urcă la Istriţă ?
> Sevaĭ căpitan Ghĭorghiţă...
>
> (Vulpian, Texturĭ p. 80).

A-vînàt, adv.; à la chasse. Adverb format din *a* (=lat. a d) şi v î n a t, după analogia luĭ a-c a s ă etc., ne întimpină nu odată la mitropolitul Dosofteiŭ, de exemplu în Synaxar 1683, f. 22 b (Sept. 20): „dănăoară eşindŭ *avânatŭ*, vădzù un cerbŭ şi începu a'l lua în goană..."; ibid. f. 90 a (Oct. 27): „eşi 'mpăratulŭ *avânatŭ*, şi déca 'ncepură a vâna, alalţiĭ toţŭ alerga, ĭară pre 'mpăratulŭ l'au lovitŭ nevedĭare..."
v. [12]·*A.— Vînat.*

Avînătùră, s. f.; aventure. Să fie óre un vechĭu cuvînt adevĕrat poporan din *a*(=ad) şi v î n ă t u r ă = lat. „venatura" la Plaut? saŭ nu cum-va este numaĭ o dibace plăsmuire poporană modernă din a v e n t u r ă?
Balada „Stancĭu" din Moldova:

> Dragu-mi'ĭ la bĕutură
> Cu voĭnicĭ de-*avînătură*,
> Und' nu fulgeră, nicĭ tună,
> Colo 'n vale la strîmtóre
> Unde trec muntenĭ cu sare...
>
> (Elena Sevastos, Cânteco 298).

[1]·**Avînt** (pl. *avînturĭ*), s. n.; élan. Cuvînt fórte frumos, dar noŭ, format din verbul a v î n t, care numaĭ el este poporan.
Alexandri, „Legenda Ciocărlieĭ":

> M'oĭu duce mult departe c'un repede *avînt*,
> Departe unde cerul se lasă pe pămînt...

v. [2]·*Avînt.*

[2]·**Avînt** *(avîntat, avîntare)*, vb.; lancer. A da v î n t, a asvîrli ce-va saŭ pe cine-va ĭute şi departe. Corespunde unuĭ prototip latin a d-v e n t a r e, paralel cu „svînt" din „ex-ventare„. Cihac (I, 316) îl alătură numaĭ în spaniolul şi portugesul reflexiv a v e n t a r s e; dar de ce nu maĭ bine d'a-dreptul cu activul a v e ̃ n t a r „pousser, emporter (en parlant du vent)"? A *avînta* este a împinge cu putere saŭ cu furia v î n t u l u ĭ. Din elementele latine constitutive a d şi v e n t u m Româniĭ şi Spanioliĭ aŭ putut să formeze ceĭ doĭ verbĭ în deosebĭ prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ.

„A *avînta*, a înainta, a împinge înainte, a întinde înainte; a spori, a folosi; a merge, a trece înainte", ḑice Costinescu, care se gândesce mereŭ la francesul „avancer", de unde şi dă ca exemple: „acésta nu'mĭ *avîntă* nemic= cela ne m ' a v a n c e guère" saŭ „timpul, ḑiua se *avîntă*=le temps, le jour, la saison s ' a v a n c e", locuţiunĭ închipuite, carĭ nu se află nicăirĭ în graĭu saŭ în texturĭ.

Basmul „Mintă-créţă" din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 103): „Sucnă-murgă éraşĭ se opintesce, se smulge repede şi mânios înhaţă pe Smeŭ, îl *avîntă* în sus, ş'apoĭ il isbesce în pămînt..."
„Cântecul luĭ Ştefan-vodă":

> Iar pe Leşĭ cu chica tare
> Îĭ *avîntă* 'n spînḑurare
> Şi'ĭ îngĭugă ca să are!..
>
> (Alex., Poes. pop. [2]. 173).

A. Odobescu, Dómna Chiajna, 1860, p. 82: „Câte-va voĭnicescĭ loviturĭ de lopată *avîntară* micul vas departe de cóstă..."

Sub forma reflexivă, mĕ *avînt* „s'élancer".

Balada „Gheorghieş" din Bucovina:

Ghĭorghe 'n faţă se roşesce
Ş'apoĭ mi se 'ngălbinesce
Şi pe murgu'ĭ se *avîntă*...

(Marian, Buc. I, 19).

Tot de acolo, balada „Voĭnicul bolnav":

Şi copila mi s'*avîntă*
Şi'l cuprinde şi mi'ĭ cântă...

(ibid. I, 29).

Cântecul „Ţeranul şi cĭocoĭul" ĭarăşĭ din Bucovina (Col. I. Tr. 1882 p. 153):

Iar cĭocoĭul satuluĭ
Cu năravul draculuĭ,
Sciind rîndul caluluĭ
Nu-şĭ lasă năravul luĭ,
Pune-o mână pe oblânc,
Alt' o bagă 'n sîn adânc
Şi scóte-un bicĭu plumbuit,
Plumbuit, resplumbuit,
Ş'*avîntându*-l într'o parte
Trage la ţĕran pe spate,
Trage una, trage doĕ,
Trage mereŭ pîn' la noĕ.
Iar' ţĕranul satuluĭ,
Sciind rîndul caruluĭ
Bagă mâna pe sub scórţă
Şi scóte-o măciucă grósă,
Grósă, grósă, cĭotorósă,
Ş'*avîntând*'o într'o parte
Trage la cĭocoĭu pe spate...

v. *Vînt.—Svînt.*

Avliă (pl. *avliĭ*), s. f.; cour, enclos. Din turcul a w l y=gr. *αὐλή* (Şăĭnénu). Cuvînt care se aude numaĭ în părţile Banatuluĭ.

„In Banat *avlie*=c u r t e, o g r a d ă" (G. Trailă, Timişóra; M. Juĭcă, c. Srediştea-mică).

„*Avliă* saŭ o b o r" (S. Lĭuba, c. Maidan).

„*Avliă*=v o r e ţ=c u r t e, se ḑice şi o c o l" (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

Balada „Nunta luĭ Négu-vodă" din Banat:

Porţile le deschidea,
Nunta 'n *avlie* tună,
In biserică întră
Şi frumos se cunună...

(Vulpian, Texturĭ p. 84).

v. *Curte.*—[1]*Turc.*

Avràd, interj.; espèce de juron. O înjurătură scurtată din *avradîna* şi care, în epoca fanariotică, se întrebuinţa obicĭnuit în însoţire cu o altă înjurătură: a n a s î n a. *Avradîna* este acusativul turc a v r e t î n î „uxorem tuam", „uxorem suam", ĭar anasîna e turcul anasînî „matrem tuam", „matrem suam". Intrebuinţate numaĭ în oraşe, aceste înjurăturĭ n'aŭ străbătut în graĭul poporuluĭ, şi nicĭ la Românïĭ din Ardél.

Pitarul Hristache, Istoria luĭ Mavroghene, 1817 (Bucĭumul 1863 p. 36):

Mĕ cutremur când gândesc
La acel fursalt turcesc
Şi la acel căpĕtâĭu
Ce'l avea Turciĭ întâĭu;
Atât-avea semeţie
De nimenĭ nu vrea să scie:
De *avrad* şi d'a n a s î n a
Pe-atuncĭ se 'ngroşase gluma. .

v. [1]*Turc.—Anasîni*

Avradina.—v. *Avrad.*

[1]**Avràm,** n. pr. m.; 1⁰ personnage biblique, Abraham; 2⁰ nom de baptême

et nom de famille; 3⁰ nom donné aux chiens et aux boucs.

I⁰. Personagiu biblic.

Numele vestituluĭ Abraham, Ἀβραὰμ din Bibliă, în vechia limbă literară se scriea obicĭnuit *Avraam*.

Nic. Costin, Letop. I p. 52: „*Avraam*, tatăl şi începătura a toţĭ Jidoviĭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 58 a (Oct. 9):

Luĭ *Avraamŭ* ĭ-aŭ datu-ĭ Dumnedzău pre lume
Şi 'n cerĭu de să slăvĭaşte cinstitul luĭ nume...

In secolul XVI circula pintre Românĭ un apocrif de origine bizantină despre mórtea luĭ *Avram* (Cuv. d. bătr. II, 181 sqq.).

In graĭul poporan, *Avram* figuréză adesea în cântecele şi 'n obiceele de o natură religiósă, câte o dată în legătură cu Adam.

Descântec de deochĭul vitelor:

Vacile le du pe cărarea luĭ Adam
La păşunea luĭ *Avram*
Şi la apa luĭ Iordan...

(Iancu Nour, Bĕrlad).

Balada „Sórele şi luna“ din Dobrogea:

Ş'apoĭ se urca
Şi se înălţa
Pîn' la moş Adam
Străbun luĭ *Avram*...

(Burada, Călĕt. 169).

„Moş *Avram*“ însemnéză „un bon vieillard“.

Basmul „Busioc şi Măgheran„ (Familia, 1883 p. 170): „dacă nimerĭaŭ eĭ pe la ómenĭ de-alde moş *Avram*, maĭ făceaŭ şi câte un pic de chef...“

„Pomana se dice şi cumând, şi se minesce: partea ceá maĭ mare mortuluĭ, cu vorbele: să fie de pomană luĭ N. (ca mortul să aibă de mâncare şi 'n lumea cea-laltă); apoĭ o părticică luĭ *Avram;* alta la doĭ îngerĭ, carĭ pórtă sufletul mortuluĭ; alta la 4 stâlpĭ, carĭ ţin cerul şi pămîntul; alta la a 9-a di de când a murit mortul, a 9-a di care va fi; alta la 7 Mărţişóre; alta la 7 Sâmbecĭóre; apoĭ la a 3-a di, o parte luĭ D-deŭ şi Sf. Aranghel etc.“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Expresiunea biblică „sînul luĭ *Avram*“, „sinus Abrahae“, „κόλπος Ἀβραάμ“ (Luc. XVI, 22), a devenit şi la Românĭ poporană, ca şi la cele-lalte popóre creştine, în înţeles de paradis saŭ fericire după mórte.

„Când móre vre-un om, se dice: l'aŭ luat D-deŭ, l'aŭ iertat D-deŭ, l'aŭ strîns Maĭca Domnuluĭ, aŭ mers în sînul luĭ *Avram*...“ (I. Poppa, Iaşĭ, c. Românescĭ).

Maĭ originală este locuţiunea poporană: „ĭ-a luat *Avram* sporĭul“, care însemnéză: „a perit, s'a prăpădit, a rĕmas ca şi mort“.

Basmul „Baba şi Ţiganul“ (Contimporanul, II p. 848): „Când s'a vĕdut afară, gândĭa că a scăpat din ĭad. Maĭ nicĭ a vorbi nu putea: ĭĭ luase *Avram* sporĭul...“

Calendarul basmelor 1883, p. 17: „Să-ĭ sborĭ capul numaĭ c'o lovitură, că de unde nu, ţĭ-a luat *Avram* sporul...“

Ispirescu, Uncheşul sfătos, p. 53: „Nicĭ una din muierile, ce cădură în mâinile voinicilor, nu maĭ scăpa cu vĭaţa. Uniĭ le tîraŭ de coade ca pe nişte otrepe. Alţiĭ le snopeaŭ şi mi ţi le strivĭaŭ sub genunchĭ ca pe nişte alte alea; ĭară pe altele, pe unde mi le ajungea, p'acolo le lua *Avram* sporul...“

II. Nume personal.

Nu era altă dată rar la Românĭ, fie ca nume de botez, fie ca nume de familiă.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 11: „şi rumânii încă să se ştie pre nume: *Avram* cu 2 fečori...“

Act moldovenesc din 1580 (A. I. R. III p. 198): „Gavril sin *Avram* ot Străoani".

Pintre Ţiganĭ, într'un act moldovenesc din 1572 (A. I. R. I, 133): „*Avram* şi femeĭa Avramiĭa".

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, I p. 23): „Ionaşco *Avram* ŏ'au fost staroste".

Intr'un altul din 1683 (A. I. R. III, p. 257): „eu Ion *Auvram...*"

Totuşĭ, numele *Avram* caracterisà maĭ cu deosebire pe Evreĭ.

In Condica Vistieriei din 1693 (ed. Aricescu p. 632) ne întimpină la un loc doĭ *Avramĭ* cămătarĭ de-aĭ luĭ Brâncovénu:

„1383 ½ tal. s'aŭ dat luĭ *Avram* Iacov în datoria luĭ, însă din capete tal. 1000 şi dobânda tal. 383 ½.

„787 ½ tal. s'aŭ dat luĭ *Avram* Alfarin în datoria luĭ..."

Ca nume evreesc, *Avram* a devenit apoĭ la Românĭ:

III. Nume de dobitoc.

„Intre numirĭ de capre: Solomon, Iţic, *Avram*, Irmoghin; între numirĭ de cânĭ: Griveĭu, Ursu, Lupu, Roman, Căuş, Tulpan, *Avram...*" (P. Căderea, Némţ, c. Gura-Bistriciórei).

v. *Adam*. — [1]*Jidov*.

[2]**Avràm**, s. m.; t. de Botan.: sorte de prunier. Se aude maĭ ales în Moldova. „Prunul se maĭ ḑice şi perj, şi e de maĭ multe felurĭ: perj adevĕrat, perj alb, perj *avram*, goldan, curcuduş şi porumbrel" (I. Vasiliŭ, Vasluĭu, c. Ţibănescĭ; cfr. G. Nicolaŭ, Némţ, c. Cracaónĭ; pr. N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnava).

Fructul se chiamă avramă.

„Avrame sînt un soĭu de perje, carĭ se fac de mărimea unuĭ măr-viesc şi sînt rŏtunde, la culóre unele sînt roşiĭ şi remân aşa pînă ce se trec, ĭar altele sînt albe" (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„Avramele sînt marĭ şi gustóse". (V. Lohan, Iaşĭ, c. Bucĭumĭ).

De unde să fie cuvîntul?

Negreşit, nemţesce un fel de mere se chĭamă „ale luĭ Avram", „Abrahamsapfel" (Nemnich), şi tot aşa pentru prune s'ar fi putut nasce la Moldovenĭ numele *Avram* érăşĭ după Avram; împregĭurarea însă că:

a) o altă varietate de prunĭ, fórte apropiată de *avramĭ*, se numesce goldanĭ, ceea ce se pare că se trage d'adreptul din germanul „Gold=aur";

b) grădinarĭĭ Nemţĭ cată să se fi întrodus cam de multişor în România;

c) finalul -an, maĭ ales în cuvinte străine, póte să trécă la Românĭ în -am (Cuv. d. bătr. I p. 133, 219);

noĭ credem că *avram* nu este aci decât auran: un termen destul de modern, format de către horticultoriĭ moldovenĭ prin analogiă cu goldan.

v. *Goldan*. — [3]*Şoldan*. — *Avrămésă*.

Avràmă (plur. *avrame*), s. f.; t. de Botan.: prune de Chypre. — v. [2]*Avram*.

Avrămésă s. **avrăméscă**, s. f.; 1°. t. de Botan.: gratiole, Gratiola offic.; 2°. t. de Mythol. popul.: une espèce de Fée. Afară de poesia poporană, rare-orĭ se ḑice în graĭu numaĭ *avrămésă* saŭ *avrăméscă*, ci maĭ tot-d'a-una printr'un nume compus: *avrămésă (avrămésca)*-cărstinésă (cristinéscă) saŭ *avrămésă*-şi-cărstinésă.

„Buruéna *avrămésca*-şi-cristinéscă, cu o singură rădăcină, *avrămésca* face flóre albă pe 'mprejur şi în mijloc galbenă, ĭar cristinésca nu înfloresce de fel" (N. Ludovic, Dobrogea, Tulcea, c. Niculiţel).

Este dară greşită despărţirea ambilor

terminĭ *avrămésă* şi cârstinésă la Jipescu, Opincaru p. 74, prin alte burueni de léc: „*avrămésă*, tătinésă, vetricea, cârstinésă..."

S. Mangĭucă, în studiul seŭ despre „Insemnătatea botaniceĭ românescĭ" (Familia 1874, No. 44 p. 524—525), povestesce:

„Vrênd-nevrênd cautâ să începem cu *Avrămésca*-crestenésa şi flóre-albastră, apoĭ cu odolén, leuştén şi vitrinic, — căcĭ tóte aceste plante formézá la olaltă o categoriă. Cele treĭ de'ntâĭu sînt tot-odată şi ḑîne (eroine de sóre), éră cele treĭ din urmă sînt tot-odată şi ḑeĭ (eroĭ de sóre), despre carĭ ni-a păstrat poporul nostru următórele mândre şi clasice credinţe:

„*Avrămésa*-şi-crestenésa (gratiola offic. lat., gebräuchliches Gnadenkraut germ.) cresc la olaltă, dóĕ saŭ maĭ multe ramurĭ din aceĭaşĭ rădăcină (la un loc saŭ una-dóĕ palme îndepărtate), unele ramurĭ înfloresc şi altele nu, adecă sînt sterpe. Ramurile sterpe se numesc crestenésă, cele înfloritóre *avrămésă*.

„Elenă Dălbocénu, muiere sciutóre din Oraviţa-montană, împreună cu tóte muierile sciutóre din Oraviţa şi pregĭur, spun: cum-că după credinţa poporuluĭ român *avrămésa*, crestănésa şi odolén formézá o treime, şi sînt picate din Ele, din ḑînele milostive (miluite, îndurate, carĭ sînt identice cu „eumenidele" grece şi „graţiele" vechilor Romanĭ) şi pentru aceĭa sînt erburĭ tare lecuitóre şi ajutătóre. Odolén este bărbat între *avrămésă* şi crestănésă şi el le ţine la olaltă.

„Tot Elena Dălbocénu şi alte muierĭ sciutóre spun, cum-că şi pînă astă-ḑĭ se vaită şi plâng ḑînele milostive preste *avrămésă* şi crestănésă, că li-aŭ răpit împĕrăţia din lume.

„Am reuşit a descoperi dela Stana Dobrescu şi Iovana Milutin, muierĭ bĕtrâne şi sciutóre din Sasca, cum-că Zaria Milutin, nepotul cesteĭ din urmă, mort deja înainte de vre-o 15 anĭ, fiind încă sub cameră, dar şi sub societatea c. r. de drum de fer de stat, codrén, spre a păḑì liveḑile din délurile Sascheĭ de către Cărbunarĭu (Kohldorf), într'o nópte ducêndu-se la acele liveḑĭ spre a le păḑì, a vĕḑut cum aŭ venit ḑînele cete şi éră cete de Ele, tóte albe luciŭ îmbrăcate, sburând în aer, şi involbându-se ca nouriĭ în trécĕt peste el (carele, vĕḑênd acest miracul, a căḑut cu faţa la pămînt), aŭ cântat următórele versurĭ:

De n'ar fi *avrămésa*
Crestenésa
Şi flóre-albastră,
N'ar fi în lume cruce de nevéstă,
Şi atuncĭ tótă lumea ar fi a nóstră.

Şi de n'ar fi odolén,
Leuştén
Şi vitrinic,
N'ar maĭ fi în lume cruce de voĭnic.

„Respectivele muierĭ sciutóre spun cum-că fie-iertatul Zaria Milutin şi maĭ multe a spus ce a auḑit cântând dela ḑîne, dar dînsele le-aŭ uitat.

„Se vede cum-că *avrămésa*, crestenésa şi flórea-albastră (iris germanica, die blaue Schwertlilie, numită românesce şi stângeniţa vînătă) sînt 3 eroine cerescĭ de lumină parte femeiéscă, apoĭ odolén (valeriana officinalis, der gebräuchliche Baldrian), leuştén (Levisticum officinale, ligusticum, gebräuchlicher Liebstöckel) şi vitrinic (Doronicum, Gemswurz) sînt treĭ eroĭ de sóre (de lumină, Lichthelden) parte bărbătéscă.

„Din cele de pînă aci se vede apriat, cum-că *avrămésa* şi crestenésa nu sînt numaĭ erburĭ, ci sînt nesce ḑîne în felul lor, şi acésta se dovedesce şi din aceea, cum-că muierile descântătóre din

Ciclova: Balaïone Covrig şi altele, când pun cinstele (sacrificiele) pe lângă celelalte 7 ḑîne, chiamă întru ajutor şi pe *avrămésc*, crestenésa şi pe Ilie Cociéşul. Apoĭ când se descântă de bubele dulcĭ (Vierzicher), atuncĭ se ḑice éră:

> *Avrămésa*, crestănésa,
> Frumósă mésă pune-se
> Şi la ospĕţ tóte bubele chiamă-se,
> Numaĭ pe bubele dulcĭ nu le chiămase,
> Aceste tare se mâniase,
> Şi de necas de tot se uscase.

„Apoĭ descântătórea cu degetul cel mare trage cruce peste bubele dulcĭ din cap, ḑicênd: să se usce bubele! şi ducêndu-se la coşul (hornul) caseĭ asemenea trage cruce ḑicênd tot acele cuvinte.

„Drept aceste este documentat, cumcă *avrămesa* şi crestenésa sînt ḑîne, şi ca tóte ḑînele, ca şi mama-păduriĭ etc., aŭ erburĭ consacrate, menite lor, carĭ pórtă numele lor şi carĭ erburĭ sînt fórte lecuitóre şi scutitóre de rele.

„*Avrămésa* şi crestinésa ferte se béŭ pentru durere de inimă (stomac stricat) şi pentru tuse etc. Apoĭ când se întâmplă multe morţĭ şi nenorocirĭ în casă, când copiiĭ se speriă din somn etc. atuncĭ se afumă casa cu ele întru aşa mare credinţă: cum-că ajută maĭ mult decât rugăciunile (moliftele) popeĭ. Aceste plante după credinţa poporuluĭ constrîng spre dragoste, şi sînt puternice desvoltătóre de dragoste pentru ómeniĭ căror se descântă şi carĭ le pórtă în sîn la sine. Ele cresc la Sfiniţa numaĭ pe o cóstă în apropierea drumuluĭ de lîngă Dunăre, faţă de satul Milanovaţ părăsit pe insula Dunăriĭ, unde se vede încă biserica. Ţigâncele dela Ciclova montană, călĕtorind cu măgarĭ la sate îndepărtate pentru câştigul lor, cumpĕră aceste plante uscate (se culeg de muierile dela Sfiniţa în Sâmbăta Rusalelor, căcĭ după credinţa poporuluĭ atuncĭ culese sînt cu léc) şi le vînd pentru grâŭ, cucuruz şi lână etc. peste sute de sate, pînă cătră Lugoş, căcĭ aceste plante sînt fórte căutate, pentru credinţa cea tare a poporuluĭ în ele, socotindu-le de erburĭ sânte. (Autorul acestuĭ tratat călĕtorind, însoţit de d. Mihaïu Fometescu, chiar pentru aceste plante dela Oraviţa pînă la Sfiniţa în 8 Iuliŭ 1874, cu mâna sa propriă le-a cules şi a adus plantate în doĕ óle spre crescere şi studiare).

„In urmă, din tóte aceste deducem, cum-că *avrămésa* represintă: religiunea luĭ Avram (Moise, testamentul vechĭu), crestenésa religiunea luĭ Christos (Crest al autorilor vechĭ romanĭ), şi odolén represintă pe însuşĭ Christos (valorianus), şi tóte treĭ formând la olaltă o treime, odolén este bărbat între cele dóĕ şi le ţine la olaltă..."

Lăsând la o parte teoria mitologică cea fórte îndoïósă a luĭ Mangïucă, atragem atenţiunea numaĭ asupra credinţelor poporane culese de folkloristul bănăţén.

Avrămésa ne întimpină des în capul cântecelor.

Doïna „Femeïa cu minte":

> Frunḑuliţă *avrămésă*,
> Am muïere scurtă, grósă,
> Aoleo ce pĕcătósă!..
>
> (G. D. T., Poes. pop. 272).

Doïna „Ducă":

> Fóe verde *avrămésă*,
> Inimïóra nu mĕ lasă
> Să'ţi ḑic „rĕmâĭ sănătósă!"...
>
> (Ibid. 279).

Doïna „Dragostele":

> Foicică *avrămésă*,

Dumneḑeŭ să te feréscă
De dragoste mulerésca!.,

(Ibid. 302).

unde rima ne spune că trebuĭ pusă forma *avrăméscă*.

Doĭnă olteneścă:

Fóe verde *avrămésă*,
Aŭ plecat Oltenĭ la cósă,
Ş'aŭ rĕmas Oltencele
Să'şĭ păzéscă casele...

(Vulpian, Texturi p. 11).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde *avrămésă*,
M'a cătat mórtea pe-acasă,
Eŭ la crâşmă după masă...

(Contimporanul, 1884 p. 533).

Alta tot de acolo:

Fóe verde *avrămésă*,
Pentru dragostile nóstre
A crescut un pom pe cóstă...

(ibid.)

Doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde *avrămasca*,
Ce mi'ĭ drag pe lumea asta?
Numaĭ calul şi nevasta...

(Elena Sevastos, Cântece 150).

Alta:

Frunḑă verde *avrămască*,
Cuĭ îĭ dor să 'mbătrânéscă,
Mérgă 'n străinĭ să trăéscă...

(Ibid. 216).

In descântecul de „Lipitura şi sburătorul", adecă de succub şi de incub, scăldându-se cu următórele 9 buruĭenĭ:

Avrămésă,
cristinésă,
drăgan,
leuştén
şi odolén,
mătrăgună,
sânge-de-nouĕ-fraţĭ,
iérba ciuteĭ
şi muma păduriĭ.
Cum se sparge târgul
aşa să se spargă faptul,
şi lipitura
şi sburătorul...

(G. D. T., Poes. pop. 379).

Apoĭ în descântecul de „Muşcătură de şérpe" se menţiónéză „léc din *avrămésă*" (ibid. 393).

„*Avrămésa*, tătănésa şi sburătórea se întrebuinţéză pentru om saŭ vita pocită din Ĭele saŭ Dînsele" (I. Aldoĭu, Muscel, c. Voĭnescĭ).

„Tătănésa, *avrămésa* şi cărstănésa, numite şi ĭerburĭ din Iele, plante cu carĭ vrăjitórele scaldă pe ceĭ ce cred că sînt pociţĭ din Sfintele ce umblă prin aer cu cĭumpoĭu, tóca şi clopote înainte de cântatul cocoşuluĭ" (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînjumare).

„Când e bolnav cine-va de sperietură, se afumă cu *avramască* şi critienéscă" (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ).

„Ĭérba *avrăméscă* se întrebuinţéză pentru vătămătură" (I. Petrescu, Botoşanĭ, c. Brăteniĭ).

„*Avrămésă*, buruénă ce cresce în livede, ca de 2 centimetrĭ, cu foĭ împregĭurul trunchiuluĭ, bună pentru afumat la tóte bólele" (M. Ciocâlteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

„*Avrămésa*-cărstinésa, acéstă se culege înaintea Rusaliilor de afumă femeile copiiĭ cu ele când sînt bolnavĭ" (G. Poppescu, Olt, c. Viişóra-Mărunţeĭ).

La monahul Porfirie, 1839 (ap. Tocilescu, Rev. an II, vol. 3, p. 387): „Babele şi bobariĭ învaţă pĕ ómenĭ să pórte usturoĭu treĭ căţeĭ în pungă, curea, brâŭ, ca să nu'ĭ bântuéscă Elele.

O buruénă rădăcină de odolén, rădăcină *avrămésă* - c ă r s t i n é s ă, asemenea să pórte, că nu pot a se apropiea de eĭ Măestrele, pe care ḑic minciŭnósele vrăjitóre că le-aŭ auḑit căntând în rĕspântiĭ aceste vorbe: De n'ar fi *avrămésă* - c ă r s t i n é s ă, ar fi tótă lumea a nóstră!..“

Din cele de maĭ sus resultă cu deplină siguranţă că:

1°. Termenul botanic *avrămésă* saŭ *avrăméscă*, ba şi cel compus cu c ă r s t i n é s ă, este de o potrivă respândit la toţĭ Românii, în Moldova, în Muntenia şi peste Carpaţĭ;

2°. Pretutindenea la Românĭ acéstă plantă e privită nu numaĭ ca o buruénă de léc, dar ca sfîntă şi chĭar ca un fel de ḑînă, ca o fiinţă mitologică.

In unele părţĭ din Moldova, alăturĭ cu *avrămască* - c r î s t i n é s c ă se maĭ menţionéză şi o plantă óre-care a d a m a s c ă (V. Ionescu, Vasluĭu, c. Dânescĭ). De aci însă nu urméză, după cum crede d. Mangĭucă, că aceştĭ termenĭ se trag d'a-dreptul din numile: A v r a m, C r i s t, A d a m, ci se póte ca eĭ să se fi născut din alţĭ termenĭ eterogenĭ prin aşa ḑisa etimologiă poporană (Volksetymologie), după cum, bună-óră, din „mandragora“ Francesiĭ aŭ făcut „main-de-gloire“ şi pe ḑîna „Maglore“, carĭ totuşĭ n'aŭ a face geneticesce nicĭ cu „main“, nicĭ cu “gloire“.

Cum-că *avrămesa* este „Gratiola off.“, nu póte fi nicĭ o îndoélă, deşi uniĭ mĕ asigură că e „Ajuga Laxmanni“, adecă „barba-boeruluĭ“. *Avrămésa* se maĭ ḑice în popor v e n i n a r i ţ ă şi m i l o s t i v ă, numele cest din urmă fiind o învederată traducere din „gratiola“, ca şi germanul „Gnadenkraut“. Dar după cum Româniĭ lîngă „milostiva“ aŭ pe *avrămésa*, tot aşa Germaniĭ lîngă „Gnadenkraut“ aŭ pe A u r i n şi A u r i a n (Grimm), ĭar bulgăresce aceĭaşĭ plantă se numesce „div-a v r a n“, adecă „a v r a n selbatec“ (Bogorov). A u r i n, A u r i a n, a v r a n şi a v r a m în *avrămésă* este unul şi acelaşĭ termen botanic, care n'are nemic a împărţi cu biblicul patriarc A v r a m, ci ne duce drept la latinul a u r u m, de unde trebuĭa să fi fost în latinitatea rustică adjectivul a u r i n a prin analogiă cu a r g e n t i n a şi c u p r i n a. In adevĕr, în provenţala ne întimpină a u r i n „qui est d'o r, doré“, bunăóră într'un vechĭu text la Raynouard (Lex. II, 144): „a u r i n, que es en achi com a fuoc or=qui est ainsi que l'or au feu“. Frunḑele graţioleĭ — ne spune Cazin — sînt verḑĭ g ă l b u ĭ (vert jaunâtre), ĭar florile albe g ă l b u ĭ (blanc jaunâtre), ast-fel că epitetul a u r i n a se potrivesce cu acéstă plantă. Dintr'o causă analógă, planta „potentilla anserina“ s'a numit franţuzesce „argentine“ şi spaniolesce „arjentina“. Din latina rustică, termenul botanic a u r i n a a trecut pe de o parte prin împrumut la Germanĭ, ca şi numirile maĭ multor altor plante, în carĭ de asemenea femininul a devenit masculin, de exemplu „valeriana = Baldrian“, „gentiana=Enzian“ etc., ĭar pe de altă parte, prin moştenire, el a rĕmas la Românĭ, dela carĭ l'aŭ împrumutat apoĭ Bulgariĭ. Din prototipul a u r i n a s'a născut la noĭ de 'ntâĭu o formă amplificată a u r ă n é s ă, după cum din numele planteĭ „tatină“ s'a făcut „tătănéşă“, ĭar pe urmă *avrămésă* şi *avrăméscă* prin etimologiă poporană dela A v r a m. Este de observat că Bulgariĭ împrumutară pe a u r i n a dela Românĭ într'o epocă anterióră prefaceriĭ în *avrămésă*.

Latinesce sufixul - i n o putea să fie tonic şi netonic. Deşi în latina clasică

el este netonic în „cùprinus“, totuşĭ în cea rustică putea să fi fost şi tonic, căcĭ alt-fel nu s'ar explica provenţalul „aurin“ şi francesul „argentin“. Sînt dară de o potrivă cu putinţă ambele prototipurĭ latine: a u r ì n a şi à u r i n a. La Românĭ cată să fi fost cel maĭ corect: à u r i n a, adecă a u r e n ă saŭ chĭar a u r ă n ă, întocmaĭ ca „gàlbenă“ şi „gàlbănă“ din latinul „gàlbina“, fiind-că numaĭ din acest prototip se desfăşură, fără nicĭ o pedecă, atât *avrămésa* precum şi bulgarul a v r a n. Vom vedé însă maĭ jos că în Italia aŭ fost ambele prototipurĭ latine: à u r i n a şi a u r ì n a.

Cel-lalt termen latin botanic: „Gratiola“, de asemenea rustic, căcĭ în latinitatea clasică el nu ne întimpină de loc, este un deminutiv din „Gratia“, care însemna „*ἡ Χάρις*“, „ḑînă“, „Fée“, ast-fel că s'ar puté traduce românesce prin „ḑînişóră“ şi ne arată că rolul cel feeric al *avrămeseĭ* îşĭ are începutul deja în legendele mitologice ale vechilor Romanĭ.

Latinul rustic a u r i n a, adecă à u r i n a şi a u r ì n a, afară de Românĭ s'a maĭ păstrat şi în limba sardă, preţiosul dialect intermediar între italiana şi între spaniola; dar acolo numaĭ cu sensul cel mitologic, nu şi cu cel botanic. In sarda d i s à u r a corespunde italianuluĭ „dis-grazia“, adecă à u r a = „gratia“. Acest à u r a, remas deosebit ca substantiv feminin şi care este o scurtare din à u r i n a, a trecut la înţelesul de „spirito maligno“, drăcóĭcă, ḑînă rea, şi alăturea cu el, avênd acelaşĭ sens, există la Sarḑĭ a v r ì n a = a u r ì n a, de unde apoĭ verbul a v r i n a r e „cogliere cattivo spirito“, a se îndrăci, a fi pocit de Iele. Nesciind ce să facă cu aceste à u r a, a v r ì n a, a v r i n a r e, filologul sard Spano (Vocab. sardo p. 100, 102) le identifică cu italianul „paura (=lat. pavorem)“, dar tot-o-dată ḑice că sînt „voce greca“, fără a ne spune totuşĭ care anume. Sarḑiĭ aŭ şi pe „paura“, însă numaĭ cu sensul cel obicĭnuit de „frică“, şi la însuşĭ Spano, în partea cea italiano-sardă a vocabularuluĭ seŭ (p. 311), „paura“ se traduce în tóte dialectele sarde — cel logodores, cel meridional şi cel nordic — prin „paura“ şi prin metateticul „parua“, nicĭ-decum prin a u r a saŭ a v r i n a, ceea ce dovedesce că acestora din urmă Spano le-a adaos într'un mod arbitrar sensul de „paura“ pentru hatârul etimologieĭ.

v. *Cărstănesă*. — [2]*Milostivă*. — *Tătănèsă*.

A-vrèmĭ, adv.; de temps en temps, par intervalles. Frumos adverb, care ne întimpină la Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „multă trudă şi ustenélă au, ĭară dulcéţă puţină şi *a-vremi...*“

v. *A*. — *Vreme*.

Avrèntie. — v. *Arvinte*.

Avrìc s. **Avrìg**, n. pr. m. top.; nom d'une terre en Transylvanie. Acest mare sat curat românesc din regiunea Sibiĭuluĭ se chiamă săsesce F r e k, unguresce F e l l e k, şi se bănuia altă dată, fără nicĭ o umbră de probă, cum-că Goţiĭ ar fi avut aci un templu în onórea ḑeiţeĭ germane F r e y a (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790 p. 234). Intru cât din slavicul „Lavrentie (= Laurentius)“ Româniĭ aŭ făcut „A-vrente“, *Avric* ni se pare a nu fi alt ce-va decât o românisare a formeĭ slavice deminutivale a aceluĭaşĭ nume: L a v r i k (Moroškin, Славянскій именословъ p. 109). La Rutenĭ l a v r i k se chiamă şi „melcul“ (želechowski, Wtb. I, 395). Importanţa istorică a aceste

localităţĭ este numaĭ dóră că acolo s'a născut vestitul Lazăr, dascălul luĭ Heliade şi căruĭa — cu drept saŭ cu nedrept—i se atribue întemeĭarea şcóleĭ românescĭ în Muntenia după epoca fanariotică.

Const. Golescu, Insemnare a călĕtorieĭ, 1826 p. 16: „*Avric.* Acésta este moşiĭa a baronuluĭ Brukental, carele are o grădină din céle d'întâĭ ce am văzut, întru care are seturi fórte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu şadrivanuri, apă curgătoare care curge prin multe locuri ale grădini, din care fac şi un frumos cataract etc.“

v. *Arvinte.*

Avrìg. — v. *Avric.*

Avrìl. — v. *Prier.*

1·**Avùt, -ă,** adj.; le part. passé d'a m pris comme adjectif: 1° riche, opulent; 2° copieux, abondant. Acela care a r e mult. B o g a t. Cihac (I, 11) aduce cu acelaşĭ sens pe compusul î n a v u t şi pe a v u t o r, doĕ cuvinte necunoscute nouĕ.

Balada „Constantin Brâncovanul“:

Că de mult ce eştĭ *avut,*
Banĭ de aur aĭ bătut...

Proverb la Jipescu, Opincaru p 141: „tot grasu e frumos *şi* tot *avutu* — cinstit“.

Cu sensul de „copieux“, la A. Pann, Erotocrit p. 50:

Fiul meŭ! din ce pricină eştĭ atât de întristat?
Ce aĭ? ce te chinuesce într'atât de te aĭ uscat?
Vĕḑ că te-aĭ lăsat cu totul de *avutele* plimbărĭ,
Aĭ părăsit vînătoarea, nu maĭ mergĭ la adunărĭ...

v. 2·*Avut.*

2·**Avùt** (plur. *avuturĭ*), s. n.; le part. passé d'a m pris comme substantif: avoir, bien, fortune. Sinonim cu substantivul a v e r e, nu cu a v u ţ i ă.

Biblia Şerban-vodă, 1688 (Genes. XIII, 6):

... şi nu-i încăpé pre dânşii pământulŭ a lăcui într'un locŭ, pentru că era *avuturile* lorŭ multe...	... et non capiebat eos terra, ut habitarent simul, quoniam erat substantia eorum multa...

Caragea, Legĭuire 1818 p. 44: „Murind tatăl şi rămâind fată neînzestrată şi *avut* părintesc, datorĭu ĭaste fratele să o înzestreze din acest *avut*... Încă şi când nu va rămâné nicĭ un *avut*, datorĭu ĭaste şi atuncĭ fratele să o înzestreze dintr'ale sale“.

Zilot, Cron. p. 30: „încât temĕndu-se să nu paţă cum aŭ păţit Tîrgul-Jiuluĭ, aŭ început atât boeriĭ cât şi din neguţătorĭ a se rĕspândi cu familiile şi *avutul* lor...“

Ibid. p. 71:

Acum cè maĭ întâĭu să facem, ticăloşiĭ,
La reŭ ce n'aŭ păţit nicĭ moşiĭ, nicĭ strămoşiĭ?
De mărfurĭ, de copiĭ, d'*avuturĭ*, de viaţă,
De orĭ-care gândim, inima ne înghéţă...

I. Văcărescu, p. 333:

Să'ţĭ fie milă! să'ţĭ facĭ pomană!
Cu o săracă, cu o sîrmană,
Căriĭ nădejdea şi tot *avutul*
E ajutorul ce'ĭ dă cerşutul...

Doĭnă oltenéscă:

Tot *avutul* din bordeĭu
Mĭ-e pe vatră un coteĭu
Ş'un tăcĭune stîns de teĭu
Şi cenuşă 'ntr'un oleĭu...
(Alex., Poes. pop. 2· 285).

v. 1·*Avut.* — *Avere.*

Avutòr,-óre. — v. 1*Avut.*

Avuțèsc *(avuțit, avuțire)*, v.; enrichir. Formă poporană, care circulézã alăturĭ cu compusul înavuțesc.

Jipescu, Opincaru p. 82; „Jidovu, care, în adevĕru lucruluĭ, în nicĭ o țară n'are maĭ nicĭ o îndatorire, dar drepturĭ câte vreĭ pêste tot, e 'nțeles că se póte lesne *avuțì...*"

Participiul avuțit ne întimpină în loc de înavuțit cu sensul de „riche" la Costache Stamati, Muza I, p. 344:

Pe acele mâniόse
Şi tonóse,
Fie cât de avuțite şi frumóse,
Care pe a lor bărbațĭ după ce'ĭ înnebunesc
Şi de tot îĭ terfelesc,
Apoĭ îĭ pun în cotruță,
Dându-le şi o vărguță...

v. [1]*Avut.—Avuțiă.*

Avuțiă (plur. *avuție* s. *avuțiĭ*), s. f.; richesse. Bogățiă. In graĭul vechĭu se dicea cu acelaşĭ sens bunătate.

Moxa, 1620, p. 358: „numaĭ ce bé şi mânca cu alăute şi cu măscornicii, şi mulți cu *avuție* ucise fără de vină de le lua bunătatiĭa..."

Avuțiă însemnézã în genere o avere mare.

Ureche, Letop. I p. 192: „(Ion-vodă) băgat'aŭ în foc de viŭ pre Vlădica Gheorghie de aŭ ars, dându'ĭ vină de sodomie, auzind că are *avuție...*"

Şĭapte taĭne, 1644 p. 78: „dup' acé să sculâ acestŭ boĭarinŭ şi'şŭ înpărți toată *avuțiĭa* preoților..."

Pravila Moldov. 1646 f. 28 b.: „De vréme ce Petrŭ, ce să dzice, s'au lăsatŭ *avuțiĭa* lui Pavelŭ să să hrănéscă cătăva vréme şi atuncĭa să o moşnenéscă Ioan, oare acestŭ Ioanŭ numai singurŭ cu voĭa sa şi fără voĭa gĭudețului va scoate afară pre Pavelŭ dentr'acé aviare?..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 4, f. 192 b: „în ce chipŭ dorescŭ bogătaşiĭ să aibâ cuconi pre urmâ la *avuțâĭa* lorŭ, aşĭa şi filosofiĭ la dăscăliĭa lorŭ dorescŭ să lase ucenicĭ pre urmâ..."

Nic. Costin, Letop. II p. 29: „aŭ început a omorî Paşiĭ şi a le lua *avuția...*"

Acelaşĭ p. 77: „*Avuțîa* luĭ aŭ rămas la măna cuĭ n'aŭ gândit..."

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „aŭ dat ce aŭ avut pănă când n'aŭ găsit ce maĭ lua dela dânsul din *avuția* cea multă..."

A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „Eĭ! spunețĭ acuma, boiarĭ d-vóstră, nu'ĭ aşa că *avuțiile* 's amăgitóre?..."

Construcțiunĭ prepoziționale cu de, la şi pre:

Nic. Costin, Letop. II p. 120: „Aŭ întrat Moscaliĭ în cetate de s'aŭ împlut de *avuție...*"

Ibid. p. 21: „(Duca-vodă) lacom la *avuție* şi el şi Doamna sa..."

Moxa, 1620, p. 372: „aşa ĭaste cine are minte slobodâ şi nu e ĭubitorŭ la *avuție...*"; şi tot acolo: „inimâ lacomâ şi ĭubitoare la *avuție...*"

Ibid. p. 385: „nu avé lăcomie pre *avuție...*"

v. *Am.* — [2]*Avut.*—*-iă.*

Avuțit, -ă. — v. *Avuțesc.*

[1]**Az,** t. d'ancienne chancellerie: moi, je. Paleo-slavicul азъ „ego", pe care uniĭ, în vechile zapise, chiar fără a sci o vorbă slavonesce, îl întrebuințaŭ în loc de eŭ. Aşa într'un act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251) se citesc următórele iscăliturĭ:

„*Az* Ştefan Vulpe armaş m'am tămplat.

„*Az* Costin Zota iscal.

„*Az* Ion V(ătav) iscal.

„*Az* Ursul Doĭul m'am tămplat, iscal.

„Şi am scris e u Radul Logofetul...“
v. *Eŭ*.

²**Az.** — v. *Haz*.

Azàc s. **Azàp,** t. de Géogr.: Azov. Oraş pe rîul Don, în apropiare de Marea-de-Azov, care aparţinuse Tătarilor, apoĭ Turcilor, trecênd în sfîrşit la Ruşĭ în 1774. Turcesce A z a k. Se menţionéză nu o dată în cronicele românescĭ.

Sub raportul fonetic e fórte interesantă forma *Azap* în loc de *Azac*.

Ion Neculce, Letop. II p. 250: „Moscaliĭ încă bătuse la acea vreme cetatea *Azacul* şi era să mérgă şi la Crăm...“

Nic. Costin, Letop. II p. 119: „să dea (Turciĭ Muscalilor) şi cetatea *Azapul*, şi să surpe şi cetatea cea nouă ce'ĭ la hotar despre Crâm...“

O colonią din *Azap* întemeĭase într'o epocă destul de depărtată un sat în Basarabia, în regiunea Lăpuşneĭ, numit A z ă p e n ĭ, despre care vorbesce un crisov din 1552 (Melchisedec, Chr. Romanuluĭ, I p. 187).

v. *C*.

Azàş. — v. *Hazaş*.

Azbùche, s. f.; alphabet, abécédaire. A z ŭ - b u k i, numile primelor doĕ litere din alfabetul paleo-slavic. Cu sens de alfabet, ca şi forma a z b u c ó v n ă (Cihac), acest cuvînt s'a întrebuinţat la noĭ pînă la înlocuirea próspĕtă încă a scrieriĭ cirilice prin cea latină.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 123 b (Mai 11): „(Meftodiĭ) deprinsâ limba slovenéscâ şi slovele *azbukilorŭ* fiace cu fratele săŭ cu svăntuluŭ Kirilŭ“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 6: „Deci fiete-care cuvânt străin şi neînţeles, or-unde înainte ţ'ar eşi după rîndul *azbukelor*, şi după numĕrul féţelor, la scară îl cĭarcă...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 7: „Ian maĭ spune-ne ce-va de Iorgu... ce-o maĭ făcut el pe-acolo pin ţara Némţuluĭ?.. ce-o maĭ învĕţat?.. trebuĭe să fie acu plin de *azbuchi* ca un stup...“

v. *Az*. — *Alfavită*. — *Buche*.

Azbucóvnă. — v. *Azbuche*.

A-zèce. — v. *A-ḑece*.

Àzim. — v. *Azimă*.

Àzimă, s. f.; 1° t. ecclés.: pain azyme, hostie; 2° pain non fermenté, fouace; 3° doux, non fermenté (en parlant du chou). Grecul ἄζυμος, trecut maĭ în tóte limbile europeene. In sensul al doilea, care e cel maĭ poporan, este sinonim cu t u r t ă şi cu p o g a c e.

Deşi *z* în *azimă* nu derivă din *d*, totuşĭ Moldoveniĭ şi Bănăţeniĭ rostesc *aḑimă=adzimă*.

Palia din 1582 (ap. Cipariu, Anal. 73), Exod. XXIII, 15:

Sărbătórĭa *adzimelorŭ* să o ţineţi. În şapte dzile să măncaţi păine *adzimâ*...	Festum a z y m o r u m servate facere. Septem diebus edetis a z y m a ...

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, Iulie 20, f. 21 b (Regn. l. III, XIX, 6):

...şi adecâ la căpătâĭul săŭ *adzâmâ* de alac şi určorŭ cu apâ...	...et ecce ad caput ejus s u b c i n e r i t i u s siligineus et lecythus aquae...

în contextul grec: ἐγκρυφίας (ἄρτος).

Nic. Muste, Letop. III p. 134: „aŭ spus (Evreiĭ) de ce trébă le este sângele, zicănd că la naşterea copiilor lor le ung ochiĭ copiilor cu de acel sânge, şi maĭ ung şi pragurile uşilor şi pun în *azimele* lor ce fac la sărbătorile Paştilor...“

Vrancea, Sultănica p. 222: „mănâncă din acelaşĭ castron, sorb cu aceĭaşĭ lingură, rup din aceĭaşĭ *azimă*, din aceĭaşĭ turtă caldă...“

In graĭul poporan *azimă* se scurtéză adesea în *azmă*, saŭ chĭar se aude *asmă*.

„*Azmă* poporul din localitate ḑice la pâĭnea nedospită, turtă cóptă în spuḑă, şi în genere la orĭ-ce mâncare neacrită, dar maĭ cu sémă la varḑă crudă, neacrită, cum se ĭea din grădină, gătită cu carne saŭ altfel, de ex. ţerancele ḑic: astăḑĭ am gătit varḑă *azmă* cu carne, saŭ varḑă *azmă* cu oţet (salată), adecă: varḑă neacrită. Varză *azmă* maĭ ḑice şi la varḑă acră, însă negătită, adecă cum o scóte din putină, o tócă mărunt şi o mănâncă astfel cu zéma eĭ“ (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescĭ).

In dicţionare şi la Cihac ne întimpină adjectivul masculin azim, pe pe care noĭ nu l'am găsit nicĭ în graĭu, nicĭ în texturĭ, ci numaĭ forma feminină. Une-orĭ se ḑice *azimă* şi la plural, ca şi când ar fi un adjectiv nedeclinabil, bună-óră: „scoverḑĭ dospite, scoverḑĭ *azmă*“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre *azima* dela nunţile poporane vorbesce S. F. Marian, Nunta p. 431: „Mirésa, după ce se sue în car să plece la biserică ca să se cunune, se uită spre rĕsărit şi ḑice: „un porum. bel şi o porumbiţă“, adică ca să facă numaĭ un băĭet şi o fată; apoĭ începe a plânge, ca să aĭbă noroc la semînat de cânepă; ér nuna ĭĭ pune pe cap o *azimă* şi pe *azimă* sare şi un pahar cu vin, rupe după aceea din *azimă* şi dă puţină mireseĭ să mănânce, restul din *azimă* îl rupe în maĭ multe bucăţĭ şi le aruncă în cele patru părţĭ, vinul rĕmas de asemenea. Când aruncă pre cest din urmă ḑice: n'arunc *azimă* şi vin, ci sărăcia. Din *azima* aruncată este bine să mănânce fetele marĭ, căcĭ se vor mărita curând...“

Azimă umblătóre este subiectul, saŭ maĭ bine finalul unuĭ admirabil basm românesc din Banat (Familia, 1883 p. 97—100), în care ne apar treĭ fraţĭ, primiĭ doĭ reĭ, cel maĭ mic bun; când ceĭ de'ntâĭu doĭ sărăcesc, pedepsiţĭ de Dumneḑeŭ pentru reutatea lor, cel maĭ mic se 'ncércă a'ĭ ajuta pe rînd pe amîndoĭ şi nu póte, căcĭ *azima* umblătóre se 'ntórce la omul cel bun:

„— Tu nevéstă, fă o *azimă* de făină de cea maĭ albă, cernută prin sita cea désă, pune în mijlocul eĭ toţĭ galbeniĭ din punga ceĭa, şi de socoţĭ maĭ pune vr'o doĭ, să o dâm de merinde la bietul frate-mio, ĭĭ va prinde bine pe cale şi a-casă.

„Muierea se 'nvoiesce pré bucurósă; da nu maĭ face o *azimă* de grâŭ curat cernută prin sita cea désă, da nu o umple cu galbinĭ, da nu o cóce chĭar după cum se înţelesese cu bărbatu-so, de gândĭaĭ ca să o mănâncĭ cu ochiĭ.

„O pun în traistă la fratele ce era gata de cale; dar ce să veḑĭ? a doua ḑi *azima* fu iérăşĭ la luntraşul pe mésă, care scóse galbiniĭ din ea precum ĭ-aŭ şi băgat. Iétă însă cum ĭĭ venì iérăşĭ în mână:

„Frate-so cel mijlociŭ o dete la un plugar pe o bucată de mălaĭu, că i se părea pré grea în traistă, şi vĕḑênd'o atât de grea cugeta că nu-ĭ cóptă bine. Plugarul, avênd şi el frică că n'o fi cóptă, de aceea-ĭ aşa grea, o dase la Ţiganul să-ĭ ascuţă fierele pluguluĭ pentru ea, ḑicênd că banĭ n'are de unde-ĭ da. Ţiganul avea de trecut Dunărea să-şĭ aducă cărbunĭ, şi neavênd nicĭ el banĭ, apoĭ sciind că luntraşul e om de omeniă, nu face mult din banĭ, ĭĭ duse luntraşuluĭ *azima*, care numaĭ cu o ḑi maĭ 'nainte fu cóptă în cuptorul luĭ.

„P'atuncĭ se vede că rĕmânea binele numaĭ la ceĭ vrednicĭ de el; óre şi aḑĭ e tot aşa?“

v. [1.2]*Azimióră.* — *Turtă.* — [2]*Burcă.*

[1]**Azimĭóră**, s. f.; petite fouace. Deminutiv din a z i m ă. Se contrage uneorĭ în *azmĭóră.* T u r t i ş ó r ă. Sub acéstă formă, cuvîntul a perdut orĭ-ce sens bisericesc şi e fórte des în poesia poporană.

Ispirescu, basmul „Câtea'n varḑă" (Col. l. Tr. 1882 p. 127):

„— Babo! babuşcă! Scól' de'mĭ dă ce-va de mâncare, că mĕ sfîrşesc de tot.

„— Ce să'ţĭ daŭ, omule? ce să'ţĭ daŭ acum la mĭeḑul nopţiĭ?

„— Scól' şi fă barim o *azimĭóră*, că étă sînt pocâltit de tot..."

A. Pann, Moş-Albu, I p. 14:

Maĭ dibuind pe alăturĭ, daŭ şi peste un vas plin
De o *azimĭóră* caldă şi de o ploscă cu vin...

Doĭnă muntenéscă:

A plecat neĭca la ţéră
Şi nu mĭ-a spus de a-séră
Ca să'ĭ fac o *azimĭóră*,
S'o d o s p e s c la ţîţişóră
Şi s'o c o c la inimĭóră...

(G. D. T., Poes. pop. 317).

Balada „Tudorel":

Şi coşare mătura,
Făióră c'aduna,
D'o *azmĭóră*
Că'ĭ făcea...

(ibid. 670).

Balada „Cucul şi turturica":

Dă'mĭ tu bună pace,
Că, ḑeŭ, m'oĭu preface
Azimĭóră 'n vatră
Cu lacrimĭ udată
Şi de foc uscată...

Doĭnă din Bucovina:

Tọrnă grâŭ, tórnă săcară,
Ca să facă *azimĭóră*...

(Marian, Buc. II, 129).

v. *Azimă.*

[2]**Azimĭóră**, s. f.; t. de Botan.: sorte de champignon ou agaric comestible.

„*Azimĭóră* este un fel de burete saŭ cĭupercă, deosebită de bureţiĭ numiţĭ: hribĭ, chităcĭ, bureţĭ ĭuţĭ, pânişóre, ghebe, călugăraşĭ, zbârcĭogĭ etc." (S. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

v. [2]*Burete.* — [1]*Azimĭóră.*

Azĭ. — v. *Aḑĭ.*

Azlu. — v. *Mazîl.*

Azmàn. — v. *Asman.*

Àzmă. — v. *Azimă.*

Azmĭóră. — v. [1]*Azimĭóră.*

Azùga, n. pr. top. f.; un village en Valachie. La 1862 Frunḑescu, Dict. top. 14, ḑicea: „*Azuga*, munte în judeţul Prahova plaĭul Prahova; fîneţele sale produc caşcaval fórte bun". Astăḑĭ, pe lîngă brânzeturĭ, în *Azuga* este o fabrică de sticlăriĭ şi o fabrică de postavurĭ, în gĭurul cărora, pe lîngă cĭobaniĭ de maĭ 'nainte, se 'ndésă o mulţime de meşteşugarĭ. *Azuga*, aspirat *Hazuga*, este un nume curat unguresc. Deja în secoliĭ XIII—XV exista în părţile neromânescĭ ale Ungarieĭ localităţĭ numite H a z u g a şi H o z u g a (Fejér, Cod. diplom. IV, 3, 454; VII, 3, 146; X, 6, 271).

v [1]*Ungur.*

Ă Â

Ă, Â, lettre et voyelle. Ca litere, aceste doĕ vocale eraŭ represintate în grafica română cirilică prin ъ=*ă* şi ѫ =*â*. Ca sonurĭ, ele sînt vocale obscure, a cărora deosebire e cu atât maĭ a-nevoe de limpeḑit, cu cât în vechile texturĭ, în cărţĭ şi'n zapise din tóte provinciele daco-române, ambele mereŭ se confundă şi fórte adesea se întrebuinţéză una în loc de alta.

1⁰ *Ă*, *â*, c a l i t e r e.

Cel de 'ntâĭu Român, carele s'a încercat într'un mod conscient a aplica limbeĭ românescĭ grafica latină, marele logofĕt moldovenesc Luca Stroicĭ (ap. Sarnicki, Statuta y Metrica, Kraków, 1594, p. 1224), scriea:

p*a*rintele=пъринтєлє,
swinçask*e*=свинцѣскѫ,
k*e*=къ,
inper*e*çia=ѧпьрѫцїѧ,
p*e*m*i*ntu=пѫмѫнт,
p*e*nia=пьинѣ saŭ пѫинѣ,
l*e*s*e*m=лъсѫмь.

Contextul cirilic l'am pus după Omiliarul Coresian din 1580, contimpurén cu lucrarea luĭ Stroicĭ. Prin urmare, atât pentru ъ precum şi pentru ѫ ne întimpină de o potrivă transcripţiunea latină cu *e*; pentru ѫ însă vedem odată *i*, ĭar pentru ъ érăşĭ odată *a*, ceea ce dovedesce că Stroicĭ simţĭa deosebirea între ambele sonurĭ, dar nu putea să nimeréscă o literă latină potrivită pentru fie-care din ele.

Anonimul Lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 419 sqq.) transcrie pretutindenea pe ъ şi ѫ prin *e*, fie simplu, fie cu o virgulă d'asupra: mèr vèratec, mèr kènyèsk, mèr de sfènţ Pietru, mèr vèrgat, prèndzesk, papè etc.

Cam tot aşa scriea ceĭ-lalţĭ doĭ Bănăţenĭ, Stefan Fogarasi din 1647 şi Halicĭu din 1674 (Cuv. d. bătr. II, 726; Col. l. Tr. 1883 p. 413), transcriind pe ъ şi pe ѫ, ba pînă şi pe iniţialul ѧ, prin acelaşĭ *e*: k*e*nt sz*e*n*e*tate, ast*e*pt*e*m, rug*e*m, *e*n Tat*e*l, szv*e*nt etc.

In acelaşĭ mod scriea la 1697 Transilvănénul Ion Viski (Fóia Transilvania, 1875 p. 143 sqq.): l*e*udà, r*e*dikà, k*e*ntà, k*e*nd, k*e*t, p*e*kur*e*, va r*e*m*e*n*e*, g*e*ndeszk, am*e*resk etc.

Domniţa Ilinca, nepóta luĭ Mihaĭu-Vitézul, al căriĭ autograf a se vedé maĭ sus (p. 3), scriea la 1660: „*Pâ*trasko Vod*â*“, întrebuinţând cea de'ntâĭu, întru cât scim noĭ, pentru vocala obscură pe *a* cu accentul circumflex.

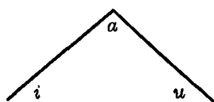
Nu maĭ vorbim despre transcrierea grafică latino-română din secolul XVIII şi maĭ încóce, constatând numaĭ că pe toţĭ transcriitoriĭ îĭ încurca quasi-identitatea ambelor sonurĭ.

Intrŭ cât se atinge de dialectul macedo-român, apoĭ transcripţiunea luĭ cea cu litere grecescĭ de către Kavalliotis, (1770) şi de către Daniel (1802) nu ne dă pentru vocala obscură decât semnul *ᾳ; μᾳνᾳ* = mână, *βᾳρτοσον* = vărtos, *γκρᾳνον*=grâŭ, *ματζᾳρε*=madzăre etc.

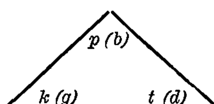
II. *Ă*, *â*, ca sonurĭ.

1°. Fisiologia vocaleĭ obscure.

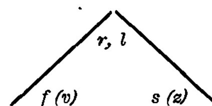
Totalitatea materialuluĭ fonetic al limbeĭ omenescĭ se grupéză în treĭ treunghĭurĭ: vocalic, consonantic şi consono-vocalic. Treunghĭul vocalic cuprinde treĭ vocale fundamentale, din carĭ se desfăşură apoĭ tóte cele-lalte secundare:

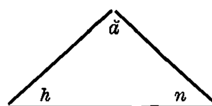
Treunghĭul consonantic cuprinde tipul gutural, tipul dental şi tipul labial:

In fine, treunghĭul consono-vocalic cuprinde tipul labial, tipul liquid şi tipul lingual:

Afară din fie-care din aceste treunghĭurĭ remâne câte un son obscur, confus, reŭ determinat, şi anume: peste treunghĭul vocalic *ă*, peste treunghĭul consonantic *h* şi peste treunghĭul consono-vocalic *n*, carĭ astfel forméză la un loc al patrulea treunghĭu suplementar:

Este interesant, că aceste treĭ sonurĭ confuse se află împreunate într'o interjecţiune comună aprópe tuturor popórelor: *hăn* saŭ *hăm*, la Francesĭ *heim* saŭ *hein*, la Germanĭ *hm*, la Bohemĭ şi la Polonĭ *hum*, la vechiĭ Romanĭ *hem*, în sanscrita *hum* etc.; o interjecţiune pe care Tylor o găsesce în America la Caraibĭ ca *hun*, şi 'n Africa la Yorubĭ ca *huγγ*.

Plecând dela acéstă sistemă generală antropologică a materialuluĭ fonetic (cfr. studiul meŭ „Clasificaţiunea sonurilor“ în Col. l. Tr. 1882 p. 193 sqq.), ni se lămuresce dela sineşĭ fisiologia vocaleĭ obscure în limba română. Cele treĭ sonurĭ obscure din al patrulea treunghĭu putênd lesne să se amestece unul cu altul, de vreme ce câte-trele sînt de o potrivă confuse, vocala cea obscură ni se presintă sub treĭ forme:

1°. neamestecată, adecă numaĭ vocalică: ъ în „p*ă*cat“;

2°. guturalisată prin amestec cu *h*: ъ în „*ă*la=hăla“ saŭ ѫ lîngă un *r*: „r*â*mă“, „c*â*rd“ etc., acest *r* (ꝛ) cuprinḑênd în sine un element gutural;

3⁰. nasalisată prin amestec cu *n*: ѫ în „*câne*" saŭ în „*gând*", ꙟ în „*înger*".

In grafica românéscă vocala obscură cea neamestecată se represintă tot-d'a-una prin semnul *ă* (ъ); cea nasalisată, prin semnele *â* (ѫ) saŭ *î* (ꙟ); cea gutturalisată, prin unul din cele doĕ semne *ă* şi *â*.

Fisiologicesce dară nu sînt la noĭ numaĭ doĕ vocale obscure, ci treĭ: simplă, guturală şi nasală; ba s'ar maĭ puté deosebi o nuanţă nasalo-guturală, atuncĭ când *â* e pus între *r* şi *n* ca în „cur*â*nd".

Guturalul *â* este în limba română un fenomen numaĭ fisiologic. Nasalul *â* şi simplul *ă* maĭ aŭ încă, pe d'asupra, o mare însemnătate istorică.

2⁰. Istoria sonuluĭ ѫ.

Molnar (Walach. Sprachl. 1788) scrie: èndem*ǣē*natek, èndèrèpnik. ènk*ǣē*tinel, sèptèm*ǣē*nè etc., adecă pentru ъ şi pentru iniţialul ꙟ pune de o potrivă pe *e* cu virgula d'asupra, ĭar pentru ѫ pe *ae* cu o lungă trăsură d'asupra; el observă totuşĭ (pag. 4—5) că ѫ şi ꙟ sînt vocale nasale: „ganz durch die Nase, stark durch die Nase ausgesprochen", pe când ъ nu e decât un fel de *e* neisprăvit saŭ neîntărit prin accent, ca în germanul „Wuch*e*rer, Wuch*e*rei", astfel că ar fi fost logic ca Molnar să scrie numaĭ pe ъ prin *e*, ĭar pe ꙟ şi pe ѫ prin *ǣē*.

Despre iniţialul ꙟ=*î* noĭ vom avé a vorbi pe larg la locul seŭ. El este o vocală nasală atât de scurtă saŭ atât de slabă, încât la Macedo-românĭ se suprimă cu desăvîrşire în graĭu: ngropu = îngrop, nveţu = învĕţ, nchĭadicu=împedec etc., ĭar la Daco-românĭ se elide după o altă vocală: mĕ'ngrop, te 'nvĕţ, vĕ 'mpedec. Vocala cea medială ѫ=*â*, care e şi finală după cum vom vedé îndată, este din contra maĭ lungă saŭ maĭ tare decât ъ=*ă*. Dar să fie ea óre în adevĕr nasală? ĭată cestiunea cea importantă; şi maĭ ales: să fie ea óre în adevĕr nasală acolo unde *n* nu se aude de loc, ca în „c*â*t= qu*an*tum" şi „at*â*t=t*an*tum"?

Inlăturâm din discuţiune Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheiană, doĕ texturĭ de pe la 1550, póte şi maĭ vechĭ, scrise cam in aceĭaşĭ epocă şi'n aceĭaşĭ regiune daco-română, probabil în partea apusénă a Transilvanieĭ. Ambele aceste monumente linguistice cunosc litera ѫ, negreşit din manuscrise românescĭ anterióre, dar o întrebuinţéză abia de doĕ-treĭ orĭ prin scăpare din vedere, astfel că se póte ḑice că ele n'o întrebuinţéză de loc, adecă nu cunosc însuşĭ sonul: se vede că în graĭul din acea regiune ѫ ajunsese deja a se contopi cu ъ. Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheĭană aŭ pentru vocala obscură peste tot, afară de cele doĕ-treĭ excepţiunĭ, numaĭ litera ъ: блъндȣ, връндȣ, кътȣ, пъмънтȣ, сънџе, кȣвънтȣ, мънъ etc. Lipsa luĭ ѫ în aceste doĕ texturĭ este, neapĕrat, o particularitate dialectală interesantă, dar nu atinge întru nemic nicĭ vechimea, nicĭ respândirea, nicĭ natura acestuĭ son în aprópe totalitatea limbeĭ române.

Inlăturând dară Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheiană, noĭ găsim pe ѫ întrebuinţat într'un mod maĭ mult saŭ maĭ puţin sistematic in tóte texturile românescĭ — moldovene, muntene, ardelene şi bănăţene — din carĭ s'aŭ reprodus extracte în Crestomatia luĭ Cipariu. Dar ceea ce maĭ cu samă ne uĭmesce în tóte aceste texturĭ, este că intrebuinţarea cea maĭ tipică a luĭ ѫ e tocmaĭ la sfîrşitul unuĭ cuvînt, adecă acolo unde noĭ, după rostirea cea obicĭnuită de

astădĭ, nu ne putem închipui o vocală nasală. Aşa la Coresi din 1570 – 80, în Palia din 1582, în Noul Testament din 1648, în Psaltırea din 1651, apoĭ la mitropoliţiĭ Varlam şi Dosofteĭu, la logofĕtul Eustratie etc. ne întimpină: *a)* la numĭ: ЛИМБѪ, СВЪНТѪ, БЕСѢРЕКѪ, ТОАТѪ, БОУНѪ, ДЕМѪНѢЦѪ, ІАРБѪ, СЪМѪНЦѪ, МИКѪ, ФЪНТЪНѪ... *b)* la verbĭ: СЪ СТРИНГѪ, СЪ ВАЗѪ, СЪ ФАКѪ, КЇАМѪ, ЗБОАРѪ, СОУФЛѪ, МЪНѪНКѪ, ЛАСѪ, РОУШИНАРѪ, КОУНОСКОУРѪ, ВЪЗОУРѪ . . . Fost'a óre vre-un timp, când se va fi rostit cu o vocală nasală finalul din „limbă" saŭ din „vĕdură"?

In vécul de mijloc, când Românii aŭ primit alfabetul cirilic, în paleoslavica ѫ se rostĭa ca o vocală curat nasală, anume ca *on* în francesul „bon". Despre acéstă nasalitate a luĭ ѫ la vechiĭ Slavĭ nu póte fi nicĭ o umbră de îndoială: vedĭ grămada de probe la Miklosich, Vergl. Lautl. 1, 42—56. Una din acele numeróse probe este că înşişĭ Românii în tóte cuvintele paleoslavice cele cu ѫ, pe câte le-aŭ împrumutat, păstréză sonul nasal, de exemplu: resp*ân*tie=РАСПѪТИЕ, t*ân*gui=ТѪГА, t*âm*p=ТѪПЪ, l*un*că=ЛѪКА, m*un*că=МѪКА, por*on*că=ПОРѪКА, obl*ân*c=ОБЛѪКЪ, cr*ân*g=КРѪГЪ etc. Este învederat dară că 'n texturile române din epoca introduceriĭ alfabetuluĭ cirilic semnul ѫ nu putea să represinte alt ce-va decât o vocală nasală. Dar atuncĭ cum să ne explicâm ЛИМБѪ = limb*on* saŭ ВЪЗОУРѪ=vĕdur*on*?

Se scie că în dialectele neo-latine forma nominală singulară derivă aprópe tot-d'a-una din acusativul latin, fórte rar din nominativ. Astfel al nostru „limbѫ", „casѫ", „ĭérbѫ", „bunѫ" se trag din latinul „lingu*am*", „cas*am*", „herb*am*", „bon*am*", nu din „lingua". Deja lătinesce finalul *m* al acusativuluĭ încetase în gura poporuluĭ de a fi o consónă, devenind o simplă resonanţă nasală a vocaleĭ ce'ĭ precede; dar la prima declinaţiune acéstă resonanţă trebuĭa să se mânţină maĭ cu deosebire fórte mult timp, căcĭ în cele-lalte declinaţiunĭ acusativul fără *m* nu putea să se confunde cu nominativul, pe când între „lingua" şi „linguam", „casa" şi „casam" etc. diferinţa materială între cele doĕ casurĭ consistă numaĭ în nasală. Românii dară apucaseră dela Romanĭ pe „bunu=bonum" saŭ pe „dinte=dentem" fără nicĭ o vocală nasală, însă pe „limbѫ (limb*on*)=linguam" saŭ pe „bunѫ (bun*on*)=bonam" cu o resonanţă nasală destul de simţită încă în graĭu în epoca primiriĭ de către străbunii noştri a alfabetuluĭ cirilic, adecă în seculiĭ X—XI, şi care resonanţă s'a conservat multe vécurĭ în urmă pînă să încépă ѫ a se confunda cu ъ.

La verbĭ, pe de altă parte, formele ca „pórtѫ=pórt*on*", „purtarѫ=purtar*on*", „umblѫ=umbl*on*", „umblarѫ=umblar*on*" etc., adecă nu numaĭ tot-d'a-una a treĭa persónă plurală din trecut, ci adesea şi a treĭa persónă plurală din presinte, se explică prin nasala din latinul: port*ant*, portaver*unt*, ambul*ant*, ambulaver*unt*.

Mulţimea formelor nominale cu ѫ=*am* şi désa circulaţiune în graĭu a formelor verbale cu -ѫ=*ant* (*unt*) a exercitat apoĭ o acţiune analogică propaginativă asupra limbeĭ românescĭ întregĭ, nasalisând şi acolo unde fenomenul n'are nicĭ o raţiune etimologică: „chiamѫ=clamat" lîngă „chiamѫ=clam*ant*", „fărѫ=foras", ĭérѫ=vero etc. In unele texturĭ din seculiĭ XVI şi XVII, prin lucrarea acesteĭ analogie, o lucrare de 'ntâĭu cu totul fonetică, în urmă însă póte numaĭ grafică, nu se află aprópe nicĭ o vorbă cu finalul -ъ (*ă*), ci numaĭ cu ѫ (*â*).

Aşa dară sonul nasal ѫ este la noĭ

de origine latină nu numaĭ în vorbe ca „blând“, „când“, „lăudând“, „câne“, „pâne“ etc., dar şi acolo unde astăḑĭ el nu se maĭ aude la Românĭ aprópe nicăirea, deşi 'l constată vechile texturĭ, adecă la finea numilor, a verbilor şi a celor-lalte categoriĭ gramaticale.

Este ce-va asemĕnat cu păstrarea la vechiĭ Grecĭ a finaluluĭ *α* în cuvintele saŭ formele în carĭ după acest *α* urmă într'o epocă pre-istorică o nasală, de exemplu: *ἑπτά*=lat. sept*em*, *πόδα*= lat. ped*em*, dar *πέντε*=lat. quinque. Acolo, ca şi la noĭ, nasala primitivă a despărut, dar a despărut lăsând o adâncă urmă asupra vocalismuluĭ.

In cele ḑise maĭ sus noĭ presupunem că finalul ѫ a perit cu desăvîrşire din limba românéscă. A perit, da; cu desăvîrşire, nu. În graĭul ţĕrănesc din Moldova el maĭ trăesce într'o mulţime de localităţĭ.

„La tóte cuvintele de genul femeiesc *ă* dela fine se aude ca *â:* ép*â*, fat*â*, mas*â*, cas*â* etc., întocmaĭ cu acelaşĭ son ca în: m*â*ncare saŭ s*â*nge“ (Iaşĭ, c. Voĭnescĭ, c. Tomescĭ).

„Poporul pe aci rostesce *â* final în loc de *ă* din limba literară; el pronunţă: mas*â*, lad*â*, cas*â*, grebl*â*, sap*â*, sar*â*, ar*â*, samân*â*, rabd*â*, rabl*â* etc. în loc de: masă, casă...“ (S. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

„De multe orĭ se aude: tat*â*, mam*â*, fat*â*, ép*â*, éd*â*, lân*â*, în loc de: tat*ă*, mam*ă*...“ (B. Brăilă, Iaşĭ, c. Galata).

„La noĭ nu se rostesce *ă* la finea cuvintelor, ci *â*: mas*â*, cobz*â*, cas*â*, fat*â*...“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

„In vorbe ca: m*â*ţ*â*, l*â*n*â*, g*â*sc*â*, r*â*ndunic*â*, v*â*n*â* etc. este întocmaĭ acelaşĭ fel de *â*“ (I. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

„Se ḑice tot-d'a-una: sar*â*, fat*â*, mas*â*, pan*â*, lân*â*, ĭar nu: fat*ă* etc...“ (Gr. Stupca, Némţ, c. Taslăŭ).

Un ţĕran din munţiĭ Némţuluĭ saŭ saŭ aĭ Suceveĭ nu se va împedeca dară şi nu se va mira câtuşĭ de puţin de a citi pe finalul nasal *â* de 9 orĭ în următorul pasagĭu de 27 cuvinte din Cazania mitropolituluĭ Varlam (f. 139):

... кȣмпъръ пънѕѫ ши лȣѫ трȣпȣль де пре крȣче шил ꙟвъли кȣ пънѕа шил пȣсѫ ꙟ гроапѫ че ера тъꙗтѫ ꙟ пꙗтрѫ ши рънтȣнѫ ѡ пꙗтрѫ маре десȣпра...

3⁰. Istoria sonuluĭ ъ.

Trăsura cea caracteristică a sonuluĭ ъ=*ă* în fonetica românéscă nu este de a fi o vocală obscură, ci anume aceĭa de a înlocui pe vocala clară *a* de câte orĭ acéstă din urmă perde accentul. Fisiologicesce acest *ă* nu se deosebesce de acelaşĭ son la fel de fel de némurĭ, dar se deosebesce pe deplin prin rolul seŭ morfologic. Din b*á*rbă —b*ă*rbát, din b*ă*rbát—b*ă*rb*ă*ţiă, ce-va analog nu se află nicĭ la Ruşĭ, nicĭ la Tătarĭ saŭ cine maĭ scie la cine, pe unde va fi lesne orĭ-şi-cuĭ de a găsi acelaşĭ son ca produs brut al vocalisaţiuniĭ.

Fisiologicesce acest *ă* se referă la noĭ către *a* întocmaĭ ca *ĭ* (englesul *y*) către *i*, şi *ŭ* (englesul *w*) către *u*. De aceea şi transcripţiunea latină a luĭ ъ prin *ă* este tot ce póte fi maĭ potrivit. Dar pe când *ĭ* întunecat din *i* şi *ŭ* întunecat din *u* devin adevĕrate consóne, avênd trebuinţă în rostire de raḑemul unuĭ alt son: *ĭ*ed, te*ĭ*, bo*ŭ*, *ă* cel întunecat din *a* remâne totuşĭ vocală, deşi o vocală aprópe nearticulată, o jumătate-vocală, un rudiment de silabă.

Natura fisiologică a luĭ *ă* ne explică

pentru ce Românii l'aŭ represintat anume prin cirilicul ъ, vocala slavică cea maĭ slabă, care tocmaĭ de aceea nicĭ odată nu s'a întrebuinţat la începutul cuvîntuluĭ, la mijloc servĭa maĭ mult pentru a înlesni rostirea unuĭ grup de consóne puţin asociabile, despărţindu-le una de alta, ce-va ca „şva“ în grafica evreéscă, ĭar la sfîrşitul vorbelor a despărut de de-mult din tóte dialectele neo-slavice, astfel că Ruşiĭ numaĭ o scriŭ prin tradiţiune, dar n'o rostesc de loc, şi chiar se 'ncércă deja a n'o maĭ scrie degĭaba. La Proto-slavĭ ъ era o slăbire din *u*, paralelă cu ь cel slăbit din *i*, căcĭ fonetica lor specifică nu cunoscea nicĭ o slăbire din *a*, aşa că fisiologicesce slavicul ъ corespunde românuluĭ *ă* numaĭ într'un mod aproximativ. Treunghĭul nostru vocalic se deosebesce de cel slavic prin aceea că noĭ avem câte o întunecare pentru fiecare din cele treĭ vocale fundamentale. O particularitate caracteristică a acestuĭ treunghĭu este apoĭ că numaĭ întunecarea din *a* remâne vocală, şi decĭ: din dată ce o altă vocală, fie fundamentală, fie secundară, se întunecă fără a trece în consónă, în acest cas, de altmintrelea rar, ea trebue să devină tot *ă*.

In sistema nóstră vocalică, orĭ-ce întunecare scade la *ă*, ĭar orĭ-ce întărire se urcă la *a*, şi anume: *o* devine *oa*, *e* devine *ea*. Despre *oa* şi *ea* noĭ vom avé a vorbi la locul lor; aci observâm numaĭ că, precum întărirea se datoresce la noĭ pe prima liniă accentăriĭ: d*o*rmìre—d*oà*rmă, p*e*rìre—p*eà*ră, tot aşa pe prima liniă întunecarea, adecă trecerea la *ă*, se datoresce perderiĭ accentuluĭ. Numaĭ *a* cel iniţial se păstréză şi când este neaccentat: *a*mar—*a*mărît—*a*mărăcĭune.

Întunecarea luĭ *a* la *ă* prin perderea accentuluĭ este un fenomen organic primordial în limba românéscă după tóte dialectele şi sub-dialectele eĭ. Orĭ-ce excepţiune se explică prin cause subsidiare. Aşa, bună-óră, dacă Moldovénul ḑice „b*a*rbàt“ în loc de „b*ă*rbat“, este lucrarea de asimilaţiune regresivă din partea luĭ *a* din silaba învecinată: din latinul „barbatus“ se face românesce de'ntâĭu d'a-dreptul „b*ă*rbat“, şi numaĭ în urmă, excepţional, întunecatul *ă* redevine *a*, întocmaĭ precum din latinul „g*e*na“ se face românesce de'ntâĭu d'a-dreptul „g*ea*nă“, şi numaĭ în urmă excepţional *ea* din pluralul „g*ea*ne“ redevine *e*: „g*e*ne“ prin asimilaţiune regresivă cu *e* din silaba învecinată. Întunecarea luĭ *a* în *ă*, ca şi întărirea luĭ *o* în *oa* şi a luĭ *e* în *ea*, sînt treĭ fenomene aşeḑate în însăşĭ temelia vocalismuluĭ românesc. Intru cât dară aceste treĭ fenomene organice primordiale nu ne întimpină nicăirĭ în limba latină, şi totuşĭ câte-trele trebuĭ neapĕrat să fi existat la noĭ în însăşĭ epoca de formaţiune a graĭuluĭ, ele sînt şi nu pot a nu fi decât o moştenire din substratul cel dacic al naţionalităţiĭ traco-latine.

In acest mod noĭ nu ne sfiim a afirma că: în fonetica românéscă nasalul *â*=ѫ e latin, ĭar mobilul *ă*=ъ este dacic.

4⁰. ѫ saŭ ъ prin acomodaţiune.

In „p*ă*rţĭ“ saŭ „p*â*rţĭ“ din „p*a*rte“, „căld*ă*rĭ“ saŭ „căld*â*rĭ“ din „căld*a*re“ „judec*â*ţĭ“ din „judec*a*tă“, „băt*ă*ĭ“ din „băt*a*e“ etc., există o vocală obscură accentată, pe care vechile texturĭ şi viul graĭu îl exprimă când prin *ă*, când prin *â*, dar care istoricesce n'are a face nicĭ cu organicul ѫ, nicĭ cu organicul ъ, ci este un simplu resultat de acomoda-

ţiune, şi anume: *ĭ* în „căldărĭ“ saŭ în „părţĭ“ fiind un son întunecat din *i*, prin acéstă însuşire de a fi întunecat, el nu se împacă cu vecinătatea luĭ *a*, ci tinde a'l întuneca la *ă*, ambele sonurĭ devenind ast-fel acomodate prin o de o potrivă întunecare. Intru cât *i* nu se întunecă la *ĭ*, nicĭ *a* nu se întunecă la *ă*. In acest chip se explică în vechile texturĭ formele cele culese de Cipariu (Principia p. 363): **карциле, карци, парциле, парци** prin aceea că „carţi“ şi „parţi“ se rostîaŭ dissilabic cu finalul *i* întreg: car-ţi, par-ţi. Cât privesce cele-lalte exemple citate de Cipariu: **америницарей, кумъндари, мжнкари** etc., ele sînt fie-care câte un *ἅπαξ λεγόμενον*, ce-va atât de sporadic încât trebuesc maĭ bine lăsate de o-cam-dată la o parte. Legea acomodaţiuniĭ

a : *i* : : *ă* : *ĭ*.

este un fenomen fórte asemĕnat cu aşa numitul „Ablaut“ la Germanĭ: „M*ä*nner“ din „Mann“, şi 'n principiŭ se înrudesce chiar cu ceea ce se chiamă „armoniă vocalică“ la Celţĭ şi 'n limbile turanice. O asemenea acomodaţiune póte să atingă într'un mod excepţional pînă şi pe iniţialul *a*, care de altmintrelea tot-d'a-una se conservă: poporul, de exemplu, rostesce adesea „*ă*ripĭ“ saŭ „*â*ripĭ“ în loc de „aripĭ“ prin acţiunea finaluluĭ *ĭ* peste silabă.

Un alt-fel de fenomen, numaĭ provincial, este trecerea luĭ *i* în *â* după *s*, *ḑ* şi *ţ*. In vechile texturĭ moldovenescĭ, maĭ ales la mitropolitul Dosofteĭu, ne întimpină mereŭ **сжнгур** = s*i*ngur, **ѕжле** = ḑ*i*le, **ѕжче** = ḑ*i*ce, **цже** = ţ*i*e, **ꙟпъръжцже** = împĕrăţ*i*ă etc., şi tot aşa rostesc Moldoveniĭ pînă astăḑĭ: s*â*ngur, dz*â*le, dz*â*ce, împărăţ*â*e. Se scie că fonograful, când se întórce invers, descompune pe *ţ* în *t*+*s* şi pe *ḑ* în *d*+*s*. Intunecarea luĭ *i* la *â* în exemplele de maĭ sus se datoréză dară elementuluĭ fonic *s*. Despre acest fenomen v. *Ḑ*.

Ca sonurĭ iniţiale, *ă* şi *â* sînt la noĭ de o raritate extremă şi se confundă maĭ tot-d'a-una între ele; este însă fórte des sonul *î*=ꙟ, despre care vom vorbi la locul seŭ.

v. *Î*.—*H*.—*N*.—*R*.

²·**Â**, sorte de pause quand on cherche en esprit le mot qu'on veut dire. Acest *â*, generalmente reduplicat saŭ triplicat, se aude une-orĭ chĭar din gura oratorilor, când caută un cuvînt şi nu'l găsesc ĭute. El însemnéză acea căutare şi, prin urmare, èste un element lexic. Există foneticesce în tóte limbile, deşi nu tóte aŭ un semn deosebit pentru vocala obscură.

Ţichindél, Fabule 1814, p. 212: „Doi oameni călătoré în soţie, şi unul dintr'ânşii au aflat un topor şi au început a se lăuda pre sine zicând: am aflat o săcure saŭ topor. Cela-lalt au zis: dar, frate, de vréme ce călătorim amândoi înpreună, trăbue se zici aflarăm, ĭară nu aflai.—*â*, *â*, *â*, ba, acela nu va să ştie de acéĭa...“

Ăă! interj.; exclamation d'appel. Când ţeraniĭ chiamă pe maĭ mulţĭ, ĭar nu pe unul, strigarea *ăă*! înlocuesce pe „mĕ!“

Jipescu, Opincaru p. 43: „*Ăă*! ĭeă viniţĭ, viniţĭ încoa! ḑise Costandin...“

v. *Mĕ*!

-ăèsc (*-ăit*, *-ăire*), suffixe servant à former des verbes pour exprimer une action diminutive et fréquentative à la fois. După cum sufixul -uesc în vorbe ca „legĭuesc“ se deosebesce numaĭ prin elementul *-u-* de verbiĭ obicĭnuiţĭ în -esc, şi totuşĭ capĕtă prin

acest *-u-* o funcţiune specială de a formà verbĭ denominativĭ, în acelaşĭ mod sufixul *-ăesc*, deosebindu-se éră̦şĭ de simplul -esc numaĭ prin elementul *-ă-*, are restrinsa specialitate de a formà verbĭ cu un sens deminutivo-frequentativ, maĭ ales dela nesce tulpine curat onomatopoetice. Ambele aceste sufixe verbale: -uesc şi *-ăesc*, sînt de o fórte mare însemnătate în morfologia specifică românéscă.

v. *-uesc.*

Vom înşira aci numaĭ o mică parte din verbiĭ în *-ăesc*, anume din ceĭ maĭ sigurĭ şi ceĭ maĭ respândiţĭ tot-o-dată:

bălăl*ăesc* saŭ bănăn*ăesc*, „balancer, brimbaler".

beh*ăesc* „bêler".

bălb*ăesc* „balbutier".

băz*ăesc* „bourdonner".

bleh*ăesc* „japper, clabauder".

bomb*ăesc* saŭ bombănesc „bourdonner, grogner".

bonc*ăesc* „beugler".

borf*ăesc* „dévaliser, filouter".

căr*ăesc*, cărc*ăesc*, chĭor*ăesc*, ghĭor*ăesc*, tóte însemnând „grouiller, gronder".

chelăl*ăesc* saŭ schilăl*ăesc* „glapir".

cârţ*ăesc* saŭ scârţ*ăesc* „grincer, crisser, craqueter".

chiţ*ăesc* „crier comme une souris."

coviţ*ăesc* „crier comme un pourceau".

cĭof*ăesc* şi clef*ăesc* „faire du bruit avec la bouche en mangeant".

cĭorov*ăesc* „disputer pour des riens."

clonc*ăesc* saŭ cloncănesc „glousser".

cotrob*ăesc* „fureter".

dănăn*ăesc* „trainer en chantant".

dărd*ăesc* „tremblotter".

fălf*ăesc* „voltiger, flctter".

fiţ*ăesc* „remuer la queue, dandiner".

făs*ăesc* „ronfler".

fleorc*ăesc* saŭ fleoncănesc „habler, jaser".

for*ăesc* saŭ sfor*ăesc* „ronfler, haleter".

găg*ăesc* „caqueter, crier comme une oie".

măc*ăesc* „crier comme un canard".

mĕăcăc*ăesc* „crier comme une chèvre, chevroter".

gălg*ăesc* „glougotter".

găs*ăesc* „siffler comme une oie".

găf*ăesc* „haleter, panteler".

groh*ăesc* saŭ grohănesc „grogner".

hăm*ăesc* „japper, clabauder".

horc*ăesc* „râler, ronfler".

hup*ăesc* „sautiller".

leh*ăesc* „jaser, jaboter".

leop*ăesc* „patauger, laper".

leorb*ăesc* „bavarder, caqueter".

morm*ăesc* „marmotter, marmonner".

mĭorl*ăesc* „miauler".

mĭorc*ăesc* „geindre, coasser".

moţ*ăesc* „tomber de sommeil".

ocăc*ăesc* „coasser".

pălp*ăesc* „flamber, crépiter".

pip*ăesc* „tâtonner".

plesc*ăesc* „gargouiller, claquer des mains".

posp*ăesc* „replâtrer".

răsg*ăesc* „mignarder, dorloter".

rîc*ăesc* „gratter la terre (en parlant des animaux)".

rîg*ăesc* „roter, avoir des renvois".

ronţ*ăesc* „gruger, croquer".

sbărn*ăesc* „tinter, résonner".

sgâlţ*ăesc* „branler, secouer, remuer".

sîc*ăesc* „taquiner".

ţoc*ăesc* „faire du bruit avec la bouche en baisant".

ţîr*ăesc* „ruisseler".

trop*ăesc* „trépigner".

tronc*ăesc* saŭ troncănesc, „radoter, bavarder mal à propos".

visg*ăesc* „fretiller".

vîj*ăesc* „tinter, bruire, siffler (en parlant du vent)".

zorn*ăesc* „tinter (du tambour)".

zuz*ăesc* „bourdonner, gazouiller"...

Majoritatea acestor verbĭ şi a altora de aceĭaşĭ formaţiune sînt de tot onomatopoetice. Numaĭ Cihac a putut să susţină că pe bălb*ăesc,* pe chiţ*ăesc*, pe clonc*ăesc,* pe măc*ăesc*, pe gălg*ăesc,* pe găf*ăesc,* pe hup*ăesc*, pe morm*ăesc*, pe ţoc*ăesc*, pe zuz*ăesc* etc. etc. Românii aŭ luat dela Slavĭ saŭ dela Ungurĭ, deşi rădăcinele cele onomatopoetice ale unor asemenea se găsesc împrăştiate pe întréga suprafaţă a pămîntuluĭ pînă la Irochesĭ şi pînă la Hotentoţĭ. Bróscele luĭ Aristofan ocăcăĭaŭ întocmaĭ aşa ca şi bróscele din Dîmboviţa. Luat'aŭ óre şi Eleniĭ pe al lor *κοὰξ-κοάξ* tot din rusescul kvakatĭ? Varrone, când ḑicea că oiţele sale behăesc: „vox earum bee sonare videtur", va fi avênd în vedere, după Cihac, pe polonul beczeć!

Deja între exemplele de maĭ sus noĭ am vĕḑut că se ḑice de o potrivă: bomb*ăesc* şi bombănesc, groh*ăesc* şi grohănesc, tronc*ăesc* şi troncănesc, fleorc*ăesc* şi fleoncănesc, clonc*ăesc* şi cloncănesc. Sufixul -ănesc funcţionéză apoĭ întocmaĭ ca *-ăesc* în:

bodogănesc „grommeler";

cĭondănesc „se disputer pour des riens";

dăndănesc „brandiller, balancer";

torocănesc „jaser, babiller":

ţăcănesc „craquer, cliqueter";

zingănesc „tinter, résonner";

etc.

Intru cât *n* între vocale s'a perdut în „frîŭ=frenum", în „grâŭ=granum", în „brâŭ" la plural „brâne" şi „brâe" etc., se póte conchide că sufixul nostru verbal *-ăesc* s'a desvoltat dintr'o formă maĭ veche -ănesc, care tocmaĭ de aceea s'a rărit apoĭ în graĭu, astfel că astăḑĭ un verb cu -ănesc ne maĭ întimpină abia o dată la ḑece verbĭ cu *-ăesc*.

Pe de altă parte, cu acelaşĭ sens deminutivo-frequentativ, dar fără element onomatopoetic, ne întimpină maĭ mulţĭ verbĭ cu sufixul -lesc, precum:

cĭugulesc „becqueter";

cocolesc „mignoter, mignarder";

gugulesc „idem";

jumulesc „plumer, peler";

mânzelesc „barbouiller, mâchurer";

măzgălesc „idem";

mozolesc „mâchonner, travailler lentement";

scorbelesc „fouiller, farfouiller";

scormolesc „idem";

sgribulesc „trembloter de froid";

svîrcolesc „tortiller";

etc.

Căutând acum pentru *-ăesc*=-ănesc şi pentru -(ă, e, o, u) lesc paralelurĭ romanice, noĭ constatâm că:

a) luĭ trop*ăesc* ĭĭ corespunde francesul „trépigner" — vechĭu „trépiner", luĭ fiţ*ăesc* francesul „dandiner", luĭ groh*ăesc* „grogner" — vechĭu groigner" — ital. „grugnire", luĭ pip*ăesc* „tâtonner", luĭ sîc*ăesc* „taquiner" — ital. „taccognare", luĭ băz*ăesc* şi luĭ zuz*ăesc* „bourdonner", adecă întrevedem la Neọ-latiniĭ din Occident existinţa unuĭ sufix verbal cu *-n-* corespunḑĕtor românuluĭ *-ăesc*=-ănesc, dar remas acolo fără desvoltare.

b) cât se atinge de sufixul verbal deminutivo-frequentativ cu *-l-*, apoĭ el se află deja în latinitatea clasică: „cantillare", „sorbillare", „vacillare" etc.,

propaginându-se apoĭ cu belşug în graĭurile neo-latine: fr. „sautiller“ — vechĭu „sauteler“ — ital. „saltellare“, „grommeler“, „harceler“, „chanceler“, „babiller“, „tortiller“, „brandiller“, „ruisseler“, „gazouiller“ etc.

Nu aducem exemple din italiana, provençala, spaniόla şi celelalte dialecte romanice occidentale, căcĭ ele se apropiă de graĭul nostru maĭ mult decât francesa, şi prin urmare cuprind à-fortiori elementele linguistice cele comune nouě şi Francesilor.

Cuvîntul românesc cel maĭ remarcabil cu sufixul *-ăesc* este molf*ăesc*, nu numaĭ pentru că ni se presintă tot-o-dată sub forma morfolesc, adecă cu sufixul colateral -lesc, dar pentru că póte fi urmărit pînă şi'n latinitatea rustică.

Forma morfolesc, uĭtată în dicţionare, este tot atât de poporană ca şi forma molf*ăesc*. Vlăhuţă o întrebuinţéză figurat:

Nevoĭaşiĭ noştri criticĭ, spadasiniĭ damblagiĭ,
Cariĭ neputênd să musce, morfolesc arta
'n gingiĭ...

Morfolesc şi molf*ăesc* se trag d'o potrivă, prin cele douĕ sufixurĭ sinonimice, dintr'un prototip morf, în molf*ăesc* trecênd *r* de'naintea labialeĭ în *l* întocmaĭ ca în „tu*l*pină = t*r*upină“. Laurian şi Massim (Gloss. 383) ne asigură că: „se aude fόrte des cu *r* în loc de *l*, morfăire, morfăesc, morfăitor etc., avênd sensul de morfăire cu adaos de a strica neteditatea veşmintelor, şeḑênd, călcând pe ele şi strîngêndu-le în tot modul...“ Acest „adaos de sens“ este închipuit. Negreşit, s'ar puté ḑice „a morfoli saŭ a molf*ăi* haĭne“, atuncĭ când le cocoloşim fără a le rumpe, după analogia aceluĭa care morfolesce saŭ molf*ăesce* bucate. Dar în privinţa haĭnelor cuvîntul românesc cel obicĭnuit este mototolesc. Dacă Laurian şi Massim ţineaŭ atâta la pretinsul „adaos de sens“, acésta a fost numaĭ şi numaĭ pentru ca prin noţiunea de „diformare“ să pótă ajunge la etimologia dela grecul *μορφή* „formă“. Eĭ nu s'aŭ sfiit, cu acest scop, chiar de a plăsmui substantiviĭ morfu şi smorfu, aducênd drept specimene de întrebuinţarea lor nesce frase ca: „morful fustelor nóstre e de plâns“, „smorful prunculuĭ face să crape ţîţele mameĭ“ etc. Laurian şi Massim aŭ amestecat aci pe grecul *μορφή* „formă“ cu italianul smorfia „grimasă“, carĭ ambele aŭ putut să se furişeze la noĭ în limba cărturarilor din epoca fanariotică şi din acea a Văcărescilor, dar poporane n'aŭ fost câtu-ĭ lumea. Cihac, ca şi ceĭ-lalţĭ lexiografĭ aĭ noştri, cunósce numaĭ variantul molf*ăesc*, pe care'l traduce (Dicţ. II p. 202) prin: „murmurer, mâchonner, grignoter, pignocher“. Sensul „murmurer“ figuréză pe prima liniă. Dar molf*ăesc* nu însemnéză nicĭ o dată „murmurer“. Neapĕrat, prin analogiă cu molf*ăirea* bucatelor, se póte ḑice metaforic: a molf*ăi* cuvinte, franţusesce „mâchonner ses paroles“; însă Românul are pentru acéstă figură o mulţime de termenĭ propriĭ: a mormăi, a buĭgui, a bombăni, a bălbăi, a bolborosi, a găngăni etc. După cum Laurian şi Massim aŭ născocit un „adaos de sens“ pentru ca să dea cuvîntuluĭ o paternitate grécă, tot aşa Cihac a închipuit şi el un alt „adaos de sens“, cu ajutorul căruĭa să'l pótă slavisă. Inţelesul de „murmurer“ îĭ trebuĭa cu or-ce preţ, căcĭ rusesce molvitĭ însemnéză „parler“. Printr'un adaos la ureche, din cal se face măgar; printr'un mititel „chiffonner “saŭ

„murmurer“, acăţat la înţelesurile cele adevĕrate ale cuvîntuluĭ morfolesc saŭ molf*ăesc*, îl faceţĭ grecesc saŭ rusesc; procedura este aceĭaşĭ. Se înţelege dela sine că „adaosurile de sens“ sînt rele nu numaĭ când ne duc la Grecĭ şi la Ruşĭ, dar şi atuncĭ când ne împing cu de-a sila la Roma. Nu maĭ puţin vinovat decât Cihac este episcopul Bobb, când în dicţionarul seŭ din 1822 adaogă la molf*ăesc* sensul de „a muĭă“, prin care'l identifică cu latinul mollefacio.

De unde dară vine morfolesc saŭ molf*ăesc*? Nicĭ cu grecul *μορφή*, nicĭ cu rusul molvitĭ, nicĭ cu latinul mollefacio, nu se potrivesce. Am spus că lexicografiĭ noştri cunosc numaĭ variantul molf*ăesc*, pe care 'l explică în următorul mod. Lexicon Budan: „langsam essen, lente vel tarde edo“; Sava Barcianu: „langsam kauen, knaupeln“; Costinescu: „a mânca fără dinţĭ, a mânca încet fără poftă“; Pontbriant: „grignoter, ronger, pignocher, manger lentement“; Polysu: „naschen, knaupeln, langsam essen“; Poĭenar şi Aaron: „pignocher, a cĭuguli, a *molfăi*, a mânca fără poftă, luând bucăţele fórte micĭ în gură.“ Aşa dară sensul primar al cuvîntuluĭ este mănânc; sensul secundar: mănânc a-lene saŭ a-nevoe; or-ce alt sens e figurat.

Alăturĭ cu al nostru morfolesc şi molf*ăesc* ne întimpină în vechea francesă treĭ varianturĭ: „morfer, morfier, morfiailler“, tóte cu sensul primar de mănânc, din carĭ la Littré nu s'a strecurat decât: „Morfer. Terme hors d'usage. Manger goulûment“, cu o citaţiune din Charles de Sorel, Histoire de Francion, Paris 1622.

Afară de un pasagiŭ din Rabelais cu "morfiailler", Godefroy (Dict. de l'ancienne langue française, V, 408) citéză altele de prin diferiţiĭ scriitorĭ din secolul XVI, şi tot-o-dată substantivul „morfe = mâncare“, bună-óră:

Tout se faict pour la morfe; on a beau estre accort,
Sans cela tout n'est rien, le plus vif semble mort...

Godefroy a scăpat din vedere numaĭ pe medievalul „morfée = îmbucătură“ într'un act al mănăstiriĭ de Pipriac: „Morphea panis et pintaphus vini = une bouchée de pain et une pinte de vin“ (Du Cange, Gloss. Lat. ed. Carpent., IV p. 550).

Cel maĭ vechiŭ mare dicţionar al limbeĭ francese, publicat de Randle Cotgrave în London la 1611, este fórte important prin amăruntele pe carĭ ni le dă asupra sensuluĭ luĭ „morfiailler“ şi al derivatelor sale, anume:

„Morfiailler, a mânca cu lăcomiă, a mânca saŭ a bé cu grabă, dar cu gura ne'ndemânatecă a mesteca şi a înghiţi (with the mouth ill-favouredly in chawing, or in swallowing)“;

„Morfiaillie, mâncare lacomă, ne'ndemânatecă saŭ nemestecată (ill-favoured or hastly devouring)“;

„Morfiailleres, bucate mâncate lacom şi ne'ndemânatec (ill-favouredly taken in).“

Prin ne'ndemânarea mâncăriĭ, „ill-favouredness“, asupra căriĭa Cotgrave insistă atâta, francesul "morfiailler“ se identifică cu românul morfolesc nu numaĭ în sensul primar, dar şi 'n cel secundar. Ambele sensurĭ se păstréză şi maĭ bine pînă astăḑĭ în unele dialecte francese. Iată, de exemplu, ce ḑice Godefroy din dialectul dela Hainaut în Belgia: „morfelier, mâcher une chose à demi en la mordant de tous les sens.“ De asemenea în dialectul dela Franche

Comté, „mourfiller" însemnéză a mânca des, dar câte puţin: „manger peu, mais souvent", tocmaĭ funcţiunea cea deminutiv-frequentativă a românuluĭ m o r f o l e s c, care pînă şi prin sufixul *-l-* se întâlnesce cu francesul „morfélier, mourfiller, morfiailler".

Dacă Littré ar fi cunoscut vechimea, respândirea curat poporană şi nuanţele luĭ „morfe" cu derivatele sale în limba francesă, ba tocmaĭ în dialectele cele nordice ca Hainaut saŭ Franche-Comté, el nu l'ar fi credut împrumutat din Italia, de unde împrumuturile francese s'aŭ făcut tóte maĭ târdiŭ şi prin canalul literar. Italieniĭ, în adevĕr, aŭ şi eĭ din vechime verbul „morfire" şi substantivul „morfia", dar în nesce condiţiunĭ maĭ puţin caracteristice decât acelea pe carĭ le-am vĕdut în varianturile francese.

In dialectul veneţian „morfir" însemnéză a m â n c a, iar „morfia" g u r ă (Boerio, ed. 1867 p. 426). Ambele cuvinte sînt şi maĭ familiare în Toscana. Din limba literară ele aŭ perit de-mult, conservându-se însă în vechile texturĭ. Ast-fel la Mattio Franzesi, Rime burlesque (Firenze 1555, II, 194), noĭ citim :

Mercore stemmo in Viterbo a m o r f i r e,
E dopo pranzo—alquanto dormire...,

ĭar celebrul istoric şi poet florentin Benedetto Varchi (L'Hercolano, Vinetia 1580, p. 52) dice: „chiamano i Firentini Berlingaiuoli e Berlingatori coloro, i quali si dilettano d'empiere la m o r f i a, cioè la b o c c a, papando e leccando..."

Italieniĭ dară aŭ reţinut în varianturile lor numaĭ sensul primar „mănânc", perdênd pe cel secundar „a-lene", care a remas la Românĭ şi la Francesĭ. Dacă n'ar fi cunoscute decât tipul italian şi tipul românesc, identificarea lor ar remâné o simplă ipotesă nedovedită. Numaĭ varianturile francese, maĭ ales acelea din Cotgrave şi din dialectele nordice, aşédă o temeliă seriósă şi aduc o demonstraţiune sciinţifică. Când o vorbă, sub aceïaşĭ formă şi cu acelaşĭ sens, ba încă cu cel primar şi cu cel secundar tot-o-dată, trăesce în gura poporuluĭ, cu totul afară din sfera literară, în Dacia şi 'n Gallia, chiar dacă n'ar fi lăsat o urmă adâncă şi 'n Italia, acésta ne-ar ajunge pe deplin pentru a constata că se trage dintr'un prototip latin rustic. Ce-va maĭ mult; noĭ putem afirma că prototipul a fost anume din dialectul umbric, care conserva pe *f* după *r*, pe când dialectul latin propriŭ dis îl schimba în *b*, de exemplu: latinul „verbum" = umbricul „verf"; dar acésta ne-ar duce pré departe, şi—fiind-că latinul *b* şi umbricul *f* corespund ario-europeuluĭ *dh*—cine scie dacă nu ne-am urca pe nesimţite la radicala sanscrită m a r d h „humidum esse, humectari", care în dialectul vedic exprimă tocmaĭ noţiunea de un act lenevos: „lässig werden" (Grassmann, Wtb. z. Rigveda p. 1060).

In prima jumătate a secoluluĭ XVII, atât la Italienĭ „morfire" şi „morfia", precum şi la Francesĭ „morfer, morfiailller, morfe" etc. aŭ despărut din limba literară şi din stratul cel burges. Atâta aşteptaŭ pungaşiĭ pentru ca să introducă aceste vorbe în „argot" saŭ „gergo". Astfel în gergul italian m o r f a însemnéză „fóme", m o r f i a „gură", m o r f e z z o „mănânc" (Fr. Michel, Dict. d'argot p. 279, 431); ĭar în argotul frances: m o r f e „mâncare", m o r f a n t e „farfuriă" şi m o r f i e r „a mânca". Chiar în Franţa însă pungaşiĭ aŭ uĭtat saŭ aŭ nesocotit sensul cel secundar al cuvîntuluĭ, lăsând nu-

maĭ pe cel primar. Furtişagul nu e vechiŭ. Epoca luĭ se póte urmări. Intr'o carte fórte curiósă, întitulată: „Le jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps", publicată la 1634 (Nisard, Hist. d. livres populaires, II p. 404), noĭ citim: „Manger, c'était briffer ou gouffier, á présent c'est morfier". Prin urmare, pe când scriea Rabelais şi chiar Charles de Sorel, hoţiĭ nu întrebuinţaŭ încă acéstă vorbă.

Diez (Etymol. Wtb.[2] II p. 46), cunoscênd numaĭ forma italiană şi pe una singură din cele francese, le trage din olandesul medieval morfen „a mânca cu lăcomiă", pe care 'l găsesce şi 'n medio-germanul murpfen. Faţă cu formele francese dialectale şi cu cele doĕ forme române, este învederat că Olandesiĭ din vécul de mijloc împrumutaseră acest cuvînt curat romanic dela Francesiĭ din Belgia, şi l'aŭ dat atuncĭ şi Germanilor, dar uniĭ şi alţiĭ l'aŭ perdut în urmă. Să amintim în trécĕt, că dacă vorba ar fi fost germană din baştină, ea neapĕrat trebuĭa să sune la Olandesĭ „morpen", nicĭ odată „morfen". Se scie că, după legile fonetice, un *f* saŭ *pf* german propriŭ ḑis nu póte să corespunḑă unuĭ *f* olandes.

v. *-elesc.—L.*

Ăl s. **âl.** |—v. *Ă.— Hâla.*

Ăla s. **âla.** |—v. *Ă.— Hâla.*

Âmă s. **ămă.** — v. *Îmă.*

-ănèsc. —v. *-ăesc.*

Ânger. — v. *Înger.*

Âoleo! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este un variant al luĭ aoleo. In următorul pasagĭu din Jipescu, Opincaru p. 40, ambele forme ne apar una lîngă alta, ca un fel de reduplicare diferenţiată:

„...Auḑirăţĭ, fă leĭcă, că bou ăl co dalb al lu nenea Radu Bobeĭcă şĭ-a scrântit un picĭor dĕ dinainte?

„— Aoleo şi *âoleo*, strigară toţĭ şi tóte..."

v. *Aoleo.*

Ăpăèsc s. **hăpăesc** (*ăpăit, ăpăire*) vb.; happer. Cihac (II, 135) are numaĭ forma „hăpuesc", care nu e corectă, căcĭ sufixul verbal -uesc fiind numaĭ denominativ, „hăpuesc" ar însemna „a face hapurĭ". Deşi el traduce cuvîntul prin happer, totuşĭ ne asigură că este slavic din rusul „hapatĭ"! *Ăpăesc* saŭ *hăpăesc* nu e slavic, nu e nicĭ latin, ci este o simplă onomatopeă hap „tirée du bruit de la bouche qui saisit, qui happe" (Littré). O pot avé prin urmare, şi póte că o şi aŭ, Irochesiĭ saŭ Hotentoţiĭ.

„Vasile *ăpăesce* când mănâncă, par'că i se bate lupiĭ la gură" (Ath. Stoenescu, Ialomiţa, c. Perieţiĭ).

v. *-ăesc.—Hapcă.—Hăpăesc.*

Ără! s. **ăraa! ăraaa!** interj. de dépit inattendu. Ca interjecţiune, exprimă ideĭa de: „am păţit'o!" dar fórte energic şi nuanţat prin lungirea vocaleĭ finale.

Basmul „Doĭ Feţĭ-logofeţĭ" din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 112): „Hargatele s'aŭ dus cu maţele la apă şi încep a le spĕla. Numaĭ ce auḑĭ că strigă una: *Ăraaa*! că am scăpat un măţişor! Ce să mĕ fac eŭ? Am să mĕ duc de-acuma pe lume!.."

Interjecţiunea „*ăra!*“ nu este în fond decât primele doĕ silabe din exclamaţiunea fórte poporană în Bucovina: a r a c a ’ n - d e - m i n e = saraca’n-de-mine, despre care vedĭ maĭ sus (pag. 1448).

v. *Sărac.*—*R.*

Ârdâŭ.—v. *Hărdâŭ.*

Âripĭ. — v. *Aripă.* — *Ă.*

-ârlă. — v. *-îrlă.*

-âŭ, suffixe nominal augmentatif avec une nuance péjorative. Finalul -âŭ nu e de loc sufix românesc într’o mulţime de cuvinte străine, maĭ ales unguresci, precum: „hărd*âŭ*=hord*ó*“, „bir*âŭ* = bir*ó*“, „heleşt*âŭ* = halast*ó*“, „măngăl*âŭ* = mángol*ó*“, „şaug*âŭ* = sóvágó“ etc., ci numaĭ când se acaţă la o tulpină:

1⁰. românéscă:

a) fie nominală ca în: m o l *â ŭ* „paresseux“ din „móle=mou“, ţ i n g *â ŭ* „marjolet, blanc-bec“ dela „ţinc=petit chien“; t ă n d ă l *â ŭ* „lourdeau“ dela „tăndală=rustre, naïf“, a l b *â ŭ* „blanchâtre“ etc.;

b) fie verbală ca în: l i n g *â* ŭ „pique-assiettes“ dela „ling=lécher“, m ă n c *â ŭ* „glouton“ dela „mânc = manger“ etc.;

2⁰. străină saŭ despărută din graĭu, precum: f l ă c *â ŭ* (cfr. paleosl. hlakŭ), l ă l *â ŭ* (cfr. a umbla l e l a), p l ă p *â ŭ* (cfr. plăpând), d u l *â ŭ* (cfr. formele feminine dolcă, dulcuţă), etc.

Sînt interesante:

1⁰. casurile în carĭ *-âŭ* se adaogă la un element sufixal -*l*-: f ă t ă - *l* - *â ŭ* „hermaphrodite“ dela „fată=fille“, m u t ă - *l* - *â ŭ* „niais“ dela „mut = muet“, r ă ḑ ă - *l* - *â ŭ* „grosse lime“ dela „raḑ= raser“ etc.;

2⁰. casurile când *-âŭ* formézâ un singur sufix augmentativo-deminutiv prin unire cu sufixul -u ş, cà în b ă t â u ş = b ă t *â ŭ* + u ş saŭ j u c â u ş = j u c *â ŭ* + u ş;

3⁰. casurile când *-âŭ* lungesce numirile danţurilor poporane, ca în a g ă n *â ŭ* saŭ în femininul a r c a n *a u ă.*

Pe lângă *-auă*, femininul din *-âŭ* se face: *-aucă* ca în d u l *a u c ă* din d u l *â ŭ*, *-âe* ca în m o l *â e* din m o l *â ŭ*, *-óĭcă* ca în n ă t ă r *ó ĭ c ă* din n ă t ă r *â ŭ.*

La Româniĭ Ardelenĭ din regiunea Năsăuduluĭ (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 262):

„c ĭ a c ă n *â ŭ* (la feminin c ĭ a c ă n *a u c ă*)= om carele nu scie, că mânca-va orĭ bé-va;

„l e f ă r d *â ŭ* (l e f ă r d *a u c ă*) = om care grăesce fără şir, fără legătură“.

Aci e locul de a constata adevĕrata origine a cuvîntuluĭ n ă t ă r *â ŭ* „niais“, pe care Cihac (II, 213) îl trage din serbul tartati „bégayer“. N ă t ă r *â ŭ* este un negativ: n e - t ă r *â ŭ.* El derivă prin *-âŭ* din vechĭul adjectif „netare= faible, pas fort“, pe care ’l găsim în Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 124): „n e t a r e semu noi oamerii, dereptŭ acé nu ni se cade să ne dămu noi cu voĭa-ne în ispiti, că ispitele săntu ale ei noastre credinţe să avemu răbdare...“ Din „netare=pas fort“ Româniĭ aŭ tras noţiunea de „niais“, după cum din „nebun=pas bon“ aŭ tras de acea de „fou“.

v. *Neghĭob.*—*Nebun.*

Formele colaterale b ă d ă r *â ŭ* şi b ă d ă r a n saŭ l u n g *â ŭ* şi l u n g a n pe de o parte, pe de alta derivaţiunea sufixuluĭ verbal -ăesc din -ănesc, ne arată că pejorativul *-âŭ* este o diferenţiare din augmentativul -a n = a n n

(v. [3] *-an*), ba une-orĭ chĭar din sufixul de proveninţă -an = -én (v. *-én*), ca în exemplul următor:

Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 116: „Numele de familiă ca Feier, Zabor, Sabo, Bistrai etc. sînt numile unor vechĭ familiĭ nobile române; ĭar numile Lă*zâŭ*, Tis*âŭ* sînt formate dela comuneie Tisa, Laz. Terminaţiunea *âŭ* este equivalentă cu an, de ex.: Lă*zâŭ*=Lăzan, Tis*âŭ*=Tisan..."

v. *Agănâŭ*. — [3]*-an*. — *-ăesc*. — *-ul*. — *-uş* . . .

ADDENDA

(VEḌI ADDENDA DUPĂ PAG. 1116).

La colóna 92, după rîndul 6, a se adăoga:

Versările de sânge, întâmplate în diferite timpurĭ la *Abrud* între Ungurĭ și Românĭ, a dat nascere în Ardél la o locuțiune proverbială: „sănătate dela *Abrud*=mórte“.

Basmul „Busuĭoc și Măgheran“ de peste Carpațĭ (Familia din Pesta 1883 p. 174): „A venit acum și rîndul leuluĭ. Dacă nicĭ luĭ nu i s'a sfeti să pótă aduce paloșul, apoĭ sănătate de la *Abrud*!...“

La colóna 93, după rîndul 22, a se intercala:

Abrudénca.—v. [2] *Ardelenésca.*

La colóna 93, între cuvintele «Abrudén și «Abubă», a se intercala:

Abùa s. **bùa**, sorte de dodo, refrain de certaines berceuses. Se ḑice în loc de nani-nani, care este pentru cântecele românescĭ de légĕn termenul cel maĭ obicĭnuit, respândit de asemenea la tóte popórele neo-latine și la Neo-grecĭ, pe când la Slavĭ și la Germanĭ îĭ corespunde „lulli“. Pe lîngă aceste doĕ expresiunĭ tipice, maĭ există însă altele de o circulațiune maĭ restrînsă, precum este „dodo“ la Francesĭ și 'n parte la Germanĭ, „eia popeia“ la Germanĭ, „baĭu“ la Rușĭ etc., ĭar printre acestea și *abua* saŭ *bua* la Româniĭ din Austro-ungaria.

În Satmar:

Abua-te cu mama
Că mama te-a legĕna;
Cucă-te tu pititel
Şi te scólă plugărel;
Cucă-te și te-*abuă*
Şi te scólă mânĭ la ḑuă!..

(Ungaria, c. Şomcuta-mare).

In acest variant *abua* figuréză ca și când ar fi un verb: „a se *abuà*=a adormi“, întocmaĭ după cum din „nani“ Italieniĭ aŭ făcut „nannare“ și „ninnare“, ĭar Neo-greciĭ „*ναναρίζω*“.

Forma maĭ întrebuințată este *bua*, fără accepțiune verbală.

Iată treĭ varianturĭ din Ardél:

Bua, bua, bua,
Puĭu mamiĭ,
Drag frumos,
Crescĭ luminos
Şi să fiĭ pré norocos,
Să trăescĭ nepăcătos;
Pentru tine mĕ năcăjesc
Şi în lume mĕ amăresc,
Să te cresc,
Să te măresc!

(Cohalm).

Bua, bua, bua,
Puişor ş'al meŭ drăguţ,
Ficĭor fă-te mare mărişor
Ca să'mĭ fiĭ de ajutor,
Şi să'mĭ ieĭ boul de corn
Şi la 'ntors şi la ogor;
Pentru tine mĕ căsnesc
Ca să te cresc.
Să te măresc;
Haide luĭcă
De mi'l culcă,
Şi tu cĭóră
De mi'l scólă,
Şi tu pesce
De mi'l cresce,
Şi tu raţă
De'l rĕsfaţă,
Şi tu ţarcă
De'l îmbracă,
Numaĭ mare să se facă,
Să créscă,
Să 'mbătrânéscă
Pe lume să vecuéscă!..

(Tot de acolo).

Bua, bua cu mama,
Că mama te-a legĕna
Şi frumos ţĭ-a descânta:
Bua, bua, puĭul mameĭ,
Dragul mameĭ frumuşel,
Pînă'ĭ cresce măricel!..

(Gazeta Transilvanieĭ, 1891 No. 32).

Iată şi un variant din Banat:

Bua, bua, Ionaş,
Dragul mameĭ copilaş!
Tacĭ şi dormĭ încetişor,
Sufletul meŭ puĭuşor;
Pînă ḑiua te-a trezi,
Mama bună te-a păzi,
Pe-al eĭ pept te'ĭ odihni!
Bua, bua, păunaş,
Scumpul mameĭ îngeraş!..

(Familia din Peşta, 1875, p. 74).

Albanesce, după dialectul gheghic, buĭ însemnéză „dormĭ" (Hahn, Alb. Stud. Wtb. 16).
v. *Lĭuli.—Nani.*

La colóna 119, după rîndul 4, a se intercala:

4·**Ac**, vb.; apporter. O cĭudată contracţiune poporană din aduc, întrebuinţată numaĭ în unele forme ale verbuluĭ.

Tu 'l mâĭ la foc
Şi el ţĭ-*ace* busuĭoc...

(G. D. Teodorescu, Proverbe, p. 62).

Balada „Gelip Costea":

Aḑĭ e Lunĭ şi mâĭne Marţĭ,
Vine Costea din Galaţĭ
Ş'*ace* sare
La mieóre
Şi bolovanĭ
La cărlanĭ...,

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 514) observă: „sincopare în loc de şi aduce, ca în s'*ac* (s'aduc), s'*acă* (să aducă)".

La colóna 120, după rîndul 19, a se intercala:

4·**Acàr**, s. n.; instrument en fer employé pour séparer les cheveux de la fiancée. Dela ac cu sufixul adjectival ar = lat. -arium, ceea ce arată că se presupune înainte un substantiv, probabil „peptene", adecă: (pecten) acuarium (cfr. *-ar*).

S. F. Marian, Nunta la Românĭ p. 379: „După ce s'aŭ adunat toţĭ ceĭ ce aŭ avut să se adune, încep druscele şi cu nevestele cele tinere, ca şi 'n sara premergĕtóre, a pĭeptĕna pre mirésă, a'ĭ despărţi pĕrul, adecă a-ĭ face cărare cu un fel de unéltă de fĭer numită *acar*, care ne aduce a-minte de hasta coelibaris a Romanilor..." Apoĭ maĭ jos: „*Acarul* este o unéltă de fĭer orĭ şi de aramă, lătuţă de un deget, la ambele capete rŏtundită şi adunate niţel spre olaltă, avênd astfel forma unuĭ corn (chiflă) de mâncare. Pe lîngă acest *acar* se construesce concĭul şi peste dînsul se pune maĭ pe urmă învĕlitórea..."

v. [1]*Ac.* — *Concĭu.*

La colóna 172, după cuvîntul *Achipăesc*, a se intercala:

Achĭŭ (plur. *achiurĭ*), s. n.; t. de billard: acquit. Sinonim cu tac. Se aude maĭ ales în Moldova. Vine din francesul acquit (Şăinénu, Dict. rom. germ 3); să observâm însă că bâţul cu care se jócă la biliard se chĭamă şi la Ruşĭ kiĭ „bâton", şi că Româniĭ, maĭ cu samă Moldoveniĭ, aŭ învĕţat biliardul în timpul ocupaţiunilor rusescĭ.

I. Ianov (Conv. lit. 1867 p. 212):

Amoreze am vr'o două,
Una de alta nu sciŭ;
Sînt tînĕr de moda nouă:
Cred în cărţĭ şi în *achĭŭ!*..

v, [2]*Tac.*

La colóna 179, după cuvîntul «Acia», a se intercala:

Acĭc (plur. *acicurĭ*), s. n.; t. de Mar.: sorte d'embarquement. Un fel de şaĭcă. Cuvînt turcesc, care ne întimpină nu o-dată în Condica Vistierieĭ din 1693 (ed. Aricescu), maĭ ales pe pag. 180, unde se menţionéză alăturĭ cu seĭcĭ, caice şi burazanĭ:

„Cheltuéla acestor banĭ de birul şeĭcilor care scrie înapoĭ unde s'aŭ dat, pe cum arată în jos anume:

„5000 tal. s'aŭ dat la Hagi-Ali pentru gătirea celor cincĭ caice ce se gătesc cu banĭ den haracĭu, afară den ce i s'aŭ dat den haracĭu.

„2085 tal. s'aŭ dat pe cherestéoa ce s'aŭ cumpărat dela Gĭurgĭuvénĭ, scândurĭ şi crivacĭ şi cuşaclâcurĭ de s'aŭ dat pentru 20 de *acicurĭ.*

„1440 tal. s'aŭ dat la Ibraim Aga, voivoda dela Gĭurgĭov, pentru deresul burazanilor cu sebepi-takrir.

„800 tal. s'aŭ dat ér la Ibraim Aga pentru deresul *acicurilor* celor vechĭ cu sebepi-takrir.

„1035 tal. s'aŭ dat darurile Ibraim Agăĭ, când aŭ venit aicĭa de s'aŭ luat socotélă pentru cherestéoa ce i s'aŭ dat pentru *acicurĭ* şi pentru alţĭ banĭ ce i s'aŭ dat.

„175 ½ tal. s'aŭ trimis la Sterie Căpit. ot — de aŭ făcut 1370 de opacine de le-aŭ dat la Căpitan-Paşa de Dunăre pentru *acicurĭ* şi pentru seĭcĭ.."

Cuvintele din urmă ne-ar face a crede că *acic* era ce-va maĭ mult decât şaică, de óră-ce figuréză pe prima liniă.

Acic se află şi la Dumitrache Stolnicul în Istoria anilor 1769 — 74, al cărĭia editor, d. V. A. Urechĭă (Anal. Acad. Rom. X p. 470) îl explică: „*acicurĭ*, bărcĭ cu câte o vâslă saŭ pânză largă în formă de şeicĭ".

v. *Şaĭcă.* — [1]*Turc.*

La colóna 199, după rîndul 19, a se intercala:

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Martie 14 (f. 35 a): „draciĭ, nu prin visurĭ, ce avidomâ i să arăta să'l îngrozascâ de'ĭ audzâĭa şi alţâĭ strigând benedicte, benedicte, şi nerăspundzându-le, întorsărâ de'l blăstăma dzâcândŭ: maledicte, ce te *acoliseştĭ* de noĭ?..“

La colóna 222, după rîndul 19, a se adăoga:

Ca şi aghios, ca şi aliluĭa, *acsion* a căpĕtat la noĭ o întrebuinţare gluméţă.

P. Ispirescu, Snóve, p. 95:

Popiĭ dela Richiţele
Toţĭ aveaŭ ciubuce şi lulele;
Numaĭ biet popa Stoian
Cu luléua de cocén.
Când mergeaŭ la rugăcĭune,
Toţĭ luaŭ câte-un tăcĭune;
Când era pe l'Aghios,
Eşia fumul gros;
Éră când pe l' *Acsion*.
Nu se vedea om cu om.

v. *Aghios*. — *Aliluĭa*.

La colóna 285, după rîndul 27, a se intercala:

La Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 107) se aude *azăpost* şi azăpostos „loc scutit de vînt“, care totuşĭ se chiamă maĭ des zăpode. Este învederat că numaĭ silaba zăp- din „zăpode“, adecă din sinonimul cel maĭ circulator, a concurs a preface în *z* pe *d* din *adăpost*.

La colóna 339, după rîndul 28, a se adăuga:

Fără a ne rosti pentru saŭ contra, atragem atenţiunea linguiştilor asupra sufixuluĭ onomastic -edius şi -edia în dialectele cele antice ale Italieĭ sudice, un sufix despre care Mommsen (Unterital. Dialekte p. 347) ḑice: „Die Namen wie Atiedius und Anaiedius gehören ebenfalls zu den Eigenthümlichkeiten der marsischen und abruzzesischen Distrikte, es finden sich auf dortigen Inschriften z. B. Amaredius (cf. Amaradia), Appaedius (cf. Apadia), Decumedius (cf. Mehadia), Musedius, Novelledius, Numiedius, Pappedius, Paquedius, Pescennedius, Petedius und Petiedius, Poppedius, Staedius, Statedius, Titedius, Veredius (cf. Varadia), Vettedius und Vettiedius — meistens Verlängerungen bekannter Geschlechtsnamen, wie z. B. neben Anaiedius auch Anaius vorkommt.“ Să nu uĭtâm forma „Meh-edia“ lîngă „Meh-adia,“ „Crev-edia“ etc.

Adaog totuşĭ încă o dată, că acésta nu este decât o simplă ipotesă, originea românuluĭ -*adia* neîncetând de a fi fórte întunecósă, dar şi fórte interesantă.

Teoria d-luĭ Putnoki despre ungurismul luĭ -*adia* la noĭ, prin urmare şi la Serbĭ, — maĭ sciĭ dacă nu şi 'n anticele dialecte ale Italieĭ! — a se vedé în „Ungaria“ d-luĭ Gr. Moldovan, I p. 189. El ne asigură că „Mehadia“, „Ciocadia“, „Amaradia“ etc. trebuesc accentate pe *i;* o fi trebuind pentru etimologia d-sale, dar nu este aşa. Intemeiându-se pe acéstă eróre fundamentală, el susţine apoĭ că tóte numirile cu -*adia* derivă din numirĭ topice ungurescĭ cu -ad (Csanad, Disznod etc.) prin adaosul sufixuluĭ -ìa, pe când în „Mehàdia“, „Ciocàdia“, „Amaràdia“, încă o dată, nu există nicĭ un sufix tonic -ìa. Maĭ nostim decât tóte este că, pentru a'şĭ întări părerea, d. Put-

noki citéză pînă şi sufixul -ìa în grecul *Μακεδονία*! I-ar fi fost maĭ lesne de a cita pe românul „neroḑia“, în care însă, tocmaĭ din causa luĭ -ìa, s'a făcut trecerea luĭ *d* în *z*, pe când în „Mehàdia“ acest *d* se ţine ţépĕn. Unguriĭ, cu tipicul lor accent pe prima silabă, puteaŭ să facă un -ad saŭ -od din românul *-adia*, dar din maghiarul -ad saŭ -od e foneticesce peste putinţă de a ajunge la românul *-àdia*, ba nicĭ măcar la *-adìa*, al căruĭ *-d-* ar fi trecut în *-z-*. Aşa dară maĭ trimitem o dată pe d. Putnoki la „neroḑiă“ în loc să alerge la „*Μακεδονία.*“

La colóna 481, după rîndul 26, a se adăuga:

În „l'Avare“ al luĭ Molière, localisat de I. Ruset (Sgârcitul, Buc. 1836, p. 48): „nişte perdele foarte delicate de *agabaniu* cu alesăturĭ, şi cĭucurĭ de mătase cu cĭocănele poleite...“

La colóna 490, după rîndul 30, a se intercala:

Agâmbàlă, s. f.; épilépsie, maladie grave. Cuvînt întrebuinţat la Româniĭ Ardelenĭ din regiunea Năsăuduluĭ (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 262): „*agâmbală* = stropşală, nevoe, bólă rea“; şi tot acolo verbul „a agâmba = a stropşi, a apuca pe cine-va nevoĭa“.

In latina medievală gamba se numĭa un fel de bólă de pĭele: „unguentum ad sanandas gambas et omnes plagas“, ḑice tractatul de chirurgiă a luĭ Constantin Africanul (Du Cange, v. Gamba). Ca termen medical, cuvîntul a pătruns atuncĭ şi la Slavĭ, căcĭ în paleo-slavica гѫбавъ (rostit: *gom*bavŭ) însemnéză „lepros“, гѫба (*gom*ba) — „burete“, litvanul gumbas „burete“ şi „umflătură pe corp“ etc. (Miklosich, Etymol. Wtb. 71). De aci vine şi românul *agâmbală*, agâmbez, prin preposiţionalul *a* (=lat. a d), cu o schimbare însă a sensuluĭ patologic.

v. *Bólă.—Gubav.*

Agâmbèz.—v. *Agâmbală.*

La colóna 495, după rîndul 21, a se adăoga:

Despre *agem* (*adzem*) ca termen musical turcesc vorbesce deja Cantemir, Operele, ed. Acad. Rom. t. 7 p. 85)..

La colóna 501, după rîndul 38, a se intercala:

La Moţiĭ din Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ (Frâncu-Cândrea p. 107) *agest* însemnéză „loc scutit de vînt“.

La colóna 510, după rîndul 2, a se intercala:

I. Rasti, în traducerea din Molière (Vicleniile luĭ Scapin, Bucur. 1836 p. 15): „Fugĭ de aicĭ, să nu te vĕz în ochiĭ meĭ! eu când eram în vârsta ta înşelam şi pe *aghiuţă*...“

La colóna 545, rîndul 25, a se rectifica, după cuvîntul «îndémnă»:

boiĭ a merge maĭ încet.

La colóna 546, după rîndul 43, a se adăoga:

La capĕtul nordic al Italieĭ, acelaşĭ *aho* ne întimpină la Veneţianĭ. Boerio (Diz. d. dial. Venez. ed. 1867 p. 38) ḑice: „A o. Voce usata da'villici per fermare il corso de'buoi, e vuol dire:

piano piano, a bell'agio. Nello stesso significato dicono i Veneziani famil. a o, a o, quando un tale facendoti un discorso ti sorprenda con molte confuse parole, delle quali non ti lasci raccapezzare il senso...“

La colóna 557, după rîndul 2, a se intercala:

Ainìş.—v. 1·*Aninis*.

La colóna 563, după rîndul 38, a se adăoga:

Cântec de nuntă din Ardél:

Tăieţei's subţirei,
Poţi prinde boii la ei;
Găluscele's mititele,
Poţi sparge capul cu ele;
Aitura'i prinsă bine
O póte bé ori-şi-cine...

(Marian, Nuntă p. 669).

La colóna 669, după rîndul 19, a se adăoga:

Cuvîntul se aude şi la Româniĭ din Selagĭu în Ungaria: „*alacĭu* =ĭedul saŭ cânele alb şi cu pete negre“ (preutul Em. Bran, c. Bârseul-de-jos).

La colóna 715, după rîndul 23, a se adăoga:

In *Albac* se născuse vestitul Horia. A. Odobescu, Scrierĭ III, p. 528: „în fundul cel maĭ adânc al văilor, chĭar la obârşia Arieşuluĭ, zace *Albacul*, satul de nascere al luĭ Horia, unde modesta luĭ căscĭóră ţĕrănéscă încă şi pînă astăḑĭ se păstréză cu sfinţeniă de nepoţiĭ eroilor şi martirilor dela 1785...“

«Addenda» din tomul I, colóna II, după rîndul 32, a se adăoga:

In adevĕr, tocmaĭ la Româniĭ din Selagĭu în Ungaria, departe de orĭ-ce înrîurire neo-grécă, d. Vasile Vaida (Tribuna din Sibiŭ, 1890, p. 334) constată că: „*alan-dala*, în cele maĭ multe rîndurĭ cu aspiraţiune, însémnă fără cap, fără rost, spulberat“, şi maĭ aduce o altă vorbă cu a l a -, anume: „A l a - o b g h ĭ a l a, fórte des aspirat, însémnă: a fi aruncat din o mână în alta, nebăgat în samă; se ḑice în deosebĭ despre obiecte, dar în sens figurat şi despre ómenĭ, semnificând starea cea maĭ deplorabilă de umilire şi înjosire“. Acest a l a - o b g h ĭ a l a, care trebuĭ descompus póte în a l a - o b d i - a l a, sună érăşĭ fórte turanic.

La colóna 779, după rîndul 6, a se adăoga:

Cumcă -a n în *aldan* este un sufix adaos la tulpina cea primitivă a l d, acésta se confirmă pe deplin prin forma întrebuinţată la Româniĭ din Selagĭu (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85): „à l d u r = acele fire de cânepă carĭ se sémĕnă între păpuşoĭu, saŭ şi separat, însă fórte rar, încât să rĕmână între ele mare distanţă; sînt semĕnate pentru róda mănósă ce aduc“. Precum *aldán*, adecă a l d + a n, este un augmentativ din a l d, tot aşa à l d u r, adecă a l d + u r, format întocmaĭ ca „fágur=favulus“, „strùgur=trugulus“, „bour=buvulus“ etc., este un deminutiv dın acelaşĭ a l d.

La colóna 808, după rîndul 22, a se adăoga:

Este o învederată confusiune, dar confusiune poporană, între *alegere* şi le-

gare. Așa în doïna „Dorul“ din Bucurescĭ:

De cine dorul s'*alégă*
Nu'ĭ païe lucru de șagă!..

(G. D. T., Poes. pop. 276).

La colóna 1059, după rîndul 18, a se intercala:

Amèstecul (d'), adv.; à la fois, conjointement. Impreună. La olaltă.

Mitropolitul Dosofteïu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „porțăle zidĭuluĭ tocmite cu aur și argintŭ d e-*amĭasteculŭ*...“

v. ²·*Amestec.*

La colóna 1146, după rîndul 14, a se adăoga:

Doïnă din Ardél:

Fóe verde buruĭană,
Drag îmĭ e numele *Ană*...

(I. B., Trans., 35).

saŭ:

Pe părîul cu spinĭ verḑĭ
Mere *Ana* cu scoverḑĭ...

(ibid. 408).

La colóna 1152, după rîndul 23, a se intercala:

Anadàn.—v. *Archirie.*

La colóna 1201, după rîndul 3, a se adăoga:

Este interesant că aceĭașĭ transformațiune s'a făcut în dialectul sard: „anchina, tela di Nankin da cui ha preso il nome“ (Spano, ad voc.).

La colóna 1347, după rîndul 2, a se adăuga:

„Frigurile vin maĭ cu sémă din mâncare de dulce în postul Sfinților *Apostolĭ*...“ (P. Diaconescu, Muscel, c. Godenĭ).

La colóna 1468, după rîndul 15, a se adăoga:

Arămésă (plur. *arămese*) s. f.; espèce de chaudron. Sinonim cu arămiă. D. Șăĭnénu îmĭ atrage atențiunea asupra acestuĭ cuvînt, întrebuințat de Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 231: „aduc numaĭ decât o *arămésă* de vin chihlibariŭ...“

v. ²·*Arămiă.*

La colóna 1496, după rîndul 37, a se adăoga:

Jocul *arcan* există și la așa numițiĭ Huțulĭ, Româniĭ ceĭ rutenisațĭ din Galiția, despre carĭ a se vedé cercetarea luĭ Kałužniacki la Miklosich, Wanderungen d. Rumunen p. 49. Żelechowski (Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 5) ḑice: „Arkan, Art hucul. Tanz der Männer allein“.

La colóna 1871, în rîndul 1, după cuvîntul «daco-român», a se adăoga:

—afară de Româniĭ din Selagĭu, carĭ ḑic curat muț (Tribuna din Sibiŭ, 1890, No. 93)—

La colóna 2056, după rîndul 4, a se intercala:

Atingime, s. f.; attouchement, contact. La Costachi Conachi, p. 250:

Dela simţirile nóstre o maĭ multă gingă-
şime,
Adecă la pipăélă o nespusă *atingime*.

v. [2]*Atins.—Atinsură*.

La colóna 2130, după rîndul 27, a se intercala:

Auràt, -ă, adj.; doré. O formă participială în loc de a u r i t, ca şi când ar deriva dintr'un verb a u r e z.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „case de aur cu jilţuri *aurate*..."

La colóna 2153 după rîndul 22 a se adăoga:

D. Bugnarĭu (Gazeta Transilvanieĭ 1887, No. 268) ne spune că la Românii din regiunea Năsăuduluĭ a v a m, a v ă n i t însemnéză „om sărac, mişel". Prin sens, la prima vedere, se pare a fi ce-va cu totul opus luĭ *avan* „tyran", şi totuşĭ este acelaşĭ cuvînt. Sensul de „mişel", „misérable", are doĕ nuanţe deosebite şi chĭar contrare, una de simpatiă şi cea-laltă de antipatiă: „mişel=nenorocit" şi „mişel=reŭ". Dela *avan* „reŭ" Năsăudeniĭ aŭ trecut la *avan* „nenorocit", schimbând apoĭ pe finalul *-n* în *-m* ca în „bucĭum", „tărîm" etc. (v. [2]*Avramă*), dar conservându'l în derivatul a v ă n i t, format după analogia adjectivilor participialĭ, deşi un verb „avănesc" nu există.

ERRATA

Pag.	Rînd	Tipărit :	Citesce :
77	7 (de jos)	1714	1704
860	21 (de sus)	1714	1704
126	1 (de jos)	cu	ca